ЭШ Н. С. ХРУЩЕВТУҢ ЧУГААЗЫ

ру-биле көөр херек. Американың Каттышкан Штаттары дээн ышкаш күүлүг империалистиг чуртуң салдар-хамзарылгалыг ажылдакчызының коммунизмни тургузуп турар бистиг чуртувустуң дугайында шынныг чорукту чугаалаары белеп эвес болбайнаан. Оларга ол дээрге аар үүл-дүр, удурланыкчызы — күүлүг социалистиг чурт — бодуң мурнап эртип турар дээрзиниң дугайын чугаалаары белеп эвес. Ону аска эдери белип белеп эвес. Бистиң политика талазыбиле бышпаан чамдык кижилериниң үүнүн-даа ужуруп билбейн, бодуңуң Төрээн чуртунуң дугайында үшүдүрүп чүвени чүлчүруп чоруур ышкажыл, а Юдолл бодуңуң чугаалаан үүлезин билир турган-дыр.

Эртемнин хөгжүдеринге, космосту шингээдип алырынга бистиң чеминшкиннеривис улуг. Черниң баштайгы совет кылынал спутнигин салып үндүргениниң соонда, өөде чок бир америк генерал мынчаар чугаалаан: ында кижи кайгаар үүү боор, космосче демир эскин ундур октапканнар ышкажыл. Оон бодуңуп-на ада-чуртуңуп кижилери ол уган чок кижизин чогум адын адап, хораниыы ажок кылдыр кыжыраанаар. Космосту тайбың шингээдип алырынга Совет Эвилели делегейде бирги черни быжы-биле аалеп турарының маргыш чок ол фактызын ам кым-даа хүлээп көрбейн барып шыдавас!

Даарта силерин-биле бистер бешки болган алдыгы космонавтарны, космостан бистиң ярославчы кызыбыс — Валентина Терешкованы болган космонавт Валерий Быковскийни үзүп алыр бис. (Дииимиттиг адыш часнаашкыны). Бистиң алдарлыг ...ктарывыс ол-дур. Ам аныяктар ...ын чок корабльдерге ол хире бе... ол хире дүрген ужудуп турар ...рган-дыр!

Бистиң совет кижилеривис чал...ынар-биле эки ужудуп турган болган ужудуп-даа турар, а ам дээрге чалгынар чокка ужудуп, хонуушкун чокка чер бомбүрээри он-он катап долганып, кораблиивисти бистиң каяа-ла күүлээн черивиске кээп хондуруп ап турар-дыр!

Эштер, ол болза бистиң улузувустуң өндүр угаанының, социализминиң күштеринің шылгарангай тиилелеэи-дир, ол дээрге талантыларның чечектелиринге, улустуң чогаадыкчы күштерин хөгжүдеринге байдалдарны тургүскан бистиң улуг ленинчи партиывыстың тиилелгези-дир. (Дииимиттиг адыш часнаашкыны).

Бистиң шылгарангай чеминшкиннеривистиң дугайын үүгле чурагайлар болган фактылар чугаалап турар эвес. Социализминиң улуг күжүн бүгүдениң мурнуга хүлээп көөрүнче, Совет Эвилелиниң чеминшкиннерин күлээп көөрүнче бистиң дайынаарывысты бистер албадапкан бис.

«Хөөредир мактакчы» бир кижиниң үүүлүнден үзүндүну силерге номчуур бодай-дыр мен. Хөөредир чорукка удур кижилер ону ол чоруу дээш мынчага чедир үүге кедетпээн үүе ийик, оолун билбес мен. «Хөөредир мактакчы» ол кижиниң адын ам адап киреин.

«Нью-Порк таймс» солуниуң «совет херектер» талазы-биле кол тускай мергежээн кижизи деп санадып турар Гарри Шварц ышкаш, америк буржуаз парлалганың шак ындыг толээлекчизи безиң Совет Эвилелиниң шылгарангай чеминшкиннерин хүлээп көөр ужурга таварышкы турар.

Мен Америкага чораам, анаа Гарри Шварц-биле ужурашкан мен. Ватыга болган анаа-ла эвес бир парлалга конференциязының дугайын сактып тур мен. Гарри Шварц менээ мындыг айтырыг салган: «дээрги Хрущев, мээң оглумга хереглээри-биле менээ автографынар бээр силер бе?» «Силерге автографыы бербес мен» деп, анаа харылаан мен. Хейле изигленн берген-дир мен, оолга автографты берген болза ажырбас турган үүе-дир ийин, ол ол кым болуру билдинмес-ле болгай деп сеолүүде бодаан мен. Ол бодуңуң адазы ышкаш ындыг ажээнинг антикоммунист болбас-даа турган бооп чалавас. (Залда матны).

Гарри Шварц чүү деп бижээн эвес дыннанар: «Сеолгу ...ийи он чылдар дургузунда Совет Эвилелиниң кайгамчыктыг тоогузуңуң дугайын бодап кээрге, тоол чугаада феникс деп куштуң овур-хевирн сагышка чаягаар-да кирип кедир-дир. Өртедип казпкан феникс өртеткен от ээже бээри билекте чаа күштүг болгаш чаа энергиялыг болуп, катап төрүттүнүп, хүлдеп тура халыш келген деп чугаалажыр үүе. «Кызыл феникс — Совет Эвилели база-ла ындыг болган-дыр... Делегейниң ийнги дайынынга халаптыг чиирилгелериң соонда, национал катап төрүттүнүүшкүнүң дүргени болгаш калбарыышкыны Барыын чүкке мурнуда бүгү-ле бодап турган чүүлдерни ойтур октапкан».

Эштер, бистиң будук-биле үүе былчактап турар кижилеривистиң үзел-бодалы-биле ап көөр болза, ол дээрге совет бөттүг амыдыралды хөөреткени ол ышкажыл. Ол ынчаарын канчап дитиг бергенил? (Залда матны).

Ол болза — херек кырында бөттүг амыдыралды бистиң идейлиг удурлашкылыстың хүлээп көөр ужурга таварышканы ол-дур. Совет Эвилелиниң дугайында бөттарының меге-хоозун бодалдарын чогаадып кызбышаап, бистиң дайынарывыс чеже хире үүлгединп кылбаан, чеже хораның төкпээн дээр. Ынчалзажок кажан амыдырал дайынны ханага сымыдыр чыгап келирге, ол дайын од-бо куюлдуруп чоруй, ол дээрге тоолда дег үүе-дир деп чугаалап эгелээр.

Куш хүл-ыйбадан катап төрүттүнүп келген дээрзиниң дугайында казас-коя тоол бурунгу үеде-ле турган. Солун болгаш эки тоол, ынчалзажок ол үүгле тоол-дур. А Совет Эвилелиниге болган үүүл — ол дээрге тоол эвес, бистиң ленинчи партиывыстың удуртулгазы-биле совет улустуң күш-ажылы-биле тургустунган, херек кырында бөттүг улуг амыдыралдыр. (Дииимиттиг адыш часнаашкыны).

Келир үе дугайын боданышаан, Гарри Шварцтың медеглээни болза: «Чоокку чылдарда Совет Эвилели албекшилдиң коммунистиг ниитилелдиң хевирлерин чедип аптар ышкаш-тыр. 1970 чылда азы оон арай соолгуредир-даа совет кызыл тук Айга совет балза кырынга чаасканн чоргаар киискиир чалап чок».

Багай эвес чугаалаан-дыр! (Адыш часнаашкыны).

Оон ынай Гарри Шварцтың бижээни болза: «Бууран бадыышкынар, чаңгыс черге таптап туруп бээр чоруктар болгаш ол чергелиг шапараазыннар чокка. чыл бүрүле доктаамал дүрген өзүлдениң хувургазын үүлүг ол-дур». Ынчаарга ону дээрге америк буржуаз журналист Гарри Шварц бижээн!

База-ла хөөреднишкин ышкажыл! Үүвени хөөреди баарлерге, будук-биле үүе былчактап турарларга удур бистиң кижилеривис кайдал, бистиң совет тургузуувусту буржуаз журналистиң хөөредир чоруунга олар канчап шыдажып турарларыл? (Залда матны).

АКШ-тың энергетиктиг чаазак комиссиязының кежигүнү Говард Морганның хүлээп көрүүшкүнү кичээнгейни хаара тудуп турар.

Амгы үеде Америка мурнунда чоруп турар, ынчалза-даа «орустар бистиң сүртенчиг дүргедээвкин-биле чедип кел чоруур-дур» деп, сеолгу 15 чылдар дургузунда Совет Эвилелиниң болгаш Американың Каттышкан Штаттарының экономиктиг хөгжүдезиниң дугайында медээлерни ылаптыг өөренип көргениниң соонда ол ындыг түннелди кылган. Ол база-ла хөөреткеи чорук ышкажыл! Мен үүе хөөредирлерге удур кижилерни дузалаптар бодай-дыр мен. (Залда матны).

Оон ынай Морганның уламчылаапы болза: «Хая көрүнме: олар биске хенертен чедип келирин канчап билир сен» деп шаандакы америк үлеер чугаанда бистер шуптуже билир бис. Ам бистиң хая көрүнгеи хереэвис чок. Олар шынап-да биске чедип кел чыдар-дыр».

Оны америк чазактың кеску дүжүмеди бижээн-дир! Капиталистиг делегейниң төлээлекчилерин чугаалаарывыс бистиң херек кырында бөттүг амыдыралдывыс так ынчаар албадап турар-дыр! Эки-ле «хөөреднишкин» аа, эштер! Бистер бистиң удурланыкчыларывысты бистиң турғузуувустуң, бистиң системавыстың, оон артык күштүүнүң дугайын чугаалаарынче ам албадапканывыс олдур. Американың Каттышкан Штаттары ышкаш ындыг бедик хөгжүделиг капиталистиг чуртту экономика талазы-биле чедериниң болгаш эртериниң болдунар аргазын бистиң чуртувуска үүгле социалистиг система берип турар! (Дииимиттиг адыш часнаашкыны). Ол болза бистиң хөй националдыг совет күүневистиң бүгү кижилериниң чоргаарланыр үүлү-дүр. Ол болза бистиң коммунистиг идеологиявыс дээш, бистиң совет тургузуувус дээш, чоргаарлдыг медереливисти хайнык-тыр турар! Россия империализминиң кызыышкынында удур туруп шыдавас, үүе дээрге ол хөй янзы ыллыг, хөй националдыг чурт-тур деп. Совет эрге-чагырганың дайзыннары чугаалап турганнар. Хөй янзы ыллыг, хөй националдыг, 220 миллион ажыг кижи чурттакчылыг, чаңгыс аай болгаш күүлүг чурт бо-дур!

Бистиң Төрээн чуртувустуң бүгү улустарының чаңгыс аай ниити программазы—бистиң партиявыстың Программазы ол, оларны чаңгыс аай идеология—марксизм-ленинизм каттыштырып турар. Бүгү нацилар чаңгыс үткүл-биле чурттап турар болгаш чаңгыс угланыышкынче — Ленинниң айтып берген угланыышкынынче — улам-на бурунгаар, ССРЭ-те коммунистиг ниитилелди: тургузарынче бар чоруур. (Дииимиттиг адыш часнаашкыны).

Оон ооң, оон-даа ат-алдарлыг хүлээп көрүүшкүннерни чижек кылдыр киирип болур ийик.

Вашингтонда америк университетке бодунуң чоокта чаагы чугаазынга АКШ-тың президентизи Д. Кеннеди мынча дээн:

«...Эртемнин болгаш космосчуң талазы-биле, экономиканың болгаш үлетпүрүңүң өзүлдезинин талазы-биле, культураның болгаш эрес-маадырлыг чоруктарның талазы-биле хөй санныг чедиишкиннери дээш, оруе улуска бис байыр чедирип болур бис».

Багай эвес чугаалаан-дыр! Базала хөөредир мактакчы кижи-дир. Американың Каттышкан Штаттарының президентизи үүвени хөөредир кижи болган ышкажыл! (Залда матны).

А бистиң чамдык чогаалчыларывыс болгаш уран үүл ажылдакчыларывыс бодунуң чонунуң, бодунуң чонунуң күш-ажылынче түүпүрер бодап турар-дыр, чүүнду төгер онгалдап диленирин болгаш бистиң кижилеривистиң овур-хевирин өң-не дүмбей каранғы кылдыр чуруп көргүзерин бодап турар-дыр. Ындып көрүнер!

Бистиң чогаалчыларывыста, уран үүл ажылдакчыларывыста «хөөредир мактакчының» демлээн кадап турар ындыг кижилерни партия бууруу шаап турар. Бистиң улузувустуң, бистиң партиявыстың кылган бүгү-ле чаагай үүлүнүң дугайын бижип турар ол кижилер үүвени хөөредир мзктакчылар эвеспе ынчаш? Чок, болбайн аан! Партийжи турушгарда туруп турар чогаалчы, уран үүл ажылдакчызы ниитилелдиң амыдыралында чогумчалыг-даа, чогумча чок-даа үүдерни шыны-биле бижип көргүүп турар болгаш ону амыдыралды баяытқап турар туруштардан кылып турар. Бистиң амыдыралывыста четпестер бар болбайн аан, ынчалза-даа чаа, революстуг үүүл эргинин арчыышкыннарын ап октавышаан, эрги үүүл-биле деминеелге догуннаар болгаш өзер. Чүгле багай чүүдүң дугайын бижииринче, бистиң чуртувустуң дугайында, бистиң кижилеривистиң дугайында, бистиң херек кырында бөттүг амыдыралывыстың дугайында үшүдүрүм бак үүелерни казарынче ийи-чаңгыс кижилерниң кыйгырып турары-биле эптежип болур бе, ынчаш? Ындыг туруштарда туруп турар кижилер, — ол дээрге буржуаз идеологияның совет талада төлээзи-дир.

Бис карак ажыттаар чоруктуң эң-не шиитпирлиг удурланыкчылары бис. Партия болза карак ажыттаар чорукту сойгалааринге кезээде кыйгырып келген болгаш моон соңгаардаа кыйгырар. Партия болза херек кырында бар үүлдү хөөредир чорукка удур турган болгаш удур-даа. Бистиң совет бөттүг үүлүвүс арын чаар чорукка эптешпес.

«Күбань казактары» деп фильмин билир болгай силер, ону көргүзери билек-ле, ол фильмде колхозчуларның амыдыралын шын эвес көргүзүп турар-дыр деп, Сталинга чугаалаан бис. Ында бүрүн албекшилди көргүскен. Колхозчу бүргүү байырлал столунга олуруп алгаш, улар эъди чип олурарын экранга көргүзерге, Сталинга тааржыр турган. Ол уларны кинематография министри Большаков садып алган болгаш ону колхозчулар эвес, а артистер чип турар үүе деп, ынчаарга Сталинга чугаалаан мен. Херек кырында ындыг үүе чок турган—кодаа ынчаарда улуг берге байдалга турган.

Карак ажыттаар чорук үүгле кинофильмнерже шүргүп кирген эвес дээрзин билир силер. Тараа айтырыы шиитпирлеттинген, тараа бисте чеже-даа бар деп, партияның XIX съездизинге Маленковтуң чугаалап турган чугаазы партияны болгаш чонну мегелээни ол болган.

XIX съезд доозулган-даа, бүгү чурттан муң-муң чагаалар-даа кирип эгелээн. Бир эвес тараа айтырыы шиитпирлеттинге берген үүе болза, үүге хлеб чок үүвел деп кижилер бижип турган. Ынчаар орта Сталин айтыыр көдүрүп, чамдык областарның удуртукчуларын биче-ле болза чылча шаап каапгар часкан, үүге дээрге хлеб чедишпезиниң дугайында оортан дыннадып турган чугаалаар Сталинга чеде берген. Ында хлеб үүге чедишпейн турарын тодаргайлаарры-биле ол областарже тускай комиссияларны чоруткулаан.

Ол ынчаарл-ла ТК-га беседаларын бүрээнинге: эш Сталин, оларга ак хлеб бербейн турары дээш украинер кончуг таарымнайн турарлардыр—деп чугаалаан мен. Партияның съездизинге тараа айтырыы шиитпирлеттинген деп чугаалап каан болгай, ынчаарга кезээде ак хлеб чип чораан украинерде ам ол чок-тур. Ынчаарда Сталин: украиннерге ак хлебтыи бээр херек деп чугаалаан. Чонда хлеб чок-тур деп дыннадырга, харыы кылдыр француз хереэжен хаанның—бир эвес хлеб чок үүе болза, боова-бооргактан чигейлер ааи дээни-биле ол барык дөмей болган ышкажыл. (Залга каттырышнан).

Тараа чуртка чедишпейн турда, хлебти канчап берип болур турганыы? Маленков ышкаш, сентябрь Пленумунга мен илеткелиге бистс тараа эңдерик деп чугаалап болур турган мен бе?

Маленков биологтуг дүжүт деп адаар үүе дугайында медээлерни ап алган. А ол биологтуг дүжүтү канчаар тодаралып турганыы? Дөрбелчин метр тарылганы алгаш, ында чеже тараа бажы барын санаап, оон соонда тараа бажыиға чеже борбак тараа барын шуптузун санаап, оларны дениилээш, оон соонда демги дөрбелчин метр. тарылгага алынган саннарны бүгү тарылга толунге көвүдедип турган! Биологтуг дүжүт деп үүе ол-дур. Ынчаарга биологтуг дүжүттен хуужуур-даа, боова-бооргак-даа быжыртынмас. Хлебти болгаш боова-бооргакты амбарларда уруп алган ёзулуг дүжүттен быжырар болгай. Тараа айтырыын шиитпирлээн дээр дугайында ындыг медеглелди шүгүмүлеп каапкан бис, үүге дээрге ол болза карак ажыттаашкыны, партияны болгаш чонну мегелээни ол болган.

Сталинга чүдүүр чорукту сойгалап илереткени-биле болгаш оон хораллыг уржуктарын ажып эрткени-биле холбаштыр партия улуг ажылды кылган. Харыысалганы билирин болгаш маадырлыын көргүүп, Төп Комитет ону ынчаар кылган. XX съездиниң үезинде ол айтырыгны чугаалажып турувуста, биске, ынчаарда удуртулгага кончуг улуг демисел турганын утпаан билип тур мен. Партияга чүвенің шынын чугаалаар херек дээр дугайында айтырыгны тургускан бис, ынчаарга Сталин-биле кады боттарының үүлгеткени кем-бурууллуг чүүлдери дээш улуг бурууллуун бодап турган чамдык кижилер ол шыидан коргун. боттарын сойгалаттырыттырындан коргун турганнар. Үр маргылдааларның соонда ол айтырыгны съездиге тургузарынга олар чөпшээрээн.

Ол болза улуг болгаш нарын айтырыг, политика талазы-биле аажок чугула айтырыг турган. Бир эвес дужун хараар ёзу-биле көөр үүе болза: Сталин шагда-ла чок-тур. шын эвес шаажылашкынга таварышкан хөй-хөй кижилер база чок-тур, ол айтырыгны көдүрген херээ чүл деп болур. Бүрүне өзүп, удуртулга тургустунган-дыр, ынчангаш ол бүгүнү чүге коптарып, көдүрүп эде тургузуп турар чүвел? Ынчалза-даа политиканга ажыл-херекти дужун каралар ёзуубиле көөр чорук-биле шыдажып черле болбас. Ол айтырыгны шагда-ла чок кижилерге эвес, харын чурттап турар кижилерге, моон соңгаар-даа чурттаар кижилерге хамаарыштыр көдүрер болгаш чугаалажып көөр ужурлуг турган. Маңаа бис боттарывыстың хуу эргечлээшкээрывыс дээш эвес, харын партия дээш, ленинчи партияның арыг болуру дээш демисежип турган бис, үүе дээрге партияны чон ыдыктыг кылдыр көрүп турар, партия—ол дээрге эң-не бедик болгаш өндүр улуг шын-дыр, ол дээрге,—чоннуң мээзи болгаш сеткил-сагыжы, чоннуң баштыңчызы, чоннуң организаторы-дыр! (Дииимиттиг адыш часнаашкыны).

Ынчаарда ТК-ның Президиум кежигүнү тургулаан чамдык кижилер, —а съезд ону канчаар билирил, партия канчаар билирил—дижип тургулаан. Бис оларга мынча дээн бис:

— Съезд-даа, бүгү партия-даа шыны-биле билип алыр! Бижиге чүдүүр чоруктуң дугайында шынны харын-на партияның XX съездизинге чугаалаар ужурлуг бис, үүе дээрге ол болза Сталинниң өлгениниң соонда баштайгы съезд-дир. Бир эвес ол дугайын үүгле XXI съездиге азы оон соонда-даа чугаалаан болзувусса, бистн билбейн барып болур. XX съездиге бисти дыннаар болгаш, бисти шыны-биле билип алыр деп бодап турар бис. Бир эвес Сталинга чүдүүр чоруктуң үезинде бар турган частырыгларны болгаш четпестерни илеболур. Бүрүне өзүп, удуртулга тургустунган-дыр, ынчангаш ол бүгүнү үүге коптарып, көдүрүп эде тургузуп турар үүвел? Ынчалза-даа политиканга ажыл-херекти дужун каралар ёзуубиле көөр чорук-биле шыдажып черле болбас. Ол айтырыгны шагда-ла чок кижилерге эвес, харын чурттап турар кижилерге, моон соңгаар-даа чурттаар кижилерге хамаарыштыр көдүрер болгаш чугаалажып көөр ужурлуг турган. Маңаа бис боттарывыстың хуу эргечлээшкээрывыс дээш эвес, харын партия дээш, ленинчи партияның арыг болуру дээш демисежип турган бис, үүе дээрге партияны чон ыдыктыг кылдыр көрүп турар, партия—ол дээрге эң-не бедик болгаш өндүр улуг шын-дыр, ол дээрге,—чоннуң мээзи болгаш сеткил-сагыжы, чоннуң баштыңчызы, чоннуң организаторы-дыр! (Дииимиттиг адыш часнаашкыны).

Ынчаарда ТК-ның Президиум кежигүнү тургулаан чамдык кижилер, —а съезд ону канчаар билирил, партия канчаар билирил—дижип тургулаан. Бис оларга мынча дээн бис:

— Съезд-даа, бүгү партия-даа шыны-биле билип алыр! Бижиге чүдүүр чоруктуң дугайында шынны харын-на партияның XX съездизинге чугаалаар ужурлуг бис, үүе дээрге ол болза Сталинниң өлгениниң соонда баштайгы съезд-дир. Бир эвес ол дугайын үүгле XXI съездиге азы оон соонда-даа чугаалаан болзувусса, бистн билбейн барып болур. XX съездиге бисти дыннаар болгаш, бисти шыны-биле билип алыр деп бодап турар бис. Бир эвес Сталинга чүдүүр чоруктуң үезинде бар турган частырыгларны болгаш четпестерни илеболур. Бүрүне өзүп, удуртулга тургустунган-дыр, ынчангаш ол бүгүнү үүге коптарып, көдүрүп эде тургузуп турар үүвел? Ынчалза-даа политиканга ажыл-херекти дужун каралар ёзуубиле көөр чорук-биле шыдажып черле болбас. Ол айтырыгны шагда-ла чок кижилерге эвес, харын чурттап турар кижилерге, моон соңгаар-даа чурттаар кижилерге хамаарыштыр көдүрер болгаш чугаалажып көөр ужурлуг турган. Маңаа бис боттарывыстың хуу эргечлээшкээрывыс дээш эвес, харын партия дээш, ленинчи партияның арыг болуру дээш демисежип турган бис, үүе дээрге партияны чон ыдыктыг кылдыр көрүп турар, партия—ол дээрге эң-не бедик болгаш өндүр улуг шын-дыр, ол дээрге,—чоннуң мээзи болгаш сеткил-сагыжы, чоннуң баштыңчызы, чоннуң организаторы-дыр! (Дииимиттиг адыш часнаашкыны).

Бистиң чогаадыкчы интеллигенциявыс шын орукта

Ленинчи чагыгларны чайгылыш чокка боттандырбышаан, идеологтуг ажылды шын организастаар дугайында, литератураның болгаш уран үүлдүң партийжи база улусчу болурунуң талазы-биле Владимир Ильичиниң айтышкынынарын амыдыралга боттандырар дугайында партия салыш салып турар. Литературага болгаш уран үүлүге партийжи болур чоруктун принциви чогаадыкчы интеллигенцияның инициативазын кызып турар дээр дугайында бадыткал ханы чагыглар бодап-дыр. Капиталистиг ниитилелде чогаадылганың хостуу, партиалганың хостуу туруп турар дээр чергенинң тооларын нептередип тургузаар. Аиаа үүгле буржуаз делегейниң аажы-чаңы-биле таныш эвес кижилер бүзүреп болур.

Капиталистиг делегейде литература, уран үүл, партиалга монополияларның тежээливде турар. Англия улуг хевилекчи Томпсон-биле менээ болган солуи чугаалажылга дугайында чоокта чаа чугаалаан болгай мен. Ол чоокта чаа Москвага турист болуп кээп чораан.

Хевилекчи Томпсон, бодап көөрге, марксизм-ленинизмни өөренип көрбээн бвор, ынчалза-даа оон ангы талазы-биле мазүү аажок хөгжээн, аспаа быжыг. Ол—Мээн солуннарымны Москвага садыгларын чаңгээрээр силер бе?—деп айтырыг салды. Мен аиаа: — Силер кончуг нарын айтырыг көдүрүптүнер, бодаңыр херек,—деп харылаадым.

— Бир эвес ол солуннарның бирээзиниң редакторуна «Известия» солуниуң редактору Аджубейни томуйлапсывза кандыгыл?—деп ол айтырды.

— Ынчаар болза чугаа өске-дир, —деп аиаа харылаадым.—Бир эвес Аджубейни азы бистиң солуниуң өске-даа редакторун силерниң солуниларның редакторунга томуйлаптар болзуиарза, ол солуниу Совет Эвилелиниге кала-даа салыглаар деп сөстү берип болур мен.

Аиаз ол мынча дээн: «Чок, менээ ол ажык чок-тур».

Көрбес силер бе, ол айтырыгны капиталист канчаар көрүп турар-дыр. Аиаз бо таварылгада бирги планда материалдыг сонуургал эвес, харын шуут идеологтуг, аиы талазы-биле сонуургал туруп турар-дыр.

Азы, чижээлээрге, америк кино үлетпүрүңүң Голливуд ышкаш ындыг улуг төвүи ап көрүнер. Ында чогаадылганың хостуу бар бе ынчаш? Чок! Аиаа дөмейлежир-даа үүе чок. Кинонуң бүгү делегейге сураглыг Чарли Чаплин ышкаш ындыг ажылдакчызын Голливуттан үндүр сывырыпкан болгай. Чарли Чаплин коммунист эвес-даа болза, ол дешпингелиг кижи, харын оон ужурунда Голливудка ол херек чок болгай-дыр. АКШ-та «хостуг» кижилерниң чогаадылгазының «хостуу» ол-дур!

АКШ-та Херстиң улуг солуи треэи болувуи реакциялыг угланыышкынывыбиле калбак сурагмыг. Ол 100 ажыг солуниу үлүрүп турар. Болувуи солуннарының идейлиг болгаш политиктиг угланыышкыннарын ол сонуургавайн турар, оон ангызының эрге-ажыктарына удур, империализмге удур болуп турар ындыг материалдарны ол солуннарга парлаарын ол чөпшээрептер деп бодаар болза, чөгеңчиг болур ийин. Ындыг журналист оон аспалга кире берзе —ол аиаа кужун көргүзүптер ийик. Ынчангаш, капиталдың чүүттарында чогаадылганың «хостагазы» бар дээр дугайында янзы-бүрү чүлчүруушкуннарга чүгле чөгеңчиг кижилер, ийет, эттинмес аазаттайлар чүгле бүзүреп болур.

Боттарын кончуг угаанныг кылдыр санап турар чүгле бистиң чамдык аазаттайларывыс идеология айтырыгларының талазында ангы талазыбиле мөзүү биибейн турар азы билир хөнүү чок болуп турарлар-дыр. А Томпсон—ол хөөчүн капиталистиг бөрү—ону эки билир. Ынчангаш Англияда, Америкада парлалганың турар-дыр. Олар боттарының чогаалдарын парлаарын негээрлер: типография, будүк, сээзин бериир, бүгү үүвени бериир—дээрлер. Чок, партия аиаа кажан-даа чөпшээревес!

Байдалды нарыидадып турган хераавис бар бе? Мен бодаарымга, чок. Интеллигенциядан шоолуг эвес санныг кижилер партийжи эвес идеология дээр буржуаз идеяга алыпкан деп, бис, Төп Комитетте санап турар бис. Бистиң совет интеллигенциязының эң хөй нуруузу болгаш ылаигыя чогаадыкчы интеллигенция марксисчиленнинчи идеялар-биле чурттап турар болгаш оларның тиилээри дээш, партия-биле кады, партияның удуртулгазы-биле деминсежип турар. (Дииимиттиг адыш часнаашкыны).

Партияга идеологтуг ажылдың кончуг чугула болгаш болуи участогу—кинематография. Биихфильмнер идейлиг чиңгг чепсек болгаш кижизидилгенин дээштир чепсээ. Чижээлээрге, номну кижи бүргүү номчуп каапгас. Чамдыкта ол болза черле алаан белетеддиг кижиге таарыжыр. Ийет, база номчуур болгаш билип алыр төлээде, үе-шак база хөй хереглеттинер. Ынчаарга кино-чурук чиик шингээртинер. Моон ужурунда кино болза, уран үүүлдерден эң-не масспыг болуп турар.

Чугаалашкылаарындан алырга, кинематография ажылдакчыларының араазында кинонуң ролюнүн дугайында чамдык кедергейлээр чүүлдер. Ында эвес үеелер бар болуп турар. Ылангыя ол болза М. Ромм ышкаш ындыг сураглыг, дуржулгалыг режиссёрга хамаарыжыр. Ол болганын, шын туруштарга быжыга бээр боор деп идегээлинер.

СЭКП ТК кино ажылдакчыларының айбынга кирип, олар боттарының чогаалдыкчы эвилелдерин турарынга чөпшээрээн. Бир эвес ол уран үүүлүн шын угланыышкын-биле хөгжүүрүнге дузалап турар болза, бис уран чүүлге бот-башкарыганын болгаш чогаадыкчы эвилелдерниң талазында бис. Ынчаарга бир эвес ким-бир кижи партияның уран үүүл талазы-биле шүгүмүнга удурланыр дээш, ындыг эвилелдерге даянырын кордап турар болза, ол ханызы-биле чазып турар-дыр. Ындыг кижилерге мынча дээр бис: «чаңгыс аай бир эвилелден—бистиң Коммунистиг партиядан аңгыда еске кандыг-даа эвилелге ниитилеге удуртукчу ролыу ойнаарын хүлээп көрбес бис. (Дииимиттиг адыш часнаашкыны). Боттарының ажыл-чорудулгаларын партияның политиказының удурландыраарын оралдашкан еске кандыг-даа эвилелдер партия-биле, чон-биле чайлаш чөкка үекулежи бээр ийик. Моиу сагындырыг кылдыр чугаалап турар үүе. Херек ханылап чоруй баарын манап орарының орнунга, чогуур айтыде сагындырып каапы дээре, ынчаарга ынчаар ханылай бергенде сагындырыг четпес болу бээр болгай. Моон ужурунда баш бурунгаар дугуржуп алганы дээре.

Бистиң интеллигенциявысче—чогаалчылар, композиторлар, чувукчулар, театр болгаш кино ажылдакчыларынче кичээнгейни улгаттырар ужурлуг бис.

Бир эвес музыка дугайында чугаалаар болза, ол ам шын угланыышкын-биле хөгжүүрүнге дузалап турар болза, бис уран чүүлге бот-башкарыганын болгаш чогаадыкчы эвилелдерниң талазында бис. Ынчаарга бир эвес ким-бир кижи партияның уран үүүл талазы-биле шүгүмүнга удурланыр дээш, ындыг эвилелдерге даянырын кордап турар болза, ол ханызы-биле чазып турар-дыр. Ындыг кижилерге мынча дээр бис: «

ЭШ Н. С. ХРУЩЕВТУҢ ЧУГААЗЫ

(Тончүзү).

Бүрүне Гимнизиниң дугайында каш сөс чугаалаксап тур мен.

Бистиң үевиске дүүшкен чаз Бүрүне Гимнизиниң дугайында айтырыг шагла-ла тургустунган. Бо талазы-биле хөй чагааларны ап турар бис.

Чоокта чаз эш Брежнев менээ чагаа көргүстү, оон автору чаз Бүрүне Гимнизин тургуспаанны дээш чогаалчыларны, шүлүкчүлерни болгаш композиторларны шүгүмчүлеп турар. Чүге ыынча хөй чылдарда радиога чүгле Гимн музыказын бисте дамчыдып турар чүвел? деп ол бижип турар. Чагаанның автору Гимниге сөстү боду бижиир деп шилтирлээн болгаш бодунуң шүлүүн чоруткан.

Чаз Бүрүне Гимнизин чогаадыр дугайында айтырыгже катаң эглип көрөүвүссе чогумчалыг деп бодап тур мен. Шүлүкчүлер болгаш композиторлар боттарының талантызын көргүзүп, коммунизм тургузуп турар бистиң үдуг Төрээн чуртувуска төлептиг Гимни тургузуп шыдаар-даа!

Эштер! Ам бис идеологтуг ажылдың бүтүү тепкиштерин болгаш материалдыг чепсектерин хөделиишкинче киирер, бо чугула херекти удуртурун эң эки организастаары дээш ажылдап турар бис. Удуртулганың янзы-бүрү органнарның аразында харылзаа чок чорукшаң идеологтуг ажыл дыка качыгдап турар дээрэни миннир херек. Ол таарышпас. Ындыг практиканың түннелинде, кандыг-бир чогаалчы багай ном бижип алгаш, оозу-биле бир ном үндүрүкчүзүнге чеде бээр, аңаа холуттунарга, өскелинче чоруп каар апаар. Бир эвес ол Москвада азы Ленинградта чурттап турар болза, ында ном үндүрер черлер оон бижимелин хүлээп албас, ынчан ол оозун алгаш кандыг-бир ырак районче чорудуттар. Ынчан ону аңаа, кайы-бир хоорайга парлаттар, чүге дээрге найысылал чогаалчызының номун үндүрери оларга солуп болгай.

Идеологтуг ажылды удуртурунга чогүүр чурумну тургузар херек. СЭКП Төп Комитединге-даа, эвилел республикаларның компартияларының ТБ-ларынга-даа, партияның крайкомнарынга, обкомнарынга-даа ажыл-херекти эки биилир кадрлар идеологтуг ажылды чорудар ужурлуг. Парлалганың, радионуң, телевиденнеинин ажылынче хандыр кирип, литература чогаалдарын кичээнгейлиг номчуп, композиторларның, кинорежиссёрларының чогаадылгаларыбиле, театрларның тургускан шилерби-биле танышып, литературада болгаш уран чүүлде болуушкуннарны шын үнелеп билир мергежилдиг кижилерни хаара тудуп, киириштирер херек. Бо ажылды колдуунда литература шүгүмчүлекчилеринге болгаш уран чүүл башкарыкчыларынга хөй идегеп турган бис. Ынчалзакок олар чогуур деннелге турбаан болгаш литератураның база уран чүүлүң чогаалдарын үнелээрде принципиалдыг туруш-биле эвес, а бөлүк барымдаалаан туруш-биле ховар эвес көрүп келгенин практика көргүскен. Бо ажылды оон өскээр тургузар болгаш ону эки организастаар херек.

Ном үндүрер черлерниң, киностудияларының, театрларның ажылынче кичээнгейни сөөлгу үеде элээп кошкадыкан-дыр бис, ынчангаш уранчечен талазы-биле кошкак болгаш идея талазы-биле шынар чок чогаалдар тыптып кээп турар апарган. Бо херекти эжикидип эдер херек.

Идеологтуг ажыл—улуг, кончуг нарын, хөй талалыг болгаш харысалгалыг херек. Ону удуртурун, олче чогаадыкчы интеллигенцияны киириштирбиваан, партийжи принципиалдыг болгаш мергежилдиг ээлдек боттандырар херек. Чагырар-дужаар чорукту маңаа болдуруп болбас.

Абстракционист-скульпторлар и ы н бирээзи зэрилдир долгажы берген демир чоңгузун алгаш, уран чүүл чогаадылгазы кылдыр кииргенин эш Фурцева Пленумга саналынга чугаалады. Ол дээш аңаа акша база төлээн болгай аан!

Е. А. Фурцева: чок, төлевээн.

Н. С. Хрущев: Оны кым билир боор, ол дээш акша төлээн бе азы төлевээн бе дээрзин ам тодаралыры берге-дир. Ынчаарга акша база-ла сөөлгү чүүл эвес-даа болза, мынча хамык ужур акшада эвес-ле харын.

Уран чурулганың чамдык чогаалдарын көргеш, чүнү база чүү чүвеге чуруп турарын кижинин чамдыкта билип алыры берге. Хайлыг чүве чүдел дээрге, чамдык чурукчуларның мындыг чижекиг бодап турарында: бистин чогаадылгаларывысты ким билбейин турар болдур, ол кижи уран чүүлдүң бо хевирин билип алырынга чедир өспээн-дир. Ынчаарга ол үгаанныг, а оон былчакгаашкының хүлээп көрбээн кижи оон өбедик деннелинге чедир өспээн болуп турар шыкажыл. **(Залда шимээргээшкин).**

Билдиннес скульторнуң чогаадылгазының дугайын хөй чугаалажып турар. Ол ак-сеткилдиг болгаш мергежилдиг кижи дээрзинге мен бүзүрексээр мен. Абстракционистер дугайында чугаа боор турда, бүгү-ле чүвени Билдиннес скульторже чүүй калган херээ чок боор чадавас. Бодунуң аазашкының ол канчаар күүседир эвес, бодунуң чогаадылгазы-биле чоңга канчаар бараан боор турарын көргүзерин маңаа көрээлинер.

Уран чүүлде чамдык кадык эвес болуушкуннар чогуур үезинде эскертинмээнинге болгаш ындыг болуушкуннарның неперээрнин чайладыр дээш чугула хемчегерни албаанынга бис база-ла бүрүүдүг болган боор бис.

Бо бүгүге чогуур корум-чурумну тургузар херек.

Бо Пленумнуң сөөлүнде, чоруттунган улуг ажылдарның сөөлүнде идеологтуг фронтуга чаа көдүрүлүшүнүүг болур бис деп бодап тур мен, эштер. Бистиң интеллигенциивис партийжи шын турушта турар дээрзин амыдырал көргүскен. Шын эвес кылып турар ийи-үш азы кандыг-бир он-шаа кижинин үжүн бүгү-ле чүвени хирлиг көвүк кылдыр көрүп база бистиң чогаадыкчы интеллигенциявыстың ажыл-чорудулгазынга характерлиг ол кадык угланышкынны эскербейн барып болбас. Ол чорук партияга, бистиң литературавыстың болгаш уран чүүлүвүстүң хөгжүдезинге, бүгү идеологтуг ажылга эң-не хоралыг болур ийик. **(Адыш часнаашкыны).**

Бистиң чогаадыкчы интеллигенциивис шын орукта, бистиң ленинчи партиявыстың идеяларын, коммунистиг тургузуушкуннуң идеяларын ол удуртулга болдуруп турар. **(Диңмиттиг, үргүлчүлелдиг адыш часнаашкыны).**

Планнаашкынны сайзырангайжыдар, улус ажыл-агыйын удуртурун экижидер

Эштер! База бир айтырыга доктаксап тур мен. Баштай бодаарга, ол идеологтуг ажылга дорт хамаарылга чок болгу дег, ынчалза-даа бо айтырыг политика болгаш улус ажыл-агыйынга улуг ужур-дузалыг. Улус ажыл-агый планнарын тургузарының кол принциптериниң болгаш угланышкынарының дугайында чугаа болуп турар. Партия Төп Комитеди болгаш ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелиниң хуралын чыылдырган. Хуралга Сталин чедип келген. Министрлер Чөвүлелиңге ол даргалавас тургаш, ынчалза-даа ынчан хурал даргазының олудунга ол олурункаш, план төлевилелиниң папказын туткаш, мынча дээн: «План бо-дур. Кым удурул?» Министрлер ыыт чок көрүп олурганнар. «Ындыг болза хүлээп алыр-дыр бис»—деп, Сталин чугаалаан. Хурал оон-биле доозулган. Хуралдан улус үнүп келирге, Сталин: «Кинодан барып көрээлинер» деп чугаалаан. Кинозалга ол чеде бергеш: «Оларны дыка-ла үргүвүс аа» — деп чугаалаан. Чогум кымнарны үргүкенил? деп айтырыг тургустунуп кээр-дир. Министрлерни үргүкени ол ышкажыл.

Ол план, чугаалап турары ышкаш, будулуп калган, чүге дээрге министрлер оон белеткелинге кириштээн болган оон-биле чөпшээрешпейн турганнар. Чүгле министрлер эвес, харын-даа ону номчаан өске-даа ажылакчылар чөпшээрешпейн тургынар. Сталий болу планнаашкын айтырыгларының талазы-биле ажылдавайн турган болгаш өске-даа кижилер ону болур-чогууру-биле кылырын ол күзевейин турган.

Улус ажыл-агыйын удуртуруп болгаш планнаашкынны сайзырангайжыларының талазы-биле сөөлгү чылдарда улуг ажылды чоруткан. Ынчалза-даа экономика көгжүлдезин планнаарында улуг четпестер бисте ам-даа бар. Эрткен чылдарда бүдүрүлгенин өзүлдезининң дугайынга көргүзүп турар сан-түңнелдерге үндезилээш, план органнары болза нинти продукцияның өзеринин кандыг-бир хүүзун доктаадыр болгаш адырлар санныга-ла даап немелде кыла бээр план чогаадышкынының ындыг практиказын партия шагдала шүгүмчүлээн болгай. Чижээлээрге, бир эвес 1963 чылда чугуг-монтаж ажылдарынга 19,7 миллиард рубльдиң капитал салыышкынын төлевилээн болза, ол акша-көрөңгини өзүлдезиниң түс-түс хүүзун барымдаалап доктаадтынган адырларга хуваар. Моон алгаш көөрге, капитал салыышкынын шагда-ла турган деннелгелер ёзугаар тодарадып турар ышкажыл.

Ынчаар планнаарга амыдыралдың бодунуң-на дүрген хөгжүдерин эргежок чугула деп идип үндүрүп турары ындыг чаа, дешилгелиг адырларга акша-көрөңги артпайын баар-дыр. Ынчаарга ындыг адырлар кыска хүүсаларда улуг экономиктиг ажыкты бээр турда-ла ынчаар кылдыныл турар. Ындыг практиканың түннелинде бүгү-ле чаа, дешилгелиг чүүлдер оожум хөгжүүр, чүге дизе, кол хөрөңгилерни болгаш материалдыг курлавырларны мурнунда-ла доктаатгынган сан-түңнерни ёзугаар тускайлаар-дыр.

Чугаалаан чүүлдү бадыткаарыбиле ындыг чижекти көргүзейин. Планнарны ажыр күүседкенинин түннелинде алдынар акша-көрөңгини химия үлетпүрүн, көдээ ажыл-агыйны хөгжүдеринге болгаш улус херегленнинң барааннарын бүдүрүп турар будүрүлге черлериниң түдүүнга колдуг ажыглаттынар апаарын партияның XXI съездизи тодаратқан болгай. Ол амыдыралга чогум кандыг болганыл? Чижээ, металлургия талазы-биле чеди чылдың планының онаалгалары ажыр күүсеттинип, а химия талазы-биле —күүсеттинмейин турар. Чүге ындыг болганыл? Чүге дээрге Күрпланның тергеэи бистин күзээн черивисче эвес, а эрги оруктай берген-дир. **(Залда шимээргээшкин).**

Оон ыпай көдээ ажыл-агыйны хөгжүдериниң айтырыгларын ап көрээлинер. Бир эвес бистер боттарывыста бар турар хөрөңгилерни болгаш материалдыг курлавырларны бодамчалыг ажыглаар болзувусса, бистин экономикавыстың бо чугула адырының улам дүрген хөгжүлдезин чедип ап шыдаар бис. Аъш-чемниң продукцияларының элбекшилин тургузар сорулга туруп турар. Ону кайчал угаазыллалдыг чедип ап болурул? Ол соруланы ам коллуунда-ла андарар черлерни калбартырының эвес, а чер ажылының культуразын бедидиринин. Көдээ ажыл-агыйны улам күштүг чорударының күселибиле шиитпирлээр херек. Ону чедип алырда хамыктың мурнунда эргежок чугула санныг минеральдыг чемишчидилгелиг турар херек. Ол бүгүдеге билдингир, оон мен кандыг-даа чажыг чүүлдү ажытпайн тур мен.

Бо айтырыг талазы-биле оларныңбиле бистиң маргыжың тургавывысты улуска чугаалапкан дээш сеткили хомудаазын белорус эштерден дилеп каайын. Биригээр чугаалаарга, бо чүгле Белоруссияның эвес, Эстонияның, Латвияның болгаш Литваныңдаа удуртукчуларынга база хамааржыр чүве.

Херектиң үжүру ындыг. Белоруссияның, Балтий чоогунуң республикаларының болгаш Россия Федерациязының Сонгу-Чөөн талакы областарының көдээ ажыл-агыйын специализастаар дугайында бижикти парлаттарга, хөй-хөй эштер Москваже: акша-көрөңгиден беринер, суггарылгага, мелиорацияга, тулаалыг черлерни кургадырынга капитал салыышкынын тускайлаан берипер деп бижээш турупканнар. Белоруссияның удуртукчулары бо херекке онза идепкейин көргүскеннер. 550 мүң гектар малгаш-тулаалыг черлерни кургадырынга 106 миллион рубльди, азы эрги акша-биле 1 миллиард 60 миллион рубльди үндүрүп бээрин дилээн бижикти чорутканнар. Амгы үеде Белоруссияда 6 миллион гектар тарылга шөлү бар, а олар 550 мүң гектар черни кургадырынга ажыглаар акшаны дилеп турдулар. Бистер белорустарга ыынча деп чугааладывыс: ол акшаны химияны хөгжүдерине ажыглаары дээре-дир, ынчаарда чылда барык 2 миллион тонна азоттуг чемишчидилгелиг бүдүрер күчүлүг бүдүрүлгени тургузуп ап болур. Бир эвес бо чемишчидилгени республикага бар турар тарылга шөлдериге төгер болза, дүжүт гектар санындан-на 6—7 центнерге көвүдээн турар ийик. Капитал салыышкының ынчаар ажыглаарга дыка ажыктыг дээрзи билдингирдир. Ындыг таварылгада чарыгдалдарны чүгле заводтар тударынга үндүрген турар болгаш чер ажыдарынга, хөрзүү ажылдап кызырынга база кургаткан чаз черлерден түжүт ажаап адырынга акша-көрөңгини немей чарыгдаарының чугулазы чок болур ийик.

Черге төгер минеральдыг чемишчидилгелерни көвүдедириниң күселибиле тараа болгаш өске-даа культураларының дүжүткүрүн дыка бедидип, мал ажылын кедүрүп, чуртту аъш-чемниң эргежок чугула продукту-лары-биле хандырып болур.

Экономика талазы-биле эң-не хөй ажык-дүзазын бээр ындыг адырларга капитал салыышкынын колдадыр херек. Удуртукчу ажылдакчылар шуптузу СЭКП ТК-ның Президиумунуң болгаш ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелиниң ындыг шугумун билгеп турары, ону амыдырапга кызымаккайы-биле боттандырары, бо үеде экономика талазы-биле дүрген хөгжүдерге улустуң хереглел чүүлдерин массалыы-биле кылып үндүрерин, оларның өртек-үнезин чиигедирин хандырар.

Ону чугаалаары сеткилге таарымчалыг-даа болза, ону чогум кажан боттандырып алырывысты ам чугаалавайн. Мал ажылының продуктуларын бүдүрерин көвүдедиринче болгаш эътпин, сүттүң, саржагның элбекшилин тургузарының болгаш оларның өртектерин чиигедирининң оруу база-ла химияны таварыыр. Ону боттандырар төлээде, төлдерге минеральдыг чемишчидилгелерни бээр херек. Ам бис ону кылып шыдаар бис.

Чоокта чаа америк Гарст-биле беседалаштым. Ол угаанның кижи чүве, ынчангаш биске багай эвес болуп турар. Ол ыынча дээн: «Көдээ ажылагай продуктуларын бүдүрер талазы-биле силер бисти 5—7 чыл дургузунда ызырты чеде бээринерге бүзүрээр мен, ол дугайын Америкага барып чугаалаар-даа мен. Мээң көргеп-не чүүлдерим — мени магадаткан».

Эштер, СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелиниң партия организацияларынга чоруткан чагаазын эң-не чугулазы-биле көрүп, ону өөренири болгаш улус ажыл-агыйының планын чогаадып тургузарының талазы-биле ажылга ёзулуг киржири эргежок чугула.

Капитал тудуушкунунче онза кичээнгейни утландырар херек. Капитал салыышкынынарын хөй-хөй тудуг черлеринче быдаралырының шын эвес, көрүнеге улуг практиказы амдаа узуткаттынмаан. Капитал салыышкынынарын чыл келирге-ле мурнунда эгелеп каан тудуг черлеринге денней аарак хуваап, кол тудугларны ангылавайн турар. Эгелээн тудугларны дооспайын тургаш-ла, чаз тудугже кириштери ховар эвес болгулаар. Оон-биле кады канчаардаа аажок хөй хөрөңгилерни хөйхөй чылдарда ажыглап чок болдуруп турар болгаш чугула тудугларны чогуур үезинде, кыска хүүсаа иштинде ажыглалга киирер аргавысты оскүнүп турар бис. Ындыг байдал—планнаашкында улуг аллагдалдарның түннели-дир.

СЭКП ТК-ның айтышкыны турла-ла, чамдык ажыл-агый, совет болгаш партия ажылдакчыларының хөй-ле акша-хөрөңгилерни үшта тыртып алырын болгаш болдунар-ла хөй санныг тудугларны планга киирерни чедип алырынче чүткүүр, хоралыг бодалдары ам-даа үзуткаттынмаан.

Кол даңзыга хөй санныг тудугларны киирериңе чүткүл ажыл-агыйга дыка улуг хораны чедирер. Ажылхеректи угаазылалдыг бодап турган кылыр болза 3—4 чылда, а харынлаа оон-даа кыска хүүсаа иштинде тудуп ап болур турда-ла, чамдык тудугларны 10—12 чылда тудуп келгилээр. Мындыг бодүүн чижектен ап көрээлинерем. 300 школалар тудар херек дийик. Акша чүгле 100 школаларга чедер. Ам ону канчаар кылып турар бис? Бистер бүгү-ле 300 школаларны тудуп эгелээринге хөрөңгинин тускайлаан, оларны кылып эгелээр бис, ынчаарга тудуг ажылдары хөй чылдарга үргүлүлээр. А бир эвес чүс школаларга хөрөңгини четчир кылыр тускайлап берген болзувусса, оларны чангыс чыл дургузунда тудуп аптар ийик бис, а дараазында чылын ам база чүс школаларга четчир хөрөңгини, а оон соонда база бир чүс школаларга тускайлаан болза, хөрөңгилерни быдарадырының амгы практиказының үезинде беш чылда кылыр чүүлдеривисти үш чыл дургузунда бүдүрүп ап болур-дур. Чарыгдатынган хөрөңгилернин орнун дорт дуглавайн турар деп чугаалаар ындыг тудуглар талазы-биле чижек киирдим.

А бүдүрүлге черлериниң тудуунга хөрөңгилерни шын, бир мөөн кылдыр ажыглаар чүве болза кайы хире ажыктыг чүүлүг алырын болап-даа көрүнедээн. Бистер бир эвес бо чылын ажыглалга киирер ужурлуг чугула тудугларже күзенишкиннеривисти мөөнээш, ону чедип алыр дээш бүгү-ле материалдыг болгаш акша-хөрөңгилерни, техниканы, ажылчын күжүн берип тургаш, тудугну доозуттар болзувусса, ол бүдүрүлге черн чыл эрттерге-ле ажыдаап эгелээр болгаш бистин экономиктиг күчүзүзү остурүп, чыылганы дүрген берип эгелей бээр.

Ынчалза-даа капитал салыышкынынарын хөй-хөй таварылгаларда ажыктыг эвес ажыглап турар. Акша болгаш материалдыг хөрөңгилерни моонү-биле, бодамчалыг ажыглаарының орнунга оларны быдарадырын, төгүгээрнин болгаш ажыглал чок турул бээрин болдуруп турар. Оон-биле моон сонгаар эптежип болбас.

Совет Эвилелинге капитал тудуушкунунга чылдың-на дыка хөй. миллиард-миллиард рубль-биле санаттынып турар хөй хөрөңгини тускайлап турарын девии чугаалаан мен. Тудуг кызырынга кайы хире хөрөңгини тускайлааны эвес, харын чылдын-на чеже чаа бүдүрүлге күчүлелдерни ажыглалга киирип турары чуртка эң чугула ужур-дузалыг. Күчүлерни өстүрери чүге капитал салыышкынының хемчээли-биле эвес, а кол чүве—ажыглалга чаа киирген бүдүрүлге черлериниң, энергетиктиг күчүлерниң саны-биле, бүдүрүлгелерде станоктар парыгнының өскени-биле дээш өске-даа күчүлер-биле тодаратынар.

Капитал салыышкынынарын хөй-хөй тудуг черлеринде ажыдакчылар, совет болгаш партия ажылдакчыларының хөй-ле акша-хөрөңгилерни үшта тыртып алырын болгаш болдунар-ла хөй санныг тудугларны планга киирерни чедип алырынче чүткүүр, хоралыг бодалдары ам-даа үзуткаттынмаан.

Кол даңзыга хөй санныг тудугларны киирериңе чүткүл ажыл-агыйга дыка улуг хораны чедирер. Ажылхеректи угаазылалдыг бодап турган кылыр болза 3—4 чылда, а харынлаа оон-даа кыска хүүсаа иштинде тудуп ап болур турда-ла, чамдык тудугларны 10—12 чылда тудуп келгилээр. Мындыг бодүүн чижектен ап көрээлинерем. 300 школалар тудар херек дийик. Акша чүгле 100 школаларга чедер. Ам ону канчаар кылып турар бис? Бистер бүгү-ле 300 школаларны тудуп эгелээринге хөрөңгинин тускайлаан, оларны кылып эгелээр бис, ынчаарга тудуг ажылдары хөй чылдарга үргүлүлээр. А бир эвес чүс школаларга хөрөңгини четчир кылыр тускайлап берген болзувусса, оларны чангыс чыл дургузунда тудуп аптар ийик бис, а дараазында чылын ам база чүс школаларга четчир хөрөңгини, а оон соонда база бир чүс школаларга тускайлаан болза, хөрөңгилерни быдарадырының амгы практиказының үезинде беш чылда кылыр чүүлдеривисти үш чыл дургузунда бүдүрүп ап болур-дур. Чарыгдатынган хөрөңгилернин орнун дорт дуглавайн турар деп чугаалаар ындыг тудуглар талазы-биле чижек киирдим.

А бүдүрүлге черлериниң тудуунга хөрөңгилерни шын, бир мөөн кылдыр ажыглаар чүве болза кайы хире ажыктыг чүүлүг алырын болап-даа көрүнедээн. Бистер бир эвес бо чылын ажыглалга киирер ужурлуг чугула тудугларже күзенишкиннеривисти мөөнээш, ону чедип алыр дээш бүгү-ле материалдыг болгаш акша-хөрөңгилерни, техниканы, ажылчын күжүн берип тургаш, тудугну доозуттар болзувусса, ол бүдүрүлге черн чыл эрттерге-ле ажыдаап эгелээр болгаш бистин экономиктиг күчүзүзү остурүп, чыылганы дүрген берип эгелей бээр.

Ынчалза-даа капитал салыышкынынарын хөй-хөй таварылгаларда ажыктыг эвес ажыглап турар. Акша болгаш материалдыг хөрөңгилерни моонү-биле, бодамчалыг ажыглаарының орнунга оларны быдарадырын, төгүгээрнин болгаш ажыглал чок турул бээрин болдуруп турар. Оон-биле моон сонгаар эптежип болбас.

Совет Эвилелинге капитал тудуушкунунга чылдың-на дыка хөй. миллиард-миллиард рубль-биле санаттынып турар хөй хөрөңгини тускайлап турарын девии чугаалаан мен. Тудуг кызырынга кайы хире хөрөңгини тускайлааны эвес, харын чылдын-на чеже чаа бүдүрүлге күчүлелдерни ажыглалга киирип турары чуртка эң чугула ужур-дузалыг. Күчүлерни өстүрери чүге капитал салыышкынының хемчээли-биле эвес, а кол чүве—ажыглалга чаа киирген бүдүрүлге черлериниң, энергетиктиг күчүлерниң саны-биле, бүдүрүлгелерде станоктар парыгнының өскени-биле дээш өске-даа күчүлер-биле тодаратынар.

Капитал салыышкынынарын хөй-хөй тудуг черлеринде ажыдакчылар, совет болгаш партия ажылдакчыларының хөй-ле акша-хөрөңгилерни үшта тыртып алырын болгаш болдунар-ла хөй санныг тудугларны планга киирерни чедип алырынче чүткүүр, хоралыг бодалдары ам-даа үзуткаттынмаан.

Кол даңзыга хөй санныг тудугларны киирериңе чүткүл ажыл-агыйга дыка улуг хораны чедирер. Ажылхеректи угаазылалдыг бодап турган кылыр болза 3—4 чылда, а харынлаа оон-даа кыска хүүсаа иштинде тудуп ап болур турда-ла, чамдык тудугларны 10—12 чылда тудуп келгилээр. Мындыг бодүүн чижектен ап көрээлинерем. 300 школалар тудар херек дийик. Акша чүгле 100 школаларга чедер. Ам ону канчаар кылып турар бис? Бистер бүгү-ле 300 школаларны тудуп эгелээринге хөрөңгинин тускайлаан, оларны кылып эгелээр бис, ынчаарга тудуг ажылдары хөй чылдарга үргүлүлээр. А бир эвес чүс школаларга хөрөңгини четчир кылыр тускайлап берген болзувусса, оларны чангыс чыл дургузунда тудуп аптар ийик бис, а дараазында чылын ам база чүс школаларга четчир хөрөңгини, а оон соонда база бир чүс школаларга тускайлаан болза, хөрөңгилерни быдарадырының амгы практиказының үезинде беш чылда кылыр чүүлдеривисти үш чыл дургузунда бүдүрүп ап болур-дур. Чарыгдатынган хөрөңгилернин орнун дорт дуглавайн турар деп чугаалаар ындыг тудуглар талазы-биле чижек киирдим

[...]Ү ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

[...]ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. ИЮЛЬ 3 СРЕДА № 157 (5561).

Өртээ 2 көп.

Совет дайынчыларның аалчызы

ВЮНСДОРФ. (СЭТА). Июль 1-де СЭКП ТК-ның Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев Совет Чепсектиг Күштерниң Германияда бөлүүнге чораан. Вюнсдорф гарнизонунуң солдаттары болгаш офицерлери Совет чазактың баштыңын өөрүшкү-биле уткаан. Хүндүлел таңныылының начальнигиниң рапортун хүлээп алган соонда, дораан-на Н. С. Хрущев Германияда бөлүк совет шериглериниң кол командылакчызы армия генералы И. И. Якубовскийге үдедип алгаш, чыскаалган дайынчыларның баары-биле эрткен. Диңмиттиг йөрээлдео салыышкыны чаңгыланып турган. «Ура!» дыңналып турган.

Стадионга хөй кижи киржикчилиг митинг болган, ону армия генералы И. И. Якубовский ажыткан. Ол, митингиниң киржикчилериниң, бүгү бөлүктүң дайынчыларының мурнундан Н. С. Хрущевка чурттуң ханы байырын чедирип, Чепсектиг Күштер дугайында Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың салып турар аажок улуг кичээнгейи болгаш сагыш салыышкыны дээш сагыш-сеткилдиң ханызындан өөрүп четтиришкинин аңаа илергейлээн.

Митингиге эш Н. С. Хрущев чүве чугаалаан.

СУГГАРЫЛГА

Республиканың тараажыларының болгаш механизаторларының чеди чылдың бешки чылының бедик дүжүдү дээш демиселиниң часкы тарылга сооңда ийиги шиитпирлиг үези—тарылгаларның чайгы ажаалдазы хүннүң чугула айтырыы кылдыр чидии-биле тургустунган. Тарылгаларның, ылангыя одуругларның аразын сайзырадыр культураларның, картофельдиң болгаш ногааларның чайгы ажаалдазында бир кол черни суггарылга ээлээр ужурлуг.

Чайгы чаъс суглары үнүштерниң дазыл системазын чедиштир ныгылып шыдавас. Оон ыңай чаъс болдуунда август болгаш сентябрь айларда, кажан үнүштерниң өлүп үнери доктаай берген үеде болгулаар. Ол үеде чаъстың херээ чок апаар болгаш харын-даа ажыл-агыйга шаптыктыг болу бээр. Ындыг болганда, чайгы суггарылга чаагай дүжүттү өстүрүп алырынга эң идегелдиг хемчег болур.

Ам чайның башкы айы эрткен болгаш бо хүннерге чедир республиканың кайы-даа девискээринге үнүштерниң дүрген өлүп үнерин хандырар хире күштүг частаашкын болбааны кымга-даа билдингир. Оон хараазы-биле мурнай-даа, сооңнай-даа тараан тараалаарга суггарылга аажок негеттинип турар апарган.

Ындыг турбуже, бедик дүжүттү өстүрүп алырынга суггарылганың улуг ажык-дузалыын чедир үнелеп көрбес чорук республиканың ажыл-агыйларында ам-даа ыргылчылевишаан. Бир эвес эрги суггарылга бугаларын септээш, бүрүнү-биле ажыглаар чүве болза республикада 128 муң гектар хире чер суггартынып болур. Оон иштинде суг ажыл-агый черлериниң санап турары-биле алырга, ам ажыглаттынып болур суггарылга четкилери-биле 48 муң гектар тарылгаларны суггарып болур. А херек кырында республикада бо хүннерге чедир суггарган чер чүгле 19 муң гектар хире. Оон хөй кезии тарылга мурнунуң суггарылгазы болур.

Улуг-Хем районнуң «Найырал» совхозунуң Аймыырлыг болгаш Терезин бугаларын күрүнениң күселии-биле каш чылдарның иштинде кылып келген. Ол бугаларның тудуун доозуп, суун бадырган болза-даа, совхозтуң болгаш оон Булун-Терек салбырының удуртукчулары күрүнениң кылып берген ол сайзырангай суггарылга системаларын ажыглаарынче сагыш салбайн турары харзаанчыг. Аймыырлыг бугазының суу-биле муң гаа суггарып болур турган болза, ам чүгле чүс ажыг га суггартынган. Терезин бугазын болдунар шаа-биле ажыглаар болза, 1400 га тарылганы суг-биле хандырып болур аргалыг турда, бо чылын оон чүгле 490 газын суггарар деп планнаан. Ол хирезинде бо хүннерге чедир ында бары суггарылга чорутунмаан. Бо бугаларны долдур бадырар сугнуң курлавыры бар. Суггарылгага 15—20 кижини доктаамал тургузар ужурлуг турган, чүгле 5—6 кижини үндүрүп, олар чүге-даа күш четпейн турган.

Ол ышкаш Барыын-Хемчик районнуң «Барлык» совхозу Барлыктың суггарылга бугазының суун кончуг багай ажыглап турар. Ында четчир күштүг тускай суггарылга бригадазы тургустунмаан болгаш эвээш кижилер организас чок ажылдап, суунуң хөй кезии ажыглаттынмайн, харын чамдык хүннерде суггарылга үстүп турар чүүл бар.

Республиканың өске-даа ажыл-агыйларында тарылгаларның чайгы суггарылгазы кончуг багай чорупт турар болгаш харын чамдык черлерде суггарылга уттундурган, эрги суггарылга бугалары шуут ажыглалдан үнген. Моон кол чылдагааны болза, колхозтарның болгаш совхозтарның удуртукчулары сөөлгү чылдарда суггат чок черлерни хөй ажыглааш, а суггарылгалыг черлерни оларның-биле бир дөмей көрүп, агаар-бойдустуң кандыг-даа байдалында магадылалдыг дүжүттү ап болур суггарылга ажылынче кичээнгей салбастаазында болур. Ылангыя бо чайның ол-чаъс чок, хат-кавыскаанныг үезинде колхозтарда, совхозтарда суггарылга ажылы ала-чаягаарлаашкынга кирген турда, колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелдериниң, СЭКП партхомнарының, райкүүскомнарының талазындан ой-шаанда хемчег албайн турарын айтыр херек.

Тываның көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери чеди чылдың бешки чылында 125 муң тонна тарааны күрүнениң шыгжамырынга кирер деп социалистиг хүлээлгени алган. Бо хүлээлгени алдарлыы-биле күүседириниң, ниитиниң малынга чемсуурну тургузарының, келир чылдың тарылгазынга үрезиннерни база өске-даа фондуларны долдур уруп алырын хандырар дүжүттү өстүрүп алырынга ам суггарылга улуг рольду ойнаар.

Ындыг болганда, колхозтарда, совхозтарда тараа болгаш одуругларның аразын сайзырадыр культураларның, ногааларның, картофельдиң суггарылгазынче четчир күштү салыр херек. Бо дугайында суггарылганы ээлчег-биле үзүктелиишкин чок чорударынга четчир санныг суггарыкчыларны тургузуп, оларны чепсек-херексел болгаш чогуур идиксеп-биле хандырза чогуур.

Суггарылганың темпизин дүргедедири-биле кады оон шынарынче кол кичээнгейни салза чогуур. Колхозтарның, совхозтарның агрономнары болгаш хову ажылының бригадаларының бригадирлери суггарыкчыларның ажылын эки организастаар, суггарылганың шынарын хынаар хүлээлгелиг. Шапкын суг-биле үнүштерниң дазылын үрээр болгаш шокарлай суггарар чорукту болдуруп болбас.

Суггаттыг черлерни ажыглаарын экижидер, суггарылга системаларын ажыглалга кииреринин көвүдедир болгаш бедик дүжүттү өстүрүп алыр сорулга-биле суггарыкчыларның, механизаторларның болгаш аңаа хамаарышкан өске-даа ажылдакчыларның материалдыг сонуургалын бедидериниң хемчеглерин алза чогуур.

ЧУРУКТА: СЭКП ТК-ның Бирги секретары Н. С. Хрущев биле ГСЧП-ниң бирги секретары В. Ульбрихт.
Фото В. Егоровтуу. СЭТА-ның фотохрониказы.

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң доктаалдарын ном кылдыр үндүрген

Күрүнениң политиктиг ном үндүрер чери СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң «Партияның идеологтуг ажылының ээлчеглиг сорулгаларының дугайында» болгаш «СЭКП ТК-ның төлээлекчилериниң ККП ТК-ның төлээлекчилери-биле болур деп турар ужуражылгазының дугайында» доктаалдарын ном кылдыр парлап үндүрген.

Ол номну массалыг тираажтыг кылдыр парлап үндүрген.

(СЭТА).

«Партияның идеологтуг ажылының ээлчеглиг сорулгалары»

СЭКП ТК-НЫҢ ПЛЕНУМУНГА ЭШ Л. Ф. ИЛЬИЧЕВТУҢ ИЛЕТКЕЛИН НОМ КЫЛДЫР ПАРЛАП ҮНДҮРГЕН.

Күрүнениң политиктиг ном үндүрер чери 1963 чылдың июнь 18-те СЭКП Төп Комитединиң Пленумунга эш Л. Ф. Ильичевтуң «Партияның идеологтуг ажылының ээлчеглиг сорулгалары» деп илеткелин ном кылдыр парлап үндүрген.

Ол номну массалыг тираажтыг кылдыр үндүрген.

(СЭТА).

МАЛ ЧЕМНЕРИН ЭЛБЕКШИДЕРИНГЕ БҮГҮ КУРЛАВЫРЛАРНЫ АЖЫГЛААР

Волынь облазының көдээзиниң ажыл-ишчилери үнелиг эгелээшкинни кылган

Украинаның КП-зының Төп Комитеди, УССР-ниң Министрлер Чөвүлели Волынь облазының колхозчуларының болгаш совхозтар ажылчыннарының мал чемин болдунар-ла хөйү-биле элбекшидип, күрүнеге эът, дүк болгаш өске-даа эъш-чем продуктуларын садарының, оон бүдүрүлгезин улам көвүдедириниң талазы-биле партияның салган сорулгаларын амыдыралга боттандырарының талазы-биле, бар турар бүгү курлавырларны чедимчелиг ажыглаар деп шиитпирлээн үнелиг эгелээшкинниң чүүлдүг деп көрген.

Боттарынга алган хүлээлгезинге Волынь облазының көдээзиниң ажыл-ишчилериниң бижип турары болза: «Малдың бедик продуктулуг чоруун чедип алырда, мал чеминиң элбекшилдиг курлавырын тургузар херек, чүгле ынчан сорулга боттанырын дээрзин бис эки угаап билип турар бис. Мынчангаш партия организацияларының-даа, колхоз, совхозтар удуртукчуларының-даа, тускай эртемниглерниң болгаш көдээ ажыл-агыйның бүгү ажылдакчыларының-даа кичээнгейи чүмү-биле мал чеминиң баазазын быжыглаарынче угланган турарының ужуру мында.

Волынь облазының ажыл-агыйлары мал бажынга хамаарыштыр 22 тонна бөдүүн чемнерни, инек бүрүзүнге ортумаа-биле 18-20 тонна силосту салырын база бир баш төрүүр улуг хаван бүрүзүнге 7 центнер витаминниг сиген далганын белеткээрин сорулга болдуруп турарлар. Ону күүседиптер аргалар бар. Областа бо чылын бедик дүжүттүг бобы культураларының тарылгазы ийи чартык катап өскен, безилде сөөлүнүң, ажаалга үезинниң болгаш сырый чаштывылганың тарылгазы калбаа-биле ажыглаттынып турар, хөй чылдыг чалан сигеннерниң шөлдери элээн улгаткан.

Бөдүүн мал чемнерин бүдүрериниң болгаш белеткээриниң хемчеглери алдынып турар. Кол чүүл—тарып алганы үнүштерни чүмү-биле чидириг чокка ажаап алыры болур. Бо сорулга-биле колхоз, совхоз бүрүзүнде механизаторлар комбайннарны чавызадыр кезеринге таарыштырып, саваң болгаш үрендилерни хоратпайн ажаап аар талазы-биле тускай таарыштырган херекселдерни кылып ап турарлар. Тараа ажаалгазы-биле катай хары угда саванны болгаш үрендини сараттаар талазы-биле бүгү аргалар ажыглаттынган.

Бөдүүн мал чемнерин чадыг кылырынга хөй чарыгдавас дээш, Волынь облазының ажыл-агыйлары чадыгга таарыштыр мажактарны, ыяш бүрүлерин, торфту, тулаа үнүштерин ажыглаары эки деп санап турар.

Мурнакчы ажыл-агыйларның дуржулгазы болгаш Волынь облазының элээн хөй колхозтарының бүдүрүлге практиказы хаван чемгерилгезиниң биче концентраттыг хевири бедик камналгалыг көргүзүглүг боор турарын херечилеп турар. Чижээ, хаван чемгерилгезиниң үезинде бөдүүн болгаш чүлүктүг мал чемнери чемгерилгениң талазы-биле 70—72 хуу боор турар (областың көдээ ажыл-агый дуржулга станциязының түңнели). Мындыг турда, ортумаа-биле бир хонукка хамаарыштыр мал семиртилгезиниң бедик көргүзүглерин чедип ап болур. Концентраттыг мал чемнериниң чарыгдаарын 32 хууга чедир эвээжеткен, ол ышкаш, хаван эъдиниң бот-үнезин 18 хууга чедир кызырган.

Чылдың эгезинден эгелээш, чемгеринге өрээлдерин эде дерээш, хаван чемгерилгезин чем холуксаалыг концентраттарның хөй эвес холумаа-биле чемгерип эгелээн өске 53 ажыл-агыйлар база-ла эки түңнелдерни чедип алгылаан. Чайның дургузунда колдуунда бөдүүн болгаш чүлүктүг мал чемнери-биле холуксааны белеткээринге тускай таарыштырган машиналар-биле деригилээн, чемгерилге өрээлдерин, хаван фермаларынга берге-берге ажылдарны болдунар-ла аргазы-биле механизастаарын болгаш бүгү колхозтарга база совхозтарга хаван чемгерилгезиниң биче концентраттыг хевиринче шилчииринин боттандырарын областың көдээ ажыл-агыйының ажылдакчылары сорулга болдурган ажылдап турар.

Үстүнде айыткан хевириниң чемгерилгезин ажыглаары сигенниң болгаш витаминниг далганның массалыг бүдүрүлгезин экижидерин негеп турар. Болунда бар аргаларны өөренип көргеш, Волынь облазының көдээ ажыл-агый ажылдакчылары бо чылын 37 муң тонна ындыг бедик шынарның мал чемнерин белеткээр деп шиитпирлээн, оон иштинде: 8,4 муң тонна үнүш болгаш бүрү далганын, 28,6 муң тонна сигенден, бобы болгаш өске-даа чүүлдерден кылган далганны белеткээр деп шиитпирлээн.

Үнүштен болгаш сигенден кылган далганны белеткээринге областа дериттинген 67 кургадыкчылар (сушилкалар) бар, олар үүрмектекчилерлиг агрегат-биле кады меледен. Бобыдан база өске-даа чемиштиг үнүштерден кылган кылымал кургадылганың 6 муң тонна витаминниг далганын бүдүрерин хандырарлар. Бар туруп турар 350 санныг «ДКУ-М» болгаш «ДКУ-1,2» деп дробилкалар-биле 28,6 муң тонна сиген болгаш саван далганын бүдүрери көрдүнген. Оон аңгыда, ыяш ажыл-агыйларында витаминниг далган бүдүрериниң талазы-биле немелде 9 санныг цехтер дериттинип турар.

Областың партия, совет болгаш көдээ ажыл-агый органнары мал чемин белеткээр талазы-биле көрдүнген хемчеглерни боттандырарынче бүгү чонну мобилизастаар талазы-биле колхозтарда болгаш совхозтарда улуг ажылды чорудуп турар. Ылангыя ажыл-агый бүрүзүнде мал чемин бүдүрер талазы-биле тускай бригадалар тургустунган, ук бригадалар ажылдап кирипкен. Колхозтар, совхозтарга хуралдар бооп эрткилээн. Ол хуралдарга үнүш болгаш сиген далганының көрдүнген санныг хемчээлдерин эң-не таарымчалыг хуусааларда доозар дугайында хүлээлгелер алдынган.

Волынь облазының көдээзиниң ажыл-ишчилери Украинаның көдээ ажыл-агыйының бүгү ажылдакчыларының мал чеми белеткээринге бар турар бүгү курлавырларны ажыглаары дээш, мал продукциязын бүдүрериниң көрдүнген планнарын күүседири дээш база ону күрүнеге садары дээш чарышка киржиринче кыйгырганнар.

Волынь облазының көдээзиниң ажыл-ишчилериниң бо кайгамчыктыг эгелээшкинин Украинаның өске даа областарында колхозтар болгаш совхозтар калбаа-биле деткээн. Ол деткиишкин республиканың кызыгаарын эрткен. Волынь облазының колхозтарының болгаш совхозтарының үлегери-биле мал чемин элбекшидеринге бар турар бүгү курлавырларны ажыглаары дээш чарыш Россия Федерациязының областарында, крайларында болгаш автономнуг республикаларында калбаа-биле нептерен турар.

(СЭТА).

„Мурнакчының“ малчыннары

ШУЙ. (Телефон-биле). Мал ажылының продуктуларын бүдүрерин улам көвүдедир, күрүнеге эки шынарлыг эът, сүт болгаш дүк белеткээр талазы-биле Барыын-Хемчиктиң «Мурнакчы» колхозунуң малчыннары багай эвес көргүзүглүг болуп турар. Чылдың баштайгы чартыында 510 центнерниң орнунга 58[...] центнер эътти саткан, а сүттү пландан 16 центнерни ажыр дужаагал. Ол ышкаш, баштайгы ээлчег-биле 140 центнер дүктү саткан.

Бо хүннерде хөй кыргылдаазы кидин түлүк. Хүнде 60 килограмм дүк кыргыыр нормазы Хомушку Өшкү-Саар—94, Хертек Борарган—92, Хертек Сарыг-Тараа—89 килограмм чедирип, өскелерге үлегерин көргүзүп турар. Төрүүр чүс хойга оназаштыр 99 хураганны мендии доруктурбушаан, республикада сураглыг малчын Хомушку Бан-оол 400 тыва хоюнуң баш бүрүзүнден 2200 грамм дүктү кыргып алган.

Колхозтуң мал ажылында мурнакчылар улам көвүдеп турар. Чижээ, сарлык кадарчызы Күжүгет Баак-оол бо чылын төрээн 80 сарлыктарының бызаазын шуптузун мендии доруктурган. Хертек Бак-Көктүң үлегерин саанчылар аразында база калбарып турар.

Үшкү кварталда күрүнеге садары-биле 2000 ажыт иртти дөрт кодаңда семирти одарладып турар. Эът бүдүрерин улам көвүдедиринге үлегерлиг Хертек Савылдай ышкаш малчыннарны база айтып болур.

Мурнакчылар рапорттап тур[ар]

Мал ажылының продуктуларын күрүнеге садар талазы-биле социалистиг хүлээлгелерин чылдың бирги чартыында чедиишкинниг күүсеткен мурнакчы ажыл-агыйлар СЭКП обкомунга болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинге рапорттавышаан, немелде хүлээлгелерни ап турарлар.

Каа-Хем районнуң көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери чеди чылдың бешки чылында алган социалистиг хүлээлгелерин хуусаа бетинде күүседир дээш демисешпишаан, июнь 29-та күрүнеге эът садарының планын 112,6 хуу, сүттү—101,7 хуу, дүктү—101,2 хуу күүсеткен. Пландан ажыр 500 центнер сүттү, 400 центнер эътти база садып турар.

Ол районнуң «Коммунизмче орук» колхозу июнь 28-те күрүнеге эът садарының чартык чыл планын 101 хуу, сүттү — 128 хуу, дүктү—111 хуу күүсеткен. Чартык чылдың төнчүзүнгечедир 300 центнер сүттү немей садар дээн хүлээлгезин колхоз база чедиишкинниг күүседип турар.

Ам үеде малчыннар болгаш бүгү колхозчулар мал кыштагладыышкынынга белеткелди сиген кезиндезинге болгаш дүжү ажаап алыышкынынга техниканы септелгезин, одуругларның аразын сайзырадыр культураларның чайгы ажаалдазын чорудуп турарлар.

Таңды районда дуржулга станциязының коллективи күрүнеге эът садарының чартык чыл планын 104,6 хуу, сүттү—120 хуу, дүктү—101,5 хуу күүсеткен. Күрүнеге пландан ажыр 13 центнер эътти, 750 центнер сүттү, 72 центнер дүктү саткан.

Чөөн-Хемчик районнуң СЭКП XXII съездизи аттыг колхозунуң ажыл-ишчилери күрүнеге сүт садарының чартык чыл планын июнь 29-та 116,6 хуу, эътти — 100,4 хуу, дүктү— 100,2 хуу күүсеткен. Пландан ажыр 50 центнер сүттү база саткан.

Тес-Хем районнуң Ленин аттыг колхозу күрүнеге дүк садарының чартык чыл планын 140,9 хуу, эътти—101 хуу күүсеткен.

Алдын-Булактың № 38 соңгулда округундан Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутадынга соңгулданың түңнелдериниң дугайында округтуң соңгулда комиссиязының дыңнадыы

Алдын-Булактың № 38 соңгулда округунуң талазы-биле Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутадынга соңгулда 1963 чылдың июнь 30-де болган.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутадының соңгулдазынга бүгү соңгукчулар 100 хуу киришкен. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутадынга кандидат Хомушку Дармаевич Онгай-оолду дээш соңгулдага киришкен бүгү соңгукчулар 100 хуу бадылааннар.

АЛДЫН-БУЛАКТЫҢ № 38 СОҢГУЛДА ОКРУГУНУҢ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ОКРУГ СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫ.

Тыва АССР-ниң бүгү эр, херээжен колхозчуларынга, совхозтар ажылчыннарынга, школалар коллективтеринге

Чөөн-Хемчик районнуң Ленин аттыг колхозунуң колхозчуларының, Ийме сес чыл школазының коллективиниң кыйгырыы

ЭРГИМ ЭШТЕР! СЭКП-ниң төөгүлүг XXII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырып, коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузарынга, бистиң мурнувуста салдынган кайгамчык чаагай сорулгаларны боттандырарынга Тываның бүгү чону ышкаш, бистиң колхозтуң ажыл-ишчилери, школа коллективиниң башкылары болгаш ажылчыннары, бар турган күжүн салып, шудургу ажылдап турарлар.

Тываның бүгү эр, херээжен колхозчуларын, совхозтар ажылчыннарын бүгү сеткиливистен кыйгырарывыс болза:

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, чаа кижини кижизидеринге школаның өөредилге-кижизидилге ажылы улуг рольду ойнаар. Ынчангаш колхозчулар, бистер бо чылын школавыска 1 автомашина («ГАЗ-51»), 1 трактор, («МТЗ-50»-ни) бердивис. Школаның өөредилге херээнге моон-даа артык сагыш салыр бис. Ада-иениң изиг деткимчезинге бүргеткен бистиң школа өөредилге-кижизидилгелиг ажылга, спорттуң янзы-бүрү хевирлеринге база боттывынгыр уран чүүл херүлдезинге районга 1-ги черни ээлеп кирген. Школадан 6 башкы бо өөредилге чылының түңнелинде 100 хуу өөредилгени чедип алганнар. Школада 22 печкаларны амгы үеде бүрүн кылып дооскан болгаш № 3 корпустуң септелгезин долузу-биле дооскан. Септелгеде башкылар, өөреникчилер, ажылчыннар, бызанчы колхозчулардан тургустунган холушкак бригада ажылдап турар. Школаның штукатуразын, дээвиирин чедир септээри доозулган. Ийме 8 чыл школазының мастерскаазы эки ажылдап турар. Өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадазы база-ла кызымак ажылдап турар.

1963-64 өөредилге чылынга белеткээн 1000 кубометр оттулар ыяштың 600 кубометри база 50 тонна хөмүр даш белен. Школа 50 чаа парталарны алган. Школада электростанция болгаш суг насозу ажылдап турар. Ада-иениң болгаш бүгү-ниитиниң дузалыг күш-ажылы школага түңнелди көргүскен. Өрү класстың өөреникчилериниң кайгамчыктыг күш-ажылын бедии-биле үнелеп турар бис.

Ленин аттыг колхозтуң бүгү колхозчуларының хүлээнири болза:

Школаның арткан бүгү септелгезин июль 5-тиң бетинде доосааш, күрүне комиссиязынга дужаар бис. Бистиң школаның баазазынга келир чылын 8-9 класстар өөренир кежээки школаны ажыдарын чөпшээрээрин республиканың Чырыдыышкын министерствозундан дилеп тур бис.

Башкыларның чурттаар бажыңнарының септелгезин июль 15-те доозар. Ол-ла хуусаада ыяшты, хөмүрнү сөөртүп алыр бис. Школа чанынга спорт шөлүн тургузар. Амгы үениң бедик негелдезинге дүүштүр улус өөредилгезиниң бедик культуразын чедип ап, өөредилге херекселдерин болгаш көргүзүг материалдарын четчир санныы-биле белеткээр бис.

Бистиң школавыс кижизидилге ажылының төвү болганда, бүгү-ниитиниң изиг кичээнгейинге турар болгаш ону кижизидилге ажылының дайынчы турлаа кылдыр эде тургузар бис. Ада-иелерге, бүгү улуска чаа хевирниң кижизидилгези кижи бүрүзүнге чедип турар кылдыр школаның бүгү ажылын эде тургуспушаан, СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин күүседиринге төлептиг болур бис.

Өөредилге мастерскаазының септелгезин июль 5-те доозар. Оон-биле кады, химия, физика кабинеттерин бүрүн дерир.

Ленин аттыг колхозка 25 орунну уруглар садын тургузуп, оон эки ажылдаан турарын хандырар дээш, хемчеглерни алыр бис.

БО КЫЙГЫРЫГНЫ ЛЕНИН АТТЫГ КОЛХОЗТУҢ КОЛХОЗЧУЛАРЫНЫҢ НИИТИ ХУРАЛЫНГА ХҮЛЭЭП АЛГАН.

ХОВУ АЖЫЛДАРЫНЫҢ ХҮН ДЕМДЕГЛЕЛИ

Колхозтарның болгаш совхозтарның ажыл-ишчилери одуруглар аразын сайзырадыр культураларның чайгы ажаалдазынче кирипкен. Бо ажылды Каа-Хемниң кукурузачылары бедик темпилерлиг чорудуп турар. «Октябрь 30 чылы» колхозта Александр Погудинниң кукуруза тараан шөлүнге тракторларның дааш-шимээни бо хүннерде бичии-даа оожургавайн турар. Эш Погудин 150 гектарның га бүрүзүнден 320 центнер ногаан массаны өстүрүп алырын шиитпирлээн.

Ол районнуң «Ленинче орук» колхозунда кукурузачы-механизатор Александр Адыяа одуруглар аразының баштайгы ажылдаашкынын доозуп, ам үнүштерни минералдыг чемишчидилгелер-биле чемгере берген.

Россия Федерациязының сураглыг кукурузачызы, «Найырал» совхозта Опай Ыглаашпай, энир чылгы ышкаш, бо чылын база бедик дүжүттү өстүрүп алыр дээш демисежип турар. «Межегей» совхозтуң кукурузачылары база-ла күженишкиниг ажылдап турар. Одуругларның аразын сайзырадыр культуралар дугайында ажыл-агыйжы сагыш човаашкыннар республиканың өске-даа районнарында бар.

43 муң гектар кукурузадан 24 муң 400 гектарның бирги сайзырадылгазын, 6600 гектарның ийиги сайзырадылгазын чоруткан. Чөөн-Хемчик районнуң ажыл-агыйларында бо ажыл багай чорупт турар. «Октябрь 30 чылы» колхоз 8500 гектар кукурузадан чүгле 248 гектарның баштайгы илиирткээшкинин чоруткан, ынчаарга свёкла болгаш картофель ажаалгазынче ам-даа кирбээн.

Ол-ла районнуң СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг болгаш «Большевик» колхозтарында кукуруза тараан шөлдерни илиирткээрин чаа-ла эгелээн болгаш свёкла, картофель дугайында чүнү-даа кылбаан. Каа-Хемниң «Совет Тыва» болгаш «Буруңгаар» колхозтары культураларның сайзырадылгазынга кончуг хожудап кирген. Барыын-Хемчик районда «Мурнакчы» колхозта болгаш «Тес-Хем», «Суглак», «Сүт-Хөл» совхозтарда үнүштерниң чайгы ажаалдазын багай чоруткан.

Свёкла ажаалгазын дыка чавыс темпилер-биле чорудуп турар. Свёкланың чаңгыс дөсте хөйү-биле үнүп келген үнүштерин чаңгыстап олуртур ажылы кайда-даа эгелевээн. Кукуруза тарылгаларында бок үнүштер эңдерлип турар.

Хөй-хөй ажыл-агыйларда бо культураларның ажаалдазын багай организастап турарының чылдагааны чамдык удуртукчуларның болгаш тускай эртемниглерниң дүжүттүң салым-чаңаны дээш харымсалга чок болуп турары-биле тайылбырлаттынар.

Тес-Хемниң бүдүрүлге эргелелиниң (начальниги эш Сонам, кол агроному эш Бады-Суур) ажыл-агыйларында бо ажылды чаңгаарлаашкынче кирген. Бо эргелелдиң удуртукчулары, тускай эртемниглери ховуларда чүү болуп турарын ёзулуг сонуургавайн турар. Кукуруза тараан черлерде каш агрегаттар ажылдап турарын, оларда ажыл нормазын кайы хире күүседип турарын кым-даа билбес болган.

Одуругларның аразын сайзырадыр культураларның ажаалгазын хожудадыр чорук, бедик дүжүт алырының шаптыктаар деп чүвени бүдүрүлге эргелелдериниң, ажыл-агыйларының удуртукчулары, тускай эртемниглери, механизатор бүрүзү билген турар ужурлуг.

Хову-шөлдерни болбаазырадырының, оларны бок үнүштерден арыглаарының, үнүштерни чогуур үезинде немелде чемгерилге-биле хандырарының, одуруглар аразын ылдыредириниң талазы-биле ажылдарны чоокку хүннерде чорудуп, одуругларның аразын сайзырадыр культураларның бедик дүжүдүн хандырары дээш бүгү күштерни олче организастаары чугула.

Тайбың! Найырал! Чаңгыс эп!

Бүгү оран делегейниң херээженнеринин улуг шуулганы

МОСКВА. (СЭТА). Кремльдиң Съездилер ордузу. Тайбынның хуу-салымының дугайында, бүгү планетаның келир үедеги салгалының хуу-салымының дугайында хайгааралдаашкынныг чугаа анаа алды хүнде үргүлчүлеп келген. Делегейниң херээженнерниң төлээлери боттарының эргелери дээш демиселиниң дуржулгазын солчуп, моон сонгаар канчаар чурттаарын кады болап база шиитпирлеп турганнар. Конгрессте чугаалажылга-даа, маргылдаалга-даа болгулаан. Ынчалдажок янзы-бүрү дыйдарга чугаалап турар херээженнер болгаш политика талазы-биле удурланыышкак эн янзы-бүрү үзел-бодалдыг херээженнер тайбың дээш, оларның уругларының келир үези дээш демиселдиң дугайында чугаа болуп турда, чангыс аай болганнар. Конгресстиң индириинден санал берген кижилер херээженнерниң улам өзүп турар шимчээшкининиң күжү чангыс эпте дээрзин демдеглеп турган. Ынчангаш конгресстиң киржикчилери өзүп орар салгалдың аас-кежии дээш, найырал дээш, бүгү делегейге тайбың дээш чайгылыш чокка туржур деп дацгыракты боттарынга берген.

Июнь 29-туң эртенинде пленарлыг хурал болган. Хуралга санал берген Демократтыг анынктарның бүгү-делегей федерациязының төлээлекчизи **Бухра Перто** болза, оон сөзүбиле алырга, оран делегейде херээженнер шимчээшкининиң төөгүзүнге улуг болуушкун болур херээженнерниң Бүгү-делегей конгрезинге чедиишкинни кызээн. Мозамбиктиң төлээлекчизиниң дувүрээзинниг чугаазы дыңналып турган. Бодунуң чурдунуң хамаарышпас чоруун чедип алыр талазы-биле анаа дуза көргүзер дээш бүгү-ле чүүлдерни кылырын конгресстен ол дилээн. Перунуң болгаш Боливияның төлээлекчилери херээженнерниң ады-түрегги байдалдарының дугайын, уруглары кижизидилгезинден болгаш өөредилгезинде бергелерниң дугайын чугааланнар. Тайбыңны быжыглаар дээш демиселди күштелдирери биске эргежок чугула деп, Канаданың делегады **Виолет Фьюхерест** демдеглээн. Ядролуг дайынның айыылынга удур. бистиң чуртувуска АКШ-тың ядролуг баазазы моон сонгаар турбазын дээш демиселди чорудуп турар бис дээрзин ол үргүлчүлеп чугаалаан. Канада — бедик индустриялыг чурт, ынчалза-даа херээженнерге деп эрге-шөлээни хандырып бээр төлээде, бо чуртка хөй чүүлдерни кылыр ужурлуг. Ниитилел амыдыралының бүгү адырларынга херээженнерниң деп эргелиг эвес чоруу ында тодаргай көстүп турар.

Янзы-бүрү диптерниң делегаттары индирже удаа-дараа үнүп, боттарының саналдарын берип турганнар. Оларның барык кижи бүрүзү санал берген соонда, бодунуң тураскаал белээн — херээженнерниң боттарының дааразы туктарын, вымпелди болгаш өске-даа чүүлдерни конгресстиң президиумунга дамчыдып турганнар. Ол болза бодунуң делегей организациязын деткип турар херээженнерниң чуртунуң дугайында тураскаал-дыр.

Дээрги **Мудигмо** (Индонезия) конгресстиң киржикчилеринге чүректиң ханы байырын дамчыткан. Тайбың болгаш демократия дээш демиселге бүгү херээженнер организацияларының хөделиишкинин ерин каттыштырып турар ындыг программаны конгресс хүлээп алыр ужурлуг деп санап турар бис дээрзин ол чугаалаан. **Тази Тусия** (Марокко) Сахара ядролуг чепсектиң шенелделерин чорудар чер болуп турарын кижелээшкин-биле чугаалаан. Бистер боттарывыс-даа айыылга таваржып база өске-даа чурттарны болгаш өске-даа улустарны айыылга таваржыдып турар-дыр бис деп, ол чугаалаан. Марокконуң херээженнерң тайбың дээш, чепсеглениишкинни дужурер болгаш национал хосталга дээш демисежир.

Эртенги пленарлыг хуралды даргалаан **Алиция Мусялова** (Польша) херээженнерниң янзы-бүрү организацияларындан болгаш ассоциацияларындан хөй санныг байыр чедиришкиннери, а ол ышкаш делегейниң хөй чурттарындан байыр чедирген чагаалар херээженнерниң Бүгү-делегей конгрезиниң адынга келген дээрзин чарлаан.

Совет херээженнер чечектерлиг улуг саваны президиумга дамчыдып берген. Ында Валентина Терешкованың чуруу чураан. Чер бөмбүрзээниң херээженнериниң Москва шуулганынга байыр чедирген бүгү кижилерге чүректиң ханызындан изиг өөрүп четтиришкинни даргалакчы конгресстиң мурнундан илергейлээн.

Эртенги хуралга Гондурастың Дагомеяның болгаш өске-даа чурттарның делегаттары база санал берген. Конгресске киирген илеткелдерде айыткан айтырыглар талазы-биле ниити чугаалажылга ооң-биле доозулган.

МОСКВА. (СЭТА). Кремльдиң Съездилер ордузунга алды хүн үргүлчүлээн херээженнерниң Бүгү-делегей конгрези бодунуң ажылын июнь 29-та доскан. Бүгү диптерниң 110 чурттарындан келген делегаттар — чүс-чүс миллион херээженнерниң төлээлекчилери тайбың, чепсеглениишкинни дужурер дээш, херээженнерниң эргелери болгаш уругларның аас-кежии дээш могаг чок демисежиринге боттарының күзел-соруун болгаш шиитпирлиин бадыткааннар.

«Ниитилелге болгаш өг-бүлеге херээженнерниң эргелери», «Тайбың, чепсеглениишкинни дужурер болгаш улустар аразынга найырал» «Национал хамаарышпас чорук дээш херээженнерниң демиселй», «Уругларның болгаш анынктарның кадыкшылы, кижизидилгези болгаш өөредилгези» деп комиссияларда ажылдың түңнелдерининг дугайында илеткелдерни кежээ болган пленарлыг туннел хуралга дыңнаан.

Оон дараазында Демократтыг херээженнерниң делегей федерациязының удуртукчу органнарын соңгаазының түңнелдерининг дугайын конгресстиң киржикчилеринге дыңнаткан. Федерацияның президентизинге **Эжени Коттон** база катап соңгуттурган. Хүндүлүг оралакчы-президентилер **Леонора Андре** (Швеция) биле **Долорес Ибаррури** (Испания) болганнар.

Федерацияның ажыл-чорудуулгазының программазын конгресске номчаан.

Конгресстиң киржикчилери бүгү чурттарның, бүгү диптерниң херээженнеринге, нелеринге Кыйгырыгны хүлээп алган.

Демократтыг херээженнерниң делегей федерациязының президентизи Эжени Коттон хуралга түңнел чүве чугаалаан.

ЧАЙЛАГЛАРДАН МЕДЭЭЛЕР

Улуг-Хем районнуң Жданов аттыг колхозунуң баштаар чери малдың чайгы семиртилгезинче кол кичээнгейни салып, июнь 1-ден эгелеп Барлык, Чааек, Өдеп-Шөл, Кулузуннуң сериин тайгаларынче малчыннарны көжүрүп үндүрген. Баштайгы үдаада улуг, бичи назылыг 530 баш бода мал, 4900 баш хөй 15 коданнарда үстүп, одарлап эгелээн.

Ылангыя аныяк инектер болгаш молдургалар кадарчылары В. Маадыр-оол, Т. Дашпылак, хойжулар К. Куске, М. Хуурак, К. Нассорюн, Д. Көк-оол оларның коданнарында малдың немелде дензизи хүн бүрү өзүп турар.

Артельдиң ветфельдшери эш Надажап чайлаглаар мурнунда шээр малдың чуулдазын организастыг. шалыпкын чоруткап. А сүт-бараан фермазының коллективи көжер мурнунда чайлаанда турлааның септелгезин шынарлыг кылып алган. Ниитизи-биле, чайлагларда малчыннар таарымчалыг чурттаар черлер-биле болгаш эргежок чугула эъш-чем, ат-баргаиннар-биле үзүктел чок хандыртынган.

А. СОСКАЛ.

* * *

Изиг хүннер эгелээн. «Сүт-Хөл» совхозтуң Киров салбыры сүт-бараан фермаларының чайлаар черинде бажың-балгат болгаш кажааларны септеп-селиир ажылды баш удур организастаан. Ол ажылга О. Көк-оол, Сарыглар Кашкен-оол, Сат Дүлүр-оол, Сат Хува, Сат Дажы-Серен болгаш чолаачы Сарыг-оол олар идепкейлиг киришкеннер. Олар Манчүректиң Амык деп черге бызаа болгаш инек кажааларын тудуп, сүт тургузар бир бажынны, улус чурттаар бажыңнарны септеп, Ак-Адырда беш фермаларның сүдүн тырттар чер турар бажыңның ыяжын удур кезип соорткеш тудуп, кажааларның болгаш олурар бажыңнарның улуг-даа, аар-саардаа септелгезин каш-ла хүн иштинде доозупканнар.

Э. КЕЧИЛ-ООЛ.

* * *

Тожу районда «Совет Тыва» колхозтуң малчыннары СЭКП Төп Комитединиң июнь Пленумунуң шиитпирин ханы таныпшышаан, бо хүннерде хөй кыргылдазын организастыг чорудуп турар. Баштайгы кыргыттынган 1509 хойдан 3 тонна ажыг дүктү алган.

Кыргылда пунктузунда ажылчыш улам хайныгып турар. Оларның аразында 75 харлыг Норжу, 70 харлыг Норжуцмаа, 58 харлыг Кызыл-уруг оларның болгаш өске-даа эштерниң эки ажылдап турарын демдеглээри өөрүнчүг.

Ч. СЕРЕН.

Кысказы-биле

Сүт-Хөл 8 чыл школазының септелгезн эрте эгелээн. Печкаларны аде салыры, ирий берген шаланы солуур ажылдар болгаш олаар ыяш сөөртүлгези эки чоруп турар. Школа септелгезинге ада-иелерниң, ылангыя херээженнер чөвүлелиниң улуг дузазын демдеглевес аргажок.

К. КЕНДЕН.

* * *

Тоора-Хем 11 чыл школазының 9-ку классчылары «Май 1-зи» колхозтуң хөй кыргылдазынга практика эрттиргеннер. 9-ку классчылар хөй кыргылдазынга эки киржип, күш-ажылга хандыкшылдыын көргүскеннер.

В. АРАНЧАА.

* * *

«Тээли» совхозтуң Бай-Тал салбырында туүйбу бүдүрер бригадада 30 кижи майның сөөлгү чартыындан эгелеп ажылдааш, бо үениң иштинде 25 муң туүйбуну ажыглаарынга, 35 муңну өртедиринге белеткээн. Үр чылдарда ажылдаан, туүйбу хептээринге мергежээн эштер Тыртык, Тыртыыпа., Байыр олар хүн бүрү 500-тен 900 чедир хап турарлар.

М. ТАРЫН-БАЗЫР.

Улуг-Хем районнуң Жданов аттыг кодээ ажыл-агый артелиниң эш Сандык-Доржуга удурткан кукурузачылар звенозу 432 га шөлде кукуруза өстүрүп турар. Звено бо хүннерде одуругаар аразының чемишчидилгезин кылып эгелээн.

А. ТҮЛҮШ.

Электрини көдээже

„Сельэлектро" тудуг-монтаж эргелелинде

Амгы үеде улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга электрижидилгени киирери — күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедилер кол чүүлдүң бирээзи. «Сельэлектро» тудуг монтаж эргелелиниң ажылчын, албан-хаакчылары Бызылдың чоокку районнарынга бүс күжү-биле ажылдаар электростанциязының тогун кыска хуусаала бээр дээш улуг күженишкин-биле ажылдап турарлар. Бо чылдың майда Кызылдың бүс күжү-биле ажылдаар бүс турбиналыг электростанциязының чанында 35 киловольт күчүлүг немелде электростанцияны эптеп доскан, ажыглалга кииргеннер. Оон эгелээш Таңды районнуң ажыл-агыйларынче 35 киловольт бедик күчүлүг токту дамчыдарының аргазы ажыттынган. Амгы үеде Чедер, Балгазын, Бай-Хаак суурлар «Тянлеге», «Межегей» совхозтарның фермалары, бригадалары электрижиттинген.

Амгы үеде коллектив Каа-Хем районче бедик вольтулуг электри дамчыдылгазының шугумун тургузар дээш ажылдап турарлар. Бо хүннерде ол шугумну Сарыг-Септен 10 километр хире черде ыуудуп чеде бергеннер, удавас ажыглалга киирер деп хүлээлгени алган, шудургу ажылдап турарлар.

Дуржулгалыг ажылчыннар прораб Дмитрий Яковлевич Семеновка болгаш бригадир Петр Поповка баштаткан бир өске бригада Каа-Хемни кежилдир электри шугумун шөериниң харысалгалыг ажылын доозуп турарлар.

Ол шугумну шөерде Каа-Хемниң ийи талакы эрииниге бирээзиниң-не бедии үжен метр метал конструкциязындан шаарартыр дунзаалап кылган ийи адагаштарны етон өргеннер кырынга олурткан.

— Ол болза Тывага бир-ле дугаар тургузуп турар ындыг адагаштардыр. Оон дуржулгазы амдызында бисте чок, база оларны көдүрер, четчир күштүг краннар бисте гедишпес-тир. Мындыг байдалда техникага одал-ондак болдурбазының дургуннгы сагыыры негеттиннер — деп «Сельэлектро» эргелелиниң директору эш Ондар чугаалады.

— Каа-Хемни кежилдир бедик вольтулуг шугумну шөйүптер бис белеткел ажылын төндүрүпкен сөөлүнде, ол районнуң албан, бүдүрүлге, ажыл-агый черлери Кызылдың тогун ап болурлар — деп, монтажниктер чугаалап турарлар.

Ол коллективте ийи бригада коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп бедик атты чедип алыр дээш демисежип турарлар: Оларның бирээзи комсомолчу Борис Головинге баштаткан 6 кижи составтыг аныяктар бригадазы Сарыг-Септе ажылдап турар. Оларның кол сорулгазы — Кызылдан Сарыг-Сепке чедир келген 35 киловольт энергияны өске ажыл-агыйларның пунктуларынче чогумчалыы-биле дамчыдар. Олар ай планын 125—130 хуу күүседип, чедиишкиннерни чедип ап турарлар.

«Өөк» совхозтуң ажыл-агыйларын электрижидериниң ажылдарында дуржулга-көргүзүг бригадазы ажылдап турар. Олар ийи станцияны тургускаш, шугумну шөер сорулгалыг, 1964 чылдың төлевилелинде Кызылдың бүс турбиналыг электростанциязының тогун Бии-Хемче дамчыдып эгелээр. Ол ажылдар төнүп, Кызылдың энергиязы ажыглалга кире бергенде, үүрмек станцияларны өске сорулгаларга чарыгдаар, электроэнергияның бот-үнези чиигээр. Ынчан көдээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилери чиик үнелиг энергияны ажыглаанындан, улус ажыл-агыйын сайзырадырынга чугула акша-хөреңгиниң курлавырын алырлар.

«Сельэлектро» тудуг-монтаж эргелелиниң коллективиниң кызымаккай күш-ажылы улуг үнелээшкинни алган болгаш ол коллективи республиканың Хүндүлел самбыразында киирген.

Д. ЧАШ-ООЛ.

БҮГҮ ДИПТЕРНИҢ ХЕРЭЭЖЕННЕРИНГЕ

Херээженнерниң Бүгү-делегей конгрезиниң Кыйгырыы

Бүгү чурттарның, бүгү диптерниң херээженнери, нелери, эргим угба-дуңмалар, эргим херээжен өңнүктер!

Бистер, херээженнерниң Бүгү-делегей конгрезиниң киржикчилери, силерниң шуптуңарга Кыйгырыгны чорудуп тур бис.

Бистер, 110 чурттарның чүс-чүс миллион херээженнерниң төлээлекчилери, бистиң дуржулгавысты, бистиң коргуушкунувусту болгаш бистиң идегелдеривисти солужар дээш, бистиң дувүрээзинивисти узуткаар болгаш бистиң идегелдеривисти амыдыралга боттандырар төлээде, чүнү кылза чогуурун кады тодарадыр дээш чер бөмбүрзээниң бүгү булуннарындан: Европадан, Азиядан, Африкадан, Австралиядан, америк диптиң бүгү чурттарындан Москвада келген бис.

Бистиң чурттарывыс хөгжүлдениң янзы-бүрү деннелинде турзажок, бистиң социал үндезинивис, политиктиг үзел-бодалдарывыс болгаш чүдүлгевис янзы-бүрү туражок, чер бөмбүрзээниң бүгү улустарынга быжыг тайбынче кижи-и чүткүл бисти каттыштырып турар.

Ниитилел ... өг-бүлеге төлептиг болгаш чөптүг чорукту, бистиң аргаларывысты өв... хөгжүдерин, кижи төрелгетенниң депшилгезинде бүгү адырларга ки... арганы биске берип турар эргелерниң болгаш хүлээлгелерниң деп ... чоруун ажылчын херээженнерге, тараачын херээженнерге, ба... ери херээженнерге, интеллигенцияның төлээлекчилери херэ... е чаалап алыр талазы-биле бодувустуң чүткүлүвүске чаңгыс ... илдиг бис. Миллион-миллион херээженнер ам безин экономика, с... болгаш политиктиг эргелерни чаалап алган база оларны быжыглаар б... лгаш калбартыр дээш демисежип турар. Миллион-миллион херээженнер эр кижилер-биле бүрүн деп эргеге үндезилээш, чаа ниитилелди тургузарынга киржип турар.

Бистиң алыс күзелдеривис боттуг чүүл болу берген турун болуруң Валентина Терешкованың болгаш Валерий Быковскийниң эрес-маадырлыг чоруу чайыннандыр көргүзүп турар.

Бистиң уругларывыска аас-кежикти чаалап алырынга, чер бөмбүрзээниң бүгү уругларынга кадык, аас-кежиктиг, үре-түңнелдиг амыдыралды бээринге быжыг шиитпирлиг чорукка чаңгыс эп-сеткилдиг бис.

Херээжен кижи — делегейниң бүгү уругларының иези. Бистиң чурттап турарывыс, эртем болгаш социал депшилгениң чүс чылында миллион-миллион уруглар өөрүшкүден казыттырып кызамдаттырып, аштап турар чорук-биле, бижик билбес болуп артып, мөлчүгделге таваржып, ядарап хоозураан, алекке өлүрүнче чыгаттырган чорук-биле эптежип шыдавас бис.

Расаларның болгаш улустарның аразынга өжээннешкек болгаш көрүшпес чоруктуң пропагандазы-биле, реакцияның болгаш дайынның күштери аныяктарның угаан-бодалын хораннаар болгаш сагыш-сеткилин сандарадыр аргалыг болуп турары-биле эптежип шыдавас бис.

Бүгү чурттарның болгаш бүгү диптерниң херээженнери!

Улустар аразында тайбынның болгаш найыралдың, социал депшилгениң, гуманизмниң улуг идеалы-биле сорук кирген уругларның салгалын кижизидер арганы берип турары, өг-бүле бүрүзүнге аас-кежиктиг амыдыралдың эргежок чугула таарымчалыг байдалдарын бистиң чурттарывыска болгаш бүгү чер оранга тургузар төлээде, бүгү адырларга херээженнерниң эргезин — күш-ажылга, кадык камгалалынга, дыштаныылгага, культурага эргелерин, экономиктиг, хамааты болгаш политиктиг эргелерин чаалап алыр болгаш камгалаар дээш, бергелерден болгаш когаралдардан корттайн, могаг чокка демисежиринче силерни кыйгырып тур бис.

Аас-кежикче ол дурум ёзугаар чүткүлдү амыдыралга боттандырар төлээде улустар аразынга тайбың болгаш найырал эргежок чугула.

Бүгү чер оранның эргим угба-дуңмалары, эргим херээжен өңнүктери!

Бүгү кижи төрелгетенге онза уржуктарлыг термоядролуг халапка чедирип болур чепсеглениишкиннерни эндере бүдүрер чоруктуң тургузуп турар айыылының өзүп турарынга дүвүреп турар бис.

Аажок хөй курлавырларны дүвү чок тамыже киир октап, үрегдээшкинниң болгаш узуткаашкынның чепсектерин бүдүреринге киирип турар.

Бистиң уругларывыстың келир үези дээш база тайбынның салым-чолу дээш бодувустуң харысалгавысты медереп билбишаан, дайынның айыылын чайладыр дээш демиселге улам улуг салыышкынны киирерииге бүрүн быжыг шиитпирлиг бис.

Быжыг тайбынны тургузарынга киржирин күзеп турар бис. Быжыг тайбынны тургузарын күзеп турар бис. Дайынны күзевейн турар бис, ынчангаш күрүнелер аразында маргылдаалар тайбың чугаалажыышкыннарның аргазы-биле шиитпирлеттинген туруп болурунга бүзүрелдиг бис.

Чурт девискээр талазы-биле бүрүн бүдүн турар чорукту болгаш тускай догуннаашкынны бот-боттары хүндүлеп көөрүнге, халдашпас, холгаарлашпас чорукка, деп эргеге болгаш бот-бодунга ажыктыг чорукка үндезилээш, янзы-бүрү социал тургузуглуг күрүнелерниң аразынга тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынны бүгү делегейге тургузар дээш ажылдаарын күзеп турар бис. Шыңгыы контроль ёзугаар чепсеглениишкинниң бүгү-ниити, бүрүн дужурерин, бирги ээлчегде термоядролуг чепсекта дужурерин чедип алырын күзеп турар бис.

Силерни кыйгырарывыс болза:

Ядролуг шенелделерни соксадырын, атом чок зоналарны тургузарын, шериг баазаларын узуткаарын болгаш дапытыкы девискээрлерден шериглерни кыйгыртырын чедип алыр дээш бистер-биле кады амыр соксаал болгаш дыш чокка демисежинер;

Ажылдакчыларның, организацияларның, чазактарның, бо угланыышкын-биле хөделип турар бүгү кижилерниң демиселин деткинер.

Тайбың, тайбың кожа-хелбээ догуннаашкын, чепсеглениишкинни дужурери дээш херээженнерниң демиселиниң санын көвүдединер.

Чепсеглениишкинни дужурери тайбынга ынакшылдыг кижилерниң шылгарангай тиилелгелериниң бирээзи болур. Чепсеглениишкинни дужурер чорук бүгү-ниити тайбыңны тургузарынга дузалап, улустарның аразында ёзулуг деп эргеге байдалдарны тургузуп, аажок улуг материал болгаш кижи курлавырларын тайбың күш-ажылга хостап берип, эртемни кижи төрелгетенге бараан болур кылдыр тургузар.

Чепсеглениишкинни дужурери шиитпирлеттинмээн социал болгаш өске-даа бүгү айтырыгларны шиитпирлевес, ынчалза-даа улустарның эрге-ажыктарынга дугжүп турар байдалдарны ол тургузар.

Чепсеглениишкинни дужуреринин болгаш тайбыңның херээ бодунуң национал хамаарышпас чоруу дээш демисежип турар улустарның херээнден чарылбас.

Миллион-миллион эр кижилерниң, херээженнерниң, уругларның колониалдыг кулданнгда ам-даа турары, Африканың, Азияның, Латин Американың хөй чурттарының империалистиг күрүнелерден экономиктиг хамаарылгада ам-даа турары, Гитлерни чылча шапкан соонда 18 чыл болганда фашистиг диктатураларның ам-даа турары кижи төрелгетенге болдуруп болбас болгаш бужар-чүдек чүүл болур.

Бүгү улустар хостуг болгаш хамаарышпас чурттаар, амыдыралдың болгаш ниитилел тургузугнуң овур-хевирин бодунга шилип алыр аргалыг болган турар ужурлуг.

Империалистиг дарлалдың бүгү хевирлеринге, колониализмниң бүгү хевирлеринге болгаш феодализмниң артыышкыннарынга удур, бодунуң хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш демисежип турар херээженнер-биле, улустар-биле эп-сеткиливисти каттыштырып тур бис.

Фашизмниң коргунчуг байдалдарында демисежип база качыгдап турар херээженнер-биле эп-сеткиливисти каттыштырып тур бис. Ынчангаш чаңгыс-даа херээжен кижи кара бажыңга турбазын дээш, бодунуң уругларын, хосталганы, тайбыңны ол камгалазын дээш демисежип турар бис.

Бистер, амыдыралды берип турар херээженнер, ону камгалаар ужурлуг бис.

Бистиң эргелеривисти, бистиң уругларывыстың аас-кежиин камгалаар, тайбыңны база хамаарышпас чорукка улустарның эргелерин камгалаар херекте улуг харысалга бистерге онаашкан, ынчалза-даа бодувустуң күжүвүске улуг бүзүрелдиг бис.

Бис кижи төрелгетенниң улуг кезии болуп турар бис. Бистиң күчүвүс болза, делегейниң үшку дайынының коргунчуг чоруун мыйчага чедир чайладыр арганы бергени бистиң чаңгыс эвивисте болур.

Бистерни каттыштырып турар чүүлдер улуг күш болуп турар.

Ол дээрге бистиң уругларывыска ынакшыл, бүгү делегейниң херээженнериниң болгаш улустарының аразында найырал болгаш эп-сеткил каттыштырылгазы-дыр, ол дээрге, тайбынче, чөптүг чорукче, бүгү кижи төрелгетенниң депшилгезинче болгаш аас-кежиинче бистиң чүткүлүвүс-түр.

Дайынның айыылынга удур бүгү күштерни чыыр болгаш хөделдирип киирер төлээде, бүгү чер бөмбүрзээнге быжыг тайбыңны хандырар төлээде каттышкан бис.

Бир эвес күзээр болзувусса, амыдырал тиилээр!

Москва, 1963 чылдың июнь 24 — 29.

Хлеб быжырыкчызы — хөй-ниитичи

«Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң Эйлиг-Хем участогунда хлеб быжырыкчызы С. Долумба онаашкан ажылынга кончуг кызымак, 6 чыл дургузунда хлеб быжырып келген. Ооң быжырган хлеви амданныг. Хлебти эки быжырып турары дээш колхозчулар ону мактап турар. Ооң адрезинге чаңгыс-даа хомудал турбаан. Хлеб быжырарының нормазын ол хүннүң-не ажыр күүседип турар.

Колхозчу кыстар Аный Очуру Д. Бичел-оолду, Ш. Дадарны, А. Өнер-мааны болгаш оон-даа өскелерни хлеб быжырарынга ол өөреткен.

Хлеб быжырып ажылдаарының мурнунда, колхозтуң дээре малчыннарының бирээзи болуп, 5 чыл дургузунда мал ажаап келген. Хөй эъттиг, дүктүг, сүттүг бүдүреринге ооң киржилгези эвээш эвес болган.

Бо чылдың февральда ол түр шөлээлээш, ийи ай дургузунда малдың чаш төлүн ажааткан. Улуг-Оймакта хойжу бригаданың хойжузу Ө. Түлүштен ол баштай 50 хураганны алгаш, үжен хонукта доруктур азыраан. Оон сөөлүнде ол-ла хойжудан 60 хураганны база катап алгаш, бир ай дургузунда ажаап өстүргеш, анаа хүлээдип берген. Эш Долумба апрель эгезинден бээр хлеб быжырар черинге катап ажылдап эгелээн. Партия организациязының агитатору, херээженнер чөвүлелиниң кежигүнү — хөй-ниитичи хүлээлгезин боттуг күүседиринге ол идепкейлиг.

Т. ӨДЕК.

Улуг-Хем район.

КЕЗИП КИРЕРИНГЕ БЕЛЕН

Бии-Хем районнуң «Хадын» колхозу сиген кезилдезинге уткуштур көдээ ажыл-агый машиналарының септелгезин доозуп турар. Бо хүннерге чедир сиген саразттаарынга ийи тракторларны, бир аскылыг саразттакчыны, «ДТ-24» тракторда аскылыг кезер машинаны, аъттыг 2 машиназын, тракторнуң 2 дырбаажын, 20 ажыг айыырны, аъттың 4 тракторнуң 3 волокушазын септеп доскан.

Ол ышкаш, силос ажаарынга 3 комбайнның 2-зин септээн. Четчир санныг техника-биле хандыртынган 3 бригадалар сиген кезип кирерин-чебелен.

Септекчилер эштер Медведев, Маны-оол, Кызыл-оол Солун-оол база дарган эш Шишигин олар кызымак ажылдаан.

«ШЫННЫН»

МАТЕРИАЛДАРЫНЫН

ИЗИ-БИЛЕ

«Чемииң шынары экижидер»

Мындыг эге-биле бо чылдың май 11-де үнген № 111 «Шынга» Кызылдың № 2 столоваязының ажылын шүгүмчүлеп бижээн эш О. Жемковтуң чагаазы парлаттынган.

Кызыл горпозунуң баштаар чериниң даргазы эш М. Мажовтуң редакцияга дыңнатканы болза, авторнуң солунда бижээни фактылар хыналдадан шын кылдыр бадыткаттынган. Июнь 25-те тус коллективтиң ниити хуралын чыылдыргаш, столованың харысалгалыг ажылдакчыларын шыңгыы сагындырган. Амгы үеде столованың эң эки дуржулгалыг поварлар-биле хандырган дээрзин эш Мажов дыңнаткан.

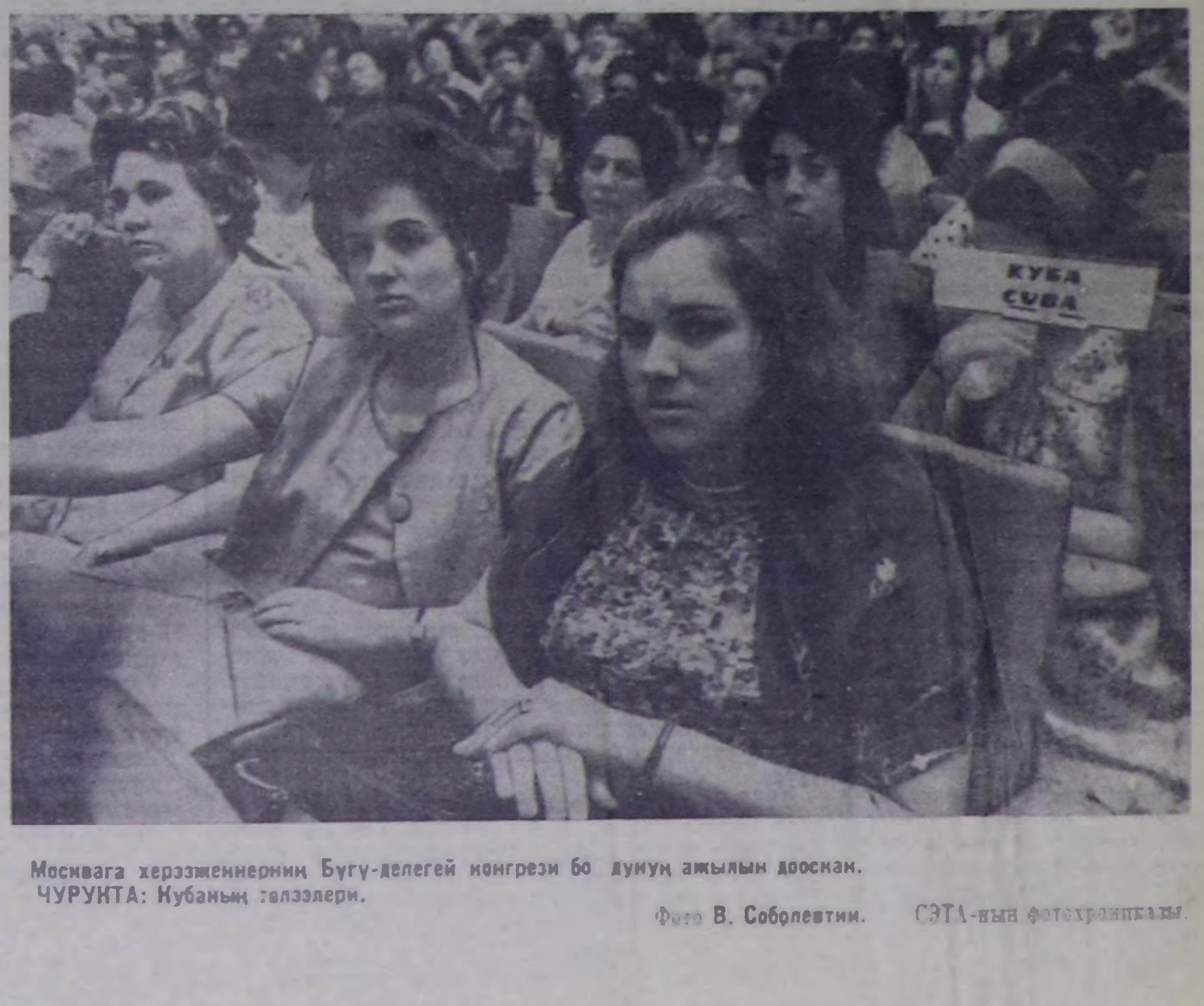

Москвага херээженнерниң Бүгү-делегей конгрези бо дунуң ажылын доскан.
ЧУРУКТА: Кубаның төлээлери.

Фото В. Соболевтиң. СЭТА-ның фотохроникаазы.

Херээженнерниң Бүгү-делегей конгрезиниң киржикчилеринге алдар болдурган хүлээп алыышкын

Херээженнерниң Бүгү-делегей конгрезиниң киржикчилериниң Совет Эвилелинде чоруп турары-биле холбаштыр конгресстиң белеткелинге болгаш ону чорударынга дузалаар Совет комитет июнь 30-де хүлээп алыышкынны тургускан.

Аалчылар Кремльдиң Улуг ордузунуң Георгиевск залынга болгаш Гранит палатазынга чыылган. Олурушканнарның аразында — делегейниң херээженнер шимчээшкининиң шылгарангай ажылдакчы херээженнери, Европаның, Азияның, Африканың, Американың болгаш Океанияның чурттарындан келген херээжен делегаттар, хайгааракчылар болгаш аалчылар бар.

Совет күрүне болгаш хөй-ниити ажылдакчылары, совет уран чүүлдүң мастерлери, эртемденнер база олурушкан.

Аалчылар болуп келген Л. И. Брежнев, Г. И. Воронов, А. П. Кириленко, А. Н. Косыгин, А. И. Микоян, В. В. Гришин оларны, СЭКП Төп Комитединиң секретарьларын, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчыларын, ССРЭ-ниң космонавтарын хүлээп алыышкынның киржикчилери изиг алыш часкаашкыны-биле уткаан. Совет херээженнерниң Комитединиң даргазы Н. В. Попова хүлээп алыышкынның киржикчилеринге байыр чедирген.

Демократтыг херээженнерниң делегей федерациязының даргазы Эжени Коттон харыы сөс ап, чүве чугаалаан.

Хүлээп алыышкын чүректиң онза ханы болгаш найыралдың байдалынга эрткен.

Көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының республика чөвүлел хуралынга

ДУРЖУЛГАВЫС СОЛЧУУЛУ

Билир-даа болзунза баар оруунну ондан айтыр, бедиктен харап чор. Бүдүрер ижиниң эжинге көргүс, оон түмелин ал. Ону барымдаалап чоруур кижи бодунуң сорулгазын үлегерлиг күүседип турарын амыдырал көргүзүп турар.

Шынавыла, бистиң шолбаннарывыс деп адап турарывыс мурнакчы кижилер ындыглар. Олар кая-даа, чүнү-даа хайгаарап чоруурлар, кандыг-ла бир ажыктыг, үнелиг болгу дег чүүлдерни, азы кым бир кижиниң буянныг чагыг сүмезин бодунга шиңгээдип аптарын оралдажып чоруурлар...

Барыын-Хемчик районнуң «Тээли» совхозу бистиң республиканың база бир эң улуг, хой ажылдыг совхозтарының бирээзи. Бо чылын совхозтуң малчыннары хойнуң баш санын 29980 чедирер, 354 тонна хой эъдин, 64 тонна дүктү Төрээн чуртка бээр. Ынчаарга Чөөн-Хемчик районнуң «Октябрь 30 чылы» көдээ ажыл-агый артелиниң ажыл-агыйының кол адыры база-ла хой ажылы болуп турар. Колхозтуң нийти малы 20025 баш, оон иштинде хой 16489 баш, азы колхозтуң нийти орулгазының 67 хуузун берип турар. Ынчангаш «Тээли» совхоз-биле «Октябрь 30 чылы» колхозтуң малчыннары хой ажылын сайзырадырынче, ону ажыл-агыйның эң-не орулгалыг адыры болдурар, Төрээн чуртка чиик өртек-үнелиг хой дүктү, хой эъдин бээр дээш бүгү-ле болдунар хемчеглерни ап, мурнакчы дуржулгаларны калбаа-биле ажыглаарын оралдажып турарлар.

Бо чылдың майда «Тээли» совхозтуң малчыннарының чалааны-биле «Октябрь 30 чылы» колхозтуң хойжу бригадазының бригадири Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Ооржак Лопсанчап совхозтуң малчыннарының аал коданнарынга барып, оларның ажыл-амыдыралы-биле таныжып көргеш, хой малды ажаап өстүрериниң талазы-биле бодунуң арга-сүмезин, дуржулгазын ында хойжуларга чугаалап бербишаан, бодунуң ээлчээнде тээличилерниң арга-дуржулгазын база өөренип ап чораан.

Июнь 15—16 хүннеринде «Тээли» совхозтуң алдарлыг малчыны, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Үрүле Кандан, совхозтуң бирги хойжу бригадазының улуг кадарчызы, мурнакчы малчын Салчак Кандан олар «Октябрь 30 чылы» колхозтуң малчыннарының ажылы-биле таныжып, боттарының арга-дуржулгаларын солушканнар.

Улуг кадарчы Салчак Кандан «Октябрь 30 чылы» колхозтуң № 2 хойжу бригадазының бригадири эш Ондар Данзын-оолдан бригаданың ажылын тодаргай чугаалап бээрин диләэн.

— Бистиң бригадавыс 3730 баш хойлуг, 14 кижи составтыг. Төрүүр хоювус 2176 баш, оон иштинде 400 баш ийиги салгалдың экижиткен уксаалыг хойлары бар — деп, эш Данзын-оол чугаалап эгеледи.— Бригаданың кежигүннери хой бүрүзүнден 2.5 кг дүктү, чүс хойга онаажтыр 95 хураганны алыр деп хүлээнгеннер. Бо чылын бистиң бригада 76 центнер дүктү саткан бис.

...стиң мурнувуста кол сорул... ...ээ өртек-үнелиг эътти, дүктү ...ары болур. Ынчангаш про... ...дүрериңге эң-не эвээш күш... ...ш материалдыг херекгилер... ...ыгдаарын оралдажып турар. ...Бригаданың бүдүрүлге планын... центнер эът бүдүрериңге 5.3, центнер дүк бүдүрериңге 26.7 ...-хүнүн чарыгдаары көрдүнген, а бир центнер продукция бүдүрериңге акша чарыгдалы — эътке 15 рубль, дүкке—60 рубль болуп турар. Бүгүде болдунар аргаларны хереглеп тургаш, чарыгдалдарны оон-даа эвээжедир аргалар бисте бар деп санап турар бис—деп, эш Данзын-оол түңнелинде чугаалады.

Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры эш Лопсанчап бодунуң аалчыларынга бригадазының төвүн болгаш одарларын сонуургадып көргүскен.

— Бистиң коданнарывыстың одарлары бригада төвүн долгандыр турар даглар, шаттар, шөлдер бо-дур. Шээр малдың ёзулуг оруны чер боор, артында-ла изиг өттүг болгаш тараа шөлдери. Күзүн бо чыткан тараа шөлдериниң хоорзаларынга хойну одарладырга семиририп канчаар силер, ылаңгыя хойнуң эдир чаа шуут уттунмас болу бээр. Ындыг хөй курлавыр чаглыг хойлар кыжын белеңселен соок-даа тоовас боор чүве — деп, ол чугаалай-дыр.

— Дагдыг, хову одарларга хойну суг-биле хандырбайн тургаш, хар суунче көрүп ора, хойдан эът алыр деп манаан ажык-даа чок. Ынчангаш бис бригада төвүнде 109 метр хаяа кудуктан сугну электри моторлу-биле ушта сордургаш, агып бадып чыдар кылдыр кылдыртып алган бис.

Бригада турлаа кылдыр кедилиг, бүгү талазы-биле таарымчалыг черни шилип алыры чугула. Моон мурнунда бригада төвү турган чер таарымча чок болган, ынчангаш катап өске черде чаа турлаг тургузуп эгелээнивис ужуру бо-ла болгай.

Ам бригаданың чаа төвүнде кудук, чунар бажың, электростанциязы, чурттаалга бажыңнары, 1000 хой кирер кажаа кылдынган, удавас ийи аал ишти чурттаар бажыңны, кызыл булуңну, 1000 хойнуң чаа кажаазын ажыглалга киирер деп турар бис. Бо чылын тарып олурткан сесерликте ыяштарывыс эки үнген, ногаанчыдылга ажылын ам-даа үргүлчүлээр бис—деп, эш Лопсанчап тайылбырлады.

Моңгуш Чикчап бригадирлээн № 3 хойжу бригаданың хойжулары колдуунда-ла аныяктар. Ынчалза-даа оларның арызында боттарының кызымак күш-ажылы-биле хоочун малчыннардан дудаш чок бедик көргүзүглерни чедип ап турарлар бар.

— Бо чылын бодунга быжыглаан 334 төрүүр хойдан 334 хураганнарны алдым—деп, колхозтуң эң-не аныяк хойжузу эш Ооржак Байлаа алдарлыг малчын Үрүлеге чугаалай-дыр. Дүк кыргып алыр талазы-биле хүлээлгелер ыявыла күүсеттинер. Хээрани хойну эртен эрте, дүне орайга чедир кадарарының ужур-дузазының дугайында, малдың чайгы семиртилгезин шын организастаар дугайында боттарының бодалдарын болгаш арга-сүмелерин малчыннар маңаа солушканнар.

Куулар Үмер-оол база оон өг-бүлези Куулар Досумаа колхозтуң хоочун болгаш дуржулгалыг малчыннары. Олар боттарының кызымак күш-ажылы дээш Коммунистиг партияның, Совет чазактың улуг үнелээшкинин база хөй санның шаңнал макталдарны ап келгеннер. Куулар Досумааның хөрээн Күш-ажылдың Кызыл Тук орден каастап чоруур. Куулар Үмер-оол ам удавас Волгоградка болур мурнакчы малчыннарның чөвүлел хуралынга киржир эргени чедип алган.

— Мен 1947 чылдан бээр хой малдап келдим. Бо үениң дургузунда багай эвес көргүзүглерлиг болуп келдим. Мал ажылынга эки көргүзүглерни чедип алыры—элбек чем суурну белеткээринде, эки ажаалдаа. Кукуруза-биле хойну эки чемгерер болза хөй эът, чаг, дүк оон үнер—деп, эш Үмер-оол чугаалай-дыр.

— Кыштың байдалы берге турзажок, мээң хоюм аргажок кылдыр чудап баксырап көрбээн. Ол дээрге малдың чайгы үеде семиртилгезинден кол-ла хамааржыр. Чайын сериин үелерде, эртен эртежик, кежээ орайга чедир одарарга, хойнуң семириири дүне кажаалааш, изиг хүнде одарлаткан хойдан артык болур. Ол ышкаш хойнуң дүгү база арыг, чаагай болур—деп, эш Үмер-оол бодунуң хөй чылдарда ажылдап келген дуржулгазын тайылбырлады.

«Тээли» совхозтуң малчыннарының күш-ажылчы чедиишкиннериниң дугайын, Төрээн чуртка чиик өртек-үнелиг эътти, дүктү бээр дээш оларның канчаар кызымак ажылдап турарын, малчыннарның амыдырал-чурттаалгазын алдарлыг малчын Үрүле Кандан болгаш Салчак Кандан олар баян-талачыларга чугаалап бердирлер. Олар боттары бо чылын чүс баш төрүүр хойга онаажтыр чүс үжен хураганны, хой бүрүзүнден үш килограмм дүктү алыр деп алган хүлээлгези ыявыла боттаныр дээрзин боттуг барымдаалар-биле бадыткап турганнар.

— Силерниң колхозта хой малдың уксаазын экижидер уксаажыдылгага ажылы арай хирелиг-дир. Чаңгыс кодапда безин экижиткен уксааның хойларының хураганнарының чамдыызы кадыг дүктүг тыва кошкарларның оолдары, чамдыызы хайнак-даа болгулаар, бирги, ийиги салгалдың экижиткен уксаалары база бар боор-дур. Хойну тарып боозадыр ажыл хирелиг чоруп турар ышкаштыр—деп, Кандан өңнүктерин чемелээн.

— Чамдык малчыннар чайын хоюн кажаалап турарын черле кайгаардыр мен. Кажаа кымга херектиг-ил? Ол дээрге дүне тамчыктыг удууруң бодаар чалгаа кижилерниң «идегелдиг эжи»-дир ийин. Ындыг кижилер Төрээн чуртка хөй, эки шыпарлыг эът, дүк бээр бис—деп, хейле чугаалап турар-дырлар—деп, эш Кандан чамдык малчыннарны чидии-биле шүгүмчүлээн-даа.

Баян-Таланың малчыннарының амыдырал-чурттаалгазы кайгамчык эки-дир, өглерниң арыг-силии, культурлуу адаарганчыг-дыр. СЭКП Тыва обкомунуң V пленумунуң доктаалын эрестиг күүседип турар-дыр силер, шупту малчыннарның чурттаалга амыдыралы ындыг болурун күзеп тур мен. Силерде эки чүүлдер хөй-дүр, оларны практиктиг ажылывыска ажыглаар бис. Силерниң эки дуржулганарны хойжу өөрүмге чугаалап чедер мен — деп, Салчак Кандан чаныш чоруурда чугаалаан.

В. ОЧУР-ООЛ.

«Сүт-Хөл» совхозтуң Ишкин салбырының саанчылары кижи бүрүзү чылда инек бүрүзүнден 1320 килограмм сүттү саап алырын хүлээнгеннер. Чамдык саанчылар оон-даа бедиткен хүлээлгелерни алганнар. Комсомолчу кыстар Түлүш Праня биле Түлүш Надя саанчыларның социалистиг чарыжының мурнуку одуруунда чоруп турарлар. Түлүш Праня бо чылдың эрткен айларында инек бүрүзүнден 930 килограмм сүттү саап алган.

ЧУРУКТА: комсомолчу саанчы Түлүш Праня.

Фото С. Феоктистовтуу.

Кижи бүрүзү быжыг турушта

Хажызындан кирип кээрге
Хана хээлиг Борбак-Арыг,
Каш-ла чүзүн тараа тарыыр
Калбак шөлдүг Шеми-ле хем.

Шеминиң арат чону бодунуң төрээн черин мынчаар мактап ырлажып турар. Борбак-Арыгның чараш хээзи мурнундаазындан улам немежип турар: ооң солагай талакы кыдыын дургаар чаа, чараш колхозчу суур өзүп сайзырап турар. Ында хөй-хөй чурттаалга бажыңнары, сес чыл школазы, кижи болгаш мал эмнелгелериниң салбырлары, библиотека, харылзаа салбыры, магазин, клуб, бүдүрүлге тудуглары бар. Суурнуң чурттакчылары чыл келген тулуун-на суур чаагайжыдылгазының талазы-биле улуг ажылдарны кылып турар. Чүтле бо чылын безин ийи муң хире ыяштарны, ооң иштинде элээн хөй чодурааны тарып олурткан. Оларны штакетник-биле хериммээн, ыяш сугарар суг бадырар арыкты каскан. Бо талазы-биле Ленин кудумчузунуң эш Куулар Күрзүң-оолга удурткан кудумчу комитеди эки ажылдаан. Суурда ниитизи-биле мурнуку чылдарга чедир кылдынмаан, беш бажыңнарның крышазын, сес бажыңның кладовказын, беш бажыңның печкаларын кылгылаан.

Ында кирип турары ышкаш, Шеминиң ол-бо талакы ховуларында тараан тараалар чиңгир-ногаан апаргылаан чыдарлар. Колхоз бо чылын тарылга шөлүн 4420 га чедирген. Ооң иштинде тараа культураларын 3470 га, аъш-чемниң кол культуразы — кызыл-тас 2637 га, кол мал чемнери культуралар: кукуруза—750 га, чигир свёклазы—35 га шөлдерде тарыттынгылаан.

Бо чаагай ажыл-херекке колхозтуң тараажыларының, ылангыя механизаторларының киирген күш-ажылчы улуг-хуузу эвээш эвес. Оларның чүткүлдүг күш-ажылының түңнелинде колхоз часкы хову ажылдарын организастыг эгелээш, чогуур агротехниктиг хуусааларда дооскан. «Ховуу дангыназының» өңнүктери чажыганың элчег нормазын ийи дапкыр күүсетпишаан, шын квадраттарны чедип алганнар. Комсомолчулар Кара-Сал Чолааның, Ондар Хүреш-оолдуң, Шура Моңгуштуң звенолары Кожагар-Белиинде, Даштыг-Тейде, Чинге-Оргада 250—250 га кукурузаларны ам илиирдеп доозуп турарлар. Олар гектар бүрүзүнден 350—360 центнер ногаан масса алыр социалистиг хүлээлгелиглер.

Кара-Сал Шагдыр-оолга удурткан хову бригадазының тараажылары бо чылын тараа культураларының гектар бүрүзүнден 15 центнер дүжүттү алыр болгаш күрүнеге эрткен чылдаазындан хөй тарааны садар деп социалистиг хүлээлгезин алдарлы-биле күүседиринге черле бүзүреп болур барымдаалар бар.

Шээр-ле малды семиртирде
Шеми бажы сериин чайлаг,
Арбын малды өстүрерде
Ажык-Бажы амыр чайлаг.

Бо ыр Шемиде амгы үеде онзазы-биле чаңгыланып турар. Колхозтуң он муң ажыг малының сериин, оъттуг чайлагларга одарладыры-биле сайгара кожуруп турар. Сүт-бараан фермалары Арыг-Үзүүнче, Сарыг-Сигенче чайлаглап үне бергеннер. Шээр малдар оъттуң сигенниң чедишкен шаалылары-биле амдызында иштики чайлагларда үне бергеннер. Шеминиң аныяктарының:

«Ээн турган хову сынын
Элбек хойну өстүрүп каан,
Эртинелиг ишчи холдуг
Эрес хойжу Сангыспааны» — деп

ырлажып турары— колхозтуң хойжузу, Республиканың алдарлыг малчыны Ховалыг Чимит--Серенович Сангыспаа бодунуң баштайгы чайлаа — Чайлаг-Кара-Сугга шагда-ла чеде берген. Ол ооң соонда Шеминиң Бажында Чурттуг-Хем деп чайлаанга баар. Ооң хоюнуң кужу эки.

Мал ажылын сайзырадыр, ооң продуктулуун көвүдедир дээш демисежип турарларның арасында дээре көргүзүглерни чедип алган мурнакчыларны кайызын ол дээр! 669 ирттиң кадарчызы Моңгуш Бегзи баштайгы кыргылдадан бир башка онаажтыр 2.500 грамм дүктү кыргып алган. Ирттиң кужу эки. Даштыг-Тей фермазының саанчылары Иргит Анай, Анна Ондар, Ак-Кара-Суг фермазының саанчызы Куулар Опаа олар саанчыларның социалистиг чарыжының тиилекчилери болуп турарлар. Даштыг-Тей фермазының инек кадарчызы Моңгуш Кошкар-оол 100 инекке онаажтыр 76 бызааларны ам безин камгалап доруктурган. Бо комсомолчу кадарчы мурнунда чылгычы турган, ам үш чыл улаштыр инек кадарып, ол ажылынга мергежип турар. Эрткен чылдың бо үезинге деңнээрге, ооң кадарып турар инектериниң сүдү 10 тонна 700 кг немешкен. Төрүүр хаван ажаакчызы Моңгуш Доржу, Ак-Кара-Суг фермазының инек кадарчызы коммунист Куулар Содунам болгаш ажылынга кызымак оон-даа өске ак-сеткилдиг малчыннар эвээжок.

Оларның шудургу ажылының түңнелинде колхоз бирги чартык чылда мыйыстыг бода мал, хаван, өшкү, чылгы өстүрериниң күрүне планнарын ажыр күүседип турар. Бирги чартык чылда күрүнеге 96 тонна сүт, 31,3 тонна эът, садар планнарын колхозтуң малчыннары хуусаа бетинде күүседип шыдааннар.

Тудуг бригадазының бригадири Иван Кекей бригаданың кылган ажылының дугайында мынчаар чугаалады:

— Бо чылын, ылаңгыя СЭКП обкомунуң V пленумунуң соонда, бистер чурттаалга бажыңнарын колдуунда малчыннарга кылыр деп шиитпирлээн бис. 20 чурттаалга бажыңнары кылыр планывыстан 8 бажыңны туткаш, ажыглалда киирдивис. Ооң ангыда, Даштыг-Тей фермазынга чунар бажыңны, мал тарып боозадыр пунктуну, № 2 хойжу бригаданың төвүнде кызыл булуңну болгаш чунар бажыңны база тудуп доостувус. 60 муң түүббу кылыр ужурлуг бис. Ооң он ийи муңун кылып алдывыс. Ында ам 18 кижи ажылдап турар. 3500 кубометр тудуг материалы белеткээр тургаш, ооң 2600 кубометрин белеткеп алдывыс. Ыяш белеткелин уламчылап турар. 1000 кубометр дилиг материалы белеткээр, оон 400 кубометрин дилип алган бис. Пилорама чанында ам-даа дилер 200 кубометр чулуктар бар. Чыл төнчүзүнге чедир ам-даа 12 чурттаалга бажыңнарын, 2 чунар бажың, 3 кызыл булуң, төрүүр хаваннарга бир кажааны кылыр болгаш мурнунда чедир кылдынмаан бажыңнарны крышалаар, кладовкалаар, 20 бажыңнарның печкаларын салыр бис. Дөртүн фермазын бүрүнү-биле чаа черже кожуруп тударлы база көрдүнген.

Эш Кекей бригаданың кылган ажылын, ооң мурнунда туруп турар сорулгаларын саннар-биле көргүзүп чугаалап ора, ооң мурнакчыларының дугайын чылыы-биле чугаалады:

— Бистиң бызаапчыларывыс эриг баарлыг, буянныг сеткилдиг кижилер боор ийин—дээш, Куулар Доктак, Сат Калчан-Кок, Ооржак Седип, Куулар Комбу болгаш оон-даа өскелерниң аттарын адады.

Бо бүгүнү бодап көөрге, колхозтуң ажыл-ишчилери кижи бүрүзү чогуур быжыг турушта туруп кааны, күрүнениң, колхозунуң ажыл-херээ дээш чүткүлдүг ажылдап турары мырыңай илдең.

С. БАЯН.

«Чыраа-Бажы» совхозтуң Шык-Бажы сүт-бараан фермазының саанчызы Моңгуш Өшку-Саар—ында мурнакчы саанчыларның бирээзи, идепкейлиг хөй-ниитичи, Чөөн-Хемчик район Совединиң депутады. Аныяк саанчы бо чылын бир саар инек бүрүзүнден 1900 килограмм сүттү саап алыр деп хүлээлгени алган. Көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының республика чөвүлел хуралынга уткуштур, ол инек бүрүзүнден-не беш чүс ажыг килограмм сүттү саап алган. Алган хүлээлгезин чедиишкиниг күүседир дээш, ол кызымак ажылдап турар.

ЧУРУКТА: саанчы Моңгуш Өшку-Саар.

Фото П. Гольцовтуу.

ПАРТКОМНУҢ БИР БЮРОЗУНГА

Чөөн-Хемчик парткомнуң чоокта[гы] бир бюрозунга районда СЭКП-[ниң] XXII съездизин аттыг колхозтуң [№] 1 хойжу бригадазының бригадири [О]оржак Күнчүрүктүң ажылының дугайын чугаалажып көрген. Ооржак Күнчүрүк деп чогум кымыл ол? Ол болза мурнунда чылдарда мурнакчы хойжу дидиртип, мактал-шаңналдыг ап-даа чораан, эрткен чылын ону талантиг коммунист деп санааш, колхозта партия организациязының бюро кежигүнүнге безин соңгаан турган. Ынчаарга коммунист О. Күнчүрүк партийжи даалганы багай күүседип, ажылга харысалга чогун көргүзүп келген.

Эрткен кыжын хой малдың кыштаглаашкынынга белеткел чорутпайн, ону кончуг ээ-харысалга чок эрттиргениниң түңнелинде, ооң коданында 496 төрүүр хойлар массалыы-биле чудап кыштаашындан 30 хой ара салган, 15 улуг хойлар, 29 хураган өлүп хораан.

Бригадазының болгаш бодунуң коданында хойлар ол хире баскырап, каража-когарал көвүдээн турда, коммунист О. Күнчүрүк колхозта тускай эртемниглер-биле сүмележип, малды менди камгалап алырының дугайында дүвүрээзин көдүрбээн. Оон туржук, харын-даа ак-сеткилдиг, шынчы эвезин көргүзүп, чудап өлген хойларын болгаш хураганнарын кандыг-даа шынзыдар документ чокка чажырып хөөп каан чыткан илерээн. Бо хүннерге чедир О. Күнгүрүктүң коданында 161 хой кызыраан. Ол кызыраан хойларны үскеш, тускай кадат кылдыр организастааш, бүдүрүкчү кошкарларны салыр ужурлуг турда, ол ону кылбаан.

Бир эвес Чөөн-Хемчик колхоз-совхоз эргелелиниң тускай эртемниглери хыналда чорутпаан болза, О. Күнгүрүк колхозтуң ынча хөй малын бузуруп, оон-даа хөй когаралды чедирип болур турганы тодаргай. Чулдизе, О. Күнчүрүк бодунуң харысалга чогу-биле чудадып өлүрген хойларының элээн кажынга меге актылар тургустуруп алган болган. Ол актыларның тургустунган хуусаазы хыналда сөөлүнде үе-биле көргүстүнген болганда, оларның меге болуп турары ылаптыг. Моон алгаш көөрге, О. Күнчүрүк бистиң ленинчи партиявыска төлеп чок, оон чаагай адынга чаптыып алган чораан, арын-нүүр чок кижи турганы илдендир.

Ынчаарга ол колхозтуң баштаар чери (даргазы эш К. Комбукай), партия эге организациязы (секретары эш А. Дигин) колхоз бүдүрүлгезиниң чугула адырын удуртуру-биле бригадирге шилип алган болгаш бир кодан хойну кадарткан кижизиниң ажылын контрольдап келген болза, ооң ёзулуг мөзүзү кесту бээр ужурлуг турган. Шынында олар О. Күнчүрүктү эң идегелдиг киживис, кончуг шынчы коммунизивис чүве деп санавышаан, кая-даа үргүлчү мактап, мырыңай-ла чүве дээртпес турганнар.

Херектиң ужуру шагда-ла билдинген турбуже, колхозтуң парторганизациязы ол шынчы эвес коммунистиң херзэн парткомнуң бюрозунга көөрүнге чедир-ле боттарынга шиитпирлевейн келгени база ынчангаш таварылга эвес. Колхоз бүдүрүлгезиниң түс-түс адырларын харыладып удуртур ийикпе колхоз кежиин даандырар кижилерни оваарымча чок шилип алыр, оларның ажылын контрольдавас чоруктуң уржуу колхозту хөй когаралга чедирген дээрзин парткомнуң бюрозу демдеглеп. О. Күнчүрүкке партияның сагывызыглыг шыңгыы дожулдазын хүлээткен болгаш ону бригадирден дүрген хостаарын, өлген хойларының өртээн аңаа төлеттирерин колхоз баштаар черге, партия эге организациязынга сүмелээн.

О. ШАГДЫР-ООЛ.

Чөөн-Хемчик парткомнуң көдээ ажыл-агый талазы-биле инспектор-парторганизатору.

Колхоз бүдүрүлгезинге коммунистерниң ролю

Улуг-Хем районнуң «Чодураа» колхозунда партия организациязы сөөлгү үеде колхоз бүдүрүлгезинге коммунистерниң киржилгезин күштелдирер талазы-биле элээн хемчеглерни алган. Сүт-бараан фермазынга, тудуг, хову-трактор болгаш хойжу бригадаларынга коммунистер эштер Д. Дунгар-оол, А. Чиммит-оол болгаш колхозтуң плановик-экономизинде Д. Дашпыл-оол оларны быжыглаан. Олар боттарының хүлээлгезин багай эвес күүседип турарлар.

Партия организациязында бактаап турар 60 коммунистерден 20 кижи мал, хову болгаш тудуг ажылында шуут ажылдап турарлар. Оларның иштинде бир ажылга үр чылдарда ажылдап, мурнакчы үлегерин өскелерге көргүзүп турарларының санынга бызаанчылар Дамдын Балчыт, Д. Узун-Кыс, хойжулар Д. Базарчы, Х. Кызыл-оол оларны киирип болур. Оон өске он хире коммунистер колхозтуң удуртулгазында, саналга аппарадында ажылдап турарлар. Ол ышкаш назы-хары улгады берген Д. Чалбаа, Д. Конгар, Мандаа-Хөө база Ч. Лопсаң оларга партия организациязы кандыг-ла ажыл дагзыр болдур, ону үлегерлиг күүседип турарлар. Чижээ, олар часкы тарылга үезинде колхозтуң төп шаңнынга кончуг эки ажылдап турганнар.

Ындыг-даа болза, коммунистерниң колхоз бүдүрүлгезинге киржилгези ам-даа ырак четпес. Парторганизацияда коммунистерниң чүгле 34-тү колхоз бүдүрүлгезинде доктаамал киржип турар. Оларның чамдыктарының, ылангыя херээжен коммунистерниң колхоз бүдүрүлгезинге киришпейн турарының кол чылдагааны чаш уруглуг иелерниң бүдүрүлгеге киржип ажылдаарынга таарымчалыг байдалды четпес тургусканында.

Чамдык коммунистерде арагалаар, сагылга-чурум үрээр таварылгалар база бар. Чижээ, Дашпыл-оол, Натпит-оол олар арага-дарыга хандыкшып, ажыл хүнү үзүп, ажылга харысалга чок чорук кылып турганы дээш партия талазы-биле хемчег алдыртканнар. М. Санчит биле А. Ефрафов олар колхозтуң саналга аппаратынга ажылдап тургаш, документ өскерти кылып алгаш, колхозтуң херенгизинден 705 рубльди боттарынга ажыглааннар. Оларны партия кежигүнүнден үндүрген. Оон ынай Чааты сес чыл школазының директору, коммунист С. Юша, склад эргелекчизи турган Э. Сундуй олар кажар арга-биле колхозтуң 5 шоодай кызыл-тазын кудурук-биле орнап ажыглаан, оларга партияның шыңгыы хемчээн көргүскен.

Колхозта партия эге организациязы, оон бюрозу партия организациязының хүрээлениң өстүреринче кошкак кичээнгей салып турар. Колхоз бүдүрүлгезинге доктаамал ажылдап, күш-ажылчы бедик көргүзүглерни чедип ап турар, массаның мурнунга авторитеттиг, сагылга-чурумнуг, мурнакчы эр; херээжен колхозчуларны партияга киирип алыр дугайында кошкак сагыш салып келген. Эрткен чылдың сентябрьдан бээр бо хүнге чедир партияга чүгле чаңгыс кижи хүлээп алдынган. Коммунистерниң арасында колхозчу хөй-ниитиге ажыктыг ажылдан янзы-бүрү чылдагааннар-биле ойталаар, хуу өнчүзүректер база бар.

Колхозта партия организациязының сорулгазы болза, колхозчу бүдүрүлгеге коммунистерниң ролюн улам бедидип, СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин ёзугаар партийжи-идеологтуг ажылды улам күштелдирип тургаш, чеди чылдың бешки чылында күрүнеге 275 тонна эът, 340 тонна сүт, 24 центнер дүк садар талазы-биле колхозтуң хүлээлгезин төлептиг күүседир дээш бүгү хемчеглерни алыры болур.

Ч. ДҮВЕН-ООЛ.
«Шынның» штаттан дашкаар корреспондентизи.

ҮЛЕГЕРЛИГ МЕХАНИЗАТОР

«Тинилеге» совхозтуң септелге мастерскаязының одалга насостары септээр цегиниң септекчизи Иван Иванович Сусликовту совхозтуң бүгү механизаторлары улуг ынакшыл болгаш хүндүткел-биле адап турар. Ол 1934 чылда тракторист мергежилге өөренип алгаш, оон бээр 29 чыл дургузунда механизатор болуп ажылдап турар.

И. И. Сусликовтуң одалга насостары кылыр цегинге кирген кижи оларны септээр талазы-биле аажок мергежилдиин дораан-на эскерип билип алыр. Цех иштинде дерилге чепсек-херексеелдери доктаамал эмге-сескелиг, ажылдаар чери арыг-силиг турар, Иван Иванович ажылдап турда, ооң эптиг тулуңгурун кижи кайгаар.

— Одалга насозу багай кылдынган трактор чоржан аъттан дора бүрүр болгай. Иван Ивановичиниң септээн насозун тракторга салыптарга, трактор кандыг-даа чүъкту аартыктавас, шыраа дам баар — деп трактористер мактап турар.

Хөй чылдар дургузунда шиңгээдип алган арга-дуржулгазын И. И. Сусликов аныяк механизаторларга күзелдии-биле дамчыдып, оларны бодунуң мергежилинге өөредип турар. Бо чылдың эгелинден бээр М. Көк-оолду эш Сусликов насос септээр мергежилге өөреткен. Ол ам үшкү разрядтыг. Амгы үеде аныяк механизатор Петериков... мергежилге өөредирин үргүлч...р.

Д. КЫРЛЫГ-КАРА.

РЕДАКЦИЯГА ЧАГААЛАР

Тараа аразында малдар

Улуг-Хем районнуң «Чодураа» көдээ ажыл-агый артелиниң тараазын мал чип турар дугайын чоокта чаа үнген «Шын» солунга шүгүмчүлээш турган. Колхозтуң удуртукчулары оон чогуур түңнел үндүрбээн болгаш тараа шөлүнден малды чайладырының хемчеглерин албаан.

Арыг-Үзүү, Халың-Алаагы бетинде чиңгир-ногаан кылдыр үнүп келген тарааны колхозчуларның хуузунда инектери чаза базып, чип турары уламчылавышаан. Колхозтуң үш кодан хойлары Саяк баары деп черниң тараа чанында доктааган. Ол хөй тарааны мырыңай саспа базып каапкан.

Школаның болгаш кыргылда пунктузунуң чоогунда тарааны бызаалар, хаваннар хүннүң-не чип турар апарган.

Тарааны шак ынчаар хайгааравайн, камгалавайн турар чорукту колхозтуң баштаар чери, партия организациязы болгаш көдээ Совет чүге тооп көрбейн турары?

Н. СУНДУЙ-ООЛ.

Хуула малды кадатка киирер

«Найырал» совхозтуң Үрбүн, Кара-Тал, Булуң-Терек салбырларының ажылчыннарының хуузунда инектери организастыг кадат-биле хандыртынмас чорук чыл бүрүде чаңчыл болган. Ол чорук бо чылын база катаптаттынып турар.

Чүгле Үрбүн салбырының ажылчыннарының кадатка тургусса чогуур инектери 150 ажыг баш. Ам оон дөңгүп-ле 100 четпес инек кадатта кирген. Оон артканнары кадат чок ужурунда тараа, сиген шөлүн санай оъттап турар. Ол ышкаш Кара-Тал салбырының Хараганныг-Ховуда тараан кызыл-тазы 40 см чедир өзүп үнген. Ында он чыгыы инек дүн-хүн чок суда оъттап турар.

Мынчангаш салбырларның удуртукчулары, көдээ Совет совхоз ажылчыннарының хуузунда инектерин организастыг кадатче киирери чугула.

Ш. ДҮВЕНДЕЙ.

САГЫШ САЛЗА...

Торгалыг суурга келген кижи суурнуң сайзырап, чаагайжып турарынга сеткили ханып магадаар. Суурнуң кол болгаш доора кудумчуларында тарып олурткан ыяштар бүрүлеңип чазылган, бажыңнарны көзүлбес кылдыр бүргей алы берген. Торгалыгдан улуг-ла ырак эвесте Чаа-Суур деп суур бар. Чаа-Суур моон мурнунда чылдарда тудуг суурy хүнден хүнче немежип, сайзырап олурган...

«Торгалыг» колхоз-биле улгаттыр каттышкан сөөлүнде бистиң суурнуң культурлуг амыдыралынче көдээ Совет-даа, колхоз баштаар чери-даа сагыш салбастаан. Оон бир кескү чижээ — суур чаагайжыдылгазының айтырыы болур. 3—4 чыл бурунгаар кол кудумчуну чаагайжыдары-биле бажың бүрүзүнүң дужунга олурткан ыяштарны камгалаар хериимнерниң чагылары кадагылаан. Штакетниктер чок болганы-биле тарып олурткан ыяштарны суурнуң хөй, өшкүзү чип каапкан.

С. БЮРБЮ.

Рабкоопка хомудал

«Өөк» совхозтуң Малиновка салбырының хаван фермазында ажылчыннарның амыдырал-чурттаалгазынче салбырның удуртукчулары кичээнгей салбайн турар.

Салбырда партия бөлүү ажылчыннар ортузунга масса-политиктиг болгаш кижизидилгелиг ажыл чорутпайн турар. Ында магазин колдуунда хааглыг турар. Оон эргелекчизи Е. Денисова садып алыкчыларга дөгүн, кажы чорукту хөй удаа көргүзүп, эки бараанарны фактура чок дээш прилавка адаанче суп каап, соонда бодунуң таныш-көрүш кижилеринге бүдүү садып турар. Ол ышкаш бараан өртээ улгаттырып садар фактылар база бар. Чижээ, 92 көпеек өртектиг одеколонну 1 рубль 16 көпеекке, а 52 көпеек өртектиг одеколонну 68 көпеекке садыглап, садып алыкчыларны мелчүп турар.

Фермада хаван кажааларының, чурттаалга бажыңнарының септелгези эгелевээн. Дөрт аал ишти чурттаар ийи бажыңның тудуу аажок оожум чоруп турар. Бо бүгүнү өөренип көөрүн салбырның удуртукчуларындан, партбөлүктен, рабкооп баштаар черинден ажылчыннар негеп турар.

Б. СЕРЕН.

Арга-арыглар—бистиң байлаавыс

Бистиң республикавыс арга-арыглар-биле байлак. Чон оларны боттарының ырларынга, тоолдарынга алгап ырлап, оларның дугайында номнарны бижип турар. Он-он муң кижилер арга-арыгларда ажылдап, чурттап, дыштанып турар. Совет Эвилелиниң арга-арыглары делегейниң арга-арыгларының үштүң бири кезээн ээлеп турар. Чылдың-на 400 миллион кубометр ыяшты үлетпүрге, хоорайлар болгаш суурлар тударынга чарыглап турар. Чамдык кижилер арга-арыгларны чүгле тудуг ыяжы кезип алыр черлер кылдыр санап, чеже-даа ыяшты кезип каап-тар болза, олар катап үнүп келир деп бодап турары хомуданчыг. Арга-арыгларның хөй талалыг ажык-дузазын, кезип каапкан арыгларны катап тургузарының бергезин чамдык кижилер угаап билбейн турар.

Бистиң республикавыстың девискээри Азия диптиң төвүнде чыдып турар. Ынчангаш оон агаар-бойдузу дошкун-шириин, аңаа күштүг салдарны дагларлыг, ховуларлыг, дески эвес чериниң кыры, ооң далай дениизден бедии чедирип турар. Ындыг дошкун агаар-бойдусту чылыдарынга болгаш серииледиринге арга-арыглар база салдарлыг болгаш кижиниң кадыын экижидеринге дузалап турар. Арга-арыглар дээрге-ле, тудуглар, фабрикалар, заводтар. Арга-арыгларның мөңге ырҗымнарында кат-чимистер, пөштер үнүп, аңнар өзер. Арга-арыглар — байлактыг шыгжамыр. Олар бистиң байлаавыс, ынчангаш оларны камныг ажыглаары, улам сайзырадып өстүрери бистиң хүлээлгевис.

Арга-арыгларны өрттерден камгалаарынче хөй-ниитиниң кичээнгейин угландырары чугула. Өрт — арга-арыгларның эң-не айыылдыг дайзыны. Хөй-хөй чылдарның дургузунда өзүп, чимистелип келген байлаастың байлаа чаңгыс-ла хүннүң дургузунда өртенип, хүүкталып калыр болгай. Ынчангаш өрт-биле демиселди арга-арыглар камгалалының кол айтырыы кылдыр санап турар.

Республиканың ыяш ажыл-агыйы болгаш арга-арыглар камгалалының Красноярск ужар чүүл баазазы өртке удур ажылдарга өй-шаанда белеткенген болзажок. Арга-арыгларны өртен камгалаар ажылдар ам-даа шуудавайн турар. Май 20-ге чедир 50 ажыг өрттер болган. Бо чылын өртенген шөлдер эрткен чылгызындан ажып турар. Колхозтарның, совхозтарның, шимчээчи партияларның чамдык удуртукчуларының өрт болдурбазының дүрүмнерин багай сагып турары, оларны кичээнгейге албас чоруу арга-арыглар камгалалының ажылдакчыларының чорудуп турар ажылдарынга когаралды чедирип турар. Бо чылгы өрттерниң хөй нурууу тараа шөлдеринге саваң өртедип турда, оон өөскүп турган. Таңды районнуң дуржулга станциязының «Революцияның чалбыыжы» колхозтуң, Чөөн-Хемчик районнуң «Чыраа-Бажы» совхозунуң тараа шөлдеринге саваң өртедип турда, олардан арыгже от дамчааш улуг өрттерни өөскүткен. «Революцияның чалбыыжы» колхозтуң бригадири Матюшов саазын-биле октаан холадарлыг аңчы боозу-биле өрт үндүргеш, ук өртү өжүреринге дузалажырындан ойталаан. Аңныыр ажылдын хораан үеде аңнап чоруур эргени хамааты Матюшовка кым тывысканыл? Өрттүң болган чылдагааны Матюшовка хамааржып турар. Таңды районнуң шагдаа килдизи болгаш күрүнениң аңныыр инспекциязы бо херекти тодараткаш, өрттүң чедирген когаралдарын эгидер ужурлуг.

Кескен ыяштарның бүдүктарын арыглавааны, олар курагаш өрт өөскүдеринге дузалыг болур болгай. «Тыва кобальт» тудуг эргелелиниң Хову-Аксынга ыяш кезип турган черинге болган өрттүң өөскүүрүнге ындыг курагаш артынчылар салдарлыг болган. Ыяш ажыл-агый черлери боттарының участоктарын кескен ыяш артынчыларындан эки арыглаарын чедип алыр ужурлуг. Курагаш артынчыларны өртедип арыглаарын өртке айыылдыг үеде чорударын хоруглап турар дүрүм бар, ону үрээни дээш шиидип турар. Кескен ыяш артынчыларындан өөскээн өрт тудуг ыяжы белеткээр организацияларның удуртукчуларының халааргай ажылы-биле тайылбырлап болур. Ыяш кезилдезиниң үезинде, трактор болгаш өске-даа аар техника-биле чаш ыяштарны чаза бастырып үрегдевезин база билир херек.

Арыгга чораан кижилер от-биле серемчилеңдиг болуру чугула. Бо талазы-биле өөредилгелиг чижек. Май айның ортан үезинде Хову-Аксындан ырак эвесте арыг кыдыында суурже тергелиг аъттыг үш кижи холчок хөөрежип, төндүр тырткан папиростарын өжүрбейн кайы хамаан чок октап чораан. Олардан улуг өрт өөскүй берип болурун кайызылаа эскербейн чораан. Ол үш кижиниң бирээзиниң өжүрбейн октапкан папирозундан улуг өрт өөскүп үнгеш, 10 га арыгны хүүкталдыр өртедип, ол өртү өжүреринге «Тыва кобальт» тудугнуң 40 ажылчынының ажыл хүнүндеи чарган. Бо чүгле чаңгыс өрт-түр, а бо районга чеди ындыг өрттер болган.

Өөскүй берген өрттерни өжүреринге хөй ажылчын күжү негеттинер болгай, а чамдык удуртукчу ажылдакчылар ону уттуп турар. Хову-Аксы суурну долгандыр өрт кыва бээрге, Элегестиң арга камгалалының лесниги Макаров «Тыва кобальт» тудуг эргелелиниң дирекциязындан болгаш өске-даа организациялардан дуза дилээрге, өрт өжүреринче каш-ла ажылчыннар чорударга, олар өөскүп үнген өртү өжүрүп шыдавайн барган болгаш ону өжүреринче ажылчыннарны катап чорудар ужурга таварышканнар.

Таңды, Улуг-Хем, Каа-Хем, Бии-Хем районнарның девискээрлеринге өрттерниң удаа-дараа болуп турары, ол районнарда ыяш ажыл-агыйлары, арга камгалалының организациялары, совет болгаш партия организациялары өртке удур ажылды кошкак чорудуп турарын херечилеп турар. Арга-арыглар камгалалының ажылын эрецгейлеп болбас.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң бо чылдың май 17-де хүлээп алган «Арга-арыгларны өртен камгалаар хемчеглерни күштелдирер дугайында» доктаалы республикада арга-арыглар камгалалының ажылы багай чорупн турарын айыткаш, чамдык районнарның ажылчы чоннар депутаттарының Советтери өртке удур хемчеглерни күштелдирбейн, ыяш ажыл-агый, шагдаа черлериниң болгаш арга-ыяш камгалалының ажылдакчылары-биле демниг кады ажылдавайн, чурттакчы чонну өртке удур демиселче кошкак хаара тудуп турарын шыңгыы шүгүмчүлээн. Арга-арыглар камгалалын экижидер сорулга-биле Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели чурттакчы чоннуң ортузунга өртке удур ажылды бүгү-ле хемчеглер-биле калбартырын районнарның күүсекчи комитеттеринге, республиканың ыяш ажыл-агый эргелелинге, Хөй-ниитиниң корум-чурум камгалалының министерствозунга дагзып турар.

Бистиң Төрээн чуртувустуң байлаа — арга-арыгларны өртен камгалаары социалистиг күрүнениң хамааты бүрүзүнүң хүлээлгези болур.

В. ПЕТРОВ,
бойдус камгалалының ниитилелиниң тыва салбырының харыысалгалыг секретары.

Утка болгаш шынар дээш

Республиканың уран чүүл корулдезиниң беш хонуктуң дургузунда үргүлчүлеп келген.

Июнь 29-та, Таңды районнуң, «Тыва кобальт» тудугнуң, Тожу районнуң болгаш Кызыл хоорайның бот-тывынгыр уран чүүл коллективтери уран талантызын көргүскен.

Ол хүн эртенгиниң тос шак ажа дужуп турда-ла, когаан театрны көрүкчүлер дола берген.

Көжегени хову-аксычылар баштай ажыткан. Бүгү эвилелдиң шалыпчы тудугларының бирээзи — алдар сураглыг Хову-Аксының «Тыва кобальт» коллективиниң уран чүүл төлээлери коступ кээрге, көрүкчүлер изиг-биле уткаан. Мурнуңда болгулаан көргүзүглерге дээре черни ээлеп турган ол коллектив бо удаада көрүкчүлерни хомудаткаш барган. Бир эвес тудугнуң баштаар черни, мында партия комитеды боже сагыш салган болза, бо хире улуг тудугнуң хөй санныг аныяк өскениниң аразында кандыг салым-чаяанныг кижилер чок дээр. Бо каш санныг киржикчилерниң иштинде безин кончуг салымныг кижилер коступ турган. Геология экспедициязының ажылчыны Г. Вокалюктуң «Октаргайда херээжен» деп шүлүүн көрүкчүлер сонуургаан. Химия лабораториязының ажылдакчызы Ф. Ивановааның, Г. Филаловааның болгаш хоочун ойнакчылар Ховалыг, Кара-кыс аңак-кадайның ырлаарын чон база эки хүлээп алган. Ынчалза-даа ниитизи-биле Хову-Аксының белеткээн концерти кончуг кошкак, чалгааранчыг болган.

Таңдының уран чүүл коллективиниң чон четтикпейн манап турганы черле таварылга эвес болган.

— Эргим көрүкчүлер. Совет Тываның тараалаң чери болур Таңдының тараажыларының, малчыннарының болгаш уран чүүл корулдезиниң киржикчилериниң силерге изиг байыр чедирип келдим — деп, Оюн Маркыптың соруктуг-биле чарлап үнүп келгениниң соон дарый, сценага ак-ак хөйлеңнерлиг, кара-кара костюмнерлиг оолдар, кыстар — таңдычылар коступ келген. Олар концертин хөйнүң ыры-биле эгелээн. Носовтуң «Бистиң партиявыс», Р. Кенденбильдиң «Изиг байыр», Хренниковтуң «Эртенги ыр» деп ырларын ырлаарга көрүкчүлер адыш часкаашкыннары-биле хүлээп алган.

Таңдычыларның концерти эң эгезинден тура төнчүзүнге чедир көрүкчүлерни хаара туда берген. Идея талазы-биле бедик утк алыг, уран мергежилдиг, байлак, каас-шиник шак ындыг концерти эккелгени дээш, көрүкчүлер ол концерттиң киржикчилеринге өөрүп четтиргенин илередип олурганнар. Оларның танцылары көрүкчүлерни онза магадаткан.

Эң ылаңгыя улусчу балетмейстер Наталия Тыртык-Караның удуртулгазы-биле тургускан «Ээлдек шыңгыраашь», «Улустарның найыралы» деп хөй кижилиг, хөглүг, каас-шиник танцыларны кижи көрүп ханмас. Таңдычыларның бо чылгы программазы чаа тывынтыр чүүлдер-биле, сатиралар-биле байлак болгаш көрүкчүлерни үргүлчү каттыртып турган. Балгазынның Культура бажыңының директору эш Г. Столбовскийниң фельетону, Чыртай-Үрүгнүң боду чогааткан, чалгааларны, арагачыларны, маңгысталчак куурумчуларны кочулаан кожамыктарын, Никитин, Рудольф оларның четтестерин сойгалаан шүгүмчүлелдерин көрүкчүлер дестүнмес каткы-биле хүлээп ап турган.

Ыраажы Хабаловтуң «Байкалдың матростары» болгаш өске-даа ырлары ырлаары кончуг солун болган. Чедерниң аныяктары совхозунуң шолбаннарын мактаан кожамыктарны ырлап келген. Федулованың «Ындыг партия бар» деп шүлүктү номчааны көрүкчүлер чылыы-биле уткаан.

«Улустарның найыралы» деп хөй кижилиг, каас-шиник хөглүг танцы чер делегейде янзы-бүрү аймак-сөөк улустар Тайбың, Күш-ажыл, Демирге, Акы-дуңмалышкы өзү. Аас-кежик дээш демиселче соруктуун көргүскен. Таңдычыларга чаңгыс күзел каар чүве — бо чедиишкинин ам-даа быжыдып, байытпышаан, хөгжүмнүң, ылаңгыя улустуң музыкаларын сайзырадыры чугула болур-дур.

Тайга-таңды чурттуг, аңчы-диинчи колхозчу аныяктарының төлээлери — Тожунуң уран чүүл коллективи бодунуң концертин хейнүң ыры-биле эгелээн. Клуб эргелекчизи Долгар-оолдуң чогааткаңы «Совет Тыва» деп ырны ырлаарынга көрүкчүлер чылыы-биле адыш часкаан. Дороншианың «Коммунистер» деп шүлүктү номчааны хайнышкыныг болган. Сыстыг-Хемниң ыяш ажыл-агыйының ажылчыны Кежиг Сагдының моол ырны ырлап бараалгатканы көрүкчүлерге-даа, ылаңгыя ында саадап турган моол аалчыларга онза солун болган. Танцы бөлүү «Час» деп чаа чогааткан танцыны көргүскен. Тожучуларның хылдыг хөгжүм оркестриниң ылаңгыя «Аңчы» деп ырны ойнап күүсеткенин көрүкчүлер ханып дыңнаан.

Ынчалза-даа мурнуку чылдарга бодаарга, Тожунуң уран чүүл коллективиниң концерти ыракта кошкак, көрүлдеге кончуг далаш белеткенгени черле илдең болган. Концертке районнуң байлаан, чараш каазын болгаш талантызын көргүзүп шыдаайн барган. Ооң орнунга чиг номерлер эккелген. «Тараа» деп танцызы чүге-даа чүүлдешпес болган. Тожунуң бүгү хөй-ниитизинге уран чүүл коллективиниң ажылынче доктаамал кичээнгей салып, ону улам экижидери кончуг күзенчиг.

Кызылдың уран чүүл коллективи бо көрүлдеге мурнукузунга деңнээрге шору бөлетгелдиг болган. Уран чүүл бөлгүмнериниң ажылын удуртур хөй тускай эртемниг кадрларлыг Кызыл ындыг болур-даа ужурлуг.

Чүс ажыг ыраажылардың ниитиниң ыры музыка училищезиниң башкызы Е. К. Федоровтуң удуртулгазы-биле композиторлар А. Чыргал-оолдуң «Совет Тывам», Дунаевскийниң «Эртенги ыр», Мокроусовтуң «Төрээн Россиям, калбак делгем сен» деп ырларны магаданчыг чагай кылдыр ырлаан. Кызылга-даа, район төптеринге-даа шак ындыг күчүлүг ниити ыр коллективтери доктаамал турар чүве болза кончуг-ла байырланчыг болур ийик.

Кызылдың пассажирлер АТК-зының чолаачызы Николай Константиновтуң ырлааары чон кончуг чылыы-биле уткуп турган. Кызылчыларның программазын көрүкчүлер улуг сонуургал-биле көргеннер. В. Маяковскийниң «В. И. Ленин» деп шүлүглелинден үзүндүнү Ларисса Бады-Ламаның номчааны көрүкчүлерни хөлзеткен. Башкы институдунуң студентказы Вера Күчүң, «Шын» солун редакциязының ажылдакчызы Татьяна Кара-Тоннуг олар тыва ырларны ырлап күүсеткенин көрүкчүлер адыш часкаашкыны-биле хүлээп алган. Хоорайның танцы ансамбли бо көрүлдеге бодунуң арнын көргүзүп, Л. Усольцеваның удуртулгазы-биле солун танцыларны көргүзүп эгелээни байырланчыг. Кызылдың ниити танцыларын көрүкчүлер сонуургап, изиг адыш часкаашкыны-биле хүлээп ап турган.

Кинофикацияның уран чүүл коллективиниң хылдыг хөгжүм ансамбли «Күскү күзелдер», «Дээн-дээн» деп ырларны күүсеткен. Дааранып комбинаттың херээженнер ансамблиниң «Тайга-тайга» деп ырны ырлааны кончуг таалаңчыг болган. Хөй-ниитиниң корум-чурумунуң камгалалының министерствозунуң клувунуң коллективи «Партия дугайында» ырны күүсеткени изиг адыш часкаашкыннары-биле шаңнаткан. Пассажирлер АТК-зының танцы бөлүү баштак матрос танцызын тергиин көрүкчүлерни холчок каттырткаш барган.

Бо концертке даарапыр комбинат, пассажирлер АТК-зы, пединститут, кинофикация, ХНКЧМ, «Кызыл тудуунуң», «Шын» солун редакциязы, электростанция, типография коллективтери эки киришкен.

Бо чедиишкиннер-биле кады республиканың найысылалы Кызыл бүгү районнарда уран чүүл коллективтеринге үлегер кылдыр оон-даа артык солун чүүлдерни көргүзүп болур аргаларлыг турган. Орус улустуң «Улуг корабльге узак орук» деп кончуг шын үлегер сөзү ышкаш, бистиң найысылалывыстың уран чүүл коллективинге дээн негелде улам улуг болбас арга чок. Бо көрүлдеге Кызылдың тыва көргүзүглери кончуг ядыы болган эргi, ооң-биле кады белеткел кошкак болган. Кызылдың улустуң хөгжүм херекселдериниң оркестри кайда барган? Чамдык эмнелге, торпо, харылзаа, школалар, янзы-бүрү чамылар ышкаш коллективтерден ойнакчылар көзүлбээн.

Ам СЭКП ТК-ның чаа, июньда эрткен Пленумунуң идеология ажылының чаа сорулгаларының дугайында доктаалын амыдыралга боттандырары, улусчу болур уран чүүлдү улам ыңай сайзыратпышаан, чоннуң иштинде салым-чаяаны ам-даа тып илередип турганы, ону бо чылын бистиң республиканың мурнунда турар ажыл-агый, политиктиг сорулгаларын хуусаа бетинде чедиишкинниг күүседиринге бараалгадып, Совет Тываның национал хевирлиг, социалистиг утка-шынарлыг уран чүүлүнүң дээжилерин бараалгадырынга ам ынак белеткенип эгелезе черле өйү келген деп чүвени бо-даа, мурнуку-даа көрүлделер чугаалап турар.

Чурукта: Тес-Хемниң ниити ыры бөлүү.

* * *

Бот тывынгыр уран чүүлдуң республика корулдезиниң жюри комиссиязы бирги черни **Ак-Довурак даг-дугу комбинат тудуунуң бот-тывынгыр уран чүүл коллективинге тывыскан.** Ол коллектив 1-ги черлениң дипломун болгаш 170 рубльдиң өртектиг бараны-биле шаңнаткан. **Ийиги черни Кызыл хоорайның бот-тывынгыр уран чүүл коллективи алган,** аңаа 2-ги черлениң дипломун болгаш өртектиг шаңналды тывыскан. **Үшкү черни Тес-Хем районнуң бот-тывынгыр уран чүүл коллективи** чаалап алган болгаш 3-кү черлениң дипломун-биле болгаш өртектиг чүүлдер-биле шаңнаткан.

Өвүр районнуң уран чүүл коллективиниң чогаал-хөгжүмнүг монтажы болгаш танцычыларының танцылары, ылаңгыя Н. Тыртык-Караның тургусканы «Улустарның найыралы» деп танцызы болгаш өске-даа коллективтерниң ниити ырлары, танцылары эң-не бедик үнелелди ап шаңнаткан. Ол ышкаш корулдениң дыка хөй киржикчилеринге эң эки күүседиглер дээш, өртектиг белектерни, мактал бижиктерни тывыскан.

Л. ЧАДАМБА.

БАЗА КАТАП УИЛЬЯМС...

ЛЕОПОЛЬДВИЛЬ. СЭТА-ның корр. В. Кузнецовтуң дамчыдып турары болза:

АКШ-тың күрүне секретарының Африка херектериниң талазы-биле дузалакчызы Меннен Уильямс ында чедип келген. Элээн каш айтырыгларны конго чазак-биле чугаалажып көөр дээш, ол түр аян-чорук кылып келген деп, тускай медээ-биле чарлаан.

Меннен Уильямстың Конгога бир дугаар-ла кээп турары ол эвес. Бүгү департаментиниң ол комиссары Конгога ужудуп чедип келген санында-ла бодунуң конголарның сеткилинге дүвүрээзин кирип кээр. Конгога америк тергиидээшкинин тургузарынче угланган АКШ-тың ээлчеглиг үүлгедиишкинин кылыр дээш. Меннен Уильямс конго найысылалда чедип келгенин дээрзин конголар эки билип турарлар.

Конгонуң политиктиг бөлүктери Уильямстың амгы аян-чоруун генерал Мобутунуң чоокта чаа Вашингтонга чорааны-биле болгаш конго национал армияны «чаарты организастаарының» херээнге америк киржилге дугайында айтырыг-биле холбаштырып турар. Ол армияны шериг техниказы-биле болгаш дериишкиннери-биле хандырарының планнарын амыдыралга боттандырар аңаар бодунуң «техниктиг» эксперттерин чуртче эндере кииреринин аргазы-биле конго армиязга кол-кол турушпарны Пентагон ажелеп алыр бодап турары оон илдеп. Конгода америк дайынзыраклар Мурнуу Кореяге болгаш Мурнуу Вьетнамга шенеттинген аргалар-биле хөделип турарлар деп, Леопольдвильде хайгааракчылар демдеглеп турар. Конго армияны бодунуң контролюнга алырынче, а оон соонда дешпилгелиг күштерни оон дузазы-биле базарынче болгаш дең эргелиг эвес керээлерни хүлээп алырынче чуртту албадаарынче АКШ чүткүп турар.

Чурттуң бүгү-ле шериг черлеринге баар аргалыг болуп турар Конгода КНО-нуң органнарын ажыглавышаан, амгы үеде американнар конго армияның кол-кол пунктуларынче «ажык» орук-биле сиңнигип кирип турарлар. Конго армияны «чаарты организастаарының» планы Конго республиканың чепсектиг күштерин АКШ-тың шуут контролюнге тургузарынче улам ыңайгы базым болуп турар.

Шериг айтырыгларындан аңгыда, Уильямс амгы үеде Уолл-стриттиң монополияларының Конгога бедик сонуургалдыг болуп турарын барымдаалааш, конго чазак-биле чугаалажып тургаш, үезинде экономиканың айтырыгларын база чугаалажып көөр бодап турар.

Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, конго найысылалче Меннен Уильямстың чаа аян-чоруу чуртче америк сиңнигиишкинни улам ыңай калбартыр сорулгалыг болуп турар.

КАДЫКШЫЛЫҢАР КАМНАҢАР

ЧЫЛАНДАН КИЧЭЭНИҢЕР

Чыландан эмин, эртир коргар чорук-биле ону дыка херекке албас, кайы хамаан чок аажылаар чоруктуң кайызы-даа кижиниң кадыынга багай салдар чедирип болур дээрзин утпаза чогуур. Боттары аарышкылыг кылдыр шаптар болза-даа хора чок чыланнар хөй. Хоралыг шагар чыланнар-биле беришпес болгаш оларны оюп эрте бээр болза, кижиге хора чедирбейн барып болур. Чылан хоралыг болурундан аңгыда, ажыктыг талазы база бар дээрзин билири чугула. Чижээ, гюрза, кобра дээр болгаш оон-даа өске хоралыг чыланнар, кодээ ажыл-агый культураларының хоралакчылары болуп турар — хээкчилерин узуткап турар. Тускай кылып белеткээн чылан хоразы болза, нерви системазының чамдык аарыгларының, чүстер ыжар аарыгның, өкпе дамырларының астмазының болгаш өске-даа аарыгларның эми болур.

Ынчалза-даа хоралыг чыланнарга шактырганындан багай уржуктар болу бергилээр.

Бистиң чуртувуста эң-не нептеренгей хоралыг чыландан гадюка дээр шокар (хову, элезин, кавказ болгаш өске-даа хевирлерлиг) чылан бар. Ындыг чыланнар хүндүс дыштанып алыр, а дүне чимзенип үнүптер. Чылыг болгаш айдың дүннерде олар эң-не идепкейлиг чимзенир, чамдыкта даң аткыже хөделип келгилээр. Бораң болгаш чаашкынныг дүннерде олар бир-ле чаглактыг черге чаштына бээр. Ынчалза-даа кажан чоогунга одагланган от чырыынга ийикпе карман фонарының чырыы эскерип каан дораан, олче соон чоруптар. Гадюка болза кижиниң кежинче дылын кончуг белени-биле кадаптар, а бир эвес хөм идиктиг болза, ону өттүр шап шыдавас. Ол ышкаш сукнодан кылган хептиг кижиге бо чылан хора чедирип шыдавас. Чогум-на ындыг болганындан колдуунда-ла улустуң чиик кылдыр кеттинип алыр үези болур — сиген кезилдезиниң ийикпе, азы кичээнирин безин уттупкаш каттап азы мөөгүлеп чораан өйүнде чыланга шактырыптар.

Кобра (ооң бир хевирин тывалап ок-чылан деп адап турар — ред.) база-ла дыка айыылдыг. Ол улуг нуруузунда шыжылааш үн үндүрүп каап чоруур, кандыг-бир халдаашкын кылыр дээнде демгизиниң ууиче согунмалдыр шурай бээр. Чамдыкта ол чүгле коргудар дээш ындыг, а колдуунда дораан шаптар.

Хоралыг чыланнарга шактырган кижиге баштайгы дуза кандыг болурул? Чүнүң-даа мурнунда, баштайгы 10 — 15 минутада-ла чылан шаккан черин боой шарыптар, ону 2 шактан эрттирип болбас. Ооң соонда ол-ла дораан шактырган черин кадар демдек хевирлиг чаңгыс сантиметр ханы чара кескеш, ол балыгдан ханны үндүр сордурар. Өске херексел чок болганда, аскында балыг чок болза, эрин-биле соруп каапты база болур. Ооң соонда ол балыгны спирт-биле, марганецтиг калийниң ээзин дыңзыг эзилдиринге-биле ийикпе щелочь-биле чуп каалтар херек. Чыланныг черлерже походтар кылып азы ажылдап чорууурда, үстүнде айыттынган чүүлдерни бодунга ап чорууру чугула.

Чыланга шактырбас төлээде, хоралыг чыланнар хөй черлерге, изигде-даа болза, идик ужулбайн чоруур болза эки. Хөлегелиг черлерде сырый үнген чадаң үнүштерни болгаш сиген, чашпанны холу-биле тарады идип болбас. Өрге, куске үңгүрлерин чыланнар бо-ла ээлепкен турар, оларны казып турган таварылгада кичээнир болза чогуур. Садтарга болгаш огродтарга чылан келбес кылдыр, ында бар бүгү-ле үңгүрлерни хөөп каап-тар херек. Оларның чоогунга харын-даа, чыланнарның дайзыны — чараа-чечеңнерден эккеп алыр болза, оон-даа эки.

Эмчи **В. НИКОЛАЕВ.**

• • •

ЧҮРЕККЕ ЧОРААН ИНЕ

Хмельницк областың чурт-шинчилел музейинде эдептиг экспонат бар — ол дээрге, аңаа-ла даараныр сес сантиметр ине. Ол чүге музейде чыдып турарыл?

Ол областың Городок районда Лесоводтар деп суурнуң участок эмнелгезинде кол эмчи болуп ажылдап турар Сергей Андреевич Карпенкога бо чазын чиктиг айтырыглыг аарыг кижи чедип келген: «Мээң чүрээмде ине чыдып кал». Ук аарыг кижи болза, «Лениниң чагыглары» артельдиң колхозчузу Иван Михайлович Балан, ооң хары ам 64.

Дегийт-ле рентгенге чедире бергеш көөрге, шынап-ла ооң чүрээниң солагай талазында бир-ле демир бар болган.

Ам канчаарыл? Область төвүнге чедирер дээрге, орук багай, ол ынчап чорда, та чүү боор. Кезиишкинин ол-ла черинге, доп-дораан кылыр ужурлуг апарган.

Кижиниң амы-тыны дээш демисел эгелээн. Кол эмчи Сергей Андреевич Карпенко болгаш ооң дузалакчылары аныяк эмчилер Василий Антонович Малецкий биле Владислав Трофимович Шинкорук бир демниг хөделип турганнар. Чүректиң кештелчек каъдын кезиптерге, ында инениң үттүг ужу көстүп келген. Оон бир күженген соонда — ине, кезер эмчиниң холунга келген...

Бис С. М. Баланга ужурашкан бис. Ооң кадыы ам экижип турар.

В. КАТИН.

СУГГА ЭШТИР ҮЕЗИНДЕ ОВААРЫМЧАЛЫГ БОЛУҢАР

Эштип көрбээн черлерге, салдар ышкынга болгаш хемниң саарыглыг черлеринге эжинмеңер база бажыңар-биле сугже шымнып шураваңар. Бир эвес эштир тускай чер чок болза сыык, элезинниг эриктиг шилип алыңар.

Изирген, диреткен үеде сугже кирбеңер.

Сугга тенектенир, ойнактаныр чорук өлүмге чедирип болур.

Хемниң эриинден ырадыр эжинмеңер, шаг төнүп турупкаш, сугга дужуп болур силер.

Сугдан үнүп келгеш, мага-бодуңарны аржыыл-биле кургадыр чоттуңар.

Сугга эштип чорааш, бо чурумну үревеңер!

СУГГА ЧОРААШ ЧУРУМНУГ БОЛУРУ-СИЛЕРНИҢ АЙЫЫЛ ЧОК БОЛУРУҢАРНЫҢ МАГАДЫЛАЛЫ

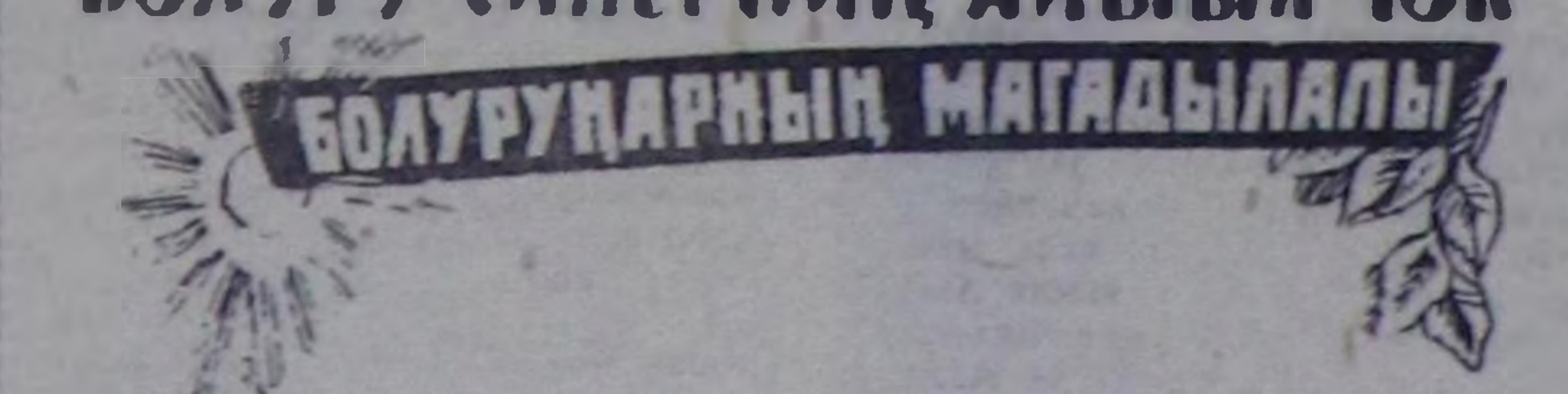

Хемеге олурарының мурнунда, хемениң бүдүн, бүдүн эвезин, ында эшкиништер, камгалал тырыкының болгаш өске-даа херекселдериниң бар, чогун хынап көрүңер.

Хемеге селгүүстээшкин үезинде хемеге кылаштап, олудун солуп болбас, аңаа тенектенир, баштактаныр чорукту болдурбаңар. Хемени эжип чоруур кижилер ортээлге азы эрикке халажыы болур.

Хемеге доктааттынган нормадан ажыр кижилер олуртуруп болгаш сөөртүрүп болдурбаңар.

Кел чоруур пароходтарның болгаш катерлерниң мурну-биле кежилдир эртпеңер.

Эртип бар чоруур судноларга чоокшулавас болгаш оларның чанынга доктаап турбаңар.

Пароходтарның доктаар черлериниң болгаш өртээлдерниң чоогунга болгаш көвүрүглерниң чанынга хемелевеңер.

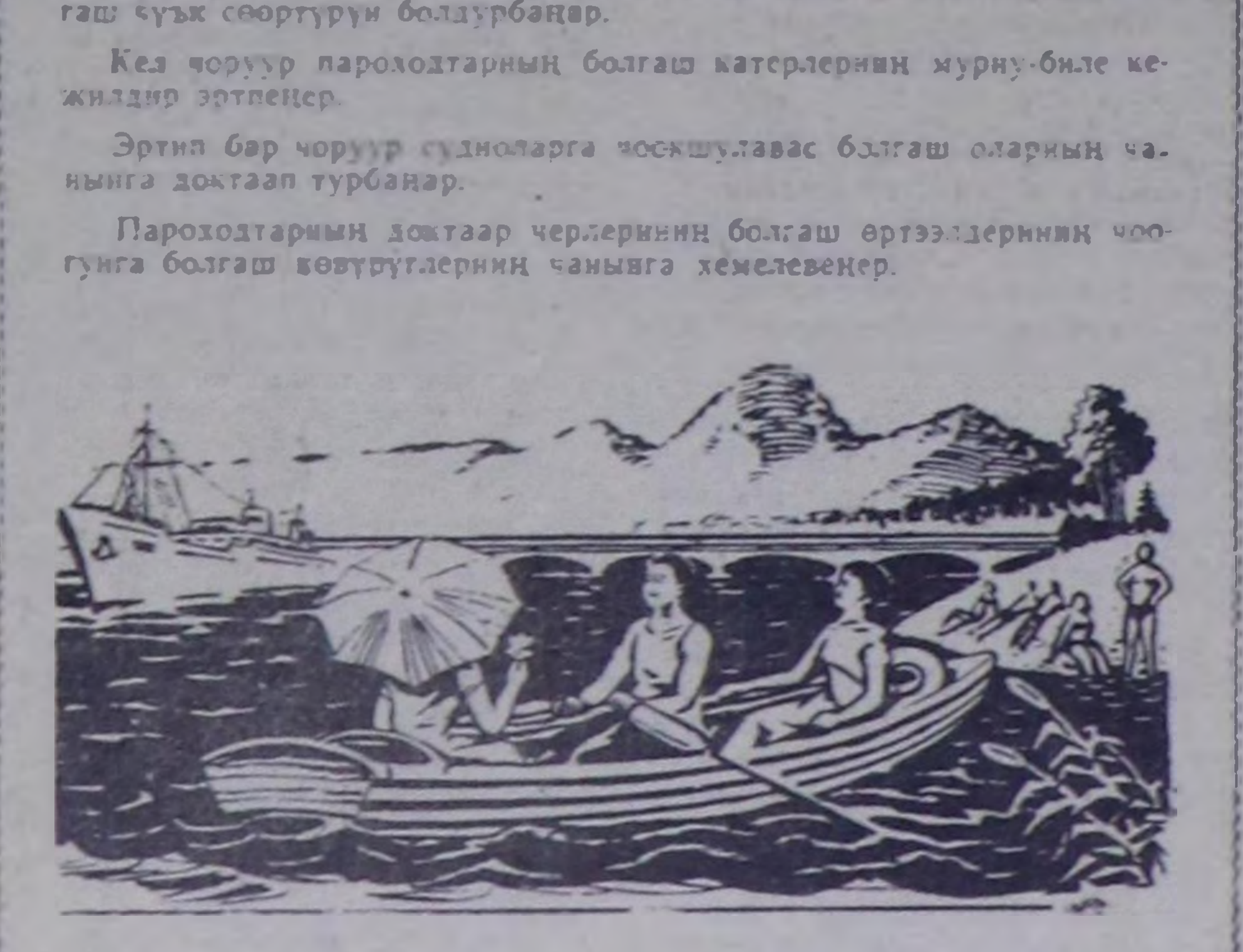

ТЫВА АССР-НИҢ ДОСААФ БОЛГАШ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

Чурум үрекчилеринге удур хемчег

Чоокта чаа Чөөн-Хемчик районнуң Хөндергей кодээ Советиниң үшкү сессиязы болуп эрткен. Аңаа хөй-ниитиниң корум-чурумун камгалаарының дугайында айтырыгны база чугаалашкан. Бо айтырыгның талазы-биле үш депутат кыска илеткелдер кылган. Баштай Хөндергей салбырда эш-хуузунуң судунуң даргазы С. Дүрүм-оол сөс ап чүве чугаалаан. Эш-хуузунуң суду тургустунгандан бээр алаан үе эрткен. Ажылчы чоннуң калбак киржилгези-биле эш-хуузунуң суду дөрт удаа чыылгаш, аңаа он беш херекти сайгарып көрген. Совхозтуң ажылчыннарындан удуртукчу ажылдакчылар-биле сөс каржыр, ажылга өжегээр үнмес кижилер база турган. Чижээ, совхозтуң ажылчыны С. Чылай-оол малчын К. Оржуң-оолдуң кадарган шарыларының бирээзин ойладып алгаш, бодунуң аалының чанынга кадагалап турда, ээзи душ бооп таварышкаш, дедир ап алган. Эш-хуузунуң суду бо херекти районнуң улус судунче шилчидип бээрге, Чылай-оол кодээ Советтиң даргазы эш Доржуга херек кодурген сен деп кыжанып турар апарган.

Даараазында Хөндергейниң болгаш Теве-Хаяның улусчу дружиналарының командирлериниң илеткелдерин дыңнаан. Улусчу дружиналарның кежигүннери хөй-ниитиниң [illegible] үрээн кижилерниң херээн [illegible] нуң судунче кирип келген. Те[illegible] салбырның улусчу дружина[illegible] кежигүннери үргүлчүнүң дежу[illegible] лаашкынын чорутпайн турар. [illegible] жиналарның кежигүннеринде «[illegible] жинник» деп тускай демдек чеди[illegible] пес.

Хулиганнаар, оорлаар чорук чо[illegible] нуң ортузунда кижизидилгелиг бо[illegible] гаш тайылбыр ажылының ам-да[illegible] четпес чорупн турарын херечилеп ту[illegible] рар дээрзин ажылчын М. Дыртап-оол бодунуң саналынга чугаалаан. «Эш-хуузунуң судунуң болгаш улус[illegible] чу дружиналарның сөөлгү үеде ажылдарны чорутканының түңнелинде кем-херек үүлгедир, хөй-ниитиниң чурумун үрээр таварылгалар [illegible] турар» деп, Хөндергей кодээ Совет[illegible] тиң даргазы Т. Доржу демдеглээн.

Чоннуң ортузунга агитас-массалыг ажылды улам калбартпышаан, чуру[illegible] үрекчилеринге удур демиселди ам-[illegible] күштелдирер дугайында шиитпир[illegible] сессияга хүлээп алган.

С. ӨПЕШ-ООЛ.

Солуннуң дараазында номери июльдуң 5-те үнер.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

КИНОТЕАТРЛААРГА

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: «Шортанның чарлыы-биле» 10, 12, «Алдын диш» 2, 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Крейсер Варяг» 11.15, 1.15, 3.15, 5.15, «Римден келген журналист» (1-ги сериязы) 7.15, «Римден келген журналист» (2-ги сериязы) 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Камгалап алдынган салгал» 2.30, «Сорока-воровка» 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Ийи аңгы кудумчуда» 1.15, 5.15, «Кайгамчыктыг чеди» (1-ги, 2-ги сериялары) 3.15, 7.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Мээң эргимим» 5, 7, 9 шактарда.

Арыг-Бажы школазының хоочун башкыларының бирээзи
СЕРГЕЙ ДОРЖУЕВИЧ ПАВЛОВТУҢ
элекке мөчээнинге СЭКП Улуг-Хем парткому болгаш райкүүском ханы кажыыдалын ооң өг-бүлезинге илередип тур.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчызының болгаш харыысалгалыг дежурныйның 35-24, пропаганда килдизиниң 23-54, харыысалгалыг секретарының 23-35, кодээ ажыл-агый килдизиниң 25-38, партийжи амыдырал килдизиниң 37-13, иштики информация килдизиниң 20-60, чагаа болгаш совет тургузуг килдистериниң 21-27, үлетпүр, транспорт база килдистериниң 22-64, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 21-47. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

ТС—01254. Чагыг № 122. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЛЫҢДАР!

ШЫН

1925 чылда үнезилеттинген

1963 ч.
ИЮЛЬ
5
ПЯТНИЦА
№ 158 (5562).

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Өртээ 2 көп.

Бот-бодунга экономиктиг дузалажылга Чөвүлелинде

1963 чылдың июнь 18—22-де Бот-бодунга экономиктиг дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүннери чурттарның сут ажыл-агый органнарының удуртукчуларының ийиги чөвүлел хуралы Москвага болуп эрткен.

Болгарияның Улус Республиказының, Венгр Улус Республиканың, Герман Демократтыг Республикаңың, Моол Арат Республиканың, Польша Улус Республиканың, Румын Улус Республиканың, Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң болгаш Чехословак Социалистиг Республиканың сут ажыл-агый органнарының удуртукчулары чөвүлел хуралдың ажылынга киришкен.

Чөвүлелдиң күүсекчи комитединиң даалгаларын ёзугаар чөвүлел хуралга чер кырының сугларының арын үнелеп көөрүн болгаш нормаларын чаңгыс аай болдурарының база оларны ылгаарының принциптериниң, арганың янзы-бүрүзүнүң болгаш сугларның шынарын шинчилээриниң техниктиг херекселдериниң дугайында айтырыгларны чугаалажып көргеш, чугуур шиитпирлерин хүлээп алган.

Чөвүлел хурал хүн бүрүүн ажылының планын тодарадып база ону күүседирип-биле боттандырар эргежок чугула хемчеглерни ажылдап кыпкан.

Чөвүлел хурал бот-бодун билчир чоруктуң болгаш ажы-дүңма кадыг ажылдажылганың байдалынга эрткен.

ССРЭ БИЛЕ ГДР-НИҢ НАЙЫРАЛЫ—БУЗУЛБАС

1963 чылдың июль 2-де Берлинге болган митингиге

ЭШ Н. С. ХРУЩЕВТУҢ ЧУГААЗЫ

Н. С. Хрущев бодунуң чугаазының эгезинде СЭКП Төв Комитединиң, Дээди Советтиң Президиумунуң, Совет Сазактың, бүгү совет кижилерниң аңгы-өскүзүнден болгаш хууда болгандан В. Ульбрихтиге база катап чүректиң хынызындан байыр чедирген болгаш кадыг-чазагай болурун, ажылга чедиишкиннерлиг болурун анаа сеткилиниң хынызындан күзээн, социализмниң чуртталгашкынга улам шинай чедиишкиннерлиг болурун бүгү немец коммунистерге, ГДР-ниң ажылчы чоннарынга ол күзээн.

ГДР-ниң черинге турган үевистиң дургузунда хөй-хөй түүлдерни көрүп, ажылчыннар-биле, тараачыннар-биле, силерниң чурттунарның интеллигенциязының төлээлекчилери-биле чугаалажып четтиктивис—деп, Н. С. Хрущев чугаалаан.—Ол болза бистиң улустарывыстың үлүм-на быжыглып турар найыралының хереченизи болуп, бистиң бодалывыска үр артып калыр болуп, чылыг ужуражышкынар болган.

Силерниң республиканарда ажылхеректиң эки чоруп турарынга бистер шын сеткиливистен өөрүп турбис. Социализмниң калбак тургузуушкунуның программазын боттандырарынче чедиишкинниг киришкензиг силер.

Силерниң чонунарның күш-ажылчы сорук киришкинин көргеш, Герман Демократтыг Республиканың ажылчы чоннары партияның чаа Программазын бодунуң хай-дамырындан тудуш, төрээн херээ кылдыр хүлээп алган-дыр дээрлиг кижи тодаргай бүзүрей бээр-дир.

Н. С. Хрущев Германияның ийи секторларының хөгжүдүлүн деннеп көрбүшаан. Барыын Германияда «экономиктиг хувулгаазын чоруктун» дугайында бижээн түүлдерниң бүдүү бедик кургалакта, барыын-герман экономикада буурап бадыышкынның кыжаны буржуаз пропагандистерни болгаш оларның ээлерин дүвүреп эгелей берген деп, Н. С. Хрущев эскерип чугаалаан.

Чөвүн Германияның ажылчы чоннары бодунуң экономиказын Барыын Германияныңга болаарга, эң-не нарын байдалдарга катап тургузуп эгелээн—деп, Н. С. Хрущев уламчылаан.— Чиг-эттиң болгаш материалдарның чаа үнер дестерни дилеп тывары, металлургия баазазын болгаш үлетпүрүүн өске-даа хөй-хөй аныралары херек кырында катап тургузары, үрелиг бүзулган чүе-түс, мунмун бүдүрүлгелерни катап тургузары херек турган. Ол бүгү түүлдер болза кедергей нарын болгаш берге сорулгалар болуп турган. Ынчангаш болза-даа бөгүн Герман Демократтыг Республика Европаның болгаш делегейниң эң-не күчүлүг индустриалдыг күрүнелериниң бирээзи болуп турар-дыр: ол үлетпүр бүдүрүлгезиниң хемчээлиниң талазы-биле үлетпүрүн эң-не сайгырангай башкыры он чурттарның санында кирип турар.

Бир эвес экономиктиг хувулгаазын чоруктун дугайын чугаалаар чүве болза, ол хувулгаазын чорук чогум-на маңаа. Герман Демократтыг Республикага болган дээрзин чүвенин бөттүү-биле көөр кижи-ле бүрүзү чугаалаар. Ол чорук болза чон эргечагырганы бодунуң холунга алгаш, бодунуң салым-чолунуң ээзи болу бергенинин ачызы-биле болдунар арганыг болган-дыр. Ол хувулгаазын чорук болза күүдүг социалистиг дем каттыштырылгазының туруп турары-биле, силерниң чурттунар акы-дүңмалышкы кадыг ажылдажылганың быжыг белдирлеринден ооң-биле холбашканы-биле болдунар арганыг болган-дыр.

Тургузуушкуннуң ёзулуг-даа хувулгаазын чоруктарын чүгле социализм болдуруп шыдаар арганыг. Оон чедиишкиннери бурунгаар чайгылыш чок чоруң турар планныг экономиканың быжыг суурунга, ажылагыйның организастаарының социалистиг принциптеринге, чаа ниитилел харылзааларынга үндезилеттинген.

Моон соңгаар Герман Демократтыг Республиканың экономиктиг хөгжүдезин бурунгаар улам-на дүрген темпилер-биле чоруурунга бистер быжы-биле бүзүрээр бис деп, оратор медеглээн. Ону чедип алырының эргежок чугула бүгү-ле байдалдары болгаш болдунар арганы бар.

Амгы үеде социалистиг чурттарның чедиишкинниг хөгжүдезиниң үндезилеттинген. Ынчангаш бүгү партия организациялар-ының идеологтуг ажылының, идеологиянның бүгү чепсектериниң, ажылдакчыларының удуртулга болдуузар, амыдыралга боттандырар курузу бо болуп турар.

Партияның ап турар хемчеглери, үндүрүп турар шиитпирлери — ол декларация эвес, а ажыл-херекке удуртулга. Ынчангаш ол амыдыралга боттанарынче ажылдың хемчээ хамаарбас, ооң утка-шынары, дээштин бедзээн, ажыл-агый болгаш амыдырал-биле харылзазы күүдүлген. Бо бүгү республиканың ажыл-агый, культура тургузуушкунун дүрген хөгжүдүнге чугула рольду ойнаан. 1962 чылда республика күрүне мурнунга алган хүлээлгелерин чедиишкинниг күүсеткен болгаш бо чылның бирги чартынында күрүнеге эът, дүң садарының планын күүседип шыдаан.

Ажылчы чон ортузунга идей-кижизидилгелиг ажылдың: агитколлбригада, янзы-бүрү үнгүшкүннер, кежээлер, идеологтуг ажылга хөйнинти шугуму-биле киржиишкиннер, уран чүүл көрүдселери ышкаш хөй хевирлери эки ажыглаттынып, барык район бүрүзүнде калбарып турар. Бо чугула ажылга республиканың интеллигенциязының идепкейлиг киржилгезин демдеглээри чугуза.

Идеологтуг ажылды организастаар талазы-биле СЭКП Чөөн-Хемчик партком-унуң, ол районда «Большевик» колхозта, Тес-Хем районнуң «Чодураа», Каа-Хемниң «Тинлелге» колхозтарда, Кызылдың электростанциязында, дээрлиглиг комбинадында болгаш өске-даа парторганизациялардың эки ажылынып дүржулгазын чангыс эвес удаа чугаалажып келген бис. Бо болгаш өске-даа эки дүржулгалар бистиң идеологтуг ажылывыста улам калбартып, сайгырангайжыдар ужурлуг чугула түүлдер болуп турар.

Ынчалза-даа, СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлериниң дүүштүр алырга, республикада, ылангыя чамдык парторганизацияларда идеологтуг ажылдың байдалы амгы үениң бедик негелдезин хандырып шыдавайн турар. «Тыва кобальт», «Тыва даг-дүгү», «Кызыл тудуг» тудуг аргелелдери ышкаш улуг бүдүрүлгелерде, Барыын-Хемчик районда, Каа-Хеминиң «Совет Тыва», Бии-Хеминиң «Искра» колхозтарында, «Тыва», «Тээли» совхозтарда болгаш өске-даа черлерде идеологтуг ажыл коинчуг коңкак тургустунган болуп турар. Оон түнелги черле билдингир: бүдүрүлге планнарын күүсетпес, ажыл шагы үзүп прогулдаар чоруктар, хөй-нинтинниң корум-чурумун үреп арагалаар, хулиганнаар, ниитилелге ажыктыг ажыл кылбас чоруктар ындыг черлерде бар болуп турар.

Чамдык парторганизациялар идеологтуг ажылды чорударда оон утка-шынарын, амыдырал-биле харылзазын болгаш дээштиниң үнелеп көрбес, чүгле чоруттунган хемчеглерниң санын сүрер чоруктар ам-даа бар. Ындыг «ажыл» чогуур үре-түңнелди бербейн турар. Чижээ, Чөөн-Хемчик районда СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг, Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозтарынга «полянын бүрүүн-биле чылча шаварынга чедирген база Германияның улус ажыл-агыйынга кедергей улуг когаралды таварыштырган. Совет Эвилели болгаш өске-даа чурттар кедергей улуг когаралдарга таварышкан.

Дайын соолгудени ап көөр болза, делегей империализминиң агрессчи болуктериниң дузазыбиле Германияның барыын кезээде милитаризчи, аңаа-өскүзүнчи күрүне —Германияның Федеративтиг Республиказы тургустунган-дыр. Империалистерниң эки политиказын үндезилээри-биле барыын үүрте чежеда чулчуруп турза, Европаның төвүнге дүшкүүлүг чоруктуң одаа хевээр артып турар чорук «соок дайынны» кыпсын, улустар аразында, хамыктың нурунда Барыын Германия биле социалистиг чурттарның аразында харылзаларны дүшкүүлүг болдуруп турарының ол фактызын херекке албайн барып болбас. Герман айтырыы шиитпирлетинген турар, улустар аразында найыралды болгаш кады ажылдажылганы тайбын хөгжүдүринге таарымчалыг байдалдар ындыг янзы тургустунган турар деп улустар манап турар.

Европага, а ындыг болганда бүгү делегейге тайбынны быжыглаар төлээде, делегейниң ийиги дайынының артынчыларын арыглап аштаар, Германия-биле тайбын керээзин чарар херек деп, Н. С. Хрущев медеглээн.

Германия-биле тайбың керээзинге ап өалырындан үгле Совет Эвилелиниң болгаш тайбынның политиказы даап демисежип турар өске-даа чурттарның улустары уљуушкунну албас болгай. Ол керээ өске-даа европа күрүнелерге, бүгү делегейниң кижилериңге база херектиг: Барыын Германияның чонунуң эрге-ажыктарынга болгаш күзел-соруктарынга ол онза дүүшкен турар ийик.

Делегейниң ийиги дайынының артгыжыкынарын дүрген узуткаарыңга турушпушаан. Совет Эвилели чүнү сеналдап турарыл? Гитлерниң Германияның чылча шаптырганының түнелинде тургустунган болгаш амгы үеде Европада туруп турар байдалларга өскерилгелерни киирги дег шак ындыг кандыг-даа түүлдү саналдавайн турар бис деп, Н. С. Хрущев чугаалаан. Тургустунган байдалды үгле юридика талазы-биле быжыглаарын, ынчангаш чаа дайынлы өөскүдүп үндүрериң белеткээринге турар бис.

Берлин ханазы дээр чүвени долгандыр шуугаазын барыын талазы чурттарда ам-даа үргүлүлеп турар. Ынчаарга Барыын талада «ханаа» деп адап турар чүве болза, Герман Демократтыг Республиканың дүрүм ёзугаар кызыгаары болуп турар. Ол кызыгаар бодунуң чурттунга болгаш социалистиг өске-даа чурттарга удур хоп-нүүлүүр ажыл-чорудулганы чайладыр арганы ГДР-ниң ажылчы чоннарынга берип турар. А ол чүл дээрге, берлин ханазы дээр үүл күрүнелер аразында харылзаларны чогумчударының херээнге, тайбының херээнге барган болуп турар дээни ол-дур.

Адактың соолгуде, боттуг чүүдүү угаазыладдыг көөр ужурлуг дээрзин Совет Сазактың баштыны демдеглээн. ГДР—ол дээрге хоозун чүүл эвес, а бодунуң чазаа болгаш бодунуң хөөйлулары бар, бодунуң коруумчуруму болгаш бодунуң кызыгаарлыры бар, боттуг күрүне-дир деп чүвени билип алыр херек. Тускай догуннаан күрүне бүрүзү бодунуң кызыгаарларының кагылаар болгаш контрольдаар эргелиг...

Өөзээн негекчи болуктер тайбың керээзин чарарын дыннаарын безин күзевейн турар деп, Н. С. Хрущев оон ынай медеглээн. Оларның соруглазы—ГДР-ни узуткаары, ону сыныштары болуп турар. Чогум-на харын «катап каттыштырарының» программазы дээр чүвенин соруглазы ол болуп турар, барыын талакы күрүнелериниң бүгү реаксылыг болуктери бо программадан калбактаныл туруп берген.

— «Катап каттыштырары» империалистерниң чугаалап турарыбиле алырга, ГДР-ни сыырар дээни ол-дур. Германияның чарлыганы — ол дээрге үгле национал эвес, харын база социал-политиктиг айтырыг-дыр. Германияның бир кезиниде социализмниң тургузуп турар, өске кезиниң капиталистиг орук-биле бар чоруур. Оон ужурунда «катап каттыштырар» деп сөстерде Германияның ажыл-чынналарының бөлгаш таварачыннарының башкайгы күрүнелери—Герман Демократтыг Республиканы узуткаар дээр империалистиг күрүнелерниң чүткүлүг илереп турар. Силерниң ол чүткүлүнер бүтпээн болгаш бүтпес-даа дээрги, адаанизырактар!

Бодунуң төрээн чүрту каттышкан турарын, тайбынга ынакшылыг болгаш демократтыг чангыс аай неме күрүнелиг болурун күзеп турар немецтерниң күзел-соруу биске бидингир. Ол дээрге мырынай-ла дүрүм ёзугаар күзел-дир. Тайбының болгаш кады ажылдажылганың политиказы ол келир үеге чоокшулаадып кел чыдар, а дайынның болгаш өөзээн негээр чоруктуң политиказы ону ыралып турар.

Ийи немец күрүнелерни катап каттыштырар дугайында айтырыгны шиитпирлээринге эң дээре оруу — ол дээрге Барыын Германияда капиталзимни узуткаары болгаш социалистиг үндезинге чангыс аай герман күрүнени тургузары болур деп, оратор чугаалаан. Ындыг орук эң деп шиитпиглиг болур болгаш бистиң үевиниң ёзугуруа, немец улустуң, бүгү делегейниң ажылчы чоннарының эргежажыктарынга дүүшкен турар ийик. Ынчалза-даа ол кажан, канчаар боттаны берген турары келир үениң хереэ, немец улустуң бодунуң, чүгле немец улустуң херээ болуру билдингир.

Империалистиг күштер Герман Демократтыг Республиканы узуткаарын чедип алырын орадашпышаан, немецтерниң ол чөптүг чүткүлдерин боттарының эрге-ажыктарынга таарыштырып алырын орадажып турарын көрбейн барып болбас.

Ынчалза-даа герман айтырының шиитпирлээрининг ындыг оруу бистиң үевисте болдунмас. Ол дээрге хаматы дайынның оруу-дур, ол делегей дайынының оруу-дур.

Хоп-нүүлүлүн болгаш өнчүк-чөнгээнниң аргазы-биле Герман Демократтыг Республиканы иштинден буза тепсир дээр аданаизырактарның болгаш реакционерлерниң орадажымышкынары база ол хире чаржынчыг болгаш идегел чок деп, Н. С. Хрущев демдеглээн.

Герман Демократтыг Республиканың политиказынга болгаш ниитилел тургузуунга өскерилгени негелде кыдыр идип үвдүрбүшаан. Совет Эвилели-биле эки харылзаларның дугайын чугаалап турар Германияның Федеративтиг Республиказының күрүне ажылдакчыларының чугаларының үндезин, барымдаа чогум Н. С. Хрущев айыткан.

Мырынай чоокта чаа канцлер Аденауэр болгаш бодун социалист мен деп адаттынган оон чоок кижизи Брандт болгаш Барыын Германияның база Барыын Берлиннің өске-даа реакционерлери Барыын Берлинге келзин деп америк президентиниң чалаанар. Дээрги Кеннединиң Барыын Берлинге чедип келгенинин фактызының бодунда кандыг-даа багай чүве чок. Бир эвес ол чаагай бодалдарның алын-чоруу турган болза, ындыг алын-чоруккa байыр чедирип болур турган ийик. Ындыг болза-даа президентиниң чалаан кижилер ол чаагай күзелдерни ёзугаар ону кылбаан болбайнаан. Олар боттарының угаазылал чок адаанизырак чүткүлдерин быжыглаарын күзээннер.

Чогум-на харын албандан дүжер деп турар канцлер болгаш шуут чугааларга, Барыын Берлинге кандыг-даа хамаарылга чок өске-даа барыын-герман ажылдакчылар президентиниң үдеп чорааннар. Бистиң болгаш бистиң эвилелчилеривистиң чангыс эвес удаа медеглеп келгени шыкаш. Барыын Берлин Барыын Германияның кезии болбайн турар болгай. Парлаганың дыннадыгларын ёзугаар алырга, америк президент албандан дүжер деп турар канцлер-биле хөглежип алгаш. Барыын Берлинче баарынга чөпшээрелиг олла дораан бербээн хире. Ындыг хөглээшкин оон алын-чоруун бакшыраадыг шыдавас деп чүвени президент медереп билген боор.

Барыын-герман өөзээн негекчилерниң чүткүлдерингe дээрги Кеннединиң чөпшээрешкени чоокта чаа Вашингтонда америк университетке президентиниң чугаазының бадыткаашкынына бүзүрээрин күзээн кижилерни шугулеттинайн барып шыдавас. Ол чугаа делегей байдалын угаазыладдыг үнелеп көөр чорукбиле ылгалып турган. Совет Эвилели-биле харылзаларны эде көрүп, экижилериниң, делегей байдалын чавырыыдырарының, «соок дайынның» байдалын узуткаарының эргежок чугуулазының дугайын ол чугаада айыткан болгай.

Ол чугаалы чугаалаан соонда чүгле он үш хүннер эрткен. Каттыштырган Штаттарының президентиниң Барыын Германияга, а оон дараазында Барыын Берлинге келген болгаш аңаа мырынай сыр өске чугааларны чугаалап турул берген. Бир эвес Барыын Германияга болгаш ылангыя Барыын Берлинге президентиниң чугаазынын чүүлдерин немчул, америк университетке чугаазы-биле деңнеп көөр болза, ийи янзы президентилер чүве чугаалап турганыдыр деп бодап болур.

Чангыс ол-ла кижи ындыг кыска хуусаада болгаш делегей байдалында кандыг-даа боттуг эскерилгелер болбаанда чүве чугаалаал, ол чугааларында бот-бодунга удурлашпышкак үүкалыг чүүлдерни канчал киирип шыдаарыл деп чүвени билип алыры берге-дир.

Ол чүнү болдуруп турарыл? Ковчүге айыылыг болуушкунну болдуруп турар. Америкалыг Каттышкан Штаттарының президентизи Барыын-герман кырган дулгуже кадайны эдилирин алыр дээш Франциянның президентизи-биле чаржып турар. Олар ийиләэн ол дулгуяктың соок чүрээн хандыкшыдып алырын орадажып, ону алыкелээн кижиге ыырынай боттуг эвес бодалдарны сөглексеп турар. Бир эвес бо ийи эдилиргенин кылып турары шыкаш, ол дулгуякты боттарынче эдилирип туруп бээр чүве болза, олардың кижи бүрүзү бодунуң чүрээнче ону хандыкшып ап туруп бээр чүве болза, ол-даа бажы эштенир, делегей айтырыгларын шиитпирлээри херек кырында оон хамаарбыр деп бодай бээр магатчок. Шынында оон шоолуг хамаарбыр чүве чок. Ындыг эдилиргенишкин чүгле делегейге «дүшкүүрлүг чорукка, коинчуг айыылдыг дүшкүүрлүг чорукка чедирер.

Ол дугайын, чижээлээрге, ядролуг чепсектин айтырыгларының талазыбиле Американың Каттышкан Штаттарының чорудуп турар политиказы чугаалап турар. Каттышкан Штаттар НАТО-нуң хөй талалыг күштери дээр чүвенин хевири-биле ол чепсекти бодунуң эвилелчилериниге дөгеп турар. Ол эвилелчилерниң чамдыктары ындыг ядролуг күштерни тургузарынга киржирлиг ойталап турда-ла ону кылып турар. Ону черле чүү чогум чүү чүвеге кылып турарыл? Коммунизмни көөр хөөн чок чорук-биле сөгуварган, ядролуг чепсекти алырынче шыдылап турар барыын-герман адаанизырактарның чүткүлдерин бирги эвлегеге хандырар дээш ону кылып турар. Ындыг политика халапты уржуктарга чедирип болур магат чок.

Барыын Берлинге чугаалаан бодунуң чугааларынга Американың Каттышкан Штаттарының президентизи бодунуң турунтарының шынныынга кым-бир кижизин бузуретикен чегейле боор, база Барыын Германияның болгаш Барыын Берлиннин адаанизырактары бодунуң деткип турар чоруу-биле кымны-даа коргутпаан. Президент бодунуң чугаалары-биле империалистерниң хораанап кааны делегей агаарывыга чүгле хораның немей урупкан деп, Н. С. Хрущев демдеглээн.

Барыын Германияга болгаш Барыын Берлинге америк президент коммунимзге үзүр ындыг чугааларны чугаалаар төлээде, мөчээн, күрүне секретары Даллестиң чугааларын бирдең-бирээ чокка өөренип көрген ышкаш-тыр. Ол дээрге, бодунуң амыдыралының сөөлгу айларында чүрттап турган Даллестиң эвес, чугаалажып турары ышкаш. Ак бажында олуруп алгаш бодунуң күзелин албадап турган. «Балыгланган» Даллестиң чугаазын өөренип алган боор. Эрге-чагыргага олурган үезинде Даллестиң чарлааны бүүрап дүшкен политикаже ам катап киреринг Американың Каттышкан Штаттарының президентизи күзеп турар эвес деп бе?

Ындыг политика кандыг-даа эки чүвени Американың Каттышкан Штаттарынга аазавайн турар. Бистерге хамаарыштыр кандыгыл үнзе, эргилер черлерге аларлаар, дээргидер! деп чугаалап болур бис.

Барыын Германияның улузу байдалды боттуу-биле билип, адаанизырак чоруктуң политиказы кайы хире айыылдыг болуп турарын медереп билип, бодунуң салым-чолун бодунуң холунга алгаш, оон бодунуң амыдыралчы эрге-ажыктарынга дүжүрүшак ындыг политиканы чорударын чедип алыр дээрзинге бүзүреп турар бис. Ынчаарга немец ажылчы чоннуң амыдыралчы эрге-ажыктары болза тайбынны хандырарын күзеп турар Совет Эвилели-биле, социалистиг бүгү-ле чурттар-биле харылзаларын экижилериниң, делегей байдалын чавырыыдырарының эргежок чугуулазын аңаа сөглеп берип турар.

Бир эвес АКШ-тың президентизи шынавыла делегей байдалын экижилерин орадажып турар кижи болза, Барыын Берлинге оон чугаалаанны ышкаш ындыг чугааны чүге чугаалаар чүвел ынчаш, ол чугаа делегей байдалын чидиглиперинче кордуп салган чугаа-дыр деп, Н. С. Хрущев чугаалаан.

Коммунизмниң үндезилеттинген дээш ниити демисеңге шынчы өөнүктер болуп турар Совет Эвилели болгаш социалистиг өске-даа чурттар Герман Демократтыг Республика-биле кезээде кадыг турган болгаш моон соңгаар-даа кадыг турар апаар дээрзин база катап бадыткаксаң тур мен.

(Уланчызы 2-ги арынга).

ПЛЕНУМНУҢ ШИИТПИРЛЕРИН АМЫДЫРАЛГА БОТТАНДЫРАР

Коммунистиг партияның, бүгү совет улустуң амыдыралынга база бир онза чугула болуушкун болган СЭКП ТК-ның июнь Пленуму бистиң чурттувуста идеологтуг ажылды бүгү талапиле чугаалажып көргеш. Пленум эрткен үеде чедип алдынган чедиишкиннерни, ам-даа чедир кылдынмаан чүүлдерни хаңы анализтээн. СЭКП-ниң XXII съездизиниң шиитпирлериниге, партияның Программазынга үндезилээш, идеологтуг ажылның моон соңгаргы эвлечглиг сорулгаларын чиге тодаратkан.

Пленумга Н. С. Хрущевтуң чугаазында болгаш эш Л. Ф. Ильичевтуң илеткелинде коммунизм тургузуушкунуның үезинде партийжи идеологтуг ажыл кайы хире улуг ужур-дузалыг болуп турарын делегеренгей чижекгерге көргүскен болгаш ол чугула чепсектя моон соңгаар канчаан ажыглаза чогуурун тодаргай айыткан.

Делегейниң коммунистиг шимчээшкинниниң күжүн каттыштырарының болгаш чангыс эвин улам быжыглаарының чугаазын барымдаалаш, ТК-ның июнь Пленуму «СЭКП ТК-ның төлээлекчилериниң ББП ТК-ның төлээлекчилери-биле ам болур ужуражышкынының дугайында» тускай доктаалды база хүлээп алган. Пленумуң хүлээп алган чугула шиитпирлери бүгү партияга, бүгү совет улуска коммунизм тургузуушкунуң херээнге аажок улуг ужур-дузалыг документ болур.

«Амгы байдаалдарда партияның идей-кижизидилгелиг ажылының кол сорулгазы—СЭКП-ниң Программазын амыдыралга боттандырарын идеология талазы-биле хандырары, коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузары, коммунистиг ниитилел харылзааларын хевирлээри, чаа кижини кижизидери; политиктиг серемчилелди бедидери, империалистиг идеологияга удур калбак шавар халдаашкынны чорудары, кижилериниң медерелинде эргиниң артыышкынкарым узуткаары болур»—деп СЭКП ТК-ның июнь Пленуму онзалап демдеглээн. Бо кыска болгаш тодаргай чүүлде партияның идеологтуг ажылының ээлчеглиг сорулгаларын тода болгаш чиге айыткан, оон бүгү арганың, хевирлерин, бүгү кезектерин боттандырарынче чедиишкиннер, идеологтуг ажылга хөйнинти шугуму-биле киржиишкиннер, уран чүүл көрүдселери ышкаш хөй хевирлерни эки ажыглаттынып, барык район бүрүзүнде калбарып турар. Бо чугула ажылга республиканың интеллигенциязының идепкейлиг киржилгезин демдеглээри чугуза.

Идеологтуг ажылды организастаар талазы-биле СЭКП Чөөн-Хемчик партком-унуң, ол районда «Большевик» колхозта, Тес-Хем районнуң «Чодураа», Каа-Хеминиң «Тинлелге» колхозтарда, Кызылдың электростанциязында, дээрлиглиг комбинадында болгаш өске-даа парторганизациялардың эки ажылынып дүржулгазын чангыс эвес удаа чугаалажып келген бис. Бо болгаш өске-даа эки дүржулгалар бистиң идеологтуг ажылывыста улам калбартып, сайгырангайжыдар ужурлуг чугула түүлдер болуп турар.

Ынчалза-даа, СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлериниге дүүштүр алырга, республикада, ылангыя чамдык парторганизацияларда идеологтуг ажылдың байдалы амгы үениң бедик негелдезин хандырып шыдавайн турар. «Тыва кобальт», «Тыва даг-дүгү», «Кызыл тудуг» тудуг аргелелдери ышкаш улуг бүдүрүлгелерде, Барыын-Хемчик районда, Каа-Хеминиң «Совет Тыва», Бии-Хеминиң «Искра» колхозтарында, «Тыва», «Тээли» совхозтарда болгаш өске-даа черлерде идеологтуг ажыл коинчуг коңкак тургустунган болуп турар. Оон түнелги черле билдингир: бүдүрүлге планнарын күүсетпес, ажыл шагы үзүп прогулдаар чоруктар, хөй-нинтинниң корум-чурумун үреп арагалаар, хулиганнаар, ниитилелге ажыктыг ажыл кылбас чоруктар ындыг черлерде бар болуп турар.

Чамдык парторганизациялар идеологтуг ажылды чорударда оон утка-шынарын, амыдырал-биле харылзазын болгаш дээштиниң үнелеп көрбес, чүгле чоруттунган хемчеглерниң санын сүрер чоруктар ам-даа бар. Ындыг «ажыл» чогуур үре-түңнелди бербейн турар. Чижээ, Чөөн-Хемчик районда СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг, Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозтарынга «полянын бүрүүн-биле чылча шаварынга чедирген база Германияның улус ажыл-агыйынга кедергей улуг когаралды таварыштырган. Совет Эвилели болгаш өске-даа чурттар кедергей улуг когаралдарга таварышкан.

Дайын соолгудени ап көөр болза, делегей империализминиң агрессчи болуктериниң дузазыбиле Германияның барыын кезээде милитаризчи, аңаа-өскүзүнчи күрүне —Германияның Федеративтиг Республиказы тургустунган-дыр. Империалистерниң эки политиказын үндезилээри-биле барыын үүрте чежеда чулчуруп турза, Европаның төвүнге дүшкүүрлүг чоруктуң одаа хевээр артып турар чорук «соок дайынны» кыпсын, улустар аразында, хамыктың нурунда Барыын Германия биле социалистиг чурттарның аразында харылзаларны дүшкүүрлүг болдуруп турарының ол фактызын херекке албайн барып болбас. Герман айтырыы шиитпирлетинген турар, улустар аразында найыралды болгаш кады ажылдажылганы тайбын хөгжүдүринге таарымчалыг байдалдар ындыг янзы тургустунган турар деп улустар манап турар.

Европага, а ындыг болганда бүгү делегейге тайбынны быжыглаар төлээде, делегейниң ийиги дайынының артынчыларын арыглап аштаар, Германия-биле тайбын керээзин чарар херек деп, Н. С. Хрущев медеглээн.

Германия-биле тайбың керээзинге ап өалырындан үгле Совет Эвилелиниң болгаш тайбынның политиказы даап демисежип турар өске-даа чурттарның улустары уљуушкунну албас болгай. Ол керээ өске-даа европа күрүнелерге, бүгү делегейниң кижилериңге база херектиг: Барыын Германияның чонунуң эрге-ажыктарынга болгаш күзел-соруктарынга ол онза дүүшкен турар ийик.

Делегейниң ийиги дайынының артгыжыкынарын дүрген узуткаарыңга турушпушаан. Совет Эвилели чүнү сеналдап турарыл? Гитлерниң Германияның чылча шаптырганының түнелинде тургустунган болгаш амгы үеде Европада туруп турар байдалларга өскерилгелерни киирги дег шак ындыг кандыг-даа үүдүү саналдавайн турар бис деп, Н. С. Хрущев чугаалаан. Тургустунган байдалды үгле юридика талазы-биле быжыглаарын, ынчангаш чаа дайынлы өөскүдүп үндүрериң белеткээринге турар бис.

Берлин ханазы дээр чүвени долгандыр шуугаазын барыын талазы чурттарда ам-даа үргүлүлеп турар. Ынчаарга Барыын талада «ханаа» деп адап турар чүве болза, Герман Демократтыг Республиканың дүрүм ёзугаар кызыгаары болуп турар. Ол кызыгаар бодунуң чурттунга болгаш социалистиг өске-даа чурттарга удур хоп-нүүлүүр ажыл-чорудулганы чайладыр арганы ГДР-ниң ажылчы чоннарынга берип турар. А ол чүл дээрге, берлин ханазы дээр үүл күрүнелер аразында харылзаларны чогумчударының херээнге, тайбының херээнге барган болуп турар дээни ол-дур.

Адактың соолгуде, боттуг чүүдүү угаазыладдыг көөр ужурлуг дээрзин Совет Сазактың баштыны демдеглээн. ГДР—ол дээрге хоозун чүүл эвес, а бодунуң чазаа болгаш бодунуң хөөйлулары бар, бодунуң коруумчуруму болгаш бодунуң кызыгаарлыры бар, боттуг күрүне-дир деп чүвени билип алыр херек. Тускай догуннаан күрүне бүрүзү бодунуң кызыгаарларының кагылаар болгаш контрольдаар эргелиг...

Өөзээн негекчи болуктер тайбың керээзин чарарын дыннаарын безин күзевейн турар деп, Н. С. Хрущев оон ынай медеглээн. Оларның соруглазы—ГДР-ни узуткаары, ону сыныштары болуп турар. Чогум-на харын «катап каттыштырарының» программазы дээр чүвенин соруглазы ол болуп турар, барыын талакы күрүнелериниң бүгү реаксылыг болуктери бо программадан калбактаныл туруп берген.

— «Катап каттыштырары» империалистерниң чугаалап турарыбиле алырга, ГДР-ни сыырар дээни ол-дур. Германияның чарлыганы — ол дээрге үгле национал эвес, харын база социал-политиктиг айтырыг-дыр. Германияның бир кезиниде социализмниң тургузуп турар, өске кезиниң капиталистиг орук-биле бар чоруур. Оон ужурунда «катап каттыштырар» деп сөстерде Германияның ажылчыннарының бөлгаш таварачыннарының башкайгы күрүнелериниң—Герман Демократтыг Республиканы узуткаар дээр империалистиг күрүнелерниң чүткүлүг илереп турар. Силерниң ол чүткүлүнер бүтпээн болгаш бүтпес-даа дээрги, адаанизырактар!

Бодунуң төрээн чүрту каттышкан турарын, тайбынга ынакшылыг болгаш демократтыг чангыс аай неме күрүнелиг болурун күзеп турар немецтерниң күзел-соруу биске бидингир. Ол дээрге мырынай-ла дүрүм ёзугаар күзел-дир. Тайбының болгаш кады ажылдажылганың политиказы ол келир үеге чоокшулаадып кел чыдар, а дайынның болгаш өөзээн негээр чоруктуң политиказы ону ыралып турар.

Ийи немец күрүнелерни катап каттыштырар дугайында айтырыгны шиитпирлээринге эң дээре оруу — ол дээрге Барыын Германияда капиталзимни узуткаары болгаш социалистиг үндезинге чангыс аай герман күрүнени тургузары болур деп, оратор чугаалаан. Ындыг орук эң деп шиитпиглиг болур болгаш бистиң үевиниң ёзугуруа, немец улустуң, бүгү делегейниң ажылчы чоннарының эргежажыктарынга дүүшкен турар ийик. Ынчалза-даа ол кажан, канчаар боттаны берген турары келир үениң хереэ, немец улустуң бодунуң, чүгле немец улустуң херээ болуру билдингир.

Империалистиг күштер Герман Демократтыг Республиканы узуткаарын чедип алырын орадашпышаан, немецтерниң ол чөптүг чүткүлдерин боттарының эрге-ажыктарынга таарыштырып алырын орадажып турарын көрбейн барып болбас.

Ынчалза-даа герман айтырының шиитпирлээринге ындыг оруу бистиң үевисте болдунмас. Ол дээрге хаматы дайынның оруу-дур, ол делегей дайынының оруу-дур.

Хоп-нүүлүлүн болгаш өнчүк-чөнгээнниң аргазы-биле Герман Демократтыг Республиканы иштинден буза тепсир дээр аданаизырактарның болгаш реакционерлерниң орадажымышкынары база ол хире чаржынчыг болгаш идегел чок деп, Н. С. Хрущев медеглээн.

Герман Демократтыг Республиканың политиказынга болгаш ниитилел тургузуунга өскерилгени негелде кыдыр идип үвдүрбүшаан. Совет Эвилели-биле эки харылзаларның дугайын чугаалап турар Германияның Федеративтиг Республиказының күрүне ажылдакчыларының чугаларының үндезин, барымдаа чогум Н. С. Хрущев айыткан.

Мырынай чоокта чаа канцлер Аденауэр болгаш бодун социалист мен деп адаттынган оон чоок кижизи Брандт болгаш Барыын Германияның база Барыын Берлиннің өске-даа реакционерлери Барыын Берлинге келзин деп америк президентиниң чалаанар. Дээрги Кеннединиң Барыын Берлинге чедип келгенинин фактызының бодунда кандыг-даа багай чүве чок. Бир эвес ол чаагай бодалдарның алын-чоруу турган болза, ындыг алын-чоруккa байыр чедирип болур турган ийик. Ындыг болза-даа президентиниң чалаан кижилер ол чаагай күзелдерни ёзугаар ону кылбаан болбайнаан. Олар боттарының угаазылал чок

ЭШ Н. С. ХРУЩЕВТУҢ ЧУГААЗЫ

(Төмчүзу. Эгээи 1-ги арыида).

Германия-биле тайбынын керээзин чарарынга барыын талаку күрүнелернин чөпшээрешпейн турарынын чылдагаанныын оон ынай чугаалааш, барыын чүктүн империалистиг күрүнелери немец улустуң үндезин эрге-ажыктарын тоон кербейн турарлар-дыр, чүге дээрге ол эрге-ажыктар империалистиг бодуктернин планнарынга болгаш соруглаларынга черүшкек болуп турар деп, Н. С. Хрущев демдеглээн.

ГФР-нин улузунун эрге-ажыктары мырыңай сыр ёске талада, Германияның тайбың хөгжүүрүнүн талазында, социалистиг чурттар-биле бүгү таланың харылзааларын таарыштырарының болгаш хөгжүдүрүнүн талазында болуп турар дээрзин Н. С. Хрущев уламчылап чугаалаан. Моон-биле холбаштыр Совет Эвилели-биле ГФР-нин аразынга кады ажылдажылгапы болдуруп болбас хире ынаыг ажып эртингес моондак олардың аразында чок деп, оратор демдеглээн.

Ынаы-бүрү ниитилел тургузулгаг күрүнелернин аразында харылзааларга чүгле кара чангыс угаазылалдыг орук — тайбың кожа-хелбээ догуналарынын, тайбын экономиктиг чарыштыр оруу бар. Шнчаарга бир эвес ниитилел политиктиг тургузуг талазы-биле ынаы-бүрү болуп турар чорук капиталистиг чамдык чурттарга Совет Эвилели-биле болгаш социалистиг ёске-даа чурттар-биле кады ажылдажылганы хөгжүдүнине мооидак болбайн турар чүве болза, Барыын Германия чүге ол оруктап чорун болбас чүвел?

Барыын Германияның немецтеринде социалистиг чурттарның улустарының эрге-ажыктары-биле дүгжүп турар политиктиг болгаш экономиктиг эрге-ажыктар база бар дээрзин Н. С. Хрущев демдеглээн. Ол хамыктың мурнунда тайбың дугайында айтырыгга хамаарыр.

Бир эвес экономика талазын ап көөр болза, бистин чурттарның аразында харылзааларның хөгжүүрүнге идегелдиг суур болур хой түүдерии моон тып ап болур бис деп, Н. С. Хрущев чугаалаан.

Төөгү-даа талазы-биле, бистин ийи чурттарывыстың ажыл-агыйларының тургузуунун-даа талазы-биле бисте болза аажок улуг күүндүт арганар бар, багай эвес садыглажыкчылар болуп болур бис.

Ынчаарга садыглажыкчы күрүне моон мурнунда дугуржуп алган чагыгларны күүседириндеп өнедиин ойталай бөөр чүве болза, ону садыг херектериниң талазы-биле чалгай сеткилдиин илергейлээни ол кылдыр көрүп болбазы билдингир. Бо дугайында чоокта чаа хөлөйдар талазы-биле болган төөгү көскү болуп турар. АКШ-тың нефть монополиялары улуг диаметрлиг хөолайларны Совет Эвилелинге садарындан ойталаарынче ГФР-ни албаапкан. Ынаыг хемчегер биске шинтпирлеттинип шыдаттынмас айтырыгны тургузуп шыдаваи дээрзин билдингир. Совет бүдүрүлгелер ынаыг хөолайларны бүдүрүп үндурерин ковудеткен. Совет Эвилели-биле садыг дугуржулгазын ГФР-нин чазаның үрээнинин түннелинде кым ажыкты алганыл? АКШ-тың монополиялары ажыктыг болуп арткан. Барыын-герман үлетпүр эзлери когарала таварышкан. Оон ангында садыглажып турар күрүне болур ГФР-ге идегел база ышкындырган.

Барыын Германиямың политиктиг ажылдакчылары угаазылал чоп чүүлду кылып турар, чүге дээрге олар аиаа холбаштыр барыын-герман экономиканың экономика талазы-биле таварыжыр когаралдарын тоон көрбейн турарлар деп, Н. С. Хрущев чугаалаан.

Бир эвес барыын-герман ажылдакчылар шынавыла угаазылалдыг политиктер болуксаар болза, делегейниң ийиги дайынының соонда Европага болгаш АКШ-ка көстүп турган экономика талазы-биле көдүрүүшкүнер болунуң үстүү кызыгаарын шагда-ла ажа берген деп, бо бичө эвес чүгүла байдалы база утпас болза чогуур. Ону марксистер бистер чүгле чугаалап турар чүве эвес, харын буржуаз экономистер база чугаалап турарлар. Быжапып кел чыдар сиягиишкинни соңгаарладыр дээш, капиталистиг чамдык чурттарның садыг-үлетпүр бөлүктери чогуур хемчегерии шагда-ла ап эгелей бергенпер—деп, Н. С. Хрущев демдеглээн. Барыын Германияга, а ол ышкаш, политиктиг байдалын чогумчударынга болгаш экономика талазы-биле таарымчалыг хөгжүүрүнге ону чагыгларбиле хандырарынга сонуургалдыг болуп турар Барыын Берлинге Совет Эвилели хөй чагыгны кылып болур ийик дээрзин ол оон ынай демдеглээн. Бодунуң талазынган Барыын Германия болгаш Барыын Берлин база-ла боттарынга бүдүрериннен дашкаартан алыры ажыктыг болуп турар ынаыг үлетпүр бараанарын Совет Эвилелинден садып ап болур ийик.

Совет Эвилели-биле болгаш Герман Демократтыг Республика-биле садыглажышкынны ГФР-ни хөгжүдерии улустарга ажыкты чугаажок бөөр ийик. Оортан эп-не чүгүла ажык — бүзүрелдиг болгаш найыралдыг харылзааларының быжыгары ол болур, ынчаарга ол чоокка Европага тайбынны быжыглаары болдунмас болгай.

Германия-биле тайбынның керээзин чарар чорук болза чүгле Совет Эвилелинииң болгаш Барыын Германияның аразынга эвес, харын Европаның болгаш база ёске-даа диптериин күрүнелериниц аразынга харылзаларны таарыштырарынга шинтпирлиг хемчег болуп турар дээрзин Совет чазактың баштыңы негелделии-биле демдеглээн. Герман тайбың таарыштырылганын түннелинде тайбынны камгалап болгаш быжыглап болдурунга бүзүрел кижилерге быжыгар, шерии чарыгдаларының чүктешкизи кыларыр болгаш оон түннелинде чонның амыдырал деңнели бедимир.

Ынчалза-даа барыын талакы күрүнелерниң агрессчи болүктери болза Германия-биле тайбынның керээзин чарарын болдурбас дээш бүгү-ле чүүлдерни кылып, тайбынның керээзинге ат салган таварылгада ГДР-ге болгаш социалистиг ёске-даа чурттарга удур «соок дайынны» үргүлчүлээринии шуут үтка чогун барыын-герман чон билип каастаар деп чүведен, азының ыштан коргары дег коргуп турарлар. Реаксылыг бөлүктер боттарының болгаледелериниң, НАТОнуң агрессчи блогупун бүстүп дүже бээрииден корткаш, олар тайбыцның керээзинге удурланып турарлар.

Бир эвес чүгле тайбынның керээзинге ат салырынга эвес, харын база кол бөлүктериңг аразынга — Варшава керээзиниң чурттарынын болгаи НАТО чурттарының аразынга халдашпас дугайында керээни чарарынга-даа боттарының белениниң дугайын социалистиг чурттар удаа-дараа медеглеп турганын ацаа немецтер болза, керек кырында кым тайбын таарыштырылга дээш туржуп турарыл, а кым шериг авиатюраларының планнарын кылып, ёсоок дайынны өөскүдүп турарыл деп чүве мырынай тодаргай апзар—деп, Н. С. Хрущев чугаалаан.

Июльуң ортаа үезинде Москвага болур деп турар чугаалажышкыннар-биле холбаштыр ядролуг шенелделерни соксадырының дугайында айтырыгга оон соонда Н. С. Хрущев доктаган. Ядролуг чепсекти хорутдаар, оон шенелделерин чорударын хоруглаар дугайында айтырыгны Совет Эвилели хөй чыл бүрүнгаар турган дээрзин ол демдеглээн. Ынчалза-даа барыын талакы күрүнелер, хамыктың мурнунда АКШ ынаыг дугуржулга кылырынга чөпшээрешпейн турар. Барыын талакы күрүнелерниң инспекциялар дугайында негелделери дээрге, шенелделерни соксадырын контрольдаар дээш эвес, харын разведка кылыр сорулгалар-биле Совет Эвилелиниң ынаы-бүрү районнарынче шүргүп кирер дээш ийии үндүрүп турар чүүл болур-дур деп, Н. С. Хрущев демдеглээн.

Атмосферага, космиктиг делгемге, суг адаанга болгаш чер иштинге ядролуг чепсектиң бүгү шенелделерин соксадыр дугайында керээни эп дүргени-биле чарар чорук улустарның эрге-ажыктарынга таарыр дээрзинге Совет чазак бүзүрелдиг — деп, ол медеглээн. Ынчалза-даа барыын талакы күрүнелерниң туружунун харазында ол ам болдунмас хире.

Улустарның салым-чолу дээш улуг харылсалганы барымдаалап турар Совет чазак болза, тургустуна берген байдалды ылавыдаадыы-биле дензилеп көргеш, медеглээри чүл дээрге, бир-тээ барыын талакы күрүнелер бүгү-ле ядролуг шенелделерни хоруглаар дугайында керээ чарын алырынга моондак таварыштырып турар чүве болганда, чүгле атмосферага, космиктиг делгемге болгаш суг иштинге ядролуг шенелделерни соксадыр дугайында керээни чарарынга белемин илергейлеп турар. Бир эвес барыын талакы күрүнелер ол саналдыр дугайында керээни чарарынга-даа боттарының белениниң дугайын социалистиг чурттар удаа-дараа медеглеп турганын ацаа немецтер болза, керек кырында кым тайбын таарыштырылга дээш туржуп турарыл, а кым шериг авиатюраларының планнарын кылып, ёсоок дайынны өөскүдүп турарыл деп чүве мырынай тодаргай апзар—деп, Н. С. Хрущев чугаалаан.

Совет Эвилели-биле болгаш Герман Демократтыг Республика-биле садыглажышкынны ГФР-ни хөгжүдерии улустарга ажыкты чугаажок бөөр ийик. Оортан эп-не чүгүла ажык — бүзүрелдиг болгаш найыралдыг харылзааларының быжыгары ол болур, ынчаарга ол чоокка Европага тайбынны быжыглаары болдунмас болгай.

Германия-биле тайбынның керээзин чарар чорук болза чүгле Совет Эвилелинииң болгаш Барыын Германияның аразынга эвес, харын Европаның болгаш база ёске-даа диптериин күрүнелериниц аразынга харылзаларны таарыштырарынга шинтпирлиг хемчег болуп турар дээрзин Совет чазактың баштыңы негелделии-биле демдеглээн. Герман тайбың таарыштырылганын түннелинде тайбынны камгалап болгаш быжыглап болдурунга бүзүрел кижилерге быжыгар, шерии чарыгдаларының чүктешкизи кыларыр болгаш оон түннелинде чонның амыдырал деңнели бедимир.

Ынчалза-даа барыын талакы күрүнелерниң агрессчи болүктери болза Германия-биле тайбынның керээзин чарарын болдурбас дээш бүгү-ле чүүлдерни кылып, тайбынның керээзинге ат салган таварылгада ГДР-ге болгаш социалистиг ёске-даа чурттарга удур «соок дайынны» үргүлчүлээринии шуут үтка чогун барыын-герман чон билип каастаар деп чүведен, азының ыштан коргары дег коргуп турарлар. Реаксылыг бөлүктер боттарының болгаледелериниң, НАТОнуң агрессчи блогупун бүстүп дүже бээрииден корткаш, олар тайбыцның керээзинге удурланып турарлар.

Бир эвес чүгле тайбынның керээзинге ат салырынга эвес, харын база кол бөлүктериңг аразынга — Варшава керээзиниң чурттарының болгаи НАТО чурттарының аразынга халдашпас дугайында керээни чарарынга-даа боттарының белениниң дугайын социалистиг чурттар удаа-дараа медеглеп турганын ацаа немецтер болза, керек кырында кым тайбын таарыштырылга дээш туржуп турарыл, а кым шериг авиатюраларының планнарын кылып, ёсоок дайынны өөскүдүп турарыл деп чүве мырынай тодаргай апзар—деп, Н. С. Хрущев чугаалаан.

Совет Эвилели-биле болгаш Герман Демократтыг Республика-биле садыглажышкынны ГФР-ни хөгжүдерии улустарга ажыкты чугаажок бөөр ийик. Оортан эп-не чүгүла ажык — бүзүрелдиг болгаш найыралдыг харылзааларының быжыгары ол болур, ынчаарга ол чоокка Европага тайбынны быжыглаары болдунмас болгай.

Германия-биле тайбынның керээзин чарар чорук болза чүгле Совет Эвилелинииң болгаш Барыын Германияның аразынга эвес, харын Европаның болгаш база ёске-даа диптериин күрүнелериниц аразынга харылзаларны таарыштырарынга шинтпирлиг хемчег болуп турар Барыын Берлинге Совет Эвилели хөй чагыгны кылып болур ийик дээрзин ол оон ынай демдеглээн. Бодунуң талазынган Барыын Германия болгаш Барыын Берлин база-ла боттарынга бүзүрериннен дашкаартан алыры ажыктыг болуп турар ынаыг үлетпүр бараанарын Совет Эвилелинден садып ап болур ийик

ИДЕОЛОГТУГ АЖЫЛДЫҢ ДУРЖУЛГАЗЫНДАН

* * *

„Амгы байдалдарда партияның идей-кижизидилгелиг ажылының кол сорулгазы — СЭКП-ниң Программазын амыдыралга боттандырарын идеология талазы-биле хандырары, коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузары, коммунистиг ниитилел харылзааларын хевирлээри, чаа кижини кижизидери, политиктиг серемчилелди бедидери, империалистиг идеологияга удур калбак шавар халдаашкынны чорудары, кижилерниң медерелинде эргиниң артыышкыннарын узуткаары болур».

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң доктаалындан.

Эки кижизидилгениң үре-түңнелдери

Ногаан бүрүлерлиг тарымал ыяштар бүргей берген, чырык делгем соңгаларлыг шевергин туттунган бажыңның чаны-биле кылаң суглуг арыкчыгаш шулурткайнып бадып чыдар. Ооң унунда чавыт сарыг чечектерлиг ыжыкчыгаш—«хемежиимни салгаш, хендир-биле баглааш, эрик дургаар маңнап, эстедир мен, оой-эй деп» ырлашкылаар, чоок-кавының бичии урутларының ойнап хөглээр чери ол.

Шак ында бичии кара оол чууза тергежигеште бичии дуңмазын олуртуп алган ыңай-бээр чымчаңнадыр чууктай идип, агаарладып чорду. Ол кежээ-эреспейниң адын Олег Очур-оол дээр. Ол ам ийиги классты кончуг эки, 4—5 демдектерлиг, дооскан. Үстүнде адаанывыс бажыңче база бир оол далаштыг кирип келгеш:

— Хлеб саткан көпеектеримден чеди көпеек артты—дээш, оозун дааранып олурган авазынче сунган.

Кымыл ол? Ону Юра Очур-оол дээр. Ол ам 3-кү классты 4—5 демдектерлиг дооскан.

Бир холунда хымыш, бир холунда бичии чуга номчугаш туткан оол ола бажыңның даштында чаглак ыштинде бичии печкада шай хайындырып турар. Ол—Борис Очур-оол-дур. Борис чедиги класста.

Хөңү сыныг, буурул баштыг кижи:

— Чалалгага чордум. Аарыг кижини бо эмнелгеде эккелдивис—деп чугаалап олур. Бо өг-бүлениң эр ээзи Николай Байындеевич Очур-оол ажылындан кежээ эөп чанып келгени ол. Өг-бүлениң херээжен ээзи Очур-оол Айлыңмаа Кежегеевна Суг-Аксы он бир чыл школазының эге класстар башкызы. Школага хөй чылдар дургузунда ажылдап келген.

Биче чаштарны өг-бүлеге сарыылдыг кижизидериниң херээ—ада-иениң тускай мергежилинден черле хамаарышпас дээрзин маңаа каксы демдеглеп каап, школачы үш оол дугайында үстүнде чиженче эглип көрээлинер. Кижиниң амыдырал-чуртталгазын каастаар күш-ажылдың чамдык чаңчылдарын ол урутлар боттарының өг-бүлезинде база шиңгээдип ап турары оон билдиңгир-дир. Ада-иезиниң сөс-домаан кончуг тооп дыңнаар оолдар-дыр дээрзин кожа чурттап турган үемде ылап эскерип билген мен. Ыя чоогунда Культура бажыңында концерт болуп турар. «Силерге таарышпас, улуг улуска көргүзер концерт-тир» дээш ада-ие чоруптарга, оолдар эдерер деп бодавас-даа, харын бажыңында кылыпкы дег ажылдарны тус-тузунда сегирип аарлар. Эң бичии дуңмазы база-ла оларның хайгааралынга артып каар. Ынчаарга чамдык бичии оолдарның доктаар, торлурдаа, ындыр-даа сеткили чок, чүгле улуг улус көөр кино, концерттерге безин бо-ла ыгыя берген олургулаарлар болгай. Ол дээрге ада-иениң багай кижизидилгезиниң түңнели-дир. Оон ыңай, үстүнде адаанывыс оолдар башкызының дузазы-биле күш-ажыл кичээлдеринге каастап даараарынга, аргыырынга быжыг чаңчылдарны чедип алганнар.

Өг-бүлениң улуг оглу Борис номчуурунга аажок ынак. Ылаңгыя эрес-дизим, маадырлыг чоруктарны бижээн чогаалдарны тудуп алганда салдыкпастай бээр. Эрткен өөредилге чылының дургузунда ол 40 ажыг орус, тыва номнарны номчаан. Билиглерин чүгле өөредилге номнары бээриңден аңгыда, чечен чогаалга ынак чорук ооң курлавырын чаа билиглер-биле улам байлакшыдып, эки өөренириңге дузалап турар.

Найыралдыг, биче сеткилдиг алышкылар ам чайгы дыштанылгазын өг-бүлезинде ажыктыг ыылдыр эрттирип турарлар. Ада Николай Байындеевич школада төрелдер комитединиң даргазы хүлээлгезин эки күүседип, школаның-даа, тус-тус ада-иелерниң-даа ажыл-амыдыралын сонуургап, чугаалажып турар. Кижизидилгениң херээн чүгле чаңгыс школаже чуүй кагбайн, дуржулганың болгаш угаан-сарыылдыг арга-сүмениң кужу-биле өг-бүледе шиитпирлеп турар үлегерлиг ада-иелерниң одуруунга Очур-оолдар хамааржыр.

Чаңгыс-даа бол, оол уругну кижизидери кончуг берге, чүге дээрге кончуг доскаалчок, ай-ыый билбес боор чүве дээр хоозун чугааның эдилекчилери хөй оолдарлыг бо өг-бүледе кижизидилгеден үлегер алза эки.

Чөөн-Хемчик район. **К. ЭКЕР-ООЛ.**

Механизаторларда

Колхоз бүдүрүлгезинге механизатор кадрларының ролю аажок улуг болгаш олар чер-даа, мал-даа ажылында кол ажылдарны бүдүрүп турарлар. Ынчаарга механизаторларның ортузунда политиктиг ажыл канчаан тургустунган болдур, оларның бүдүрүлге ажыл-чорудулгазы оон улуу-биле хамааржыр.

Өвүр районнуң «Коммунизмче орук» колхозунда механизатор кадрлар элээн көвей болгаш оларның саны чыл келген тудум-на өзүп турар. Мооң мурнунда механизаторлар ортузунга политкижизидилгелиг ажыл ындыг-ла эки эвес турган. Ооң ужурунда чамдык механизаторларның ажыл-херээнге четпестер, озал-ондак болур чоруктар бар тургулаан.

Колхозта партия организациязы бо чылын механизаторлар-биле ажылды элээн экижиткен. Агроном Танов Ширимел болгаш механик Павел Чылбак-оол олар механизаторларның ажыл-херээн башкарып, хынаары-биле чергелештир, оларның ортузунга политиктиг ажылды база чорудуп турар. Ам үеде механизатор кадрларга лекция, беседаны доктаамал чорудуп, оларның аразында социалистиг чарышты калбартып турар. Политкижизидилгелиг ажылды күштелдирип, ону механизаторларның мурнунда турар сорулгалар-биле холбаштырып турар апарган чорук бодунуң чогуур түңнелдерин берген. Колхоз бо чылгы часкы тарылгазын мурнунда чылдардан организастыг болгаш эки эрттирген. Трактористерниң болгаш чолаачыларның эдилеп турар техниказынга кумагалы экижээниңден анаа туруушкуннар, үрелиишкиннер дыка эвээжээн.

Часкы тарылга үезинде болгаш ооң соолунде үеде-даа механизаторлар ортузунда социалистиг чарыш багай эвес организастаттынып турар. Чарыштың түңнелин үргүлчү үндүрүп, ону «Комсомолчу прожекторга», хана парлалгаларынга бижип, а хожудап турарларны шыңгы шүгүмчүлеп турар. Мооң түңнелинде улуг-нормазын ажыр күүседип турар механизаторларның саны көвүдеп турар. Трактористер К. Саспына оглу Ыдымынай-биле, М. Балыкай, М. Болат-оол, чолаачылар Комаадыр, К. Балыкай, С. Дарыма олар улуг-норманы үргүлчү ажыр күүседип, социалистиг чарыштың мурнакчылары болуп келгеннер. Ынчалза-даа социалистиг чарышка бедик хүлээлгелер алгаш, ону чүгле аазаашкын кылдыр көрүп, күүсетпейн турарлар база бар. Ындыг кижилерге О. Моңгуш, А. Сат оларны хамаарыштырып болур.

Механизаторлар ортузунга политиктиг ажылды экижидеринге, социалистиг чарышты калбартырынга агитаторлар В. Бүрбү, М. Чамыяң, Танов олар идепкейлиг киржип келгеннер. Ол эштер механизаторларга беседаны кылып берип, чарыштың түңнелин үндүрүп, хана солунну, агит-хуудусту бижип турарлар.

Механизаторларда агитас-массалыг ажыл ында шуут-ла эки тургустунган деп база санап болбас. Чедир кылдынмаан чүүлдер ам-даа хөй. Ылаңгыя колхозчуларны механизатор мергежилге өөредир ажыл кончуг багай болган. Колхозка турган трактористер курузунга өөренип турган 20 кижи мергежил чедип албайн, өөредилгезин ара соксадып каан. Бо талазы-биле колхоз баштаар чери, парторганизация болгаш курстуң башкызы П. Чылбак-оол олар буруулуг болганнар.

СЭКП ТК-ның июнь Пленуму партияның идеологтуг ажылының ээлчеглиг сорулгаларын чугаалашкаш, бо талазы-биле тодаргай шиитпирин хүлээп алган болгай. Механизаторлар-биле ажылды Пленумнуң негелделеринге дүүштүр улам экижидери «Коммунизмче орук» колхозта парторганизациядан негеттинип турар.

Д. ЧЫМБА.

Кызылдың бүдүрүлгелериниң, албан организацияларының ажылчыннары, албан-хаакчылары СЭКП ТК-ның Пленумунуң материалдарын таныжып турар. Ыяш заводунуң чазанылга цехиниң ажылчыннары Пленумнуң материалдарын таныжкаш, улам күженишкинниг ажылдап эгелээн. Ында эш Н. Попов бригадир-даа, агитатор-даа. Ажыл шаңгының соолунде азы дүштеки частарда ол беседаларны, номчулгаларны үргүлчү кылып турар. А бригада планныг онаалгазын үргүлчү күүседип турар.

ЧУРУКТА: эш Н. Попов ыткыр номчулганы кылып турары. фото С. **ФЕОКТИСТОВТУУ.**

ХОСТУГ ШАКТАР, КЕЖЭЭЛЕР БИСТЕ ЧАЛГААРАНЧЫГ

Бистер СЭКП ТК-ның чаа болуп эрткен Пленумунга Л. Ф. Ильичевтуң «Партияның идеологтуг ажылының ээлчеглиг сорулгалары» деп илеткелин болгаш Пленумга чүве чугаалаан эштерниң, ылаңгыя Никита Сергеевич Хрущевтуң делгеренгей, ханы уткашынарлыг чугаазын, Пленумнуң доктаалын бирден бирээ чокка номчуп таныштывыс. Бистиң Төрээн партиявыс чоннуң коммунистиг кижизидилгезиниң херээнче, культура-чырыдыышкын албан черлериниң болгаш литератураның, уран чүүлдүң хөгжүлдезинче канчаар-даа аажок улуг кичээнгейни салып, бо талазы-биле кайгамчыктыг сорулгаларны салган-дыр.

Культура-чырыдыышкын албан черлериниң ажылында бар четпестерни, ону чоннуң культурлуг дыштанылгазының ёзулуг одаа болдурарын, чоннуң коммунистиг кижизидилгезиниң херээнге ол албан черлериниң ролюн айыткан-дыр.

Коммунистиг партия культура-чырыдыышкын албан черлериниң ажылынче бо хире улуг кичээнгейни салып, бо талазы-биле ол хире улуг сорулгаларны салып турда, бистиң «Сүт-Хөл» совхозтуң төвүнде болгаш ооң салбырларында кодээ клубтар мооң мурнунда чылдардан тура чогуур негелдеге чедир ажылдап шыдавайн келген. Совхозтуң бир кол ажыл-агыйының бирээзи болур, хөй кижи чурттакчылыг Кара-Чыраа салбырында кодээ клубтуң байдалын көрүп көрээлинер.

Кара-Чыраа клуву делгем болгаш улуг. Ынчалза-даа ол чоннуң культурлуг дыштанылгазының ёзулуг одаа болуп шыдавайн келген. Амгы үеде байдал база-ла кончуг багай. Анаа коллуунда-ла кино үнериңден өске янзы-бүрү темаларлыг солун кежээлер, оюннар, лекция, беседа болбайн турар. Кинолар безин чамдыкта орта үнмес. Ону культураның одаа деп алаары кончуг берге. Ол коллуунда-ла ээнзирей берген туруп турар. Соңгаларын буза шапкылап каапкан, иштики дерилгези, шимелдези мырынай аргажок. Даштыкы дерилгезиниң болгаш чаагайжыдылгазының дугайында чугаалаан-даа херээ чок, кандыг-даа чаагайжыдылга, шимелде чок. Салбырның аныяктары, ажылчыннары, суурда кодээ интеллигентилер ажыл соолунде шоочалыг, соңгалары ойбак клубтуң чанынга турун-турун тарап чаңгыдай бээр. Ол клубтуң эргелекчизи эш М. Биче-оол чамдык хүннерде клубка шуут келбейн баар. Ында улус олурар кашла бүдүн сандайлар бар, оон өскелери сандан үндүр үрелген.

Ында хаая танцы кежээлери болганда анаа ээрик кижилер чыглыр, оон кедерезе ол ээрик кижилер чамдыкта анаа шош-шодаа үндүрер. Шыны-биле чугаалаарга клуб эргелекчизи эш Биче-оол бодунуң ажылын кылбайн, чүгле шалың алырынга ойлежип турар. Клубтуң киномеханиги безин кинону орта үндүрбес, чамдыкта көөрге аажок ээрий берген кино үндүрүп тургулаар.

Суг-Аксы кодээ Совединиң даргазы эш Даржай болгаш Кара-Чыраа салбырында партия эге организациязы, салбырның удурткучулары клуб ажылынче мооң мурнунда-даа, амгы үеде-даа кичээнгей салбайн турар. Кышка септелгезин эки кылбайн, одаар ыяжын четче белеткеп албааныңдан кыжын анаа кино көөрү безин берге. Кыжын чамдык үелерде одаар ыяш үстү бээрге каш хонуктар улаштыр клубту хаап каaптар таварылгалар база тургулаан болдур нийин. Ол ышкаш салбырда комсомол организациязы (секретары эш Хүрең-оол) суурда комсомолчуларны, аныяктарны эвилелдеп алгаш, клубтуң иштин дерип каастап, оон даштын чаагайжыдып, көрүштүг тургузар дугайында чүнү-даа бодавайн турар. Клуб эргелекчизинге Биче-оолдан өске кижини соңгуп алыр дугайында айтырыгны комсомол эге организациязының секретары Хүрең-оолга болгаш Суг-Аксы кодээ Совединиң даргазы эш Даржайга бистер каш-даа удаа тургускан бис. Ынчалза-даа олар бистиң ол айтырыывысты херекке ап, тооп көрбээннер.

Кара-Чыраа суурда кодээ библиотека база-ла номчукчулар-биле орта ажылдап шыдавайн турар. Аныяктар ажыл шагының соолунде ном бижидип алыр дээш келирге, эргелекчи эш Хеймерек библиотеканы шоочалап каапкаш чоруй барган боор. Ол номчукчулар-биле кандыг-даа массалыг ажылдар, номчукчулар конференциязы кылбайн турар. Л. Ф. Ильичевтуң июнь Пленумунга кылган илеткелинде библиотека ажылдыкчыларының кижини кижизидериниң херээнге улуг ролюн онзалап чугаалап, библиотекарьның дугайын ол илеткелинге мынча диген болгай:... **«Кандыг номну номчуурун, номчукчу-биле чүнүң дугайында база кандыг беседаны чорударын, номчулга конференциязын чорударын ол сүмелеп бээр, бо бүгү техниктиг эвес, харын улуг идеологтуг айтырыглар болур-дур».**

Кара-Чыраа суурда клуб болгаш библиотека чоннуң культурлуг дыштанылгазының одаа болуп шыдавайн турарындан суурнуң чурттакчылары боттарының хостуг шактарын, кежээлерни чалгааранчыг эрттирип турар. Политкижизидилгелиг болгаш культура-массалыг ажылдарны багай тургусканындан суурда хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээр, арагалаар, шош-содаа үндүрер, оор кылыр чоруктар болуп турар.

Клубту болгаш библиотеканы каҗан культураның ёзулуг одаа болдурар чүве ирги, чоннуң коммунистиг кижизидилгезиниң херээнге бодунуң ёзулуг улуг-хуузун ол албан черлери каҗан киирер ирги?

«Сүт-Хөл» совхозтуң Кара-Чыраа суурнуң чурттакчылары:

О. ЧАШ-ООЛ, О. ХҮРЕҢ-ООЛ, Х. ДЫГЫРААШ, К. ДОНГАК, К. МОНГУШ, К. КҮСКЕ.

* * *

СЭКП-ниң Кызыл хоорлому чоокта чаа хоорайның бүдүрүлгелериниң, албан организациялары болгаш өөредилге черлериниң партия эге организацияларының секретарьларының ыыска чөвүлел хуралын чыылдырган.

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң материалдарын хоорайның ажылчы чоннарынга таныштырар талазы-биле хемчеглерниң дугайын СЭКП хоорлому бирги секретары эш П. Т. Киселев эге организация секретарьларынга тодаргай чугаалап бербишаан, бо талазы-биле үнелиг сүмелерни оларга берген. Ооң-биле чергелештир, СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле тодаргай хемчеглерни амдан эгелеп ажылдап кылырын болгаш амыдыралга боттандырып чорударын хуралга база дугуржуп алган.

Пленумнуң шиитпирлерин деткивишаан

Коммунистиг ниитилелдиң тиилелгезинче улам-на чоокшулап олурар бис. Коммунизм дээш бистиң ыдыктыг демиселивиске чаа кижини кижизидери онза улуг ужур-дузалыг дээрзин бистиң партиявыс хөй удаа айтып келген.

Коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузары, бүдүрүлге харылзааларын улам сайзыраңгайжыдары, чаа кижини кижизидери — болур, бистиң салгалывыстың чуртталгазының үезинде шиитпирлээр чогуур үш кол сорулгавыс. Идеологтуг ажылды күштелдирер дугайында СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң доктаалын бистиң коллектививис, ынчангаш бүгү совет улус ышкаш, чаңгыс эп-сеткил-биле деткип турар.

Күш-ажылга ынак болгаш совет улуска, Коммунистиг партияга, коммунизмниң херээнге бердинеринге кижилерни кижизидери ам бистиң хөй-ниитивистиң эң чугула сорулгазы деп Пленумнуң доктаалында онзалап шыйган. Бистиң коллектививис чүмү-биле коммунистиг күш-ажылдың бүдүрүлгези деп бедик атты чедип алыр дээш демисешпишаан. Чамдык эки түңнелдерни чедип ап турар.

Коммунистиг күш-ажылдың бедик адын чедип алырының 23 бригадазы коллективте тургустунган болгаш оларны коммунист Б. В. Бухаров ышкаш бүдүрүлгениң өске-даа мурнакчылары баштап турар. Чолаачыларның, слесарьларның, токарьларның аразында калбарган социалистиг чарыштың түңнелдерин ай санында үндүрүп, ооң тиилекчилеринге өртектиг шаңналдарны тыпсыры ам бисте чаңчыл болган. Бистиң чамдык мурнакчыларывыс агитпунктуга чыыган чонга боттарының күш-ажылчы чединишкиннериниң дугайын чугаалап, дуржулгазын база нептередип турар. Сурагжыг чолаачыларның бирээзи А. П. Ярыгин чоокта чаа ындыг ужуражылганы кылган.

Бүдүрүлгеде парторганизация болгаш профэвилел местком коллектив кежигүннериниң политиктиг болгаш ниити билиниин өзүлдезинче улуг кичээнгейни салып келген. Кижилерниң өөренип кижизидиринге таарымчалыг байдалдарны тургусканы-биле бистиң элээн көвей ажылдакчыларывыс эрткен өөредилге чылын эки түңнелдерлиг доосканнар. Чижээ, эштер Г. В. Котельников, А. Ф. Громов, Н. А. Григорьев, А. Лубошников, В. Чугунов, Е. Маслова олар кежээки школаның 10-гу классын чединишкиниг дооскаш, бышкан билигниң аттестаттарын чедип алганнар. Элээн хөй кижилеривис 5-6-7-8-9 класстарны эки өөредилгелиг доозуп шыдааннар. Бистиң мурнакчы ажылчыннарывыс күш-ажыл-биле өөредилгени шын холбаштырып турар апарганы бисте кончуг өөрүнчүг. Бүдүрүлгениң чоргаарлары Б. Бухаров, А. Ярыгин, А. Голейко, А. Сасин, П. Почкарев олар чеди чылдың бүдүрүлге онаалгазын чединишкиниг доосулушаан, бирги класстың чолаачылаар эргелерин чедип алганнар.

Ынчалза-даа ол эки талалар-биле чергелештир бистиң коллективте четпестер ам-даа бар. Арагалаар чорук-биле холбашкан күш-ажылдың сагылга-чурумунуң үрээшкиннери чамдык ажылчыннарда бар. Ол бооза бисте кижизидилге ажылының ам-даа ногуур деңнелге четпейн турарының херечизи-дир. Бистиң коммунистеривис ол хоралыг чорук-биле демиселдиң арга-оруктарын дилеп, арагалай бээр ажылдакчыларның бажын-балгадынга шалың алыр хүннерде контроль тургузарының чурумун доктааткан.

Коллектив кежигүннериниң чайгы дыштанылгазын эрттирериниң ажылчы планы бисте ажылдап кылдынган. Ол план ёзугаар бо чайын хөрай даштынга элээн каш коллективтиг дыштанылгаларны эрттирери, Шушенское суурда В. И. Ленинниң музей-бажыңынче экскурсия организастаары, тематиктиг кежээлер, коллективтиг кино, концерт көөр, лекция, илеткелдер организастаары дээш өске-даа культура-массалыг хемчеглерни чорудары көрдүнген.

Кижизидилге ужур-дузалыг бо бүгү хемчеглер бисте эки түңнелдерни бээр, коллектив кежигүннериниң улам сырый каттыжыышкынын, коммунизм тургузуушкунунга күш-ажылчы чаа-чаа чединишкиннерни хандырар.

В. САЙГУТИНА,

коммунист, «Сельхозтехника» АТК-ның экономизи.

Чон ортузунга политиктиг ажыл

Партияның идеологтуг ажылының ээлчеглиг сорулгаларын бүгү тала-биле чугаалажып көрген СЭКП ТК-ның июнь Пленуму бодунуң ажылын дооскан. Төөгүлүг Пленумнуң партия организацияларының, бүгү идеология ажылдакчыларының мурнунга салган чугула сорулгаларын чугаалажып ора, Чөөн-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунда партия организациязының секретары эш К. Е. Хаян-оолдан колхозчулар ортузунда полит-кижизидилгелиг ажылдың канчаар тургустунганын чугаалап бээрин диледим. Ол кезек бодангаш, мээң дилээмни күзелдии-биле хандырды.

— Бистиң кожавыс совхозтуң Мажалык фермазының инек кадарчызы Хүрең-оол ашактың чугаазын сактып келдим — деп, ол чугаалап эгеледи — «Шаанда эртемкегээрел дээр чүүлүг чораан деп бие? Сес чүс селбер хамнарлыг, беш муң манзылдыг ламаларлыг, чээрби ийи хүрээлиг, тос дошкун даалыг, дөрт каржы ноянныг чордувус. Араттар бистер үжүк-бижик билбес, оларга мөлчүдүп, дарладып чордувус» — деп кырган чугаалап олурган чүве. Саннарда карышкак чүве бар-даа ыйнаан, ынчалза-даа ооң оозу-ла шын. Ам дээрге магалыг чүве-дир. Школаның башкыларын баштадыр сумуда интеллигенция, колхозтуң 40 ажыг коммунистери, 80 хире комсомолчулары, бүдүрүлгениң янзы-бүрү адырларында мурнакчылар дээш бистиң даяныр күжүвүс-ле хөй — дээш, ол кижизидилге ажылының кандыг формаларын канчаар ажыглап турарын тайылбырлады.

Хамыктың мурнунда лекторлар болуунуң ролюн. Колхозтуң болгаш колхозчуларның ажыл-амыдыралын билдилии-биле холбаштырган илеткелдерниң, лекцияларның чугула ужур-дузазын айтпышаан, дуржулгалыг лекторларның санынга колхоз даргазы Куулар Шулууну, башкы Куулар Серенмааны, зоотехник Тимофей Төгүстү, фельдшер Лима Чаш-оолду, хову бригадазының кежигүну Николай Хыйыртаны демдегледи. «Аныяк совет кижиниң моральдыг мөзү-шынарының дугайында» башкы С. Кууларның лекциязы колхозчу аныяктарның амыдыралының тодаргай чижектери-биле байлак болган. Лектор анаа аныяк коммунист саанчы Анна Ондарның ажылга кызымак, өг-бүлезинге төлептиг, ийи уруун арыг-силиг эки кижизидип өстүрүп турарын, ол ышкаш чазаныкчы Моңгуш Хилик-оолду, клуб эргелекчизи Анатолий Ондарны эки деп көргүскен.

Ооң-биле чергелештир арагачы, содаачы, чалгаа, культуразы куду аныяктарны хөйнүң мурнунга ырмазын сый сойгалаан. Лекторнуң чемезинге дараазында аныяктар таварышкан. Ондар Чычаан-оол. Ийи уруглуг, кадайлыг хирезинде өг-бүлезинче сагыш салбас, арагалаар, алгыш-кырыш, шош-содаа үндүрер. Трактористеп тура болганчок-ла ажыл үзер. Чаа чээрбилеп чоруур Ондар Хеймер-оол Ондар Чычаан-оол-биле бир дөмей, ыя күштүг кижилерни базынчактап эттээр. Ондар Багай-оол. Туразы улуг, бригадирлерниң айтыышкынын күүсетпес, арагачы, чалгаа, шефтерге, воскресниктерге киришпес, оон ойталаар, чүгле бодунуң хуузунда ажылынче сундугар. Бо болгаш өске-даа аныяктар чемеледип, шүгүмчүлеткен соонда ам чүгээртен эттингеннер.

Партия организациязының 45 агитаторлары чон ортузунга үнелеп четпес ажылдарны чорудуп турарлар. Башкы Александр Моңгуш, клуб эргелекчизи Анатолий Ондар, бригадир Иван Кекей, сүт-бараан фермазының учётчиги Ондар Мартыынай, саанчы Анна Ондар ышкаш өске-даа Коммунистиг партияның, Совет чазактың политиказын колхозчу массага доктаамал тайылбырлап турар агитаторлар эвээш эвес. Х. Саңгыспаа, К. Содунам, Н. Моңгуш, К. Шыырап, Д. Моңгуш, К. Кара-Сал ышкаш колхоз бүдүрүлгезиниң мурнакчылары хамыктың мурнунда боттарының күш-ажылы-биле мурнакчы буржулганы агитастап, бедик бүдүрүкчүлүг ажылының үлегер-чижээн көргүзүп, ооң-биле өске хөй-хөй колхозчуларны боттарының соо-биле эдертип турарлар.

Социалистиг чарыштың түңнелдерин удаа-дараа үндүрүп, мурнакчыларны илередип, оларны шаннап, хөйнүң мурнунга чарлгалары кижизидилге ажылының база бир кол хевири. Партия организациязы-биле колхоз баштаар чери сүт-бараан фермаларының аразында шилчиир кызыл тукту тургускан. Ооң-биле кады акша шаңналдын база доктааткан. Он хонгаш-ла түңнелди үндүрүп, тергиидээн фермага кызыл тукту акша шаңналы-биле кады тыпсып турар. Бирги чер элээн саанчыга «Эң эки саанчы» деп ыылдыр тыпсыр. Ынчаарга колхозтуң үш фермаларындан Даштыг-Тей фермазы соолгу үш айларның дургузунда безин беш катап бирги черни чаалап алган.

Ооң-биле чергелештир кижилерни кижизидеринге хана парлалгазының улуг ролюн демдеглевейн барып болбас. Школа директору Моңгуш Зояның редакторлааны «Тиилелге», башкы Александр Моңгуштуң редакторлааны «Культурлуг чуртталга дээш», агроном Ховалыг Көк-оолдуң редакторлааны «Крокодил» деп хана солуннары доктаамал үнүп турар. Бүдүрүлгениң мурнакчыларының дугайында мактадарны, арыг-силиг өг-бүлелерниң фото чуруктарын үндүрүп, ырбакчыларны, арагачыларны, содаачыларны сойгалап илередип турар. Бажының, кажаа хериминиң ишти эңмесеске чок, хирлиг боктуг кижилерниң фоточуруун база азып чарлаптар. Улусчу дружина, эш-хуузунуң суду база багай эвес ажылдап, чамдык төлеп чок кижилерни хай деп томаартып турар.

Клубтуң бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнериниң 70 ажыг киржикчилерин кандыг багай дээрил. Олар район көрүлдезинге киришкенде бо-ла бирги черни алкан турар болгай. Олар боттарының төрээн колхозунуң, төрээн Шемизиниң ат-сураан сыкпастар. Олар фермаларга, хойжу бригадаларга, хову турлаанга бо-ла аалдап чеде берген турарлар. Хүннүң маадырларын ыры, шүлүк-биле алгап мактаан, турарлар. Оларга таварышкан чалгаапайларның шорузу-ла: хөйнүң мурнунга арнын кывыдыр-ла шоодуп кочулап каaптарлар. Колхоз бүдүрүлгезинге ажылдаар хөңнү чок, бодунуң хуузунда ажылынче хандыгар Моңгуш Чадамба, ооң чалгаа уруу Лиза ышкаштарны олар ыявылза дузааш салыр болдурлар ийин.

Бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнериниң киржикчилери ургулар садының кижизидикчизи Куулар Серешти, баянист Александр Моңгушту, чолаачы Моңгуш Биче-оолду, агроном Ховалыг Көк-оолду колхозчулар улуг сонуургал-биле, сеткил ханып дыңнаар.

Мурнакчыларның үлегер-дуржулгазын нептередиринге оларның ужуражыышкыннарын организастап эрттирери чугула ужур-дузалыг. Даштыг-Тей фермазының коллективи мурнакчы малчын Моңгуш Намай-биле ужурашканнар. Колхозтуң бүгү кежигүннери республиканың алдарлыг малчыны Ховалыг Саңгыспаа-биле ужуражып, оон 60 хар харлааның байырлалдыг демдеглеп, малчынның ажылының арга-дуржулгазы-биле таныжканнар.

Партия организациязы тус-тус кижилер-биле эш-хуунуң беседаларындан эгелээш, лекциялар, илеткелдер, политиктиг чырыдыышкынның кичээлдери, хана парлалгазы, бот-тывынгыр уран чүүл көргүзүглери дээш кижизидилге ажылының янзы-бүрү хевирлерин канчаар ажыглап турарын эш Хаян-оол бисте бирден бирээ чокка ынчаар чугаалап берди. Ол бодунуң чугаазының түңнелинде амгы үеде партия организациязының бүгү-ле агитаторлары СЭКП Төп Комитединиң июнь Пленумунуң материалдарын чон ортузунда таныштырып чорудуп турарын медегледи.

Колхозтуң мурнунда салдынган планныг сорулгаларны чедиишкинниг күүседириниң херээнге олар боттарының салыышкынын мооң соңгаар-даа улам чүткүлдүг-биле киирерлер дээрзинге чигзиниг турбас. Харын мооң ужурунда «Большевик» колхозтуң ажыл-херээ чедиишкинниг чоруп келген.

Партияның идеологтуг ажылын чугаалашкан СЭКП ТК-ның июнь Пленуму партия организацияларының мурнунга чугула сорулгаларны салып, оларның харыысалгазын бедидерин негээн. «Большевик» колхозта партия организациязы Пленумнуң шиитпирлерин амыдыралга дүрген боттандырар, кижилер ортузунга политиктиг ажылды удам күштелдирип, арга-дуржулгазын байыдар дээш чогуур хемчеглерни ап эгелээн.

С. ПАВУ.

> «Партияның ажыл-чорудулгазының кол түңнели чүл дизе, совет эрге-чагырганың чылдарында бистиң чуртка социализмниң бүрүнү-биле база туюлунга чедир тиилээни, коммунистиг идеалдарның болгаш бедик моральдыг принциптерниң кижизиниң кижизиттинип турары, миллион-миллион кижилерниң мировоззрениези марксизм-ленинизмниң эртемниг үндезининге төөгүде бир-ле дугаар хевирлеттинип турары болур; совет улус ам коммунизмни тургузарының эртемге үндезилеттинген тодаргай планныг болуп турар».

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң доктаалындан.

Улуг чугула болуушкун

БАРЫЫН БЕРЛИН. (СЭТА). Барыын Берлинниң бүгү солуннары ГСЧП ТК-ның бирги секретары, ГДР-ниң Күрүне чөвүлелиниң даргазы Вальтер Ульбрихтиң төрүттүнген хүнүнден бээр 70 хар харлааны-биле холбаштыр ГДР-де байырлалдарның дугайында информацияны парлап, СЭКП ТК-ның Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущевтуң ГДР-де чоруп турарын хайныышкынныг таалыбырлаарын үргүлчүлевишаан.

Вальтер Ульбрихтиң 70 хар харлаанынга алдар боллуруп тургускан Берлинге хүлээп алыышкынның дугайын дыңнатпышаан, солуннар ол хүлээп алыышкынга Н. С. Хрущевтуң болгаш Вальтер Ульбрихтиң чугааларынга онза кичээнгейни көргүзүп турар.

Совет чазактың баштыңы Н. С. Хрущев Совет Эвилелиниң Маадыры атты Вальтер Ульбрихтиге тывыскан дугайын Берлинге чарлаан болгаш Ленин орденин база Совет Эвилелиниң Маадырының Алдын сылдызын аңаа тывыскан дээрзин бүгү солуннар дыңнаткан.

* * *

СОФИЯ. (СЭТА). СЭКП-ниң июнь Пленумунуң шиитпирлери болгаш Н. С. Хрущевтуң чугаазы СЭКП-ге болгаш өске-даа чурттарның акы-дунма партияларынга, социалистиг болгаш коммунистиг тургузуушкунунуң улуг херээнге кедергей улуг ужурдузалыг болуп турар деп, «Работническо дело» солуннуң мурнуку чүүлүнде бижээн. Ол чүүлдер болза совет улусту бедик идейлиг болгаш коммунизмге бердинериниң ёзузунга кижизидериниң талазы-биле идеологтуг ажылды СЭКП-ниң улуу-биле үнелеп турарының тодаргай херечизи-дир. Оон-биле чергелештир, Пленумнуң шиитпирлери болгаш СЭКП ТК-ның Бирги секретарының чугаазы марксизм-ленинизмниң арыг болурунуң дугайында, улустарның тайбың болгаш аас-кежиктиг келир үе дээш амгы үедеги улуг демиселинге коммунистерниң дайынчы белен болурунуң дугайында СЭКП-ниң болгаш Н. С. Хрущевка баштаткан оон ленинчи Төп Комитединиң улуг сагыш салыышкынының илерээшкини болуп турар.

Болгар коммунистер Пленумнуң шиитпирлерин болгаш Н. С. Хрущевтуң чугаазын изиг-биле деткип турар, ол чүүлдер оларның база-ла чепсээ болур деп, солун түңнелинде онзалап демдеглеп турар.

* * *

БЕРЛИН. (СЭТА). ГСЧП ТК-ның бирги секретары, ГДР-ниң Күрүне чөвүлелиниң даргазы Вальтер Ульбрихтиң 70 хар харлаанын байырлап эрттирген дугайында парлалгада парлап үндүрген материалдарны ГДР-ниң чурттакчылары улуг сонуургал-биле номчуп турар. Совет чазактың баштыңы Н. С. Хрущев Ленин орденин болгаш «Алдын сылдыс» медальды В. Ульбрихтиге тывсып турда тырттырган фоточурукту солуннар бирги арыннарынга парлаан. Солуннар Н. С. Хрущевтуң чугаазын парлавышаан, келир үе социализмниң болгаш коммунизмниң болуп турар, социалистиг үндезинге катап каттышкан чаңгыс аай Герман күрүне кедизинде барып тургустунган турар дээрзиниң дугайында Никита Сергеевичиниң сөстерин онзалап парлаан.

Социалистиг чурттардан медээлер

АЖЫЛ-ИШЧИ КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГА

ПРАГА. Бот-бодунга экономиктиг дузалажылга Чөвүлелиниң чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүнүң талазы-биле доктаамал комиссиязының ажылчын бөлүүнүң хуралы Братиславага болган. Оон ажылынга Болгарияның, Венгрияның, ГДР-ниң, Польшаның, Румынияның, Совет Эвилелиниң болгаш Чехословакияның төлээлери киришкен. Дыт ыяштың кескиндизин эң ажыктыг ажыглаарының болгаш дыт-ыяш-волок плиталарның бүдүрүлгезиниң технологиязын улам ынай хөгжүдериниң айтырыгларын ол хуралга чугаалажып көрген.

АНЫЯКТАР ЧАА ТУДУГЛАРДА ШЕФТЕП ТУРАР

ВАРШАВА. Пулавтың азот комбинады — Польшаның беш чыл планының база бир чаа тудуу. Ол тудуун Социалистиг аныяктарның эвилели шефке алган. Ам үеде чурттуң ажылдап турар бүгү заводтарының берип турары ол хире азот чемишчидилгелерни бо комбинат чуртка бээр. Совет Эвилелиниң бээр бойдус газы комбинаттың чиг-эди болур.

Польшада Плоцкиниң нефть-техниктиг комбинадының, Турошувскиниң энергия-хөмүр даш комбинадының болгаш Тарнобжегскиниң күгүр комбинадының аныяктарның шалыпчы тудугларны кылдыр чарлаан. Оларда Польшаның муң-муң аныяк ажылчыннары — Социалистиг аныяктарның эвилелиниң кежигүннери ажылдап турар.

КАЙГАМЧЫК ХҮНГЕ АЛДАР

ГАВАНА. Бүгү Кубада ажылчы чоннарның социалистиг чарыжы калбарып турар. Амгы үеде ол чарышта үш чүс он дөрт муң ажыг кижи киржип турар. Монкадада Батистаның казармаларынче Фидель Кастрога баштаткан бөлүк патриоттарның маадырлыг штурмназаан хүнүнден бээр он чыл оюу июль 26-да болуру-биле холбаштыр, чурттуң бүгү бүдүрүлгелеринде ажылчыннар болгаш албан-хаакчылар продукцияны бүдүрүп үндүрерин көвүдедир болгаш оон шынарын экижидер талазы-биле чаа хүлээлгелерни ап турар.

ШАНЬДУН ЧАРТЫК ОРТУЛУКТА

ПЕКИН. Шаньдуң можунуң тараачыннары бо чылын тараа культураларның чайгы эки дүжүдүн өстүрген. Хуанхэ хемниң адакы агымында турар Дэчжоу районда күзүн чажып тараан кызыл-тастың болгаш арбайның ниити чыылдазы эрткен чылдың деңнелинден 60 хуудан ажыг болуп турар.

Дэчжоу район Хуанхэ хемниң үерлээшкининден шагдан бээр качыгдап келген. 200.000 чыгам гектар шөл үерлээшкиниң айыылынга таваржып турган. Улустуң эрге-чагыргазының чылдарының дургузунда түс черниң тараачыннары элээн хөй дериишкиннерни күрүнениң дузазы-биле тудуп, ажыглалга кирген. Бо чылын чаа суггарылга каналдарын, плотиналарны, чалдарны тудуп, дериинге дыка хөй акша-хөреңгилерни Дэчжоунуң тараачыннарынга күрүне үндүрүп берген.

РЕВОЛЮЦИЯНЫҢ БАЙЫРЛАЛЫНГА АЛДАР БОЛДУРГАН ЧАРЫШ

УЛАН-БАТОР. Моол революциязының 42 чыл болур оюнга алдар болдурган социалистиг чарыш бүгү Моолда улам калбарган.

Найысылалдың үлетпүр комбинадының идик даарактылары чарышка улуг чедиишкиннерни чедип алган. Оларның иштинден хөй кижилер ээлчег онаалдазын 154—200 хуу күүседип турар. Чурттуң өске-даа бүдүрүлгелериниң коллективтери күш-ажылга бедик көргүзүглер-биле алдарлыг чыл оюн уткуп турар.

(СЭТА).

БОЛГАРИЯ

БО ДЭЭРГЕ АЛДАР-ДЫР

Хасковск округтуң Книжовник суурунда сураглыг кадарчы Колю Делчевтиң дугайын шагда дыңнаан бис. Ол хойжунуң дугайында тоолду бүгү чуртка тоолдап турган. Ындыг болза-даа сураглыг хойжу хөй ажылын кагташ, трактор бригадазынга учётчиктеп ажылдай бергенин хенертен дыңнааш, чон кайгап турган.

Ооң соонда Колю дугайында чүү-даа чуве ур уеде дыңналбастаан. Бир-ле катап чаңгыс суурда Колю-биле кады чурттап турар бир кижи чедип келгеш, биске чугаалаан: Колю машиналарже бар чораашла таварылга-даа болган ышкаш, хөй кажаазынче барып турарын суурнуң кооператорлары бо-ла эскерип каар апарган.»

Бо чазын Колюга ужурашкан бис. Ооң хүндүлээчел, хүнге годуга берген арнында хүлүмзүрээшкин иле болган.

— Эрткен чайны канчаар чурттап эрттиргенимни безин билбейн тур мен — деп, ол чугаалады. Кодан хойларым дүжүмге безин кирип келир. Назы догуй берген болганда тускай эртемимни солуп, өске ажылга ажылдаарын күзээн кижи мен. Ынчалза-даа хойлар чокка чурттап шыдавас-тыр мен деп, ырак эвес чораан хойларже көргеш, Колю чугаалады.

Ада-иезинден чарылган 5—6 харлыг өскүс оол дээргилерниң хоюн кадарып чораан. А кажан Болгарияга үрле үеде манап келген хосталга болу бергенде, Колю кооперативке кирип алган. «Мээң кадарчы—хойжу күш-ажылымны улус чон улуу-биле хүндүлеп көрүп турар, ынчангаш ол хүндүлелди эки ажылдап турганы, бадыткаары меңээ күзенчиг-дир» деп Колю чугаалап олурар.

— Колю Делчев тергиин эки хойжу болдур ийин. Ооң кодан хойлары дээрелериниң эң дээрези. Хойну ажаап, азыраарынга хөй күштерин ол берип турар, чыл бүрүде күрүнеге пландан ажыр чүс-чүс килограмм эътти, сүттүг болгаш дуктуг берип турар—деп кооперативтиң кол зоотехниги Иван Станчев чугаалап турар. Чоокта чаа одарга чеде бергеш, көрүп тур мен: Кырган Колю чаа чолдак тон кедип алган, өөрүшкүлүг ырлавышаан, болгар улустуң таңцызын тепкен тур. Ооң таңцылап турда эптиг, ээлдээн магадап тур мен. «Колюда чүү болган чоор?»—деп бодаан мен. Ынчалза-даа Колю мээң чанымга маңнап чедип келгеш, бичии хураганны көргүзүп, «Иване! Иване!» деп кыйгырды. Бо дээрге бистиң баштайгы уксаалыг хураганывыс-тыр. Мен ону чеже чылда манавадым дээр!» Колю хөй чылдарның дургузунда хойнуң үнелиг меринос уксаазын өстүрүп, бодунуң ынак ажыл-херээнге дүн-даа, хүн-даа дивейн ажылдап келген. Колю хөй чылдарда кылып келген бодунуң ажылының түңнелдеринге өөртүп турарын көргеш, «Ол дээрге алдар-дыр» деп бодал мээң сагыжымга кирип келген. Ынчангаш улуг тиилелге-биле холбаштыр кырган кадарчыга сагыш сеткилдиң бүгү ханызындан байырны чедирдим.

* * *

ГДР

РОСТОККА ЧАҢГЫС ХҮН

ГДР-ниң Балтикада эң улуг порт хоорайы—Ростокка хөй удаа баар ужурга таваржыр турган бис. Ындыг болза-даа бөлүк даштыкы журналистер-биле кады олче сөөлгү чорууш-кун онза шынарлыг болган болгаш ооң дугайын тодаргай бижиири черле чоптуг.

Ростокче бо чоруушкунну ГДР-ниң Демир оруктар эргелели организастаан. Бо чылын Герлицте вагон тудуунуң заводунуң бүдүрүп эгелээни кайгамчык вагоннарның бирээзи — тускай вагонга олурупкаш, Берлинден үнүпкен бис. Пластиканы калбаз-биле ажыглааның түңнелинде вагоннуң иштни делгем болгаш кончуг чырык болду. Кожазында ийи Купениң иштни хайныышкыныг-ла апарган. Столду долгандыр салып каан чымчак сандайларда олур бис. «Митропаның кол директору Альфред Крюгер ам безин ындыг 25 вагоннарны ажыглап турар» деп чугаалады. Оларның иштинден 10 вагонну Болгарияже болгаш Польшаче аян-чорук кылып чоруур кылдыр аныяк немец туристерниң эргезинге тывыскан.

СЭТА-ның корреспондентилери:
К. ОРЛОВА.
Е. БАШМАЧНИКОВ.

КҮШ-КУЛЬТУРА БОЛГАШ СПОРТ

СОВЕТ-МООЛ НАЙЫРАЛ

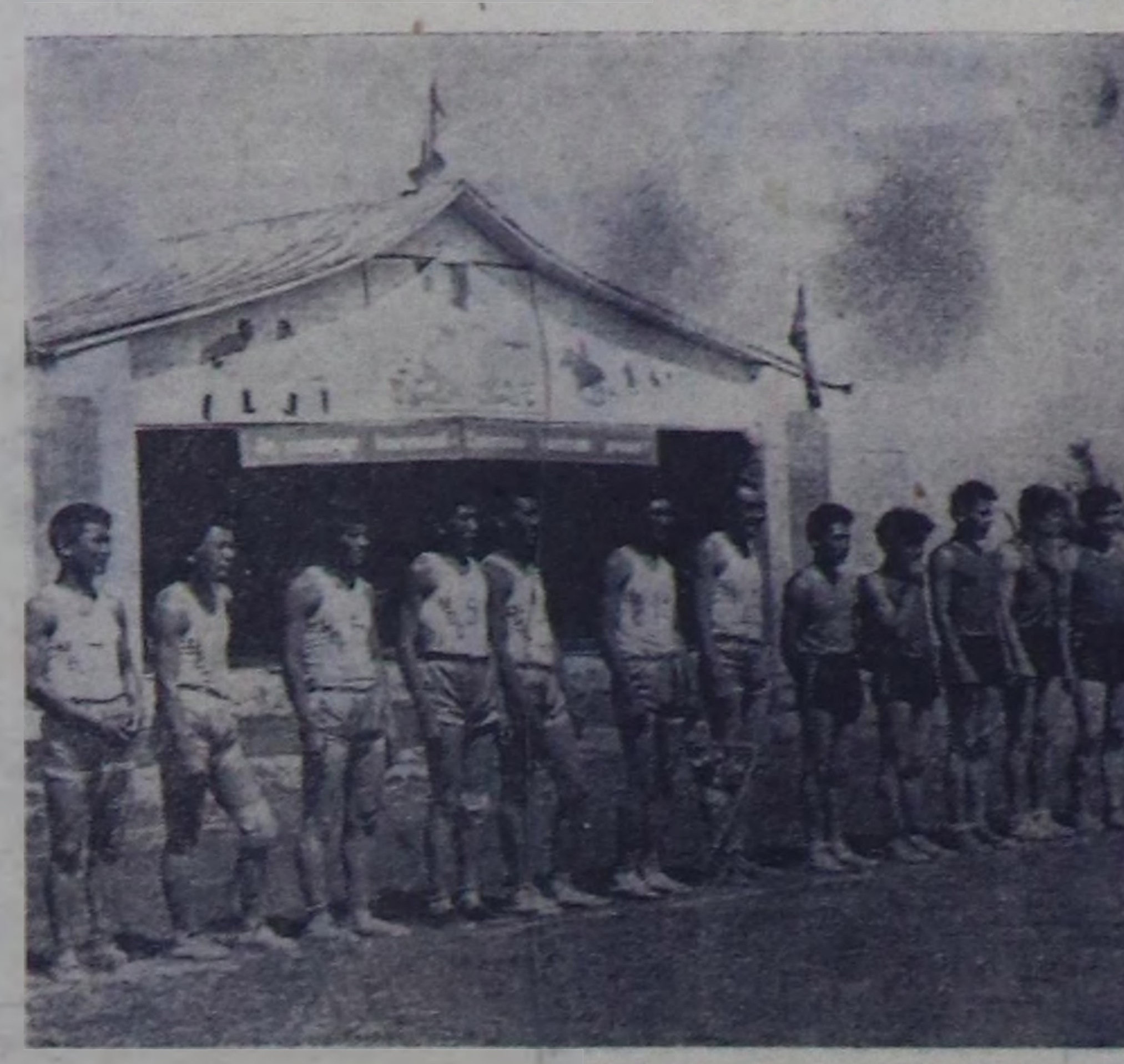

Моол Арат Республиканың Убсу-Нур аймааның парткомунуң, спорт болгаш күш-культура Чөвүлелиниң чалаанын ёзугаар Тыва АССР-ниң баскетбол талазы-биле бөлүк спортсменнери Убсу-Нур аймакка чораннар. Совет-моол найырал ниитилелиниң Тыва салбырының культурлуг харылзаа дугайында планынга, спорт херээн улам хөгжүдеринге холбашкан шак ындыг хемчеглер моон соңгаар улам калбарар.

Тываның спортчу төлээлекчилериниң акы-дуңма Убсу-Нур аймактың чону, хөй-ниитизи кайгамчык найыралдыг хүлээп алганын үнелеп демдеглээри өөрүнчүг. Бистерни моол эштер шуут-ла Хандагайты суурга кээп уткуп алган. Улан-Гом хоорайга баарывыска, бүгү-ле чүүлдерни биске таарымчалыг белеткээн турган.

Барган хүнүвүстүң кежээзинде, аймактың революстуг аныяктарының Эвилелиниң, күш-культура Чөвүлелиниң удуртукчулары-биле, спортсменнер болгаш хөй-ниити организацияларының төлээлекчилери-биле ужуражылга болган. Дараазында хүн бистерни аймактың партия комитединиң бирги секретары эш Хавдал хүлээп алган. Улан-Гом хоорайда бүдүрүлге, культура албан черлери-биле таныштаныывыс, дыштанылга бажыңынга, пионер лагеринге чораанывыс, өске-даа көрген чүүлдеривис биске уттундурбас болуп арткан.

Спортчу ужуражылга барганывыстың үшкү хүнүнде болган. Баштай школачыларның, а дараазында улуг улустуң шилиндек командалары-биле ойнаан бис. Бирги ужуражылга 71:46, а ийигизи 62:57 санның бистиң тиилелгевис-биле доозулган. Ол хүннүң кежээзинде Улан-Гомнуң аныяктары-биле ужуражылгага тураскаалдыг белектер солушкан бис.

Акы-дуңмалышкы кожа ийи республиканың спортсменнериниң бо ужуражылгазы совет-моол найыралдың улам-на калбарып, быжыгып турарын илереткен. Аймактың партия комитединиң бирги секретары эш Хавдал болгаш күш-культура Чөвүлелиниң даргазы эш Чимит олар бистерниң моон соңгаар улам чедиишкинниг болуруувусту күзээн. МАР-ның ажылчы чонунга, оон аныяктарынга болгаш спортсменнеринге найыралды, аас-кежикти илереткен бис.

ЧУРУКТА: Тываның болгаш Моолдуң баскетболистериниң ужуражыышкыны.

А. БАИР.
Моолга чораан баскетболистерниң киржикчизи.

БАЗА КАТАП—„ДИНАМО“

Хол бөмбүүнүң талазы-биле республиканың бирги чери дээш маргылдаа июнь 26—30 хүннеринде болуп эрткен.

Маргылдааның сөөлгү хүнүнде «Динамонуң» болгаш «Буревестниктиң» бирги командалары ойнаан. Баштайгы ийи оюнну динамочулар удуп алгаш, боттарының чедиишкиннеринге меңээргенип, үшкүзүнде удурланыкчызынга аштырган. Дөрткү оюнда сан 14:8 турда, «Буревестник» командазының ойнакчылары көрүкчүлерниң алыш часкаашкынынга хей-аът кирип, ылангыя К. Маадыр-оолдуң күштүг кагыглары командазынга санны немеп турган. Олар оюннуң инициативазын кезек када чаалап алгаш, санын деңнештирип алыр аргалыг болганнар.

«Динамо» командазы хол бөмбүүнүң талазы-биле ам дөрт чыл улай республика чемпиону болуп, бо маргылдаага база аштырышкынга таварышпаан.

«Спартак» биле «Трудовые резервы» командаларының сөөлгү оюну солун болган. Олар баштай ийи-ийи удушканнар. Бешки оюнда «Трудовые резервы» командазының саны 13:2 болуп, тиилелгеге чедир чүгле ийи мячик чаалап алыры арткан турган. А спартакчылар мячикти чаалап алгаш, бир деминиг ойнап, оюннуң темпизин улам дүргедедип, санын деңнештирип алган. Ылангыя «Спартактан» В. Бабкин, В. Луктанов олар ойнаарының болгаш кагарының талазы-биле онзаланып, көрүкчүлерниң мактадын чедип алган. Ынчангаш спартакчылар удурлакчызын ол-ла санынга удуп алганнар.

Беш хүн үргүлчүлээн демиселдиң сөөлүнде, республиканың бирги черин «Динамо» командазы ээлеп, 1963 чылдың чемпиону болган. Ук командага бирги черниң дипломун болгаш шилчиир кубокту база тураскаалдыг вымпелди тывыскан. А команданың ойнакчыларын спорт ниитилелдериниң болгаш организацияларының эвилелиниң республика Чөвүлелиниң мактал бижиктери-биле шаңнаан.

А. КУМАЯК.

Чогаадыкчы мергежил

Республиканың школачыларының техниктиг чогаадылгазының чанчыл болган делгелгези Кызылдың № 1 школазының чазанылга мастерскаязында ажыттынган. Делгелгеде Кызыл хоорайның болгаш Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик, Таңды, Өвүр районнарның школалары киржип турар.

Бо чылгы делгелгеге кирген ажылдарның саны эвээш-даа болза, чамдык школаларның идепкейлиг киришкенин демдеглээри чугула. Улуг-Хемниң Арыг-Үзүү сес чыл школазының өөреникчилериниң кылган чүүлдери сан талазы-биле хөй болгаш эки шынарлыг. Чижээ: Саша Хворов биле Толя Холомеев чайганыр херекселди, Толя Злобин биле Володя Ерофеев буфет болгаш столду чараш, уран-шевер кылганнар.

Кызылдың школаларында № 7 школаның (күш-ажыл башкызы эш Королев) делгээн ажылдары көрүкчүлерниң сонуургалын хаара тудуп турар. Ол школаның сески классчылары тускай чырыткан херекселдиг демир-орук участогун, паровозту, «Храбрый» деп аттыг пароходтуң хелир моделин кылганнар. Бо ажылдарның онзаланып турар чүүлү болза, оларны чаңгыс кижи эвес, а элээн каш кижи бөлүглежип алгаш чогааткаңы болур.

Шагаан-Арыгның № 1, 2 школалары моон мурнунда чылдарда уругларның техниктиг чогаадылгазының район болгаш республика делгелгелеринге эки түңнелдерни чедип ап турганнар. Бо чылгы делгелгеге олар ыштан, этажерка, комод, ном шкавы, бижик столу болгаш бажың иштиниң өске-даа эт-херекселдерин экеп делгээннер. Барыын-Хемчиктиң школачыларының даштан янзы-бүрү хүрзү-хевирлерни чазап кылганы база-ла солун.

Ниитизи-биле алырга, мында делгеттинген чүүлдер эвээш болгаш чаңгыс аай. Чамдык районнарның школалары делгелгеге шуут киришпээн. Олар бүдүн өөредилге чылының дургузунда делгелгеге салыптар хире чүвени кылып ап четтикпээннери ол бе? Чок, ол школаларның удуртукчуларының бо чугула херекти тоомчага албааны ол-дур. Моон мурнунда чылдарда делгеп турган экспонаттарны чамдык школалар бо чылын база катап-ла салганы шын эвес.

Школаның амыдырал-биле харылзаазын быжыглаар дугайында Хоойлуну амыдыралга чедиишкинниг боттандырып турар бо үеде, уругларның техниктиг чогаадылгазынче улуг кичээнгейни салыры эргежок чугула.

Арга-ыяшты камгалаңар

1. НИИТИНИҢ ХЕРЭЭ

Бистиң республикавыс арга-ыяш-биле байлак. Оларның ээлеринде кандыг ыяштарны чок дээр: Сибирьниң чоргаар дыды болгаш хөңү пөжү, мөңге ногаан хадызы болгаш шивиэн, кижини сергедип келир сүүзүн чыттыг чойганы болгаш хөй-хөй чадан үнүштери эгээртинмес байлак. Арга-арыглар кижилерни тудуг материалдары, оттулар ыяш, тоорук, кат, аң-мен кежи-биле хандырып турар болгаш бистиң Төрээн чуртувустуң каастап, кижилерниң кадыкшылынга эки салдарны чедирип турар. Ынчангаш партия болгаш чазак арга-ыяш камгалалын экижидерин, оларны улам сайзырадып өстүрерин чугула сорулгаларының бирээзи кылдыр салап, хүн бүрүде ол сорулганы төлептиг күүседиринче хөй-ниитиниң кичээнгейин угландырып турар.

Ындыг түрбүже Чөөн-Хемчик районнуң «Сүт-Хөл» совхозтуң девискээринде Манчүрек, Хүүректиг, Шеле-Бажы деп черлер өрттенип турган. Шеми-Бажынга болган өрттү «Ишкин» салбырының чурттакчылары ийи хонукта өжүрүп келген. Бо өрттер ол черлерге ажылдап турган ажылчыннарның өжүрбейн барган одагларындан өөскүп үнгени илерээн. Ындыг харысалга чок чоруктар-биле демисежир чорук чүгле арга-ыяш камгалалының ажылдакчыларының херээ эвес, а бүгү чоннуң херээ кылдыр көрзе чогуур.

С. Ондар.

2. ИРИП ЧЫДАР ЧУДУКТАР

Улуг-Хем районнуң Шагаан-Арыг ыяш ажыл-агый чери «УТКА» 25 чылы» совхозтуң Улуг-Алаакта 600 чоон дыт чудуктарны оттулар ыяш планынга киириштир кескеш, май айда оларны хап доозар деп шиитпирлээн. Хуусаа эрткен, а ол чудуктар ам-даа ажыглалга кирбээн. Район төвүнде болгаш кедээ суурларда оттулар ыяш чедишпейн турда, бо үнелиг чудуктар чөвүрээзи-биле ирип, шынары баксырап чыдып турар.

Шагаан-Арыг, ыяш ажыл-агый черинин шугуму-биле ыяш ажыл-агыйын сайзырадырының болгаш камгалаарының талазы-биле ажыл районда эки чорук турза-даа, ажыл-агый удуртулгазында ийи-чаңгыс дужуметсиг, улуургак кижилерни шүгүмчүлээри артык эвес. Ажыл-агый талазы-биле удуртукчу эш Кузьмин ажылчыннарга ээлдек эвес, ажылчыннарның саналдарынга, сүмелеринге тоомча чок чоруун көргүзүп турар. Ажыл-агыйның дирекциязы эш Кузьминге Улуг-Алаакта кескен ыяшты ажыглалга киирер дугайында айтыышкынны бээрге, четчир санныг ажылчын күжү бар турда-ла, эш Кузьмин ол айтыышкынны күүсетпээн.

Күрүнениң социалистиг өнчүзү — ыяш байлакты ынчаар харысалга чок көрүп болбас, кезип каан ол 600 чудуктарны чоокку үеде ажыглалга киирери чугула.

Ч. Андрей.

УДАВАС РЕСПУБЛИКАНЫҢ КИНОЭКРАННАРЫНГА

„Даарта келиңер...“

Сибирь чурттуг кыс Бурлакова Фрося Москваже поезд-биле чеде бээр. Перронда-даа, вокзал чанында-даа улус эңмежок. Бо улуг хоорайга ооң мурнунда чорбаан, чаа кээп турар кижээ, шынап-ла, баштайгы үеде дыка дүвүренчиг: ыңай-бээр шуушкан чон, машиналар, ыыт-шимээн ону хөлзедиптер. Фрося чемоданын, шоодайда суккан эт-севин болгаш өске-даа чүктешкилерин ууп чадай-чадай, кудумчулап базыптар. Ада-иезиниң мурнундагы таныжы, Москвада чурттап турар скульптор кижиниң бажыңын Фросяның дилеп чорупканы ол-дур.

Скульпторнуң бажыңы. Фрося ында ам чеде берген. Ийи кижиниң бо бажыңга баштайгы ужуражылгазындан-на оларның уран чүүлге сонуургалдының көрүкчү белени-биле билип ап болур. Скульпторнуң мастерскаазында ооң кылганы янзы-бүрү хевир-дүрзүлерни тургузуп каан. Оларны Фрося хандыкшылдыы-биле сонуургап көрүп, магадап турар. Хөглүг, чугаакыр кыстың найысылалга чүге келгенин скульптор билгеш, оон мынча деп катап-катап айтырар: «Фрося, консерваторияга азы институтка өөренирин ол ыйназ але?» Сагыш-сеткили хайныккан Фрося: «Ийе»—деп, чоргаар харыылаар.

Көдээден келген кыстың келир үеги салым-чолунуң боттанырынга скульптор ынчаар дузалап, сагыш човап эгелээр...

Фрося күзээнин ыявыла чедип аар дээш, өөренир черни боду-ла дилеп эгелээр. Ол, уран чүүл институдунга каш-даа катап баар. Ынчалза-даа херээ бүтпейн туруп бээр: институттуң профессору Александр Иванович кыстың айтырыынга дорт харыы бербейн,— эртен эрте кел, даарта кел—деп, соңгаарладып-ла турар. Ам канчаар? Соксап каар бе? Фрося оон ундаравайн, харын улам-на шииттпирлиг-биле, институтка бо-ла чеде бээр турган.

Александр Иванович өөренирин күзээн кыстың дилээн хандырбайн барып шыдавас болган, чүге дээрге Фрося—салымныг ыраажы, аңаа бодунуң бүгү-ле күзел сонуургалын бердинген, ыр оон чурталгазының өөрүшкүзү болган. Профессор ону ырладып шенеп көрүп, четпестерин айтып берип турар.

Келгеш, үр болбаан-даа болза, Фрося аянныг болгаш мерген ырлаары-биле ол өөредилге черин кайгадыпкан.

Фрося өөренип кириптер. Оон дугайы бүгү институтка дорааннан билдине бээр. Александр Иванович-биле чугаа үезинде, институттуң директору аңаа мынча дээр: «Силер бүгү студентилерже эвес, а чүгле дөрт студентиже кол сагыш салып турар-дыр силер»... Александр Иванович директорнуң ол бодалынга чөпшээрешпейн баар. Фрося ышкаш студентилерге ажылдан хостуг шактарында дузалаары профессорнуң хүлээлгези турган.

Аажы-чаң байдалын ап көөрге, Александр Иванович арай-ла ширийн, хенертен ажына хона бээр кижи. Директор-биле чугаалашкаш Александр Ивановичиниң сеткилин дыка хомудадыптар. Ынчангаш ол Фросяга: «Моон үнүп чор! Институттан үнүп чор!»—дээр. Профессорнуң ындыг ажыныышкынын турзажок. Фрося өөредилгезин кагбаан, институттан үнүп чорбаан.

Одесса киностудиязының бүдүрүп кылганы «Даарта келиңер» деп бо уран чечен фильм болза, берге оруктарны ажып эртип чораан чүүлдүң мергежилин чедип алган кыстың салым-чолунуң дугайында чугаа болур. Фросяның ролюнда — артист Е. Савинова. Оон ойнааны — тывызык, дидим, хөй-хөй таварылгаларда, чаптанчыг болгаш кээргенчиг ышкаш сагындырар. Е. Савинованың бо фильмде ойнавышаан, ырлап турары көрүкчүлерге база-ла солун болгаш хандыкшылдыг.

А. НУГУУРАК.

НААДЫМНЫҢ ХҮННЕРИНДЕ

ИЮЛЬ 6-ДА

9 шактан — Ленин кудумчузунга байырлалдың базаары.

16 шактан — Парктың ногаан театрынга байырлалдыг уткулга хуралы.

20 шактан — Парктың ногаан театрынга боттывыңгыр уран чүүл бөлгүмнериниң улуг концерти.

ИЮЛЬ 7-ДЕ

10-14 шак — Нефтебааза чоогунда, хоорайның аът чарыштырар черинге, аът чарыштырарының маргылдаазы.

16-19 шак — Парктың хүреш болур черинге тыва национал хүреш.

20 шактан — Парктың ногаан театрынга «Хайран-бот» деп шии болур.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

КИНОТЕАТРЛАРГА

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: «Комбанферос» 10, 12, 2, «Ийилээн эрлер-дир бис» 4, 8, «Алдын Диш» 6, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Кышкы фантазия» 11.15, 1.15 (делгем экранныг), «Айыылдыг ээтпектер» 3 (делгем экранныг), «Тудушкак реакция» 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Арыг дээр» 2-30, «Римден келген журналист» (2-ги сериязы) 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Чүрек ырлап тур» 1.15, 7.15, «Самолет чоруп тур» 3.15, 5.15, 9.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Ийи аңгы өрукта» 5, 7, 9 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчызының болгаш харысалгалыг секретарының 23-35, көдээ ажыл-агый килдизиниң 25-38, партийжи амыдырал килдизиниң 37-13, иштики информация килдизиниң 20-60, чагаа болгаш совет тургузуг килдистериниң 21-27, үлетпүр болгаш транспорт килдизиниң 22-64, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 21-47. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

ТС — 01257 Чагыг № 122. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. ИЮЛЬ 6 СУББОТА № 159 (5563).

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Өртээ 2 көп.

СЭКП ТЫВА ОБКОМУНУҢ ПЛЕНУМУ

Дүүн июль 5-те, СЭКП Тыва обкомунуң VI пленуму болуп эрткен. Пленумунуң ажылынга обком кежигүннеринден, кежигүнге кандидаттардан, обкомнуң ревизия комиссиязының кежигүннеринден аңгыда, республиканың хөй санныг партия, совет активчилери база киришкен. Пленум СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң түңнелдери болгаш республиканың партия организациязының сорулгаларының дугайында айтырыгны чугаалашкан.

Бо айтырыг талазы-биле СЭКП обкомунуң бирги секретары эш С. К. Тока илеткел кылган. Пленумнуң киржикчилеринден партия Кызыл хоорайкомунуң бирги секретары П. Киселев, «Найырал» совхозта партком секретары Р. Хунай-оол, Улус Чырыдыышкын министри Б. Белдур-оол, Тес-Хем партикомунуң секретары М. Кызыл-оол, республиканың хөгжүм-шии театрының режиссёру О. Сиин-оол, Чөөн-Хемчикте «Большевик» колхозтуң даргазы Ш. Куулар, ВЛКСМ обкомунуң секретары Г. Ширшин, Министрлер Чөвүлелиниң чанында күрүнениң айыыл чок чорууның комитединиң начальниги Н. Волосников болгаш өскелер-даа сапаа берип, чүве чугаалааан.

Чугаалашкан айтырыг талазы-биле пленум ажылчы чоннуң идея-политиктиг болгаш коммунистиг кижизидилгезин үндезини-биле экижидеринче угланган делгеренгей доктаалды хүлээп алган. Бөгүнгү солунда эш С. К. Токаның илеткелиниң допчулалын парладывыс. Пленумнуң ажылының дугайында отчёттуң уланчызы дараазының солунунга үнер.

ИДЕОЛОГТУГ АЖЫЛ[redacted]ЧҮВЕ ООҢ ДЭЭШТИИ

Партия обкомунуң пленумун[redacted]ва обкомунуң бирги секретары эш С. К. ТО[redacted]илеткелинден

Ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезиниң талазы-биле партияның кол угланыышкыннарын болгаш тодаргай сорулгаларын СЭКП Төп Комитединиң июнь пленуму тодарадып айыткан. Коммунизмниң тиилелгези дээш демиселге идеологтуг фронтунуң эң чугула ужур-дузазын эш Ильичевтуң илеткелинде, эш Хрущевтуң сорук кириикчи чырыткыланчак чугаазында, Пленум киржикчилериниң чугааларында болгаш Пленумнуң доктаалында онзалап демдеглээн. Коммунизмни тургузар дээш демиселге чоннуң баштыңчызы болгаш организакчызы болур ленинчи партияның ролюн эш Хрущев чаа күш-биле илередип, коммунистиг тургузуушкунунуң болгаш даштыкы политиканың талазы-биле бистиң чедиишкиннеривиске марксизм-ленинизмниң идеялары канчаар боттанып турарын тодаргай чижектерге көргүскен. Планнаашкынны сайзырангайжыдарының, улус ажыл-агыйын удуртурунуң экижидериниң айтырыгларынче, партияның идеологтуг ажылының сорулгаларынче ол бодунуң чугаазынга улуг кичээнгейни угландырган.

Эрткен он чылдарның дургузунда партияның болгаш чоннуң ажыл-чорудулгазының түңнелдерин Пленумга үндүрген. Кол түңнел чүл дээрге, ССРЭ-де социализмниң долу болгаш өчүзүнге чедир тиилелгези, коммунизм тургузуушкунунуң делгем оруктарынче бистиң чуртувустуң үнгени ол болур. Экономиканың, кижилерниң амыдыралының материалдыг болгаш культурлуг деңнелин бедидериниң талазынга, эртемниң болгаш техниканың талазынга кайгамчыктыг чедиишкиннерниң дугайын эш Тока чугаалаан. Валерий Быковскийниң болгаш делегейде баштайгы херээжен космонавт Валентина Терешкованың космоске кады үр ужудуушкуну чогум-на харын Пленум ажылының хүннеринде чедиишкинниг доозулганы кайгамчыктыг болуушкун болган деп онзалап демдеглээн. Бистиң экономикавыстың, эртемивистиң, техникавыстың, культуравыстың чедиишкиннери, социалистиг ниитилел тургузуунуң күчүзү болгаш ат-алдары космосту тайбың сорулгаларга шиңгээдип ап турарындан чырыткыландыр илергейлеттинип турар. Эрткен он чылдарны политика талазы-биле алырга, социалистиг демократияның, ажылчы чоннарның ниитилел-политиктиг идепкейиниң ёзулуг чечектелиишкини-биле, чурттуң амыдыралының бүгү талаларынга партияның удуртур ролюнуң улам ыңай бедиишкини-биле демдеглеттинген. Даштыкы политиканың талазы-биле алырга, ол чылдарда янзы-бүрү социал тургузуглуг күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынының ленинчи принцивиниң амыдыралчы улуг күштүү бадыткаттынган. Партияның мерген угаанныг даштыкы политиказы бистиң чуртувустуң делегейге ат-алдарын быжыглаан.

Эргиниң артыышкыннарынга, империалистиг пропагандага удур уламна улуг болгаш шиитпирлиг шавар халдаашкынче чаа угланыышкынны болгаш кыйгырыгны СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң бүгү ажылы берип турар. Амгы байдалдарда партияның идеологтуг ажылының утказы болгаш угланыышкыны ийи кол факторларны тодарадып турар. Иштики фактор чүл дээрге, коммунизм тургузуушкунунуң калбартырының үезинче бистиң чуртувустуң киргени, кижилерниң медерелинде эрткен үениң артыышкыннарын чок кылыр, чаа кижини кижизидер дээш демисел ол болур. Даштыкы фактор чүл дээрге, социалистиг системаның бурунгаар шапкын хөгжүлдези, делегейде күштерниң деңзигүүрүнүң социализмге ажыктыг кылдыр үндезинниг өскерлиишкини ол болур.

Совет Эвилелиниң, бүгү социалистиг лагерьниң кайгамчыктыг чедиишкиннери болза, экономиктиг чарышка тиилээр, социализмни чепсектиң күжү-биле базар дээр империалистерниң кордалдарын буурап дүжүүшкүнге таварыштырып турар. Чогум-на харын ооң ужурунда империалистер ам кол идегелин идеологтуг хоралаашкынга онаап турар.

Партияның парлалга, радио, кино, школа, литература болгаш уран чүүл, «Билиг» ниитилел, культура албан черлери ышкаш ындыг шалыпчы күштерниң, а ол ышкаш Советтер, профэвилелдери болгаш комсомол ышкаш ындыг массалыг организацияларның ажылчы чоннарны кижизидеринге рольдуун Пленумга чаа күш-биле онзалап демдеглээн.

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң директиваларын-биле холбаштыр Тываның партия организациязының идеологтуг ажылының байдалын эш Тока тодарадып көргүскен.

Республикага эрткен өөредилге чылында партия чырыдыышкынының калбак четкизи ажылдап, 1200 пропагандистер ажылдап турган, дыка хөй кижи марксисчи-ленинчи теорияны бот кичээл-биле өөренип турган. 400 агитколлективтерде 6 муң ажыг агитаторлар бар. «Билиг» ниитилел 2 муң чыгам лекторларлыг. Ол дээрге коммунизм тургузукчузунуң угаан-бодал бүдүжүн кижизидер, мурнакчы дуржулга болгаш дээштиг билиглер-биле чепсеглээр, материалдыг бүдүрүлгениң талазынга идепкейлиг салдарын чедирер хүлээлгелиг улуг күш-түр.

«Революцияның чалбыыжы» колхозта масса-политиктиг болгаш пропагандачы ажыл эки тургустунган, ол чорук ажыл-агыйжы херектерге эки салдарын база чедирип турар. Ол колхоз республикада мурнакчыларның бирээзи апарган. Кызыл электростанциязының, «Октябрь 14 чылы» колхозтуң, «Кара-Чыраа» хөй фермазының болгаш өске-даа чамдык коллективтерниң дугайында база ындыг чугаалап болур.

СЭКП-ниң XXII съездизиниң материалдарын, партияның Программазын, СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң шиитпирлерин өөренир болгаш тайылбырлаар талазы-биле республикага дыка улуг ажыл чорутунган, ол үлетпүр ажылынга, тудугга болгаш кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезинге таарымчалыг түңнелдерни берген.

Ынчалза-даа политиктиг өөредилге ниитизи-биле четпес организастаттынган. Партия чырыдыышкынының системазынга агар политиканың бөлгүмнери колдап, коммунистиг кижизидилгениң чүгле 21, экономика өөрениириниң чүгле 6 школалары санаттынып турган. Эртемниң этеизмниң талазы-биле бөлгүмнер-даа, школалар-даа мырыңай чок болган.

Чамдык партия организациялары марксизм-ленинизмни пропагандалаарын илергей-ле чедир үнелеп көрбээн. Чижээ, «Тыва даг-түгү» комбинатка тодаргай экономиканың далаш-биле тургустунган бүгү 60 бөлгүмнери бир-ийи кичээл соонда-ла тарап дүшкен. Парткомнуң (секретары эш Коганков), ылангыя аныяктарда идеологтуг ажылдың суларгай чоруу тудугнуң чорудулгазынга багай салдарын чедирип турар. «Тыва-кобальт» комбинат тудуунда (парткомунуң секретары эш Еленов) байдал база барык шак-ла ындыг. Ында муң ажыг ажылчыннар бар, ынчаарга 6 бөлгүмнерге өөредилге-биле 60 четпес кижи хаара туттунган турган.

Партияның Кызыл хоорлону тудугжуларның болгаш коммунал бүдүрүлгелериниң ажыл-ишчилериниң ортузунга өөредилге болгаш идеологтуг ажылды эки организастаарын база чедип албаан. Хоорайның кол-хол үлетпүр бүдүрүлгелеринде болгаш тудуг участоктарында идей-кижизидилгелиг ажыл сандаргай, ажыл шагы үзер, арагалаар чоруктар, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң онаалгаларын күүсетпес чоруктар бар деп чүвени хыналда көргүскен.

Улуг-Хем районга коммунистерниң деп кезиинден хөйү партия-даа, профессионал-техниктиг-даа, ниити билиг-даа өөредилгези-биле хаара туттунмаан болган. Коммунистерниң ортузунга идей-кижизидилгелиг ажылды четпес тургускан чорук оларның дыка хөйү бүдүрүлгеге мурнакчы рольду ойнавас чорукка чедирген, а район ниитизи-биле экономиканы хөгжүдериниң планныг онаалгаларын күүсетпейн турар.

Чаа өөредилге чылында политикт[redacted]
болгаш бүдүрүлгечи пропаганда[redacted]
организастаарын үндезини-биле эк[redacted]
жидер, ооң коммунистиг күш-ажы[redacted]
дың болгаш мурнакчы дуржулганы[redacted]
школалары, мастерлер школалар[redacted]
улусчу университеттер болгаш ле[redacted]
ториялар чергелиг ындыг массал[redacted]
хевирлерин бүгү хемчег-биле калб[redacted]
тыр херек.

Чоннуң ортузунга агитация аж[redacted]
лын база экижидери негеттинип [redacted]
рар. Бо чылын партия организац[redacted]
лары агитаторларның составын [redacted]
мээн, оларның хүрээлениин элээн [redacted]
белеткелдиг кижилер-биле күшт[redacted]
дирген. Оларның арасында кайга[redacted]
чыктыг энтузиастар дыка хөй. [redacted]
жээлээрге, Чөөн-Хемчик районн[redacted]
Хайыракан сес чыл школазының ба[redacted]
кызы, республиканың алдарлыг ба[redacted]
кызы, агитатор Обус Маның-оолов[redacted]
Моңгуш чоңга улуг хүндүткелд[redacted]
Болхозчу суурга ол агитатор баж[redacted]
ның тургускан болгаш политикт[redacted]
информацияларны үргүлчү кылы[redacted]
малчыннарга болганчок-ла чеде бе[redacted]
ген турар. Бии-Хем район библиотек[redacted]
зының эргелекчизи Анна Павлов[redacted]
Петрова — Туранның сүт-бараан фе[redacted]
мазынга кезээде кузенчиг аалч[redacted]
Саанчылар ортузунга беседаларны ол үргүлчү кылып, малчыннарның амыдырал-чурттаалгазынга культураны нептередир талазы-биле практиктиг дузаны чедирип турар.

Ынчалзажок дыка хөй коллективтерде аас агитациязын болгаш көскү агитацияны чурттуң болгаш республиканың амыдыралындан төрүттүнүп турар чаа чүүлдерни бар ындаалап чорутпайн турар, а чамдык черлерде ол ажыл ниитизи-биле саналгай байдалда турар.

Агитация ажылын массаларны бодунуң соо-биле эдертип, күш-ажылдың эки үлегер-чижектеринге оларны өөредип, чогаадыкчы идепкейни калбартып шыдаар аргалыг эң-не атаалдарлыг кижилерге даңзып, ол ажылды доктаамал чорудар ужурлуг.

«Билиг» ниитилелдиң тыва салбыры дыка улуг күштүг каттыштырып турар. Билиглерни массаларга эрес шудургу, ёзулуг коммунистиг эгелээшкин-биле чедирип, мурнакчы дуржулганы чүве кылдыг пропагандалап чоруур элээн хөй лекторларны илеткелчи демдеглээн. Ындыг кижилер дээрге Улуг-Хем районнуң Жданов аттыг колхозта лекторлар бөлүүнүң удуртукчузу Бавуу-Сюрюн, Тыва эртем-шинчилел институдунда Изынеева, «Элегест» совхозта Зверев болгаш оон-даа өскелер болуп турар. Бай-Хемниң «Тиилелге» колхозта эш Якименко удурткан лекторлар кыптыгышкынныг ажылдап турар. «Тиилелге» совхозта ажылчын комитединиң даргазы эш Аракчаа баштаан лектор бөлүүнүң ажылы сөөлгү үеде элээн экижээн. Сарыг-Сеп суурда аныяктарның лекторлар бөлүүнүң удуртукчузу, музыка школазының директору В. А. Ракова эки инициативаны эгелээн. Музыка лекторийин ол организастаан болгаш ооң ажылын башкарып турар.

Ынчалзажок лекция пропагандазын ам-даа делгеренгей чорутпайн турар. Бүдүрүлгеге мурнакчы дуржулга дугайында, үлетпүрнүң болгаш кодээ ажыл-агыйның экономиказының, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң болгаш чаа техниканы нептередириниң, эртемниң болгаш коммунистиг кижизидилгениң дугайында лекция кедергей ховар номчуттунуп турар. Коллективтерге политиктиг илеткелдерни болгаш беседаларны кылбайн турар кижилерниң санынга эштер Дажаа, Нестеровский оларны болгаш оон-даа өскелерни илеткелчи адаан. Чамдык удуртур ажылдакчыларны чоокта чаа СЭКП обкомунга чалап келдирген. Оларга белен материалдарны бергеш, колхозтерге барып илеткелдер, лекцияларны кылыр онаалганы берген. Ындыг турбуже безин эштер Будегечиев, Достак-оол, Цевменко болгаш чамдык өске-даа кижилер чоңга барып лекцияларны, илеткелдерни кылып бербээннер.

Чурттакчылыг дыка хөй черлерде ылангыя кодээ суурларда болгаш чаа тудугларның районнарында культура-чырыдыышкын болгаш спорт ажылының сандаргай чоруун узуткаарының эргежок чугулазынче июнь Пленуму партия болгаш комсомол комитеттерниң, совет болгаш профэвилел организацияларының кичээнгейин угландырган.

Кызыл-Мажалыктың культура бажыңында массалыг ажыл багай тургустунган. Ооң даштыкы хевир шинчизи болгаш девискээр-даа сус чок. Ону канчап культура албан чери деп адап болурул?

Материал-техниктиг эки баазалыг болгаш фильмнер фондулары-биле хандыртынган хирезинде-ле кино четкизи ылангыя Барыын-Хемчик, Өвүр, Тожу районнарда болгаш Кызыл хоорайда четпес ажылдап турар. Массалыг хемчеглерни: кинофести-

[redacted]Пленумунга демдеглээн. Коллективтиң кижизидикчи ролюн бүгү хемчег-биле бедидип, коммунистиг күш-ажыл дээш чарышты калбак нептередип, мурнакчы дуржулганы нептередип алган хүлээлгелерни күүседиринче хөй-ниитиниң бүгү күжүн кедүрер хүлээлгелиг бис.

Республикада коммунистиг күш-ажыл дээш чарышта 6 муң ажыг ажылчыннар болгаш албан-хаакчылар киржип турар. Ынчалзажок амгы үениң ол чугула шимчээшкининче ам-даа чогуур кичээнгейни салбайн турарывыстың уламындан ол шимчээшкин массалыг болбайн турар. Коммунист, комсомолчу бурунгуу чүгле чарыштың киржикчизи болбайн, харын ооң идепкейлиг организакчызы, пропагандизи болган турар шак ындыг байдалды чедип алыр ужурлуг. Кызылда чарышта 2735 кижи киржип турар. Ынчаарга оларның арасында чүгле 218 коммунистер, 311 комсомолчулар бар. Тускай эртемниглерниң улуг отряды ам үениң ол патриотчу шимчээшкининиң хажызында турар. «Көк-Тей» совхозка чарышты организастаар талазы-биле кандыг хемчеглер алдынып турарыл деп айтырыгга ооң удуртукчулары ындыг хемчеглер чорудар чайывас чок дээр чыгыы кылдыр харылаап турарлар. Өске-даа чамдык коллективтерде шак ындыг хөөн бар.

Коммунистиг күш-ажылдың бригадалары азы шалыпчылары деп аттарны тыпсырда чамдыкта ёзу барымдаалай көрүп, күш-ажылга, өөредилгеге, амыдырал-чурттаалгага кайгамчыктыг түңнелдерни чедип алган болгаш коммунистиг күш-ажылдың бригадалары, шалыпчылары атты эдилээр хүндүлүг эргени чедип алган кижилерни болур чогууру-биле адаржыдып демдеглевейн турар.

Үлетпүрнү, кодээ ажыл-агыйны кодүрериниче кайгамчык улуг курлавыр мурнакчы дуржулганы нептерединде болуп турар. Ындыг турбуже ону чамдыкта деткип, нептеретпейн турар, ооң экономика талазы-биле ажыктыын өөренип көрбейн турар.

Хөй-ниитиниң салдарының бүгү күчүзүн болгаш совет хоойлуларның бүгү күжүн ажыглавышаан, мангыстарга, чиниженнерге, оорларга, хулиганнарга, арагачыларга, чалгааларга удур шиитпирлиг демиселди чорударынче ТК-ның Пленуму кыйгырган.

Партия-күрүне контролюнуң болгаш ооң хөй санныг активчилериниң күчүзүн болгаш дээштиг чоруун бюрократтар болгаш бодунуң карманы-биле күрүне кассазын ылгавайн баар кижилер, үрей кылыкчылар база ажылынга суларгай болгаш ажыл-агыйжы эвес кижилер, хоойлуларны херекке албайн баргылаар кижилер билип эгелей бергеннер. Улусчу дружиналар болгаш эш-хуузунуң судтары улуг болгаш ажыктыг ажылдарны кылып турарлар.

«Колхозтар кежигүннери болбайн турар хамаатыларның хуу өнчүзүнге турар малдың норма-чижээниң дугайында» чоокта чаа Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели доктаал хүлээп алган. Ооң чайгылыш чок күүсеттинген турарын чедип алыр херек.

Хөй-ниитиниң дээштиг салдарының бүгү күчүзүн, совет хоойлуларының бүгү күжүн ажыглап тургаш, мангыстарга, оорларга, хулиганнарга, арагачыларга, чалгааларга удур хайыра чок демиселди чорудар деп, ТК-ның Пленуму кыйгырган.

Партия-күрүне контролюнуң болгаш ооң хөй санныг активтериниң күчүзү болгаш дээштиг салдарын бюрократтар, күрүнениң кассазын бодунуң карманы-биле будап турар кижилер, оранның байлаан турарында тогтчеглээр кижилерни, ажылга харысалга чок болгаш ажыл-агыйжы эвес чорукту көргүзүп турар кижилер, хоойлуларны үреп турар кижилер медерээп билип эгелей берген. Улусчу дружиналар болгаш эш хуузунуң судтары улуг болгаш ажыктыг ажылды чорудуп турар.

Ындыг болза-даа ниитилелге удур идегеттер-биле демисел ам-даа кедергей кошкак. Ажылчы чоннарның калбак массаларын ол демиселче ам-даа кириштирбээн бис. Чамдык партбоннар, хөй-ниитиниң корум-чурум камгалалының министерствозу, республиканың прокуратуразы болгаш Дээди суду, чамдык чер-чер Советтери хөй-ниитиниң бот-тывынгыр организацияларын ам-даа кошкак организастап база углап турар.

Парлалганы, радиону болгаш кинону идеологтуг фронтунуң шалыпчы күштери деп Пленум айыткан. Номнар болгаш солуннар Тываның ажылчы чоннарының амыдыралынче быжыы-биле кирген, ажылчын болгаш кодээ корреспондентилерниң активи өскен. Бистиң солуннарывыс болгаш радио дамчыдылгазы сөөлгү үеде бүдүрүлгениң айтырыгларын элээн үргүлчү чырыдып турар апарган. Республиканың чугула тудугларындан медээлерни, тускай арыннарны, ажылчын корреспондентилерниң рейдилерин парлап турар. Ол чорук республиканың чугула тудугларында четпестерни чайладырынга дузалап турар.

Кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезинде бот орулга-чарыгдалыг хойжу бригадалар, колхозтарда болгаш совхозтарда комплексилиг бригадалар, техниктиг хандырылганың звенолары, мурнакчыларның школаларының ажылының дуржулгазы ышкаш дыка хөй үнелиг эгелээшкиннерни солуннар болгаш радио деткээн. Коммунистиг кижизидилгениң темаларының, малчыннарның культурлуг амыдырал-чурттаалгазы дээш демиселдиң чүүлдерин болгаш өске-даа материалдарны хөйнү парлап турар апарган.

Мангыстарга, хулиганнарга удур, эргиниң артыышкыннарынга удур сатиралыг хөй чүүлдерни деткиири чөптүг. Ындыг болза-даа бистиң солуннарывыста четпестер ам-даа хөй. Радио дамчыдылгазы чаңгыс аай болуп турар. Чамдык очерктер болгаш чурумалдар кижилерниң угаан-бодалын, күзел-соруун, оларга таваржып турар бергелерни илеретпейн турар.

Ындыг янзылыг четпестер Тываның ном үндүрер черинде база бар. Ном үндүрер чер кодээ ажыл-агый болгаш үлетпүр бүдүрүлгениң шолбаннарының дуржулгазын байыткан чогаалдарны кончуг эвээшти үндүрүп турар. Ол ажылга чогаалчыларны, журналистерни болгаш өске-даа активти кошкак кириштирип турар. Парлап үндүргүлээн хөй номнар күш-ажылдың мурнакчы дуржулгазын хандыр илеретпейн турар.

Партияның Төп Комитеди парлалганың шүгүмчүлелдиг чүүлдериниң дээштиин дээш кызымаккай демиселди чорударының эргежок чугулазын бодунуң шиитпирлеринге чаңгыс эвес удаа айтып келген. Ол айтыышкыннарны күүсетпишаан, обком, хоорком болгаш районнарның партия комитеттери парлалгага үнген чүүлдерге боттарының кичээнгейин күштелдирген. Редакциялар боттары шүгүмчүлелдиг материалдарга харыыларны хөйнү парлап турар апарган. Ындыг болза-даа солуннарның шүгүмчүлелдиг материалдарын кичээнгейге ап, бо дугайында чогуур хемчеглерни ап турары ыракта-ла четпес. Чамдык удуртукчулар парлалганың медээлеринге харыылавас, ыыт чокка эрттирер азы эрeнгей сөстер-биле болгаш түңнелдер-биле харыылап турарлар. Ындыг фактыларны илеткелчи тодаргай чижектер-биле көргүскен.

Ам республиканың бүгү районнарында, а ол ышкаш Ак-Довурактың болгаш Хову-Аксының чаа тудугларында радио дамчыдылгазының редакцияларын хөй-ниитиниң чуруму-биле тургускан болгаш ажылдап турар. Бо болза идеологтуг ажылдың чугула хевири-дир. Ынчангаш партия комитеттери ону эки организастаар хүлээлгелиг.

Хана солуннарының ролю болганчок-ла кудулап турар дугайын херечилеп турар фактылар эвээш эвес. Чижээ, Улуг-Хем, Тес-Хем болгаш Барыын-Хемчик районнарның колхозтарының болгаш совхозтарының хөй нуруузунда хана солуннары кампания үезинде үнүп турар. Кызылдың бүдүрүлгелериниң хана солуннары боттарының бүдүрүлгелериниң амыдыралын кошкак болгаш доктаамал эвес чырыдып турар.

Литератураны болгаш уран чүүлдү улам ыңай хөгжүдер чорук чаа кижини кижизидеринге, коммунистиг культураның хевирлеттинип тургустунарынга аажок улуг ужур-дузалыг болуп турарын ТК-ның Пленуму демдеглээн. Литератураның болгаш уран чүүлдүң талазы-биле партияның ленинчи угланыышкынын тодараткан, чогаадыкчы ажылдакчылар-биле ужуражыышкыннарга эш Н. С. Хрущевтуң чугааларын Пленумнуң киржикчилери чаңгыс эп-сеткил-биле болгаш изиг-биле хүлээп алган.

Тываның чечен чогаал литературазында Тываның сураглыг кижилериниң дугайында чамдык очерктер, каш-каш чогаалдар үнген. Чамдык чогаалчылар баштайгы тыва романнарны бижип турар. Шиилерниң жанры идепкейжип эгелээн. Тыва чогаалчыларның чаа чогаалдарының дугайын, оларның тематиказының чамдык калбарыышкынының дугайын чугаалап тургаш, эш Токаның демдеглээни болза; амгы совет литератураның сорулгаларының деңнелинден олар ам-даа ырак турарлар. Чамдык тыва чогаалчыларның чогаадыкчы ажылында чаңгыс талалаар чорук ам-даа бар. Совет Тываның аныяк ажылчын ангызының төлээлекчилерин оларның чогаалдарында көрбейн турар бис. Тыва литератураның ооң өске улуг четпес чүүлү болза чогаалдарның тематиказының үүрмээ, натурализмниң артыышкыннары барында болур. Чижээлээрге, ындыг четпестер С. Сарыг-оол, С. Сюрюн-оол, А. Даржай, С. Тамба оларның чогаалдарында бар. Тыва чогаалчылар уруглар литератураазының чогаалдарын тургузар талазы-биле шоолуг ажылдавайн турар.

Партийжи болгаш улусчу болур чоруктуң ленинчи принциптерин боттарының чогаалдарынга калбартып, сиңирери, бистиң хөй талалыг кайгамчык ажыл-чорудулгавысты илередип турар чайынначак чогаалдарны тургузары—Тываның чогаалчыларының соңгаарттынмас сорулгазы болур.

Аныяктарны өөрединге болгаш кижизидеринге совет школаның улуг ужур-дузазын ТК-ның Пленуму демдеглээн. Школаның амыдырал-биле харылзаазын быжыглаар дугайында Хоойлунуң боттаныышкыны бодунуң эки талалыг түңнелдерин ам безин берген. Ол түңнелдерни бистиң республиканың чижээнден көрүп турар бис. Өөреникчилерниң күш-ажылчы кижизидилгези экижээн, аныяктарның школа доосканы соонда материалдыг бүдүрүлгениң адырларынга ажылдаар чүткүлү күштелген, коммунистиг тургузуушкунунуң практиказынга школаны чоокшуладыр херекте чамдык базымнар кылдынган. Республиканың школалары ам безин улус ажыл-агыйынга бедик билиглиг кадрларны берип турар. Бо чылын ортумак школалар улус ажыл-агыйынга 216 тускай эртемниглерни белеткеп үндүрген.

Школа өөредилгезин эде тургузар херекте улуг четпестерни эш Тока моон-биле кады демдеглээн. 1962—1963 өөредилге чылында Барыын-Хемчик районнуң школалары өөредилгени багай түңнелдер-биле доосkан: 6873 өөреникчилерниң иштинден 801 кижиниң өөредилгези багай болган. Улуг-Хем районда 5066 өөреникчилерниң иштинден 537 кижи өөредилгеге чедиишкин чок болган. Школаларда кижизидилге ажылының чавыс деңнелиниң чырдагаанындан чамдык черлерде бичии назылыг уругларның хөй-ниитиниң чурумун үрээр, харын кемниг үүлгедиглер кылыр чоруктары илереп турар. Дыка хөй школаларда бүдүрүлге өөредилгезин бүдүүлүк болгаш эрeнгей тургускан.

Тускай өөредилге черлериниң, ылангыя Кызылдың механизация училищезиниң, кодээ ажыл-агый техникумунуң, садыг-кооператив училищезиниң студентилериниң болгаш өөреникчилериниң ортузунда ажылда улуг четпестерни илеткелчи чугаалаан. Ол өөредилге черлеринде хулиганнаар болгаш ниитилелге удур өске-даа үүлгедиглерниң таварылгалары бар.

Аныяктарның ортузунга идей-кижизидилгелиг ажылды экижидериниң, ол чугула сорулганы шиитпирлээринге ленинчи комсомолдуң ролюн бедидериниң онза чугулазын ТК-ның июнь Пленуму айыткан.

Республикада 20 муң ажыг кижини бодунуң хүрээлениинде каттыштырган комсомол организациязы бо талазы-биле элээн ажылды чорудкан. Ындыг болза-даа бүгү чүве ам-даа ыракта-ла кылдынмаан. Дыка хөй бүдүрүлгеге коллективтеринде ажылдап турар аныяктарның күш-ажылчы сагылга-чуруму чавыс, аморалдыг үүлгедиглерниң фактылары илереп турар. Аныяктарның политиктиг өөредилгезин кошкак чорудуп турар. Комсомолчуларның хөй-хөй политбөлгүмнери тараан, пропагандистер ажылдаваан.

Пленумнуң айтыышкынын күүсетпишаан, ажылчы чоннарның кижизидилгезинге профэвилелдериниң болгаш ажылчы чоннар депутаттарының чер-чер Советтериниң ролюн улам ыңай бедидерин херек кырынга хандырары эргежок чугула. Облпрофчөвүлел, профэвилелдериниң адырлар обкомнары боттарының ажылын улус ажыл-агый планнарын болгаш республиканың ажылчы чоннарының социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер дээш демисел-биле шууд холбаштыр тургузар ужурлуг. Ындыг болза-даа профэвилелдери хуралдар, бүдүрүлгениң доктаамал ажылдаар чөвүлел хуралдары ышкаш, идеологтуг дээштиг салдарның ындыг чепсектерин күш-ажылга, коллективке ажылчыннарны кижизидеринге ам-даа четче эвес ажыглап турар.

Чеди чыл планын күүседириниң сорулгалары-биле бистиң идеологтуг ажылывысты канчаар холбаштырып турарын эш Тока чамдык тодаргай чижектер-биле көргүскен. Чамдык эки түңнелдерни демдеглевишаан, илеткелчи шиитпирлеттинмээн сорулгаларже, күрүне планнарының күүседлезинде, ылангыя мал ажылын хөгжүдериниң планының күүселдезинде улуг четпестерже кичээнгейни угландырган. Моон-биле холбаштыр илеткелге Барыын-Хемчик, Улуг-Хем болгаш Таңды районнарның партия болгаш совет органнарының удуртукчуларын шыңгыы шүгүмчүлээн. Бо районнарда малчыннарның ортузунда политиктиг ажыл багай чоруп турар, партия обкомунуң эрткен пленумунуң айтыышкыннарындан чогуур түңнелдерни кылбаан. Ооң түңнелинде малдың баш санының өстүрер болгаш ооң продуктулуун бедидер талазы-биле планнар күүсеттинмээн. Моон-биле кады Чөөн-Хемчиктиң партия организациязының ажылының дуржулгазын илеткелде көргүскен. Ол партия организациязы чоннуң бүгү бөлүктериниң ортузунга партийжи-политиктиг ажылдың ролюн шын билип турарының ачызында ажыл-агыйжы херектерге эки түңнелдерни чедип ап турар. Бо чылын район часкы тарылганың планын, аъш, дүк болгаш сүт садарының чартык чыл планнарын ажыр күүсеткен, ында ажылчы чоннарның хөй нуруузунуң ортузунда бедик морал-политиктиг байдал болгаш күш-ажылчы идепкейлиг чорук тодаргай көстүп турар.

Республиканың үлетпүрү, автомобиль транспорту, коммунал бүдүрүлгелер, садыг болгаш ниитиниң чемненилге черлери чартык чыл планнарын ниитизи-биле доллур болгаш ажыр күүсеткеннер. Ол участоктарда күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле кооруунуң үлегер-чижээн көргүзүп турар сураглыг кижилер илереп турар, мурнакчы бүдүрүлгелерниң болгаш ажыл-агый организацияларының саны өскен. Ындыг болза-даа чамдык бүдүрүлгелер болгаш тудуглар бирги чартык чылда боттарының планнарының күүселдезин үскен. Оларның иштинде даг-дүгү болгаш кобальт комбинаттарның шалыпчы тудугларының бары хараданчыг-дыр.

Чурт үлетпүрүнүң болгаш херегл(е)л кооперациязының бүдүрүлгелериниң ажылында, ылангыя кадрларны шилиир болгаш кижизидер херекте четпестерни илеткелде шыңгыы шүгүмчүлээн. СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң айтыышкыннары үнгени-биле холбаштыр капитал тудугнуң херээн экижидеринче, хөй тудугларга капитал салыышкыннарны бударадырының четпес практиказын ажыш эртериниң эргежок чугулазынче, хөй акша хөреңгилерни алырын болгаш чаа тудугларны эгелээрин, чаа курлавырны тургузарын оралдажык чоруур, а эгелээн тудугларны доозар дугайын бодавас чамдык удуртукчуларның дужун хараар хөөннерни чайладырынче кичээнгейни эш Тока көрүндүрген.

Бодунуң илеткелиниң түңнелинде эш Тока республиканың партия организациязы, бодунуң Төп Комитединиң шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезинге чаа бурунгаарлаашкынны кылып, аңаа үндезилээш ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң планнарын күүседир дээш демиселге оларның идепкейжизин чогаадыкчы улам бедик кодүрүп үндүрер дээрзинге быжыг бүзүрелин илергейлээн.

* * *

Эш Тока «СЭКП ТК-ның төлээлекчилериниң КБП ТК-ның төлээлекчилери-биле болур ужуражыышкынының дугайында» СЭКП ТК-ның Пленумунуң доктаалын партияның область комитединиң пленумунуң киржикчилеринге таныштырып, бир талазында, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы-биле, өске талазында, аңы-дүмма партиялар-биле Кыдаттың Коммунистиг партиязының арасында чөрүлдээлерниң утказын тайылбырлаан. СЭКП ТК-ның иштики-даа, даштыкы-даа политика талазы-биле чорудуп турар хемчеглериниң болгаш базымнарының партияның Төп Комитедин доктаандыр сырый каттышкан Тываның бүгү коммунистериниң мурнундан эш Тока изиг-биле чүүлдүгзүнүп деткээн.

Н. С. ХРУЩЕВ МОСКВАДА ЭЭП ЧАНЫП КЕЛГЕН

СЭКП Төп Комитединиң бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш Н. С. Хрущев Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының Төп Комитединиң бирги секретары, ГДР-ниң күрүне чөвүлелиниң даргазы эш Вальтер Ульбрихтиң 70 хар харлааанынга холбаштыр найыралдыг аян-чорук кылып, барып чорааны Герман Демократтыг республикадан Москвага июль 4-те кадайы-биле ээп чанып келген.

Внуков аэродромунга эш Н. С. Хрущевту Л. И. Брежнев кадайы-биле, А. И. Микоян, Н. В. Подгорный, М. А. Суслов, Н. М. Шверник, В. В. Гришин, Ю. В. Андропов, П. Н. Демичев, А. Ф. Ильичев, Б. Н. Пономарев, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко кадайы-биле, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында күрүнениң айыыл чок чорук комитединиң даргазы В. Е. Семичастный, СЭКП ТК-ның килдис эргелекчизи В. Н. Малин, СЭКП ТК-ның чанында партия комиссиязының даргазының бирги оралакчызы З. Т. Сердюк болгаш өскелер-даа уткуп алган.

Уткуп алыкчыларның арасында Герман Демократтыг Республиканың Совет Эвилелинде элчини Рудольф Деллинг кадайы-биле болгаш ГДР-ниң элчин чериниң дипломаттыг ажылдакчылары база чораан нар.

(СЭТА)

ИЙИГИ ЧАРТЫК ЧЫЛДА УЛАМ

Бир дески ажылдаар

Тес-Хем бүдүрүлге эргелелиниң ажыл-ишчилери, бистиң Төрээн чуртувустуң бүгү ажыл-ишчилери-биле бир демей, 1963 чылда бедиткен пландарны болгаш хүлээлгелерни алгылаан. Чартык чылдың түңнелдерин ап көөрге, колхозчулар болгаш совхоз ажылчыннары, тускай эртемниглер болгаш партия-совет активи мурнундаазындан дээре ажылдаан деп сеглеп болур. Ылаңгыя СЭКП Төп Комитединиң июнь Пленумунга болгаш совет эртемниң, техниканың чедиишкиннериниң тулган көргүзүү болур бешки болгаш алдыгы космонавтарның ужудуушкунунга турасхааттыр улуг көдүрлүүшкүн-биле ажылдааннар.

Зонаның кайы-даа ажыл-агыйы мал ажылдыг болганда оларның ажылының эң-не тодаргай көргүзүү күрүнеге эътти, сүттү болгаш дүктү садар пландарын канчаар күүсеткениниң көстүр. Эргелел ниитизи-биле чартык чылда хүлээлгелерин мынчаар күүсеткен: ЭЪТТИ 115,1 ХУУ, ДҮКТҮ 137,3 ХУУ, СҮТТҮ 99,9 ХУУ. Дүктү планындан ажыр 110 тонназы саткан болгаш эътти ажыр күүсетсе-даа, сүттүң планын чедир күүседип шыдаваанывысты онзалап шүгүмчүлеттинер херек. Ооң чылдагааны болза план дээш демиселди дески эвес, ай болгаш квартал төнчүзү чоокшулап олурда мөгүдедип чүткүдер таарышпас практиканың уржуу болган. Ам эргелелдиң болгаш ажыл-агыйларның тускай эртемниглери, актив шак моон тодаргай түңнелди кылганнар.

Көдээ ажыл-агыйны хөгжүдүп турарының ниити деңнелин болгаш көргүзүглерин алырга, зонада «Чодураа» колхоз мурнакчы, үлегерлиг ажыл-агый болуп турар. Тарыырга шөлү өскелерден хөй хирезинде, чодураачылар часкы тарылганы бир дугаарында багай эвес шынарлыг доосканнарының аразында. Колхозчулар, колхозтуң ажыл-агый активи, коммунистер кандыг-даа херекти бедик организастыг чорудуп турарлар. Эш Шулуу-Маадырга дарголаткан колхозтуң баштаар чери, эш Байыр-оол секретарьлаан партия организациязы колхозчу массаларның ёзулуг организакчызы болуп ажылдап турарын чартык чылдың түңнелдери көргүзүп турар. Колхоз июньнуң 25-те, бир дугаарында, күрүнеге сүт, дүк болгаш эът садарының чартык чыл пландарын күүсеткен. Бо колхозта бүдүрүлгениң мурнакчы звенолары: эш Хураганның баштааны хову бригадазы, эш Ёнзактың удурткан Хараал-Тей сүт-бараан фермазы болгаш Тес-Хем партокомунуң бюро кежигүнү Иван Данзырыңга баштаткан хойжу бригада болур. Хараал-тейжилер коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп ат дээш демиседип турарлар. А Иван Данзырыңның хойжу бригадазы малдың чаш төлүн камгалап алыр болгаш дүк кыргылдазының талазы-биле зонада бирги черни ээлээн. Бригада төрүүр чүс хойдан-на 96 хураганы болгаш хой бүрүзүнден 2 кг 510 грамм бедик шынарлыг, арыг дүктү кыргып алган.

Зонага ийиги кварталдың эгезинде хойжу бригадаларны улгаттырар ажылды чорутган. Ооң түңнелинде бригада саны-да-ла 6 — 7 муңдан эвээш эвес чедишкен хойлар бар апарган. Ынчангаш бригадалар херек кырында бичии хойжу фермалар апарганының уржурунда бригадирлерниң улуг нуруузу бодунда коданнар чок хостуг бригадирлер болгулай бергилээн, а Иван Данзырың боду кодан хойну кадарбышаан, ажылдап турар.

Чартык чылдың бүгү пландарын ийи дугаарында, июнь 26-да «Ак-Эрик» колхоз күүсеткен. Мында коммунистер Алдын-Херелге болгаш Хайыңга баштаткан сүт-бараан фермазы биле хойжу бригада колхозтуң өл чедиишкининге шиитпирлиг үлүүн кииргеннер. Эш Алдын-Херелдиң удурткан Улуг-Күзег фермазы бо чылдың 6 айларының дургузунда зонага бирги черни ээлеп, эрткен чылга бодаарга, сүт бүдүрерин 1,5 катап көвүдеткен.

Зонада үшкү черни Өвүрнүң «Кызыл туг» колхозу ээлеп турар.

Багай эвес түңнелдерни «Тес Хем» совхозтуң коллективи чедип алган. Совхозтуң Оруку-Шынаа салбырын тускайлап демдеглезе чогуур. Салбыр ниитизи-биле бо чылын малдың чаш төлүн камгалап алыр талазы-биле бедик көргүзүглүг болуп, төрүүр 100 хойдан-на 98 хураганны камгалап алган. Кыргылданы совхозта бир-ле дугаарында бедик организастыг дооскан. Салбырны удуртуп турар эш Доюндуп Биче-оол боду совхоз бүдүрүлгезиниң эки организакчызы кылдыр көргүзүп турар.

Ооң-биле чергелештир эрткен алды айларның түңнелдеринде бистиң ажылывыста улуг четпестер барын миннип демдеглээр херек. Амгы хүннерде колхозчулар болгаш совхоз ажылчыннары сиген кезиидезинге болгаш дүжүт ажаап алыышкынынга белеткелди чорудуп, малдың чайлаглаашкынының бедик түңнелдиг эрттирер ажылдарны кылып турарлар. Ам бир ай болгаш, хойну тарып боозадыр ажыл эгелээр, аңаа белеткелди ажыл-агыйларның хөй мууруузу эгелевейн турар. Ол болза бистиң эң-не чугула кампаниявыс болур.

Тарылгаларның чайгы ажаалдазының болгаш чайгы чер аңдарылгазының талазы-биле бистиң ажыл-агыйларывыстың улуг нуруузу хомудап, хүн бүрүде бистиң республиканың хүн демдеглелдеринде шүгүмчүледип турар. Моон чогуур түңнелди [redacted]

Бирги чартык чылда

1963 чылдың бирги чартынында республиканың районнарының мал ажылының продуктуларын күрүнеге садар хүлээлгелерин канчаар күүсеткениниң моон адаанга хуу-биле көргүзерге:

РАЙОННАР	СҮТ	ЭЪТ	ДҮК
Өвүр	10[redacted]		
Тес-Хем	9		
Тес-Хем эргелелиниң түңү	9		
Каа-Хем	107		
Таңды	106		
Бии-Хем	89		
Тожу	79		
Таңды эргелелиниң түңү	99		
Чөөн-Хемчик	102		
Барыын-Хемчик	101		
Улуг-Хем	82		
Чөөн-Хемчик эргелелиниң түңү	93		

Республика чартык чылда күрү[redacted] 97,5 хуу, эътти—112,3 хуу, дүкт[redacted]

Тожунуң х[redacted]

«Май 1» көдээ ажыл-агый артелиниң Буштуг-Бежиг деп черде хой фермазынга кыштаглаан ийи кодан хойнуң дүгүн агаар-бойдустуң соок тургаңы-биле июнь айның төнчүзүнде кыргаан. Хойжу Чанчывайның 325 баш хоюн кыргыырга, хой бүрүзүнге онаажтыр 1 килограмм 730 грамм болган. Бо дээрге баштайгы кыргылда дээре көргүзүгге санадып турар. Хойжу Быжынгааның кодаңында 208 баш хойну кыргыырга, бир башка онаажтыр ортумак кыргылда 1 килограмм 650 грамм болган. Бо хойжулар бир тонна чыгам дүктү төрээн колхозунга бергеннер.

Мурнакчы хойжулар чүгле дүк-биле эвес харын чаш төл алыр тала-[redacted] хураганы шупту менди алдынган. Быжынгааның коданынга бо чылын 160 хураган немешкен.

Кыргылда эрткен соонда бо хойжулар хойларын кышка удур одарладып семиртиринче киргеннер. Бо дугайында чайгы үеде хойларны чаңгыс черге одарлатпайн, чүм оъттуг чаа-чаа черлерже кадарар, суг-биле хандырар болгаш дүне малгаштыг черлерге чыттырбас болза чогуур деп дуржуглалыг хойжулар чугаалап турар.

В. АРАНЧАА.

Республиканың колхозтары, совхозтары сөөлгү чылдарда күрүнеге тараа садарын дыка көвүдеткеннер. 1962 чылда олар республиканың тараа хүлээп алыр черлеринге 8300 муң пуд тарааны киргеннер.

Ам чеди чылдың бешки чылының дүжүлгүн ажаап алыр болгаш колхозтарның, совхозтарның күрүнеге 7.6 миллион пуд тарааны садар дээн [redacted]листиг хүлээлгезин алдарлыы[redacted] күүседир үе ырак эвес апар[redacted]. Чаа дүжүттүң тараазын хүлээп [redacted]ының эгезинге чедир бүдүн чар[redacted]й хире үе арткан, ынчалза-даа [redacted] белеткел талазы-биле кылыр [redacted]дар аажок хөй. Ындыг болганда [redacted] хүлээп алыр черлерниң ажыл[redacted]ылары материал-техниктиг ба[redacted]н белеткелин доп-дораан орга[redacted]стап, чаа дүжүттүң тараазынга [redacted] талазы-биле белеткелдиг ужура[redacted]р хүлээлгелиг.

[redacted]963 чылдың июль 1-де байдал[redacted]е алырга, тараа-продуктулар эр[redacted]линиң талазы-биле материал[redacted]никтиг баазаның септелгезиниң [redacted]ны мынчаар күүсеттинген: тараа [redacted]дтары 100 хуу, тараа кургадыр [redacted]ер 93 хуу, асфальтылаан шөлдер [redacted] хуу, дензилер 100 хуу, тараа [redacted]лаар машиналар 98 хуу, элек[redacted]имчедикчилер 96 хуу, электро[redacted]циялар 63 хуу. Турум болгаш [redacted]-бээр шимчедир механизмнерниң [redacted]елгезиниң талазы-биле ажыл[redacted] четпес организастаттынган. Чи[redacted] шимчедир транспортерлар 85 [redacted] автокөдүрүкчүлер 92 хуу сеп[redacted]инген. Оон ыңай автодензилер 85 [redacted] лаборатория дензилери 72 хуу, [redacted]аның өл-шыгының хемчээкчиле[redacted]үгле 40 хуу септеттинген.

[redacted]ызылдың төп сайгарылга бааза[redacted] (директору эш А. Зыков), Туран[redacted] тараа хүлээп алыр чери (дирек[redacted] эш Н. Пичугин) септелге ажы[redacted] өске черлерден дээре организас[redacted] септелгениң ажылын доозар [redacted]аннар.

[redacted]араа хүлээп алыр черлерниң чам[redacted] удуртукчулары 1963 чылдың дүжүлгүнүң тараазын хүлээп алырынга материал-техниктиг баазаның белеткелин четпес организастап турарын айытса чогуур. Кызыл-Мажалыктың тараа хүлээп алыр чери (директору эш С. Араптан) июль 1-ге чедир капитал септелгениң планын 88 хуу, агар септелгени — 87 хуу күүсеткен. Чадааныаң тараа хүлээп алыр чери (директору эш Б. Тамбар) база ол хуусаага чедир тараа складтарының септелгезиниң планын 100 хуу, дензилерни—80 хуу, электри шимчедикчилерни — 65 хуу, тараа кургадыкчыларын—80 хуу күүсеткен болгаш асфальтылаан шөлдерниң септелгезин ам-даа дооспаан.

Таңдының Бай-Хаакта, Каа-Хемниң Ажыкта база Чадаанада тараа складтарында эрткен чылдың хөй тараалары бар болганы-биле септелгени чорударын саададып турар. Ам үеде ол тарааларны Кызылче болгаш республикадан дашкаар сөөртүрүн күштелдирип турар. Республиканың оон өске тараа хүлээп алыр черлериниң кол нуруузу 1962 чылдың тараазындан хосталган. Ол чорук септелгени болгаш өске-даа белеткелдерни чорударынга таарымчалыг болуп турар.

Тараа хүлээп алыр черлерни эки белеткээр

Тараа складтарының тудуун көдээ тудугнуң тудуг организацияларының дузазы-биле болгаш тараа хүлээп алыр черлерниң ажыл-агыйжы аргазы-биле чорудуп турар. Кызылда көдээ тудугнуң тудуг эргелели 9600 тонна тараа кирер ийи складтың тудуун чедир тудуп турар болгаш июль 1-ге чедир оларның чүгле 61 хуузу белен болган. Ыяш материалы чок болуп турарындан чүгле даш-биле хананы салып турар.

Көдээ тудугнуң тудуг эргелели Чадаанада 3200 тонна тараа кирер бир складтың тудуун чорудуп, ам үеде ооң 63 хуузу белен болган.

Бо чылын республиканың тараа хүлээп алыр черлеринге 25,6 муң тонна тараа кирер механизастаан складтарны тудар болгаш ажыглалга киирер. Тарааны түр сайгарып кадагалаары-биле болгаш девискээрни чаагайжыдып алыры-биле 15 муң дөрбелчин метр шөлдү асфальтылаар. Хүлээп алдынган тарааның кадагалаашкынын хандырар сорулга-биле 41 муң тонна тараа урар складтарны идепкейлиг вентиляция-биле дерир. Кызылдың, Бай-Хаактың, Туранның, Шагаан-Арыгның болгаш Чадааның тараа хүлээп алыр черлеринге автомашиналарның тараазын дүжүрер 8 автокөдүрүкчүлерни тургузар.

Тараа хүлээп алыр черлерде тараа кургадыкчыларының болгаш складтарның чанынга бир шакта 50 тонна тарааны арыглап ажылдаар 10 сепараторларны тургузар. Бо чорук тараа кургадыр черлерниң ажылын экижидеринге болгаш тарааны складка уларының бетинде баш удур арыглаарынга дыка дузалыг болур. Шагаан-Арыгның, Туранның тараа хүлээп алыр черлери «Б-Вольф» деп кайызы-даа 60 киловатт электростанцияларын немей алган. Республиканың тараа хүлээп алыр черлери тараа чүдүрер болгаш дүжүрер боду чорууp тараа чүдүрүкчүлерин 8-ти алган.

Бо чылын немей алган бо чепсектерни болгаш механизастаашкынны эки ажыглаар болза, чаа дүжүттүң тараазын хүлээп алыр талазы-биле тараа хүлээп алыр черлерниң ажылының мурнукузундан улам дээре организастаарын хандырар.

Эргелелдиң болгаш тараа хүлээп алыр черлерниң ажылдакчыларының сорулгазы болза, техниктиг баазаның белеткелин ой-шаанда болгаш шынарлыг чорудуп, чаа дүжүттүң тараазын хүлээп алырынга бүрүн белеткелдиг ужуражыры болур. Республиканың Министрлер Чөвүлели техниктиг баазаның септелгезиниң болгаш чаа тудугнуң чорудуп турарының дугайында айтырыгны чугаалажып көргеш, бодунуң доктаалынга мынча деп айыткан: үстүнде айыткан чаа тараа складтарының тудуун, асфальтылаар шөлдерни кылырын, алды тараа кургадыкчыларын тургузарын август 1-ниң бетинде доозуп, ажыглалга киирер. Бүгү тараа хүлээп алыр черлерге капитал болгаш агар септелгени июль 20-ге чедир доозар. Ол черлерге тарааны үзүктел чок хүлээп алырын хандырып шыдаар ажылдакчыларны четчелеп тургузар, ылангыя складтарның болгаш чер-черге түр пунктуларның эргелекчилерин шилип алыринче болгаш белеткээринче онза кичээңгейни салыр.

Бо айтыышкынны күүседири тараа хүлээп алыр черлерниң дорт хүлээлгези болур. Оон-биле кады Кызылда болгаш Чадаанада тараа складтарының тудуун дүргедедири, оларны август 1-де ажыглаалга киирери ол черлерде көдээ тудугнуң тудуг эргелелдериниң ажылындан хамааржыр апаар.

Республикада автомобиль дензилериниң септелгезиниң талазы-биле бүгү ажылдарны Кызылдың үлетпүр комбинады күүседир. Колхозтарда, совхозтарда болгаш тараа хүлээп алыр черлерде автодензилерниң септелгезин июль 20-ге чедир доозары чугула.

Волгоград областың Новоаннинск бүдүрүлге эргелелиниң белеткелчилери чаа дүжүттүң тараазын хүлээп алырынга эки белеткениринче болгаш тарааның кадагалалын хандырарынче чурттуң бүгү белеткелчилерин кыйгырган болгаш. Ол инициативаны калбаа-биле нептередип, бүгү белеткелдерни хайнышкынныг организастаары чугула.

1963 чылдың дүжүлгүнүң тараазын үзүктелиишкин чок хүлээп алырынга чаа тудугларның планын күүседип, бүгү материал-техниктиг баазаны үлегерлиг белеткээр дээш тараа хүлээп алыр черлерниң болгаш тараа-продуктулар эргелелиниң ажылдакчылары бүгү күжүн салыр херек.

Д. ДЕЕВ,
тараа-продуктулар эргелелиниң начальниги.

Көдээ ажыл-агыйның мурнакчылары чугаалап тур

Коммунистиг күш-ажылдың фермазы дээш

Бистиң чуртувуста коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкин хүн бүрү калбарып турар. Бистиң «Тиилелге» совхозта аныяктарның сүт-бараан фермазының коллективи ол шимчээшкинниң база кежигүнү болур.

Коммунистиг күш-ажылдың фермазы деп атты чедип алыр дээш демисешпишаан, 1963 чылдың бирги кварталында ниити сүт саалдазының-даа, күрүнеге садар-даа талазы-биле онаалдавысты ажыр күүсеткенивистиң түңнелинде ВЛКСМ обкомунуң болгаш райкомунуң шилчиир Кызыл туктарын бистиң фермага тывыскан.

Бо чаалап алган туктарывысты быжыг тудар дээш ийиги кварталда база багай эвес ажылдаан бис. Чылдың бирги чартыында 220 тонна сүт саар тургаш, 275 тонна кылдыр, күрүнеге 164 тонназы душаар планывысты 189 тонна кылдыр (пландан 25 тонна ажыг) күүсеттивис. Чартык чылда инек бүрүзүнден ортумак саалда 703 кг болган. Ферма бо чылын 224 бызааны камгалап алган болгаш ол ам-даа немежир.

Саанчыларның аразында социалистиг чарышка Ондар Анай-Көк тиилекчи болуп, эрткен алды айларның дургузунда бодунга быжыглаан инек бүрүзүнден 991 кг сүттү сагган. Ол ам Кызылда республика Наадымының киржикчизи. Ол ышкаш Моңгуш Кара-кыс 960 кг, комсомолчу Ондар Мария 881 кг сүттү инек бүрүзүнден саап, эки түңнелдерниг болганнар.

Хүн бүрүнүң сүт саалдазын саанчыларның адының кырынга үндүрүп, а он хонуктуң түңнелин бүдүрүлге хуралынга чугаалажып, тиилекчи саанчыга шилчиир вымпелди тыпсып турар бис.

Инектиң сүдү—дылында деп үлегер чугаа бар болгай. Ынчангаш чайгы үеде-даа бир инекке онаажтыр 25 кг силосту, 3 кг концентратты берип, одарладыышкынны дүн-хүн иштинде организастап турар бис.

Бо чылын биске бир өөрүшкүлүг чүве болза, чаңгыс угда 8 инекти саар электроагрегатты дерип тургусканы болур. Аңаа июль 15-тен эгелеп саалданы чорудa бээр бис.

Шуптузу—чаңгызы дээш, чаңгызы—шуптузу дээш деп принцип ёзугаар ажылдап турар бистиң аныяк коллективистиң кежигүннери чүгле күш-ажылга эвес, ооң-биле кады эртем-билигни бедидер, хөй-ниитиниң ажылынга киржир дээш база оралдажып турар. Фермада зооветеринарлыг өөредилгени организастаан. Ында шупту хаара туттунган. Совхозта уран чүүл бөлгүмүнде ферманың аныяктарының кол кезии киржип турар.

Ооң-биле кады чедип алган түңнелдерге өөрүп болбас бис. Чылдың ийиги чартыында улам күжениишкинниг ажылдап, сүт саалдазын көвүдедиринден аңгыда, мал чеминиң белеткелинге болгаш өске-даа ажылдарга идепкейлиг киржир, ылаңгыя кышкы фермавыстың септелгезин беттарывыс чорутпушаан, аңаа кызыл булуңну тудуп алыр бис.

С. СЕДЕН-ООЛ,
«Тиилелге» совхозта сүт-бараан фермазының эргелекчизи болгаш комсомол комитединиң секретары.

Ирт бүрүзүнден 2,9 кг дүк

Бистиң колхозтуң сураглыг хойжузу Х. Саңгыспаага болгаш оон-даа өскелерге бодаарга, хой ажылынга мээң дуржулгам эвээш — чаа-ла ийи чыл ажылдап турар мен. Ынчалза-даа мергежилдиг кадарчыларның аргазын әдарип, одар-белчирни таарыштыр ажыглап тургаш, 1962 чылда бир муң хире ирт, сергени кадарып, семирткеш, күрүнеге 18 тонна эътти киирген мен.

Бо эрткен кыжын мээң кадарып турар иттерим хүр ашкан. Ирт бүрүзүнден 2,9 кг дүктү кыргып алыр, күрүнеге садар ирт бүрүзүнүң ортумак дириг деңзизин 60 кг чедирер деп хүлээлгени алгаш, хойжу Д. Чылбак-оолду социалистиг чарышка кыйгырган мен.

Баштайгы кыргылдада ортумаа-биле бир иттен-не 2 кг 650 грамм дүктү алдым. Күскү агарлаашкын-биле кады үстүнде хүлээлгемниң чүгле күүседир эвес, харын ажыр күүседириниң барымдаазы бар.

Бистиң колхозувус чылдың бирги чартыында күрүнеге мал ажылының продуктуларын садарының пландарын ажыр күүсеткен. Ол болза колхозчуларның, оон иштинде бистиң малчыннарның республиканың малчыннарының Наадымынга белектиг ужурашканы болур.

Чүгээр ажылдаан дээш бо Наадымга киржир аас-кежиктиг болганымга аажок өөрбүшаан, чылдың ийиги чартыында улам кызымаккай ажылдаарымны хүлээндим.

М. БЕГЗИ,
Чөөн-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң хойжузу.

Улам эки ажылдаалы

Төрээн чурттуң күчүзүн, хүндүзүн болгаш ат-алдарын улам өрү көдүрер дээш, бүгү кижилерге элбекшилдиг, аас-кежиктиг амыдырал дээш күш-ажылчы чедиишкиннерни улам өстүреринче бисти партия хүн бүрү соруп кирип турар. СЭКП ТК-ның июнь Пленуму партияның идеологтуг ажылының ээлчеглиг сорулгаларын чугаалашкаш, күш-ажыл-биле кижизидиге ажылын ханы холбаштырарын онзалап айыткан.

Шынап-ла амгы үеде аныяктарны эки чижекке кижизидери, эки ажылдаары күзенчиг болуп турар. Бистиң фермавыстың саанчылары бо чылын, чеди чылдың бешки чылында инек бүрүзүнден 1800 килограммдан эвээш эвес сүттү саап алырын хүлээнген, а мен бодум 2400 кг чедир саар деп сөзүмнү берген мен.

Сөстү бергенде, ону ээлээр херек. Ынчангаш бистиң фермавыстың саанчылары ол социалистиг хүлээлгезин күүседир дээш колхозтуң № 2 сүт-бараан фермазының коллективин чарышка кыйгырган. Херек кырында түңнеливис багай эвес болган. Чылдың бирги чартыында бистиң фермавыс бир инектен-не 821 литр сүттү саап, малчыннарның республика Наадымынга белектиг ужурашкан. Мен бодум ам саап турар 23 инектеримниң бирээзинден-не ортумаа-биле 935 литр сүттү сагдым. Бисте көдээ Советтиң депутады, саанчы Анай Санчат-оол эң эки ажылдап, инек санындан ам 886 литр сүттү саап алган.

Аныяк саанчылар бистер хөй-ниитиниң амыдыралынга идепкейлиг киржир хүлээлгелиг бис. Ынчангаш бодум уран чүүл көрүлдезинге киржип турар мен. Профэвилелдерниң республика товунге болуп эрткен уран чүүл көрүлдезинге киржиштим. Оон ыңай сонгукчулар мени район Советтиң депутадынга соңгуп алганнар. Ол бедик болгаш хүндүлүг атты эдилээри дээрге, база-ла эки ажылдаары, сонгукчуларның идегелин күүседири болур. Бо талазы-биле хүлээлгемни күүседириниң оралдажып, район Советтиң сессияларының шиитпирлерин сонгукчуларымга тайылбырлап берип, оларны күш-ажылче, план күүседиринче организастажып турар мен. Бисте саанчылар—библиотеканың идепкейлиг номчукчулары.

Бистиң колхозувустуң сүт-бараан фермалары ам комплекстиг бригадалар кылдыр организастаттынган. Күш-ажылды организастаарының ол дешпилгелиг болгаш механизастаттынган аргазы-биле бүгү-ле ажылдарны бодувус үлегерлиг күүседири хүлээнип турар бис.

Ынчалза-даа четпестерни манаа ыыттавайн эртер аргажок. Бистиң колхозувуста, ылаңгыя бистиң фермавыста партийжи-политиктиг ажыл дыка четпес туруп турган. Биске сөөлгү үеде лекция, беседа кылып бээр кижилер келбейн турар. Агитмассалыг ажылдар амыдыралдан, ажыл-агыйжы сорулгаларны чедиишкинниг шиитпирлээриниң практиказындан ам-даа ырак чорууп турарын моон соңгаар үеде организастаза чогуур.

А. СТЕРЕКОВА,
Каа-Хем районнуң «Октябрь 30 чылы» колхозунуң мурнакчы саанчызы, район Советтиң депутады.

КЫРГЫЛДА ПУНКТУЗУНДА

Улуг-Хем районнуң Жданов аттыг колхозунуң кыргылда пунктузунда электрилиг агрегат болгаш 30 ажыг хол хачылардыг колхозчулар кыска үениң иштинде 3800 ажыг хойну кыргып, 5 тонна дүктү күрүнеге дужааган. Мурнакчы хойжулар эштер К. Күскениң кодаңындан бир башка онаажтыр 2,6 кг, К. Бодаганныы 2,1 кг дүктү берген.

Кыргыкчылар О. Дөңгүрбей, О. Өшкү-Саар, Б. Кызыл-ириг, А. Кара-кыс олар хүн бүрүде 21-ден 40 баш чедир хойну кыргып, мурнакчылар болуп келгеннер. Кыргаан хойларны эш Надажап баштаан звено организастыы-биле чуп, чайлагларже үдеп турар.

А. СОСКАЛ.

ОЛАРГА ДЕҢНЕЖИҢЕР

Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң бызаа ажаакчызы Зоя Саая.

Барыын-Хемчик районнуң «Кара-Хөл» колхозунуң кадарчызы болгаш солуксчу-саанчызы Санчак Дамба.

Өвүр районнуң «Торгалыг» колхозунуң хойжузу Кыргыс Дырыш-

ЧЕДИИШКИННИҢ БЫЖЫГЛАВЫШААН

УСТЬ-ЛАБИНЧИЛЕРНИҢ үнелиг эгелээшкинин деткивишаан, «Чыраа-Бажы» совхозтуң малчыннары социалистиг чарышты үретүнелдиг калбартканы-биле бо чылдың баштайгы чартыында өөрүнчүг көргүзүглерни чедип ап турар. Чижээ, мал бажы өстүрериниң планы чүзүн аайы-биле чедиишкинниг күүсеттинген: мыйыстыг бода мал — 104 хуу, чылгы — 103 хуу, хой — 100 хуу, хаван — 142 хуу, куш — 120 хуу болган.

Ажаалда хайгаараалы эки, хүр чыл ашкан малдың чүгле чаш төлү бөткүр, дүрген мандычал болур эвес, харын ооң продуктулуу база бедик болурун амыдырал улам-на бүзүредип турар. Совхоз чартык чылда күрүнеге 1500 центнер эът белеткээр хүлээлгезин 1625,7 центнер кылдыр күүсеткен. Ол ышкаш, 3010 центнерниң орнунга 3070 центнер сүттү саткан.

Сүт бүдүрерин улам көвүдедиринге Шык-Бажы (механизастаттынган) ферманың коллективи эки ажылдап турар. Чижээ, алды айларда Кара-Сал Таан үжен инээниң бирээзинден-не 1009 кг сүттү, а Хомушку Кувискаал үжен инекти баш бүрүзүнге онаажтыр 1010 кг сүттү сагган. Ажыл-ишке үлегерлиг кижилерни коллективтен хөйнү көргүзүп болур.

Дөң-Терек фермазында Буулар Алдын-Кыс бодунда быжыглаан 14 инээниң бирээзинден 1500 кг сүттү сагганын демдеглээри база чөптүг.

Часкы донатка холбаштыр кыргылда орай эгелээн бодзажок, агрегаттарны бүдүрүкчүлүг ажыглавышаан, күштүг шын организастаашкынының уламындан хой кыргылдазы бо хүннерде дооступ турар. Күрүнеге 482 центнер дүктү дужааган. Сорттап арыглаан, прессеглей савалаан дүк чүдүрген автомашиналар улажып-ла турар.

Чамдык малчыннарның көргүзүү шынап-ла өөрүнчүг. Хомушку Шыраптың кадарган түс чер иттериниң бирээзи-ле 3 кг дүктү кыргыткан, а ооң күрүнеге киирген 500 иттериниң деңзизи баш бүрүзүнге 65 кг онаашкан. Ондар Белдегениң 345 хоюнуң бирээзи 2200 грамм, Доңгак Седениниң 523 хоюнуң баш бүрүзү 2400 грамм дүктү берген.

СЭКП Төп Комитединиң июнь Пленумунуң шиитпирин таныышкаш, совхозтуң малчыннары чылдың ийиги чартыында оон-даа бедик көргүзүглүг болурунга бүзүрелдиг ажылдап турар.

ЧОРГААРЛАНЫП ТУР МЕН

Идеологтуг ажылдың ээлчеглиг сорулгаларын чугаалашкан СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң материалдарын таныышкаш, ооң бүдүүзүнде октаргай делгемиинче ужудуп үнген В. Быковскийниң, В. Терешкованың төөгүлүг ужудуушкуннарын дыңнааш, назыным дөгүй-даа берген болзумза, улам сорук кирип, Совет күрүнениң хамаатызы болганымга чоргаарланып тур мен.

Борта бодумнуң ажыл-ижим чүү бооп турарын шүгдүнүп көрейн. СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң шиитпирлерин күүседир дээш демиселге кирип, бистиң Мөңгүн-Тайганың малчыннары чеди чылдың бешки чылында түс-түс хүлээлгелерни алгылааан. Ооң иштинде мен бодум 100 хойга онаажтыр 100 хураганны алырын хүлээнген мен. Херек кырында 290 хойдан 310 хураганны камгалап алдым. Хой бүрүзүнден 1,8 кг дүк алыр хүлээлгелиг мен.

Он чылдың дургузунда ниитиниң хоюн малдап, оон чаш төлүн камгалап алырынга чаасказ ажылдаваан мен. Мээң өг-бүлемниң херээжен ээзи Б. Тыртыынаның үлүг-хуузун манаа ыттавайн барып болбас. Ылангыя чаш хураганнар азыраарынга ол кол черни ээлеп турар. Ол, СЭКП Тыва обкомунуң кежигүнү болгаш чоок-кавыда малчыннарга суртаал ажылын чорудуп турар.

Эрткен чылын 5 тонна сигенни белеткээн болзувусса, бо чылын оон хөйнү белеткээр бис. Чайгы үеде хойну эки семиртип алырга, кышка шыдамык болурун барымдалааш, Баргы бажынче удавас көжүп үнгеш, аал чоогунга кадарып турбайн, майгынным алгаш, хойларны ырак одарларже кадарып чорупбээр мен.

Бис ам Баргыда № 10 хойжу бригаданың кежигүнү болуп турар бис. Манаа чугаалап кагза чогуур чүве база бар. Чүл дизе, бистиң болгаш өске-даа хойжу бригадаларның ажылы шулуудавайн, мурнукузундан онза ылгалбайн турар. Ооң ужуру болза бо чаа ажылды канчаар башкарып чорударының ужу-бажы эки билдинмейн турарында. Чөөн-Хемчиктиң колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелинде болгаш республика төвүнде-даа мал ажылының тускай эртемниглери манаа кээп, бистиң ажылывысты үглап баштап, бригадирлерни сургаар болза чогуур деп саналдыг мен.

Д. БИЧЕ-ООЛ,
Барыын-Хемчик районнуң «Малчын» колхозунуң хойжузу.

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. ИЮЛЬ 7 ВОСКРЕСЕНЬЕ № 160 (5564).

Өртээ 2 көп,

Совет Бурятияның 40 чыл ою

СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели СЭКП Бурят обкомунуң, Бурят АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң байырлыг чагаазын чорудуп, Бурят Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың тургустунган хүнүнден бээр 40 чыл болган ою-биле холбаштыр ажылчыннарга, колхозчуларга, интеллигенциянга, бүгү ажылчы чоннарга изиг байырны чедирген.

Байырлыг чагаазында чугаалап турары: Совет тургузуттуң тургустунганы Бурятияның улузунуң төөгүзүнде үнезиин эргизде болуп демделеттингеп. Бурятияның ажылчы чоннары Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле, Совет Эвилелиниң орус болгаш өске-даа улустарының аку-дүнүмаа дузаламчызы-биле ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга улуг чедиишкиннерни чедип алган. Шаанда хожуданғай национал кыдыг-кызыгаар чорааш Бурятия эртеп 40 чылдарының дургузунда экономика талаты-биле чечектелген, сайзырапғай социалистиг республика кылдыр хуузаган.

Орденниг Бурятияның ажылчы чоннары республиканың экономиказының болгаш культуразының улам ыңайгы чечектелиишкинии дээш, партияның XXII съездизиниң төөгүүг шиитпирлерии, СЭКП-ниң Программазын амыдыралга боттандырар дээш моон-даа соцгаар идепкейлиг демисежир дээрзинге бижиг бүзүрелии СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумуу болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели илергейлээн.

• • •

Кайгамчык болуушкун—Бурят АССР-ниң тургустунган хүнүнден бээр 40 чыл болган ою-биле холбаштыр СЭКП ТК-ниң РСФСР талазы-биле Бюрозу, РСФСР-ниң Дээди Соведининиң Президиумуу болгаш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели Бурятияның ажылчы чоннарынга изиг байыр чедирген.

СЭКП ТЫВА ОБКОМУНУҢ VI ПЛЕНУМУ

СЭКП ТК-НЫҢ ИЮНЬ ПЛЕНУМУНУҢ ТҮҢНЕЛДЕРИ БОЛГАШ РЕСПУБЛИКАНЫҢ ПАРТИЯ ОРГАНИЗАЦИЯЗЫНЫҢ СОРУЛГАЛАРЫ

Бо айтырыгга холбаштыр партия обкомунуң бирги секретары эш **С. К. Тоналың** пленумга кыйган илеткелиниң талазы-биле саналгонал делегеренгей болган. СЭКП Кызыл хооркомунуң бирги секретары эш **П. Киселев** бир дугаарында сөс алган, мынча дээн:

— Коммунизм тургузуушкунунуң хераанде ан чүгүла сорулгаларның бирээзи — ажылчы чонның идеполитиктиг кижизидилгезин күштелдиреринин дугайында СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлери бистин Кызыл хоорайның ажылчы чоннарының ортузунга кайгамчык улуг политиктиг болгаш күш-ажылчы чаа бодүрүүшкүнүү болдурган.

СЭКП ТК-ның төлээлекчилериниг ББКП ТК-ның төлээлекчилериниң аразынга болур ужуражыышкынының дугайында Пленумунуң доктаалында айыткан, кол-кол айтырыглар талазы-биле СЭКП ТК-ның ленинчи туруштарын база принциптерин кызылчылар изии-биле деткип турарлар.

Эш Киселев саналының оон ынайгы кезээнге хоорай бүдүрүлгелериниң ажыл-агыйжы чамдык чедиишкиннерни демделгээш, хоорайда партияның идеологтуг ажылын элээн анализтээн. Эрткен өөредилге чылында партия чыругышкынының бүгү хевирлериниг 4300 ажыг коммунистер, комсомолчулар болгаш партия кежигүнү эвестер өөренип кыптаан, янзы-бүрү темаларга 2000 ажыг лекция, илеткелдер номчуттурган — деп, ол чугаалаан.

Ынчалзажок хоорайның ажылчы чонунуң идея-политиктиг болгаш коммунистиг кижизидилгезинин керээнде ам-даа улуг-улуг четпестер бар деп, ол уламчылаан, бүдүрүлге, албан черлериниг ажыдаан турар 18 мун кижиниң иштинден өөредилгениң бүгү хевирлериниге чүгле 4300 ажыг кижи хаара туттунганын, массаны коммунистиг ёзугга кижизидиринин чугула чепсектери клубтар, кызыл буруннар, библиотекалар, лекторийлер чөп ажыглаттынмайн келгенин чамдык чижектерге көргүскен.

— Көскү агитация, лекция пропагандазы масса-биле идеологтуг ажылга кол черни эөлээп турар ужурлуг. Ынчалзажок политиктиг ажылдың бо чугула хевирлериниче кошкак кичээнгей салганывыстан херектиг байдалында шоолуг-ла экижилге чедип алдынмаан, харын чамдык удуртукчу ажыдакчыларның талазында лекция пропагандазын чедир үнелевес, аңаа киржирээн ойталаар хөөннер бар. Чижээ. Чырыдыышкын министри эш Болдур-оол, респроекттиң удуртукчузу эш Харламов ээзи чижектиг удуртур ажылдакчылар бүдүн чыл иштинде чангыс-даа лекция номчуваан, а республикада даг-руда комбинадының начальнигы эш Туровец, «Тувинская правда» солунуң редактору эш Беловолов ышкаш удуртур ажылдакчылар чон ортузунга лекция номчуурдан турбуок, харын «Билиглер» нептередир ниитилелдин кежигүнүнге киреринден хөй удаа ойталап келгеннер — деп, эш Киселев шүгүмчүлээш, ажылчы чонның, ыланғыя аныяк өскенниң ортузунга кижизидилге ажылының кошказының, хөй-ниитиниң корумчүрүмүн үрээр, хулиган херектер үүлгедир чорук амыгаа чедир эвээжевейн турарын айыткан. Маңаа хамаарыштыр, ыланғыя № 1 АТБ-ның, садыг база механизация училищелериниң, «Кызыл тудугнуң» коллективтеринге хөй санныг херек үүлгедиишкиннерни болдунганын, ол чергелериниң удуртукчулары, ында парти, комсомол болгаш профсоюзтар организациялары ол хораглыг чорукбиле демиселди кончуг кошкак чорукканын чижекке ап чугаалаан.

Саналының түңнелинге эш Киселов СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш, хоорайның партия организациязы бүгү-ле үүлдерни кылып, чон ортузунга идеологтуг ажылды чаа байдал-биле организастаарын, политиктиг ажылды ажыл-агый сорулгалары-биле тудуш холбаштырбышаан, чедиг чылдың бешки чылының бүдүрүлге онаалгаларын бүгү көргүзүглер аайы-биле доллур болгаш ажыр күүседиринче ажылчы чонну улам сырый мобилизастаарын пленумнуң мурнунга үлээнген.

Дараазында Улуг-Хемнин «Найырал» совхозта партком секретары эш **Р. Хунай-оол** санал берген. Оон чугаазааны:

— Бистин совхозтуң ажыл-ишчилери СЭКП ТК-ның июнь Пленумунга төлептиг ужуражыр дээш чарышпышаан, биче эвес чедиишкиннерлиг болган. Бүрүвеге эът садарының планның онаалгазын 103 хуу, сүттүн —112,8 хуу күүседип шыдаан. Мал бажың өстүрериниң көргүзү планы: бода малдың —105 хуу, хойның —101 хуу, хавазының —120 хуу күүсеттингеп. Мал ажылын сайзырадыр, оон продуктулуг чоруун өстүрериниң херээнге бистин мурнакчы кижилеривис улуг рольду ойнап, өскелерге эки үлегерин көргүзүп турар. Булун-Терек сүтбараан фермазының хоочун саанчызы, 61 харлыг коммунист Артыш Үрбүн фермазының үчётчиги, Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң депутады А. Хуурак ышкаш бистиң кайгамчыктыг шолбаннарывыс сүт саалазын өстүрүп, күрүне мурнунга онаалганы чедиишкиннииг күүседиринге хөй үлүгүү киирегнии демделээр херек.

Бистиң коммунистеривис болгаш бүгү ажылчыннар июнь Пленумунуң шиитпирлерин изии-биле деткивишаан, оларны амыдыралга боттандырар дээш ам кичээнгейлии-биле өөренип турарлар. Кижилер-биле идеологтуг ажылда улуг-улуг четпестерниң ужун эш Тока Улуг-Хемниң парткомуң шыңгыы шүгүмчүледи. Ол шүгүмчүлел биске шуут дөрт хамаарылгалыг. Шынап-ла кижилерни коммунистиг моральга, шынчы чоруукка кижизитпейн келгенивистен ниитилелге удур аморалдыг үүлгедиглер кыпсыр чорук бисте ам-даа хөй.

Районнуң, республиканың харыысалгалыг ажыдакчылары чер-черге чорааш, партийжи-политиктиг ажылды экижилер талазы-биле ында парторганизацияларга боттуг дуза көргүзериниң улуу, чагырар-дужаар чорукту мурнадыр үүл бар. Ындыг байдал ылаңгыя партком секретарының оралакчызы эш Харченкода бар. Ол биске хөй катап чораан, а масса ортузунга чангыс-даа лекция, илеткел кылып көрбээн. СЭКП обкомунуң секретары эш Попов, обкомнуң инструктору эш Павлов олар база-ла эвээш эвес чораан, ол чорун тургаш, чангыс-даа илеткел кылбаан, лекция номчуваан—деп, ол чугаалаан.

Коммунистиг ниитилелдин кижизин кижизидип белеткээринин херээнге боттарын бергинеп, педагогика херээнин ёзулуг-ла, мастерлери Ермишкина, Лубошникова, Лобова, Н. Селина, М. Селина, Данғай-оол, Арапчор дээш ышкаш он-он кайгамчыктыг башкыларывыс чоргаарланыр, оларның байлак дуржулгазы улам-на хөй неп-терезиди ап турар.

Министр бодунуң оон ынайгы саналынга школаларда өөредилге-кижизидилгелиг ажылдың чорудулгазынга, ыланғыя күш-ажыл болгаш коммунистиг кижизидилгениң херээнде ам-даа хөй-хөй четпестерни, чедир шиитпирлеттинмээн айтырыгларны санап чугаалаан, школаларны башкы кадрлар-биле быжыглаарының эргежок чугулазын айытпышаан, өске ажылдарда башкы кадрларны школаже катап эгидер дугайында айтырыгны пленум мурнунга көдүрген.

Тес-Хем парткомнуң секретары эш **М. Кызыл-оол** санал бергеш, районнуң ажылчы чону июнь Пленумунуң шиитпирлериниге удам соруқ кирип, көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрериң көвүдеилир, амыдыралдың культуразын бедидер дээш күжениишкиннииг демиселди үргулчүдеп турарын дыңнаткан. Районнуң ажылчы чоннарының ортузунда партияның идеологтуг ажылының байдалын чугаалаан тура, эш Кызыл-оол түстүг ажыл-агыйларда политик-кижизидилгелиг, культура-массалыг хемчеглериниң анги-аңгы деңнелиниң көдээ клуб болуп келген. Ол клуб биче-даа болза, амдыызында бистиң нетгеделивисти хандырып шыдап турар. Клубта танцы, ыры, шин, музыка бөлүмнери ажылдап турар болгаш ол байдал аныяктарның ураң чүүгүе ынакшыырынга идиглиг болуп келген.

Бисте бот-тывынгыр ураң чүүдүгүн бир деңниг коллективи тургустунган болгаш оон киржикчилери боттарының чогаадыкчы идепкейин өстүрүп турар. Бистиң аныяктарывыс боттарының талантыларын боттары көргүзерин оралдажын турары чогумчалыг. Олар боттары шулуктерни бижип, танцыларны, шинжигештерни чогаадып турлалар. Районнуң ураң чүүл көрүдлезинге бистиң коллектививис үш чылды улаштыр тергиндеп келген. Ураң чүүл көргүзүүнүң киржикчилери фермаларга, бригадаларга үргүлүү барып, боттарының ураң чогаадылгазын колхоз бүдүрүлгези-биле шын холбаштырып билирлер.

Бистиң аныяктарывыс амыдыралды чаа ёзу-биле көөр апарганын чугаалаар херек. Көдээ аныяктар сорук киришкин-биле бурунгаар чүткүп, коммунизм тургузуушкунунуң идепкейлиг киржикчиин болукседир апарганы кончуг өөрүнчүт.

Кижизидилге ажылының күштелиишкинин колхозтуң ажыл-агыйжы амыдыралынга тавармычалыг салдарны чедирип турар. Ол черле ындыг болур-даа ужурлуг. Парторганизацияның, колхоз баштаар черинин чорудуп турары идея-политиктиг хемчеглер колхозчу массаның медерелин өстүрүп, харыысалгазын бедидип, оларның бүдүрүлгезин ажыл-чорудулгазын удуртукчу программа эш Н. С. Хрущевтуң чугааларында-даа, Пленумунуң доктаалында-даа тодаргай бердинген, мынчангаш бис аңаа өөрүп турар бис — дээш, театр коллективинииг чедиишкиннерин демдеглеп, чогаадыкчы планының дугайын дыңнаткан.

Оратор саналының түңнел кезээнге театр коллективинде кижизидилге ажылының кошказын демдегээш, тыва чогаалчылар театрының репертуар-биле байытпайн турарын, чаа шиилер чогаатпайн турарын чөптүүбиле шүгүмчүлээн.

Индирде Чөөн-Хемчикте «Большевик» колхозтуң даргазы эш **Ш. Куулар**. Оон чугаалааны болза:

— Партия ТК-ның июнь Пленуму бистиң партиявыстың болгаш совет улустуң идейлиг амыдыралынга шылгарангай болуушкун кылдыр демдеглеттинген. Июнь Пленумунуң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга чедиишкиниг боттандырары бистиң чурттуң культурлуг хөгжүлдезиниге күштүг фактор болуп, коммунизм тургузуушкунунче бурунгаар шимчээшкинии дургедедир. Ол төөгүлүг документ болза, ажылчы чонну бедик идейлиг ёзугга, коммунизмниң херээнге бердинерииге, күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрүнге кижизидер талазы-биле партияның идейлиг, күштүг чепсээ болуп артар.

Бистиң колхозтуң ажыл-ишчилери идеологтуг ажылда ленинчи угланыышкынны бүгү совет улус ышкаш чангыс эп-сеткил-биле деткип турар. Колхозтуң парторганизациязы ам июнь Пленумунуң материалдарын колхозчу массага угладып тайылбырларының улуг ажылын калбартып эгелээн.

Бисте идеологтуг ажылды канчаар чорудуп турарын чугаалап көрейн. Бистиң улуг эвес коллектививисте 38 коммунистер, 58 комсомолчулар, 18 башкылар, көдээ ажыл-агыйның 14 тускай эртемниглери бар. Парторганизация партия кежигүнериндең, комсомолчулардан, көдээ интеллигенциядан эки белеткелдиг кижилерни шилип тургаш, 51 агитаторлуг агитколлективти тургускан. Олар бүдүрүлге участокторунда, колхозчу ортелелерде быжыглаттынган. Башкы эш Дукат-оолдуң удуртулгазы-биле лекторлар бөлүү ажылдап турар болгаш ол бөлүк бодунуң ажылын парторганизация-биле кады квартал санында планнап турар. Чыл эгезинден бээр 35 лекция номчуттунган, 200 ажыг беседа чоруттунган.

Улуг кичээнгейни өөредилгеже салып турар бис. Эрткен чылын 8 чыл школазының чанында көдээ аныяктарның кежээки школазын ажыткан, аңаа 75 кижини хаара туткан турган. Оларның иштинден 15 кижи сессии классты доозуп үнген—ол дээрге саанчылар, трактористер, чолаачылар — бүдүрүлгенин кижилери-дир.

Партия чырыдыышкынының четкизиниге 1110 кижи хаара туттунган турган, оларның хөй кезии программаны чедиишкиннииг шингээдип, агитаторлар болбушаан, боттарының билиин чонга күзелдин-биле дамчыдып турлалар.

Идеологтуг ажылдың төөгүлүг бисте көрүүлүг бир деңниг коллективи тургустунган болгаш оон киржикчилери боттарының чогаадыкчы идепкейин өстүрүп турар. Бистиң аныяктарывыс боттарының талантыларын боттары көргүзерин оралдажын турары чогумчалыг. Олар боттары шулуктерни бижип, танцыларны, шинжигештерни чогаадып турлалар. Районнуң ураң чүүл көрүдлезинге бистиң коллектививис үш чылды улаштыр тергиндеп келген. Ураң чүүл көргүзүүнүң киржикчилери фермаларга, бригадаларга үргүлүү барып, боттарының ураң чогаадылгазын колхоз бүдүрүлгези-биле шын холбаштырып билирлер.

Бистиң аныяктарывыс амыдыралды чаа ёзу-биле көөр апарганын чугаалаар херек. Көдээ аныяктар сорук киришкин-биле бурунгаар чүткүп, коммунизм тургузуушкунунуң идепкейлиг киржикчиин болукседир апарганы кончуг өөрүнчүт.

Кижизидилге ажылының күштелиишкинин колхозтуң ажыл-агыйжы амыдыралынга тавармычалыг салдарны чедирип турар. Ол черле ындыг болур-даа ужурлуг. Парторганизацияның, колхоз баштаар черинин чорудуп турары идея-политиктиг хемчеглер колхозчу массаның медерелин өстүрүп, харыысалгазын бедидип, оларның бүдүрүлгезин ажыл-чорудулгазын удуртукчу программа эш Н. С. Хрущевтуң чугааларында-даа, Пленумунуң доктаалында-даа тодаргай бердинген, мынчангаш бис аңаа өөрүп турар бис — дээш, театр коллективинииг чедиишкиннерин демдеглеп, чогаадыкчы планының дугайын дыңнаткан.

Оратор саналының түңнел кезээнге театр коллективинде кижизидилге ажылының кошказын демдегээш, тыва чогаалчылар театрының репертуар-биле байытпайн турарын, чаа шиилер чогаатпайн турарын чөптүүбиле шүгүмчүлээн.

Индирде Чөөн-Хемчикте «Большевик» колхозтуң даргазы эш **Ш. Куулар**. Оон чугаалааны болза:

— Партия ТК-ның июнь Пленуму бистиң партиявыстың болгаш совет улустуң идейлиг амыдыралынга шылгарангай болуушкун кылдыр демдеглеттинген. Июнь Пленумунуң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга чедиишкиниг боттандырары бистиң чурттуң культурлуг хөгжүлдезиниге күштүг фактор болуп, коммунизм тургузуушкунунче бурунгаар шимчээшкинии дургедедир. Ол төөгүлүг документ болза, ажылчы чонну бедик идейлиг ёзугга, коммунизмниң херээнге бердинерииге, күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрүнге кижизидер талазы-биле партияның идейлиг, күштүг чепсээ болуп артар.

Бистиң колхозтуң ажыл-ишчилери идеологтуг ажылда ленинчи угланыышкынны бүгү совет улус ышкаш чангыс эп-сеткил-биле деткип турар. Колхозтуң парторганизациязы ам июнь Пленумунуң материалдарын колхозчу массага угладып тайылбырларының улуг ажылын калбартып эгелээн.

Бисте идеологтуг ажылды канчаар чорудуп турарын чугаалап көрейн. Бистиң улуг эвес коллектививисте 38 коммунистер, 58 комсомолчулар, 18 башкылар, көдээ ажыл-агыйның 14 тускай эртемниглери бар. Парторганизация партия кежигүнериндең, комсомолчулардан, көдээ интеллигенциядан эки белеткелдиг кижилерни шилип тургаш, 51 агитаторлуг агитколлективти тургускан. Олар бүдүрүлге участокторунда, колхозчу ортелелерде быжыглаттынган. Башкы эш Дукат-оолдуң удуртулгазы-биле лекторлар бөлүү ажылдап турар болгаш ол бөлүк бодунуң ажылын парторганизация-биле кады квартал санында планнап турар. Чыл эгезинден бээр 35 лекция номчуттунган, 200 ажыг беседа чоруттунган.

Улуг кичээнгейни өөредилгеже салып турар бис. Эрткен чылын 8 чыл школазының чанында көдээ аныяктарның кежээки школазын ажыткан, аңаа 75 кижини хаара туткан турган. Оларның иштинден 15 кижи сессии классты доозуп үнген—ол дээрге саанчылар, трактористер, чолаачылар — бүдүрүлгенин кижилери-дир.

Партия чырыдыышкынының четкизиниге 1110 кижи хаара туттунган турган, оларның хөй кезии программаны чедиишкиннии

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ

Кижилер-биле ажылды—кичээнгейниң төвүнге

СЭКП Барыын-Хемчик парткомунуң ээлчеглиг пленуму болуп эрткен. Пленумнуң бирги айтырыынга — «Районнуң партия организацияларында кадрларны шилип ап, оларны ажылга таарыштыр тургузуп, кижизидип турарының дугайында» СЭКП Барыын-Хемчик парткомунуң секретарының оралакчызы эш В. С. Гладилинниң илеткелин, ийиги айтырыгга — «Малчыннарның культура-амыдырал хандырылгазын экижидериниң дугайында СЭКП Тыва обкомунуң пленумунуң шиитпирлериниң күүселдезиниң дугайында» район Советиниң күүсекчи комитединиң даргазы эш О. Б. Бичениң илеткелин дыңнап чугаалашкан.

Кадрларның ажыл-ишчи мөзү-шынарын, политиктиг белеткелин барымдаалап шилип, ажылдарга шын таарыштыр тургузар, оларның марксчи-ленинчи өөредилгезин чеп организастап, кадрларны кижизидер талазы-биле районнуң партия организациязы чамдык ажылдарны кылганын эш Гладилин болгаш пленумга санал бергеннер демдеглээн. Оон түңнелинде районнуң партия, совет, хөй-ниити организацияларының болгаш колхозтарның, совхозтарның удуртур ажылдарында политиктиг болгаш тускай эртем талазы-биле белеткелдиг, бодунуң ажыл-херээн эки билир, организакчы арга-дуржулгалыг кадрларның саны өзүп турар.

Парткомнуң 12 штаттыг ажылдакчыларының хөй нуруузу дээди азы доостпаан дээди эртемниглер, оларның иштинде беш кижи тускай эртемниглер болуп турар. Районда 24 партия организацияларының секретарьларында 8 кижи дээди азы доостпаан дээди эртемниг, а 14 кижи тускай ортумак болгаш ортумак эртемниг. Ол ышкаш кодээ ажыл-агыйының удуртур ажылдарында ийи дээди эртемниг, 8 доостпаан дээди эртемниг, ийи ортумак тускай эртемниг кадрлар ажылдап турар.

«Мурнакчы» колхозтуң даргазы эш Х. Ч. Кудурукпай, Кара-Хөл кодээ Советиниң даргазы С. Д. Очур-оол, «Барлык» совхозтуң партком секретары эш Х. Ш. Өлчей олар байлак дуржулгалыг, мергежилдиг удуртукчулар болуп турарлар. Кайда-ла партия организациязы кадрлар-биле ажылды эки тургускан болдур, ында ажыл-херек чединишкиннииг чоруп турар. Илеткелчи болгаш санал бергеннер чижекке «Барлык» совхозта болгаш «Мурнакчы» колхозта кижилер-биле партия организациязының тодаргай ажылын көргүскен.

Оон-биле чергелештир партия организацияларының кадрлар-биле ажылында ам-даа улуг четпестер барын илеткелчи болгаш санал бергеннер демдеглээн. Партияның көргүскен идегелин партийжи ёзу-биле үнелеп көрбес, коллективтиң болгаш кудуку ажылдакчыларның санал-оналынга дыңнавас, бот догунар ындыг чамдык удуртур кадрларны парткомдаа, чер-черде партия организациялары-даа чогуур өйүнде эртпейн келгениниң түңнелинде ажыл-агыйга ындыг кижилер алдагдалдарны кылып, ажылды үгдередип баксырадыр чорукка чедирип тургулааның илеткелчи болгаш санал бергеннер чидиг-биле шүгүмчүлээннер. Ындыгларга «Барлык» совхозунуң директору турган О. С. Түгерни, «Тээли» совхозтуң директору турган Р. О. Далай-оолду, райпо даргазы турган К. Б. Сыдам-оолду болгаш өскелерин чижекке ап чугаалааннар.

Кадрларны кижизидер, оларны ажылга шын таарыштыр тургузар талазы-биле «Шекпээр» совхозтуң директору эш В. М. Коблювтуң талазынга улуг четпестер турган болгаш турбушаан турарын илеткелчи-даа, пленумга санал бергеннер-даа чөптүг-биле шүгүмчүлээннер. Ол совхозтуң директорундан эгелээш, кол специалистер Кызыл-Мажалык суурда чурттап турар болгаш масса чоннуң ортузунга ховар барып турарлар, оон ужурунда ол совхозта ажылдың дыка хөй адырларында чогумча чок байдалдар артпышаан. Совхозтуң кол зоотехниги В. Л. Леонтьев ажылын каггаш чорупкан. Совхоз бүдүрүлгезиниң ортаакы звенозунуң удуртур ажылдарында кодээ ажыл-агый талазы-биле тускай белеткел чок кижилер хөй-биле ажылдап турар.

Пленумга чугаалашкан ийиги айтырыгның талазы-биле чидиг шүгүмчүлелдер болгаш ажыл-ишчи саналдар калбарган. Пленумнуң киржикчилери бо айтырыгны онза кичээнгей-биле чугаалажып көргеннер. СЭКП Тыва обкомунуң пленумунуң шиитпирлерин күүседир дээш малчыннарның культура-амыдырал хандырылгазын экижидер талазы-биле районнуң партия, совет организациялары элээн ажылдарны кылганын пленум демдеглээн. Чыл эгезинден бээр малчыннарга 37 бажыңнар, 14 чунар бажыңнар, 9 кызыл булуңнар, 15 кудуктар кылдынган болгаш 57 бажыңнарны крышалаан, 62 бажыңнарны кладовкалаан.

Бо чугула политиктиг, чаартыкчы ажылды «Тээли» совхоз, «Мурнакчы», «Кара-Хөл» колхозтар шалыпкын боттандырып келген. Эң ылангыя бо кыска үениң дургузунда «Кара-Хөл» колхоз малчыннарга 13 бажыңнарны, ийи кызыл булуңнарны, ийи чунар бажыңнарны кылган болгаш 10 чуртталга бажыңнарын крышалаан, кладовкалаан. Тудугга 15 бызанчыларлыг дөрт звенолар ажылдап турар.

Ол колхозта малчыннар хүнү соолуң болгаш организастыг эртип турар. Партия организациязының ажылдап кылган планын ёзугаар малчыннарның хүнү колхозтуң кол удуртукчуларының, специалистерниң, эмчилерниң, зооветеринария ажылдакчыларының киржилгези-биле эрттирип турар. Ол хүн малчыннарга бараанарны эккеп садар, улуг эвес концерттерни көргүзер болгаш илеткел, беседаларны чорудар ажылды практикалап турар. Малчыннарның амыдырал-чурттаалгазын экижидериниң талазы-биле ап чорудуп турар хемчеглерин, колхозтуң ажыл-агыйжы түңнелдерин малчыннарга колхозтуң удуртур ажылдакчылары илеткеп берип турарлар.

Үстүнде бар чединишкиннер-биле чергелештир малчыннарның культуразын, амыдырал деңнелин экижидери-биле парткомнуң, райкүүскомнуң, чер-черде партия, совет организацияларның ап чорудуп турар хемчеглери ыракта четпес дээрзин пленумнуң киржикчилери тодаргай чижектерге көргүскеннер.

Амгы үеге чедир районда 400 ажыг малчын өрегелер өглерде чурттавышаан. Оон иштинде «Барлык» совхозта 81 өрегелер, «Шекпээр» совхозта—74 өрегелер, «Малчын» колхозта—барык 90 ажыг малчын өрегелер ам база өглерге кыштаарының кырында туруп турар. «Тээли» совхозта 28 чуртталга бажыңнары бо чылын ажыглаалга кирер деп турда, а «Шекпээр» совхозта чүгле үш бажыңнарның фундаментизин салып эгелээн.

Бо чоруктуң чылдагааны совхозтар директорлары эштер В. Коблов, Н. Макальский, колхоз даргазы эш Шыдыраа олар амыдыралдың байдаан кижилер—малчыннар бүдүрүп турар деп чүвени чедир үнелевейн келгенинде деп тайылбырлаар ужурлуг. «Тээли» совхозтуң директору Б. Б. Чюдюк совхозта культура-амыдыралдың тудугларының калбарып турарын чугаалавышаан, чамдык чугула тудуг материалдары-биле «Сельхозтехника» хандырбайн турарын, совхозтуң чогуур өйүнде акшаландырылгазында улуг четпестер барын шыңгыы шүгүмчүлээн. «Малчын» колхозта партия организациязының секретары эш О. Очур-оол малчыннарга чугула культура бараанарын Мөңгүн-Тайгаже ховар чедирип турарын айыткан.

Пленумга малчыннар ортузунга парткомнуң, эң ылангыя оон идеологтуг килдизиниң чорудуп турар полит-массалыг, кижизидилгелиг ажылының деңнелиниң кудузун, бо талазы-биле Чөөн-Хемчик районнуң партия организацияларының идеологтуг ажылда чединишкиннериниң дуржулгазын калбартпайн турарын пленумга санал бергеннер онзалап демдеглээннер.

Бо үстүнде чугаалашкан айтырыглар талазы-биле пленум делгеренгей доктаалдарны хүлээп алгаш, районнуң партия организацияларының кичээнгейин кадрларже, эң ылангыя малчыннарның культура-амыдыралының деңнелин көдүрериңче угланган хемчеглерни ай санында парткомга, партия эге организацияларынга түңнеп чугаалажып турарын айыткан.

Д. ОДАҢ-ООЛ.

Улуг-Хем районндан дыңнадыглар

КИЖИ БҮРҮЗҮ ӨӨРЕНИР

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң материалдарын болгаш доктаалын «Чодураа» колхозтуң фермаларында, бригадаларында, Хендергениң малчыннарында таныштырар ажыл эгелээн. Пленумнуң хүлээп алганы «Партияның идеологтуг ажылының ээлчеглиг сорулгаларының дугайында» доктаалды агитаторлар таныштырып үргүлчүлеп турар.

Партия организациязының секретары эш Дүмбүү клубка чыылган аныяктарга пленумнуң материалдарын таныштырган. Таныдылга-биле чергелештир ол элээн чижектерни база чугаалаан. Ниитиниң байлаан коммунистиг ёзу-биле көөр чорукка ажылчы чоннарны кижизидер, ниитилелдиң социалистиг өнчүзүн камгалаар талазы-биле чугула сорулгаларны ол демдеглээн. Суурда чурттап турар чамдык колхозчуларның хуузунда малы үнүп келген тарааларны, ногааларны кайы-хамаан чок чип, үрегдеп турар. Малды кадатка тургузарын чамдык ийи-чангыс колхозчулар бодавайн турар. Ындыг четпестер-биле эптежип болбас дээрзин хуралга демдеглээн.

БЫЖЫГ БИЛИГНИҢ ДОКУМЕНТИЗИН АЛГАННАР

Чаатының сес чыл школазының башкылар коллективи колхозчу аныяктарны билиглер-биле чепсеглээр дээш эрткен өөредилге чылында куженииишкинниг ажылдаан. Аныяктарның кежээки школазынга үжен ажыг аныяктар хаара туттунган турган. Олардан 22 кижи дараазының класстарынче шилчээн, а чедиги, сески класстарны чединишкинниг доосткан. Доосканнарның аразында тракторист Р. Баян-оол, огородта ажылдап турар Ш. Ажы, колхозчу Л. Хунан-Кара эки өөренгеннер. Колхозчу аныяктар К. Бышкак-оол, Э. Анай-оол олар чангыс-даа кичээл үспейн, өөренип келген. 4—5 демдектерлиг өөренген К. Чимиске, Б. Балдан-Көмбу сески, К. Маскыр чедиги, В. Сундуй алдыгы, М. Хуурак бешки класстарже шилчээннер.

Олар ам колхоз бүдүрүлгезиниң янзы-бүрү адырларында ажылдап, күш-ажылчы чединишкиннерин көргүзүп турар. Чижээ, тракторист кыс Р. Баян-оол чайгы чер аңдарылгазын тракторист эжи-биле кады чединишкинниг чорутткан.

БЕ ХЫМЫЗЫ

Баштаар чер колхозчуларының сонуургалын өөренип, көргеш, элээн каш белерни саалдага тургускаш, хымыс бүдүрерин шиитпирлээн. Ам 15 бени саалда пунктузунда быжыглаан. М. Балдан-Доржу өг-бүлези-биле кады белерни саап, хымысты кылып турар. Саалдада белерниң кужу семис, оларны дүнеки, хүндүскү ээлчег-биле чылгычы тайга эдээнде одарладып турар. Саалда июнь 6-да эгелээн. Бо аразында 220 литр ажыг бе сүдү сагдынган, саанчылар ону хымыс кылгаш, столоваяже киирип турар.

— Бениң сүдү кижиниң кадыынга ужур-дузалыг. Колхоз белерниң сүдүнден хымысты кылдырткаш, садып эгелээнден бээр мээн уругларым даа мени амыратпас болган. Уругларымның бирээзи чемге багай кижи, хымысты ол бичелеп ишкениниң соонда, чемге оол хөөнү эки апарды — деп, колхозчу К. Донгак чугаалап турар.

А. ДОНГАК.
Улуг-Хем район.

БИИ-ХЕМ РАЙОНДА

ХӨӨМЕЙЛЕП ТУРАР ЭЗИМ

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин Туран-Вамында ыяш белеткээр участоктуң ажылчыннары улуг өөрүшкү, күш-ажылчы көдүрлүушкүн-биле хүлээп алган деп үчётчик менээ чугаалавышаан, «ТДТ-40» деп тракторнуң чанынга эдертип келди. Тракторисче айыткаш, эш Сатчаков ол-дур деп таныштырды. Чайгы малгаш-чулук үезинде эмин бертинден ыяш үштүп, ону черниң агынга чедир сөөртүр деп чүве белен эвес ажыл дээрзин оон халажыраан арнындан илден болду. Ынчалзажок Сатчаков ажылынга кызымак, бир-ле чаа чүвени тыпкаш ону эгелээн чорууру кижи дээрзин баш удур билип алган мен.

Ажылдың темпизин шапкынчыдып, оон бүдүрүкчүлүг чорууну өстүрер сорулга-биле бир-ле катап ол Ооржак Андрей-биле сүмелешкеш, өөртүнге ынча деп саналдаан:

— Сахалинниң ыяш белеткээр участоктарынга ажылдап турган, Телятин деп кижиниң тыпканы бодууп шанакчыгаш бар деп Ооржак менээ чугаалай-дыр. Оон турбузун Ооржак Андрей эки билир. Кижи бергедээр хире "нарын чүве-даа чок; трактор соонга баглаар шанак хевирлиг эптек баштыг демир кылгаш, аңаа дииттерни чыныр дуңзаалап алыр. Ону ынчаар кылып аар болзувусса чудуктарны шарып-тудуп безин турбас, аңаа-ла салып алыр.

— Ча, чаа, кайын болдувары ол. Ийи дапкыр, артык ажылдыр—деп, чамдык эштер бүзүревес болган.

Ынчалзажок Ооржак Андрей биле В. Сатчаков бодалын эчиинге чедирген. Шынап-ла ындыг шанакчыгаш, аңаа сөөртүп турганынга бодаарга, ийи катап хөй чудукту эккээр болган. Сатчаков айда 150 кубометр ыяшты сөөртүр турган 577 кубометрин сөөртүп, ажыл үлүүн 200 ажыг хуу кылдыр күүсеткен.

Сөөртүкчүлерден ангыда участоктуң планныг ажылын өй-шаанда ажыр күүседиринге ыяш хирээлекчилеринден база хөй күжениг негеттинер. Моторлуг хирээ-биле ажылдаар талазы-биле мергежээн шалыпчы кижилер Түлүш Эник-Кара, Даспан Байыр олар болур.

ЧӨПТҮГ НЕГЕЛДЕ

Ажыл төнген. Бежээликтей чүве. Клуб чанынга кезек кижи аразында чугаалашкан тур. Спортчу көк хөйлеңниг, аныяк эр киномеханигинден айтырды:

— Клубту май 20-ге чедир бүрүн дерээш культура килдизинге дужаарын райүлетпүр комбинатының дирекциязы аазаан деп чүзү ийик. Мынчага дээр чоп чүве сурагыл?—деп айтыра-дыр.

— Аазаашкын бүтпээн-дир харын. Оон ужун кино үнзүрер аппарат тургузар тускай өрээл безин чок. Өртке удур камгалал черинден улус келзе, мени штрафтап ат кылза хоңну. Аппарат печка чанында болгай—деп, кино механиги хөлзээн байдалдыг харылады.

Участок организастаттынып тургустунганындан бээр 13 чыл болган. Чоок кавызының чурттакчылары санаваска бо суурда 28 өрегелер чурттап турар. Ындыг турбуже мында эмчи пунктузу, радио, сайгылгаан чижектиг ажылчыннарның амыдыралынга чугула чүвелер чок.

Кижизидилгениң үлээнин ажыы. Ол дугайын СЭКП ТК-зының чоокта чаа болуп эрткен июнь Пленумунуң доктаалында онзалап демдеглеп турарын. Ооржак Энгилис-биле чугаалажып органы сактып келдим. Адааның оол, машинага сүт тырттырыкчызы, эскертинмес ажыл-иштиң кижизи чүве. Ооржак шеригден келгеш, «Кызыл тараачын» колхозтуң сүт-бараан фермазынга сүт тырттырып ажылдап эгелей бергенде, үе-чергези кыстар ону «херээженнер кылыр ажылдың оглу» дижип баштактаныр турган. А шала кыжырымактары «ак халадынга чүүлдеш кылдыр аржыылдан шарыттынып ал, урен» сүг-сүг дигилээр. Херек кырында бо эң берге ажыл. Бидоннар көдүрүп сүт солуур, ону чугула апарганда чүдүрер деп чүве чиик бе, ынчаш?

Ажыл бүрүзү кижини каастаар деп чүвени Энгилис кызымаккай чорук-биле бадыткаан. Хүнде ортумаа-биле 1500 килограмм сүттү тырттырар турган болза чамдыкта 2400 килограмм чедиргилептер. Ажыл чүгле машинаже сүт кудар, солуурунга-биле кызыгаарлаттынмас. Ону ажып үрелбезин дээш ору-куду сайгарар, херек апарганда бидон, сава болгаш шала чүүр дээш черле чүнү канчанмас чүве дээр. Ынчалзажок Энгилис кезээде четтигиптер.

АМЫДЫРАЛЫНЫҢ «АЛДЫН ДҮЛГҮҮРЖҮГЕЖИН» ТЫПКАНЫ

Сураглыг бызаа ажаакчызы Завьялова Угбайның дугайын Люба «Өөк» совхозка ажылдап тургаш-ла билип алган. Оон ажылын, мурнакчы арга-дуржулгазын үргүлчү сонуургап турган. «Ажыл-иштиң маадыр кижилеринге адааргап, хажыызындан харап чораан херээм чүл? Оон-биле кады ажылдазымза, чегей билирим солуп ажылдың ужу-бажын тып, мергежий бербес деп мен бе?» деп, ол бир-ле катап бодундан боду айтыртынган. Чалыы назынның дөспес сеткили ону удаваанда колхозка, Домна Радионовнаның чанынга эккелген. Баштаар чер үргүнүң күзелин хандырып, 30 баш бызааларны азырап доруктурары-биле үзүп берген.

Шаанда ол «бызаа ажаарда чүү боор ында, чемниг-ле болза ол-ла ыйнаан, чаш уруг ышкаш ыглапсыктай бээр эвес» деп бодап чораан болза, а херек кырында ындыг эвес болган. Чаш бызааларны баштайгы үезинде 3—4 хонук эмнекиктээр, оон соонда сүт ижер кылдыр өөредир, чыдыныы хүн бүрү кургаадаар дээш чүнү кылбас дээр боор.

Күзел барда берге турбас. Карак кызыл чорук баштайгы чедиишкинни эккеп, Людмила Пчёлкина 30 баш бызааларны мерий доруктурган тускай калатче чорудупкан.

Ам оон азыралында шупту 43 бызаалар бар. Оларны хүнде ийи катап даштыгаа оъттаргаш, тускай хоолулуг чемнер-биле аралаштыр азырап турар. Бир бызаага хамаарыштыр дүн-хүн иштинде 700—800 грамм немелде деңзин чедип ап турар.

В. ХОМУШКУ.

Партком пленуму кадрлар-биле ажылды чугаалашкан

Коммунизм тургузуушкунунуң амгы үе-чадазында ажылчы чоннуң, оон иштинде удуртур ажылдакчыларның идея-политиктиг кижизидилгези онзагай черни ээлеп турар деп, СЭКП ТК-ның июнь Пленуму чугаалап айыткан. Төп Комитеттиң Пленумунуң ол айтырыышкынынга дүүштүр, Өвүрнүң партия комитеди бодунуң ээлгү пленумунга удуртукчу кадрларның идея-политиктиг кижизидилгезиниң дугайын чугаалажып көрген.

Бо айтырыг талазы-биле илеткелчи, парткомнуң секретарының оралакчызы эш Достай болгаш пленумга санал бергеннер кадрларны шилип алыр, кижизидер болгаш ажылга таарыштыр тургузарынга хамаарыштыр Өвүрнүң партия организациязы чамдык ажылды чорутканын демдеглеп турганнар. Кадрлар-биле ажылче биче эвес кичээнгей салып, оларның политиктиг деңнелин бедидер, ажыл-ишчи мергежилин өстүрер дээш чамдык хемчеглерни ап келгениниң түңнелинде кадрларның, ылангыя удуртур ажылдакчыларның шынар составы мурнукузундан элээн экижээн. Оларның чамдык кезии ажыл-агыйның тус-тус адырларын билдилиг башкарып шыдаар, организакчы талантылыг кадрлар болуп өскен.

Районнуң «Кызыл тук», «Коммунизмче орук» колхозтары чоокка чедир-ле организастыг ажыл-агый талазы-биле сандаргай, экономиктиг күчүзү кошкак ажыл-агыйлар турган. СЭКП-ниң парткому ол колхозтарны ындыг байдалдан дүрген уштур дээш, оларның даргаларынга ажыл-херекчи мөзүлүг, организакчы аргалыг кижилер С. Седен, Бюрбю оларны шилип чорудкаш, практиктиг дузаны оларга көргүзүп келгени-биле ук артельдерниң ажыл-херээ кыска хуусаада сегип, ам районда дээре ажылдыг ажыл-агыйларга санадып турар апарганнар.

Ол ышкаш районнуң өске-даа албан организацияларында удуртур кадрларның шынар составы экижип турар. Чижээ, ажылчы чоннуң кадык камгалалының херээнге ак-сеткилдиг бараан болуп, чон ортузунга санитар-чырыдыышкын пропагандазын, эмнелге профилактиктиг хемчеглерни калбартып турар Саглыда эмнелге салбырының эргелекчизи эш Т. Блочкону, кодээниң ажылчы чоннарының ортузунга Советтерниң организас-массалыг ажылын мергежилдии-биле башкарып турар, Саглы кодээ Советтиң даргазы эш Түвет-оолду, мал ажылының мергежилдиг удуртукчулары «Торгалыг» колхозтуң Кара-Талда бот-орулга-чарылгалыг хойжу бригаданың бригадири эш Дагбаны, «Кызыл тук» колхозтуң Хоругнуг-Ой сүт-бараан фермазының эргелекчизи эш К. Седипти болгаш районда улус өөредилгезиниң дээре ажылдакчыларының бирээзи, Чаа-Суур сес чыл школазының директору эш Даңгай-оолду болгаш улус ажыл-агыйының өске-даа адырларында ажылдап турар дээре кижилерни пленумга адап турган.

Үстүнде ады үнген аныяк кадрлар боттарының бүдүрүлгечи ажыл-чорудулгазын эки күүседип турары-биле кады, чон ортузунга партияның политкижизидилгелиг, тайылбыр-массалыг ажылынга база эң идепкейлиг киржип, ажыл-агыйжы болгаш политиктиг сорулгаларны шиитпирлээр талазы-биле районнуң партия, совет организацияларынга кызымак дузалажып келгенин пленум сеткил ханыышкын-биле демдеглээн.

Ындыг болза-даа кижилер-биле партийжи ажылдың чугула кезээ—кадрларны ажылга шын шилип алыр, кижизидип өстүрер, таарыштыр тургузар ажылда ам-даа улуг четпестерниң барын пленум хараадал-биле демдеглээр ужурга таварышкан. СЭКП-ниң парткому, партия эге организациялары партия, совет, ажыл-агый черлериниң чамдык удуртур ажылдарынга кижилерни шилип алырда, оларның политиктиг, ажыл-херекчи мөзү-шынарын хандыр өөренип көрбейн, оларны кижизитпейн, ажыл-чорудулгазын контрольдавайн келгениниң ужурунда чамдык удуртур ажылдакчылар ажылга харыысалга чоктанып, оларга дааңдырган ажылды сандарадып, коммунистиң мурнунге таарышпас херектерни ээлээш эвести үүлгедип тургулаан. Чижээ, «Коммунизмче орук» колхозтуң даргазы турган Шаалы, райкүүскомнуң даргазы турган Анай-оол олар партияның, чоннуң оларга көргүскен идегелин ажыл-херек-биле шынзыктырарының улуу, харын үргүлчү арагалап, аморальдыг үүлгедиглерни хөй удаа кылып келгени-биле ажылындан үндүртүннер. Хандагайты он бир чыл школазының директору турган Намалдай чүгле боду арагалап, чүрүм үреп турган эвес, харын ажылдакчылар болгаш школачылар ортузунга кижизидилге ажылын алачаагаарлаашкынче салып киргениниң уламындан башкылар база өөреникчилер иштинге массалыы-биле арагалаар, коммунизм тургузукчузунуң моральдыг дүрүмүнге таарышпас үүлгедиглер кылыр чоруктар ээлээш эвези-биле болуп тургулаан.

Совет аныяк кижиниң ат-алдарынга таарышпас, ниитилелге удур кемхеректер кылыр чорук районнуң аныяк өскенниниң ортузунга база элээн нептерээн турганын, ол ындыг хоралыг чорук-биле ВЛКСМ-ниң Өвүр райкому (секретарьлары эштер Сайзан, Төмүр-оол) шыңгыы демисел чорутпааның пленум айыткан.

СЭКП-ниң Өвүр парткому, партияның эге организациялары кижилер-биле доктаамал ажылдап, оларның политиктиг деңнелин, ниити билиин өстүрер дээш, идея-теоретиктиг, политиктиг болгаш кижизидилге характерлиг темаларга лекция, илеткелдер номчулгазын тус-тус кижилерниң, оларның бөлүктериниң ортузунга бодамчалыг чорудуп, культура албан черлериниң ажыл-чорудулгазын коммунистиг кижизидилгениң сорулгаларынга дүүштүр башкарып келген болза, ындыг четпестер болдунмас ужурлуг турган дээрзин пленум онзалап демдеглээн.

«Партияның идеологтуг ажылының ээлчеглиг сорулгаларының дугайында» СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр кижилер-биле, кадрлар-биле ажылды үндезини-биле экижидериче угланган тодаргай шиитпирни парткомнуң пленуму хүлээп алган. Ында хөй-хөй практиктиг хемчеглерни айыткан.

С. МОНГУШ.

Алтай край. Сибирьде баштайгы «Мичуринец» деп үлептир чимис питомник совхозту Мичурин аттыг колхозтуң суурунга үндезилээш бо чылын тургускан. Алтай дагларының мурнуку эдектеринде ол ажыл-агыйның 470 гектар шөлү калбарган. Груша болгаш яблоко ыяштары, виноградниктер Сибирьниң байдалдарынга эки таарзып турар.

ЧУРУКТА: «Мичуринец» совхозта яблоня садта одуруглар аразын ажылдап, культивастап турары.

Фото В. НИКОЛАЕВТИҢ СЭТА-ның фотохрониказы.

КӨДЭЭНИҢ АЖЫЛ-ИШЧИЛЕРИНГЕ МЕДИЦИНА ХАНДЫРЫЛГАЗЫ

Совет кижилерниң кадыкшылы, оларның материалдыг чаагай байдалының улам ынайгы хөгжүлдези дээш Коммунистиг партия болгаш Совет чазак үргүлчүнүң доктаамал кичээнгейин салып турар. Ылангыя СЭКП-ниң Программазында бо талазы-биле чугула улуг сорулгалар салдынган, «Шупту чүвени кижиге, кижиниң чаагай чоруунга» деп кол үндезин Программаның эгезинден, төнчүзүнге чедир сиңниккен.

Совет кижилер дугайында партияның салып турар сорулгалары бистиң чуртувустуң чер бүрүүнде-ле хүн бүрү боттанып турар. Ажылчы чоннуң кадыкшылы дээш демиселдиң бирги одуруунда дыка хөй санныг медицина албан черлери болгаш кадык камгалалдың кайгамчык улуг армиязының ажылдакчылары туржуп турар.

Аныяк Тыва республиканың ажылчы чоннарының кадыкшылынче партия болгаш чазак хүн бүрүнүң улуг кичээнгейин салган. Тывага совет эрге-чагырганың чылдарында кижилерниң өлүр чоруу дыка кызыраан, ол ышкаш янзы бүрү халдамырлыг аарыглардан аарыыр чорук эвээжээн. Ол дээрге тываның экономиказының болгаш культуразының хөгжүлдезиниң улуг чединишкинин, амыдырал-чурттаалганың сайзырап турарының тодаргай херечизи-дир. Шак бо херекке Совет медицина улуг-чаагай үлүгнү киирген. Сөөлгү каш чылдарның дургузунда медицина албан черлериниң саны болгаш эмчилер, фельдшерлер бистиң республикада дыка ковудаан.

Амгы үеде республиканың ажылчы чоннарының кадыкшылы дээш 49 эмнелгелер ажылдап турар. Оларның иштинден 38 эмнелге албан черлери колхозтарда болгаш совхозтарда, ажылчын суурларда. Чоннуң кадыкшылын камгалаар херекке дээди эртемниг 387 эмчилер, ортумак медицина эртемниг 987 кижилер туржуп турар. Дыка хөй медицина албан черлери болгаш оларның ажылдакчылары аарыгларны эмнээр база кезип эмнээр талазы-биле улуг мергежилдиг болуп, чонга медицина дузазын чедирип, чоннуң мактаалын чаалап ап турар. Медицина ажылдакчылары кижилерниң кадыкшылы дээш демисешпишаан, ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң талазы-биле республиканың мурнунда салдынган сорулгаларны күүседиринге боттарының үлүг-хуузун киирип турарлар. Ылангыя медицина ажылдакчылары чоннуң культурлуг амыдырал-чурттаалгазы, кодээ суурларның чаагайжыдылгазы дээш херекке эң-не төлептиг салымышкынны киирип турарлар.

Чөөн-Хемчик районнуң медицина ажылдакчылары бо талазы-биле эки үлегерлиг чорууну көргүзүп турары дыка мактаалдыг. Олар чон ортузунга санитар-чырыдыышкын ажылдарын доктаамал чорудуп, райкүүскомнуң доктааткан графигин ёзугаар колхозтарның, совхозтарның малчыннарын үргүлчү кезип, оларга медицина дузаламчызын чедирип турар. Ол ышкаш хову турлагларының, кодээ суурларның санитарлыг байдалынче, хөй-ниитиниң чемненилге черлериниң чеминиң шынарынче, арыг-шеверинче улуг кичээнгейни салган. Шак ындыг чижектер бистиң республикада хөй. Эрзин суурда эмчи Ондар-оолдуң эгелээшкинин ёзугаар ында чон ортузунга улуг ажылдарны чорудуп турар. Ондар-оолду малчыннар аалдарынга, сүт-бараан фермаларынга, кодээ суурларга бо-ла көрүп болур.

Кодээ чонга медицина дузазын чедиреринин талазы-биле бисте ам-даа улуг четпестер бар. Чамдык медицина албан черлери чогуур негелдеге чедир ажылдавайн, боттарының бар аргаларын долузу-биле ажыглап шыдавайн турар. Ылангыя малчыннарга эмчи дузазын чедирер талазы-биле улуг четпестерлиг. Кодээде эмнелге участоктары, эмнелге салбырлары профилактиктиг болгаш санитар-чырыдыышкынныг ажылдарны болур-чогууру-биле чорутпайн, малчыннарның культурлуг амыдырал-чурттаалгазы дээш кончуг кошкак кичээнгей салган. Ылангыя бо талазы-биле ажыл Тес-Хем районнуң эмнелге албан черлеринде багай тургустунган. Район эмнелгезиниң эмчилери, фельдшерлери малчыннар аалдарынга, сүт-бараан фермаларынга, кодээ суурларга кончуг ховар барып турар. «Тес-Хем» совхозтуң болгаш ол районнуң чамдык колхозтарының ыракта турар малчыннарынче олар кончуг кошкак кичээнгей салган. Чоннуң медицина хандырылгазының талазы-биле байдал багай турда Тес-Хем парткому болгаш райкүүском бо ажылче чогуур кичээнгей салбастаан.

Барыын-Хемчик районнуң кодээ суурларының арыг-шевер байдалы, культуразы, чаагайжыдылгазы кончуг чавыс. Район төвү Кызыл-Мажалык суурнуң арыг-шевери, чаагайжыдылгазы багай. Ында хөй-ниитиниң чемненилге черлериниң, культура-амыдырал албан черлериниң, магазиннерниң арыг-шевери черле дыка чаржынчыг багай байдалда. Кызыл-Мажалык суурнуң арыг-шевери, чаагайжыдылгазы дээш райкүүском негелдени район эмнелгезинге болгаш кодээ Советке тургуспаан.

Шак ындыг шыдажыр аргажок четпестер-биле медицина албан черлери канчап-даа эптежип шыдавас, ол четпестерни доп-дораан узуткаар ужурлуг. Бо четпестерни узуткаарынга бирги ээлчегде ажылчы чоннар депутаттарының чер-чер Советтери, оларның доктаамал комиссиялары чогуур хемчегни алыр херек. Медицина албан черлериниң ажыл-чорудулгазынче кодээ Советтер доктаамал кичээнгейни салып, оларның ажылын үргүлчүнүң контролюнга алган турар ужурлуг.

Кодээ чоннуң медицина хандырылгазынга республика төвү Кызыл хоорайда эмнелге албан черлериниң ажылдакчылары улуг дузаны чедирер ужурлуг. Республика эмнелгезиниң эмчилеринден тургустунган тускай бригаданы тургускаш, кодээ чонга комплекстиг медицина дузаламчызын чүге чедирип болбас деп.

Дүжүт ажаалдазы дээш демиселдиң изиг дүлүк үези чоокшулаан. Ынчангаш республиканың медицина албан черлериниң ажылдакчылары дүжүт ажаалдазының ажыл-ишчилеринге медицина дузаламчызын күштелдирип, хову турлагаарының арыг-шевери, аъш-чемниң шынарлыг байдалы дээш улуг ажылдарны кылып чорудары чугула сорулга болуп салдынган.

Ажылчы чоннуң медицина хандырылгазының дугайында партияның, чазактың ап чорудуп турар улуг хемчеглерин, ылангыя СЭКП-ниң XXII съездиниң материалдарында чонга медицина хандырылгазының талазы-биле салган сорулгаларын күүседир дээш ажылдаары чер-чер Советтериниң болгаш медицина албан черлериниң, кадык камгалал ажылдакчыларының улуг хүлээлгези.

Сессияны ынчаар эрттирип болур бе

Чадаана хоорай Советиниң ээлчеглиг сессиязын июнь 28-те эртенгиниң 10 шакта эгелээри баш бурунгаар чарлаттынган турган. Ынчалза-даа сессияның ажылы он бир шакта арай боорда эгелээн.

Ужуру чүл?

Хоорай Советиниң депутаттары болгаш сессияга чалаткаңнар озалдап чыылган. Хамык ужур озалдап чыылганында эвес, а сессияның бүрүн эргелиг болур санынга чедир депутаттар чыылбаан. Депутаттарның алдан дөрт хуузундан эвээш эвес хуузу чыылган болза, сессия ам бүрүн эргелиг болур турда. Чадаана хоорай Советиниң бо сессиязы депутаттарның алдан ийи хуузу келгенде болуп эрткен. 8 депутаттар кандыг-даа чылдагаан чокка келбейн барган. Оон иштинде: хоорай Советиниң күүскомунуң даргазының оралакчызы эш Максимов, улус өөредилгези болгаш культура талазы-биле доктаамал комиссиязының даргазының оралакчызы эш Щербаков чижектиг депутаттар бо сессияга келбээни элдептиг чүве. СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг колхозта 15 депутаттардан 6-ла кижи келген. Колхоз даргазы, хоорай Советиниң депутады эш Комбукай сессия болурун билир тургаш-ла баштаар черге хурал кылып, сессияга бээр депутаттарны ол хуралга келирин саадаткан болгаш боду база сессияга келбээн.

Ээлчеглиг сессияны чыылдырар дугайында хоорküскомунуң шиитпири-биле алыр болза, хоорайның чонунуң садыг хандырылгазының дугайында айтырыгны сессияга чугаалажыр ужурлуг турган. Ол дугайын депутаттарга чарлап дыңнатпаан. Ынчалза-даа сессияга ол айтырыгны чугаалажыр дээни чамдык депутаттарга билдине берген турган. Хоорай Советиниң күүскомунуң ажылдакчылары күүскомнуң шиитпирин барымдаалавайн, ол айтырыгны өске айтырыг-биле солаан. Тодаргайлаарга, Чадаана хоорайның № 2 школазының чаа өөредилге чылынга белеткелиниң дугайында айтырыгны сессияның хүн айтырыынга киирген.

Чаа өөредилге чылынга белеткел дугайында № 2 школазының директору эш Гордеев илеткелиниң эгезинге мынча деп медеглээн:

— Бо айтырыгны сессияга белеткел чок киирген. Хоорай Советиниң доктаамал комиссиязы школаларга хыналда кылгаш, элеринчи илеткел кылыр ужурлуг турган. Бо айтырыгны херек кырында ынчаар белеткевээн.

Илеткелчиниң бо медеглели черле чөптүг. Сессияга чаңгыс школа директорунуң илеткелин алыр-даа болза, өске школаларның өөредилге чылынга белеткелиниң дугайында Советтиң доктаамал комиссиязы тус-тус, школаларда байдалды хынап көргеш, сессияның үндүрер шиитпирин бүгү школаларга хамаарыштырар ужурлуг деп сессияга санал бергеннерниң айтып турганы база-ла шын. Хоорай Советиниң күүскому ол айтырыгны ынчаар белеткевээн.

Сессияга школа дугайында айтырыгны киирген хирезинде районунуң-даа төлээлекчизин, школалар директорларын-даа чалап келдирбээн. Бо айтырыгны белеткээрин улус өөредилгези болгаш культура талазы-биле доктаамал комиссияның даргазының оралакчызы эш Щербаковка (эмчи) хоорküскөм дааскан турган. Ынчалза-даа эш Щербаков «башкы эвес кижи мен» дээш ол даалганы күүседирин организаставаан.

Соңгукчулар чагыгларының күүседилгезиниң дугайында хоорай Советиниң күүскомунуң даргазы эш Сүге-Маадырның илеткелин сессияга дыңнаан. Эрткен соңгулдалар үезинде соңгукчуларның чагыгларындан он чагыгларны амыдыралга боттандырар кылдыр хүлээп алган турган. Ол чагыглардан үш-ле айтырыг арай боорда күүсеттингенин, сессияга санал бергеннер четпес деп шүгүмчүлээн. Ол чагыглар күүсеттиниш болур болгаш ыяавыла күүседир ужурлуг чугула чагыглар болуп турар. Күүскомнуң даргазы чүгле хоорайга хамааржып турар чагыгларның дугайын чугаалааш, хоорай Советинге бактаап турар Дөргүн суурда ажылчы чоннарга хамааржыр чагыгларны ыттавайн барганын депутат Бопуунуң шүгүмчүлээни чөптүг. Чүге дизе соңгукчуларның чагыгларын чугаалажып турар сессияга ол талазы-биле чагыгларны түңнеп, боттандырар хемчеглерни ажылдап кылырын хоорküскомга дааскан турган. Күүском даргазының ол дугайын чугаалааны—мурнуку сессияның ол даалгазын күүскомнуң талазындан күүсетпээнин херечилеп турар.

Соңгукчуларның чагыгларында айтырыгларның хөй нуруузу райпога болгаш райүлетпүр комбинадынга хамааржып турда, райпо даргазы эш Колпаков болгаш райүлетпүр комбинадының директору эш Цвелев чалалга турза-даа сессияга шуут келбейн барганнар. Оларның оозун совет эрге-чагырга органын тоовааны болгаш оон айтырыышкыны күүсетпээн чорук дээрден өскээр чүү деп тайылбырлаарыл?!

Сессияга белеткелдиң четпезинден болгаш илеткелдерге айтырыгларның чидиг тургустунмаанындан хүн айтырыгларын чугаалажырынга депутаттарның киржилгези база идепкей чок болганын демдеглезе чогуур. Сессияга тургустунган ийи айтырыглар талазы-биле чүгле алды кижи, оон иштинде депутаттардан үш-ле кижи санал берген.

Ынчангаш Чадаана хоорай Советиниң бо сессиязы четпес белеткелдиг, оон киржикчилериниң куду идепкейлиг болгаш организастыг эвес байдалынга эрткен.

Моон-биле холбаштыр «Ажылчы чоннарның депутаттар Советтериниң сессияларын Чөөн-Хемчик районда чыылдырып, чорудуп турар практиказының дугайында» Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң эрткен чылдагы доктаалының дугайын сагындырары эргежок чугула. Сессиялар чыылдырып, эрттирип турарында улуг четпестерни Дээди Советтиң Президиуму демдеглээш, ону эжиилдериниң хемчеглерин айыткап турган. Советтерниң сессияларын белеткээринге болгаш эрттиреринге киржири-биле кедээ болгаш хоорай Советтеринге райсоветтиң күүскомунуң кежигүннерин болгаш райкүүскомнуң килдистериниң эргелекчилерин үргүлчү чорудуп турарын район Советиниң күүскомунга дааскан. Ындыг турбуже Чадаана хоорай Советиниң бо сессиязынга райкүүскомнуң даргазы-даа, секретары-даа олурушпаан чорук Дээди Советтиң Президиумунуң ол доктаалын күүсетпейн турарын херечилеп турар-дыр.

Советтерниң сессияларының белеткелинче болгаш оларны организастыг, бедик деңнелге эрттиреринче райкүүскомнуң талазындан кичээнгейни күштелдирип, республиканың Дээди Советиниң Президиумунуң үстүнде айыткан доктаалында хемчеглерни хажык чокка боттандырары—Чөөн-Хемчик райкүүскомнуң ажылдакчыларының чугула хүлээлгези болур.

Б. ХӨВЕҢМЕЙ,
«Шынның» тускай корреспондентизи.

АТОМНУ ЧАГЫРЫП АП ТУРАРЫ

Нововоронежскиниң атомнуг станциязының тудуу дүлүктеп турар. Аппараттар болгаш турбиналар турар залдарда дериглени эптеп турар. Электриктер болгаш электроннуг приборларның тускай эртемниглери башкарылганың кол дөзүнде аппаратураны тургузуп, таарыштырып турар.

Сугнуң химиктиг арыглаашкынының деринишкининде ажыл улуг. Ол нарын системаны станцияның ажылдаар үезинде ажыглап турар сугдан радиоактивтиг чүүлдерни ылгап тускайлап үндүреринге херегләэр.

Бүгү-ле хоралыг бүдүмелдерни дириг организмнерге айыыл чок черлерже дамчыдар. Радиациялыг контрольдуң лабораторияларында тургузулгага база кижи дугайында сагыш салыышкынны салып турар.

Атомнуг энергетиканың улуг бүдүрүлгези хүн келген тудум-на өзүп турар. Бижиге айыыл чок атомну аңаа бараан болур кылдыр тургускан. Баштайгы муң-муң киловатт электроэнергия удавас ажыглаттынар.

Чурукта: станцияның реактор залында.

Фото В. КУОНОВТУУ.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧОНУНГА ТӨЛЕПТИГ

Кызылда № 1 аптеканың ажылы-биле таныжып чорааш, мында фармацевт Анастасия Скобеева-биле чугаалаштым.

Эш Скобеева Оренбург областа төрүттүнген. Адазы фронтуга фашистиг немец өжелеңчилерге улуг маадырлыг демисежип тургаш өлүрткен. Адазындан чажында өскүссүреп чарылгаш, дайынның болгаш дайын сөөлүнүң берге үелеринде авазының азыралынга өзүп, школаны, оон соонда техникумну дооскан. Аныяк кыс кедээ ажыл-агый техникумун дооскан дораан-на Тывага ажылдаары-биле келген.

Баштай фельдшерлеп, оон соонда ветеринария эргелелиниң кадрлар инспекторунга болгаш участоктуң мал эмчизинге ажылдаан. Оон соонда ол кадык камгалал шугумунга ажылдаары-биле шилчээш болгаш республиканың аптека эргелелиниң төп аптека складынга килдис эргелекчилеп эгелээн. Аңаа ол база-ла улуг сонуургал-биле ажылдап, чоннуң кадыы дээш бүгү күжүн, билиин харамнанмаан. Анастасия Скобеева аңаа ажылдавышаан, Томскиниң фармацевт училищезин бот-өөредилге-биле өөренип дооскан.

Анастасия Скобеева өөредилге соонда № 1 аптекага стерильный столга фармацевтилеп ажылдаан. Ында бүгү-ле хан судалдары дамчыштыр сыкыртып эмнээр эмнерни кылып турар. Ол нарын болгаш харысалгалыг ажыл. Аңаа кичээңгей болгаш арыг-силиг чорук негеттинер. Частырыг кылза, дыка айыылдыг. Ынчалза-даа ийи чылдың иштинде ооң ажылынга кандыг-даа хажыдыышкын, чаңгыс-даа негелде хомудал болбаан.

Республиканың аптека эргелелиниң болгаш № 1 аптеканың коллективтериниң ажылчын болгаш албан-хаакчы эш-өөрү аныяк специалист Анастасия Кирилловна Скобееваның ажылга кызымак, туруштуг чоруун бараымдалааш, Кызыл хоорай Советиниң депутадының кандидадынга депшиткен. Соңгукчулар ону чаңгыс эп-сеткил-биле бадылааннар.

Аныяк депутат Анастасия Кирилловна Скобеева бодунуң соңгуткан округунуң соңгукчулары-биле харылзааны доктаамал тудуп, отчёдун кылып, оларның чагыгларын болгаш күзелдерин кичээңгейлиг боттандырып турар. Ооң округунга хамааржып турар кварталдарга чаагайжыдылга болгаш ногаанчыдылга эки кылдынган. Ол ону чорударда, квартал комитеттериниң даргалары-биле сүмележип, оларның шуут киржилгези-биле боттандырып турар. Квартал комитеттериниң составын четчелеп, аңаа сонуургалдыг хөй-ниити активтерин киирген. Чижээ, хоочун коммунист пенсионержи эш Плюснинага удурткан квартал комитеди пенсионерлерниң, инвалидтерниң киржилгези-биле Каа-Хем, Ажылчын, Комсомольская кудумчуларынга чаагайжыдылганы үлегерлиг кылган.

Ооң дыңнангыр, дузалаксаар чоруун билгеш, соңгукчулар ооң чурттап турар бажыңынга, ажылдап турар черинге янзы-бүрү дилеглер кылып, дузалар эреп бода чедип кээр. Ол оларны бичии-даа саадатпайн хүлээп алгаш, кичээңгейлиг чугаалажып, чөптүг болгаш ажыктыг арга-сүмелерин кылып турар. Чижээ, инвалид эш Микачев бажың дугайында дуза дилеп кээрге, эш Скобеева ооң чурттап турар бажыңын боду-биле барып хынап көргеш, ээзи берге байдалда чурттап турарын тодараткан. Ол айтырыгны хоорküскомга барып тургускаш, эш Микачевка бажыңны бээр кылдыр шиитпирлеттирген.

Анастасия Скобеева Кызыл хоорай Советиниң күүсекчи комитединиң кадык камгалал болгаш социал хандырылга талазы-биле доктаамал комиссиязының секретары. Апрель, май айларда хоорайның бүгү школаларында уругларның физиктиг хөгжүлдезиниң болгаш кадыкшыл байдалының, спорт, күш-культура өөредилгезиниң канчаар чоруп турарының, спорт херекселдери-биле хандыртынганының дугайында болгаш өске-даа айтырыглар талазы-биле хыналдалар ооң идепкейлиг киржилгези-биле болган. Анастасия Кирилловна алды школаларны хынаашкан. № 7 школада ниити холдар болгаш чазанылга бөлгүмнери база спорт ажылы үлегерлиг тургустунганын, аңаа уруглар улуг сонуургалдыг киржип турарын өске школаларга баргаш, деңнеп көргүспүшаан, мактаалдыг чижекке киирип турган. № 11 школада спорт ажылының четпезин, ооң дериг-херекселдерин ээ-харысалга чок эдилеп турарын, парталар будуттунмаан болганын дидим илереткеш, дээштиг хемчегин алган. Анастасия Скобееваның удурткан школалар талазы-биле хыналдаларның ол түңнелдерин хоорай Советиниң күүсекчи комитединиң ийиги сессиязынга тургускан.

Бодунуң билиин доктаамал бедидип, онаашкан ажылын болгаш депутат хүлээлгезин кончуг эки күүседип турарын көргеш, комсомолчу А. К. Скобееваны аптека эргелелинде партия организациязы чоокта чаа партия кежигүнүнүң кандидадынга хүлээп алган.

К. ЧАМЗЫРЫН.

Чырыткы-даа, радио-даа херек

Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» колхозунуң төвү — Бажың-Алаак суур чыл келген тудум-на сайзырап турар. Чурттакчылар көвүдээн, амыдырал экижээн тудум-на, чоннуң негелдези база улгаткан. Бажың бүрүзүнде почта хааржаа, дугаар бар апарганы почтальоннарның саат чокка ажылдаарынга таарымчалыг болу берген.

Ынчаарга бо байдал-биле чергелештир, суурда чедимче чок чүүлдерни демдеглевейн эрттирип болбас. Электростанцияның чырыы четпес, кежээ азы дүне ном, солун номчуттунмас.

Электри чырыын бүдүртүң эвес, көскү болдурар төлээде, чогум чүнү кылза, кандыг аргаларны херектезе чогуурул? Бо айтырыгны кедээ Совет, колхоз баштаар чери тодаргай өөренип көргеш, боттуг хемчеглерни алыры күзенчиг. Хөй замыканиелер бары, электри удаазыннары шын эвес улаттынганы чырыткының өй-таа кыварынга база шаптыктаашкынныг. Ону чүге чайладып болбазыл?

Чамдык бажыңнарда радио удаазыннары киирттинмээн. Радиолуг бажыңнарда радио үнү орта дыңналбас, чүгле сымырандыр дыңналыр. Ак-Судак кудумчузунуң чурттакчылары бажыңнарынга радио удаазыннарын киирттип алырынга дуза дилеглерин көргүзер талазы-биле кедээ Советке каш катап киирген, хуралдарга чугаалажып турган. Ындыг-даа болза, ол айтырыг ам-даа шиитпирлеттинмээн. Ол кудумчунуң чурттакчыларының радиоприёмниктери, репродукторлары бүдүн чыл эрткиже, кандыг-даа ажыглал чок чыдар.

Кажан-на радио киирттинер ирги, кедээ Совет бо айтырыг талазы-биле кандыг дуза чедирер ирги деп чурттакчылар манап турар. Кедээ Совет даргазы М. Чамыяң—Чаа, мында чүү боор, даарта, соңгузу хүн киирттип бээр мен—деп, куруг аазаашкын кылырынга өйлешкен, сөглээн сөзүнге ээ болбастаан. Бир эвес ол айтырыгның болдунар аргалары амдызында чок чүве болза, ооң дугайын чонга тодаргайы-биле угаадып бээр ужурлуг. Чүнү-даа өөренип көрбейн тургаш, хөй аазаашкын бергениниң херээ чок. Мен бодаарымга, электрини чырык кылдыр кылдырарының база радиону бажыңнарга киирттириниң болгаш септээриниң бүгү болдунар аргалары бар.

К. КЕРТИК-ООЛ.

Чадаанадан Шагаан-Арыгже чоруптар оруктуң кыдыында автобензоколонка ажылдап эгелээн. Колонка харыстда дөрт машиналарга янзы-бүрү кывар, чаар чүүлдерни кудуп бээр кылдыр тургустунган.

ЧУРУКТА: Автобензоколонкада.

Фото А. СОКУРОВТУУ.

Тайылбыр ажылын күштелдирзе

«Тииледге» совхозтуң ийиги трактор-хову бригадазының турлаазында чаа тудугларды бо чылдың чазынында доозулган. Кызылдың кедээ тудуг-монтаж эргелели ол тудугларны кылыр дугайында совхоз-биле дугуржулганы кылган. Ынчангаш оон ажылчыннары бригада төвүнде механизаторлар чурттаар 4 өрээл бажыңны бир ай дургузунда тудуп, оон иштин чугайлап, шалазын, соңгаларының рамаларын будуп дооскаш, ажыглалда киирген. Олар бир-угда 70—80 кижи чемненир столованы кухнязы, чем кадагалаар чери-биле кады, база херимнээшкинин, ийи арыгланыр бажыңны кылып дооскан.

К. Веряшкинниң удурткан бо бригада 3770 гектар тараа культураларының болгаш оон-даа өске культураларны май төнүүзүнде-ле тарып доозупкан турган, тарылга планын ниитизи-биле 103 хуу күүсеткен. Ынчангаш бригадалар аразынга шилчиир Кызыл тугту бо бригада чаалап алган. Трактористер В. Оюн, К. Баян-Далай, М. Мельников трактор бүрүзүнге 3—3 сеялканы кошкаш, чажып тарыырының нормазын хүн бүрүде дыка ажыр күүседип турган. Ам тарааның үнүжү багай эвес. Бригаданың кежигүннери оон чайгы ажаалдазынче кирипкен.

Бо чедиишкиннер-биле чергелештир, тайылбыр-массалыг ажыл ам-даа чогуур негелдезинге чедир тургустунмааның эскербейн эрттирип болбас. Тарылга үезинде агитхуулус бригадага чүгле 2 катап үнген. Совхозтуң удурткучулары, хөй-ниити организацияларының харысалгалыг ажылдакчылары кажан бригадага чедип келгенде, чүгле ажыл-агый айтырыгларынче сагыш салгаш, тайылбыр-массалыг, кижизидилгелиг ажылдарны арай чылзып турар фактылар бар.

Бригадага кижизидилге ажылын чорудар кижилерни партбюро томуйлаан, а херек кырында оларның боттуг кылган ажылы көзүлбес.

М. БЮРБЮ,
совхозтуң комбайнери.

Четтиргенин илереткен

«УТКА 25 чылы» совхозтуң ферма ажылчыны Монгуш Сырбыкаевна Санчай-оолга Улуг-Алаакта пионер лагериниң дирекциязы өөрүп четтиргенин илереткен. Хөй уруглуг ол ие лагерьның белеткелинге идепкейлиг киришкен.

Бодунуң ийи класстан өрү 5 уругларын баштап алгаш, лагерьның сес өрээлдиг бажыңының соңгаларын, шалаларын база 75 оруннарны аштап чуггаш, шуптузун будуп доозулаан. Ол ениң бүдүрген ажылының шынары эки болган.

Т. ОЧУР-ООЛ.

СОВЕТ САДЫГНЫҢ ЧУГУЛА АЙТЫРЫГЛАРЫ

Бүгү чүвени кижиге, кижиниң чаагай чоруунга деп лозунгда коммунистиг партияның болгаш совет күрүнениң политиказының алыс утказын илередип турар. Совет кижилерниң дугайында партияның хөй санныг сагыш салыышкыннарының бирээзи болза садыгны хөгжүдери болур.

Тыва АССР-де сөөлгү чылдарда чоннуң садыг хандырылгазы элээн экижээн. Садыг четкизи калбарган. Эрткен 10—12 чылдарда бараан саарылгазы үш катап өскен болгаш ооң структуразы өскерилген. 1961 чылдагызындан алды миллион рубльдиң бараанын 1962 чылда хөйнү саткан. Чоннуң садып алыр аргазының өзүлдези, барааннарның көвүдээни болгаш садыг ажылының элээн экижээни бараан саарылгазының планын үргүлчү күүседир арганы садыг организацияларынга берген. Респотребсоюзтуң системазында өрелерниң болгаш самчыгдалдарның түңү кызырылган. Садыг ажылдакчыларының эки кадрлары өскен, 13 бригадаларга коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп атты тывыскан, 41 бригадалар ол бедик ат дээш демнежип турар.

Кызыл хоорайда, районнарда, мал фермаларында 100 ажыг ном киоскилери, ларёктар хөй-ниити шугуму-биле болгаш дапкыраашкын аргазы-биле ажылдап турар. СЭКП-ниң Тыва обкомунуң V Пленумунуң шиитпирин ёзугаар Чөөн-Хемчиктиң парткому, райкүүском болгаш райпо малчыннарның хандырылгазының талазы-биле ажылды багай эвес организастаан.

Ол районнуң хойжу бригадаларында болгаш ыраккы фермаларында хөй-ниити шугуму-биле ажылдаар 26 ларёктар тургустунган. Ол ларёктарның садыгжыларын бригадаларның болгаш фермаларның хуралдарынга соңгаан. Чугула хереглел барааннары ол ларёктарда бар. Садыгжыларның отчёттарын райпонуң болгаш рабкооптарның автолавкаларын дамчыштыр организастаан. Автолавка бүрүзүнге-ле тус-түс бригадаларны, фермаларны быжыглаан болгаш оларны хандырарының графигин кылган. Малчыннарны барааннар-биле үзүктел чок хандырарын бүрүткээр дептер автолавка бүрүзүнде бар болгаш графиктиң хоолгазын бригада, ферма санында артып турар.

Райпонуң болгаш рабкооптарның баштаар черлериниң кежигүннери фермаларга, бригадаларга барып, чоннуң херегләэр барааннарын өөренип көрүп, автолавкаларның ажылын хынап, хөй-ниитичи садыгжыларга дузаны үргүлчү көргүзүп турарлар. Оруннарны, орун херекселдерин, саваларны, дааранып машиналарны болгаш өске-даа барааннарны автолавкалар дамчыштыр садыглаарын организастаан. Рабкооптарның болгаш райпонуң дааранылга мастерскаяларында ак чоорганнарны, матрастарны болгаш бажың иштиниң өске-даа херекселдерин малчыннарның чагыглаарын ёзугаар даараарын организастаан. СЭКП обкомунуң бешки пленумунуң шиитпирин чедиишкинниг күүседир төлээде, Чөөн-хемчикчилерниң үлегери-биле малчыннар хандырылгазын организастаары парткомнарның болгаш садыг организацияларының сорулгазы болур.

«Ниитиниң чемненилгезин улам ынай хөгжүдер болгаш экижидер» дугайында СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң шиитпирин күүсетпишаан, сөөлгү дөрт чылда Тыва АССР-де ниитиниң чемненилгезиниң 1143 олуттуг 43 черлерин, 150 олуттуг «Улуг-Хем» ресторанны ажыткан, ында кафени болгаш белеткээн чемнер болгаш кулинарлыг кылыглар магазинин организастаан. Ниитиниң чемненилгезиниң столоваяларының хөй нуруузун хереглекчилерни хандырарының чаа хевирлеринче шилчиткен, оон иштинде 9 столоваяларны чемненикчилер боттары хандыртынар кылдыр тургускан.

1962 чылда ниитиниң чемненилге черлери 12 миллион блюда чемнерни белеткээн, бо дээрге 1959 чылдазындан миллион ажыг блюда чемнерни хөйнү кылганы ол-дур. Ниитиниң чемненилгезиниң бараан саарылгазы 1959 чылга деңнээрге, 1960 чылда 36 хуу көвүдээн. Ол черлерниң саарылгазының структуразы база-ла эки талазынче өскерилген. Республикада ниитиниң чемненилге черлериниң саарылгазында оларның боттарының продукциязы 1959 чылда 42 хуу турганындан 1962 чылда 55,7 хуу, белеткээн чемнерни болгаш кулинар кылыгларны садыглаары беш катап көвүдээн. Совхозтарның ажылчыннарынга ниитиниң чемненилге черлерин экижидер талазы-биле элээн ажылдар чоруттунган. Совхозтар боттарының столоваяларынга продуктуларны планныг үнези-биле бээр чорук ол столоваяларга чем өртээн ажылчыннарга элээн чиигедир арганы берген.

Ниитиниң чемненилге черлериниң кадрларын белеткээр талазы-биле чамдык ажыл кылдынган. Ол черлерниң ажылдакчылары социалистиг чарышта хаара туттунган. Коммунистиг күш-ажыл бригадазы деп ат дээш тос коллективтер демисежип турар. Чадаана хоорайда поварлар Бобылева, Анохина, Сарыг-Септе — Кузьмина, Кызылда—Рыбалкина ышкаш боттарының ажыл-хереэнге ынакшылдыг, бүгү-ле кижилерге амданныг чемнерни хандырары дээш чүткүлдүг ажылдап турар мастерлер хөй.

Оон-биле кады садыг организацияларының ажылында улуг четпестер болгаш шиитпирлеттинмээн сорулгалар хөй. Респотребсоюз май айның бараан саарылгазының планын ниитизи-биле күүсеткен болза-даа, 23 хереглел ниитилелдериниң 8-и планнарын күүсетпээн. Оларга Өвүрнүң, Улуг-Хемниң, Каа-Хемниң райполары, «Найырал», «Элегес», совхозтарда рабкооптар болгаш өскелер-даа хамааржыр. «Тыва даг-дүгү тудугнуң» чанында садыг бөлүү, Кызылдың горпозунуң чамдык садыг черлери боттарының планнарын база күүсетпээн чорук респотребсоюзтуң болгаш тыва хандырылга чериниң ажылында улуг четпестерниң барын херечилеп турар.

Садыг ажылдакчыларының сорулгазы болза садыг чери бүрүзүнүң, хереглел ниитилели бүрүзүнүң бараан саарылгазының планын күүседирин хандырары болур. Ону чедип алырда магазин бүрүзүн үзүктел чок ажылдадыры чугула. Ындыг турда-ла бо чылың Барыын-Хемчик райпазы 37, Тес-Хем райпозунуң дежурный магазини 19 хүнде, Улуг-Хем райпозунуң Хендерге магазини дыка үр үе иштинде ажылдавайн турган. Кызылдың горпозунуң №№1, 10, 19 магазиннеринге баазаларда хөй болуп турар шевиот, чоорган, стол шывыгларын, плащтарны, уругларга идик аймааның чамдык хевирлерин киирбейн турган.

«Ростекстильторгтуң» садыг баазазы май айның планын четпес күүсеткен. Ийиги кварталдың ийи айларының саарылга планын ол чүгле 46,5 хуу күүсеткен. Респотребсоюз болгаш Тыва хандырылга чери ол баазадан чамдык барааннары чедир албайн турар. Чижээ, респотребсоюз июнь 1-де квартал фондузунда көрдүнген пөс-таавы аймааның 40, дук-пөс аймааның чүгле 17, дааранылг кылыгларның 41 хуузун шилип алган.

Республиканың бүдүрүлгелери боттарының барааннары-биле садыг черлерин кончуг четпес хандырып турар. Ыяш ажыл-агый эргелели ийиги кварталда 50,4 муң рубльдуң түңнүг бажың иштиниң эт-херекселдерин, дааранылга комбинады 11,6 муң рубльдиң дааранылг кылыгларын чедир дужаавааан. Аъш-чем бүдүрүлгелери хлеб, булка кылыгларын болгаш колбасаны, а ол ышкаш сүт продуктуларын чогуур ассортиментилер ёзугаар дужаарын ыраккта чедир хандырбайн турар.

Чайгы сезон эгелээн турда-ла, Кызылда болгаш дыка хөй районнарда чайгы садыглар, ылангыя квас, газировка ышкаш өске-даа соок суксунар садыглаар черлер кончуг эвээш организастаттынган. Кызылда квас садар чеди цистерналарның чүгле ийизин ажылдадып келген.

Ниитиниң чемненилгезиниң деңнели чоннуң негелдезинден ам-даа хоюдап, ону эң-не массалыг, чонга эптиг болгаш ажыктыг черлер болдурар дээн сорулгага дүүштүр ажылдап шыдавайн турар. Республикада ниитиниң чамдык чемненилге черлери амданныг чемнерни белеткеп шыдавайн келген, чемнерниң ассортиментизи эвээш, национал чемнер барык чок болуп үргүлчүлевишаан. Бо четпес чорук Өвүр, Тес-Хем райполарының столоваяларында болгаш өске-даа чемненилге черлеринде илереп турар.

Чамдык столоваяларда чемненикчилерни хандырарының культуразы чавыс. Ылангыя Тожу райпозунуң, «Элегес» совхозта рабкооптуң столоваяларында артык чарыгдалдарны кызырары, чүүл бүрү чидириглерни узуткаары дээш ёзулуг демисел ам-даа кошкак чоруттунган.

Элээн хөй столоваяларның ажылдакчылары менюга хөй санныг чемнерниң аттарын айтып даңзылааш, оларны чогуур үезинде белеткээринге четтикпейн турарлар. Чамдык чемнерниң амдан чок болурунуң чылдагааны база-ла поварларның далажып чоруундан хамааржыры билдингир. Чемненикчи кижи менюда айыткан чемни талонга бижиткеш, ону алыр дээш кухняга баарга чок болур таварылгалар хөй удаа таваржып турар. Ындыг чоруктарны Шагаан-Арыгның, Кызылдың № 3 столоваяларындан үргүлчү көрүп болур. Бис болза столовая бүрүзүнге хүнде доктаамал турар эки шынарлыг 1—2 хире бирги, 2—3 хире ийиги база 2—3 хире үшкү блюдаларны белеткезе эки деп санап турар бис. Ынчаарга неделяда ниитизи-биле белеткээн чемнерни эң-не янзы-бүрү болдурар төлээде, хүн бүрүде оларны аңгы-аңгы кылдыр белеткеп, оларның аттарын солуштуруп турар херек.

СЭКП ТК-ның бюрозунуң болгаш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң шиитпири ёзугаар ниитиниң чемненилге черлериниң ажылын улам ынай экижидер талазы-биле айтырыгларны чугаалашкан ниитиниң чемненилге черлериниң ажылдакчыларының Бүгү-российн чөвүлел хуралы Горький хоорайга 1963 чылдың июнь 8-те болуп эрткен. Ол хуралдың киржикчилери ниитиниң чемненилге черлериниң ажылында дыка хөй эки дуржулгаларны демдеглеп база ук черлерниң ажылын улам ынай экижидериниң чаа-чаа курлавырларын илередип турганнар.

Бистиң Кызыл хоорайда болгаш республиканың өске-даа хоорай, суурларында столоваялар, чайналар бүрүзү-ле чем продуктуну баштайгы ажылдап кылыышкынындан эгелээш, блюда кылдыр белеткээринге чедир-ле бүгү ажылдарны боттары тускайлан чорудар дээш поварларның, кладовщиктерниң, дузалал ажылчыннарның улуг штадын тудуп турарлар. Чемни ындыг арга-биле белеткээрге ооң өртээниң улуг болуру билдингир. Ол чорук оон-биле кады ниитиниң чемненилге черинге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге, кухня продукциязын көвүдедиринге шаптыктыг болуп турар. Бир эвес чижээ, Кызыл хоорайның бүгү столоваяларынга «Улуг-Хем» ресторанның чанынга белеткээн полуфабрикаттарны (тускай белеткээн чемнерни) хандырарын организастаар болза, үстүнде бүгү четпестер ынчан ам чайлаттынып болур.

Ийи он чылдың дургузунда ниитиниң чемненилге черлерин массаның халас чемненир черлери кылдыр чоорту шилчидерин партияның Программазында айыткан. Ол халас чемненилгени хамыктың мурнунда школачыларга боттандырар сорулгалыг. Ындыг турда-ла, бистиң республикада 165 школаларның иштинден аңгы үеде чүгле 28 школалар боттары столоваялыг болуп турар. Бүгү школаларга эртенги илиг чемнерни белеткээрин чедип алыры чугула. Аъш-чемни белеткеп база ону шыгжап кадагалап турар черлерниң арыг-шевер байдалынче кичээңгейни күштелдирзе чогуур. Санитария албанының ажылдакчылары болза аъш-чем объектилеринге доктаамал барып, продуктуларның шынарын, ниитиниң чемненилге черлериниң арыг-шевер байдалын хүн бүрү хынаар хүлээлгелиглер.

Чемнерни амданныг, сүүзүннүг кылдыр белеткээри ажылдакчының күзелинден болгаш билиинден улуу-биле хамааржыр. Амгы үеде ниитиниң чемненилге черлериниң 900 ажыг ажылдакчыларындан чүгле 11 кижи тускай эртемниг болуп турар чорукту респотребсоюзтуң болгаш Тыва хандырылга чериниң удурткучулары эскерип көөр ужурлуг. Ынчангаш нарын чемнер белеткээриниң аргаларынга ниитиниң чемненилге черлериниң ажылдакчыларын өөредир ажылды организастаарынче кичээңгейни күштелдирери чугула.

Садыгның болгаш ниитиниң чемненилге черлериниң ажылынга кадрларны шын шилип алырының ужур-дузазы хүн бүрү улгадып турар. Кадрларны шын шилип, ажылга оларны таарыштыр тургузарының айтырыында кол чүүл—ол дээрге ажылдың чугула участоктарынга ажыл-херекти билир, аңаа чүткүлдүг кижилерни дидими-биле дешпидери болур.

Партия, совет организациялары болза СЭКП ТК-ның Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар сорулга-биле садыг кадрларының ортузунга кижизидилге ажылын күштелдириринче кичээңгейни угландырып, оларның хереглелдерин, материал-амыдырал талазы-биле негелделерин хандырарынче доктаамал сагыш салыр, садыгның болгаш ниитиниң чемненилге черлериниң ажылын үндезини-биле экижидерин хандырар хүлээлгелиг.

П. ГОРЕЛОВ.
СЭКП обкомунуң килдис эргелекчизи.

Уттундурбас улуг болуушкун

Тайбыңны камгалаарының эрге-ажыктарынга

ПРАГА. (СЭТА). Польша-герман кызыгаарга тайбынның болгаш найыралдың аажок улуг митингизининг болган чоруу — Чехословакияның парламентазының кол темазы болуп турар. Бүгү солуннар бирги арыннырынга Н. С. Хрущевтуң, В. Ульбрихтин болгаш Ю. Циранкевичиниң немец болгаш польша ажылчы чоннарның митингизинге чугаалаан чугааларының дугайын дыңнадып турар.

ГДР-ге Н. С. Хрущевтуң аян-чоруунга ЧССР-ниң хөй-ниитизининг аажок улуг сонуургалын илергейлевишаан, парлалга Берлиннин ажылчы чоннарының митингизинге оон чугаазын тайылбырлаарын үргүлчүлеп, тайбың болгаш социализм дээш улустарның демиселинге Совет Эвилелиниң шылгарангай салыышкыны кылдыр үнелеп көрүп турар. Н. С. Хрущевтуң чугаазы кижининг угаазылалдыг чоруунуң болгаш депшилгенинг тинилээринге чайгылыш чок бүзүрел-биле сиңниккен деп демделеп турар.

Бир өвес Совет чазактың баштыны Н. С. Хрущев найыралдың болгаш тайбынның аян-чоруун кылып, Берлинге келген болза, америк президент Кеннеди анаа шуут улурланышкак сорулгалыг келген деп «Руде право» солун мурнуку чүүлүнге демделээн.

Берлинге эш Н. С. Хрущевтуң идип үндүрген саналдарын барын талага хүндүткел-биле көрген турары күзенчиг-дир деп, ол солун үргүлчүлеп бижээн. Чугаалажыышкынарже болгаш бот-бодун билчир чорукче кыйгырып турар угаазыладын ол үнүн дыңнавайн артырып каап болбас.

«Земледельске новины» солуннуң мурнуку чүүлүнде бижээни болза, Совет Эвилели быжыг тайбынче орукту база катап ажыдып турар. Эш Н. С. Хрущев делегейнин дүшкүүрлүг чоруун чавырылырарынче угландырган чаа хөй саналдарлыг Берлинге келген. Ол болза тайбынның чаагай чоруунга боттандырган аян-чорук болган.

Найыралдың митингизи

БЕРЛИН. (СЭТА). Одерде Франкфуртка найыралдың митингизи, тайбынның кызыгаарында ол хоорайга Н. С. Хрущевтуң, В. Ульбрихтиң болгаш Ю. Циранкевичиниң чоруп турган дугайы демократтыг Берлинниң солуннарының кол темазы болуп турар. Солуннарга ол материалдарны «өжээн негекчи политика бүурап дүшкен», «Социализм тиилеп турар», «Найыралдың өндүр чаагай көргүзүү», «Тайбынның кызыгаарынга төөгүлүг ужуражыышкын» деп улуг эгелер-биле бижээн.

Герман Демократтыг Республика, Совет Эвилели болгаш Польша Улус Республика аксы-дүмалышкы найырал-биле каттышкан деп «Нейес дейчланд» солун демделээн. Одерде Франкфуртуң 70 мун ажыг чурттакчылары болгаш дыка хөй польша хамаатылар үш күрүненин шылгарангай ажыдакчылары—тайбың дээш демиселчилер—Н. С. Хрущев, Ю. Циранкевич, В. Ульбрихт оларны өөрүшкү-биле уткаан.

Аныяктарнын «Юнге вельт» деп солуну Одерде Франкфуртка болган митингини уттундурбас улуг болуушкун кылдыр демделеп турар.

ТАЙБЫҢНЫҢ СӨЗҮ

РАНГУН. (СЭТА). Берлинге найыралдың митингизинге Н. С. Хрущевтуң чугаазынче улуг кичээнгейни Бирманың парлалгазы көрүндүрүп турар. «Рангун дейли» солуннуң хайгаракчызы, ол чугааны тайылбырлавышаан, тайбынның ол сөстерин дыңнаан бис деп бижээн. Совет Эвилелиниң чедиишкиннериниң дугайында, космос корабльдерин чедиишкинниг салып үндүрген дугайында Хрущевтуң сөстери дайынны өскүдүп үндүрериннче угланмаан болгаш дайын-биле бичин-даа түүлдежир түүлү чок.

Берлин митингизинге Н. С. Хрущевтуң чугаазын «Халдашпас дугайында керээни чарарын Хрущев санаадап тур», «Атомнуг чепсектиң шенелделерин ам-даа болза соксадырына Совет Эвилели белеп дээрзин Хрущев медеглээн» деп эгелер-биле парлап турар.

—□—

Европаның соңгу талакы чурттарының төлээлекчилериниң ужуражыышкынынга холбаштыр

МОСКВА. (СЭТА). Норвегияның, Швецияның, Финляндияның болгаш Совет Эвилелиниң соңгу районнарының төлээлекчилериниң ужуражыышкыны июль 6-да Кемиге (Финляндия) ажыттынган. Соңгу Европага атом чок зонаны тургузарының айтырыгларын ол ужуражыышкынга чугаалажыр.

Кеминде ужуражыышкында тайбын камгалалының Совет Комитединиң харыысалгалыг секретары М. Ц. Котовка баштаткан совет хөй-ниитизиниң төлээлери киржип турар.

Полицейжи аажылалдың каржы үүлгедини

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Америк эрге-чагыргалар делегей эргелериниң болгаш делегей политиказының бүгү нормаларын үреп, Нью-Йоркта совет дипломат, КНО-нуң секретариадының ажылдакчызы И. Д. Егоровту болгаш оон кадайын шпионнаашкын кылып турар деп нүүлдеп буруудаткаш, тудуп хорудаан. Егоровтарны тудуп хорудаар үезинде истелгенин федералдыг бюрозу дээр америк камгалалдың агентилери каржы күүлээшкинни үүлгеткен. И. Д. Егоровту демир-биле бектээн болгаш оон кадайының холун, будун хүлүп тараанар.

Америк эрге-чагыргаларның ол өөнчүк-чөнгээлиг үүлгедиглери-биле холбаштыр, ССРЭ-ниң АКШ-та херектеринге түр бүзүреттирген чөвүлекчизи-алчин Г. М. Корниенко июль 4-те АКШ-тың күрүне секретарының европа херектериниң талазы-биле дузалакчызының оралакчызы Р. Дэвиске чораан болгаш аңаа нотаны тудускан. Дипломаттыг паспорттар-биле АКШ-га чеде берген совет хамаатыларын дүрүм чок ёзу-биле тудуп хоргудааны-биле холбаштыр шинтпирлиг удурланыышкынны ол нотада илергейлээн.

Совет дипломат И. Д. Егоровту болгаш оон кадайын дүрүм чок ёзу-биле тудуп хоргудаан чорукту америк эрге-чагыргаларның өөнчүк-чөнгээлиг үүлгедини кылдыр көөр ужурлуг, ол дээш харыысалганы АКШ-тың чазаа үүлээвейн барып шыдавас деп, нотада демделеп турар.

Дүрүм чок ёзу-биле тудуп хоргудаттырган совет хамаатыларын доп-дораан хостап үндүрерин совет элчин чери бодунуң нотазында негеп турар.

—⊙—

Бонниче де Голльдуң чорупканы

ПАРИЖ. (СЭТА). Францияның президентизи де Голль Боннче канцлер Аденауэр болгаш албанның өске-даа кижилери-биле чугаалажыышкын кылыры-биле чорупкан. Ийи хүн дургузунда уламчылаар аян-чоруунга де Голльду Францияның премьер-министри Помпиду болгаш элээн каш министрлер үдеп чоруурлар.

Парижте де Голльдуң Барыын Германияже чорупканын «ажыл-албанның» болгаш француз-барыын-герман кады ажылдажыгга дугайында дугуржуушкуннуң күүселдези-биле холбашкан деп чарлаан.

Парижтиң хайгаракчылары үетүнде чугаалажыышкыннар ийи чурттарның аразында дайынчы эвилелди камгалаарының дугайында чугаалажыышкыннар болур деп демделеп турарлар.

Ол чугаалажыышкыннар ийи чурттарның аразында дугуржулганын, ылангыя боо-чепсек болгаш НАТО-га хамаарыштыр проблемаларның база «Бичии Европаның» чурттарындан политиктиг эвилел тургузар дээн чижектиг де голльчу идеяга хамаарыштыр элээн чидиг характерлиг болуп чадавас.

Бомбаларны сыгыдар

ЛОНДОН. (СЭТА). Англияның Ядерлиг зенсивилизациязының комитединиң председатели Бертран Рассел ядерлиг бомбаларны сыгыдар деп,

БУГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925 чылдан үндезилеттинген

1963 ч. ИЮЛЬ 9 вторник № 161 (5565).

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Өртээ 2 көп.

Чүректиң ханызындан өөрүп четтиришкин

СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели эрес-маадырлыг чоруу — ужудукчу-космонавт Валерий Федорович Быковскийниң болгаш делегейде баштайгы херээжен ужудукчу-космонавт Валентина Владимировна Терешкованың космоска үрүнүң талазы-биле тергиин шылгараңгай кады ужудуушкуну-биле холбаштыр хөй санныг байыр чедириишкиннерин алган.

Бистиң чуртувустуң күрүне, партия, хөй-нийти болгаш эртем организацияларындан база тус-тус хамаатылардан, даштыкы чурттарның коммунистиг болгаш ажылчын партияларындан, күрүне болгаш хөй-нийти ажылдакчыларындан, эртемниң болгаш культураның ажылдакчыларындан база хуу кижилерден алган чылыг байыр чедириишкиннеринде. Байырлыг телеграммаларда болгаш чагааларда космос делгемин тайбың сорулгаларга, дешпшилгениң эрге-ажыктарынга, бүгү кижи төрелгетенниң чаагай чоруунга шиңгээдип алыр талазы-биле бистиң социалистиг Төрээн чуртувустуң онза чедиишкиннерин демдеглеп турар.

Космоска В. Ф. Быковскийниң болгаш В. В. Терешкованың маадырлыг ужуудушкуну-биле холбаштыр совет улуска, Коммунистиг партияга болгаш Совет чазакка байыр чедириишкиннерин, чаагай күзээшкиннерни чорудкан бистиң чуртувустуң бүгү күрүне, а ол ышкаш партия, профэвилел болгаш өске-даа хөй-нийти организацияларынга, бүгү хамаатыларынга, бүгү делегейниң кижилеринге чүректиң ханызындан хүлээп көрүүшкүннү болгаш өөрүп четтиришкинни СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели илергейлеп турар.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИ. ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУ. ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ.

И. А. БУЯНОВТУҢ ХҮЛЕРДЕН КЫЛГАН ТУРАСКААЛЫН АЖЫТКАН

ГОРКИ. (Москва область). (СЭТА-ның корреспондентизи). Бүгү чуртка сурагжаан Владимир Ильич аттыг колхозтуң төвүнге июль 6-да улуг байырлал болган. Социалистиг Күш-ажылдың ийи дапкыр Маадыры, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады Иван Андреевич Буяновтуң хүлерден кылган тураскаалын Культура бажыңының чанында шөлге байырлалдыг байдал-биле ажыткан.

Бөдүүн ажылчын, чаагай сеткилдиг кижи ол кодээ ажыл-агый артелин 27 чыл ажыг үеде баштап келген болгаш ону чуртта бирги черже көдүрүп үндүрген. Ынчангаш ам чөптүг дыштанылгаже үнгениниң соонда И. А. Буяновту колхозтуң хүндүлүг даргазынга колхозчулар чаңгыс үн-биле соңгаан болгаш бодунуң дуржулгазын база билиглерин эштеринге дамчыдып бербишаан, ол хүлээлгени алдарлыы-биле күүседип турар.

АЛДАРЛЫГ ОРУК

Владимир Ильич аттыг кодээ ажыл-агый артелиниң колхозчуларынга Н. С. Хрущевтуң байырлыг чагаазы

Социалистиг Күш-ажылдың ийи дапкыр Маадыры колхозтуң хүндүлүг даргазы Иван Андреевич Буяновтуң тураскаалын Горки кодээ суурда ажытканы-биле холбаштыр эш Н. С. Хрущев Москва областының Владимир Ильич аттыг кодээ ажыл-агый артелиниң колхозчуларынга байырлыг чагааны июль 6-да чоруткан.

Партия болгаш совет улус бодунуң маадырларынга чоргаарланып турар, Иван Андреевич Буянов ышкаш ындыг кижилеринге чоргааланып турар деп, Н. С. Хрущев бижээн.

Ажылчын аңгы, Коммунистиг партия ону 25 муңчуларның санынга киириштир бодунуң төлээлекчизи кылдыр күш-ажылчы тараачыннарга дузалажыр-биле чоруткан. Иван Андреевич Буянов партияның болгаш ажылчын аңгының ол даалгазын алдарлыы-биле күүсеткен. Ол, күш-ажылчы тараачыннарны каттыштырган болгаш тараачыннарның активинге даянмышаан, Москва чоогунуң черлеринге бедик сайзырангай колхозчу ажыл-агыйны тургускан.

Владимир Ильич аттыг колхозтуң хөгжүлдезиниң төөгүзү, ооң хүндүлүг даргазы И. А. Буяновтуң намдары—ол дээрге чаа колхозчу амыдырал дээш бистиң тараачыннарывыстың демиселиниң төөгүзү-дүр.

1921 чылдың январьда бистиң улуг баштынчывыс В. И. Ленинниң Горки кодээ суурга чүве чугаалааның сагынмышаан, эш Н. С. Хрущевтуң демдеглеп турары бола, В. И. Ленин бүгү чүүлдерни улустуң чаагай чоруунга, социализмни, коммунизмни тургузарының улуг херээн амыдыралга боттандырарынга, чаа делегейни, дарлакчылар болгаш дарлаттырганнар турбас делегейни тургузарынга кылдыбышаан, улус чон-биле минута бүрүзүнде харылзажырын оралдажып чораан.

Бөгүнгү болуушкун — Владимир Ильич аттыг колхозта И. А. Буяновтуң тураскаалын байырлалдыы-биле ажытканы-биле холбаштыр колхозтарның бүгү даргаларынга, совхозтар директорларынга, колхозтарның баштаар черлериниң кежигүннеринге, колхозчу күш-ажылчы тараачыннарга, ылангыя ажыл-агыйны ам-даа чавыс деңнелде чорудуп турар ажыл-агыйларга — Владимир Ильич аттыг колхозтуң төөгүзүн болгаш Иван Андреевич Буяновтуң намдарын өөренириниче кичээнгейни көрүндүрерин күзээн ийик мен деп, Н. С. Хрущев оон ыңай бижээн. Ол биче сеткилдиг ажыл-ишчи, бөдүүн ажылчын, ынчалза-даа чаагай сеткилдиг, бедик харысалганы медереп билир болгаш коммунизмниң херээнге хаңы бердинген кижи чорааның, тараачыннарның коллективиниң кужениишкиннерин каттыштырып база ындыг үлегерлиг ажыл-агыйны тургусканын олар көөрлер.

Н. С. Хрущев ам Киевте чорупт турар болган ужурунда Владимир Ильич аттыг колхозта байырлалга киржип шыдавайн барганынга харадап турар. Партияның Төп Комитединиң мурнундан Н. С. Хрущев Иван Андреевичиге, колхозтуң коммунистеринге, комсомолчуларынга, тускай эртемниглеринге, бүгү ажыл-ишчилеринге байырлал-биле холбаштыр байыр чедирип, күш-ажылга чаа, улам шылгараңгай чедиишкиннерни болгаш амыдыралга аас-кежикти оларга күзээн.

«КОЛЛЕКТИВТИГ КҮШ-АЖЫЛДЫҢ БОЛГАШ ААС-КЕЖИКТИГ АМЫДЫРАЛДЫҢ ӨӨРҮШКҮЗҮН МЕДЕРЕП БИЛГЕН БИС»

Москва областың Владимир Ильич аттыг кодээ ажыл-агыйының артелиниң колхозчулары СЭКП Төп Комитединге, эш Н. С. Хрущевка чагаа чоруткан. Олар боттарының ажыл-агыйының төөгүзүнүң дугайын чугаалап, эрткен чылда оларның колхозу кодээ ажыл-агыйының ажыглалдыг чериниң чүс гектарынга онаалтыр 885 центнер сүттү болгаш тарылга чериниң чүс гектарынга онаалтыр эң дензи-биле алырга 103 центнер эътти бүдүргениң өөрүшкү-биле дыңнадып турарлар. Колхоз тараа культураларының гектар бүрүзүнден 25 центнер дүжүттү алган, күрүнеге 2 миллион 800 муң санныг чүүрганы, 2500 центнер чимисти болгаш катты, 250 центнер зеркаль карпты саткан. Эрткен чылда колхозтуң орулгазы 1 миллион 480 муң рубль болган. Артельдиң ажыл-ишчилери чедингир болгаш культурлуг чурттап турар.

Коллективтиг күш-ажылдың болгаш аас-кежиктиг амыдыралдың өөрүшкүзүн медереп билген бис деп, колхозчулар бижээн. Бо чылын бис СЭКП ТК-ның март Пленумунуң айытканы үшкү сорулганы холга алырын шиитпирлээн бис. Бистиң колхозувус сүт болгаш эът садарының чартык чыл планын ажыр күүсеткен. Бистиң ховуларывыста болгаш мал ажыл-агый фермаларывыста ажыл-херектер эки чорупт турар. Бистиң сагыш-сеткиливис өөрүшкүлүг, күш-ажыл эки үре-түңнелдерни берип турар.

Владимир Ильич аттыг кодээ ажыл-агый артелиниң колхозчулары эш Н. С. Хрущевка шыырак кадыкшылды болгаш ынак Төрээн чурттуң чаагай чоруунга үр чылдарда чурттаарын бүгү чүрээниң ханызындан күзээн.

(СЭТА).

Республиканың кодээ ажыл-агый мурнакчыларының чөвүлел хуралы

Чылдың ийиги чартыында улуг кужениишкинниг ажылдаар

Июль 6-да республиканың найысылалы — Кызыл хоорай байырлал шинчи кирип, туктар, лозуңнар, плакаттар-биле шиметтинген турган. Үлетпүр болгаш аъш-чем бараанналарын кол кудумчуларга делгеп садыглаан. Кодээ ажыл-агыйның мурнакчы кижилери—республика Наадымынга киржир эргени боттарының эрес-шудургу, ак-сеткилдиг күш-ажылы-биле чаалап алган кодээ ажыл-агыйның мурнакчылары янзы-бүрү бараанарны мөөн-мөөнү-биле садып ап турганнар.

Кежээкиниң дөрт шак чоокшулап олурда, культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг паргынче чоннуң шуужуп кирген агымы дам барган. Парк ол хүн база шиметтинген. Паркче кирер ийиги көвүрүгнү кеже бээрге: «республиканың мурнакчыларынга деңнежиңер!» деп, кызыл пөсте бижээн лозуңну паркче кирген кижи бүрүзү эскербейн эрте бербес. Паркта Ногаан театрда: «Күш-ажылга алдар!», «Тываның кодээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери! 1963 чылдың хүлээлгелерин алдарлыы-биле күүседиңер!» деп лозуңнар сандайга олурганнарны күш-ажылче улам соруң кирип турган. Театрның сценазы дириг чечектер-биле, тыва национал чурумал, уран хээлер-биле шиметтинген.

Ногаан театрны республиканың кодээ ажыл-агыйының мурнакчылары, СЭКП-ниң обласътың комитединиң чаа болуп эрткен VI пленумунуң киржикчилери, найысылалдың бүдүрүлгелериниң төлээлекчилери, партия, совет органнарның ажылдакчылары долдур олурупкан. СЭКП-ниң Тыва обкомунуң бюро кежигүннери, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң болгаш Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүннери, районнарның партия, совет организацияларының удуртукчулары, колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелдериниң начальниктери, Наадымга келген чамдык сураглыг малчыннар, тараажылар хурал президиумунуң олуттарын ээлепкен.

Партияның Тыва обкомунуң бюрозунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш Дээди Совединиң Президиумунуң даалганы ёзугаар, республика Наадымынга келген кодээ ажыл-агый мурнакчыларының чөвүлел хуралын СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары эш **С. К. Тока** ажыткан. Хуралга бирги чартык чылдың түңнелдерин болгаш кодээ ажыл-агый ажылдакчыларының сорулгаларының дугайында илеткелди СЭКП Тыва обкомунуң кодээ ажыл-агый килдизиниң эргелекчизи эш **Н. Конгар** кылган.

— «Совет кижилер боттарының кайгамчыктыг Төрээн чурту дээш, боттарының улуг ленинчи партиязы дээш патриотчу чоргааралды илередип турар. Олар болза бистиң чуртувуста тургустунган бүгү-ле чүүлдер — оларның холдары-биле, улуг кужениишкиннерни болгаш кызыгжыйыг чок энергияны үндүрүп тургаш тургускан деп чүвени хандыр медереп билип турарлар» деп, СЭКП ТК-ның чаа болуп эрткен июнь Пленумунуң доктаалында айыткан—деп, эш Конгар илеткелин эгелээн.

Бистиң республиканың кодээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери партияның XXII съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның ооң дараазында болгулаан Пленумнарының төөгүлүг шиитпирлерин боттандырбышаан, чеди чылдың бешки чылының бирги чартыында чамдык эки түңнелдерни чедип алганын илеткелчи оон ыңай чугаалаан. Республика часкы тарылганың планын 102,6 хуу күүсеткен. Күрүнеге эът садарының чартык чыл планы 112,3 хуу, дүктүң — 105,3 хуу күүсеттинген. Чөөн-Хемчик, Каа-Хем районнар мал ажылының бүгү продуктуларын белеткээр талазы-биле чартык чылдың онаалдаларын ажыр күүсеткеннер. Таңдының «Революцияның чалбыыжы», «Совет Россия», Бии-Хемниң «Кызыл тараачын», «Тиилелге», Тес-Хемниң «Чодураа», «Ак-Эрик», «Чаа орук», Каа-Хемниң «Бүрүнгаар», «Ленинчи орук», «Коммунизмче орук», «Октябрь 14 чылы», Өвүрнүң «Кызыл тук», Чөөн-Хемчиктиң «Большевик» колхозтары болгаш «Сүт-Хөл», «Тес-Хем» совхозтар, дуржулга станциязы бирги чартык чылда күрүнеге эът, сүт, дүк садарының планнарын чедиишкинниг күүсеткен.

«Межегей» совхозта М. Мартыненко, М. Гоголь, З. Казанцева, К. Поршнева, Ф. Чертова, «Элегес» совхозта М. Ханды, «Күш-ажылдың хостуу» колхозта К. Анчимаа, «Бүрүнгаар» колхозта Н. Нэчын болгаш чамдык өске-даа саанчылар бирги чартык чылда инек бүрүзүнден 900—1229 кг чедир сүттү саап, социалистиг чарыштың мурнакчылары болганнар. Өвүрнүң «Коммунизмче орук» колхозунуң хойжузу М. Дажы-Доржу 100 хойдан-на 112, «Элегес» совхозтуң хойжузу Чоодуу Чалбаа—110 хураганны алган.

Таңды районнуң «Революцияның чалбыыжы» колхозунуң кадарчызы П. Шведов кыжын азыраар, чайын одарладыр семиртилгени чорудуп тургаш, мыйыстыг бода малдың баш бүрүзүнүң хонукта ортумак дензи немелдезин 1300 грамм чедирген. Ол ышкаш Чөөн-Хемчик районнуң Ленин аттыг колхозунда М. Шириназыр хонукта 1000 грамм, «Элегес» совхозта О. Тадар-оол—790 грамм дензи немелдезин алган. «Күш-ажылдың хостуу» колхозта А. Блинова, «Кызыл тараачын» колхозта А. Биче-уруг, «Совет Тыва» (Каа-Хем) колхозта К. Севээн болгаш чамдык өске-даа бызаа ажаакчылары бызаа бүрүзүнүң хонукта дензи немелдезин 750—1000 грамм чедиргеннер.

Дээре ажылдыг районнарның, ажыл-агыйларның болгаш мурнакчы малчыннарның көргүзүглери болза, зона, район, колхоз болгаш совхоз бүрүзүнде чылдың агаар-бойдузунуң байдалындан хамаарылга чокка мал ажылының нийти болгаш бараанныг продукциязын өстүрериниң улуг аргалары болгаш курлавырлары бар дээрзин база катап бадыткап турар.

Ындыг турбуже, колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелдериниң болгаш элээн хөй районнарның партия, совет органнарының удуртукчулары колхозтарның, совхозтарның ажыл-херектеринче ам-даа эки ынап кирбейн турарындан республика чартык чылда сүт садарының планын күүсетпээн деп демдеглээш, социалистиг хүлээлгелерин күүсетпээн районнарны, ажыл-агыйларны илеткелчи шүгүмчүлээн.

Улуг-Хем район 237 тонна, Бии-Хем район 160 тонна сүттү чедир сатпайн, республиканың күрүнеге сүт садар планы күүсеттинмээниниң кол буруулуг болганнар. Күрүнеге сүт садар планын республикада 26, эътти—7, дүктү—21 ажыл-агыйлар күүсетпээн. Ооң иштинде Чөөн-Хемчик эргелелинде сүттү 12, дүктү 15, Таңды эргелелинде сүттү 10, эътти 6 ажыл-агыйлар күүсетпээн. Республикада 15 ажыл-агыйлар үш көргүзүгнүң ийизин күүсетпейн, күрүне планын күүседирин үскеннер. Ындыгларга «Шеккпээр», «Барлык», «ҮТКА 25 чылы», «Улуг-Хая», «Межегей» совхозтар; «Искра» (Бии-Хем), «Хадын», «Совет Тыва» (Каа-Хем), «Октябрь 30 чылы» (Чөөн-Хемчик), «Коммунизмче орук» (Тес-Хем), «Коммунизмниң херели» колхозтар болгаш Тожу районнуң ийи колхозу кирер. А Барын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозу чаңгыс-даа планныг көргүзүгнү күүсетпээн.

Четчир мал чемнери-биле хандыртынмааның, мал кажааларының тудугларынче кичээнгейни кошкатканының болгаш кыштаглаашкынга багай белеткенгениниң түңнелинде бо чылдың 6 айларының дургузунда когараан малдың саны эрткен чылдыыңдан бүдүн чартык катап көвүдээн. Ылангыя Барын-Хемчик, Тес-Хем, Бии-Хем, Улуг-Хем районнарның колхозтарынга болгаш «Өөк», «Тес-Хем», «Тээли», «Чыраа-Бажы» совхозтарга малдың хорамчазы улуг болган.

Тарып боозадылганы багай чорутканының хараазындан чүгле бо чылын 90 муң хире хураганны республика чедир албаан. «Межегей» совхоз төрүүр хоюнуң 70 ажыг хуузун, «Чыраа-Бажы»—52, «ҮТКА 25 чылы»—48, «Өөк» биле «Тээли»—40 ажыг хуузун кызыраткан. Чөөн-Хемчик, Өвүр, Каа-Хем, Улуг-Хем районнарның колхозтарынга хойнуң кызыраашкыны 33—48 хуу четкен.

Кодээ ажыл-агыйда ажыл-херектиң байдалының дугайын бо чөвүлел хуралдың киржикчилеринге дыңнаткаш, чылдың ийиги чартыында бүгү планныг онаалдаларны чүгле күүседир эвес, харын ажыр күүседир болгаш дараазында чылдарда-даа кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң чедиишкинниг хөгжүдеринге чогуур байдалдарны тургузар сорулганы кодээ ажыл-агый ажылдакчыларының мурнунга тургузуп, санал-оналды солчур дээш бо чөвүлел хуралды партия обкому болгаш республиканың Министрлер Чөвүлели чыылдырган ужуру ол деп, эш Конгар чугаалааш, боттандырып чорудар тодаргай хемчеглерге кирген.

Үксаазын экижиткен инек бүрүзүнден хонукта бир пуд, үксаазын экижитпээн инектен чартык пуд сүттү саар, одарладып семирткен мыйыстыг бода мал бүрүзүн хонукта 800—1000 грамм, хойну 250—300 грамм, азыралда хаванны—500 граммдан эвээш эвес дензи немелделиг кылдыр семиртирип чедип алыр, ынчангаш чыл төнчүзүнге чедир 11,5 муң тоннадан эвээш эвес сүттү, 14,7 муң тонна эътти, 721 тонна дүктү күрүнеге садар дээш колхозтарның, совхозтарның, фермаларның, бригадаларның болгаш тус-тус ажылдакчыларның аразынга социалистиг чарышты калбартыр херек.

Бо чылын республикада 45 муң гектар кукурузаны, чигир свёклазын тараан. Кукурузаның гектар бүрүзүнден 300—400 центнерден эвээш эвес ногаан массаны алыр дээш ам үеде республикада 300 ажыг механизастаан звенолар ажылдап турар. Июль 1-ге чедир чүгле 18,5 муң гектар кукурузага одуруглар аразының сайзырадылгазын чоруткан. Каа-Хемниң «Совет Тыва», Ленин аттыг, Барын-Хемчиктиң «Мурнакчы» колхозтары болгаш «Суглак», «Тес-Хем» совхозтар одуругларының аразын сайзырадыр культураларның чаңгыс-даа гектарынга сайзырадылга чорутпаан.

Ам соңгаарладып болбас сорулга — одуругалар аразын үлдүредири, бок-үнүштерни аштаары, немелде чемгерилгени органзастаары болур.

Республикада чаъс дүшпейн, үнүштер кандаашкынга таваржып турда, суггаттыг черлерде 42 муң гектар тараа болгаш мал чеми культураларының чүгле үштүң бир кезин суггартынганы дүвүренчиг байдалды көргүзүп турар. Суг—дүжүттүң хуу-салымы. Чер-черде суггарылганы хүн-дүн иштинде органзастаар, ол ажылче дуржулгалыг кижилерни, бүдүрүлге эргелелдериниң болгаш ажыл-агыйларның инженер-техниктиг ажылдакчыларын чорудар, машиналарны, механизмнерни эки ажыглаар херек.

Ам кодээ ажыл-агыйда харысалгалыг кампанияларның бирээзи — сиген кезиидезиниң изиг үези келген.

Каа-Хем, Таңды, Чөөн-Хемчик районнарда чамдык ийи-чаңгыс ажыл-агыйлар сиген кезиидезин эгелээн болза-даа, Тес-Хем эргелелдиң чаңгыс-даа колхозу, Чөөн-Хемчик эргелелдиң ажыл-агыйларының хөй нуруузу амга чедир мал чемнериниң белеткелинге кирбээн, 200 хире тракторнуң сиген кестирер машиналары септеттинмээн. Республиканы алырга 541 тракторнуң сиген кестирер машиналары болгаш өске-даа дыка хөй чепсек-херекселдер септеттинмээн.

Ам сорулга болза мал чемнери белеткеп алырынга бүгү белеткелдерни эң чоокку хүннерде доозары, сиген кезиидезин калбартыры, дүжүт ажаап алышкыны массалыг эгелээринге чедир нийтиниң малынга четчир кылдыр чаяаар үнген оът-сигеннерни, хаван чемгерери-биле 20 муң тоннадан эвээш эвес сиген далганын белеткээри болур.

Илеткелчи оон ыңай дүжүт ажаап алышкынынга белеткелде четпестерни болгаш ап чорудар хемчеглерни чугаалаан. Дүжүт ажаап алышкынынга техниканың белеткелин Чөөн-Хемчик районнуң ажыл-агыйлары, Барын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозу өскелерден дээре чорудуп турар. Ындыг болза-даа республикада нийти белеткел дыка багай чорупт, июль 1-ге чедир тараа комбайннарының септелгези чүгле 25 хуу, силос ажаар комбайннарның—28 хуу, жаткаларның — 12,5 хуу болган. Автомашиналарның, кургадыкчыларның болгаш механизастаан шаңнарның белеткели дыка оожум чорупт турар. Ажаап алышкынга херек механизаторлардан ам-даа 570 кижи четпес.

Колхоз, совхоз бүрүзүнге комбайннарның, өске-даа ажаап алышкының машиналарының болгаш чүък автомобильдериниң септелгезин август 1-де доозар, ажаап алышкынга шуушуурулга-эалчештирилгелиг методту ажыглаар дээн «Бек-Тей» совхозтуң ажыл-ишчилериниң инициативазын деткиир, ажаап алышкынының чорударының ажылчын планын колхозтарга, совхозтарга өй-шаанда тургузар болгаш өске-даа хемчеглерни илеткелчи демдеглээн.

Мал кыштагладыышкынынга белеткелдиң айтырыы чөвүлел хуралдың киржикчилериниң мурнунга база тургустунган. Малчыннарга чурттаалга бажыңнарын болгаш мал кажааларын чылыг үеде белеткээри, анаа тудуг, септелге бригадаларындан аңгыда, малчыннарның боттарын кириштирери база чугула.

Колхозтарның, совхозтарның болгаш «Сельхозтехниканың» салбырларының удуртукчуларының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының тудугжуларының хүлээлгези чүл дизе, үшкү кварталда сүт-бараан фермаларынга 52 саалда агрегаттарын тургузары, 27 ажыл-агыйларга хаван фермаларынга суг хандырылгазын, 20 ажыл-агыйларга хаван кажааларының аштаалгазын механизастаары болур.

Бо чылын бүгү колхозтарга болгаш совхозтарга бот-орулга-чарылгалыг хойжу бригадаларны тургузарын доозары база Каа-Хем районнуң «Тиилелге» колхозунуң үлегери-биле комплекстиг бригадаларның ажылының методун калбаа-биле нептередири эргежок чугула.

Чылдың бирги чартыының түңнелдерин шүгүмчүлелчи ёзу-биле көрүп, ийиги чартыында кодээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрер болгаш күрүнеге садар талазы-биле республиканың чылда алган социалистиг хүлээлгелерин хуусаа бетинде чедиишкинниг күүседир дээш, мал кыштагладыышкынынга үлегерлиг белеткенир дээш улам кужениишкинниг ажылдаар херек.

Республикада мурнакчы ажыл-агыйларының бирээзинге санаттырып турар, Тес-Хем районда «Чодураа» колхозтуң даргазы эш Ч. **Шулуу-Маадырга** сөс берген. Ол кодээ ажыл-агый артелиниң ажыл-ишчилери бо чылдың бирги чартыында эки ажылдап, боттарынга алган социалистиг хүлээлгелерин долдур болгаш харын-даа ажыр күүсеткен дээрзин ол чугаалаан. Чижээлээрге, ук колхоз чартык чылда сүт садарының планын 113,1, эъттиниң — 100,2 болгаш дүктүүн — 156 хуу күүсеткен.

Нийтиниң мал ажылын хөгжүдерде чер ажылын сайзыратпас болза хоржок деп чүвени билгеш, ол талазы-биле хемчеглерни алган бис, оон түңнели чүл дээрге, ийи чыл бурунгаар колхозтуң тарылга шөлү муң гектар турган болза, ам ол — 3 муң гектар четкен деп ол уламчылап чугаалаан. Ынчаарга кукурузаны колхоз бо чылын 800 гектар черге тараан болгаш ооң эки дүжүүн алыр дээш демиселди чорудуп турар.

Оратор оон ыңай тарылганың дүжүүн экижидер талазы-биле хемчеглерни ап, ылангыя суггарылга бугазын казып эгелей бергенин чугаалаан. Малдың чайгы семиртилгезин органзастыг, бедик деңнелге эрттирер, мал чемиииниң белеткелин шалыпкын чорудар болгаш ооң-биле кады дүжүт ажаап алышкынынга үткуштур кодээ ажыл-агый техниказының септелгезин дүрген доозар. Түңнелинде эш Шулуу-Маадыр болза колхозтуң ажыл-ишчилери боттарының алган социалистиг хүлээлгелерин күүседип шыдаар болгаш ылангыя чылдың ийиги чартыында улам эки, хайныышкынныг ажылдаар дээрзин хуралдың киржикчилеринге бүзүредип чугаалаан.

«Сүт-Хөл» совхоз чылдың бирги чартыында мал ажылының продуктуларын күрүнеге садарының планнарын долдур күүсеткенин, малдың баш санының өстүрериниң планнары база күүсеттинип турарын ол совхозтуң директору болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады эш **Е. Соловьев** чугаалаан.

Совхоз бо чылын 500 га кур болгаш куруккан черлерни немей тараан. 1825 га суггаттыг черлерде тарылгаларның 1760 газында бирги суггарылганы чоруткан. Совхозтуң ажылчыннарының, ооң иштинде малчыннарының чурттаалга-амыдыралының экижип турарын оратор база демдеглээн. Ам бажыңнарда, өглерде ыяш орунннар чок болган. Шупту демир орунннарлыг, тюльдерлиг болгаш оон-даа өске культурлуг эдилелдерлиг апарган. Суур бүрүзүнде чунар бажың, чамдык хойжуларда, хаван ажаакчыларында хеп, кухня шкафтары бар. Фермаларда 4, ырак хойжу бригадаларда 5 чунар бажыңны, 4 кызыл булуңну тудкан.

Оон-биле кады тудуг ажылында четпестерни, ылангыя кодээ тудугнуң Чазаана тудуг эргелелиниң тудуг ажылынга кошкак дузалап, чарган керээлерин күүсетпейн турарын база респотребсоюзтуң талазындан СЭКП обкомунуң V пленумунуң доктаалын күүсетпейн, кодээже бажың иштиниң эдилелдерин болгаш херекселдиң чугула чүүлдерин чорутпайн турарын эш Соловьев шүгүмчүлээн.

— Ферманың инектерин алды чыл иштинде кадарып турар мен. Бо аразында мээң коданымга малдың хорамчазының чүгле чаңгыс таварылгазы болган. Бо чылын 106 инектиң бызааларын бүрүн камгалап алган бис, бызаалар ам-даа немежир — деп, Каа-Хем районнуң «Кызыл тук» колхозунуң кадарчызы эш **Г. Дапыян** чугаалаан.

Чылдың ийиги чартыында кылыр ажылдар ам-даа хөй — республика бүгү социалистиг хүлээлгелерин чүс хуу күүседир ужурлуг. Ол бистерден, кодээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилериниден хамааржыр, шупту кужениишкинниг ажылдаалыңар! деп, чөвүлел хуралдың киржикчилерин ол кыйгырган.

Индирге — Бии-Хем районда «Кызыл тараачын» кодээ ажыл-агый артелиниң баштаар чериниң даргазы эш **П. Астафьев.** Сөөлгү чылдарда мал ажылының продуктуларын белеткээр болгаш күрүнеге садар талазы-биле байдалывыс четпестерлиг турган болза, бо чылын бо дугайында байдал экижип: эът садарының планының бирги чартык чылда 102,7, сүттүн—128 болгаш дүктүүн—140 хуу кылдыр күүсеткен бис деп ол чугаалаан. Малдың баш санын өстүрериниң планы база күүсеттинген.

Туран фермазында инек саалдазын бүрүн механизастаан — ында «елочканы» тургускан. Ынчангаш, мурнунда 200 баш инекти 10 саанчы саап ажаап турган болза, ам ында 2 кижи ажылдап турар. Ооң түңнелинде оорткан хосталган кижилерни колхозтуң өске ажылдарынче шилчидер аргалыг болган. База чер кырынга силостаар арганы шиңгээдип алганы эки түңнелдиг болган болгаш колхоз эрткен чылын мал чеми-биле бүрүн хандыртынган турган, ооң хараазында малдың продуктулуу бедээн.

Бистиң база бир чедиишкинивис чүл дээрге, эрткен чылга бодаарга, бо чылын дүктү 1,5 катап хойну алган бис деп оратор уламчылап чугаалаан. Амгы үеде колхозтуң ажыл-ишчилери мал чемин белеткээринче кидин кирипкен болгаш ылангыя кукуруза шөлдеринге ийи катап илиирээшкинни кылган, ам культивасташкын чорупт турар.

Бистиң колхозтуң ажыл-ишчилери чылдың ийиги чартыының онаалгаларын, алган хүлээлгелерин ажыр күүседип шыдаар, ынчангаш СЭКП ТК-ның РСФСР талазы-биле бюрозунуң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң шилчиир Кызыл тугун бистиң республика алган турзун дээш демиселге бодувустуң боттуг салыышкынывысты кирер бис деп, түңнелинде эш Астафьев чугаалаан.

Дараазында Бии-Хемниң партком секретарының оралакчызы, эш Н. Өпеш сөс алгаш, бистиң районнуң адрезинге болгулаан шүгүмчүлелдерни барымдаалап көргеш, илерээн четпестерни узуткаар талазы-биле хемчеглерни алыр апаар бис деп чугаалаан. Ылангыя күрүнеге сүт садарының планын күүсетпээн болгай бис. Мынчангаш, чылдың ийиги чартыында күрүнеге эът, сүт болгаш дүк садарының планын күүседип шыдаар бис дээрзин бо чөвүлел хуралдың киржикчилеринге бүзүредип тур бис, бо талазы-биле бистиң мурнакчылар деткиир деп түңнелинде оратор чугаалаан.

РСФСР-ниң «алдарлыг кукурузачы» деп атты чедип алган, Улуг-Хем районнуң «Найырал» совхозунуң кукурузачызы эш **Опай Ыглаашпай** сөс алган. Ооң чугаалааны болза: бистиң совхоз бо чылдың бирги чартыында күрүнеге 120 центнер сүттү, 54 центнер эътти пландан ажыр дужааган. Маңаа кукурузачыларның болгаш механизаторларның улуг-хуузу база бар. Бо чылын бригаданың кукурузачылары 590 га кукурузаны тараан. Ооң 150 газы менээ онаажыр. Одуруглар аразын ийи удаа илиирткээш, минералдыг чемишчидилгени чоруттум. Ам культивация-биле кады минералдыг чемишчидилгени база кылыр мен. Ынчангаш гектар бүрүзүнден 600—700 центнер ногаан массаны алыр мен.

• • •

Саналдар соонда чөвүлел хуралдың киржикчилери республиканың кодээ ажыл-агыйының бүгү ажыл-ишчилеринге кыйгырыгны бир үн-биле хүлээп алган.

Чылдың бирги чартыында социалистиг чарышка бедик көргүзүглерни чедип алган кодээ ажыл-агыйның хөй-хөй мурнакчыларынга өртектиг шаңналдарны тывыскан.

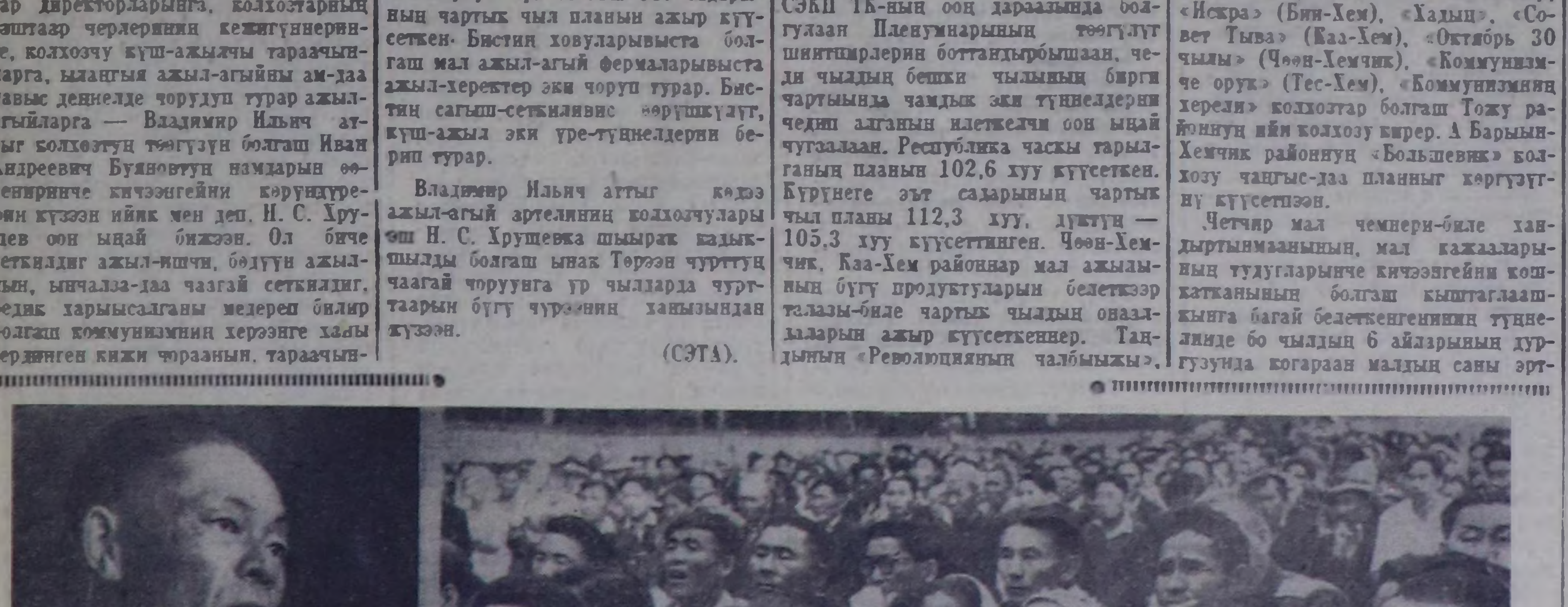

Республиканың кодээ ажыл-агый ажылдакчыларының чөвүлел хуралынга Каа-Хем районнуң «Кызыл тук» колхозунуң малчыны эш Г. Дапыйның санал берип турары.

Фото В. ЛУТКОВТУУ.

ТУДУГНУҢ ТЕМПИЗИН ДҮРГЕДЕДИР

Ыяшты—республиканың чаа тудугларынче

Чай — ыяш салдадырының изиг-түлүк үези. Сибирьниң күчүлүг хеми—Улуг-Хем чаа тудугларга херек муң-муң кубометр ыяшты салдадырын манап чыдар. Бо чайын Кызылдың тудугларынче 71 муң кубометр ыяш салдадып бадырар, ол хире хөй ыяш республика төвүнүң тудугларынга кажан-даа кээп көрбээн. Ам Кызылче 20308 кубометр ыяшты салдадып эккелген, ол нийти планның 31,5 хуузу болур.

Сөөлгү неделяда ыяш салдадылгазы үзүктелип турар. 5600 кубометр ыяшты салдадып бадырар турда, чүгле 3843 кубометр ыяш салдаттынган, ол ажыл онаалданың чүгле 68,6 хуузу болган. Оон иштинде Сыстыг-Хемден план ёзугаар 3500 кубометр ыяшты салдадып бадырар турда, 2082 кубометр ыяш салдаттынган, Сизимден 2100 кубометр ыяшты сал-биле бадырар турган, 1761 кубометрни бадырган. Кызылдың хем ажыглалының участогу (начальниги эш Лавейкин) салдадылганы сула чорудуп, ажылды кошкак организастап, салдадылганың таарымчалыг үезинде багай ажылдап турар. Салдарны ужарлаар эртер черлерге үрелдирбейн бүдүн эрттирип, ыяш салдадылгазында хожудаашкыннарны кыска хуусаада чок кылып, салдадылганың темпизин дүргедедир өй келген.

Салчыларның ажыл төлевирин оларның ажылдаар темпизинге таарыштыр тургускан, кол-ла чүве ында бар техниканы долу күчүзү-биле ажылдадып, кыска үеде хөй ыяшты салдадыры болур. Ыяш белеткээр пунктуларга капитаннарны кандыг-даа чылдагаан чок үр тудар чоруктар бар. Салдадылга темпизиниң оалының бир чылдагааны ында. Участоктуң партия организациязы күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери дээш ажылды калбартыр ужурлуг. Сизимде ыяш белеткээр пунктуда 4 салдар (1200 кубометр ыяш), Сыстыг-Хемде—7648 кубометр ыяш белен. Ол ыяштарны кыска хуусаада салдадып бадырары чугула.

Ыяшты салдадып белеткээри изиг-түлүк чорут турар. Сөөлгү неделяда Сизимде 2410 кубометр ыяшты салдап белеткээн, ол болза планның 114,7 хуузу болуп турар. Сыстыг-Хемде ыяшты салдап белеткээр планның чартык кезии күүсеттинген. Чүге дээрге ыяшты хем-биле салдадып бадырарынга белеткээр черни белен ыяштар ээлеп чыдып турар, а ол ыяштарны салдадып бадырары саадаан. Ынчалзажок ыяш белеткээр пунктуда хыналда чогун ажыглаар чоруктар бар. Ыяш белеткээр пунктуң ажылдакчылары Степанов биле Скворцов ыяшты көвүдедир мегелеп бижип турганы илерээн. Ындыг харысаалга чок чоруктарны кылып турар кижилерни ыяш белеткээр пунктунуң начальниги Артемьев, Улуг-Хем ыяш үлетпүр ажыл-агыйының дирекциязы шыңгыы хынап, харысаалга хүлээдир ужурлуг.

Ыяш белеткээр пунктуларның, цехтерниң, салдадылгада бригадаларның коллективтериниң өртузунга социалистиг чарышты калбартып, мурнакчыларның дуржулгазын нептередир херек. Сыстыг-Хемде Непотачының, Сизимде Тарасовтуң, Усковтуң, ыяш заводунда Щеголёвтуң бригадалары эки ажылдап турар. Олардан үлегер ап, оларның дуржулгазын ажыглаары чугула.

Кызылче хүннүң-не 800 кубометр ыяшты салдадып бадырары салдадылганың графигинде көрдүнген. Сөөлгү неделяда ол сан 550 чедир кудулаан. Салдадып бадырбаан ыяштарны салдадып бадырар сорулга-биле хүннүң-не 1200 кубометр ыяшты салдадып бадырып турары чугула. Ол сорулганы күүседиринге болдунар аргалар ыяш үлетпүр ажыл-агыйында болгаш салчыларда бүрүн бар.

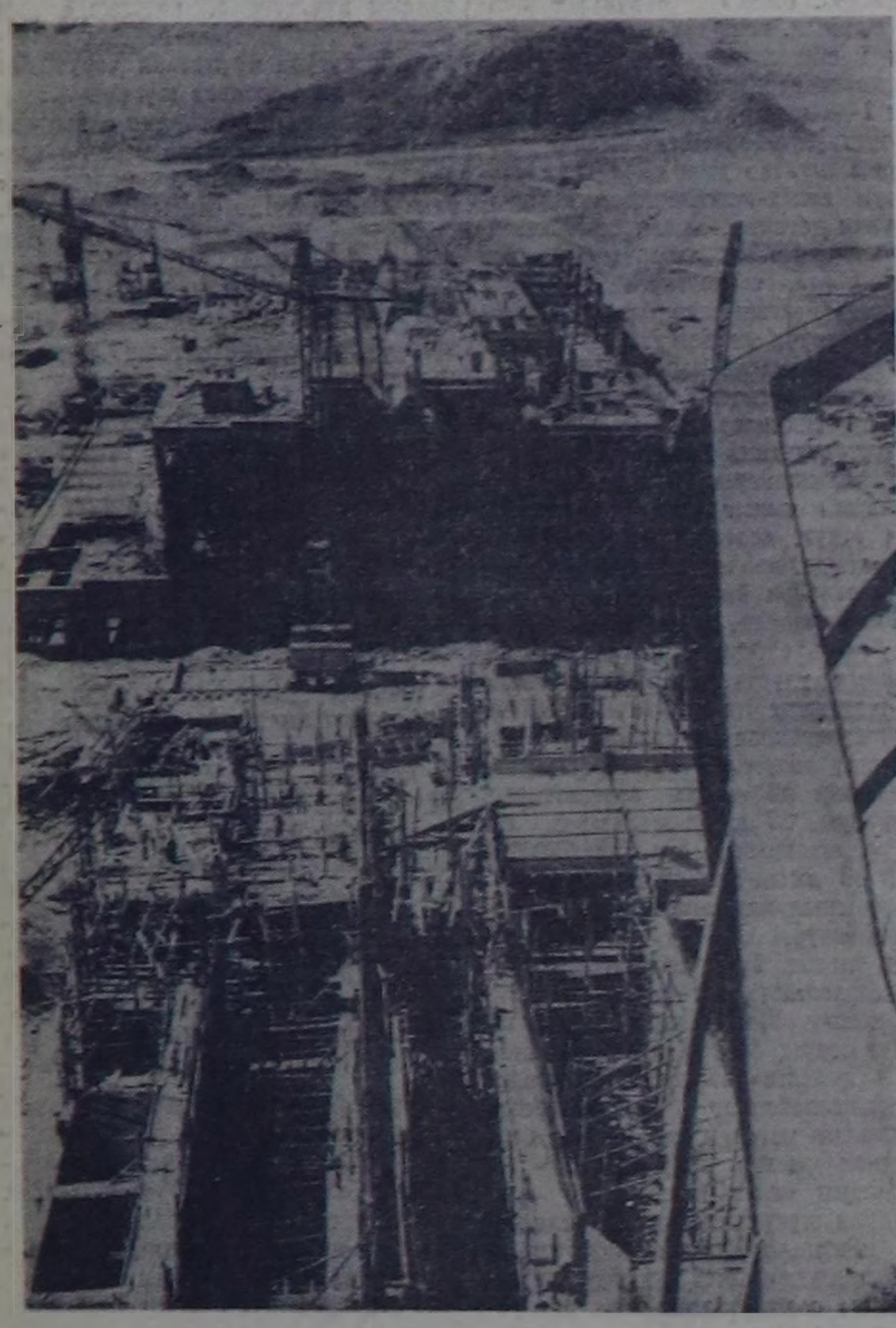

Ак-Довуракта даг-дүгү арыглаар фабриканың кол корпузунуң тудуунда ажылдар бо хүннерде хайныышкынныг чорут турар. Корпустуң үстүнү каъдын өрээлдээр, ооң дээвирин салыр сөөлгү ажылдар доостур чоокшулаан.

Чурукта: даг-дүгү арыглаар фабриканың кол болгаш даг-дүгүн доозундан арыглаар корпустарының тудугларының нийти хевири.

Фото Г. ФЕДОСЕЕВТИИ.

Республиканың аптека эргелелинде

СЭКП Тыва обкомунуң V, Кызыл хоорномунуң VIII пленумнарының шиитпирлерин боттандырар дээш республиканың аптека эргелели партия, профэвилел организациялары-биле кады элээн ажылдарны чорудуп келген.

Эргелелдиң фармацевтилери (аптека талазы-биле тускай эртемниглер) районнарда колхозтарга, совхозтарга, фермаларга, бригадаларга, салбырларга болгаш бүдүрүлгелерге баргаш, чоннуң амыдыралы-биле таныжып, херегләэн эмнерни чорудуп берип чер-черде аптекаларның ажылынга тодаргай дузаны көргүзүп турар. Аптека ажылдакчылары эмчилер-биле кады кедээже үнгеш, эмнерни болгаш медицина бараанларын чер бүрүзүнге садыглап келген.

Эмнерни, медицина бараанларын дажыглап сөөртүр тускай машиналар аптека эргелелинге моон мурнунда чылдарда турбаан. Ынчангаш сөөртүлге саадаар ужурга таваржып турган.

Бо чылын дөрт чаа автомашиналарны (автофургоннарны) аптека эргелели алган. Ам республиканың машина оруктуг аптекалары херегелзе чогуур эмнерни, медицина бараанарын чогуур үезинде ап турар апарган. Чугула, ховар эмнер бар болуп, аптека дериншкиннериниң талазы-биле хандырылга мурнукузундан экижээн.

Эмнерни кылып белеткевейн турар аптека пунктуларында чугула эмнер, медицина бараанныры болганчок-ла үзүктели бээр тургулаан. Ындыг чорукту болдурбас дээш аптека эргелели бир аптекага-ла 200 кезек янзы-бүрү эмнерни белеткээш чорутткан. Ам кайы-даа аптекаларда медицина бараанныарның хандырылгазы багай эвес.

Ажылга чаа, дешшилгелиг аргаларны ажыглаар хемчеглер боттанып турар. Кызылдың аптекалары моон мурнунда эмнерни дензи-биле хемчеп кылып турган. Анаа артык күш, хөй үе чарыгдаттынып, санитар талазы-биле арыг-шевер эвес байдалдыг болуп келген. Ам эмнерни бир өрээлден өске өрээлче тускай хоолайлар-биле дамчыдып, эккеп, дензизин хемчээчи-биле билип ап турар. № 1 аптекага бүгү-ле материалдыг харысалганы шупту ажылдакчылар харылаар кылдыр тургузар дээш белеткел чорут турар.

Аптека эргелели республиканың хойжуларынга 3000, хову бригадаларынга—500, колхозтарга—500, геологтарга 75 аптечкаларны кылып белеткээш, чорудуп берген. Аптечкалар кижилерниң кандыг ажыл-агый адырында ажылдап турарының аайы-биле аңгы-аңгы. Чижээ: хойжунуң аптечказында баш аарыын, чөдүлдү, гриппти, ижин аарыын экиртир эмнер, иот, хөвең, балыг шарыы, вазелин, ногаан эстиишкин, горчичниктер бар. Ам сүт-бараан фермаларынга херегләэр аптечкаларны кылып турар. Ында чугула эмнерден аңгыда; марля, клеёнка, сээк хораны болгаш оон-даа өске херекселдер бар. Чаа божаан ие-херээженнерге бээр аптечкаларның шынары мурнукузундан экижиир.

Чамдык аптекалар кырганнарга, пенсионерлерге, инвалидтерге эмни бажыңнарынга чедирип бээр, чок турган эмнер келирге рецептиниң ээзинге, чагаа хавында бижип каан чагыг ёзугаар дыңнадыр хемчеглер чорут турар. Эмнерни, медицина херекселдерин ажык черлерге садары моон соңгаар улам көвүдээр болгаш экижиир. Медицина ажылдакчыларының, ажылчыннарның культурлуг амыдырал-чуртталгазы дээш профэвилел комитеди хемчеглерни алган: комиссия тургускаш, бүгү ажылдакчыларның бажыңнарынга хыналда кылган, амыдырал байдалын таныжып көрген. Оон түңнелинде элээн каш бажыңнарның печкаларын, шалаларын септээри болгаш оон-даа өске аар-саар септелгелерни кылыры шиитпирлеттинген.

Профком ажылдакчыларның картофель, ногаа өлүрттүлгазын организастаан, оларны курорттарже, дыштанылга бажыңнарынче, а оларның уругларын пионер лагерьлеринче дыштандырар дээш чагыг ёзугаар путёвкалар-биле хандырган. Ам Кок-Тейге, Чагытайга болгаш өске-даа черлерге коллективтиг дыштанылга организастаарын профком планнап, белеткеп турар.

Моон-биле чергелештир четпестерни чайладыр ужурлуг. Фармацевт тускай эртемниглерниң бажың-биле хандырылгазы четпес. Бо чылын келген он ажыг тускай эртемниглерниң барык шуптузу хуу бажыңнарда чурттап турар.

Кызыл хоорайның чамдык аптекаларының турар оран-сууру кончуг тар, таарымча чок. № 1 аптеканың эмнер шыгжап турар өрээлинде хоолайдан суг үргүлчү төктүр, ынчангаш, ында ажылдап турар кижилер ажылын ара соксадыр ужурга таваржып турган. № 20 аптеканың батареяларынга кыжын суг доңгаш, соой бергенинден эмнер үрелген.

Администрация, партия, профэвилел организациялары оран-сууруң ындыг чедимче чок байдалын экижидип алыр дээш, ол айтырыгны хуралдарынга чугаалажып, партия хоорномунга, хоорвүүскомга, ооң кадык камгалал килдизинге тургузуп турза-даа, оон кандыг-даа түңнел, чогуур дуза болбаан. Эмнелгелерниң, аптекаларның кышка белеткелин амдыгаа штан чорудары чугула. Шиитпирлерниң күүселдези дээш түңнелдиг, тода ажылдаары, кадрларның ажылга харысалгазын бедидери — чөптүг негелде.

К. ЧАМЗЫРЫҢ.

Партия-күрүне контролюнуң ролю

СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң шиитпирин ёзугаар чаңгыс аай контроль органын—партия-күрүне контролюн тургусканындан бээр шоолуг эвес үе эрткен, ынчаарга оон мурнунга салган сорулгалары чедиишкиниң күүсеттинер дээрзин ам безин дидими-биле чугаалап болур. Партия-күрүне контролюнуң комитеттери улуг күш кылдыр хуулуп, янзы-бүрү организацияларның ажылынга дээштиг салдарны хүн бүрүде чедирип турар.

Бюрократтар, социалистиг өнчүнүң төтчеглекчилери, боттарының албан хүлээлгелеринге салгаа, даандырган ажыл-херекке харысалга чок кижилер партия-күрүне контролюнуң күштүгүн ам медерееп билип турар апарганнар. Оларның элээн хөйү ажылды бодамчалыг шиитпирлээрин оралдажып, ам-на боттарынга чогуур түңнелди кылыр ужурга таваржып турарлар.

Кызыл хоорай талазы-биле партия-күрүне контролюнуң комитеди эрткен үениң дургузунда элээн каш хуралдарны чорудуп, оларга янзы-бүрү айтырыгларны чугаалажып, чугула шиитпирлерни үндүрүп, оларның күүселдезин шыңгыы контрольдап келген. Чижээлээрге, чоокта чаа республиканың өртке удур эки-тура нийтилелинге нийтиниң хөреңгизин сагыштыы-биле буданнап турганының дугайында илереттинген фактыны чугаалажып көрген. Херектиң ужуру чүл дизе, ол нийтилелдиң даргазы турган Яковлев дээрзи кандыг-даа смета-документилери чок-ка гараж тудуун эрткен чылдың апрельде эгелээн турган. Капитал тудугнуң акшаландырылгакшкыны көрдүнмээн, күш-ажыл төлевириниң планы чок чүве болганда, тудуг баникызы оларга тускайжыткан агар санывы ажылдап бербээн болган тудуг-биле холбашкан сан-хөө санажылгалаар ол организацияның нийти агар санын дамчыштыр чоруттунуп келген.

Ол нийтилелдиң удуртукчузу болгаш бухгалтери тускай санажылга санының чогун ажыглап алгаш, банкының контролюндан дашкаарлап, дүрүм чок чарыгдалдарны кылырының оруунче кирген турган. Байдал оларга таарымчалыг апарганы-биле ол тудугнуң ынчаардагы проравы, ам ол нийтилелдиң даргазы болур Ермаков дээрзи херек кырында кылынган ажылдарның хемчээлин өш-биле улгаттырып, расценказын өстүрүп турган, хөй түңнүг хөреңгини улуска ажыр төлээн. Тудугга үндүрген чарыгдалдың нийти түңү 20 муң, оон иштинде ажыл төлевиринге үндүргени—15 муң рубль ийикпе нийти түңнүң 75 хуузу болган. Улам тодаргай чугаалаарга, ажыл төлевири дээш чарыгдаан акшаның чартык кезии улуска анаа-ла халаска үлеттинген илерээн.

Шак ынчаар дүрүм чокка акша бузуртаанварның аразында өрт командазының доктаамал шалынныг, ажыл хүнүнде боттарының хүлээлгезин күүседип турган штаттыг удуртукчу ажылдакчылары безин хөй болган. Күрүне хөреңгизиниң ындыг янзылыг төтчеглээшкини болза, Хөй-нийтиниң корум-чурумун камгалаар министерствонуң, ооң өртке удур тускай килдизиниң (начальниги эш Воронцов) талазындан контроль чорутпааны-биле болдунган деп, партия-күрүне контролюнуң комитеди санаан.

Бо төтчеглээшкинни болдурган кижилерни контроль комитеди шыңгыы харысаалгага киирген: кол буруулуг кылган кижи Ермаковту кеземче херээнче киирерин хоорай прокурорунга дааскан; нийтилелдиң даргазы турган Яковлевтиң шалынындан 130 рубльди тырткаш, күрүне бюджединче шилчидерин шиитпирлээн; Хөй-нийтиниң корум-чурумун камгалаар министерствонуң өртке удур килдизиниң начальниги эш Воронцовту, хоорайның өртке удур командазының начальниги эш Поповту комитет маңаа база биче эвес буруулуг деп санавышаан, кайызынга-даа шыңгыы сагындырыг берген.

Респотребсоюзтуң чагыткан бараанын Абакандан сөөртүп кел чораан машина Улуг-Хем кыдыының доңунче ойлуп киргениниңден дыка хөй рубль түңнүг аъш-чем бараанныры өдүп шыгааны-биле үрелип, кооперацияга улуг каража чедиртингениниң дугайын комитет база чугаалажып көрген. Респотребсоюзтуң садыг баазазы ол дугайын чогуур үезинде дыңназа-даа, ооң адрезинче кел чыткан бараанны камгалажып, дадаштыг хемчеглер алырының улуу, харын ону хүлээп алырындан шуут-ла ойталааны хыналдада илерээн.

Бо ышкаш ажыл-херекке ёзу барымдаалаар, хамаан чок көөр чорук бистиң нийтилеливиске улуг хораны чедирип турар болганда, ындыг кижилер-биле эптеш чок демиселди чорудар ужурлуг бис. Ынчаарга респотребсоюзтуң садыг баазазының директору эш Панфилов, ооң оралакчызы турган эш Бессмертных олар боттарының бюрократсыг ажылы, дужун харапыр чоруу-биле кооперация өнчүзүнүң каражазынга шуут буруулуг болган деп санааш, комитет оларга шыңгыы доңгулда хүлээткен.

Хоорайның партия-күрүне контролюнуң комитеди болуңун тургустунган үезинден бээр өске-даа айтырыгларның талазы-биле чамдык хемчеглерни ап келген. Кызыл горпозунуң дузалаар ажыл-агый чери үргүлчү-ле каражалыг ажылдап келген болгаш ында азырап турар хаваннар чем эвээш, ажаалга багайындан чудап өлүп турар дугайында медээни дыңнаан дораан, комитет олче комиссия чорудуп, хыналда кылган. Ол комиссия анаа баргаш, чүгле четпестерни илереткен эвес, хаваннарның ажаалгазын экижидер, ногаа өстүрер черниң ажылын сегидер талазы-биле практиктиг дузаны чедирген.

Горпода организастаан партия-күрүне контролюнга деткимче көргүзер бөлүк комитеттиң даалгазын ёзугаар горпонуң ясли тудуунда, садыг системазынга кадрлар шилип алыышкынында бар улуг четпестерни, ылаңгыя ясли тудуун үрей кылганындан хөй түңнүг артык чарыгдал үнгенин, горпонуң чамдык садыг точкаларында ак-сеткилдиг эвес кижилер хүлээп алданынтанындан өре-самчыгдалдарның түңү эвээжээрден туржук, көвүдеп турарын, садып алыкчыларны чамдык садыгжылар мегелеп турганының фактыларын илереткен. Партия-күрүне контролюнуң хоорай комитеди бо бүгүнү хынамчалыг көргеш, оларны эдер талазы-биле хемчеглерни алгылаан. Мурнунда садыг системазынга ажылдап турган, өре-самчыгдал кылып, шииттирип чораан чамдык кижилерни база мегечи садыгжыларны комитеттиң саналын ёзугаар садыглаар ажылдан үндүргүлээн болгаш моон соңгаар-даа ындыг хемчеглерни алыр.

Албан черлериниң, бүдүрүлгелерниң ажыл-чорудулгазын контрольдаарынга хамаарышкан бүгү айтырыгларны комитеттиң хуралдарынга коллективтиг шиитпирлээри болдунмас чүве төлээде, оларны чамдыкта комитеттиң түс-түс кежигүннери ажылчы чурум-биле шиитпирлеп, чогуур өйүнде практиктиг хемчеглерни ап турар. Допчузу-биле чугаалаарга, бистиң партия-күрүне контролювустуң комитеди ажылдап эгелээнден бээр ооң контрольчу ролю хоорайда бүдүрүлгелерниң, албан организацияларның амыдыралының чамдык талаларынга көскүзү-биле илереп, даалкан ажыл-херек дээш, хөй-хөй ажылдакчыларның харысалгазын бедидип турар апарганы илден. Партия-күрүне контролюнуң күштүг ажылчы чоннарның калбак массалары-биле ооң тудуш харылзаалынында, хөй-нийтиниң деткимчезинге даянырында дээрзин бистиң ажылывыстың практиказы боду-ла чугаалап турар. Комитетке деткимче көргүзер бөлүктер болгаш постулардан аңгыда, хоорайның улуг-улуг бүдүрүлгелеринде, албан черлеринде штаттан дашкаар элээн каш инспекторларлыг болгаш контролёрларлыг бис.

Оон ыңай комитеттиң чанында 4—5 кижи составтыг адырлаар аайының штаттан дашкаар комиссиялары база тургустунгулаан, оларның ажылын комитеттиң чамдык кежигүннери башкарып турар.

Партия-күрүне контролюнуң органнары-биле ажылчы чоннуң бүгү-ле хөй-нийти организациялары бир демниг ажылдап турган, бүдүрүлге чорудулгазынга, продукция хуваалдазынга шыңгыы контрольду тургузарының ленинчи принцивин боттандырып шыдаар дээрзиниң чижээн бистиң ажылывыстың практиказы көргүзүп турар. Хоорайда партия-күрүне контролюнуң комитединиң бүгү ажыл-чорудулгазын бо кыска чүүлге шуптузун бижиири шыдаттынмас болганда, бистиң ажылывыстың чамдык талаларын айтырга ындыг-дыр.

Хоорай бүдүрүлгелери, албан черлериниң партия организациялары контроль комитединге деткимче көргүзериниң ында тургустунгулаан бөлүктерин болгаш постуларын ам-даа тодаргай удуртулга-биле хандырар болза, биске контроль улам экижир, ооң организакчы, кижизидикчи ролю улам-на өзер дээрзинге кандыг-даа чигзиниг турбас.

А. ЛУШНИКОВ,
Кызыл хоорвүүскомунуң даргазының оралакчызы.

Чаа кижини кижизидери—бүгү-нийтиниң херээ

«Кем-херек үүлгедир база хөй-нийтиниң корум-чурумун үрээр чоруктар-биле демиселди күштелдирер ажылдың байдалы болгаш моон соңгаар ап чорудар хемчеглер дугайында» айтырыгны СЭКП-ниң Улуг-Хем парткому бодунуң ээлчеглиг пленумунга чугаалашкан. Илеткелди партком секретары С. Чакар кылган. Ажылчы чонну, ылангыя коммунизмни тургусчур, коммунизм үезинде чурттаар аныяк өскенни коммунистиг ёзуга кижизидер талазы-биле районнуң партия организациязы, Советтер болгаш хөй-нийти организациялары чамдык ажылдарны чорутканын илеткелчи-даа, санал бергеннер-даа демдеглеп турганнар. Хөй-нийтиниң корум-чурумун сагып турарының байдалы сөөлгү үеде ылангыя Жданов аттыг, «Чодураа» колхозтарда элээн экижип, чоннуң күш-ажылчы болгаш чогаадыкчы идепкейи улам-на өзүп турар.

Ынчалзажок ажылчы чоннуң коммунистиг кижизидилгезиниң херээнде ам-даа улуг четпестер барын пленумга демдеглээн. Чамдык колхозтарда, совхозтарда болгаш бүдүрүлге, албан черлеринде ийи-таңгыс төлеп чок кижилерниң талазындан арагалаар, хулиганнаар, нийтиниң болгаш хамаатыларның өнчү-хөреңгизин оорлаар, самчыгдаар, ажыл ыыбас чоруктар болганчок-ла илереп турар. Чүгле чыл эгезинден бээр безин күрүнениң, кооперацияның болгаш хамаатыларның өнчү-хөреңгизин оорлаарының 35 таварылгалары болган. Кем-буруулуг херектерниң 6 таварылгалары илерээн. Чижээ, «Улуг-Хая» совхозтуң чолаачызы Бичиш дээрзи совхозтуң үрезин тараазын оорлааш, хоойлу ёзугаар шииттирген. Ол-ла совхозтуң чолаачызы Шөкпер-оол дээрзи кемниг хулиган херек үүлгеткеш, хоругдалга кирген. Мурнунда ийи катап шииттирип чораан, ол-ла совхозтуң инек кадарчызы Санчат-оол дээрзи 6 баш мал оорлааш, база катап шииттирген. Өске-даа ындыг фактылар хөй болган.

Районнуң садыг системазында кооперацияның өнчүзүн оорлаар фактыларның саны эрткен чылдаазындан эвээжевейн турар. Өре-самчыгдалдарның хемчээли эрткен чылдың бо үезинде 11 муң рубль турган болза, бо чылдың алды айларында ооң түңү 26 муң рубль чедир өскен. Улуг-даа, биче-даа кем-херек үүлгедиглери колдуунда арагалаашкынның уржуу-биле болдунуп турар.

Бо болгаш өске-даа аар, чиик херек үүлгедиглери болза, чон ортузунда кижизидилге ажылының ам-даа дыка кошкагын, партияның идеологтуг ажылының сандаргайын, дээштиг эвезин тодаргай херечилеп турар дээрзин пленумнуң киржикчилери дүвүреэзин-биле чугаалап турганнар.

Кем-херек үүлгедир, хөй-нийтиниң корум-чурумун үрээр, нийтилелге удур чоруктар-биле демиселди Совет эрге-чагырганың тускай болгаш кижизидикчи хүлээлгезин күүсетсе чогуур суд, прокуратура, милиция органнарының талазындан кошкак чорудуп келгенин пленум демдеглээн. Оон-биле кады районда улус судунуң шиитжекчилери эштер Булгатов, Агбаан олар кирген херектерни кыры-биле көөр, оларның шиитпирлери чогуур хуусаазын узадыр чоруктарны амдыгаа чедир болдурбушаан турарын, шагдаа килдизиниң чамдык ажылдакчыларында албан-хүлээлгезинге ак-сеткилдиг эвес чоруктуң барын пленум шыңгыы буруу шаап, боттарының ажылын дүрген эде тургузарын олардан негээн.

Аныяк салгакчыларның коммунистиг кижизидилгези комсомолдуң, улус өөредилге органнарының, бүгү хөй-нийтиниң чиңгине херээ дээрзин партия санап, оларга коммунистиг мировоззрениени хевирлеп тургузарын бир дем-биле шиитпирлээрин даандырып турар. Ынчаарга ол органнарның талазындан бистиң келир үевисти сагыш човангыр кижизидип өстүрериниче кичээнгейни кошкак салып келгенинден аныяк кижилерниң, ылангыя школачыларның чамдык кезиинде херек үүлгедир чоруктар районга эвээш эвес болдунганын пленум айыткан. Районнуң Шагаан-Арыг, Ак-Туруг, Чаа-Хөл школаларының чамдык өөреникчилери хоойлу дүрүмге каржы кем-буруулуг херектерни үүлгедип тургулааны ынчангаш таварылга эвес деп пленумнуң киржикчилери санаан.

Илеткелчи болгаш пленумга санал берген эштер Дугаржап, Биче-оол болгаш өскелер-даа ажылчы чоннуң чамдык кезиинде эргиниң чүдек-бужар артынчылары—арагалаар, маңгысталчак амыдыралга сундулуг, хөй-нийтиниң өнчү-хөреңгизинге хол дээр, хулиган херектер үүлгедир чоруктар-биле демиселче бүгү-нийтиниң күжүн мобилизастаарын, морально-политиктиг болгаш күш-ажыл кижизидилгезин ажыглап тургаш, чаа кижини кижизидериниң харысаалгалыг херээн чогумчалыг шиитпирлээри районнуң партия организациязының ээлчеглиг чугула сорулгазы болурун онзалап шыйганнар.

Д. АРАКЧАА,
бистиң корреспондентивис.

Келир үениң трактору кандыг болурул

Баштайгы кылган тракторларның дириг тырттар күштүң дүргенинге хемчээштирери—төөгү талазы-биле ынчаар болдунган. Трактор боду кедээ ажыл-агыйга бүдүн эргилдени кылган, ынчалза-даа чер ажылдап кылыр херекселдер ол-ла хевээр арткан. Андазын өскерилбээн. Ынчангаш трактор, аъттың азы шарыларның дүргени ышкаш хемчээл-биле шимчээр ужурлуг турган. Шакта 3—4 километр чоруур хемчээлдиг болуп санаттынып турган.

Чылдар эрткилээн Шимчедикчилерниң күчүзү өскен. Чурттуң ховуларынче чаа-чаа каң күчүтепнер үнгүлээн. Оларга «шыдаар шаа-биле» ажылды бээри чугула болган. Ынчангаш конструкторлар чаа-чаа кедээ ажыл-агый машиналарын чогаадып, агрегаттарның калбарты алыр хемчээлин улгаттырып кылганнар.

Ынчалзажок трактор, андазын сөөртүп чоруур аъттың шимчээшкини дег, мурнундагы хевээр шимчеп чоруп турган.

Ол дээрге ындыкы хемчээли бе? Трактор мурнукузундан ийи-үш катап дүрген хөделзин дээш, күчүлүг дизельдерни ындыг дүргени-биле чүге сайзырадып болбазыл?

Ол айтырыг сөөлгү чылдарда эртемденнерниң, конструкторларның, инженерлерниң кичээнгейин хаара туда берген. Ынчангаш механизаторлар боттары-ла ынчаардагы тракторларның ажылга берип болгу дег бүгү-ле чүүлдерин «долу ажыглаарын» оралдажы бергеннер. Эртемниң шинчилел дуржулгалары, шенелделер, практика мурнундагы тывылган сезиглелди күш чок болдурган. Чижээ, андазыннарның түүлүт корпустары-биле тарылга үезинде шакта чеди километр чедип турар дүргениңде хөрзүннүң үүрмектелири экижээн, чер каъды эки андартынган, ортан шириктер эвээжээн, шөл кыры дескинленген.

Хөрзүннүң тарылга мурнуу чарында ой-тавындагы сайзыралгазының үезинде чамдык чажылга машиналарының дүргениниң бедээни шакта 10 — 11 километр чедип турда, тарылганың шынарынга болгаш тараа культураларының дүжүдүнге хамаарылга чок болганын дуржулгалар көргүскен.

Шакта дүргени 9 километр чедир ажаалда агрегаттарының (жаткалар, комбайннар) шимчээшкиниң дүргениниң бедик ажылдың шынарын тодарадып турар көргүзүглерниң хөй кезиинге хамаарылга чок болган.

Ындыг турда тракторларның одалга камналгазы экиживээн. Кывар чүүлдүң чарыгдалы, гектар бүрүзүнге санаарга, чамдык ажылдарга анаа тракторларның ажылындан эвээш болган.

Шакта 5-9 километр чоруур дүрген хемчээлге ажылдаар күчүлүг тракторларны кылып үндүрериниң дугайында айтырыг чугула апарган. Кедээ ажыл-агый техниказының хөгжүлдезиниң «дүргезинниинге» угланыышкыны бүгү-нийтиниң хүлээп көрүүшкүнүн алган.

1962 чылда Волгоградтың, Харьковтуң, Минскиниң болгаш Липецкиниң трактор заводтарынга дүрген чоруур тракторларны кылып эгелээн. Он он муң ындыг машиналар эрткен частан бээр чурттуң ховуларынга кээп эгелээн.

Ынчалза-даа тракторларның дүргенин шакта 5—9 километр чедир улгаттырары—ол дээрге кедээ ажыл-агыйның энергия чепсегленииишкиниң айтырыын шиитпирлээринге чүгле бирги базым болур. Агрегаттарның ажылдаар дүргенин шакта 9—15 километр чедир бедидериниң боттаныры ам бадыткаттынган.

Бүгү чугула шинчилелдерни чорударынга эң дүрген тракторлар—дүрзү-майыктар тургустунган. Олар болза элээн каш айтырыгларның, динамиктиг параметрлерниң болгаш келир үениң машиналарының одалга камналгазын шинчилээринге, механизаторларның ажылының байдалын, база үүрмек кезектерниң быжыг болурун тодарадырынга арганы берген. Ам соңгу Кавказка, Украинага, Төп нара-хөрзүннүг зонага, Барыын Сибирьге болгаш Кур-чер крайынга калбак бүдүрүлге шылгалдаларын чорудар сорулга туруп турар. Чаа чурум ёзугаар ажылдаарынга тускай таарыштырган андазыннарның, сеялкаларның, лущильниктерниң болгаш жаткаларның хевирлерин тракторларлыг дүрзү-майыктарлыг агрегатка шенеп көөрүн база-ла боттандырган.

Эртем-шинчилел дуржулга андазыннарының корпустарының кыры элээн өскерткен, андаралдар бистерин кызырган. Ол болза шакта 9 ажыг километр чоруп орда, тарыыр черниң кырында хөрзүннү кайы-хамаан чок ап октаарын болдурбазынга ажыктыг.

Инженерлер сеялканың дензизин элээн чиңгеткен болгаш оон харааазы-биле үрезин хааржаан ооң хемчээлиниң үштүң бир кезииндеи хөй кылдыр улгаттырар аргалыг болганнар. Инженерлерниң бодалы-биле алырга, ол машина сеялкаларының (тарааның, тараа-бобыларның, таарыштыр кошкан сеялкаларның болгаш өске-даа) элээн каш бөлүктерин тургузарынга универсальдыг бааза модель болур ужурлуг. Чурттуң янзы-бүрү районнарының байдалдарынга ажыглаар кылдыр шакта 15 километр чоруп турар, тараа ажаап алыр жаткаларның дуржулга хевирлерин чогаадып кылган. Дуржулганың көргүскени болза, жаткаларның бедик дүргенге чедиишкинниг ажылдаарының бир кол баштайгы негелдези—шөлдерниң эки белеткели (дескизи) болур.

Ынчангаш тракторларның күжү дыка улгадыр. Ынчалза-даа агрегаттарның ажылдаар дүргениниң улгатканы оларның хандырылгазын элээн нарыыдадып турар. Машинаның бир аай дески шимчээшкинин, механизаторларның ажылынга күжениишкининиг чорук дыка улгадыр. Ындыг болганда, конструкторлар тракторларның башкарыкчыларының ажылдаарынга таарымчалыг болзун дээш сорулга салып турарлар. Ол, чүнүң-даа мурнунда, башкарылганы автоматчыдары-дыр. Дүрген чоруур тракторнуң башкарыкчызы кижи агрегаттың эң чугула бедилирлериниң ажылдаарынче болгаш ажылды канчаар күүседип чорууруунче кол кичээнгейни салыр апаар. Машина-трактор агрегадының шимчээшкининге онзаган угланыышкынын, черни хандыр андарган хыналдазын, ажылдап бүдүрүп турар чүүлдүң шынарын «хынап чоруур» системаларны ажыглаалга киирген турар. Тракторлар оларны тудуштурар кожулдалыг автотудуштурулга-биле дериттинген болур ужурлуг. Озал-ондак болу бээрин, чижээ, шимчедикчиниң изий бээрин, үстүн базыышкынының болгаш дөңнелиниң кудулаарының тыптып кээрин болдурбайн турар камгалал таарыштырылга кылдынар.

Трактористиң кабиназынга үн сиңниктирер, чаңычал материалдарны ажыглаары—даашкымзанны дыка бичеледирин хандырып турар. Кабина боду хөй болгаш суук чүүл өтпес кылдыр кылдынган, таарыштыртынган агаар-биле долдунган болур.

Тракторларның ажылдаар дүргениниң бедидериниң айтырыын бир-ле дугаарында совет инженерлер бодап тыпканнар.

Бо талазы-биле шинчилел ажылдары акы-дунма социалистиг чурттарда база-ла чоруп турар.

Болгарияның, Венгрияның, ГДР-ниң, Польшаның, Румынияның, Совет Эвилелиниң болгаш Чехословакияның төлээлекчилери киришкен бүгү-делегей хуралы бо ажылдың түңнелдерин үндүрериинге, кедээ ажыл-агыйда техниктиг хөгжүлдени улам ыңай сайзырадырынга тураскааттынган.

Элээн каш чылдар эрте бээр, күчүлүг дүрген чоруур техника бистиң ховуларывыстың делгемнеринче хөй-хөйү-биле үнүптер.

А. РЖЕШЕВСКИЙ,
Л. ЛЕВЦОВ.
(СЭТА-ның корреспондентилери).

ССРЭ-ниң көдээ ажыл-агый министерствозунда

ССРЭ-ниң көдээ ажыл-агый Министерствозу малды баглавайн азырап ажаарын организастаанының дуржулгазын түңнээн. Элээн каш колхозтарда болгаш совхозтарда 4 — 5 чыл иштинде ажыглап турар бо депшилгелиг арга бедик экономиктиг ажыктыын көргүскен. Ол, малдың бедик продуктулуун чедип алырын хандырып, күш-ажылдың чарыгдалын болгаш продукциянын бот-өртээн дыка кудуладып турар.

Малды баглавайн азырап ажаарын организастаары — ана-ла бир бөдүүн херек эвес дээрзин сөолгү чыдарның практиказы ол-ла уеде көргүскен; бо арганы чогуур байдалдарга сагывайн нептереткен черлерде, малдарның продуктулуу дыка кудуланы көстүп турар.

Хуу ажылдыг тараачын ажыл-агыйларга болуп турганы ышкаш, баглавайн азырап ажары дээрге чүгле баглаарын чок кылыры болгаш ажаарының бөдүүн байдалдарынче малды шилчидери ол болуп дээр бодал ханы частырыг болур.

Бо депшилгелиг хемчег әртемнин болгаш мурнакчы дуржулганың чедиишкиннериниң баазазынга, әртемүндезиннинг чемгерилгеге, бүдүрүлгенин бүгү чорудулгаларының комплексилиг организациязынга, күш-ажылдың чогумчалыг организациязынга ажыглаттынган дээрзин ССРЭ-ниң көдээ ажыл-агый Министерствозу демдеглээн. Чер-черниң онзагай байдалдарының аайы-биле бүдүн чыл дургузунда баглавайн азырап ажаарын; кышкы уеде фермаларга болгаш чайгы уеде одарларга малды баглавайн азыраарын хереглеп болур. Ынчалза-да бо ийи таварылга мал ажыын өстүрериниң культуразын бедиерин баш бурунгаар тодаралып турар.

Мурнакчы ажыл-агыйларның дуржулгазының нинтилештирилгезиниң база әртем шинчилелдериниң түңнелдериниң үндезинге колхозтарга болгаш совхозтарга ыыктыг бода малды баглавайн азырап ажаарынче шилчидер уеде, кол сорулгаларны болгаш негелдерни сагыыр талазы-биле сүмелер белеткеттинген.

Эге баштайында, ажыл-агыйга белдеткел хемчегларин чорудар. Бүгүде мал зоотехниктиг хемчегларге доктаатгынган чемнер-биле (бир чылда хереглелиниң хемчээлиниден эвээш эвес) хандыртынган турар ужуралуг.

Малды продуктулуунуң болгаш күш-шыдал байдалының аайы-биле: бедик продуктулуг, ортумак продуктулуг, сүдү соглуг, чаа бызаалаан деп түс-түс бөлүктерге үзер. Баштайгы бызаазын төрөп инектерни саарының түскай бөлүктерин улуг-улуг ажыл-агыйларга ангылаар. Сүт саалдазының кудуларын болдурбас төлээде, элээн каш хүннерниң иштинде инек чемин шуут-ла аскылардан чинр, чаңгыс черден сүт ижер болгаш саалда өрээлинге оларны сүүзүнүүр чемнер-биле чемгерер кылдыр чаңчыктырар.

Баглавайн азырап турар уеде инектерни чуруи ёзугаар хонуктa ийи удаа саар. Хонуктa үш катап саарын бедик продуктулуг, чаш бызаалыг инектерге ажыглап болур.

Малдарны ажаап кадагаларының чаа технологизының үезинде күш-ажылды организастаарының кол хевири — үргүлүүнүң бүдүрүлге бригадазы, а оон иштинге — звенолар болур. Саалда тургузуунуң хевириниң аайы-биле бир саанчыга 50 — 60 инекти быжыглаар. Мооң адаанда баш санны фермаларга азырап ажаар кыадыр санаар: Сонгу Кавказка, чүрттүң Европа кезээнин мурнуу болгаш мурнуу-чөөн чүгүнге, а ол ышкаш күр-чер районнарынга — 800 — 1200 инек, Сибирьге болгаш Уралга — 600 — 800, арга-ыыктыг ховулуг, төп районнарга — 400 — 600, сонгу-барыын, сонгу Закавказьеның районнарынга — 200 — 400 инек. Фермаларга бызааларны дөрт айлынга чедир өстүрерин баш бурунгаар тодаралып турар.

Инектерниң дыштанып өрээлде турар черинин шөлү бир баш саныңга-ла 4 — 5 дөрбелчин метр кыадыр өлээн болур ужуралуг, а чемгерилге черинге өртүмаа-биле 3,5—4 дөрбелчин метр болур.

Малды баглавайн азырап ажаарының дуржулгазын түңнээри, малчыннарга сүмелер болза мурнакчы технологияже чедиишкинниг киреринге болгаш шингээдип алырынга ажыл-агыйларга дузалаар. ССРЭ-ниң көдээ ажыл-агый Министерствозунуң коллегизының деткээни, ыыктыг бода малды баглавайн азыраарынче шилчидерде кол-кол сорулгаларны болгаш негелдерни сагыыр талазы-биле сүмелерни чоокку уеде колхозтар болгаш совхозтар алырлар.

(СЭТА-ның корр.).

—□—

Гавананың портунда

Совет Эвилели Кубага материал болгаш техниктиг улуг дузаламчыны көргүзүп турар. Хосталганың ортулуунга машиналарны болгаш дерилгени, пөстерни болгаш аъш-чем аймаан ол чедирип берип турар.

Чүүк машиналарын, автомобильдерниң артык кезектерин, коргулчунну, алюминияны, ховеөни, саазынны болгаш еске-даа барааннарны чүдүрген «Космонавт» деп совет судно чоокта чаа Гавана портка чеде берген.

ЧУРУКТА: Гавана портта «Космонавт» деп суднодан чүүк машиналарын дүжүрүп турары.

Фото ПРЕНСА—Латина-СЭТА-ныы.

—□—

Хүлээлгезин күүседип шыдаар

Доспан Дүдеп Түлүшович чылгычыдап ажылдаанындан бээр 14 чыл улажып турар. Доспан Дүлеп «УТКА 25 чылы» совхозтуң сураглыг чылгычыларының бирээзи, ол ажылдап келгенинiң чылдарында совхозка 100—100 кулуннарны немей ап, чылгыны өстүрериңе биче эвес үлүүн киирип келген.

1963 чылдың эгезинде малчыннар хуралынга эш Доспан 100 баш төрүүр беден 90 кулунну алырын хүлээнген болгаш 130 баш төрүүр белерим кыштың семис, хүр ажырып, ам төрөөн 76 белеринден 76 кулунну меңди ажаап алган.

Чылгычы Доспаң Дүдептиң белери ам-даа оолдап турар болгаш алган хүлээлгезин күүседип шыдаар дээрзинге чигзиниг турбас.

Т. ОЧУР-ООЛ.

МАЛДАН ХӨЙ ПРОДУКТУЛАРНЫ АЛЫР ДЭЭШ

Улуг ажыктыг мал

«Кыш-на тевелиг болдур,— ол бүгү таяа-биле бай болур»—деп хөөчүн үлегер сөс бар. Эрте-бурунгу үеден бээр Ортааны Азияның ховуларының болгаш чартык элезиниг чурттарның чому тевениң улуг ажыкдузалыын шак ынчаар үнелеп чорааннар. Теве мал улуг ховуларга болгаш элезиниг черлерге чүүүң-биледаа солуп болбас тыртар муш болур. Теве эң үнелиг дүктү, бедик налөриллыг эътти, сүттү бээр.

Тевениң ажык-дузазының дугайында бурунгу шагның ол үлегер чугаазының үезинден бээр дыка хөй аскарилгелер болган. Улуг элезиниг, суг, өът-сиген чок ховуларда хөй машиналар, улуг күштүг техникалар тыпты берген. Ынчангаш тевe дугайында колхозтар, совхозтар сагыш салбайн, өөң бар, чогун-даа тоовастай берген, өөң дугайын малчыннар хуралдарында чугаалавайн, салуун-сеткүүлге биживейн, харын-даа күрүненiң мал отчёттарында безин тевe дугайында кандыг-даа сан түңнел чок болуп турары хөмүдаинчыг. Ындыг-даа болза бистиң республикада кыштың соогунда, чайның изинде шоолуг ажаалга чок тевe малдың ажыын билип алган колхозтар, совхозтар тевени өстүрүп, ону улуу-биле үнелеп турар. Тевe колхозтарга, совхозтарга улуг ажыктыг мал болуп, эвээш эвес орулганы берип турар.

Ынчангаш бистиң Тыва АССР-ниң тевечилери Никита Сергеевич Хрущевтүң тевe малды өстүрер дугайында чугаазын канчаар-даа аажок улуг өөрүшкү-биле уткуп алганнар.

Бистиң республикага тевe ажылы зът, дүн бүдүрериниң талазы-биле эң чугула нурлавыр болур. Тес-Хемниң колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелиниң зоназында 748 баш тевелиг дөрт ажыл-агыйлар бар. Чоокта чаз тевени моон сонгаар өстүрер дугайында Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели туснай доктааяды үндүрүп, тевечилерниң ажыл төлевирин дыка бедитнени — тевe малды дүрген өстүрериңе улуг идигни бээр. Ол дээштаал ёзугаар бистиң зонада «Тес-Хем» совхозка болгаш «Ак-Зрик» колхозка тевe ажылының уксаазын энижидер туснай фермаларны тургузарын айытнаан. «Тес-Хем» совхоз бар тевелерин чаңгыс О. Шынаада чыып, саап вередир хемчеглерни ап турар.

Тевe малды өстүрериниң чугулазы чаңгыс-ла чижектеи билдине бээр. «Тес-Хем» совхоз бо чылын безин четче эвес түңнелден алырга, тевe ажыынаан барын 10 муң рубль чыгыы орулганы алган, бир теведен 4,5—5 кг. дүктү кыргаан, нинтиниң чемненилгезинге 3 ажыг тонна тевe зъдин киирген, оон ажгыда, малчыннар тыртар күшке хөй тевелерни ажыглап, берге черлерже көжүп, мал чемин сөөртүп, кышкы уеде муңмуң баш малга одар-белчиирни талбыйлап, элээн хөй автомашинаны, трактормy солуп турар. Сөөлгү уеде колхозтарның болгаш совхозтарның малчыннары эки өттүг чайлагларже безин ам-даа көжүп шыдавайн, чүгле автомашина чедер черлерге чайлаглап, тевe мал-биле көжүп чайлаглаарынче кичээнгей салбайн турарын чугаалаар херек. Шаанда чайлаглап турган дыка хөй чайлагларны, ынаар автомашина четпес дээш ыаап, малды өът-сиген кызыы черлерде тырып алган турар чорукту демдеглевес аргажок.

Тевe малдың күрүненiң зът садар планынга киириштир дужаарын Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалында айытнаан. Эрткен чылын Эрзин зоназының колхозтары тевени күрүнеге дужаагаш, 1300 баш хөйнүң баш санын намгалап алган, саткан бир тевениң дөңзизи өртумаа-биле 500 кг, чамдыктары 800 кг чедип турган.

Тевени өстурериңге удур чамдык кижилер: тевe эвээш төлдү бээр, өзүп көвүдээри үр-дүр диижирлер. Тевe ийи чылда бир өөлдү бээри шын-на. Ленин аттыг колхозтуң тевe ажаанчызы эш Яманкай Даландай 20 төрүүр теведен 20 баш бодаганыны, «Тес-Хем» совхозтуң тевечизи эш Мурзукай Мунзук 26 теведен 26, «Ак-Зрик» колхозтуң тевечизи эш Суваи —33 баш бодаганы алган.

Тевe — үзүн назылыг мал болгай, 20—25, харын оон-даа хөй чылдарда ону ажыглап болурун чамдык кижилер билбейин турарлар.

Бистиң Тес-Хем бүдүрүлге эргелелиниң ажыл-агыйларында тевени өстурери-биле 4 фермаларны тургузуп эгелээн, оон иштинден тевениң 2 фермазы уксаа сайзырадырынче утланган турар. Эргелелдиң ажыл-агыйлары 1963 чылда тевениң баш санын 700 ажыг, 1964 чылда 835 баш, 1965 чылда 926 баш, оон иштинден төрүүр тевени 337 баш чедирер кылдыр планнап турар. Оон иштинден «Тес-Хем» совхоз 1965 чылда 280 баш, «Ак-Зрик» колхоз 220 баш, «Чаа орук»—210 баш, Ленин аттыг колхоз —156 баш тевелиг турарын чедип алыр дээш демисежип турарлар.

Тевe малды ажаал турар кижилерниң ажыл төлевириниң дугайын Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалында тодаргай айытнаан болгай. Ындыг турбуже мынчага чедир колхозтар-даа, «Тес-Хем» совхозтаа оларның ажыл төлевирин эде көрбейн турары дыка четпес. «Чаа орук», Ленин аттыг, «Ак-Зрик» колхозтар болгаш «Тес-Хем» совхоз тевечилериң ажыл төлевирин доп-дораан эде көрүп, зонага тевe ажыдакчыларының чөвүлел хуралын болгаш семинарын эрттирери эргежок чугула. Үстүнде айытты нган колхозтарга болгаш совхозка тевелерни саап вередириниче кирчп, бир теведен-не өртумаа-биле 300 кг сүттү саап алыр хемчеглерни чорудар база зонаның ажыл-агыйлары чыда 70—80 тонна сүттү саап ап болур аргалыг. Тевечилериң ажыл-төлевирин дөртку разряд ёзугаар колхоз, совхоз төлеп бээр. 10 литр сүттү саганы дээш 1 рубльди, 1кг дүктү кыргып алганда 4 рубль 30 копеекти, бир хар чедир өстүрүп доруктурган бодаган бүрүзүниге 7 рубль 90 копеекти болгаш кадарып одарладыр төрувес тевелерни амааганы дээш тевечиге кыргып алган 1 кг дүк бүрүзүниге-ле 3 рубль 27 копеекти төлеп бээр ужуралуг.

Тевe болгаш чылгы малды бистиң республика организациялары ам-даа ёзулуг үнелевейн турарын айытпайн баар аргажок. Мынчага чедир республиканың статистика органнары болгаш кедээ ажыл-агый продуктуларының бүдүрүлге болгаш белеткелдер министерствозу тевe биле чылгының база сарыыктың хар-назын аайы-биле сан-түңнелин чаңгыс аай даңзы (ферма) ёзугаар кылбайн турары элдептиг.

Тевe малдың баш санын өстүрериңче, семиртип одарладырынче болгаш ону транспортка шын ажыглаарынче доктаамал контрольду ажыл-агый бүрүзүниге тургузары эргежок чугула.

А. БИЧИЖИН.
Тес-Хемниң колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелиниң начальнигиниң бирги оралавчызы.

Бии-Хем районнуң «Тишелге» колхозинiң мурнакчы саанчыларының бирээзи ХЕПЕ СЕВИЕВНА САТ саанчы ажылынга он үш чыл чедир ажылдап турар. Ажылишке ынак, аңаа улуг сонуургалдыг, биче сеткилдиг бо саанчы колхозчуларның бедик хүндүткелин чаалап алган.

— Республиканың көдээ ажыл-агыйының ажылдакчыларының чөвүлел хуралынга уткуштир кандыг чедиишкиннерлиг ужурашкан силер?—деп, саанчыдан айтырган бис.

— Бирги чартык чылда инек бүрүзүнден сүт саап аар хүлээлгемни ажыр күүсеткен мен. Ынчалза-даа ону ам-даа эвээш деп санап турар мен. Соруглам— моон сонгаар оон-даа хөй сүт саап дээш чүткүлдүг ажылдаары...

Сөзүг болгаш фотозу М. САЛЧАКТЫЫ.

Ада-иеден хамааржыр

Өг-бүлеге кижизидилге — ол хуула херек эвес. Совет нинтилел өзүп орар салгакчыларны шын кижизидеринге улуг кичээнгейни салып турар. Дыка хөй өг-бүлелер боттарының уругларын шын кижизидип, школаның идепкейлиг дузалакчылары боол келгеннер. Степан Лакпар—Тарлаг школазында өөренип турар үш уругларның адазы. Ол өг-бүленiң уругларының өөредилгезинге, чурумунга болгаш ниитиге ажыктыг күш-ажыл кылырынга өскелерге үлегерлиглер. Улуг уруу 4-кү классты чедиишкинниг өөренип дооскан. Степан Лакпар чүгле бодунуң уругларының кижизидилгезин хайгаарап турар эвес, харын ол ышкаш бодунуң эш-өөрүнүң уругларының кижизидилгезинче база кичээнгей салып турар. Өөреникчи Надя Даржаанын ада-иези база кичээнгейлиг кижизидикчилер: уруу эки өөренип, чурумнуг болуп турар. Ол уругларчу арыг-силиг кеттинген чоруур болгаш бодунуң чаңгыс классчылары-биле эптиг-ээлдек. Ада-не боттары школа-биле быжыг харылзаалыг.

Өг-бүленiң кежигүннери найырал чок, харын-даа бот-бодунга маргышкак болза уругга кандыг-даа шын кижизидилге болбас. Өг-бүлеге нинти сонуургал, чүткүл чок чорук уругнуң шын өзүлдезинге багай салдарны чедирер.

Эш Дарый «Өөк» совхозта

СЭТА-ның дыңнадыглары

Эртемниң кол күштерин — кол угланыышкыннарже

МОСКВА. (СЭТА). СЭКП-ниң Программазында айыткан аажок улуг сорулгаларны улустуң болгаш партияның эң хүндүлүг онаалгазы кылдыр совет эртемденнер хүлээп алган. Оларны канчаар күүседип, күштерин канчаар каттыштырар болгаш оларны эртем шинчилелдериниң кол угланыышкыннарынче канчаар боттандырар дугайында чугаа ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының хуралынга болган.

«Эртем болгаш идеологтуг амыдырал» деп делгереңгей илеткелди хуралга Эртемнер академиязының оралакчы президентизи академик Н. Н. Федосеев кылган.

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының нити хуралы чамдык организастыг айтырыгларны чугаалажып көрген.

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының чаа уставын болгаш чаа тургузуун бадылаан. Эртемниң кол угланыышкыннарын удуртур болгаш эртемниң чаңгыс ол-ла адырында ажылдап турар эртемденнерни каттыштырып турар тускайжыткан салбырларны ССРЭ-ниң Эртемнер академиязында тургускан.

Академияның составынга 15 салбырларны: математика; нити физика; ядролуг физика; энергетиканың физика-техниктиг айтырыглары; чер дугайында эртем; башкарылганың механиги болгаш чорудулгалары; нити болгаш техниктиг химия; органиктиг эвес материалдарның физика-химиязы болгаш технологиязы; биохимия, биофизика болгаш идепкейлиг каттыжыышкыннарның физиологиязы; физиология; нити биология; төөгү; философия болгаш эрге; экономика; литература болгаш дыл — мындыг салбырларны нити хурал бадылаан.

Академияның салбырларының болгаш эртем албан черлериниң ажылын удуртур кылдыр ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының президиуму физика-техниктиг болгаш математика эртемнериниң секциязы, химия-технологтуг болгаш биология эртемнериниң секциязы, нити эртемнериниң секциязы — президиумнуң мындыг үш секцияларын база тургускан.

Академияның чаа уставын ёзугаар академияга соңгулданы дөрт чылда бир удаа чорудар. Уставтың бо чүүлү-биле холбаштыр нити хурал академияның президентизин, оралакчы президентилерин, салбырларның академик-секретарьларын болгаш президиумнуң өске-даа кежигүннерин дөрт чыл хуусаа-биле соңгаан.

Академияның президентизинге академик М. В. Келдыш соңгуттурган.

Оралакчы президентилерге академиктер В. А. Кириллин, М. А. Лаврентьев, М. Д. Миллионщиков, Н. Н. Семенов, П. Н. Федосеев олар соңгуттурганнар.

Нити хуралга Эртемнер академиязының президентизи М. В. Келдыш чүве чугаалаан.

Совет улустуң дузаламчызы

Чоокта чаа Чөөн Пакистанның мурнуу эрингe күштүг шуурган делгем районну хоозуратткан. Чалгаар болган халалтарның түннелинде 10.000 хире кижи өлген, чүс-чүс муң кижи эт-хөреңги чок арткан. Харылзааның болгаш амыдырал хандырылганың херекселдери үрелген. Чамдык черлерде халдавырлыг аарыглар тыптып келген.

ССРЭ-ниң Кызыл Крест болгаш Кызыл Чартык ай ниитилелдериниң Эвилелиниң күүскому, гуманныг чорукпун принциптерин удуртулга болдурбушаан, Чөөн Пакистанның качыгдаан чонунга материалдыг дузаламчы көргүзер деп шиитпирни хүлээп алган. ССРЭ-ниң Кызыл Крест болгаш Кызыл Чартык ай ниитилелдериниң Эвилелиниң күүскомунуң даргазы профессор Г. А. Митерев Пакистанның Кызыл Крест ниитилелинге телеграмма чорудуп, Пакистанның улузунга ханы сагыш-сеткил каттыштырылгазын ында илергейлеп, Совет Кызыл Крест 1000 рубль түннүг эм аймаан болгаш 7.000 рубль нити түннүг үш муң метр пөстү тускай самолёт-биле Чөөн Пакистанче чорудар деп турарын дыннаткан.

АЛДАРЛЫГ ЧЫЛ ОЮНГА

ГАВАНА. (СЭТА). Куба улус бодунуң эң улуг революстуг байырлалдарының бирээзи — Монкада казарманы маадырлыг штурмнааның 10 чыл болур оюн байырлалдыы-биле демдеглеп эртгиреринге белеткенип турар. Ол штурм болза Батистаның ханныг диктатуразынга удур Фидель Кастрога баштаткан куба патриоттарның чепсектиг демиселиниң эгези болган.

Хосталга ортулуу бодунуң июль 26-да байырлалын чаа күш-ажылчы чедиишкиннер-биле уткуурунга белеткенип турар. Бо хүннерде бүгү чурта хуралдар эртип, ол кайгамчык хүнге алдар болдурган социалистиг хүлээлгелерин ол хуралдарга ажылчы чоннар ап турар. Идик үлетпүрүнүң ажылдакчылары июль айда чуртка бир миллион эжеш идиктерни бээрин хүлээнгеи. Июльдуң баштайгы хүнүнде-ле олар 50 муң ажыг эжеш идикти бүдүрген болгаш хүн планын 25 хуу ажыр күүсеткен. Кубаның кодаа ажылагыйының ажыл-ишчилери чигир тростниктериниң шөлдеринде ажылды июль 26-да доозар дээш демисежип турар.

Адениң хуу-салымын чон шиитпирлээр ужурлуг

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). КНО-нуң хайгааралы-биле хоойлужудулга чөвүлелинге соңгулданы чорударының аргазы-биле бот-шиитпирлеттинер чорукка бодунуң эргезин боттандырар арганы Адениң чонунга хандырып бээрин Каттышкан Нацияләр Организациязынга КНО-нуң Аден талазы-биле тускай белеткел комитети сүмелээн. Аденде политиктиг хоругдаттырганнарны хостап үндүрерин болгаш Аден протекторатта бактаап турар эмираттарның чонунга удур дерзии үүлгедиглерни соксадырын белеткел комитети Англияга база даскан.

КНО-нуң колония чурттарга болгаш улустарга хамаарышпас чорукту тывсыр дугайында Декларациязынга дүүштүр КНО-нуң тускай комиссиязын ол районда байдалды хынап көөрү-биле Аденче чорткан турган. Ындыг болза-даа англи колониалистиг эрге-чагыргалар ук комиссияның ажыл-чорудулгазы Англияның иштики херектеринге холгаарлаашкын болур дээр чылдак-биле ол комиссияны Адениң девискээринче кипрбейн барган. Ынчангаш комиссия КАР-га, Йеменге, Сауд Аравияга болгаш Иракка баары-биле кызыгаарлаттынар ужурга таварышкан.

Шилиндек мөгелер, эрткен аъттар

Аът чарыжы

Аът чарыштырар черже баар дээн кижилериниң агымы ол хүн дыка эрте эгелээн. Автобустар доктаар черлерде кижилер бөлүк-бөлүү-биле ээлчег манап тургулапкан. Автобустар, чиик машиналар, мотоциклдер Кызыл хоорайның адаанче чүс-чүзү-биле шуужуп чоруп-ла, чоруп-ла турган. Чадаг тергелиг кижилер безин орук дургаар шуушкак, буруңгаар-ла, буруңгаар далажып бар чораннар. Чарыштырган аъттар көөр дээн кижилер ол хире хөй болган.

Аът чарыштырар черде кижи дээрге кизирт, машина козурт. Ында бүгү-ле чүве байырлалдыг шиңчи кирген. Хөгжүм чаңгыланган, катккы-чугаа дыңмыттелген. Аъш-чем садыглаан буфеттер безин дыка хөй, ак-ак халаттарлыг садыгжылар чоңга эптиг-ээлдээ-биле бараан болуп турган.

Республиканың аът чарыжының маргылдаазы чогуур шагында эгелээн. Бир дугаарында 10 километр черге районнардан шилиттинип келген 28 чүгүрүк аъттарны чарыштырган.

Чарыштырган аъттарның барааны кайы ыракта-ла көстүп кээрге, бүгү чоннуң киңээнгейи ында барган. Чогум кайы районнуң, кайы колхозунуң азы совхозунуң аъды мурнунда чоруп олурар дээрзин тодарадып билири берге турган. Мурнунда чоруп олурган аъттарның барааны көстүр. Элээн чоокшулап келзе-ле мурнунда ийи доруг, кара — үш аът мырыңай сүрүштүр маңнап олурганнар.

10 километрниң бо чарыжынга Таңды районнуң «Элегес» совхозунуң доруг аъды (мунукчузу Түлүш Дампыл-оол) эртип келген, ооң соондан ол-ла совхозтуң база-ла доруг аъды (мунукчузу Хуурак Чаш-оол) келген. Бир дугаарында эртип келген аът 10 километрге 13 минута 20 секундада маңнап келген болган. Ийи дугаарындан келген аът оон чүгле 10 секунда озалдап келген. Үш дугаар черни Тес-Хем районнуң «Тес-Хем» совхозунуң аъды (мунукчузу Кызыл-оол) келген, дөрт дугаарында Таңды районнуң «Тиилелге» совхозунуң аъды (мунукчузу Ондар Ширин-оол) келген, бешки черни база-ла «Тес-Хем» совхозтуң аъды (мунукчузу Маадыр-оол) алган. Ынчангаш бо беш аът шаңналда кирген, оларның мунукчуларын өртектиг барааннар-биле шаңнаан.

Ооң соонда 2400 метрге орлов уксаанын челер аъттарын чиик тергеге тергелээш челдирген. Ол маргылдаага Каа-Хем районнуң «Октябрь 30 чылы» колхозунуң Желанный дээр шоладыг кара аъды (мунукчузу Т. Иконников) база Бии-Хем районнуң «Искра» колхозунуң Ласточка дээр шолалыг аъды (мунукчузу Миков) эки түңнелди көргүзүп, тиилекчилер болганнар.

База-ла орлов уксааның челер аъттарын чиик тергеге тергелээш 1600 метр дистанцияга чарыштырган. Аңаа бир дугаарында Каа-Хем районнуң «Кызыл тук» колхозунуң Зефир дээр шолалыг аъды (мунукчузу М. Калинин) эртип келген.

Буденный уксааның чүгүрүк аъттарын 3200 метр дистанцияга терге чокка чарыштырган. Аңаа бир дугаарында Каа-Хем районнуң «Октябрь 30 чылы» колхозунуң Макарко дээр шолалыг аъды (мунукчузу В. Казаков) эрткен. Ол-ла уксааның чүгүрүк аъттарын 2400 метр дистанцияга чарыштырган. Аңаа бир дугаарында «Өөк» совхозтуң Каурый дээр шолалыг аъды (мунукчузу В. Потапенко) эртип келген. Ийи дугаарын Каа-Хем районнуң «Кызыл тук» колхозунуң Храмун дээр шолалыг аъды (мунукчузу М. Исидеев) келген. Ол-ла дистанцияга «Өөк» совхозтуң Булат дээр шолалыг аъды (мунукчузу В. Григорьев) эки түңнелди көргүскен. Ол-ла дистанцияның бешки бөлүүнге «Элегес» совхозтуң Байкал дээр шолалыг аъды (мунукчузу Маадыр-оол) эртип келген.

Үш аътты тергеге кожуп алгаш 1600 метр дистанцияга чарыштырганы көрүкчүлериниң сонуургалын хайныктырган. Ол дистанцияның бирги бөлүүнге Таңды районунда дуржулга станциязының Подарак, Бурел, Волга дээр шолалыг кошкан үш аъды (башкарыкчызы М. Евсиенко) эртип келген. Ийиги черни «Элегес» совхозтуң кошкан үш аъды (башкарыкчызы А. Филиппов) алган. Дараазында ол-ла дистанцияның ийиги бөлүүнге чарыштырган кошкан аъттардан бирги черни Бии-Хем районнуң «Кызыл тараачын» колхозунуң үш аъды (башкарыкчызы эш Смирнов) тиилекчи болган. Ийиги черни Каа-Хем районнуң үш аъды (башкарыкчызы Калинин) алган.

Бо үстүнде дистанцияларга тиилекчи болуп, эки түңнелди көргүскен аъттарның мунукчуларынга өртектиг шаңналдарны тывыскан.

Республиканың аът чарыжының маргылдаазынга чүгле Таңды, Бии-Хем, Каа-Хем, Улуг-Хем, Тес-Хем районнарындан чүгүрүк, челер аъттары киришкен. Өске районнар бо чугула маргылдаага чаңгыс-даа чүгүрүк аъттар киириштирбээн.

Республиканың аът спортунуң бо маргылдаазынга дыка хөй кижилер чарыштырган аъттарны эки мунуп билир талазы-биле улуг мергежилдиин, боттарының аваангыр-капшагай спортчу мергежилдерин көргүскен. Ылаңгыя 10 километрге чарыштырган аъттарның мунукчулары шупту-ла бичии оолдар. Ол оолдар көрүкчүлериниң кайгап магадаашкынныг хайныктырганнар.

Чүгүрүк болгаш челер аъттарны чарыштырар чорук тыва улуска шагшаандан бээр туруп келген улуг чаңчыл. Сөөлгү каш чылдарда спорттуң бо национал хевири уттундуруп бар чыткаш, ам ооң база катап хөгжүп олурары дыка эки-дир. Аът чарыштырар чорукту республиканың бүгү районнарынга доктаамал чорудуп, спорттуң бо чугула хевирин улам-на бедик деңнелге чедир сайзырадып, челер, чүгүрүк аъттарны хөйү-биле илередип тывары дыка-ла күзенчиг-дир.

Т. САЯН-ООЛ.

Чуруктарда: (оң талазында) 10 километрге чарыштырган аъттарның шилиндектериниң ушта халыже бергени. (Солагай талазында) чиик терге-биле тергелээш 2400 метр дистанцияга чарыштырган аъттар чарыш үезинде.

Фотолары С. ФЕОКТИСТОВТУҢ.

Начыннарның аразында чаа аттар

Республиканың бо чылгы Наадымынга тураскааттынган чаңчыл болган хүреш маргылдаазы июль 7-де 16 шак турда эгелээр турган. 2 — 3 шак буруңгаар-ла Гастелло аттыг культура болгаш дыштаныышка паркының хүреш шөлүн көрүкчүлер долдур олурупкан. Кижилпин хөйүнге хүреш стадионунда олут безин чедишпес, ээлеп алган орнун алыспазы-биле харын-даа ол өйде сидиредир чаап келген сууккур чаъстa безин көк суг апаргыже олургулаар көрүкчүлер кайы хөй турган.

Шилиндек 64 мөгени чыскаапкан. Хөгжүмнүң хөглүг үнү дагжап үнерн билек, олар шупту черни сиртиледи девип үнгеш, көрүкчүлерниң мурнунга ёзулап, дөңмектерин часкагылааш, тавaар кылыйты ужуп чораан эзирлерзиг, дедир турган черинче девип чорупканнар.

Мөге садыкчылары баштайгы ужуражыларны кыйгырып үнген. Борта Куулар Даржаа (Кызыл), Сат Борбак (Тес-Хем) оларның онаагларын кагылааны арыг болгаш чараш болган. Ийиги салыгдан эгелээш хүрештиң көрүштүг чидигленип келгени-биле көрүкчүлерниң сонуургалы бедип келген. Ынчан Владимир Крипан (Барыын-Хемчик) биле Куулар Шагдыр-оолдуң (Өвүр) сегиржип алганы чогум-на ындыг байдалга болган. Крипан удурланыкчызын арыг каттан. Чөөн-Хемчик районнуң тиилээкчизи Байыр-Белек Кызыл хоорайның мөгези Алексей Кумаяк-биле үр хүрешкен. Ол шыланчыг демисел чүгле ушкү салыг безин эгелээш, элээн үр болганда Кумаяктың тиилелгези-биле доозулган.

Ушку салыгның сөөлүнде сес эң шыырак мөге арткан: Куулар Даржаа, Алексей Кумаяк (Кызыл), Моңгуш Доржу, Владимир Крипан (Барыын-Хемчик), Ондар Кошкар-оол, Моңгуш Чикчаа (Чөөн-Хемчик), Ховалыг Ашак-оол (Таңды), Куулар Даш-оол (Өвүр). Барыын-Хемчик районнун келген аныяк мөге Моңгуш Доржунуң ады эрткен чылдан эгелеп-ле хүрешке хандыкшылдыгларга билдинип эгелээн. Бо маргылдаага ол бодунуң арга талазы-биле мергежилинин улам бедип олурарын база катап бадыткаан. Бо удаада ол республика чемпиону чораан Алексей Кумаякты ынак аргазын ажыглап, буттааш арыг октап алган. Ол ышкаш К. Даржаа, В. Крипан, О. Кошкар-оол олар боттарының онаагларын маргыш чок арыг дужургулааш, финалга үнгеннер.

Ондар Кошкар-оол бо удаада Владимир Крипанга таваржы бергеш, ону арыг тиилээн, а Моңгуш Доржу удурланыкчызы Куулар Даржааның чазын ажыглап, база катап бодунуң ынак аргазын ажыглааш, октап алган.

Шүүлдеге үнген ийи мөгеден О. Кошкар-оол кайы-даа тала-биле ажыг болуп, шүглүп үнген. Эрткен чылын ол РСФСР-ниң Чөөн-Сибирь зоназында областарның, автономнуг республикаларның национал спорт талазы-биле Кызылга болуп эрткен маргылдаазынга болунун дензизинге бурят хүрештиң чемпиону атты ол чедип алган.

Хүреш эгелээриниң бичии мурнуу чарыында бис Ондар Кастыкович биле хүреш талазы-биле бо маргылдааның дугайында кыска беседа кылган бис.

— Бо удаада кодээниң спортчуларының шыырак белеткелдиг болганын черле мактавас аргажок. Кызыл-Мажалык АТК-зының чолаачызы мөге В. Крипан, Өвүр районда «Торгалыг» колхозтуң чолаачызы, аныяк мөге Куулар Даш-оол, Чөөн-Хемчик районнуң «Октябрь 30 чылы» колхозунуң колхозчузу Моңгуш Чикчаа олар болгаш өскелер-даа эки хүрештилер. Ам дараазында болур ужуражыышкынга чедир эки белеткенип албас болза, оларның бирээзинге алзын чадавас-тыр! — деп эш Кошкар-оол шүглүп үнгенинин сөөлүнде беседазынга чугаалаан.

Бо маргылдааны организастаарында көзүлген четпестерни база демдеглеп каар ужурлуг бис. Бир дугаарында, стадионга мөгелер олурар майгынны кагары, туктар кадаары черзелиг белеткел ажылдарын мырынай кес кырынга келгеш кылган. Мөгелерниң данзызын бүдүлдүрүп, катап-катап шүүлде кылып турганындан 64 кижиниң орнунга 66 кижини киргениинден хүрешке бүдүлгаазын үнүп турган. Харын даа чамдык мөгелерниң характеристиказын чазыглыг хөөреткилей бээр турганы черле четпес. Чижээ, А. Кумаякты, К. Тоюну, А. Анжини «республиканың каш дапкыр чемпиону чораан» деп чарлаан, шынында Кумаяк чаңгыс катап чемпион чораан, Тоюу чаңгыс катап чемпион ат алган. А. Анжи республика маргылдаазынга чүгле эрткен чылын чедиишкиннг хүрешкен болгай.

Шүглүп үнген болгаш үжүүрлешкен мөгелерге «Урожай» спорт эштура ниитилелиниң кубогун болгаш өртектиг белектерни тывыскылаан, ол ышкаш 1—8-ке чедир черлерни алгылааннарга мактал бижиктерни база тывыскан.

О. НАМЧЫЯАК.

Республиканың кодээ ажыл-агый ажылдакчыларының чөвүлел хуралынга келген малчыннарга хоорайның бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң киржикчилери болгаш национал театрның артистери солун концерт көргүскеннер. **Чурукта:** хоорайның нити ыр бөлүү.

Фото В. ЛУТКОВТУУ.

ИЙИ КЫРГАН АҢЧЫНЫҢ ОЛЧАЗЫ

Хоочун аңчы Ак Мырлаа ам 63 харлыг, ооң ады чүгле Тожунуң «Май 1» колхозунда эвес, харын бүгү республикада билдингир. Ол, чыл бүрүде-ле күрүнеге хөй түннүг чымчак алдынны белеткеп келген.

Эрткен аңныыр сезонунда киш биле диин ховар турган болза-даа, төрээн колхозунга 20 кишти, 3 дырбактыгны, 2 адыгны болгаш 50 ажыг диинни ол дужааган.

Кажар аңчы чүгле кышкы сезонда аңнаары-биле кызыгаарлаттынмайн, ниитиниң малының, оранның аң-мениниң хоралыг дайзыны — араатан бөрүлерни чылдың кайы-даа үезинде база узуткап турар.

Чоокта чаа ол бодунуң хоочун аңчы эжи 70 харлыг Бол Чыдыг-оол биле ийилээ аныяндан бээр аңнап өскени — Чаваш тайгаларының Шээниг мээстеринче бөрү оолдары дилеп, кады аңнаарын дугурушкан. Ол мээстерниң бир-ле черинде оваалаган аң сөөгүнүң, чамдык черлерде бөрүнүң базып каан истериниң дугайында медээни аңаа барып чораан аныяк аңчылар Довурак Биче-оол биле Седип алышкыларның чугаазындан эскерип кааннар.

Олар ийи хондур чорааш, баар дээн черинге чеде берген. Кежээ одаанга чемненип олурда, быскан хар чаап келген.

— Ис кезер кижилерге, биске бо хар дыка-ла таарымчалыг-дыр, кайы хиреде чоруур бис?—деп, Ак Мырлаа айтырган.

— Даң бажында бөрү үңгүрүнге чыдар эвес, бөрзектеринге чем эккеп бээр дээш, дивзенип чоруп каар-ла болгай. Хүн үнүп келгиже чедир манаар херек...

— Ол-даа шын, эмин эртир эртелээн херек чок, бөрүнүң үңгүрүнге кирер өйүн маназа эки...

Аңчылар ынчаар чугаалажып хонгаш, эртенинде тавaар тургулап кээрге, дээр аяскан болган. Хүн чаала үнүп орда, одаанга шайлап олура, ийи чүкче ис кезип үнерин дугурушканнар.

Дыт дөзүнге чөлеп каан турган боозун алгаш, Ак Мырлаа баштайла базып үнүпкен. Оон соонда Бол Чыдыг-оол бодунуң баар дээн черинче база-ла чоруп каан.

Одаандан шоолуг ыравайн бар чыда, кырган Чыдыг-оол бөрүнүң изин тып алган. Ис зайы-биле оон ынай чоруп орарга, бичии кырданда үңгүр бо чыткан. Ашак аңаа олура душкеш, топтап көөрге, ында чаңгыс эвес, харын дөрт үңгүр бар, оларның бирээзиниң иштинче чаа ис кире берген болган. Үңгүр иштинде бөрзектерниң ыыт-шимээнин ол база дыңнап каан!

Чер кырынга чеден чыл дургузунда чуртап, ол-ла ижи аңныыр ажылдыг чораан кырган аңчы боозунун мажызын базар кылдыр белеткээш, бөрүнүң үнерин кедеп олурупкан. Дөрт үңгүрнүң кайызындандаа үнери магат чок чүве тоолаарде, оларның шуптузун хайгаараары мындыг-ла белен эвес, оон-биле кады, аныяандаазынга бодаарга, каракталарының бүдүртүн апарганын ол база билинген.

«Араатанны үңгүрден халытпайн, туда кадарып шыдааным бо эвес бе, ам чүнү канчаарын ажим-биле сүмележир аргалыг болдум» — деп, ол иштинде өөрүвүшаан, үңгүрлер даштарынче кырган улам-на кезе кайгап орда, Мырлаа чеде хонуп келген.

Кажар аңчылар ийилээ сүмелешкен соонда, Чыдыг-оол боозун тутпушаан, ол-ла черинге олурган, а Мырлаа чудуктар сөөртүп эккелгеш, үңгүрлерниң даштарын дуглап, олардан чүү-даа үнүп шыдавас кылдыр быжыглап туруп берген. Ис кирген үңгүрнүң аксын ынчаар дуглааш, ону узун шет-биле чукшуурга, араатан ында хырыгайындыр ырланыш, шет ужун үзе-чаза тыртклап эгелээн. Ону ук үңгүрден ынчаар чукшуп үндүрериниң бергезин аңчылар билирлер...

Ам канчаарыл?

— Бирээвис одагга баргаш, чер казар чепсектерни эккелбээже хоржок-тур. Чүү-даа болза, сенден аныяк кижи мен чоруп көрейн, сен бо үңгүрлерни эки кадарып көр, каржыланган араатан кастыныш, чаза булгап үнер чадавас, шимээнин эки дыңнаалап, бижээнни база уштуп алгаш олур!—деп, чагааш, Мырлаа одагже базып бадып каан.

Аңчы үңгүрлерни кадарып орарга, араатанның шимээни ам билдиртпээн, чүгле бөрзектерниң ыыт-шимээни дыңналып турган.

Элээн болганда, балды, хүүрээн аъдында дергилээн, Ак Мырлаа чедип келген.

— Үңгүрнүң үстүнден ол казыптарывыска, бөрү көстүр боор — деп, эжинге ол чугаалаан.

Аңчылар бөрүнүң үнүп болур черлерин ээлчежип кедевишаан, үңгүр кырын бир шак иштинде казып кээрге, оңгар ам-на өйлү берген. Караңгы үңгүрнүң хажызында араатанның буду кууразрып көстү берген.

— Кым аарыл?..

— Караан кескү кижи сен... Че!.. Мырлаа бир аларга, араатан шимчеш-даа дивээн.

— Карабин оъгундан эртер шаа кайда боор, өлүг ыйнаан, көстүп чыткан будундан ушта шелип эккел ашак...

Чыдыг-оол бөрүнүп даванындан барып сегирип алырга, араатан ырланган дег болган, ооң холун дыргактары-биле тайыс тепкен.

Өлбээн-дир мон, кулугурну, амна аадырам дээнзиг, Мырлаа ону ийи удаа улай даштаарга, оон көстүп чыткан даваны ам-на шейлү берген.

— Ам-на өлүг ыйнаан — дээш, курун ора тырткаш, балыын шарыттыныш турган Чыдыг-оол ырей солагай холу-биле ушта тыртып эккээрге, бөрүнүң тыны үзүлген болган.

Аңчыларның демисели оон-биле доозулбаан. Ында үңгүр иштинде чиринейнчип чыдар бөрзектер база бар. Мырлаа үңгүр иштинче холун суккаш, бөрзектерни бирээлеп, ийилеп үңгүр октап-ла турган. Сан 8-ке чедип чорда, үңгүрнүң мурнуу талазындан шимээн база дыңналган. Чыдыг-оол ында үңгүр аксы дуглаан чудукту ушта тырткаш, ийи бөрзекти база ужуглан.

К. КУМАЯН.

Агаар байдалы

Бөгүн республикага булуттагылап каап турар хүн болур, республиканың чамдык черлеринге кыска чаашкыннар болур, республикага болгаш Кызылга диңмирээшкин болуп магатчок. Хат өй-тавында. Агаарының температуразы: республикага — 22 — 27, а Кызылга — 25 — 27 градус чылыг.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

КИНОТЕАТРЛАРГА

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: «Алдын дулгуур» 10, 12, «Ингури хемниң эриттеринде» 2, «Даарта келиңер» 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Компаньерос» 11.15, 1.15, «Ийилээн эрлер-дир бис» 5.15, 9.15, «Кадыг-дошкун залыпаа» 3.15, 7.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Алдын Диш» 2.30, 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Кандыг-даа өртенбиле» 1.15, «Тудушкан реакция» 3.15, 9.15, «Ынакшыл болгаш ийиги ужудукчу» 5.15, 7.15 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Щетинкин — Кравченко-кудумчузу, бажың № 3. телефоннары: Редакторнуң 24 — 63, редакторнуң оралакчыларының 35 — 24, 25 — 38, идеология килдизиниң 37 — 13, харысаалгалыг секретарының 23 — 35, кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 25 — 38, 23 — 54, үлетпүр бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 22 — 64, чагаа, ажылчын болгаш кодээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21 — 27. Информация килдизиниң 20 — 60. бухгалтерияның 31 — 75. корректорларның 21 — 47, солун келбейн баргаңза 32 — 75 телефонче долгаар.

ТС—01265 Чагыг № 122. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч.
ИЮЛЬ
10
СРЕДА
№ 162 (5566).

Өртээ 2 көп.

ПАРТИЯ КОМИТЕТТЕРИ БОЛГАШ ПАРТОРГАНИЗАЦИЯЛАР БҮГҮ ҮЛЕТПҮР БҮДҮРҮЛГЕЛЕРДЕ, КОЛХОЗТАРДА БОЛГАШ СОВХОЗТАРДА ИДЕЙ КИЖИЗИДИЛГЕЛИГ БАЗА КУЛЬТУРА-ЧЫРЫДЫЫШКЫН АЖЫЛДАРЫНЫҢ УТКА-ШЫНАРЫНЧЕ, ЧОГААДЫКЧЫ ОРГАНИЗАЦИЯЛАРНЫҢ, ЭРТЕМНИҢ, УЛУС ӨӨРЕДИЛГЕЗИНИҢ, КУЛЬТУРА АЛБАН ЧЕРЛЕРИНИҢ АЖЫЛ-ЧОРУДУЛГАЗЫНЧЕ ХАНЫЛАП КИРЕР, ОРГАНИЗАСТЫГ БОЛГАШ ИДЕОЛОГТУГ АЖЫЛДАРНЫҢ ЧАҢГЫС ААЙЫН ХАНДЫРАР УЖУРЛУГ.

(СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң доктаалындан).

Культура албан черлериниң тудуглары

Культура-чырыдыышкын албан черлери чоннуң культурлуг дыштанылгазының ёзулуг одаглары болбушаан, чоннуң коммунистиг кижизидилгезиниң херээнге аажок улуг рольдуун СЭКП ТК-ның июнь Пленуму онзалап айтып, бо талазы-биле тодаргай анализти берген. Ынчангаш культура-чырыдыышкын албан черлериниң ажылының моон соңгааргы хөгжүлдезиниң дугайында улуг сорулгалар Ф. Л. Ильичёвтуң «Партияның идеологтуг ажылының ээлчеглиг сорулгалары» деп илеткелинде болгаш июнь Пленумунуң доктаалында тодаргай айыттынган.

Идеологтуг ажыл талазы-биле партияның салган сорулгаларын күүседиринге культура-чырыдыышкын албан черлериниң оран-бажың тудуглары бир кол улуг хамаарылгалыг.

Бистиң республиканың хоорайларында, көдээ суурларында, сүт-бараан фермаларында, бригадалар төптеринде чыл бүрүде-ле чаа культура бажыңнарын, клубтарны, библиотекаларны, кызыл булуңнарны хөй-биле тудуп турар. Ылаңгыя республиканың дыка хөй хойжу бригадаларының төптеринде чүгле бо сөөлгү каш айларның дургузунда чаа клубтар, кызыл булуңнар туттунган. Өвүр районнуң колхозтарының хойжу бригадаларының болгаш сүт-бараан фермаларының төптеринде эки шынарлыг чаа клубтар, кызыл булуңнар туттунган. «Кызыл тук» колхозтуң Хоруммуг-Ойда, «Коммунизмче орук» колхозтуң Бора-Шайның Арыг-Бажында, «Торгалыгның» Сарыг-Хөлде чаа клубтар малчыннарның, ажыл-ишчилериниң культурлуг дыштанылгазының одаа апарган. Ол ышкаш Каа-Хем районнуң «Бурунгаар» колхозунуң төвү—Бүрен-Хем-Аксы суурда бус-биле изидер чаа клубтуң тудуу дооступ, ажыглалга кирген. Чаа тудуп, ажыглалга киирген, идеологтуг ажыл чорударынга эң-не таарымчалыг байдалдыг, эки ажылдап турар клубтарны, кызыл булуңнарны, библиотекаларны моон-даа хөйну адап болур.

Клубтар тудуглгарынче сагыш салбас чоруктар дугайында СЭКП ТК-ның июнь Пленумунга Л. Ф. Ильичевтуң илеткелинде айыткапы ышкаш четпестер бистиң республикада кайы хөй. Ол дээрге чамдык ажыл-агыйларның удуртукчуларының талазындан чоннуң культурлуг дыштанылгазының одагларының тудугларын чугулалап көрбес, шын эвес чорууидан болуп турар. Тудуун эгелеп кааш, ара каапкан клубтар, культура бажыңнары республикада бар. Оларның чамдыктарының тудуглары беш-алды чылдарның иштинде дооступ чадап турар. Каш чыл мурнунда Тээли суурга ийи каът культура бажыңын тудуп эгелээн, ооң ханазын салып доскаш, дээвиирин болгаш соңга, эжиктерин кылып турганш ара каапканындан бээр ам дөрт чыл четтип турар. Ол культура бажыңының шалалары үрелип эгелээн, ооң чамдык чүүлдерин Тээли суурнуң чамдык чурттакчылары бүдүү дажыглап оттулуп турар апарган. Бо чылын Бай-Талга болгаш Кызыл-Дагга чаа клубтар тудары-биле акшаны Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели «Тээли» совхозче шилчиткен. Клубтарның тудуу мынчага дээр эгелевээн.

Кызыл хоорайның үстүнде Каа-Хем суурда клуб тудуу беш чыл болган. Бо чылын ооң акшазын чүс хуу шилчиткен, а тудугну амдаа чорутпайн турар. Бо дугайында Кызыл хоорккүскому чогуур хемчег албастаан. Тес-Хем районнуң Тере-Хөлде дыка хөй колхозчу малчыннар болгаш өске-даа ажыл-ишчилер чурттап турар. Ында амдыгаа дээр эки шынарлыг клуб чок.

Бии-Хем, Таңды районнарда клубтар тудуунуң талазы-биле байдал эң-не багай. Ол районнарның суурларында эрги, дакпыш клубтар хөй чыл болганындан ам ирип баксыраан. Аңаа чаа клубтар тударының дугайында айтырыг мынчага дээр ёзулуг тургустунмаан. Ылаңгыя Бии-Хемниң «Хадың», «Тиилелге», Таңдының Каскалда, Үттүг-Туругда ёзулуг клубтар чок. Эрги, дакпыш чуртталга бажыңнарын клуб кылып алган. «Өөк» совхозтуң Тарлаг салбырында, Каа-Хемниң «Кызыл тук» колхозунуң төвүнде клубтарның тудуу дөрт-беш чылдар дургузунда доозулбаан. Ынчангаш бо үстүнде адаан черлерге культура-массалыг, идей-кижизидилгелиг ажылдар чорударынга таарымчалыг байдалдар тургустунмаан.

«Улуг-Хая», «ҮТКА 25 чылы», «Элегес» совхозтарның удуртукчулары клуб тудугларынче кичээнгейни кошкаткан. Бо совхозтарда чаа тудуп турар клубтарның тудуу каш чыл дургузунда доозулбаан. Харын-даа олар клуб тудуунга күрүнеден берген акшаны өскээр чарыгдап турганнар.

Бии-Хем, Таңды, Каа-Хем, Улуг-Хем районнарның парткомнары, райкүүскомнары культура албан черлериниң тудугларынче онза багай кичээнгей салып турар. Бии-Хем районнуң парткому, райкүүскому көдээ суурларда эрги, дакпыш клубтарны чаа клубтар, библиотекалар-биле солуурунуң дугайында айтырыгны моон мурнунда чугаалашса-даа ол кандыг-даа үре-түңнел чок болган. Көдээ ажыл-агый продуктуларының бүдүрүлге болгаш белеткелдер министерствозу (удуртукчулары эштер Соколов, Достак-оол) клубтар тудуунче сагыш салбастаан.

Культура албан черлериниң ажылын харылап удуртуру райкүүскомнарның болгаш көдээ Советтерниң база бир кол хүлээлгелериниң бирээзи болуп турар. Ылаңгыя СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң доктаалында мынча дээн: «КУЛЬТУРАНЫҢ БҮГҮ ОДАГЛАРЫН УЛАМ ЫҢАЙ ХӨГЖҮДЕРИНЧЕ КҮЖЕНИИШКИННЕРНИ УГЛАНДЫРАРЫН, АЖЫЛЧЫ ЧОННАРНЫҢ КУЛЬТУРЛУГ БОЛГАШ АМЫДЫРАЛ ХЕРЕГЛЕЛДЕРИН ХАНДЫРАРЫН БОДУНУҢ ЭҢ ЧУГУЛА ХҮЛЭЭЛГЕЗИ КЫЛДЫР КӨӨРҮН СОВЕТТЕРНИҢ КҮҮСЕКЧИ КОМИТЕТТЕРИНГЕ ПЛЕНУМ ДАГЗЫП ТУР».

Партия комитеттери болгаш парторганизациялар көдээ черлерде клубтарның, культура бажыңнарының, библиотекаларның, кызыл булуңнарның тудуглары канчаар чоруп турарын холга ап, контрольдаар, удуртулганы күштелдирер херек.

Культура албан черлерин таарымчалыг оран-бажың-биле хандырар чорук—СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң идеологтуг ажыл талазы-биле салган сорулгаларын күүседиринге аажок улуг ужур-дузалыг.

Малга хөй чем дээш

Улуг-Хем районда «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң № 2 трактор-хову бригадазының механизаторлары, ажыл-ишчилери сиген кезилдезинче кирипкен.

Бригада (бригадири эш М. Чылбак) мал чеми белеткээринге бүгү септелгелерин шагда-ла дооскан, сиген кезилдезинге план тургустунган.

Бригада 3 звенолардыг, ооң иштинде бир механизастаттынган звено бар. Сиген кезилдезинге планнаттынган 59 ажылчыннар ажылдаар. Техника-херексел мындыг: 7 трактор, кожуглуг 2 трактор машиналары, 27 аът машиналары, 6 аът дырбаажы, 3 трактор волокушалары болгаш өске-даа херекселдер.

Бригада көжүп чоруур 2 вагоннарлыг, сиген бригадазында ажылчыннар тускай 2 поварлыг, столоваялыг, улуг повар Биче-оол Александра (комсомолчу) үш чыл улаштыр поварлап ажылдаан. 2 септекчи-слесарьлыг, ам бригада 114 га суггартынган сиген шөлдүг Балбак-Чырааже көжүп эгелээн.

Бригада бо чылын 1200 тонна сигенни белеткээр планны алган.

Көдээ ажыл-агый машиналарын эки шынарлыг септээринге септекчи-слесарьлар М. Карбы, Кызыл-оол, дарганнар П. Щиганцев, Х. Шивит-Дамба, В. Байыр-оол оларның күжениишкинниг ажылдаанын демдеглезе чогуур.

Шалыпчы ногаажылар

Өвүр районда «Коммунизмче орук» колхозтуң кежигүннери М. Севил-Дарый, М. Бертик-оол, Сенди олар төрээн колхозунга бедик дүжүттүг капустаны өстүрүп бээр дээш кызымаккай ажылдап турарлар. Олар суггарылганы эртен хүн үнер мурнунда чорудуп, капустаның чаа довуразын улгаттырып турарлар. Ооң аңгыда колхозтуң хөй-ниити ажылынга олар эң идепкейлиг киржип турар. М. Севил-Дарый он бир уругларны төрээш, кижизиткен ие, ооң боду: «Төрээн колхозумнуң өзүп хөгжүүрүнге эвээш, бичии-даа болза бодумнуң үлүүмнү киириштирип турар мен» деп чоргаарланып чугаалап олурар.

К. КУНГАА.

Көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының республика Наадымының киржикчилериниң

Тыва АССР-ниң бүгү эр, херээжен колхозчуларынга, совхозтарның эр, херээжен ажылчыннарынга, көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглеринге

К Ы Й Г Ы Р Ы Ы

Эргим эштер! Чоокта чаа эрткен СЭКП ТК-ның июнь Пленуму бистерниң шуптувустуң сеткил-сагыжывысты хайныктырган. Ооң шиитпирлери, эш Н. С. Хрущевтуң сорук кииргичи чугаазы, Пленумнуң өске-даа материалдары чурттуң идейлиг амыдыралынга чаа көдүрлүүшкүнну болдуруп, бүгү совет кижилерни сорук киирип, коммунистиг тургузуушкуннуң улам ыңайгы чедиишкиннеринче оларны кыйгырып турар.

Бодувустуң чаңчыл болган Наадымывыска чыылгаш, Тываның шөлдеринге болгаш фермаларынга чеди чылдың бешки чылының бирги чартыында күш-ажылдың түңнелдерин үндүрдүвүс. Часкы тарылга, тараа болгаш мал чеми культураларының шөлүн көвүдетпишаан, организастыг чоруттунган. Күрүнеге эът садарының чартык чыл планы 112,3 хуу, дүктүү—105,3 хуу күүсеттинген. Каа-Хем, Чөөн-Хемчик районнарның тараажылары болгаш малчыннары социалистиг хүлээлгелерин алдарлыы-биле күүсеткеннер.

Ындыг болза-даа чедип алдынган түңнелдер бисти оожургадып шыдавас. Республика күрүнеге сүт садарының онаалдазын күүсетпээн. Малдың баш санын өстүрериниң, мал ажылының продукциязын бүдүрериниң планнарын күүседир, мал чемнериниң белеткелин, дүжүт ажаап алыышкынынга белеткелди, көдээ тудугну калбартыр талазы-биле Бии-Хем, Улуг-Хем болгаш өске-даа районнарның элээн хөй колхозтарының, совхозтарының хожудаашкыны дүвүрээзиниг байдалды көргүзүп турар. Бистиң кижи бүрүвүсте ам кылыр ажыл-херектер хөй.

Эштер тараажылар, механизаторлар! Силерниң хүлээлгеңер — одуругларының аразын сайзырадыр культураларның үлегерлиг ажаалдазын хандырары болур. Кукурузаның, чигир свёклазының, тараа-бобы культураларының дүжүдү бедик болган тудум-на, мал чемиииң баазазы быжыг болур, а мал ажылының продуктуларын бүдүрери өзер дээрзин бодап көрүңер! Кукурузаның ногаан массазының гектар бүрүзүнден 300 центнерден, чигир свёклазының 150—200 центнерден, картофельдиң 100 центнерден эвээш эвес дүжүдүн өстүрүп алыылыңар! Бо чылын малга бир миллион тонналдан эвээш эвес шыктыг чемнерни, чаягаар үнген оът-сигенден 120 муң тонна сигенни, төрүүр хаван бүрүзүнге 7 центнер сиген далганын белеткеп алыылыңар!

Дүжүт ажаап алыышкынынга техниканы ой-шаанда болгаш бедик шынарлыг белеткээри, «Көк-Тей» совхозтуң ажылчыннарының үлегери-биле көдээ ажыл-агый культураларының ажаап алыышкынының чорударының шууштурулга-ээлчештирилгелиг методун шиңгээдип ажыглаары — механизаторларның алдарлыг хереэ болур. Бүгү комбайннарның, жаткаларның септелгезин август 1-ниң бетинде доозуп, дүжүт ажаап алыышкынының бүгү чепсектерин дайынчы белен байдалга тургузаалыңар!

Инек кадарчылары! Малдың семиртиp азыралын эки организастап, мыйыстыг бода малдың баш бүрүзүнге хонукта 1000 граммдан эвээш эвес немелде дензинни чедип алыылыңар.

Сүт-бараан фермаларының ажылдакчылары! Концентраттыг, минералдыг чемнер-биле чемгерип, доктаамал суггарары-биле холбаштыр дүн-хүннүң одарладыышкынын чорудуп турганш, хонукта сүт саалдазын уксаазын экижиткен инек бүрүзүнден—пуд, уксаазын экижитпээн инектен,—чартык пуд чедирээлиңер!

Хой ажылдакчылары! Хойларның бедик күш-деңгилдезин чедип алыылыңар, хойларның тарып боозадылгазын болгаш күскү кыргылданы эки чорудаалыңар, бүгү кажаа-хорааны кыштаглаашкынга ой-шаанда белеткээлиңер!

Эр, херээжен хаван ажаакчылары! Семиртилгеде турар хаван бүрүзүнден хонукта 500 грамм дензи немелдезин, кол хаван бүрүзүнден 16, дуңгуш хавандан 7-ден эвээш эвес хаван оолдарын алыры дээш демиселди калбартыылыңар, малдарны бөлүктеп ажаарын калбаа-биле нептередип, чаш малдың хорамчазын болдурбаалыңар!

Ажыл-агыйларның, бүдүрүлге эргелелдериниң, партия организацияларының удуртукчуларының хүлээлгези — СЭКП обкомунуң бешки Пленумунуң шиитпирлерин күүседириниң бүгү хемчеглерин алыры, малчыннарга чуртталга бажыңнарының тудуун болгаш септелгезин хандырары, оларның культурлуг болгаш амыдырал хандырылгазының деңнелин көдүрери болур.

Тываның көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери бүгү көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрер болгаш күрүнеге садар талазы-биле боттарының социалистиг хүлээлгелерин алдарлыы-биле күүсеткеш, ооң-биле бистиң чуртувуска коммунизмни тургузарынга салыышкынын киирер дээрзинге быжыг бүзүреливисти илереттивис.

(КЫЙГЫРЫГНЫ РЕСПУБЛИКАНЫҢ КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ МУРНАКЧЫЛАРЫНЫҢ ЧӨВҮЛЕЛ ХУРАЛЫНЫҢ КИРЖИКЧИЛЕРИ ХҮЛЭЭП АЛГАН).

Республиканың улуг тудуундан

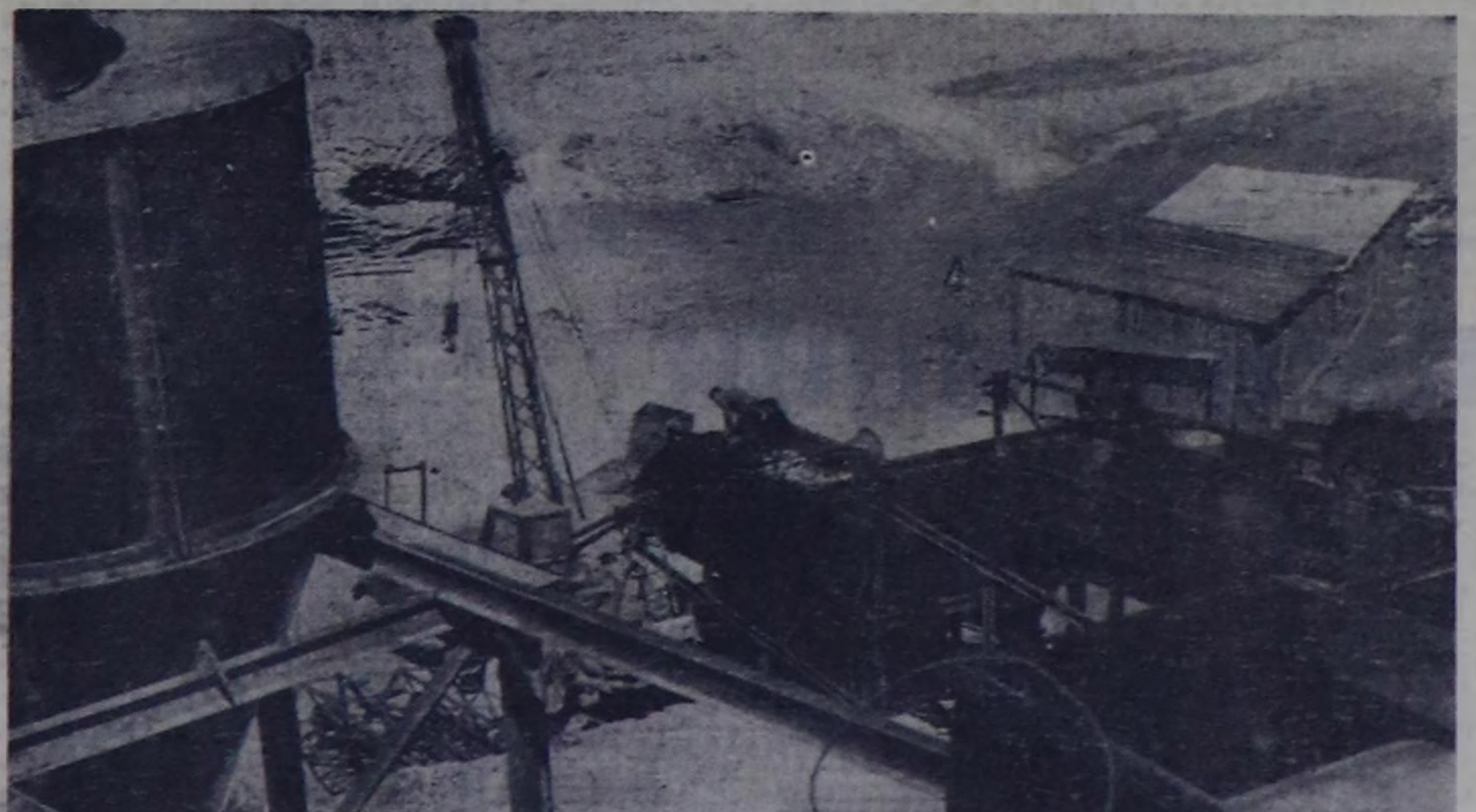

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың кол тудугларының чанында даг-дүгүн эки шынарлыг кылдыр болбаазырадып арыглаар түр установканың эптелгези дооступ турар. Бо чылдың төнчүзүнге чедир бо установкага 200 тонна даг-дүгүн арыглаарын планнап турар.

ЧУРУКТА: даг-дүгү арыглаар түр установканың сөөлгү эптелге ажылдарын кылып турары.

Фото Г. Федосеевтии.

Чөвүлел хурал

СОВХОЗ «ПРИВОЛЬНЫЙ» (Волгоград область). (СЭТА-ның корреспондентизи). Хой ажылының талазы-биле Бүгү-россия чөвүлел хуралы ында ажыттынган. Ооң ажылынга 1500 ажыг хойжулар, зоотехниктер, эртемденнер, РСФСР-ниң колхозтарының болгаш совхозтарының удуртукчулары, партия болгаш совет ажылдакчылары киржип турар. Азербайджандан, Белоруссиядан, Грузиядан, Киргизиядан, Украинадан болгаш Эстониядан төлээлер база келген.

«Россия Федерациязында мал ажылының хөгжүлдезиниң байдалы болгаш перспективалары» деп илеткелди РСФСР-ниң Көдээ ажыл-агый продуктуларының бүдүрүлге болгаш белеткелдер министриниң оралакчызы В. В. Мемонов кылган. Сөөлгү он чылдарның дургузунда республикада эът, сүт, чүүрга болгаш дүк бүдүрүүшкүнүнүң улуу-биле өскенин ол демдеглээн. РСФСР чуртта хой ажылының талазы-биле кол республика болуп турар. Нарын болгаш чартык нарын дүктү белеткээр талазы-биле ниити эвилелге Россияның үлүү 118,6 муң тонна азы 60 хуу онаажып турар. Мында үрежилге ажыл-агыйлары колдуунда мөөннеттинген, олар уксаалыг хойларны Совет Эвилелиниң бүгү республикаларынга берип турар, ол ышкаш дашкаар база үндүрүп турар.

Хой ажылының фермаларында хөй күш кирер чорулгаларны механизастаарының, а ол ышкаш Оренбургтуң аргазы-биле хойну дүрген кыргыырын чер болганга нептередириниң эргежок чугулазын чөвүлел хуралдың киржикчилери чугаалап турган.

Чөвүлел хуралдың ажылында СЭКП ТК-ның Президиум кежигүнү, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазы Г. И. Воронов болгаш СЭКП ТК-ның РСФСР талазы-биле көдээ ажыл-агый килдизиниң эргелекчизи И. С. Панькин киришкен.

Хой ажылының талазы-биле үшкү бо чөвүлел хурал бодунуң ажылын июль 8-те доосхан.

Мал ажылының бо чугула адырын улам ыңай хөгжүдериниң айтырыгларын колхозчулар, совхозтар ажылдакчылары болгаш эртемденнер боттарының саналдарынга чырыткан. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн каш катап бедидип турар. Хойну дүрген кыргыырының аргазын нептередир чоруктуң аажок улуг ажыктыын хөй ораторлар демдеглеп турган. Бо чылын РСФСР-ге 10 муң хире дүрген кыргыкчыларны белеткээн.

СЭКП Төп Комитединиң Президиумунуң кежигүнү, Россия Федерациязының Министрлер Чөвүлелиниң даргазы Г. И. Воронов чөвүлел хуралга делгереңгей чүве чугаалаан.

Чөвүлел хуралдың киржикчилери хойну дүрген кыргыыр арга-биле таныжар дээш «Привольный» совхозтуң салбырынга чорааннар.

Оренбург областан келген кыргыкчылар Николай Холодтуң болгаш Александра Попованың ажылының дуржулгазын таныжкан.

Хойну дүрген кыргыыр талазы-биле делегей чемпиону Боуэнниң дүрген болгаш ылаптыг ажылдаары солун болган. Ол бир хойну 1 минута 27 секундада кыргаан.

Хойну дүрген кыргыыр талазы-биле шылгараңгай чедиишкиннери дээш, хөй бөлүк мастерлерге, ооң иштинде Н. Холодка болгаш А. Поповага Улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезиниң алдын медальдарын болгаш өртектиг белектерни тудускан.

Н. С. Хрущевтуң П. Спаакты хүлээп алганы

КИЕВ. (СЭТА). Киевте чоруп турар ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев июль 8-те Бельгияның премьер-министриниң оралакчызы болгаш даштыкы херектер министри П. Спаакты хүлээп алган болгаш ооң-биле чугаалашкан, беседа үезинде делегейниң чугула айтырыгларының талазы-биле ажыктыг санал-оналдарны солушкан.

Беседа ак-сеткилдиң болгаш ботбодун билчириниң байдалынга эрткен.

Беседага олурушканнар: совет таладан—СЭКП ТК-ның Президиум кежигүнү болгаш секретары Н. В. Подгорный, ССРЭ-ниң дашкыкы херектер министриниң оралакчызы В. А. Зорин, ССРЭ-ниң Бельгияда элчини П. И. Герасимов; бельги таладан: дашкыкы херектер министриниң кабинет начальниги Р. Ротшильд, Бельгияның ССРЭ-де элчини И. Коолс база элчин А. де Старк.

Беседа доозулган соонда П. Спаакка алдар болдурган эртенги шайлалганы Н. С. Хрущев тургускан.

ЧЕРНИҢ КЫЗЫ

Черниң аазын ээп өскен,
Чүрээм,
тыным
ооң-биле тудуш чораан,
Шүлүүм саны ону мактаан
Черниң
анаа
оолдарының
бирээзи мен.
Дамырактар
даажынга,
Даңгаар эртен
хамнаарактар ырлаарынга
Чечек,
хөрзүн айдызынга
Сетиилимден
кара-чаштан ханып чордум.
Айга,
Хүнге,
сылдыстарга
Аяс хүндүс,
каан дүне өөрүп чордум.
Ооң өске,
мактапкы дег,
Онза чүве
октаргайда
эскербедим.
Кайгамчыктыг эрестерни
Кайы шагдан
ээрлер дег диимир болгай.
Совет чурттуң төлдери дег,
Солаңгы чок
Дээрни эргээн
ээр найдаа?
Маадыр уруг —
Черниң кызы
Валентина Терешкова,
дүжүмде дег,
Ырак Дээрде сылдысталып,
Ырым-шоорум
бөгүн база куттулдурду.
Куруг куӡел,
тоолда маадыр —
Хувулгаазын,
Курбусту-Хаан уруу эвес,
Совет чонум ишчи кызы
Чоргааралым
сылдыска дээр аттыктырды.
Дээрни эргээн
ындыг кысты
Делегейниң төөгүзү көрген эвес,
Ырак Дээрге
ынакшылым
Ынчангаштың
бөгүн база хайнып үнду.

Сергей ПЮРБЮ

Бистиң чуртта көдээ ажыл-агый ажылдары

САРАТОВ. Областа тараа кезилдези эгелээн. Ында ажылдың хемчээли аажок улуг — беш миллион гектар чыгам тарааларны ажаап алыр ужурлуг. Областың колхозтары болгаш совхозтары күзүн чашкан тарааларны үш-дөрт хүн иштинде кезип алырын, чазын чашкан тарааларны эң кыска хуусаада ажаап алгаш, чуртка Саратовтуң 200 миллион пуд тараазын бээр деп шиитпирлеп алган.

* * *

КРАСНОДАР. Күзүн чашкан арбай шөлдеринден сөөлгү комбайннар үнүп чорупканнар. Усть-Лабинниң бүдүрүлге эргелелиниң колхозтарында болгаш совхозтарында механизаторлар тавычаларны бөлүп, бастырар ажылды дооскан. Күзүн чашкан арбайның гектар бүрүзүнден ортумак дүжүт 32 центнер болуп турар. Ол зонаның ажыл-агыйларының чамдык участоктары гектардан-на 250 пуд тарааны берген.

Бүгү улустуң социалистиг чарыжының эгелекчилери ховуларда тараа кезилдезин ам доозуп турарлар. Кызыл-тастың бастырылгазын болгаш ону күрүнеге дужаарын бүгү ажыл-агыйлар дүрген темпи-биле чорудуп турар. Тараа хүлээп алыр пунктуларда ийи миллион пуд тараа дужааттынган.

* * *

ДУБОССАР (Молдав АССР). Дубоссар эргелелиниң колхозтарының болгаш совхозтарының чочак-тараа ажаап алыышкынында тускай херекселдерлиг он-он машиналар ажылдап турар. Ол үңелиг культураның тарылгазы эртген чылга деңнээрге, үш катап улгаткан болгаш ам беш муң гектар чыгап турар. Дүжүт эки өскен, гектардан-на чээрби центнер хире болуп турар.

СМОЛЕНСК. Үрелиг малдарның делгелге — садыглаашкыны сычев уксааның үнелиг сүткүр малын өстүрүп турар улуг район төвү Сычев хоорайга бо чылын бир-ле дугаар болган. Ол делгелгеге бедик уксаалыг чүс-чүс хунаннарны болгаш бугажыктарны, а ол ышкаш продуктулуг инектерниң бөлүүн тургускулаан.

Сычев уксааның малы чуртка эки билдингир. Делгелгеге 17 областарның, крайларның болгаш автономнуг республикаларның төлээлекчилери келгеннер. Олар боттарының ажыл-агыйларында малды четчелеп, уксаазын экижидер дээш чүс-чүс бугажыктарны садып алганнар.

* * *

УРА-ТЮБЕ (Таджик ССР). Ура-Тюбениң бүдүрүлге эргелелиниң колхозтары административ-ажыл-агый чарыгдалдарын кызырып турганш, чартык чыл иштинде чүс муң рубльди камнап алган. Бүдүрүлге эргелелиниң чөвүлелиниң шиитпири ёзугаар бүдүрүлге адырларының аайы-биле колхоз даргаларының оралакчыларының албан дужаалын дүжүргүлээн, дыка хөй ажыл-агый эргелекчилерин, таңныылдарны болгаш өске-даа ажылдакчыларны өске ажылдарже шилчиткилээн. Улуг эвес бригадаларның орнунга улгаттыр каттыштырган, специализастаттынган, комплекстиг механизастаттынган: тараа культураларының, ногаа-бакчаның, сад-виноград ажылының бригадаларын тургускулаан. Ындыг бригадалар тускай техника-биле хандырттынган, оларны дуржулгалыг тускай эртемниглер удуртуп турар.

Чыл дургузунда ол эргелелдиң ажыл-агыйларынга административ-ажыл-агыйның муң хире ажылдакчылары шуут бүдүрүлгеге ажылдаарынче шилчиирлер.

АЛГАН ХҮЛЭЭЛГЕЛЕРНИ АЛДАРЛЫЫ-БИЛЕ КҮҮСЕДИР

Ам сорулга—чыл планы дээш демисел

СЭКП-нин XXII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, СЭКП ТК-ның чаа болуп эрткен июнь Пленумунга чедиишкинниг уткуражыр дээш калбарткан социалистиг чарыштың чалгыы-биле база Пленумнуң шиитпирлерин ажыл-херекке удуртулга болдуруп алгаш, күш-ажылчы күжениишкиннерни улгаттырганы-биле, Тес-Хем районнуң ажылчы чоннары чеди чылдың бешки чылының баштайгы чартыында күрүне мурнунга планныг онаалдаларны күүседир талазы-биле кескү чедиишкиннерлиг болганнар.

Район күрүнеге дүк садарының чартык чыл планын июньнуң 20-де 105 хуу күүсеткеш, СЭКП Тыва обкомунга болгаш Тыва АССР-нин Министрлер Чөвүлелинге илеткээн. Районнуң партия, совет активи болгаш бүгү ажыл-агыйларның удуртукчулары дүк дээш демиселди улам-на күштелдирип турганының түңнелинде, июль 1-де байдал-биле алырга, районнуң колхозтары болгаш «Тес-Хем» совхоз 344 тонна 871 кг дүктү саткан, ам чыл планын күүсединге чедир чүгле 26 тонна дүк арткан. Ажыл-агыйларның удуртукчулары болгаш хойжулар ам дүк садарының чыл планын күүседири дээш күжениишкинниг ажылдап турарлар.

Күрүнеге садар эъттиң чартык чыл планы база-ла ажыр күүсеттинген. Район 651 тонна эът садар тургаш, ону 722 тонна чедирген ийикпе планның онаалданы 111 хуу күүсеткен.

Күрүне мурнунга алган хүлээлгелерни күүсединге районнуң мурнакчы болган ажыл-агыйларын айтып демдеглээри база чүгула. «Чодураа» колхоз (даргазы эш Шулуу-Маадыр, партия организациязының секретары эш Байыр-оол), «Ак-Эрик» колхоз (даргазы эш Сарыглар, партия организациязының секретары эш Чооду), «Чаа орук» колхоз (даргазы эш Амырбит, партия организациязының секретары эш Бомбу) болгаш «Тес-Хем» совхоз (директору эш Чадамба, партия организациязының секретары эш Ламажап) эът, сүт, дүк садар талазы-биле чартык чылдың планныг онаалдаларын доллдур болгаш ажыр күүсеткеннер.

Күрүнеге сүт садарын «Чодураа» колхоз эң таарымчалыг организастааның онзалап демдеглээри чүгула. Сагдынган сүттү беш хонгаш-ла доктаамал дужаап турарының графигин колхоз баштаар чери тургускан. Ол үргүлчү шыңгыы сагыттынып келген. Оон ынай фермаларда сагдынган сүттүң учёдун ында эки тургусканы-биле сүттүң бараанныг чоруу база улгаткан. Артель янзы-бүрү иштики чарыгдалга сүттү хамаан чок чарыгдаар чорукту соксадып, оон чарыгдалын чурумчуткан. Чаңгыс граммдаа сүт учёттан дашкаар турбас кылдыр чорукткан ажыл улуг ажыктыг болган.

Сүттү бүдүрер болгаш садар талазы-биле ажылды эки организастааны дээш, парткомнуң болгаш райкүүскомнуң ажыл-агыйлар аразынга шилчип чоруур Кызыл тугун «Чодураа» колхозка тывыскан. Фермалар аразынга шилчип чоруур Кызыл тукту, база-ла ол колхозтуң төп сүт-бараан фермазы чедип алган.

Эът садар талазы-биле ажылды «Тес-Хем» совхоз кончуг таарыштыр организастааны-биле ук ажыл-агый чартык чылдың планын 108 хуу кылдыр күүсеткен. Парткомнуң болгаш райкүүскомнуң шиитпирин ёзугаар эътти бүдүрер болгаш садар талазы-биле шилчип чоруур Кызыл тукту ол ажыл-агый чаалап алган.

Кедээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрер болгаш оларны күрүнеге садар талазы-биле ажылды организастаарынга Самагалдай, Кызыл-Чыраа, Нарын кедээ Советтер база улуг рольдуг болганнар. Ол кедээ Советтерниң даргалары эштер Чорбаа, Лахов болгаш Банчык олар чартык чылдың планныг онаалдаларын күүседир херекке колхозчуларның ортузунга улуг организакчы ажылды калбартып чорукткаш, хамаарышкан девискээринде турар колхозтарның баштаар черлеринге улуг дузаны көргүскеннер.

Район чартык чылдың сүт садар планныг онаалдазын күүсединге чүгле 12 тонна чедирбээн ийикпе планныг онаалданы 98 хуу күүсеткен.

Бо талазы-биле планныг онаалданы күүседип болурунуң бүгү болдунар аргалары турган. Ынчангаш артып калган чөгенчиг эвээш хуу канчап күш четтирбейн барганынга допчузу-биле доктаай көрээлинер. Моон кол чылдагааны болза, сүт дээш демиселди район организациялары болгаш ажыл-агыйларның удуртукчулары дыка орайтап чорукканында болган. Сүт дээш ёзулуг демисел июнь айның чүгле сөөлгү неделязында күштелген боордан башка, оон мурнунда ол ажыл барык ала-чайгаарлаашкынга турган деп чугаалаза ажырбас.

Сүттү бүдүрер болгаш ону күрүнеге садар талазы-биле ажылды Ленин аттыг болгаш «Коммунизмче орук» колхозтар (даргалары эштер Чымба биле Шойжун) оожум чорудуп, үнелиг хөй шаг-үени эртирипкен турганнар. Ленин аттыг колхоз фермаларны саанчылар-биле четчелеп албайн тургаш, хөй санныг сүттү чидиргени-биле ол колхоз күрүне мурнунга 30 тонна сүт өрелиг арткан, а оон кожазы «Коммунизмче орук» колхоз саар инектерни чайлагладып көжүрерин дыка саадатканы-биле күрүнеге 8 тонна сүттү чедир бербээн. Ынчангаш бо ийи ажыл-агыйлар сүт садар талазы-биле планны күүсединге бүгү районну соңгаар тыртканнар.

Районнуң бүгү ажыл-ишчилери мал ажылының продуктуларын садарының чартык чыл планын күүседир дээш улуг демиселди чорудуп турда, оон хажыызынга туруп алгаш, чурум үреп, арага-хымыска хандыкшып турган чамдык удуртукчу эштерни айтып демдеглээри артык эвес. Чижээ, Эрзин кедээ Советтиң даргазы эш Кенден үстүнде чүгула сорулгаларны чугаалажып турган парткомнуң пленумунга-даа база район Совединиң сессиязынга-даа олурушкан хирезинде-ле, айыткан сорулганы күүсединче чонну эвилеңнээр хамаан чок, республика прокуратуразының ажылдакчызы Зотов база район прокуратуразының ажылдакчызы Саая суглар-биле катчып алгаш, Эрзин суурга ийи хонук иштинде бөлүк арагалаашкынны чорукткан. Колхоз күрүне мурнунга сүт садар талазы-биле берге байдалда турар деп чүвени уткан, арагаже хандаан эш Кенденни парткомнуң бюрозу ажылындан чайладырын сүмелевишаан, анаа партия талазы-биле шыңгыы хемчегни көргүскен.

Ам районнуң партия, совет активи болгаш ажыл-агыйларның удуртукчулары база бүгү ажылчы чоннар кедээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрер болгаш ону күрүнеге садар талазы-биле ажылды чүгле үшкү кварталдың күүседир дээш эвес, а бүдүн чылдың күүседир дээш шиитпирлиг демиселди чорудуп турар. Чүге дээрге сүт садарының чыл планы 41 хуу күүсеттинген болгаш планның хөй чартыы артып турары удуртукчуларны болгаш ажыл-ишчилерни күжениишкиннерни улгаттырарынче чаңгаар-ла бодандырып турар. Оон ынай районнуң ажыл-агыйларының мурнунда ам-даа 1900 тонна эътти садары амыр эвес шылгалда болуру база билдингир.

А. КРУГЛОВ.

Кыргылда пунктузунда

Барыын-Хемчик районнуң «Мурнакчы» колхозу бо чылын 12041 баш хойларны кыргыыр. Колхоз хой кыргыыр пунктуну эки дерип, ында 18 электри хачыларны четчелеп тургускан. Пунктуда хой кыргыкчызы хүн бүрүде хайнышкынныг чоруп турар. Пунктуда колхоз баштаар чериниң, партия эге организациязының удуртукчу ажылдакчылары ээлчег-биле дежурныйлап турарлар. Олар хой кыргылдазының ажылын удуртуп, кыргыкчыларның хойларны эки шынарлыг, дүрген кыргыырын организаставышаан, солун номчулгаларын, лекцияларны, беседаларны чорудуп турар.

Кыргылдада ажылдап турарларның ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургускан. Ында ажылдап турарларны изиг чемнер-биле хандырган. Агитхуудустарны 2 удаа, лекцияларны 3, солун номчулгаларын 5 удаа чорудуп, СЭКП-нин июнь Пленумунуң материалдарын таныштырган.

Кыргыкчыларның ажылының түңнелин 5—10 хонгаш үндүрүп турар. Кыргыкчыларда дуржулгалыг кижилер шилиттинген. Оларның аразында мурнакчы кыргыкчылар Хомушку Өшкү-Саар, Хертек Сарыг-Тараа болгаш оон-даа өскелер бар.

Амгы үеде график ёзугаар № 2, 3 хойжу бригадаларның коданнарын кыргып дооскаш, № 4, 1 бригадаларның хойларын кыргып эгелээн. Сөөлгү 10 хонуктуң түңнели эки болган. Колхоз ниитизи-биле 7200 хойларны кыргып, оон 10193 кг дүктү ап, 1 хойдан 1,500 грамм дүктү бирги кыргылда-биле ап турар. Оон иштинден 8472 кг эки шынарлыг дүктү күрүнеге саткан.

Мурнакчы кыргыкчы комсомолчу кыс Хомушку Өшкү-Саар 611 хойну кыргып, оон 925 кг дүктү ап, бир башка онаалтыр ортумаа-биле 1,510 кг дүктү кыргаан болгаш ол хүнде 50-ден 66 баш чедир хойларны кыргып, эки түңнелдиг боор хүндүткелди чаалап алган. Оон хүнде нормазы 45 хой кыргыыр турган, а ол нормазын 146,0 хуу күүсеткен.

Ол ышкаш комсомолчулар эштер Сарыг-Тараа 605 хойдан 835 кг дүктү кыргып ап, хүнде-ле 50—60 хойларны, Хертек Борарган 514 хойну кыргып ап, хүнде 56—60 хойну кыргып, мурнакчыларның одуруунда чоруп турарлар. Кыргыкчыларның күш-ажылын үнелеп, оларның моон соңгаар улам күжениишкинниг ажылдаарынга инициативазын көдүрүп, мурнакчыларны шаңнап, мактап турар болгаш ажыл төлевирин чогуур өйүнде берип турар.

№ 2 хойжу бригаданың кадарчызы коммунист эш Хертек Көк, № 3 бригаданың кадарчызы, район Совединиң депутады Хомушку Бан-оол олар дүк бүдүрер талазы-биле хүлээлгезин күүседип, бирги кыргылдада хой бүрүзүнден 2,200 кг дүктү ап, эки көргүзүглүг болуп турарлар.

Эш Көк 281 хураганнарны бүрүн камгалап алган болгаш үстүнде эки көргүзүглери дээш республиканың малчыннар Наадымынга киришкен. Кадарган хойларының чуулдазын ол-ла пункт чанында чорудуп турар.

Х. ЧАЙЛАГ-ООЛ.

ЧАРЫШТЫҢ МУРНАКЧЫЛАРЫ

Улуг-Хем районнуң кедээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери чеди чылдың бешки чылында мал болгаш чер ажылының продуктуларын бүдүрерин көвүдедир дээш бедиткен социалистиг хүлээлгелерин ап, күжениишкинниг ажылдап турарлар. Малчыннар болгаш ховуның ажыл-ишчилери республиканың малчыннарының Наадымынга чаа күш-ажылчы чедиишкиннерлиг уткуражыр дээш социалистиг чарышты калбарткан турган.

«Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң дуржулгалыг бызаа ажаакчызы А. Блинова 30 бызааларның дүн-хүнде ортумак немелде деңзизин 860 грамм чедирип турар. Ол колхозтуң база «Найырал», «Улуг-Хая» совхозтарның саанчылары — Анчымаа Кыргыс, Мижит-Доржу Шивит, Уваангур чартык чылда 871—928 кг сүт сагтаннар.

«Улуг-Хая» совхозтуң хаван ажаакчызы Ондар Доспанай бо чылын дуңгужун төрүүр 30 аныяк хаваннарының биреэзинден-не 8 хаван оолдарын камгалап алган. Часкы хову ажылынга тергиин эки түңнелдерни көргүскен Сергей Темир-оол, Шактар, Иван Тюпанин, Опай Ыглаашпай, Сундуй Дамдын-оол, Сат Баян-оол, Доңгак Балдан-оол болгаш оон-даа өске мурнакчы механизаторларның саны районнуң колхозтар, совхозтарында өзүп турар. Ниитизи-биле районнуң 25 мурнакчы малчыннары болгаш механизаторлары республиканың малчыннар Наадымынга киришкеннер. СЭКП ТК-нын июнь Пленумунуң шиитпирлеринге сорук кирген районнуң кедээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери бо чылдың ийиги чартыында алган социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседип шыдаарлар.

Д. МОНГУШ.

Кубаньда тараа ажаап алыышкыны

КРАСНОДАР КРАЙ. Кубаньның ховуларында ажылдың түлүк үези эгелээн: колхозтар болгаш совхозтар тараа культураларны бышканнап ажаап алырын чорудa берген.

Крайның мурнуу районнарының чаа-чаа ажыл-агыйлары тарааның бышып турарының хирези-биле кезилдеже кирип турар. Крым, Анапск болгаш өске-даа бүдүрүлге эргелелдериниң механизаторлары ажаап алыышкынның тугун көдүрүп үндүрген.

Кубаньның тараажылары күзүн чажып тараан 1.800 муң гектар шөлде бедик дүжүттүг сорттарның кызыл тазын болгаш арбайын бо чылын ажаап алыр ужурлуг. Аңгылап ажаап алыышкынга 18 муң жаткалар болгаш комбайннар ажылдаар. Чаа дүжүттүң тараазын сөөртүрүнге 12 муң аъдыг машиналарны киирер деп турар.

ЧУРУКТА: (солагай таладан оң талазынче) Динск бүдүрүлге эргелелиниң «Россия» колхозунуң даргазы Т. С. Высоцкий, бригадир П. Н. Кулишь, кол агроном Т. А. Гонтарь күзүн чажып тараан арбайны бышканнап кезери-биле участокту тодарадып ап турары.

Фото Е. Шулеповтуу.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

Чайлагларда хайнышкын

БЕЛДИР-АРЫГ. (Телефон-биле). Тес-Хем бүдүрүлге эргелелиниң «Чодураа» колхозу чеди чылдың бешки кедээ ажыл-агый чылының баштайгы чартыында багай эвес көргүзүглерлиг болган. Күрүнеге дүк белеткээриниң алды айлар планын 155 хуу, сүттү —112,8 хуу болгаш эътти —101,8 хуу күүсеткен.

Ниитиниң малын өстүреринге, оон продуктузун улам бедидеринге үлегерлиг ажылдап турар малчыннар хөй. Малдың чаш төлүн камгалап алырынга болгаш дүк кыргылдазынга Иван Данзырынның хойжу бригадазының көргүзүглери Тес-Хем районда бирги черни ээлээн. Коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп атты чедип алырынга Хараал-Тей сүт-бараан фермазының малчыннары сорукутуг ажылдап турар.

Хойжу Борис Сырат бо чылын төрүүр 100 хойга онаалтыр 98 хураганны доруктурбушаан, коданында хой бүрүзүнден 3200 грамм дүктү кыргып алган. Адыя Хавак чартык чылда 15 инээнден 114 центнер сүттү сааган. Эът бүдүрерин улам көвүдедиринге үлегерлиг ажылдааны-биле Үкей Хавак-оолдуң күрүнеге киирген 54 хаванының деңзизи бирээзинге онаалтыр 85 килограмм болган.

Ажылында чедиишкиннерин быжыглавышаан, чылдың ийиги чартыында оон-даа бедик көргүзүглүг болурунга «Чодурааның» малчыннары бүзүрелдиг ажылдап турар. Бо хүннерде колхозтуң бүгү малы чайлагларда.

Сүт-бараан фермалары Куранның, Даргалыг-Хемниң болгаш Кезек-Дыттың одары эки, суггады таарымчалыг черлеринде. Чайлагларга келгеш, инектиң сүдү мурнукузундан әлбеп эгелээн.

Колхозтуң шээр малы, чылгызы болгаш мыйыстыг бода малы Шуурмактың, Дыттыг-Хемниң, Чаш-Талдың болгаш Хөл-Өөжүнүң чайлагаарында. Кодан бүрүзүнүң одар солуур хонаштары баш бурунгаар көрдүнген. Малчыннар ортузунга садыгны организастаарын, кино, концерт көргүдезин калбартпышаан, масса-политиктиг кижизидилге ажылын чорудуп турар.

Доозукчулар кежээзинге

Тываның кедээ ажыл-агый техникумунуң бот-өөредиглелиг бухгалтерия салбырын бо чылын 17 кижи доосткан. Оларның кижи бүрүзү билигин ханы шиңгээдип алганын күрүне экзамени илереткен. Оон иштинде эштер Серен, Филимонова, Кара-Сан оларның эки өөредиглезин айтыры чөптүг.

Доозукчуларның кежээзинге техникумнуң өөредилге эргелекчизи эш Шуманов, бот-өөредилгелиг салбырның эргелекчизи эш Тудатчикова олар байыр чедирбишаан, доозукчуларның ажылышке чедиишкинниин күзээн. Суртуулдарның талазындан башкыларынга өөрүп четтиргенин илереткен.

Кедээ ажыл-агый техникумун доосткан ол чаа кадрлар ам республиканың колхозтарынче болгаш совхозтарынче ажылдап үнүпкен.

М. КЫРЛЫГ-КАРА.

КЫСКАЗЫ-БИЛЕ

105 ХУРАГАН

«Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң Эйлиг-Хемде хойжу бригадазының аныяк хойжузу Василий Баазан алганы социалистиг хүлээлгезин хууса бетинде чедиишкинниг күүсеткен. Ол 100 хойга онаалтыр 5 хураганны артыкка ап, часкы кыргылда-биле хой бүрүзүнден 2 кг дүктү алган. Ынчангаш үстүнде бедик көргүзүглериниң түңнелинде районнуң хойжуларының мурнакчызы болуп шылгараан.

КУКУРУЗАЧЫЛАРДА

«Найырал» совхозтуң кукурузачызы Опай Ыглаашпай болгаш «ҮТБА 25 чылы» совхозтуң Кенден Байыр-оол олар кукурузаның чайгы ажаалгазын организастыг, эки чорудуп турарлар. Эш Ыглаашпай 150 га шөлдү дөрбелчин уяланчак арга-биле олурткан болгаш одуруглар аразын ийи удаа ажылдап кылып, чемишчидилге-биле хандырган. Эш Байыр-оол 140 га шөлдүң одуруглар аразын база эки кылып доосткан.

М. ДАЛАА.

АГИТАТОРЛАРГА, ЛЕКТОРЛАРГА ДУЗА

Большевизмниң эгезин салган съезд

Алдан чыл мурнунда РСДРП-ниң II съездизинге чаа хевириниң партиязы, ниитилелди эртемниг коммунизмге үндезилеп чаартыр сорулганы бодунуң мурнунга салган социал революцияның болгаш пролетариат диктатуразының партиязы, ленинчи большевиктиг партия тургустунган. Большевизм тыптып эгелеп турда, ол партия марксизм-ленинизмниң идеяларының быжыг үндезининге сырый каттышкан көвей эвес санныг профессионал-революсчулардан болгаш мурнакчы ажылчыннардан тургустунуп турган. Ам СЭКП—бүгү совет улустуң шылгаттынган авангарды, он миллион ажыг кижилиг армия боол турар.

1903 чылда социализмниң болгаш коммунизмниң кызыл тугун көдүргеш, бистиң партиявыс XX чүс чылды кижи төрелгетенниң салым-чолунга үндезин эргилдениң чүс чылы болдургаш, бодунуң ажыл-херектери-биле ону алдаржыткан. Ленинизмниң төрээн чурттунга большевик партияның удуртулгазы-биле ёзулуг ла өндүр улуг чаартылга боттанган.

Маркстың, Энгельстиң, Лениниң чайлаш чок болурун баш удур бижип турганы социалистиг революция эң-не баштай Россияга тиилээн. Ленинчи партияның удуртулгазы-биле бистиң чуртувуска социалистиг ниитилел тургустунган болгаш коммунизмче шилчиишкин боттанып турар. Делегейниң ийиги дайынының сөөлүнде социалистиг чурттарның күчүлүг лагери тыптып келген. Коммунистиг шимчээшкин бо үениң эң-не салдарлыг күжү апарган.

СЭКП-ниң төөгүлүг оруунга съезд бүрүзү—чоннуң аас-кежии дээш демиселге кончуг чүгула үе-чада боол келген. Партияның программаларын чугаалажып, ону партияның хоойлузу кылдыр бадыткап тургулаан II, VIII болгаш XXII съездилер партияның шылгарангай шуулганнары болгулаан. Партияның амыдыралынга программаларның тергиин чүгулазын В. И. Ленин онзалап демдеглеп чораан. «Программа чокка партия бедуушкуннарның бүгү база кандыг-даа эргилделеринге чиге шугумну кезээде тудуп шыдаар политиктиг бүдүн организм болуп туруп шыдавас» деп, ол бижээн.

Партияның программалары — чаңгыс аай бүдүн чүүлдүн тудуш кезектери, олар социал революцияның, социализм болгаш коммунизм тургузуушкунунуң дараалашкак, дуржулгага хынаттынган болгаш бадыткаттынган марксичи-ленинчи теориязын берип турар. Программа бүрүзү бистиң чуртувустуң амыдыралында тодаргай үе-чадага дүгжүп турар. Н. С. Хрущевтуң үлегерлеп чугаалааны-биле алырга, СЭКП-ниң программаларын үш чадалыг ракетага деңнеп болур. Бирги чада бистиң чуртувусту капиталистиг делегейден адырып алган, ийиги чада ону социализмче көдүрген, а үшкү чада — ону коммунизмниң орбитазынче үндүрер ужурлуг.

* * *

РСДРП-ниң ийиги съездизи Россияның болгаш делегейниң ажылчын шимчээшкининиң хөгжүлдезинге эргилделиг үеде, капитализм бодунуң дээди болгаш сөөлгү, империалистиг чадазынче кирген турда, пролетар революциязы практиктиг сорулга боол ээлчегге тургустунуп келген үеде боол эрткен. Капитализмниң кедергей чидиглелген бүгү-ле чөрүлдээлериниң төп чери болу берген Россияга дарлалдың бүгү хевирлери: капиталистиг, феодалдыг, шериг, национал хевирлери чаңгыс домнашкак кылдыр белдирлежи берген турган. Өйү четчип орган революцияга гегемоньнуң ролюн ойнаар, кызыгаар чок хааныг ёзуну болгаш капитализмни шуургедээринче эң-не калбак улус массаларны хамыктың мурнунда тараачыннарны эдертип баштаар ужурлуг турган делегейге эң-не революсчу орус пролетариат хааныг дерзиилелге болгаш капиталистерге удур туруп турган. Ол төөгүлүг хүлээлгени күүседир төлээде, пролетариатка мурнакчы теория-биле чепсегленген, демир дег быжыг сагылга-чурумга сырый каттышкан, оппортунизмге эптеш чок, улус-массалар-биле чарылбас харылзаалыг дайынчы марксичи партияның күүрү-биле политиктиг баштыңчылыг болуру эргежок чүгула турган.

90-гы чылдарның эгезинде-ле В. И. Ленин Россияга шак ындыг революстуг пролетаржы партияны тургузарының сорулгазын идип үндүрген. Ынчангаш либералдыг народниктерге, «ажык марксистерге» болгаш «экономистерге» удур эптеш чок демиселди чорудуп тургаш, ук партияның төрүттүнүп тыптырын ол белеткээн.

1895 чылда В. И. Лениниң тургусканы Петербургтуң «Ажылчын ангының хостаары дээш демиселдиң эвилели» келир үениң революстуг партиязының эге үрези болган. В. И. Ленин 1894—1898 чылдарда Россияга ажылчын шимчээшкининиң хөгжүлдезиниң байдалын тодаргайлавышаан, ол үеде социал-демократия ниитилел шимчээшкини боол, улус массаларның көдүрлүүшкүнү боол, политиктиг партия боол тыптып келген деп айтып турган. «Ол дээрге чаш болгаш бичии турганының үези болган» деп, Ленин бижээн. Россияның социал-демократтарының мурнунга ынчан сандаргай турган социал-демократтыг организацияларны чаңгыс аай социал-демократтыг ажылчын партия кылдыр каттыштырар, эртемниг социализмни ажылчын шимчээшкини-биле каттыштырарын боттандырар сорулга туруп турган. «1898 чылдың чазында партияның тургустунганы ол душтуң социал-демократтарының эң-не иле болгаш оон-биле кады сөөлгү херээ болган» деп Ленин бижээн. 1898 чылдың март айда Минск хоорайга болган бирги съезд РСДРП-ниң тургустунганын деп чарлаан болгаш «Манифести» хүлээп алган. Ынчалза-даа программа болгаш устав ынчан хүлээп алдынмаан. Партияның төп албан черлери (ТК болгаш ТО) удаваанда хааныг ёзуга чылча шаптырган болгаш катап тургустунуп шыдаваан, идея талазы-биле сандаргай болгаш бөлгүмнежир чорук орус социал-демократтарның ортузунга эрги хевээр тергиидеп турган. Ажылчын шимчээшкининге «экономизм» улам калбаа-биле нептереп турган. Ажылчын ангының төпчүткүн марксичи партиязын тургузар төлээде, оппортунистерден чарлып алыры эргежок чүгула турган. Ажылчын шимчээшкинин буржуаз идеологияга чагыртырынче чүткүп турган либералдыг народниктерге, «ажык марксистерге», «экономистерге» удур принципиалдыг демиселге Ленин чүзүн-баазын оппортунистерни идея талазы-биле чылча шапкан. Марксичи теорияны чогаадыкчы хөгжүтпүшаан, Ленин мурнакчы демиселчилерниң ролюн чүгле мурнакчы теория-биле чепсегленген партия күүседип шыдаар деп чүвени бүзүрелдии-биле көргүскен.

Эң каржы-дошкун полицейжи дерзиилелдиң байдалдары турда, Россияга ажылчын партияны тургузарының белеткээриниң шиитпирлиг чепсээ болза, ниити орустуң даштыкыга үнер политиктиг солуну болур деп Ленин санаан. 1900 чылда алдарлыг ленинчи «Искраның» бир дугаар номери үнүп келген, ол солун РСДРП-ниң ийиги ээлчеглиг съездизин белеткээр талазы-биле кол ажылды чорукткан. Солуннуң арыннарынга Ленин орус социал-демократтарның төп чүгула сорулгаларын: ала-чайгаар болур ажылчын шимчээшкининче социалистиг медерелди киирерин, ажылчын ангыны политика талазы-биле кижизидерин, партийжи программаны белеткээрин, марксичи партияның тактиктиг болгаш организастыг принциптерин ажылдап кылыры болур деп тодаргайлап бижээн. «Искра» болза марксизм-ленинизм идеяларының пропагандазын калбарткан, анаа үндезилээш чер-черниң комитеттерин сырый каттыштырган болгаш партияның съездизин чыылдырарынга таарымчалыг байдалдарны шак ынчаар белеткээн. «Искраның» эң чүгула херээ болза, партия Программазының төлевилелин ажылдап кылганы ол болган. Плехановтуң чогааткан төлевилелиниң таарышпазынга бүзүрээш, В. И. Ленин Программаның төлевилелин боду бижээн болгаш «Искраның» тонуйлаан комиссиязынга чугаалажып көрүп турда, төлевилелдиң бүгү-ле чүүлдерин камгалап алган. 1902 чылдың июнь айда парлаттынган ол төлевилел орус марксистерниң сырый каттыжарынга чүгула рольду ойнаан.

Ол ышкаш В. И. Ленин партия Уставының төлевилелин ажылдап кылып, ажылчын ангының партиязын тургузарының организастыг планын үндезилээн элээн каш ажылдарны бижээн. «Чүнү кылырыл?» деп сураглыг номунга В. И. Ленин Маркс биле Энгельстиң идеяларын хөгжүтпүшаан, революстуг марксичи партия дугайында өөредигниң үндезинин ажылдап кылган. Ол номнуң салдары-биле база «Искраның», оон Россияга турган агентилериниң практиктиг ажыл-чорудулгазының түңнелинде социал-демократтыг комитеттерниң хөй нуруузу чаа хевириниң партиязы дээш демиселге «Искраның» талазынга быжыы-биле турупкан.

«Искраның» идип үндүргени болгаш ажылдап кылганы принципиалдыг болгаш организастыг үндезиннеринге ёзулуг революстуг партияны тургузарын Ленин РСДРП-ниң II съездизиниң кол сорулгазы кылдыр санаан. Белеткелиниң хынамчалының талазы-биле, төлээледилгезиниң долузунуң талазы-биле, шиитпирлезе чогуур айтырыгларының калбааның талазы-биле ол съезд орус революстуг шимчээшкинниң бүгү төөгүзүнге мурнунда кестүп көрбээн болуушкун болган. Төлээлер чоокшулап орган революстуг шуурганның казыргызын съездиге чедирип келгеннер.

Съезд 1903 чылдың июль 17-де (30-де) ажыттынган. Оон ажылы баштай июль 24-ке (август 6-га) чедир Брюссельге, а оон соонда Лондонга — июль 29-тан (август 11-ден) август 10-га (август 23-ке) чедир үргүлчүлеп, ханы чажыт байдалга боол эрткен.

Съездиге 26 социал-демократтыг организациялар 51 бадылаар эргелиг төлээлерин чорукткан. Организацияга кирбейн турган чүс-чүс муң пролетарийлерге идея талазы-биле салдарын көргүзүп турган, бодунуң составынга элээн каш он муң ажылчыннарны киирип турган Россияда социал-демократтыг шимчээшкинниң кайы хире өзүп, быжыкканын съездиниң составы тодаргай херечилээн. Төлээлерниң хөй нуруузу «Искраның» таалакчылары турган. Ынчалза-даа съездиге «Искраның» удурланыкчылары: «экономистер», бундучулар, а ол ышкаш чайгылчак центристи кижилер база турган.

Съезд партияның Программазын болгаш Уставын хүлээп алыр, партияның удуртукчу төптерин тургузар, тактиктиг болгаш организастыг элээн хөй айтырыгларны шиитпирлээр ужурлуг турган. Искрачы үлегерлиң тиилелгезин хандырар дээш Ленин дыка хөй күш үндүрген. Ленин съездиниң ёзулуг удуртукчузу болуп, съездини каш-даа катап даргалаан, съездиниң бюрозунуң, программа, организастыг болгаш мандат комиссияларының кежигүнү турган, оппортунистерни чылча шаппышаан, төлээлерниң революсчу кезээн бодун долгандыр сырый каттыштырбышаан, хүн чурумунуң барык-ла бүгү айтырыгларының талазы-биле чүве чугаалап турган.

Ленин партияның программазын чугаалажып көөрүн аажок улуг ужур-дузалыг кылдыр көрүп турган. Программаны чугаалажып көөрү принципиалдыг, чидиг демиселге боол эрткен. «Экономистер», бундучулар Программаның алыс утка-шынарын өскертир, оон революстуг утказын чок кылырын күзээннер. Пролетариат диктатуразының дугайында чүүлге хамаарыштыр онза кадыг-дошкун халдаашкыннар болгулаан. Ол марксичи үндезин чүүлдү Программага киирери В. И. Лениниң болгаш оон талалакчыларының төөгүлүг тиилелгези болур турган. Ажылчын шимчээшкининге партияның удуртур ролюнуң дугайында ленинчи негелде съезд үезинде база халдаашкынга таваржып турган. «Экономистер» пролетаржы демиселге ала-чайгаарлаар чорукту мактап, ажылчын шимчээшкинин буржуаз идеологияга чагыртырын оралдажып турганнар. Ленин оппортунистиг шавышкыннарга шыңгыы удурланган, ынчангаш съезд «экономистерниң» киирген чазаалгаларын хүлээвээн.

В. И. Лениниң бижээни болгаш хааныг ёзуга, помещиктерге база буржуазияга удур демиселге ажылчыннарның болгаш тараачыннарның революстуг эвилелин быжыглаарынче болгаш хөгжүдеринче углаан Программаның аграр айтырыының талазы-биле кезээ «экономистерниң», бундучуларның болгаш чандык чайгылып турган элементилерниң эң улуг халдаашкынынга таварышкан. Ол Программа крепостниктиг ёзунуң артынчыларын чок

Экономика темазынга

АКША ТӨЛЕВИРИНИҢ СИСТЕМАЗЫ

Колхозтарның экономиказының быжыкканының ачызында, оларда күш-ажылдың төлевиринин чаа хевири—акша төлевири Тываның элээн хөй колхозтарында ажыглаттынып турар. Күш-хүнүн барымдаалаар ажыл төлевири ёзулуг кылганың барымдаалап төлээрининң экономиктиг негелдезин хандырбайн турар. Ындыг төлелге болза, колхозчунуң ажыл төлевиринин ёзулуг шын хемчээлин көргүзүп шыдавас болгаш ажыл-агыйга бот-орулга-чарылганы нептередиринге, продукцияның бот-үнезин шын тодарадып санаарынга шаптыктап турар.

Күш-ажылдың кадаа ажыл-агыйда төлевири индустриалдыг күш-ажылдың төлевиринче шилчип турар. Кадаа биле хоорай, ажылчын биле колхозчу аразында ылгал чоорту узуткаттынып орар. Үлетпүр бүдүрүлгелеринде ажыглаттынып турар күш-ажыл нормалаашкыны акша төлевиринче шилчээн колхозтарда база-ла ажыглаттынып турар апарган. Акша төлевиринче шинчилге колхозчуларның материалдыг сонуургалын көдүрүп, күш-ажылдың бүдүрүкчүзүн бедидип турар.

Чөөн-Хемчик колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелиниң девискээринде «Малчын», «Мурнакчы», «Искра» болгаш «Күш-ажылдың хостуу» колхозтар акша төлевиринин системазынче шилчээн ажылдап турарлар. Барыын-Хемчик районнуң «Кара-Хөл» колхозу ам күш-ажылдың акша төлевиринче база шилчиир деп турар. Ол болза ук колхозтарның экономиктиг хөгжүлдезиниң бурунгаар базымы-дыр.

Бо колхозтарда колхозчуларның күш-ажылга киржилгези дыка идепкейжээн. Ылангыя Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» колхозунга эрткен чылдың бирги кварталында колхоз бүдүрүлгезинге киришкеннерниң хуузу 93 турган болза, ам 100 хуу болуп турар. Ында колхозчуларның материалдыг сонуургалының өзүүшкүнүнүн, күш-ажылдың бүдүрүкчүзүнүн бедээнининң дугайын дараазында чижектер-биле көргүзүп болур.

1962 чылда бир саанчы-ла хол-биле 16, агрегат-биле 20 инекти саап турган, ам хол-биле 18-ти, агрегат-биле 36-ны саап турар апарган. Бир кижи-ле 45 бызааны ажаап, 70 баш инекти, 90 хаванны семиртип, 60 баш чылгыны кадарып турган, ынчаарга ам 50 бызааны, 90 инекти, 200 хаванны болгаш 80 баш чылгы малды кадарып турар. Малдың семиртилгези база эки.

Оон түңнелинде колхозчуларның ай санында ажылдап ап турар ажылы дыка өскен. Эрткен чылын ай бүрүзүнде бир малчын 19—25, тараажы—36—60, тудугжу—23—30 рубльди ортумаа-биле ажылдап ап турган болза, ам малчын—70, тараажы—75, тудугжу — 66 рубльди ажылдап ап турар. Шак ындыг материалдыг сонуургал күш-ажылдың бүдүрүкчүлүгүн дыка бедиткен.

Күш-хүнүн барымдаалап ажыл төлевирин чорудуп турган үеде чамдык колхозчулар продуктуну колхозтан авансылап алгаш, а колхоз бүдүрүлгезинге киришпейн олургулаар, ынчангаш чыл төнчүзүнде алыры чок, харын өрелиг үнгүлээр турган. Акша төлевиринче шилчээн соонда, продуктуну авансылап бээр чорук соксаан болгаш колхозчулар херегләэр чүүлдерин туда садып ап турар апарган. Ынчангаш «ажыл кылбас кижи чем чивес» деп негелде барымдаалаттынып турар.

Күш-ажылдың нормалаашкынын, тариф четкизининң төлевирин улам тодарадып доктаадыр дугайын колхозчулар акша төлевиринче шилчээн соонда чоптуг-биле негеп турарлар. Ол негелдени черле улам эки өөренип көөрү чугула.

Акша төлевиринин системазынче шилчиирин амгы үеде барык-ла бүгү колхозчулар күзеп турар апарган. Колхозтарның баштаар черлери акша төлевиринче шилчиириниң мурнунда, чамдык кол болгаш эргежок чугула айтырыгларны эки өөренип көөрү чугула. Ылангыя колхозка кирип турар акша-хөреңгиниң хемчээли колхозчуларның күш-ажылының төлевиринге чедер бе, четпес бе дээрзин ылап санап көөр херек. Акша төлевиринче шилчиирде курлавыр фондузун тургузар ужурлуг. Оон хемчээли колхозтуң бүгү кежигүннеринге дөрт ай иштинде төлээр төлевириниң хемчээли-биле деңнежир ужурлуг.

Оон соонда колхозта бар бүгү ажылдарны онаашса чогуур тариф четкизинге хамаарыштырган, нийти кылза чогуур ажылдарның хемчээлин күш-хүнүнүң төлевири-биле, күш-хүнү-биле санааш, тариф четкизининң төлевиринин хемчээлин тып алыр. Кылган ажылын барымдаалаар бир дугаар тариф четкизининң төлевиринин хемчээлин колхозтуң сөөлгү үш чылдарда төлеп турган бир күш-хүнүнүң ортумак төлевири-биле деңнеп болур.

Оон соонда тариф четкизининң коэфициентилерин барымдаалааш 2, 3, 4, 5 разрядтарның төлевиринин хемчээлин доктаадып тургузар. Тариф четкизи үш бөлүкке чарлыр: биргизи—кылган ажылының хемчээлин барымдаалап төлээри; ийигизи—шак-биле ажылдааның тарифи бирги бөлүктүң төлевириниден 10 хуу эвээш; үшкүзү—механизастаттынган ажылдарның тариф четкизи. Бо тарифтиң төлевири биргизинден болгаш ийигизинден дыка бедик болур. Чүге дээрге, мында ажылдар берге болгаш ону чүгле тускай өөредилгелиг кижилер (тракторист, комбайнер, машинист, электрик...) күүседир. Ынчалза-даа совхозтарда ажыглап турар тариф төлевиринден улгатпас.

Колхозтарда бүгү-ле кылдының турар ажылдарны шуптузун тариф четкизинге хамаарыштырары берге. Чүге дээрге, автотранспортта, тудугда кылза чогуур ажылдар дыка нарын, янзы-бүрү болганындан нормаларны база дыка берге. Моон ужурундан тудугда ажылдап турар колхозчуларның күүсеткен ажылының төлевирин болгаш нормаларын бүгүэвилелдиң чаңгыс аай тудуг ажылдарын төлээрининң болгаш нормалаарының саавырын куржаг талазы-биле 20 хуу немелде төлевир чокка ажыглаарын сүмелеп турар бис.

Автотранспортта ажылдап турарларга совхозтарда ажыглап турар нормаларны болгаш төлевирин куржаг талазы-биле 20 хуу немелде төлевир чокка ажыглаар. Тудугда бызанчыларга, ыяш чазаар мастерскаяда ажылдап турарларга мергежил талазы-биле разрядтарны тыпсыры чугула. Барыын-Хемчик районнуң «Кара-Хөл» колхозунда болгаш өске-даа чамдык ажыл-агыйларда электростанциязының, ыяш дилер черниң, чунар бажыңның, тудугнуң ажылдакчылары доктаамал шалыңныг ажылдап турарлар. Бо бөлүкте ажылчыннарга разрядтарны тывыскаш, планны күүсеткен хуузу-биле, ажылга үнген хүннерин табельге демдеглеп тургаш, ажыл төлевирин төлээри чугула. Бистиң эргелелдиң тускай эртемниглери төлевири «Кара-Хөл» колхозка мынчаар сүмелээн: электростанциязының ажылдакчызынга механизастаттынган ажылдарның IV разряды-биле айда бүдүрген электриниң киловатт-шагын, ыяш дилер черге дилген ыяжының погонметрин, чунар бажың ажылдакчызынга табель ёзугаар III разряд-биле, тудугнуң проравынга тудуг планының күүселдезиниң хуузун барымдаалап төлээр.

Анчыларга оларның тыпкан олчазының өртээниң 40 хуузун, оларның бригадиринге бригада кежигүнүнүң тыпкан ажылының 10 хуузун немей төлээр.

Чамдык эң чугула ажылдарны кылырынга колхозчуларның сонуургалын улгаттырар сорулга-биле ол ажылдарны кылганы дээш элээн бедик төлевирлерни доктаадыры чугула. Чамдык ажыл-агыйларда хову ажылдарының төлевирлери мал ажылдарындан кудуу боор турары шын эвес. Мал продуктуларын бүдүрери хову ажылындан дыка хамаарылгалыг болгай. Ынчангаш кукуруза, чочак-тараа, картофель, свёкла дээн ышкаш культураларны бүдүрериниң төлевирин улгаттырып, эде көөрү чугула.

Эргелелдиң тускай эртемниглери, колхозтарның акша төлевиринче шилчииринге дуза болдуруп, Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик районнарның колхозтарынга «Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң, Барыын-Хемчик, Өвүр районнарның колхозтарынга «Мурнакчы» колхозтуң ажылының нормаларын болгаш төлевирлерин эде кылгаш, чижек кылдыр сүмелээн. Ол чижек нормаларны үндезилеп ажыглааш, 1963 чылда Чөөн-Хемчик районнуң «Искра», Барыын-Хемчик районнуң «Мурнакчы» колхозтары акша төлевиринче шилчээннер.

Чамдык частырыгларны эдип албышаан, «Искра» колхозтуң баштаар чериниң даргазы эш Доктугу ажыл төлевиринин бо чаа хевиринче доктаамал кичээңгей салып турар. Оон инициативазы-биле эргелел аппаратындан 16 кижини кызыргаш, ай санында 660 рубльди камнап алган. Оон түңнелинде удуртукчу ажылдакчыларның айда алыр шалыны колхозтуң нийти шалын фронтузунуң 7 хуузун ээлеп турган болза, ам 5 хуу чедир эвээжээн.

Бүдүрген продуктуларны күрүнеге сатканындан колхозка хөй орулга кирер. Ынчангаш продуктуларны хөй бүдүрген, ону күрүнеге хөй дужааган тудум-на, колхозтуң кирер орулгазы көвүдээр, колхозчуларның амыдырал-чуртталгазы байыыр дээрзи билдингир.

Чыл иштинде нийти кирген орулгаларны хуваашпас фонд, ажыл төлевириниң фондузу, кырганнарга дузалаар фонд дээш янзы-бүрү фондуларга чарар. Күш-ажыл төлевириниң фондузу бүгү кирген орулганың 40—45 хуузун ажылээр. Бир эвес ол оон көвүдей бээр болза, ажыл-агыйның оон ыңай калбарып сайзыраарынга шаптыктыг апаар. Мынчангаш акша төлевиринче шилчээн колхозтар бо хууну барымдаалап турар. Чижээ, «Искра» колхозтуң 1963 чылда ажыл төлевириниң фондузу нийти орулгазының 37 хуузу болган.

Бүдүн чылдың иштинде колхозчуларга төлеп берип турар акша-хөреңги ийи кол дөстүг: колхозтуң күрүнеге болгаш өске-даа черлерге саткан продуктуларының өртээниң 25 хуузу төлевир фондузунче кирер. Белеткел конторазындан чээли кылдыр кирген орулганың 50 хуузу база ажыл төлевириниң фондузунче кирер. Бир эвес колхозтуң чыл иштинде кирген орулгазы чарыгдалындан көвүдээш, артып турар болза, ол орулганы колхозчуларга немей төлевир кылдыр хуваап болур. Колхозчу кижиниң айда ажылдап алган акшазының 60—70—80 хуузун төлээр, а оон арткан чыл төнчүзүнде оон кылган ажылының түңнелин барымдаалап төлээр. Ай санында төлелгениң ол хуузун доктаадыры колхозтуң экономиказындан хамааржыр.

Акша төлевиринче шилчээн үеде колхозтуң сан-хөөзүнүң, күш-ажылдың күүселдезиниң учёдун үндезини-биле экижидери чугула. Учёт баксыраашь, чарыгдал көвүдээш, ажыл төлевириниң фондузунда хөреңги четпейн туруп бээр болза, колхоз өреленир апаар болгаш продуктуларның бот-үнези-даа улгадыр. Ынчангаш экономиктиг санал га, шын учёт эң-не чугула. Сөөлгү үеде бот-орулга-чарылгалыг ажылдаар чорук колхозтарның бүдүрүлге бригадаларында калбарып турар. Колхозчулар-биле санажылганың бо чаа аргалары колхозка бухгалтер учёдун бедидүнчүдер.

Бүгү колхозтарны акша төлевиринче шилчидериниң аргалары бистиң зонаның ажыл-агыйларында бар боор турар. Ынчангаш, оон ужурдузазының дугайында тайылбыр ажылдарын бүгү колхозчуларның ортузунга чорудары чугула.

А. СОЯН,

Чөөн-Хемчик колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелиниң планэконом килдизиниң начальниги.

ӨГ-БҮЛЕ БОЛГАШ ШКОЛА

Аныяк салгакчыларны коммунистиг ёзуга өөредип кижизидеринге чаа аргаларны партия ТК-ның июнь Пленуму ада-иелерге болгаш совет школага этээртинмези-биле ажыдып берген. Ам сорулга болза өг-бүле биле школа чаа өөредилге чылынга үткүштүр Пленумнуң салган шиитпирлерин чаңгыс демниг күүседип, өөреникчилерни, хамыктың мурнунда күш-ажылга сагыш-сеткилинден ынакшыыр кылдыр, оларның өөредилгезин чүгле школаның херээ деп көрбейн, ада-иелер боттары идепкейин үндүрүп тургаш, эң харысалгалыы-биле сагыш салыры арткан.

Самагалдай 11 чыл школазының амгы үшкү класзында Лора Оюн өөренип турар. Ооң адазы слесарь кижи, авазы бажың ээзи. Олар кайызы-даа топтуг-томаанныг. Үй-бүлей эргиниң артымышкыннарынга эптешпестер, уругларының өөредилгезинче, сагылга-чурумунче денге сагыш човаарлар. Лора бүгү өөредилге чылында эки өөренип, хөй-нийтичи, хүндүлээчел, ажылгыр чаңчылдарны быжыы-биле шиңгээдип алган. Бир эвес Лораның ада-иези уруунуң бүдүштүг болурунче бичиизинден эгелээш-ле сагыш човаваан болза, башкының класска негелдези-биле карышкак чорук тыптып болуру тодаргай турган.

Уругларының чурумнуг, эки өөренииринче сагыш човап, башкылардан арга-сүмелерни айтырып, хайгаарап турар мурнакчы ада-иелерге Такчытпаа, Ермаков, Мальков, М. Кызыл-оол, Дембирел, Назын, Енаа олар хамааржыр. Бо ада-иелерниң ак-сеткилдиг ажылының кол угланыышкыны болза, чаңгыс аай негелделерни өг-бүлеге карыштырбайн, харын ону быжыглап, уруглар кижизидилгезин чүгле школаның херээ кылдыр көрбээнинде болур.

Чамдык ада-иелер өөредилге-биле кижизидилге чорудулгазының органиктиг чаңгыс аай болурун уттуп, уругларын сентябрь 1-де-ле школага эккеп кааш, бүгү өөредилге чылының дургузунда келбес, уруунуң канчаар өөренип турарын сонуургавас байдалдарны үндүрүп турар. Ындыгларга Бухтуев, Санчай, Шумов олар хамааржыр.

Школа-биле быжыг харылзааны тутпайн турар болгаш келир үениң, коммунизмниң үезинде чурттап, ажылдаар уруг-дарының кижизидилгезинче сагыш салбайн турар ада-иелерге «Аныяк кижи бүрүзүн хоочун салгалдарның бүгү-ле чаалап база тургузуп каан чүүлдерин ханызы-биле хүндүлээр, Төрээн чурттуң байлаан, арын-нүүрүн болгаш алдарын бодунуң күш-ажылы-биле көвүдедир дээш чурттуң бүдүштүг ээзи, коммунизм дээш туруштуг база эрес-маадырлыг демисалчи кылдыр кижизидер херек» дээн СЭКП ТК-ның Пленумунуң доктаалын медерелдии-биле угаарын сүмелээри артык эвес.

Ол ышкаш ада-иелерниң кичээнгейин уругларны бүгү талазы-биле сайзырангай болурунга бичиизинден эгелеп чанчыктырарынче угландырары чугула. Кандыг-бир чаа кинону, концертти көргеш, азы машина-техниканы, дириг амытаннарны, бойдусту сонуургаанда бичии уруглар ол-ла дораан ада-иелеринден, улуг кижилерден айтырган туруп бээрлер. Бо таварылгада оларның сонуургалын улам хөгжүдери-биле боттарынга хандыр тайылбырладып, чедир билбээн азы эскербээн чүүлдерин ол орта допчуду-биле чугаалап бээрге, ол сонуургаан чүүлү уругнуң медерелинге быжыы-биле шиңгээттинер.

Чамдык улуг кижилер уругларны кандыг-бир эскертинген чүүлдүн дугайын аажок-ла сонуургап, тайылбыр эреп, билип алыксааш айтырарга, «чай чогунга» сылдаар ийикне, азы ужуруи херекке албайн тура-ла анчыгзынып хоректени бээри хоралыг. Бичии кижиниң бот-сонуургалы кошкап, ооң соонда көрген, билген чүүлдериң херекке албас, уттуучал чаңчылга өөрени берип болур.

Бир эвес эге класс өөреникчизи даараныгага азы чазаныгага сундулуг болза, ооң хире шаа-биле кылып бүдүрүп алган чүүлүнүң кезектерин бодунга ададып, тайылбырладырга, ооң дыл-домаа база-ла эттиинип, байлакшыыр.

Бо талазы-биле кижизидилгелиг, угаадылгалыг ажылды бистиң школаның күш-ажыл башкызы эш Молчанов чорудуп турар. А ада-иелер Ланзы, Горбунов, Маадыр-оол, Полев олар өөреникчи уругларының бүгү талазы-биле сайзырангай болурунче улуг күштү үндүрүп, өг-бүлезинге эстетиктиг болгаш этикалыг кижизидилгениң бедүүн, баштайгы аргаларын башкыларның сүмези-биле чорудуп турары өөрүнчүг.

Эш Л. Ф. Ильичевтуң илеткелинде айыткаы ышкаш, өзүп орар аныяк салгакчыларны кижизидериниң алдарлыг херээнге школа биле өг-бүле денге харысалгалыг болгаш рольдуг турда, өөреникчи чаңгыс класска катап олурбас-даа, школазын ара каап тар чорукка-даа тавардыпас дээрзин бистер, ада-иелер утпаалынар.

С. САНДЮ.

ОРУК ТУДУУНГА

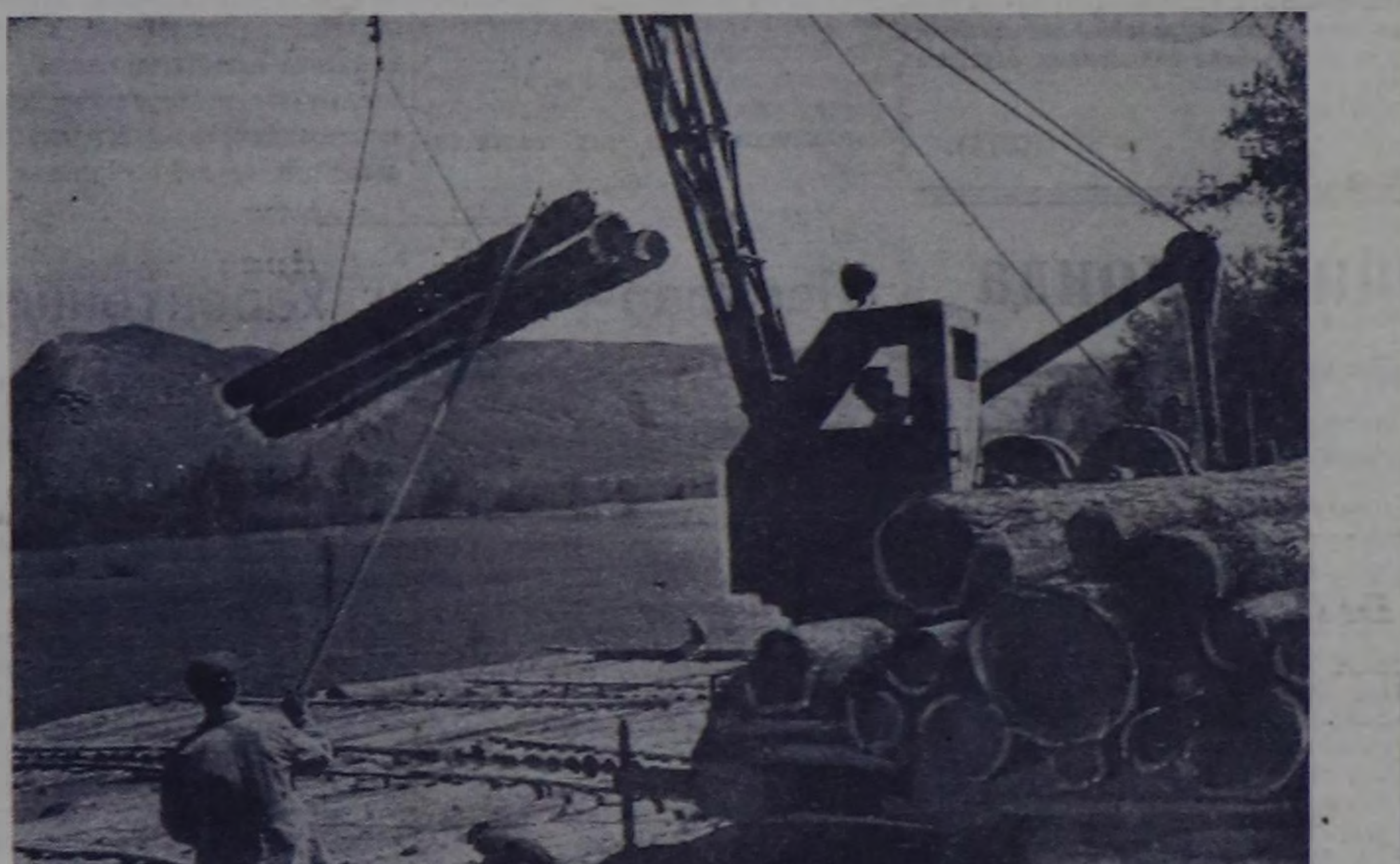

Орук-тудуг эргелели бо чылын республикага хөй көвүрүглерни, автомашиналар чолаачыларынга айыылдыг болуп турар черлерге демдектерни кылырын планнаан. Ол сорулгага ук эргелел 320 кубометр ыяшты шагда-ла белеткеп алган болгаш ол айыттынган ажылдарны кылырынче шагда-ла шилчип кирген.

ЧУРУКТА: Улуг-Хемден ыяшты автомашинага чүдүрүп турары.

Фото В. ЛУТКОВТУУ.

Кудукту ажыглалга кииргени

Тожу районда «Май бири» колхозтуң Куштуг-Кежиг сүт-бараан фермазының чайлаа—Чыварлыгга кудук казары чугула негеттинип келген. Ол черде мал ижер хөлдер, суглар бар-ла, а кижи ижер суглу барык дөрт километр черден тергелиг сөөртүп алыр турган.

Кудукту каза казарын, ол ажылды башкарып чорударын ферма эргелекчизи Ф. Баир-Белек, кадаа Совет даргазы К. Сереп-оол олар эки органызастаан. Июнь 10-дан 22-ге чедир казылда доозулган, ханазы бүрүн салдынган. Оон суун арыглаары-биле оваан эвес кочал иштин узуп үндүрген.

Чыварлыгның малчыннарынга арыг суглуг чаа кудукту белеткээринге А. Баракпан, К. Авырга оларның эки ажылдааның демдеглээри чоптуг. Кудук ам ажыглалда кирген.

В. АРАНЧАА.

кылырының, кадээге ангы демиселин хөгжүдеринге, ажылчыннарның болгаш тараачыннарның эвилелин быжыглаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузарының сорулгаларын барымдаалаан турган.

Национал айтырыгның талазы-биле шынгыы маргылдаалар база болгулаан. Польша социал-демократтар болгаш бундучулар нациларның бот-тускайланыр эргезиниң дугайында чүүлге удурланганнар. Ол чүүл националистерге чемиш болу бээр деп шын эвес бодал-биле польша революстуглар ону ап каапар деп саналдааннар. Бундучулар болза нациларның бот-тускайланыр эргелиг болурунун дугайында марксисчи формуланы культура-националдыг автономия дээр буржуаз-националисчи формула-биле солуурун негээннер.

Польша социал-демократтарның саналдарын, а ол ышкаш бундучуларның националисчи негелделерин съезд хүлээвейн барган. Пролетар интернационализмиинң ленинчи принциптери Программага ынчангаш быжыглаттынган.

Бүгү-ле программалыг айтырыгларның талазы-биле оппортунистер долу аштырышкынга таварышканнар. Программа ёзулуг-ла марксисчи документ болган. Ол барыын-европа социал-демократтарның программаларындан үндезини-биле ылгалдыг программа болган. Программазында пролетариат диктатуразының дугайында чүүл айыткан кара чаңгыс ажылчын партия ол үеде РСДРП болуп турган.

Партияның Уставын чугаалажып көрүп турда, съездиге чиңиг чөрүлдээлер болу берген. Ол чөрүлдээлер болза партия чогум кандыг болур ужурлугул дээр дугайында айтырыгга ийи эң удурланышкак үзел-бодалды илереткен.

Ленинчилер болза партияны мурнакчы теория-биле чепсегленген ажылчын ангының мурнакчы, медерелдиг болгаш органызастыг отрязы кылдыр көрүп турганнар. Олар болза бодунуң бүгү кежигүннеринге албан болур пролетаржы сагылга-чурум-биле сырый каттышкан чаңгыс эптиг быжыг партия дээш демисежип турганнар.

Съездиниң оппуртунистиг кезээ Ленинниң ол негелделеринге шуут-ла удур демисежип үнгеш, партияга таварышкан-на кижилер хамаан чокка кирген турарын күзээннер; оппортунистер партияга сандаргай болгаш чайгылчак чорукту камгалап, ооң-биле пролетар шимчээшкининиң буржуаз салдарга чагыртырынга идигни берип турганнар. Уставтың Мартовтуң ажылдап кылганы бирги параграфының формулировказы искрачыларның быжыг туруш чок кезээниң ангыланганының болгаш оларның оппортунистер-биле каттышканының түңнелинде хүлээп алдына берген. Удаваанда, РСДРП-ниң III съездизинге, Уставтың В. И. Ленинниң тургусканы бирги параграфын партия бадылаан. Уставтың өске бүгү чүүлдериниң талазы-биле искрачы органызастыг планны Ленин болгаш ооң салгакчылары II съездиге-ле камгалап апканнар. Чогум-на ол съездиге үндезилээш, большевиктерниң партиязы тывылган, камналган болгаш быжыккан.

Төп Комитеттиң удуртукчу ролюн кудуладыр оралдажыышкынга оппортунистер ТК-ның чер-чериниң партия комитеттерин тарадып болур эргезин кызыгаарлаарын, а ТК-ның чүгле нийти партийжи характерлиг доктаалдарын ыявыла күүседир доктаал кылдыр санаарын негеп турганнар. Ленин болгаш ооң талалакчылары ол негелделерни съезд ойтур шаварын чедип ап, партия тургузуунга автономияның болгаш федерализмниң оппортунисчи принцивинге удурланыштыр централизмниң принцивин камгалап артырып алганнар. Программа болгаш органызастыг айтырыглар талазы-биле съездиге Ленинниң демисели РСДРП-ниң революстуг кезээ — большевиктер биле оппортунистиг кезээ—меньшевиктерниң аразынга башкаланышкынны болдурган.

Партияның төп удуртукчу органнарын соңгуп турда, ленинчилер шиитпирлиг тиилелгени чедип алганнар. Ленинниң талалакчылары бадылаашкынның хөй кезиин алганнар.

«Большевизм политиктиг угаан-бодалдың агымшкыны болуп база политиктиг партия болуп 1903 чылдан эгелеп туруп келген» деп, Ленин бижээн.

Меньшевиктер, эсерлер, анархистер, националисчи болгаш өске-даа биче буржуазчы партиялар-биле эптеш чок демиселге бидилиг мерген тактика-биле большевиктер партиязы бодун долгандыр улус массаларны хаара тудуп база сырый каттыштырып алган, хаанның ёзуну болгаш капитализмни шиитпирлиг шүүргедээринге оларны белеткеп шыдаан. Ол бодунуң бүгү төөгүзүнүң дургузунда партийжи чаңгыс эп дээш демисежип келгениниң, дарлакчылар-биле шиитпирлиг сегиржип алышкыннарже ажылчын аңгыны идегелдиг баштап чорууր бодунуң улуг чаагай төөгүлүг хүлээлгезин төнчүзүнге чедир күүседип шыдаар ындыг шынарны бодунга ажылдап кылып келгениниң ачызында бо бүгүнү кылыры анаа чедип алдынган.

1894 чылда Ленинниң бижээни болза, «...Орус ажылчын бүгү-ле демократтыг элементилерниң баштыны болуп кодурлуп үнгеш, хаанның кызыгаар чок эрге-чагыргазын дужур октаар болгаш **орус пролетариат (бүгү чурттарның** пролетарнады-биле чергележип алгаш) ажык политиктиг демиселдиң дорт оруу-биле **тиилелгелиг коммунистиг революцияга** чедире бээр». Ол гениалдыг өттүр көрүүшкүн 1917 чылдың октябрьда боттанган. Коммунистиг партия тайбың дээш нийти демократтыг демиселди, помещик чер эдилээшкининң узуткаар дээш тараачын шимчээшкинин, бистиң чуртувустуң улустарының национал-хосталгалыг шимчээшкинин болгаш буржуазияны дужур октаар дээш пролетариаттың социалистиг шимчээшкининиң чаңгыс күчүлүг революстуг агымга каттыштырган.

Ажылчын аңгыны, күш-ажылчы чонну капитализмниң үндезинин шүүргедээринче партия көдүрген болгаш коммунизмче бодунуң төөгүлүг оруунга баштайгы улуг тиилелгени чедип алган: мөлчүкчүлерниң тергиндели дужуртүнген болгаш пролетариат диктатуразы тургустунган. РСДРП-ниң ийиги съездизиниң хүлээп алганы программа ынчаар күүсеттинген.

• • •

1919 чылда партияның VIII съездиге хүлээп алдынган партияның ийиги Программазы — социализмни тургузарының программазы — ажылчын аңгының башкарыкчы партиязының Программазы болу берген. Ол пролетариаттың бүгү делегейге хостагалыг шимчээшкининиң эрткен үе-чадазының түңнелдерин кылган. Чаа Программа капитализмден социализмге чедир бүгү шилчилге үезинде партияның сорулгаларын тодараткан. Ол болза дидим, эртемниг өттүр көрүүшкүн болгаш социалистиг нийтилелди тудуп тургузарының тодаргай планы, массаларга күчүлүг революстуг кыйгырыг болган. Ол Программаны даштыкы дылдарга анаа-ла очулдурарга бүгү делегей пролетарнадының отрядтарының бирээзи болур Россияның коммунистиг партиязы чүнү кылганын деп айтырыгга эң эки харыы болур ийик деп Ленин санаан. Коммунистер хоозун сөс эптестер дээрзин төөгү база катап бүгү кижи төрелгетенге көргүскен. Маркс биле Энгельстиң чайлаш чок болурунуң дугайын эртем ёзузу-биле баш бурунгаар чугаалап кааны социализмни тудуп тургузарының гениалдыг планын В. И. Ленинниң төлевилеп кааны социализм Совет Эвилелинде херек кырында боттуг чүүл болу берип, бүрүн болгаш түлүлунга чедир тиилээн. Партияның ийиги Программазы ынчаар күүсеттинген.

И. В. Сталинга чүдүүр чорук, ленинчи «Чагыгда» бердинген айтышкыннарны үрээни, социалистиг тургузуушкуннуң чорудулгазынга багай салдарны чедиргени чигзиниг чок. Бистиң партиявыстың Төп Комитеди, Н. С. Хрущев ол дугайын чоңга шуут-ла дорту-биле чугаалаан. Оон-биле кады, ол чылдарда бистиң дайзыннарывыстың бар турган деп шынзыдыксап турары дег, совет нийтилелдиң хөгжүлдезинге чаңгыс черге таптаашкын турбаан дээрзин айтыр херек. Ленинниң баш бурунгаар айытканын амыдыралга боттандырбышаан, партияның удуртулгазы-биле бистиң улус социалистиг улуг чаартылгаларны боттандырган, Төрээн чурттуң күчү-шыдалын каш катап улгаттырган. Ол чорук фашистиг араатаннарны чылча шавар арганы Совет Эвилелинге берген. Ада-чурттуң дайынны доозулганының сөөлүнде чылдарда Коммунистиг партияга баштаткан совет улус кончуг кыска үе иштинде улус ажыл-агыйын катап тургускан болгаш оон чайгылыш чок кедурлүүшкүнүн хандырган.

• • •

СЭКП-ниң XXII съездизиниң хүлээп алганы үшкү Программа марксисчи-ленинчи революстуг теорияның хөгжүлдезинге чаа үе-чада болган. Программа коммунизм дээш демиселдиң теориязының болгаш практиказының үндезин айтырыгларынга, амгы үениң делегей хөгжүлдезиниң эң чугула айтырыгларынга тодаргай харыыны берип турар. Коммунистиг нийтилелди тудуп тургузар дээш демиселче бистиң улузувусту ол сорук кирип турар.

Большевизмниң алдан чыл төөгүзүн доддурган болушкуннар болза, нийтилелди чүгле социалистиг ёзуга эде тургузары улустарның хосталгазын болгаш аас-кежиин хандырар дээрзиниң дугайын херечилеп турар. Нийтилел дугайында чүгле мурнакчы, марксисчи-ленинчи эртем амгы үеде кижи төрелгетенниң мурнунда тургустунган социал айтырыгларны шиитпирлээрининң дугайында айтырыгга харыыны берип турар. Чүгле социализм бүдүрүкчү күштерни хөгжүдеринге кызыгаар чок делгемни ажыткан, экономиктиг кризистерни, ажыл чок, ядыы-түреңги чорукту чок кылып турар, тайбыңның политиказын тендиш чок чорудуп турар. Чүгле социализм болгаш коммунизм эртемниң болгаш техниканың, литератураның болгаш уран чүүлдүң кызыгаар чок хөгжүлдезиниң, кижилерниң бүгү талалыг дески хөгжүлдезиниң перспективаларын кижи төрелгетенниң мурнунга ажыдып турар.

Бистиң партиявыстың программаларының кужу болгаш амыдыралчызы — коммунизмниң херзэ дээш ажылчын аңгының, бүгү совет кижилерниң чүткүлдүг демиселинде. Бистиң чуртувустуң улустары марксисчи-ленинчи өөредигге бодунуң чайгылыш чок шынчызын, Коммунистиг партияның салган сорулгаларын күүседир дээш шудургу ажылдаарынга бодунуң шиитпирлиин бузуредип көргүскен.

Коммунистиг партияны долгандыр сырый каттышкан совет улустар ам чаа Программаны күүсетпишаан, коммунизмни бузурелдиг тудуп тургузуп турарлар.

Коммунистиг партияның удуртукчу ролюнуң улуг ужур-дузазы бирги болгаш ийиги программаларны күүседир дээш оон демиселиниң баштайгы үе-чадаларынга-ла тодазы-биле илереттинген. Социализмден коммунизмче шилчип турар үеде Коммунистиг партияның ролю улам улуг апар чыдар. В. И. Ленинниң үндезилээни ажылчын аңгының партиязы бүгү улустуң партиязы апарган. Ол бистиң чуртувустуң ажылчын аңгызының, колхозчу тараачыннарының болгаш албан-хаакчыларының мурнакчы, эң-не медерелдиг кезээн каттыштырып турар.

Амгы үениң кайгамчык улуг документизин — XXII съездиге хүлээп алдынган Программаны удуртулга болдуруп алган, бистиң партиявыс Коммунистиг партияның чаңгыс үндезинниг үш сорулгаларын: коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузарын, коммунистиг нийтилел харылзааларын хевирлеп тургузарын, чаа кижини кижизидерин шиитпирлээринге баштайгы кайгамчыктыг чедиишкиннерни чедип алган.

Маркстың, Энгельстиң, Ленинниң чагыгларын чайгылыш чок күүсетпишаан, СЭКП болза коммунистиг болгаш ажылчын партияларның чаңгыс эвин база сырый каттыжышкынын быжыглаар дээш негаг чок демисежип, пролетар интернационализмниң принциптеринге шынчы болур чоруктуң үлегерин көргүзүп турар, ону чайгылыш чок сагыры болза, бүгү делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң күжүн болгаш ат-алдарын улам ынай өстүрериниң эң чугула байдалы болур. Коммунистиг болгаш ажылчын партияларның марксизм-ленинизмге үндезилээн чаңгыс эви болгаш сырый каттыжыышкыны болза, эртемниг коммунизмниң улуг идеяларының бүгү делегейге тиилээриниң үндезини болур.

СЭКП-ниң Программазы болза, хосталга, тайбың, социализм дээш демиселге делегейниң улустарын сорук кийрип турар документ болур. Оон олар амгы үениң эң чугула айтырыгларынга амыдыралга хыналттынган, эртемге үндезилеттинген харыыны ап турарлар. Алдан чыл мурнунда РСДРП-ниң II съездизинге хүлээп алдынган партияның Программазы база VIII съездиге хүлээп алдынган Программа, В. И. Ленинниң шуут-ла киржилгези-биле ажылдап кылдынгылаан турган. Үшкү Программа Ленинниң өттүр көрүнгүр айтышкыннарындан, социализм болгаш коммунизм тургузуушкунунуң дугайында ооң гениалдыг идеяларындан үнген. «Ынчангаш бо Программаны долу үндезиннии-биле ленинчи деп адап болур бис» деп, Н. С. Хрущев чугаалаан.

Партияның II съездизиниң болганындан бээр эрткен алдан чыл дээрге, марксизм-ленинизмниң чайынначак тиилелгезин көргүзүп турар демиселдиң болгаш улуг тиилелгелериниң оруу болур.

О. СОКОЛОВ.

Байырлалын демдеглээн

Бурят АССР-ниң Дээди Совединиң байырлыг сессиязы

УЛАН-УДЭ. (СЭТА). Бодунуң национал байырлалын —Бурят Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың тургустунганындан бээр дөртен чыл болган оюн Бурятияның ажылчы чоннары улуг сорун кириишкинниг-биле демдеглеп эрткен. Бурят АССР-ниң Дээди Совединиң ол алдарлыг ойга холбаштырган байырлыг сессиязы болуп эрткен.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң төлээлериниң удуртукчузу, СЭКП ТК-ның Президиум кежигүнү, СЭКП ТК-ның РСФСР талазы-биле Бюрозунуң Даргазының бирги оралакчызы А. П. Кириленко, крайларның, областарның, автономнуг республикаларның, автономнуг областарның, национал округтарның төлээлериниң удуртукчулары байырлыг сессияның президиумунга олургулаан.

Моол Арат Республикадан аалчы—Моолдуң Араттың Револютуг партиязының Төп Комитединиң Бирги секретары, МАР-ның Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ю. Цеденбал база аңаа олурушкан.

СЭКП обкомунуң бирги секретары А. У. Модогоев сессияга илеткел кылган. Бодунуң улуг акызы—улуг орус улус-биле бурят улустуң хөй-хөй чүс чылдардагы бузулбас, кайгамчык үре-түңнелди берген найыралының дугайын илеткелчи чугаалаан. Октябрьның Социалистиг революциязының тиилээни-биле холбаштыр Бурятияга чаа амыдыралдың херели чырып келген. Бурят улус төөгүде бир-ле дугаар күрүнелиг болу берип, экономиказын болгаш культуразын хөгжүдеринге кызыгаар чок аргаларлыг апарган.

Ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң талазы-биле кайгамчык улуг чедиишкиннерниң дугайында, чеди чыл планың хуусаа бетинде күүседир талазы-биле сорулгаларның дугайында эш А. У. Модогоев тодаргайы-биле чугаалаан.

Бурятияның ажылчы чоннарынга эш А. Р. Кириленко чүректиң ханызындан байырны чедирген. Коммунистиг партияның, оон ленинчи ТК-зының удуртулгазы-биле республикада боттанган улуг чаартылышкыннарның дугайында ол бодунуң чугаазынга демдеглээн болгаш коммунистиг тургузуушкунга чаа-чаа тиилелгелерлиг болурун Бурятияның чонунга ол күзээн.

Байырлыг сессияга эш Ю. Цеденбал чүве чугаалаан. Моол болгаш совет улустарның мөңге найыралының демдээ кылдыр Моол Арат Республиканың Кызыл тугун Бурят АССР-ниң Дээди Совединге ол тудускан.

Аалчыларның чылыг болгаш найыралдыг байыр чедириишкиннери дээш, республиканың ажылчы чоннарының өмүнээзинден оларга чүректиң ханызындан өөрүп четтириишкинни Бурят АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң даргазы Н. Балдано илергейлээн.

СЭКП Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга, ССР Эвилелиниң Министрлер Чөвүлелинге, а ол ышкаш СЭКП ТК-ның РСФСР талазы-биле Бюрозунга, РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунга болгаш Министрлер Чөвүлелинге байырлыг чагааларны сессия улуг кедурлүүшкүн-биле хүлээп алган.

Акы-дуңма кады ажылдажылганың байдалынга

(Экономиктиг дузалажылга Чөвүлелиниң Күүсекчи Комитединиң хуралы)

Экономиктиг дузалажылга Чөвүлелиниң Күүсекчи Комитединиң чедиги хуралы чоокта чаа Москвага болуп эрткен, аңаа дараазында чурттарның төлээлекчилери киришкен: Болгария, Венгрия, ГДР, Моол Арат Республика, Польша, Румыния, Совет Эвилели болгаш Чехословакия.

Специализастаашкынга болгаш кооперастаашкынга үндезилээш, Экономиктиг дузалажылга Чөвүлелиниң киржикчилери чурттарның үлетпүрүнүң эң чугула адырларынга бедик бүдүрүкчүлүг машиналарның болгаш дерилгелерниң чамдык хевирлерин бүдүрүп үндүрерин шиңгээдип алыр болгаш хөгжүдер дугайында Экономиктиг дузалажылга Чөвүлелиниң машина тудуунуң талазы-биле доктаамал комиссиязының киирген сүмелерин Күүсекчи Комитет чугаалажып көрген болгаш чүүлдүг деп хүлээп алган. Оон-биле кады нефть болбаазырадырының, пес-таавының, тудугнуң болгаш өске-даа дерилгелерниң талазы-биле бүдүрүп үндүрер чүүлдерни специализастаар болгаш кооперастаар талазы-биле киирген сүмелерни база чүүлдүг деп көрген болгаш химия үлетпүрүнге комплексилиг технологтуг шугумнарны база агрегаттарны бүдүрериниң болгаш специализастаарының талазы-биле калбак программаны ажылдап кылыр деп айтыышкынны комиссияга берген.

Экономиктиг дузалажылга Чөвүлелиниң нефть болгаш газ үлетпүрүнүң талазы-биле доктаамал комиссиязының белеткээни улус демократтыг Европада чурттарынга геологтуг шинчилел ажылдарын чорударының кол-кол угланыышкыннарының дугайында илеткелди болгаш Экономиктиг дузалажылга Чөвүлелиниң хөмүр даш үлетпүрүнүң талазы-биле доктаамал комиссиязының 1962—1963 чылдарда чоруткан ажылының дугайында илеткелди Күүсекчи Комитет база чугаалажып көрген. Оон өске-даа айтырыгларны чугаалажып көргеш, оларның талазы-биле чогуур шиитпирлер хүлээп алдынган.

Экономиктиг дузалажылга Чөвүлелиниң Күүсекчи Комитединиң хуралы акы-дуңма кады ажылдажылганың болгаш бот-боттарын долузу-биле билчириниң ёзузунга эрткен.

(СЭТА).

Португалияның база бир аштырыышкыны

ЖЕНЕВА. СЭТА-ның корреспондентизи Г. Драгуновтуң дамчыдып турары болза:

Чырыдыышкын айтырыгларының талазы-биле делегей конференциязының шиитпири күүсеттинген: хуралдың залындан Португалияның төлээлерин чайладып үндүрген, ынчангаш конференция бодунуң таарымчалыг ажылын база катап эгелээр арганы алган.

Эрге-чагыргалары Анголада колониалисчи террорнуң араатанзыг политиказын чорудуп турар. Португалияның төлээлекчилериниң африка чурттарының негелдезин ёзугаар июль 4-те конференцияның киржикчилериниң санындан үндүрген болгаш хуралдаар залдан үнүп чорууруң оларга саналдаан деп чүве билдингир. Ындыг болза-даа Лиссабондан келген саавырны ёзугаар Португалияның төлээлери ол шиитпирни херекке албаан болгаш боттарының олуттарынга олурарын үргүлчүлевишаан турган. Ынчаар орта бүгү африка чурттарның төлээлери чүгле конференцияның шиитпирин күүсеткен соонда келир бис деп медеглээш, залдан боттары үнүп чоруткан. Мынчангаш португали төлээлерниң үүлгедиглериниң чылдагаанында конференцияның ажылы үстүрүнге четкен турган.

Чамдык барыын талакы чурттарның төлээлери үнүп чорууруңче португали төлээлерни аайынга кирип апканы билдине берген. Португалияның төлээлерин конференциядан чайладыр дугайында саналга сөөлгү минутага чедир удурланып келген ол төлээлерниң талазындан болган ындыг сүме (олар болза АКШ-тың, Францияның, Барыын Германияның, Бельгияның болгаш өске-даа чурттарның төлээлери болган) херектиң байдалын «сүмелекчилерниң» ат-алдарынга согугну таварыштырып болгу дег ажык шош-содаага чедирбес деп чүткүл-биле болдунганы илергей болуп турар.

Оон өскээр болбас-даа ужурлуг турган, ынчалза-даа «Португалия» деп бижээн олуттарда кым-даа олурбайн турар. Харын ол бижимелдиң бодун база-ла ап октапкан. Африка чурттарының төлээлери конференцияның киржикчилериниң санында база катап каттыжа берген, ажыл база-ла шуулаан. Янзы-бүрү чурттарның эртемденнери болгаш башкылары, чырыдыышкын министерстволарының төлээлекчилери (чырыдыышкын айтырыгларының талазы-биле делегей конференциязында делегейниң барык 90 чурттарындан каш-каш чүс төлээлер киржип турар), нийтн болгаш социал өөредилгениң тургусканын эжиндери-биле холбашкан айтырыгларның талазы-биле, аныяктарның кижизидилгезиниң талазы-биле санал-оналдарын солчуп турар. Элээн каш комиссиялар ажылдап турар.

Швейцарияның «Сюис» деп солунунуң бижип турары болза, колониалистиг Португалияга хамаарыштыр кандыг-ыл дизе, оон бөгүн алган согуглары «Африка — африканнарга!» деп лозунгнуң чүгле эгези болур. Ол лозиң хүн келген тудум-на улам ыытыр дыңналыр апаар...

МОСКВА. Чоокта чаа болуп эрткен делегей херээженнериниң конгрези чыглырының мурнуу чарыында Совет херээженнер комитединге улуг хайныышкынныг байдал туруп турган. Ол конгресске белеткелди кылып турар өйде комитеттиң адрезинге хөй-хөй чагаалар, чоруткан чүүлдер кээп турган. Совет Эвилелиниң бүгү-ле булуңнарындан конгресстиң төлээлеринге белекке бээри-биле турасиаалдыг чүүлдерни чорудуп тургулаан, оларны конгресстиң төлээлеринге тудускулаан-даа.

ЧУРУКТА: (солагай таладан оң талаже): конгресстиң ажылдакчылары Л. Д. Рыженкова, Е. Г. Волченко болгаш Г. В. Вербицкий оларның даштыкыдан келген чагааларны чазып турары. СЭТА-ның фотохрониказы.

Калчаалыг холгаарлаашкын

ГАВАНА. (СЭТА). Америк күрүнелерниң организациязының чөвүлелиниң хүлээп алган «сүмезин» «Нотисиас де Ой» солун мурнуку чүүлүнге шыңгыы шүгүмчүлеп бижээн. Латин Американың чурттарының хамаатыларының Кубаже чорууруң ол «сүме» хоруп турар. Америк күрүнелерниң организациязының чөвүлелиниң шиитпири латин-америк чурттарның иштики херектеринге калчаалыг холгаарлаашкын болур деп солун бижээн.

Латин Американың улустары ол шиитпирни шиитпирлиг буруу шаап, АКШ-тың колониялар министерствозу болу берген Америк күрүнелерниң организациязынга удур демпселдин күштелдирип турарын ол солун демдеглээн. Кубаның болгаш Латин Американың улустарының акы-дуңма эп-сеткил каттыштырылгазы бузулбас, ынчангаш Америк күрүнелерниң организациязы ону чайгылдырып шыдавас деп, бо солун медеглээн.

Ламалар—кемниг херектеннер

РИМ. (СЭТА). Мессинадан келген дыңнадыгларны ёзугаар алырга, Мадзаринода хүрээниң үш ламаларын ол черниң суду дээрбечи чорукту үүлгеткени дээш бижи бүрүзүн 13 чылда кара бажынга олуртуру-биле шииткен. Бо ламалар «адазы» Кармелю, Агреппино биле Венанцио ламалар эвес өске дээрбечилер-биле кады судтаттырып турганнар. Ындыг болза-даа бир чыл бурунгаар доозулган баштайгы байысаалгага дээрбечилерниң өске кежигүннериндеи ылгалыштыр оларны агартып салган турган.

Чаа байысаалга прокурорнуң негелдезин болгаш хөй-нийтиниң базымышкынының ёзугаар эгелээн. Оон түңнелинде бүгү кемниг идегеттерге удур, оларның иштинде ламаларга удур буруудадыр доктаалды үндүрген.

Судтаттырыкчыларның сандайларында олурар дээрбечилер Сицилияның аң ырак булуңнарының бирээзинге туразында зажылап турган. Олар үнтеп-дээрбедээр, оорлаар, харын өлүрүкчү чоруктарны үүлгедип турганнар. Мадзаринода хүрээниң турар черинге турган ламалар кемниг идегеттерниң идепкейлиг кежигүннери болуп турган. Боттарының эрге-дужаалының ачызында олар сезик чокка артып турган болгаш үр үениң дургузунда кара-туразында аажылап турган.

Аддис-Абебага конференция соонда

(Даштыкы парлалганың материалдары-биле)

«Калчаалыг, ынчалза-даа ужур-утказы эвээш чугаалар-даа, улуг пландар-даа аңаа болур, үре-түңнелди кажан-даа бербес оолак «кээннелгениң холумаа-даа аңаа болур», —деп, Нью-Йоркта неделя санында үнер «Таймс» Африканың күрүне болгаш чазак баштыңнарының Аддис-Абебага конференциязын ынчаар бижип турган.

Ынчалза-даа чаа Африканың удуртукчулары «Таймска» болгаш барыын чүктүң монополияларының өске-даа парлалга черлеринге өөрүшкүнү бербейн барган. Ынчаарга ол парлалганың корреспондентилери Аддис-Абебага конференцияның ажылын чырыдар дээш эвес, харын «оон буурап дүжерин» бадыткаар дээш чеде берген турганнар.

Конференцияның эгелээриниң мурнунда неделя бурунгаар Чоон Африка талазы-биле англи эксперт Джон Осман болза Касапланка бөлүүнүң чурттарын (Гана, Гвинея, Мали, Марокко, ЕАР, Алжирни) олардан сан талазы-биле көвей болуп турар Монровий бөлүүнүң чурттары (бо чурттарның элээн хөйү моон мурнунда империалистерге дүжүп беришкиннерни кылып турганы билдингир болгай) «чылча базып каaптар» деп хыы хангазыг «Дейли телеграф» солунга бижип турган чүүл бар. Монровий бөлүүнүң чурттары болза конференцияның шиитпирлеринге Касапланка Хартиязындан чүүлдерни кирерин болдурбас деп Осман бадыткап турган. Чымчаа-биле чугаалаарга, ол «Дейли телеграф» солун күзээн чүүлүн бүткен чүүл кылдыр көрүп турганы ол-дур. Африка күрүнелериниң удуртукчуларының ужуражылышкының былып турганы Африка Бажыңынга ылгал чүү турганыл дээрге, демги үстүнде айыттынган бөлүглелдерниң аразында эвес, харын-даа ёзулуг хамаарышпас чорук дээш туржуп турарлар-биле мурнундагы метрополияларның кулурунундан туттунуп чорууурларның аразынга демисел болуп турган. Ынчангаш ёзулуг хамаарышпас чорук дээш туржуп турарлар конференцияның чедиишкинниг болуруң хандырган. Африка күрүнелериниң баштыңнары болза даштыкы шериг баазаларын болгаш даштыкы чурттар-биле шериг дугуржулгаларны кылырын узуткаар деп шиитпирлээннер. Ынчаарга хамаарылгалыг девискээрлерниң хосталга дээш демиселинге деткимче көргүзери—хосталганы чедип алган күрүнелерниң шуут хүлээлгези болу берген.

«Ол ындыг бир үн-биле үндүрген шиитпир болза барыын талакы империалистиг күрүнелерге чаа согуушкун болган» деп англи сеткүүл «Нью стейсмен» бижээн. Америк парлалганың хөөнү база өскерли берген. Бодунуң күзелинге бодун мегелеттиниихен демги «Таймс» сөөлүнде кээп дээди чергеге бүгү-африк ужуражылышкынының киржикчилерин нүгүлдээшкин-биле, каржы мегелээшкин-биле бижий берген. Херек чүге четкенил дээрге, Эфиопияның информация министерствозу ол солунну чуртунга тарадырын хоругдаар ужурга таварышкан. Америк нүгүлдээкчилерге харыы кылдыр «Аддис-Земен» солунунуң бижээни болза: «Таймс» болгаш аңаа дөмей хевилелдерни Уолл-стриттен херегжиттеннер контрольдап турар. Америк экономистиг колонизаторлар бүгү делегейде эдилээн черлерлиг... Моон ужурунда, национал хамаарышпас чоруктуң, экономика талазы-биле хамаарылга чок болуруңуң болгаш Африка диптиң чаңгыс эвин быжыглаарының дугайында чугаа болу бээрге-ле, колонизаторларның хорадап, нүгүлдеп үнери биске чер-ле билдингир».

Барыын талакы күрүнелер амгы үеде конференцияның шиитпирлерин күш чок саазын орундузу кылырын кордап турар. Европаның нийти рыногу-биле холбашкан 18 африк чурттарның каттыжыышкыны, өске-даа экономиктиг быралар ол сорулганы күүседир талазы-биле дузаны көргүзер деп кордалды база олар салып турар.

Тунисте, Габонга болгаш Танганьикиге чаа америк чээлилер тыпсыр деп чагдынышкын-биле Африка чурттарынче чоокта АБШ-тың күрүне секретарының дузалакчызы Меннен Уильямс чоруткан. Оон ынаар чоруптарының мурнуу чарында Алжирниң 10 муң эки-турачылары Анголаже чорудар дугайында Бен Белланың саналын Анголаның хосталгазы дээш демиселчилер хүлээп албайн барган деп нүгүлдүг дыңнадыгны парлалгага чарлаан. Бо дугайында Анголаның национал-хосталга фронтузу шыңгыызы-биле ол нүгүлдээшкинни буруу шаап, мынчаар айыткан: «барыын талакы күрүнелерниң парлаалгазынга чаңчыл болу берген ол нүгүлдүг дыңнадыглар дээрге, империализмге удур демисежип турар африк улустарның аразынга чарлыышкынны болдурарынче угланган чүүл-дүр».

Мурнуу-африка сөөк-язы ылгакчыларынга боо-чепсек бээрин соксадыр дугайында Аддис-Абеба конференциязының негелдезин чоокта чаа парламентиге Макмилланның чазаа хүлээвейн барган. «Мурнуу Африканың келир үезиниң дугайында шиитпирни Лондонга болгаш Вашингтонга хүлээп алган турар чүве» деп, «Экономист» сеткүүл шуут бижээн.

Гананың президентизи Кваме Нкруманың сөзү-биле алырга, барыын талакы монополияларның саар иңээ болдуруп алганы Африкада боттарының туруштарын империалистер кадыг-дошкун тулчуушкуннар чокка дүжүп бербес бодалдыг дээрзин ол бүгү чугаалап турар. Африканың тускай хамаарышпас 32 күрүнелериң чарлаан соонда безин, барыын талакы күрүнелерниң экономиказын Африканың байлаа-биле долдурарын үргүлчүлээн турар болза, ол ындыг чорук Вашингтонга болгаш Парижке, Лондонга болгаш Боннга, Римге болгаш Лиссабонга ажыктыг шиитпир ол болур ийик. Ынчаарга хөй түрегдээн Африка диптиң улустары харын-на ындыг байдалды узуткаар бодап турарлар. Колониализмниң аспаандан уштунуп үнген аныяк африка күрүнелер болза ол араатанның хорзнныг аспаа ам-даа арнып алган турар болгаш чоннуң ханын сорарын үргүлчүлеп турар дээрзин утпас херек деп, Угандының премьер-министри Милтон Оботе демдеглеп турган.

Африканың күрүнелериниң найысылалдарындан телеграфтың дыңнадып турары өөрүшкүлүг чаа чүүлдер чүнү чугаалап турарыл дээрге, Аддис-Абебага болган конференцияның шиитпирин амыдыралга боттандырарының оруунга моондактарны, доктарларны кылыр сорулгалыг барыын талакы күрүнелерниң оралдажышкыннарын чаа Африка чылча шаап турар-дыр. Чижээлээрге, Гана, Мали, Алжир, Сенегал, Эфиопия, Чаан Сөөгү Эриг, Судан, ЕАР, Габон, Дагомея, Мальгаш Республика, Конго (Браззавиль) шагда-ла Африканың чаңгыс эвин организацтарының Хартиязын күштүг болдуруп бадылаан. КАР болза, ол организацияның чиңгине секретарынга даргазында чүүлдү дыңнаткан: колониализмниң сөөлгү чөленгиижинге удур Африканың девискээринде национал-хосталгалыг демиселге боо-чепсек-биле болгаш эки-турачылар чорудар арга-биле шериг дузаламчызын көргүзеринге КАР белен болуп турар.

Ынчаарга Улусчу Демократтыг Алжир республика, Танганьика, Сенегал болгаш Эфиопия болза конференцияның тургусканы национал-хосталгалыг шиичээшкинге дуза көргүзериниң фондузунче баштайгы дадывырларын киргеннер.

Июньнуң 20-де Африканың чурттары социалистиг болгаш азий күрүнелерниң деткимчези-биле Мурнуу-Африка Республиканың төлээлерин Күш-ажылдың делегей организациязындан үндүр сывырарын чедип алган. Оон соонда чырыдыышкын талазы-биле делегей организациязындан Португалияны үндүрерин база олар чедип алган.

Ынчаарга Нигерия, Алжир, Эфиопия болгаш чамдык өске-даа африк чурттар Португалия-биле болгаш Мурнуу-Африка Республика-биле бүгү харылзааларны үзер дугайында, ол чурттар-биле экономиктиг харылзааны үзер дугайында шиитпирни күштүг болдуруп, амыдыралда боттандыра берген.

С. ЛОСЕВ.
(СЭТА).

Ол чүге удувастай бергенил?

Удудар эм ижип-даа алза
Уйгу черле келбес болган.
Успуң Монгуш хөөрткуйнуң
Ужурун тып, билип чадаан.
Кадык-шымырак кижи-дир ол.
Хамык ужур чүдеа деп, чээ?

Успуң Монгуш мындыг кижи:
Удуур душта чаза чем чиир.
Төндүр кылып четпээн херээн
Дөгерезин дүне кылыр
Кожазынга саадап орар,
Хондур чыгы номнар номчуур.

— Уйгу чүге келбезил, че?
Угаан бодал четпес чүзүл?

Топтап дыңна, билип ап көр:
Доктааттынган чурум херек!
Хүннүң чурумун тургузары,
Эмден артык эки чүүл ол,—
Элдеп-эзин аарыгларың
Күштүг эми—культура-дыр!

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

Өөрүп четтириишкинин илереткеннер

Татьяна Одумаевна Бадарчы республиканың туберкулёзка удур диспансериниң эмчизи кижи чүве. Бурундаа чылын чаа-ла Москва хоорайга медицина институдун дооскаш келген, ол аныяк эмчи уруг амгы үеде туберкулёзка удур диспансерниң ажылдакчыларының, ында эмнедип чыдар аарыг кижилерниң хүндүткелиң бодунуң эптиг-ээлдек чоруу, эки аажы-чаны биле, ажылынга кызымак чоруу-биле чаалап алган.

Ол диспансерде республиканың ырак, чоок черлеринден келгилээн кижилер эмнедип турар. Олар Татьяна Одумаевнаның дугайында чылыг сөстерни чугаалажып, ону бо-ла мактап чугаалай берген турарын бо-ла дыңнап болур. Диспансерниң хана солунунда болгаш саналдар бижиир дептерде аныяк эмчи Бадарчыга сагыш-сеткилдиң ханызындап өөрүп четтиргениң илередип бижээн. Ону бижээн кижилер республиканың төвү Кызылдан болгаш районнардан эмнедип келгилээн. Чижээ, «Чыраа-Бажы» совхозта Монгуш Байыр, Эрзинден Зина Соян, Улуг-Хемниң Баян-Колдан Монгуш Маадыр-оол, Кыргыс Далай-Серен, Тожу районундан Сиприң-оол болгаш оон-даа өскелер. Красноярск крайдан келген Иван Данилович Петров экирип сегээш, чанып чорурда аңаа келгеш мынча дээн: «63 харлыг мен, уругларым чеди. Силерниң меңи кызымак чүткүлдүг чоруунар-биле экиртир эмчилерге сагыш-сеткилим ханызындан өөрүп четтирдим. Татьяна Одумаевна! Ажылынарга, амыдырал-чуртталганарга чаа-чаа чедиишкиннерлиг, аас-кежиктиг болунар, кончуг кадыкшылдыг чурттаарынарны улуу-биле күзедим!».

Мен база-ла туберкулёзка удур диспансерде чыдып алган эмнедип тур мен. Мээң аарыым айыыл чок болуп, эки чаагай сегип экирип чыдыр мен. Аныяк тыва эмчиге улуу-биле өөрүп четтиргенимни илередип, оон ажыл, амыдыралынга чаа улуг чедиишкиннерни күзедим!

О. БИЧЕ.

Тодаргай хынап көрбейн...

Бижикчи А. Кунгааның бижээн чагаазының дугайында «Хемчеглер алдынган» деп улуг кара эгени 1963 чылдың июнь 4-те үнген «Шын» солунда парлааның номчукчулар номчаннар. Чаа-Хөл эмнелгезинге бо чоокта кирип көрбээн кижилер ында байдал ам-на экижээн-дир деп сеткил ханып, өөрээннер-даа боор, а херек кырында байдалды алгаш көөрге, биеэги хевээр.

Аарыг кижилерге каржыланыр, оларны он-он хонуктарда ээлчег манадыры үргүлчүлевишаан. Кабинеттер эжиктеринде айытканы-биле алырга, эмчилерниң хүлээп алыры хүндүскүнүң 2 шактан эгелээр, а рентген-кабинеттиң ажылдаар шагы мырыңай тодаргай эвес. Ынчангаш рентгенге шинчидер дээн аарыг кижилер эртенден кежээге дээр манаар ужурга таваржып турар. Электростанцияның чырык бээр шагы эртерге (бүдүн чартык шак болгаш-ла), эмчи хүлээп алыышкынны соксадып, «эртен келиңер» дей тыртып кааш, хүшге чок базып үнүптер. Электростанцияның чырыын доктаамал дамчыдып турарын «Найырал» совхозтуң дирекциязы-биле дугуржуп ап болуруңуң аргазы бар болбайн аан.

«Кулаа-биле дыңнааш, чүлчүрүүрунуң орнунга, караа-биле көргеш бүзүредир» дижир болгай бис. Бо чылдың июнь 1-де Чаа-Хөл эмнелгезинге барып, кирзе чогуур эмчилерге киргеш, рентгенге шинчидер дээш 13 хонукту эрттирдим. Менден 3 хонук соңнай барган. Арысканда трактор-хову бригадири коммунист Чылбак эмнелгеден июнь 19-та ээн чанып келген. Оон-даа хөй чижектерни хөйнү киирип болур.

Эмнелгеге келген аарыг кижилерни хүлээп ап турарының чуруму четпес. Аар аараанңарны болгаш баштай келген кижилерни киирерин барымдаалавас.

Ынчангаш бижикчи А. Кунгааның шүгүмчүлелдиг чагаазынга Улуг-Хем райкүүскому болза, Чаа-Хөл эмнелге салбырынга кирип, тодаргай хынап көрбейн, канцеляржи ёзу-биле харыылааны тодаргай-дыр.

Т. ОЧУР-ООЛ.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага булуттагылап каап турар, улуг чаашкынныг хүн болур. Хат кошкактан өй-тавынга чедир, янзы-бүрү чүк утланыышкынның. Агаарның температуразы: республикага—22—27, а Кызылга —25—27 градус чылыг.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

Кинотеатрларга

БӨГҮН

НАЙЫРАЛ: «Ногаан патруль» 10, 12, «Болу-биле барып алыр чагаа» 2, 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Турлагдан келген өңнүктер» 11.15, 1.15, «Даарта келиңер» 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Компаньерос» 2.30, «Ийилээн эрлер-дир бис» 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Насреддин Ходженд» 1.15, «Алдын Диш» 3.15, 9.15 шактарда.

«ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА»: «Тудушкан реакция» 5, 7, 9 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫН АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажың, № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24—63, редакторнуң оралакчызының болгаш харыысалгалыг дежурныйның 35—24, пропаганда килдизиниң 23—54, харыысалгалыг секретарьның 23—35, кодээ ажыл-агый килдизиниң 25—38, партийжи амыдырал килдизиниң 37—13, иштики информация килдизиниң 20—60, чагаа болгаш совет тургузуг килдистериниң 21—27, үлетпүр болгаш транспорт база культура амыдырал килдистериниң 22—64, бухгалтерияның 31—75, корректорларның 21—47. Солун келбейн барганда 32—75 телефонче долгаар.

ТС—01268 Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. ИЮЛЬ 11 ЧЕТВЕРГ № 163 (5567).

Өртээ 2 көп.

Гумманизм болгаш тайбың дээш

ДЕЛЕГЕЙНИҢ ҮШКҮ МОСКВА КИНОФЕСТИВАЛЫНЫҢ АЖЫТТЫНГАНЫ

Июль 7-де, Кремльдиң Съездилер ордузунга делегейниң үшкү Москва кинофестивалы ажыттынган. Дешпилгелиг кино уран чүүлдүң ол байырлалынга 50 ажыг чурттар болгаш Каттышкан Нацилар Организациязы киржип турар. Оран делегейниң бүгү булуңнарындан кинонуң ажылдакчылары: артистер, режиссёрлар, шии чогаадыкчылары, операторлар, шүгүмчүлекчилер болгаш өскелер-даа найысылалга чедип келген.

Фестивальдың оргкомитединиң даргазы А. Романов, ажылчы чоннар депутаттарының Москва Совединиң күүскомунуң даргазы В. Промыслов кино ажылдакчыларынга чылыг байырны чедиргеннер. Кино уран чүүлдүң делегей көрүлдези тайбынның, дешпилгениң, гуманизмниң чаагай херээнге барзан болур ужурлуг дээрзин олар чугаалап турганнар.

Совет чазактың баштыңы Н. С. Хрущевтуң Москва кинофестивалының киржикчилеринге чоруткан байырлыг чагаазын олуруушкаанар улуг адыш часкаашкыны-биле уткаан.

(СЭТА).

КОЛ ЧҮВЕ—МАЛ АЖЫЛЫН ХӨГЖҮДЕРИНДЕ

Көдээниң ажыл-ишчилери партияның XXII съездизиниң көдээ ажыл-агый талазы-биле салган кайгамчык улуг сорулгаларын шиитпирлээр дээш күжениишкинниг ажылдап турарлар. Тараа бүдүрерин көвүдедирин кызыдыжкай чедип албышаан, олар болза мал ажылын—көдээ ажыл-агыйының ол эң чугула адырын улам ыңай хөгжүдер дугайында хүн бүрүнүң сагыш салыышкынын илередип турарлар.

Мал ажылын хөгжүдери дээш демиселге кол чүве—быжыг чем-суурну тургузары болгаш быжыглаары болур. Чем барда—эът болгаш сүт бар болур. Колхозчулар болгаш совхозтарның ажылдакчылары чазын онон миллион гектар кукурузаны, чигир свёклазын, бобыларны болгаш өске-даа культураларны тарааан. Ам чер ажылдакчылары болза, ол үнелиг культуралар мал чемнерин чыып алырының кол чүүлү болур деп билбишаан, тарылгаларның ажаалгазын чорудуп турар.

Оон-биле кады колхозтар болгаш совхозтар бүгү бар турар мал чемнериниң курлавырларын болдунары-биле бүрүн ажыглаарын оралдажып турарлар. Бистиң чуртувус сиген кезер черлер болгаш одарлар-биле байлак. Чаъс болгаш чылыг агаар хөй-хөй районнарга оъттуң-сигенниң дүрген өзеринге таарымчалыг болган. Сиген кезиидези кидин түлүк. Хөй хемчээлдиг сигенни болгаш силосту белеткээринге бүгү байдалдар бар.

Мурнакчы ажыл-агыйларның инициативазы-биле фермаларга мал чемнериниң бүдүн чартык—ийи чыл курлавырларын тургузар дээш чарыш калбарган. Россия Федерацияның, Украинаның, Узбекистанның болгаш өске-даа республикаларның муң-муң механизаторлары ол чарышка киржип турар.

Бар курлавырларны чедиишкинниг ажыглаарының үлегерин Волынск областың ажыл-ишчилери көргүзүп турар. Олар болза бо чылын инек бүрүзүнге онаалтыр 18—20 тонна силосту салыр, база 37 муң тонна сиген дагганың белеткээр хүлээлгени алганнар. Чүгле көдээ ажыл-агый культураларының дүжүдүнден эвес, харын база чайгаар үнген сиген кезер черлерни, тулаалыг черлерниң үнүштерин, эзим-арга иштинде оът-сигеннерни билдилиг ажыглаарының күсели-биле бөдүүн чемнериниң болгаш силостуң курлавырларын тургузар талазы-биле ажыл областа калбарган. Ажыл-агый бүрүзүнде мал чеми белеткээр бригадаларны организастаан. Олар дуржулгалыг механизаторлар-биле, чогуур техника-биле четчелеттинген. Областың 250 колхозтарында болгаш совхозтарында сиген даганың белеткээр ажылды организастаан. Бүдүрүлге онаалдаларын доллур болгаш ажыр күүсеткени дээш шаңнал-мактал хемчеглериниң системазын ажылдап кылган. Бо бүгү хемчеглер болза мал чемнерин белеткээрин хандырып турар.

Чер болгаш мал ажылдакчыларының бедик күш-ажылчы идепкейиниң дугайында, техниканы мергежилдиг ажыглап турарының дугайында чурттуң өске-даа районнарындан медээлер база кээп турар. Узбек ССР-ниң Ортаа-Чирчик болгаш Янгиюль бүдүрүлге эргелелдериниң ажыл-агыйлары, а ол ышкаш Ставрополь болгаш Краснодар крайларының хөй-хөй колхозтары, совхозтары мал чемнериниң белеткелинге дыка чедиишкиннерни чедип алганнар.

Ынчалза-даа мал чемнериниң белеткелин чамдык черлерде элээн организастыг эвес чорудуп турар. Бо ажылга Казахстанның хөй-хөй ажыл-агыйлары хожудап турар. Эрткен чылын республиканың колхозтары болгаш совхозтары фермаларны сиген-биле четпес хандырган, оон түңнелинде хөй малдың хорамчазын болдурган. Ам үеде Казахстанның мурнуу талазында чогуур хемчээлдиг сигенни белеткээрин хандырар эки сиген үнген. Ынчалза-даа элээн хөй колхозтар болгаш совхозтар сиген ажаап алыышкынын багай чорудуп турар. Республикада июль эгезинде белеткээн сиген эрткен чылдың ол-ла үезинде белеткээнинден үш миллион центнер эвээш болган. Малдың бөдүүн чемнериниң белеткелиниң планы чүгле сес хуу күүсеттинген. Чамдык ажыл-агыйларда сигенни кезериниң, сөөртүп дажыырының болгаш сараттаарының арвазы үзүктелип турар. Ол чорук механизаторларның күш-ажылын багай организастаанының, техниканы бүдүрүкчүлүг эвес ажыглап турарының ужурундан боор турар. Белоруссияның, Киргизияның, Туркменияның болгаш Таджикистанның чамдык бүдүрүлге эргелелдеринде сиген кезиидезиниң хусаазын база эрттирип турар.

Эрткен чылын Эстонияның колхозтары болгаш совхозтары күрүне мурнунга улуг өрелиг артып, хөй эътти, сүттү болгаш мал ажылының өске-даа продуктуларын чедир бербээн. Оон кол чылдагааны — фермаларны мал чемнери-биле багай хандырганы болур. Ол эрги чазыгларын ам база катаптап турар. Республикада ам үеде сиген кезер черлерниң үштүң бир кезии кестинген. Эстонияның көдээ ажыл-агый продуктуларының бүдүрүлге болгаш белеткелдер министерствозунуң удуртукчулары, партия болгаш совет органнарының ажылдакчылары чем-суурну быжыглаары дээш демиселге чогуур шиитпирлиг эвезин көргүзүп, оът-сигеннерниң ажаап алыышкынын организастап турарында улуг четпестер-биле өптежип турарлар.

Сиген кезиидезиниң изиг түлүк үезинде хүн бүрүзү, шак бүрүзү үнелиг. Шөлдерде, шынааларда болгаш одарларда, оруктар чанында болгаш эзим-аргаларда үнген бүгү оът-сигеннер кестинген база бөлдүнген азы силостаттынган турар ужурлуг. Сараатта сиген—малга тодуг кыштаглаашкын ол деп улустуң үлегер чугаазы өттүр сөглеп турар.

Сиген кезиидезинге чедиишкиннер бирги ээлчегде техниканы билдилиг ажыглаанындан хамааржыр. Ындыг түрбүже чамдык районнарда организас талазы-биле чүзүн-баазын четпестерниң, техниктиг хандырылганы багай чорудуп турарының хараазындан машиналарның аваа туруушкуннары болуп турар. Владимир, Рязань, Липецк, Орлов, Саратов, Иркутск областарда сиген ажаап, алыр машиналарның септелгези амга чедир доозулбааны ышкаш ындыг байдал-биле моон ыңай эптежип болбас.

Сиген кезер агрегаттарны эки ажыглаарынга улуг рольду «Сельхозтехниканың» салбырларының тускай өртемниглери ойнаар хүлээлгелиг. Олар болза агрегаттарның техниктиг хандырылгазын хандырар, сиген кезер черлерже артык кезектерни болгаш чаныгла херекселдерин чедирер дугайында сагыш салыр, машиналарның аваа туруушкуннарын болдурбас ужурлуглар.

Сиген ажаап алыышкыны-биле хары үгда силос салыышкынының черге организастаа чогуур. Бо чылын чурттуң колхозтары болгаш совхозтары чочак-тарааны, бобыларны болгаш мал чеминге өске-даа культураларны улуг шөлдерге тарааннар. Хөй-хөй районнарда ногаан массаның байлактыг дүжүдү быжып турар. Ону өй-шаанда болгаш чидириг чокка ажаап алыры эргежок чугула. Бобыларның ногаан массазын камгалап алырының эң ажыктыг аргазы болза оларны ол-ла хевээргизин-даа өске чүүлдер-биле холумактыг-даа кылдыр силостаары болур дээрзин практика болгаш эртем албан черлериниң шинчилелдери бүзүредип көргүскен. Хөй-хөй ажыл-агыйлар ам безин шыктыг чемнерниң курлавырларын дыка көвүдедиринге чогуур аргаларлыг болуп турар. Малдың чайгы немелде чемгерилгезинге тараан мал чеми культураларының дүжүдүн өстүрген болгаш силосту салып турар.

Ярославль областың «Кызыл Октябрь» совхозунуң коллективиниң оъттарны июньдан эгелеп массалыг силостап эгелей бергени черле шын болган. Ынчалза-даа ол совхозтуң инициативазы Ярославльдың ажыл-агыйларында калбаа-биле нептеревээн. Партияның көдээ обкому болгаш облкүүском ол эгелээшкинни чүүлдүгзүнүп каан, чүгле кыйгырыг-биле кызыгаарлаттынган болгаш колхозтарга, совхозтарга ону тодаргай, организастыг ажыл-биле быжыглаваан. Областа оъттарны силостаар талазы-биле июньнуң онаалдазының чүгле кезии күүсеттинген.

Мал чемнериниң силостаашкыны Татар АССР-де, Новгород, Тула, Калинин, Тамбов областарда ооржум чоруп турар. Комбайннарны болгаш шыктыг чемнерни кадагалаар черлерни белеткевээнинин хараазындан чурттуң элээн хөй районнарында силос салыышкыны саадап турар.

Чурттуң колхозтары болгаш совхозтары мал чемнериниң курлавырларын көвүдедиринге улуг курлавырларлыг болуп турар. Ол курлавырларның бирээзи болза ажаап алыышкын үезинде тарааның бок-кудурууң чыып алыры болур. Кубаньда Усть-Лабинск бүдүрүлге эргелелиниң механизаторларының инициативазын деткип, калбаа-биле нептередири чугула. Олар тарааның бок-кудурууң чыып алырынга херек таарыштырылгалар-биле 400 ажаап алыышкын агрегаттарын дерип алган болгаш ол үнелиг мал чемин 23 муң ажыг тонна кылдыр белеткээрин шиитпирлээннер. Оон-биле чергелештир усть-лабинчилер кукурузаның хоорзунуң алыр тарылгазын чорудуп турар. Мал чеми культураларының чылда ийи дүжүдүн өстүрүп алырынга чогуур байдалдары бар чурттуң бүгү мурнуу районнарынга ындыг ажылды чорутса чогуур.

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлери көдээниң ажыл-ишчилеринге аажок чогаадыкчы күштерни хайныктырып үндүрген. Партия организацияларының хүлээлгези—чер ажылының ажылдакчыларының болгаш малчыннарның өзүп турар күш-ажылчы идепкейин билдилиг ажыглаары, көдээ ажыл-агыйының көдүрлүүшкүнүнге чаа-чаа сорулгаларны чедип алыры дээш оларның ортузунга дайынчы чарышты калбартыры болур. Сиген кезиидезинге болгаш силос салыышкынынга эки ажылдааны дээш материалдыг сонуургалдың принципин сагыыры, кижилерни деткип өөртүрү, чедиишкинниг ажылдаарынга бүгү байдалдарны оларга тургузары кончуг чугула.

Шалыпчы сорулга—мал чемнериниң элбекшилдиг курлавырларын ферма бүрүзүнге тургузары болур. Көдээниң ажыл-ишчилериниң аладарлыг болгаш чоргааралдыг херээ — боттарының аргаларын болгаш мергежилин көргүзүп, малдың чем-суурун быжыдары, мал ажылының продуктуларын бүдүрерин дыка көвүдедирин чедип алыры болур.

(«Правданың» июль 6-да мурнуку чүүлү).

Коммунизм дээш бүзүрелдиг, туруштуг демиселчилерни кижизидер

ВЛКСМ ТК-ның III пленуму

МОСКВА. (СЭТА). Ленин дагларында пионерлер Ордузунга ВЛКСМ ТК-ның III пленуму июль 9-та ажыттынган. Пленумнуң киржикчилери СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң түңнелдерин болгаш коммунизм тургузуушкунунуң амгы үе-чадазында совет аныяктарны кижизидер талазы-биле комсомол организацияларының сорулгаларын чугаалажып турар.

Пленумда эвилелдешкен республикаларның ВЛКСМ ТК-ларының секретарьлары, комсомолдуң крайкомнарының болгаш обкомнарының секретарьлары, шериг округтарының болгаш флоттарның политэргелелдериниң начальниктериниң дузалакчылары, бүдүрүлгелерниң, үлетпүрнүң, транспорттуң, колхозтарның болгаш совхозтарның, эртем-шинчилел болгаш өөредилге организацияларының комсомол комитеттериниң секретарьлары олуржуп турар.

Пленумга СЭКП ТК-ның аппаратының харыысалгалыг ажылдакчылары, төп организацияларның болгаш албан черлериниң удуртукчулары, литератураның болгаш уран чүүлдүң ажылдакчылары, солуннарның, журналдарның, радионуң болгаш телевидениениң редакторлары чалап келдирген. ВЛКСМ ТК-ның бирги секретары С. П. Павлов илеткел кылган.

СЭКП Төп Комитединиң июнь Пленуму — бистиң партиявыстың, бүгү совет улустуң амыдыралында чугула болуушкун дээрзин ол демдеглээн. СЭКП ТК-ның секретары Л. Ф. Ильичевтуң илеткелинде. Пленумнуң шиитпирлеринде партияның идеологтуг ажылының чаа көдүрлүүшкүнүнүң кол сорулгалары тодараттынган. Пленумга болуннуң чугаазынга Никита Сергеевич Хрущев чаа кижини кижизидериниң оруктарын болгаш чепсектерин тодаргай болгаш ылаптыг көргүскен.

Пленумнуң ажылдап турган хүнеринде совет кижиниң кайгамчык мөзү-шынарларының база бир херечизин делегейниң көргени, кайгамчык болган деп, эш Павлов чугаалаан. Аныяктарның ленинчи Коммунистиг Эвилелиниң кижизидикчилери—Валерий Быковский биле Валентина Терешкова оларның космосту шиңгээдип алырының төөгүзүнге ээлчеглиг чайынначак арынны кыйр бижээнинге хөй миллион комсомолчу өг-бүле чоргаарланып турар.

Идеологтуг ажылдың кол сорулгаларын тодараткан Пленумнуң доктаалында аныяктарның ортузунга идейкижизидилгелиг ажыл-чорудулганы экижидериниң, ол сорулганы шиитпирлээринге ВЛКСМ-ниң ролюн бедидериниң онза ужур-дузазын айыткан.

Сөөлгү чылдарда кижизидилгениң бүгү херээн коммунистиг тургузуушкунга совет оолдар, кыстарның практиктиг киржилгези-биле сырый холбаштырганын илеткелчи демдеглээн. Кур чер, Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң улуг тудугларын кайгамчык кижилерни берген! Мөдерелдиг чогаадыкчы күш-ажылче аныяктарның чүткүлү—бөгүнгү салгалдың характерлиг шынары болур.

Ниитилелдиң ажыл-ишчилериниң одуруунга туруп алырынга белеткенип турар кижилерниң иштинге ажылчынның алдарын болгаш арын-нүүрүн кижизидер херек. Моон-биле холбаштыр, комсомол комитеттериниң онза кичээнгейин профессионал-техниктиг өөредилгениң училищелеринче көрдүндүрер ужурлуг.

Дээди өөредилге черлериниң сургуулдарының ортузунга кижизидилгелиг ажылдың айтырыгларынга илеткелчи тодаргай доктааган. Улустуң күш-ажылчы амыдыралынга идепкейлиг киржиринче студентилерниң чүткүлү диплом болгаш курс ажылдарының чугула темаларында, кур черлерже чоруп турарында, көдээниң электрижилилгезинде болгаш өске-даа ол ышкаш чүүлдерде илереп турар. Ындыг болза-даа студент аныяктарның ортузунда идеологтуг ажылда эвээш эвес четпестер база бар.

Совет патриотизминиң ёзузунга, коммунизмниң херээнге бердинген болур чорукка өзүп орар салгалды кижизидеринге онза кичээнгейни бөгүн көрүндүрер ужурлуг бис деп, эш Павлов ургулчулеп чугаалаан. Ону бистен моральдыг дүрүм, бистиң партиявыс негеп турар. Улуг Ленинниң амыдыралының болгаш ажыл-чорудулгазының үлегер-чижээнге аныяктарны кижизидери комсомол организацияларының бирги хүлээлгези болур. Совет патриоттуң кол мөзү-шынары болза идея талазы-биле бүзүрелдиг, партийжи чорук. Совет Ада-чуртка кызыгаар чок ынакшыл, социалистиг революцияның чаалап алыышкыннарын камгалаарынга баштайгы кыйгырыгны ёзугаар туруптарынга белен чорук болган турар ужурлуг.

Аныяк салгалдың политиктиг чырыдыышкынының айтырыгларынга доктаагаш, эш Павловтуң медеглээни болза, марксизм-ленинизмни коммунистиг тургузуушкунуң практиктиг сорулгалары-биле шуут холбаштыр өөренирин хандырып турары аныяктарның политиктиг өөредилгезиниң ындыг организациязы бирги чергениң ужур-дузалыг болуп турар.

Илеткелде аныяктарның күш-дамыр талазы-биле белеткелиниң айтырыглары чырыттынган. аныяктарның парлалгазының, радионуң болгаш телевидениениң коммунизмниң аныяк тургузукчуларын кижизидеринге онза чугула ролюнуң дугайын айыткан.

Амгы үе-чадада литератураны болгаш уран чүүлдү хөгжүдериниң айтырыгларынга эш Павлов улуг кичээнгейни көрүндүрген. Бистиң литературавыстың болгаш уран чүүлдүвүстүң дугайында кончуг ак-сеткилдиг болгаш найыралчы чугаа СЭКП ТК-ның Пленумунга болган дээрзин ол чугаалаан. Бистиң партиявыс четпестерниң дугайын кезээде ажыы-биле чугаалап, оларны чайладырының аргаларын айтып берип турар. Чогаадыкчы интеллигенция-биле, аныяк чогаалчылар болгаш шүлүкчүлер-биле бистиң ажылывыс боттуг четпестерлиг турганын ам каңдангызындан-даа артык тодаргай көрген бис. Мурнакчы совет уран чүүл болгаш литература дээш демиселге бистиң аргаларывысты иледе четпес ажыглап турган бис.

Илеткелдиң бир бөлүүнге бүдүрүлге принцибиниң аайы-биле комсомол органнарының эде тургузулгазының анализин тодараткан. Ол эде тургузулга аныяктар-биле идеологтуг ажылга шынар таланың өскерилгелерин болдурган, ону улам тодаргай, чүткүлдүг, ээштиг болдурарынга дузалаан.

Совет аныяктар, хөй миллион комсомолдуң боттарының бүгү амыдыралын, бүгү бодалын, күзелин болгаш чүткүлүн коммунизмни тургузарының улуг херээнге бараан болдурар дээрзин байырлалдыг-биле дангыраглап турар деп, С. Павлов илеткелиниң түңнелинде медеглээн.

Илеткелдиң талазы-биле санал бериишкини эгелээн.

Дагестанның баштайгы миллион пуд тараазы

МАХАЧКАЛА, июль 8. (СЭТА-ның корр.). Дагестанның оргу шөлдеринде күзүн чашкан кызыл-тастың массалыг ажаап алыышкыны эгелээн. Кизляр бүдүрүлге эргелелиниң ажыл-ишчилери кезиидени дүрген темпи-биле чорудуп турар. Беш-ле хүн иштинде тарылга шөлүнүң дең кезииниң тараалары ажаап алдынган. Тараажылар күрүнениң шыгжамырынга хүн бүрүде-ле муң ажыг тонна тарааны уруп берип турар. Дербентск, Хасавъюртовск болгаш өске-даа бүдүрүлге эргелелдериниң колхозтары кызыл-тасты база садып эгелээннер. Дагестанның ажыл-агыйлары Төрээн чуртка баштайгы миллион пуд тарааны садып киирген.

В. И. Лениниң ажылдары румын дылда

БУХАРЕСТ. (СЭТА). Румын Улус Республиканың күрүнениң политиктиг ном үндүрер чери «В. И. Ленин Аныяктар дугайында» деп чыындыны румын дылга парлап үндүрген. Ол чыынды номда В. И. Ленинниң аныяктарга хамаарышкан чүүлдерин, чугааларын, чагааларын, а ол ышкаш ажылдарын киирген.

Найыралдың аян-чоруу-биле

Венгер Улус Республиканың партия-чазак төлээлериниң Совет Эвилелинге келгени

ЧОП. Июль 9. (СЭТА). Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чалааның ёзугаар Венгер Улус Республиканың партия-чазак төлээлери бөгүн Совет Эвилелинде чедип келген. Төлээлерни Венгрияның социалистиг ажылчын партиязының бирги секретары, венгр революстуг ажылчын-тараачын чазактың даргазы эш Янош Кадар баштап чоруур.

Кызыгаарда Чоп деп станцияга агаарның байдалы таарымча чок турза-даа, ажылчы чоннарның хөй санныг төлээлекчилери чыглып келген. Ак-дунма Венгриядан келген эргим аалчыларны уткуп алыр дээш Украинаның Министрлер Чөвүлелиниң даргазы И. П. Казанец, ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министриниң бирги оралакчызы В. В. Кузнецов, Украинаның даштыкы херектер министриниң оралакчызы С. А. Сливченко, түс чериниң партия болгаш совет организацияларының удуртукчулары, ажылчы чоннарның хөй санныг төлээлекчилери чедип келген. Төлээлерни уткуп алыр дээш Москвадан Венгрияның Совет Эвилелинде элчини Йожеф Сипка кадайы-биле база журналистер четкилеп келген турган.

И. В. Казанец биле Я. Кадар чугаа солушканнар.

Оон соонда венгер аалчылар тускай поезд-биле Москваже чорупканнар.

* * *

МОСКВА, Июль 10. (СЭТА). ВСАП ТК-ның бирги секретары, Венгрияның революстуг ажылчын-тараачын чазааның даргазы Янош Кадарга баштаткан — Венгрияның партия-чазак төлээлерин Москва бөгүн эртен чүректиң ханызындан уткуп алган.

Эш Янош Кадарны болгаш ВУР-нуң партия-чазак төлээлериниң өске-даа кежигүннерин СЭКП Төп Комитединиң Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазы Н. С. Хрущев, Коммунистиг партияның база Совет чазактың өске-даа удуртукчулары, Москваның ажылчы чоннарының хөй санныг төлээлекчилери уткуп алганнар.

Киев вокзалын байырлалдыы-биле шимеп каан турган. Москва гарнизонунуң шериглериниң хүндүлүг таңныылын тургускан, Венгрияның болгаш ССРЭ-ниң күрүне Гимннерин күүсеткен.

Моолга улусчу революцияның тиилээле-ле 42 чыл оюнга холбаштыр

Моолдуң улусчу революциязының 42 чыл оюнга тураскааткан байырлыг хурал дүүн СЭКП Кызыл хооркомунуң хуралдаар залынга болган. Анаа хоорай бүдүрүлгелериниң төлээлекчилери болгаш партия, совет, комсомол база хөй-нити организацияларының ажылдакчылары киришкен.

Ак-дуңмалышкы моол улустуң амыдыралында ол чугула болуушкунунуң дугайында илеткелди совет-моол найырал Ниитилелиниң Тыва салбырының харысалгалыг секретары П. Т. Киселев кылган.

Ол темага хамаарышкан лекция, беседаларны «Билиглер» нептередир Ниитилелдиң кежигүннери Кызыл бүдүрүлгелеринге база чоруткулаан.

Эки организастаан

Өвүр районда «Торгалыг» колхозтуң Чаа-Суур сүт-бараан фермазы байырланчыг шиметтинген турган. Шагның дөрт ээлчээнде, чайның хүннери шынап-ла магалыг. Чыраа, саякты мунган, чычаан, тергеде олурупкан, омак-хөглүг кижилер колхозтуң бүгү ажыл участоктарындан улаштыр кээп-ле турган.

Часкы хову ажылын чедиишкиннинг доосканынга, ниитиниң малын организастыг чайлаглатканынга холбашкан колхозчу ажыл-ишчилерниң ол байырлалы көрүштүг эрткен. Олар чедиишкиннин түңневишаан, моон соңгаар улам бедик көргүзүглүг ажылдаарынга тодаргай сорулганы айыткан. Ол дугайын парторганизация секретары эш Оолакай болгаш санал берген өске-даа эштер чугаалаан.

Ажыл-ишчи байырлалга бараалгаткан спорт көргүзүглери солун болгаш массалыг болган. Шилиндек 32 мөгелерден бызанчы Алдын-Херел шүүлген, механик Кызыл-оол ужүүрлешкен. Оон дараазында хол бөмбүүнүң командалары улашкан. Оларның аразында Түлүш, Бара-оол, Данзан-оол болгаш өскелерниң-даа чараш ойнаарын көрүкчүлер магадап, хол часкаашкыны диңмиреп турган. Аът чарыштырылгазы оон-даа солун эрткен.

Маевканы организастааны багай эвес. Аъш-чемниң буфеттери, үлетпүр бараанарының садыгаашкыны эки тургустунган. Ол хүн байырлалдың ёзулуг дыштанылга хүнү болган.

Көвүрүгнү тудуштурган

(Улуг-Хемни кежир көвүрүг удавас ажыглалга кирер)

Улуг-Хемни кежир көвүрүгнү тудуп доозарынга чедир ай арткан. Ынчангаш оон тудуунда ажылдар Тываның ышкам изиг чайындан артык изиг хайнышкынныг чоруп турар. Көвүрүгнүң бир чартыының ооргазы апрель айда-ла салдынган, ам белен, а ийиги чартыының июль 8-те кежээкиниң алды шакта салган, ынчангаш шапкын Улуг-Хемни кежир быжыг мөзүлүг кылын демир оорга чыдыпкан. Көвүрүгнүң ийиги чартыының хемниң ол чарыынга эрик кырынга эптеп кылган, ону бирги чартыы-биле тудуштурарда бетон адагаштар кырынга чуукталар салып быжыглааш, оларның кыры-биле электри кужу-биле ажылдаар күчүлүг лебедка-биле чылдыр тыртып эккелгеш, көвүрүгнүң бирги чартыы-биле тудуштурарын доозупканы ол. Ам ону бетон адагаштар кырынга салыр дээш күштүг домкраттар-биле көдүртүп, ыяш чуукталарны уштур, адагаштар кырын таарыштыр дескилээр ажылдарны кылып турар. Көвүрүгнүң ийиги чартыын бирги чартыы-биле тудуштурарын болгаш озал-ондактыг ажылдарны көвүрүгнүң тудугжулары чедиишкинниг кылып доосканнар. Ылангыя лебедка башкарыкчылары Василий Бостецкий биле Александр Катулин, база бригадир Дмитрий Джуган, көвүрүг тудугжулары Константин Басов, Иван Козлитин, Михаил Джуган, Николай Горов, Дмитрий Липер олар онза кызымак ажылдааннар.

Көвүрүгнү ажыглалга кииреринге чедир чангыс-ла ай арткан, ынчангаш көвүрүг тудугжуларының кижи бүрүзү арткан ажылдарның хемчээлин, оларны кылып доозар үе-шактарны салаа базып санап турар. Ындыг болбас аргажок, чүге дээрге бо коллектив ындыг көвүрүглерни хөйнү туткан, чылчылы-биле чыглып, немежип, мергежип, хөгжүп келген дуржулгалыг коллектив-тир. Оон бригадири эш Джуган ам кылыр ажылдарны мынчаар допчулады:

— Көвүрүгнүң кол өзээ—оорга ам салдынган. Оон ийиги чартыын адагаштар кырынга чыттырыпкаш, арткан ажылдарны кылдыр бис. Ооргаиың ийиги чартыын бетон адагаштар кырынга чыттырып, ону эптээр ажылдарны үш хонукта кылып доозар бис. Оон сөөлүнде бетон плиталарны ол оорга кырынга чадып, оларның тиглерин дуглаар бис. Бо ажылдарны чеди хонукта кылып доозар бис. Арткан хонуктарны сөөлгү ажылдарны кылып доозарынга чарыгдаар бис.

А. ДАРЖАА.

ЧУРУКТА: Улуг-Хемни кежир көвүрүгнү тудуштурганы.

Фото В. ДУТКОВТУУ.

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ

Коммунистерниң бүдүрүлгеге мурнакчы ролю

Тес-Хем партkомунуң ээлчеглиг пленумунга бүдүрүлгеге коммунистерниң мурнакчы ролюн бедидер дугайында айтырыгны партком секретары эш М. Кызыл-оолдуң илеткелин барымдаалап чугаалашкан. СЭКП-ниң XXII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш, ТК-нын март, ноябрь Пленумнарынга үлетпүр болгаш көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелерин хөгжүдер, улус ажыл-агыйынга партийжи удуртулганы күштелдирер дугайында үндезин айтырыгларны чугаалашкан. Июнь Пленумунга коммунизмниң тиилелгези дээш демиселде эң чугула сорулгаларның бирээзи — идеологтуг ажылдың ээлчеглиг сорулгаларын бүгү талазы-биле чугаалажып көрген. Ленинчи партияның Төп Комитединиң директивтиг айтышкыннарын удуртулга болдурраш, парткомнуң пленумунга коммунистерниң бүдүрүлгеге мурнакчы ролюн бедидер дугайында айтырыгны бир-ле дугаар тускай чугаалажып, шиитпирлээр өйү келген ол чугула ажылды чогуур үезинде көрүп турар-дыр деп, илеткелчи болгаш санал бергеннер аажок үнелеп демдеглээннер.

Партком болгаш эге организациялар бүдүрүлгениң чугула адырларын коммунистер-биле быжыглаар, оларның бүдүрүлгеге мурнакчы ролюн бедидер дээш, чамдык ажылдарны кылганын база ажыл-чорудулгага ооң кошку түңнелдиг болуп турарын илеткелчи тодаргай саннар болгаш фактылар-биле көргүскен. Партkомнуң учётунда бүгү коммунистерниң 44 хуузу материалдыг байлакты шуут боттары-биле бүдүрүп турар черлерде ажылдап турарлар. Районнуң ажыл-агыйының кол адыры — мал ажылында бүгү коммунистерниң 40 ажыг хуузу киржип турар. Бүдүрүлге-биле шуут холбашкан ажылдарда коммунистерниң «Коммунизмче орук» колхозта 66,6 хуузу, «Чодураа» колхозта — 62 хуузу хаара туттунган.

Бүдүрүлгеге партийжи удуртулганы күштелдирип, аңаа коммунистерниң киржилгезин өстүргениниң түңнелинде районнуң көдээ ажыл-агыйының ишчилери көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрер болгаш ону күрүнеге садар хүлээлгелерин чүгээр күүседип турар апарган. Район күрүнеге дүк садарының чартык чыл планын июнь 24-те 103,5 хуу күүсеткеш, республикада бир дугаарында рапорттаан. Малдың өске-даа продуктуларын күрүнеге садары дүрген темпи-биле чоруп турар. Ажыл-агыйжы бо чедиишкиннер болза, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинге коммунистерниң биче эвес рольдуг болуп келгенин чугаалап турар.

«Чодураа» колхозта партбюро бүдүрүлге адырларынга коммунистерни быжыглаарда, оларның билиг, мергежилин болгаш күзел-сонуургалын эки өөренип, ажылга ажыктыг талазын кол барымдаалап турар. Ында бүгү бригадаларны, фермаларны коммунистер удуртуп турар. Партбюро секретары эш Байыр-оол коммунистерге даалганы тодаргай берип, оларның бүдүрүлгеге киржилгезин идепкейжиткен. Ооң түңнелинде колхоз июнь 25-те бирги чартык чылда күрүнеге эът садарының планын 100 хуу, сүттүүн — 100 хуу, дүктүүн — 133,8 хуу күүсеткен. Коммунист Ензак бодунуң күзели-биле ферма эргелекчилеп баргаш, ооң ажылын кыска хуусаада экижиткен. Ферма коммунистиг күш-ажылдың доозу деп атты чедип алган. Фермада эки дериглелиг кызыл булуң болгаш чунар бажың доктаамал ажылдап турар. Ферма ажылдакчыларының бажың бүрүзүнге радиону, электрочырыткыны киирген. Парткомнуң бюро кежигүнү эш Дамзырыңның удуртканы бот-орулга чарылгалыг хойжу бригада 100 баш хойга оңаалтыр 86 хураганны менди доруктуруп, хой бүрүзүнден ортумаа-биле 2,5 кг дүктү кыргып алган.

Шуурмактың үлетпүр комбинадында парторганизация кижилер-биле ажылды экижидип, социалистиг чарышты калбартып тургаш, комбинаттың ажылын мурнукузундан дыка экижиткен. Комбинат алды айларда ниити продукция бүдүрер планын 107,7 хуу, барааннар продукциязы — 137,7 хуу күүседип шыдаан. Парторганизация мастерлерниң, цех начальниктериниң ролюн, харыысалгазын бедидер дээш база элээн ажылдарны кылган.

Илеткелчи болгаш санал бергеннер коммунистерниң бүдүрүлгеге киржилгезиниң талазы-биле ажылда ам-даа шыңгыы четпестер барын база хөйүбиле илереткеннер. Ылаңгыя «Тес-Хем» совхозта, «Ак-Эрик», Ленин аттыг колхозтарда, райпода парторганизациялар коммунистерниң бүдүрүлгеге мурнакчы ролюн мынчага чедип ап шыдаваан. «Тес-Хем» совхозта партком (секретары эш Ламажап) коммунистерниң чурум чок чоруктарын чогуур өй-шаанда партийжи ёзу-биле этпээн. Совхоз көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрер болгаш садар онаалгазын күүседирин хожудадып, картошка олуртур планын үскен, тудуг планы үстүрүнүң кырында туруп турар.

Ленин аттыг колхозта парторганизация чоннуң ортузунга кижизидилге ажылын дыка сула тургускан. Ында арагалаар, ажылга үнмес, күш-ажылдың болгаш ниитиниң сагылга-чурумун хажыдар чоруктар-биле демисел кошкак. Ол колхоз база күрүнеге эът, сүт садарының планнарын озалдаткан. Ында июнь бирге чедир 3300 ажыг улуг-биче малдар өлген.

Пленумга райкүүскомнуң культура болгаш улус өөредилге килдистериниң, коммунал ажыл-агыйның, харылзаа конторазының, районда «Сельхозтехника» салбырының, комсомол райкомунуң болгаш өске-даа черлерниң удуртукчуларының аттарынга чидиг болгаш чөптүг шүгүмчүлелдер болган.

Пленумнуң үндүрген шиитпирлериниң күүселдезин чер-черге боттандырары-биле парткомнуң төлээлерин пленум болганының даартазында хүн чогуур сургаалданы бергеш, аъткарып үндүрген. Ам олар парторганизацияларда, ажыл-ишчилер аразында организакчы, кижизидикчи ажылды күштелдирип, СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин чоңга таныштырып чоруп турарлар.

100 хойдан 110 хураган

«ЭЛЕГЕС», совхозтуң хойжузу **Чооду Чалбааның** ат-сураа бистиң республикага эки билдингир. Ол — хөй чылда хой кадарып келген, арга-дуржулгалыг хойжуларның бирээзи. Бо чылын хоочун малчын чүс хойдан чүс он хураганны менди камгалап ап, Төрээн чурттуң мурнунга алган хүлээлгезин алдарлыы-биле күүсеткен. Эш Чалбаа чоокта чаа болуп эрткен, республиканың көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының чөвүлел хуралының киржикчизи болуп чораан. **Чурукта: хойжу Чооду Чалбаа.**

Фото В. Лутнёвтуу.

Улуг-Хемден медээлер

НЕМЕЛДЕ ДЕҢЗИ

«Найырал» совхозтуң Урбүнде хаван фермазынга эш О. Лопсаң сөөлгү 3 чылда үргүлчү ажылдап келген. Ол бо хүннерде районнуң мурнакчыларының одуруунда туржуп, бирги чартык чылда күрүнеге 30 тонна 800 килограмм эки шынарлыг хаван эъдин берген. Ооң күрүнеге киирген аныяк хаваннарының ортумак дириг деңзизи 88 килограммдан өрү болган.

Амгы үеде ажаакчының хайгааралында 346 баш хаванның баш бүрүзү дүн-хүнде 550 грамм чедир немелде деңзини немеп турар.

• • •

«ҮТКА 25 чылы» совхозтуң хаван ажаакчызы Мария Домаажык фермада чарыштың тиилекчизи болуп, бирги чартык чылда бедик көргүзүгнү чедип алган. Ол дузалакчы эжи-биле эрткен 6 айларда 1000 хаванны семирттир азырап келген болгаш оларның бирээзиниң-не ортумак деңзизи дүн-хүнде 420 грамм чедип турар.

Совхозтуң Ак-Туруг салбырында инек кадарчызы Сагаан Долуманың кадарып турары 84 баш инектериниң баш бүрүзү дүн-хүнде 600 граммны немеп турар. Ындыг янзылыг көргүзүгнү Иштии-Хемде бызаа ажаакчызы аныяк кыс Валентина Чооду чедип алган.

• • •

Районнуң «Х улуг хурал» колхозунуң инек кадарчызы Донгак Назыты эът бүдүрүлгезин улам көвүдедир дээш семирттип турары 150 баш инектерин таарымчалыг одарда чедирген. Чоокта чаа кадарчының кодановдан 42 аныяк шарыларны күрүнеге киирген. Оларның баш бүрүзү 280 килограммдан куду эвес болган.

КӨДЭЭНИҢ КУЛЬТУРЛУГ амыдыралы

Сессияга чугаалашкан айтырыг

Чоокта чаа ажылчы чоннарның депутаттарының Тес-Хем район Советиниң ээлчеглиг сессиязынга чоннуң материал-культурлуг амыдыралын экижидер хемчеглер дугайында айтырыгны чугаалашкан.

Райкүүском, көдээ Советтер, колхозтар баштаар черлери чоннуң материал-культурлуг амыдыралын экижидер дугайында тускай хемчеглерни ажылдап кылгаш, оларны боттандырары-биле чамдык ажылдарны кылган.

«Коммунизмче орук» колхозтуң Шолук-Аксынга сүт-бараан фермазын өскээртен көжүрүп, чаа төптү тудуп эгелээш, 4 чурттаглга бажыңнарын, кызыл булуңну, чунар бажыңны, инек тарып боозадыр пунктуну, ажыл-агый складын тудуп, ажыглалга киирген. Электри чырыткызының, радио дамчыдылгазының шугумун доозуп турар. Дагилди-Өвүрде ажыл-агый саңажылгалыг хойжу бригаданың төвүнде 8 чурттаглга бажыңнарын, кызыл булуңну, чунар бажыңны тудуп доосакн. Аңаа чедир 18 км черге электри шугумун шөйүп чедирген. 500 хой кирер кажааны тудуп турар. Чурттаглга бажың бүрүзү крышалыг, кладовкалыг, түүйбу печкалыг болгаш арыгланыр черлиг. Ниитиниң хөреңгизи-биле аптечкаларны саткаш, малчыннарга халас берип турар. 94 санныг сыртыктарны кылдырткаш, малчыннарга саткан. Сельпо дамчыштыр малчыннарга хевис, радиоприёмник, чадаг-терге, демир орун дээш чугула барааннарны чедирип садып турар. Колхоз төвүнге болган оюннарга, спорт маргылдааларынга малчыннарны организастыы-биле эккеп сонуургадып көргүскеш, дедир чедирип турар. Малчыннарга тудуг кылып турар колхозчуларны чамдык дыштаныр хүннерде болгаш байырлал хүннеринде организастыы-биле эккеп, чунар бажыңнаарын, кино көөрүн организастап турар. Арыг-шевер бажың болгаш өг дээш чарыштың калбарткан. Ооң тиилекчилеринге вымпелди болгаш акша шаңналды тывсырын доктааткан. Чарыштың түңнелин ай санында үндүрүп турар. Саанчы Идам Севилдин өө бүгү районда эң үлегерлиг, арыг-шевер өг боор турар. Суурнуң бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмүнүң киржикчилери бо чылын суурга 11 удаа, көдээде малчыннарга 3 удаа концерттерни көргүскен. Оюн көргүзүглер-биле кады лекцияларны, беседаларны ажылчы чоннарга база кылып келген. Үш хойжу бригадаларда, бир сүт-бараан фермазында көжер библиотекалар эки ажылдап турар. Эш Сердобовтуң «Амыдыралдың үнези» деп номунуң талазы-биле номчулга чугаалажыышкынын үш хойжу бригадаларының төптеринге кылган. Библиотека эргелекчизи Ширшин Мыдаммаа боттары кээп шыдавас кижилерге боду четкеш, номнарны неделяда бир катап чедирип, беседа кылып турар. Малчын өг-бүле бүрүзү ниинден куду эвес солун чагыдгалыг. Почта чедирригезин база эки организастаттынган.

Шынаа көдээ Соведи, ында колхоз баштаар чери, партия организациязы бо чылын малчыннарга 17 бажыңнарны тудар тургаш 9 бажыңны тудкан. Малчыннар бажыңнарында демир печкаларны түүйбу печкалар-биле бүрүн солуур сорулганы салган. Малчыннарга 40 сыртыктарны, хеп болгаш чем шкафтарын, аптараларны кылгаш садып турар. Малчыннарга үш чунар бажыңнарны база туткан.

Ынчалза-даа ажылчы чоннарның, ылаңгыя малчыннарның материал культурлуг амыдыралын экижидер хемчеглерни райкүүском, чамдык көдээ Советтер болгаш колхозтар баштаар черлери ам-даа четпес боттандырып турар деп сессия бүрүү шаап көрген. Бо чылын районнуң колхозтары болгаш «Тес-Хем» совхоз малчыннарга 184 чурттаглга бажыңнарын тудар тургаш, бирги чартык чылда чүгле 35 бажыңнарны туткан болгаш 18 бажыңнарны тудуп турар. Чунар бажыңны 16-ны тудар тургаш, чүгле 6-ны туткан, 15 кызыл булуңдан 7 кылдынган, 3 хлеб быжырар черлер кылыр тургаш, бирээни кылган, 101 чурттаглга бажыңнарын септээр тургаш, 40 бажыңга септелге кылган.

«Тес-Хем» совхоз бо чылын тудуг ыяжы сөөртүр планын чүгле 50 хуу күүсеткен. Ажыл-агый саңажылгалыг хойжу бригадаларга чаңгыс-даа чурттаглга бажыңы кылбаан. Планнаттынган культура-амыдырал тудуглары база үстүп турар. Тудугга күш-ажыл болгаш сагылга-чурум дыка четпес организастаттынган. Тудугга бар турган аргаларны болгаш курлавырны чедир ажыглавайн турар. Совхоз директору эш Чаламба сессияга санал бергеш, бодунга чогуур түңнел кылбайн, бот-шүгүмчүлекчи болурунуң орнунга совхозта тудуг талазы-биле планның үстүп турарын райкүүскомнуң сула удуртулгазындан, техника-биле четпес хандырып турганындан, банкының чогуур өй-шаанда акшаландырбааныңдан болган деп кол эвес чылдагааннарга туттунарын оралдажып турганы канчап-даа чөптүг эвес. Совхозта ам-даа 60 ажыг малчыннарның бажыңнары чок.

«Ак-Эрик» колхозта малчыннарның 85 хуузунуң чурттаглга бажыңнары чок. Бо чылын тудуг материалдарын белеткээр болгаш сөөртүр планнарын үскен. Ийи хойжу бригадаларның төптеринде тудуглар кылырын амга чедир эгелевээн. «Чаа орук» колхозтуң ажыл-агый саңажылгалыг хойжу бригадаларының төптерин кааа кылыры безин шиитпирлеттинмээн. Колхоз малчыннарга 15 бажыңнарны тудар тургаш, чүгле 4 бажыңны туткан, 9 бажыңнарны септээр тургаш, чүгле 2-ни септээн. Ол колхозта 90 ажыг малчыннар база чурттаглга бажыңнары-биле хандырттынмаан.

Районда малчыннарга 36 көжер библиотекаларны организастап, чыл эгезинден бээр уран чүүл бөлгүмнериниң концерттерин 36 удаа көргүскен. Ленин аттыг колхозтуң Мөрен салбырында, «Коммунизмче орук» колхозта бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнериниң киржикчилери малчыннарга оюн көргүзер, таныдылга ажылы чорудар талазы-биле идепкейлиг болганнар. «Чодураа», «Ак-Эрик», «Чаа орук» колхозтарның, «Тес-Хем» совхозтуң уран чүүл бөлгүмнериниң малчыннарже үнүүшкүннери болбайн турар. Уран чүүл бөлгүмнериниң ажылын үнелеп көрбес, оюн көргүзүкчүлерин машина-биле хандырбас чорук Ленин аттыг колхозтуң даргазы эш Чымбаның талазында бар.

Малчыннар уруглары тургузар ужурлуг ясли-садтарда 340 ажыг уруглардан чүгле 100 хире уруглар малчыннарныы боор турар. «Чаа орук», «Коммунизмче орук» колхозтарда ясли-садтарда малчыннарның уругларын эвээшти киирген. Ында уруглар албан черлери арыг-шевер эвес, чеми чаңгыс аай, картофель, ногаа аймаандан чем кылбайн турар. Уруглар чалгаарап турар. Чамдык малчыннар уругларын аппаргаш дедир эккелбейн турар.

Депутаттар эштер Чаламба (совхоз директору), Балган (Шынаа көдээ Совединиң даргазы) өгнүң шынарын, хевирин экижидер, чылыг болгаш чараш болдурар айтырыгны бир янзы көөрүн база заводка кылган өглерни көвүдеди эккеп садар дугайын саналдаан. Депутат эш Суван-оол (Сарыг-Булуңда школа директору) бодунуң саналынга малчыннарда хөй үрелик, батерей чок приёмниктерни септээр болгаш ажылдадыр аргажок боор турарын, соңгукчуларның ол талазы-биле чөптүг негелделери боттанмайн турарын онзалап айыткан. Көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери ырак черлерде малчыннарга барбас, оларның ажыл-амыдыралын хандыр өөренип көрбес, боттуг дуза чедирбес деп, «Тере-Хөл» колхозтуң хойжузу депутат эш Чап бодунуң саналынга шүгүмчүлээн.

Чоннуң амыдыралын хандырар хүлээлгезин райпо кончуг четпес боттандырып турар. Автолавкалар малчыннарга баар графиктиг хажыдып, неделя-неделязы-биле барбайн турар. Идик септээр, хеп даараар кижилерни малчыннарже үндүрерин практикалавайн келген. Райпога сүт, хымыс эккээрге саададыр, хүлээп албас таварылгалар хөй удаа болган. Столоваяда чемнин шынары багай, арыг-силиг эвес. Самагалдайга безин чамдыкта хлеб узуктели бээр.

Коммунал ажыл-агый чери (даргазы эш Бадарчы) бодунуң хүлээлгезин ырак күүседип шыдавайн турар. Самагалдайда баш таарар чер чок. Чүгле чаңгыс кудук ажылдаар. Чунар бажың неделя-неделязы-биле ажылдавас, суу соок, чылыдып одаваан, бус чок болур таварылга хөй. Чурттаглга бажыңнарын хуваар, хөлезиниң төлээр ажылда корум-чурум чок чорук үргүлчүлевишаан.

СЭКП ТК-ның июль Пленумунуң шиитпирлерин удуртулга болдургаш, ажылчы чоннарның материалдыг болгаш культурлуг амыдыралын үндезини-биле экижидер херекке Советтерниң, культура-чырыдыышкын болгаш кадык камгалал черлериниң, чоннуң бот-тывынгыр хөй-ниити организацияларының, колхозтарның болгаш совхозтуң, садыг болгаш коммунал ажыл-агый черлериниң ажылын күштелдирери нче угланган хемчеглерни сессия айыткан.

ЧЕДИ УРУГЛАРНЫҢ АДАЗЫ

«Ада-иезин хелчок дозаан, аажы-чаңы ол-ла олчаан» дижир болгай бис. Уругларның аажы-чаңының үндезиннери, кижизидилгениң баштайгы чаңчылдары өг-бүледен хамааржыр дээрзи кончуг шын.

Иениң киржилгези чокка бодунуң чеди уругларын шын кижизидип турар ада Монгуш Самбылович Кончукту маңаа көрүп көрээлинер. Ол «Сүт-Хөл» совхозтуң Киров салбырында ажылдап турар. Хеймер уруу 3 харлыг турда, оларның иези аар аарыгдан мөчээн. Өг-бүлеге ие чоктуң бергедээшкиннерин кандыг дээр боор. Ынчалза-даа Кончук уругларын сагыштсыратпаан. Ооң уруглары арыг-силиг, чурумнуг, хыннангыр, найыралдыг өскен. Олар бажыңнга кылыр ажылдарын түс-түсте билирлер.

Сагыш човангыр ада уругларын школага чогуур үезинде өөредип, школа-биле харылзааны быжыг тудуп, бажыңынга шын кижизидилгени хайгаарап турган. Ол төрелдер хуралынга саналдаан, башкылары-биле чугаалажып сүмелешкен турары таварылга эвес. Ооң түңнелинде Монгуш Самбыловичиниң уруглары шупту эки өөренип, башкыларынга мактатканнар. Адазы уруглары дээш сагыш салып, совхоз бүдүрүлгезинге карак-кызыл ажылдап, аъш-чем, идик-хеп-биле уругларын эки хандырып келген.

Ам биче уруу Зоя дөрткү класседе, Миша чедиги класседе, Марта тоску класседе шилчээннер. Улуг уруу Монгуш Бичинмаа Кызылдың № 2 школазының он бирги клазын чаа доосакн. Монгуш Дөстей-оол Кызылдың башкы институдунуң бирги курузун дооскан. Улуг оглу Монгуш Базыр Красноярскиниң башкы институдун дооскаш ажылдап турар. Өске бир оглу база аныяк салгакчыларны өөредип, кижизидип турар.

Аданың үлегерин Монгуш Самбыловичиден ап болур. Уруглар кижизидериниң айтырыгынга чамдык адаларның харыысалга чогун билир болгай бис: бажыңынга арагалаар, шошсодаа кылыр, уруг-дарыын коргудар. Уругну чүгле башкылар, школа кижизидер хээр хөөннүг адалар ам-даа бар.

Ажы-төлүнүң келир үеде амыдыралының оруун ажыдып, коммунизм тургузукчузу — салгакчы кадрларны шын орукче киирип өстүрген. 55 харлыг ада Монгуш Кончук бисче үлегер чижек-тир.

О. ЧАҢ-ООЛ.

Чогаалчы Салчак Калбакхөрекович Тока «Ада көрбээнин оглу көөр» деп документалдыг тоожуну бижээн, ында «Тыва кобальт тудугунуң» мурнакчы ажылчыннарының бирээзи, даг өрүмнээр станоктуң ээлчег мастери, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаты **Сергей Мөчекович Түмен-хөөнүң** дугайында чугаалап турар.

Ол чогаал болза аныяк тыва үлетпүрүнүң сураглыг ажылчыны Түмен-хөөнүң адазы Мөчектиң, иези Саглаймың феодалдыг Тыва уезинде аар-берге, ядыы-түреңги амыдырал-чурттаглганы көрүп, феодалдарга болгаш дужүметтерге дарладып чорааныңдан эгелээр. Ооң соонда эки-турачы шериглер-биле кады Мөчек дээрбечи идегеттерни чылча шапчырынга киришкенин, аас-кежиктиг амыдырал дээш демисежип чорааныз, Сергей Мөчекович Түмен-хөөнүң эр боор өзүп келгенин, күш-ажылчы баштайгы базымнарын, ооң алдын уургайынга ажылчын болганын, аныяк тыва үлетпүрүнүң мурнакчы ажылчынынга чедир өзүп, дадыканын, ам коммунистиг ниитилелди тургусчуп турар чоннуң төлептиг оглу апарганын чогаалчы бо чогаалда чуруп көргүзүп турар.

Салчак Калбакхөрекович Токаның «Ада көрбээнин оглу көөр» деп чогаалының эң сөөлгү төнчүзүнден үзүндүнү моон адаанда парлап дывыс.

Чогаалчының ол ному ам удавас республиканың ном садыгларынга үнүп келир.

„АДА КӨРБЭЭНИН ОГЛУ КӨӨР“

(Документалдыг тоожудан үзүндү)

«Кежээниң мурнунда хүнүү,
Чалгааның мурнунда чаргы».
(Үлегер сөс).

— Уувус кайнаар ирги?

— Хову-Аксынче, Саша. Сергей Түмен-хөөнү барып аалдаалы, амыдыралын, ажылын сонуургап көрээли.

Хову-Аксы кайы сен дээш хапты-выс. Кызылдың кырын март айның эртенги туманы шуглапкан, бежен метрден ырадыр чүү-даа көзүлбес. Саша фаразын артында чырыдып алган, орукка айыыл таваржы бээринден сестип, чырыын өй-өйде чивеңнедип чоруп орган.

Хову-Аксының кобальт металлдыг Кара-Хая хээр даа бичии карандылай берген, ооң баарында «Элегес» совхозтуң сүт-бараан фермазының малдары ол дагда амырап оъттап эгелээн. Өске дагларның хары олчаан, хүннүң караанга кылаңайнып, карактыы чылчырыктадырып турган. Кара-Хаяның мурнуу баарында, ооң шиш бажы-биле демей, бедик хоолайның бажындан кара-көк ыш бүлгүрүп үнүп, ол кавыны тумаңналдырып турар, хар дег ак чугайлыг бажыңныг, 2500 киловаттыг бус электростанциязы база-ла чайынынган. Ооң кедээзинде автогараж болгаш мехмастерская адаанда ыяш заводу, бетон хоюдар болгаш демир бетоннуң конструкцияалар кылыр заводу. Ол-ла тудугларның чөөн талазында даш хоюглаар азы кобальт комбинадының кол өзээ болур фабриканың нолевой циклазын тургузуп эгелээн. Ол-ла тудуглар болза Кара-Хаяның чүс-чүс чылдар иштинде хойлап, камгалап, чылыы-биле опейлеп келген эртинезин ажытлаарының тудуглары болур-дур.

Кобальт тудуун боттандырып турар кижилер-биле таныжып көрээлинер, эргим номчукчулар. Коммунистиг күш-ажыл бригадазының кижилерин көрүп көрээлинер.

Валерий Кунгаа болза кижи ортузу чаа-ла четкен, ортумак сынныг, ак арынныг эр-дир. Шоолуг чугаакыр эвес, ажылдап турарын «чүгээр кылып тур бис, кедизинде бистиң бүдүрүлгевистиң чүрээ болур, даш үүрмектээр фабриканың эге дожаан салып тур бис» — дээрден хөй чугаазы чок ажылчын болду. Ооң өөрү Сергей Түмен-хөө, Чолдак-оол Ак-оол, Григорий Захаров суглар ажиниң систерин деткип, ооң шуудап турарын ажыдып, ол болза ам ийи чыл дургузунда коммунистиг күш-ажылдың бригадазын даргалап турар кижи. Партия кежигүнү, каш удаа шаңнатпан дээрзин тайылбырлап турганнар.

— Чаңгыс бодумну мактааш канчаар мен. Боттарыңар база-ла ындыг болгай силер. Бистиң бүдүрүлгевисте 200 чыгам кижи киржикчилиг он ажыг коммунистиг ёзу-чурум-биле ажылдаар бригад бар болгай, ындыг болганда, чаңгыс бодумну мактааш туруп бээримге» кайын боор — дээш Кунгаа база-ла ыттавайн барган.

— Кунгааның оозу-даа шын. Бистиң Хову-Аксының ажылчыннарының улуг нуруузу ажыл нормазын ай санында ажыр күүседип турар. Чижээ, Кунгааның бригадазы бо чылдың бир айының планын 110 хуу, ийи айның — 120 хуу күүсеткен — деп, амдыгаа чедир хажыызында бистиң беседавысты дыңнап турган нам үүрүнүң секретары Ноокай тайылбырлаан. Оон үргүлчүлээн. — Ооң бааажызы болза Кунгааның, ол ышкаш Чолдак-оол Ак-оолдуң, Иван Поданевтиң, Сергей Түмен-хөөнүң, Григорий Захаровтуң болгаш өскелаа он-он кижилерниң карак-кызыл ажылдаарында. Оларның бригадазында азы звеноларында ажылга үнмээн боор, прогул кылыр деп чүвени танывас, харын ажылды боттандырарының дугайында чаа аргалар бодаар, кылган чүвезиниң санындан ашкаш, шынарын чугулалап көөр, аразында маргылдаа-чарыштың нерээзин тургузуп алган, ооң үре-түңнелин ай эрткен тудум-на улур-ледир хынажыр. Түңнел үндүрер мындыг улус. Арага-хымыска хандывас, хөй-ниитиниң ажылынга киржир, бодунуң бүдүрүлге болгаш нити политикалыг билиин үзүк чокка бедидип турар эштер. Дончулаарга, коммунистиг, ленинчи ёзу-биле ажылдап турар. Партияның эге организациязы коммунистиг мөзү-чурум-биле ажылдаарын бүгү бүдүрүлгеже калбаз-биле хандырар дээш оралдажып турар. Ындыг-даа болза арай күш четпейн турар бис. Тудугнуң баштаар черлериниң чамдык ажылдакчылары, түс-түс бүдүрүлгелерниң иштинге кирбес, саазын бижиир, медээ, санал манаар, стол артынга шенээн, стул кырынга чүвүрүнүң дүвүн өөринге өй кижилер ам-даа чок эвес...

— Партия комитеди ол-ол байдалдарны кайын анаа көрүп олурар деп, чогуур хемчеглерни ап турар-ла ыйнаан?

— Четпестер бар ийин. Партия комитединиң даргазы Клёновту бистиң буровой вышкага эңир чылдан бээр көрбээн болгай бис.

— Тудугга, разведкага кижилерниң ортузунга ёзулуг ажыл кылбас, орустап чугаалаарга, хүн дүрген эртсин дээш, төш соктап олурар кижи канчап парткомнап турар чоор? Атла чүве-дир аа!

— Партийжи арын-нүүрүн чидирген, хамык-ла четпестер-биле эптежип, төрел-дөргүл тыртар, партийжи-күрүнезиг чидиг байдалын ышкынган эш-тир ийин. Оон кадында, идепкейлиг партийжи, массалыг ажыл чорудар дээрге, өнчү-хөреңгизи база-ла киженнеп турар чүве боор ийин он — деп үнгеш, чогум кандыг өнчүнү деп турарын Ноокай мыттавайн баарды.

— Ол-даа шын. Тодаргайлаарга Рудоэргелелиниң даргазы хуузунда инектиг, хаван, дагаалыг оон кадына Элегестен «Волга» база-ла эккелген. Кленов дээрге — боду инектиг, «москвичкалыг». Ол хиреде-ле ажыл кылыр, күш-ажылды коммунистиг чадаже көдүрер дугайында бригадтар кезиир чай чок боор турар — деп, кочулай аарак чугаалааш, Түмен-хөө хорадаксай берген турган.

— Партия комитеди ону анаа көрбейн-не тур боор аа?

— Демисежип тур бис. Комиске хынадып, партия комитединге тургузуп, шыңгыы негеп, шүгүмчүлеп, чамдык кежигүннерге хемчег-даа көргүзүп турар. Комсомол, профсоюз талазы-биле массалыг ажылды чаартып тургускан бис.

Хову-Аксының кобальт комбинадының тудуу хайнып-ла турар, комбинат бүрүн болурунга чоокшулаан. 1964 чылда ооң бирги ээлчээн дооскан соонда республика нам, чазактың сагып салыышкынынга мөзү-шынарлыг, аар деңзилиг салыышкынны бээр. Кара-Хаяның эртинези — ажылдап кирипкениниң соонда, ооң рудазы 20-30 чылдар иштинде четчир. Металлдың курлавырын улам көвүдедири-биле тускай рудоэргелелин тургузуп, ооң звеноларының, буровой станоктарының санын көвүдедип турар бис.

Владимир Кузнецовтуң мастерлеп удурткан буровой вышка «КАМ-500» дээр станок Кара-Хаяның лал ортузунда, кырлаңның сиртинде тургустунган. Ырактан көөрге, шывыын союп каапкан чадыр өг өзээ алажыла. Ында он шаа кижи станогун коңгураткан-каңгыраткан турлар. Ону Сергей Түмен-хөө, Владимир Кузьмин, Федор Степанов суглар кылып турар. Олар ында аваангыр, түдүнгүр, эрес хөделип турган.

— Бо канчап турарыңар ол, эштер?

— Авария болган. Чеди хонукта туттуң келдивис. Ам-даа кылып ап шыдавадывыс.

— Чылдагааны чүл?

— Хамык ужур чер үттээр хос демирде. Чаа чүвелер чок чыгыы. Моон бир кыдыы элей берген. Ынчангаш, хандыр киргеш, чер үттээр штанга углу берип болур. Моон ынчап барганы ол-дур ийин.

— Силерниң бо «КАМ-500» деп станогуңар каш метр черже үттеп кирер чүвел? Кайы өйде сынганы ол?

— Чогум эки, авария чок үттеп кирер дээн болза, 500 метрге челирер, мынчангаш, штанга демир база-ла ол хире узун мургу болур, ук боду онза быжыг болбаска үстү бээриниң ужуру ол. Бо удаада 410 метр бар чыткаш, сынганы ол-дур ийин. Түмен-хөө-биле кады маңаа дүн-хүн дивейн ажылдап келдивис — деп, Кузнецов тайылбырлаан.

— План күүсевес, күрүнеге когарал болур, хамыктың улуг айыылы ында. Бүгү советтиң буровиктери партияның, күрүнениң бадылап берген планы дээш ол хире көдүрлүүшкүннүг ажылдап турунда, бистер маңаа, мурнукузу хевээр чаңгыс-ла черге таптап турар кончуувусту көрүнерем — дигеш, Түмен-хөө база-ла хөделип, эш-өөрү-биле кады бурулдып турган.

Каш хонук иштинде дүн, хүн дивейн, кызып ажылдааның ачызында, бүдүрүлгениң хереэ дээш, ооң күрүнеге ужур-дузазы дээш, оларның эрес ажылдааның түңчелинде авариянын уржуун узуткап, станогун кылып алганнар. Аңаа аажок амырап, боттарының холдарын тутчуп — кужур Сережаны, кужур Володяны — дижип, бот-боттарын куспактажып, мойннарынга халбактанып турганнар.

— Ол хире берге аварияны кыска хуусаада узутканыңар дугайында парткомнуң мурнундан база-ла изиг байыр чедирдим, эштер. Моон ынай ындыг чүве болдурбазыңарны барымдаалааш, кичээнгейлиңерни бериңер — дээш, Ноокай кижи бүрүзүнүң холдарын туткаш, төк силгип каан.

— Ам кайын мындыг чүве болур. Кожавыс Иван Поданевтиң чижээ-биле парткомнуң каш удаа саналдааны ёзугаар коммунистиг күш-ажылдың бригадазы болурувусту чедип аар бис — дигеш, Түмен-хөө хоолап, шилдеп каан, алдын ужук-биле бижээн социалистиг хүлээлгезин партком секретарынга көргүскен.

Сандай кырынга таптыы сургей олуруп албышаан, намның секретары Ноокай хүлээлге-биле танышкан.

— Кончуг эки хүлээлге-дир. Чылдың бүдүрүлге планын 5 ай ажыр күүседир, бүдүрүлгени экижидер санал киирер, ажылдың бот-үнезин 140 хуу кудуладыр, станокту 60 хуу ажыр ажыктыг ажылдадыр, бүдүрүлгениң байдалын культуржудар, тускай эртемниг болгаш политиктиг билигни бедидер, хөй-ниитиниң ажылынга идепкейлиг киржир. Оон артык кандыг боор! Эки-дир!

— Бир тээ ындыг болганда, харазында болур бригад хуралынга бо хүлээлгелерни алгаш, күүседири-биле коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп чаагай атты чедип алыры-биле ажылдап кириптер бис — дигеш, Түмен-хөө парторгтуң холун туткан.

Оозу тургаш:

— Чедишкинниг болуңар! Силер ам партияның кандидадынга киргенинерден бээр чыл четкен, чингинеге кирерин бода, коммунист болганында бригаданы баштап, ооң хүн бүру ажылынга болгаш амыдырал-чурттаглгазынга Лениниң аргазын, аажы-чаңын киир! — деп, партком секретары Ноокай чагаан.

— Ол-даа шын. Партияның, Лениниң чагыын кажан-даа утпас, чаныш-сыныш чокка эдерер — кол сорулгам, күзелим ол. Ленин башкының, коммунистиг партияның номналы боттанзын, амгы аас-кежиктиг чурттаглга дээш, социалистиг төрээн чурт дээш карак-кызыл ажылдап, демисежиримни хүлээнип тур мен. Ол болза мээн хамааты ажыл хүлээлгем. Ону ачам ынчаар чагаан, ачам ынчаар күзээн. Ол дээш бодумну, билимимни харамнанмас мен.

— Ада көрбээнин оглу көөр, адазы кылбааның оглу кылыр деп чүве ол ышкажыл, Сергей Мөчекович!

— Кончуг-ла шын, ачам Мөчектиң көрбээнин, оглу мен — Түмен-хөө, кенни Севилбаа, бистерниң уругларывыс Вера, Пета көөрү олдур ийин! Оон кылбааның бистиң кылырывыс ол-дур ийин! — деп каап, Түмен-хөө В. И. Лениниң, ооң соонда Н. С. Хрущевтуң чуруктарынче көрген.

СОЦИ

«...Силернин
жизинге карач
чыннары-биле б
алгаш, кѳрүне болгаш ажыл-агый
рышпас чорук дээш демисел болур».

(1921 чылда моол тѳ
беседазындан).

Тиилелгелиг базым

Акы-дуңма моол улус бѳгүн, июль 11-де, бодунуң национал улуг байырлалын—Моолдуң улустуң революциязының 42 чыл оюн байырлалдыы-биле демдеглеп турар. Араттың революстуг партиязының удуртулгазы-биле, Совет Россияның ажылчын ангызының дузаламчызы-биле 1921 чылда тиилээн Моолдуң улустуң революциязы моол улустуң тѳөгүзүнге чаа үеңи, социализмче хѳгжүлдениң үезин ажыткан.

Моол дээрге хѳгжүлдениң капиталистиг чадазын таварбайн, феодализмден социализмче шуут шилчээн тѳөгүде баштайгы кѳрүне болур. Улустуң эрге-чагыргазының чылдарында малчыннарның хожудангай чурту ам аграр-үлетпүрлүг социалистиг чурт кылдыр хуулган.

Социалистиг бүдүрүлге харылзаалары ам МАР-ның бүгү экономиказында тергиидекчи черни ээлеп турар. Республикада кѳдээ ажыл-агыйны коллективизастаары күүсеттинген. Чуртта үлетпүр, транспорт болгаш эртем, культура шапкыны-биле хѳгжүп келген.

Акы-дуңма моол улустуң социализм тургузуушкунунда чедиишкиннерин сѳѳлгү чылдарның сан чурагайлары тодаргай херечилеп турар.

Улус ажыл-агыйының кол адыры болур мал ажылы чыл бүрүде улам хѳгжүп турар. 1962 чылда малдың баш санын ѳстүрериниң планы 103 хуу күүсеттинген. Малдың 1961 чылда турганынга эрткен чылын 595 муң баш мал немешкен. 1963 чылда малдың чаш тѳлүн камгалап доруктурары чедиишкинниг чорүп турар. Бо чылда мал ѳстүрер планы-биле эрткеп чылдаазындан 300 муң чаш малды хѳйнү доруктурары кѳрдүнген турган, а июнь 15-теги сан медээ-биле алырга, эрткен чылдың ол-ла үезинден 52 муң хѳй мал тѳлүн доруктуруп ѳстүрген.

Чер ажылын хѳгжүдер талазы-биле МАР сѳѳлгү чылдарда улуг чедиишкиннерлиг болган. Сѳѳлгү ийи чылдарда бѳзин тарылга шѳлү 65 хуу, ажаап савалаан тараа 72 хуу ѳскен. Хѳй-хѳй ажыл-агыйлар тараа дүжүүн ѳстүрүп, хѳй-хѳй муң пуд тарааны пландан дашкаар кѳрүнеге дужааган. Бур черлерни шиңгээткениниң түңнелинде чурт бодунуң тараазы-биле бүрүн хандыртынган. Республиканың ажаап алган тараазы ам чоннуң бир кижизинге-ле 328 килограмм онаажып турар апарган. Кѳдээ ажыл-агыйының механиизастаашкыны чыл бүрү ѳзүп турар. 1961 чылга деңнээрге 1962 чылда кѳдээ ажыл-агыйда тракторлар 23 хуу, тараа комбайннары—33 хуу, тараа кестирер машиналар 26 хуу кѳвүдээн.

Кѳдээде коллективизацияның кол хевири—кѳдээ ажыл-агый каттыжышкыннары организас-ажыл-агый талазы-биле быжыгып, коллективтиг ажыл-агыйже шилчээн араттарның материалдыг байдалы экижээн. Кѳдээ ажыл-агый каттыжышкыннарының акша орулгазы сѳѳлгү үш чылдарда 78 хуу немешкен. Оларның 85 хуузу миллионерлер болуп турар.

Кѳдээ ажыл-агыйның коллективизациязы-биле холбаштыр кѳдээде тудуг ажылы калбарган. Чүгле 1962 чылда бѳзин кѳдээ ажыл-агый каттыжышкыннарында 500 ажыг тудуглар ажыглалда кирген, оон иштинде 53 клубтар, кызыл булуңнар, 30 школа бажыңнары, 145 чуртталга бажыңнары туттунган. 1960—1962 чылдарда кѳдээ ажыл-агый машиналары септээр 13 мастерскаялар, тараа складтары 117, ниитиниң чемненилге болгаш садыг черлери 60 ажыг, школалар 70, уруглар садтары болгаш яслилери 70, эмнелгелер 49 туттунган.

Совет Эвилелиниң болгаш ѳске-даа социалистиг чурттарның акы-дуңма дузаламчызы-биле моол улус үлетпүр хѳгжүлдезинде улуг чедиишкиннерни чедип алган. Үлетпүр продукциязының ѳзүлдези МАР-ның улус ажыл-агыйын хѳгжүдериниң бирги беш чыл планының чылдарында 1,4 хуу, ийиги беш чылда—13,1 хуу ѳскен болгаш үшкү беш чылда 17,9 хуу ѳзер турда, үшкү беш чылдың баштайгы ийи чылдарында 18 хуу ѳскен. 1960 чылга деңнээрге, 1962 чылда электри энергиязы ажылдап үндүрери 64 хуу, хѳмүр даш казары 39 хуу, идик бүдүрүп үндүрери 51 хуу, дүк кылыглар 83 хуу, эът болбаазырадыры 20 хуу, хлеб быжырары 91 хуу, далган бүдүрери 2,8 катап немешкен.

Ол-ла үениң дургузунда Толгойтуда электри станциязы, Баян, Ѳлзий, Цаган-Ово деп черлерде хѳмүр даш шахталары, Сухэ-Баторда, Хентийде, Дорнодта, Хархоринде, Мѳренде далган дээрбелери, Толгойтуда нефть баазазы, бажың үлетпүрүнүн комбинады, Улан-Баторда парлалга бүдүрүлгези, үлетпүр комбинадында шевро заводу чижектиг хѳй-хѳй бүдүрүлге черлери ажыглалда кирген. Дарханда үлетпүр тѳвүн Совет Эвилелиниң дузаламчызы-биле чедиишкинниг тудуп турар. Дархан — Шара хем аразында улуг күчүлүг электри шугумунуң тудуу ажыглалда кирген.

Автомобиль транспортундан аңгыда демир орук болгаш агаар транспорту шапкын хѳгжүп турар.

Моолдуң партиязы болгаш чазаа ажылчы чоннарның культурлуг деңнелин бедидер талазы-биле улуг ажылдарны кылып турар. 1960 чылга деңнээрге, 1962 чылда социал-культурлуг хемчеглерге чарыгдал 41 хуу ажыг ѳскен.

Дээди, тускай ортумак ѳөредилге черлеринде, ниити ѳөредилгениң школаларында 153 муң кижи ѳѳренип турар. 1960 чылдаазындан 1962 чылда дээди ѳөредилге черлериниң студентилериниң саны 32 хуу, тускай ортумак ѳөредилге черлериниң сургуулдары 19, школачыларның саны 16 хуу немешкен. Ам чурттуң бүгү чонунуң алды кижи бүрүзүнүң бирээзи ѳөредилгениң кайы-бир хевиринде ѳѳренип турар. Ол-ла үениң дургузунда эмнелгелер 36 хуу, уруглар яслилери 42 хуу ѳскен.

Национал кадрларның дарганы—кѳрүне университединге моол ѳннүктер чоргаарланып турар. Дээди болгаш тускай ортумак ѳөредилге черлериниң ѳскениниң түңнелинде республиканың улус ажыл-агыйының бүгү адырларында тускай эртемниглерниң саны чыл бүрүде-ле ѳзүп турар.

Чечен чогаал болгаш уран чүүл улустуң эрге-чагыргазының чылдарында кѳстүп кѳрбээни-биле хѳгжүп сайзыраан. Чечен чогаалдың янзы-бүрү хевирлери, театр, музыка, киноматография, чурулга болгаш цирк уран чүүлү тургустунган.

Ажылчыннарның, албан-хаакчыларның болгаш кооперасташкан араттарның орулгазы кѳвүдээнинден оларның садып алыр аргазы улгаткан. Оон түңнелинде сѳѳлгү ийи чылдарда чуртта бараан саарылгазы 21 хуу ѳскен.

Моолдуң ажылчы чоннары улус ажыл-агыйын хѳгжүдериниң үш чыл планының сорулгаларын күүсетпишаан, социализмниң материал-техниктиг баазазын чедиишкинниг тургузуп турар. МАР-ның моон ыңайгы хѳгжүлдезиниң 20 чыл планын ам чогаадып турары-биле холбаштыр моол улустуң мурнунда улам улуг перспективалар ажыттынып турар.

Чурттуң экономиказының болгаш культуразының хѳгжүлдези-биле, чоннуң чаагай амыдыралының бедээни-биле чергелештир Моол Арат Республиканың улустар аразында харылзаазы болгаш ат-алдары уламна ѳзүп, быжыгып турар. Моол Арат Республика 1961 чылда Каттышкан Нациялар Организациязының кежигүнү болган. Ол чорук МАР-ның делегейге ат-алдарын калбарткан болгаш оон даштыкы политиказының улуг тиилелгези болган.

Моол Арат Республика Варшава керээзиниң чурттарының экономиктиг кады ажылдажылга чѳвүлелиниң организациязында Азиядан бактааш кирген карачангыс кѳрүне болур. Социалистиг бүгү чурттар-биле болгаш ѳске-даа чурттар-биле МАР дипломаттыг харылзааны тудуп, хѳй-хѳй чурттар-биле даштыкы садыгны калбартып турар. Чүгле сѳѳлгү чылдарда бѳзин Цейлон, Афганистан, Пакистан, Лаос, Англия, Каттышкан Араб Республика, Австрия чижектиг чурттар-биле МАР дипломаттыг харылзааны тургускан.

Социалистиг чурттар-биле, бирги ээлчегде Совет Эвилели-биле МАР-ның кады ажылдажылгазы улам-на калбарган. Хожудангай чурттарның салым чолунга ындыг кады ажылдажылганың болгаш акы-дуңма найыралдың шиитпирлиг ужур-дузазын Моол Арат Республиканың тѳөгүлүг дуржулгазы кѳргүзүп турар.

Моол Арат Республика социалистиг чурттарның улуг дем каттыштырылгазының кежигүнү болбушаан, бүгү делегейге тайбың дээш демиселге бодунуң салыышкынын киирип турар. Ирактың чазааның курд улуска удур хан дѳгүүшкүнүг хемчеглерин буруу шаап кѳѳр дугайында КНО-нуң Кол Ассамблеязынга айтырыг тургузар саналды МАР-ның чазааның кииргени бүгү делегейге тайбыңны камгалаарынга оон чүткүлдүүн херечилеп турар.

Совет болгаш моол улустарның шагдан бээр тургустунган акы-дуңма найыралы улам-на ханылап, улам-на быжыгып турар. МАР-ның Тывага кожа аймактарының болгаш Тыва АССР-ниң ажылчы чоннарының культурлуг харылзаазының ѳзүп турары, совет-моол найырал ниитилелиниң Тыва салбырының ажыл-чорудулгазы ССРЭ-ниң болгаш МАР-ның улустарының найыралының херээнге салыышкын болуп турар.

Бүгү совет кижилер, моол улустуң делегейде бүгү ѳннүктери МАР-ның улуг чедиишкиннеринге ѳѳрүп турар. Моол Арат Республикага социализм тургузуушкунун доозар чорук күчүлүг социалистиг лагерьни улам быжыглаар болгаш Моолдуң чуртунга коммунизм тиилелгезин чоокшуладыр.

Акы-дуңма моол улустуң национал улуг байырлалының хүнүнде совет кижилер ажаа акы-дуңманың изиг байырын чедирип, социализм тургузуушкунунга оон улам улуг чедиишкиннерлиг болурун күзеп турар бис.

мени
деп жу
гольские
чүүлдери»)
январь 1-ден ору
эгелээн. Совет Эв
ѳске-даа социалист
орус дылда номнарны
ны, солуннарны хѳй-хѳй ном
ап турар.

Ном магазиннериниң делгиирлеринде орус дылдан моол дылда очулдурган номнардан Маркс, Энгельс, Ленинниң, орус болгаш даштыкы класситериниң чогаалдары хѳй.

Хѳй-хѳй чогаалдарны дуржулгалыг моол очулдурукчулар Д. Нацагдоржи, Ц. Дамдинсүрэн, Б. Ринчен, Ш. Лувсанвандан болгаш ѳскелер-даа очулдурганнар. Сѳѳлгү чылдарда Ч. Чимид, Очирбат, Цэрэндоржи болгаш Ж. Бадра чижектиг аныяк очулдурукчулар ѳзүп үнген. Очулганың бедик шынары — орус дылды ханы билириниң база херечизи болур.

Моол школаларга орус дыл киирээлиниң баштайгы үеде Совет Эвилелинден чалап келген тускай эртемниглер башкылап турган. Оон-биле чергелештир бистиң оолдарывыс болгаш кыстарывыс орус дылды совет дээди ѳөредилге черлеринге болгаш МАР-га тургускан тускай курстарга ѳѳренген. Үш чыл болгаш алды ай хуусаалыг курстарга 150 башкыларны белеткээн. Ынчалза-даа национал башкы кадрлар талазы-биле ѳзүп турар негелдеин ол чорук хандырып шыдавас болган.

МАРП ТК-ның шиитпири ёзугаар педагогика институдунга (1951 чылда) болгаш Кѳрүне университединге (1958 чылда) орус дыл кафедралары

жиле
биле та
рывыска б
Моол-сове
Тѳп Чѳвүлели
улустуң орус ды
гаш ийи чыл ху
рын организастап ту
тарның дыңнакчылары
чугаалажырының практи
ренип, ортумак школаның
мазының хемчээли-биле грам
талазы-биле билиглерин ап тур

Чыл бүрүде бүгү республикага үлетпүр бүдүрүлгелеринге, куражыл-агыйларга, машина-мал станцияларынга, кѳдээ ажыл-агый каттыжышкыннарынга болгаш чурттакчылыг черлерге орус дыл бѳлгүмнерин организастап турар. Орус дыл ѳѳренип турарларга дузаламчы кылдыр тѳп болгаш чер-чер солуннарының арыннарынга, а ол ышкаш радио-биле орус дыл уроктарын берип турар. Орус дылга кежээлерни болгаш ужуражылгаларны чорудуп турар.

Орус дыл ѳѳренир сонуургал бистиң чуртувуста ѳзүлүг-ла калбарып нептерээн.

Б. СҮРЭН.

(«Үнэн» солундан).

Ѳѳреникчилер концерти

Улан-Баторнуң хѳгжүм-балет ортумак школазының ѳѳреникчилериниң 1962-1963 ѳѳредилге чылының түңнел концерти кѳрүнениң опера болгаш балет театрынга болуп эрткен. Сургуулдарның концерти оларның эки ѳѳредилгезин, уран-шеверген арга техниказын кѳргүскен.

Ѳѳреникчилерниң тургусканы национал хѳгжүм болгаш симфония бѳлүктерлиг кѳргүзүглери дыңнакчыларга тааланчыг болган. Оларның чедиишкинин башкыларның, ылаңгыя совет тускай эртемниг башкы Никитин болгаш моол башкы Дарьжав оларның шудургу ажылының түңнели болур.

Концертке ойнаан хѳгжүм бѳлүүнден алдыгы класстың ѳѳреникчизи Оюнцэцэг, бешки класстың ѳѳреникчизи Цолмон, балет бѳлүүнден Энхтуяа, Цэцгээ, Цэвэндамба болгаш ѳѳн-даа ѳскелер эң эки ойнааннар.

Ѳѳреникчилер ортузунга ѳѳредилгениң кызымакшылдыг ажылды улам экижидер болгаш салым-чаянныг ѳѳреникчилер шилип алырынче улуг кичээнгей салыр дугайында бодунуң кузейин улустуң артизи Г. Хайдав илереткен.

Чечен чогаал болгаш уран чүүл

Сѳѳлгү чээрби чылдарның дургузунда Моолдуң чечен чогаалының хевирлери болгаш жанрлары дыка байлакшаан. Ч. Лодойдамбаның «Алтайда» деп романы 1951 чылда парлаттынган. Ол роман тѳрээн чуртунуң байлактарын шиңчилээн эртемденнерниң, моол интеллигенцияның ажыл-чорудулгазын кѳргүзүп турар. Оон-биле деңге Б. Ринченниң тѳѳгүге холбаштырган «Ховуда херел» деп романы үнген. Улус чоннуң килеңниң канчаар ѳзүп, дарлакчыларга удур демиселдиң эгелээнин болгаш 1921 чылда улустуң революциязының тиилээнин ол романда кѳргүзүп турар.

Сѳѳлгү үениң роман чогаалдарының аразында Д. Намдактың «Будуулуушкунуң болгаш демиселдиң үези», Ч. Лодойдамбаның «Байырлалдыг Тэмир», З. Баттулганың «Кара кѳжеге артында» болгаш оон-даа ѳске чогаалчыларның романнары эки чогаалдар болуп турар. Ч. Чимидтиң «Час болгаш күс» деп романы Моолда кур черлер шиңгээдип ап турарының дугайын, З. Сандагтың «Карачаңгыс оглу» деп чогаалы шахтёрларның амыдыралын болгаш ажылдажын кѳргүскүлээн.

Моолдуң шүлүк чогаалында чаа утка-шынарлар чайыннанчаа-биле сиңникен. Ц. Дамдинсүрэн, П. Хорло, Д. Сенгэ, Ч. Чимид, Б. Явуухулан болгаш оон-даа ѳске шүлүкчүлерниң чогаалдары чоннуң ортузунда калбаа-биле нептерээн. Оларның шүлүктеринде ховуларның делгемнерин, улустуң хостуг күш-ажылын алдаржыдып, мактап турар.

1928 чылга чедир моол араттар кино кѳѳр турҗук, ону дыңнавайн-даа чораан. Оон соонда олар совет киноларны кѳрүп эгелээн. 1935 чылда МАР-ның национал кино студиязы тургустунган. Дѳртен чылдарның үезинде «Ону Сухэ-Батор» деп адаар болгаш «Ховунуң маадыры» деп уран чечен кинолар кылдынган. «Монголкино» деп киностудия сѳѳлгү он чылда 180 кинофильмнерни кылып үндүрген. Республиканың амыдыралында улуг чаартылгаларны ол киноларда кѳргүзүп турар. «Амыдыралдың эжиинде» (орус эмчи дугайында), «Тѳрээн чурттуң аялгалары», «Узун тон», «Улустуң тѳлээзи» деп сураглыг кинолар бар. «Улустуң тѳлээзи» деп кинода кол рольдуң күүседикчизи Цэвэлсүрэн Москвага болган делегейниң кинофестивалынга мѳңгүн медаль-биле шаңнаткан.

Национал уран чүүлдүң хѳгжүлдезинге моолдуң театры улуг рольдуг болгаш кѳрүнениң хѳгжүм-шии театрын ам Опера болгаш балет театры база Шии театры кылдыр эде органнастаан. Оон аңгыда республикада үш симфония оркестрлери, улустуң музыказының оркестри, эстрада оркестри болгаш ѳске-даа кѳрүлде черлери ажылдап турар.

Д. Намдактың «Шара-Голдуң үш хааны» деп шиизи Гэсэр дугайында моол эпоска үндезилеттинип тургустунган. Д. Нацагдоржиниң «Ужурлуг үш тей» деп чогаалынга тургустунган опера хѳй чылдар дургузунда сценадан дүшпейн турар. Ол операны үжен чылдар үезинде моол артистер Тывага база кѳргүскен.

1960 чылда С. Гончиксумланың «Гангонг» деп баштайгы моол баледи тургустунган. Моол театрларның шиилери бедик идейлиг болуп, артистерниң мергежилин болгаш режиссерларның чогаадыкчы аргалыын кѳргүзүп турар.

Моол чечен чурулга уран чүүлү аныяк-даа болза, оон чогаалдары чоннуң амыдыралы-биле сырый харылзаалыг кылдыр хѳгжүп турар. Моол циркиниң кѳргүзүглери чоннуң ортузунда улуг үнелелди алган. Чоокта чаа социалистиг дѳрт чурттарның цирк артистериниң Улан-Баторга болган кѳргүзүглеринге моол цирк артистери боттарының бедик мергежилдиин кѳргүскеннер.

Д. НАЦАГДОРЖИ.

МАРС СЫЛДЫС

Кызыгаар чок ѳртемчейни бир-ле кылдыр
Ында-мында чивеңнешкен сылдыстардан
Кызылзымаар ѳңү-биле онзаланган
Ыржымзымаар Марс сылдыс, дыңнап кѳрем!

Алдын-кызыл мага бодуң чажыды чүл?
Арга, тайга, чечек, суглар чүүден бүткен?
Сенден ырак ѳртемчейлер кѳстүр-түр бе?
Сенде бѳгүн социализм боттанган бе?

Делгемнерниң ырагындан кѳѳрүкге
Бѳмбүрзээвис кандыг ѳңнүг кѳстүр-дүр че?
Делегейим чоргаарын кѳр, билир сен бе?
Бѳгүн бисче чүге чагаа биживес сен?

Оо, Марс! Чааскаанзыргай кѳстүп тур сен.
Черивисти чүү хире сонуургаар сен?
Октаргайны эртемденнер шагдан тура
Черле дыка сонуургап-ла келген ийик.

Социализмни кымны мурнай тургусканның
Соон дарый сени тѳрел кылып аар бис.

Очулдурган Б. Хѳвенмей.

ѲҢНҮКТЕРНИҢ АЖЫЛ-ИЖИ

40 хонук мурнай

Моол найысылалдың үлетпүр бүдүрүлгелери улустуң революциязының 42 чыл оюнга күш-ажылчы белектерлиг ужурашкан. Хоорайның шол электри станциязы чартык чылдың бүдүрүлге планын хуусаазындан дѳртен хонук бурунгаар 111,5 хуу күүсеткен.

Чогаадыкчы саналдарны болгаш мурнакчы дуржулганы нептереткениниң ачызында бүдүрүлге планындан дашкаар орулганы киирип ап турар. Инженер Дагвадоржи болгаш мастер Хошоон оларның чогаадыгзын бүдүрүлгеге шиңгээткениниң ачызында 50 рубльдиң арыг орулгазын бүдүрүлге алган.

Улан-Баторнуң үлетпүр комбинадының дүк чуур, хѳм эттээр, шевро кылыр бүдүрүлгелери чартык чылдың бүдүрүлге планнарын чедиишкинниг күүсеткиизин.

* * *

Аймак бүдүрүлгезинде

Завхан аймактың ажылчы чоннары Моолдуң улустуң революциязының 42 чыл оюн-биле кады боттарының аймааның дѳртен чылын кады демдеглеп турар. Бо байырлалдарга олар ажыл-агый талазы-биле чаа чедиишкиннерлиг ужуражып турарлар.

Аймактың тѳвү Уляастай хоорайда аъш-чем комбинадының цехтериниң болгаш ажылчыннарының ортузунда калбарган социалистиг чарыштың түңнелинде комбинат чартык чылдың бүдүрүлге планын хуусаазындан 20 хонук бурунгаар 108,3 хуу күүседип, күш-ажылчы улуг чедиишкинни чедип алган. Далган кылыглар, чигир-конфет болгаш арага кылыр салбырлар планнарын 10,7 — 36,6 хуу ажыр күүсеткеннер.

Комбинаттың кылып үндүрүп турар продукциязының ассортиментизи кѳвүдеп, шынары улам экижип турар. Нарын бѳѳваларның ѳѳс чүүл чаа хевирлерин, «Дүжүт», «Хѳйшер», «Завхан», «40 чыл» чижектиг чаа конфеттерни кылып үндүрерин комбинат шиңгээдип алган.

Аъш-чем комбинадының эргелелинде саржаг заводу саржаг бүдүрер планын сѳѳлгү он чылдарда үргүлчү ажыр күүседип, сѳѳлгү ийи чылда чүгле бирги чергениң саржаан кылып үндүрүп турар апарган.

* * *

Намсрай ирей

Убсу-Нур аймактың Зуун-Гови сумузунда «Говийн хѳгжил» деп кѳдээ ажыл-агый каттыжышкынының кежигүнү 60 чыгыы харлыг, ак баштыг Намсрайны ол черниң чону дуржулгалыг сигенчи деп адап турар.

Намсрай ирей сиген кезер черлерни суггарып тургаш, мал чемин кѳвүдедир талазы-биле улуг дуржулганы мѳѳңнээн. Сѳѳлгү чылдарда сиген шѳлдерин суггарып тургаш, сигенни чылда ийи катап ажаап алыр чорукту ол шиңгээдип алган. Сиген кезер шѳлдү ол майның эгезинде суггаргаш, июльдуң эгезинде оон сигенни кезип алыр. Оон сиген шѳлүн база катап суггарар болгаш ол шѳлден сентябрьда база сиген кезип ап турар.

Ол боду чааскаан ниитиниң малынга чыл бүрүде 30—50 тонна сигенни белеткеп берип турар. Эрткен чылын Намсрай ирей чааскаан 53 тонна мал чемин белеткээн.

«Говийн хѳгжил» кѳдээ ажыл-агый каттыжышкынының баштаар черин Намсрай ирейниң эки дуржулгазын бедии-биле үнелээш, ол дуржулганы аныяктарга ѳѳредип турар.

* * *

Хѳй дүк

Хентий аймактың Дадал сумузунуң «Күш-ажыл» кѳдээ ажыл-агый каттыжышкынының 200 ниитилиг ийи бригадалары кѳрүнеге 47 тонна дүкү кыргып, дужаар тургаш, 67 тоннаны дужааган.

Эш Цэрэнниң удурткан бригадазы 7165 хѳйдан 19.600 килограмм дүктү кыргаан азы хѳй бүрүзүнден ортумаа-биле 2,7 килограмм болган. М. Цэрэндоржи 165 хѳйдан 460 килограмм, хѳйжу Зундуйдагба 187 хѳйдан 526 килограмм, 15 харлыг Д. Дамба 100 хѳйдан 299 килограмм дүктү кыргаан.

Кѳдээ ажыл-агый каттыжышкынының хѳйжуларының шудургу күш-ажылы кылдыг эки түңнелдерни берген.

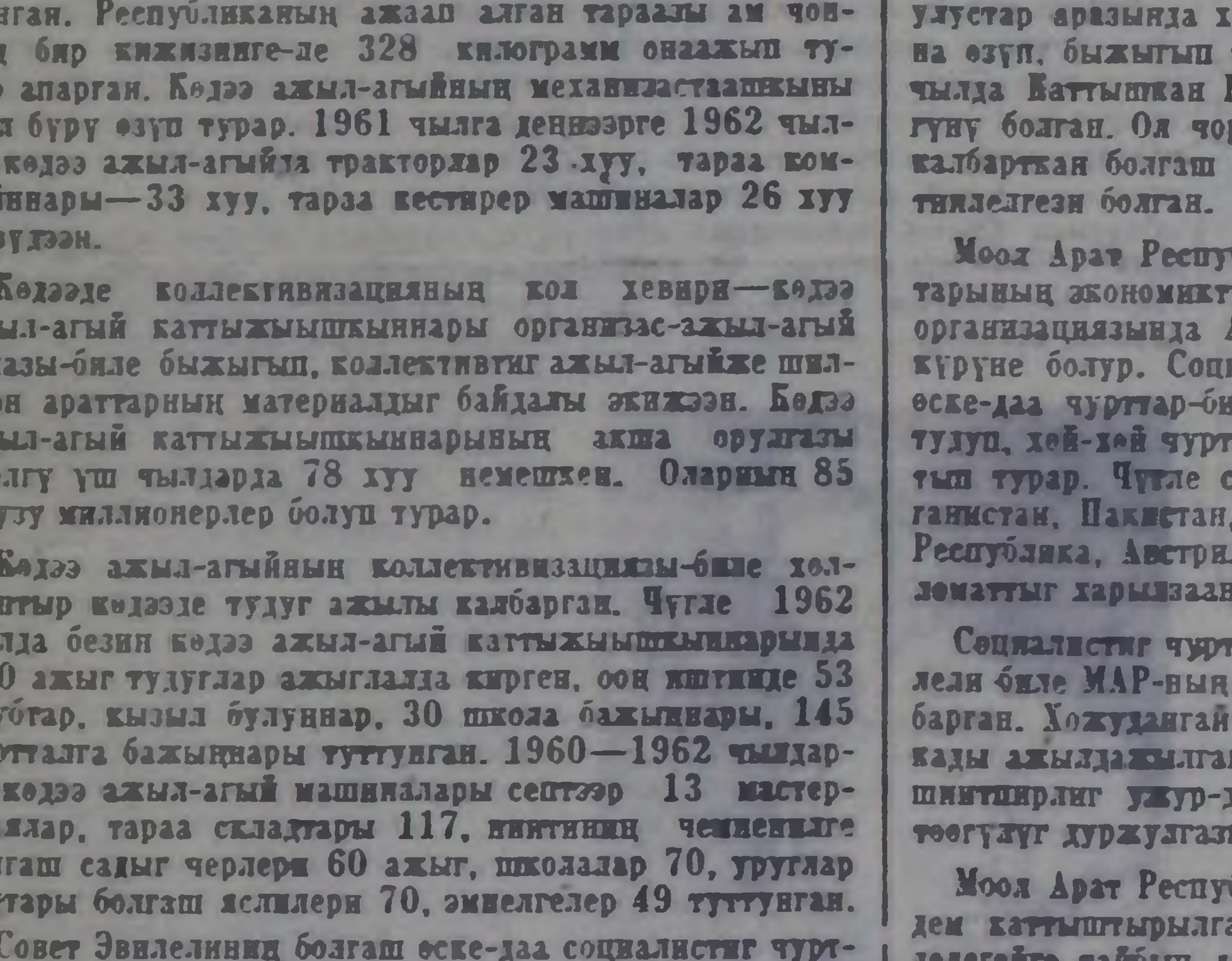

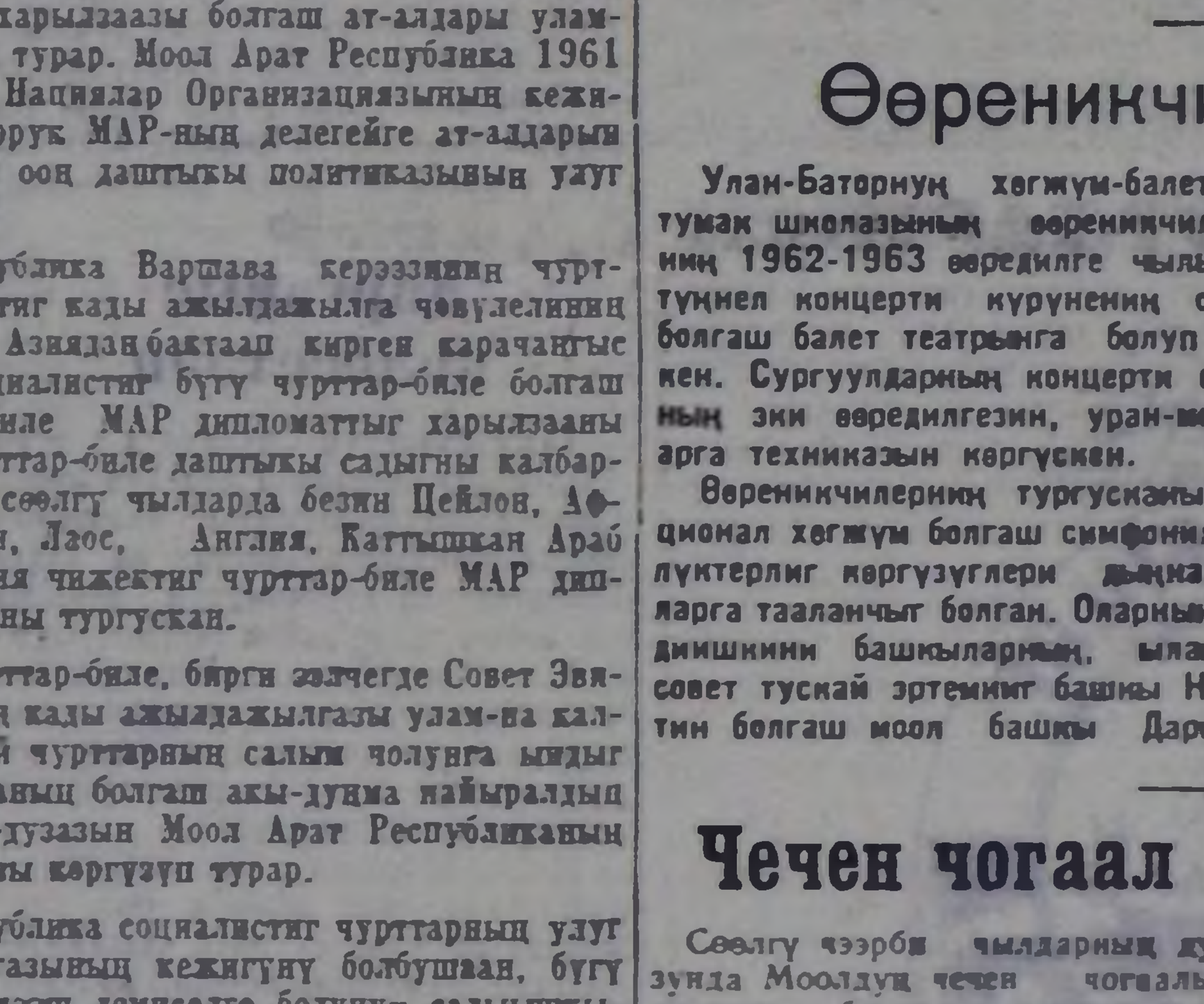

Моол Арат Республикада ажылчы чоннарның материалдыг чаагай байдалының деңнели соксаал чокка бедип, оларның садып алыр аргазы ѳзүп турар.

Үүрмектеп садар бараан саарылгазының хемчээли кѳвүдеп турар. Чоога даалганы, чигирни, пѳстерни, дааранылга машиналарын, идик аймаан, радио-бараанарын дыка хѳйнү садып турар болган.

Чуруктарда: Улан-Баторнуң универсалдыг магазининиң радио бараанарының салбырында. Оң талазында чурукта: Улан-Баторда Совет Эвилелиниң дузазы-биле тудуп, ажыглалга киирген далган комбинады.

Фотолары В. Соболевтиниң.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ

Коммунистерниң бүдүрүлгеге мурнакчы ролю

Тес-Хем парткомунуң ээлчеглиг пленумунга бүдүрүлгеге коммунистерниң мурнакчы ролюн бедидер дугайында айтырыгны партком секретары эш М. Кызыл-оолдуң илеткелин барымдаалап чугаалашкан. СЭКП-ның XXII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш, ТК-ның март, ноябрь Пленумнарынга үлетпүр болгаш көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелерин хөгжүдер, улус ажыл-агыйынга партийжи удуртулганы күштелдирер дугайында үндезин айтырыгларны чугаалашкан. Июнь Пленумунга коммунизмниң тиилелгези дээш демиселде эң чугула сорулгаларының бирээзи — идеологтуг ажылдың ээлчеглиг сорулгаларын бүгү талазы-биле чугаалажып көрген. Ленинчи партияның Төп Комитединиң директивалиг айтыышкыннарын удуртулга болдургаш, парткомнуң пленумунга коммунистерниң бүдүрүлгеге мурнакчы ролюн бедидер дугайында айтырыгны бир-ле дугаар тускай чугаалажып, шиитпирлээр өйү келген ол чугула ажылды чогуур үезинде көрүп турар-дыр деп, илеткелчи болгаш санал бергеннер аажок үнелеп демдеглээннер.

Партком болгаш эге организацияларбүдүрүлгениң чугула адырларын коммунистер-биле бижыглаар, оларның бүдүрүлгеге мурнакчы ролюн бедидер дээш, чамдык ажылдарны кылганым база ажыл-чорудулгага ооң көскү түңнелдиг болуп турарын илеткелчи тодаргай саннар болгаш фактылар-биле көргүскен. Парткомнуң учётунда бүгү коммунистерниң 44 хуузу материалдыг байлакты шуут боттары-биле бүдүрүп турар черлерде ажылдап турарлар. Районнуң ажыл-агыйының кол адыры — мал ажылында бүгү коммунистерниң 40 ажыг хуузу киржип турар. Бүдүрүлге-биле шуут холбашкан ажылдарда коммунистерниң «Коммунизмче орук» колхозта 66,6 хуузу, «Чодураа» колхозта — 62 хуузу хаара туттунган.

Бүдүрүлгеге партийжи удуртулганы күштелдирип, аңаа коммунистерниң киржилгезин өстүргениниң түңнелинде районнуң көдээ ажыл-агыйының ишчилери көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрер болгаш ону күрүнеге садар хүлээлгелерин чүгээр күүседип турар апарган. Район күрүнеге дүк садарының чартык чыл планын июнь 24-те 103,5 хуу күүсеткеш, республикада бир дугаарында рапорттаан. Малдың өске-даа продуктуларын күрүнеге садары дүрген темпи-биле чоруп турар. Ажыл-агыйжы бо чедиишкиннер болза, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинге коммунистерниң биче эвес рольдуг болуп келгенин чугаалап турар.

«Чодураа» колхозта партбюро бүдүрүлге адырларынга коммунистерни бижыглаарда, оларның билиг, мергежилин болгаш күзел-сонуургалын эки өөренип, ажылга ажыктыг талазын кол барымдаалап турар. Ында бүгү бригадаларны, фермаларны коммунистер удуртуп турар. Партбюро секретары эш Байыр-оол коммунистерге даалганы тодаргай берип, оларның бүдүрүлгеге киржилгезин идепкейжиткен. Ооң түңнелинде колхоз июнь 25-те бирги чартык чылда күрүнеге эът садарының планын 100 хуу, сүттүң — 100 хуу, дүктүң — 133,8 хуу күүсеткен. Коммунист Ёнзак бодунуң күзели-биле ферма эргелекчилеп баргаш, ооң ажылын кыска хуусаада экижиткен. Ферма коммунистиг күш-ажыл дээш деп атты чедип алган. Фермада эки дериглелиг кызыл булуң болгаш чунар бажың доктаамал ажылдап турар. Ферма ажылдакчыларының бажың бүрүзүнге радиону, электрочырыткыны киирген. Парткомнуң бюро кежигүну эш Данзырының удурткан бот-орулга чарылгалыг хойжу бригада 100 баш хойга онаалтыр 88 хураганны менди доруктуруп, хой бүрүзүнден ортумаа-биле 2,5 кг дүкү кыргып алган.

Шуурмактың үлетпүр комбинадында парторганизация инженер-биле ажылды экижидип, социалистиг чарышты калбартып тургаш, комбинаттың ажылын мурнукузундан дыка экижиткен. Комбинат алды айларда нити продукция бүдүрер планын 107,7 хуу, бараанныг продукцияны — 137,7 хуу күүседип шыдаан. Парторганизация мастерлериниң, цех начальниктериниң ролюн, харысалгазын бедидер дээш база элээн ажылдарны кылган.

Илеткелчи болгаш санал бергеннер коммунистерниң бүдүрүлгеге киржилгезиниң талазы-биле ажылда ам-даа шыңгы четпестер барын база хөйү-биле илереткеннер. Ылаңгыя «Тес-Хем» совхозта, «Ак-Эрик», Ленин аттыг колхозтарда, райпода парторганизациялар коммунистерниң бүдүрүлгеге мурнакчы ролюн мынчага чедип ап шыдаваан. «Тес-Хем» совхозта партком (секретары эш Ламажап) коммунистерниң чурум чок чорукталарын чогуур өй-шаанда партийжи ёзу-биле этпээн. Совхоз көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрер болгаш садар онаалгазын күүседирин хожудадып, картошка олуртур планы... зы... кен, тудуг планы үстүрүнүк... зы ылтуруп турар.

Ленин аттыг колхозта ... лгединиин НО-нуң Кол ... зация чоннуң ортузу ... оциязын удур ... ажылын дыка сула... Совет Эвилелинин ... арагалаар, ажыл... рд улуска удур Ирак дың болгаш ... чазаанын чорудуп мум хажыдаа... ызы ылгаар политика... сел кошка... ында» немелде айтырыгны эът, сүт... румунуң чугула болгаш ... датка... тыг айтырыы кылдыр чөвүлелге ... дүрери-биле киирип турар.

100 хойдан 110 хураган

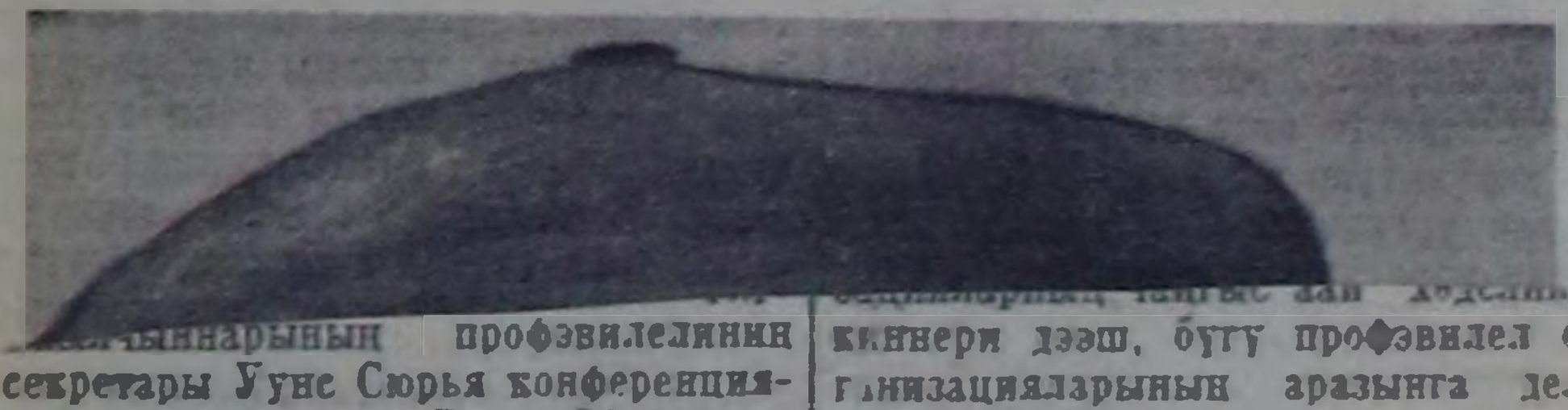

...лыннарының профэвилелиниң секретары Ууне Сюрья конференцияга илеткел кылган. Бис тайбын дээш демисежип турар бис, чүге дээрге, ам атомнуг энергияның чүс чылында күштүг ажыглаар чорук делегейниң маргылдаалыг айтырыгларын шиитпирлээринге чепсек болуп шыдавас деп ол демдеглээн.

...киннери дээш, бүгү профэвилел организацияларының аразынга делегейниң кады ажылдажылгазын тургузар дээш шиитпирлиг демисежиринче бистиң чурттарывыстың профэвилелдериниң бүгү кежигүннерин кыйгырып турар деп ол медеглээн.

Ооң дараазында конференцияга санал бериишкин эгелээн.

Америк элчинни чөпшээревээн

ПАРИЖ. (СЭТА). АКШ-тың күрүне департаментизинден алдынган медээлерни барымдаалааш, Франс Пресс агентилелдиң корреспондентизиниң Вашингтондан дыңнадып турары болза, АКШ-тың Гаитиде элчини Реймонд Тэрстонну Гаитиге ээп кирерин Гаитиниң чазаа чөпшээревээн.

Реймонд Тэрстонну күрүне департаментизи-биле «сүмелер» кылыры-биле июнь ортан үезинде Вашингтонче кыйгыртып аппараан турган. Ооң мурнуу чарыында Гаитиниң президентизи Франсуа Дювалье ол элчинни кыйгыртып аппаарын негээн турган.

Гаитиниң парлалгазы чурттуң иштики херектеринге холгаарлап тургаңы дээш америк элчинни буруудаткан.

Глобкениң херээниң талазы-биле суд чорудулгазы ажыттынган

БЕРЛИН. СЭТА-ның корреспондентизи **В. Селиверстовтуң** дамчыдып турары болза:

Нацизм үезинде хөй миллион тайбың хамаатыларны кырып узуткааны дээш харысалганы хүлээр ужурлуг Ганс Глобкениң херээниң талазы-биле суд чорудулгазы июль 8-те Берлинде ажыттынган.

Элээн чылдарның дургузунда ийи герман күрүнелерниң хөй-ниитизи Глобкени суд харысалгазынга кирерин шыңгыы негеп келген. Германияның чаңгыс эвиниң айтырыгларының талазы-биле комитет бо фашист идегеттиң кемниг ажыл-чорудулгазының дугайын маргыш чокка херечилеп турар 4 муң ажыг документилерни юстицияның барыын-герман органнарынга чоруткан. Ындыг болза-даа барыын-герман эрге-чагыргалар бо кыйгырыгны херекке албайн келген. Глобке канцлер Аденауэрниң канцеляриязында статс-секретарының албанында мурнуку хевээр олуруп турар.

Ам бо нацисти Герман Демократтыг Республиканың Дээди суду суттаар. Глобкениң үүлгеткен үүлгедиглерин ГДР-ниң хоойлуларын ёзугаар шаажылаар дээрзин Дээди суд тодарткан.

ГДР-ниң Дээди судунуң даргазы Г. Теплиц судту даргалап турар. Ялалакчы — ГДР-ниң чиңгине прокурору И. Штрейч, буруудаттырганның судунга адвокаттар Вольф биле Ринк олар камгалакчылар болур.

Хуралдаар залда кижилер чык долу. ГДР-ниң, Совет Эвилелиниң, Польшаның, Чехословакияның, Болгарияның, Австрияның, Англияның, АКШ-тың болгаш өске-даа чамдык күрүнелерниң хөй-ниитизиниң төлээлекчилери болгаш юристери судта олуржуп турар. Совет Эвилелинден ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының корреспондент-кежигүнү, күрүне болгаш эрге институдунуң директору П. С. Ромашкин. Ленинград университединиң юридиктиг факультединиң профессору Н. С. Алексеев олар чедип келген. Залда дыка хөй немец болгаш даштыкы журналистер бар.

И. Штрейч буруудадыр доктаалды номчаан. Буруудадыр доктаалда айтып турары болза, кижизиг чорукка удур үүлгедиглерни болгаш шериг үүлгедиглерин үүлгеткенинге Глобке буруулуг. Фашисчи диктатураны боттандырарын Гитлерге чиигедип, Германияның фашизмге удур болгаш демократтыг күштеринге хамаарыштыр өлүрүкчү чорукту чөпшээреп турар база делегейниң ийиги дайынын белеткээриниң планының кол кезээ болур онза хоойлуларны ажылдап кылырынга Глобке шуут киржип турган. Еврей националдың дыка хөй хамаатыларны узуткаарынга, а ол ышкаш, Совет Эвилелиниң, Польшаның, Чехословакияның, Болгарияның, Венгрияның болгаш өске-даа европа күрүнелерниң гитлержи шериглерниң эжелээни девискээрлеринге чурттакчы чонга удур дерзиң аажылалды кылырынга «юридиктиг үндезинни» нацистерге берген «хоойлуларның» автору болгаш тайылбырлакчызы Глобке болган.

Империалистерниң чаа сүлчээзи

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Англия болгаш Каттышкан Штаттар Британ Гвианага хамаарышпас чорукту тыпсырын саададыр сорулга-биле сүлчээни кылганнар. Империалистерниң ол бужар-чүдек сүлчээзиниң дугайын «Нью-Йорк геральд трибюн» солунунуң Вашингтонда корреспондентилери Эванс биле Новак оларның чүүлүнде чугаалап турар.

Чүүлдүң авторларының херечилеп турары-биле алырга, бо айтырыг премьер-министр Макмиллан биле президент Кеннединиң аразынга болган сөөлгү ужуражыышкынга чугаалажып көрген тема болган. Британ Гвинеяның амгы чазааның дешпилгелиг политиказы болгаш ол чурттуң чонунуң хамаарышпас чорукче чүткүлү «ниити Куба Республиканың» Кариб далайның районунда тургустунганындан корткан америк империализмни шаглан бээр дүвүрээзин чок удутпайн келген.

«Нью-Йорк геральд трибюн» солуннуң дыңнадыындан билдинип турары-биле алырга, «англи-америк эрге-ажыктарны барымдаалааш», англичаннар Гвианага ам-даа ийи чылда артар магат чок. Макмиллан биле Кеннединиң аразында болган сүлчээниң түңнелинде «коммунистиг күштерге (чурттуң дешпилгелиг күштерин чүүлдүң авторлары ынчаар адап турар — **редакцияның тайылбызы**) кол соңгулда хоойлузун өскертир» төлээде санал алыышкынның Британ Гвианага чорудар деп турарын чүүлдүң авторлары баш бурунгаар айтып турар.

Улуг-Хемден медээлер

НЕМЕЛДЕ ДЕҢЗИ

«Найырал» совхозтуң Урбунде хаван фермазынга эш О. Лопсаң сөөлгү 3 чылда үргүлчү ажылдап келген. Ол бо хүннерде районнуң мурнакчыларының одуруунда туржуп, бирги чартык чылда күрүнеге 30 тонна 800 килограмм эки шынарлыг хаван эъдин берген. Ооң күрүнеге киирген аныяк хаваннарының ортумак диригдеңзизи 88 килограммдан өру болган.

Амгы үеде ажаакчының хайгааралында 346 баш хаванның баш бүрүзү дүн-хүндеде 550 грамм чедир немелде деңзини немеп турар.

* * *

«УТКА 25 чылы» с... ниелиниң хаван ажаак... ының албан ... рия Домаажык ... ри кылдыр тарыштың тиил... исов А. Патинодан бирги чарт... көргүз...

ССРЭ-ниң төлээлериниң ... ЭКОСОС-тун пленарлыг хуралынга санал бергеш, ирак Курдистанда тургустунган байдалче чөвүлелдиң кичээнгейин көрүндүрүп, курд улуска хамаарыштыр Иракты чазаанып чорудуп турар сөөк-язы ылгаар политиказының дугайында айтырыгны чугаалажып көөрүн ЭКОСОС-ка саналдаан дээрзин моон мурнунда дыңнаткан болгай. Ындыг болза-даа ынчаарда Иорданияның төлээзи, оон-биле кады ЭКОСОС-тун өске-даа чамдык кежигүннери ЭКОСОС-тун хүн чурумунга ол айтырыгны доп-дораан кииреринге удурланган. Курд улусту камгалаар чорукту херекке албайн артырып каан турганы, ЭКОСОС-тун чамдык кежигүннериниң ындыг үүлгедиглери Женеваның Нациялар ордузунга хөй кижилерниң буруу шавышкынын болдурган.

Бо айтырыгның талазы-биле ССРЭ-ниң төлээлериниң бижиин, а ол ышкаш курд улуска удур Ирак Республиканың чазаанын чорудуп турар сөөк-язы ылгаар политиказының дугайында айтырыгның талазы-биле Экономика болгаш социал чөвүлелиниң резолюциязының төлевилелин Патинога дамчыдып бээри-биле сессияның секретариадынче ол чагаа-биле кады чоруткан. Резолюцияның ол төлевилелинде Ирактың чазааның үүлгедиглерин КНО-нуң Уставынга чөрүжүп турар деп шиитпирлиг буруу шаап турар, «курд улуска удур бүгү шериг хемчеглерин доп-дораан соксадыр» деп ирак чазакты кыйгырып турар.

Курд улустуң хуу-салымынга хамаарышкан айтырыгның онза чугулазын болгаш соңгаарладып болбазын барымдаалааш, совет төлээлер ирак эрге-чагыргаларның чорудуп турар сөөк-язы ылгаар политиказының дугайында айтырыгны бүгү шиитпирлиг-биле база катап тургузуп турар. КНО-нуң кол органнарының бирээзи—Экономика болгаш социал чөвүлели ол бужар-чүдек үүлгедиглерни доп-дораан соксадырын ирак чазактан негээр ужурлуг.

ССРЭ-ниң төлээлериниң бижиин луг.

КӨДЭЭНИҢ КУЛЬТУРЛУГ амыдыралы

Сессияга чуг... айтыры...

Чоокта чаа ажылчы чоннарның депутаттарының Тес-Хем район Советиниң ээлчеглиг сессиязынга чоннуң материал-культурлуг амыдыралын экижидер хемчеглер дугайында айтырыгны чугаалашкан.

Райкүүском, көдээ Советтер, колхозтар баштаар черлери чоннуң материал-культурлуг амыдыралын экижидер дугайында тускай хемчегле... ажылдап кылгаш, оларны бот... ары-биле чамдык ... ган.

«Коммунизм... Шолук-Аксы... өскээртен... эгелээ... кыз... ни...

хойжу бригадаларда, бир сүт-бараан фермазында көжер библиотекалар эки ажылдап турар. Эш Сердобовтуң «Амыдыралдың үнези» деп номунуң талазы-биле номчулга чугаалажыышкынын үш хойжу бригадаларның төптеринге кылга... Библиотека эргелекчизи Ш...

ринин... кен. ... салбыр... колхоз... бөлгүм... чынна... ажыл...

Оренбург область. Гайскиниң даг байлаа болбаазырадыр комбинады ажыглаалда кирген. Дөрт чылдың мурнунда бүгү-эвилелдиң комсомолчу шалыпчы тудуунга баштайгы довуракты казып үндүрген турган. Эрткен үениң дургузунда бүдүрүлгениң механизаторлары бир миллион кубометр довуракты казып үндүрген. Чес-хола руданы үлетпүрге херeглээр кылдыр алыры ында эгелээн. Бүдүрүлгеде амгы үениң мурнакчы техниказын: хөй чүък чүдүрер автосамосвалдарны, бедик бүдүрүкчүлүг өрүмнээр станоктарны, роторлуг экскаваторларны калбаа-биле ажыглап турар.

Чес-хола руданы Уралдың чес-хола эзилдирер заводтарынче чорудуп турар.

Чурукта: роторлуг экскаваторнуң ажылдап турары.
Фото **Б. Клипиницерниң.**

СЭТА-ның фотохрониказы.

Делгелгениң залдарында

Мурнуу баары кадыр чалым хаярлыг, артыы талазында чүм харлыг баалыктарда кодан-кодан хөй ивилерни кадарчылары одаже үндүрүп бар чоруур. Хар безин ызыртынмас чалым хаяларлыг сүвүр эриктерниң баарында кылагар ак дош аэродромда «АН-10» самолёт хонупкан. Шанактарлыг ыттар шелде дыштанып чыткылаар. Дошкун бойдустуг крайны чылыдар дээн хүннүң чүткүткен херели бүргегзинээр дээрде далаш-биле кошкен булуттар аразындан шала бакылап келген.

Шак ол чуруктан дошкун бойдустуг Соңгу чүктү, ында амыдыралдың кезик чамдыын оон көрүп болур. Бо дээрге Ыракты Чөөн чүктүң сураглыг чурукчузу Василий Романовтуң чуруу-дур. Чурукчунуң 50 хар харлааның таварыштыр оон чуруктарының делгелгези Хабаровск хоорайда Чөөн чүктүң уран чүүл делгелгезиниң музейинде ажыткан.

В. Е. Романовтуң 50 хар харлаанынга тураскааткан оон чуруктарының делгелгезинде «Чукот чер», «Самолёт ужуп келген», «Почта», «Съездиниң төлээзи» деп темалыг чуруктар аңаа келген көрүкчүлерниң сонуургалын хаара тудуп турар. Ол ышкаш Романовтуң оон-даа өске солун чуруктары ында делгеттинген.

Соңгу чүктүң улустарының амыдырал-чурттаалгазын ол чуруктардан көрүп болур.

ССРЭ-ниң Улуг театрының 175 чыл оюнга конкурс ажылы — Чайковскийниң балеттеринге костюмнерниң эскизтери бар. Ол ышкаш чурукчу Романов Чөөн чүктүң совет ...чыларының хөй-хөй чогаалдарынга кааастаалгаларны чуруп чогааткан.

Музейниң дөрт залдарын ээлеп турар бо делгелге эш Романовтуң талантызының, хөй чылдагы амыдыралчы, чогаадыкчы ажыл-ижиниң түңнели болур. Чурукчунуң чогаадыкчы ажылын чүгле хабаровчулар эвес, харын Уралдан, Свердловск, Комсомольск хоорайлардан келген янзы-бүрү мергежилдиң кижилери улуг сонуургал-биле көрүп магадап турарлар.

Свердловсктен келген артист эш Засманов мынча деп бижээн: «Экилир. Чөөн чүктүң кадыг-дошкун бойдус чурумалын, оон ээлериниң бүгүнгү амыдыралын, демиселин диригчүве дег кылдыр чуруп көргүскени чурукчунуң чедиишкиннери-дир. Оон чедиишкиниң өөрүшкү-биле үлешпишаан, хөй чылда кадык чаагай ажылдап, чурттаарын, хөй янзы темаларга оон бижирлери соксаал чок ажылдаан турзун деп күзедим».

Шак ындыг күзелдер, бодалдар болгаш санал-оналдар делгелге дептеринде хөй бижиттинген.

С. МААДЫ.

Хабаровск хоорай.

Даргавыс келбестээн

Тожу районнуң мурнунда турган Азас көдээ Совединин Тоора-Хем көдээ Советке каттыштырганы билдингир болгай. Ынчаарга бистиң ол көдээ Совединистиң күүскомунуң даргазы эш Базыр чүгле район төвүнге олурбайн, «Совет Тыва» колхозтуң төвүнге база кээп, ында квартал комитеттериниң ажылынга дузалажыр, депутаттарның чүнү кылып турарын сонуургаар хүлээлгелиг.

Ындыг турда-ла даргавыс үш ай дургузунда биске келбээн. Ооң уламындан колхозчу суурнуң чаагайжыдылгазы эки кылдынмаан, ажылчы чоннар боттарының дилег, билдириишкиннерин киирер дээш үргүлчүле район төвүнче аян-чорук кылып баар ужурга таваржып турарлар.

Бистиң көдээ Совединистиң удуртулгазында мындыг четпес чорукту моон ынай болдурбазы чугула. Көдээ Совет, ооң күүскомунуң удуртукчулары Адыр-Кежиг суурга үргүлчү кээп, ында квартал комитеттериниң ажылын боттуг удуртур болгаш чон ортузунга кижизидилге ажылын хүн бүрү организастаар ужурлуг.

Ч. СЕРЕН.

АНЫЯК ХӨГЖҮМЧҮ

Чоокта чаа Кызылга бот-тывынгыр уран чүүлдүң республика көрүлдезинге өвүрмүлер боттарының уран талантызын көргүзүп турар үеде, челдаксымаар сынныг аныяк эр сценага игил тудуп алгаш үнүп кээрге: «Өвүрнүң Санчы Кызыл-оол ышкажыл, кончуг талантылыг эр-ле болгай» деп, чамдык көрүкчүлер дораан-на чугааланы бергеннер.

Санчы Кызыл-оол бот-тывынгыр уран чүүлдүң республика көрүлдезинге чыл бүрүде-ле чедиишкинниг киржип келген. Ынчангаш ону көрүкчүлер эки таныырлар. Ол сыгыртып хөөмейлээр болгаш тыва улустуң национал хөгжүм херекселдери игилги, бызаанчыга, лимбиге база дошпулуурга өйнаар талазы-биле салымчааныг кижи. Бо көрүлдеге ол доппулууурну болгаш игилди боду ойнап үдеп алгаш сыгыртып, хөөмейлээни көрүкчүлерниң болгаш көрүлдениң жюри комиссиязының үнелээшкинин ап, улуг сонуургалды болдурган. Тыва улустуң национал хөгжүм херекселдерин база-ла улуг мергежил-биле ойнап күүседир.

Ийи чыл бурунгаар, Бүгү-российниң кооперация кежигүннериниң бот-тывынгыр уран чүүл көрүлдезинге база-ла бодунуң талантызын көргүскеш, кооперасчыларның Москвага болган көрүлдезинге киришкеш, чедиишкинниг болуп мактаттырган.

Санчы Кызыл-оол каш чыл улаштыр культура албан черлериниң шугумунга ажылдап келген. Ол ам Өвүр районнуң «Торгалыг» колхозунуң Чаа-Суурда клуб эргелекчизи. Ол клубту эргелекчилевишаан, бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнериниң ажылын удуртуп, колхозчу ажыл-ишчилерге, малчыннарга солун концерттерни көргүзүп турарлар.

ЧУРУКТА: бот-тывынгыр улусчу хөгжүмчү, сыгычы-хөөмейжи Санчы Кызыл-оол.

Т. САЯН-ООЛ.
Фотозу **В. Кулипановтуу.**

Улуг кижиниң хайгааралы-биле, чүгле эштир тускай черлерге эштиңер.

Шагзырап азы аарыксай бергеннерде эжинменер. Чаңагаш, эъдиңер өлде хатка кагыспаңар.

Бажыңар-биле кулу баштанып ийикпе билбес черлеринерге сугже халываңар.

Эриктен дыка ырады эштип кирбеңер, суларап могай бергеш, айыылга таваржып болур силер.

Моторлуг хемелер, пароходтар, баржалар, саллар чоруп орда оларга чоокшулады эжинмеңер.

Калбак ыяш, чудук кырынга, дартайтыр үрдүрүп каан тайгыр камералар кырынга эштири кончуг айыылдыг.

Сугже дужур иткилешпеңер, ынчаар болза, амы-тынынар ышкынып болур силер.

14 харга чедир уругларның чааскаан хемелээрин чөпшээревес, чүгле улуг улус-биле кады хемелеп болур. Хемеге олуруп тура, хеме бүдүн бе азы дежик бе дээрзин хынаңар. Хемеде эшкиништер, эшкииш сыртыктары, суг узар херексел, сугга дүшкен кижиниң тынын алыр тырыкы чүүл бар бе, ону көрүп алыңар.

Хемелеп чораш, хеме кырынга ол-бо маңнаваңар, тенектенмеңер.

Дүне азы имиртиннней бергенде хемелеп ойнаваңар. Хеме даштынче бодун уштурун, хемеден шурап эштирин чөпшээревес.

Хемеге эвин эртир хөй кижи олурар болза, суг ортузунга ол аңдарылгаш, улусту каккактавыдып болур. Эртип бар чыткан пароходтар чаңынга, оон доктаар черлеринге болгаш салдар, көвүрүглер чанынга хемелевеңер.

Эштип, шымнып, хемелеп, мотор башкарып, сугга дүшкен кижилерге дуза чедирерин өөрениңер.

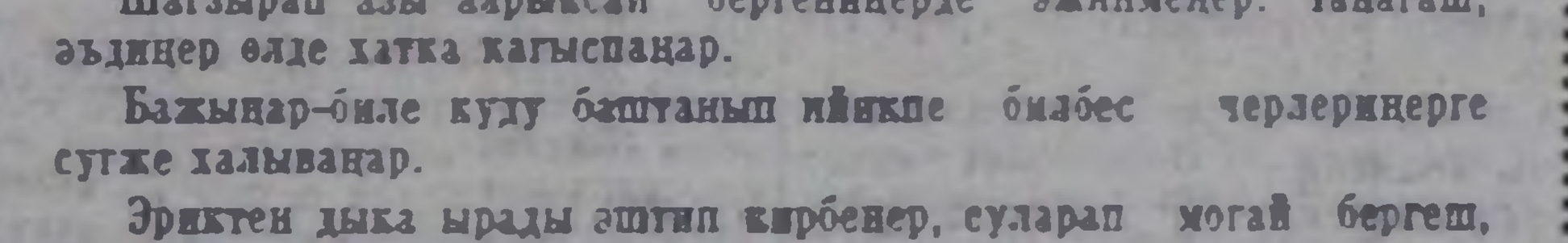

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ДОСААВЫ.
РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

Кызылдың башкы училищези 1963-64 өөредилге чылында сургуулдар хүлээп алырын чарлап тур

Училище эге класстарның башкыларын белеткеп үндүрер. **Өөрениринин хуусаазы 2 чыл. Училище 30 чедир назылыг, моон адаанда кирериниң экзаменнерин чедиишкинниг дужааган кижилерни хүлээп алыр:**

1) **Орус дылга (диктант).**
2) **Тыва дылга (диктант).**
3) **Орус дылга болгаш литературага (аас-биле).**
4) **Арифметикага (аас-биле).**

Училищениң директорунуң адынга өөренип кирерин хүлээп алырының дугайында билдириишкинни болгаш моон адаанда документилерни оон-биле кады чорудар:

а) **дөпчү намдары,**
б) **кадыының дугайында 286 форма ёзугаар эмчиниң шынзылгазы,**
в) **чурттап турар черинден шынзылга,**
г) **ортумак эртемниң дугайында документ (ону боду-биле кады эккээр),**
д) **төрүттүнгениниң дугайында херечилел (ооң ушта бижиткен, таңма базып шынзыдыртырган хоолгазы),**
е) **3×4 см хемчээлдиг үш фото-чурук,**
ж) **өөренип азы ажылдап турар черинден характеристика.**
з) **ада-иезиниң айда ап турар шалыңының болгаш өг-бүлезинде азырап турар кижилер дугайында шынзылга. Паспортун боду-биле эккээр.**

Кирериниң экзаменнерин август 1-ден эгелеп дужаар. Училищеге хүлээп алганнарны стипендия-биле хандырар.

Колхозчуларның болгаш совхозтарның ажы-төлү тыва оолдар, кыстарны күрүнениң долу хандырылгазынга киирер. Ынчангаш өг-бүлезиниң материалдыг байдалының дугайында шынзылга херек.

Документилерни моон адаанда адресче чорудар: **КЫЗЫЛ ХООРАЙ, КОЛХОЗНАЯ КУДУМЧУЗУ, БАЖЫҢ № 23, (КЫЗЫЛДЫҢ ШКОЛА-ИНТЕРНАДЫ).**

ДИРЕКЦИЯ.

Редакторнуң оралакчызы
Д. О. БЕГЗИ.

КИНОТЕАТРЛАРГА

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: «Бе-Кап ортулунуң чажыды» 10, 12, «Сээң өннүктериң» 2, «Боду-биле барып алыр чагаа» 4, 6, 8, 10 шактарда.

«БАА-ХЕМ»: Уругларга программалар 10, «Даарта келиңер» 11.15, 1.15, 3.15, «Дунайның төлү» 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Уругларга программалар 10, «Иван Бровкин нур черде» 2.30, «Оңча-ажык сүрген чолаачылар» 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Компаьерос» 1.15, «Алдын Диш» 3.15, 9.15, «Ийилээн эрлер-дир бис» 5.15, 7.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Заречная кудумчузунда час» 5, 7, 9 шактарда.

Кызыл горпозунуң кадрлар килдизи садыгжыларны, буфетчиктерни, киоск садыгжыларын, кладовщиктерни, плановиктерни, столоваялар эргелекчилерин, чем дажыкчыларын, кухня ажылдакчыларын, столоваяларга болгаш магазиннерге чүък чүдүрүкчүлерин, кижизидикчилерни, медицина сестразын ажылдаарынче чалап тур.

ГОРПО БАШТААР ЧЕРИ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Щетинкин — Кравченко-кудумчузу, бажың № 3 телефоннары: Редакторнуң 24 — 63, редакторнуң оралакчыларының 35 — 24, 25 — 38, идеология килдизиниң 37 — 13, харысалгалыг секретарының 23 — 35, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 25 — 38, 23 — 54, үлетпүр бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 22 — 64, чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21 — 27, Информация килдизиниң 20 — 60, бухгалтерияның 31 — 75, корректорларның 21 — 47, солун келбейн барганда 32 — 75 телефонче долгаар.

ТС—01270. Чагыг № 122. Культура министерствозунуң типографиязы

КОММУНИСТИГ КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ТИИЛЕЛГЕЗИНГЕ ЧЕДЕ БЭЭР БИС

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

1963 ч. ИЮЛЬ 12 ПЯТНИЦА № 164 (5568).

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Өртээ 2 көп.

Коммунистиг күш-ажыл бригадаларының шалыпчыларының республика слёдунга

* * *

Коммунизмниң эге өзүмнери

«КОММУНИЗМ БИЛЕ КҮШ-АЖЫЛ — ЧАРЫЛБАС. КИЖИ БОЛЗА БОДУНУҢ КҮШ-АЖЫЛЫ-БИЛЕ, БОДУНУҢ АЖЫЛ-ХЕРЕКТЕРИ-БИЛЕ КААС-ЧАРАШ БОЛГАШ АЛДАРЛЫГ. КИЖИЛЕРНИҢ АРГАЛЫЫ БОЛГАШ САЛЫМНЫЫ, КИЖИЛЕРНИҢ ГЕНИЙЛИИ КҮШ-АЖЫЛГА ИЛЕРЭЭР. КИЖИ ТӨРЕЛГЕТЕННИҢ ӨЛҮМ ЧОГУ — КҮШ-АЖЫЛДА» — деп, Н. С. Хрущев СЭКП-ниң XXII съездизинге кылган илеткелинге чугаалаан.

Бистиң республиканың үлетпүр, тудуг болгаш транспорт организацияларының, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң чүс-чүс мурнакчылары коммунистиг тургузуушкуннуң херээнде бо эң чугула айтырыгны чугааладжыр, ажыл-дуржулгазын солчур дээш бөгүн боттарының слёдунга чыглып келген. Оларның аразында коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинниң хөй-хөй аныяк киржикчилеринден аңгыда, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, он уругларны өстүрүп кижизиткен «Маадыр ие» Кандан Үрүле дээн ышкаш улуг назылыг, социалистиг бүдүрүлгениң сураглыг кижилери база келгилээн.

Коммунистиг күш-ажылдыы дээш бүгү улусчу шимчээшкин республиканың улус ажыл-агыйының бүгү адырларында ажыл-ишчилериниң ортузунга сөөлгү үеде элээн нептерээшкинни ап турарын демдеглээри безин өөрүнчүг. Коммунистиг күш-ажылдың бригадазы болгаш шалыпчызы кылдыр ададыр дээш чарышта 6 муң ажыг кижи киржип турар, ол болза республиканың үлетпүр, тудуг, транспорт болгаш көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинде ажылдап турар бүгү ажылчын, албан-хаакчыларының 19 хуузу болур. Ам үеде 83 бригадалар, фермалар, цехтер, участоктар база бүдүрүлгениң чүс-чүс мурнакчы кижилери коммунистиг күш-ажылдың бедик адын чаалап алганнар.

Ынчаарга партия, профэвилел, комсомол организацияларының ол коммунистиг шимчээшкинниче кайда-даа доктаамал кичээнгей салып, аңаа тодаргай удуртулганы хандырып турар болдур, ында эки түңнелдер чедип алдынып турар. Ооң чижээн Кызыл электростанциязының (директору эш Асеев, парторганизация секретары эш Отрыганьев, местком даргазы эш Макиенко, комсомол комитединиң секретары эш Дёмин) ажыл, амыдыралындан көрүп болур. Барык ийи чыл бурунгаар ол бүдүрүлгениң чүгле чамдык бригадалары, цехтери, мурнакчы кижилери коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинге киржип турган болза, ам коллектив чүмү-биле коммунистиг күш-ажылдың кылдыр ададыр дээш демисежип турар.

Ол бедик ат дээш демисешпишаан, коллективтиң бүгү кежигүннери бүдүрүлге онаалгаларын доктаамал ажыр күүседип, кандыг-даа үрелиишкин чок ажылдап келген. «Шуптузу — чаңгызы дээш, чаңгызы—шуптузу дээш» деп принцип-биле ажылдаан, чурттап турар ол найыралдыг коллективтиң кижилериниң 90 хуузу өөредилгениң бүгү хевирлеринге хаара туттунуп, политиктиг, экономиктиг болгаш техниктиг билиглерин, ниити эртемин өстүрер дээш чүткүлдүг өөренип, хөй-ниитиниң ажылынга идепкейлиг киржип турар. Коммунистиг шимчээшкинниң кижизидикчи салдары өскениниден ол мурнакчы коллективте күш-ажылдың болгаш хөй-ниитиниң сагылга-чурумун үрээриниң таварылгалары читкен, кижи бүрүзүнүң чогаадыкчы идепкейи өзүп, эгелекчи, чаартыкчы санал-оналдар бүдүрүлгеге хөйү-биле нептереттинип турар.

Коммунизмниң эге өзүмнери республиканың көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинде база элээн нептерээн турар апарган. Таңды районунуң кур чер совхозу «Тиилелгениң» төп сүт-бараан фермазында эш С. Седен-оолга удурткан 46 кижи составтыг бригада коммунистиг күш-ажылдыы кылдыр ададыр дээш төлептиг чорууну көргүзүп, ооң бүгү кежигүннери социалистиг хүлээлгезин үргүлчү ажыр күүседип, хөй-ниитиниң ажылынга, өг-бүле амыдыралынга эки үлегер-чижекти көргүзүп турарлар. Оларның 8-зи көдээ аныяктарның кежээки школазынга, оон артканнары — комсомолдуң политбөлгүмүнге болгаш зооветеринарлыг курска чедишкинниг өөренип доостаан. Бригаданың 16 кежигүннери совхозта бот-тывынгыр уран чүүл көргүзүүнүң идепкейлиг киржикчилери. Мындыг эки чижектерни өске-даа черлерден көргүзүп болур.

Республиканың үлетпүр бүдүрүлгелеринде, тудуг болгаш транспорт организацияларында, колхозтарда база совхозтарда коммунистиг шимчээшкинде киржип турар коллективтер, түс-түс кижилер эвээш эвес. Ынчалза-жок оларның хөй кезиниң ажыл-чорудулгазында шоолугла экижилге чок, аңаа коллективтерден болгаш ниити массадан барык-ла ылгалбайн турар. Ооң чылдагааны — ёзу барымдаалаан удуртулгада деп санаар херек.

Бо-дур, чамдык чижектер. Бүгү-эвилел ужур-дузалыг Ак-Довурактың даг дүгү тудуг эргелелинде (партком секретары эш Коганков, ажылчын комитединиң даргазы эш Тупицын, комсомол комитединиң секретары эш Ширяев) 20 ажыг бригадалар коммунистиг күш-ажылдыы дээш үр үеде чаржып келген. Шынында оларның чаңгызы-даа ол бедик аттың негелделерин долузу-биле күүседип шыдавайн турар. Бригадаларның кежигүннеринде ажыл нормазын күүсетпес, эртем-билиин бедитпес, оон туржук прогулдаар, хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээр таварылгалар ам-даа бар.

Кызылдың автосептелге заводунда, «Кызыл тудуг» эргелелинде коммунистиг күш-ажыл дээш чарышты кончуг эрээгей организастап турар. Ол чугула бүдүрүлгелерде партия, профэвилел, комсомол организациялары коммунистиг шимчээшкинниң ужур-дузазын чедир үнелевейн келгенинден бүдүрүлге онаалгалары ай-айы, чыл-чылы-биле четче күүсеттинмейн, ажылга үрей кылыышкыннар хөйү-биле болдунуп, күрүнеге эвээш эвес когарал чедиртинген, а СЭКП-ниң Кызыл хоорkomу үстүнде бүдүрүлгелерде парторганизациялардан негелде салбаан, боттуг дуза көргүспээн. Ол бедик атты чедип алыр дээш чаржып турар республиканың 9 бүдүрүлгелериниң чүгле 3-жү чаалап ап шыдаан.

Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинниң хөгжүлдезинде бо болгаш өске-даа четпестер болза, СЭКП Кызыл хоорkomунуң, парткомнарының, профэвилел, комсомолдуң республика болгаш чер-чер организацияларының талазындан ону кыры-биле удуртуп, коммунизм өзүмнериниң эгелээшкиннерин деткип өстүрбейн келгенин шуут херечилеп турар-дыр. Мынчангаш партия, профэвилел болгаш комсомол организациялары ол улусчу шимчээшкинни бүгү тала-биле деткип, масса чонга ооң чаартыкчы болгаш мобилизакчы салдарын улам өстүрери чугула.

Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкин чүгле күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң, продукцияның бот-үнезин чиигедириниң, бүдүрүлгениң технологиязын соксаал чок сайзыраңгайжыдарының, техниканы долу күш-биле эдилээриниң болгаш курлавырларны илереттип ажыглаарының күчүлүг чепсээ эвес, харын чаа кижини кижизидип белеткээриниң ёзулуг школазы болган турарын хандырар херек. Ол шимчээшкинниң киржикчизи кижи бүрүзү коммунизм тургузукчузунуң моральдыг дүрүмүн хажык чокка сагып, өөредилгеге, амыдыралга, хөй-ниитиниң ажыл-херээнге мурнакчы үлегерин көргүскен, ынчангаш бүгү масса чонну бодунуң соо-биле коммунизмниң бедиктеринче баштап эдерткен турарынче кол кичээнгей салза чогуур.

Чаа, депшилгелиг бүгү чүвени дилеп тывары, чоннуң эгээртинмес чогаадыкчы энергиязын шимчээшкинче кииреери, ажыл-херекке, амыдыралда хамык бак чүүлдерни, хоралыг уржуктарны, эргиниң бужар-чүдек артыышкыннарын үндезини-биле узуткаар дээш чаныш чок демисежири, коммунистиг моральдың болгаш аажы-чаңның шынчы пропагандизи болуру — коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинниң алыс утказы, кол сорулгазы ол. Коммунизмниң эге өзүмнери болза, улустарның аразынга эп-найыралды быжыглаары, интернационализмниң ленинчи бедик принциптерин хажык чокка боттандырары дээш шудургу демиселчилер болур ужурлуг. Бөгүнгү слёттуң киржикчилери бо бүгү бедик негелделерни бодамчалыг чүтаалажып шиитпирлээш, коммунистиг шимчээшкинни улам хөгжүдер, СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш хамык чүүлдерни кылыр дээрзинге бүзүрээр бис!

Күш-ажылдың бедик бүдүрүкчүлүү дээш, чаа техниканы шиңгээдири дээш демисел-биле ханы дүгжүп турар коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинниң, билиглерже чүткүлдүг, кижилер аразының чаа харылзааларының, коммунизм тургузукчузунуң чаа моральдыг хоойлузунуң амыдыралга бадыткалын улам ыңай хөгжүдериниң чугула ужур-дузазын Пленум айтып тур.

(СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң доктаалындан).

Комплексилиг бригадавыс

Коммунистиг күш-ажыл бригадазы деп бедик атты чедип алыры дээш демисежип турар комплексилиг бригада республика типографиязының коллективинге эрткен чылдың ноябрьда тургустунган турган. Ону коммунист А. Быков удуртуп турар.

«Шын», «Тувинская правда» солуннарны үндүрер талазы-биле бүгү-ле комплексилиг ажылдарны ол бригада боттандырып келген. Ооң составында линотиписчи өрүкчүлер, солун [illegible]каакчылары, майык хептекчилери, парлакчы ротационщиктер — ниитизи-биле 19 кижи хаара туттунган.

Бригада бодунуң бүдүрүлге онаалгаларын чедимчелиг күүседип турар. Чижээ, линотиписчи өрүкчүлер бөлүүнүң планы ай санында-ла 120 хуудан ажыр күүсеттинип келген. Эштер Галина Соколова, Татьяна Лыскова, Галина Бражникова, Рита Заворотная ышкаш линотипичилерниң күш-ажылчы чедиишкиннеринге коллектив улуу-биле өөрүп турар. Михаил Скобелин, Галина Жарова, Нина Михеева олар солуннарны чогуур үезинде белеткеп, оларны саадал чокка бедик шынарлыг үндүрерин хандырар талазы-биле алган хүлээлгелерин үлегерлиг күүседип келген.

[illegible]

В. ПЛОТНИКОВ,
коллективте местокомнуң бүдүрүлге комиссиязының даргазы.

Кызылдың ТЭЦ-иниң коллективи коммунистиг күш-ажылдың бүдүрүлгези дээш демисежип турар. Коммунистиг күш-ажыл бригадаларының болгаш шалыпчыларының уставынга дүүштүр бүгү көргүзүглерни ак-сеткилдиг күүседип келгеннер. Бүгү ажылчыннар болгаш албан-хаакчылар политчырыдыышкын бөлгүмнеринден эгелээш, янзы-бүрү техникумнарда, институттарда өөренип турар. Электроэнергия бүдүреринин чартык чыл планын электростанция 119,5 хуу, продукция бүдүрерин 125 хуу күүсеткен.

Химиктиг лаборатория болгаш электроцехке коммунистиг күш-ажылдың бригадазының бедик адын тывыскан. Ол бедик атты үш котёл цеги база бир турбина цеги чедип алган. Чээрби сес кижи коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары болганнар.

Кижи бүрүзү бүдүрүлге онаалгазын ажыр күүседип турар, ынчангаш кым бир кижи тергиидеп турар деп чугаалаары берге. Цехтерде болгаш электростанцияның бүгү девискээри кончуг арыг-силиг, долгандыр ногаанчыттынган. Ол ышкаш тарымал чечектер мында хөй.

ЧУРУКТА: котёл цегиниң улуг машинизи, коммунистиг күш-ажыл бригадазының бригадири комсомолчу Владимир Арямов ажыл үезинде.

Сөзү болгаш фотозу В. Лутковтуу.

Найырал, дузалажылга

[illegible] Бызаачы-бетонщиктерниң бригадазы колдуунда аныяктарга тургустунган, мында хөй национал оолдар, кыстар — орустар, украиннер, белорустар, тывалар, татарлар, чуваштар болгаш өскелер-даа [illegible] ажылчыннар база бар: С. Ооржак, Е. Лучников, Х. Назин, М. Лузов, М. Монгуш олар фабрика тудуунуң фундаментизиниң оңгарын [illegible]

[illegible] ниң найыралы, бот-боттарынга дузалажылгазы дыка хөй чүүлдерни берген болгаш берип-даа турар. Коммунизм тургузукчузунуң моральдыг дүрүмүнүң принциптерин үргүлчү сагыыры, ылангыя «Чаңгызы — шуптузу дээш, шуптузу — чаңгызы дээш» деп принцип бригаданың амыдыралында боттанып турар. Ам үеде бо бригадада 12 кижи коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп атты чедип алган болгаш бригаданың бүгү [illegible] ынчалза-даа ол ажылызында арай эвээш.

— СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң материалдарын танышкаш, ажыл-херээвисте, ылангыя политиктиг ажылда четпестеривисти иле. толазы-биле көрүп турар бис. Моон соңгаар улам эки ажылдап, коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп бедик атты чедип алырывыска Пленумнуң шиитпири биске дузалаар — деп, бригадир чугаалап турар.

Коммунистиг күш-ажыл фермазында

Тес-Хем районнуң «Чодураа» колхозунуң Хараалыг-Тейде коммунистиг күш-ажыл дээш бедик атты чаалап алган сүт-бараан фермазының мурнакчы ажыл-ишчилери СЭКП ТК-ның июнь Пленумунга уткуштур бедиткен социалистиг хүлээлгелерин алгаш күженишкинниг ажылдаан. Пленумнуң болуп эртип турарының база алдарлыг бешки болгаш алдыгы совет космонавтарның ужудуушкуннарының төөгүлүг хүннеринде Хараалыг-Тейниң коммунистиг ажыл-ишчилери алган хүлээлгезинге төлептиг ээ боол, күрүнеге сүт садарының бирги чартык чылда онаалгазын 100 хуу күүсеткен. Хараалыг-тейжилер Пленумнуң материалдарын танышпышаан, коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинниң төлээлекчилериниң бөгүн ажыттынар республика слёдунга уткуштур пландан дашкаар 8 тонна сүттү күрүнеге садар деп хүлээлге алгаш, ону база хуусаа бетинде ажыр күүсеткеннер.

Саалданың чаа, депшилгелиг хевири болур ёлочка-биле инектерни саарын чедиишкинниг шиңгээдип алган. Быштыы, часкы үелерде элбек кукуруза силозу, чемиштиг ногаан сиген, бодунуң бүдүрүлгезинден хоолулуг концентрады-биле инектерни түрүм азыраан. Ол болгаш өске-даа эки ажаалда хайгааралдарының түңнелинде сүт саалдазы бедип, ферма эгир чылын бо үеде турган деңнелден 10 тонна хөй сүттү саап алган. Ферма ам Шуурмакта — серииннг, ногаан чайлагда турар. Анаа барган соонда сүт саалдазы ийи катап көвүдээн. Чайгы үеде инектерниң хүндүскү, дүнеки одарын эки организастаан.

Ферма күрүнеге эът садар хүлээлгезин хуусаа бетинде ажыр күүсеткен. 100 инекке онаажтыр 84 бызаа алган, инектер ам-даа төрүп турар. Эгир чылгы тарып боозаткан 53 инектер шупту төрээн. Бо чылын 78 инекти тарып боозаткан болгаш ол ам-даа үргүлчүлеп турар. Коммунистиг күш-ажыл ферманың чедиишкиннинг ажылының түңнелинде колхоз июнь 25-те күрүнеге сүт, эът садар планын күүседир аргалыг болган.

Ферманың төвү — Хараалыг-Тей танытттынмас кылдыр сайзырап турар. Мында кызыл булуң, библиотека, чувар бажың ажыткан, олар доктаамал ажылдап турар. Кино көрүлдези үргүлчү болуп, радио-дамчыдылга, электри-чырыдылга-биле хандыртынган. Чурталга бажыңнары крышалыг, кладовкалыг, туүйбу печкалыг. Ажыл-ишчилерниң чуртталгазы болгаш аажы-чаңга культуразы бедип турар. Фермада чаа инек кажаазының тудуу дооступ, түрүм ёлочканы тудуп турар.

Сүт саалдазының түңнелин ай санында үндүрүп, социалистиг чарыштың тиилекчилеринге кызыл вымпелди акша шаңналы-биле кады тывыжып турар. Чарыштың түңнелин агитхуудуска чырыдып, боттарының хуралынга чугаалажып турар. Саанчылар Адыя Хавак, Батбар Чедей, Оюн Ким, Баазан Көк-кыс эки ажылдап, ёлочканы бир-ле дугаарында өөренип, шиңгээдип алган ажыглап турарлар.

Коммунистиг күш-ажыл фермазында 16 кижи бар. Оларның дөртү коммунистер, алдызы комсомолчулар. Олар шупту зоовет өөредилгеге киришпишаан 3 саанчы бо чылын 8 классты дооскан, өскелери партия чырыдыышкынынга өөренген. Коммунистиг ферманың кежигүннери аразында быжыг эп-найыралдыг, ажыл-херекти дүгүрүшкен, чаңгыс деп-биле бүдүрүп күүседип турар. Фермада садыгжызы чок ларек бар, хереглелдиң барааннарын оон кижилер боттары өртээн төлээш ап турар. Ферма Ленин аттыг колхозтуң Сыын-Мыйыс деп черде сүт-бараан фермазы-биле социалистиг чарыштыг. Аңаа барып эш-хуунуң хыналдазын болгаш дуржулга солуушкунун чорудуп турар.

Хараалыг-Тейниң сүт-бараан фермазы моон мурнунда хожудаңгай ажылдыг ферма турган. Партияның кыйгырыын ёзугаар коммунист эш Ёнзак өске удуртур ажылга тургаш ол ферманы барып эргелекчилээн. Ажылга дуржулгалыг, организакчы, мергежилдиг коммунист эш Ёнзак кыска хуусаада ферманың ажылын сегидип, коммунистиг күш-ажылдың фермазы кылдыр чаарткан болгаш районда ол бедик атты бир дугаар чаалап алган ферма болуп турар. Эш Ёнзак партбюронуң кежигүнү хүлээлгезин база идепкейлиг күүседип, айтырыг бүрүзүн оперативтиг шиитпирлеп турар.

Ферманың ажылдакчылары күрүнеге эът, сүт садарының чыл планын Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 46 чыл болур оюнуң бетинде бүрүн күүседир дээш деп лозунгну салып алган, бедиткен темп-биле ажылдап турар.

К. ЧАМЗЫРЫН.

Н. С. ХРУЩЕВ-БИЛЕ УЖУРАШКАН

БЕНГР ПАРТИЯ-ЧАЗАК ТӨЛЭЭЛЕРИ МОСКВАДА

Июль 10-да, хүннүң ийиги чартыында Венгр Улус Республиканың партия-чазак төлээлериниң кежигүннери-биле СЭКП Төп Комитединиң Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущевтуң ужуражыышкыны болган.

Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының Төп Комитединиң Бирги секретары, Венгр революстуг ажылчын-тараачын чазактың Даргазы Янош Кадар (төлээлерниң удуртукчузу), ВСАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ВСАП ТК-ның секретары Бела Биску, ВСАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, Венгр революстуг ажылчын-тараачын чазактың даргазының оралакчызы Лайош Фехер, ВСАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, Венгр революстуг ажылчын-тараачын чазактың даргазының оралакчызы Йене Фок, ВСАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ВСАП Будапешт хоорkomунуң бирги секретары Шандор Гашпар болгаш төлээлерниң өске-даа кежигүннери ужуражыышкынга киришкен.

Ужуражыышкынга совет таладан СЭКП ТК-ның кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко болгаш албанның өске-даа кижилери киришкен.

Н. С. Хрущев биле Янош Кадарның болгаш Венгр Улус Республиканың партия-чазак төлээлериниң өске-даа кежигүннериниң аразынга чүректиң онза ханы, акы-дуңма найыралдың болгаш бот-бодун бүрүн билчир чоруктуң байдалынга беседа болган.

(СЭТА).

Төлээлерге алдар болдурган дүъштеки шайлалга

МОСКВА. (СЭТА). Июль 10-да Кремльдиң Улуг ордузунга Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитети болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели Венгр Улус Республиканың партия-чазак төлээлеринге алдар болдурган дүъштеки шайлалга тургускан.

Дүъштеки шайлалгага Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының Төп Комитединиң Бирги секретары, Венгр революстуг ажылчын-тараачын чазактың Даргазы Янош Кадарга баштаткан төлээлерниң кежигүннери киришкен.

Совет таладан олурушканнар: СЭКП Төп Комитединиң Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев болгаш өске-даа совет удуртукчулар.

СЭТА-ның дыңнадыы

Космос объектилеринге ракеталар чедирикчилериниң сайзыраңгайжыткан хевирлериниң чедиишкинниг салып үндүрүүшкүннерин бо чылдың июнь-июльда Совет Эвилелинде Оожум океанның төп кезиниң районунче чорудкан.

Ракеталарның ужудуушкуну болгаш оларның бүгү системаларының ажылы программада айыткаңы-биле ылаптыг дүүштүр эрткен.

Моон-биле холбаштыр 1963 чылдың май 12-де СЭТА-ның дыңнадыында айыткан дараазында координаттар-биле кызыгаарлаттынган ийиги район далай эжиндириишкининге болгаш самолёттарның ужудуушкуннарынга бо чылдың июль 11-ден эгелеп хостуг болур дээрзин медеглээрин СЭТА-га төлээлеткен:

Соңгу широта	Чөөн долгода
35 градус 23 минута	173 градус 52 минута
33 градус 20 минута	175 градус 24 минута
32 градус 08 минута	173 градус 56 минута
34 градус 21 минута	172 градус 23 минута

Л. И. Брежнев хүлээп алган

Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының ТК-ның Бирги секретары, Венгр революстуг ажылчын-тараачын чазактың Даргазы Янош Кадарга баштаткан Венгр Улус Республиканың партия-чазак төлээлери июль 10-да Кремльге ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневке чораан.

Л. И. Брежнев биле Я. Кадарның аразынга чылыг болгаш чүректиң ханызындан байдалга беседа болган.

(СЭТА).

Чаа тиилелге

СЭКП-ниң Программазын амыдыралга боттандырбышаан, Тываның «Көдээтудуг» тудуг-монтаж эргелелиниң коллективи база бир чаа улуг чедиишкинни чедип алган: Кызылдың төп электри станциязынга Каа-Хем районнуң «Октябрь 30 чылы» колхозунуң объектизин улап каттыштырган. Бо колхозтуң бүгү-ле бүдүрүлге механизмнери ол чиик өртектиг электроэнергияның күжүнче бүрүнү-биле шилчиттинген. Кызылдың электри энергиазының чаңгыс киловатт-шагының өртээ 3,5 көпеек, мурнундагы бир киловаттың өртээ — 10-50 көпеек турган.

Бо харысалгалыг ажылды кылырынга прораб Д. Я. СЕМЕНОВ, электромонтаж бригадазының бригадири О. Р. СОЛОВЬЕВ, автокранщик Н. Н. НЕКРАСОВ, электромонтажник Г. М. АЛЕХИН олар эң-не идепкейлиг ажылдааннар.

МАЛ ЧЕМИНГЕ

Ниитиниң малынга четчир, бедик хоолулуг чемни белеткеп алыры дээш ажыл-иш бүгү черде калбарып турар. Улуг-Хем районда «Х Улуг хурал» колхоз бо талазы-биле боттуг хемчеглерни организастап турар.

Септелгеде дарганнарны эш Калмаков эки удуртуп турар. Олар кыска үеде сиген кестирер 3 аът машиназын, белдүрер 2 дырбааштыны кылып дооскан, ам-даа үргүлчүлеп турар. Ол ышкаш Манаков биле Беланиң 120 айыырны, 40 дырбаашты чазап белеткээн. Олар баром септелгезинге база идепкейлиг киришкен.

Сиген шөлдериниң үнүжү хирелиг. Оон ужурунда бүгү арганы ажыглап, бүдүк, бүрүлерни боодалдаарынга чедир хемчеглерни чорудар. Бара-Булунда 60 ажыг гектар сиген шөлүн суггарып, немей калбарткан.

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ

Партийжи-организастыг ажылды күштелдирер

Ажылчы чоннарны коммунистиг ёзуга кижизидерин бистиң партиявыстың Төп Комитединиң июнь Пленумунга онзалап чугаалашкан. Тус-тус партия организацияларының чон ортузунга боттандырып чорудар политиктиг кижизидилге ажылы ажыл-агыйның бүгү адырларының планның сорулгаларын күүседир дээш демисел-биле сырый холбаалыг.

Чөөн-Хемчик районнуң кодээ ишчилери бо чылын кодээ ажыл-агый продуктуларының бүдүрүлгезин көвүдедип, күрүнеге 12.400 тонна тараа, 2430 тонна эът, 2392 тонна сүт, 284 тонна дүк садар, мыйыстыг бода малды 16.900 баш, хой, өшкүнү 133,200 баш, хаванны 3000 баш чедирер хүлээлгелиглер. Райүлетпүр комбинадының коллективи 270 муң рубльдиң барааның, тудуг участогу 95 чурттаглга бажыңнарын чурттакчы чонга бээрлер. Районнуң үлетпүр черлери, фермалар, бригадалар, цехтер, звенолар тус-бүрүзүнде бүдүрүлге онаалгаларлыг болгаш социалистиг хүлээлгелерлиг ажылдап турарлар. СЭКП обкомунуң V пленумунуң шиитпирлерин боттандырары-биле районнуң ажыл-агыйлары малчыннарның культура-амыдыралын экижидери-биле бо чылын 120 чурттаглга бажыңнарын, 47 чунар бажыңнарны тудары, ийи сүт-бараан фермаларын радиожудары, 38 радиоприёмниктерни садып алыры, малчыннарның садыг, эмнелге, культура хандырылгазын үндезини-биле экижидери көрдүнген.

Бо сорулгаларның күүселдези хамыктың мурнунда партия организацияларының организастыг болгаш политиктиг ажылдарының деңнелинден хамааржыр. Ылап-ла ол дугайын парткомнуң сөөлгү пленумунга бир-ден-бирээ чокка чугаалажып эрткен. Бо талазы-биле илеткелчи партком секретарының оралакчызы эш М. А. Данилов кылган. Организакчы болгаш политиктиг ажылдарны багай эвес чорудуп турар партия организацияларын илеткелчи демдеглээн.

«Сүт-Хөл» совхозтуң парткому эге организацияларның секретарьлары коммунистерни бүдүрүлгеже сырый эвилелдээр, күш-ажылга оларның авангардтыг ролюн бедидер талазы-биле ажылдарны чүгээр организастап турарлар. Коммунистерниң күштери бүдүрүлгениң шиитпирлиг адырларында таарыштыр тургустунгулаан. 70 кижи мал ажылында, 27 кижи хову ажылында, 36 кижи тудугда, 50 кижи бүдүрүлге ажылы-биле холбашкан янзы-бүрү ажылдарда. Коммунист хойжулар М. Тас-оол, О. Чимит-Доржу эки ажылдап, 100 хойга онаалтыр 100 хураганнарны алганнар. Ол ышкаш хойжу бригаданың бригадирлери Х. Сарыг-оол, мурнакчы ажылчын, партком кежигүнү Ашак Сергей олар эки көргүзүглерни чедип алганнар.

Совхозтуң бүгү-ле партия эге организацияларында партия хуралдары ай санында бир катап доктаамал болуп турар. Эге организацияларның бюролары болгаш парткомнуң хуралдары айда 2—3 удаа эртип турар. Анаа полит-массалыг ажылдарны экижидер, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар, кодээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин көвүдедир, оларны күрүнеге садарының темпилерин дүргедедир талазы-биле социалистиг хүлээлгелерниң күүселдезиниң дугайында айтырыгларны чугаалажып турар. Совхозтуң коммунистериниң нийти хуралдарынга отчёт-соңгулдалыг хуралдарга коммунистерниң санал-шүгүмчүлелдериниң канчаар күүсеттинип турарының дугайында, коммунистерниң бүдүрүлгеге киржилгезиниң болгаш оларның партия даалгаларын күүседип турарының дугайында база совхозта мал, чер ажылдарының план күүселдезиниң дугайында айтырыгларны тургузуп чугаалашкан.

Комсомол организацияларының ролюн бедидериниче партком доктаамал кичээнгей салып турар. Совхозта 875 комсомолчулар бар. Оларның иштинден 600 ажыг кижи механизаторлар, малчыннар, тараажылар. Оларның хөйү бүдүрүлгениң мурнакчылары.

Партком биле совхозтуң дирекциязы кадрлар белеткелиниче улуг кичээнгейни салып келгениниң түңнелинде совхоз четчир санныг механизатор кадрларлыг болган. Чүгле бо чылын безин 36 кижи—трактористиң, 16 кижи—комбайнерниң, 18 кижи—чолаачының эргелерин чедип алганнар.

Совхоз бирги чартык чылда хову болгаш мал ажылының бүгү көргүзүглерин чедиишкинниг күүсеткен. Июнь 26-да күрүнеге сүт садарының планын 101 хуу, эът садарының планын— 103 хуу күүсеткен.

«Большевик» колхозта партия организациязы (секретары эш Хаяң-оол) партия ажылын эки организастап турар. Ол бодунуң ажылын план ёзугаар башкарып, партбюроның болгаш коммунистерниң хуралын доктаамал чыылдырып, анаа хову ажылының, мал болгаш тудуг ажылдарының айтырыгларын, социалистиг хүлээлгелериниң күүсеттинип турарын, күш-ажылдың сагылга-чурумун, малчыннарның культура-амыдыралын экижидер дугайында СЭКП обкомунуң пленумунуң шиитпирлериниң күүседир талазы-биле кылза чогуур ажылдарның канчаар күүсеттинип турарын, комсомол организациязының ажылын чугаалажып, ажылда четпестерни дүрген чайладыр хемчеглерни боттандырып турар. Коммунистер шуптузу партийжи даалгаларлыг.

Социалистиг чарышты тодаргай удуртурунче партия организациязы улуг кичээнгей салып турар. Социалистиг чарышта бүгү колхозчулар хаара туттунган. Аныяктар ортузунда кижизидилге ажылы эки тургустунган. Колхозтуң бот-тывынгыр уран чүүл коллективи чоокта чаа район фестивалынга бирги черни ээлээн. Бо бүгү колхозтуң нийти ажыл-чорудулгазын экижидеринге таарымчалыг байдалды берип турар. Колхоз чартык чылда күрүнеге эът, сүт садар планын хуусаа бетинде ажыр күүсеткен.

Чамдык партия организацияларының ажылы СЭКП-ниң XXII съездизиниң негелделеринге чедир дүүшпейн, улуг четпестерлиг болуп турарын илеткелчи болгаш санал бергеннер шыңгыызы-биле шүгүмчүлээн. Ындыг организацияларның санынга хамыктың мурнунда хөмүр даш уургайының партия организациязы хамааржыр. Хөмүр даш уургайы ай санында хөмүр казар планын күүсетпейн турар, кескү агитация ында чок, лекциялар, илеткелдер номчуттунмайн турар. Ажылдың түңнелдерин коллективтиң хуралдарынга чугаалашпас. Коллективте күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр, арагалаар чоруктар бар. Комсомол болгаш профэвилел организацияларының ажылынче парторганизация кичээнгей салбайн турар. Хөмүр даш уургайында ажылдап турар 130 ажылчын, албан-хаакчыларның чүгле 57-зи профэвилел кежигүнү.

Мал эмнелгезинде партия организациязы база багай ажылдап турар. Партия хуралдары эрттиреринин хуусаазын үреп турар. Коллективте ажыл шагының үезинде безин арагалаар чорук нептерээн. Эмнелге эргелекчизи Николаев, коммунист Сайдачаков олар безин арагачыларның санында каттыжып турар.

АТК-да партия организациязының секретары эш Баяндин база инициатива чок ажылдап турар. Коллективтиң ажылын экижидеринге партия организациязының салдары өспээн. Күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле чолаачыларның аразында ажыл кошкак. Машина эдилээриниң дүрүмүн үрээр, арагалаар, ажыл-шагы үзер, авария кылыр чоруктар эвээш эвес.

Партия организацияларының ажылында база кол четпес чүве болза, оларның чамдык секретарьлары бүдүрүлгениң экономиказынче хандылавайн, ооң ажыл-чорудулгазын анализтевейн, администрацияның ажылын контрольдаарын кошкак боттандырып турары болур. «Чыраа-Бажы» совхозка акша-хөреңгилерин, өртектиг чүүлдерни самчыгдаар чоруктар үр үеде үргүлчүлеп келген.

«Тыва» совхозтуң директору эш Юртаев биле партия организациязының секретары эш Куулармын аразында ажыл-мээчи харылзаа ам-даа тургустунмаан. Эш Юртаев партия организациязынга даянмайн, актив-биле сүмелешпейн турар. Ооң уламындан совхозтуң ажылында улуг четпестер бар. Совхозта партия организациязының секретары эш Куулар Юртаевтиң таарымча чок чуруму-биле эптежип турар.

Бо чылдың апрельде бүгү партия организациялары партия хуралдарынга «Коммунистер СЭКП Уставын болгаш партияның шиитпирлерин канчаар күүседип турарының дугайында» айтырыгны чугаалажып эрткилээн. Коммунистерниң хөй кезии бүдүрүлгелерде идепкейлиг ажылдап, оларның мурнакчылары болуп, күш-ажылга бедик көргүзүглерни чедип алганы, хөй-ниитичи ажылдарга эки киржип турары, партийжи даалгаларны ак-сеткилдиг күүседип турары илерээн. Ындыг-даа болза чамдык коммунистерниң багай ажылдап, күш-ажылдың сагылга-чурумун үреп, коллективинге болгаш өг-бүлезинге төлеп чок чорууну база шыңгыы шүгүмчүлээн турган. Коммунал ажыл-агый конторазының начальниги эш Чемров ажылга болганчок-ла эзирик келир. Чыраа-Бажы 11 чыл школазының директору эш Шириндиви ам-даа школазының ажылын экижидип шыдавайн турар. Чамдык коммунистер кемниг херекти үүлгедип тургулаан. Белеткел конторазының агентизи турган Кудрявцев [illegible] дужааган дээр дугайында [illegible] документ-биле «Тыва» совхозтуң кассазындан 138 рубльди алган.

Бүдүрүлгениң мурнакчыларын, төрээн чуртунга бодун бердинген, ак-сеткилдиг кижилерни партияга хүлээп алыр ажылды чамдык организациялар кошкак чорудуп келгенин илеткелчи болгаш санал бергеннер шыңгыы демдеглээн. Ындыгларга СЭКП-ниң XXII съездизин аттыг колхозта, АТК-да, хөмүр даш уургайында, үлетпүр комбинадында, эмнелгеде, «Тыва» болгаш «Чыраа-Бажы» совхозтарда, тудуг участогунда, школаларда партия организациялары хамааржыр.

Ынчаарга чамдык партия организациялары партияга кижилер хүлээп алыр ажылга хынамчалыг эвес болуп келген. Тараа хүлээп алыр пунктуда партия организациязы (секретары эш Курулева) Совет Армияның хүрээлеңинге турган, шериг трибуналынга шииттирип чораан болгаш администрация талазы-биле хемчег алдырткан Филатовту партия кежигүнүнге хүлээп алган.

Кадрларны шилип алыр, ажылга таарыштыр тургузар ажылда четпестерни эш Данилов болгаш пленумнуң киржикчилери илереткен. Чижээлээрге, ВЛКСМ райкомунуң секретары турган Ооржак Бой-оолду районнуң садыг килдизиниң эргелекчизинге сүмелеп тура, партком чазыг кылган. Ооң түңнелинде Ооржак ийи неделя хире ажылдап чоруй, садыгжылардан 200 рубль түңнүг арага болгаш янзы-бүрү бараанннар чээп алгаш чиде берген.

Партийжи-организастыг ажылда бар турар четпестерни пленумнуң киржикчилери: «Сүт-Хөл» совхозтуң партком секретары эш Лопсан-Серен, «Октябрь 30 чылы» колхозтуң—эш Самбуу, Ленин аттыг колхозтуң—эш Борбай-оол, «Чыраа-Бажы» совхозтуң — эш Саанчык, «Искра» колхозтуң—эш Доржу, «Большевик» колхозтуң—эш Хаяң-оол, райүлетпүр комбинадының директору эш Цвелев, партком ажылдакчызы эш Сирипсо, райкүуском даргазы эш Дилгижек, СЭКП обкомунуң килдис эргелекчизи эш Горелов олар боттуг чижектерге көргүзүп чугаалааннар.

Районнуң партия, совет, профэвилел, комсомол организацияларының масса ортузунга идея-кижизидилгелиг болгаш организастыг ажылын СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр эде тургузарынче угланган делгеренгей доктаалды пленум хүлээп алган.

С. ПАВУ,
бистиң корреспондентивис.

ЧӨПТҮГ ЧОРГААРАЛ

Мурнакчы коллективтиң ажыл-амыдыралындан

Пассажир АТК-зының ажылы сөөлгү үеде элээн экижээн. Ооң коллективи СЭКП ТК-ның июнь Пленумунга алдар кылдыр бирги чартык чылда пассажирлер сөөртүлгезиниң планын июнь 27-де күүсеткен. 1962 чылдың чыл планын декабрьның эгезинде-ле күүседип, кывар чүүлдү камнаарын дыка бедидерин чедип алган бис, а бөгүн бистиң АТК-выс Тыва автотрестиң дээре автоажыл-агыйларының бирээзи болуп турар. Ийи—үш чыл бурунгаар байдал өске турган. Ынчаарда ай планын ында-хаая күүседип, парктың техниктиг ажыглалы 60 хуудан ашпайн турган.

Бо чылын коллектив ажылды экижидип эгелээн. Ону кол сорулгадан —күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрүнге кижилерни кижизиден эгелээн. Бо ажылда чамдык четпестер бар болза-даа, эки чоруттунуп турар. Дуржулгалыг ажылчыннар боттарының үлегер-чижээ-биле аныяктарны күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрүнге өөредип турар.

Хөй-нииттиң идепкейи бисте бедип турар. Ол чорук бүдүрүлге-техниктиг баазаны тургузарынга болгаш быжыглаарынга улуг саадарны чедирип турар. Бурунгу чылдың кыжында автомашиналарның хөй кезии даштыгаа кыштаан. Кыска үениң дургузунда автобустар тургузар гараж туттунган. Бо чылын тудугжулар ол гараждың чанынга чиик машиналар тургузар серинни тудуп, ону октябрьның 5-тен орай эвес ажыглалга кирерин хүлээнгеннер. Ынчангаш автомашиналар кышкы үеде доңмас болгаш орукче үнеринге оларны чылыдып эргизер саадалгалар болбас. Автомашиналар хынаар өрээл оларны кодуруп хынаар херекселдер, механизастаттынган чаалда туружу-биле эки дериттинген.

АТК-да автомашиналар септээр, чаар участок аайы-биле агрегатчыттиг аккумулятор болгаш өске-даа цехтер эки дериттинген. Ол цехтерде АТК-ның рационализаторлары чогаадып кылган хөй чаа херекселдерни тургускулаан. Оларның бирээзи үжен секунда иштинде резина дугуйну септээр херексел болур. Бол-ла чүве, септелге кылып турар техниктиг ажылдакчыларның ак-сеткилдиг ажылдап турары болур. Ынчангаш септээн ажылдар чолаачыларны өөртүп турар. Коллективтиң ажылчын бүрүзү ак-сеткилдиг, эжин өөртүр дээш найыралдыг ажылдап турар болгаш бистиң АТК-выс бүгү талазы-биле бедик көргүзүглерни чедип ап турар.

Сөөлгү чылдарда ажыл кылыр черлерниң байдалы шуут өскерилген. Ажыл кылыр өрээлдер делгем, чылыг, чырык. Слесарь бүрүзү ажылдаар хеп болгаш херекселдер шыгжаар шкафчыгаштыг. Арыг-шевер дээш коллективтиң бүгү кежигүннери демисежип, социалистиг чарыштың түңнелин үндүрерде ону база барымдаалап турар. Септелге ажылдары кылыр өрээлдерде хүндүс чырыыр электролампочкалары, агаар вентиляциязы кылдынган. Рационализаторлар М. Новажилов, Бурлачок, механик А. Гурков оларның саналы-биле кылган хеп чуур машинага ажылдап кедер хептерни чуп турар. Душ болгаш изиг, соок суглуг чунар өрээлде чоттунар арыг аржыылдарны үргүлчү азып каан турар. АТК-ның чанында эмнелге пунктузу тургустунган. АТК-ның ажылчыннар чемненир тускай өрээли бар, гараж чоогунда столовая, буфет, садыг ажылдап турар. Күш-ажылдың байдалын экижиткени ооң бүдүрүкчүлүүн бедидеринге, ажыл шагы үзүп, эмчилээр болгаш өске-даа аар-саар чоруктар кылбазын хандырып турар. Бол-ла чүве, ажылчыннарның ажылдаар байдалдарын экижидип, оларның кадыын камгалап турары болур. Коллективте чээрби болгаш оон-даа хөй чылдарда ажылдап келген чолаачылар Ондар, Потылицын, Сапогов болгаш өске-даа ажылчыннар хөй.

Коллектив кежигүннери чүгле ажылдап турар черниң арыг-шевери дээш эвес, а боттарының даштыкы байдалы, арыг-силиг, ээлдек, культурлуг болуру дээш сагыш салыры чаңчыл апарган. Ындыг болур ужурлуг-даа, чүге дээрге бис совет кижилерге бараан болуп турар бис. Ол ылангыя автовокзалдың ажылдакчыларынга болгаш чолаачыларга кол хамааржыр. Пассажирлерге таарымчалыг байдал автовокзалда тургустунган. Маналга залында телефон, ажаалга кассазы, шак септээр мастерская, эм садар ларёк, багаж шыгжаар камера, чаш уругларлыг иелер турар өрээлдер бар. Автовокзалда радиодамчыдылгазы кылдынган.

Коллективтиң амыдыралынче полит-кижизидилгелиг ажыл ханылап кирип турар. Ооң кол одаа — клуб. Ында лекцияларны, беседаларны, дыштанылга кежээлерин доктаамал чорудуп, киноларны көргүзүп, бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмү ажылдап турар. Бистиң коллективтиң бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмү республика көрүлделеринге эки черлерни ээлеп келген. Чоокта чаа болуп эрткен профэвилелдерниң съездизинге турасказткан республика көрүлдезинге бистиң бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмүвүс бирги чергениң дипломун чаалап алган, а ооң киржикчилери өртектиг белектер-биле шаңнатканнар.

Хана солун доктаамал үнүп, мурнакчыларның дуржулгазын чырыдып турар. «Комсомолчу прожектор» кескү черде бо-ла астына берген турар, ооң кескү карактарындан бюрократтар, шүшпең удуртукчулар чайлавас; чалгааларны, күш-ажыл чурумунуң үрекчилерин «Болючка» сойгалап турар. Клубтуң иштики өрээлинде коллективтиң спорт болгаш уран чүүл маргылдааларынга чаалап алган кубоктары, призтерин, вымпелдерин, хүндүлел бижиктерин, дипломнарын делгеп көргүскен. Автоажыл-агыйның ажылдакчылары спортка дыка ынак. Бистиң футбол командавыс элээн каш катап республика чемпиону болуп келген. Бо чылын Кызыл хоорайның чемпиону болуп, кубокту болгаш бирги чергениң дипломун чаалап алган. Бистиң чиик атлетикажыларывыс, мөгелеривис, адыгжыларывыс маргылдааларга чедиишкинниг киржип турар. ДОСААФ-тың болгаш ГАИ-ниң удуртулгазы-биле автомобиль спортунуң талазы-биле маргылдааларны чорудуп турар. Гастелло аттыг парктың чурумалдыг черлеринге кады селгүүстеп дыштаныры АТК коллективиниң өг-бүлелериниң чаңчылы апарган. Шала күскээр балыктап, тайгаларже каттап чоруп турар. АТК-ның коллективи элээн каш чылдарның дургузунда Таңды районнуң «Межегей» совхозка дузалажып, ылангыя часкы тарылганың болгаш күскү дүжүт ажаалгазының изиг түлүк үезинде аткажылар совхозка барып ажылдап турар.

Ол ышкаш бистиң коллектив № 2 школа-интернат-биле улуг найыралды холбаштырып турар. Школачылар автохерээн практиканы бистиң гаражтарывыска эрттирип, өөреникчилер АТК клубунуң бөлгүмнеринде өөренип турар, а кудуку класстарның өөреникчилери автоажыл-агыйже солун экскурсияларны организастап турар.

Коллективтиң кежигүн бүрүзү коммунистиг ёзу-биле ажылдаар, чурттаар, өөренир дээш, ажылчын бүрүзү коллективтиң, автоажыл-агыйның мурнунга харыысалгалыг болуру дээш демисежип турар. Бир эвес бирээзи оспаксырай берген болза, эштери аңаа дузалажып, арагалаар чорук-биле эптеш чок демиселди чорудуп турар. Коллектив «Эзирик чолаачы машина чолаачылавазын» деп кыйгырыгны салган, пассажирлерниң орук хелезининге төлээн акшазын бодунга шиңгээдир чолаачыларны сойгалап илередип турар. Ындыг негелде коллективтиң бүгү кежигүннериниң дүрүмү апарган. Совет кижилерниң чаагай чоруу дээш демиселге хөй-нииттиниң идепкейин бедиткени коллективке коммунистиг күш-ажыл дээш демиселди калбарткан. Коммунистиг күш-ажылдың дээ бедик атты агрегаттыг участокка, септекчилерниң болгаш чолаачыларның элээн каш бригадаларынга тывыскан. АТК-ның ажылдакчылары Бажин, Горев, кондукторлар Барнишкина, Михайлова, Дроздова, Курганская, слесарьлар Казанцев, Минько, Валев, Константинов олар мурнакчылар болуп, ай санында-ла планын ажыр күүседип, хөй-ниити ажылынга идепкейлиг киржип турар. Бистиң мурнакчыларывыс чүгле боттары бедик көргүзүглерни чедип алырын бодавастар, а шупту эки ажылдаар, күш-ажылчы бедик көргүзүглерни чедип алзын дээш демисежип турар. Аккумуляторжу Лапшаков чүгле боду аккумулятор батареяларын кончуг эки септеп турар эвес, харын оларны канчаар камныг ажыглаарын чолаачыларга тайылбырлап турар. Лапшаков—областың профэвилелдер Чөвүлелиниң техниктиг контролёру.

Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинниң киржикчилери техниктиг билиин бедидер дээш кызымаккай өөренип турарлар. Оларның үлегери-биле ажылчыннар база техниктиг билиин бедидип турар. Ажылчын аныяктарның кежээки школазында 46 кижи, орук-харылзаа техникумунда бот-өөредилге-биле 11 кижи, чолаачылар Васильев, Анашкин, электрик Золотарёв олар институтта өөренип турар.

Нииттиниң херээ дээш харысалгазын билир бүгү коллективтиң кежигүннерин найыралдаштырып, кижи бүрүзү эжинге эш апарган быжыг найыралдыг чурттап, ажылдап турар. Бис АТК-выска чоргаарланып турар бис, чүге дээрге бистиң чедип алган чедиишкиннеривис бистиң күжүвүс-биле, бистиң холдарывыс-биле кылдынган. Ынчангаш өске республикаларның, областарның, крайларның автотранспортчуларын бистиң республикаже чалап, оларның-биле дуржулга солчуп болур бис. Бисте четпестер бар, оларны чок кылырынга бистиң күжүвүс болгаш аргаларывыс четчир, чыл планын хуусаа бетинде күүседир деп берген сөзүн бистиң коллектививис ээлээр.

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин бистиң коллектививис улуг көдүрлүүшкүн-биле хүлээп алган. Коммунистиг тургузуушкунуң сорулгаларын күүседири-биле, амыдыралдың негелделери-биле идеологтуг ажылды ханы холбаштырарынче кыйгырып турар ол шиитпирлер бистиң дайынчы программавыс.

И. ЦЕЛИЩЕВ.
Кызылдың пассажир АТК-зының автоинспектору.

Каң-оол Ондар болгаш Николай Попов олар бир чыл бурунгаар Улуг-Хем ажыл-агыйының эдилел кылыр цегиниң коллективинге өөреникчилеп киргеннер. Амгы үеде оларның аттары—мурнакчыларның одуруунда. Олар чымчактап кылган эдилелдерни бедик шынарлыг кылып, нормазын доктаамал 105, 110 хуу күүседип турарлар.

ЧУРУКТА: Каң-оол Ондар болгаш Николай Попов ажылдап кирер мурнунда чугаалажып турлар.

Фото болгаш сөзү И. ЦЕЛИЩЕВТИИ.

ӨӨРҮНЧҮГ ДЫҢНАДЫГЛАР

Чарыштың тиилекчилери

Кызылда күрүнениң башкы институтунуң студентилериниң эки өөредиге, сагылга-чурум, хөй-ниитичи чорук дээш курстар аразынга социалистиг чарышы чыл бүрү улам калбарып турар. Чарыштың негелделерин эки күүсеткен курстуң студентилерин Ленинградче, ийиги черни ээлээнни Шушенскоеже экскурсияладыр, а үшкү болгаш дөртку черни ээлээн курстарга өртектиг шаңналдар тыпсыры көрдүнген.

1962 — 63 өөредилге чылында чарыштың түңнелин комиссия үндүрген: бирги черни — литература факультединиң II курузунуң студентилери, ийиги черни — физматтың III курузу, үшкү черни — литфактың III курузу, дөртку черни — педфактың II курузу тус бүрү ээлээн.

Социалистиг чарыштың тиилекчилери — литфактың II курузунуң студентилери Лениниң хөөрайынче чорупкан. Ленинградка баргаш, олар дыка хөй чаа чүүлдерни көрүп өөренирлер.

К. КЕРТИК-ООЛ.

Эки одарларда

Хой кыргылдазын, чуулдазын доосказ, чайлагаан мен. Хой кидин-не семирип тур. Ол ындыг болбас аргажок, чүге дизе, мен-даа, хойжу бригаданың өске-даа кежигүннери кончуг эки оъттуг чайлагларда хойну одарладып семиртип турар.

Мээң ажаалтамда хой бүрүзүнден 2 кг 400 грамм дүктү кыргыдым. Күскү агарлаашкын-биле дүк база немей алдынар. Хойжулар кажааларның хөржениң арыглап доосказ, септелгезин чорудуп тур бис, бо дээрге кышка белеткелдеривистиң база бирээзи-дир.

С. ЧҮЛЬДҮМ,
Барыын-Хемчик районда «Тээли» совхозтуң Бай-Тал салбырының хойжузу.

ИЙИ СААНЧЫ

Республиканың кодээ ажыл-агыйы ажылдакчыларының чөвүлел хуралы чаа-ла доозулган турган. Кызылдың парыгында теректер аразында сандайга элээн каш кижи хөөрежип олурдулар. Оларның арын-шырайын көөрге, бир-ле солун чүүлдү хандыкшылдыы-биле чугаалашкан, ол чугаазын ам-даа үргүлчүлээр ышкаш болду.

— Бо инек малга ооаа-доң, арбын чемин черле эндере белеткээри чугула мал бо, оон башка сүттен сүт-даа, эъттен эът-даа эвээш алыр апаар боор-дур, уругларым...—деп, оларның эң-не кырганы — элээн хөөремиккей ашак чугаалап орда, ооң чанында олурган кара костюм, юбкалыг, шокар аржыылдыг, бежен хар үезин херээжен кижи кырганның чугаазын үзе кирди:

— Ындыг харын, бо хуралга санал берген кижилер — Каа-Хемниң кадарчызы Дапыяң дидир бе, ол кижи черле шору саналдады, оон ыңай Тес-Хемде колхоз даргазы Шулуу-Маадыр мал чемин, кажаа-хораа дугайын кайы хире чугулалап чугаалааны база дыңнадывыс чоп. Ындыг болбайн-даа канчаар...

ОЛ КАРА костюмнуг кижи — Тес-Хем районнуң Төре-Хөлде № 1 сүт-бараан фермазының мурнакчы саанчызы Балчыр Суваң болду. Бодунуң фермазында ажылдаректиң байдалын ол биске чугаалаан. Суваң саанчылап эгелээнинден бээр чеди чыл болган. Саанчы ажылынга сагыш-сеткилиниң хамызындан ынак, ынчангаш ол чыл бүрү-ле бедик көргүзүглерни чедип ап келген. Бодунга быжыглаттынган он ийи тыва инектериниң бирээзинден-не бо чылдың бирги чартыында 700 ажыг килограмм сүттү саап алган. Ол дээрге, Эрзинниң агаар-бойдузунуң байдалы-биле алырга, ол черниң өске саанчыларынга деңнээрге, дээре түңнел болган.

Балчыр Суваң — бежен харлыг, фермазында эң-не улуг назылыг саанчы. Инекти ажаап чемгерер, кадарар болгаш саар талазы-биле бодунуң байлак дуржулгазын ол аныяк саанчыларга дамчыдып берип келген. Чижээ, инек саарынга он хире аныяк кыстарны өөреткен, фермада организастаттынган зоотехниктиг бөлгүмнүң кичээлдеринге бо хоочун саанчы база сонуургалдыы-биле өөренип, бодунуң арга-дуржулгазын хөй удаа чугаалап турган.

— Бистиң ферманың ажылдакчылары партияның июнь Пленумунуң шиитпирлери-биле танышкаш, моон соңгаар улам-на эки ажылдаарын хүлээнип алганнар. Ынчалза-даа бир инектен сүт саалдазы бисте ам-даа нулу, республикада чамдык саанчылар бирги чартык чылда муң ажыг килограмм сүт сагган-дыр. Оларның үлегерин эдерер ужурлуг бис. Саанчы кыстарывыс кончуг чурумнуг улус. Толгар-Сүү Манчалмаа, Баазаң Сара болгаш өскелер-даа эки ажылдап турарлар — деп, Балчыр Суваң чугаалады.

ОЛ-ЛА районнуң «Чодураа» колхозунуң Хараал-Тей сүт-бараан фермазының саанчызы Баазаң Көк-кыс — бо чөвүлел хуралның база-ла киржикчизи. Саанчылап ажылдаа-ла бир чыл чедип турарлаа болза, ол кыс ажылга эки түңнелдерни чедип ап турар. Эрткен чартык чылда комсомолчу саанчы бодунга быжыглаан 15 инектериниң бирээзинден-не 773 кг сүттү сагган. Көк-кыстың саап турар инектери ам Шуурманта Куранның көктүг-шыктыг чайлаанда семирип, инек бүрүзүнүң бээр сүдү ам бо хүннерде хүн бүрү-ле немежип турар. Өске бүгү өөрү-биле кады аныяк саанчы Көк-кыс малдың чайгы семиртилгези дээш чүткүлдүг ажылдап турар.

А. НУГУРАК.

УЛУГ КҮШ

Часкы хову ажылдары эгелээриниң ырак мурнунда-ла Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» кодээ ажыл-агый артелинге уруглар яслизи ажыттынган. Баштайгы хүннеринден эгелээш бо үеге чедир ук яслиде 38 чаштар хүн бүрүде кээп, колхоз бүдүрүлгезинде иелерниң нургулайы хаара туттунган.

Эрткен чазын чүгле херээженнер 125 га черниң хараганын аштап, арыглаан. Бо хүннерде тудугда 32, ногаа бригадазында 9, хойжу бригадаларда 35, сүт-бараан фермаларында болгаш хаван ажылында 80 ажыг херээженнер хаара туттунган, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдап турарлар.

Колхозчулар саанчы К. Шурукү, хой кыргыкчылары: К. Данзы-Белек, О. Опей, тудугжулар М. Севил, Х. Апууда, хаван ажаабчызы И. Девикей, хойжулар С. Метей-оол, М. Бавуу оларның кызымак эки ажылын демдеглеп, хүндүткел-биле адап турарлар.

Колхозта «Культураның одаа» деп хана солун ай санында үнүп, херээжен чоннуң ажыл-чорудулгазын, амыдырал-чурттаалгазын бодунуң арыннарында бо-ла калбаа-биле бижээн турар. Ылангыя 23 кижи составтыг кудумчу, кварталдарның арыг-шевер комиссиязының ажылының чижектерин тус хана солуннуң дугаар бүрүзүнден номчуп болур.

Колхозта херээженнер чөвүлели артель бүдүрүлгезиниң адыр бүрүзүнде ажылдап турар херээженнерниң алганы социалистиг хүлээлгелериниң күүселдезин дээш хыналдаы чорудуп турар.

Х. ДОРЖУ.

КУЙБЫШЕВ ОБЛАСТЬ. Поволжьениң күрүнениң зона аайы-биле машина шенээриниң станциязының шөлдеринде кодээ ажыл-агыйның чаа машиналарын шенеп турар.

ЧУРУКТА: сараат сөөртүр, 6 тонналы кодурер УТПС деп машина. Станцияның механизаторлары ук машинаны бедик-биле үнелээннер.

СЭТА-ның фотохроникаы

СЭКП ОБКОМУНУҢ V ПЛЕНУМУНУҢ ШИИТПИРЛЕРИН КҮҮСЕДИР ДЭЭШ

Малчыннарның культура амыдыралын экижидер

(Район Соединиң сессиязындан)

Улуг-Хем район Соединиң чоокта чаа болуп эрткен ийиги сессиязынга малчыннарның культура-амыдыралын экижидер дугайында райкүүсем даргазының оралакчызы эш Л. Дардаштың ялеткелин депутаттар чугаалашкан.

Районнуң партия, совет органнары колхозтарның баштаар черлери-биле болгаш совхозтарның дирекцияларыбиле кады малчыннарның культура-амыдыралын хандырарын экижидер дугайында СЭКП обкомунуң V пленумуун доктаалын амыдыралга бөртандырарынче угланган ажылдарны кылган. Бо чылдың беш айларының дургузунда 30 чуртталга бажыңы, 12 чүнар бажың, 5 кылыл бүлүң, 2 пекарня туттунган. Үүе чуртталга бажыңы сентеттинген, 57 түүйбу печкаңы салып тургускан. Малчыннарга 21 радиоприёмниктерни, хеп чүүр 5 машинаны саткан.

«УТКА 25 чылы» совхозта Т. Чашоол, Д. Доржу, Н. Доржу ышкаш культурлуг чурттап чоруур еске-даа малчыннар хөй. «Найырал» совхозтуң 25 малчыннары «Родина» радиоприёмниктерни садып алган. Совхозтуң дирекция чери шинда ажылчыннар комитеди-биле кады дөрт бригадага радиоприёмниктерни садып берген. Ынчалза-даа районда 40 хире хойжулар ам-даа өглеринде чурттавышаан. Оон туружук өг чок малчыннар база бар. Чижээ, «Чодураа» колхозтуң хойжузу эш Мартышканың кыштаанда бажың туптаанындан кыжын ол улуг бертедээшкинниг байдалга чурттап турган. Чамдык черлерде чурталга бажыңнарының шынары багай, соңгалары тар болгаш чангыс каът, крышалары, шалаалары, печкалары чок.

Малчыннарның ажылы онзагай байдалдыг, олар чайның изинде-даа, кыштың соогунда-даа мал дайы-биле көшпүшаан, рашолуг, сайгылгаанныг, кинолуг, библиотекалыг, клубтуг суурлардан ырак черлерге чоруурлар. Ынчангаш оларның амыдыралынче кичээнгейни күштелдирери чугула. Ынчалза-даа районнуң культура-чырыдыышкын, садыг болгаш эмнелге албан черлериниң чамдык удуртукчуларының талазындан малчыннарның хандырылгазынче кичээнгейни четпес салып келгенин илеткелчи болгаш санал берген депутаттар эштер Бичe-оол, Тумат, Доржулдай, Даваа болгаш өскелер-даа шыңгыы шүүмүүлээн.

СЭКП Тыва обкомунуң бешки пленумунуң доктаалын ажыл-херек кырында бөртандырып, малчыннарның культурлуг амыдырал-чуртталгазының деңнелин бедидер, оларны чырык, чылыг бажыннар-биле, аъш-чем-биле хандырарын экижидер хемчегларни айыткан шиитпирни сессия хүлээп алган.

А. ДОНГАК.

Чаа саалда тургузуу

Карусель хевириниң чаа онзагай саалда тургузуун Алма-Ата областың Джанашарскиде тудкан. Оон дузазы-биле үш саанчы чүгле ийи чартык шак иштинде 1000 инекти саап турар. Чаа бедик будурүкчүлүг агрегатты совхозтуң инженерлери Николай Васильевич Ратуш биле Андрей Алексеевич Выдрин чогаадып кылганнар. Бүгү деригени ажыл-агыйның мастерскаязынга кылган.

— Мындыг бедик күш-ажыл будурүкчүлүүн бистин чуртта чангыс-даа саалда тургузуу ам-даа чедип албаан — деп. Н. В. Ратуш чугаалап турар.—Карусель хевирлиг бүгү-ле саалда агрегаттарында бир эдээн четпес чүүл бар, чүл дээрге оларга будурүлге шөлүн ажык чок ажыглап түрар-дыр. Бис ол четпести чок кылыр деп шиитпирлээн бис. Тепкиштерниң турган черин оскерткек. Бисте инектер саалда ораалынче бир янзы таарыштырган одуг-орук-биле карусельдиң төвүнче кире бергеш, оон тепкиштерже кодурлуп үнер. Аналдазында турганы дег, чээрби ийи — чээрби алды инектиң орнуна кажаала хары угда дөртен инекти тургузуптар.

Башкарылга черинге дөрт лампочкаларны эптеп таарыштырган. Кажан саалда сөөлүүреп келгенде лампочка өже бээр, ынчаарга инектиң эминге мажыңыр дээш кайы тепкишке чеде бээрин саанчы кижи билир.

Карусельдиң дескиниерин кииреери белдирлиг ламчыдылга-биле ботганыр. Озал-ондак болганда таарыштырар чери база бар. Карусель сес дүргедекчилерлиг. Ол болза инектерниң түс-түс онзагай аажы-чанын эки биларинге ажыктыг. Ферманың коданын эвээш сүттүг, ортумак сүттүг база хөй сүттүг деп, үш бөлүкке хуваар. Бирги бөлүктүң инектерин карусель 4 — 6 минутада бир дескинип турда ортумак сүттүг инектерни — 6—8 минутада, сөөлгү бөлүктүң инектерин 8—12 минутада бир дескинип турда саап бис. Карусельдиң будурүкчүлүү эң-не дүрген дескиниг үезинде шакта 400 инекти саап.

Мал чемгерер оңгачаларже чем дамчыдарын долузу-биле автоматчыткан. Дузалал өрээлдеринде машина залы, чүүр чер, оттулар төп чер, автоматтыг электростанция, чем склады болгаш ферма ажылдакчыларынга чунар душ дерип кылдынган.

Джанашарск совхозунда инектерни фермага болгаш чайгы үеде одарлап чораан черинге саарының комплексилиг механизациязы доозулган. Үүе бежен — ийи чүс хире инектер турар бичии фермаларга чаартыкчылар «Веер» деп хевириниң саалда тургузуун чогаадып кылганнар. Ону Москвада улус ажыл-агый чедиишкиннериниң делегелгезинде салган. Совхозтуң конструкторларының шыйыг-планын ёзугаар оларның будурүлгезин ам-даа машина тудуунуң Алма-Ата заводунда таарыштыр эде кылып турар. Бо чылын республиканың колхозтарынга болгаш совхозтарынга баштайгы дөртен «веерлерни» кылып үндүрер. Совхозка инектерни одарладырда, «УДС-1» болгаш «УДМ-8» хевириниң бөлүк саалда тургузугларын ажыглап турар. Комплексилиг механизацияны ажыглааны совхозка сүттүң бот-үнезин дыка кудуладыр арганы берген.

Джанашарск совхозу сүт фермаларын комплексилиг механизастаарының мурнакчы дуржулгазының бүгү-эвилел школазы деп санаткан.

(СЭТА).

Кызыл туктуг тудугжу бригада

Районда тудуг ажылының талазы-биле бирги черде чоруп турар «Коммунизмче орук» колхозтуң тудуг бригадазынга СЭКПниң Тес-Хем парткомунуң болгаш район Соединиң күүсенчи комитединиң шилчиир Кызыл тугун тывыскан. Оон чүүц-биле шылгарап, мактадып турарын номчукчуларга сонуургадып өөрүгүзүп болур. Колхоз баштаар черя, партбюро, көдээ Совет тудуг бригадазын тудуг талазы-биле мергежилдиг, дуржулгалыг кижилер-биле быжыглааш, ону тудуг кылыр чепсек-хөрекселдер болгаш материалдар-биле чогуур хереглеерге дүүштүр хандырган. База малчыннар амыдыралын үндезинни-биле экижидер дугайында кол сорулганы салгаш, тудугларның хөй кезиин малчыннарда кылып турар.

Бригадада 36 кижи бар. Олардың 5-жи коммунистер, хөйүү аныяктар, үр чылдарда ажылдап келген дуржулгалыг тудугжулар база бар. Бо чылын тудугжу кижи санында-ла ийи-ийи тудугну кылган турарын чедип алыр деп сорулга салгаш, ажылды бедиткен темп-биле чорудуп эгелээн. План ёзугаар 2800 кубометр тудуг ыяжын белеткээр болгаш сөөртүп киирер тургаш, бүрүн күүсеткен.

Тудуг кылыр черге хамыктың мурнында тудугга хереглээр бүгү материалдарны, чепсек-херекселдерни, аъш-чемни четчир хемчээлиниң аайы-биле чогуур санныг тудугжуларны чедирер. Ырак одарларга тудуг кылып баар кижилерниң боттары-биле баш удур чугаалажыр, бажың-балгадынга кирип көөр, үр үеде ажыл кылып чоруп каарга оларның өг-бүдезинде бүгү-ле таарымчалыг байдалдарны хандырган турар бе азы кандыгыл дээрзин онзалап сонуургаар, бир эвес өг-бүлезинде байдал таарымчалыг эвес болза, ол-ла дораам, хуусаадан бергеш, ээзиниң бодунга кылдыртыр ийикпе азы колхозтуң шугуму-биле күүсеттирип бээр.

Тудугжуларга бээр төлевирин бригадир боду үндүртүп алгаш чедирип бээр. Тудугга болгаш хууда амыдыралга бүгү-ле хереглелдиг материалдарны, ышкыларны, ажыл-агый объектилерин электрижидин турар.

Дагылды — Өвүрде 8 чуртталга бажыңгарын, кызыл булуңну, чунар бажыңны тудуп дооскан. Чаа төлевилел ёзугаар улуг хой каткарже кирип, ажыл-агый объектилерин электрижидин турар.

Тудугжуларның хүнүнге уткуштур

баш удур сагышка чедиштир бүрүн белеткеп, хандырып каарга кижилер ажылга чартыкпас, хөй дакпыр чорук кылбас, өг-бүдези дээш артык сагыш-човаашкыдан хосталыр болгаш бүгү-ле күжүн, сагыш-сеткилин кылып турар ажылга долузу-биле киирер аргалыг болуур. База тудугжуларны дыштанып хүнгерде организастыбиле эккеп, кино көөр, чунар бажыңнаар, өг-бүлезин сонуургаар аргаларны сагынгыр таарыштырып турар. Бүгү белеткел ажылдары кылдынган, кижи күжү четчелеттингем соонда тодаргай хуусаадан бергеш, тудугну эгелээр. Ажылды бүгү талазы-биле белеткелдиг мөөң күш-биле хары угда кылырга ажыл дүрген бүдүмүүр, ажыл-агыйга болгаш кижилерге ажыктыг болур.

Тудуг бригадазы чыл эгезинден бээр ниитизи-биле 25 чаа чуртталга бажыңы тудар планныг тургаш, 14 бажыңны тудуп, ажыглалга киирген. Чаа тутkан чуртталга бажыңнары колдуунда малчыннар чурттаар бажыңнар. Мал кажааларын 12-ни тудар тургаш 6-ны тутkан. Оон иштинде Шолук-Аксында сүт-бараан фермазын өскээртен көжүрүп эккелгеш, аңаа 4 чуртталга бажыңнарын, кызыл булуңну, чунар бажыңны, инек тарыыр пунктуну, бызаа кажаазын, ажыл-агый складын тудуп дооскан. Олче электри чырыын, радио дамчыдыгазын шөйүп, базыңарже кирип, ажыл-агый объектилерин электрижидин турар.

Дагылды — Өвүрде 8 чуртталга бажыңгарын, кызыл булуңну, чунар бажыңны тудуп дооскан. Чаа төлевилел ёзугаар улуг хой каткарже

ТЕЛЕГРАФ МЕДЭЭЛЕП, ДЫҢНАДЫП ТУР

Де Гольдуң чазаанга удур демиселге чаңгыс эп дээш

ПАРИЖ. (СЭТА). Францияның Коммунистиг партиязының Политбюрозунуң кежигүнү Этьен Фажон болза, Гренобльге чүве чугаалап турган деголльчу чазакка удур демиселге коммунистерниң болгаш социалистерниң чаңгыс эвин тургузар деп санал киирген. «Бир эвес коммунистерниң болгаш социалистерниң чаңгыс эви калбарар болгаш быжыгар болза, де Голльдуң чазаанга удур демиселге бүгү бүзүредиглерниң демократтары коммунистерниң болгаш социалистерниң талазынга келген турар, ынчангаш ол чорук ёзулуг демократияны тургузарының калбак перспективазын ажыдар» деп ол чугаалаан.

Коммунистер болгаш социалистер кады хөделип турган, ам безин улуг чедиишкиннерни чедип алган: олар чазактың дыка хөй кандидаттарының соңгулдазынга тиилелгени чедип алган, шахтёрларның улуг ажыл соксадыышкынын деткээн, Франконуң когаралынга таварышканнарны камгалаары-биле көдүрлүп үнген, де Голльдуң болгаш Аденауэрниң керээзинге удур бадылаан болгаш өске-даа ол ышкаш чүүлдерни Фажон сагындырган.

Ол харылзаага даартадан эгелээш кады чорудар ужурлуг нийти программаны ажылдап кылырынга, а ол ышкаш бөгүнден эгелээш нийти хөделиишкиннерниң күчүлүг калбарыышкынынга чүү-даа чүве шаптык чедирип шыдавас» деп ол үргүлчүлеп чугаалаан.

«Байы-бир айтырыгның талазы-биле чөрүлдээлер бар болган ужурунда амгы үеде хөделиишкиннерниң чаңгыс эви болдунмас» дээр социалистиг партияның удуртулгазын Фажон шүгүмчүлээн. Ажылчын ангыга болгаш демократтыг хосталгаларга кыжанып турар шыңгыы айыылды кады хөделип турганы чайлад ыры эргежок чугула деп оратор демдеглээн. «Нийти камгалап алыышкын хамааржып турар хөделиишкиннерниң чаңгыс эвинге чүү-даа чүве моондактап шыдавас ужурлуг».

Үптеп алган хөреңгилерни национализастаар дугайында хоойлу

АЛЖИР. (СЭТА). Алжирниң улус демократтыг республиказының национал тургузуулга хуралы колониалисчи эрге-чагыргаларның болгаш оларның чалчаларының алжир улустан үптеп алган эт-хөреңгизин национализастаар дугайында хоойлунуң төлевилелин хүлээп алган.

Үптеп алган, француз эрге-чагыргалар-биле кады ажылдажылганы идепкейлиг чорудуп турган алжир кижилерге, колонизаторларның бүгү агентилеринге ажыктыг кылдыр ажыглаттынган азы хавырган бүгү-ле шимчээр болгаш шимчевес эт-хөреңгини күрүнениң өнчүзү болур кылдыр ол хоойлу чарлап турар.

Гарриманга америк улустуң чагыы

ВАШИНГТОН. (СЭТА). СЭТА-ның корреспондентизи Г. Деревенсковтуң дамчыдып турары болза:

Чурттуң чонунуң бүгү бөлүктериң төлээлээн 20 ажыг муң американнар «ядролуг шенелделерни хоруур дугайында Совет Эвилели-биле ажыктыг дугуржулганы чедип алырынга күжениишкиннерни салыр деп президент Кеннедини болгаш оон чазаан» чоокта чаа кыйгырган.

«Ядролуг чепсектиң бүгү шенелделерин соксадып турар керээге ат салырын болгаш бадылаарын деткиириңче бүгү күштерин салырын база боттарының өннүктерин болгаш конгрессте соңгуттурган төлээлекчилерин каттыштырары-биле ажылдаар бис» деп ол американнар хүлээлгени бергеннер.

Ол американнар боттарының күзел-соруун аажок улуг калбак ыяшка бижээн дилээнге тайылбырлаан. Ол ыяшты шыырак ийи эрлер безин АКШ-тың күрүне департаментизинге арай боорда чедирип келген. «Ядролуг чепсектиң шенелделерин соксадыр дугайында дугуржулганы чедип алыр чорук бүгү кижи төрелгетенниң эрге-ажыктарынга дүгжүп турар» деп ол дилегде айыткан.

Дилегде оон ынай чугаалап турары: «Моон мурнунда ындыг дугуржулганы чедип алырынга хемчеглерни өйүн эрттиргениниң дугайында харадап тур бис. Кандыг-даа дугуржулга бодунда тодаргай айыылдыг чүүлдүг болурун билип турар бис. Ындыг болза-даа бир эвес айыыл дугайын чугаалаар чүве болза, ядролуг шенелделерниң кызыгаар чок үргүлчүлээшкини болгаш эңдере чепсеглениишкиниң сөксавайн турар чоруу оон-даа артык улуг айыылдыг болуп турар...»

Ядролуг шенелделерни соксадыр дугайында керээни чарары «эңдере чепсеглениишкинниң айыылын эвээжедир, ядролуг чепсектиң хөгжүлдезин саададыр, а ол ышкаш чепсеглениишкинни бүгү-нитти дужудуп алырынга эң дүрген базымнарны кылырынга баштайгы белеткел болур» деп дилегде база демдеглээн.

Ол дилегни АКШ-тың күрүне секретарының оралакчызы, ядролуг шенелделерни хоруур дугайында Москвага болур чугаалажыышкыннарда америк төлээлерниң баштыны Аверелл Гарриманга чедирер ужурлуг турган. Ындыг болза-даа ол өйде Гарриман чок турган төлээде, дилегни Гарриманның мурнундан күрүне департаментизиниң төлээлекчизи Фредерик Сапин хүлээп алган.

Родней Шоун деп ламаның Сапинге медеглээни болза: «Ядролуг шенелделерни хоруур дугайында дугуржулганы чедип алыр дугайында бистиң кыйгырыывысты чүгле Каттышкан Штаттарда хөй санныг бөлүк кижилер эвес, харын база бүгү делегейде деткип турар. Бир эвес дугуржулга чедип алдына бээр болза, ол биске база ССРЭ-ге тиилелге болур эвес, харын база бүгү кижи төрелгетенге тиилелге болур».

Кыдаттың ховуларында

ПЕКИН. (СЭТА). Шаньдун, Хэнань болгаш Шаньси мөжүларда ажылдың дүлүк үези — чайгы тарылга эгелээн. Гуйчжоу мөжүнүң тараачыннары суггаттыг шөлдерге ристи тарып турар. Шаньдуннуң дөрт улуг округтарында тарылга шөлүнүң барык чартык кезиинге чайгы культураларны ам безин тарып чашкан. Бо чылын бүгү тарылга шөлүнүң үштүң бир кезииндеН ажыынга чайгы культураларны тарыыр.

Хэнаньда кукуруза, бобылар болгаш чинге-тарва тарылгазының талазы-биле планныг онаалдаларны июнь айның төнчүзүнге чедир 60 ажыг хуу күүсеткен. Синьсян, Аньян ышкаш элээн округтарда болгаш чамдык округтарда чайгы тарылга ажылдары доозулган. Шөлдерде тараа дески үнүп эгелээн. Хэнаньның хөй уездилеринде бо чылын суггаттыг черге рис тарылгазының шөлүн эрткен чыл-биле деңнээрге калбарткан.

Шэньсиде кукуруза тарылгазы, суггаттыг черге рис олуртулгазы үргүлчүлеп турар. Шөлдерде ажыл даң бажындан эгелээш, орай дүнеге чедир соксавайн турар, а Гуйчжоу мөжүда суггаттыг шөлдерге рис үнүп эгелээн. Мөжүнүң 16-гы уездизиниң тараачыннары рис олуртулгазының планын доллур азы ажыр күүсеткен.

Хунань мөжүнүң чылда ристиң дүжүдүн ийи удаа ажаап алыр районнарында ам орай быжар ристи олуртур черлерни белеткеп турар. Тараачыннар үрезин материалдарын шилип ап, шөлдерге чемишчидилгелерни төп, рис рассадазын өстүрерин белеткеп турар.

Аргентинаның хамаарышпас чоруунуң хүнү

БУЭНОС-АЙРЕС. СЭТА-ның корреспондентизи И. Архипенконуң дамчыдып турары болза:

Аргентина хамаарышпас чорукту чарлаан хүнүнден бээр 147 чыл болган оон июль 9-та демдеглеп эрттирген.

Найысылалда аргентин улустуң национал-хосталгалыг демиселиниң маадыры Сан-Мартинниң тураскаалын тургускан шөлге байырлал болган.

Солуннар редакция чүүлдерин парлап, нацияның амыдыралынга ол төөгүлүг хүннүң улуг ужур-дузазын демдеглеп, испан колонизаторларның дарлалындан бодунуң төрээн чурттунуң хосталгазы дээш аргентин улустуң демиселинге генерал Сан-Мартинниң ролюн демдеглеп турар.

Америк шериг албанныгларның дүржок үүлгедиглери

ТОКИО. (СЭТА). Америк шериг самолёттары ажык далайга өөредилге боолаашкынының үезинде. «Марубени» деп япон компанияның дөрт балыкчы судноларынче халдаашкын кылган.

«Акахата» солуннуң бижип турары болза, июльдун үште, кажан 35 балыкчыларлыг япон суднолар Гото ортулуктуң барыын талазынга чорда, оларже кестүп турар черден эсминецке үдеткен америк авианосец чоокшулап келген. Оон соонда авианосецтиң кырындан элээн каш он реактивтиг самолёттар агаарже көдүрлүп үнген. Дүрген эргилдирипни кылгаш, америк самолёттар судноларже угланган чорупкан. Ынчангаш суднолары дескиндир бомбаларны октаан турупкан. Үш шак иштинде ынчаар үргүлчүлээн деп, солун дамчыдып турар. Япон суднолар болза америк ужудукчуларның өөредилге боолаашкынының болгаш бомба октаашкынының «кара адар демдээ» болган.

Америк шериг судноларының болгаш самолёттарының дүржок үүлгедиглери япон балыкчыларның шыңгыы удурланыышкынын болдурган.

Курд удусту камгалаар дээш

ЖЕНЕВА. (СЭТА). КНО-нуң Экономика болгаш социал чөвүлелиниң (ЭКОСОС) Женевада боол турар сессиязының секретариады ССРЭ-ниң төлээлериниң бижиин болгаш Иракта сөөк-язы ылгаар чоруктуң — Иракның чазааның чорудуп турары, курд улусту күш талазы-биле кырып өлүрер политиканың дугайында айтырыгның талазы-биле резолюцияның төлевилелин сессияның албанның документилери кылдыр тараткан.

Совет төлээлер бижиинге ол бужар фактыларже ЭКОСОС-туң амгы сессиязының киржикчилериниң кичээнгейин көрүндүрүп турар, чүл дээрге, Иракның чазаа, КНО-нуң Уставын база моральдыг болгаш гуманныг болур чоруктуң ниитиге хүлээп алдынган принциптерин каржызы-биле дорамчылавышаан, бүдүн улусту массалыг кырып өлүрер политиканы ам чорудуп турар.

Иракның чазаа курдтарга удур танкыларны, ужар чүүлдү болгаш артиллерияны ажыглавышаан, дайын чорудулгаларын чорудуп турар. Курд улус бодунуң национал эргелерин чедип алыр дээш демисежип турар болган ужурунда, чүгле ол дээш бо бужар-чүдек, дерзии үүлгедиглерни аңаа удур үүлгедип турар деп, бижикте демдеглээн.

Резолюцияның совет төлевилели Иракның чазааның үүлгедиглерин шиитпирлиг буруу шаап, курд чонга удур бүгү дайын чорудулгаларын доп-дораан соксадырынче Иракның чазаан шыңгыы кыйгырып турар.

«Курд улуска удур Ирак Республиканың чазааның чорудуп турар сөөк-язы ылгаар политиканың дугайында» айтырыгны сессияның хүн чурумунга чугула болгаш далаштыг немелде айтырыг кылдыр киирер дугайында ССРЭ-ниң төлээлериниң негелдезин ЭКОСОС-туң сессиязының даргазы хандырган.

ЧОННУҢ ИДЕПКЕЙИНИҢ ИЛЕРЕЛГЕЗИ

Таңды районнуң Бай-Хаак школазының башкызы Наталья Тыртык-Кара бот-тывынгыр уран чүүлдүң танцы бөлгүмүн каш чыл улаштыр хөй-ниитичи эгелээшкин-биле удуртуп келген. Ол танцыны тургузар, ону күүседир талазы-биле улуг талантылыг. Чоокта чаа бот-тывынгыр уран чүүлдүң республика көрүлдезинге. «Улустарның найыралы», «Ээлдек шыңгыраш» деп танцыларны оон удуртулгазы-биле эккеп көргүскеш, танцы талазы-биле бирги черни ап, тиилекчи болганнар.

«Улустарның найыралы» деп танцыны улусчу балетмейстер Н. Б. Тыртык-Кара боду чогаадып тургускан. Хөй кижи киржикчилиг ол танцы хөглүг, каас-шиник, ханы уткалыг. Ол танцы көрүкчүлерниң болгаш республика көрүлдезиниң жюри комиссиязының улуг үнелээшкинин алган.

«Ээлдек шыңгыраш» деп танцыны Наталья Тыртык-Кара Москва хоорайга каш катап ойнааш келген.

ЧУРУКТАРДА: (үстүнде) улусчу балетмейстер, дуржулгалыг мурнакчы башкы, хөй-ниитичи Н. Б. Тыртык-Кара, (адаанда) Бай-Хаакта Культура бажыңында ооң удуртуп турар танцы бөлүүнүң киржикчилери «Ээлдек шыңгыраашты» күүседип турары.

Сөзү болгаш фотолары В. КУЛИПАНОВТУУ.

ӨРТТҮ өжүргеннер

Улуг-Хем районнуң «Х Улуг хурал» колхозунуң девискээри Кожагар-Артка арга өртү болу бээрге, Кызылдан самолёт ужуп келгеш, Баян-Кол суурнуң кырынга дозуннар октаан. Аргада болган өртү өжүреринче чонну кыйгырып турарының дугайын ында бижээн болган.

Суурнуң чурттакчыларындан он кижи ол кыйгырыгны ёзугаар эш Федоренконуң башталгазы-биле аргага болган өртү өжүрүп, эрес-шудургузун көргүскеннер. Өрт өжүреринге эштер Чердек-оол, Чалдыг-оол, Дардай болгаш оон-даа өскелер шудургу ажылдааннар.

К. ОЙДУП-ООЛ.

* * *

Барыын-Хемчик районнуң кадыкшылга школазының өөреникчилери-даа, ажылдакчылары-даа өрттен арга-ыяш камгалакчылары болуп турар. Арга-арыг иштинге каяа-ла ыш үнер болдур, школадан ону көрген кижи дораан-на медээлеп дыңнадыр чаңчыл болган.

Школада өртке удур демиселдиң тускай командазын школа совхозу эш Шойгуга баштадыр тургускан. Команданың кежигүннери өрт өжүрериниң арга-техниказынга өөренип турар.

Өрт болу берген таварылгада школага турган кижилер команда ёзугаар шуптузу үнүптер. Чоокта чаа ол команданың хамаарылгалыг девискээринге дөрт удаа арга өртү болу бээрге, Шуйнуң кадыкшылга школазының өөреникчилери болгаш ажылдакчылары шудургу ажылдап, өрттерни өжүргеннер.

Б. БАРБА.

СЕРЕБРЯНКА КЫДЫЫНДАН

Репортаж

Республиканың Володя Дубинин аттыг пионер лагеринге бирги сезонда 263 уруглар дыштанганнар. Янзы-бүрү районнардан келген аныяк ленинчилер хөглүг походтарга, экскурсияларга, бөлгүмнерге база спортчу маргылдааларга киржип, канчаар ойнап хөглевээн дээр! Олар ам тарап чанган, ийиги сезон ажыттынганы бо.

Аяс чаагай чайгы эртен. Сериин салгын теректерниң бүдүктары-биле база Серебрянка дамырактың арыг агымнары-биле сүржүп ойнавышаан, лагерьниң спорт шөлүн, чатты-хөг, ыры-шоор үзүлбес майгыннарны, столованың болгаш веранданы кызыл чайт кылдыр кааста шимээн улуг, бичче туктарны алаар бырлаңнадып турган.

Эртенги чем соонда, оң-баазын чечектер-биле шыптынган ногаан хевис дег шөлде шалың кургай бергенде, лагерьниң төп шөлүнге аныяк пионерлерниң отрядтары чыскаал-биле кээп эгелээн. Оларның чамдыызы ам-даа пионер назыны четпээн бичиилер. № 6 отрядты Женя Альбанов баштап чор. Оон хары ам-даа он четпээн. Ынчалза-даа оон улуг кижизиг болуп көстүрүн кызып чорууру илден болду. Оларның соон дарый уруглар хоорайжыгажының эң-не бичии чурттакчылары—№ 7 отряд кээп турупкан.

Лагерь шупту чыскаалыпкан. Дружина совединиң даргазы Виктор Дудин чыскаалды эргип көрген. Тываның янзы-бүрү булуңнарындан келген 260 уругларны түс-түс отрядтарга хуваап, чаңгыс быжыг коллектив болдурарынга хөй күш үнген.

Марш аялгазы дыңналып келди.

— Бирги отряд совединиң даргазы рапортун дужаазын! Бо команда ёзугаар, үстүкү класстарның пионерлеринден Борис Бойко индирге чоокшулап кээп, холун бажының кырынга көдүргеш, рапорттаан:

— Эш дружина совединиң даргазы! Бирги отрядтың пионерлери байырлалдыг шугум чыскаалынга чыскаалыпкан!

— Рапортту хүлээп алдым.

...Отрядтар советтерниң даргалары удаа-дараа рапорттап-ла турлар. Эң сөөлүнде № 7 отрядтан октябрятчы бичии уруг кээп ёзулааш, рапорттаан.

Виктор Дудин индирге чедип кээп, чаңчыл ёзугаар ёзулааш, илеткээн:

— Эш пионерниң улуг вожатыйы! Ада-чурттуң Улуг дайының партизаны Володя Дубинин аттыг лагерьниң пионерлери байырлалдыг шугум чыскаалында чыскаалыпкан.

— Тукту үнлүрер!—деп команда соонда, индир баары шөлге бөлүк уруглар үнүп келген. Тук тудукчузу Саша Утев тукту тудуп чор.

— Тукту көдүрер!

Эң дээре үшкү болгаш алдыгы отрядтарның төлээлери — Владик Колесников болгаш Женя Альбанов лагерьниң тугун көдүрүп үнүргеннер.

Лагерьниң эргелекчизи И. В. Семин лагерьниң ажыттынган деп чарлааш, уругларга хөглүг дыштанылганы күзээн. Республиканың болгаш Кызыл хоорайның хөй-нийти организацияларының төлээлери байыр чедирип, сөс алганнар.

— Бистиң ынак ырывысты ырлажыылыңар, уруглар!— деп пионерниң улуг вожатыйы чарлады. Арга-арыгның арыг агаарынга «Одаглар-биле чайнанар» деп уругларның ынак ырызы чаңгыланы үнген.

Удавааңда байырлалдың концерти эгелээн. Ниити ыр бөлүү В. И. Лениниң дугайында ырны күүсеткен. Ол ышкаш «кезээде-ле хүн хүнне турзун» деп ырны ырлашканнар.

Хенертен чаап келген чаашкындаа уругларның хөглээшкининге шаптык болбаан.

Уругларның мурнунда ам-даа хөй-хөй чаа херектер: походтар, экскурсиялар, бүдүрүлгениң мурнакчылары база чогаалчылар, чурукчулар-биле ужуражылгалар. А кино! Шуптузун санаары берге!

Чаа күштерден немеп ап, эки дыштаныңар, уруглар!

Н. ПЛЯСОВСКИХ.

Антикоммунизмниң хоозураашкыны

(Төнчүзү. Эгези 3-кү арында).

тиң мурнувуска дораан-на илдең көстүп келир. Антикоммунизмниң пропагандистериниң арын-нүүр чогун болгаш хоозун мегезин фактылар сойгалап илередип турар. «Чаңгыс аай индустриалдыг ниитилелдиң» үлегер-чижээ деп империалистиг бижикчилерниң адап турары Каттышкан Штаттарны чижек кылдыр ап көрээли. Ол чуртта монополистерниң бончаа-ажыы 1962 чылда үндүрүгнү санагыже чедир барык бежен миллиард доллар болган, а ажылчыннарның ол-ла чылдың ноябрьда боттуг ажыл төлевири мурнунда чылдаазынга бодаарга чеди хуу кызырылган. Долу эвес түскай сан-медээлерни ёзугаар алырга, АКШ-та ажыл чоктарның саны амгы үеде беш миллион кижи четкен. Аддан хардан өрү назылыг 17,5 миллион американнар чаржынчыг байдалда чурттап турар дээрзин президент Кеннеди боду миннип чугаалаан.

Амыдыралдың ол ышкаш ындыг чаржынчыг болгаш өөрүшкү чок байдалы капиталдың өске-даа чурттарында база бар болуп турар. «Француз кижи чежени ажылдап ап турарыл?» деп эгелиг чүүлүнге Мишель Боскениң бижээни болза: «...Француз ниитилел ханызы-биле чөптүг эвес: эң-не бай кижилерни ол байыдып, эң-не ядыыларны улам хоозурадып, а хөй эвес болгаш ортумак ажыл төлевирлиглерге национал орулгадан оларның алыр үлүүн бербейн турар».

Ол бүгү тодаргай фактылар турбуже, империализмниң угаан-бодал талазы-биле чалчалары эчизинге чедир ирээн капиталистиг тургузуунуң камгалаарының чаа-чаа овуузуннуг аргаларын янзы-бүрү хевирлерге чогаадып турарлар. Күрүне-монополистиг каттыжыышкыннар социалистиг коллективтерге дөмей, чаңгыс аай организмнер кылдыр хуулуп, катап төрүттүнген дээр идеяжыгашты капиталистиг делегейде буржуаз пропагандистер ындыг-ла үр эвес, эрткен үеде чарлааннар болгай.

Монополистиг каттыжыышкыннарда, фирмаларны хандырар контораларда, күрүне албан черлеринде хөй муң кижилер кады ажылдап, арагында бот-боттары харылзаалыг болуп турар чорукту империализмниң философтары боттарының түңнелдерин үндүреринге ажыглап турарлар. Ындыг болза-даа, ол ышкаш коллективтиг чорукту Карл Маркс «хоозун» болгаш «меге» деп адаан, чүге дээрге, ол «коллективтиг чорук» «бир ангының өске аңгыга удур каттыжыышкыны» болгаш ажылчы чоннарга «човуланныг кинчи» болуп турар (К. Маркс болгаш Ф. Энгельс. Чогаалдар, 3-кү том, 75-ки арында).

Ирип чөнээн капитализмни антикоммунизмниң пропагандистери «идея эминээшкининиң» дузазы-биле аныяксыдарын чеже-даа оралдашса, капитализмниң араатанзыг мөзү-шынарлары эрги хевээр артар, ол дугайын В. И. Ленин кончуг тодаргай бижип чораан. Социал депшилгениң оруунда кол моондак болуп турар капиталистиг тургузуунуң кижизиг эвес бойдузу янзы-бүрү буржуаз теорияларның болгаш философия системаларының даштыкы шокар шырыңмазының артында чаштынып турар-дыр.

БУРЖУАЗ ХООЗУН ТООЛДАР БОЛГАШ СОВЕТ БОТТУГ ЧҮҮЛ

Советтерниң чурту коммунизм тургузуушкунунга болгаш АКШ-биле экономиктиг чарышка улам боттуг база чайыннанчак тиилелгелерни чыл келген тудум-на чедип ап турар. Россияның үлетпүр продукциязының революция мурнундагы хемчээли америк үлетпүр продукциязының сестиң чүгле чаңгыс кезиинге деңнежир турган, ынчаарга амгы үеде ССРЭ-ниң үлетпүр продукциязының хемчээли АКШ-тың үлетпүр продукциязының хемчээлиниң алдан үш хуузунга деңнежи берген. Экономиканың бо көргүзүүнүң талазы-биле бистиң чуртувус 1913 чылда делегейге бешки черни ээлеп турганындан амгы үеде ийиги черни ээлеп турар.

Амгы үениң техниктиг депшилгезиниң кол угланыышкыннарының талазы-биле Совет Эвилели амгы үеде мурнуку одуругже шуглуп үнген. Ленинизмниң Төрээн чурту хамыкты мурнап Октаргай делгемин штурмнап эгелээн. Космос үе-чадазының эртенги хаязы чогум-на ССРЭ-ниң черинниң кырынга чырып келген! Бистиң спутниктеривис болгаш космос корабльдеривис чүгле совет эртемниң авторитедин эвес, харын социалистиг ниитилел тургузуунуң авторитедин болгаш күчүзүн улам бедик көдүрген.

Бистиң чуртувустуң ол бүгү чайыннанчак чедиишкиннери капиталдың чурттарының хөй-нийти саналоналынга частыышкынныг көрүүшкүннү дорту-биле болдурган. Буржуаз идеологтар ССРЭ-де техниктиг депшилгениң боттуг фактыларын, оон экономиказының өзүлдезиниң бедик темпилерин хүлээп көрбес чоруун оон ынай үргүлчүлээриңден кортканы, Совет Эвилелинге удур пропаганданың улам-на овуузуннуг аргаларын бодап алганнар.

Бистиң ажыл-агый чедиишкиннеривисти, совет үлетпүрнүң дүрген көдүрлүүшкүнүн реаксылыг чамдык экономистер «чуртту индустриализастааның эрте чалазының кезек болгаш түр түннели», «хожудаашкывындан хөгжүлдеже ооң шилчиишкининиң болуушкуну» кылдыр соора көргүзерин оралдажып турарлар. «Хожудаңгай чорукту мурнаан үе» узун болган тудум-на экономиканы чаартырының чорудулгазы дээрге, кыдыкы хемчээлге чедир чыыра туткаш, хенертен салыпкан пружина ышкаш улам-на дүрген хөделир апаар деп боттарының хоозун бадыткаашкынын буржуаз экономистер тайылбырлап турар. Буржуаз экономистерниң бодалын ёзугаар алырга, чыыра туттунган пружина ышкаш хожудаңгай чоруктуң үези хаанныг Россияга хамааржыр болгаш ол үе «совет бүдүрүлгениң өзүлдезиниң темпилериниң шиитпирлиг дүргедээшкининиң болдурган» ышкажыл. Империализмниң идея талазы-биле чалчалары оортан ындыг түңнелди кылып турарлар: «ССРЭ-ниң индустриязы капиталдың чурттарында индустрияга бодаарга ыракта дүрген сайзыраан, чүге дээрге, ССРЭ үлетпүр хөгжүлдезиниң оруунче хамыкты соңнап кирген».

Шак ындыг меге теорияны ёзугаар алыр болза, бистиң чедиишкиннеривис капиталистиг системадан социалистиг системаның үндезин артык күштүүнүн ачызында эвес, а «чаартылганың бүгү-нийти» кандыг-бир хоозун хоойлуларының хөделиишкининиң ачызында чедип алдынган ышкажыл. ССРЭ-ниң индустриалдыг өзүлдезиниң чылдагааннарын болгаш үре-түңнелдерин совет тургузугдан харылзаа чокка көргүзерин империализмниң камгалакчылары оралдашпышаан, кедергей мелегей болгаш хоозун чүүлдерни чулчуруп турарлар. Хаанныг Россияның хожудаңгай чораан чоруу болгаш хамааты дайынының база интервенцияның бистиң чуртувуска таварыштырганы ажыл-агый хоозураашкыны — халаптыг, ядараңгай чорук эвес, а... Чаагай чорук. «чаартылганың» пружиназын кыдыкы хемчээлге чедир чыыра туткаш, оон дараазында Советтер чуртунуң экономиктиг хөгжүлдезиниң бедик темпилерин хандырган ындыг чылдагаан болган деп империализмниң чалчылары чулчуруп турар апарган.

Ындыг турбуже, Советтерниң чурту кандыг-бир хуулгаазынныг мергениң күжү-биле эвес, «чаартылганың» кандыг-бир бодап каан хоойлуларын ёзугаар эвес, а ажыл-агыйның социалистиг системазының артык күштүг чоруунун ачызында ол хире кайгамчык, дүрген сайзырап турар дээрзи сарыылдыг кижи бүрүзүнге тодаргай билдингир болгай. Ажыл-агыйның социалистиг системазы — ССРЭ-ниң экономиктиг хөгжүлдезиниң болгаш бистиң чуртувуста эртем-техниктиг бодалдың кижи төрелгетенниң төөгүзүнде болуп көрбээн ужугуушкунунуң, совет улуска эргежок чугула бүгү-ле чаагай чүүлдерни алырының чогум-на үнер дөзү-дүр.

Империализмниң хоө баштыг трестилериниң чогаадып турары антикоммунистиг бүгү теорияларын амыдырал дораан-на чылча шаап, угаан-бодал талазы-биле хөржүдүп турар. Келир үези чок болгаш төөгүнү чайлаш чок хоойлуларындан коргар аңгыларның идеологиязының, буржуаз идеологияның кыдыкы хемчээлге чедир хоозурап баткан дугайын монополияларның идея-политиктиг чепсээ болур антикоммунизм херечилеп турар-дыр. Бүгү чер бөмбүрзээнде тиилелгелиг нептереп турар коммунизмниң улуг идеяларының чайыннанган чалбыыжын реаксылыг ол аңгылар боттарының «өрт өжүрер» социал-чөңгээлиг чепсээ-биле кажан-даа өжүрүп шыдавастар.

Н. ТАРАСЕНКО.

Редакторнуң оралакчызы Д. О. БЕГЗИ.

КИНОТЕАТРЛАРГА

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: «Координация билдинмес» 10, 12, «Хаанның өршээли» 2, 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Хар даңгына» 11.15, 1.15, «Боду-биле барып алыр чагаа» 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Туттурбас Ян» 2.30, 4.30, «Дунайның толу» 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Амыдыралче утуштур» 1.15, 3.15, «Нисковуриниң херээженнери» 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Алдын Диш» 5, 7, 9 шактарда.

СЭКП кежигүнү, персоналдыг пенсионер Иван Петрович РЕШЕТНИКОВТУҢ ур аараанының сөөлүнде 1963 чылдың июль 10-да чечээни-биле холбаштыр Тываның ном үндүрер чериниң болгаш Обллиттиң коллективи оон өг-бүлезинге болгаш төрелдеринге ханы кажыыдалын илергейлеп тур.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Шетинкин — Кравченко-кудумчузу, бажың № 3. телефоннары: Редакторнуң 24 — 63, редакторнуң оралакчыларының 35 — 24, 25 — 38, идеология килдизиниң 37 — 13, харыысалгалыг секретарының 23 — 35, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 25 — 38, 23 — 54, үлетпүр бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 22 — 64, чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21 — 27, Информация килдизиниң 20 — 60, бухгалтериязының 31 — 75, корректорларның 21 — 47, солун келбейн барганда 32 — 75 телефонче долгаар.

ТС—01273. Чагыг № 122. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-нин Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. ИЮЛЬ 13 СУББОТА № 165 (5569).

Өртээ 2 көп.

Улан-Баторга байырлал

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). Моол улус бодунуң национал байырлалы — улусчу революцияның 42 чыл оюн «бодунуң чуртунга социализмни тургузарын доозар, социалистиг лагерьниң күштерин көвүдедир» деп лозуң-биле демдеглеп эрттирген.

Республиканың найысылалы Улан-Батор байырлал шинчи кире берген турган. Бажыңнарның ханаларында Маркстың, Энгельстиң, Ленинниң, моол революцияның баштыңчызы Д. Сухэ-Баторнуң, Н. С. Хрущевтуң, МАР-ның партиязының болгаш чазаның удуртукчуларының чуруктарын аскан. Транспарантылар социализм тургузуушкунунга чаа-чаа тиилелгелерже моол ажылчы чоннарны кыйгырып турар. Лозуңнар марксизм-ленинизмниң улуг өөредиин алгап, йөрээп турар.

Улусчу революцияның алдарлыг маадыры Д. Сухэ-Баторнуң адын эдилээн хоорайның Төп шөлүнге болгаш ооң чоогунда кудумчуларга уланбаторжуларның массовой шиңик колонналары эртенден эгелээш дела берген турган. Улусчу революцияның 42 чыл оюнга тураскаал белдурган хөй кижи кириштиг митинг аңаа болган. МАР-ның улусчу шеригжилериниң херектериниң талазы-биле министри, улусчу армияның генерал-полковниги Ж. Лхагвасурэн байырлалдың киришкичилериниң мурнунга чүве чугаалап, байыр чедирген. Моолдуң Араттың Революстуг партиязының ТК-зының болгаш МАР-ның чазааның даасканын ёзугаар ол, моол улустуң национал байырлалы-биле холбаштыр чурттуң ажылчы чоннарынга болгаш даштыкы аалчыларга изиг байыр чедирген.

Моол улустуң улуг чаалап алыышкынының дугайын чугаалааш, министр Ж. Лхагвасурэнниң медеглээни болза, бо бүгү чедиишкиннер болгаш тиилелгелер моол улустуң маадырлыг күш-ажылының, МАРП-ның шын болгаш билдилиг удуртулгазының, шынчы болгаш шылгаттынган өннүү — Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске-даа чурттарның бүгү талалыг дузаламчызының база олар-биле сырый кады ажылдажылганың түңнели болур.

Сухэ-Баторнуң шөлүнге шериг парады, ажылчы чоннарның чыскаалы болган. Парад болгаш чыскаал элээн каш шактарда үргүлчүлээн.

Коммунал бүдүрүлгелер— чонга бараан болур

БИСТИҢ чуртувустуң экономиктиг күчүзүнүң чыл бүрүдеги улам быжыгышкыны-биле чергелештир, совет кижилерниң угаан-бодал болгаш культура талазы-биле деңнели бедип, чоннуң материалдыг сонуургалдары, херегледелери болгаш негелделери чаартынып, нарыыдап бар чыдар. Ынчаарга чоннуң чуртталга-амыдырал байдалдарын чаагайжыдарынга улуг рольду коммунал ажыл-агыйлар ойнаар ужурлуг. Бистиң республиканың коммунал бүдүрүлгелери боттарының мурнунда салдынган харысалгалыг хүлээлгелерин канчаар күүседип турарларыл?

Коммунал ажыл-агый Министерствозунуң бүдүрүлгелериниң бирги чартык чылда ажыл-чорудулгазының нити түңнелдерин ап көөрге, шупту-ла сан-чурагайлар чүс хуудан ажып турар. Ынчангаш бүгү-ле чүүлдер болур-чогуурунда, менди чаагай ышкаш сагындырар. А бир эвес коммунал бүдүрүлгелериниң ажыл-агыйжы болгаш экономиктиг көргүзүглерин анализтеп көөр болза, чурттакчы чоннуң амыдырал хандырылгазында дыка хөй четпестер бары илерей келир.

...Чунар бажың хагдынга-ла үш ай ашкан, чуртталга бажыңнарының септелгези кылдынмайн турар, баш таарыыр чер чок, сайгылгаан чырыы имиртиң, аалчылар бажыңында орун-дөжек чедишпес, суурнуң чаагайжыдылгазы кылдынмаан... Коммунал ажыл-агый Министерствозунуң болгаш райкүүскомнарның адрестеринге чондан кээп турар шак ындыг утказыг хомудалдар, негелделер ам-даа дыка хөй.

Республиканың үлетпүр бүдүрүлгелеринде, албан организация черлеринде болгаш ылаңгыя чуртталга бажыңнарында кышка удур белеткелди амгы үеде деңдии оожум чорудуп турар. Ылаңгыя чурттаалга бажыңнарының септелгезин өй-шаанда чорудар чугула ажылга эрткен чылын улуг четпестер тургулаан. Чижээ, Кызылдың № 1, 2 бажың эргелелдеринде чурттакчы чоннуң бажыңнар септедир дугайында киирген чагыгларын эмгелеп демдеглээр журналдары читкен турган. Ооң түңнелинде Кызылга чурттаалга бажыңнар септелгези организас чок байдалга эрткен. Коммунал ажыл-агый Министерствозунуң удуртукчулары эрткен чылгы чазыгларындан кичээнгей албаан. Амгы үеде хоорайда кышка удур белеткелдер барык эгелевээн деп санап болур. Хоорайның коммунал ажыл-агый черниниң удуртукчулары «шанааныы чайын, тергениң кыжын септеп ал» деп мерген үлегер чугааны утпаза чогуур.

Республиканың болгаш Кызылдың коммунал чунар бажыңнарының ажылында улуг четпестер мурнуку хевээр үргүлчүлеп турар. Ылаңгыя чунар-бажыңнарның септелгеге ай-айы-биле хаалгыг туруп бээр чоруу чыргый чаңчыл апарган. Ажылдап турар чунар бажыңнарның санитар байдалы куду, тазтар медишпес, суг аксыр краннар үргүлчү үрелип турар. Кызылдың № 1 чунар-бажыңы бирги чартык чылда күрүнеге орулга киирер туржук, харын-даа карыгалыг болган. Ам ооң капитал септелгезин деңдии оожум чоруттунуп турар. Республиканың чурттакчылыг улуг-улуг суурларынга, совхозтар төптеринге, ажылчын суурларга баш таарыыр черлерни тургузуп болур аргалар бар. Ынчалзажок коммунал ажыл-агый Министерствозу оларже чогуур кичээнгей салбайн турар.

ХООРАЙЛАРНЫ болгаш суурларны ногааннадырын, чаагайжыдарын коммунал ажыл-агыйлар чогууру-биле үнелеп көрбейн турары шын эвес. Маңаа хамаарыштыр Чадаана хоорайны чижекке ап болур. Хоорайның санитар байдалы куду. Эрткен чылын тарып олурткан ыяштарның 80 ажыг хуузу үрелген. Бо чылын олурткан ыяштарның ажаалгазы база багай, чамдыктары курган, үрелип эгелээн. Республиканың өске-даа районнарының төптеринде чаагайжыдылга болгаш ногааннадылга талазы-биле ажылдар кончуг сандаргай байдалга кирген. Ооң чылдагааны болза, коммунал ажыл-агый Министерствозу районнарда коммунал ажыл-агый конторааларының ажылын шын организастап удуртурунче чогуур кичээнгей салбайн, ону райкүүскомнарның хүлээлгези дээш шын эвес турушту ээлеп турарында. Ол шын эвес. Райкүүскомнар коммунал ажыл-агый конторааларын удуртур хүлээлгелиг, ынчалза-даа министерство ол конторааларның ажыл-чорудулгазын райкүүскомнар дамчыштыр эвес, а дорт удуртур ужурлуг. Амгы үеде байдал кандыгыл дээрге, министерствонуң удуртукчулары районнарже эвээш барып, телефон дамчыштыр айтышкын бээри-биле кызыгаарлаттынып турарлар.

Районнарда коммунал-хандырылга контораларының ажыл-чорудулгазынга хамаарыштыр кол айтырыглар болза, районнар төптериниң хөгжүлдези-биле холбаштыр, коммунал ажыл-агыйларның перспективтиг айтырыгларының планын чогаадыры, хоорайларның болгаш суурларның чаагайжыдылгазын план ёзугаар боттандырары, чурттакчы чоннуң амыдырал байдалдарын экижидериниң бүгү хемчеглерин алыры болур. Ол кол айтырыглар амгы үеде кичээнгейден дашкаарлап, чүгле хүннүң айтырыглары-биле солуттунуп турарынче министерство-даа, райкүүскомнар-даа кичээнгей салбайн турар.

РАЙОННАРДА электри хандырылгазы улуг дүүрээзиниң болдуруп турар. Чадааннаның электростанциязын тудуп тургускаш, ажылын шуудадып чадаан, амгы үеде ол станцияның бүгү дериглелерин адыргаш, дашкаар үндүрүп каапкан, муң-муң рубль өртектиг дериглелерни канчаар-даа аайын тыппайн турар. Коммунал ажыл-агый Министерствозу бодунуң аппарадындан «Тывакоммунэнерго» организациязын тускайлааш, районнарда электростанцияларның ажылынче мырыңай кичээнгей салбастаан. Министерствонуң удуртукчулары электростанцияларның ажыл-чорудулгазын таарыштыр шын организастаарының оруунга, харын-даа станцияларның ажылында четпестерин шүүмчүлээри-биле өйлежип турарлар.

Районнарда коммунал энергетиканың хөгжүлдезиниң перспективтиг айтырыглары шиитпирлеттинмээн, ынчангаш амгы үеде бар үүрмек электростанцияларның күчүзү эвээш болгаш үлетпүрнүң көдээ ажыл-агыйның хөгжүлдезинге шаптыктыг, немелде күчүлерни ажыглалга киирерин моондактап турар апарган. «Тывакоммунэнерго» бодунуң дорт хүлээлгезин күүсетпейн, а кайда-бир черде үрелген электростанция септээр авар ажы команда хевирлиг ажылдап турар. Шынында, «Тывакоммунэнерго»нуң дорт хүлээлгези болза, республикага энергетиканың хөгжүлдезиниң перспективтиг айтырыгларын шиитпирлээри болур. Ол айтырыглар ала-чаңгаарлаашкында кирген, а министерствонуң удуртукчулары энергетика тэ чазы-биле тускай улуг организация бар болганда, перспективтиг хөгжүлде дугайында айтырыг биске хамааржыпас дээр шын эвес хөөннүг болуп турарлар.

Төөгүлүг чеди чыл планының бешки чылының бирги чартыы доозулган. Коммунал ажыл-агый Министерствозунуң бүдүрүлгелери чыл планын хуусаа бетинде күүседир дээш, бар четпестерни дүрген чайладып, партияның Программазында байырлалдыы-биле чарлаттынган «БҮГҮ-ЛЕ ЧҮВЕНИ КИЖИГЕ, КИЖИНИҢ ЧААГАЙ ЧОРУУНГА» деп принципти амыдыралга боттандырарынче бүгү күжүн, аргаларын болгаш курлавырларын угландырар ужурлуг.

Кремльдиң Съездилер ордузунда өлегейниң III Москва кинофестивалы.

Чурукта: совет режиссёр, жюриниң даргазы Григорий Чухрай биле сураглыг француз актёр, жюриниң кежигүну Жан Маре.

Фото Е. КАССИННИН биле В. ЕГОРОВТУУ.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинниң мурнакчыларының чөвүлел хуралы

Дүүн, июльдуң 12-де, Кызыл хоорайга коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинниң мурнакчыларының Тыва республика чөвүлел хуралы болуп эрткен.

Чөвүлел хуралды республиканың Профэвилелдер Чөвүлелиниң даргазы эш **Т. Ч. Норбу** ажыткан.

СЭКП ТК-ның Бирги секретары эш Н. С. Хрущевту баштадыр СЭКП ТК-ның Президиумун хүндүлүг президиумга соңгуур деп санал үнерге, чөвүлел хуралдың бүгү киржикчилери бут кырынга туруп келген болгаш диңматтиг, үргүлчүлелдиг адыш часкааннар.

Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинниң мурнакчыларының Бүгү-эвилел чөвүлел хуралының түңнелдери болгаш бистиң сорулгаларывыс дугайында республиканың профэвилелдер Чөвүлелиниң даргазы эш Т. Ч. Норбунуң илеткелин ук чөвүлел хурал чугаалашкан.

Илеткелдиң талазы-биле аңаа 18 кижи санал берген. Ылаңгыя коммунистиг күш-ажыл бригадаларының кежигүннери — Кызылдың электростанциязында машинист эш **Аримов**, Кызылдың пассажирлер АТК-зының хоочун чолаачызы эш **Сапогов**, «Улуг-Хая» совхозтуң саанчызы эш **Увангур**, «Тыва даг-дүгү» комбинадының арматурщиги эш **Даспан**, «Сүт-Хөл» совхозта эш **Хеймер-оол**, типографияның ажылчыны эш **Блинова**, «Барлык» совхозтуң тудугжузу эш **Очур**, «Межегей» совхозтуң хойжузу эш **Сүрүңчап** болгаш оон-даа өскелер санал бергилээн.

СЭКП Тыва обкомунуң секретары эш **А. В. Анкудинов** чөвүлел хуралдың ажылынга киришкен болгаш сөс ап чүве чугаалаан.

Чөвүлел хурал республиканың ажылчы чоннарынга кыйгырыг үндүрген.

Хуралдың төнчүзүнде коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинниң мурнакчыларын шаңнаан.

Чөвүлел хурал дугайында отчёт дараазында үнер.

Ыяшты республиканың чаа тудугларынга

Кызылга бо чайын чедер муң кубометр тудуг ыяжын салдадып белеткээр сорулга салдынган.

Ыяш белеткелиниң Сыстыг-Хем болгаш Сизим пунктуларының ажылчыннары июль 10-да ол планның чартык кезиин күүседип, 35 муң ажыг кубометрни салдадып киирген.

Улуг-Хем ыяш ажыл-агый черниң ыяш салдадырының чартык чыл онаалдазын нитизи-биле күүсеткен. Ынчалза-даа тус-тус пункттулар талазы-биле онаалданың күүселдези дески эвес. Бир эвес Кызылдың ажыглал участогу сизимчилерге хомудал кылбайн турар болза, Ырбан пунктузу катерлерниң хей турар чоруун үргүлчү болдуруп келген. Сыстыг-Хемниң ыяш белеткээр пунктузу (начальниги эш Артемьев) ыяш салдадырының шаныын үргүлчү-ле таңнап турар. Ол пунктудан кээп турар салдарның шынары чавыс.

Сөөлгү үеде салчылар ыяш салдадырының темпизин дыка дүргедеткен. Июль 3-тен 9-ка чедир үеде республиканың найысылалынга онаалда ёзугаар 4140 кубометр ыяшты эккээр турган, 4189 кубометрни эккеп, планын 101 хуу күүсеткен. Ынчалза-даа салдадыышкынның нити байдалы ам-даа дүвүренчиг. Ол ажыл эгелээн үеден бээр херегленкчилер планда көрдүнген чеден муң кубометрниң орнунга чүгле 24,587 кубометр ыяш алган. Бир эвес салдадыышкынның таарымчалыг үези эртип турар чорукту ап көөр болза, ол дээрге кончуг эвээш сан-дыр. Болдунган четпестерни чайладыр төлээде, хүн бүрүде-ле 1200 кубометр ыяшты Кызылга эккээрин чедип алыры чугула. Ам ол хире хөй санныг ыяшты чүгле чамдык хүннерде эккеп турар.

Ыяшты сугдан үндүрер ажыл база-ла четпес чоруттунуп келген. План ёзугаар 25 муң кубометрни үндүрер турган, чүгле 22 муң кубометрни үндүрген. Кызылда 10—11 кезек салдар үндүрерин манавышаан, сугда доктаамал чыдып турар. Сал тургузаар черлерни чогуур үезинде хоставас, салдаар демир аргамчыларны агидерин саададыр чоруктар—салдаарының темпизин оожуннадып турар. Сугдан ыяш үндүрер ажылды «Кызыл тудугнуң» дузалал ажыл-агый комбинаты (директору эш Пташинский) эң-не улуу-биле саададып келген, ол комбинат 13 муң кубометр ыяш үндүрер турган, чүгле 7,5 муң кубометрни үндүрген.

Республикага ыяш херектиг, ону чаа тудуглаар манап турар. Улуг-Хем ыяш ажыл-агый черниң коллективи, ооң пунктуларының ажылчыннары, а ол ышкаш ыяш хүлээп алыр черлер ол дугайын үргүлчү бодаар ужурлуг.

ВЛКСМ ТК-НЫҢ ПЛЕНУМУ БОДУНУҢ АЖЫЛЫН ДООСКАН

МОСКВА. (СЭТА). Июль 10-да Комсомолдуң Төп Комитединиң пленумунга ВЛКСМ ТК-ның бирги секретары С. П. Павловтуң илеткелин чугаалажып көөрүн үргүлчүлээн.

Амгы үениң байдалында партияның идей-кижизидилгелиг ажылының кол сорулгаларын тодарадкан СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң ажок улуг ужур-дузазын Латвияның ЛКСМ ТК-зының бирги секретары А. Чеснавичче болгаш ССРЭ-ниң Спорт ниитилелдериниң база организацияларының Эвилелиниң Төп Чөвүлелиниң даргазы Ю. Машин, өске-даа ораторлар демдеглеп турганнар. Пленумнуң шиитпири—комсомолдуң дайынчы программазы.

Коммунизм тургузукчузунуң моральдыг дүрүмүнүң принциптерин школага өөренип турарындан эгелээш, совет кижи бүрүзүнүң ажыл-чаңының хевири болган турар ужурлуг деп, РСФСР-ниң Педагогика эртемнер академиязының президентизи И. Каиров чугаалаан. Күш-ажылды мага-боттуң херегцели кылдыр көөрүнге, чаартыкчы чорукка, билиглерни чедип алырынга кызымаккай болур чүткүлге, чаңчылды таптап туруп бээр, чүве тоовас чорукка эптешпес болурунга аныяк кижиге кижизидер ужурлуг. Бир эвес школаның, өг-бүлениң болгаш хөй-ниитиниң чаңгыс аай болур чоруун чедип алыр болзувусса, чүгле ынчаарда ол сорулгаларны шиитпирлеп шыдаар бис.

Амыдыралче ханылап кирер, кижиниң сагыш-сеткилин хайындырып, эрес-маадырлыг чоруктарже кыйгырып турар чогаалдарны тургузар ужурлуг деп, «Мосфильм» студияның кинорессёру Ю. Чулюкин чогаалчыларны, кинематографистерни, актёрларны кыйгырган. «Юность» деп киностудиязын тургузар дугайында ВЛКСМ ТК-ның ажылдакчыларының саналын ол изиг-биле деткип, чуулдугунген.

Заводтарга, шөлдерге, фермаларга оолдар, кыстарның ёзулуг организакчылары болган турар ужурлуг аныяктар солуннарының, радионуң болгаш телевидениениң харысалгазының дугайын «Комсомольская правда» солуннуң кол редактору Ю. Воронов чугаалаан.

ВЛКСМ ТК-ның секретары А. Камшалов, комсомолдуң Магадан обкомунуң секретары В. Савченко, салбыр командири, кызыгааржы С. Лыженко, ССРЭ-ниң спортунуң алдарлыг мастери Ю. Власов, Ленинградтан келген слесарь-эптекчи Р. Маловомов, ЛКСМ ТК-ларның секретарылары—Таджикистанның—Г. Бобосадыкова, Казахстанның — У. Джанибеков, Грузияның—О. Черкезия болгаш өскелер-даа база санал бергеннер.

ВЛКСМ ТК-ның бирги секретары П. П. Павлов түңнел чүве чугаалаан.

Аңгыс эп-сеткил-биле хүлээп алган доктаалда чугаалап турары—чаа кижини кижизидери комсомолдуң ажылында кезээде кол чүүл болуп келген болгаш болуп артып-даа турар. Комсомол, бүгү совет аныяктар адаларының маадырлыг салгаан алдарлыы-биле болгаш чоргаарал-биле ап чорур, партияның болгаш улустуң революстуг болгаш күш-ажылчы чаңчылдарын ыдыктыы-биле камгалап база көвүдедир дээрзин ВЛКСМ ТК-ның пленуму Коммунистиг партияга, Н. С. Хрущевка баштаткан ооң ленинчи Төп Комитединге бүзүредип турар.

ВЛКСМ ТК-ның пленуму организастыг айтырыгларны чугаалажып көрген. Партия ажылынче шилчээни-биле холбаштыр ВЛКСМ ТК-ның бюро кежигүннериниң хүлээлгезинден М. Ибрагимов, Г. Дурова оларны пленум хостаан. ВЛКСМ ТК-ның бюро кежигүнүнге Н. Рубцов соңгуттурган.

Партия ажылынче шилчээни-биле холбаштыр Төп ревизия комиссиязының даргазының хүлээлгезинден Н. Петрушинни Төп ревизия комиссия хостаан.

ВЛКСМ-ниң Төп ревизия комиссиязының даргазынга Р. Мусневский соңгуттурган.

Пленум кайгамчыктыг болгаш магалыг болуушкун-биле доозулган, чүл дээрге ужудукчу-космонавт Валерий Быковский космоска бодунуң ап чораан комсомол демдектерин С. П. Павловка дамчыдып берген. Бо демдектерин тергиинернин тергиинери комсомолчуларга тыпсыр. «Восток-6» деп космос кораблиниң ужудуп үнериниң мурнунда пионерлерден Валентина Терешковага белек кылдыр берген болгаш космос кораблинге чораан кызыл вымпелди В. И. Ленин аттыг Бүгү-эвилел пионер организациязының Төп Чөвүлелинге маадыр кыс тутсуп берген.

ВЛКСМ ТК-ның пленуму оон-биле бодунуң ажылын дооскан.

ВЦСПС-ТИҢ ПРЕЗИДИУМУНДА

Күш-ажыл планнаашкынының 900 хөй-нити бюрозу

ВЦСПС-тиң президиуму «Чаа нормаларны доктаадып тургузарынга болгаш күштүг турар нормаларны катап көөрүнге ажылчыннарны киириштирер талазы-биле Белорус ССР-ниң профэвилел организацияларының ажылының дуржулгазының дугайында» айтырыгны чугаалажып көрген.

Оршаның дааранып машиналар заводунуң үлегер-чижээ ёзугаар, Белоруссияның дыка хөй бүдүрүлгелеринде күш-ажылды нормалаарының хөй-нити бюроларын тургусканын хуралга демдеглээн. Совнархоз-биле кады Профэвилелдерниң республика чөвүлелиниң президиуму оларның ажылының дуржулгазын түңнеп байыткан болгаш ол эгелээшкинни нептередир талазы-биле хемчеглерни алган. 1962 чылдың төнчүзүнде бүдүрүлгелерге ындыг бюролар 400 хире турган болза, ам 900 ажыг болуп турар.

Күш-ажыл нормалаашкынының хөй-нити бюролары улуг ажылды чорудуп турар. Олар күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң курлавырларын илередип, техника талазы-биле үндезилеттинген нормаларны ажылдап кылырынга болгаш нептередиринге киржип, эргижирээн нормаларны өй-шаанда катап көөрү болгаш төлевириниң күштүг турар системаларын боттандырары дээш контрольду чорудуп турар.

Минскиниң трактор заводунда цехтерниң 19 бюроларының ажыл-чорудулгазынга 260 ажылчыннар, инженерлер, техниктер, нормалакчылар, экономистер киржип турар. Оршаның «Красный борец» заводунга хөй-ниитиниң идепкейлиг киржилгези-биле ажылдап кылышкынның 1,5 муң хире нормаларын катап көрген болгаш эң мурнакчы дуржулгага үндезилээш, чаа нормаларны тургускан.

Күш-ажылдың нормалаашкынының хөй-нити бюроларын тургузар талазы-биле Белорус ССР-ниң профэвилел организацияларының түңнелдиг ажылын ВЦСПС-тиң президиуму бодунуң доктаалынга демдеглээн. Күш-ажыл нормалаашкынының айтырыгларын шиитпирлээринге ажылчыннарны киириштирер талазы-биле профорганизацияларының ажыл-чорудулгазын күштелдиреринче угландырган хемчеглерни ажылдап кылырын болгаш боттандырарын профэвилелдерниң чөвүлелдеринге болгаш комитеттеринге сүмелээн. Профэвилел органнары хөй-нити бюроларынга дузаламчыны көргүзер, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидип турар хемчеглерни чорутканының түңнелинде ажылдап кылышкынның эргижирээн нормаларын чаа нормалар-биле солуурун саналдап турар бүдүрүлгелерниң мурнакчыларының инициативазын деткиир хүлээлгелиг.

(СЭТА).

Атомнуг энергияны— тайбың сорулгаларга

Бот-бодунга Экономиктиг дузалажылга Чөвүлелиниң атомнуг энергияны тайбың сорулгаларга ажыглаар талазы-биле доктаамал комиссиязының ээлчеглиг хуралы июль 3-тен 9-ка чедир Ригага болган.

Болгарияның, Венгрияның, Германн Демократтыг Республиканың, Польшаның, Румынияның, Совет Эвилелиниң болгаш Чехословакияның төлээлери хуралга киришкен.

Комиссияның даргазы, ССРЭ-ниң төлээлериниң удуртукчузу профессор В. С. Емельянов хуралды даргалаан.

Комиссияның ажыл планынга дүүштүр ажылчын бөлүктерниң белеткээн саналдарын көрген болгаш бот-бодунга чедирип бээр приборларның болгаш өске-даа кылыгларның бүдүрүүшкүнүн хуваар талазы-биле элээн сүмелерни хүлээп алган.

Раектор эртемниң болгаш техниканың талазы-биле кады ажылдажылганы хөгжүдериниң айтырыгларын база чугаалажып көрген.

Латвияга чоруп турганының үезинде хуралдың киржикчилери республиканың Улус ажыл-агый чөвүлелиниң изотоптуг лабораториязынга, Рига хоорайның чамдык бүдүрүлгелеринге барып, технологтуг чорудулгаларны автоматчыдарынга радиоизотоптуг аппаратураны ажыглаап турарының дуржулгазын таныышкан.

Хурал бот-бодун бүрүн билчир болгаш аңы-дүнма кады ажылдажылганың байдалынга эрткен.

Дескештирбес кижилер

Шаг-шаандан бээр-ле улустарның коргуп, чүдүп «ол хемге деңнежип шыдаар ындыг күчү делегейде чок, ол дээрге суг-далай-дыр, ынчангаш оон дугайында улуг аас эттпес, өртем-бардам сестер этпес» деп чугаалажып турганы Улуг-Хемни чагырып, ону кежилдир көвүрүг тудар дээн кижилер 1961 чылдың төнчүзүнде, 1962 чылдың бүдүүзүнде чедип келгеннер. Ол дээрге Ленин орденниг № 5 көвүрүг тудуунуң отрядының бир салбырының күш-ажылга дадыгып, мергежээн, коргар-сестир дээр чүве билбес, ажылды кылыр дээш сегирип алганда, дескештирбейн баар экер-эрес тудугжу эрестери-дир.

Делегейде база бир эң-не терең, хайнып мөөреп чыдар шапкын агымның, күчүлүг Улуг-Хемни чагырып, ону кежилдир ажок бедик, узун, быжыг демир көвүрүг кылып тургузары дээрге, эң-не берге, нарын, харысалгалыг ажыл улуг күженишкин, билиг-мергежил негеттинер ажыл-дыр.

Улуг-Хемче шаап халдаашкынны эгелээриниң мурнунда кол кылыр ажыл—тудугнуң баазазын тургузуп, тудугжулар чурттаар бажың-балгатты тургузуп алыры турган. Ынчангаш тос-тостуң чыкылама соогунда хайныышкынныг ажыл эгелээн. Дескештирбес кижилер ол ажылдарны үш ай иштинде кылыр турган, чүгле бир ай дургузунда доозуп—баштайгы улуг тиилелгени чедип алганнар. Бо ажылга хоочун тудугжу, Ленин орденниг Дмитрий Семенович Джуганга удурткан коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп бедик аттыг, комплексилиг бригаданың кежигүннери эң-не шылгарап үнгеннер. Олар шынап-ла коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп бедик адын база катап шынзыктырып, ажылды кылыр дээш сегирип алганда дескештирбейн баар чоруун Тывага келгеш, моон мурнундаазы ышкаш база-ла ынчаар көргүзүп шыдааннар.

Дмитрий Джуганга баштаткан коммунистиг күш-ажылдың бригадазы Тывага кээп ажылдаарының мурнунда Абакан хоорайга ажылдап, база-ла күчүлүг хемни кежир көвүрүгнү салып доозушкаш, боттарының тудугжу өөрү-биле кады маңаа келгеннер. Джуганның болгаш оон бригадазының кежигүннериниң эрткен күш-ажылчы оруктары узун. Олар акы-дуңма социалистиг чурттар Болгарияда, Румынияда шапкын хемнерни кежир көвүрүглеп, советкыдаттың «Найырал» деп демир орук тудуунга ажылдап, ол демир орук тудуунуң орууга таварлашкан, улуг, биче ойларны, хемнерни база-ла кежилдир көвүрүг салып турганнар.

Материалдыг бааза, оран-бажың болган соонда база-ла тос-тостуң чыкылама соогунда күчүлүг Улуг-Хемче шавар халдаашкынны көвүрүгнүң тудугжулары эгелээн. Ол дээрге көвүрүгнүң ооргаларын салыр бетон адагаштарын тургузар дээш Улуг-Хемниң ханы дүвүнче тускай эдик-хептиг кеткеш, шымнып кирериниң, хем дүвүнде чалым-хаяларны, кадыг-быжыг сайны адагаштар салыр кылдыр каш-каш он метр кылдыр ханы оңгаштап казып кирериниң ажылдары-дыр. Ол—эң-не берге, күженишкин үндүрер ажыл. Кайгамчык шапкын агымныг, күчүлүг Улуг-Хем баштайгы үеде «мөөп-тывылап», «удурланып», чаажыгып чадааш, дыка-ла болган. Ынчалза-даа экер-эрес дидим кижилер оон дедирлениишкининге удур шынгыы демиселди маадырлыы-биле чорудуп турганнар. Ооң мурнунда күчүлүг хемнерни чагырып, көвүрүг тударынга киирип көрбээн чаа технологтуг аргаларны ажыглап, коргуш чок демиселди чорудуп турган, кыска хуусааның иштинде эмик, күчүлүг хемни чагырып, бетон адагаштарны Улуг-Хемниң шапкын, терең суунга каш черге тургузупкан.

Улуг-Хем иштинче шымнып кирип, оон дүвүнге каш-каш метр ханы оңгарлар казып, бетон адагаштар тургузар ажылга Дмитрий Джуганга удурткан коммунистиг күш-ажыл бригадазының кежигүннери база-ла боттарының эрес-маадырлыг чоруун көргүзүп, шылмарап үнгеннер.

Бо чылдың чазынындан эгелеп металл конструкцияларлыг ажылдар — көвүрүгнүң демир ооргаларын салыр ажыл эгелээн. Көвүрүг тудуун 1964 чылда доозуп, ажыглалга киирер ужурлуг турган. Ынчалза-даа ажыл-херекти дескештирбес кижилер ол көвүрүг тудуун айыткан хуусаазындан бир чыл эрте—бо чылын август 11-де Совет тудугжуларның хүнүн таварлаштыр ажыглалга киирериниң кайгамчык бедиткен улуг хүлээлгезин алганнар. Ынчангаш ажыл-иш Улуг-Хемниң хайнып-мөөрээн шапкын агымындан-даа дүрген, күштүг хайныккан. Күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөр шак ол тудугжу экер-эрес эрлер чамдык дыштаныр хүннерде дыштаныырын безин бодавайн ажылдап турганнар.

Көвүрүг тудугжулары боттарының ол сөглээн сөзүнге, хүлээнген хүлээлгезинге ээ болуп, ону алдарлыы-биле күүседип бар чыдарлар. Бо чылдың июль 8-те Улуг-Хемни кежилдир мөге-шыырак, быжыг күчүлүг демир ооргалар салдынган. Ол дээрге ажыл-херекти дескештирбес кижилерниң кайгамчык чайынналчак тиилелгези-дир.

Шак ол демир ооргаларны салып эгелээн хүнден бээр ам бо хүннерге чедир Дмитрий Семенович Джуганга удурткан коммунистиг күш-ажыл бригадазының кежигүннери, комплексилиг бригада база-ла боттарының эрес-шалып чоруун көргүзүп турарлар. Джуганның ол бригадазы 10 кижиден тургустунган. Коммунистиг күш-ажылдың бригадазы болгаш шалыпчылары деп бедик атты чедип алыры дээш шимчээшкин бистиң чуртувуска эгелээниниң дыңнаан дораан-на, Дмитрий Джуганның бригадазы ол бедик атты чедип алыры дээш демиселче кирипкен. Ынчан олар «Найыралдың» демир орууунуң тудуунуң көвүрүг кылыр черлеринге ажылдап тура улам-на хей-аът кириишкин-биле ажылдап турганнар. 1959 чылда Джуганның кезек коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп бедик атты чедип алган. Ол ат дээш демисежип кирипкен хүнүнден эгелээш, олар коммунистиг ёзу-биле чурттап, ажылдап эгелээн. Оларның кижи бүрүзү-ле күш-ажылды коммунисчи ёзу-биле көрүп, амыдырал-чурттаалгазынга база-ла коммунисчи мезү-шынарлыг болуп ажылдап, чаңгызы шуптузу, шуптузу чаңгызы дээш деп принципти бедик сагып, ынчаар чурттап, ажылдап турарлар.

Ленин орденниг № 5 тудуг отрядының Тывада ажылдап турар салбырының удуртукчузу Юрий Чепкасов дээр аныяк эр Джуганның бригадазының дугайын мынчаар чугаалады:

— Ында ажылдап турар он кижи коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп бедик адын төлептиг-биле быжыг тудуп турарлар. Олар ай, квартал планын 160 — 180 хууларга, чамдыкта 200 хуу-даа күүседиптер улус чүве. Ол бригада комплексилиг. Олар бызаңчы, арматурщик, бетончу, дашчы, дунзаалакчы дээн ышкаш тускай мергежилдерни беш салаазы ышкаш эки билир. Ынчангаш олар бүгү-ле ажылдарны эки шынарлыг кылдыр, шалыпкын кылып турарлар. Бригаданың чартыы хоочун тудугжулар, а бир чартыы аныяк тудугжулар. Хоочуннары аныяктарны боттарының деңнелинге чедир мергежилдиг кылдыр өөредип алганнар. Ынчангаш аныяк-даа, улуг-даа назылыг тудугжулар боттарының ажылының ёзулуг-ла мастерлери апарганнар.

Улуг-Хемни кежир көвүрүгнүң тудуун шуут доозарынга чедир ам бир ай хире үе арткан. Совет тудугжуларның хүнү август 11-де ол чугула улуг ужур-дузалыг тудугнуң тудуун доозуп, ажыглалга киирери дээш хайныышкынныг ажыл көвүрүг тудуунуң коллективинде кайгамчык дүрген темпилиг хайныккан.

Ленин орденниг № 5 көвүрүг тудуунуң отрядының Улуг-Хемни кежир көвүрүг тудуп турар салбырының Ленин орденниг хоочун тудугжузу Дмитрий Джуганга удурткан коммунистиг күш-ажылдың комплексилиг бригадазының кежигүннери кылыр ишке кежээ-шалып, ажылды дескештирбес, ёзулуг-ла күш-ажылчы кижилер ол. Оларның алызураа № 5 көвүрүг тудуунуң отрядының бүгү кижилеринге алдаржып, сурагжаан. Кижини күш-ажыл каастаар деп чүве ол-дур ийин.

Т. КЫЗЫЛ-ООЛ.

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлери— кижизидилгениң кол чепсээ

Кызыл хоорайның партия активи

Кызыл хоорайның партия активиниң хуралы июль 11-де болуп эрткен. СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң түңнелдериниң болгаш хоорайның партия организациязының сорулгаларының дугайында СЭКП хоорkомунуң бирги секретары эш П. Киселев илеткел кылган.

Эш Киселев бодунуң илеткелиниң эгезинге СЭКП ТК-ның июнь Пленумунга чугаалашкан айтырыгның бистиң чуртка коммунизм тургузарынга үнелеп четпес улуг ужур-дузалыын онзалап демдеглээш, аңаа эш Н. С. Хрущевтуң чугаазын болгаш эш Л. Ф. Ильичёвтуң «Партияның идеологтуг ажылының ээлчеглиг сорулгаларының» дугайында илеткелин тодаргайы-биле тайылбырлаан.

— Идеология фронтузу коммунизм тииледгези дээш демиселге эң чугула чүүлдерниң бирээзи болуп турар. Ынчангаш совет улустуң амгы үедеги шылгарангай тиилелгелери хөй талаларлыг идеология ажылын чорутпаан болза чедип алдынмас турган—деп илеткелчи чугаалаан.

Кызылдың үлетпүрү эрткен бүгү он чылдарда нийти продукция бүдүрериниң планын ажыр күүседип келген. Электростанция, хлеб заводу, сүт заводу, пиво заводу дээш хөй бүдүрүлгелерни тудуп ажыглаага кииргеп. Үш улуг кино театрлар, хөй санныг школалар, уруглар садтары болгаш яслилер тургустунган.

Кызылда коммунистиг күш-ажылдың коллективтери болгаш шалыпчылары дээш чарышта 2500 ажыг кижилер киржип турарлар. Бүдүрүлгениң мурнакчылары көвүдээн. Кызыл ТЭС-зиниң машинизи П. Т. Рябов, дааранықчы Р. Комбуй-оол, «Кызыл тудуг» тудуг эргелелинде бригадир С. Белоусов, ужудукчу Д. Сандрухин дээш оон-даа өске хөй мурнакчы кижилер бар.

Партия хоорkому болгаш эге организациялар XXII съездиниң айтыышкыннарын күүсеттинишаан, идеологтуг ажылдың чамдык чугула хемчеглерин боттандырган. Коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвес активтерниң политиктиг өөредилгези идеология ажылынга чугула деп көргеш, хоорком Кызылдың 4380 ажылчыннарын, албан-хаакчыларын өөредилгеге хаара туткан. Эрткен өөредилге чылында типографияның ажылчыннарының 80 хуузун экономиктиг бөлгүмге хаара туткан. Ол эки түңнелди берген, өөредилге чылы төнүп турда коллективтиң 8 ажылчыннары боттарының бүдүрүлге разрядтарын бедиткен. Коммунистиг күш-ажылдың бүдүрүлгези деп ат дээш демиселдиң ачызында типографияның (парторганизациязының секретары эш Горбунова) бүдүрүлге культуразы бедээн, продукцияның шынары экижээн.

«Сельэлектро» тудуг эргелелинде эш Нечаев, аэропортта эш Лихачев, статистика эргелелинде эш Баранов, Сан министерствозунда эш Селиванов, Курбанкыда эш Кудрявцев, харылзаа конторазында эш Касаткин пропагандистээн болгаш өске-даа бөлгүмнер өөредилгезин үлегерлиг организастап чоруткан.

Эш Киселев политиктиг өөредилгеде улуг четпестерни шүгүмчүлекчи ёзу-биле илередип чугаалаан. Чамдык бөлгүмнер тараан, эртем атеизм айтырыгларының бөлгүмнери болгаш школалары чаңгыс-даа чок болган, коммунистиг кижизидилге школаларының дыңнакчыларының саны кызырылган.

Лекция пропагандазы сөөлгү үеде экижээн деп болур. Чүгле «Билиг» ниитиледиг ниитилелдиң шугуму-биле хоорайга бо чылдың 6 айының дургузунда эрткен чылдың чогуур үезинден 500 лекцияны хөйнү номчаан. Коллективтерниң шуптузунда илеткелчилер болгаш лекторлар бөлүктери тургустунган.

Бо талазы-биле улуг четпестер бар. Чижээ, ниитилелдиң хоорай салбырының 546 кежигүннериниң чүгле 70-ни чон ортузунда ажылдап турар. Чамдык удуртукчулар боттарының хамаарышкан коллективтеринге безин лекция кылбас. Ылаңгыя кадык камгалал министри Любимов, социал-хандырылга министри Даваа, респотребсоюзтуң баштаар чериниң даргазы Будегечиев олар лекция кылбайн турарлар.

СЭКП ТК-ның Пленумунуң негелделерин ёзугаар лекция пропагандазын партийжи контрольга алыр, чонунуң амыдыралы-биле ону сырый холбаштырар деп, илеткелчи демдеглээн.

Хоорай чурттакчыларының ортузунга агитация ажылының байдалын илеткелчи чугаалааш, хоорайның бүгү партия организациялары хаара туттунганын демдеглээн. Коммунистер Порватов, Колесников, Караваев, Фетисов оларның удуртканы агитпунктулар болгаш пединститутта, «Шын» солун редакциязында, радио дамчыдылга болгаш телевидение комитединде, эртем-шинчилел институдунда парторганизацияларның агитаторлары эки ажылдап турар.

Кижилер-биле тус-тус ажылдың, өскү агитацияның шынары чүгээр экижээнин демдеглээш, илеткелчи бо талазы-биле четпестерни чугаалаан. Пассажир АТК-зында өскү агитацияны ёзу барымдаалап кылган. Ында лозуннар ниити утказы, шуптузу хирлиг болгаш номчуур аргажок бедик кылдыр аскан. Автосептелге заводунда, № 3 АТК-да, эът комбинадында өскү агитация шуут сандаргай байдалда. Эът комбинадының парторганизациязының хана солуну бүдүн чылда 4-ле удаа, байырлалдар хүннеринде үнер. № 3 АТК-ның начальниги эш Бингин, парторганизация секретары Боровков олар ында хана солуну шуут үндүрбес кылдыр дужуруп каан.

— Чаа кижиниң кижизидеринге школаның ролю улуг, ынчангаш партия организацияларының кичээнгейин школаже үргүлчү угланган турар ужурлуг—деп, эш Киселев чугаалаан.

Хоорайның школаларында уругларның күш-ажыл кижизидилгези элээн экижээн. Бо чылын № 2, 3 школаларны дооскан 129 өөреникчилерниң 80 ажыы бүдүрүлге мергежилиниң шынзылгаларын алганнар.

Школаларның ажылында четпестер ам-даа хөй. Ылаңгыя 276 өөреникчилер ийиги чылда арткан, 350 кижи — күскү шылгалдаже шилчээн, хоорайның 720 комсомолчу өөреникчилериниң чүгле 3-жү тергиин эки өөредилгелиг. Школаны арга каар чоруктар ховар эвес. Ортумак өөредилге черлеринде четпестер база бар. Чоокта чаа кедээ ажыл-агый техникумунуң сургуулдары Бурлачок биле В. Колчанов олар арагалап алгаш кудумчуга шош-содаа кылып турганнар.

Идей-политиктиг болгаш интернационалчы ажылдарның сөөлгү үеде кошкааның түңнелинде чамдык аныяк кижилерниң сөөк-язы ылгаар хөөннериниң илереп турарының фактыларын эш Киселев илеткелинге чугаалаан. Механизация училищезинде (Шишигин, Кол), кедээ ажыл-агый техникумунда (Колесников, Шуманов) идей-политиктиг ажыл дыка сула тургустунганындан ындыг чижектер оларда көстүп турар. Бистиң чурттуң күчүзүнүң үндезини улустарның найыралын кошкадыр дээр ындыг оралдажыышкыннарны кылып турар кижилер-биле эң шиитпирлиг демисежириниң чугулазын илеткелчи айыткан.

СЭКП ТК-ның июнь Пленуму аныяктар ортузунга идей кижизидилгелиг ажылды экижидериниң ужур-дузазын айыткан. Ынчангаш интернационалчы кижизидилгениң кайгамчыктыг үндезиннери болур СЭКП-ниң XXII съездизиниң материалдарын, партияның Программазын ажыглап тургаш, Тывага улусчу эрге-чагырганы тургузары дээш орус болгаш тыва улустарның кады демиселин тайылбырлап, найырал кежээлерин эрттирип, революцияның, хамааты дайынның болгаш Ада-чурт дайынының киржикчилериниң аңгы-аңгы национал кижилер-биле ужуражыышкыннарын кылыры чугула.

Хоорайның комсомол организациязын партия организацияларының кошкак удуртуп турарын илеткелчи айыткаш, 4800 комсомолчуларга тургускан 49 политбөлгүмнериниң 38-зи ажылдавастааныың чылдагааны ол деп чугаалаан. Бо бүгүнүң түңнелинде көрүш чок кетинген аныяктар хоорайга көстүп кээп, танцыларны хажыдыр ойнап турар болгаш аныяктар ортузунда арагалаар, аморальдыг үүлгедиг кылыр чоруктар бар.

Культура албан черлериниң ажылының деңнели куду болуп турары бистиң идеологтуг ажылывыстың сулазының чылдагааннарының бирээзи ол. Хоорайның 100 ажыг улуг организацияларының чүгле 17-зинде бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнери ажылдап турарын айтырга ол дугайы билдине бээр. Чамдык организацияларга мурнунда эки ажылдап турган уран чүүл коллективтери ам ажылдавастааннар.

Кызыл хоорайның чамдык эки дидиртип турар ажылчыннары шажынчы байырлалдар хүннеринде ажылга келбейн баар таварылгалар тургулаан. Ол болза бисте атеистиг пропаганданың багай чоруп турарының херечизи-дир.

Илеткелчи оон ынай Кызылдың дыка хөй бүдүрүлгелеринде план күүсеттинмейн турарын, ында партия организацияларының организакчы болгаш идеологтуг ажылының куду деңнелдиин хөй санныг чижектер-биле чугаалаан. Ол бүгү Кызылдың партия организациязының, хоорkомунуң болгаш оон секретарьларының идеологтуг ажылда четпестерни чедир көрбейн турганының чылдагааны болган.

— Хоорайның коммунистери идеологтуг ажылдың бүгү хевирлерин күштелдирериниң хемчеглерин ап турар. СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, идей-кижизидилге ажылдарын күштелдирери чеди чылдың бешки чылы—1963 чылдың онаалгаларын ажыр күүседиринче Кызылдың ажылчы чоннарын мобилизастаарынга улуг идиг болур.

Эш Киселевтуң илеткелиниң талазы-биле хуралдың киржикчилери делгеренгей саналдарны берген.

Политиктиг болгаш эртем билиглер нептередир талазы-биле ниитилелдиң ажылын СЭКП ТК-ның ноябрь Пленуму бедии-биле үнелээн деп, ол ниитилелдиң хоорай салбырының секретары эш Ф. Житков чугаалаан. Ниитилелдиң хоорай салбырында 600 чыгыы лекторлар бар. Бир эвес оларның ажылын шын организастаар болза, идея кижизидилгелиг ажылга улуг дузаны чедирер. Ам үеде бистиң лекторларывыс хоорайның бүдүрүлге, албан черлеринге айда 1—2 лекцияны номчуп турар.

Ынчалза-даа лекция пропагандазының калбарыышкыны болгаш шынары амгы негелдени хандырбайн турар. Зубкова, Нестеровский, Покатило, Лавринович ышкаш удуртукчу ажылдакчылар лекция пропагандазынга киришпейн турарлар. Элээн хөй лекторлар, чижээ, Скрипов, Ваништейн, Болдур-оол, Сүрүң-оол, Карашпай болгаш өскелер-даа чүгле лекция номчувайн турар эвес, харын 4—5 чыл иштинде дадывырын безин төлевейн келгеннер.

ТК-ның Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр бүгү идеологтуг ажылды, оон иштинде лекция пропагандазын бедик деңнелче көдүрерин хоорайның партия активиниң хуралы бүгү партия организацияларындан, удуртукчу ажылдакчылардан, лекторлардан негээр ужурлуг.

Кино ажылдакчыларының мурнунга ТК-ның июнь Пленумунуң салган бедик сорулгаларын демдеглевишаан, республиканың кинофикация начальниги эш В. Фомин хоорайның кино театрларының ажылдакчылары чонну багай эвес хандырып турарын чугаалаан. Кызылдың чурттакчыларының кино көргүзүү-биле хандырылгазы төп хоорайлар-биле барык деңнежип турар. «Найырал», «Каа-Хем» кинотеатрлар көрүкчүлер ортузунга массалыг ажылдарны, кинофильмнерни чугаалажып көөрүн организастап, театрга дузалаар чөвүлелди хөй-нийти киржилгези-биле тургускан.

Кинотеатрларның, ылаңгыя клубтарга үндүрүп турар фильмнерниң репертуары кызыы, сан-хөө планы сүргеш чамдык чугула фильмнерни эвээжедип турар.

Кинотеатрларның септелге тудуунче кичээнгей кошкак. «Найырал» кинотеатрда безин чедир кылдынмаан, эде кылыр чүүлдер хөй, бо талазы-биле бистиң тудугжуларывые сагыш човаар болза чогуур.

Культура ажылдакчыларының мурнунда турар чугула сорулгаларны ТК-ның июнь Пленуму чиге тодараткан деп, хоорkүүскомнуң даргазының оралакчызы эш М. Попова бодунуң саналын эгелээн.

Сөөлгү чылдарда улустуң культурлуг негелделерин хандырар талазы-биле хөй чүүлдерниң кылдынганын Кызыл хоорайның культура албан черлери-биле четче хандыртынгапы, чогаадыкчы интеллигенцияның, хоорайның ажылчын, албан-хаакчыларының бот-тывынгыр уран чүүлге идепкейлиг киржип турары херечилеп турар. Хөй-ниитиниң шугуму-биле улустуң ансамбли, ниити ыры, танцы тургустунгулаан. Электростанциязында, пассажирлер АТК-зында, дааранылга комбинадында бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнери эки болуп турар. Хоорайның 3 кино театрларында, Крупская аттыг библиотекада хөй-нийти киржилге-биле ажылдаар чөвүлелдер эки ажылдап келген.

Культура албан черлериниң ажылының деңнели амгы үениң негелделерин хандырып шыдавайн турар. Бо дээрге хөй-ниитичи киржилге-биле ажылдаар арганы чедир үнелевейн турарының түңнели-дир. Чамдык септелге заводу ышкаш бүдүрүлгелерниң удуртукчулары, парторганизация секретарьлары культура чырыдыышкын херээн чүгле хоорkүүскомнуң, профэвилел организацияларының херээ кылдыр көрүп турары канчап-даа шын эвес. Республиканың хөгжүм-шии театры. улус чогаадылгазының бажыңы хоорайның культура албан черлеринче, бот-тывынгыр уран чүүлүнче көрүнмейн турар.

Элээди уругларның кижизидилгези, оларны ажылга киирери чугула айтырыг. Чамдык удуртукчу ажылдакчылар бо чугула херекти тоомчага албас, оон оспаксыраар чоруктар бар. Ону соксадыр херек.

Партияның хоорай комитединиң штаттан дашкаар идеология комиссиязының даргазы эш А. Ляпин бодунуң саналынга чонну интернационализм ёзузунга кижизидериниң чугулазын чугаалаан. Ынчангаш чамдык садыг-кооператив школазы, кедээ ажыл-агый техникуму болгаш механизация училищези ышкаш тускай өөредилге черлери сургуулдарны интернационалисчи, найыралчы чорукка кижизидер ажылды кошкак тургусканындан националисчи хөөн илередир, арагалаар, хулиганнаар чоруктарның бар болуп турарын шүгүмчүлээн.

Хоорkүүскомнуң улус өөредилге килдизиниң эргелекчизи эш З. Борисова болгаш комсомол хоорkомунуң бирги секретары эш Ю. Путинцев олар боттарының саналдарынга школачыларның болгаш пионерлерниң чайгы дыштанылгазының байдалын, эрткен өөредилге чылында школаларның база комсомолчу аныяктарның өөредилгезинге доктааганнар. Чаа өөредилге чылы-биле өөреникчилерге бүдүрүлге талазы-биле калбак билигни бээри дээш бүдүрүлгелерниң удуртукчулары школаларже улуг кичээнгейни салыры чугула деп эш Борисова саналдаан.

Күрүне банкызында партия эге организациязының секретары эш Г. Кудрявцев ол коллективте культура массалыг ажылды организастап турарының чижектерин кирип чуве чугаалаан. Ол коллективте 20 ажыг кижи коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп ат дээш демисежип турар. Оратор саналынга Кызыл горпозу чайгы үеде чонга четчир санныг киоскилер, ларёктарны организаставаанын, ол ышкаш хоорайның кино театрлары чүгле план күүседиринче кичээнгей салып турарындан көрүкчүлер конференцияларын, көрүкчүлерге лекциялар ышкаш массалыг хемчеглерни чорутпайн турарын ол шыңгыы шүгүмчүлээн.

СЭКП обкомунуң секретары эш К. Шойгу болгаш партия хоорkомунуң секретары эш К. Шулуу олар санал берген. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы-биле база өске-даа акы-дунма коммунистиг болгаш ажылчын партиялар-биле Кыдаттың Коммунистиг партиязының аразында чөрүлдээлерниң дугайын хоорайның партия активиниң хуралының киржикчилеринге делгеренгейи-биле чугаалап бергеннер.

Актив хуралы хоорайның партия организацияларының моон соңгаар кылып чорудар хемчеглерин айыткан доктаалды хүлээп алган.

ОЛАР—КҮШ-АЖЫЛДЫҢ МУРНАКЧЫЛАРЫ

Мурнакчы крановщик

Петр Дюков Кызылдың бус-турбиналыг электростанциязында крановщик болуп ажылдап турар. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери дээш оон чүткүлдүг ажылын электростанция коллективиниң ажылчыннары бедии-биле үнелээннер. Петр коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп хүндүлүг атты чедип алган. Чазактың шаңналы — «Күш-ажылчы шылгарал» деп медаль-биле ол шаңнаткан.

Биче сеткилдиг, эш-өөрү-биле быжыг найыралдыг, ажыл-херек дээш кызымак аныяк ажылчынга ооң коллективи ынчангаш чоргаарланып турарлар.

Чурукта: крановщик Петр Дюков.

Фото В. Лутновтуу.

Бригадир четкен тудугжу

Тожунуң делгем тайгаларынга быдаргай чурттап чораан араттар колхоз болуп, күзели боттаныш, кужу каттышканындан бээр чүгле он ажыг чылдар эрткен. Бо дээрге улуг эвес үе-дир. Ынчалза-даа ол кыска үениң иштинде аңчы араттар улуг тиилелгени чедип алган. Шаанда ээн чыткан Тожунуң Ий ховужуунда Ильичиниң лампазы чайнаан. «Май 1» колхозтуң төвү Ий суурда культура-амыдырал болгаш бүдүрүлге тудуглары чапты берген.

— Тыва улустуң үлегер чугаазы-биле алырга, «каккан өрген, кадаан баглааш чок» черге амыдыралдың болгаш культураның төвүн тургузарынга бистиң тудугжу оолдарывыс эрестиг-ле ажылдааннар. Ылаңгыя боду аныяк-даа болза, хоочун тудугжу Кол Хүлербенге чоргаарланмас аргажок.—Ол 17 харлыында, азы бистиң колхоз 1949 чылда тургустунары билек-ле балды, хирээзин холга туткан эр чуве—деп, хоочун аңчы Дарган Дажы-Серен ирей өөрүшкүлүг чугаалап орар. Аныяк тудугжу чаңгыс чер чурттугларының хүндүткелин, идегелин бодунуң могаг чок күш-ажылы-биле чаалап алган. Ол ам 14 чыл дургузунда үзүктел чок тудугжулап ажылдап турар. Бодунуң херээнге билдилиг, тура дүшпес тура-соруктуг, организакчы Кол Хүлербенни бригадир ажылга киргенден бээр барык беш чылдар эрткен. Ол хүлээлгезин аныяк тудугжу база-ла алдарлыы-биле күүседип, чүгле тудуг эвес, а колхозта хөй-ниитиниң ажылынга база-ла идепкейлиг чорууп көргускен.

— Тудуг белен эвес ажыл болгай. Ынчалза-даа кижиниң бодундан хамааржыр. Эң-не баштай дуржулгалыг тудугжулар Сарыг-Хува, Дастыкай оларның дузазы-биле тудугжу болур күзелим чедип ап, тудугнуң чугула чажыдын шиңгээдип алган мен. Оон аңгыда «Тудугжу» деп солунну чыл бүрүде чагыдып ап турар мен. Эки-ле солун чуве, мээң башкым-на болгай. Оон тудугнуң эң-не дээшилгелиг чаа аргаларын номчуп, тудугжу өөрүмге таныштырып турар мен—деп, Кол Бораевич доргу-биле чугаалады. Бригадирниң оозу-ла шын. Бүдүрүлгениң бүгү-ле адырларынга практика биле теорияны холбап, мурнакчы арга-дуржулганы Кол Бораевич доктаамал ажыглап турар.

СЭКП Тыва обкомунуң бешки пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга күүседир сорулга-биле база Совет чазактың бөдүүн кижилер дээш кызыгаар чок ада-сагыш салыышкынынга харыы кылдыр «Май 1»-ниң тудугжулары эки ажылдаан. Чеди чылдың бешки чылында колхозтуң Куштуг-Кежиг сүт-бараан фермазынга беш чурттаалга бажыңнарын немей кылбышаан, ында чүнар бажыңны эде кылыр, колхоз төвүнге ийи аал ишти чурттаар чурттаалга бажыңнарын кылыр хүлээлгезин эрестиг күүсеткен. Олар колхоз төвүнге бензин складын, школада ийи аал ишти чурттаар башкылар бажыңын болгаш колхозтар аразында септелге мастерскаязының тудугларын хуусаа бетинде дооскулаан.

Моон соңгаар колхозтуң экономиказын быжыглаар сорулга-биле дузалал ажыл-агыйын — ыяш ажылын улам күштелдирер шиитпирни колхоз баштаар чери хүлээп алгаш, ол бүгүнү удуртурун аныяк бригадир эш Хүлербенге дагзып, чер болганда тудугнуң, ыяш белеткелиниң, чугай кылырының бригадаларын аңаа быжыглаан. Кол Бораевич Хүлербенниң Чалыы-Чар деп черде Улачы Айыр-Санаага болгаш Ак Аңчы-оолга баштаткан ийи звенолары кыска үениң дургузунда 5100 кубометр ыяшты белеткээш, Кызылдың тудугларынче салдадып эгелээн.

Ажылдың темпизин бедидер болгаш чер-черде ажылдап турар кижилерниң негелде херегселин хандырар дээш бригадир Кол Бораевич Хүлербен бригадалар аразынга доктаамал чоруп турар. Ол тудугну удуртурундан аңгыда, хөй-ниитиниң ажылын база идепкейлиг кылып, солун номчулгазын болгаш лекция, беседаны база чорудуп турар.

— Колхозтуң тудуг участогунда бригадалар 1963 чылдың 1-ги кварталында хүлээлгезин эки күүсеткен. Ийиги кварталдың түңнели база-ла эки. Ол чедиишкиннерге оожурган болбас ужурлуг бис. Республика ужур-дузалыг кадыкшылга школазын бо районга тударын көрген. Ону кылыр хүндүлүг хүлээлге бистиң тудугжуларывыска онаашкан. Бо дээрге бистиң төрээн Коммунистиг партиявыстың өзүп орар чаштар дээш кызыгаар чок ада-сагыш салыышкынының тодаргай херечизи-дир. Кадыкшылга школазының баштай тутса чогуур үш бажыңнарының 600 кубометр ажыг ыяжын кезип, чонуп белеткээн бис. Ам ону сөөртүп, тудуп кириптер бис—деп, Кол Бораевич чугаалады.

Шынап-ла эки ажылдааннар. Ында мурнакчы тудугжулар: чонукчу Чыизаа Борис, Ак Мурза 18 пагонметр ыяш чонар тургаш, 27—30 пагон-метрин чонуп, нормазын 130—150 хуу күүседип турар. Оларның одуруунга сөөртүкчү Бараан Чылбак, Ак Бушкатай, кезикчилер Бараан Чайзан, Бараан Чөкпээлен, трактористер Сайын-оол, Долгар-оол алышкылар хүн нормазын 110—150 хуу күүседип база мурнакчылар апарган.

Чонунуң чаагай амыдыралы, культуразы дээш күжүн, билиин харамнанмас Кол Бораевич Хүлербен ышкаш күш-ажылчы кижилерге чон чоргаарланыр.

К. СИМЧИТ.

Саанчының сөзү

Каа-Хем районнуң «Кызыл тук» колхозунга саанчылап ажылдаанымдан бээр 23 чыл эрткен. Бо чылдарның дургузунда саап турган инектеримниң саны 13—15-тен кудулаваан.

Бир инекке онаашты 1200—1400 кг сүттү саап азы саанчылап ажылдап келген үемниң иштинде төрээн колхозумга 170—180 тонна сүттү саап берген мен. Оон аңгыда 140 бызааларны доруктур азыраш колхозка дужаадым.

— Сүт саалдазын кандыг аргалар-биле көвүдедип турар силер—деп менден болган чок-ла айтырып турар. Бол чүүл болза саар инектерниң эки ажаалгазындан болгаш азыралындан хамааржыр.

Бо талазы-биле инек кадарчылары улуг рольду ойнаар. Сүт-бараан фермазында инек кадарчылары эштер Билик-оол, Болат олар инектерни дүн-хүн дургузунда кадарып турарының түңнелинде бирги чартык чылда инек бүрүзүнден сүт саалдазы көвүдеп турар.

Саанчы-даа кижи болзумза күрүнеге болгаш чонумга улуг ажылдың херекти кылып чоруур кижи-дир мен. Ындыг болганда күрүнезиниң болгаш чонунуң мурнунга ат-нүүрлүг болур ужурлуг. Ынчангаш кандыг-даа ажылдың чедиишкини кызымаккай күш-ажылындан хамааржыр дээрзин кезээде бодап чоруур мен.

М. САМБУУШКА,
Каа-Хем районнуң Белбейде сүт-бараан фермазының саанчызы.

ЛЕНИНГРАДЧЕ

Коммунистиг ёзу-биле чурттаар, өөренир эң эки группа дээш конкурсту Кызылдың башкы институдунга өөредилге чылының эгезинде-ле чарлаан. Бирги черни алган группаны чайгы дыштанылга үезинде Ленинградче халас экскурсиялаар—конкурстуң шаңналы ындыг.

Лениниң адып эдилээн, тергиин чараш хоорайларның бирээзи Ленинградче кымны барыксаваан дээр. Группа бүрүзү чыл дургузунда кызып өөренип, хөй-нийти ажылынга идепкейлиг киржип келген. Өөредилге чылы доостурга, жюри түңнелди үндүрүп көргеш, бирги черни төөгү-дыл факультединиң ийиги курузунуң студентилери бистерге тывыскан.

Шупту он чеди группалардан бирги черге үнүп деп чуве белен эвес. Бистиң группавыс сессия бүрүзүнде экзаменнерни 100 хуу дужаап, спортка, уран чүүл көрүлдезинге, хөй-нийти ажылынга база-ла мурнакчы болган. Институттуң шефке алганы «Тиилелге» совхозка каш удаа лекция, беседалыг, концерттерлиг аалдап бардывыс.

Бисте кол-ла чуве найыралывыста: чаңгызы хөйү дээш, хөйү чаңгызы дээш чурттап чаңчыкканывыста.

Байгамчык үениң тургузукчу кадрлары—бистер келир үеже кезе көрген планнарлыг бис. Коммунизм үезиниң салгакчыларын кижизидер эң-не харысалгалыг үүле бистерге онаашкан.

Ынчангаш амдыгааштан эгелеп боттарывысты ханы билиглиг, ёзулуг башкылар кылдыр белеткеп турар бис. Комсорг Тамара Монгуш, Шивидек Кызыл-оол, Седен-Хуурак Бии-оол, Монгуш Алдын-кыс, Нина Бады-Лама оларның өөредилге, хөй-нийти ажылынга кызымаан демдеглевес аргажок. Салчак Данзы Монгуш Зуучап, Акаажык Очур олар уран чүүлге эр хейлер: сценага оларның үнү бо-ла чаңгыланы берген турар.

Эки дооскаш, дыштанып чоруптарга, сагыш-сеткилге чүүден-даа артык өөрүнчүг-дүр. Бо аян-чорук бистиң найыралывысты улам быжыглаар.

К. ЧЕРЛИК-ООЛ,
группаның даргазы.

ДААРТА—КАДЫКШЫЛГА ХҮНҮ

Кадык камгалалының улус комиссарыдын тургузар дугайында Декретке 1918 чылдың июль 11-де В. И. Ленин ат салган. Оон бээр ам 45 чыл болган. Бо хүнну Совет Эвилелиниң хоорайларынга болгаш суурларынга Кадыкшылга хүнү кылдыр чыл бүрүде эрттирип келген. Чурттакчылыг черлерни арыг-шевер байдалга тургузар, чаагайжыдар, ногаанчыдар, арыгларны болдурбас, агаарны, хемнерни, хөлдерни хирлендирбес, бүдүрүлгеге күш-ажылдың байдалын экижидер, халдавырлыг аарыгларны нептеретпес, магаданың гигиеназының чурумун сагыыр талазы-биле чоруттунган хемчеглерниң көөрүнүң хүнү кылдыр Кадыкшылга хүнүн бисте эрттирип турар.

Бистиң республиканың хоорайларынга болгаш суурларынга Кадыкшылга хүнүн бо чылын июль 14-те эрттирип турар. Кызыл хоорайның ажылчы чоннары Кадыкшылга хүнүге уткуштур элээн хөй хемчеглерни боттандырып келген. Хоорайның хөй-хөй коллективтери кадыкшылга талазы-биле эки көргүзүглерни чедип ап турар.

Ындыг коллективтер бүдүрүлгеге күш-ажылдың байдалын экижидип, кижилерниң аарыырын болгаш бүдүрүлгеге бертинер чоруктарны эвээжедип, девискээрлерни чаагайжыдып, ногаанчыткан. Ажылдаар черлерни арыг-шевер тургузар чижектиг хемчеглерни чоруткан. Ындыг бүдүрүлгелерге пассажирлер АТК-зы (начальниги эш Чернов), республика типографиязы (директор эш Чемков), электростанция (директор эш Асеев), харылзаа эргелелиниң гаражы (начальниги эш Кожемякин), № 1 АТБ (начальниги эш Зандеев) болгаш оон-даа өскелер хамааржыр. Чижээ, пассажирлер АТК-зы цехтер өрээлдерин болгаш ажылдаар черлерни арыг-шевер тургузар дээш чарышты цехтер аразында калбарткан. № 1 АТБ суббота санында-ла девискээр, цехтер, ажылдаар черлер аштап арыглаарының субботниктерин чорудуп турар. Садыг черлерин арыг-силиг болдурар, садыгларның девискээрин, иштин арыг-шевер тургузар талазы-биле горпонуң № 2, Тывпромснабтың № 2 магазиннери, Тывпродснабтың № 2 столовазы болгаш өске-даа черлер эки көргүзүглерлиг болуп турар. Эки көргүзүглерлиг уруглар албан черлеринге № 6 ясли, № 4 болгаш № 7 ясли-садтар хамааржыр.

КГБ болгаш Күрбанк конторазы боттарының девискээрин эки чаагайжыдып, ногаанчыткан болгаш ында хөй санныг чечектерни, чадаң үнүштерни тарыгылаан.

Бистиң хоорайның пенсионерлери ногаанчыдылгага улуг салыышкынны киирип, Каа-Хем болгаш Ажылчын кудумчуларының аразында чаа сесерликти боттарының күжү-биле тургузуп, ону эки ажаап турарлар. Дааранылга комбинадының ажылчыннары боттарының бүдүрүлгезиниң чанында чаа сесерликти кылган. Хоорайның квартал комитеттери чаагайжыдылгага болгаш ногаанчыдылгага хөй күжениишкинни киирип турар. Эш Симакова даргалаан 58-ки квартал комитединиң эки ажылын онзалап демдеглезе чогуур.

Эки көргүзүглер-биле чергелештир кадыкшылга, арыг-шевер талазы-биле бисте ам-даа бар четпестерни демдеглээр херек.

Чаагайжыдылгага, ногаанчыдылгага, херим кажаа иштин, бүдүрүлге цехтерин, ажылдаар черлерни арыг-шевер тургузарынга, күш-ажылдың байдалын экижидеринге хоорайның бүгү чурттакчылары шуптузу идепкейлиг киришкен болза, Кадыкшылга хүнүнге улам-на эки көргүзүглерлиг ужурашкан турар ийик бис.

Хоорайның коммунал чунар бажыңнарында арыг-шевер байдалы ам-даа четпес. Оларда арыг-шевер чурумун үреп, ашталганы доктаамал кылбайн турар болгаш девискээрлери чаагайжыттынмаан, ногаанчыдылга чедир кылдынмаан, парикмахёрскаяларда байдал база ындыг.

Садыг болгаш нийти чемненилге черлеринде арыг-шеберни эки сагывайн, ашталганы шынар чок чорудуп, ымыраа-сээк-биле кошкак демисежип турар чорукту айтыр херек.

Септелге заводунуң шуткулга цехинде, Улуг-Хем ыяш үлетпүрүнүң мебель цехинде, алгы болгаш туйбу заводтарында база-ла арыг-шевер байдалы четпес, эки вентиляциялар чок, девискээрлери хирлиг, чаагайжыттынмаан, күш-ажыл байдалын чогуур деңнелге чедир экижитпээн.

Хоорайның коммунал ажыл-агый килдизиниң бажыңнар эргелелдери ашташкынны багай шынарлыг чорудуп, бок төгер демир хааржактарны чогуур үезинде хостадып арыглавайн турар. Автобус доктаар черлерде, сесерликтерде бок каар герметиктиг улуг демир хааржактар хоорайның хевирин үреп турар.

Оон-биле кады чамдык чурттакчылар боттарының чурттаалга бажыңнарының девискээрин арыглап аштавайн, ногаанчытпайн, боктарын кудумчуларже төп турар таварылгалар бар.

Кадыкшылга хүнү дээрге, чыл дургузунда чоруттунган ажылдарның түңнелин көөрүнүң хүнү болганда, ажылчы чоннарның кадыын камгалаарынга холбашкан болгаш янзы-бүрү аарыгларны болдурбас дээш баш бурунгаар чорудар хемчеглерни, хоорай, суурларның чаагайжыдылгазын, бүдүрүлгеге күш-ажыл байдалын экижидерин, чер бүрүзүнге арыг-шевер чурумун сагыырын бүдүн чыл дургузунда хүн бүрү чорударын бистиң чугула сорулгавыс болур ужурлуг.

Хоорайның чурттакчы чонунга бүгү-ле таарымчалыг байдалды тургузуп, арыг-шеверни үлегерлиг тургузары, чер бүрүзүнге кадыкшыдылганың хемчеглерин чедиишкинниг чорудары бүгү хөй-ниитиниң хереэ болур. Бо чугула ажыл-херекке медицина ажылдакчылары улуг рольду ойнаар хүлээлгелиг.

Б. ЩУР,
Кызыл хоорайның кол санитар эмчизи.

ХӨЙ-НИИТИНИҢ ХЫНАЛДАЗЫ

Бистиң чораанывыс садыгда

Партия-иүрүнэ контролюнуң комитединиң, Күрсадыг инспекция эргелеминиң даалгазын ёзугаар Кызыл гэрпозунуң товароведи Н. Агапова биле мен № 13 аъш-чем магазинииҥ амыялын хынап көрдүвүс.

Аъш-чем бараанналрыныҥ садыында гастрономнуг, баналеялыг ийи салбыр бар. Гастрономнуг салбырга (эргелекчизи Е. Шилин) хыналдаан илерзини: расписанне ёзугаар магазин ажылдап турар, хүнде каш шайтан каш шакка чедир ажылдаарыныҥ чарлалы астыган, садыгныылар садып алыкчылар-биле саналыгаку шын чорудуп турар, Бараанналрны долгзыни таарычалыг.

Моҥ-биле чергелештир, ыындыг четпестер көзүгеп, чимээ, сухарейниҥ, хлебтиҥ, «Первомайское» деп печениениҥ, конфеттериҥ болгаш оон-даа өске аъш-чем бараанналрыныҥ ортээн биживээн. Чамдык аъш-чем бараанналры четче делгеттинмээн. Чүге ындыгыл?

— Күш четикпейн турар бис — деп, эргелевичи харылаан. Салбырда бараанналрны киирип, делгеп турар бир кижи бар-даа болза, ону өске ажылдарга ажыглап турар. Ол чүге бараан киирип делгээринге ажылдаар ушуруур.

Четпестериҥ бирээзи болза, магазинче хлеб совртуп эмээриниҥ тодаргай графиги чок, оон түҥнелинде магазинни ажыдыптарга, ында хлеб чок болгулаар. Чүге дизе, хлеб болгаш булка ыяылар совртулгези чамдыкта хөмүдаашкыныҥ байдалга таварыжып турар.

Садыг залындан болгаш соодукчудан 4 килограмм ажыг хөй эъдин ап алгаш көөрүвүсче, чыдый берген, садар арганок эът болган. Демир дескаарда 182 кг үнүш үзү даштын чадагай черде дескаары-биле турбушаан, ону хереглекчилерге садыгжы сатпайн турган. Оон чылдагааны түүдэн болганыла дизе, бо чылдың март 13-те чоруттунган лаборатория аналиэтеринге үндезинээш, санитария комиссиязы ону үрелип, баксыраан, чем кылдыр ажыглап болбас үстүр деп көрген. Ыындыг турбушке, ол үнүш үзү магазинде турбушаан, ону үндүр биширииниҥ талазы-биле хемчег алдынмаан. Продукт үрелип баксыраанныҥ ыым-даа дүвүревээн, ол дугайын салбырның директору эш Селигеев биляр, гөрпо даргазы эш Машовка ол шагда-ла дыңнаалган, ындыг-даа болза түҥнел чок эрткен.

Магазинде маргарин кирзе-даа, кесну кылдыр делгеттинмээн, садарыңга белем эвес болган. Садыл алыкчыларның үргүлчү-ле хереглеп бээри газировка садыгда ыырыңай чок. Магазинде ыыраа-сээктериҥ иесиулеҥи кончуг, аъш-чем продуктулары довурак-довуунуг болгулаан. Магазинде кудун чогу ажылга саатты болуп турар дээрзин техниктиг ажылдакчылар демдеглээн, олар ыран башкыдан сугну даңыглап турар. Кудук дээш гөрпоның удуртукчуларынга чеже-даа дилег киирген, ынчалза-да ол айтырыг ам-даа шиитпирлеттинмээн.

Аъш-чем продуктуларын хереглекчилерге садып турары оонуң. Прейскурантыларның чарлалы чок. Садыгныылар бир кижиге чаҥгыс үгда чеже хөмүзүдиг аъш-чем бараанналрын үндүр садып болурунуң нормаларын биживээш аспаан. Хөмүдал деп-тери кассада турар дээрзиниҥ дугайында чарлал чок. Магазинде ийи соодулга установказы тургустунгаан, ажылдавайн турар. Дүрген үреливчен продуктуларны херим иштинде тургузуп каапы эдептиг.

Бакалея салбырындан (эргелекчизи Л. Труханова) илерзини: хүнде чүгле 10 — 15 бодон сүттү хүндүскүүнүң 10, 11, 12 шактарда садып эгелээрге, чүгле ийи шак дургузунда саттыма бээр. Сүттү хөй-биле кудуп турар, оон уламыдан арыг-шеверни сагыырынга таарышпас байдал тавариың турар. Сүт болганчок-ла таптү бээр, сүттү дамчыдып кудар чаа херексел үрелик хевээр турбушаан. Салбырның арыг-шевер байдалы база багай. Продуктуларны доозум үглээн. Хөй бараанналрның вртээ айыттынмаан, бакалея бараанналрын делгээринге саазын хаптар чедишпес. Делгээн аъш-чем бараанналрында оларның деңзизи, вртээ айыттынмайн турган.

Садыг шугумунга хөй-иниитиниҥ контролю болза, оон ажылында четпестерни чайладырынга болгаш частырыгларны дүрген эдерингe улуг идигни бээр. Садыг амылдакчылары оортан чогуур түҥнелди кылгаш, ажылыкың чамдык чедишиикиннерин, дүржулгазын быжыглавышаан, илерээн четпестерни дарый чайладыр, салдынган чаа сорулгаларны боттандырар дээш, күмененишкиннииг амылдаар ушуруглуг.

Н. ВАСИЛЬЕВ.

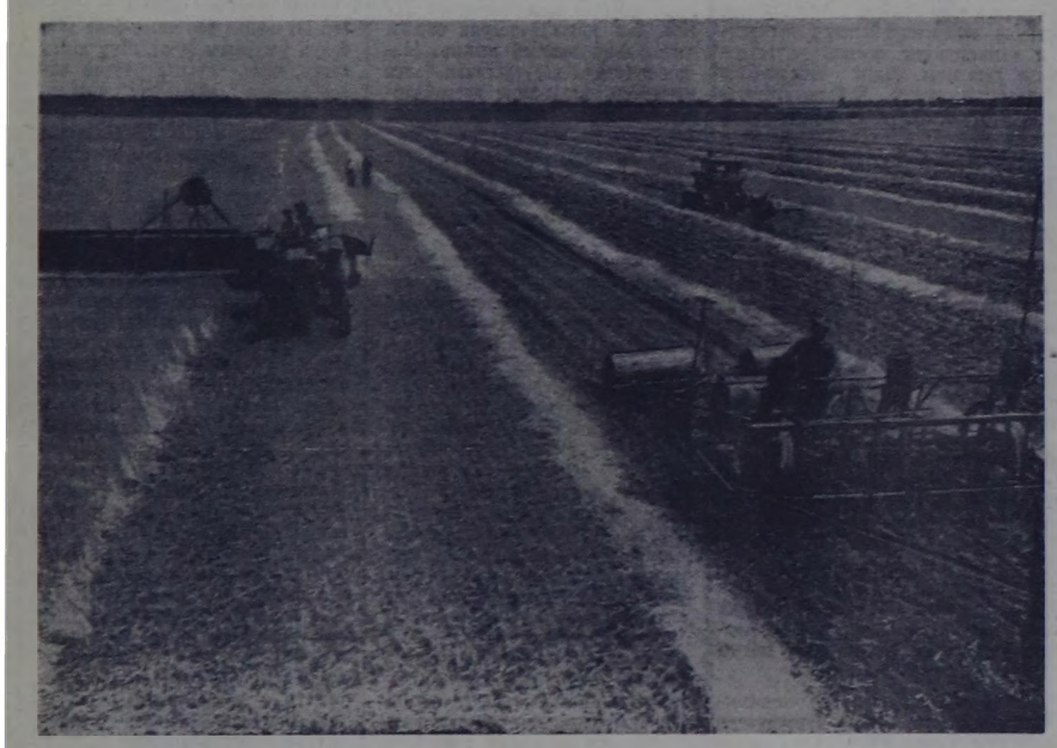

НИКОЛАЕВ ОБЛАСТЬ. Тараа культураларының ажаан алышкыны калбак фронтуга чоруттунуп турар. Сингиреск бүдүрүлге эргелелиниҥ «Прибугский» совхозунуң ийги салбырының механизаторлары гектар бүрүзүнден ортумаа-биле 18 центнер кызыл-тасты тарыр турар. Ында ажылды комплексилиг чорудуп турар. Андазын болгаш культиваторлардыг тракторлар жатказары сүрүштүр чоруп турар. Тракторлар аңгыска тарыыр кукурузаның тарылгазынга хостагган участоктарның хөрзүнүн белетеп турар. Кукурузаның тарылгазын минералдыг чемнишчидилгелерни төгери-биле харыуда чорудуп турар. Сеялкалар-биле сүрүштүр чоруп турар катоктар-биле хөрзүнү дескилеп турар.

Чуруукта: «Прибугский» совхозта тараа культураларының комплексилиг ажаан алышкыны.

Фото К. Дудченковуу. СЭТА-ның фотохрониказы.

Малчын Серээ

Барыын-Хемчик районнуң «Малчын» колхозунуң Моген-Бүренде № 1 бот-оруга-чарылгалыг хойжу бригадазының кежигүнү Сая Серээ Кара-оолович хой ажылын хөгжүдер болган оон продуктулуг чоруун көвүдедир талазы-биле эки ажылдап турар. Сая Серээ колхозка 1953 чылда киргеи.

Эрткен он чылдарның дургузунда Сая Серээ хой кадарчыларынга үөүтелиишкин чокка ажылдавышаан, колхозунуң хой ажылын хөгжүдериниҥ херээнге бодунуң төлептиг салыышкынын киирген. Ол 1959 чылда 100 баш хойга онаалтыр 134 хураганнарны камгалап ал, тергинин эки ажылдаан. СЭКП обкомунуң болган облкүүскомунуң Хүндүлел бижии-биле шаннаткан.

1963 чылда Сая Серээниҥ коданыда 299 төрүүр хой бар. Бо хүннерге чедир 297 хой төрээн, оон хураганнарын бүрүн камгалап алган. Тус черниҥ агаар-бойдузунуң байдалынга таарыштыр хой кыргылдазын июль айның 15—20 үезинде эгелеп чорудар. Хойжу бир хойдан 1,9 кг дүк кыргып алыр деп хүлээлгезин ажыр күүсеткен.

Хойну ажаарының болгаш чаа хураганнарны доруктур азыраарының бодүүн аргаларының дугайынга дүржулталыг хойжу мынчаар чугаалап турар: чаш хураганнарны баштайгы 2—3 хүннерде бир хүн дургузунда 2—3 катап наиг аа-биле эмзирер үжурлуг. Шак ынчаар азыраарга, чаш хураганнар дүрген хөөрүгар болгаш янзы-бүрү аарыгларлан аарывас болур. Оон аңгыда хураган кажаазының иштинге кургат болгаш хоюг одек төгери эргежок чутула. Хойларны эткир болгаш дүккүр кылдыр азыраарда хамыктың мурнунда иштн делгем кажаага тургузар. Бир эвес хойну дажыын кажаага тургузар болза, хойнуң эъди изип деридер болгаш дүгү хойу-биле чудунар чорук оортан тыптыр. Аргалыг-ла болза хойну чадагай кажаага кыштаткаш, кажан массалыг солдап эгелей бергеи үеде чылыг кажаага тургузары ажыктыг деп дүржулгалыг хойжу сүмелеп турар.

И. УСПУҢ-ДОРЖУ.

—□—

Чарыш сорук киирген

Улуг-Хем районда Жданов аттыг колхозтуң тараажылары дүжүт ажаалдазынга белеткелди организастыг чорудуп турар. В. Кечил-оолга удуртқан механизаторлар 4 комбайнны септеп дооскан, олар ам удавас база бир болук 4 комбайнны кылып үндүреринге чоокшулаан.

Ажылдың темпизи, эки шынары дээш чарыш механизаторларны, ховунуң бүгү ажыл-ишчилерин улам сорук киирип турар. Септекчи механизаторларда Э. Лопсан, И. Тюндешев, Д. Серенмаа ышкаш, хүнде ажыл нормазын 180 хуу чедир күүседип турарлар хөй.

А. СОСКАЛ.

ФЕЛЬЕТОН ОРНУНГА

Думчуу „дыртык“ күдээ

Ынчан Алдан-Маадыр аттыг колхоз турда. Ондар Аннаа хып дээн чалыы назыныың киижи-не чечектелиишкинниге турган. Аныяк кыс Аннаа колхозтуң трактор бригадазынга кожукчулап ажылдап турда. Ондар Успеек дээрзи ол уругга ынакшыл дугайында чечен-мерген сөстүг чагааларны улаштыр-улаштыр биижп чорудуп тургаш, оон түрээн «тудуп апкан». Ынчангаш 1954 чылда аас-кежиктиг өг-бүленя туда бергеннер. Ол үеде Успеек колхозка почтачылап тургаш, сөөк туберкулёзундан аары-биле аарый берген. Аннаа ашаан кадык кылдыр эжиртип алыр дээш кандыг хемчеглерни албаан дээр! Трактурга кожукчулап тургаш, акшаны-даа, тараяны-даа эндере ажылдап эккээр турган. Оон ашаанга акша-көпеекти арбыны-биле кармактаткаш, Балгазын санаторийинче эмнедип чорудупкан.

Успеек санаторийге бир чыл ажыг үе дургузунда эмнедип турда, кадайы акшаны почта дамчыштыр үргүлчү-ле чорудуп турган. Успеек аңаа гармошканы багай эвес ойнаптар кылдыр өөренип апкан. Аннаа оон кажан чедип кээрин четтикпейн манап турда, аңаа Успеектиҥ чагаазы ужугуп келген. Оон иштинде «Мен-даа ам экирий бердим. Мээң аарыымга дузалаанынар ужурунда четтирдим. Моон сонгаар мени ашаам диген херээнер-даа чок боор. Бодунарны бодунар-ла билип көрүнер...» диген сөстерни номчупкаш, Аннааның сагыш-сеткили каранғылап, холунда тудуп алган орган чагаазын ышкыныш бадырыпкан. Кан кадык болуп экирээн, күдер кара эрге Аннаа херек чок болганы ол ышкажыл! Успеек Балгазындан Алдан-Маадырга чедип келгеш, олче көрүнмээндээ, бажын чайгылап, эктин кыскылаап, оон чанынга-даа чагдаваан.

Кан кадык эр Алдан-Маадырга хлеб быжырыкчылап ажылдай берген. Ол-ла ынчан апнык уругларже карак албайн шыгаап чоруп турда, Успеектиҥ караанга М. Ира дээр кыс иидиге бергеи. Оон чүзү боор, хлеб быжырыкчызы эр шак ол кыстан адырылбайн-на барган. Удаваанда куда-даа дүшкеи. Бир чыл болганда, Успеектиҥ Кызыл хоорайже 6 ай хуусаалыг баяныстер курузунче чоруткан. «Мениче акшадан шылчыдып тур, ынак сарыым. Курсту доозуп баргаштын, сеҥи таптыг «чаг иштинде бүүрек, чанчык иштинде таакпы» дег азыраай мен аан» диген, чагааларны база-ла чорудуп туруп берген. Уруг база-ла ашаанның аайындан эртпейн, акшаны ай санында-ла шылчыдып турган.

Баяныстер курузуп дооскаш, Успеек Алдан-Маадыр клубун эргелекчилей берген. Танцы кежээлери болганда, баяның ойнап олура, аныяк кыстарже элдеп чиктиг чанчаалыкынар-биле көргүлеп-ле турган. Ынчап тура, чалыы кыс Д-ни бүүдү «төөрөктеп» эгелээн. Ол кысты көргээзинге киирип апкан. Бир ай иштинде Д-биле кады чоруп, бажыныга хонмайн турган, кадайы Ираның сагыш-сеткилин баксыралып, оон хөнүүн үндаратқан. Күдээзи Успеектиҥ шак ынчаар «думчуу дыртыя» бергенин Ираның төрел-дөргүлү дораан-на билип каан.

«Думчуу дыртыйган» күдээ кадайы Ираны каапкаш, ажылын база каггаштың чоруткан. Бир дыннаарга, Суг-Аксының Культура бажының директорлай берген сураглыг болган.

Аннаа турган, кожазында Кара-Чыраа суурдан чаш уруглуг бот-не О. Фаяны «аас-кежиктиг өг-бүле туда чурттаалы» диген, уруу-биле ийилдирии бажынынга экке апган. Оон-биле үш ай чурттаан: «Сеҥен хөнүүм халып, эримин калдым, ам сени көөр хөнүүм чок апаарды» диген. Ол-ла ынчан апнык уругларже карак албайн шыгаап чоруп турда, Успеектиҥ караанга М. Ира дээр кыс иидиге бергеи. Оон чүзү боор, хлеб быжырыкчызы эр шак ол кыстан адырылбайн-на барган. Удаваанда куда-даа дүшкеи. Бир чыл болганда, Успеектиҥ Кызыл хоорайже 6 ай хуусаалыг баяныстер курузунче чоруткан. «Мениче акшадан шылчыдып тур, ынак сарыым. Курсту доозуп баргаштын, сеҥи таптыг «чаг иштинде бүүрек, чанчык иштинде таакпы» дег азыраай мен аан» диген, чагааларны база-ла чорудуп туруп берген. Уруг база-ла ашаанның аайындан эртпейн, акшаны ай санында-ла шылчыдып турган. Баяныстер курузуп дооскаш, Успеек Алдан-Маадыр клубун эргелекчилей берген. Танцы кежээлери болганда, баяның ойнап олура, аныяк кыстарже элдеп чиктиг чанчаалыкынар-биле көргүлеп-ле турган. Ынчап тура, чалыы кыс Д-ни бүүдү «төөрөктеп» эгелээн. Ол кысты көргээзинге киирип апкан. Бир ай иштинде Д-биле кады чоруп, бажыныга хонмайн турган, кадайы Ираның сагыш-сеткилин баксыралып, оон хөнүүн үндаратқан. Күдээзи Успеектиҥ шак ынчаар «думчуу дыртыя» бергенин Ираның төрел-дөргүлү дораан-на билип каан.

«Думчуу дыртыйган» күдээ кадайы Ираны каапкаш, ажылын база каггаштың чоруткан. Бир дыннаарга, Суг-Аксының Культура бажының директорлай берген сураглыг болган.

Аннаа турган, кожазында Кара-Чыраа суурдан чаш уруглуг бот-не О. Фаяны «аас-кежиктиг өг-бүле туда чурттаалы» диген, уруу-биле ийилдирии бажынынга экке апган. Оон-биле үш ай чурттаан: «Сеҥен хөнүүм халып, эримин калдым, ам сени көөр хөнүүм чок апаарды» диген. Ол-ла ынчан апнык уругларже карак албайн шыгаап чоруп турда, Успеектиҥ караанга М. Ира дээр кыс иидиге бергеи. Оон чүзү боор, хлеб быжырыкчызы эр шак ол кыстан адырылбайн-на барган. Удаваанда куда-даа дүшкеи. Бир чыл болганда, Успеектиҥ Кызыл хоорайже 6 ай хуусаалыг баяныстер курузунче чоруткан. «Мениче акшадан шылчыдып тур, ынак сарыым. Курсту доозуп баргаштын, сеҥи таптыг «чаг иштинде бүүрек, чанчык иштинде таакпы» дег азыраай мен аан» диген, чагааларны база-ла чорудуп туруп берген. Уруг база-ла ашаанның аайындан эртпейн, акшаны ай санында-ла шылчыдып турган.

Чоннуң тура-соруун хүндүлээр

Италияда иштики политиктиг байдалдын чидигленишкини улам кедереп, чагырыкчы бөлүктерниң улуска удур политиказынга массаларнын таарзынмас чоруу болгаш киленнээшкини кажангызындан-даа артык улуг хемчээлдиг апарган.

Апрель 28-те парламент соңгулдаларының үезинде христиан-демократтыг партия аштырышкынга таварышкан. Бодунуң талалакчыларынын санын 8 миллион кижи чедир көвүдеткеш, компартия улуг тиилелгени чедип алган. Коммунистиг партия чурттуң политиктиг угланыышкынын үндезини-биле өскертиринче массаларнын чүткүлүн чайгылыш чок илередип, боттарының амыдыралчы негелделери дээш, итали ниитилелди чаартыры дээш демиселге ажылчын болгаш улусчу массанын чаңгыс эвин камгалап турар карачаңгыс партия болганы-биле ол тиилелге чедип алдынган.

Бодунуң тергиидекчи байдалын хевээр артырып алыры-биле христиан-демократтыг партия ону кризиске чедирип келген ол-ла угланыышкынын чорударын ургулчүлевишаан. Чогум утказы-биле алырга, итали реакциянын ол угланыышкыны ооң чазак программазынын ийи чүүлдеринде мөөңнеттинген: ол дээрге даштыкы талазы-биле алырга, «атлантикага шынчы чорук» база иштики талазы-биле алырга, компартияга удур демисел болуп турар.

Дешпилгелиг парлалганың демдеглээнин ёзугаар алырга, бирги чүүл бот-тускайлап даштыкы политиканын чогун, НАТО-нуң чагырыкчыларының агрессчи бодалдарынга ооң чугаажок чагыртып турарын, а алызында көөп—тайбынче итали улустуң чүткүлүн херекке албас чорукту быжыглап турар.

Ийиги чүүл дээрге, Италиянын ажылчын шимчээшкининге хамаарыштыр чагырыкчы буржуаз ангынын төлевилеп алганы хөделиишкиннерин адырыктаалчак планындан көстүп турар. Шак ол планны эш П. Тольятти шуут эчизинге чедир сойгалап илереткен. Ооң бижээни болза: «Ында ажык демиселдиң шугуму ажылчын шимчээшкинниң ооң эчис сорулгаларынын хажызынга тургузарынче, экономиктиг болгаш социал харылзааларнын алыс утказынга дегбейн, ону өскертпейн барып болгу дег, эргелелдиң ындыг системазынга чагырткан байдалды ээлеп алыр кылдыр ол шимчээшкинни албадаарынче угланган элээн бодамчалыг болгаш кажар шугум-биле холужуп турар; ол шугум хамыктын мурнунда ажылчын шимчээшкиннин башкаландырарынче, бодунуң көдүрлүүшкүнүн, бодунуң дээштиг чоруун, бодунуң амгы ниитилелди чаартып болгаш чаа ниитилелди тургузуп шыдаар аргазын чидирер кылдыр ону албадаарынче угланган».

Ол план ам безин күүсеттинип турар. Чамдык чаартылгаларны аазап турар чоруктары-биле, чазактын ажыл-чорудулгазынга киирер деп овзуннары-биле христиан-демократтыг партия бодунуң талазынче Италиянын социалистиг партиязын хандыкшыдып алырын кызыдып турар.

Соңгулдалар соонда баштайгы чазакты тургузарының дугайында даалганы алган христиан-демократтыг партияның секретары Моро, чогум утказы-биле алырга, ол сорулгаларны болгаш оларны чедип алырынын аргазын ажыы-биле чарлап үндүрген. Ынчаарга ол сорулгалар илергей-ле хоралакчы шынар-бүдүштүг турбуже. Ненни болгаш социалистиг партияда ооң бөлүү чүгле христиан-демократтар-биле чазакка эвилелдежип кирерин эвес, харын консервативтиг буржуазия-биле кады ажылдажылганың оруунче бодунуң партиязын хандыкшыдарынга база чөпчээрешкен. Ажылчын ангының эрге-ажыктарын ооң херекке албаан чоругу бедергей-ле иле болган. Неннинин бодунуң бөлүүнде безин чөрүлдээлер дыка чидигленген. Херектиң ужуру дээрге, Ненни баштаан партияның удуртулгазын шиитпирлээринге, албан-дужаалдан үнер деп айтырыг тургузарынга безин четкен. Италиянын социалистиг партиязынын Төп Комитединиң хөй нуруузу Неннинин туруш-бодалын буруу шапкан, удуртулгадан үнер дээнин хүлээвээн болгаш дем кадып ажылдап кылган шиитпирлерни хүндүлеп көөрүн ооң негээн.

Морону деткииринден социалистиг партияның ойталааны, ооң министрлер кабинедин тургузар чоруун болдурбайн барган. Ынчалзажок христиан-демократтыг партияның удуртукчулары саат чокка чаа кажарлаашкын кылып, чазак кризизин үзе шиитпирлээриниң мурнунда бюджетти бадылаарының болгаш агар-ажыл-херектерни чорударының эргежок чугулазы деп чылдак-биле, депутаттар палатазының даргазы чоран Леоне баштаан чаңгыс партиянын «ажыл-херекчи» чазаа дижир чүвени тургуза тыртып алганнар. Ындыг шиитпирниң сурагжып шыдавазын өөренип көргеш, демократтарның удуртулгазы чаа чазакка бузуреп шыйзыгар чоруктан былдаашкын болган таварылгада парламентини тарадыр болгаш чаа соңгулдаларны чорудар чүве деп кыжанган.

Чагырыкчы партиянын ол чаа коргудуушкунунга дааныш, парламентини дужурериниң болгаш «чуртта политиктиг байдалдың кедергей чидигленириниң» аргазын дилеп тывар дээш бодунуң партиязын коргутпушан, Ненни социалистиг партияның Төп Комитединиң дагын чыылдырган пленумунуң киржикчилериниң хөй нуруузу Леоненин чазаанга бүзүрээр бе, бүзүревес бе дээрзиниң дугайында бадылаашкын үезинде дадагалзаар деп шиитпирни чедип алган. Ол чорук эрге-чагыргага киреринин оруун чаа чазакка херек кырында ажыдып берип турар-дыр, чүге дээрге ол ам ийи палаталарга бодунга эргежок чугула бадылаашкыннарнын хөй нуруузун ап шыдаптар.

Партиянын чөөн үзелдиг бөлүү Неннинин кажарлаашкыннарын шынгыы шүгүмчүлээн. Партиянын иштики демисели чидигленген. Социалистер итали ажылчын шимчээшкининиң эрге-ажыктарынга таарыштыр шын орукту тып шыдаар бе дээрзи Италиянын социалистиг партиязынын октябрьнын төнчүзүнде болур съездизинге ол демиселдин түннелинден дыка хамааржыр.

Леоненин чазаанга бодунуң оппозициязын Италиянын коммунистиг партиязы эң-не шиитпирлиг болгаш чугаажок деп медеглээн. «Ажыл-херекчи кабинет, тодаргайлаарга күрүнениң күүсекчи эрге-чагыргазынын бажында долу эргелиг политиктиг органнын чогу дээрге-ле чурттуң бүгү амыдыралын шуут удуртурун ооң экономиказын контрольдап турар ындыг күштерге дамчыдып бээр дээни ол-дур, ынчаарга ол дээрге консервативтиг, реаксылыг күштер дээрзин билир бис. Административтиг чазак дээрге-ле — барыын үзелче чайгылыышкын, барыын үзелдиг чаа авантюраларга белеткел-дир»—деп, П. Тольятти тайылбырлаан.

Массаларнын идепкейлиг демиселин организастап, бүгү демократтыг күштерниң чаңгыс эвин, база хамыктың мурнунда ажылчын ийи партияларның—коммунистиг болгаш социалистиг партияларның хөделиишкиннериниң чаңгыс эвин быжыглавышаан, коммунистер болза реакциянын планнары үстүр чорукту, бүгү итали политиканын чөөн үзелче шиитпирлиг болгаш ёзулуг эргилдезин чедип алырын оралдажып турар. «Барыын үзелче чайгылыышкыннын айыылын реаксылыг күштерниң коргулуушкунунга болгаш негелделеринге дужуп беришкиниин дузазы-биле узуткап болбас; тайбыннын болгаш хосталганын байдалынга чурттуң чаартылгазынын болгаш дешпилгезиниң чорудулгазын ургулчүлээрин күзеп турар бүгү улусчу күштерниң билчиринин, чаңгыс эвинин болгаш дайынчы угаан-бодалынын аргазы-биле ол реаксылыг күштерге удурланыышкын кылыры эргежок чугула»—деп, Италиянын коммунистиг партиязынын чиңгине секретарынын оралакчызы Луиджи Лонго чоокта чаагы чугаазынга онзалап демдеглээн.

«Улустуң тура-соруун, апрель 28-те парламент соңгулдаларынын үезинде чөөн үзелче чоннуң илергейлеттинген чүткүлүн хүндүлеп болгу дег ындыг чазакты тургузарын» боттарынын резолюцияларынга негевишаан, Италиянын фабрикаларының болгаш заводтарынын ажылчы чоннары, тараачыннары болгаш албан-хаакчылары бүгү чуртта митингилерни, хуралдарны эрттирип турар.

А. ДЬЯКОВ.

ХАБАРОВСК КРАЙ. Охот далайның эриинде балыктаашкын үези үргүлчүлевишаан. «Рассвет Севера» колхозтуң балыкчылары чедиишкинниг ажылдап турар. Г. Т. Майбороданың бригадазы (чурукта) балык тывыжынын чыл планын ажыл-агыйда баштай ажыр күүсеткен бригадаларның бирээзи болуп турар. 8.050 центнер балык тудар планныг тургаш, 10 мун центнерден хөй балыкты туткан.

Фото Г. ХРЕНОВТУУ. СЭТА-нын фотохрониказы.

Экономиктиг бүзээлээшкин буза шаптырар

ГАВАНА. (СЭТА). АКШ-тың банкызында чыдары Кубанын акша-херенгилерин хүүлгетпес дугайында. Куба-биле акша саарылгазын хоруур дугайында АКШ-тың чазаанын шиитпиринге Кубаның хөй-ниитизи киленнээшкин-биле харылылаан. Кубанын парлалгазы бо хемчегни куба улуска удур чаа агрессчи үүлгедиг кылдыр көрген.

«Нотисиас де Ой» солуннуң «Кеннединиң чаа агрессиязы» деп эгелиг чүүлүнге айыткааны болза, АКШ-тың күрүне департаментизинин шиитпири капиталистиг чамдык чурттар-биле даштыкы садыг талазы-биле бергедедиишкинни Кубага тургузарынче угланган. доллар зоназында турар чурттарга куба дипломаттарнын ажыл-чорудулгазын бергедедир сорулгалыг. Вашингтон Кубага удур калчаараашкынны база катап өөскүдүп үндүрерин оралдажып. куба бассейнинин суун база катап боктаддырарын. делегейниң душкуурлуг чоруун күштелдирерин болгаш куба революциязынга удур чаа крест походун организастаарын чүткүп турар-дыр деп солун демдеглээн.

Империалистер төөгүнүн дуржулгазын өөренип албаан болгаш экономиктиг агрессиянын дузазы-биле иштики контрреволюцияны база катап көдүрүп үндүрерин, ынчангаш хөлезиленикчилерниң халдап киреринге таарымчалыг байдалдарны тургузарын кордап турар дээрзин «Нотисиас де Ой» солун ооң ынай бижээн.

Сан-хөө талазы-биле «бүзээлээшкин» Кубага далай бүзээлээшкиннин организастааны буурап дүшкени дээш империалистерниң өжээн негээнинден өске чүү-даа эвес-тир деп ол солун айыткан.

АКШ-тың чазаанын айтыышкынныбиле холбаштыр бистиң чуртувустуң мурнунга тургустунуп келир бергелер ажып эрттинген турар деп «Нотисиас де Ой» солун демдеглээн. Куба революциянын өннүктери дайзыннардан дыка артык күштүг.

Аяа долган, ажыы-биле билинген

КИНО

Москва хоорайга делгелгенин хөй-хөй чурттарындан фестивальга киржир дээн аныяктар төлээлекчилери чыглып кээрге, найысылалдын чурттакчылары оларны ээлдек, чылыы-биле уткуп хүлээп ап турган. Ол байырлалдын хүннериниң бир-ле кежээзинде Москва чоогунда болчашкан бажыңынга чурттуң улуг-улуг хоорайларындан эң оптуг-кажар, дуржулгалыг оорлар бөлдүнчүп турар...

...Бо бүгү чүүлдерни: өөрүнчүг байырлалды, бужар-бак үүлгедиг кылыр деп турар карман оорларынын белеткелин «Тудуш реакция» деп кинофильмнин эге кадрларында тодаргай көргүскен. Бо кино ам бистиң республиканын киноэкраннарында үнүп эгелээн. Ында чогум чүнүң дугайын көргүзүп турарыл?

Бистиң кайгамчыктыг Төрээн чуртувуста коммунизмнин материал-техниктиг баазазын салырынын хайныышкынныг ажылажи чоруп турар. Бүгү совет улус кижи төрелгетенниң шагшаандан тура бодап чораан күзелин—чырыткылыг келир үени тургузар дээш сорук киришкинниг ажылдап, хүн, шак келген тудум-на улам улуг тиилелгени чедип ап турар. Ынчалза-даа эргинин артыышкыннары—ажыл кылбас маңгыстар, оорлар, чалгаалар, арагачылар, булгамыктар биске эвээш эвес доктарны таварыштырып турар. Л. Шейниниң рассказынга үндезилээш, «Мосфильм» киностудиязының бүдүрүп үндүрген бо кинофильминде ындыг теманы көргүскен. Ол болза эргинин бужар артыышкыны—оорлар дугайында сойгалаашкынныг чогаал болур.

...Шаандан тура-ла таныш оорлар фестивальды ажыглап алгаш, ооң киржикчилерин оорлап уптээриниң планын кылыр. Ынчан туттуруп хоругдатпаан бөлүк идегеттер аңгы-аңгы хоорайлардан четкилеп келирге, оларның баштыңы Кардинал мынча дээр:

— Бо онза чыышты кылган ужуру мындыг—ам делегей фестивалы ажыттынар-дыр. Айтырыг чаңгыс: фестивальды канчаар уткуп хүлээп алыры...

Оорлар дораан-на хөлзеп, оон-моон саналдарын киирип эгелээрлер. Бөлүк оор идегеттер канчаар үүлгедиг кылырын дуторжуп турар аразында, оларның чыыжынга келбейн барган шаандакы эжи—Сенька-Мороз костүп келир. Ол, эрги өннүктеринин кем-буруулуг үүлгедиин соксадыр бодаан. Чүге дээрге, Сенька-Мороз шагда-ла эттинген, ам заводта ажылдап турар, мурнакчы бүдүрүлгечи болгаш сагыш човангыр өг-бүле ээзи болу берген. Ынчангаш ол ак-сеткилдии-биле бүгү чүүлдү тайылбырлаар бодаан. Ынчалза-даа дуржок оорлар ону тоовайн баарлар.

Бо кинофильмде кажар оптуг ол оорларның парлалга ажылдакчызы, тайылбырлакчы азы төлээлекчи кижилер болуп алгаш, оор үүлгедиглер кылып чоруп турарын база тодаргай көргүскен. Ынчалза-даа фильмниң кол темазы—ак-сеткилдиг совет кижилерниң чаагай амыдырал-чуртталгазын көргеш, бөлүк оорларның баштыны Кардиналдың миннинишкини деп чугаалап болур. Кардинал болза, хөй санныг карман оорларынын аразынга алдаржаан, бо бужар чорукка хөй кижилерни өөреткен кижи чораан. Ол бичиизинде-ле бажыңындан дургуннап чорупкаш, оорлар холунга кирип, оларга көгүттүрген, чаагай оруктан тайып бадылган. Баштайгы удаада-ла акша оорлааш, улам амдажааныл, канчаар туттуруп кеземчеге киргенин ол ажыы-биле чугаалап олурар.

Кардинал Москвага чедип кээрге, ооң мурнунда таныш чораан хөй өөрү шын орукче кирип, ак-сеткилдиг чурттай берген болган. Кажараан оор ынчан хандыр боданып эгелээн. Эң ылангыя ол бодунуң мурнунда кымдан-даа артык мергежилдиг кылдыр өөредип каан ооржузу—Сенька-Мороз-биле ужуражып, ооң кадайы-биле чугаалашкан.

Мурнунда Сенька-Мороз шолалыг оор чораан, ам ол ак-сеткилдиг мурнакчы ажылчын фестиваль үезинде кижилерниң карманнарындан, сумкаларындан хөй акшаны таныыр оорлары оптуг кажар аргалар-биле канчаар уштуп ап турарын көрүп кааш, оларны соксадырын оралдажыр. Чогум-на ооң ужурундан ол, Кардиналды—шаандакы башкызын бодунуң бажыңынга аппаар. Оорларнын баштыны өөреникчизиниң чүү хире аас-кежиктиг чурттап, ниитилелге кандыг ажыктыг чүүлдерни берип турарын караа-биле көрүп, кулаа-биле дыңнаар.

Ооң ак-сеткилдиг кижилер-биле ужурашканы аңза улуг идиг болур. Бардинал ол-ла чорул тургаш, дүне апарганда профессор Муромцев деп кижи-биле душ болуп ужуражы бээр. «Чүү кижи силер, чүнү кылып турар силер?»—деп айтырарга, профессор ажыы-биле чугаалаар:—Мен эмчи кижи мен... Ынчалза-даа болуу база аарыг—рактыг апардым. А чоңга ак-сеткилдии-биле бараан болуру дээрге, эң чаагай үүле болдур ийин... Мен ам тап-тыг-ла бир ай чурттаарым арткан. Дан адып, чаа хүн үнүп келди. Барып ажылдаар херек. Дораан барып, 42 харлыг кижи кезер мен. Ооң улуг-хырны рактыг. Ыжавыла ооң тынын алыр мен... Сен база чаагай үүлени кылырынче далажып көр, ам-даа орай эвес...

Ооң соонда Кардинал мырынай чаа, кайгамчыктыг делегейни көрген ышкаш сакты берген. Ынчангаш ол бодунуң 30 ажыт чылдарынын дургузунда оор үүлгедиишкиннерин соксаткаш, ол бүтүну ажыы-биле төөгүп бээр. Ооң ала-даа долган, ооң ужурундан ажыы-биле билинген-даа.

Бо фильмни көрүкчүлер улуг сонуургал-биле көөрлер. Бисте эргинин эң бужар артыышкыннарының бирээзи—оорлаар чоруктуң таварылгалары ам-даа бар. Ооң-биле демисел—хүннүң чугула айтырыгларының бирээзи.

М. ТОПЧА.

Редакторнуң оралакчызы Д. О. БЕГЗИ.

Расистерниң калчаараашкыны негр улусту сый шаап шыдавас

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Чоокта чаа Торранс хоорайга (Калифорния штат) сөөк-язы ылгаар чорукка удурланыышкыннын чыскаалынга киришкен 45 харлыг негр кижини аарыбиле балыглап каан чыткынын кудумчудан тып алган. ооң фамилиязын билип алыры ам дээрзинде бүтпейн барган дээрзин информас агентилелдер дыннаткан. Расистер ол негр кижинин чушкуузунче боолаан болган. Негр демиселчинин байдалы идегел чок деп, эмнелгениң эмчилери медеглээн.

Ол-да хоорайга эрткен воскресеньеде расис өлүрүкчүлер сөөк-язы ылгаар чорукка удурланыышкынның олура эрттирер ажыл соксадыышкынынга киришкен ийи негрлерни — сөөк-язы талазы-биле деӊ болур чоруктуң конгресс организациязынын кежигүннерин автомобиль-биле бастырып каарын оралдажып турган.

Штаттарның эрге-чагыргаларының өмээржилгезин ажыглап алгаш, расистер улам калчаарап турар. Куклукскланчыларнын баштыңы Калвин Ф. Брейгтиң Атланта хоорайга (Джорджия штат) расистерниң чыыжынга чүве чугаалап тургаш, медеглээни болза, куклукскланчылар боочепсекти холга алыр ужурлуг, чүге дээрге, «ажык раса дайынын бис эгелевээн шаавыста кара кештиглер оожургавас боор». Июль 20-де Саванна хоорайга (Джорджия штат) куклукскланчылар ак кештиг кижилерден негрлерниң башкаланыры дээш туржуп турар кижилерниң чыскаалын организастаар деп ол идегет ажыы-биле медеглээн.

Америк агентилелдерниң дыннатканы-биле алырга, Гринсборо хоорайга (Соңгу Каролина штат) сөөк-язы ылгаар чорукка удур чыскаалга киришкени дээш 109 негрлерни кара бажыңче киир октаан. Чарлстона хоорайда (Барыын Вирджиния штат) 41 негрлерни «корум-чурумну үрээни» дээш буруудаткан болгаш удурланыышкынның чыскаалынга киришкен дээш 34 хонукта кара бажынга олурар кылдыр шииткен. Өлүрүкчү чорук-даа, кыжаныглар-даа, массалыг тудуп хоругдаашкын-даа боттарынын эргелери дээш демисежип турар негрлерниң шимчээшкинин арада доктаадып шыдавайн турар. Саванна хоорайга (Джорджия штат) чүс-чүс негрлер демисел талазы-биле боттарының эштерин хостаарын негеп, кара бажыңнын чанынга чыскаал организастаан. Чээрби миллион америк негрлерниң боттарынын эргелери дээш демисели улам калбарып, Каттышкан Штаттарның чаа-чаа хоорайларын болгаш чурттакчылыг черлерин хаара тудуп турар.

Эквадорнуң ажылчы чоннарының хоозуралы

ГУАЯКИЛЬ. (СЭТА). Албанның статисика сан-медээлерин ёзугаар алырга, сөөлгү 17 айларның дургузунда Эквадорга амыдырап чурттаарының үнези 16,2 хуу аартаан. Амыдырап чурттаарының үнезиниң аартааны ажылчы чоннарның ажыл төлевириниң доктаамал кудулаашкынында болгаш чурттуң улус массаларының ниити хоозуралында онза илереп турар. Битода үнүп турар «Сабадо» журналдың айтып турары болза, эквадорларның 78 хуузунуң хүн бүрүде чарыгдалы 55 сентаводан 3 сукре 50 сентавога чедир кудулап барып турар. ол болза ортумаа-биле 2,6-дан 17,1 чедир америк центага ден.

Чуртта аш болгаш хоозурал нептерээн, ылангыя уругларның ортузунда өлүр чорук кончуг хөй. Планнаашкыннын национал хунтазынын техниктиг директору Сальгадонуң билингени болза, чурттуң чонунун хөй нуруузу янзы-бүрү аарыглардан качыгдап турар.

Контрреволюстуг идегеттерниң бир баштыңчызы туттурган

ПАРИЖ. (СЭТА). Куба эмигрант-контрреволюстуг идегеттерниң база бир баштыңчызы Фернандо Мартин Иасетти Мексиканың эрге-чагыргалары тудуп хоругдаан. Франс Пресс агентилелдиң корреспондентизиниң Мехикодан дыңнатканы-биле алырга, Веракрус портка куба садыг суднозун сугже дүлүп киирер дээр оралдажыышкынны кылганы дээш Мартин Иасетти буруудадып турар. Бо херектиң талазы-биле сес куба эмигрантыларны тудуп хоругдаан.

Колониалистиг федерация

ЛОНДОН. (СЭТА). Малайяның, Сингапурнуң, Соңгу Борнеонуң болгаш Саравактың, а ол ышкаш англи чазактың төлээлекчилери июль 8-тен 9-че дүнезинде Лондонга Малайзияның федерациязын албан ёзузу-биле тургузуп турар дугуржулгага ат салганнар.

Чаа федерация бо чылдың август 31-ден күштүг болуп эгелээр. Чаа федерацияны тургузар дугайында чугаалажыышкыннарга киришкен ооң киржикчилериниң бирээзи болур Бруней дугуржулгага ат салбайн барган.

Мурнуу-Чөөн Азияда национал-хосталгалыг шимчээшкинге удур демиселге британ империализмниң турушталын камгалаарынга чаа федерация чепсек болурунга Макмилланның чазаа кордап турар. 1957 чылда Малайя федерациязынга Англияның дөгээни «камгалал болгаш бот-бодунга дузалажыр дугайында» керээ ам Малайзияның федерациязының бүгү девискээринге күштүг болур. Бо керээ болза, ылангыя ол районга бодунуң шериг баазаларын тургузар арганы Англияга берип турар.

Кенияга парламентиге болгаш провинциал хуралдарга бирги бүгү-нити соңгулда болуп эрткен. Бадылаашкынга үш миллион африканнар болгаш алдан муң европейжилер киришкен. Ол болган соңгулдага Кениянын Африка национал эвилели тиилелгени чедип алган.

Чурукта: Найробиниң чурттакчылары эвилелдиң баштыңчызы Джомо Кениатунага байыр чедирип турары.

Фото ЮПИ—СЭТА.

Иван Петрович Решетников

1931 чылдан бээр СЭКП кежигүнү Иван Петрович Решетников 1963 чылдың июль 11-де мөчээн.

Иван Петрович Решетников 1909 чылда Алтай крайның Шелаболиха суурунга төрүттүнген. Ол, бодунуң күш-ажылчы ажыл-чорудулгазын 1925 чылда Бийск хоорайның пөстаавы фабриказынга аргыкчы болуп эгелээн.

Москваның педагогика институдун дооскан сөөлүнде 1933 чылдан эгелээш И. П. Решетников үжен чылдарның дургузунда педагогика фронтузунга: дыл болгаш литература башкызы, Барнаулдуң педучилищезиниң директорунуң оралакчызы болгаш директору болуп ажылдап келген.

1948 чылдан эгелээш И. П. Решетников СЭКП Тыва обкомунуң партшколазының болгаш совпартшколазының директорунуң өөредилге талазы-биле оралакчызынга ажылдап турган. Сөөлгү дөрт чылдарда—Тыва респотребсоюзтуң кооператив профессионал-техниктиг училищезиниң башкызынга ажылдап турган.

И. П. Решетников педагогика коллективтериниң болгаш хоорайның партия организациязының хөй-ниитичи-политиктиг амыдыралынга идепкейлиг киржип келген. СЭКП Кызыл хооркомунуң кежигүнүнге ол каш удаа соңгуттуруп турган.

Төрээн чурттуң мурнунга ачы-хавыязы дээш Иван Петрович Решетников «1941—1945 чылдарда Ада-чурттуң Улуг дайынынга Германияны ашкан тиилелге дээш» деп медаль-биле шаңнаттырган.

Иван Петрович Решетников арыг болгаш шынчы коммунист, бөдүүн болгаш дыңнангыр эш чораан.

Ооң дугайында тураскаал ону билир бүгү кижилерниң чүректеринге кезээде артар.

Бөлүк эштери.

Кинотеатрларга

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: **«Хайгылда»** 10, 12, **«Хаанның өршээли»** 2, 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **Уругларга программалар** 10, **«Боду-биле барып алыр чагаа»** 11, 1, 3 болгаш 9 шактарда. **«Аас-кежиин үнелээр»** 5, 7 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: **«Даарта келиңер»** 12.30, 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Ыраккы ортулукта»** 1.15, 3.15, **«Дунайның тоолу»** 1.15, 7.15, 9.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: **«Ийилээн эрлер-дир бис»** 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

Июль 14—кадыкшылга хүнү

ЭРГИМ ЭШТЕР!

1963 чылдың июль 14-те культураның болгаш дыштаныышкынның Гастелло аттыг парыгынга **кадыкшылга хүнүн чорудар.**

Кадыкшылга хүнүнде күш-ажылдың байдалын экижидеринин болгаш коммунистиг амыдырал дээш демиселдиң талазы-биле ажылдың түңнелин кылыр.

ПРОГРАММАЗЫ

1. Ногаан театрга:

а) Кадыкшылга хүнүнге холбаштырган байырлыг хурал. (Илеткелчи — кадык камгалал министри эш Любимов).

б) Эстрада оркестриниң байырлал концерти.

Эгелээри хүндүскүнүң 12 шакта.

2. Медицина темазынга айтырыглар болгаш харылар кежээзи. Кинофильмнер көргүзер.

Эгелээри кежээкиниң 8 шакта.

Ол хүн паркка флюрографтыг установка, хан шинчилээр талазы-биле пункт, эмчилер болгаш юристер консультацияларының столу (лекторий бажыңынга), уруглар кадыкшыдылгазынын өрээли ажылдаар.

Лекторий бажыңынга: эмнерниң болгаш санитария, гигиена делгелгези болур.

Күш-культура маргылдаалары чорудар.

ШУПТУ КАДЫКШЫЛГА ХҮНҮНЧЕ!

СЭКП-ниң Тыва обкому болгаш Кызыл хооркому СЭКП кежигүнү

ИВАН ПЕТРОВИЧ РЕШЕТНИКОВТУҢ

55 харлыында, бо чылдың июль 11-де, элекке мөчээнин ханы кажыыдал-биле дыңнадып, мөчээн кижиниң өг-бүлезинге кажыыдалын илергейлеп тур.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Щетинкин — Кравченко-кудумчузу, бажың № 3. телефоннары: Редакторнуң 24 — 63, редакторнуң оралакчыларының 35 — 24, 25 — 38, идеология килдизиниң 37 — 13, харыысалгалыг секретарының 23 — 35, кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 25 — 38, 23 — 54, үлетпүр бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 22 — 64, чагаа, ажылчын болгаш кедээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21 — 27, Информация килдизиниң 20—60, бухгалтерияның 31—75, корректорларның 21 — 47, солун келбейн барганда 32 — 75 телефонче долгаар.

ТС—01276. Чагыг № 122. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үнделиеттинген

1963 ч. ИЮЛЬ 14 ВОСКРЕСЕНЬЕ № 166 (5570).

Өртээ 2 көп.

Коргунчуг ужарларны дамчыштыр

БРАТСК. (СЭТА). Братскидеи 250 километр ырак турар. Ангара кавызының үшкү гидроэлектростанциязы—Усть-Илимск ГЭС-тиң тудуунга белеткел калбарган. Ол тайгаже чедери безин берге: автомобиль оруун чаа тудуп турар, а суг-биле баар орукту ужарлар моондактап турар.

Ында Ершовск ужар онза аймылдыг. Ону эртип болбас ужар деп үр үеде санап келген. Ангараның чоогунда кѳдээ черлериниң чурттакчыларын кайгаткан кайгамчык болуушкун болган: ийи улуг ужарларны аар судиолар эртип келген. Олар чаа гидроэлектростанцияның тудугжуларынга чер буза тепсир сарыдтарны, экскаваторларны, автомашиналарны, көдүртүр краннарны болгаш өске-даа техниканы чедирип келген.

Ершовск ужарны эртип болбас дугайында хоозун чугаа худ ынваланган. Ленинградтың «Гипроречтранс» деп институдунуң гидрографиктиг экспедициязының үш чылда чорудуп келген ажылы ол ужарны эртеринге дузалаан. Институттуң тускай эртемниглери Братскидеи Усть-Илимск ГЭС-тиң турар черинге чедир судиоларының чоруп болур аргазын шиичилеп көрген. Радиометриктиг приборларның дузазы-биле хемниң унун калбаа-биле хемчээп, судно чоруур орукту чогумчулалдыы-биле хынап көрген. Ол медээлерни удуртулга болдурбушаан, капитан Владимир Савенков аар судиоларны Ершовск ужарны дамчыштыр эрттирип келген.

Усть-Илимск ГЭС-тиң турар черинге чедир суг оруу ажыттынган.

Санитар культуразын бедик деңнелче

Бистиң чуртка чоннуң кадык камгалалының херээн күрүнениң эргелелинге алыр сорулга-биле кадык камгалалының улус комиссариадын тургузар дугайында Совет чазактың декрединге 1918 чылдың июль 11-де В. И. Ленин ат салган. Ол ленинчи декретти бистиң чуртка боттандырып эгелээнден бээр ам дөртен беш чыл болган. Ол хүнү бистиң чуртка Кадыкшылга хүнү кылдыр чыл бүрүде эрттирип турар апарган. Бо чылын Тыва республикага Кадыкшылга хүнүн бөгүн, дыштаныр хүнде, эрттирип турар.

Кадыкшылгa хүнү — медицина хөй-ниитизиниң байырлалы, күш-ажылга болгаш амыдыралга бедик санитар-культура дээш демиселче бүгү чонну, хөй-ниитини мобилизастаарының хүнү болур. Күш-ажылдың болгаш амыдыралдың санитар-культуразын экижидер, чурттакчылыг черлерни арыг-шевер тургузар, чаагайжыдар, ногааннадар, бот-гигиеназының чуруумун сагыыр, санитар-чырыдыышкын пропагандазын калбартыр талазы-биле чоруттунган ажылдарның түңнелин көөрүнүң хүнү кылдыр Кадыкшылга хүнүн чер бүрүзүнге эрттирери чаңчыл болуп келген.

Кадыкшылга хүнүнге демдеглээр ужурлуг хемчеглерниң иштинден санитар-культуразының ажылы бистиң республиканың байдалынга чугула айтырыгларының бирээзи болур. Хоорай, суурларның, өг-бүлениң болгаш боттут санитар-культуразын бедидер чорук—коммунизм тургузукчузу совет кижиниң кадыының, ооң ажылгыр аргалыг болуруну чугула айтырыы, аарыгларны болдурбас болгаш кедизинде барып аарыглар нептерээр чорукту узуткаар хемчеглерниң чарылбас кезээ болур.

Бо ажылды бүгү талазы-биле калбартырының аргалары, материалдыг баазазы, шимчедир күжү бистиң республикада четчир санныы-биле бар. Ажылчы чоннарның кадыкшылы дээш ажылдап турар эмнелге черлери, медицина пунктулары барык бүгү чурттакчылыг черлерде бар, дөрт чүс чыгыы дээди эртемниг эмчилер, бир муң чыгыы ортумак эртемниг медицина ажылдакчылары чон ортузунда ажылдап турар. Оон аңгыда республиканың санитар-чырыдыышкын бажыңы, кадык камгалалының органнары, Кызыл крест ниитилелиниң организациялары, чер бүрүде санитар комиссиялары, Советтерниң кадык камгалалының талазы-биле доктаамал комиссиялары, санитар постулары, төлээлекчилери, инспекторлары дээн чижектиг улуг күш бар. Хамык ужур бо улуг күштү бүрүн ажылдадыры, кол сорулгаже угландыр таарыштыр ажыглаары болур.

Кадыкшылга болгаш санитар-чырыдыышкын дуржулгазын чер бүрүзүнге нептередип болур чижектер республикада хөй. Чөөн-Хемчик районнуң, ылаңгыя Чадаана хоорайның медицина ажылдакчылары Кадыкшылга хүнүнге уткуштур медицина болгаш санитар-чырыдыышкын билиглери пропагандалаарының тускай айын чоруткан. Эмчилер, медицина ажылдакчылары кино үндүрер черлерге кино көргүзүп эгелээр мурнунда беседалар кылып, районнуң радио дамчыдылгазынга лекциялар номчуп, чер-черге барып санитар-кадыкшылга дугайында тайылбыр ажылы кылып, чурттакчылыг черлерниң арыг-шевер байдалынче кичээнгей салып, өске-даа чугула хемчеглерни чорудуп турар. Тус-тус бүдүрүлге черлеринде тускай булуңнарны организастаан. Чижээ, Чадаананың үлетпүр комбинадының дааранылга цегинде «Херээженнер гигиеназы», столоваяда «Арыг-шевер—кадыкшылдың үндезини», АТК-да «Таалыы болгаш арага — кадыкшылдың дайзыны» чижектиг булуңнарны организастаан. Бо хемчеглерни түр үениң эвес, а үргүлчүнүү болдурары эргежок чугула.

Район бүрүзүнүң, эмнелге болгаш медпункт бүрүзүнүң медицина ажылдакчылары шуптузу мындыг хемчеглерни ап болур аргалыг. Кол-ла чүве ажылдакчыларның чогаадыкчы инициативазындан хамааржыр. Ынчалзадаа чамдык черлерде медицина болгаш санитар-чырыдыышкын пропагандазы четпес чоруп турарын демдеглезе чогуур. Республика эмнелгезиниң салбырлар эргелекчилери А. И. Канунников, А. Л. Спиридонов, В. А. Верещагин чижектиг байлак дуржулгалыг болгаш билиглиг эштерниң үнү чон мурнунга сөөлгү үеде дыңналбайн турар деп, эпидемолог эш Т. Паруниңның чемелеп турары чөптүг. Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң төвүнде, Улуг-Хем районнуң Ак-Туругда медпункттарның эмчи ажылдакчылары чок болуп турарындан хаагыыг түрүп турарының дугайын колхозчу К. Сыргымай, ажылчыннар Д. Шынарап, К. Доржу олар редакцияга бижип турарлар. Медицина ажылдакчылары чок болганда, ол суурларга медицина болгаш санитар-чырыдыышкын пропагандазын, санитар-культура хемчеглерин билдилиг-биле кым эргелеп башкарар деп айтырыг чаягаар-ла салдынар.

Чон ортузунга медицина болгаш санитар-кадыкшылга билиглерни нептередир төлээде, республикага кадыкшылга университеттерин болгаш школаларын организастаары ам үеде чугула айтырыг болуп турар. Бо талазы-биле баштайгы базымнар кылдынып турар. Чижээ, Каа-Хемниң «Совет Тыва» колхозунда эш Попова баштаан кадыкшылга школазы ажылдап турар болгаш мындыг школаларны Таңдының Бай-Хаак, Балгазын суурларга болгаш өске-даа черлерге тургузар деп турар. Бо чаа чүүлдү чер бүрүзүнге деткиири эргежок чугула.

Кадыкшылга университедин Кызылда безин организаставаанын республиканың Санитар-чырыдыышкын бажыңының бир чедир кылбаан чүүлү болур. Черле ынчангаш Санитар-чырыдыышкын бажыңы хуудустар парлап тарадырындан, чер бүрүзүнге плакат көргүзүглер кылырындан аңгыда, санитар-культуразын нептередир талазы-биле боттуг ажыл чорутпайн турар. Санэпидстанция, «Билиг» нептередир ниитилелдиң салбыры, Кызыл крест болгаш өске-даа ол чижектиг организациялар-биле Санитар-чырыдыышкын бажыңы бир демниг ажылдаар болза, ооң ажылы ам дээштиг болгаш чедиишкинниг болур.

Чоннуң санитар-культуразын бедидеринге хоорай, суурлар чаагайжыдылгазы, ногааннадылгазы, арыг-шевер, культурлуг чурттаалга дээш демисел чугула ужур-дузалыг. Бо чорук чүгле медицина талазы-биле ужур-дузалыг эвес, харын-даа политиктиг, идеологтуг ужур-дузалыг. Ынчангаш чон ортузунга санитар-культуразын, медицина пропагандазын күштелдирери — СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң доктаалын боттандырарының, идеологтуг ажылды калбартырының база чугула кезээ болур.

Ажылчы чоннарның кадыын камгалаары, медицина болгаш санитар-кадыкшылга билиглерин нептередири, санитар-культуразын бедидери — медицина ажылдакчыларының, бүгү хөй-ниитиниң кичээнгейиниң төвүнге турар болгаш оларның чугула хүлээлгези болур ужурлуг.

Кѳдээ школалар тудуунун чоруп турарының болгаш оларның материалдыг баазазын быжыглаарының дугайында

1959 — 1962 өөредилге чылдарының дургузунда 11,7 муң өөреникчи өөренир чаа школаларны тудуп ажыглалга кииргенин, ооң иштинде 6,8 муң өөреникчи өөренир школаларны кѳдээ черлерге тутканын, 2130 өөреникчи өөренир школаларны колхозтарның акша-хөрөнгизи-биле тудуп ажыглалга кииргенин СЭКП обкомунуң бюрозу болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели демдеглээн.

Ооң-биле чергелештир республиканың кѳдээ черлеринде школаларның материалдыг баазазын быжыглаар талазы-биле ажылдарның эң-не багай чоруп турарын, ол чорук «Школаның амыдырал-биле харылзаазын быжыглаарының болгаш улус өөредилгезиниң моон соңгааргы хөгжүлдезиниң дугайында» Хоойлуну күүседип боттандырарынга улуг шаптыктаашкынны болдуруп турарын база демдеглээн.

Школалар тудуунга чарыгдаарыбиле күрүнеден үндүрген акша-хөрөңгини чогуур үе-шаанда долузубиле шын ажыглавас чоруктар кайы хөй. Школалар тудуунун талазы-биле бо 1963 чылдың эрткен беш айларының планы чүгле 26,9 хуу күүсеттинген. Школалар тудуунуң планын күүседир талазы-биле ажылдар ылаңгыя Каа-Хем, Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем районнарда болгаш Кызыл хоорайда эң-не багай чоруп турар.

Чамдык парткомнарның болгаш райкүүскомнарның талазындан школалар тудуунче хүн бүрүнүң кичээнгейин кошкаткан. Ылаңгыя Барыын-Хемчик, Улуг-Хем районнарда бо талазы-биле ажыл эң-не багай. Барыын-Хемчиктиң Шуй, Улуг-Хемниң Чааты, Иштии-Хем суурларында амдыгаа дээр башкылар чурттаар чаңгыс-даа бажың туттунмаан. Колхозтарның боттарының иделбейиг чоруу-биле күрүнеден акша-хөрөнги чарыгдавайн турган школалар тудуп бээр ажыл сөөлгү үеде база-ла кошкаан.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң капитал тудуг килдизиниң (эш Иванов) талазындан школалар тудуун чорударының удуртулгазын кончуг багай чорудуп, планныг онаалгаларны ай санында-ла күүсетпейн турар. Уруглар садтарын тударының талазы-биле ажыл база-ла багай.

Кѳдээ черлерде нийти билигниң школаларының материалдыг баазазы шак мындыг кончуг багай байдалда турда, дыка хөй парткомнар, райкүүскомнар, республиканың Чырыдыышкын министерствозу чугула хемчеглерни ап чорутпаан, ол ышкаш СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1960 чылдың июнь айның 22-де үндүргени «Школа тудуунуң болгаш оларның материалдыг баазазын быжыглаарының хемчеглериниң дугайында» доктаалын күүсетпейн, бо чугула участокту чедир үнелевейн, школалар тудуун айыткан хуусаазында эки шынарлыг кылдыр дооскаш, ажыглалга кииреринче удуртулганы кошкаткан болгаш контроль кылбайн турар.

СЭКП ТК-ның РСФСР талазы-биле Бюрозунуң болгаш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1963 чылдың майның 21-де үндүргени «Школаларның материалдыг баазазын моон соңгаар быжыглаарының сорулгаларының болгаш школа тудуунуң талазы-биле удуртулганы экижидериниң дугайында» доктаалынга үндезилээш, СЭКП обкомунуң бюрозу болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели бо талазы-биле доктаалды хүлээп алган.

Ол доктаалда моон адаанда чугула сорулгаларны салган:

1963 чылда планда айытканы 2 муң өөреникчи өөренир база 5746 дөрбелчин метр хемчээлдиг нийти чурттаалга бажыңнарының тудуглаарын ажыглалга кииргени турарын парткомнардан болгаш райкүүскомнардан негээн.

1964 — 1965 чылдарда совхозтарга 1280 өөреникчи өөренир нийти билиглерниң школаларының тудуун чорударын база экономика талазы-биле шыырак колхозтарның эгелекчи методун ёзугаар оларның күүселибиле 640 өөреникчи өөренир школалар тударын республиканың Кѳдээ ажыл-агый продуктуларының бүдүрүлге болгаш белеткелдер министерствозунга (эш Соколов) дааскан.

1964 — 1965 чылдарда кѳдээ черлерге 1680 өөреникчи өөренир нийти билиглерниң школаларын, 920 дөрбелчин метр хемчээлдиг чурттаалга шөлүн тудуп ажыглалга кииреринин дугайында Тыва АССР-ниң Чырыдыышкын министерствозунуң кирип келген планын чүүлдүг деп көөр болгаш школа тудуунга болгаш ооң септелгезинге үндүрген акша-хөрөнгини чогуур өй-шаанда долузу-биле шиңгээдип алырының дугайында негелдени чер-черде улус өөредилге органнарындан күштелдирерин база школаның болгаш интернаттарның бажың-балгадын, ооң өнчү-хөрөнгизинге камныг болурунга өөреникчилерни кижизидерин чер-черде улус өөредилгезиниң органнарының удуртукчуларындан шыңгыы негээрин республиканың Чырыдыышкын министерствозунга (эш Болдур-оолга) дааскан.

Моон мурнунда школаларга азы интернаттарга хамааржып турган кичээл эрттирип болур болгаш өскелээ чүүлдерге ажыглап болур оранбажыңнарны катап школаларга, интернаттарга эгидериниң дугайын парткомнарга болгаш райкүүскомнарга сүмелээн.

Кѳдээ черлерде школа тудугларын чогуур өй-шаанда ажыглалга кииреринин боттандырар төлээде, оларга херектиг чүгүла тудуг материалдарын, дериг-херекселдерни, мебельдерни, фондулуг тудуг материалдарының иштинден бар аргаларны хереглеп турган үндүрүп бээрин, хандырарын республиканың Күрпланынга (эш Томилинге) болгаш республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Хандырылга болгаш садгарылга эргелелинге (эш Цеменко) дааскан.

Чурттaлга шөлүн хуваарын экижидер

Ажылчы чоннар депутаттарының чер-чер Советтериниң бажыңнарында чурттаалга шөлдерин тыпсырын хөй-ниити организацияларының төлээлекчилериниң киржилгези-биле чер-чер Советтериниң күүскомнары чорударын ССРЭ-ниң болгаш эвилелдешкен республикаларының негелде хоойлуларының үндезиннерин ёзугаар доктааткан. Бүрүне, кооператив болгаш хөй-ниити организацияларының бажыңнарынга ону администрацияның болгаш профэвилелиниң фабрика, завод, чер-чер комитединиң кады үндүрер шиитпирин ёзугаар кылыр, ол шиитпирни ажылчы чоннар депутаттарының Совединиң күүскому бадылаар.

Ындыг болза-даа доктааттынган чурумну чамдык черлерде сагывайн турар. «Чурттaлга шөлүн хуваар талазы-биле Россия Федерациязының профэвилел организацияларының ажылын экижидер дугайында» айтырыгны чугаалажып көрген ВЦСПС-тиң президиумунуң хуралынга ол четпестерни демдеглээн.

Бо талазы-биле профэвилелдериниң фабрика, завод болгаш чер-чер комитеттериниң ажылын экижидеринче угланган хемчеглерни алырын РСФСР-ниң профэвилелдериниң чөвүлелдеринге, крайлар, областар комитеттеринге ВЦСПС-тиң президиуму бодуунуң хүлээп алган доктаалы-биле хүлээткен. Бүдүрүлге, албан чери, организация бүрүзүнге чурттаалга шөлүн алырының ээлчээн тургузары, ону сагып турары дээш шыңгыы контрольду хандырары эргежок чугула. Төп албан чериниң азы бүдүрүлгеге, албан черинге тускайлап берген чурттаалга шөлүнче көжүрүп кирерлерниң ат-даңзызын бадылаар үезинде профэвилелдериниң фабрика, завод болгаш чер-чер комитеттериниң эргелерин үрээр чорукту болдурбас ужурлуг. Ажылчы чоннар депутаттарының хоорай, район болгаш суур Советтериниң күүскомнарының чанынга организастаар ужурлуг чурттаалга айтырыгларының талазы-биле комиссияларга боттарының төлээлерин чорудуп бээриниң профэвилелдериниң чөвүлелдеринге дааскан.

(СЭТА).

ВЕНГР ПАРТИЯ-ЧАЗАК ТӨЛЭЭЛЕРИ МОСКВАДА

Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының ТК-зының Бирги секретары болгаш Венгр революстуг ажылчын-тараачын чазактың Даргазы Янош Кадар баштаан Венгр Улус Республиканың партия-чазак төлээлериниң кежигүннери июль 12-де коммунистиг күш-ажылдың бүдүрүлгези—Москваның ужар чүүл заводунга чораан.

ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министриниң оралакчызы Н. П. Фирюбин, Совет Эвилелиниң Венгр Улус Республикада элчини Г. А. Денисов, ССРЭ-ниң ДХМ-ниң килдистер эртемекчилери С. Т. Аставин, Ф. Ф. Молочков болгаш албанның өске-даа кижилери венгр өннүктерни үдеп чораан.

Заводка аалчыларны ССРЭ-ниң ужар чүүл талазы-биле Күрүне комитединиң даргазы, ССРЭ-ниң министри П. В. Дементьев, СЭКП-ниң Москва хоорай комитединиң секретары В. И. Туровцев, Москва хоорай совнархозунуң даргазы В. Доенин уткуп алган.

Бүдүрүлгениң директору И. А. Воронин заводтуң коллективи улуг чедиишкиннерин канчап чедип алганының дугайын аалчыларга чугаалап берген.

Венгр партия-чазак төлээлериниң кежигүннери цехтерни көрүп, «ИЛ-18» деп турбовинталыг пассажир самолёттарын бүдүрүп турарын улуг сонуургал-биле таныжкан.

Венгр төлээлериниң кежигүннери-биле коллективтиң ужуражылгызынга тураскаал болдурган хөй кижи киржикчилиг митинг заводтуң шөлүнге болган. Бүдүрүлгениң чаартыкчызы Н. П. Постников, цех начальниги Н. С. Козлов, аныяк ажылчын Зоя Никифорова, заводтуң директору П. А. Воронин олар чүве чугаалаан.

Митингиге Янош Кадарның делгеренгей болгаш чайыннанчак чугаазын ооң киржикчилери чылыы-биле уткаан.

Митинг совет болгаш венгр улустарының акы-дунма найыралының чайыннанчак көргүзүү болуп эрткен.

(СЭТА).

Ю. Цеденбалдың болгаш Ж. Самбунуң өөрүп четтириишкини

Моолдуң Араттыг революстуг партиязының Төп Комитединиң бирги секретары, МАР-ның Министрлер Чөвүлелиниң даргазы Ю. Цеденбал, Моол Арат Республиканың Улустуң Улуг хуралының Президиумунуң даргазы Ж. Самбу олар Н. С. Хрущевтуң болгаш Л. И. Брежневтиң адынга телеграмма чорудуп, моол улустуң национал байырлалы—улусчу революцияның 42 чыл оюн-биле холбаштыр чүректиг ханызындан байыр чедирипкени болгаш эң эки күзээшкиннери дээш, чүректиң ханызындан өөрүп четтириишкинин ында илергейлеп турар.

Бо байырлал болза социалистиг чурттарның улустарының найыралының база байырлалы, чаа социалистиг делегейниң хайазында гениалдыг Ленинниң болгаш коргуш чок Сухэ-Баторнуң үндезилээни бузулбас улуг акы-дунма моол-совет найыралдың чырыткылыг, чаңчыл болган байырлалы болур дээрзин телеграммада чугаалап турар. Коммунистиг тургузуушкуннуң улуг программазын амыдыралга боттандырып турар херекте акы-дунма совет улустуң өндүр улуг чедиишкиннери, совет эртемниң болгаш техниканың чаа тиилелгелери, космосту шиңгээдип алыр талазы-биле совет кижилерниң чижеглээр чүве чок эрес-маадырлыг чоруктары МАР-ның ажылчы чоннарынга чүректиң ханызындан магадааштыныың болгаш аажок улуг өөрүшкүнүң сагыш-сеткилин өөскүдүп, социализмниң тиилелгези дээш демиселге оларны сорук кириип турар.

ССРЭ-ге коммунизмни тургузар дээш чаагай күш-ажылга база улустар аразынга быжыг тайбың болгаш найырал дээш мөгег чок демиселге чаа чайыннанчак чедиишкиннерни чедип алырын Совет Эвилелиниң акы-дунма улустарынга, Совет чазакка болгаш Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязынга Ю. Цеденбал, Ж. Самбу күзеп турар.

(СЭТА).

Чечен-Ингуш АССР. Республиканың колхозтары болгаш совхозтары арбайны ажаап алырын дооскаш, кызыл-тасты ажаарынче кирипкен. Бүгү-ле элеваторлар болгаш тараа хүлээп алыр черлер чаа дүжүттүң тараазын хүлээп ап турар.

Чурукта: чаа дүжүттүң тараазын сөөртүкен автомашиналар Аруннуң тараа хүлээп алыр черинче бар чорлар.

СЭТА-ның фотохроникасы.

Дүжүт ажаалгазынга

* * *

Белеткел эгелээн

«Большевик» колхоз Чөөн-Хемчик районда мурнакчы ажыл-агыйларның бирээзи. Часкы хову ажылын агротехниктиг негелде ёзугаар чорутканы, чайгы ажаалданы эки организастап турар. Колхозтуң шөлдеринде тарааның амгы үнүжү чаагай.

Дүжүттү чидириг чокка ажаап алыр, күрүнеге улам-на хөй болгаш эки шынарлыг тарааны белеткээри дээш чарыш ховунуң ажыл-ишчилериниң ортузунда калбарып, кижилерниң күш-ажылче улам сорук кириип турар. Септелгеде 22 механизаторларны быжыглаан.

Колхоз 10 комбайндан 7 комбайнны бүрүн септээн. «СК-3» маркалыг ийи комбайнны немей садып алган. Амгы септелгеде 5 жатка, 3 силос комбайны база доостур четкен. Ажылдың бүдүргүү, эки шынары дээш чүткүл кижи бүрүзүнүң сагыш-сеткилин улам хайныктырып турар.

РЕСПУБЛИКАДА КОМБАЙННАР СЕЙТЕЛГЕЗИНИҢ ЧОРУП ТУРАРЫ

(1963 чылдың июль 10-га чедир медээ ёзугаар)

Районнар	Септээни хуу-биле		
Чөөн-Хемчик	56,1	«Чыраа-Бажы»	67,9
Улуг-Хем	42,3	«Сүт-Хөл»	55,6
Барыын-Хемчик	38,7	«Найырал»	52,3
Чөөн-Хемчик эргелелиниң түңү	45,8	«ҮТКА 25 чылы»	48,4
		«Шекпээр»	42,3
Бии-Хем	42,1	«Өөк»	30,8
Таңды	23,3	«Улуг-Хая»	30,2
Каа-Хем	17,7	«Тиилелге»	30,0
Тожу	—	«Көк-Тей»	26,7
		«Межегей»	26,1
Таңды эргелелиниң түңү	25,3	«Барлык»	25,0
Тес-Хем	8,7	«Тес-Хем»	25,0
Өвүр	—	«Элегес»	13,3
Тес-Хем эргелелиниң түңү	6,9	«Тээли»	13,0
Ооң иштинде совхозтар:		Дуржулга станциязы	—
«Сукпак»	78,6	«Тыва»	—

Төрээн чуртувустуң тараа шөлдеринде

«ТЕМИЖБЕКСКИЙ» совхоз (Ставрополь край). Темижбекский совхозтуң тарылга шөлдеринче июль 12-ниң хүнүнде тараа ажаап алыры-биле хары угда 105 комбайн болгаш барык 200 автомашина үнүпкен. Кезиишкин үезиндээзи-биле бир дөмей, чарышка аныяк коммунист Николай Рыжков мурнакчы болуп, тавычаны бир гектар норманың орнунга ийи гектарны бастырып турар. Иван Понимаш база ынчаар ажылдап турар. Оон өске комбайнерлер бүдүн чартык нормаларны күүседип турарлар. Дүрген ажаар чорук тараа бастырыышкынының хуусаазын кызырар, тарааның тоглап хораарын эвээжедир, гектар бүрүзүнден 10—15 пуд тарааны камнап алыр арганы бээр дээрзин механизаторлар билирлер.

«Темижбекский» совхозтуң тарааны дүрген арга-биле ажаап ап турарының дуржулгазын өөренип алыры-биле Чита, Омск болгаш Сибирьниң өске-даа областарындан тускай эртемниглер ында чеде берген. Моол Арат Республикадан безин чагаа чедип келген.

• • •

САРАТОВ. Саратовчулар бо чылын 5 миллион гектар тарааны ажаап алыр ужурлуг. Калбак алышкынныг болгаш кожуп каан жаткаларны чер болганда ажыглап турар, ооң-биле кады оларның дүргедээшкинин көвүдедип турган, дүжүт ажаап алышкынын олар калбартып турарлар. Чуртка 200 миллион пуд тарааны бээр деп—алган хүлээлгени күүседири дээш чарыш калбарган.

«Краснянский» совхозтуң курчержилери эки дүжүттү өстүрүп алгаш, мооң мурнунда алган хүлээлгелерин эде көрүп, күрүнениң шыгжамырынче шилиттинген 2 миллион пуд тарааны—планнаазынындан 2,5 катап хөйнү урар деп шиитпирлээннер. Ол совхозтуң ажыл-ишчилериниң эгелээшкинин областың тараажылары деткээн. Новоузенск эргелелиниң ажыл-агыйлары боттарының хүлээлгелерин база эде көрген. Олар күрүнеге 10 миллион пуд тарааны—мурнунда планнап турганынга бодаарга бүдүн чартык миллион пуд хөй тарааны садар деп шиитпирлээн.

Ол эргелелде Радищев аттыг эң улуг кур чер совхозу тараа садарын 2 миллион пуд чедирер деп шиитпирлээн. Ол совхозта 10 муң гектар, күзүн чажып тараан тарааның кезиишкинин 60 шак иштинде дооскан.

• • •

ПОЛТАВА. Полтава чериниң ховуларында дүжүт ажаап алыышкынының фронтузу хүн бүрүде калбарган. Ында чочак тарааны болгаш күзүн чашкан тарааны кестирип турар.

«Козельщинский» совхозта тараа кезиишкинин организастыг чоруп турар, ында машиналарны бөлүк аайы-биле ажыглаарының аргазын нептереткен. Ында бүгү ажылды комплексииг чорудуп турар. Чочак-тарааның тавычазын бастырган соонда, оон саваның саваң далганы кылдыр чүүрары-биле чорудуп турар. Күзүн чажып тараан культураларның саваның дооргылаалы, фермалар чоогунда участоктарга сараттап турарлар. Дүжүттү ажаап апкан соон дарый хоорзунну ол-ла дораан андарып кирип тер.

Глобинск, Лубенск, Кобеляковск, Хорольск болгаш Карловск бүдүрүлге эргелелдериниң ажыл-агыйлары дүжүт ажаап алыышкынынга дүргени-биле кирипкеннер. Тарааны күрүнеге садары эгелээн.

• • •

ВОЛГОГРАД. Волгоград областың колхозтары болгаш совхозтары тарааның массалыг кезиишкининче кирипкен. 200 муң гектар ажыг кызыл-тасты, көк-тарааны, арбайны, чочак-тарааны шагда-ла кестирген. Ам тавычаларны бастырары эгелээн. Белеткел черинче баштайгы 100 муң пуд тараа кирген.

Бо чылын агаар-бойдустуң байдалы таарымча чок болган болза-даа, Октябрь бүдүрүлге эргелелиниң «Россия» кѳдээ ажыл-агый артелиниң колхозчулары эки дүжүттү өстүрген. Ында гектар бүрүзүнден күзүн чажып тараан кызыл-тасты чүс пудту бастырып ап турар. Ол-ла эргелелдиң Крупская аттыг колхозунда улуг шөлден гектар бүрүзүнге онааштыр күзүн чажып тараан кызыл-тасты 150 пудту ап турар.

• • •

ТАШКЕНТ. Узбекистанның бүгү областары кукурузаны механизастыг ажаап алырынче кирипкен. Ховударже бедик дөрт метр болгаш оон-даа бедик сыптарны ажаап ап шыдаар силос ажаап алыр машиналар үнүпкеннер.

Узбекистанның мурнуу талазында—Сурхандарьинск областың механизаторлары дүжүттү бедик темп-биле ажаап ап эгелээн. Кыска хуусаа иштинде олар кукурузаны 3,5 муң гектарны кестирген болгаш 30 муң ажыг тонна силосту белеткээн.

Кидин түлүк үеде республиканың кукуруза шөлдеринге 2300 кукуруза комбайннары ажылдаар.

КОММУНИЗМ ТУРГУЗУКЧУЛАРЫНЫҢ ШАЛЫПЧЫ ОТРЯДЫ

Келир үеже оруук айтыкчыларының республика слёдундан

Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинниң мурнакчыларының Бүгү-эвилел чөвүлел хуралының түңнелдери болгаш бистиң сорулгаларывыс

(Профэвилелдериниң область чөвүлелиниң даргазы эш Т. Ч. Норбунуң илеткелинден)

Бөгүнгү бистиң слёдувус чурттуң болгаш партияның амыдыралынга чугула болуушкуннар — коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинниң талазы-биле Бүгү-эвилел чөвүлел хуралының база СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң соон дарый эртип турар-дыр — деп, эш Норбу илеткелин эгелээш, бо ийи болуушкуннар болза, бүгү совет улустуң коммунизм дээш маадырлыг демиселин түннеп, чаа, эзрлеглиг сорулгаларны салган, ол сорулгалар ажылчыннарның, колхозчу тараачыннарның, улусчу интеллигенцияның ортузунга политиктиг болгаш күш-ажылчы улуг көдүрлүүшкүннү өскүткен, оларның чогаадыкчы идепкейин улам хайныдырган — дээн.

Оон ыңай эш Норбу, коммунистиг күш-ажыл мурнакчыларының Бүгү-эвилел чөвүлел хуралының түңнелдеринге элээн доктааган. Келир үеже оруук айтыкчыларының ол улуг шуулганынга коммунизм тургузукчуларының алдарлыг гвардиязы — чурттуң улус ажылының эртем-техниктиг депшилгениң ийи муң ажыг кайгамчыктыг кижилери кылдынган ышти түңнеп көөр, келир үедеги сорулгаларны улам тодарадыр дээш чыглып келгеннер. Оларның аразынга бистиң аныяк республикавыстың шолбаннарының төлээлекчилери — «Тыва даг-дугү» тудуг эргелелиниң сураглыг арматурщиги Д. Ооржак, Кызылдың электростанциязының мурнакчы ажылчыны В. Арямов, «Найырал» совхозтуң дээре саанчыларының бирээзи Х. Уйнук олар база турган.

Ол чөвүлел хуралга илеткелчи, ВЦСПС-тиң даргазы эш В. В. Гришин болгаш социалистиг бүдүрүлгениң чаартыкчылары хөй-хөй ораторлар коммунизм тургузуушкунунуң амгы үе-чадазында совет улустуң сеткилин доюлдуруп турар эң сонуургамчыг болгаш амыдыралчы чаа айтырыгларны көдүрүп, оларны шиитпирлээриниң арга-оруктарын сүмелеп, социалистиг чарыштың дээди хевири — коммунистиг күш-ажыл дээш улусчу шимчээшкинни улам ыңай деткип өстүрериниң эргежок чугулазын катап-катап демдеглеп турганын эш Норбу чугаалааш, бистиң республикада коммунистиг шимчээшкинниң байдалын анализтээринче шилчээн.

Чаа, эң болбаазын ниитилелди тургузары дээш бистиң чуртта хайнып үнген демиселде улусчу шимчээшкин аныяк Тыва республиканың улус ажыл-агыйының бүгү адырларында ажылчы чоннуң ортузунга сөөлгү үеде база элээн нептерээшкинни ап турар. Үлетпүрде, кедээ ажыл-агыйда ажылдап турар бүгү ажыл-ишчилерниң чээрби чыгам хуузу ол шимчээшкинге хаара туттунуп, оларның хөй кезии коммунистиг ёзу-биле ажылдап, чурттаарының чаагай принциптеринге бедик көргүзүглерни чедип ап, кады ажылдажылганың, эп-найыралдың, интернационалчы харылзааларның эки үлегер-чижээн көргүзүп турарлар. Бо хүнге чедир республикада 83 бригадалар, цехтер фермалар болгаш бүдүрүлгениң хөй санныг шалыпчылары ол бедик атты чаалап алганнар.

Бүдүн чартык, ийи чыл бурунгаар бүдүрүлгелерниң чүгле чамдык бригадалары, цехтери, участоктары, тус-тус кижилери ол чарышка киржип турган болза, ам бүдүн-бүдүн коллективтер бүрүн составы-биле коммунистиг күш-ажылдыы кылдыр ададыр эргени чедип алыр дээш чаржып турар апарганы өөрүнчүг— дээш, илеткелчи оларның чижээнге Кызылдың электростанциязының, республика типографиязының коллективтерин баштады шупту 9 бүдүрүлгелерни адаан.

Коммунистиг чаа шимчээшкинниң сорунзалыг күжү бүдүрүлгениң ажыл-чорудулгазын экижидеринге, күш-ажылдың кижилеринге коммунисчи мировоззрениени хевирлеп тургузарынга кайы хире салдарлыг болуп турарының чижээн Кызылдың электростанциязының ажыл, амыдыралындан бүзүреп болур. Коммунистиг ёзу-биле ажылдап, чурттаарын шиитпирлээн ол улуг коллективтиң кижилери ам мырыңай таныттынмас мөзүлүг апарган. Оларның аразында күш-ажылдың, хөй-ниитиниң сагылга-чурумун үреп, аморальдыг үүлгедиглер кылып чоруур кижилер чок болган.

Коллектив кежигүннериниң 90 ажыг хуузу билиг дээш чүткүлдүг өөренип, хөй-ниитиниң ажылынга идепкейлиг киржип, амыдыралга эки үлегерни көргүзүп чоруурлар. Ында кижи бүрүзү дээди хүлээлге — күш-ажылды медерелдиг-биле көрүп, ажыл нормазын үргүлчү ажыр күүседип турар. Бүдүрүлгеге чаартыкчы, чогаадыкчы санал-оналдар эвээш эвези-биле нептереп, оон ачызында чүгле бо чылдың эрткен алды айларында безин 1780 рубльдиң камналгазы чедип алдынган, бир киловатт-шак электроэнергияның бот-үнези 2,6 копеекке чиигээн.

Энергетиктер коммунистиг күш-ажылдың бүдүрүлгези кылдыр ададыр дээш демисешпишаан, ай, квартал санының бүдүрүлге программазын бүгү көргүзүглер аайы-биле үргүлчү ажыр күүседип келген болгаш бо чылдың бирги чартыының бүдүрүлге планын 125 хуу күүсеткен. Ол мурнакчы бүдүрүлге СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, облсовпрофтуң шилчиир Кызыл тугун амдыгаа чедир холунда быжыг тудуп чоруур турары ынчангаш таварылга эвес. Ол коллективке коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинни станцияның директору эш Асеев, парторганизация секретары эш Отрыганьев, местком даргазы эш Макиенко, ВЛКСМ комитединиң секретары эш Дёмин олар эки организастап келгенин онзалап демдеглээр херек — деп, эш Норбу илеткелин үргүлчүлээн.

Коммунистиг ёзу-биле ажылдап, чурттаар дээш чарышка кежигүннериниң хөй кезии хаара туттунган, республика типографиязының (директору эш Чемков, парторганизация секретары эш Горбунова, местком даргазы эш Блинова), Кызылда № 1 АТК-ның (начальниги эш Зандеев, парторганизация секретары эш Лобачев, комсомол комитединиң секретары эш Амиров, местком даргазы эш Панарет), «Найырал» совхозтуң Бара-Тал, «Тиилелге» совхозтуң төп сүт-бараан фермаларының ажыл-чорудулгазы көскүзү-биле экижээниниң илеткелчи база тодаргай чижектерге көргүзүп, ол найыралдыг коллективтерниң оруук айтыкчылары кайгамчыктыг кижилерин, ылаңгыя үстүнде АТК-ның мурнакчы чолаачылары, коммунистиг күш-ажыл бригадаларының бригадирлери С. Пономаревту, В. Мякишевти, Ю. Зюзинни болгаш өскелерни-даа мактап демдеглээн. Ол болгаш өске-даа чамдык мурнакчы бүдүрүлгелерниң, оларда бригадаларның, цехтериниң, фермаларның, тус-тус кижилерниң бүдүрүлгечи чедиишкиннериниң чажыды ында идеологтуг ажылдың, коммунистиг кижизидилгениң күштелгенинде дээрзин ол база онзалап шыйган.

Маңаа бис коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинниң талазы-биле ажыл-чорудулгавысты хандыр анализтеп, шүгүмчүлекчи ёзу-биле көрдүнүп, ам-даа чүү чедир кылдынмайн турарын боданыр ужурлуг бис —дээш, эш Норбу четпестерниң дугайын хөйнү чугаалаан. Коммунизм болза миллион-миллион кижилерниң медерелдиг күш-ажылы, чогаадыкчы күжениишкиннери-биле тургустунар болганда, совет кижилерниң ортузунга коммунизм тургузукчуларының гвардейжилери көвүдээн тудум, бистиң сорулгаларывыс дүрген шиитпирлеттиннер апаар. Ынчаарга бистиң республикавыста коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинниң массалыы ам-даа четпес. Өске республикаларда, крайларда, областарда ажылчын, албан-хаакчыларының 50 ажыг хуузу ол шимчээшкинде хаара туттунуп турунда, бисте оон чартыы безин четпээн. Ол шимчээшкинниң киржикчилериниң аразында культура-чырыдыышкын, медицина, улус өөредиглге ажылдакчылары, кедээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери кончуг эвээш. Чарышка киржип турар бригадаларның, тус-тус кижилерниң хөй кезии ол бедик аттың негелделерин четче күүсетпейн турар. Чижээ, «Тыва кобальт» тудуг эргелелинде эш Саянбильге удурткан бригаданың бүгү кежигүннери кала-даа өөренмейн келген.

Коммунистиг күш-ажылдыы, кылдыр ададыр дээш демисежип турар бригадаларже, тус-тус шалыпчыларже профэвилел, комсомол организациялары, бүдүрүлгелерниң удурттукчулары сагыш салбайн келгенинден оларның бүдүрүлгеге мурнакчы ролю, мобилизакчы болгаш кижизидикчи салдары көзүлбейн турар—дээш, илеткелчи оон чижээнге «Тыва даг-дугү», «Тыва кобальт», «Кызыл тудуг» эргелелдеринде, автосептелге заводунда коммунистиг күш-ажыл бригадаларының, шалыпчыларының дугайын көргүскен. Чүл дизе, бо чугула тудугларда күш-ажылын организастап турары сандаргай, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү чавыс, тудуг механизмнериниң эдилели багай, акша-хөреңгилерниң, тудуг материалдарының ажыглалында камналга чок, үрей кылыышкыннар хөй, кижизидилге ажылы четпес чоруттунуп турарындан ажылчыннар ортузунда арагалаар, прогулдаар, хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээр таварылгалар амдыгаа чедир эвээжевээн. Ол ышкаш, Барыын-Хемчиктиң «Тээли», «Шекпээр» совхозтарында улусчу шимчээшкин чогуур нептерелдиг албайн келгенин, ол ажыл-агыйларда ажыл-херектиң байдалы сегивейн турарын илеткелчи демдеглээн.

Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинниң амгы үе-чадазында ол шимчээшкинниң киржикчизи кижи бүрү чүгле келир үениң хайгыылчызы эвес, харын тывынгыр чаартыкчы, биче сеткилдиг, бедик культурлуг, арыг моральдыг, хөй-ниитичи кижи, четпестер-биле турушттуг демиселчи, акы-дуңмалышкы эп-найыралдың, интернационалчы харылзааларның кызымак пропагандизи, шуут боттандырыкчызы болган турарынче коммунистиг күш-ажыл талазы-биле Бүгү-эвилел чөвүлел хуралы улуг кичээнгейни салган— деп, эш Норбу үргүлчүлээш, бисте ол чугула негелделер күүсеттинмейн турар, угаан ажылы-биле күш-ажылдың аразында ылгалдарны чидирериниң чугула чепсээ чаартыкчы, чогаадыкчы эгелээшкиннер кончуг эвээш, коммунизм тургузукчузунуң моральдыг дүрүмүн хажыдарының фактыларын ол бедик ат дээш чаржып турар чамдык кижилер безин болдуруп келген—дээн.

Илеткелиниң түңнел кезээнге эш Норбу республиканың улус ажыл-агыйының хөгжүлдезинге профэвилел организацияларының мобилизакчы, организакчы ролюнуң ам-даа чавызын чугаалааш, СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинни улам ыңай калбартырының тодаргай сорулгаларын айтып, слёттуң киржикчилериниң чаа-чаа чедиишкиннерже кыйгырган.

Шолбаннар чугаалажып, сүмележип тур

БО — БАЙЛАК, ЭРТИНЕ, КААСТАЛГА-ДЫР

Коммунистиг күш-ажыл дээш чарыштың Бүгү-эвилел чөвүлел хуралының киржикчизи, Кызылдың электростанциязының коммунистиг күш-ажыл бригадазының кежигүнү **Владимир Арямов** бир дугаарында сөс алгаш, Москвага болган чөвүлел хурал дугайында бодунуң сагтыышкынын бо хуралдың киржикчилеринге сонуургадып чугаалаан. Күш-ажылга кижиниң аргалары, талантылары, гениин илереттинер. Ынчангаш күш-ажылдың ам бедик бүдүрүкчүлүү дээш демиселче, ниитилелдиң чаагай чоруу дээш күш-ажылчы ынакшылче, коммунистиг күш-ажылдың чаа-чаа тииңелгелеринче баарынче, чаартыкчы чоруктуң чаштанчы от бүрүзүн бүгү кижилерниң күш-ажылчы көдүрлүүшкүнүнүң чалбыыжы кылдыр өскүдүп ыңдырериинче бо хуралда олуржуп турар мурнакчы эш-өөрүн эш Арямов улам соруук киирип кыйгырган.

Кызылдың пассажирлер АТК-зының хоочун чолаачызы, коммунистиг күш-ажылдыы дээш демисежип турар бригаданың кежигүнү **Василий Сапогов** индирге үнүп келген. Оон чугаалааны болза:

— Бедик организастыг болгаш медерелдиг чорук, культурлуг болгаш бот-сагылга-чурумнуг, арыг-чаагай моральдыг чорук — бистиң үевистиң онзагай чүүлү бо болгай. Идеологтуг ажылды улам экижидеринче партия сагыш салып турар-дыр. Оон ачызында экономиктиг сорулга улам чедиишкинниг күүсеттинер. Улам эки ажылдаары — бистиң аас-кежиивис ол. Бистиң коллективте коммунистиг күш-ажыл дээш демиселдиң 305 киржикчилери бар. Оон иштинден 287 кижи 20 бригадаларда каттышкан. Бригада бүрүзү коммунистиг деп ат дээш демисежип турар. Чолаачы эш Потылицынның баштаан бригадазы ол атты чедип апкан.

Мээң бригадам база-ла коммунистиг күш-ажылдыы дээш демисежип турар. Оон составында ажыл нормазын күүсетпейн турарлар чок. Чолаачы эш Хунажык июнь айда ажыл нормазын 123 хуу күүсеткен болгаш 286 литр кывар чүүлдү камнап алган. Бригада планын 112 хуу күүсеткен, а кывар чүүлдү 4382 литрни камнаан. Бригадавыстың кежигүннери техниктиг болгаш политиктиг билгүмнерде өөренип турарлар. Бот-боттарынга дузалажыры, «шуптузу — чаңгызы дээш, чаңгызы — шуптузу дээш» принцип-биле ажылдаары бистиң бригадавыста чаңчыл боор турар.

Бодумнуң дугайымны бичии чугаалап каайын: Ам 33 чыл иштинде руль тудуп келдим. Чолаачылаар мергежилимге ынак мен. Ол чылдар иштинде ийи миллион километр черни озал-ондактыг таварылга чокка эртип келдим. «Кижи төрелгетенниң өлүм чок чоруу — күш ажылда» деп, эш Н. С. Хрущевтуң чугаалааны-ла шын. Улам эки ажылдап, улам чаагай чурттаар бис. Эки ажылдаары дээрге, чуртталганың байлаа, эртинези, каасталгазы-дыр.

Четпестер дугайын ыттавайн эртип болбас. Пассажирлер АТК-зының автомашинаның артык кезектери-биле хандырбайн турар-дыр. Оон ужурунда машиналарның анаа турар чоруу хөй боор турар. Күш-ажылды организастап турарында-даа четпестер бар. Ол бүгүнү чогуур үезинде эдип-чазап ап турар болзувусса, мурнакчыларның одуруунга турупшыдаар бис.

Таңды районнуң «Межегей» совхозунуң мурнакчы хойжузу **Куулар Сурунчап** бодунуң ажылының дугайын мурнакчыларга сонуургаткан.

— Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинге 1960 чылдан бээр киржип келдим. Ажылдың үре-түнели-даа эки. Эрткен чылын 100 хойга онаашттыр 145 хураганны камгалап алган болгаш доруктурган мен. Бо чылын 100 хойдан-на 105 хураган, часкы кыргылда-биле хой бүрүзүнден 2 кг дүк алдым. Хой санындан 2,7 кг дүк кыргып алыр дээш социалистиг хүлээлгени күскү кыргылда-биле кады ылавыла күүседир мен. Эрткен чылын бодум 6 тонна сигенни кезип, белеткеп алган мен. Ам база-ла ынчаар мен. Хой ажылы — берге-даа, нарын-даа ажыл болдур ийин. Чылдың кандыг берге үелери турбас дээр силер. Кыштың чыкылама соогун болгаш чайның изиин-даа, ол-ныык, чүтту-даа шылап эртер апаар, ынчангаш арга-мергежил, кызымаккай чорук негеттинер ажыл-дыр.

«Ийленип чыдып алгаш, коммунизмни тургуспас, коммунизм дээш демисежир херек, анаа бүгү күштүг бээр херек» деп, эш Л. Ф. Ильичевтуң июнь Пленумунга чугаалааны-даа шын. Ынчангаш коммунистиг күш-ажылдың шалыпчыларының ады дээш, Төрээн чурттуң байлакшылы дээш ажылдаалынар, эштер!— деп, эш Сурунчап хуралга олурганнарны бодунуң хууда үлегери-биле соруук киир чугаалап турган.

Ол бодунуң ажылының дуржулгазын эш-өөрүнге дамчыдып берип турарының дугайын база чугаалаан.

АНЫЯКТАРНЫҢ ТӨЛЭЭЛЕКЧИЛЕРИ ЧУГААЛАП ТУРЛАР

Бо хуралдың индиринче чүве чугаалап үнүп келген кижи бүрүзүн көөрге-ле, колдуунда-ла комсомолчу-аныяктарның төлээлекчилери боор турары база-ла өөрүнчүг.

Бүгү-эвилел аныяктарының онза ужур-дузалыг тудуунуң коммунистиг күш-ажылдыы дээш демисежип турар бригадазының кежигүнү, «Тыва даг-дугү» тудуунуң арматурщиги **Ооржак Даспан** эрес-соруктуг чугаалап турган.

— Бисте коммунистиг күш-ажылдың 159 шалыпчылары бар. Дизельдиг электростанцияның коллективи коммунистиг деп атты чедип алган. Бригадада план күүсеттинип турар. Оон кежигүннери шупту өөренип, коммунистиг моральдың негелделерин сагып, күүседип турар. Бодум арматурщиктер цегинде ажылдап турар мен. Бистиң ол цегивис коммунистиг деп ат дээш демисежип турар. Июньда бүдүрүлге планын 173 хуу күүсеттивис. Аныяктар кежээки школада өөренип турар. Бедик сагылга-чурум, культура дээш демиселивис черле эки. Сорулгавыс билир бис. Күзел-чүткүлүвүс чаңгыс аай болгаш сорулгавыс черле чедип алыр бис.

ВЛКСМ-ниң Таңды комитединиң секретары эш **Танзын-оол** ол районда коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинниң калбарыышкынын чугаалаан. Ынчалза-даа районда 327 кижини хаара тудуп турар 17-ле бригадалар коммунистиг деп ат дээш демисежип турарын Таңды районга эвээш сан-дыр деп ол миннип чугаалаан.

— Хойжулар Куулар Сурунчап, Оюн Кашпык-Кара, комбайнер Алексей Ермолаев ышкаш өске-даа ындыг хөй мурнакчыларлыг болуп турарынга «Межегей» совхозтуң ажыл-ишчилери чоргаарланып турарлар. Шалыпчы күш-ажылдың ачызында совхоз күрүнеге сүт садарының чартык чыл планын 106 хуу күүсеткен болгаш эрткен чылдың ол үезиндеги деңнелден 114 тонна хөй сүттү тудзааган — деп, ол бодунуң саналынга демдеглээн.

— Бистер, кызыгааржылар совет улустуң тайбың күш-ажылын камгалавышаан, коммунистиг ёзу-биле ажылдаар, чурттаар болгаш өөренир деп чаңчылга база-ла өөренип турар бис. Дайынчы тудугжулар үш чугула тудугларны бо чылын ажыглалга киирер. Коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп ат дээш демисежип турар бис — деп, Н кезектиң дайынчызы эш **Сосков** чугаалаан.

Хоорайның харылзаа транспортунда коммунистиг күш-ажыл бригадазының шалыпчызы, слесарь эш **Сагды** санал берген.— Бо черниң шүгүмүнга 17 чыл ажылдадым. Ам машина мотору септеп тур мен. Мотор — машинаның чүрээ болгай. Ону эки «эмнээр» херек, ынчаарга ону күүседиринге мергежээн мен. Чүгле боду мергежип алыры четпес, ынчангаш өске эш-өөрүн ол мергежилге өөредир херек. Мен шак-ла ынчаар кылып, үш аныяк слесарьларны өөредип тур мен. Ол мээң коммунистиг нүүрүм, социалистиг хүлээлгем-дир. Коммунистиг күш-ажыл дээш улам эки ажылдаалынар!—деп, эш Сагды эш-өөрүн кыйгырган.

«Сүт-Хөл» совхозтуң аныяктар төлээлекчизи **Монгуш Хеймер-оол** бодунуң ажыл-агыйында байдалды хуралдың киржикчилеринге чугаалап берген.

— Бистиң совхозувус бо чылдың бирги чартыында күрүнеге сүт, эът, дүк садар планын ажыр күүсеткен. 156 кижилиг 9 бригада коммунистиг күш-ажылдың деп ат дээш, а 76 кижи коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп ат дээш демисежип турар. Саанчыларның аразында чартык чылда инек бүрүзүнден 700—800 кг сүт саап алганнар бар. Ак-Даш сүт-бараан фермазы бо чылын коммунистиг күш-ажылдыы деп атты чедип алган. Бисте бо чылын 8 кижи кежээки школаның сески клазын дооскан. Ондар Доржу 100 хой санындан 103 хураган камгалап алган. Бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмү бисте эки ажылдап турар. Ынчалза-даа четпестер барын шүгүмчүлексеп тур мен. Ак-Даш фермазында электри чырыы чок. Ында улуг кажаа тудуу саадап турар. Чуртталга бажыңнары чедишпес. Культура-массалыг ажылдың деңнели чавыс, республика солуннары бистиң совхозувуста дуржулганы эвээш чырыдып турар—деп, ол шүгүмчүлээн.

Улуг-Хем районнуң «Улуг-Хая» совхозунуң мурнакчы саанчызы, коммунистиг күш-ажылдыы дээш демисежип турар бригаданың кежигүнү эш **Увангур** санал берген.

— Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкин кижилерни кижизидеринге-даа, ажыл-агыйжы чедиишкиннерни өстүреринге-даа улуг рольдуг болуп турар—деп чугаалааш, бодунуң совхозу күрүнеге сүт, эът садар талазы-биле социалистиг хүлээлгезин багай эвес күүседип турарын ол бадыткаан.

— Бо совхозта 87 кижи коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинде киржип турар. Мен бодум Алдыы-Шынаа сүт-бараан фермазында саанчылап турар мен. Коммунистиг күш-ажылдыы дээш демиселивис эки чоруп турар: чартык чылда 108 тонна сүт бүдүрер дээнивисти 122 тонна кылдыр сагдывыс. Күрүнеге 70 тонна сүт садарын 71 тонна кылдыр күүсеттивис. Саанчыларывыс аразында чартык чылда инек бүрүзүнден 600—800 кг сүт саап алгылааннар бар. Саанчылар аразында социалистиг чарышты ай санында түңнеп турар бис. Чарыштың бирги, ийиги, үшкү черин ээлээннерни шаңнап, мактап турар. Тиилекчи кижиге шилчиир кызыл вымпелди болгаш 8 рубль шаңналды тывысып турар. Мен ындыг шаңналды чыл эгезинден бээр 6 катап алдым. Совхозтуң дирекциязы, партия организациязы болгаш ажылчын комитеди фермалар аразында чарышты квартал санында түңнеп турар. Беш сүт-бараан фермаларының аразында чарыштың тиилекчизи ам бистиң фермавыс боор турар. Бисте 3 кижи коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары болган. Ындыг янзылыг эки чүүлдерни маңаа чугаалаары өөрүнчүг-дүр.

Ынчалза-даа бистиң совхозта четпестер барын ыттавайн эртер аргажок. Электри саалда аппаратты үрелгенден бээр дөрт ай чедип тур. Оон ыңай күш-ажылдың сагылга чурумун сагывас, арагалаар чорук бистиң совхозта ам-даа узуткаттынмаан. Ол бүгү болза кижизидилгелиг ажылдың четпезиниң, күш-ажылды организастап турарының деңнелиниң кудузуунуң дугайын херечилеп турар-дыр.

Бир эвес ол четпестерни чайладып ап, бар аргаларны болгаш курлавырларны эки ажыглаар болзувусса, мал ажылының продуктуларын күрүнеге садар талазы-биле социалистиг хүлээлгевисти Октябрь революциязының 46 чыл оюнга чедир күүседип шыдаар бис.

ЧЕТПЕСТЕР-БИЛЕ ЭПТЕШПЭЭЛИНЕР

ВЛКСМ Тыва обкомунуң секретары эш **Пожидаев** республиканың комсомолчу-аныяктарының коммунистиг күш-ажыл шимчээшкининге киржилгезиниң өзүп, күштелип турарын бодунуң чугаазынга демдеглээн. Амгы үеде тываның комсомолчу-аныяктарының 270 бригадалары болгаш фермалары коммунистиг деп ат дээш демисежип турар. Кызылдың электри станциязында Альберт Банның бригадирлээн бригадазы аныяктарның күш-ажылын, өөредилгезин, дыштанылгазын үлегерлиг организастап турар. Оларда ажыл-амыдырал хөглүг. Дыштаныр хүннер солун эртип турар. Коллективтиг кинолаары, театрга баары, воскресниктер чорудары, спортчу маргылдаалар кылыры дээн ышкаш массалыг хемчеглер мында эки чоруп келген деп, эш Пожидаев ол коллективти онзалап чугаалаан.

— Ынчалза-даа коммунистиг күш-ажыл шимчээшкиниң удуртуп турарывыстың практиказында улуг четпестер бар—деп, ол миннип көрген. Бо шимчээшкинге бистиң республиканың кедээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилериниң чүгле 5 хуузу, а «Тыва даг-дугү» комбинадының бүгү коллективиниң 14-ле хуузу киржип турар. Бо дээрге ам-даа дыка эвээштир. «Тыва даг-дугү» комбинадынга эрткен чылын коммунистиг деп ат дээш демисежип турган бригадаларның саны бо чылын эвээжей берген. Бии-Хем районда бо шимчээшкинниң калбарыышкыны дендии кошкак. Тус-тус кижилер аразында чарышты оперативтиг удуртпайн турар-дыр бис. Ол бүгү четпестерни узуткаарынга, коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинни улам калбартырынга бо чөвүлел хурал улуг рольдуг болур.

«Барлык» совхозта коммунистиг деп ат дээш демисежип турар тудугжулар бригадазының кежигүнү **Хертек Очур** сөс алган.

— Бистиң бригадавыс 1961 чылдың бирги кварталындан бээр коммунистиг күш-ажылдыы дээш демисежип келген. Бригаданың 13 кежигүннери өөренип турар болгаш олар шупту дружинниктер. Хүн бүрүнүң ажыл нормазын күүсетпейн турар кижи бисте чок. Оон ачызында бригада ай санының планын ажыр күүседип турар. Бо чылдың планында көрдүнген тудугларны ноябрь айга чедир күүседип шыдаар бис. Коммунистиг күш-ажылдыы дээш демисежип келген үевис иштинде 5 кижи СЭКП-ниң хүрээлелинге кирип алган. Оларның ажылга, аажы-чаңга, өөредилгеге үлегерлиг болуп келгениниң көргүзүү ол-дур. Мындыг өөлдени черле канчап мактавас боор!—деп, эш Очур чоргаарланып чугаалаан.

Ол-ла районнуң «Мурнакчы» колхозунда магазин эргелекчизи **Сат Чигжит** коммунистиг күш-ажылдың мурнакчызы дээш бодунуң демисежип турарын чугаалаан. Оон магазини эрткен чылын бараан саарылгазының планын ноябрьның бирги чартыында-ла ажыр күүсеткен. Хуучулар кирип алырының онаалдазын база ажыр күүседип алган. Малчыннарже үнүүшкүннүг садыглаашкынны үргүлчү чорудуп турар.—Бо чылдың планын Октябрь байырлалының бетинде күүседип алыр мен—деп, ол бүзүредип чугаалаан.

СЭКП обкомунуң секретары эш **А. В. Анкудинов** сөс алгаш күш-ажыл бүгү-ле кежиктерниң тургузукчузу, кижини кижизидип болбаазырадырының шиитпирлиг чепсээ боор турарын, коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинниң патриотчу эгелекчилериниң алдар-сууразының бистерде шалбарып турарын онзалап демдеглээн.

Ол бодунуң чугаазынга Кызылдың электри станциязының, № 1 чүък АТК-зының коллективтериниң эки ажылын мактап чугаалаан.

Ынчалза-даа коммунистиг деп ат дээш демисежип турар бүдүн коллективтер эвээш болуп турарын, хөй-хөй коллективтерде күш-ажылдың сагылга чурумунуң кошкаан, арагалаар, чурум үрээр чоруктуң фактыларының ам-даа хөйүн, күрүне планын күүсетпейн турар коллективтер барын эш Анкудинов шынгыы буруушаап чугаалаан.

Хуралга шупту 18 кижи санал берген. Кижи бүрүзүнүң чугаазы коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинни улам калбартып күштелдиреринче угланган.

Чөвүлел хурал республиканың бүгү ажылчы чоннарынга кыйгырыг үндүрген.

АЛДАРЖЫП ТУРАР КИЖИЛЕР

Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинниң мурнакчыларынга хүндүлүг аттар тыпсыр дугайында Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарын Тыва АССР-ниң Президиумунуң секретары эш **К. Н. Динга** номчаан.

Ол чарлыктарны ёзугаар Таңды районнуң «Межегей» совхозунуң хойжузу эш **Куулар Сурунчапка** — Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны, № 1 АТК-ның чолаачызы эш **Ооржак Кара-Ашакка**—Тыва АССР-ниң транспортунуң алдарлыг ажылдакчызы деп атты тывыскан.

Оон ыңай улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларының алдан хөй ажылдакчылары Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң база республиканың профэвилелдер чөвүлелиниң Хүндүлел бижиктери-биле шаңнаткан.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң даргазы эш **Б. Ш. Долчанмаа** шаңнатканнарга байыр чедирип чүве чугаалаан болгаш оларга чаа-чаа чедиишкиннерни күзээн.

ЧУРУКТА: Коммунистиг күш-ажыл бригадаларының болгаш шалыпчыларының республика слёдунуң бөлүк киржикчилери. Солагай талазындан оң талазынче: «Тыва даг-дугү» тудуг эргелелиниң бетончулар бригадазының бригадири А. Тупоногова, бетончу-бызаңчы В. Коновалов, «Шекпээр» совхозтуң тудуг бригадазының бригадири М. Чот, «Тыва даг-дугү» тудугнуң штукатурщузу О. Петранова, ол-ла тудугнуң арматурщиги С. Достан, «Сүт-Хөл» совхозтуң аът кадарчызы С. Ондар, «Межегей» совхозтуң ажылчыны С. Куулар, Хандагайты суурнуң тудуг участогунуң бызаңчызы С. Доңгак, «Сүт-Хөл» совхозтуң Бора-Тайга фермазының саанчызы М. Ондар.

Фото В. ЛУТКОВТУУ.

„БОЛЬШЕВИК“ КОЛХОЗТАН

СИГЕН БЕЛЕТКЕЛИ. Ниитиниң малынга четчир, бедик хоолулуг чемни белеткеп алыры дээш ажыл-иш бүгү черде калбарып эгелээн. Чөөн-Хемчик районда «Большевик» колхоз бо чылын 6850 центнер бөдүүн чемни белеткээр планныг.

Дөрт бригада ажылдап кирипкен. Оларда 4 трактор, 5 аът машиназындан аңгыда, хол кадыырлар 19 кижини база организастаан. Сиген шөлдеринде машина-техникадан аңгыда кижи күжү база улам немежип турар.

Баштайгы хүннерде кестинген шөлдерден 57 центнерни ийи сараат кылдыр тургускан. Күш-ажылдың организастыы багай эвес. Чижээ, Куулар Хензиг трактор-биле хүнде 15 гектарның орнунга 20 гектарның сигенин кестирип турар.

СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң партия-күрүне контролюнуң Комитединде

СЭКП обкомунуң болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң партия-күрүне контролюнуң Комитединиң ээлчеглиг хуралынга ажылчы чоннардан Комитетке кирген хомудалдарны хынап көргениниң түңнелдерин чугаалашкан.

СЭКП кежигүну А. Ф. Табуев Комитетке хомудал киирген. Ол бодунуң билдириишкининге Чагытай хөлге аңнывыр даамалынга ажылдап турган хамаататы Е. И. Пилевинге балык байлакты үргүлчү төтчеглеп, бодунуң албан-хүлээлгезин шын эвес ажыглап турганы дээш барымдаа чокка шыңгы кезедиини онаагаи деп бижээн. Е. И. Пилевин балык төтчеглээшкинин кажан-даа кылбаан, анаа ындыг бурулалыышкынны Тандының улус суду тудуп бижээн дээр янзы-биле херектиң байдалын Табуев билдириишкининге мынчаар көргүскен.

Оон ынай ол бодунуң билдириишкининге балык байлакты төтчеглеп турган А. Г. Гольцовту Тандының улус суду барымдаа чок чиик көрүп шииткен деп бижээн.

Е. И. Пилевин кажан-даа балык байлакты төтчеглевээн деп А. Табуевтиң барыткалы херек кырында байдалга дүүшпээнин хыналдадан илерээн. Пилевин боду буруузун билинген. Ол 23 метр дурттуг 2 четки-биле балыкты шүүрөп ап турган. Оон ол чорукка балык камгалалының ажылдакчылары Ф. Д. Селин биле Антонов олар ынт чок чөпшээрежип турганнар.

Балыкчыларның болгаш аңчыларның эки-тура ниитилелиниң даргазы Пашутинниң болгаш Тыва АССР-ниң балык камгалалының улуг инспектору Ф. Селинниң чөпшээрели-биле аңнарны болгаш балыкты балык тудар бригаданың кежигүннери-даа, аңнывыр даамалы Пилевин-даа база хамаататы Гольцов-даа төтчеглеп турган.

Тандының улус суду Гольцовтуң херээн кыры-биле чиик көргенин Комитет деңнеглээн. Күрүнениң байлаан камгалаар хүлээлгелиг эштер Селин, Пашутин, Антонов олар төтчеглекчилерге удур ниитиниң хемчеглерни албайн, чаңгыс Гольцов, Пилевин ышкаш кижилерниң өнемчидип турган фактыны суд база кичээнгейге албаан деп Комитет санаан.

Бодунуң албан-хүлээлгезинге харысаалга чок чорукту болдурганы болгаш күрүнениң байлаан төтчеглеп турган кижилерге өөнээрежип турганы дээш балык камгалалының улуг инспектору эш Селинни болгаш инспектор эш Антоновту партия-күрүне контролюнуң Комитеди доңгуткан.

Республиканың санэпидстанциязының улуг бухгалтери турган В. Н. Чунареваның хомудалын Комитет көрген. Ол бодунуң билдириишкининге ук станцияның кол эмчизи Ю. В. Проваторов 1958—1962 чылдарда бодунуң херегленинге 26,1 кг спиртти ажыглааны, 3 тонна хөмүр дашты алгаш оон өртээн төлеп бербээнин бижээн. Эш Чунареваның хомудалында көдүрген фактылар чорутканы хыналдадан шын болуп бадыткаттынган.

Оон-биле чергелештир республиканың Балык камгалал министри А. А. Любимов санэпидстанцияның ажылын багай контрольдап, Проваторовтуң дугайында медээлерни кичээнгей чок эрттирип турганы хыналдадан илерээн. Проваторов бодунга ажыглаан херекгилерниң өртээн эгидип бербээн.

Улуг бухгалтер турган В. М. Чунарева ол станцияның бухгалтер учёдун шуут саадаратканы илерээн.

Бодунуң албан-хүлээлгезин буруу ажыглап, күрүне херекгизинче хол дээп турган Ю. Проваторовту албан-хүлээлгезинден дүжүрер деп Комитет шиитпирлээн.

КУКУРУЗА ШӨЛҮНДЕ

Казах ССР. Республиканың бүгү-ле областарында кукуруза калбаа-биле нептерээн. Ону ында үш миллион хире гектар черде өстүрүп турар.

Алма-Ата областың Мичурин аттыг колхозунуң механизаторлары бо чылын муң гектар черниң гектар бүрүзүнден кукурузаның 60 центнер тараазын болгаш 500 центнер ногаан массазын алыр деп хүлээлгени алган.

Чурукта: Мичурин аттыг колхозта кукурузаны дөрт-кү удаа культивациялап турары, оон-биле кады чемишчидилгелерни база киирип турар.

СЭТА-ның фотохроникаы.

Хүлээлгелерни күүседириниң бүгү аргалары бар

1963 чылдың бирги чартыында Барыын-Хемчик район күрүнеге эът садарының планын 110,7 хуу, сүттү —99,7 хуу, дүкү—77 хуу күүсеткен.

Мал продуктуларын бүдүрериниң болгаш күрүнеге садарының талазы-биле алган социалистиг хүлээлгезин «Кара-Хөл» колхоз (даргазы эш Б. Дамдын, партия организациязының секретары эш Х. Дыртай) чылдың бирги чартыында планын ажыр күүсеткеш, районнуң өске ажыл-агыйларының мурнунда чоруп турар. Ол колхоз күрүнеге эът садарын 115,2 хуу, сүттү—108,8 хуу, дүктү—121 хуу күүсеткен. Күрүнеге сүт садарының планын «Малчын», «Кара-Хөл», «Мурнакчы» колхозтар күүсеткеннер.

Сүт бүдүрериниң болгаш күрүнеге сүт садарының талазы-биле чартык чыл планын «Тээли» совхоз чүгле 66,2 хуу, «Большевик» колхоз 68,4 хуу күүседип, районда эң-не куду көргүзүглерлиг болганнар. Күрүнеге дүк садар планын «Мурнакчы» колхоз чүгле 60,3 хуу күүсеткен. Районнуң хойжу совхозу «Барлык» чартык чылда күрүнеге дүк садар планын 63,6 хуу күүсеткен, ол совхозка ындыг чавыс түңнел кажан-даа турбаан.

Чартык чылда районга сүт саалдазының деңнели кедергей куду болган. Саар инектерни холуксаалыг чемнер-биле чемгерерин дыка хөй ажыл-агыйлар боттандырбайн келгеннер. Дүнеки кадатты, фермаларны өөттүг черлерже чогуур өйүнде сайгара көжүрерин организаставайн келгенинден, сүт саалдазының отчёт-учёдун эки тургуспааныдан «Тээли» совхоз, «Большевик» колхоз сүт саалдазын эрткен чылдагы деңнелинден кудулатканнар.

Ылангыя «Мурнакчы» колхоз (даргазы эш Кудурукпай, партия организациязының секретары эш Б. Данзы) хой кыргылдазынче чогуур кичээнгей салбаан, ону органнзас чок эгелээн. Июль 1-ге чедир он ажыг кодан эң дүккүр хойлар кыргыттынмаан. Оон түңнелинде колхоз чартык чылда 72 центнер дүктү күрүнеге чедир сатпаан.

Чартык чылда күрүнеге сүт, дүк садарының планын районнуң күүсетпейн барган кол чылдагааны чүл дээрге партком, райкүүском, ажыл-агыйларның партия организациялары, колхозтарның, совхозтарның, кадээ Советтерниң болгаш белеткел органнарының ажылдакчылары күрүне мурнунга социалистиг хүлээлгелерни ылаңгыла күүсеткен турарынче хүн бүрүнүң органнзакчы ажылдарын кошкатканында болуп турар.

Чартык чылдың төнчүзүнге чедир он хире хонуктар арткан турда, «Тээли» совхозтуң директору эш Б. Чюдюк «сүт талазы-биле биске план күүсеттинери берге» дээр хөөнну чугаалап турган. Ындыг янзылыг хөөн «Мурнакчы» колхозтуң даргазы эш Х. Будурукпайга база турган. Кажан оларның ол шын эвес туружун партком буруу шаап, олардан партийжи принципиалдыг негелдени тургускан сөөлүнде, ол ажыл-агыйларның кайызы-даа күрүнеге сүт садарының планнарын харындаа ажыр күүсеткен. Бир эвес бүгү ажыл-агыйларның удуртукчуларынга шак ындыг амыр-сөөсаал чок негелдени тургузуп турган чүве болза, өске колхозтар, совхозтар сүттү, дүктү күрүнеге садарының планын чүгле күүседир эвес, харын ажыр күүседип ап болурунуң бүгү аргалары база-ла бар турган.

1963 чылдың ийиги чартыында бо илереттинген четпестерден шыңгы түңнелди кылгаш, мал продукциязын бүдүрерин көвүдедир дээш тодаргай саналдарны чорударын улам күштелдирери негеттинип турар. Хамыктың мурнунда күрүнеге садары-биле үстүнген малдарның чайгы одарладыышкынының план ёзугаар, эки өттүг, суглуг чайлагларже үргүлчү көжерин организастаар, күскү үеде семиртилгеде малдарны холуктуг чемнер-биле, силос-биле чемгерер, семиртир хаваннарның чемгерилгезинче онза кичээнгей салыр херек.

«Барлык» совхозта болгаш «Мурнакчы» колхозта бо хүнге чедир дыка хөй шээр мал шывааза турбушаан. «Малчын», «Мурнакчы» колхозтарда эрте төрээн хураганнар мынчага чедир четче аңгылаттынмаан. Ол чорук болза күрүнеге немелде эът, дүк алырының аргазын ажыглавайн турарының фактызы-дыр.

Сүт саалдазының чоруп турарының хүн бүрү хыналдазын тургузары чугула. Районнуң чамдык сүт-бараан фермаларында отчёт-учёт экиживейн турар, контроль саалдаларны эвээш чорудуп, сүт тырттырар машиналарның эки ажылдаарын хынавайн турар. Фермаларда чаңгыс аай корум-чурум тургустунмаан: саар инектерниң дүнеки кадалын чер болганда организаставайн турар, сүт-бараан фермаларында күш-ажылдың сагылга-чуруму ам-даа кулу, малачыларның аразында ажылга харысаалга чок кижилер ам-даа бар. «Барлык» совхозтуң Бижиктиг-Хая, «Шекпээр» совхозтуң Сүт-Кажаа сүт-бараан фермаларында чамдык инек кадарчылары инээн одар солун кадарбайн, дүнеки одарга чедирбейн турган фактылар илерээн.

Бо дугайында «Мурнакчы» колхозтуң Узун-Кара-Сугда төп сүт-бараан фермазын чижекке база көргүзүп болур. Ол фермада инектерни саарын эртен 7 шактан 9—10 шактарга чедир доозуп, а кежээки саалданы база ол хире үе иштинде төндүрүп турар. Оон уламындан саалда узап, инектер одарларынга эрте четпейн турар. Бызааларны чемгерериниң рациону чок, фермада хүн корум-чуруму ветынмаан, сүт кудар савалар чедишпес. Саанчылар ийи айдан бээр хеп чуур саван албааннар, чунар демир, чоттунар аржыылдар чок, халаттар хирлиг болгаш эрги, тырттырар сүттүң чылыын хемчээр көөр градусник чок. Сүт тырттырар машинаның дагылдарын четче адырып чугбайн, хүнге кургатпайн шала-була чуггаш-ла, доразн эптеп каап турар.

Ол фермада радиоприёмник, кандыг-даа музыка херекселдери чок. Ферма ажылдакчылары чагыткан солуннарын үр үеде албайн турарлар.

Фермада «СОМ-100» деп сүт тырттырар машинаны көктешкилиг ремень-биле долгандырып турарындан, ол үргүлчү уштунар, ынчангаш машинаның сметана ылгаары багай, сүт тырттырарынга саанчылар дыка хөй шакты чарыгдап турарлар.

Ынчаарга ам «Мурнакчы» колхоз дуржулга көргүзүглүг ажыл-агый болгай. Төп сүт-бараан фермазы мындыг байдалдыг турда, колхозтуң баштаар чери, ферма эргелекчизи эш Х. Үрбаа болгаш зоотехник эш Ч. Сарыглар тодаргай хемчег албайн, бо бүгү чөгенчиг байдал-биле эптежип турары хомуданчыг.

Сүт саалдазын улам көвүдедир дугайында мурнакчы арга-дуржулганы солуннарда, номнарда хөйнү бижип турар. Ынчалза-даа сүт дээш демисел чамдык сүт-бараан фермаларында ам-даа четпес. «Барлык» совхозтуң Бижиктиг-Хаяда төп сүт-бараан фермазы мынчага чедир кыштагда турбушаан. Ол ышкаш «Тээли» совхозтуң Ээр-Хавак фермазы өөт чок Сукпакка үр үеде туруп келген.

Сүт дээш демиселге зоотехниктер организакчы рольдуг болур дээрзи билдингир. Ындыг турбуже чамдык колхозтарда, совхозтарда зоотехниктерни аар-саар ажыл-биле чудурер, оларны боттарының үндезин ажылынга чөп ажыглавас чоруктар ам-даа бар. «Малчын» колхозта Барнаулдуң кодээ ажыл-агый институдун дооскан эш Н. Сарыглар чоокта чаа ажылдап барган. Колхозтуң баштаар чери эш Сарыгларны дүк кыргыыр черже тургузуп каан.

«Малчын» колхозтуң зоотехниги эш Доксар Демир-оол база-ла хөй кыргыыр черге хөй үе-шакты эрттирип турар. Тоолайлыгда чурттап турар малчыннар парткомнуң төлээзи эш Ш. Куулардан «зоотехник кижи чогум чүну кылып турар кижи чүвел, ону бис чүге көрбес улус бис» деп айтырып турганнар. Хойжуларның ол айтырыы черле чөптүг. Хой кыргылдазы чугула ажыл, ону зоотехниктиң контрольдап көөрү база-ла шын. Ындыг болза-даа ону чаңгыс черге быжыглап каар дивээн-не болгай. Оон кылыр ажылы хөй талалыг.

Дүктүң баштайгы дужулу районга чавыс болган. Ындыг төлээде, дүк дээш демисел колхозтарның болгаш совхозтарның удуртукчуларының хойжу бүрүзүнүң чугула айтырыы. Күскү кыргылдага кирер хурагаIннарны болгаш ийиги кыргылдага көрдүнген бүгү хойнуң чайгы семиртилгезинге онза кичээнгейни салыр херек. Семиртилге дээрге — ол чүгле немелде эът эвес, харын немелде дүк деп болгай.

Д. ОДАН-ООЛ.

ХОЖУДААШКЫНДАН УШТУНАР

Дугаары үш автоажыл-агый чери өске ажыл-агыйларга бодаарга элээн таарымчалыг байдалда туруп турар. Ынчалзажок бо АТК (начальниги эш Книгин, партия организациязының секретары эш Боровиков, кол инженер Бобец) чүък сөөртүлгезиниң чартык чыл планын күүсетпээн. Автопарктың техниктиг коэффициентизиниң белени дөңгүп-ле 68 хуу, ажыглап турары — 59 хуу болуп турар. Четпестерни болдурган чылдагааннарны ажыл-агый черниң удуртукчулары өске ажыл-агый черлеринче чүүй каап турганы дыка четпес. Мынчага чедир ол ажыл-агый чери багай ажылдап, күрүне планын күүсетпейн, күш-ажылдың бүдүрүкчүзүн бедикпейн, бот-үнези чингетпейн турар. Бо бүгү четпестер мында политиктиг ажылдың деңнелиниң чавызы-биле тайылбырлаттынар. Коллективте машина-техника четчир санныг кылдыр тургустунган, шалыпчы ажылдап турарлар дыка хөй. Эки ажылдап болурунуң аргазы бар. Мурнакчыларның дуржулгазын нептередир ажыл мында кошкак. Коллектив автомобиль паркының бүрүн четчелеп алган, 219 санныг аар чүък сөөртүр машиналар, чеди-чеди тонна чүък сөөртүр 220 санныг чартык прицептер ажылдап турар. 366 санныг ажылчыннарның иштинден 235 кижи чүгле чолаачылар. Коллективке 2 автоколонналар хамааржып турар. Планныг онаалгаларны чолаачы бүгүзүнге чедирген. Ындыг болза-даа хыналда чок болганының ужурундан бо ажыл саазын кырында арткан. Чижээ, Василий Алексеевич Жданов эрткен чартык чылда планныг онаалданы күүседир дээш хөй-хөй рейстерге чоруп, 31.482 тонна-километрни эрткен. Оон «ГАЗ-606» деп машиназы үр үе иштинде септелге чок ажылдап келген. Чолаачы техникага ёзулуг камныг, ээ болур чорукту көргүзүп турар. Оон боду ам коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы атты чедип алыр дээш ажылдап база хөй-ниитиниң ажылынга идепкейлиг киржип турар. Фёдор Пилеевич Путинцев ай бүрүзүнде 32.560, чолаачы Бакулин — 29.850 ажыг тонна-километрни эртип турарлар. Коллективте он санныг чолаачылар коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы атты чедип алган. Ам ол атты чедип алыр дээш 17 чолаачылар, 5 слесарьлар ажылдап турар.

Автоажыл-агый черниң делгем хериминиң иштинде ында-мында мотор, картон, аккумулятор септээн ажылчыннарның, машиналар үзеп, чуггаи кижилерниң далаш, дүрген ажылдап турарын кижи бо-ла көөр. Херим иштинде бульманнар деп улуг-улуг машиналар долдур тургулапкан тургулаар.

Бир-ле катап бо херим иштинге чеди тонна чүък чүктээр улуг машинаның хавааңда шилинге Кызыл туктуң хевирин херээжен кижи дурзулей чуруп турган.

Кымның машиназыл бо азы оон бодунуу бе, азы өске чолаачыныы бе дээрзин ол дээрезинде эки-ле эскербейн баргаш, анаа-ла душпуже: — бо кайызының машиназы ирги? — деп айтырдывыс. Ол кижи эглип келгеш:

— Ээзи дээ ол кел чораан ол-дур — деп, харылай-дыр. Шала үске боражып, эргилей берген комбинезоннуг кижиже холу-биле ол айытты. Ол дээрге Александр Михайлович Ишейкин. Ол, хүлүмзүрүй аарак, машиназының чанында чедип келди.

Анаа коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы атты чаа-ла тывысканы ол. Чолаачы Ишейкин ай бүрүзүнде бодунуң нормазын ажыр күүседип турар, өскелерге үлегерлиг.

Механиктиг салбырның ажылчыннарының ортузунда эштер Худоногов, Ивкин, Комиссаров олар база-ла боттарының нормазын 120-ден 130 хуу күүседип турарлар. Электрик Илья Никитович Мощев, машиналар үзеп, чаап турар Мария Павловна Дужова, слесарь Евгений Гаврилович Афонин ышкаш шалыпчылар кайы хөй.

Бо ажыл-агый чери чоокта чаа бодунуң автопарыгын чаа техника-биле четчелээн. Ылангыя дүрген үрелиичел продуктулар сөөртүрүнге көрдүнген ОАЗ-826 деп маркалыг 15 санныг чартык прицептиг рефрижераторларны, үлетпүр бараанныры сөөртүрүнге көрдүнген ОАЗ-784 деп маркалыг 13 чартык прицептиг автофургоннарны, мал сөөртүрүнге көрдүнген ОАЗ-857 деп маркалыг 9 санныг чартык прицептиг машиналарны болгаш КАЗ-120 деп маркалыг 10 авточудурукчулерни алган.

Үстүнде чижектерден алырга, ажыл-агый черниң эки ажылдап болурунуң бүгү аргалары бар. Ындыг турбуже, мынчага чедир коллектив хожудаашкындан уштунмайн турар. Ылангыя СЭКП ТК-ның ноябрь Пленуму үлетпүр талазы-биле Бүгү-российн чөвүлел хуралы тодаргай сорулгаларны транспортчуларның мурнунга салган болгай. Ол сорулгаларны күүседиринче ажыл-агый черниң удуртукчулары ажылчыннарның кужениишкиниинг ажылын планныг онаалгаларны күүседиринче сула организастап, кижилер-биле кошкак ажылдап, тодаргай хемчеглерни албайн турарлар.

Коллективте социалистиг чарышты багай организастаан болгаш оон түңнелин үндүрүп чугаалашпайн турар. Ажылчыннар ортузунга политиктиг илеткелдерни чүгле ында-хаая кылып, лекция, беседалар кылырын үзүктедирип турган. Көскү агитация талазы-биле хамыктың доразы. Автоажыл-агый черниң начальниги эш Книгин коллективте политиктиг, культура-массалыг ажылдарны база көскү агитацияны сегидериниң ужуу, ону чүгле чаңгыс партия организациязының секретарынче чүүй каап турган.

Дугаары үш автоажыл-агый чери бистиң республиканың кол чүъктерин дажыглап, сөөртүп турар. Оон ынай чүъктер сөөртүлгезинге саадаашкынны болдуруп турган. Оон чылдагааны — чүък сөөртүрер база дүжүрер машиналарны өске организацияларже берипкеш, боттары куруг калган чүүл база турган. Моон харaазы-биле чүъктерни чүдүрер болгаш дүжүрер үелерде рейсте машиналар хөй халас шактарны эрттирип турган. Автостанция чүък сөөртүлгезин четпес организастааны-биле бо автоажыл-агый черниң хөй-хөй чүък машиналары Турандан, Абаканнан, Бай-Хаактан, Ак-Довурактан куруг кээп турганнар. Коллективте хөй-нити организациялары ажылчыннар ортузунга масса-политиктиг ажылды дыка кошкак тургускан.

Четпестерден дүрген уштунар дээш ам чүгле боттуг хемчеглерни алыры артып турар.

Мында партия болгаш профэвилел организациялары орукларга хүн бүрүнүң хыналда ажылын чорударын, ийи ээлчеглиг ажылче шилчип кирерин шиитпирлээн, ол болза немелде чүъктерни эккеп дүжүрер болгаш планны күүседиринге идигни бээр. Ол ышкаш, автомобиль бүрүзү баарда база келирде бодунуң тоннажынга чедир чүъктерни чүдүрерин чедип алыр деп ажыл-агый чери шиитпирлеп турар.

Ам кол чүве болза, кижилер-биле ажылды коллективке үндезинни-биле чаартып турган, үстүнде айыттынган улуг четпестерни узуткап, чедиишкинниң чедип алырынче бүгү ажылчыннарның кужениишкиннерин мобилизастаары болур-дур.

Д. МОНГУШ.

Эътти көвүдедиринге

ЧАДААНА. (Телефон-биле). Чөөн-Хемчик районда «Большевик» колхоз баштайгы чартык чылда күрүнеге эът белеткээр хүлээлгезин 108 хуу, сүттү — 112 хуу болгаш дүктү — 101 хуу күүсеткен. Чылдың ийиги чартыында оон-даа бедик көргүзүглүг болурунга организастыг хемчеглерин улам калбартып турар.

Семиртилгеде 415 хаванны, 480 ирттн, 112 шарыжыкты болгаш 137 молдурганы тускайлап үскен. Оларны одарладып, ажаап чемгерериңге мергежилдиг малчыннарны быжыглаан. Чижээ, эш Баткараның кодан шарыжыктарының бирээзи-ле хонукта 800 грамм, эш Чүлүнүң 109 хаваннары баш бүрүзүнге онаалтыр 400 грамм деңзини немеп турар.

Моңгуш Бегзиниң күрүнеге киирген 180 иртеринин деңзизи бирээзинге онаалтыр 60 килограмм болган. Амгы үеде ооң кодаанында 400 ирттиң семирип турары база эки. Эът бүдүрерин улам көвүдедиринге үлегерлиг ажылдап турар малчыннарны оон-даа хөйнү илередип болур.

Чайын эки одарладып семирткен малдың чаш төлү-даа боткур, продуктулуу-даа бедик болур. «Большевиктиң» малы бо хүннерде шупту чайлагларда. Бо талазы-биле белеткелди баш бурунгаар эки организастаан. Чайлагларда чаа 4 чуртталга бажыңын немей туткан, ийи коданның малчыннарын ог-биле хандырган.

МАЛ ЧЕМИНГЕ

«Чыраа-Бажы» совхозтуң хойжу бригадаларының чамдык коданнарынга эрткен кыжын мал чемнери чүгле чаш хураганнарга болгаш төрүүр хойларга безин мөлдүк-калдык четчип турган. А иртер дугайын чугаалаан-даа херээ чок. Эр малдар болганда оларга сиген, тараа, кукуруза берген чоорул дишкеннер.

А бир эвес оларны чемгерип, деткин кыштаан чүве болза, дүгү улам арбын болур болгаш кужу семис турар деп чүве черле билдингир. Ылаңгыя аныяк иртернин кужу арган болгаш дүгүнүң чер албайн барганы хамыктың мурнунда хойжуларга хомуданчыг.

Ынчангаш хойжу бригадаларның кежигүннери бо чылын мал чемнерин көвүдедириниң чамдык курлаавырларын ажыглаарынга боттарының салымныын киирер деп шиитпирлээннер.

Доңгак Седениниң хойжу бригадазының кежигүннери Ойдуп, Шыырап, Моңгуш Чола, Куулар Седен олар Борбак-Тал, Кызыл-Чыраа деп черлерде сөөлгү он чыл иштинде суггарын ажыглаттынмайн келген ийи чүс га черни сиген шөлү кылдыр суггарганнар. Оларның үлегери-биле Сат Садыктың бригадазы Ойнакта 40 га, Моңгуш Дембикейниң Хову-Аксының Чиңге-Шыкта 60 га, Ондар Данчат-оолдуу Улуг-Хову-Аксының Ээтпекте 68 га, Моңгуш Тастың Дагыр-Шеминиң Шивэ-Кудурууда 50 га черлерни сиген шөлдеринге суггарып алганнар. Ол шөлдерден чаагай сиген үнген, ооң кезилдезин эгелей берген.

Бригада бүрүзү сиген кезип белеткээр талазы-биле тус-тузунда социалистиг хүлээлгелерлиг.

С. ПАВУ.

Негеп тур бис

«Тыва» совхоз Чөөн-Хемчик районда база бир улуг совхозтарның бирээзи. Бо совхозтуң культура амыдыралында бар четпестерни маңаа илередиксеедим. Ону мында хөй-хөй кижилер эскерип көрүп турар-дыр бис. Ниитиниң чемненилге черниң арыг-шевери багай, белеткеп турар чемнериниң ассортиментизи эвээш, шынары куду. Ол хиризинде мында дөрт кижи ажылдап турар, оларга ажылды канчаар хуваганы билдинмес.

Ол ышкаш, магазин чогуур шагында ажыттынмас. Салыгмы эш Бюрбю арагага хандыкшаан. Чунар бажың болгаш клуб ажылы база-ла чогуур деңнелинге четпес. Ылангыя чунар бажың холун эрттир бичии.

Бо бүгү бар четпестерни чайладырынче совхоз дирекциязы, ажылчын комитеди кандыг-даа сагыш салбайн турары кончуг четпес. Ажылды экижидерин негеп тур бис.

К. КЫЗЫЛ-ООЛ.

Бөгүн—Кадыкшылга хүнү

Хөй-ниитиге даяныр

Бистиң республиканың Кызыл крест ниитилелиниң организациялары Кадыкшылга хүнүнге боттарының чорудуп келген ажылының түңнелдерин база кылып турар. Ниитилелдиң район болгаш участок комитеттери медицина ажылдакчылары-биле кады ажылчы чоннар ортузунга медицина болгаш арыг-шевер билиглерин пропагандалаарын элээн экижидип, озал-ондакка таварышкан кижилерге баштайгы дузаламчы көргүзериниң арга-чурумун муң-муң кижилерге таныштырып келген.

Оон аңгыда хөй санныг санитар постулары хову турлагларында, фермаларда болгаш бүдүрүлгениң өске-даа участоктарында тургустунгулаан, ол ышкаш Кызыл крестиң активин көвүдедир талазы-биле элээн ажылдар чоруттунган.

Кызыл крест ниитилелиниң Барыын-Хемчик район комитеди 1963 чылдың бирги чартыында 1415 кижини ниитилел кежигүнүнге киирип ап, 26 санитар постуларны, 1 санитар дружинаны белеткээн болгаш донорлар элээдериниң чыл планын долдур күүсеткен. Тес-Хемниң район болгаш Эрзинниң участок комитеттери Кызыл крест ниитилелиниң кежигүннериниң санын элээн көвүдедип, кежигүн дадывыры хавыразының чыл планын күүсеткен. Ол ышкаш Чаа-Хөл, Хову-Аксы участок комитеттери бирги чартык чылда багай эвес ажылдаан болгаш Бай-Тайга участок комитеди болгаш өске-даа организациялар ажылын сегиткен.

Кызыл крест ниитилелиниң комитеттериниң ажылынга районнарның хөй нуруузунуң кадык камгалал органнары элээн эки дузалажып турар апарган болгаш медицина, санитар темазынга лекциялар, беседалар чорударынга эмчилерни, медицина ажылдакчыларын тускайлап берип турар.

Хөй-ниитиниң санитар төлээлекчилери столовайлар, магазиннер, школалар, бажыңнар арыг-шеверинниң талазы-биле ажылга идепкейлиг киржип турар апарган. Кызыл крестиң хөй-нииты контролю элээн дээштиг болуп, хоорайларының, суурларының арыг-шевер байдалын, чоннуң медицина хандырылгазын экижидеринге, халдавырлыг аарыглар-биле демиселге ол контрольдуң ролю улам улгадып турар.

Кадыкшылга хүнүнге уткуштур Чөөн-Хемчик болгаш Баа-Хем районнарның санитар постулары, хөй-ниитиниң санитар төлээлекчилери боттарының ажылын идепкейжидип, суурлар аайы-биле массалыг санитар рейдилерин чорудуп, медицина талазы-биле хуухустарны, плакаттарны тарадып, санитар бюллетеньнерин үндүрүп турарлар.

Кызыл крест организацияларының ажылын бүгү районнарга идепкейжидери бистиң чугула сорулгавыс болур. Ындыг турбуже чамдык районнарда бо ажыл чогуур негелдеге чедир тургустунмааны бистиң ам-даа четпес ажылдап турарывыстан хамааржыр дээрзин миннир херек. Ниитилелдиң Өвүр район комитеди (даргазы эш Мирочник, кол эмчи эш Кара-Сал) санитар активин тургуспаан, ында хөй-ниитичи санитар төлээлекчилери, санитар постулары чок, донорнуң ужур-дузазының дугайында чон ортузунга пропаганда чорутпайн турар болгаш чорудар хемчеглерниң чартык чыл планын күүсетпээн.

Медицина болгаш арыг-шевер темазынга лекция, беседа кылырынга эмчи ажылдакчыларын Кызыл крест организацияларынга Бии-Хем районнуң кол эмчизи тускайлап бербейн турар. Ында донорлар элээдер ажылды барык чорутпайн келген. «Кызыл крест болгаш Кызыл чартык ай ниитилелдериниң комитеттеринге болгаш организацияларынга кадык камгалал органнарының болгаш албан черлериниң дузаламчы көргүзериниң дугайында» ССРЭ-ниң Кадык камгалал министриниң дужаалын ында күүсетпейн турар. Ынчангаш санитар активи барык чок, а бар активтер ажылдавайн турар болгаш чартык чылдың планныг даалгаларын күүсеттинмээн.

Таңды (кол эмчи В. Артемьев) болгаш Улуг-Хем (кол эмчи Ф. Горбунов) районнарда байдал база ындыг. Ол районнарда көргүзүглер ниити республиканыындан куду болуп турар.

Ниитилелдиң район комитеттери, кол эмчилер Кызыл крест талазы-биле ажыл-чорудуганы идепкейжидип, бүгү көргүзүглер талазы-биле планнарны күүседир дээш бүгү-ле болдунар хемчеглерни алыр хүлээлгелиг.

Чон ортузунга медицина, арыг-шевер болгаш Кызыл крест талазы-биле ажылды идепкейжидер, бо ажылды хүн бүрү чорудар төлээде, маңаа хөй-ниитини калбаа-биле киириштирип, чер бүрүзүнге санитар постуларын, санитар төлээлекчилерин идепкейлиг ажылдадып, массалыг санитар рейдилерин организастаары болгаш лекция, беседаларны чорударынга медицина ажылдакчыларын калбаа-биле хандырары эргежок чугула.

Чүгле хөй-ниитиниң калбак киржилгези-биле бүгү хоорайларга, суурларга, бүдүрүлгениң бүгү участоктарынга арыг-шеверни эки тургузуп, санитар чырыдыышкынын калбартып шыдаар бис.

Республикага Кадыкшылга хүнүн демдеглевишаан, келир чылдың Кадыкшылга хүнүнге чедир күш-ажылдың болгаш амыдыралдың кадыкшыл байдалын, хоорайларның, суурларның санитар культуразын, чаагайжыдылгазын, ногаанчыдылгазын экижидери болгаш медицина, санитария пропагандазын калбартып, маңаа хөй-ниитини калбаа-биле киириштирери — бистиң хүндүлүг болгаш харысаалгалыг хүлээлгевис болур.

Б. КИРЮШКИН,
Кызыл крест ниитилелиниң Тыва республика комитединиң даргазы.

Келир үениң школазынга чордувус

Бо чугаа болза Гипрпрос институтка болу берген чүве, ол дээрге школа бажыңнарын төлевилээр талазы-биле улуг албан чери. Чугаа болза келир үениң школазының хевир-шынарының дугайында болуп турар. Институттуң директору С. Сринев мынча дидир:

— Бис чүгле тудуг айтырыгларынга улуг кичээнгейни салыр эвес, харын база келир үениң школалар бажыңнары өзүп олурар салгакчыларны өөредириниң болгаш кижизидериниң соруглаларынга кайы хире таарыжып турарын дээрзинче база улуг сагышты салып турар бис.

Мындыг сагындырыгның сөөлүнде биске педагогтар, эмчилер, архитекторлар, тудуг материал индустриязының ажылдакчылары Гипрпрос-биле сырый харылзаалыг апарганы билдингир. Эртемшинчилел организациялары-биле кады янзы-бүрү конструкциялыг болгаш хөй санныг өөреникчилер кирер, кадык камгалал талазы-биле таарымчалыг, шын туттунган, тудуг талазы-биле камналгалыг школаларны тудуп турар.

Эрткен чылын институт 76 муң ындыг төлевилелдерни бистиң чуртка тарадып чоруткан.

— Келир үениң школаларының бирээзи бо-дур — деп, институттуң кол инженери М. Кукин көргүстү. Шынап-ла биске билдингир анаа типовой 5 каът школа бажыңнарынга ол макет дөмейлешпес. Планнаашкынының чаа ёзу-биле кылган школа боттарының аразында тудуштурган элээн каш блоктардан тургустунган. Эге класстар өөреникчилеринге ийи каът корпус тускайлаттынган. 5—11 класстарның өөреникчилери тускай үш каът корпуста өөренип турар. Күш-культура болгаш актовый залды тускай блокта кылган. Актовый залды чоок кавының чурттакчыларын лекцияларны дыңнап, кинонарны көрүп болур кылдыр тургускан.

Ындыг школа херек кырында туттунган-даа ынчаш. 1000 өөреникчилерге санап кылган ындыг школа Москва областың Дубно хоорайда бар болуп турар, ындыг бажыңнарның төлевилелин неттередиринге ол эки чижек болуп турар.

Мындыг айтырыглар туруп келир: ындыг планнаашкынның хереэ чүл? Чаңгыс бажыңны блоктарга үзери ажыктыг бе? Ол айтырыгларга харылап тура тудугнуң дугайында улуг инженер эш Гринев школа биле бүдүрүлгениң харылзаазының дугайында тускай принциптерни тайылбырлаан. Келир үениң школазының бажыңының дугайында таныштырып тур мен— деп, ол чугаалаан.

Эң сөөлгү үшкү каътче үнүп көрдүвүс. Беш эвес үш каът школалар тудар дугайында башкылар, эмчилер негеп, дилээннер. Хөй каът бажыңның кырынче үнери ында-хаая-даа болза кырган башкыларга болгаш өөреникчилерге берге болур. Өөреникчилерге-даа ындыг бедик каътче аян-чорук оларның кадыкшылынга таарышпас, чүл дээрге урок төнген соонда ындыг кончуг улуг эвес-даа бол, ол бедикти өөреникчилер 25 катап бир хүн дургузунда ынай-бээр чүгүрүп эртер ужурлуг-дур.

Эрги үениң школазының күш-культура өрээли оон эң үстүнде кадынга туруп турган. Ону ынчаар тударынга тайылбыр (барымдаа) болур ол үениң тудугжуларының элээн улуг чылдагааны — зал кырында өске өрээлдер чогу, ынчангаш ол өрээлди чиик, өртээ биче материалдар-биле шып ап болуру. А школа бүрүзүнге бо дээрге элээн эпчок байдалды таварыштырар. Шынап-ла бодап-даа көрүңерден: силерниң бажыңнар кырында он-он уруглар тепкиленип, гимнастика кылып турда чаңгыс чүүлче сагыш салыры берге апаар. Ынчангаш Дубнонуң школазында спорт залы өске өрээлдерден аңгыда, шуут чернин бодунда туттунган. Аңаа ол-ла каъдында өөредилге мастерскаялары база бар.

Класстың чырыдылгазы болгаш оон иштинде турар чүвелерниң өңү шаг-шинек баксыраарынга база салдарлыг деп чүве билдингир болгай. Класстар улуг соңгаларлыг. Гигиенистер болза класстар чырыдылгазының өөредилгеге ажыктыг болгу дег байдалын тодаргай өөренип көргеннер. Класстың хемчээлдериниң айтырыглары төлевилел тургузукчуларынга эвээш эвес моондактарны таварыштырган. Класстың самбыразындан парталарның аразында, база өөреникчиниң самбыраны көөрде булуңунуң хемчээлин база кичээнгейге алыры албан болган. Ол болза 30 градустан эвээш эвес болур ужурлуг, чүге дээрге ол чүгле өөреникчиниң бараан үрээр эвес, а олудуңуң шын эвес болуруң таварлаштырар. Шак бо бүгү чүүлдерни ап көргеш, класстарның эң дээре хемчээли болур — 6×9 метрлерни алган.

Ооң-биле чергелештир класс самбыразының дугайында. Ооң өңү чаңгыс — кара-ногаан. Окулист-эмчилер анаа кончуг таарымчалыг харыыны берип турарлар. Кара самбырага шыйып каан шыйыг эмин эртир көскүлең болгаш каракты билдиртпези-биле үреп турар болур-дур. Ынчаарга ак болгаш ногаан өң каракка эңне таарышканнарның бирээзи. Ынчангаш парталарның кырын ногаан будук-биле будуур ужурлуг-ла. Саазынның ак өңү анаа шоолуг ылгалып көзүлбес бөөр ужурлуг.

Класстарның өңү болза чымчак, оожургадынчыг өңнер болур сарыг-хүрен азы ногаанзымаар өңнер-биле шыптынган, коридорларның болгаш өске-даа өрээлдерниң өңнери оларнының кеңгүс өске. Мында болза кол нурууузунда чиңге өңнер тергиидеп турар. Уруглар уроктан үнүп келгеш, ону дораан шингээдип, шөлээдеглиг болуру дээш ынчаар шилип алган.

Архитекторлар, башкылар, эмчилер базым бүрүзүнде бедик билиг чедип алыр, дыштаныглыг школаларны тургузуп алырының аргаларын көргүзүп турар. Ол-ла принциптерни барымдаалап, школаның мастерскаяларын, столовая-ларын болгаш өөредилге кабинеттерин тургузуп турар.

Школа чанының участогунга бараалынар. Дубно школазында ол 2 га ажып турар. Төлевилелчилер ол участокту ийи зонага чарганнар: бүгүле херекселдерлиг спорт шөлү, анаа бүт бөмбүүнүң шөлү база кирер, оон ынай биология бичээлдерин эрттирер шөлдү, метеорологтуг болгаш астрономия шөлдерин база өске-даа. Бирги классчылар-биле кичээлдээрин бодааш даштың агаарга беседкалар хевирлиг класстарны база кылып тургускан.

Москвада делегейниң III кинофестивалы

ЧУРУКТА: фестивальдың киржикчилери (солагай таладан оң талазынче): Ангелика Домрове (ГДР), Е. Мурниеце (Латви ССР), С. Азаматова (Таджик ССР).
Фото В. ГЕНДЕ-РОТЕНИИ болгаш Е. КАССИННИИ.
СЭТА-ның фотохрониказы.

В. Маяковскийниң тураскаалын демдеглеп турар

ТБИЛИСИ. (СЭТА). Владимир Маяковскийниң төрүттүнген хүнүнден бээр 70 чыл оюн Грузия калбаа-биле демдеглеп турар. Культура бажыңнарында, клубтарда, библиотекаларда улуг совет шүлүкчүнүң амыдыралының, ажыл-чорудулгазының дугайында лекцияларны, беседаларны кылгылап турар. Грузия дыл кырынга очулдуртунган ооң чогаалдарының делгелгелерин ажыткылаан.

В. Маяковскийниң төрүттүнген хүнүнден бээр 70 чыл болган оюнга таварыштыр, Маяковскийни билир чораан грузин чогаалчыларның, уран чүүл ажылдакчыларының сактыышкыннарын парлап үндүрер. «В. В. Маяковский болгаш Грузия» деп аттыг, демдеглелдерден тургустунган номну парлап үндүрген.

Улуг шүлүкчүнүң чогаалдарының чыындызын база парлап үндүрер.

Хандыкшылдыг профессия

Сихотэ-Алинның арга-ыяштыг каъттарында, кылан кара суглуг дамырактарының, ногаан хөлдериниң кыдыгларында чаагай ханныг долбан шокар ивилер көстүп чоргулаар. Уссурий тайгазында олардан чараш чоруктуг болгаш ооң-биле кады хоюган амытан чок. Бичии-ле лааш, кандыг-бир чүведен коргуп хөлзээн куштуң ыыды үнгенде — ивилер шөйүлчек калбак шугум кылдыр тура душкулээш, таварышканна уунче маңнажып каарлар.

...Бир аңнга аныяк херээжен үнүп келгеш:

— Анчыгаш! Анчыгаш! — деп кыйгырган.

Аяның ортузунда чыраа шимчей берген соонда өрген мыйыстыг бичии аңның чараш бажы көстүп келген. «Анчыгаш» бышкырыпкаш, холу-биле черни дирт кылдыр баспышаан, херээженче уткуштур маңнапкан.

Приморьеде эң аныяк ажыл-агый болур иви ажылдыг «Октябрь» совхоза арга иштиниң ындыг чараш болуушкунуң хөй удаа көрүп болур. Ында совхоз парыгының делгем девискээринде муң-муң долбан шокар ивилерни одарладып турар.

Иви ажылы солун болгаш хандыкшылдыг. Совхозтуң кол зоотехниги Эмилия Смирнова ол ажылга бүгү амыдыралын тураскааткан, Москваның ветеринария академиязын дооскан соонда ол уруг Ыракка Чөөнчүкке чеде берген. Анаа эң баштайла чараш анчыгашты бодунга чанчыктырып алган. Ол — иези чок иви анайы-дыр, кол зоотехник ону бажыңынга эккелгеш эмискиктеп, инек сүдүн эмзирип азыраан. Иви оглу азыралга дораан чаңчыккаш, ыттар, моортайлар-биле ойнаар апарган. Ол улгады бергеш, сад иштинде ыяштарның бүрүлерин чип, үрегдеп туруп бээрге, ону одарда өөрүнге аппарып кадып каан. «Аңчыгаш»! «Аңчыгаш!» деп кыйгырарга, ол ам-даа кижиге чедип келгеш, өрү шурап, часcып туруп бээр.

Аныяк зоотехник бодунуң дузалакчылары-биле кады ол чараш аңнарны чаңчыктырып өстүрер талазы-биле берге ажылды хүлээп алган. Совхозтуң ивилери делгем кажаалыг, оларны хайгаарап, мыйыстарын кезер үени тодарадыры кончуг берге. Тускай эртемниглерниң күжениишкини хөй эвес болган. Ийи, үш чыл иштинде азырап кээрге, ивилер кижиге чаңчыгып, чаажыгып калган. Оларны каларар кижи ытты-даа эдертирге ажырбас. Аннарны тускай рацион-биле азырап, дүне хонашка хавырып эккеп турар.

Ам иви өстүрер совхозта изиг-түлүк үе эгелээн. Чарыларның мыйыстарын кезип турар. Оларның үнези улуг — тавактыг мыйыс чүс бежен, а кескени — 94 рубль чедип турар. «Октябрь» совхоз продукциязының чамдыызын — тускай рецепт ёзугаар кадырган мыйыстарны экспортка чорудуп, а чамдыктарын медицинага үнелиг эм чүүлү — пантокрин белеткээринге хереглеп турар.

В. ШЕВЧЕНКО.
(СЭТА-ның корр.).
Приморск крайда Монакино суурдан.

АЖЫДЫР ДУЗАПКАН

(Болгар чогаалчы Е. Илиевтиң рассказы)

Бистиң бригадавыс дыштанып чорупкан. Өг-бүле чуруму-биле — кадайларывыс, уругларывыс, кат-иелеривис база кады. Хүнну арыг агаарга, хоорай даштыынга эрттирер бодаан бис. Хөөнүвүс аажок хөглүг. Ынчанмайн канчаар, тергиин дыштанып алыр дээн үлус болгай бис!

Ындыг таварылгада кезээде болуру ышкаш, ырлажып эгелээн бис. Партизанчы «Эй, Балкан, төрээн Балканымны» шөйүпкен бис.

Ыр бүгү орукка үзүлбээн. Дыштаныр черивиске чедип келиривиске, профгрупоргувус Драгни командалады:

— Силерге он минута берейн. Биче дыштанып алынар. Ам 8 шак 20 минута-дыр. 8.30-де чыглып алгаш, бо дыштаныр хүнну канчаар эрттирерин чугаалажып көөр бис. Озалдадынар халак!

Профгрупоргувустуң ылавылалдыын билир үлус бис, ынчангаш 8.28 турда — ийи минута бурунгаар чыглып келдивис. Драгни биле бригадир Коста ак саазынче доңгайгылап алган, бир-ле чүве ылавылаан турлар.

— Ам бис бөгүнгүң программазын силерге дыңнадыр апаар бис — деп, Драгни чугаалай-дыр. — бис дыштаныглга-даа болзувусса, бистиң үевистиң негеп турары ышкаш, үешакты ажыктыг кылдыр ажыглаар ужурлуг бис. Силерни хөй баскылап туруп бербезин дээш, бригадир-биле планчыгаш чогаадып алдывыс. Ам ооң-биле таныжар силер...

Ынчангаш дыштаныр хүнүвүс эгеледи.

9 шактан 9.10 чедир Драгни политинформация кылган. шуут сөглээрге, солуннуң бүгү дөрткү арнын болгаш үшкү арнының үштүн ийи кезиин номчуп берди. Ол өйде радио «Сөөлгү медээ» дамчыдып турган чүве, ынчалза-даа радиону уштуп каар— деп, Драгни дужааган.

Ооң соонда он минута таапкылаан бис.

9.50 турда эң чоок турар кооператив ажыл-агыйының мал кажаазынче бисти алгаш барган. Аңаа кызыл чаактыг, аажок шырак херээжен бригадир оон бригадазының бедик сүт саалдазын канчаар чедип ап турарын чугаалап берген, а Драгнивис көдээниң болгаш хоорайның ажыл-ишчилериниң найыралының дугайында изигленип чугаалагылап турду.

Оон демги черивиске чедир ээп келгеш, планда көрдүнгениң ёзугаар, «ГТО» демдээн алыры-биле норма дужаап эгелээн бис: 100 метрге чүгүрүүшкүн, бедикти болгаш узунну ажа халыыры. Ол хемчег массалыг болган, бүгү кижилер, кат-иелер безин киришкилээн. Ооң соонда Драгни бисти чыскаап алгаш, кижи бүрүзү үш-үш норманы бедик көргүзүг-биле дужаар ужурлуг деп ындыг.

Таптыг-ла 12.30-де дүъштеки чемчип олурупкан бис. Стол нийти турган. Ынчаарга план ёзугаар 13.30-ден 15.00 чедир удуур ужурлуг чүве болгай.

Ол-даа бүтпеди... Столдан турбайн турувуста-ла, план дээрге догма эвес-тир, ону бичии өскертир апаар бис — деп, Драгни далажып дыңнаткан. Дыштаныр бажыңның администрациязының дилээн хандырбас болза хоржок. Удуурунуң орнунга херээжен кижилер даарта келир чаа дыштаныкчыларның чыдар орунналарының чоорган, кудузун сылгыыр, соңгалар чуур ужурлуг, бир эвес шак артып калза, шала чуп болур, а эр кижилер сүт дамчыдылгазының оңгарын казар ужурлуг болу берген.

— Эки чемненип алганының соонда, биче күш херип алыры моондак болбас — деп, Драгни чугаалай-дыр.

Ам канчаар дээр. Ол ажылдарны база күүсеткилеп кагдывыс. Ындыг болзажок, аажок шагзырап калдывыс.

Планның өске чүүлдериниң ээлчээ база чедип келген.

15-тен 16 шак чедир арте-төөгүнүң куйларын көргүледивис. Ооң соонда ногаан хептиг, арга-ыяш камгаларчызы кижи ап четкеш, арга-ыяштың ужур-дузазының, оон өңнүктериниң болгаш дайзыннарының дугайында шак ажыр чугаалап келген. Дараазында агаардан халдаашкынга удур камгалал дугайында немелде лекцияны ол талазы-биле билгүүмнерниң программазын ёзугаар дыңнадывыс (бо талазы-биле боттарывыстың билиивисти бедидип, өске бригадаларны эртер төлээ аан). План ёзугаар чартык шакты революсчу ырлар өөрениринге база эрттирдивис.

Кежээлей бергенде автобуска олургулапкан бис. Хөөнүвүс тикке чедир баткан. Харын-даа биче кырый берген бөөр бис деп болур. Чүнү манап туржук бис, ынчаарга чүү болду чээ!

Чүгле профгрупорг Драгни ирейивис аажок өөрүп чор: «План-биле көрдүнген чүүлдер күүсеттинди. Ол кайгамчыктыг дыштаныр хүнну үр үеде утпас бис. Ынчаар организастаар чоор!» Автобус хоорайже углап чорупарга, Драгни ирей ырлап үнлү: «Эй, Балкан, төрээн Балканым!», ынчалза-даа анаа кым-даа улашпайн баарды, ынчангаш оон үнү чааскаан дыңналып үнгеш, оон мырынай түна берди.

Чаш уругларывыс мырыңай шуптузу кылын уйгуда. Ынчаарга слесарь Любомир болгаш токарь Деспинка бүгү чүвелерже. бүгү кижилерже шагзыраан, хамаанчок чүве дег, көргүлеп олурлар. чүге дээрге бүгү хүннүң дургузунда олар боттарынга чаагай сөстер сөглешпээн, ынчаарга олар боттарының аразында ынакшыжып чоруур хире ужур дээрзин бүгүде билир турган болгай.

Хөөржүдүүге соонда чаныып органзыг болдувус. Ыт-даа чок, шагзыраан, уйгузураан — мындыг бис.

Чүгле бригадир Костаның өөрээн Драгниге: «Дыштанырының программазын, планын, черле ынчаш, ажыдыр дузапкан хире-дир...» дээн чугаазы дыңналы-дыр.

Оон ыңай мен чүнү-даа дыңнавадым. Шагзырааныңдан автобуска уйуй берип-тир мен.

Июль 14 — 15 хүннеринде спорттуң национал хевирлериниң талазы-биле республиканың

3-кү спартакиадазы

Кызыл хоорайга эгелээр. Спартакиаданың программазында: **НАЦИОНАЛ ХҮРЕШ, ШОЙ КӨДҮРЕРИ БОЛГАШ ЧА АДАРЫНЫҢ** маргылдаалары болур. Анаа районнарның болгаш Кызыл хоорайның ДСО эки-тура ниитилелдериниң чыынды командалары киржир.

Маргылдаа хүндүскүнүн 12 ШАКТА «Совет Тываның 5 чылы» стадионга болгаш Культураның болгаш дыштаныглганың Гастелло аттыг парыгының спорт шөлдеринге болур.

Маргылдааның байырлыг ажыдыышкыны **ИЮЛЬ 14-ТЕ ХҮНДҮСКҮНҮҢ 11 ШАКТА** эгелээр.

ТЕЛЕГРАФ МЕДЭЭЛЕП ТУР

Допчузу-биле

★ Дагомеяның найысылалы Порто-Новодан дамчыдып турары-биле алырга, Совет Эвилели биле Дагомея Республиканың аразында садыг дугуржулгазынга ат салышкыны аңаа болган. Эң таарымчалыг байдалдың чуруманын талаларга тыпсырын дугуржулга көрүп турар.

★ Венесуэланың партизаннары Миранда штаттың найысылалы Лос-Текес хоорайда кара бажынче халдаашкын кылган. «Чазакка удур ажыл-чорудулгазы дээш» буруудаттырган беш херээжен кижини олар хостаан. Халдаашкын үезинде дөрт таңныыл өлүрткен. Партизаннар чаштына бергеннер.

★ Премьер-министр Джомо Кениатага баштаткан Кенияның чазак төлээлери биле англи чазактың төлээлериниң аразында чугаалажыышкыннар Кенияның найысылалы Найробиде эгелээн. Чугаалажыышкыннарның түңнелинде Кенияның конституциязының төлевилелин шуут ажылдап доозар бодап турар. Бо чылдың сентябрьда Лондонга конференция эрттирерин айтып турар, ол конференцияга конституцияны чүүлдүгзүнүп көөр болгаш декабрь 12-де чурттуң хамаарышпас чоруун тыпсыры-биле холбашкан айтырыгларны шиитпирлээр.

★ НАТО-нуң «Агард» деп шеригтехниктиг организациязының чөвүлел хуралы Афинида ажыттынган, ооң ажылында НАТО-нуң чурттарының эртемденнери болгаш НАТО командылалының төлээлекчилери киржип турар. Баллистиктиг ракеталарны төлевилээр, бүдүрер болгаш ажыглаар талазы-биле холбашкан айтырыгларны чөвүлел хуралда чугаалажып турар.

★ Аргентинада чурттап амыдыраарының үнези 7 ажыг хуу, а эрткен чылдың июнь-биле деңнээрге 22,6 хуу аартаан. Бо болза сөөлгү үш чылдарның дургузунда чурттап амыдыраарының үнезиниң эң-не улуу-биле аартааны болур.

Англи шериглерни Кениядан үндүрер деп турарынга холбаштыр

ЛОНДОН. (СЭТА). Англияның болгаш Кенияның чазактарының аразында дугуржулгага дүүштүр чурттуң хамаарышпас чоруун алган хүнүнден эгелээш бир чыл дургузунда Англияның шериглерин Кениядан үндүрер деп турар. Ол дугайын Англияның камгалал министри Торникрофт дыңнаткан.

Англияның бот эргелел колониязы Кенияның хамаарышпас чоруун бо чылдың декабрь 12-де чарлаан турар.

Даштыкыдан чаа чүүлдер

КОНАКРИ. Совет бүдүрүлгениң чүък болгаш чиик автомобильдери Гвинея Республикада калбаа-биле сурагжаан. Минск, Горький болгаш Москва автозаводтарының маркаларлыг, ажыглаарга камныг болгаш идегелдиг машиналары кандыг-даа оруктар-биле кайгамчык эки чоруп турар. Ам Гвинея Республикада 3,5 муң ажыг совет машиналар бар.

АФИНЫ. Грек ажылчы чоннарның эргелерин болгаш демократияны камгалаар дээш 25 муң кижи киржикчилиг митинг Патрахка болган. Ол митингини Демократтыг чаңгыс аай чоон партия (ЭДА) организастаан. Грецияның национал маадыры Манолис Глезос митингиге чүве чугаалаан.

ТОКИО. Ам бо үеде Японияда 380 муң бүрүн ажыл чоктар санаттынып турар. Ол болза эрткен чылдың ортан үезинде турганындан 50 муң хөй дээни ол.

РИМ. Делегейде баштайгы херээжен космонавт В. Терешкованы Италияның Полицци-Дженероз хоорайының (Сицилия) хүндүлүг хамаатызынга соңгаан. Бо шиитпирни Полицци-Дженероз хоорайның муниципалдыг чөвүлели хүлээп алган болгаш ол дугайын ССРЭ-ниң Италияда элчин черинге дыңнаткан.

БЕЛГРАД. Югославияда күзүн чашкан кызыл-тастың болгаш көктарааның байлак дүжүдүн ажаап алыры дооступ турар. Тарылганың үштүң ийи кезин хирезиниң тараазын кескен болгаш ажаап алган.

(СЭТА).

ВЕНЕСУЭЛАДА ПОЛИЦЕЙЖИ ТУРАЗЫНДА ААЖЫЛАЛ

КАРАКАС. (СЭТА). Венесуэланың Коммунистиг партиязының ТК-зының кежигүнү, сенатор Помпейо Маркестиң чурттап турар бажыңынче халдаашкынны политиктиг полицияның агентилери кылган. Ынчангаш Маркестиң дээп болбас парламент эргезин олар үрээн. Автоматтар-биле чепсегленген полицейжилер сенаторнуң бажыңынче чаза таварып кирген, ооң хуузунда документилерин хунаап алган болгаш ол бажыңга олурган каш кижилерни туткан. Туттурганнарның аразында сенаторнуң оглу болгаш штаттың национал хуралының депутаты бар болган.

Маркес сенаттың даргазынга чагаа чорудуп, дээп болбас парламент эргелерни үрээн буруулуг кижилерге кеземче көгүзерин негээн. Полиция оппозицияның депутаттарының бажыңнарынче чаңгыс эвес удаа халдап, оларның өг-бүлелериниң кежигүннерин тудуп, хоругдап турар дээрзин Маркес бодунуң чагаазынга демдеглээн.

Великобританияның Мурнуу Африкада хайгааралында турар чери — Свазиленд ажылчы чоннарының бүгү-ниити ажыл соксадыышкыны-биле хаара туттунган, олар ажыл төлевирин көвүдедирин болгаш амыдыралдың байдалын экижидерин негеп турарлар. Мбабанеге ажыл соксатканнарның массалыг чыскаалы болгаш митингизи болган.

ЧУРУКТА: ажыл соксатканнарның чыскаалы.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Агаар байдалы

Бөгүн республикага булуттагылап каан турар хүн болур. Республикага кыска чаашкыннар чаар, Кызылга чаашкын шоолуг эвес. Хат кошкактан өй-тавынга чедир, соңгу-барыын чүк угланыышкынныг. Агаарның температуразы: республикага—18—23, а Кызылга—21—23 градус чылыг.

Редакторнуң оралакчызы Д. О. БЕГЗИ.

Кинотеатрларга

ИЮЛЬ 14-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»; «Майтак өнчүк» 10, 12, «Доснуул» 2, «Хаанның өршээли» 4, 6, 8; 10 шактарда.

«БАА-ХЕМ»: «Боду барып алыр чагаа» 11.15, 1.15, 9.15, «Фан-фан-Тюльпан» 5.15, 7.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Даарта келиңер» 2.30, «Лаурага душтуң» 2.30, 4. 30, «Сыйбың херээжен» 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Жажда» 11.15, 1.15, «Кижилер болгаш араатаннар (1-ги сериязы) 3.15, «Кижилер болгаш араатаннар» (2-ги сериязы) 5.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Компаньерос» 11,1, «Дунайның толу» 3, 5, 7, 9 шактарда.

ИЮЛЬ 15-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Маадырның аңызы» 10, «Баббета дайынче чоруп тур» 12, 2, «Дээрбечи маңгыстар» 4, 6, 8, 10 шактарда.

«БАА-ХЕМ»: «Илбичи ирей Ходавич» 11.15, 1.15, «Хаанның өршээли» 3.15, 5.15, 7.15, «Өсплениң төлдери» 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Боду барып алыр чагаа» 2.30, 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Даарта келиңер» 1.15, 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Шынаада демисел» 7, 9 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Щетинкин — Кравченко-кудумчузу, бажың № 3 телефоннары: Редакторнуң 24 — 63, редакторнуң оралакчыларының 35 — 24,25 — 38, идеология килдизиниң 37 — 13, харысалгалыг секретарының 23 — 35, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 25 — 38, 23 — 54, үлетпүр бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 22 — 64, чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21 — 27, Информация килдизиниң 20—60, бухгалтерияның 31—75, корректорларның 21 — 17, солун келбейн барганда 32 — 75 телефонче долгаар.

ТС—01277. Чагыг № 122. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925 чылдан үндезилеттинген

1963 ч. ИЮЛЬ 16 вторник № 167 (5571).

Өртээ 2 көп.

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

УАЧД-ГЕ ПАРТИЯ БОЛГАШ ЧАЗАК УДУРТУКЧУЛАРЫНЫҢ ЧОРААНЫ

ССРЭ-ниң Улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезинде «Манеж» павильонга кодээ ажыл-агыйының тускай эртемниглери, эртемденнер, чамдык министерстволарның, комитеттерниң болгаш төп албан черлериниң удуртукчулары чыылган. Кыргыкчыларның Бүгү-россия конкурзунуң тиилекчилери болгаш Чаа Зеландиядан келген хой кыргыыр талазы-биле делегей чемпиону Годфри Боуэн боттарының мергежилин чыылганнарга көргүскеннер.

«Манеж» павильонга СЭКП ТК-ның Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы **Н. С. Хрущев**, СЭКП ТК-ның Президиумунуң кежигүнү, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазы **Г. И. Воронов**, СЭКП ТК-ның Президиумунуң кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның РСФСР талазы-биле Бюрозунуң Даргазының бирги оралакчызы **Л. Н. Ефремов**, СЭКП ТК-ның секретары **В. И. Поляков**, ССРЭ-ниң Кодээ ажыл-агый министри **И. П. Воловченко**, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң бетвелдерниң Күрүне комитединиң даргазы **Л. Р. Корниец**, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазының бирги оралакчызы, РСФСР-ниң Кодээ ажыл-агый продуктуларының бүдүрүлге болгаш белеткел министри **Н. И. Смирнов** чедип келген.

Кыргыданың көрүлдези доозулган соонда, партияның, чазактың удуртукчулары мал ажылында хөй күш кирер ажылдарны комплекстиг механизастаарының машиналарының комплектилериниң делгелгезин, күш кажаазының механизациязын, «Веер» болгаш «Омичка» деп саалда тургузулгаларын көрген. «Союзсельхозтехника» Бүгү-эвилел каттыжыышкынының даргазы **А. А. Ежевский** тайылбыр берген.

(СЭТА).

СЭКП ЛЕНИНИЗМНИҢ УЛУГ ТУГУН БЕДИККЕ АП ЧОРУУР

Ленинниң тургусканы болгаш дапдыктырганы, революцияларның одуга, социализмни болгаш коммунизмни тургузар дээш демиселге каңналган Совет Эвилелиниң алдарлыг Коммунистиг партиязы бодунуң бүгү энергиязын марксизм-ленинизмниң улуг идеяларының амыдыралга боттанышкынынга берип турар. Социализмниң чурттары-биле, бүгү делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын партиялары-биле СЭКП-ниң, Совет чазактың, бүгү совет улустуң харылзааларының үндезининде пролетаржы интернационализмниң принциптери салдынган.

Партия организацияларынга, Совет Эвилелиниң бүгү коммунистеринге СЭКП Төп Комитединиң ажык чагаазын дүүн «Правдага» парлаан болгай. 1963 чылдың июнь 14-те Кыдаттың Компартиязының ТК-зының чагаазы-биле холбаштыр делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң чугула айтырыгларының талазы-биле бистиң партиявыстың туружун Төп Комитет ол чагаага тайылбырлаан.

КБП-ның удуртукчуларының найыралчы эвес көргени, делегейниң коммунистиг шимчээшкининге боттарының-на эгелээни маргылдааны чидигледирер дээш оларның чүткүлдери, бистиң партиявыстың туружун оларның сагыштыы-биле хажыдып турары, бистиң парлап үндүрериниден түр үеде дадагалзап турарывыс КБП ТК-зының июнь 14-те чагаазында чылдактарны шын эвес тайылбырлап турары-биле холбаштыр СЭКП ТК-ның ажык чагаазын парлап үндүрген.

Бистиң шыдажып туттунар чорууувусту кошкаавыс кылдыр билип алгаш, кыдат эштер маргылдааны чидигледирериниң чайладырынга бистиң чүткүлүвүстү болза, совет коммунистерден, совет улустан кыдат удуртукчуларның үзел-бодалдарын чажырар дээн бодал кылдыр айтырынга олар четкеннер. Бо фактыны июль 13-те «Жэньминь жибао» солуннуң мурнуку чүүлүнге база мегелеп тайылбырлаан, ол чүүлде бистиң партиявысче халдаашкынны база катап-катап кылып турар.

Кыдат эштерниң хоралакчы үүлгедиглери, оларның сөөлгү чагаазының утказы болгаш хөөнү болза, акы-дунма партияларның арразында харылзааларның хүлээп алдынган нормаларынга чөрүштүр болуп турар, оларның ол чагааны салдыкпас болгаш шудургу нептередип турар чоруу ол документиге харыыны бээриниң эргежок чугулазын сөглеп турар.

СЭКП Төп Комитединиң ажык чагаазы — ол дээрге аажок улуг ужудузалыг документ-тир. Ол документ эгезинден төнчүзүнге чедир марксизм-ленинизмге шынчы болур чоруктуң ёзузу, коммунизмни тургузуп турар совет улустуң эрге-ажыктарының дугайында, социалистиг чурттарның сырый каттыжыышкынының, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң чаңгыс эвин быжыглаар дугайында, национал-хосталгалыг демиселдиң хөгжүлдезиниң дугайында, тайбынны камгалаар болгаш быжыглаар дугайында сагыш салышкын-биле сиинниккен.

Хөй чылдарда Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы биле Кыдаттың Коммунистиг партиязының аразында харылзаалар эки болуп келген. Бистиң партиявыс, бүгү совет кижилер чаа амыдыралды тургузар талазы-биле улуг кыдат улустуң чедиишкиннеринге өөрүп, ол чедиишкиннерге чоргаарланып турган. Совет Эвилели улусчу Кыдаттың экономиказын хөгжүдеринге улуг дузаламчыны көргүзүп келген. Кыдат Улус Республиканың он чыл оюн-биле холбаштыр Пекинге болган хүлээп алыышкынга эш Н. С. Хрущевтуң чугаалааны болза, Кыдаттың маадырлыг, күш-ажылга ынакшылдыг улузу «эрге-чагырганы бодунуң холунга алган улус чон чүнү кылып шыдаар деп чүвени көргүскен».

Ындыг болза-даа элээн үе мурнунда бир талазында КБП-ның өске талазында СЭКП-ниң болгаш акы-дунма өске-даа партияларның арразында шыңгыы чөрүлдээлер тыптып келген. Москва чөвүлел хуралдарның Декларациязын болгаш Медеглелин «шын тайылбырлаар» деп чылдак-биле кыдат эштер ол төөгүлүг документилерниң чугула чүүлдерин хажыдып, амгы үениң үндезин айтырыгларының талазы-биле онза туруштарны ээлеп, база камгалап турар.

Тургустунуп келген чөрүлдээлерни ажып эртеринге бүгү-ле чүүлдерни СЭКП кылган. марксичи-ленинчи принциптиг үндезинге үзел-бодалдарның чаңгыс эвин катап тургузар дээш эвээш эвес базымнарны кылган. Ындыг болза-даа КБП-ның удуртулгазы ниити эрге-ажыктарны херекке албаан. бодунуң алдагдалдыг угланыышкынын боттандырарын үргүлчүлеп база марксичи-ленинчи партиялар-биле бодунуң чөрүлдээлерин ханыладып турар.

Бир талазында КБП-ның, өске талазында СЭКП-ниң болгаш делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң арразында чөрүлдээлерниң ужур-утказы чүдел? **Бүгү улустарның үндезин эрге-ажыктарынга хамаарыышкан айтырыглар маргылдааның төвүнде туруп турар. Ол болза дайынның болгаш тайбынның, делегейниң социалистиг системазының ролюнуң болгаш хөгжүлдезиниң, кижиге чүдүүр чоруктуң идеологиязынга болгаш практиказынга удур демиселдиң айтырыглары, делегейниң ажылчын шимчээшкининиң болгаш национал-хосталгалыг демиселдиң стратегиязының болгаш тактиказының айтырыглары-дыр.**

Делегейниң коммунистиг шимчээшкини ол айтырыгларга ылаптыг болгаш тодаргай харыыларны берген. Коммунистиг партияларның чаңгыс эп-сеткилдиг бодалы-биле алырга, анаа аажок улуг рольду СЭКП-ниң XX съездизи ойнаан. Бүгү коммунистиг шимчээшкининиң хөгжүлдезинге чаа үе-чаданы ол съезд ажыткан. Ындыг үнелээшкинни кыдат удуртукчуларның холунуң ужүүн база салганы 1957 чылдың Декларациязында болгаш 1960 чылдың Медеглелинде бижээн.

Дайын болгаш тайбын дугайында айтырыг амгы үениң үндезин айтырыы болуп турар. Ам ол айтырыг кажангызындан-даа артык чидиг туруп турар болгаш оон үнелээшкинниң эрги хемчээлдер-биле көрүп болбас. Бистиң үевисте кижи төрелгетенниң мурнунда чүгле чаңгыс шилилге бар: чок-ла болза тайбын болгаш тайбын кожа-хелбээ догуннаашкын, чок-ла болза үрегдекчи дайын. Оон өске чүү-даа турбас — чаа дайын, бир эвес өөскүп үнер арганы анаа берипсе, термоядролуг дайын болу бээр, ол болза чүс-чүс миллион кижилерни кырып узуткаарынга чедирер.

СЭКП болгаш өске-даа марксичи-ленинчи партиялар, боттуг байдалдарны барымдаалааш, чаа делегей дайынның чайладыры черле күүсеттинип болур сорулга деп санап турар. Коммунистерниң төөгүлүг ролю — термоядролуг дайынны чайладыры дээш калбак улус массаларның демиселин организастаары болгаш баштаары болур.

А КБП-ның удуртукчуларының туружу кандыгыл? Кыдат эштер болза амдыызында империализм бар турда, дайынны чок кылып болбас дээр, тайбын кожа-хелбээ догуннаашкын — иллюзия болгаш ол социалистиг чурттарның даштыкы политиказының чингине принциви боор шыдавас дээр, тайбын дээш демисел революстуг демиселге шаптыктап турар дээр дугайында тезисти пропагандалап турарлар. Кыдат эштер «өлүп дүшкен империализмниң буурундуларынга», өскээр чугаалаарга, термоядролуг дайынны өөскүткениниң түңнелинде, «магадаачыг келир үе тургустунган турар» деп бадыткавышаан, дайынга чүс-чүс миллион кижилерниң амы-тынын когарадып болурунуң дугайын безин медеглеп турарлар.

«Бис аңгы-аңгы социал тургузуглуг күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынының ленинчи политиказын чорудуп келген, чорудуп турар болгаш моон соңгаар-даа чорудар бис. Бистиң партиявыс ону бүгү совет улустуң мурнунга-даа, бүгү өске чурттарның улустарының мурнунга-даа бодунуң хүлээлгези кылдыр көрүп турар. Тайбынны хандырары — социалистиг системаны быжыглаарынга эң-не ажыктыг арга-биле дузалаары база, ынчаарга-ла, хосталгалыг демиселдиң бүгү чорудулгазынга, делегейниң революстуг чорудулгазынга оон салдарын күштелдирери ол болур, деп СЭКП-ниң ТК-зы медеглеп тур» — деп, ажык чагаада чугаалап турар.

Сталинга чүдүүр чоруктуң уржуктарынга удур демисел дугайында айтырыгның талазы-биле КБП-да СЭКП болгаш марксичи-ленинчи өске-даа партиялар-биле шыңгыы чөрүлдээлер туруп турар. Марксизм-ленинизмге таарышпас кижиге чүдүүр чорукка болгаш оон хоралыг уржуктарынга удур демиселди бүгү коммунистиг шимчээшкин шын билген болгаш деткээн. Кижиге чүдүүр чоруктуң уржуктарынга удур демиселге бистиң партиявыстың болгаш оон Төп Комитединиң илереткени идим, эрес чоруун болгаш ёзулуг ленинчи принципалдыын совет улус, акы-дунма марксичи-ленинчи партиялар төлептии-биле үнелээн.

Ол ажыл-чорудулганы ол үеде кыдат удуртукчулар база хүлээп көргеннер. Олар СЭКП-ниң XX съездизиниң бүгү делегейге аажок улуг ужур-дузазының дугайын чугаалап турганнар. Ынчалза-даа ам кыдат эштер шыңгыы эргилдени кылганнар. Олар кижиге чүдүүр чоруктуң камгалакчызының ролюн бодунга алганнар.

Бистиң партиявыстың политиказында ленинчи курстуң тиилелгези херек кырында чүү болганын бөгүн бүгү делегей көрүп турар. СЭКП-ниң XX, XXI болгаш XXII съездилериниң шугумун боттандырганы бистиң чуртувустуң амыдыралынга кайы хире магалыг түңнелдерни бергенин харын практика бүзүрелдии-биле херечилеп турар.

СЭКП-ниң XXII съездизиниң бир эп-сеткил-биле хүлээп алганы коммунистиг ниитилелди тургузарының программазы бүгү кижи төрелгетенниң идегелиниң чырыткызы апарган. СЭКП-ниң Программазы — коммунистиг ниитилелди тургузарының өндүр чаагай планын кыдат эштер кайы-хамаан чок бактаарын оралдажып турарын дыңнаары совет кижилерге элдептиг болгаш черликсиг болуп турар. Кыдат удуртукчулар ССРЭ-де аңгы демиселдиниң дугайында, бүгү улустуң күрүнезинге болгаш бүгү улустуң партиязынга хамаарышкан СЭКП-ниң Программазында чүүлдерни чазыглыг дээр хөөн дугайында марксизмден ырак бодалдар-биле чүдүртүнүп турарлар.

«СЭКП бүгү улустуң политиктиг организациязы апаргаш, бодунуң массалар-биле харылзаазын быжыглаан, улам-на улуг күштүг алган, улам-на бедик чурумнуу-биле ылгалып турар. Социализмниң тиилээни-биле ажылчын аңгының идеологиязы — марксизм-ленинизм — бүгү улустуң, оон мурнакчы кезээниң идеологиязы апарган. Ажылчын аңгының эчис сорулгазы — коммунизмни тургузары — бүгү улустуң эчис сорулгазы апарган. Коммунистиг идеологияның салдарының ол күштелиишкининге марксистер-ленинчилер чүгле өөрүп болур болбайн канчаар. Ленин мөчээн сөөлүнде бистиң партиявыс чаа делегейни тургузары-биле холбашкан эң-не берге сорулгаларны шиитпирлээринге кажан-даа мындыг күштүг аргалыг турбаан деп бис чугаалап болур бис» — деп, СЭКП ТК-ның ажык чагаазында чугаалап турар.

Делегейде байдалдарның өскерлиишкининиң ылаптыг анализинге үндезилээш, акы-дунма партиялар Москва чөвүлел хуралдарының документилеринде тайылбырлаттынган үениң марксичи-ленинчи характеристиказын ажылдап кылганнар, боттарының ниити шугумун тодараткаңнар, делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң стратегиязын болгаш тактиказын ажылдап кылганнар. Тайбын, демократия, национал хамаарышпас чорук болгаш социализм дээш демисел — марксичи-ленинчи партияларның ниити шугумунуң, бүгү делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң амгы үе-чадада чингине шугумунуң утка-шынары бо-дур. Амгы үениң төвүнде делегейниң ажылчын аңгызы болгаш оон алдарлыг төвү — ниитилел хөгжүлдезиниң шиитпирлиг факторун апар чорууур социализмниң делегей системазы туруп турар деп СЭКП, өске-даа марксичи-ленинчи партиялар санап турар.

Ленинниң өөреткени болза: **«...Бүгү делегей революциязынга бодувустуң кол салдарывысты, бодувустуң ажыл-агый политикавыс-биле чедирип турар бис... Бо турушка демисел бүгү делегей хемчээлинче шилчиттинген. Бо сорулганы шиитпирлеп алзывысса — ынчан бис бүгү делегей хемчээнге ылаптыг болгаш үзе тиилеп алыр бис».**

Совет Эвилелиниң коммунистери, социализмниң өске-даа чурттарының коммунистери улуг Ленинниң чагыгларын быжыы-биле шиңгээдип алганнар. Бөгүн делегей революциязы социализмниң делегей системазын быжыглаарын дамчыштыр, капиталистиг чурттарның ажылчыннарының революстуг аңгы демиселин дамчыштыр, Азияның болгаш Африканың улустарының национал-хосталгалыг демиселин дамчыштыр, агрессичи дайыннарга удур тайбын дээш демиселди дамчыштыр, калбак улус массаларның антимонополистиг демиселин дамчыштыр чоруп турар деп олар санап турарлар.

Ынчалза-даа кыдат удуртукчулар болза делегейниң коммунистиг шимчээшкининге, революсчу бүгү күштерге — ышкындырыглыг болгаш хоралыг угланыышкынны дөгээрин оралдажып турар. Олар боттарының «чингине шугумун» саналдап турар. Ынчаарга ол дээрге аңгы талазы-биле күштерниң боттуг дензигүүрүн болгаш үе-шагны барымдаалап көрбээн, ажылчын аңгының ындыг эң-не эргенгей сорулгаларын дес-дараалап санааны ол боордан башка, оон өске чүве эвес-тир, ол дээрге делегейниң ажылчын аңгызындан, национал-хосталгалыг шимчээшкининден, социализмниң делегей системазындан хоорлуруунга чедирип турар.

Ажылчы чоннарының революсчу демиселин деткииринден, Азияның, Африканың, Латин Американың национал-хосталгалыг шимчээшкинин деткииринден СЭКП ойталап турар дээр чергези-биле бужар бадыткалды кыдат эштер көдүрүп турар.

Эш Н. С. Хрущевтуң чугаалааны болза:

«Бисче, совет коммунистерге, Октябрь революциязының өөдарынга капиталистиг ниитилелди социалистиг ниитилел кылдыр революсчу ёзу-биле чаартыры хүлээп алдынган эргежок чугула чүүлдүң үндезини болуп турар. Социализмче оруп пролетаржы революцияның болгаш пролетариаттың диктатуразын тургузарының оруу-биле чыдып турар. Ынчаарга социализмче шилчииринин хевирлерин ап көөрге, СЭКП-ниң XX съездизиниң айтканын ёзугаар алырга, олар улам-на янзы-бүрү бөлү берип турар».

Амгы үениң үндезин политиктиг болгаш теоретиктиг айтырыгларының талазы-биле Кыдаттың Коммунистиг партиязының удуртукчуларының алдагдалдыг үзел-бодалдары болза делегейниң социалистиг лагериниң болгаш делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң чаңгыс эвин божаннадырынче угландырган оларның практиктиг ажыл-чорудулгазы-биле тудуш холбаалыг. Кыдат удуртукчулар пролетаржы интернационализмниң принциптерин тооп көрбейн, коммунистиг партияларга болгаш оларның удуртукчуларынга каржызы-биле удурланып, хөй-хөй партияларның иштинге оларда фраксылыг бөлүгделдерни деткиирин оралдажып турарлар.

СЭКП-ге болгаш марксичи-ленинчи өске-даа партияларга боттарының халдаашкыннарынга КБП-ның удуртукчулары онза черни югослав айтырыгга холбаштырып турар чүүл бар. Коммунистиг шимчээшкинде болуп турар бергелер дээрге Совет Эвилелиниң болгаш социализмниң өске-даа чурттарының Югославия-биле харылзааларының экижээни-биле болдунган дээр хирези-биле байдалды олар ынчаар көргүзүп турар. СЭКП-ниң болгаш ЮКЭ-ниң арразында идеология талазының элээн принциптиг айтырыглар талазы-биле чөрүлдээлер ам-даа бар болуп артып турар деп чүвени совет коммунистер, акы-дунма бүгү партиялар билирлер. Ынчаарга анаа үндезилээш, Югославияны социализмден «хоора тырттып кааптарга» шын болур бе ынчаш?

1960 чылда Москвага болган чөвүлел хуралдың соонда эрткен үе болза анаа ажылдап кылган, делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң программазының шынның долузу-биле бадыткаан болгай. Амгы үениң антиимпериалистиг күштери улам чаа-чаа тиилелгелерни чедип ап турар. Делегейниң революстуг шимчээшкинниң чайгылыш чогу-биле бүрүнгаарлап бар чыдар.

Москвага болган чөвүлел хуралдарның Декларациязының болгаш Медеглелиниң принциптиг үндезининге даянгаш Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы социализм чурттарының, делегейниң бүгү коммунистиг шимчээшкининиң чаңгыс эви болгаш сырый каттыжыышкыны дээш демисежип келген болгаш моон соңгаар-даа демисежир. Ажык чагаада чугаалааны болза: **«Кыдаттың Коммунистиг партиязы-биле чаңгыс эпти быжыглаарынга, Ленинниң тугунуң адаа-биле делегейниң коммунистиг шимчээшкинин сырый каттыштырарынга, делегейниң социалистиг системазының чурттарын улам сырый каттыштырарынга, колониализмге удур демисежип турар бүгү улустарга боттуг дузаламчыны көргүзеринге, тайбынның херээн болгаш бүгү чер бөмбүрзээнге коммунизмниң өндүр улуг идеалдарының тиилээринге бистерниң шыдаар-ла бүгү чүүлдеривисти кылып келген-даа бис, моон соңгаар-даа кылыр бис дээрзин партияның мурнунга, бүгү совет улустуң мурнунга СЭКП Төп Комитеди бүгүге харыысалгалыг-биле медеглеп тур».**

Ол шугум СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлеринде чайынналчаа-биле көргүстүнген. Делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң күштерин улам ынай сырый каттыштырар талазы-биле Төп Комитеттиң Президиумунуң, СЭКП ТК-ның Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш Н. С. Хрущевтуң политиктиг шугумун, а ол ышкаш Кыдаттың Коммунистиг партиязының Төп Комитеди-биле арразында харылзааларының талазы-биле СЭКП ТК-ның ап чоруткаңы тодаргай хемчеглерни база ходелдиишкиннерин Пленум бир үн-биле чүүлдүг деп көрген.

Эвилелдешкен республикаларның компартияларының пленумнары, бистиң чуртта чорудулган турар партия активиниң хуралдары СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин изиг-биле чүүлдүг деп көрүп, бистиң партияга болгаш коммунистиг өске-даа партияларга удур КБП ТК-ның халдаашкыннарын нүгүлдүг болгаш үндезин чок чүүл-дүр деп көрүп, шыңгыызы-биле ойтур шаап турар. Бистиң бүгү партиявыс, бистиң бүгү улузувус партияның ленинчи Төп Комитедин юлгандыр улам сырыйы-биле каттыжып, боттарының бүгү күштерин коммунизмни тургузарының өндүр улуг программазын боттандырарынче угландырып турар. Революсчу чаңчылдарга, пролетаржы интернационализмниң принциптеринге шынчы бистиң ленинчи партиявыс коммунистерниң өндүр улуг армиязының бирги одуруунда чоруп турар. Ол партия моон соңгаар-даа акы-дунма партиялар-биле харылзааларны чайгылыш чокка болгаш тендиш дивейн быжыглаар, тайбын, национал хамаарышпас чорук, демократия болгаш социализм дээш, марксизм-ленинизмниң долузу-биле тиилээри дээш демисежир.

(«ПРАВДАНЫҢ» мурнуку чүүлү).

Республикада мал продуктуларының садып алыышкыны

(1963 чылдың июль 10-га чедир хуу-биле).

Районнар	Сүт	Эът	Дүк
Чөөн-Хемчик	50,3	26,0	65,7
Барыын-Хемчик	45,2	26,4	55,5
Улуг-Хем	41,3	27,9	55,8
Чөөн-Хемчик эргелелиниң түңү	45,2	26,8	58,6
Каа-Хем	52,7	26,8	72,7
Таңды	52,0	29,1	57,8
Бии-Хем	43,4	27,7	74,7
Тожу	37,7	1,5	97,8
Таңды эргелелиниң түңү	48,7	27,1	66,2
Тес-Хем	48,8	26,5	95,3
Өвүр	47,3	29,8	61,5
Тес-Хем эргелелиниң түңү	48,3	27,4	84,6
ООН ИШТИНДЕ СОВХОЗТАР:			
Дуржулга станциязы	60,6	30,2	65,0
«Тиилелге»	57,7	23,9	63,8
«Тес-Хем»	53,3	24,8	96,6
«Сүт-Хөл»	51,2	25,2	61,4
«Найырал»	51,2	24,0	56,6
«Чыраа-Бажы»	49,3	25,0	60,6
«Элегес»	48,8	26,3	53,5
«Межегей»	47,7	24,6	53,7
«Барлык»	47,1	27,7	57,4
«Улуг-Хая»	46,4	31,6	55,9
«Шекпээр»	41,6	25,3	53,2
«УТКА 25 чылы»	40,4	26,6	47,4
«Өөк»	34,8	23,8	57,5
«Тээли»	30,9	28,4	65,8
«Көк-Тей»	23,2	32,3	—

Чартык чыл төнген, ам чылдың ийиги чартыы эгелээн. Үстүнде санвар чүнүң дугайын чугаалап турары?

Күрүнеге сүт садар талазы-биле дуржулга станциязы, «Тиилелге», «Тес-Хем», «Сүт-Хөл», «Найырал», эът садар талазы-биле «Улуг-Хая», «Көк-Тей», дүк садар талазы-биле «Тес-Хем», «Тиилелге», «Тээли» совхозтар болгаш дуржулга станциязы мурнап чоруп турарлар. Оларның иштинде дуржулга станциязының шуптту көргүзүглери эки болуп турар.

Күрүнеге дүк садарының чыл планын Тес-Хем, Тожу районнар бүрүн күүседир чыгай берген. Мал ажылының продуктуларын белеткээринге Чөөн-Хемчик район мурнап турар.

Ынчалза-даа дендии хожудап турар ажыл-агыйларны болгаш районнарны айытса чогуур. Чылдың чартыы эрте бергенде, чамдык районнарда план күүселдезин бежен хууже безин чоокшулавайн турары черле кайгамчык. Тожу район сүт садарын чүгле 37,7 хуу, а эът садарын 1,5-ле хуу күүсеткен.

Сүт болгаш эът садар талазы-биле «Көк-Тей», «Тээли», «Өөк» совхозтар хожудап турар. Дүк садарының чыл планын «УТКА 25 чылы», «Шекпээр», «Улуг-Хая», «Межегей» совхозтар ам-даа 60 хуу безин чедирбээннер.

Сорулга болза чылдың ийиги чартыының эгезинден-не ол хожудаашкыннарны эдип-чазап алыры, шупту көргүзүглер бир дески, эки чоруп турар кылдыр ажылды организастаары болуп турар.

Эш С. Ч. Кууларга Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны деп хүндүлүг атты тывсыр дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң

ЧАРЛЫЫ

Тыва АССР-ниң ниитиниң мал ажылын хөгжүдер талазы-биле ачы-хавыязы дээш Таңды районнуң «Межегей» совхозунуң хойжузу Сүрүнчап Чыырмаевич Кууларга **Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны деп хүндүлүг** атты тывсыр.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы
Б. ДОЛЧАНМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретарының хүлээлгезиниң күүседикчизи К. ДИНГА.

Кызыл хоорай.
1963 чылдың июль 11.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаттарынга

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң бирги чыышкының дөрткү сессиязы 1963 чылдың июль 19-та эртенгиниң 10 шакта хөгжүм-шии театрынга ажыттынар.

Тыва АССР-ниң депутаттарын болгаш сессияга районнардан чалап келдирген эштерни бүрүткээрин июль 17 болгаш 18 хүннеринде эртенгиниң 9 шактан кежээкиниң 9 шакка чедир Министрлер Чөвүлелиниң бажыңының ийиги кадында № 27 өрээлинге чорудар.

Краснодар край. Бүгү-эвилелдиң чарыжының инициаторлары — Усть-лабинскиниң тараажылары гектар бүрүзүнден тарааның 200 пуд дүжүдүн өстүрер деп боттарының хүлээлгезин алдарлыы-биле күүседип турар. Зонаның колхозтары болгаш совхозтары ам безин чаа дүжүттүң бир миллион хире пуд тараазын элеваторларга чедирген.

Ленин аттыг көдээ ажыл-агый артелиниң ажыл-ишчилери байлак дүжүттү өстүрген. Ол колхозтуң шөлдеринде 22 комбайн болгаш ол хире санныг жаткалар ажылдап турар. 50 автомашиналар тарааны элеваторже сөөртүп турар.

Тавычылар чыып турар механизаторлар гектар бүрүзүнден 34—36 центнер кызыл-тасты бастырып ап турар.

Чурукта: Ленин аттыг колхозтуң шөлдеринде белүк комбайннар-подборщиктерниң ажылдап турары.

Фото Е. Шулеповтуу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Усть-лабинчилерниң төлептиг үлегер-чижээ

Бүгү-эвилелдиң чарыжының инициаторлары боттарының хүлээлгезин бедиткен.

Олар Төрээн чуртка 15,4 миллион пуд тарааны бээр.

КРАСНОДАР. («**Правданың**» **корреспондентизи**). Бо айның мурнунда Усть-Лабинск бүдүрүлге эргелелиниң ажыл-ишчилери чер ажылдыгларының Бүгү-эвилел чарыжының инициаторлары болуп үнгеннер. Бүгү чурттуң мурнунга олар мындыг сөзүн берген: тараа культураларының 200 пуд дүжүдүн өстүрер болгаш күрүнеге 13,4 миллион пуд тарааны садар. Салдынган сорулга чиик эвес болган. Хөй тараа дээш күжениишкиниг демисел хүндүс-даа, дүне-даа соксавайн келген. Эрткен час берге час болган. Чер ажылдыглар бойдустуң дошкун чорууңга эрес-маадырлыг күш-ажылын болгаш бедик организастыг чорууң удур тургусканнар. Олар айыткан агротехниктиг хемчеглерни шыңгыы күүсеткен.

Ажылдың түлүк үези келгени бо. Кижилерниң кызымаккай күш-ажылынга чер элбек дүжүт-биле харыылаан. Усть-лабинчилер Кубаньда күзүн чажып тараан кызыл-тастың эң бедик дүжүдүн өстүрген. 56 муң гектар тараа культураларының га бүрүзүнден 34 центнер дүжүттү бастырып алган. Тавычыларны чыыр болгаш бастырар ажыл үргүлчүлеви-шаан.

Бүдүрүлге эргелелиниң колхозтарының болгаш совхозтарының мурнакчы кижилери — механизаторлар, бригадирлер, тускай эртемниглер, ажыл-агыйның удуртукчулары Усть-Лабинск хоорайның Культура бажыңынга июль 13-те чыглып келген. Усть-лабинчилер боттарының курлавырларын база катап санап көрген. Мурнунда алган хүлээлгелер улуг эдилгени киирип болур деп түңнелди олар кылганнар.

Эргелелдиң парткомунуң секретары А. А. Пахомов дыңнадыгны кылган.

— Бистиң алган хүлээлгелеривис чедиишкиниг күүсеттинип турар! — деп ол чугаалаан. — Күзүн чажып тараан кызыл-тастың келилдези доозулган. Чер болганга эки дүжүттү өстүргенин демдеглээри өөрүнчүг-дүр. Колхозтар болгаш совхозтар гектар бүрүзүнден 200 болгаш оон хөй пуд тарааны бастырып алган. Гектар бүрүзүнден 30 центнерден кудукуду тараа алган чаңгыс-даа ажыл-агый чок. Бис шөлдерниң ажыл-ишчилери-биле сүмелешкен бис. Мурнунда алган хүлээлгелерни катап көөр дугайында олар идепкейлии-биле деткип турар. Колхозтар болгаш совхозтар бистиң мурнунда айыткавывыс 13,4 миллион пуд тарааны эвес, а 15,4 миллион пудту, оон иштинде Кубаньның эки шынарлыг 13 миллион пуд кызыл-тазын күрүнеге садып болур аргалыг болуп турар. Мынчангаш мурнунда алдынган хүлээлгеден ажыр ийи миллион пуд тарааны элеваторларга чедирген турар.

Ажыл-агыйларның удуртукчулары, бүдүрүлгениң мурнакчылары доктуу, ынчалза-даа ажыл-ишчи ёзу-биле чугаалап турганнар. «Кубань» колхозтуң даргазы И. Т. Сидоренконуң медеглээни:

— Тараа — бистиң күрүневистиң күжү болгаш күчүзү-дүр. Бо чылын бисте дүжүт элбек болган, ынчангаш чуртка хөй тарааны садып болур бис. Колхоз пландан ажыр 200 муң пуд тарааны элеваторга чедирер деп турар.

Бедиткен хүлээлгелерни алган дугайын Свердлов аттыг колхозтуң даргазы А. Б. Быканов, «Победа» көдээ ажыл-агый артелиниң бригадири С. Н. Донченко болгаш өскелерде чугаалап турган.

Үрезиннерни уварынга-даа, колхозчуларга күш-хүнүнге тывсырынга-даа тараа четчир дээрзин санал бергеннер чаңгыс эп-сеткил-биле чугаалап турганнар. Шөлдерде кукурузаның болгаш өске-даа культураларның эки дүжүдү быжып турар. Ол болза малдың чем-суурун быжыглаарынга шыңгыы идиг болур.

Боттарының аргаларын база катап көөр болгаш Төрээн чуртка хөй тарааны бээр деп крайның бүгү ажыл-ишчилерин усть-лабинчилер кыйгырган.

Кубаньның тарааджыларының сорук кииргичи үлегер-чижээ — ханы патриотизмниң, Төрээн чуртунуң мурнунга боттарының хүлээлгезин көдээниң ажыл-ишчилериниң бедии-биле медереп, билип турарының чайынначак илерээшкини-дир.

В. ЯХНЕВИЧ.

ШКОЛАЛАРНЫ ЧАА ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЫЛЫНГА БЕЛЕТКЭЭРИ—БҮГҮ ЧОННУҢ ХЕРЭЭ

Чоокта чаа Тыва АССР-ның Министрлер Чөвүлели 1963—64 өөредилге чылынга школаларны, күрүне хандырылгалыг интернаттарны, башкылар квартираларын болгаш школа назы четпээн уруглар албан черлерин белеткээр дугайында делгерецгей докладты хүлээп алган. Ында бо чылдың август 15-ке чедир хуусаалап школаларның, школа-интернаттарның, күрүне хандырылгалыг интернаттарның, уруглар бажыңнарының, дузалаар болгаш тускай школаларның база школа назы четпээниниң албан черлериниң үүрмек болгаш капитал септелгелерин дооскан турарын айыткан. Көдээ черлерге септелге ажылдарын колхозтар, совхозтар база үлетпүр ажыл-агыйлары, а район төптеринге —«Коммунтудугуунуң» участоктары кылыр.

Эртен чылда школаларны эки белеткээр дээш социалистиг чарыштың тиилекчизи кызыл туктуг Чөөн-Хемчик районуу школалар септелгезин организастымы-биле эгелээн. Тываның көдээ школаларының төөгүзүнде ховар болуушкун — ол районнуң Хайыракан сес чыл школазы чаңгыс кадаг-даа эжикке какпайн чыткаш, чаа өөредилге чылынга белен. Ооң директору эш Куулар база өөредилге эргелекчизи эш Золотухин школачыларының эт-севиинге, төрээн школазынга ол хире ынаан чедип алганнар. Өөреникчилер коллективиниң активи кузун болур бүдүрүлге бригадаларының слёдуига министерствонуң күсели-биле чалаарын шиитпирлээн.

Тыва АССР-ның Дээди Совединиң депутады эш А. К. Аракчаа, школалар директорлары эштер Семис-оол, Калдар-оол, колхозтар баштаар черлериниң даргалары эштер Комбу база Хунажык олар Ийме болгаш Баян-Тала школаларының септелге ажылын айыткан хуусаа бетинде доозарын чедип алганнар. Иймениң колхозчулары школазын үлегерлиг белеткээр болгаш республиканың школаларын чогуур өйүнде белеткээр дугайында колхозчуларга, совхозтар ажылчыннарынга база бүгү чонга кыйгырыг үндүрген. Оларның социалистиг чарыжының күүселдезин организастаар талазы-биле колхозта партбюронуң секретары эш Борбай-оолдуң ачы-хавыязы улуг.

Ийме болгаш районнуң өске-даа школаларының печкаларын септээр база чаа печкалар салыр талазы-биле мастер Ооржак Семис-оол Калбакбаштыгович ёзулуг кызымак ажылдап турар. Ол доктааттынган графикти хуусаа бетинде күүседип келген. Ооң салган печкаларын дээн-ле үрелбес. Улус өөредилге органнарының ажылынга чедирген дузазы дээш эш Ооржакты Чырыдымышкын министерствозу хүндүлүг бижик-биле шаңнаан. Чөөн-Хемчикте 29 үүрмек септелге негээр школа бажыңнарындан 9-ту, 8 капитал септелге негеттинер бажыңнардан хөй кезии, 15 үүрмек септелге негеттинер интернат бажыңнарындан 5-ти июль 1-ге чедир септеп апкан.

Школаларның бажыңнарын, ооң иштн-даштын үргедээр чорууктар Таңдыда бар. Ийи чыл бурунгаар ажыглалга кирген Хову-Аксы сес чыл школазының ийи кат бажыңында соңгаларының үштүң бирээзи бузук, шалалары база иштики штукатура шуут баксыраан. Элегестиң интернадын, Бай-Хаактың школазы база оон дээрдевес. Улус ажыл-агыйында көрдүнген Бай-Хаакта 520, Дүргенде 320 база Чедерде 320 олуттуг школа тудугларынга херекээр акшадан чүгле Дүргенде 5 муң. рубль ажыглаттынган.

Таңдының бүдүрүлге эргелели, парткому, райкүүскому база улус өөредилге килдизи эртеен чазыгларын эдип, бүгү ажыл-агый удуртукчулары болгаш школа директорларын школа септелгелеринче кичээнгейлиг болурунче сагыш салыр ужурлуг.

Септелгеге сылдап алгаш, эт-сепке кам чок, үрелиишкиннерин-бузуушкуннарны Сарыг-Сеп школазынга болдурган. Ону сагындырып чугаалаарга, школа директору эш В. А. Чигарских тоон көрбээн. Кончуг хөй өөредилге херекселдери, ооң иштинде физиканың база биологияның ховар көргүзүг материалдары септеттинер хамаан чок, холдан шуут үгееш илерээн. Ынчаар септелге кылырын хоруур херек.

Школаларга оттулар ыяш болгаш хөмүрнүң белеткели чүгээр болза-даа, ооң сөөртүлгези кончуг сула чоруп турарын демдеглээр чогуур. Чижээлээрге, белеттеттинген 73 муң кубометр оттулар ыяштың чүгле 36 муң кубометри республиканың школаларында дүжүрттүнген. Планда көргүстүнген 28 муң тонна хөмүр даштан чүгле 3600 тонна сөөртүнген. Ыяш сөөртүлгезиниң талазы-биле эң сөөлгү черлерни Барыын-Хемчик, Каа-Хем районнар ээлеп турар. Барыын-Хемчикте 19 муң кубометр ыяштың 3,5 муң кубометри, 6 муң тонна хөмүрнүң чүгле 150 тоннасы сөөртүнген, а Каа-Хемде 6 муң кубометр ыяштың чүгле 1 муң кубометри дүжүрттүнген, бир-даа тонна хөмүр чок.

Ыяш талазы-биле берге Өвүр, Тес-Хем районнарда, хөмүрү мырыңай чанында Таңдыда оттулар чүүл белеткели кошкак чоруп турар. Арткан ыяшты база хөмүрнү амдызында транспорттуң биче хостууы ажыглап алгаш, бир-ийи неделяда школаларга сөөртеен турарын райкүүскомнар, ажыл-агый удуртукчулары болгаш ыяш эргелели хандырар ужурлуг.

Школаларны чаа өөредилге чылынга белеткээр талазы-биле нииты байдал мындыг. Барыын-Хемчиктиң 61 школа бажыңнарындан чүгле 18, ооң иштинде 3-жү капитал септелге-биле белеттеттинген, Каа-Хемниң—21-ниң чүгле бирн, Бии-Хемниң—25-тиң 9-зу Таңдының—35-тиң чүгле 5-жи үүрмек септелге-биле кылдынган, Улуг-Хемниң—35-тиң иштинден чаңгыс-даа бажың белен болбаан. Интернаттар база башкылар бажыңы септээр талазы-биле белеткелдиң чорудулгазы оон-даа дора.

Школага чыл бүрүде бир-ле материалдыг база кылыптары чаңчыл болган Барыын-Хемчиктиң «Мурнакчы» колхозунуң ажыл-ишчилери СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин таныжып тургаш, Шуй ортумак школазынга 3500 кубометр ыяшты август 1-де доозазын сөөртүрүн, интернатты халас септеишаан, 15 кижи чурттаар бир ниити чуртталга бажыңын бээрин, 10.000 тууйбуну, 4 тонна чугайны, 15 кубометр дилген ыяшты бээрин болгаш өске-даа чугула хүлээлгелерни алгаш, оозун эки күүседип эгелээннер. Ындыг болза-даа ол кайгамчыктыг патриотчу эгелээшкин районнуң өске ажыл-агыйларындан изиг деткимчени көрбээни хомуданчыг.

Школаларны чогуур өйүнде септээр ажылга чамдык ажыл-агый удуртукчулары кичээнгей салбас чорук Тес-Хемниң Эрзинде, Моренде база Сарыг-Булуңда илерээн. Ленин аттыг колхозтуң баштаар черниң даргазы эш Чимба болгаш Эрзин көдээ Советтиң даргазы эш Женнен Кызыл-сылдыс школазынга чаңгыс-даа кубометр ыяш белеткедир дугайында сагыш салбааннар. Ак-Эрик, Чыргаланды болгаш Самагалдай школаларын ылап чылыглаары негеттинин турда, мында септелгеге ёзу барымдаалаар — херектиг, херек чок-даа бол, шала будуур. Хаалаларда үүрмек оюктар чаар чүүлдер коступ тургулаар. Янзы-бүрү өң будуктар-биле шалалар, эжиктер, соңгалар будааш, септелге доозуп дигилээр, аңаа хөй акшалар чарыгдаар чоруктар Барыын-Хемчик, Улуг-Хем районнарында база бар. 1963—64 өөредилге чылынга школаларны белеткээриниң үезинде физика, химия, биология база черчение кабинеттерин мяавыла тургузарын, оларны дериг-херекселдер, янзы-бүрү реактивтер-биле хандырган турарын Чырыдымышкын министерствозунга, райкүүскомнарга, Кызыл хоорай күүскомунга болгаш улус өөредилге килдистеринге онааган. Ортумак школаларга чүгле кабинеттер дериирнге Министрлер Чөвүлели бо чылын 50 муң рубльди баш бурунгаар көрген. Ындыг турбуже, оон кайы-даа район чаңгыс копеек безин чарыгдаваан. Шүгүмчүлелдии-биле көөрге, республикада негелделерге чедир тургустунган база дериттинген кабинеттер тывары берге. Ону уттуп болбазы чугула.

Үстүнде айыткан кабинеттерни чаа өөредилге чылынга чедир белеткеп албаан бүдүрүлге өөредилгелиг 11 чыл школазын комиссия хүлээп албазын сагындырары чугула.

Республиканың ном үндүрер чери (директору эш Н. К. Тава-Самбуу) чаа өөредилге чылынга чедир 12 өөредилге ному үндүрер планын хуусаа бетинде—июнь 20-де күүсеткен. Ол ак-сеткилдиг кыжениишкиниң эки түңнели-дир. Ындыг болза-даа өөредилге номнары чедишпес төлээде холда арткан артык номнарны школалар, өөреникчилер, ном дажыкчылары, интернаттар, төреддер, албан черлери, бүдүрүлгелер таарыштыр чүс хуу садып алган турарын чедип алыр ужурлуг бис. Ындыг турбуже, өөредилге номнарының садып алымышкыны Тес-Хем, Таңды, Тожу болгаш Улуг-Хем районнарының школаларында багай чоруп турар. Районо эргелекчилери эштер Дамдың-Сүрүң, Гайдук, Достай, Шаңна, комсомол, профэвилел организацияларының база херээженнер чөвүлелдериниң дузаламчызы-биле август 1-ге чедир өөреникчи бүрүзүнге четчир номнарны холдан садып алган турар болгаш оларның иштинде септелге негеттинерлерин хырбалаарын база доозар ужурлуг.

Өөредилгениң бүгү-ле херекселдерин школаларга чогуур өйүнде экээри, көргүзүг материалдарын болгаш өөреникчилериниң политехниктиг база бүдүрүлгелиг өөредилгезинге херекселдерни, дериглерни чүгле күске чедирери каттыг эвес, а харын бүрүнү-биле эмгелеп, септелгезин доозары школа удуртукчуларының, профэвилелиниң чер-чер комитеттериниң хүлээлгези болур.

Министрлер Чөвүлелиниң чанында капитал тудуг килдизиниң начальниги эш Иванов улус өөредилгезиниң дыка хөй, ооң аразында Шагаан-Арыгда болгаш Кызыл хоорайда эң чугула тудугларны эң харыысалгазы-биле чорудуп турар. Чырыдымышкын министерствозунуң, ооң Каа-Хем, Таңды, Улуг-Хем улус өөредилге килдистериниң негелдени кошкатканын ажыглап алгаш, көдээ тудуг эргелели Дүргенде школа тудуун соксаткан. «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң Иштии-Хемде школа тудуун кончуг оожум чорудуп турар, а Каа-Хемниң Ильинкада «Тиилелге» колхозу, Бүрен-Бай-Хаакта Ленин аттыг колхозу мырыңай-ла чоокта чаа шимчении эгелээн. Сентябрь 1-ге чедир 1550 олуттуг школа бажыңнарын ажыглалга бээри белен эвес сорулга. Тес-Хем районуу О. Шынаада школа тудуун, Чөөн-Хемчиктиң Чадаанада школа алгыдымышкынын, Барыын-Хемчиктиң Кара-Хөлде школа тудуун, башкылар чурттаар ийи-ийи квартираларын район бүрүзү база ажыглалга кирер ужурлуг.

Парталарны, столдарны, сандайларны чазаары бо чылын багай эвес организастаттынган. Ындыг турбуже, Улуг-Хем, Барыын-Хемчик, Таңды, Каа-Хем, Тожу районнарының шүшпеңи-биле кылдынган эт-херекселдер садып алдынмайн, аңаа көрдүнген акша-мөңгүн амдыгаа чедир ажыглаттынмайн турарын шыңгыы демдеглээр херек. Райкүүскомнар бо дугайында боттарының килдистеринден негелдени күштелдирер ужурлуг.

Школаларны болгаш интернаттарны өөредилге-материалдыг баазаа талазы-биле белеткээринге чергелешпир, аңаа ажылдаар кадрларны четчелээри соңгаарлаттынмас чугула сорулга болур. Школа системазын эде тургузар негелде болза, ортумак школалар директорлап турар дээди эртем чок 8 кижиниң бот-өөредилгезиниң өөредилге планын, чогуур өйүнде шынарлыг күүсеттирери болур. Оларның чамдыкын солуур апаар. Республиканың сес чыл школаларының 69 дээди эртем чок директорларының бо чылын оода-ла үштүң бир хуузун дээди эртемниг, ажылчы башкылар-биле солууру партия комитеттериниң, райкүүскомнарның, улус өөредилге органнарының кол сорулгазы болур. Школа директору—башкыларның башкызы. Ынчангаш директор дужаалынга олуртур кандидатураларны онза шилиир болгаш аныяк башкыларны, херээжен башкыларны дидими-биле депшидер ужурлуг бис.

Чаа өөредилге чылынга башкы-ла бүрүзү хуузунда белеткелин хандырар эргелиг. Башкылар билии бедидер институт бирги, ийиги, үшкү, дөрткү класстарның 180 башкыларының билиин июнь айда бедиткен, июльда орус болгаш төрээн дыл база сан, физиканың башкыларының билиин бедидер. Областар аразының курстарын 9—11 класстарның башкыларындан 60 кижи эртер. Ындыг-даа болза, башкыларның ыракта хөй кезии чайгы үеде курстар эртпээн төлээде, олар билиин бедидер программалар тып алыр, номнар садып алыр талазы-биле хууда белеткелин доозар хүлээлгелиг. Бо дугайын школа удуртукчулары болгаш килдистер эргелекчилери, инспекторлар болгаш методистер башкыларга боттуг дузаларны хүн бүрүде чедирер ужурлуг.

Баштайгы саналга-биле алырга, биске чүс хире башкылар шуут четчишпес болуп турар. Бо айтырыгны шиитпирлээрде, ийи-ле арга бар: бирээзи башкыларның неделяда шагын арбыдадыр, а ийнде өске албан черлеринде ажылдап турар башкыларны улус өөредилге системазынче эгидери. Кызыл хоорайда болгаш районнарның янзы-бүрү албан черлеринде чүс ырақта ажыг башкылар ажылдап турар, оларның элээн кезин школаже дедир келирин күзелдиглиг-биле илередип турарлар. Бо талазы-биле биске партия, комсомол, профэвилел организацияларының боттуг деткимчези херек.

Б. БОЛДУР-ООЛ.
Тыва АССР-ның Чырыдымышкын министри.

Чоннуң хүндүткелинде

Районнуң ыракты девискээри бодур Хендергеден Шагаан-Арыг хоорайга алдан оралтаанда келдивис. Барык 80 чыгыы километрге соксаал чок келири ындыг-ла белен эвес, шагзырап могаары билдингир.

Келген дораан хоорайның гостиницазынга дүштүвүс. Ооң ажылдакчылары бисти кончуг ээлдек хүлээп алгаш, таарымчалыг дериттинген өрээлге дыштандырып хондурду. Ол коллективтиң ак-сеткилдиг күш-ажылының түңнели аңаа келген аалчыларның кичээнгейин дораан-на эскертиптер.

1959—60 чылдарга чедир гостиницаның девискээринге тарымал үнүштер чок турган. Ам мында чодураа, терек база чимистиг үнүштер, янзы-бүрү чечектер гостиницаның девискээрин чиңгир-ногаан кылдыр хээлеп турар. Оон иштики дериглези көрүштүг, арыг-шевер.

Гостиницага чеже кижи хонмас, кайын келбес дээр. Коллективтиң эки ажылын, оларның ээлдек хүлээп алыышкынын үнелеп мактаан бижимелдер демдеглел дептеринде дыка хөй. Бии-Хем райондан келген боттывыңгыр уран чүүл бөлгүмүнүң киржикчилери, Черногорск хоорайның чурттакчызы Явакаев болгаш өскелер-даа гостиницаның эргелекчизи Мельниковага, оон ажылдакчызы Глухоревага өөрүп четтириришкинни илередип бижээн.

Д. ШУЛУУ.

Хүлээлгени күүседир

Көдээ ажыл-агый талазы-биле социалистиг хүлээлгелерниң күүселдезиниң дугайында «Коммунизмче орук» колхозтуң даргазы эш Бүрбүнүң илеткелин Өвүр районнуң Хандагайты көдээ Совединиң ээлчегли сессиязынга дыңнап чугаалашкан.

Бирги чартык чылда планныг даалгаларны күүседир талазы-биле колхозтуң чамдык чедиишкиннерин чедип алганын сессияга демдеглээн. Чартык чылда малдың баш санын өстүрер планын ниитизи-биле 104 хуу болгаш кырынге 71,5 тонна эът дужаар хүлээлгени 71,8 тонна кылдыр күүсеткен. Мал ажылында мурнакчыларның саны өзүп турар. Бора-Шайның Арыг-Бажы, Ак-Кежиг фермаларының саанчылары Монгуш Бек, Тюлюш Бакаа чыл эгезинден бээр боттарының саап турар инектериниң бирээзинден-не ортумаа-биле 70 кг сүттү саап, колхозта мурнакчы саанчылар болуп турар. Малдың чаш төлүн камгалап, доруктурар талазы-биле инек кадарчылары Сат Комбукай, Куулар Хүрец-оол, чылгычы Монгуш Шыдар-Белек эки көргүзүглерлиг болган. Ол ышкаш хойжулар М. Дамба-Лама, М. Дажы-Доржу, М. Сендеп, Т. Өлчей олар чаш хураганнар доруктурулгазынга багай эвес көргүзүглерни чедип алган. М. Дыртый-оол болгаш М. Самбуу хой бүрүзүнден-не 2,3—2,5 килограмм дүктү кыргып алганнар.

Колхоз бо чылдың часкы тарылгазын чедиишкинниг чорутккан. Тараа суггарылгазының 10 кижи составтыг звенозу 160 га кукурузаны, 200 га кызыл-тасты суггарган.

«Коммунизмче орук» колхозтуң ажыл-агыйында чамдык хожудаашкыннарны болгаш чедир кылдынмаан чүүлдерни сессияга депутаттар шүгүмчүлеп илереткеннер. Мал өстүрериниң планы ниитизи-биле күүсеттинзе-даа, төрүүр малдарның баш саны планнаанынга четпейн барган. Ажыл-агыйжы эвес чоруктуң түңнелинде бирги чартык чылда 1667 баш улуг, биче малдар өлүп хораан. Күрүнеге сүт болгаш дүк садарының чартык чыл хүлээлгезин колхоз күүсетпээнин депутаттар дыка четпес деп буруу шапкан. Ол ышкаш колхозта тудуг ажылы дыка оожум темпилиг чоруп турар. Чамдык тудугларны шагда-ла эгелеп каан хирезинде ам-даа доозулбайн турар. Хойжу бригадаларының төптеринге тудар 5 бажыңнарның ыяш материалы безин белеттеттинмээн.

Колхозтуң ажыл-агыйында четпестерни дүрген чайладып, ийиги чартык чылда күрүне мурнунга хүлээлгелерни күүседир талазы-биле боттуг хемчеглерни алырын колхоз баштаар черинге сессия сүмелээн болгаш колхозка хамааржып турар депутаттарның, совет активтиң чон ортузунга организакчы ажылын күштелдиреринче угланган шиитпирни сессия хүлээп алган.

С. ШОЙДАК.

Корум-чурум камгалалында

Улуг-Хем районнуң «Күш-ажылдың хостуу» колхозунуң Эйлиг-Хем салбырында эш-хуузунуң суду эки ажылдап турар. Бо чылдың эгезинден бээр эш-хуузунуң суду херектер көөр хуралдарны беш удаа чыылдырып, 10 херектерни көрген болгаш үш херектерни кеземче харысалгазы онаар кылдыр районнуң улус судунче шилчиткен.

Эш-хуузунуң суду ажылчы чоннар ортузунга хоойлу дүрүм таныштырылгазын база кылып турар. Бо талазы-биле лекциялар номчулгазын 4 удаа организастаан. Эш-хуузунуң судунуң чонга салдарлыг ажылының түңнелинде сөөлгү үеде хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээр чоруктар эвээжээн. Хулиганнап, шош-содаа үндүрүп турган Бумба-Хуурак болгаш Байдакай оларны эш-хуузунуң судунга хемчег алганының соонда, олар ол чоруун каап, колхоз бүдүрүлгезинде эки ажылдап турар апарганнар.

К. НОРБУ.

Моторист

«Улуг-Хая» совхозтуң Ак-Тал суурга 1961 чылдың декабрь айда «ХТЗ» деп маркалыг электростанция ажылдап эгелээн. Ооң моторизинге аныяк моторист А. Возжениковту томуйлаан. Александр ажылынга кызымак, техникага камныг болганы-биле, станция бо үеге чедир үрелиишкин чок ажылдап келген. Ооң база бир чылдагааны—электростанция ажылдавайн баар аразында оон дүрбүүшкүннүг черлерин чаар болгаш ээриилдерин дыңзыдып, электростанцияны үргүлчү арыг тургузары болур. Ындыг эки ажаалгалыг, камналгалыг болганы-биле бо электростанция 6000 ажыг киловатт-шактарны септелге чок ажылдап эрткен.

Ажылдан хостуг үезинде А. Возжеников тракторист, чолаачы эштеринге дузалажып, техниктиг номнарны номчуп өөренип, бодунуң техниктиг билиин бедидип турар. Электростанция иштинге кире бээрге, мында бүгү чүве эмге-сескелиг, иштн арыг, өртке удур элезиннег хааржактар, суг бүдүргүр насостар белен турар. Күш-ажылга кызымаа, эки ажылы дээш А. Возжениковту совхоз дирекциязы өртектиг чүүл-биле шаңнаан.

Ш. ДОНГАК.

III Москва кинофестивалы

Чурукта: грек киноактёр Алики Георгули, совет киноактёр Л. Смирнова болгаш америк киноактёр Сюзан Стресберг.

Фото Мастюковтуу биле В. Буданныы. СЭТА-ның фотохрониказы.

Чоннуң деткимчезинге даянып

(РАЙОН СОВЕДИНИҢ СЕССИЯЗЫНДАН)

Кем-херек үүлгедир, ниитиниң корум-чурумун үрээр кижилер-биле демиселди күштелдирер болгаш социалистиг өнчүнү камгалаар хемчеглер дугайында айтырыгны ажылчы чоннар депутаттарының Чөөн-Хемчик район Соведи бодунуң чоокта чаа болуп эрткен сессиязынга чугаалашкан.

Партия организациязының удуртулгазы-биле районнуң суд, прокуратура болгаш милиция органнары боттарының ажыл-чорудулгазын боттандырарда, ажылчы чоннуң деткимчезинге доктаамал даянып келгенин сессия демдеглээн.

Чон ортузунга хоойлу-дүрүм таныдылгазын калбартып, чоннуң культурлуг дыштанылгазын чөп организастап келгениниң түңнелинде, районда кем-херек үүлгедир, ниитиниң корум-чурумун үрээр чоруктар чыл тудуш улам-на эвээжеп турар.

Ындыг болза-даа эш-хуузунуң судтарының, улусчу дружиналарның ажылында улуг четпестерниң ам-даа бары илерээн.

Чыргаки көдээ Советтиң (даргазы эш Оолак) болгаш «Чыраа-Бажы» совхозта ажылчыннар комитединиң (даргазы эш Байысылан) удуртулгазының четпезинден совхозтуң Хорумнуг-Кежиг болгаш Хорум-Даг салбырларында эш-хуузунуң судтары болгаш улусчу дружиналар сөөлгү үеде барык ажылдавайн турар. Ооң уламындан ук суурларда хоойлу-дүрүмге удур үүлгедиглерниң саны көвүдеп турар апарган. Хорум-Дагда эш-хуузунуң суду (даргазы эш Шагжы) болгаш улусчу дружина (командири эш Хомус-оол) херек эгелелин шуут чорутпайн келген.

«Сүт-Хөл», «Тыва» совхозтарда, «Большевик» колхозта болгаш Чадаана хоорайда улусчу дружиналарның ажылы сөөлгү үеде база-ла кошкай берген. Дружиначыларның талазындан чон ортузунга хоойлу-дүрүм таныдылгазын чорутпайн турар, чамдык таварылгада хөй-ниитиниң черлеринге дежурныйлаар ажылды олар үзүп турарлар.

Бо бүгү четпестерниң чылдагааны болза, районнуң хоойлу-дүрүм ажылдакчыларының талазындан чер-черде дружиналарның, эш-хуузунуң судтарының ажылынга юридиктиг дузаны четпес көргүзүп, ол темага лекцияны, беседаларны калбартпайн турарында болурун сессияга эштер Лопсан-Серен, Бомбукай дээш өскелер-даа шыңгыы демдеглээннер.

«Большевик» колхозта эш-хуузунуң судунуң даргазы Бөкей, Чыраа-Бажы суурда улусчу дружинаның командири Чалдыг-оол ышкаш арагалаар чорукка хандыкшыыр, боттары хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээр кижилерни ол ажылдарга кирген чорукту шын эвес деп депутаттар база буруу шапкан.

Хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээр, ниитиниң социалистиг өнчүзүн оорлап самчыгдаар кижилер-биле демиселди күштелдиреринге ажылчы чоннарның бот-тывыштыр организацияларының ролу улуг.

Ынчангаш эш-хуузунуң судтарының, улусчу дружиналарның ажылын хүн бүрү удуртуп, оларның ажылынга шыңгыы контрольду тургузарын көдээ Советтерниң күүскомнарындан сессия негээн.

М. ӨЛЗЕЙ.

РЕДАКЦИЯГА ЧАГААЛАР

АЖЫЛГЫР ЭВЕС ЧОРУК

Чигир свёклазын мал чеми кылдыр өстүрерниң үнелеп четпес ужур-дузазын Никита Сергеевич Хрущев хөй удаа айтып келген. Свёкланың дазылдарын болгаш бүрүлерин кандыг-даа мал аажок хандыгып чиир. Бир гектар черден ооң дазылдарының 200 центнер дүжүдүн алыр болза, чүгле дазылдары 52 центнер, а бүрүлери 18 центнер чемгериилге единицаларын бээр. Ынчангаш ындыг дүжүттүң гектар бүрүзүнден-не 70 центнер хире чемгериилге единицаларын ап болур. Бо культураны ындыг-ла улуг эвес шөлге тарыыр болза, ол он-он тонна өътти, сүттү болгаш өске-даа продукцияларны бээр.

Каа-Хем районнуң «Ленинчи орук» колхозу чигир свёклазын бо чылын 20 гектар шөлге эки агротехниктиг хуусаада, одуруглар аразын 60 см кылдыр, чаштыларының таарымчалыг нормазы-биле тараан. Ооң үнүжү эки.

Ындыг-даа болза колхоз баштаар чери ооң бок үнүштери-биле болгаш көдээ ажыл-агый культураларының хоралакчы курттары-биле демиселди багай организастап турар. Механизацияның дузазы-биле демисежип болур турбуже, ону шуут кылбаан. Бо сорулганы боттандырары-биле Нина Логиновага баштаткан, 20 кижи составтыг херээженнер звенозун тургускан. Звенога Нинаның кежээ эштери Люба Бунаева, Галя Адыяа, Валя Логинова, Иргит Санчыма, Зина Хуурак-оол, Анна Норкина болгаш өскелер-даа киргеннер. Ажылгыр аныяк херээженнер 20 гектар шөлдү бир-бир гектар кылдыр хуваашкаш, кым мурнаар эвес дээш соруктуу-биле бок үнүштерни аштап, хоралакчы курттарны хораннап эгелей бергеннер.

Та чүнү бодаан колхоз даргазы чүве!? Удатпан чок звенонуң кежигүннерин уурук-суурукдап өске ажылдарже тырттып эгелээн. Ооң оралакчызы Д. И. Борисенко даргазының үлегери-биле звенога эң эки ажылдап турганнарның бирээзи Зина Хуурак-оолду поварладыр чүве дээш чорудупкан. Колхозтуң өске бүгү херээжен чонунуң аразындан чем кылып билир кижи тывылбааны ол бе? Ам звенода чүгле 12 кижи арткан, 8 га свёкла шөлү бок үнүштерде бастырган, хоралыг курттарда үтлеткен чыдып турар. А колхоз баштаар чери звенонуң составын четчелеп, чигир свёклазын камгалап өстүрер дугайын шуут уткан.

Колхозтуң баштаар чери, ында партия организациязы бо күчүлүг культураны чогум канчаар көрүп турарларыл? Бир эвес ону мал чемнериниң курлавырларын албекшидеринге ажыглаар деп бодаар болза, ооң дайзыннарынга удур демисел чорударының үези ам-даа орай эвес.

А. БАКУЛИН.

Шиитпирни күүседир

Тожу районнуң төвү Тоора-Хем суурда албан черлеринге ажылдаан аттыг болуп, а херек кырында мургулайында-ла боттарының амы-хуузунда ажылын кылырынга өйлешкен кижилер бар. Ол дээрге районнуң албан, организация черлериниң аът ажаакчылары-дыр.

Суурда ниитизи-биле 20 хире аъттың 11 кижи ажаап турар. Оларның хөй кезии тус бүрүзү-ле 1 азы 2 аът ажаар. Чээрби шаа-ла аът ажаарынга мынча хөй штаттыг кижилерни тудуп турар чорук, саң-хөөнүң артык чарыгдалын болдурарынга идигип берип турар дээрзи билдингир. Чүге дизе, чаңгыс-даа аът ажаап турар кижилер 30—40 рубльдуң шалыңын ай санында-ла ап турарлар.

Албан черлериниң аъттарын хуузунда ажык тывар сорулгазынга калбаа-биле ажыглаарынга олар чанчыккан. Чижээ, райпрокуратураның аът ажаакчызы К. Бакулин бодунуң ажаап турар чаңгыс аъдын өске албан черинге хөлезилеп турган чоруктуң фактызы бар.

Аът ажаакчылары аъттар азыраары-биле сигенни боттары кезип, белеткеп турар. Ынчаарга ол сигенни олар чүгле аъттарын эвес, харын боттарының инектерин азыраарынга база херглеп турарлар.

Албан, организация черлериниң ийи-чаңгыс аъттарын чаңгыс черге мөөңнээр дугайында райкүүском тускай шиитпирни үндүрген болза-даа, ооң күүселдези амдыгаа чедир боттуг организастынмаан. Харын чамдык удуртукчулар албан аъттарын нииты аът кажаазынга тургузарындан ойталааш, хуу өнчүзүрек кижилерниң чиик ажык тывары деткип турар чорукту четпес деп демдеглээр херек.

Районнуң бүгү албан, организацияларының эдилеп турар аъттарының ажаалдазын чаңгыс черге мөөңнээр хемчеглерин айыткан шиитпирни эң дарый күүседири чугула.

А. МААДЫ.

Өөредилге чылынга уткуштур

Улуг-Хем районнуң «Чодураа» колхозунда школачыларның чамдын ада-иелери Чааты 8 чыл школазында 4 өрээл интернаттың иштин транналаан. Аңаа 15 ада-ие, 10 ажыг школачылар идепкейлиг ажылдаан. Олар ам ооң иштин маягаштааш чугайлап доозар. Септелгеде Кара-кыс, Дарый, Балым-оол болгаш оон-даа өскелерниң ажылдап турары дыка идепкейлиг.

Н. СУНДУЙ-ООЛ.

Өвүр районнуң «Торгалыг колхозунуң хойжузу Баир Донгак бодунуң коданында чүс хойдан-на чылдың бирги чартыында чүс хураганны болгаш хөй бүрүзүнден 2,2 килограмм дүктү алган.

ЧУРУКТА: хойжу Баир Донгак.
Фото В. ЛУТКОВТУУ.

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ

Төлептиглерни—партияже

Кодээ ажыл-агыйда, үлетпүр бүдүрүлгелерде мурнакчы кижилерниң иштинден партия организацияларының хурээлениң үргүлчү өстүрери парторганизация бүрүзүнүң доктаамал кичээнгейинге турар ужурлуг. СЭКП-ниң Бии-Хем парткому, районда партия эге организациялары бо талазы-биле чамдык эки ажылдарны кылып турар апарган. Бир эвес 1962 чылда партия кежигүнүнге кандидатка 22 кижини хүлээп алган, а оларның 7-зи ажылчыннар, 4-тү колхозчулар турган болза, бо 1963 чылдың бирги чартыында СЭКП кежигүнүнге кандидатка 18 кижини хүлээп алган. Оларның иштинде 5 ажылчыннар, 7 колхозчулар, 4 башкылар бар болуп турар.

Партияның хүрээлениңге хүлээп алдынган кижилерниң колдуу-ла кодээ ажыл-агыйг, үлетпүр бүдүрүлгелерниң мурнакчы ажылдакчылары, интеллигентилерниң иштинде эң идепкейжи кижилер болуп турар. Чижээ, «Кызыл тараачын» колхозта кадарчы эш Н. М. Бюрбюжал эң ырак Хүтте сүт-бараан фермазынга ажылдавышаан, ында комсомол организациязын секретарьлап турар. Бюрбюжал боду болгаш оон комсомолчу өөрү үлегерлиг ажылдаарының үлегер-чижээн өскелерге көргүзүп турар. Фермага агитас-массалыг ажылды чорудуп, бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмүн удуртуп турар. Хүт фермазының бот-тывынгыр артистери Билелит, Ээрбек салбырларга болгаш Туран хоорайга солун концертти көргүскеннер.

Тудуг-монтаж участогунуң штукатуржузу У. П. Бабаеваны ында партия организациязы 1963 чылдың июньда партия кежигүнүнүң кандидадынга хүлээп алган. Партияга кириринин мурнунда-ла эш Кабаева ажылдың үлүг-нормазын үргүлчү ажыр күүседип, бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмүнге, коллективте херээженнер чөвүлелиниң ажылынга идепкейлиг киржип, ылангыя уруглар кижизидилгезиниң талазы-биле чугула ажылдарны кылып турган. Ол-ла тудуг-монтаж участогунда тудугжулар бригадазының бригадири эш Ю. С. Кадачников бригаданың ажылын эки удуртушаан, коллективте комсомол организациязын баштап келген болгаш районда «Комсомолчу прожектор» штавының идепкейлиг активчизи. Ынчангаш ол партия кежигүнүнге кандидат болурунга төлептиг болган.

Туран 11 чыл школазының башкызы Ю. К. Птицинаны ол школаның партия организациязы апрельде СЭКП кежигүнүнүң кандидадынга хүлээп алган. Ол бодунуң башкылап турар клазынга өөредилге шынарын 100 хуу болурун чедип ап келген, районда радио дамчыдылга редакциязының ажылынга идепкейлиг киржип турар. Ол ышкаш республиканың алдарлыг комбайнери эш Виктор Изосимин партияның хүрээлениңге бо чылын хүлээп алган кижилеривистиң аразында база-ла эң төлептиглерниң бирээзи.

Партия организациязының хүрээлениң өстүрер, бүдүрүлгениң мурнакчыларын, төлептиг аныяктарны олче хаара тудар талазы-биле доктаамал сагыш салып турар парторганизациялар бар. «Тиилелге» колхозта партия организациязы бо чылын СЭКП кежигүнүнүң кандидадынга 5 төлептиг эштерни, райүлетпүр комбинадында партия организациязы бүдүрүлгениң 5 мурнакчыларын СЭКП-ниң хүрээлениңге хүлээп алганнар.

Ынчалза-даа колхозчуларның, ажылчыннарның болгаш интеллигенцияның иштинде эң эки кижилерни партияның хүрээлениңче кирип ап, парторганизацияларның хүрээлениң болгаш шынар талазы-биле өстүрер дээш чүткүлдүг ажыл партком-даа, партия эге организацияларында-даа ам-даа кошкак. Чижээ, «Хадын» колхозта партия организациязы ам барык ийи чыл дургузунда чүгле чаңгыс кижини партия кежигүнүнге кандидатка хүлээп алган. Ол ышкаш «Кызыл тараачын», «Искра» колхозтарда партия организациялары, ында партия хүрээлениңге төлептиг кижилер бар турда-ла, кончуг оожум өзүп турар.

Партком бо талазы-биле база кошкак ажылдап келген. Ынчаарга партия хүрээлениңиң өзүлдезиниң дугайын сөөлзүреди партком нуң бюрозунга хандыр чугаалажып көрген. Ынчангаш эге организацияларның хүрээлениң өстүрер талазы-биле боттуг ажылдар ап чорудуптар ужурлуг.

Г. БАРАНОВА,
партком нуң организаторунуң эргелекчизи.

Иви ажылынче кичээнгей салыр

Сөөлгү ийи чылдарның дургузунда Тожу районнуң «Совет Тыва» колхозунуң иви малының баш саны дүрген өзүп турар. Бо чылын фермада 849 төрүүр ивилерден 849 анайларны бүрүн камгалап алган.

Амгы үеде күрүнеге сатканындан ангыда, ниитизи-биле 3075 баш ивилер бар. Ивиниң ажаалгазы болгаш азыралы өске малдардан ылгалдыг дээрзи билдингир.

Ивилерни ажаар болгаш чаш төлүн доруктур азыраар талазы-биле дуржулгалыг Б. Тала, У. Орай, О. Шукулай ышкаш малчыннар хөй. Кылдынган чедиишкиннинг ажылдарбиле чергелештир четпестерни ыттавайн эртип болбас. Бөгүнге чедир ивиниң кадарын таарыштыр организастаары шиитпирлеттинмээн. Ферма өдзу төнген черге 6 чыл иштинде доктаамал туруп турар. Ивиниң чиир чемниң үнер хуусаазы үр болур. Ынчангаш оларны солуп турары чугула.

Күрүнеге саткан ивилерни семиртир азыраарынга колхозтуң баштаар черни сагыш салбайн турар. Ивилерни чайгы үеде сериин тайгага одарладыр ужурлуг. Ындыг турбуже күрүнеге саткан ивилерниң изигниң кандаар-даа аажок түлүк үезинде Кызылче сүрүп чорудар деп шиитпирлээн. Бо дээрге иви малдың ажаалгазының онзагай байдалын эки билбес чорук-тур.

А. ЭЭРИПЕЙ,
колхозта мал эмчизи.

„Тээлиниң" чайлагларында

КЫЗЫЛ-МАЖАЛЫК. (Телефон-биле). «Тээли» совхозтуң малы шупту чайлагда. Шээр мал 85 коданда, мыйыстыг бода мал 11 кезек черде организастыг, чогуур өйүнде көжүртүнген. Семиртилгеге таарышкан одар солуур хонаштарны коданнар аайы-биле баш бурунгаар көрүп бижыглаан.

Кызыл-Даг болгаш Найырал салбырларның малы Тура-Бажы, Тойбанныг, Дыттыг-Хем, Улуг-Кыйыг болгаш Ооруглар чайлагларында. Бай-Талдың малы Шуй болгаш Хемчик баштарында, сүт-бараан фермалары Оргулашта.

Чайлагларда садыгны Бай-Тайга сельпозу багай эвес организастаан. Турада садыгжызы чок садыгның барааны элбек, аңаа херегледиң чүүл бүрү барааннарын улам-на немеп турар. Эргип садарының графигин ёзугаар 2 автолавкалар солчуп турар. Машина бардынмас чайлагларже дерги садыгларын база организастаан. Ол ышкаш малчыннарны далган, тараа аймаа-биле хандырарын чедиишкинниг чорудуп турар.

Мооң-биле кады четпестерни база айтыр херек. Почта тарадылгазы онза хожудап, чамдык чайлагларга он хонукта безин солун, журнал келбейн баргылаар. Бо талазы-биле Тээли кодээ Совет (даргазы эш Байыскылан) боттуг хемчег албайн турары четпес. Кино, концерт көргүзүглерин организастаарын малчыннар база негеп турар.

„Чодураадан" медээ

Улуг-Хем районнуң Чодураа кодээ ажыл-агый артелиниң Хендергеге кыштаан 4 кодан хоюнуң кужу семис. хүр ашканындан баш сан бүрүзү 2 кг ажыг дүктү берген. Тодаргайлаарга ирт кадарчызы эш Балдан-оолдуң 556 иртгерниниң бирээзи-ле 2 кг 330 граммны берип, малчын күрүнеге планындан 61 кг артык дүктү берген. Ол ышкаш эштер Хунан-кара, Шожан-оол оларның дүк-биле көргүзүглери база эки болган.

• • •

Ол-ла артельдиң эш Узун-кыска удуртурган 6 кижилиг пилорама звенозу колхоз тудуунуң бүгү адырларын дилиг материалдары-биле үзүктелдирбейн хандырып турар. Чооку үеде 470 кубометр дилген манзыны звено тудуг шөлдеринче чорудкан.

Н. СУНДУЙ-ООЛ.

Чоокта чаа болган республиканың кодээ ажыл-агый ажылдакчыларының чөвүлел хуралының киржикчизи, «Элегес» совхозтуң саанчызы **Мария Хаиды** бо чылдың бирги чартыында бодунга бижыглаттынган инек бүрүзүнден 1200 ажыг килограмм сүт саап алган. Ажылынга чыл бүрү мергежип, саап турары инек бүрүзүнүн аажы-чаңын эки билип, оларны сагыш човангыр ажаап турган, ол ындыг бедик түңнелди чедип алган.

Фото **В. Лутковтуу.**

ХООЧУН ХОЙЖУ

Моңгуш Дамба-Лама 1951 чылдан бээр «Коммунизмче орук» колхозтуң хой ажылынга ажылдап келген. Бо арызында ол 3209 хураганнарны ажаап доруктурган.

Колхоз 1955 чылдан эгелээш тыва хойларны меринос кошкарлар-биле хайнакташтырып келген. Уксаазын экижиткен хойларның эътжир, дүктүг чоруун хоочун хойжу чугаа кадында-ла бадыткап олурар.

Ол бо чылын 386 төрээн хойларындан 391 хураганнарны менди камгалап, хой бүрүзүнден 2 кг дүктү кыргып ап, бодунуң сеглээн сөзүнге ээ болуп, алган хүлээлгезин алдарлыы-биле күүсеткен.

Дуржулгалыг хойжу хойларының кыргылдазы доостуру билек чуулдага киирген, Улаатай-Бажынче чайлагладып үндүре берген. Ол чыл бүрүде-ле бодунуң кужу-биле сиген белеткеп ап чанчыккан. Бо чылын 35 тонна сигенни белеткеп алырын хүлээнген. Мугурда болгаш Берге-Баарында сиген шөлдериниң дажын шагда-ла аштап каапкан. Ам кезип киириптеринге белеткенип олурар.

Кадарчының оолдары Тоорук, Кечил, Мандан-оол, Саша адазының ажылчын кежээзин дээп, школадан чедип келгеш кажаа тудар, чылыглаар, сиген кезер, мал чемнери соортур ажылдарга үргүлчү дузалажып турарлар. Олар амгы кыштаглаашкын белеткелдеринге кызымак киржип турарлар.

Моңгуш Дамба-Ламаның кызымак күш-ажылын колхоз баштаар черни каш удаа демдеглеп, хүндүлүг бижиктер-биле болгаш өртектиг чүүлдер-биле шаннап келген.

Д. ЧИМБА.

Өвүр район.

Хүлээлгезин күүсеткеннер

«Хүлээнгени күштүг» деп бурунгу ажыл-ишчилерниң өттүр сеглээн сестерин бистиң салгалдың кижилери боттарынга хоойлу кылдыр хүлээп алганнар.

«Барлык» совхозтуң Аксы-Барлык салбырының тудугжу бригадазы тудуг талазы-биле бодунуң хүлээлгелерин эрестиг күүседип турар. Эрткен айда бригаданың кежигүннери бригадир Саая Доржунуң удуртулгазы-биле бир угда 80 хой кыртыыр пунктуну кыска хуусаада кылып дооскан. Июль 1-ге чедир дүк ыгап шыгжаар склад тудар деп хүлээлге алгаш, оозун хуусаа бетинде күүсеткеннер.

Г. ФЕДОСЕЕВ.

Бистиң улуг Төрээн чуртувуста

Чаа сорулгаларны айтып турар

СЫКТЫВКАР. (СЭТА-ның корреспондентизи). Коми республиканың бүдүрүлгелеринде, тудугларында болгаш транспортунда 1964—1965 чылдарның планнарының төлевилелин чугаалажып көрүп турар хуралдар улуг идепкейжи байдалга эртип турар. Ол хуралдарга 60 муң хире ажылчыннар болгаш албанхаакчылар киришкен, алды муң кижи бүдүрүлгениң курлавырларын эң улуу-биле ажыглаарынче, күш-ажылдың организациязын сайзырангайжыдарынче, чиг-этти болгаш материалдарны база электроэнергияны камналгалыг чарыгдаарынче угланган тодаргай саналдарны киирген.

Республиканың экономиказын хөгжүдериниң перспективаларын партия-ажыл-агый активиниң хуралында чугаалажып көрген.

1964—1965 чылдарда республиканың улус ажыл-агый планының төлевилелиниң дугайында илеткелдерни Коми экономиктиг районнуң Улус ажыл-агый чөвүлелиниң даргазы В. П. Феданов, Коми АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазы П. А. Безносов кылган.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң ВСНХ-ның даргазы Д. В. Устинов активтиң ажылынга киришкен болгаш чүве чугаалаан.

• • •

ПЕРМЬ. (СЭТА-ның корреспондентизи). Барыын-Урал экономиктиг районнуң партия-ажыл-агый активиниң хуралы Пермьге болган. 1964—1965 чылдарда болгаш дараазында чылдарда үлетпүр бүдүрүлгелерниң планнарының болгаш капитал тудугнуң планнарының төлевилелдериниң белеткелиниң дугайында айтырыгны чугаалажып көрген.

Аңаа совнархозтуң даргазы болгаш «Главзападуралстройнуң» начальниги илеткелдер кылган.

Хуралдың ажылынга ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, ССРЭ-ниң Күрлианының даргазы П. Ф. Ломако киришкен.

Чер казар күчүлүг экскаватор

НИКОПОЛЬ. (СЭТА-ның корреспондентизи). Чуртта баштайгы артык күчүлүг экскаватор Шевченконуң Орджоникидзе аттыг рудниктинде ажылдап эгелээн. Ол, шакта 3 муң кубометр доврактыг казып үндүрер күчүлүг. Бедии 20 каът бажың-биле дең ол күчүлүг улуг экскаваторну дуржулгалыг механик Иван Пацырин башкарып турар. Дензизи алды муң тонна ажыг турзажок ол машина улуг тергежигеш-илчирбелери-биле чиник чоруп, алезиниг-даа черге ажылдап болур.

Чаа экскаваторнуң кол ажылчын органы — роторлуг дугуй бирээзиле 1600 литр кирер ишкир 10 ускуушту ол роторлуг дугуйда эптеп кылган. Оон-биле кады комплекстиг узуну дөрт метр ажыг транспорт көвүрүг ажылдап чоруур. Оон кан фермаларында 6 конвейерлерни тургускан, оларны транспортёрларның системазынга таарыштырган. Оларның дузазы-биле 5 метр чедир хемчээлдиг черде довуракты хары угда казып ап турар. Бир эвес казып үндүрген довуракты соортур дээр болза, эзилчегде бирээзи-ле чеди тонна чүък соортур 500 хире автосамасвалдар негеттинер ийик.

Ол хире күчүлүг база бир роторлуг экскаваторну ында эптеп тургускан. Ийи агрегат чер казыышкынынга хары угда ажылдаар.

ВОЛОГДА ОБЛАЗЫ. Областың ыяш ажыл-агый черлери беш миллион ажыг кубометр ыяшты салдадыры-биле белеткээннер. Сөөлгү чүктүң бичии хемнеринден Суда хемнеп хөй ыяш бадыртынган. Улуг салдарны кылырының хайнышкынныг үези келген. Череповецтиң салдадыр конторазының рейдизинде Рыбинск суг хөөлбээн дамчыштыр найысылалче ыяш салдадып бадырарының механизастаттынган ажылы боттанган.

ЧУРУКТА: ыяшты ылгап хынаан соонда сал кылырынга белеткээни.

Фото **З. Евзерихинниң.** СЭТА-ның фотохрониказы.

ОЧЕРК

Терекниг-Сайыр бажында, тевемогени дег артчыгаштын ол-бо буттарында, бора булутка дөмей, кодан хой чылар-чылбас кынны берген тарамыккай өттап чораан. Алаш биле Хөнделенниң чарып чыдар бо артчыгаш ол шаа-биле алзээн бедик. Аъттыг, чадаг чорумалдар оолап шагның дөрт эргилдезинде аргыжарлар. Оон кырынга үнүп көөрге, черле өске бүгү арттарда ышкаш, сериин, харын-даа карак четкиже бүгү-ле чүвелер: хемнер, сыннар, тайгалар көстүп чыткылаар.

Бо удаада хойжу Сарыглар дииниирээшкин болган үгже шыгаапкан, бодаар көрүп орган. Аътың бизеңнери, Алаш ол чарыының каът сайгыракка азы даг-дишке дөмей шаттары, карак ууда дөгере-ле мизирлей даглар-ла, даглар... Ол эрте частың сирт дээн диниирээшкин—Ак-Довурактан Абазаже шөйлүп бар чыдар аштаглыг делгем оруктуң ууңда дыка-ла ырак тепсиишкин кылдыр ол дзап бодавышаан, амгы эртемни, бо шагның магалыын, тайбың иште чаржып турар совет кижилерниң карак-кызыл күш-ажылын дескиндир бодаар дээш кадарчы таалап чораан.

Ол хүн— апрельдиң эгези. Бораанныг. Соок. Бистиң Хөнделенге болгулаары ышкаш, частың эң-не соок, кавыскалыг өйү турган. «Бойдус-биле болчаг бар эвес» дижир болгай. Сарыглар хоюнуң кежээжи одарын шак-ла ынчаар казарбышаан. Бора дыгжыгашта кыштаанче киирип органа. Чанчыкканы-биле, дөрүг аъдын эртен хой үндүрер чүгүнге өртээш, ээр, чонаан суп каапкаш, чаңып келген. Ол черле ындыг кижи: аъдын эртен хой кадарар чериниң эгезиниге өртеп каантар. Доруг аъды кадар өттү оожум одура шелип туруп каар.

Кымыл бо? Ол Байдал? — деп номчукчу айтырар боор. Бо болза Барыын-Хемчик районунда «Барлык» совхозтуң Хөнделен салбырында хойжу Сарыглар Шадып Седен-Дамбаевич-дир. Ол, ат-сураа үнген тергииннериң санынга кирбейн, бодунуң кызыл кужу-биле, күш-ажылы-биле он үш чыл иштинде хөйнүң хөрөнгизин—хой кадарып келген коммунист-тир.

Оон кыштаа—машина хамаан чок, терге безин чорбас кадыр-берт Доора-Дагның Мозага-Баары бо-дур. Ону эки ажылдыг хойжу деп мактап-ла турар. Чогум чүнүң-биле эки кижил, канчаар ажылдап, амыдырап чурттап чоруур кижил?

Бис барганывыс бо. Кергенивис бо. Кыштаг. Мозур-мозур кара хаалар баарында 2 улуг, 2 биче 4 чаа кажаа. Тыва өг. Баштай-ла кижиниң караанга чеди-сес кезек черде каът-каът хөртээзиннерни мозагада чурум чыскаалдыг чыып кааның көргеш-ле, мында, шынап-ла, эрес-кежээ кадарчы чурттап орар-дыр деп чүвени кижи билип каар. Ында ийи чүүл улуг ажыл бүдүп турар: бирээде, келир чылын одаагага херектиг курлавыр бар, ийиде, кажаалар хойнуң таарымчалыг чурттаарынга кончуг эки.

Хойжу болу бергенинин ийи-үш чылдары эрткенде, бир-ле кыжын ону хуралга дыка-ла мактап, шаннап-даа турган. Сарыглар ынчан шыжыккаын-даа, шылагзааны-даа билдинмес: «Мени эки кадарчы дээш мактап, шаннап-даа турар-дыр силер, мээн аал коданымга бо даргалардан кым чораан, ажылымны кым көргенил, дүктү хой берген-дир, хураганны база хой төрээн-дир, мээн чүнүң-биле экимни ол сан бадыткаар — ол-ла бе?» — деп, хайныгып саналдап турган. Шынап-ла, чылдар эртсе-эртсе, болган.

А Сарыгларда ажыл-ла хөй. Дүне ыяавыла турар, хайгаараар, дыңнаалаар, ылангыя хойнуң оолдаашкыны чоокшулап орда... Ол кыштаг — төөгүлүг кыштаг. Оон оон көшпези — ужурлуг. Бир талазында, хой одары, суггады-биле онзагай, ийи талазында, кожа-хелбээ хөй аргыжар, холужар мал чок, аарыг-сырыгдан камгалалдыг, үш талазында ол кыштаг ада-өгбезиниң, бодунуң иеден төрээн кыштаа. Боду-биле чажыт назылыг хадайы — Опунну 35 чыл бурунгаар ол-ла өдекке кудалап берген чүве-дир.

Оон малы өдек сынмас өзүп, өлүмчидимге таварышпайн турары-биле онзагай. Оон тодаргай херечизи бо: хой малга кандыг чүве турбазыл: аскактаар, баш дзээкинер, ара салыр дээш оон-даа өске. Эш Шадыпка ындыг таварылгалар кончуг ховар болур.

1962—1963 чылдың кыжынында Шадыптың коданынга чаңгыс хураган когаралдыг болганын көргүзергеле четчир. Бодап көрүңерден, чүгле чаңгыс хураган. Өске коданнарны деңнээрге, ол эң-не эки көргүзүг. Эш Шадып — кара чажындан малга ынак, бүгү сеткил-сагыжы-биле ажылгыр, кежээ кижи.

«Барлык» совхозтуң кадарчызы апаргаш, ол малдың бодуун аарыгларын эмнеп билир мергежилди ол чедип алган. Аарыгны баш удур таныы алгаш, малды экиртир эмнээн шаанда ол дыптанмас-даа. Хойжу Сарыглар коданынга улуг эмчи-ле!..

Демги чаңгыс хураган каражазын олар аажок хомудап чугаалаарлар болду. Бир хой долгады берген боорга, кадайы өдекке үзүп ап калган чүве-дир. Дүш сөөлүнде хой дыка шаагзыргай, төрээн оглу бодун өлчаан дээн, достак кара-кара карактарлыг, шывык кудуруктуг, далбыгыр кулактыг кара хураган болган. Соян Опун өлчаның кырынга өлча деп өөрүвүшаан, 199-ка бирээни кошкаш, шайлай берген. Ийи хонганда, демги хураган хенертен чаны өскерлип, тыныжы бачыыдааш, алдырбайн өлүп калган. Оон сөөлүнде, ындыг чүве болбааны-биле кадарчыларның сеткили шуудай берген. Оон сөөлүнде бир хой ийистеп, ооң дуюн тургузупкан.

Амгы хүннерде эш Шадыптың коданында төрээн 222 хойнуң 222 хураганы менди доруккан, өзүп турар.

Ады-сураа үнмээн, дуржулгалыг малчыннарга санаттырбаза-даа, Сарыглар биле Соян ийиниң карак-кызыл күш-ажылында хөйте чарлап мактап болурунуң онзагай нүүрү бар. Ол хойжу өг-бүлениң өөнде оларга дузалакчы дег өске күш чок. Улуг оглу өгленип-баштанып, өскээр ажылдап чоруй барган, а эң хейжери Хөнделен сес чыл школазында өөренип турар. Ол өг-бүледе эң-не онзагай чүве болза, олар чамдык малчыннар ышкаш, азырадыкчы хөөнден бүрүн адырылганы болур. Бир-ле катап совхозтуң директору-биле оларның аразынга ындыг оюн-баштак чугаа болган: Сарыглар директорундан сакманщик негээн.— Таныттынмас мадыр. семээ кым ызырныр боор, ол кижи чалгаараш, Алашче азы Хөнделенче чүтлүп кирип-ле кээр ыйнаан —деп, директор ынча дээн. Токпак ыяш чүдүрүп алыр машинаны ол дилээн. Директордан:— Амдызында вертолёттар бистиң тыва кадарчыларга бараан болбайн-на турар болгай, эш Шадып...

Ол-ла хевээр Сарыглар даргалардан чүве-даа негевес, ол-бо баштактанмас деп иштинде быжы-биле бодапып алган. Бодап-даа көрүңердаан, кыштаан кадыр-берт, ээн, чалгааранчыг, хайыы дээш ону даргалар-даа, техника-даа «беглээр» болганы ол ышкажыл? Чок, ындыг даргалар боданзын!.. Сарыглар Шадып хүлээп алганы ниитиниң малы дээш бодунуң кужун мергежилдиг ажыглап, билдилии-биле хуваап эгелээн. Ооң сеткилинде чаңгыс-ла быжыг идегел бар: мен коммунист мен... Өстүрзүн дээш ниитиниң мензэ хүлээткен даалгазы—хой бо! Оларны продуктулуг, семис өстүрери, оглун четче алыры—мээн хүлээлгем.

Шынап-ла, Шадыптың шудургу күш-ажылы бергелерни тиилеп эрткен. Кыштагны малчын бодунуң кужу-биле чаартып турган, дөрт кажааны тудуп алган. Одаар ыяшты боду белеткеп, хандыртынып чоруур. Мал чемин—боду-ла... Оон ажылчын ийи холу дегбээнде, аңаа кым-даа чүве экеп бербес дээрзин ыяя чижектер тодарадып турар-дыр.

Часкаар кыжын. Кыштагга чеде бээривиске—аал ээн. Чүгле кадар ыт. Алаш хаяларын дүвүреткен дег, «хог-хог» кылдыр ээре берди. Тегее мыйызы дег мыйыстыг, кызыл-кызыл кыйгак карактарлыг ангор хуна өг дөрүнден харап келди. Үр болбаанда, барбада хар чүктээн Опун угба чоога талазындан чедип келди.

Менди солушканывыс соонда, өгже чаладыр. Черле ындазында, кыштагның эптиг кылдынганы, силии аажок. Малчынның өө ёзулуг чылыг, улуг кидис өг. «Хойлуг кижи каас» деп, тыва улустуң үлегер сөзү ылап-ла шын деп аңаа бүзүрептаа, магадап-даа болур. Өгнүң иштинде дериг-херекселин таарымчалыг: демир орунналары чараштыр эдип кааан (аккыр, чайырлыг баштыг), а үлүүрге орнунда өгте таарыштыр кылган кыскажак, ак-көк шкаф бар. Дериг-херекселин ончалай көрүп орарга, шупту-ла арыг, чаа, бөгүнүүт-биле солуттунган.

Удаваанда хойжу Сарыглар Седен-Дамбаевич даштын шииээргеп чоруп олур: бирде, бир хойну адааш, «охаай, ажың үс-даа дээр», бирде, «дузуңну эки чылга, хоптакпай» деп чугаалапмышаан кел-чор. Оон капшагайы кончуг кирип келгеш мендилээш, кезек ыыт чок олура, шымбай-ла херек болган-дыр, болардан солун чүве дыңнаар, хөөрежирде экизин деп бодап органзыг, а бирде, улуг-хүнде балыкгап чоруур эрлер эвеспе деп, өскээр-даа бодай бергензиг, Сарыглар Шадып бисче көре кагылап олур.

Шадыптың чаны солун кижи: бодун кончуг кадыг шырайлыг, чүве ыыттавас кижи кылдыр көргүзүксээр. ынчалзажок оон шимчээшкини болгаш чаны аңаа дүүшпес...

Хойжунуң коданында хойларның деңгилдези семис, бо чылын төрээн хойларының хураганнары четче доруккан.

— Бис демин чоруптар дээривиске, ынатпаан, айтырыым, негелдем хөй дээн болгай силер, чогум чүл ол, ажым?—деп, ажым дарга чем сөөлүнде эш Шадыптан айтырды.

— Ийе, ийе, айтырыг хөй чүве бо. А бо хозрасчёттуг бригада, комплекстиг бригада дээр-дир бис, оларны эки ылгавас-тыр мен, дуңмаларым?

— Олар аразында ылгалдыг, акым. Хозрасчёттуг бригада дээрге, күрүне күсели-биле тургустунган, улуг бригада-дыр. Биске, Алашка ол бригаданы база планнап турар, аңаа бүгү инек, сарлык, 2500 хире хой каттыжар. А комплекстиг бригада дээрге, төпчүткен азы каттышкан хой бригадазы-дыр, чижээ, 5—6 муң хире хойлуг аал.

— Алырам, ынча малды холуп аарга, ажыл нарыыдаар-дыр... Ынчалза-даа арга-мергежил бисте бар-ла болгай але, дуңмалар.

Тайылбыр болгаш айтырыг үүрмек, хөй болган тудум-на, эш Шадып билип чадап чораан чүүлдерни ылаптап, бүзүрелдиг-биле билип алган, туруп келгеш, чугаалай-дыр. Оон бүгү-ле арыг күзелиниң дээжизи бо:

— Хупура, 53-ле харлыг кижи мен, хоюмдан чарлырым ол деп бодап олурганымны... Аныяк оол ышкажым чүл. Мени бижи дарга, бирле дугаарында, ол бригаданың кадарчыларының бирээзи кылдыр аан.

Экимниң тайылбыры ол малчынга дыка-ла дээштиг, өөредиглиг болганынга малчынның өөрүшкүзү мени база-ла амыраткан.

Эге баштай хүлээп алганы 320 хоюнуң кырынга 6 кодан хойну, азы 3986 хураганны немей өстүрүп берген, 5 машина иштиг дүктү кыргып дужааган хойжу бо. Бо—ёзулуг күш-ажыл, эртинениң ак-сеткилдигээзи, биче сеткилдиг хойжунуң коммунизмниң херээнге киирген салыышкыны-дыр. Шудургу күш-ажылы-биле ол кажан-даа бодун ыгдуунуп чорбаан, хөй акша-хөреңги-даа негевээн. Күш-ажылдың бот-үнезин ёзулуг-ла чиигеткен кадарчы өг-бүле-дир. Чылдың-на мал чеми белеткеп, өдек-кыштаан септеп аар. Аңаа ам чүү херегил?.. Чурттап билир, чурттаалганы таныыр, бергелерге торулбас коммунист бо-дур. Чурттаалганы күш-ажыл ваастаар дээни дыка шын, ооң херечизи—бо өг-бүле. Бо чылын ол бир хойдан 2,1 кг дүк алыр хүлээлгелиг, алганы — 2,2 кг болган. Хойнуң деңгилгези совхозта өске 20 кодан хойдан ажыг дээрзин кыргыкчылар, тынакчылар тодараткан. Бо ажыл-агый чылында 12 тонна сигенни боду кезип аар планныг. Алаашта Чыдыг-Кара-Суг, Кызыл-Хая баарын аштап, суггарып алган.

• • •

Сарыглар Шадып биле Опун Соян ийиниң аас-кежиктиг күш-ажыл сорук киирген. Олар ындыг байлак чурттап, ажылдап чоруурлар. Сарыглар «Шын», «Ленинчи орук» болгаш «Тываның аныяктары» чагыдып алган. Хой кадарып чорааш, солуннарны шуптузун номчуп аар, кадайынга тайылбырлап бээри чаңчыы болган.

А. ДОПЧАА.

Барыын-Хемчик район.

ТЕЛЕГРАФ ДЫҢНАДЫП ТУР

Капиталдың чурттарында аңгы демисели

США

Ажылга хүлээп алырда, сөөк-язы ылгаар чорукка удурланыышкынның чаа чыскаалдары АБШ-тың элээн хоорайларынга болуп эрткен. Саванна хоорайга (Джорджия штат) үш ындыг чыскаалдар болуп эрткен база Данвилле (Вирджиния штат) пөс-таавы фабриказынга кудумчу чыскаалы болган. Негрлерни хөйү-биле ажылга хүлээп алырын чыскаалчылар негеп турган. Пеория хоорайда (Иллинойс штат) «Сентрал Иллинойс» электрокомпаниязының конторазының чанынга олура эрттирер чыскаал болган. Оон киржикчилери ажылга хүлээп алырда, сөөк-язы ылгаар практикага удурланыышкынын илерелээн. Кудумчу чыскаалынга киришкен 40 негрлерни болгаш ак кежиктиг кижилерни тудуп хоругдааш, кара бажынче кийр октаан.

Майамиде (Флорида штат) «Пан-Американ эйрузэй» деп компанияның ужар чүүл механиктери ажыл соксадып, күш-ажылдың байдалдарын экижидерин негээн.

ИТАЛИЯ

Италияда нефть ажылдап кылыр бүдүрүлгелерниң ажылчыннары 48 шакта ажыл соксадыышкынын эгелээн. Материалдыг байдалды экижидерин баш бурунгаар көрүп турар коллективтиг күш-ажыл дугуржулгазын чарарын олар негеп турган.

Пиза можунуң 30 муң ажылчыннары «Ферръера» фабриканың ажылчыннары-биле эп-сеткил каттыштырылгазының ажыл соксадыышкынын эрттирген.

ЯПОНИЯ

Рюкю ортулуктарының национал хуралы дээр хуралдың бажыңының баарынга олура эрттирер ажыл соксадыышкынын Окинаваның чурттакчыларының кады демиселиниң чөвүлелиниң төлээлекчилери чорудкан. Ажыл соксадыышкынының киржикчилери үндүрүглерни чиигедирин, чер болганга ажыл төлевирин улгаттырарын болгаш качыгдаан тараачыннарга дузаламчы көргүзерин негеп турар. (СЭТА).

Эквадорда күрүне эргилдези

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Июль 11-де эквадор шеригниң бөлүк офицерлери күрүне эргилдезин кылгаш, президент Карлос Аросеменаның чазаан дүжүрген дээрзин америк информас агентилелдерниң корреспондентилери Китодан дыңнаткан. Шериглер эквадор найысылалдың чугула черлерин ээлеп алган.

НЬЮ-ЙОРК. Эквадорга июль 11-ниң кежээзинде күрүне эргилдези болган. Чепсектиг күштерниң үш хевирлериниң—армияның, флоттуң болгаш ужар чүүлдүң төлээлекчилериниң шериг хунтазының холунче эрге-чагырга шилчээн. Шериг хунтазы дүжүрткен президент Карлос Аросеменаны «коммунизмни мырыңай чымчак көрүп турары дээш» буруудадып турган.

Информас агентилелдерниң дыңнадыы-биле алырга, чуртта байдал кедергей дүшкүүрлүг болуп артпышаан. Эргилде дугайында дыңнадыгны алган үезинде, Китонуң дыка хөй чурттакчылары президент ордузунуң баарынга чыглып келген. Ындыг болза-даа оларны карак чажы төгүлдүрер бомбалар-биле болгаш боолап тургаш, тарадыр сывырган. Беш кижи өлүрткен болгаш элээн каш кижи балыглаттырган.

Чурттуң эң улуг хоорайы болгаш порту Гуякильде хунтага таарзынмас чоруктуң күштелиишкини илереп турар. Хоорайда бүгү ажыл соксаан. Аросеменаны деткээн чыскаалдар эрткилээн, ол чыскаалдарны шериглер тарадыр сывырган.

ЛОНДОН. (СЭТА). Шериг хунтазынга дүжүрткен Эквадорнуң президентизи Карлос Хулио Аросемена июль 11-ниң кежээзинде Панамага чеде берген дээрзин Рейтер агентилел Панамадан дыңнаткан.

Аэропортка Аросемена дүжүп бээр дугайында бижик бербээн мен деп медеглээн.

ПАРИЖ. (СЭТА). Күрүне эргилдезиниң түңнелинде эрге-чагыргаже шилчээн Эквадорнуң шериг хунтазы чуртка шериг байдалын чарлаан.

Эквадорнуң радио дамчыдылгаларын барымдаалааш, Франс Пресс агентилелдиң корреспондентизиниң Лимадан дыңнатканын ёзугаар алырга, Эквадорнуң найысылалы Китода болгаш чурттуң өске-даа хоорайларында комендант шагын тургускан. Президент ордузун танкалар, бронемашиналар болгаш күштүг шериг отрядтары таңныылдап турар. Чуртта конституцияда айыткан магадылалдарны күш чок болдурган. Кудумчуларга кижилерниң бөлүглежип чыгларын хораан. Шериг хунтазының эрге-чагыргазынга удур кандыг-даа үнүүшкүннү кам-хайыра чокка базар деп, шериг хунтазы медеглээн. Парлалганың, радионуң болгаш телевидениениң дыңнадыгларынга хыналданы тургускан. Митингилерни, чыскаалдарны болгаш ажыл соксадыышкынын чорударын хораан.

Боттарының ажылын үргүлчүлээрин күрүне ажылдакчыларынга дужааган, бир эвес удурланыр болза, оларны тудуп хоругдаар апаар.

Чуртта тудуп хоругдаашкынны чорудкан, ылангыя Эквадорнуң оралакчы президентизи, национал конгресстиң даргазы Вареа Доносону, дүжүрткен президентиниң дунмазы Густаво Аросеменаны, можунуң губернатору Гуаяс Агилар Руиловоны тудуп хоругдаан.

Польша күш-ажылчы көдүрлүүшкүн

БАРШАВА. (СЭТА). Июль 22-де национал байырлал чоокшулап келчыдары-биле холбаштыр Польшада социалистиг чарыш улам калбарган.

Эрткен чылдың эгезинде Бельскиде электростанцияның коллективи беш чыл планын дөрт чылда күүседир болгаш 100 муң тонна хөмүр дашты камнап алырын хүлээнген турган. Ам олар «Беш чылды 3.5 чылда күүседир бис!» деп лозунну салган. Бельскиниң ажылчыннарының инициативазын өске бүдүрүлгелерниң коллективтери деткээн.

Социалистиг күш-ажылдың бригадалары дээш чарыш деп ат республикада онза сурагжаан. Ол хүндүлүг атты чедип алыр дээш 300 муң хире кижилиг 30 муң ажыг коллективтер демисежип турар.

Гарриман Лондонда чеде берген

ЛОНДОН. (СЭТА). Ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруур дугайында Москвага болур чугаалажыышкыннарга Каттышкан Штаттарны төлээлээр ужурлуг Аверелл Гарриман Нью-Йорктан Лондонда чедип келген. Гарриман англи чазактың кежигүннери-биле сүмележир деп турар.

БОНН УДУРЛАНЫП ТУРАР

БОНН. (СЭТА). Ядролуг чепсектиң шенелделерин соксадыр дугайында Совет Эвилелиниң, АКШ-тың болгаш Англияның төлээлекчилериниң чөвүлел хуралының Москвага ажыттынарынга чедир эвээш хүннер арткан тудум-на, Боннда дүвүрээзиннер улам кедерееп турар.

Чөвүлел хуралга чедишкиннерни сөс кырынга күзеп турар, а херек кырында ону сыр өске янзы-биле көрүп турар «Штутгартер цейтунг» солуннуң айтып турары-биле алырга, америк төлээлекчи Гарриманның «чөвүлел хуралга чугаалажып болгу дег бүгү-ле айтырыгларның талазы-биле чугаалажыышкыннарны чорударынга бүрүн, калбак эргени алганынга» боннуң чазак бөлүктери иледе-ле «өөрүвейн» турар.

Барыын-герман чазактың дүвүрээзиннери хамыктың мурнунда НАТО-нуң күрүнелери-биле Варшава керээзиниң чурттарының аразынга халдашпас дугайында керээни чарар дугайында саналдар-биле холбашкан. Атомнуг чепсектиң шенелделериниң соксадыры-биле чергелештир, НАТО-нуң база Варшава керээзиниң чурттарының аразынга халдашпас дугайында керээни чарар деп совет саналды бонн чазак бөлүктери дораан удурланып көргеннер. Чогумна харын ол совет саналга улуг атаканы москва чөвүлел хуралды үзериниң кажарлаашкыны кылдыр Боннда шилип алган. Моон-биле кады халдашпас дугайында керээге удур ГФР-ниң чазааның чылдактары мырыңай әлдептиг. Ындыг керээни чарар чорук ийи герман күрүнелерниң түскай догуннаашкынының фактызын хүлээп көргени, ГДР-ни делегейниң хүлээп көргени болур дээр чүвени ГФР-ниң чазаа бадыткап турар. Ындыг керээни чарар чорук Совет Эвилелинге «дужуп бергени» ол болур дээр чүвени ГФР-ниң башкарыкчы бөлүктери чулчуруп турар. Моон-биле кады Бонн «харыы дужуп беришкинни» Совет Эвилелинден негеп турар. Ындыг «харыы дужуп беришкинни» ГФР-ниң чазаа болза, ГДР-ниң «бот шиитпирлеттинер эргезин» хүлээп көргени ол кылдыр санап турар. Боннуң билип турары-биле алырга, ол чорук шынында ГДР-ни үзүткап чок кылыр дээни ол-дур.

ГФР-ниң чазаа ындыг негелделер-биле кызыгаарлаттынмайн турар. Халдашпас дугайында керээни чарарынга эвес, а оон орнунга НАТО биле Варшава керээзиниң чурттарының аразынга «халдашпас дугайында медеглелдерни» кылырынга бодунуң чөпшээрелин бээринге белениң ГФР-ниң чазаа илергейлеп турар. Ол таварылгада «харыы дужуп беришкин» кылдыр Совет Эвилели Барыын Берлинде ажелел ёзу-чуруму оон бүгү уржуктары-биле кады туруп турарын магадылаар ужурлуг болур ийик.

Парлалгадан билдинип турары-биле алырга, Бонн бодунуң тактиказынга АКШ-тың чазаа-биле «бүрүн чөпшээрелдиг» болуп турарын чылдак тырттып турары факт кичээнгейни бодунче көрүндүрүп турар.

Иракта тудуп хоругдаашкын

ЛОНДОН. (СЭТА). «Аль-Араб» солуннуң бижээниң барымдаалааш, Рейтер агентилелдиң дыңнадып турары болза, Багдадтан мурнуу талаже 300 миль ырак турар Насирия хоорайга чоокта чаа Коммунистиг партияның кежигүннерин тудуп хоругдаан. Тудуп хоругдаттырганнарның санын айытпайн турар.

Политиктиг хоругдаттырганнарны хостаар

ДЕЛИ. (СЭТА). Кара бажынга олуртур дугайында «Индияның камгалалының дугайында хоойлунуң» чүүлү конституцияның чүүлүн болгаш улустуң бот эргелерин үреп турар деп аллабад судтуң шиитпири-биле холбаштыр Индияның Коммунистиг партиязының даргазы Ш. А. Данге парлалгага дараазында медегелди кылган:

Үстүнде айыткан чүүлге үндезилээш, кара бажынга олурткан бүгү кижилерни хостап үндүрерин Индияның Коммунистиг партиязы негеп турар деп медеглелде чугаалап турар. Оларны моон соңгаар хоругдаашкынга олуртур чорук дешпилгелиг күштерге удур демиселге онза бүрүн эргелерин ажыглаарындан өске чүү-даа эвес дээрзин Коммунистиг партия чаңгыс эвес удаа айтып келген.

„Поларистер чок болзун!"

ЛОНДОН. (СЭТА). Ядролуг чепсекти дүжүрериниң бөлүк талалакчылары Глазго-Лондон аразында орук-биле походту «Поларистер чок болзун!» деп лозун-биле июль 13-те эгелээн. Походтуң киржикчилери «Поларис» деп ракетаның 8 метр моделин ап чоруур. Ол модельде бижээни: «бир миллион уругларга өлүм-дүр».

Шотландияның «100 комитетиниң» организастааны походтуң киржикчилери каш неделяның дургузунда Шотландияның болгаш Англияның дыка хөй хоорайларынга баар болгаш оларга митингилерни база хуралдарны ядролуг чепсектиң эндере бүдүрүүшкүнүнге удурланыышкынның демдээ кылдыр эрттирер деп турар.

Ханныг ёзу-чурум

ВЕНА. (СЭТА). Иракта амгы ёзу-чурум хөй муң кижилерниң өлгениниге буруулуг деп, Ирак улусту камгалаар талазы-биле шимчээшкинниң дээди Комитединиң төлээлекчизи А. Али СЭТА-ның корреспондентизинге медеглээн.

Бистиң Комитетте бар медээлерни ёзугаар алырга, Иракта сөөлгү дөрт айларның дургузунда кандыг-даа буруу чок 10 муң ажыг кижини өлүрген болгаш 100 муң кижини кара бажынче, албадалдыг лагерьже кийр сүрген, оларның аразында бичии уруглар, херээженнер болгаш эр кижилер бар. Ирак эрге-чагыргалар хөй кижилерни шаажылап өлүрген дугайын мынчага чедир дыңнатпайн турар. Оларның аразында сураглыг чогаалчы Абдуррахим Шериф, журналист Аднан аль-Баррак, студент-эмчи Фейсал Аджаж, башкы Абдель Ахад аль-Малех, адвокат Хамза Сальман, башкы Матти Аш-Шейх болгаш өскелер-даа бар.

ЧАА АВТОМАШИНА ОРУУН ТУДУП ТУРАР

БУДАПЕШТ. (СЭТА). Будапешт—Балатон аразында чаа автомашина оруунуң тудуу эгелээн. Ол болза амгы үениң оруу болур.

Автомашина оруунуң тудуунга 0,5 миллиард ажыг форинтини (венгр акша) үндүрүп берген болгаш ол тудугда венгр аныяктар идепкейлиг киржип турар. Чоокта чаа Тарноктуң чанында майгын хоорайжыгашка 600 аныяктар—университеттерниң болгаш институттарның студентилери чедип келген. 60 муң кубометр чер ажылдарын күүседирин олар хүлээнген. Чай дургузунда автомашина оруунуң тудуунга 2.800 комсомолчулар киржир деп турар.

ТҮҢНЕЛ МАРГЫЛДААЛАР

Күш-культура болгаш спорт

(РОССИЯ ФЕДЕРАЦИЯЗЫНЫҢ УЛУСТАРЫНЫҢ III СПАРТАКИАДАЗЫ)

Июль айның 7-де Горький хоорайга РСФСР-ниң улустарының III спартакиадазының түңнел маргылдаалары ажыттынган. Киржикчилерниң саны-биле-даа, ам безин билдингир апарган чедишкиннерниң-даа талазы-биле мурнунда болгулаан ийи спартакиададан ажыг болуп турар. Манаа шупту киришкеннерниң саны безин 25 миллион кижи чедип турар. А Горький хоорайда чүгле түңнел маргылдааларга киржири-биле чедип келген спортчулар безин ийи муң ажып турар.

РСФСР-ниң улустарының III спартакиадазының киржикчилеринге СЭКП ТК-ның РСФСР талазы-биле Бюрозу болгаш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели байырлыг чагаа чоруткан. **«Россия Федерациязының улустарының спартакиадазы — республикада күш-культура шимчээшкининиң чедишкиннериниң ёзулуг түңнел көрүүшкүнү, миллион-миллион спортчуларның Коммунистиг партия болгаш Совет чазактың мурнунга боттарының чедишкиннериниң дугайында коллективтиг тодаргай отчёт болур»** — деп, ында чугаалап турар.

• • •

ГОРЬКИЙ. июль 9. (СЭТА). Манаа уран гимнастика талазы-биле маргылдаалар доозулган. Орта Совет Эвилелиниң үш дапкыр чемпиону, Свердлов хоорай чурттуг кыс **Лилия Назмутдинованы** ажар кижи тывылбаан. Талантылыг спортчу кыс аңаа спартакиаданың тулган чемпиону атты чедип алган.

КЛАССИКТИГ ХҮРЕШ талазы-биле түңнел ужуражыышкыннар доозулган. Бирги болгаш ийиги спартакиадаларга кымга-даа тиилеттирбээн. Москваның начыннары бо удаада аштырыышкынга таварышкаш, чүгле ийиги черге дүжер ужурлуг болган. Оларны Ростов областың мөгелери ашкан, а үшкү черни — Соңгу-Осетин АССР-ниң командазы чаалап алган. **И. Кочергин, И. Внуков, Т. Балдашинов, З. Никифоров, Л. Алексеев, Л. Анфиногенов, Н. Пархоменко, Г. Андиев** олар республиканың болгаш спартакиаданың чемпионнары болу бергилээн.

• • •

ГОРЬКИЙ хоорайның спортка хандыкшылдыглары «космиктиг шураашкынны» баштайгы удаа бо хүннерде көөр аргалыг болганнар. Ындыг шураашкынны черниң бедииниң ажа халыырының талазы-биле маргылдаага Грозный хоорайда башкы институтунуң 24 харлыг студентизи **В. Большов** көргүскен. Риме болуп эрткен олимпиадага бо аныяк кижи АКШ-тың сураглыг шуракчызы Дж. Томас-биле ачырдачыр тудушкан. Ынчан Виктор америк спортчу-биле ден түңнелди көргүскен—2 м. 14 см. Олар ийилээн ынчан Р. Шавкалидзе биле В. Брумельдиң дараазында черни үлешкеннер.

Бо удаада Виктор Большов баштайгы шенелдезин-не 2 м. 15 сантиметрни ажа халаан — ол дээрге бүгү делегей ужур-дузалыг көргүзүг!

• • •

ГОРЬКИЙ. июль 11. (СЭТА). Спартакиадага ол хүн база бир алды тиилекчи шылгарап үнген. Оларның ийизи команда талазы-биле бирги черде.

Стол теннизиниң талазы-биле болган маргылдаага **Москва областың командазы** тиилээн. ийиги черде — горькийжилер, үшкүзүнде — Татар АССР-ниң командазы. Ам ында хууда бирги чер дээш маргылдаа эгелээн.

БАГ КАГАРЫ. Бо спортка ынак тарының кужу шенешкени черле солун. Оон сөөлгү ужуражыышкыннарынга болгулаан алдеп таварылгаларны ол талазы-биле хоочун ойнакчылар безин көрбээн болуп турар. Орта Москва, Горький болгаш Омск областарның командалары ойнап-ойнап келирге 15 — 15 ден саннарлыг апарган. Москва чоогунуң теннисчилери биле горькийжилер аштырып каан. Түңнелинде Ставропольдуң спортчулары тиилээн, оон дараазында черлерни Омск болгаш Пенза областарның төлээлекчилери черге-лентир алгылаан.

ЧИИК АТЛЕТИКА. Спорттуң бо хевиринге түңнел ужуражыышкыннар чаъс болгаш долу чаап турда болган. Эң сөөлүнде Россияның рекорду кестүп келген — ону борбак демир ырадыр шывадаар талазы-биле Челябинск чурттуг Г. Кондрашов тургускан. оон көргүзүү — 63 м. 27 см. 80 метр черге моондактар ажа халып маңнаар чарышты солун болган. Аңда горькийжи кыстар Р. Кошелева биле Г. Быстрова шуулгеш. Кошелева мурнундагы ССРЭ-ниң чемпиону деп алдының кырынга спартакиаданың тиилекчизиниң алдын медалын немеп алган.

СПОРТТУҢ НАЦИОНАЛ ХЕВИРЛЕРИНГЕ

(Республиканың үшкү спартакиадазы)

ТУК КӨДҮРТҮНГЕН

Национал спорттуң III-кү республика спартакиадазы эрткен дыштаныр хүнде Кызылдың «Совет Тываның беш чылы» стадионунга ажыттынган.

Хүндүскүнүң 12 шакта спартакиаданың киржикчилери түс-түс командалар аайы-биле чыскаалыпкан.

Томааныг!— деп, судья эш Н. С. Капустин команданы бергеш, спартакиаданы эгелээринге командаларның киржикчилери чыскаалыпкандыр — деп, спорт ниитилелдериниң болгаш организацияларының эвилелиниң республика Чөвүлелиниң даргазы эш В. И. Юрьевка рапортун берген.

Эш Юрьев спартакиаданың киржикчилеринге байыр чедирбишаан, маргылдааларга чедишкиннерни күзээн.

Эрткен чылын национал спорттуң республика спартакиадазының чемпиону «Динамо» спорт эки-тура ниитилелиниң төлээлекчилери В. Косарев биле Хомушку Киров олар спартакиаданың тугун көдүрген.

Спартакиаданың бирги черин тиилеп алыр дээш «Динамо», «Спартак», «Трудовые резервы», «Урожай» спорт эки-тура ниитилелдериниң болгаш Тес-Хем, Барыын-Хемчик, Бии-Хем база өске-даа районнарның спортчулары демисежип турар. Спартакиаданың программазында тыва хүреш, шой көдүрери болгаш ча адары кирип турар.

«СПАРТАКТЫҢ» ШОЙ КӨДҮРҮКЧҮЛЕРИ ТИИЛЭЭН

Парад соон дарый стадионга мечек-мачак шыңганнарлыг шой көдүрүкчүлери үнүп келген. Бо маргылдаада 5 командалар демисежип турар.

Баштай-ла чиик деңзилиг «Спартак» командазының төлээлекчизи, бо деңзиниң эрткен чылгы чемпиону болгаш национал спорт талазы-биле РСФСР-ниң Сибирь улустарының чемпиону И. Чижов 32 килограммның шоон оң хол-биле 22 катап көдүргеш, бирги черни бүзүрелдиг алган. Ооң чаңгыс деңзинде удурланыкчызы, Барыын-Хемчик районнуң шой көдүрүкчүзү Н. Богуцкий шойну 6 катап чедир көдүрбейн, ийиги черни ээлээн.

Ортумак болгаш аар деңзиге база-ла спартакчы Иван Белоногов, Иван Волков олар бирги черни чаалап ап, спартакиаданың бо чылгы чемпиону болганнар. Олар шой көдүрериниң үш хевириниң талазы-биле өске удурланыкчыларындан дыка эки түңнелди көргүскеннер. Ынчангаш оларны спорт ниитилелдериниң болгаш организацияларының эвилелиниң республика Чөвүлелиниң мактал бижиктери-биле болгаш кижи бүрүзүн өртектиг чүүлдер-биле шаңнаан.

Команда аайы-биле «Спартактың», Барыын-Хемчик районнуң болгаш «Динамонуң» командалары дараалашкак 1—3 черлерни ээлээннер.

ТЕС-ХЕМНИҢ МӨГЕЛЕРИ

Кызыл хоорайның культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг парыгының мөге салыр черинге, хүндүскүнүң 14 шакта, тыва хүрештиң деңзи аайы-биле хүрежи эгелээн. Аңаа улуг улустуң 4, оолдарның 4 хүрежи болган.

Бир дугаарында оолдарның эң чиик мөгелери М. Монгуш (Барыын-Хемчик) биле Д. Сарыглар («Динамо») олар таварышкаш, М. Монгуш бодунуң онаан чиик октаан. А ол-ла деңзиге улуг улустан эрткен чылдың чемпиону Ойдар Көгел-оол (Барыын-Хемчик) биле спартакчы Б. Карашпай оларның хүрежи көрүкчүлерниң сонуургалын көдүрген. Ынчалза-даа кажар хүрештиг Көгел-оол Карашпайның хөделиирин ажыглап, ооң аргазынга удур арга ажыглааш октаан. Оолдарның-даа, улуг улустарның-даа бо деңзизиниң аайы-биле Барыын-Хемчик районнуң мөгелери М. Монгуш, О. Көгел-оол олар маргылдааның баштайгы хүнүнде кымга-даа октатпайн, эки хүрешкеннер. Ол ышкаш ол-ла деңзиде улуг улустардан Оюн Болат-оол (Тес-Хем), Маады Кара-оол («Динамо») олар беш кижи-биле хүрешкеш, база-ла чаңгызынга-даа октатпааннар.

Оолдарның чиик деңзизинде А. Монгуш (Тес-Хем) чедишкинниг хүрежип турар. А оон чаңгыс командада эки Шома Нассак улуг улустарның деңзизинде бут-биле иштинипттен сүккаш аңдарар болгаш чаң баштап октаар талазы-биле көрүкчүлерниң макталын чедип ап, эң чараш хүрежип турар. Чоокта чаа ол республиканың малчыннар Наадымынга 64 мөгелерден үжүүрге арткан, эрткен чылын бо деңзиниң чемпиону Монгуш Доржуну (Барыын-Хемчик) база шырак хүрежип чоруур аныяк мөге Монгуш Дөстей-оолду («Буревестник») октагылааш, тиилелгелиг хүрежип турар.

Ортумак деңзиде оолдардан Павел Ооржак (Барыын-Хемчик), Владимир Шыырап («Динамо») олар 3—3 тиилелгелиг, аштырыышкын чок. А улуг улустардан Сиирин Херел-оол («Спартак»), Хомушку Киров («Динамо») олар кайызы-даа чедишкинниг хүрежип турарлар. Ол деңзиде 10 мөгелерниң бежи баштайгы хүнде октатканнар.

Оолдарның-даа, улуг улустарның-даа аар деңзизинде чүгле 3 — 4 мөгелер хүрежип турар. Баштайгы хүнде Адыя Сандак (Тес-Хем) биле Эрес Күжүгет («Динамо») олар кайызы-даа «Урожайның» төлээзи Булак Ланчыны октагылааш, дараазында хүн 1—2-ги чер дээш хүрежирлер. Улуг улустуң аар деңзизинден хоочун мөге Куулар Даржаа («Динамо»), аныяк мөге Ооржак Тапыл («Урожай») олар ийи-ийи тиилелгелиг, база-ла 1—2-ги чер дээш демисежирлер.

Хүрештиң баштайгы хүнүнде Тес-Хем районнуң мөгелери ниитизи-биле бирги черде. «Динамо» ийигизин болгаш барыын-хемчикчилер үшкү черни ээлегилээн.

ЧЕМПИОН АШТЫРГАН

Херээженнерниң болгаш уругларның 20 метрге ча адарынга «Динамонуң» төлээзи Н. Чупина шылгарап, 123 санны аткаш, тиилээн. Ийиги черни Барыын-Хемчик районнуң адыгжызы О. Чүдүрүк ээлээн. Оолдардан динамочу В. Косарев 159 санны адып, эң эки түңнелди көргүскен.

Улуг улустарның аразынга ча адарының талазы-биле эрткен чылгы чемпион В. Мананников («Спартак») биле В. Косарев оларның аразынга демисел чидиг эрткен. Ынчалза-даа В. Косарев бо чылын ча адарынга эки белеткелдиниң көргүзүп, оон аткан согун бүрүзү караның үш санындан куду түңнелди көргүспейн, ниитизи-биле 30 метр черге 239 санны адып, спартакиаданың эрткен чылгы чемпиону В. Мананниковту

И. ЧИЖОВ.

ийиги черге арттыргаш, тиилекчи болган. Үшкү черни «Трудовые резервы» командазының төлээлекчизи А. Кол алган.

• • •

Ынчангаш спартакиаданың баштайгы хүнүнүң маргылдаазында ниитизи-биле бирги черде 14 санныг «Динамо», ийигизин 19 санныг Барыын-Хемчик районнуң болгаш «Спартак» биле Тес-Хем районнуң командалары үшкү, дөрткү черлерни үлежип турар.

А. КУМАЯК, кол судья.

«Динамо» командазы ча адарының маргылдаазында.

КЫЗЫЛДЫҢ БАШКЫ УЧИЛИЩЕЗИ 1963—64 ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЫЛЫНДА СУРГУУЛДАР ХҮЛЭЭП АЛЫРЫН ЧАРЛАП ТУР

Училище эге класстарның башкыларын белеткеп үндүрер. Өөредииниң хуусаазы 2 чыл. Училище 30 чедир назылыг, моон адаанда кирериниң экзаменнерин чедишкинниг дужааган кижилерни хүлээп алыр:

1) Орус дылга (диктант).
2) Тыва дылга (диктант).
3) Орус дылга болгаш литературага (аас-биле).
4) Арифметикага (аас-биле).

Училищениң директорунуң адынга өөренип кирерин хүлээп алырының дугайында билдиришкинни болгаш моон адаанда документилерни ооң-биле кады чорудар:

а) дорчу намдары,
б) кадының дугайында 286 форма ёзугаар эмчиниң шинзылгазы.
в) чурттап турар черинден шинзылга,
г) ортумак эртемниң дугайында документ (ону боду-биле кады эккээр).
д) төрүттүнгениниң дугайында херечилел (ооң ушта бижиткен, таңма базып шинзыктырган хоолгазы).
е) 3×4 см хемчээлдиг үш фото-чурук,
ж) өөренип азы ажылдап турар черинден характеристика.
з) ада-иезиниң айда ап турар шалыңының болгаш өг-бүлезинде азырап турар кижилер дугайында шинзылга. Паспортун боду-биле эккээр).

Кирериниң экзаменнерин август 1-ден эгелеп дужаар. Училищеге хүлээп алганнарны стипендия-биле хандырар.

Колхозчуларның болгаш совхозтарның ажы-төлү тыва оолдар, кыстарны күрүнениң долу хандырылгазынга кирер. Ынчангаш өг-бүлезиниң материалдыг байдалының дугайында шинзылга херек.

Документилерни моон адаанда адресче чорудар: КЫЗЫЛ ХООРАЙ, КОЛХОЗНАЯ КУДУМЧУЗУ, БАЖЫҢ № 23, (КЫЗЫЛДЫҢ ШКОЛА-ИНТЕРНАДЫ).

Пионержи дыштанылганың чайы

Чай! Бо дээрге школа назылыг бүгү уругларның хөглүг дыштанылгазының өйү. Школачылар төрээн черинин каас-чараш бойдус чурумалын көрүп, ажыктыг байлактарның чаштып чыдар черлерин тывып, аянчорукту походтарын кылырлар. А чамдыктары лагерьлерге хөглүг дыштанылганы эрттирер, бир чамдыктары—колхоз, совхозунуң бүдүрүлгезинге ажылдаарлар.

Ынчаарга бистиң Кызыл хоорайывыстың бажыннарынга артып калган уруглары канчаар дыштанып турарыл? Бо база-ла солун херек. Бо уруглар үе-шагын анаа-ла халас эрттирбейн турар.

Кызылдың пионерлер бажыңы оларга «Дыштанылганың болгаш күш-ажылдың» хоорай лагерин тургузуп берген. Моон ажыл-амыдыралы кайгамчык солун. Бо лагерьге ийи сезонда уруглар дыштаныр. Аңаа шупту 200 уруглар хаара туттунар. Баштайгы сезон эрткен. Ам ийиги сезон ажыттынган.

Бирги сезоннуң уруглары Кызыл хоорайның бүгү үлетпүр-бүдүрүлге черлеринге барып, солун экскурсияларны кылганнар. Олар аңаа баргаш, күш-ажылдың шалыпчылары-биле солун ужуражылгаларны кылганнар.

Улуг-Хемни кежир көвүрүгнү тудуп турар тудугжуларга олар база чорааннар. Көвүрүгнүң улуг ажык-дузазының дугайында солун чугааны олар дыңнааннар. Төрээн хоорайының амыдырал-чуртталгазын, оон шапкын хөгжүлдезин билири—пионер кижиниң кол хүлээлгези.

Пионер лагеринде ырының, аныяк техниктерниң, уран холдарның, янзы-бүрү танцы өөрениринин бөлгүмнери доктаамал ажылдап турарлар.

Хөглүг чайны олар шак мынчаар солун кылдыр эрттирерлер. Өөредилге чылын эгелээри билек, олар школазынга келгеш, боттарының турисчи өөрүнге, республиканың доктаамал лагерьлеринге турган уругларга хөөреп бээр солун чүүлдери чугаажок хөй болур.

О. ХӨВЕҢМЕЙ.

Редакторнуң оралакчызы Д. О. БЕГЗИ.

Кинотеатрларга

ИЮЛЬ 16-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Бистиң кажаавыс» 10, 12, «1-ги раңганың капитаны» 2, «Дээрбечи маңгыстар» 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Хааның өршээли» 11.15, 1.15, 5.15, «Чажыт хайгыылчы» 3.15, «Мээң эргим кижим» 7.15, 9.15, шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Мында чурттап турар бис» 2.30, «Боду барып алыр чагаа» 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Даарта келиңер» 5.15, 9.15, «Коллеги» 3.15, 7.15, «Кобра» операция» 1.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Машенька» 5, 7, 9 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Щетинкин — Кравченко-кудумчузу, бажың № 3. телефоннары: Редакторнуң 24 — 63, редакторнуң оралакчыларының 35 — 24, 25 — 38, идеология килдизиниң 37 — 13, харысалгалыг секретарының 23 — 35, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 25 — 38, 23 — 54, үлетпүр бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 22 — 64, чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21 — 27, Информация килдизиниң 20—60, бухгалтерияның 31—75, корректорларның 21 — 47, солун келбейн баргаңда 32 — 75 телефонче долгаар.

ТС—01279. Чагыг № 122. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. ИЮЛЬ 17 СРЕДА № 168 (5572).

Өртээ 2 көп.

«Бистиң чуртта социализм бүрүнү-биле болгаш туюлунга чедир тиилээн, коммунизмниң кайгамчыктыг тудуун бедидир тудуп турарывыс амгы үеде бистиң партиявыс, бүгү совет улус болза марксизм-ленинизмниң улуг идеялары бүгү делегейге тиилээр дээрзиниң дугайында улам улуу-биле бүзүрелдиг».

(СЭКП ТК-НЫҢ АЖЫК ЧАГААЗЫНДАН).

ВЕНГР ПАРТИЯ-ЧАЗАК ТӨЛЭЭЛЕРИ БИСТИҢ ЧУРТТА

МОСКВА. Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының Төп Комитединиң Бирги секретары, Венгрияның революсчу Ажылчын-тараачын чазааның даргазы Янош Кадар баштаан Венгр Улус Республиканың партия-чазак төлээлериниң кежигүннери-биле СЭКП Төп Комитединиң болгаш Совет чазактың удуртукчуларының аразынга июльдиң 11-де Кремльге беседа болган.

ЧУРУКТА: беседа болуруның мурнуу чарыында.

СЭТА-ның фотохроникаЗы.

Узбекистанга чүректиң ханызындан ужуражыышкын

ТАШКЕНТ. Июль 14-те Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының ТК-ның Бирги секретары, Венгр революстуг ажылчын-тараачын чазактың Даргазы Янош Кадар баштаан Венгр Улус Республиканың партия-чазак төлээлери Узбекистанның Коммунистиг партиязының Төп Комитединге чораан.

Аңаа болган чүректиң ханызындан найыралчы беседага СЭКП ТК-ның Президиумунуң кежигүнүнге кандидат, Узбекистанның Компартиязының ТК-ның бирги секретары Ш. Р. Рашидов, республиканың Министрлер чөвүлелиниң даргазы Курбанов болгаш албаның өске-даа кижилери киришкен.

(СЭТА).

ХӨЙ УРУГЛАРЛЫГ ИЕЛЕРГЕ «МААДЫР-ИЕ» ДЕП ХҮНДҮЛҮГ АТТЫ ТЫВЫСКАНЫ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1963 чылдың июль 15-те үндүрген Чарлыының ёзугаар Тыва АССР-ниң талазы-биле он болгаш оон-даа хөй уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерге «Маадыр-ие» деп орденни болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижиктерин тывысканнар болза:

1. Донгак Кенен Морзукайовна—Улуг-Хем районнуң «Найырал» совхозунуң ажылчыны.

2. Иргит Сыргытпай Шожаловна — Барыын-Хемчик районнуң Тээли суурда өг-бүле ээзи.

3. Көк Кыргыс Чамзырыновна—Улуг-Хем районнуң Арыг-Үзүү суурда өг-бүле ээзи.

4. Ноңчай Сыгырта Чанзановна — Бии-Хем районнуң Хадын суурда өг-бүле ээзи.

5. Куулар Бичен Чалановна — Өвүр районнуң «Кызыл-тук» колхозунуң колхозчузу.

6. Маажык Тюлюш Сувановна—Улуг-Хем районнуң Булуң-Терек суурда өг-бүле ээзи.

7. Монгуш Борбак Сендижиковна—Чөөн-Хемчик районнуң «Чыраа-Бажы» совхозунуң ажылчыны.

8. Монгуш Сүрүн Лопсановна — Чөөн-Хемчик районнуң «Тыва» совхозунуң ажылчыны.

9. Монгуш Эртине Чогуйовна — Чөөн-Хемчик районнуң «Тыва» совхозунуң ажылчыны.

10. Самбайлык Евгения Демчоковна—Тожу районнуң Азаста медпункт ажылчыны.

11. Санчы Севенмаа Дембиреловна — Шагаан-Арыг хоорайда өг-бүле ээзи.

12. Сат Мындарый Доржуевна—Чөөн-Хемчик районнуң СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг колхозунуң колхозчузу.

13. Сереңдар Иимчик Кызыл-ооловна—Улуг-Хем районнуң «Улуг-Хая» совхозунуң ажылчыны.

14. Хуурак Монгуш Сонамовна—Улуг-Хем районнуң «Найырал» совхозунуң ажылчыны.

15. Чагармаа Чинчирмаа Дугуровна—Тес-Хем районнуң «Чодураа» колхозунуң колхозчузу.

16. Зеңчин Саар Чалбаевна—Тес-Хем районнуң «Чодураа» колхозунуң колхозчузу.

(СЭТА).

„Ленинниң улуг партиязы"

СЭКП ТК-ның чанында партияның дээди школазы болгаш ниитилел эртемнериниң Академиязының ном үндүрер чери РСДРП-ниң ийиги съездизиниң алдан чылын таварыштыр «Ленинниң улуг партиязы» деп чыындыны үндүрген.

Номда дараазында статьялар бар: **Б. Т. Багликовтуң** — «Россияга марксисчи партияны В. И. Ленинниң тургусканы»; **И. Ф. Петровтуң** — «Ленинчи партия — Октябрьның Социалистиг Улуг революциязының тиилелгезиниң организакчызы болгаш сорук кииргикчизи»; **В. Л. Игнатьевтиң** — «ССРЭ-ге социализмни тургузарының ленинчи планының амыдыралга бооттанылгазы дээш СЭКП-ниң демиселиниң төөгүлүг дуржулгазы»; **Д. Ю. Бахшиевтиң** «Партийжи амыдыралдың ленинчи нормаларының болгаш коллективтиг удуртулганың принцивиниң катап тургузуушкуну база хөгжүлдези»; **Г. Е. Глезерманның** — «СЭКП-ниң программазы — эртемниг коммунизм теориязының хөгжүлдезинде чаа үе-чада» болгаш өске-даа.

Бодунуң маадырлыг төөгүзүнүң янзы-бүрү үе-чадазында СЭКП-ниң хөй талалыг ажыл-чорудулгазын үстүнде адааныпс ажылдарда чырыткан.

«Ленинниң улуг партиязы» деп статьялар чыындызын Н. Г. Рябцев (кол редактор), П. Н. Котельников, Б. М. Морозов болгаш профессор В. М. Донской ниити редакторлаан.

(СЭТА).

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХОВУ-ШӨЛДЕРИНДЕ

Хүннүң чугула айтырыы

Тес-Хем парткомнуң бюрозу Дужут ажаалдазының кол техниказы комбайннар септелгезиниң районда чоруп турарының дугайында «Сельхозтехника» каттыжыышкынының Самагалдай салбырының даргазы эш Дмитриевтиң илеткелин чугаалажып көрген. Июль 30-де байдал-биле алырга, районда бар турар 24 комбайннарның чүгле ийизи-ле септеттинген («Тес-Хем» совхозта) бооп турар. Өске ажыл-агыйлар амга чедир комбайннарны септээринче эгелеп кирер туржук, ону болзавайн-даа турар.

Районнуң ажыл-агыйлары «Сельхозтехника» каттыжыышкынының салбырының девискээринде 13 комбайннарны септээри-биле тургузуп каан-даа болза, оларның септелгезин кылыр чаңгыс-даа механизаторну чорутпааннар, а «Сельхозтехниканың» салбыры боттарында септекчи кадрлары четпес болганы-биле комбайннар анаа-ла туруп бергеннер.

Дужут ажаалдазынга чедир бүдүн чартык ай хире үе арткан турда, ажыл-агыйларның удуртукчулары комбайннарны ой-шаанда септеп алырынче кичээңгей салбайн турарын парткомнуң бюрозу шыңгыызы-биле буруу шапкан.

Дужут ажаалдазының кол техниказы болур комбайннар септелгезинге механизаторларны юп-дораан үзүп чорударын парткомнуң бюрозу ажыл-агыйларның удуртукчуларынга дааскан.

ОРГАНИЗАСТЫГ ЭГЕЛЭЭН

КЫЗЫЛ-ЧЫРАА. (Телефон-биле). Чөөн-Хемчик районда Ленин аттыг колхозтуң Сесегеде 3 трактор агрегазы сиген кезиилдезинче кирген. Баштайгы хүннерде кестинген 40 ажыг гектарның сигенин тускай звенолар бөлүп эгелээн.

Ниитиниң малынга чечир, эки хоолулуг чемни белеткеп алырынче кол кичээңгейни угландырбышаан, бригадаларны, звеноларны бүгү черлерде организастап турар. Кок-Теректе 15 кижи хол кадыырлыг эгелээн. Хой ажылының бирги болгаш үшкү бригадаларындан 20—20 кижи үнген.

Кыжын чаңгыс кужак-даа сиген үнелиг. Машинага кестинер калбак шөлдерниң тайыс сигенинче көрүп олурбайн, алаактарның, буга шалазының болгаш кыштагларның эки үнүштерин чемгир үеде дүрген ажаап алыр.

Көк-Чырааның шөлдеринде

«Улуг-Хая» совхозтуң Көк-Чыраа салбырының ажыл-ишчилери малга сиген белеткелин түлүктеп эгелээн. Ниитизи-биле 9 машина кошкан 3 трактор соксаал чок улажып турар, а 3 аът машиналыг звенону шилип кезеринде киирген.

Баштайгы хүннерде 170 гектарның сигени кестинген. Кезер звенолардан бөлүкчүлер база хожудавайн турар. Бо хүннерде 530 центнерни бөлген, Көк-Чырааның шөлдеринде ногаан сарааттар улажып эгелээн.

Мал чеми белеткеп турар бригаданың төвүнде ниити чемненилгени организастаан, хана солун. көргүзүг самбыразы үнүп эгелээн. Чарыштың бирги черинде Б. Хемер-оолдуң звенозу. Тракторист Б. Даваа, машинистер Кызыл-оол, Маажык, Шаравии ышкаш мурнакчылар хөй.

ЧАҢГЫС ҮН-БИЛЕ ДЕТКЭЭН

Кол эчис сорулга—бүгү делегейге тайбың

Партия организацияларынга Совет Эвилелиниң бүгү коммунистеринге СЭКП Төп Комитединиң ажык чагаазын ак-сеткилдиг чаңгыс-даа кижи хереке албайн барып шыдавас.

Акы-дунма партиялар-биле боттарының идеологтуг маргылдааларын күрүнелер аразының харылзааларының талазынче шилчидип турар апарган Кыдаттың Компартиязының удуртукчуларының ходелиишкиннери Казахстанның эртемденнериниң ханы хараадаашкынын болдурган. Термоядролуг чепсектиң болгаш ынчаар аразының ракеталарының үезинде дайынның болгаш тайбыңның айтырыын удуртукчу кыдат эштерниң көрүп турары ышкаш, шак ындыг ончук-чоңгаалиг-биле канчап көрүп болур боор!

Чүс-чүс миллион кижилерниң өлген сектериниң кырынга «муң катап бедик болбаазыралды» тургузар дугайында КБП-ниң удуртулгазының үзел-бодалдары-биле бистер кажан-даа каттышпас бис. Ол чорук марксизм-ленинизмниң алыс утказы-биле шуут удурланышкак болуп турар. Чурт бөрүзүнге революцияны ажылчын аңгы, күш-ажылчы чон дээштыындан шериг холгаарлаашкыны чокка боттандырар.

Казахстанның коммунистери, чогаадыкчы интеллигенциязы, бүгү ажылчы чоннары төрээн Коммунистиг партияның иштики болгаш даштыкы политиказын чаңгыс ап-сеткил-биле чүүлдүг деп көрүп турар.

Сакен НУГМАНОВ,

Казахтың онкология болгаш радиология талазы-биле эртем-шинчилел институдунуң директору.

Алма-Ата.

Кужувус чаңгыс эпте

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң ажык чагаазын мен кичээңгейлиг номчуп көрдүм. Мен-даа, мээн катым ажылдап турар эштерим-даа ол шынныг документиниң адаанга адывысты салып тур бис. Бис ону бүрүнү-биле чүүлдүг деп көрүп тур бис. Бистиң партиявыстың болгаш чазаавыстың удуртукчулары болгаш Н. С. Хрущев боду кыдат эштерге оларның алдагдалдарын шак ынчаар шыдамыгы-биле, угаазылалдыы-биле, шынныгы-биле тайылбырлап, делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң чаңгыс эви улам-на быжыг болзун дээш бүгү хемчеглерни ап турары кончуг шын-дыр.

КБП ТК-ның июнь 14-теги чагаазы-биле база-ла таныштым, ынчангаш база-ла дорту-биле, чоннуң ёзу-биле чугаалап көрейн: Кыдаттың Компартиязының удуртулгазында эштер өске угже углап турар-дыр силер. Империалистер-биле демиселге биске чаңгыс эп херек, а силер ол чаңгыс эпти үрээрин оралдажып турар-дыр силер. Бис тайбыңны күзеп турар бис, а силер тайбың дээш демиселди кошкадып турар-дыр силер. Боданып көрүңер! Кажан-даа мегелевес, чоннуң үнүн дыңнаңар. Бистиң кужувус—чаңгыс эпте дээрзин сактып алыңар.

К. ПЕТУХОВА.

Социалистиг Күш-ажылдың ийи тапкыр Маадыры.

Ижевск суур.

Бистиң партиявыста—шын угланыышкын

МОСКВА. (СЭТА-ның корр). Партия организацияларынга, Совет Эвилелиниң бүгү коммунистеринге СЭКП Төп Комитединиң ажык чагаазы-биле найысылалдың дээди өөредилге черлериниң профессорлары болгаш башкылары ханы кичээңгей-биле таныжып турар. Тайбың болгаш улустарның найыралы дээш, империализмге удур демиселге акы-дунма партияларның, бүгү ажылчы чоннарның чаңгыс эвин быжыглаар дээн Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының чүткүлү оларга, коммунистиг ниитилелдиң аныяк тургузукчуларының кижизидикчилеринге кызыгаар чок эргим.

СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседага Москваның геология-шинчилел институдунуң доцентизи В. А. Галюк мынча дээн:

— Кыдаттың Компартиязының удуртулгазының бистиң партиявыс-биле болгаш марксисчи-ленинчи өске-даа партиялар-биле маргылдаазы биске шыңгыы дүвүреезинни болдуруп турар. Кыдат—коммунистиг идеалдарны боттандырары дээш демиселге бистиң шынчы болгаш бердинген өңнүүвүс дээрзинге бистер, совет кижилер, кажан-даа чигзинмейн турганывыстың уламындан ол чорук биске кончуг хараадаанчыг болуп турар-дыр.

Марксисчи-ленинчи өөредигни «шиитпирлиг реформалаарының» алдагдалдыг оруунда туруп кан кыдат коммунистериниң туружун СЭКП ТК-ның ажык чагаазында шиитпирлиг-биле болгаш принциптиг-биле буруу шаап турар.

СЭКП ТК-зы бистиң бүгү партиявыстың тура-соруун илереткен. Кыдаттың Компартиязының удуртулгазының ходелиишкиннери, бистиң ленинчи партиявысче оон үндезин барымдаа чок, нүгүл-мегелиг халдаашкыннары бистиң улустарывыстың найыралынга болгаш сырый каттыжыышкынынга дегдинмес болбас дээрзинге бистер бүзүрээр бис. Бистер быжыы-биле болгаш шиитпирлиг-биле мынча деп чугаалап тур бис: СЭКП ТК-ның угланыышкыны—марксизм-ленинизмниң шын оруу ол.

Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинниң мурнакчыларын Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижиктери-биле шаңнаар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң

ЧАРЛЫЫ

Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинге идепкейлиг киржилгези болгаш бедик бүдүрүкчүлүг көргүзүглерни чедип алганы дээш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижиктери-биле шаңнаары болза:

1. **Белоусов** Степан Саватеевич — «Кызыл тудуг» тудуг эргелелиниң комплекстиг бригадазының бригадири.

2. **Ефименко** Мария Архиповна — Кызылдың электростанциязының ажылчыны.

3. **Ондар** Хунажык Комбуевич — Кызылдың пассажирлер автотранспорт конторазының чолаачызы.

4. **Сапогов** Василий Данилович — Кызылдың пассажирлер автотранспорт конторазының чолаачызы.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Б. ДОЛЧАНМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретарының хүлээлгезиниң күүседикчизи К. ДИИГА.

Кызыл хоорай, 1963 чылдың июль 11.

Эш К. О. Ооржакка Тыва АССР-ниң транспортунуң алдарлыг ажылдакчызы деп хүндүлүг атты тыпсыр дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң

ЧАРЛЫЫ

Тыва АССР-ниң автомобиль транспортун хөгжүдер талазы-биле ачыхавыязы дээш Кызылдың № 7 АТК-зының чолаачызы Карашак Ольгульчик **Ооржакка Тыва АССР-ниң транспортунуң алдарлыг ажылдакчызы** деп хүндүлүг атты тыпсыр.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Б. ДОЛЧАНМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң секретарының хүлээлгезиниң күүседикчизи К. ДИИГА.

Кызыл хоорай, 1963 чылдың июль 11.

УЛУСЧУ КОНТРОЛЬ ЧОРУП ТУР

Улуг-Хем районнуң партия-күрүне контроль комитединиң чер-черде дузалажыр бөлүктериниң составында 200 ажыг коммунистер, комсомолчулар, ажылчыннар, колхозчулар болгаш улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларының тускай эртемниглери киржип турар. Оларның киржилгези-биле эрткен кыска үениң иштинде районнуң партия-күрүне контроль комитеди чамдык ажылдарны кылып, ылаңгыя садыг, столовая ажылдары, часкы тарылганы канчаар эрттирип, техниканы канчаар ажыглап турары, дүк кыргылдазының канчаар организастаттынганы дээш, оон-даа өске айтырыгларны сонуургап көрген. Бо талазы-биле комитеттиң, оон дузалаар бөлүктериниң кежигүннери чүгле боттары ходелип келген эвес, аңаа партия, совет болгаш өске-даа хөй-ниити организацияларының активтерин, көдээ интеллигенцияны калбаа-биле киириштиргеннер.

Илереттинген четпестерни чайладыр дугайында шиитпирлиг хемчеглерни ап, ажыл-агыйжы эвес чоруктарның талазы-биле буруулуг кижилерни материалдыг харыысалгага киирген.

Часкы тарылга үезинде техниканың ажыглалының болгаш камгалалының талазы-биле «Найырал» совхозка кылган хыналдадан ол совхозтуң Шаңчы, Аймырлыг, Терезин бригадаларынга 6 андазыннарны, 8 селкаларны, бир трактор тележказын болгаш өске-даа үүрмек чепсек-херекселдерни ажыглал, хайгаарал чокка чер санай октагылапканы илерээн. Бо дугайында харыысалга чок болганы дээш кол инженер И. И. Шварниковту ай шалыңының хемчээли-биле штрафтаан. Үрбүн салбырынга 54 тонна картошка үрелген дугайында салбырның огород бригадазының бригадири Шикпер-оолду прокурорга дужааган, а агроном Лобаченкону бүдүн чартык айның шалыңының хемчээли-биле штрафтаан. Совхоз директору Доржудай биле кол агроном Хвостов оларга база хемчег хүлээткен.

Шагаан-Арыг хоорайның школаларында бүдүрүлге мастерскаяларының бүдүрген продукциязын чиик өртекке садыглап азы чамдык башкылар халас чыгыы ап турарының фактылары хыналда үезинде илерээн. № 2 школаның директору эш Бапый-оол канцелярия столу-биле чымчак сандай алгаш 26 рубль 60 көпеекти чедир төлевээн. № 2 школаның башкызы В. Попова 100 рубль өртектиг хеп шкавы алгаш, чүгле материалының өртээ дээш мастер Некрасовка 10 рубль берип каан. Ол-ла школаның башкылары Ленкова, Попович, Кубанова, Хусматулина болгаш өскелериниң-даа мастерскаядан өртээн төлевейн алган эт-херексели 398 рубль түңнүг болуп турар. Бо дугайында школалар директорлары Бапый-оол, Мареева болгаш районо эргелекчизи Шанаа оларга шынгыы хемчег хүлээткеш, өртээ төлеттинмээн кылыгларны комиссияның доктаатканы ёзугаар алган башкылардан төледирин негевишаан, моон соңгаар мастерскаяга кылдынган чүүлдерни садыг четкизин дамчыштыр садыгзаарын дааскан.

Банкыга тускай сан ажыдып, аңаа кирген акшаны чөп ажыглаар дугайында Министрлер Чөвүлелиниң 1956 чылдың апрель 10-да үндүрген № 133 доктаалының район школаларының чаңгызының-даа күүсетпейн турары ол-ла хыналдадан илерээн. Район кандидизиниң эргелекчизи эш Даньков бо дугайында контрольдавайн келген.

Садыг шугумунда ажылдакчыларның аразында шынчы эвес, садып алыкчылар мегелээр кижилер ам-даа бар бооп турар. «Улуг-Хая» совхозтуң Көк-Чыраа салбырында садыг эргелекчизи Петрова 16 рубль 83 көпеек өртектиг хөйлеңни 18 рубль 36 көпеекке, 27 рубль 54 көпеек өртектиг туфльди 30 рубль 80 көпеекке садыглап турганын ында дузалаар бөлүктүң кежигүнү эш Промоховага баштаткан комиссия илереткен. Хоорайда № 4 магазинниң эргелекчизи Сивкова 42 көпеектиң шак баан 82 көпеекке садыглап турган. Бо дугайында Сивкова биле Петрованы шыныы доштуткаш, ажылынга садындырыг-биле артырып каан. Ындыг фактыларны Эйлиг-Хемде эш Биче-оолга, Чаа-Холде эш Евтивьевке баштаткан бөлүктер кежигүннери илередип эккелгенин комитетке көрген.

Райпо баштаар чери кадрлар шилип алырының айтырыын чугулага көрбейн турарындан ындыг фактылар бар болуп турар. Моон мурнунда садыг шугумунга ажылдап турган тудагдал, самчыгдалдарны болдуруп турган Чанчып, Уйнук-Көк, С. Ламажап, Сарыг Донгак, Н. Слукина, О. Клонтай, И. Колоткина оларны ам-даа садыг ажылында ажылдатпышаан. Ол ышкаш Чаа-Хөл рабкоову эвир чылың Кызыл-Даг садыынга турган 1237 рубль тудагдалдыг болган Моховту база катап садыг ажылында хүлээп алган. Бо фактыларны комитетке чугаалажып көргеш август 1-ге чедир самчыгдакчыларны садыг шугумундан арыглап үндүрерин райпо даргазы эш Ангырбанга, рабкооп даргазы эш Потылицынга хүлээткен.

Чооктан чаа «Сельхозтехниканың» Шагаан-Арыг салбыры-биле колхоз, совхозтарның аразында санажылганың канчаар боттаныптурарын хынап көрген бис. «Улуг-Хая» совхоз (директору эш Моисеев, бухгалтери эш Маслов) сөөлгү үш чылдарның дургузунда «Сельхозтехника» салбыры-биле санажылга учёдунуң шын, мегезин чаңгыс-даа хынап көрбээни илерээн. Ооң түңнелинде септелге кылганы дээш 1178 рубльди артыкка төлээн. Ол ышкаш «Чодураа» колхоз 500, «Күш-ажылдың хостуу» 160, Жданов аттыг колхоз 210, «Х Улуг хурал» 80 рубльди артыкка төлээннер. Септелге кылганы дээш «Сельхозтехника» салбыры 2129 рубльди тус-тус ажыл-агыйлардан ажыр төледип алган.

Артыкка алган түңүн хамаарышкан ажыл-агыйларга 10 хонук хуусаа иштинде дедир эгидип бээр дугайында «Сельхозтехника» салбырынга комитет сүмелээн.

Улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга ниитиниң контролюн боттандырар болгаш аңаа массаларны калбаа-биле киириштирери бүгү чоннуң өнчүзүн карак огу дег камгалап, ону шалыпкын өстүрүп, хөгжүдеринге чугула улуг күш болуп турар деп чүвени бис бодувустуң кыска үеде кылган ажылывыстың дуржулгазындан көрдүвүс.

Ажыл-агыйның ээлчеглиг сорулгаларын шалыпкын күүседиринге дузалажып, мегечилерге, самчыгдакчыларга болгаш өске-даа ёзаксыларга удур демисежири-биле комитет болуннуң амыр-соксаал чок ажылын улам күштелдирер.

С. БУЯНДЫ,

партия-күрүне контролюнуң район комитединиң даргазы.

Мурнакчы дуржулганы нептередир

БОТТАРЫ-БИЛЕ БАРГАШ...

ШИИТПИР КҮҮСЕТТИНГЕН

Улуг-Хем парткомунуң шиитпирин ёзугаар районнуң кодээ ажыл-агыйының бөлүк ажылдакчылары Таңды районнуң «Элегес» совхозунуң, дуржулга станциязының болгаш «Революцияның чалбыыжы» колхозунуң ажыл-херектери-биле таныжып чорааннар. Ынчангаш олар парткомнуң шиитпирин күүсеткен. Ол ажыл-агыйларда бар дуржулгаларны олар боттары-биле таныжып, караа-биле көрүп чорааны дыка ажыктыг.

ХАДЫҢ-АКСЫ ФЕРМАДА

Дуржулга станциязының оя сүт-бараан фермазынга барган бис. Саанчылар инектерни электри саалданың аргазы-биле саап турар болду. С. Ооржак дээрэ саанчыларның бирээзи дээрзин ферма эргелекчизи А. Спирин биске чугаалады. Ол саанчы биске ужурашкаш мынча дээн:

— 1952 чылдың чазындан эгелээш, амга чедир саанчылап келген мен. Сүт саалдазын көвүдедир талазы-биле социалистиг хүлээлгевис бар. Кайда-даа саанчыларның сорулгазы чаңгыс — хөй сүттү бүдүрери, хүлээлгезин долдур болгаш ажыр күүседири. Моон мурнунда инектерни электри-биле саап турдум, ам 20 аныяк инекти хол-биле саап тура, чоорту «ёлочкага» (инектерни бөлүктеп саар механизастаттынган шөлчүгешке) саар кылдыр өөредип чанчыктырар мен. Электри саалдага инектерни өөретпишаан, оларның чемгерилгезин, одарладыышкынын, суггарылгазын эки организастаан тудум-на сүт саалдазы көвүдээр-дир. «Ёлочканың» ажык-дузазын кижи чугаалап ханмас.

Хадың-Аксы ферма механизастаттынган. Ында сүттүң соодулга чери база тургустунган. Ферманың сууру өзүп, чаа тудуглар немежип, ында кызыл булуңну, яслини кылып турар. Оон ажылдакчылары чугайлаттынган, электри чырыткылыг бажыңнарда чурттап турар. Саанчы Р. Оюн 5 айлар дургузунда бодунга бижыглаттынган инектерден 4769 кг сүттү саап алган. Саанчылар Т. Монгуш, А. Оюн база оон тудак чок сүт саалдазын чедип алган. Оларның күш-ажылчы чедиишкиннерин көскү кылдыр бижээш, ханада аскан.

БЫЗААЛАРНЫ ЧАГЫШТЫРЫП ДОРУКТУРАРЫ

Ол ферманың бызаа ажаакчызы Т. Копошко инектерге бызааларны чагыштырып эмзирер талазы-биле дуржулгалыг.

Салдынган айтырыгларга оон харыылааны мындыг:

— Силерде ам каш бызаа барыл?

— 45 бызаа.

— Инектиң саны кажыл?

— Бо кажаада турар 35 инек бо.

Бызаалар турар кажааның эскы ажыттына берди. Бызаалар үнеринче оралдашпас, харын дыштаныш чыткылаар. Бызаа ажаакчызы оларны сүрүп үндүрүптерге, бир инекти 3—4-даа бызаа эме бээр, инек боду ону өскелевес болган. Бир бызаа бичии өэп чоруй, база бир инекти эме бээрди...

Инек бүрүзүнге түс-түс бызааларны бижыглавайн турарын оон дуржулгазындан көрдүвүс. Бызааларны хүлээп албайн баар инектерни буттарын дужап тургаш, оларга чагыштырып эмзирип, чанчыктырып турар. Бызаа чагыштырар инектер хоолулуг болгаш концентраттыг чемнер-биле хандыртынган. Чагыштырып эмзирер бызааларны ийи ай хуусаада ажаагаш, оон соонда тускай ажаалга бөлүүнче шилчидер. Бызааларны чагыштырып доруктурар арганы ажыглааны дуржулга станциязынга ажык-дузалыг. Ол чорук анаа хөй немелде эъттидаа, сүттү-даа бээр. Бызааларны чагыштырып азырап эгелээнден сонгаар бызаа бүрүзүнге хонукта дензи немелдези 600— 650 грамм чедип турар апарган, а эш Копошко бир бызааның-на хонукта дензи немелдезин оон-даа бедик болдурарынче кичээнгейни салган.

ХАВАН АЖЫЛЫ — ЭЪТ БҮДҮРЕРИНИҢ КУРЛАВЫРЫ

«Революцияның чалбыыжы» колхозтуң баштаар чери, партия организациязы хаван ажылын хөгжүдериниң мурнакчы аргаларын ажыглап келген. Ынчангаш колхоз бо чыл дургузунда күрүнеге эът садар хүлээлгезиниң 50 хуузун хаван эъдинден кирер деп сорулганы салган.

Хаван эъдин бүдүрерин улам көвүдедир сорулга-биле артель хаван фермазын механизастаан. Колхозчу тудугжулар эрткен чылын 2500 баш хаван кирер улуг кажааны тудуп доосказ, ажыглалда киирген. Ону механизастап кылырынга колхозчулар чаа арганы ажыглаан.

Анаа бис чеде берген үевисте 300 хаванны колхоз семиртилгеде ажаап турар болду. Мында бүгү ажылдар — чемни үүредири, хайындырары, сөөртүрү, үлеп бээри, аштап арыглаашкын ажылы — шупту-ла механизастаттынган. Ол-ла бүгү ажылды эш Турновпев чааскаан башкарып турар. Белеткеттинген чем транспортёр-биле чоруп, чемгерилге савааларынче дески үлеттинип турар. Хоюттунган чем хоолайлар дамчып, чемгерилге савааларынга куттунар. Автомат ёзугаар ол ынчаар кылдына бээр.

— Бир эвес механизация кылдынмаан болза маңаа каш кижи ажылдаарыл?— деп айтырдым.

— Анаа 6 колхозчуну ажылдадыр апаар — деп, колхоз даргазы эш Гутков допчу харыылады.

Хаваннарны чемгерип, ажаап хайгаараарынче механизацияны хөделдирип башкарарынга чүгле чаңгыс кижи ажылдап, четчип турар. Бо дээрге холдуң күш-ажылы механизастаттынган ажыл-биле солуттунганы ол, ынчангаш хаван эъдин бүдүрерин көвүдедиринге, оон бот-үнезин чиигедиринге улуг ужур-дузалыг. Ол улуг кажааны тудуп доозарынга колхоз 41.000 рубльди чарыгдаан. Бир эвес эки оран-суур чок болза, кышкы үеде семиртилге чединишкинниг болбас. Локомобильдиң одалгазынга хөмүр даш, ыяш оттулбайн, солярканы ажыглааны улуг камналгалыг болган.

ХОЙЖУ БРИГАДАДА ЧАА КАЖАА

«Элегес» совхозта партия организациязының секретары эш Рыжов бистерни эдертип алгаш Талда хойжу бригаданың төп турлаанга чедире бергеш, ында чаа тудуп турар улуг хой кажаазын биске көргүскен. Оон ханазын тудугжулар даш-биле салган, фундаментизин черде 70 — 80 сантиметр кылдыр салган. Ийи узун кажааның үстүкү талазында түдүштүрген кезээнде малдың чаш төлүн хүлээп алыр, ажаап доруктурар кажааны кылган. Ол кажааны серилеп кылган болгаш оон кырында шиш-биле дугаар чериш база кылган болду. Оон иштики бир азыында хойну тарып боозадырынга ажыглаар өрээлди таарыштыр туткан. Хойжу бригада анаа ол участокка тургустунар, долгандыр тарылга шөлдүг, шээр малдың одарынга таарышкан чер болган.

Чурттакчыларны-даа, малдыда суг-биле хандырар насостуг сордурар кудук кылдынган. Столовая, чунар бажың база бар. Бригаданың суурунда хойжу Ч. Чалбааның чурттап олурар бажыңы чугайлыг, шалазы дозулуг, плита-печкалыг болгаш оон иштиниң арыг-шевери, культурлуу черле каракка көскү болгаш өөрүнчүг.

А. ДОНГАК.

Чөөн-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң хойжузу Ооржак Дамдың-оол төрүүр чүс баш хөй бүрүзүнден 98 хураганы бүрүн камгалап алган.

Фото В. ЛУТКОВТУУ.

Тээлиниң херээженнеринде

Барыын-Хемчик районнуң улуг ажыл-агыйларының бирээзи «Тээли» совхозтуң төвүнде ажыл-ишчилерниң чартык кезии херээженнер. Оларның эвээш эвес кезии совхоз бүдүрүлгезиниң чугула участоктарынга болгаш улус өөредилгезиниң, культура-чырыдыышкынының база кадык камгалалының ажылынга идепкейлиг киришпишаан, коммунизм тургузуушкунунуң херээнге боттарының улуг-хуузун шыдаар-ла шаа-биле киирип турар.

Бистиң ажылчы херээженнеривистиң арасында күш-ажылга дадыккан, амыдыралчы байлак дуржулгалыг, хөй уругларны үлегерлиг-биле кижизидип доруктурган «Маадыр иелер»: Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Кандан Үрүле болгаш Окпай-оол Седип, Серен-Шимит Чылбак-кара дээш ышкаш кайгамчыктыг иелер болгаш могаг билбес ишчилер бар. Ажыглыг, туттунгур, биче сеткилдиг, төлептиг-аажы-чаңныг ол угбаларны Тээлиниң чурттакчылары болгаш совхозтуң бүгү ажылчы чону аажок хүндүлээр, оларның эки үлегерин эдерип, ажыл-амыдыралдың талазы-биле ажыктыг сүмелерни олардан үргүлчү ап турарлар.

Сагыш човангыр ие О. Седип тургузукчу ажыл-херекке идепкейлиг киришпишаан, хөй-хөй аныяк салгакчыларны культурлуу-биле азырап өстүрген. Оон бир оглу болгаш уруу башкылар, ийи оолдары Красноярскиниң дээди өөредилге черлеринде, олардан бичелери Тээли он бир чыл школазының эки өөреникчилери.

Тээли суурнуң культура болгаш хандырылга албан черлеринде боттарының онаашкан ажыл-херээн аксергилиг күүседип, хөй-ниитиниң ажылынга идепкейлиг киржип турар ажылчы херээженнер база эвээш эвес. Оларның санынга Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады, Тээлиниң бүдүрүлге-өөредилгелиг он бир чыл школазының өөредилге эргелекчизи Т. Иргитти, ол-ла школаның шеверлекчизи В. Чудуп-оолду, сельмаг эргелекчизи А. Чамбалды, сельпо конторазының шеверлекчизи С. Бичии-урууну, хлеб быжырыкчызы Б. Бегзини, Тээли эмнелгезиниң эмчизи М. Чалбынаны, медсестра А. Чесноковану, библиотека ажылдакчызы О. Севилбааны болгаш өскелерни-даа киирип болур. Бо активчи херээженнерни дамчыштыр суурнуң херээженнер чөвүлели организас-массалыг хөй-хөй хемчеглерни чорудуп келген.

Суурда ажылчы херээженнерниң ниити культурлуг деңнели база дыка өзүп турар. Ылангыя К. Өнчүр, Б. Шыдыраа, Р. Аракчаа болгаш өске-даа херээженнерниң бажыңнарынга кире бээрге, кезээде арыг-силиг, эмге-сеткелиг болур. Оларның бажыңнарының өрээлдерин эгелей чаткан демир оруннар, шевергин столдар болгаш стулдар, шкафтар болгаш даараныр машиналар, радиоприёмнер каастап турар.

Алексеева, Моряхина, Алдын-кыс, Белек, Москвина, Аймаа дээн ышкаш бистиң активчи херээженнеривис суур библиотеказының ажылынга доктаамал дузалажып, ном пропагандазын калбартып келгеннер.

Суурнуң херээженнери ниитиге ажыктыг ажылдарга база идепкейлиг киржип келгеннер. Олар чоокта чаа Тээли ортумак школаның болгаш Культура бажыңының чайгы септелгезинге воскресниктер организастап, улуг хемчээлдиг ажылдарны кылбышаан, хөй түңнүг камналганы күрүнеге бергеннер. Ол воскресниктерге ылангыя Л. Чылбак, С. Саарбай, Х. Сенденмаа, С. Маадыл болгаш 63 харлыг Нордуп угбай ац идепкейлиг ажылдааннар. Бистиң херээженнеривис боттарының ниити кужу-биле моон соңгаар-даа мындыг ажылдарга киржирлер.

И. СЕНДЕҢ.
Тээли суурда херээженнер чөвүлелиниң даргазы.

Июнь Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынче

Идеологтуг ажылды доктаамал удуртур

СЭКП ТК-ның июнь Пленуму идеологтуг ажылды бүгү талазы-биле чугаалажып көргеш, ону доктаамал удуртуруң, оон дээштиг чорууң улам күштелдирерин онзалап демдеглээн. Тес-Хемниң партия организациялары бо талазы-биле чамдык ажылдарны кылгаш, ажыл-агый болгаш культура хөгжүлдезинге чамдык экижидилгелерни чедип алган.

Районнуң «Чодураа» колхозунда партия организациязы ТК-ның Пленумунга хамаарыштыр чон ортузунга масса-политиктиг ажылды элээн экижиткен. Пленумнуң материалдары парлалгага үнери билек-ле, тускай хемчеглерни ажылдап кылгаш, бюрога тургузуп чугаалашкан. Оон улаштыр илеткелчилерни, агитаторларны чыгаш, оларга чогуур сургаалдаларны болгаш сүмелерни бергеш, чер-черлерге барып таныжылга кылырыбиле тодаргай даалгаларлыг аъткарып үндүрген. Чон ортузунга кижизидилге ажылын чорудар, масса иштинче кирип ажылдаар талазы-биле партбюро секретары эш Байыр-оол, колхоз даргазы эш Шулуу-Маадыр болгаш өске-даа удуртур ажылдакчылар боттары эгелеп киржип, идепкейлиг ажылдап турар.

Партия организациязы биле колхоз баштаар чери ажыл-агый-даа, кижизидилге-массалыг-даа, хөй-нийти-даа ажылдарны арасында харылзашкак кылдыр шиитпирлеп, чаңгыс ай-арга-сүме-биле ажылдап турар.

Колхозтуң ортумак удуртур звенозун шыырак билиглиг болгаш дуржулгалыг кадрлар-биле бижыглаан. Ам бүгү ферма эргелекчилери болгаш бригадирлер шупту коммунистер. Оларның бүдүрүлгеге ролюн, ажылга харыысалгазын бедиткен, кижизидилге ажылынче улуг кичээнгейни салган турарынга негелдени күштелдирген. Мурнунда кодээ Совет даргазы турган, ам партбюро кежигүнү эш Бизак Хараалдыг-Тейде сүт-бараан фермазын барып эргелекчилээш, ону кыска хуусааның иштинде хожудаашкындан уштуп, коммунистиг күш-ажылдың деп бедик атты чаалап алырынга чедир көдүрген. Коммунист бригадирлер эштер Данзырын, Беский-оол, Хураган-оол олар ажыл-агыйга көскү түңнелди чүгле кижилер-биле кижизидилге ажылын доктаамал болгаш дээштиг кылдыр чорудуп тургаш чедип ап турар.

Партбюро көскү агитацияны янзы-бүрү хевирлер-биле көрүштүг болгаш дээштиг кылдыр организастаан. Көскү агитация талазы-биле өске партия организацияларда бар мурнакчы дуржулгаларны кызымаккай ажыглап, ажыл-агыйның болгаш үе-үениң сорулгаларынга дүүштүр ону доктаамал солуп, чаартып турар. Социалистиг чарыштың түңнелин үндүргеш, оон киржикчилериниң боттарының хуралынга тургузуп, тиилекчилеринге шилчиир вымпелдиг, акша шаңналын тыпсып, макталга киирип, хана солунга, хүндүлел болгаш көргүзүг самбыраларга чырыдып турар.

Партийжи политиктиг ажылдың деңнелин экижиткени ажыл-агыйга эки салдарны чедирген. Колхоз чүгле районда эвес, харын республикада база мурнакчы ажыл-агыйларның бирээзи апарган. Ажыл-херекти бир дески, бедик организастыг чорудуп турар. Мал продукталарын районда бир дугаарында күрүнеге садып, план бүрүзүн бирги чартык чылда ажыр күүсеткен.

«Коммунизмче орук» колхозтуң даргазы, Тес-Хем парткомунуң бюро кежигүнү эш Шойжун, ында парторганизация секретары эш Дүгер, кодээ Совет даргазы коммунист эш Банчык колхозчу малчыннарның культурлуг амыдыралын үндезини-биле экижидер деп сорулга салгаш, улуг ажылдарны кылып бүдүрген. Клуб, библиотека, кино шугуму-биле малчыннарже үнүүшкүннерни доктаамал кылдыр организастаан. Колхозтуң бодунуң уран чүүл бөлгүмүнүң киржикчилери чыл эгезинден бээр суурга болгаш кодээде малчыннарга ай санында ийи-үш концерттерни көргүзүп турар. Малчыннарга дөрт кожээр библиотекалар организастап, ийи чаа кызыл булуңнарны ажыткан, радиоприёмникти калбартып, солуннар бижидилгезин болгаш тарадылгазын эки организастаан.

Идеологтуг ажылга чамдык экижидилгелерни кылгаш, колхоз часкы тарылганың, тудуг-суурлжулганың болгаш күрүнеге эът садарының чартык чылда планнарын, күрүнеге дүк садарының чыл планын чогуур хуусааларында долдур болгаш ажыр күүсеткен.

Районда идеологтуг ажылда чамдык чүтээр талалар-биле кады амдаа улуг четпестер болгаш частырыглар бар. Чамдык парторганизациялар идеологтуг ажылды экижидер хамаан чок, оон чамдык хевирлеринге удуртулганы кошкаткан. Ленин аттыг колхозта идей-кижизидилгелиг ажыл сандаргай, район дүшкен соонда көскү агитацияның кандыг-даа хевирлери ында читкен. Сарыг-Булуңда партком чанында хүндүлел самбыразы шагда-ла часойта барып ушкан, ону амга чедир кым-даа көдүрүп, бут кырынга тургуспаан. Дыка хөй көргүзүт материалдар одаар ыяш сугар сарай иштинде хоруналы берген чыдар, ону септеп, чаартып кылыр ээзи мынчага чедир тывылбаан. Паркомда, бригадаларда парторганизацияларда хана солуннар барык чартык чыл иштинде чаңгыс-даа катап үнүп көрбээн. Клубка лекциялар кончуг ховар болур. Районга, республикага хуралга чораш келген даргалар чүү болганын безин кымга-даа сонуургадып чугаалап бербес деп, Сарыг-Булуңнуң чамдык чурттакчылары болгаш активтери хомудап чугаалап турарлар.

Идеологтуг ажылды херекке албайн турарын мындыг фактылар безин көргүзүп турар. Парткомнуң секретарының оралакчызы Тайчындан партия ажылының талазы-биле чамдык айтырыглар салырга, колхозтар каттышкан соонда оларны санап, түңнеп шуут чай алынмадывыс, ам кээп аайлавып тур бис, а партия ажылының талазы-биле черле кылып каан чүвевис чок деп кандыг-даа дагалзаа чок харыы берген. Партия ажылын ажыл-агый айтырыгларыбиле хары угда, харын-даа оон мурнап аайлап башкарар ужурлуг турган, «Чодураа», «Чаа орук» колхозтарда парторганизациялар ТК-ның июнь Пленумунуң материалдарын боттарының инициативазы-биле шагда-ла боттандырып эгелей берген турда, Ленин аттыг колхозта партком чүнү-даа кылбаан болган.

Партком (секретары эш Чамзырай) хөй-нииити организацияларның ажылын экижидер, оларга дааныр талазы-биле кандыг-даа көскү ажыл кылбаан. Кижизидилге ажылының кошкаандан ажылга үнмес, ажыл шагы үзер, арагалаар, хулиганнаар чоруктар удаа-дараа болуп, биче хулиган херектер эрткен чыгызындан көвүдеп турар. Сөөлгү үеде чоннуң хуралдарын кылып, чер-черлерге лекциялар, илеткелдер номчуп, ацаа сагыылга-чурум үрээн, арагалаан, хулиганнаан кижилерни тургузуп тургаш, байдалды элээн экижиткен. Ужуру болза чидиг, дээштиг кижизидилге ажылын оон мурнунда-ла чорудар болгаш ону доктаамал болдурар ужурлуг турган.

Партийжи-политиктиг ажылды ажыл-агый айтырыгларындан хоорук, кудуруктаачак кылдыр тургусканыбиле колхозтуң ажыл-агый херектеринге оон салдары кошкак болуп турарындан дыка хөй көргүзүтлер талазы-биле колхоз хожудаашкындан уштунмайн турар. Сарыг-Булуң суурда район турганы-биле барык бир демей албан организация, садыг болгаш коммунал ажыл-агыйлар туруп турар. Партком, кодээ Совет (даргазы эш Кенден) оларны удуртурундан чайлааш, кым канчаар ажылдап, чүнү кылып турары биске хамаан эвес дээнзиг, кыдыында кыстына берген, анаа-да тайбың олуруп турарлар. Кодээ Совет даргазы эш Кенден ажылга түлүк үеде, ажыл шагында арагалап, сагылга-чурумну боду хажыдып турар.

Шуурмактың үлетпүр комбинадының бүгү-ле цехтеринде, кодээ ажыл-агый машиналары септээр мастерскаязында болгаш кызыл булуңнда көскү агитацияга хамаарышкан чүү-даа чок. Райкүүскомда- районда, харылзаа конторазында хана солуннар майдан бээр үнмээн. Чамдык ажыл-агыйлыг, албан организация черлеринде солун делгелгелери, хүндүлел болгаш көргүзүг самбыраларны куурарып, шаарарып калган. Оларның чамдыктарынга ай-айы-биле солун аспас, көргүзүг кылбас болгулаар. Район баштаар черниң чанында чеди чыл планының талазы-биле эки кылган, улуг өртектиг көргүзүг үрелзе-үрелзе шуут ис чок читкен.

Ажылдың үениң байдалынга дүүштүр лозуннарны болгаш өскелерни көргүзүглерни солувас, бир чүвени ёзу барымдаалап, үрелип куурарбыже чедир азып каап, сагыжын оожуктуруп олурар ажыр чорук кайы-даа парторганизацияларда бар. Кодээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрер болгаш садар, июнь Пленумунуң шиитпирлерин пропагандалаар талазы-биле лозуннар кайда-даа көзүлбес. «Коммунизмче орук» колхозтуң конторазының даштында марксистчи-ленинчи идея болгаш шугумчулел дугайында дыка чугула лозуннар бар. Ынчалза-даа оон турар черин, үезин парторганизация чедир таарыштырбаан. Ында 1962 чылда кылыр ажылдарның көргүзүү ам-даа астынмышаан.

СЭКП парткомунуң штады мурнукузундан улгаткан. Колхозтарда, совхозта хосталган секретарьларлыг парторганизациялар, бүдүрүлге болгаш албан организация черлеринде хосталбаан секретарьларлыг парторганизациялар парткомнуң чугула штаттыг болгаш штаттан дашкаар дааныр пунктулары болур ужурлуг. Партком оларны партийжи- политиктиг ажылды чер-черлерге боттуг башкарарынче кошкак угландырып турар. Чер-черлерге сургакчылап барган чамдык партком ажылдакчылары үре-түңнелдиг ажыл кылбас деп парткомнуң үшкү пленумунга пленумнуң киржикчилериниң чидиибиле шугумчулеп турганы-ла шын. Парткомнуң идеология килдизинде эш Никитин үлетпүр комбинадынга доктаамал аалчы болуп чоруп тургаш, чаңгыс-даа лекция номчувас, ажылчыннар-биле беседа кылбас, оларның бажың-балгадынга кирип сонуургавас, партийжи-политиктиг ажылды экижидеринге дузалавас. Ындыг ажыл стилдиг ажылдакчыларның херээ чүл? Ол ышкаш чамдык инструктор-организакчылар, парторганизация секретарьлары ажыл-агый херектеринге кол хандыккаш, партия ажылын ала-чаягаарладып турар. Ажыл-агый планнарын күүседири партия ажылдакчыларының бирги черге чугула хүлээлгези, ону күүседирде кижизидилге ажылын, кижилер-биле ажылды доктаамал чорудуп, кижилерни өөредип, билиндирип тургаш боттандырар ужурлуг турган.

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш районнуң идеология фронтузунуң бүгү ажылдакчылары чурттакчылыг чер болганга, өг-бүле бүрүзүнге чедир кижизидилге ажылын бүгү талазы-биле күштелдирери негеттинип турар.

К. ЧАМЗЫРЫН,
СЭКП обкомунуң штаттан дашкаар инструктору.

БАЗА БИР ДЭЭШТИГ ЧЕПСЕК

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң материалдарын бистиң республиканың кино четкилериниң ажылдакчылары бүгү совет кижилер-биле бир демей аажок улуг чүүлзүнүүшкүн-биле уткуп хүлээп ап, ону деткип турар.

Ажылчы чоннуң коммунистиг кижизидилгезиниң херээнге, ылангыя коммунизмниң тургузукчузу чаа кижини кижизидеринге кинонуң эң-не улуг рольдуун СЭКП ТК-ның июнь Пленумунга база катап онзалап айтып, кино ажылдакчыларының мурнунда кайгамчык улуг сорулгаларны салган. Ынчангаш идеологтуг ажылдың база бир күчүлүг чепсээ болур кинонуң ажылдакчыларының мурнунда партия чаа улуг сорулгаларны салганын бистиң республиканың кино четкилериниң ажылдакчылары эки медереп билип турарлар.

Партия болгаш чазактың хүн бүрүдеги сагыш човаашкынының ачызында бистиң республиканың кино четкилериниң ажылы сөөлгү каш чылдарның дургузунда дыка экижээн, көжүп чорууp болгаш туруп кинонуң саны көвүдээн, кино четкилери ангы үениң чаа киноаппаратуралары-биле хандыртынган. Ажылчы чоннуң кино көөр чоруу моон мурнунда чылдарга бодаарга дыка идепкейжээн, ол ышкаш чоннуң кино талазы-биле негелдези улгаткан. Андызында маңаа чүгле республиканың найысылалы Кызыл хоорайда кинотеатрларның ажылының байдалыбиле таныжып көрээлинер. А бүгү республикада кино четкилериниң байдалы-биле чоокку үеде номчукчуларны база-ла таныштырар бис.

Кызылдың кинотеатрларынга чоннуң кино көөр талазы-биле негелдези дыка улгаткан. Бир эвес РСФСР-ниң хоорайларының кинотеатрларынга ортумаа-биле 100 кижиге-ле 15,4 олут онаажып турар болза, а бистиң Кызылда ортумаа-биле 1000 кижиге-ле 46,5 олут онаажып турар. Тодаргайлаарга Кызыл кинотеатрларынга чоннуң кино көөрү РСФСР-ниң хоорайларында кинотеатрларга бодаарга 3 катап хөй болуп турар.

Бистиң Кызылдың чурттакчыларының санынга онаашттыр алырга кижи бүрүзү-ле кинону доктаамал көрүп турар. Бо чылдың бирги чартыында хоорайның чурттакчызы кижи бүрүзү-ле кинога 23,5 катап барган, ол дээрге план ёзугаар алырга. Россия Федерациязының хоорайларындан эң-не бедик көргүзүг-дүр. Ынчангаш кызылчыларның кино көөр талазы-биле идепкейи Москва, Ленинград хоорайларының чурттакчыларының киноларлы-биле деңнежип турар, чамдыкта харын-даа олардан ажа дүже бергилээр.

Бо чылдың бирги чартыында Кызылдың кинотеатрларынга болгаш республиканың киноустановкаларынга 1.309 муң кижи кино көрген. Ол-ла үениң иштинде хроника-документалдыг болгаш эртем-тайылбырлыг киноларны 180 муңну көрген.

Чоннуң кино көөрүнүң талазы-биле бо үстүнде адаанывыс чедиишкиннерни чедип алырынга Кызылдың «Найырал», «Баа-Хем», Туранның «Мир», Чадаананың «ВЛКСМ-ниң 30 чылы» кинотеатрлар улуг салышкыннарны киргеннер.

Кызылдың кинотеатрлары коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп бедик атты чедип алыры дээш демисежип турар. Оларның иштинден «Баа-Хем» кинотеатрның (директору эш Сторожева) коллективи ол хүндүлүг атты чедип алган. Ол коллективте 27 кижи бар. Олар шупту коммунистиг ёзу-биле чурттап, ажылдап, өөренип турар быжыг найыралдыг коллектив апарган. Ол кинотеатр көрүкчүлер-биле массалыг ажылдарны доктаамал чорудуп турар. Ында хөй-ниитичи эгелээшкиннибиле ажылдап турар киноорганизаторларлыг.

Хоорайның кинотеатрлары фестивальдарны, тематиктиг көргүзүглерни үргүлчү чорудуп турар. Бо чылын «Ленин бистиң-биле», «Май 1-ге уткуштур», «Кадыннарны камнаар» деп темаларга эрттиргилээн көргүзүглер дыка солун болуп эрткен. Пионерлер сборларын кинотеатрларга эрттирери чаңчыл апарган. Бүдүрүлгениң мурнакчылары-биле, тускай эртемниглер-биле солун ужуражылгаларны кылып турар. Ол ышкаш кызыгааржылар, космонавтар, уруглар камгалалының хүннерин эрттиргилээн.

Кино көрүкчүлеринге эптиг-ээлдек чорук, ажылдың бедик культуразы дээш Кызылдың кинотеатрлары туржүп турар.

Чаа көргүскен киноларга чугаалажып көрүүшкүннерни организастап эрттирип турар апарган. Кызылдың кинотеатр бүрүзүнде кино көрүкчүлеринден тускай активтерни тургускан. Ол актив көрүкчүлер-биле массалыг ажылдар чорударынга улуг дузалакчылары. Ылангыя «Найырал» кинотеатрда актив (даргазы эш Журавлёв) багай эвес ажылдап турар.

Кинотеатрларга болгаш улуг киноустановкаларга СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң киржикчилери-биле ужуражыышкыннарны чоокку хүннерде организастап чорудары планда көрдүнген. Ол ышкаш кижизидилге темазынга чугула хамаарышкан киноларның фестивальдарын организастап эрттирери хоорайның кинотеатрларының планында кирген.

В. ФОМИН,
Тыва АССР-ниң Культура министерствозунуң кинофикация начальниги.

МОСКВАДА ДЕЛЕГЕЙНИҢ III КИНОФЕСТИВАЛЫ.

КИНОЖУРНАЛИСТИКАНЫҢ ДАЙЫНЧЫ ЧИДИГ УРАН ЧҮҮЛҮ

МОСКВА. (СЭТА). Фестивальчы неделя төнүп олурар. Конкурстуң болгаш конкурстан даштыкаар бүгү фильмнериниң кезии көрдүнген. Ужуражылгалар, дискуссиялар, парлалга конференциялары, көрүлделер бот-боттарын солчуп, киноконкурстуң чогумчалыг ажылдап турарын херечилеп турар. Ийи болуушкун хүнүнүң кол хөлзээзиниг айтырыглары болу берген — бүгүдеге билдингир аргентин киноактриса Лолита Торрес («Ашакка барганының 40 чылы» деп кинода ойнап эгелээн) болгаш француз артистер Симона Синьоре база Ив Монтанның келгени. Ынчангаш чаа кино сылдыстарының саны улам өзүп турары бо.

Фестивальдың ажыл хүнү эрте эгелээр: бир эртен 10 шакта документалдыг фильмнерниң Төп студиязының чанынга ак-көк автобустар кээп тургулапкан. Мында фестивальда келген бүгү чурттарның документалдыг кино тырттырыкчылары — режиссерлар, операторлар база журналистер чыглып келген. Кино тырттырарынче бүгү-ле бар техниканы «октапканзыг»— москвачылар аалчыларын улуг сонуургал-биле тырттырып ап турлар. Кинофестиваль дугайында ам үндүрер фильмниң баштайгы кадрлары ол-дур.

Ужуражыышкын болза студияның ажыл-агыйы-биле таныжылгадан эгелээн. Тырттырар техника цеги, үн киирер цех, лаборатория, монтаж цеги... Янзы-бүрү бижиктерлиг эжиктер: «Метронуң отталары», «Курсн дээрбээ», «Фидель Кастро» база «Кинофестиваль» — бо дээрге чаа кинолар аттары, планнар аттары болгаш студияның кылып турар продукциязы-дыр. Продукцияның саны мындыг бир чылда 125 журнал, 150 фильм. Бо нарын организмни аалчылар ынчангаш сонуурган турарлар. Сонуургалдың чылдагаанының дугайын олар боттары чугаалаттылар. Ам оларга сөстен бэрээлинер.

Жан Летс (Франция): Мындыг студиялыг болуру улуг аас-кежиктир. Силерге ылап-ла адаарган тур мен, бистиң Францияда бир чылда 400 фильмнерни тырттырып турар. Ынчалза-даа оларның хөй кезии көрүкчүге четпейн баар. Олар фильмотекаларда чыткылаар — оларны көргүскен ажык чок. Амыдыралчы бодалдар бисте хөй, ынчалза-даа олар боттанмайн турар — күрүне бисти акшалапдырбас.

Денни Деншем (Танганьика): документалдыг кино тырттырыкчыларның британ каттыжыышкынынга хөй чыл ажылдап турдум. Телевидениениң кыстырыышкынынга шыдашпайн, ол удавайн хагдынган. Бисте кино көргүзери дээрге — ону садары-дыр, а көрүкчүнү ам чалгааранчы эвес денталар сонуургазып турар.

Д. Деншем ам Танганьика Республикада ажылдап турар. Аныяк студия чоңга бараалгаткан фильмнерни тургузуп эгелээн. Кино четкизинде амдызында 16 миллиметриң денталары бар. Ол ленталар чоңга чугула, ынчангаш ол бистиң өөрүшкүвүс-тур деп Деншем чугаалады.

Совет кинорежиссерлар Р. Кармен, И. Копалин оон ыңай-ыңай өске планнар дугайын чугаалааннар. Чуртта 25 студия бар, бир чылда 1400 киножурнал, 300 фильмнерни үндүрүп турар. Ол дээрге чоннуң амыдыралынче идепкейлиг хаңылзашкын-дыр. Ол дээрге бистиң чуртувустуң чедиишкиннериниң көргүзүү-дүр. Кинопублицистиканың дайынчы, чидиг уран чүүлү негеттинер хөй миллион көрүкчүлерлиг аудитория-дыр.

Совет документалдыг кино тырттырыкчыларының сөөлгү киноларындан элээн каштызы аалчыларга көргүскен, оон арасында космонавтар Валерий Быковский болгаш Валентина Терешкова-биле Москвага ужуражылга дугайында «Космостуң маадырларын чон алдаржыдып тур» деп фильм база бар.

47 ТОННА

Барыын-Хемчик районда «Мурнакчы» колхозтуң хову ажылының бригадазы бо чылын 1300 тонна сигени, 5050 тонна силос белеткээр планныг. Ол сорулганы чедиишкинниг күүседиринге чаңгыс тодаргай хемчеглерни боттандырган.

Унуштуң улам экижидер сорулга-биле 157 гектар шөлдү суггарган, чаа сиген шөлдерин немей ажытап арыглаарынга тодаргай хемчеглерни алган. Ол мышкаш сеттелгени база багай эвес организастаан. Чижээ, аъттыг 5 машиназын болгаш 4 дырбаажын септээн, холдуң 21 кадырын болгаш 20 дырбаажын белеткээн.

Бо хүннерде Чиңге-Каъттың шөлдеринде ажыл-иш түлүктээн. Куулар Дамчыйның удурткан бригада 47 тонна сигенни долгактап белеткээн. Салчак Сарыг-оол, Саая Дугар-оол болгаш өскелерде хүнде ажыл нормазын 150 хуу күүседип турарлар хөй. Ол бригадада 14 кижи бар, ам база бир бөлүк 20 кижини сиген ажылынга немей киирген.

Узун-Сайырда быдаачылар звенозу база сиген белеткелинге кирген. Ол мышкаш хой ажылының 4 бригадалары июнь 15-тен эгелеп база сиген ажылынче кирген.

С. КАРА-САЛ.

КЕЖЭЭНИҢ МУРНУНДА — ХҮНДҮ, ЧАЛГААНЫҢ МУРНУНДА — КОЧУ

Шаандан бээр улустуң мынча дижип келгени кончуг шын. Бистиң салбырның хойжулары Саая Шиния, Сарыглар Сотпа, Ооржак Кан-оол, саанчылар Саая Кундаа, Саая Чаш олар боттарының кызымак күш-ажылы-биле ажылчыннар коллективиниң хүндүткелин чаалап алганнар. Ындыг-даа болза мал ажылынга чамдык чалгааларны эскербейн киирип алган турганывыстан олар ниитиниң мал ажылынга эвээш эвес кохараалдарны таварыштырган.

Чижээ, Хомушку Дамбаны, моон мурнунда үр үеде мал ажылының санитаркалынга ажылдап келген кижи боорга, хой ажылынга киирдивис. Чаа кадарчылап кирген кижи дээш кышкы үеде немелде ажылчын күжүн-даа быжыглап, оларларны трактор-биле дазбыйладып, мал чемнерин-даа арбыдалы берип турдувус. А херек кырында Дамба чүнү көргүскенил? Кыштың ортаа үезинде-ле оон коданындан 12 улуг хой, 132 чаш хураган өлген. Бо чүү болганы ол, кыштың черле дүшкүүрлүг бергени болганы ол бе? Чок, бир эвес кыштың байдалы ниити бергелээшкинниг турган болза, оон кожалары — назы дөгүй берген Сарыглар Сотпа ирей биле Ооржак Кан-оолдуң өг-бүлелери канчап совхозтан мал чемнерин эвээшти ап турган, хойларын хүр кыш ажырып, чаш хураганнарны менди доруктуруп шыдапканнар деп. Хомушку Дамбаның коданынга болган кохарал чүгле оон чалгаа, ажылга харысаалга чок, ак-сеткилдиг эвес чоруу-биле тайылбырлаттынар. Ол мал чемнерин камнавайн төгчүглээн. Оларларны хуваап, планнап ажыглаваан. Кажааларның ойбак-дыдызын чылыглавайн, өдек-кержеени хоорбайн, малдың чылыг турушкун кургаглавайн турган. Оон туржук, арагалаар чорукче шуут хандаан. Бо бүгүнүң түңнели үетүнде көргүскен кохарал ол-дур.

Кужугет Очур-оолду кандыг эки хойжу дээр боор. Очур-оол биле оон кадайының багай ажаалгазының түңнелинде кыжын төрээн 62 чаш хураганнар өлген. Чаш хураганнарны дораан-на нелеринге тудуп эмзиртпейн турганындан ужен ажыт хураганнар нелерин танывас болганы-биле үр үеде бир-бир хойларга барып, алгыржып чоруп тургулаан. Хойларның куду арган.

Ажылга харысаалга чок, ак-сеткилдиг эвезин барымдаалааш, салбырның партия организациязы-биле сүмелешкеш, Хомушку Дамбаны, Кужугет Очур-оолду мал ажылындан үндүрген бис. Оларның орнунга кежээ, кызымак эштерни шилип киирген соонда, ол коданнарга малдың өлүп хораар чоруу соксаан. А демги чалгаапайлар амдыгаа чедир ниитиге ажыктыг кандыг-даа ажыл кылбайн турарлар.

Төрүгүлүг чеди чылдың бешки чылының планныг онаалгаларын чедиишкинниг күүседир деп чүткүл-биле доллунган малчыннар ай санында чыглып, эрткен айның түңнелдерин болгаш даразында айда кылыр чүүлдерин чугаалажып, сүмележип, Хомушку Дамба, Кужугет Очур-оол мышкаш арын-нүүр чок чалгааларны сойгалап, ажылга олуттай-шушпаң кижилерни сергеш шүгүмчүлеп турарлар.

Партия организациязы-биле кады эки ажылдыг малчыннарны мактап, шаннап, оларның дуржулгазын нептередип, социалистиг чарыштың түңнелдерин чогуур хуусааларында үнзүрүп, ниитиге чарлап турар бис. Чоокта чаа бир болгаш ийи дугаар сүт-бараан фермаларының саанчылары-биле чугаалажып тура, эштер Шура, Кара-кыс, Кундаа, Чаш олар канчап хөй сүт саап ап турарыл, а оларның-биле бир дөмей байдалда ажылдап турар эштер Сереш, Сүүр, Анзатпаа олар боттарының чаңгыс черде ажылдап турар өөрүнден чүге оранчок эвээш сүт саап ап турарыл деп айтырыгны дорт тургускан бис. Чүгле ажылга кызымак эвес, чалгаа чоруктуң түңнели-дир деп харыны мурнакчы саанчылар бергеннер.

М. ЧҮЛЬДҮМ,
«Барлык» совхозтуң Аксы-Барлык салбырының эргелекчизи.

ХЕРСОН ОБЛАСТЬ. Снадовск бүдүрүлге эргелелиниң «Чаа амыдырал» колхозунда Украинаның сураглыг механизатору Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Александр Романюктуң звенозу бо чылын гектар бүрүзүнден ортумаа-биле 40 центнер кызыл-тасты, 29 центнер чочак-тарааны, кукурузаның 85 центнер тараазын болгаш 1.000 центнер ногаан массазын алырын хүлээнген.

Чочак-тарааны болгаш куузун чажып тараан кызыл-тасты ажаап алган соонда оон шөлүнге кукурузаны тарыыр.

Федор Штанькоиуң болгаш Владимир Азовскийниң механизастаттынган звенолары А. Романюктуң звенозу-биле чаржып турар.

Чурукта: (солагай талазындан оң талазынче) сураглыг механизатор Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Александр Романюк биле звеночулар Владимир Азовский, Федор Штанько кукуруза шөлүн көрүп турлар.

СЭТА-ның фотохрониказы. Фото Н. ДУДЕНКОНУУ.

Школачылар бүдүрүлгеде

ЧААТЫНЫН

Чааты 8 чыл школазының ээлэди класстарының өөреникчилери чайгы дыштанылгазының үезинде колхоз бүдүрүлгезинде хаара туттунган, шүдүргү ажылдап турарлар. Чижээ, колхозтуң ногаа бригадазында 29, түүйбу бүдүрүлгезинде 5, тудуга 10 кижи ажылдап турар.

Ногаа бригадазында Дамбыр-оол Кара-Кыс, Света Аржы, Нержунмаа Доптуй олар 22-ден 24 чедир сотка черлерниң чашпан, сигенин аштап, суггарып келгеннер. Тудугга Долзат Осарбаа, Ангыр-кыс Бызыл-оол оларның ажылдап турары база эки. Түүйбу кылыр черде Валя Конгар, Шура Самбуу олар бир хүн-не 500 түүйбу түс-бүрү бүдүрүп турар.

Н. СУНДУЙ-ООЛ.
Улуг-Хем район.

АК-ДОВУРАКТЫН

Барыын-Хемчик районнуң Ак-Довурак школазының өөреникчилери Петя Сысоев болгаш Гена Зайцев олар 7-ги классты дооскаш, чайгы каникулун кожазы тудугга эрттирерин шиитпирлээннер. Дуржулгалыг арматурщик Екатерина Черепковага оолдарны өөредир кылдыр кожуп берген.

Петя-биле Гена кыска хуусаа иштинде арматура кылырын шиңгээдип алганнар. Хүн бүрүде бүдүрүлгеге олар 4 шак ажылдап, бүгү эвилел ужур-дузалыг тудугнуң ажылынга бичии-даа болза улуг хуузус киржип турар деп чоргаарланып турарлар.

Г. ФЕДОСЕЕВ.

Күзээнин чедип алыр

Күзээнин чедип алыр диңмир болгай. Иргит Кестээ, бичиизинден тура-ла машина-техника сонуургаар чораан. Техниканы башкарып билир кылдыр канчап өөренип алырынче ол сундуга берген.

Ол, эге школаның чүгле үшкү клазын дооскан. Ол чылдарда зарыг оон өөредилгезин шаптыктаан. Бичии Кестээ ада-иезинден база чарылган болгаш дуңмалары-биле өскүс арткаиннар.

— Дуңмаларны өстүр азыраар, ажылдаар херек — деп, ол шиитпирлеп алган. Ынчангаш болуңуң сонуургап чорууру техника-биле холбаалыг ажылче кирип, прицепщиктеп эгелээн.

Үш чыл дургузунда ынчаар ажылдап келгеш трактордуң кезектерин билир апарган болгаш оон-биле ажылдаарынга чаңчыга берген.

— Техниканы «чагырып», ону эки билир кылдыр улам быжыы-биле өөренип алыр херек.

Ол бодал ёзугаар 1957 чылда ынчаарда турган Тээли МТС-тиң трактористер курзунга ол өөренген. Кежээки курстуң кичээлдеринге идепкейлиг киржип тургаш, техника башкарарының теориязынга-даа, практиказынга-даа эки өөренип алган.

Иргит Кестээ оон бээр-ле тракторнуң идегелдиг башкарыкчызы болуп ажылдап келген болгаш амгы үеде «Тээли» совхозтуң мурнакчы трактористериниң бирээзи.

Эш Кестээ тайгадан тулуг ыяжын үндүр сөөртүп кыштаан. Частан бээр хову ажылынга идепкейлиг киржип турар.

Б. БАРБА.

Звеноларда

Улуг-Хем районда «Күш-ажылдың хоступ» колхозтуң Эйлиг-Хем участогунуң малчыннары сиген кезиилдезин организастыг эгелээн. Хой ажылының бригадазындан 15 кижи хем шынаазының ортулуктарында ход кадырлыг кирген. Оларда сиген кестирер 3 аът машиналары база улажы берген.

Эйлиг-Хемниң чайлагаары Серлиг, Секпир, Тостеек болгаш өске-даа черлерде малчыннар звенолары база ажылдап кирипкен. Участок амгы кол кичээнгейни мал чеми белеткээринче угландырган.

К. НОРБУ.

РЕДАКЦИЯГА ЧАГААЛАР

Кадарчының хомудалы

Чадаажа сумузунда бо өг-бүлениң кежигүннерин билбес, оларның сураан дыңнаваан кижилер ховар. Олар чүгле күш-ажылга кызымак чорууңуң ачызында чонунга ынчаар сураглаанар. МЧАЭ турар үеден бээр-ле ниитиниң малын малдап келгеннер. Өг-бүлениң баштыңы Шаравии Барымаевич Ондарга «Областың дээре хойжузу» деп атты 1957 болгаш 1961 чылдарда ийи удаа тывыскан. Олар күш-ажылга чүткүлдүг кежээзиниден аңгыда, идепкейлиг хойжулар.

Шаравии Барымаевич чылар-чылбас аажы-чаңныг, топтуг-томаанныг, чоон-чоон дыңнырлардыг ишчи холдарлыг, могаар шылаарын билбес, сиирээ бүдүштүг бежен хар чоокшулай берген кижи. Колхоз бүдүрүлгезинге мынча хөй чылдарда ажылдап келген кижи чеже малды өстүрбээн дээр, чеже хире буянныг херекти бүдүрбээн дээр! Ынчангаш оон чаагай ажыл-чорудулгазын сонуургай бердим. Мээн айтырыгларымга ол аажок донгу-донгу харыылагылап олур. «Кежээ кижи сөске харам» деп сөстер чаңгаар-ла чугаа аразында сагыжымга кире хонуп олурду. Ындыг-даа болза эш Ондарның болганчок-ла бир-ле чүвениң дугайын хандыр боданы берген олурарын эскерип кагдым.

Бистиң чугаалажыышкынывыстың оон ынай улапчылаанындан оон сагыш аарып олурган чүвези мынчаар илереп келди. Колхоз баштаар чери бүрүнгү чылын-на Чодар деп черге 1000 баш хой кирер чаа кажааны туттурган. Ынчангаш Ондарга кыштаан ол деп каан. Ындыг чаагай оран-саваны көргеш кадарчының өрээни чүү дээр! Ынчалза-даа оон өөрүшкүзү удаваанда муңгагдал-биле солуттуна берген. Оон ол кыштаа бөгүнге чедир-ле хойжунуң бодалын аарышкылыг кылдыр өйүп чоруур. Чүге? Хой кажаазының чүгле бараазы чаагай. Кыжын анаа хой кажааларынга чайын чаъс чаап турган дег кылдыр дамдылааш туруп бээр. Оон түңнелинде кажаа иштн ол ааар, хойларның дүгү шыгып хыраалай бээр, мал тоду өлүгенип эгелээр. Энир чылын кыжын 70 хире хураган өлген. Эрткен кыжын база ол хире. Хураганнар доруктурар чылыг кажаа чок. Оода-ла ажыглаптар чурттаар чылыг бажың чок — кадарчы ийи чыл иштинде өгге чурттап келген.

Оон кадында олар база чедишпес. Ындыг турбуже эрткен кыжын колхоз баштаар чери ол кыштагга 1800 баш хой кыштаткан. Бир эвес чооргунда тараа шөлдериниң саваны болгаш өскээрткен мал чемнери сөөртүп аккээрин кичээнгейге алыр чүве болза ол хире мал туруп болур-ла. А херек кырында мал чемнериниң сөөртүлгези узуктелир. Ынчангаш хойга одар кызыдааш мал арып эгелээр.

Бо бүгүнү эрткен чазын Шаравии Барымаевич колхоз баштаар черинге медеглээрге, колхоз даргазы эш Доктугу чүүлдүгзүнүп хүлээп көргеш, кажааны эде кылыр, оон чанынга чурттаар бажыңны аңдан эгелеп тудар деп баштаар чериниң шиитпирин дыңнаткан. Кадарчыны ол дээрезинде өөрту каапкан бо шиитпирниң чарлаттынганындан бээр эвээш эвес үе эрткен — ам июль айның ортан эртип турар. Кыштагда алзаан каш чудуктар дужурутунген дээрден башка кандыг-даа ажык чорувайн турар. Ынчангаш эрткен чылдардагы байдал бо кыжын база катаптаттынар хире апарганын бодап кээрге хоочун хойжунуң сагыш-сеткили ургуулуг-ле дүвүреп чорууру чылдагааны мындыг болду.

Ондарлар чүгле колхозка ажылдап келген чылдарының дургузунда безин дөрт муң ажыг баш хураганнарны өстүрүп доруктурганнар.

— Бо чылын 100 төрүүр хойдан-на 100 хураган, хой бүрүзүнден 3 килограмм дүк алыр хүлээдгелиг кижи мен. Чылдың баштайгы чартыында-ла оомну күүседип шыдаптар турган кижи мен. Байдал мындыг болганындан ам чыл төнчүзүнге чедир шейүп тургаш күүседир апарганым бо-дур ийин — деп, Шаравии Барымаевич хомудап чугаалады. Ноябрь, декабрь айларда төрээн хураганнар малдың баш сапыынга немире боор болуруң, а эът, дүк бүдүрүлгезинге олар немере болбас дээрзин бо кончуг шын демдегледи.

Кыштагның кажаазы хой кыштаарынга таарымчалыг кылдыр эде кылып, чурттаар чылыг бажыңны тудуп бээр талазы-биле шыңгыы хемчеглерни дүрген боттандырары колхоз баштаар чериниң болгаш партия организациязының сонгаарладыышкын чокка негеттинип турары кадарчының бо хомудалындан тодаргай илереп турар.

С. ПАВУ.

Ээнзирээн байдал

«Тыва» совхозтуң ажылчыннарының хөй нуруузу оон Хөндергей салбырында чурттап, ажылдап турар. Ол салбырда ажыл-херектиң-даа, политиктиг ажылдың-даа байдалы аажок саңдаргай болгаш ээнзиргей байдалда. Салбырның ажылчыннарынга болгаш малчыннарынга чоруурга, мурнунда хуу ажыл-агый үезинде дег шыпшын-на чүве.

Бо талазы-биле чамдык чижектерни көргүзерге мындыг. Партияның идеологтуг ажылының өлчегеңг горулгаларын чугаалашкан СЭКП ТӨП Комитетиниң июнь Пленумунуң ажылын турганының база Бүгү делегейниң кижилерин магалаткан маадыр космонавтар Валентина Терешкова биле Валерий Быковскийниң кады ужулуушкунунуң-даа үезинде чаңгыс-даа беседа, номчулга болбаан. Оон туржук ол чугула болуушкуннарның хайныышкынныг үезинде Хөндергей суурнуң радиозу безин орта ажылдавайн, чамдык хүннерде радио дамчыдылгазы шуут болбас турган болгай. Бо талазы-биле негелдени чон совхозтуң дирекция черинге, суму Совединге каш-даа удаа тургузуп турган, ону кым-даа херекке албаан болгаш амга чедир шиитпирлеттинмээн болуп турар.

Ам үеде СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң материалдарын бүгү черлерде калбаа-биле таныжып турар. Бистиң салбырывыста бо талазы-биле бөдүүн тайылбыр ажылы безин чорутттунмайн турары кайгамчык.

Суурда байдал ындыг турда малчыннарда байдал кандыгыл дээрзин чаагаар-ла билдинир. Малчыннар ортузунда агитас-массалыг ажыл шуут чорутттунмайн турар болгаш оларның чагыткан солуннары чедиртинмейн турар. Ол ажылдарны харыылаар ужурлуг эштер С. Спай-оол, С. Өпей, М. Седип-оол, М. Херел-оол олар кончуг багай ажылдап турар.

Малчыннарга солун чедирилгезин организаставаан. Чүгле малчыннар Хөндергей сурже чорук аайы-биле келгенде солуннарын боттары каап ап турар. Чамдыкта малчын кижи хары угда чартык айның, харын-даа бүдүн айның солуннарын дергилеп чанар сүт ужурга таваржыр. Ынча хөй солуннарны хары угда алгаш, кижи оларны канчап четче номчуп ап шыдаар боор.

Ажыл-херек чүгле хүнүнүн-не эвес, а шак бүрүзүнде хайныгып, бурунгаар хөгжүп бар чоруур үеде совхозтуң бир улуг салбыры мындыг ээнзиргей болгаш дүлей туруп болур бе дээрзин совхозта партком секретары эш Б. Куулар канчап бодавас боор.

М. КАЙГАЛ-ООЛ.
Чөөн-Хемчик район.

Көдээ ажыл-агыйга эртем-техниктиг ниитилел

Көдээ ажыл-агыйның эртем-техниктиг ниитилели — көдээ ажыл-агыйның база бир адыры хөй-ниитичи организациязы болур. Мал ажылының болгаш чер ажылының продуктуларын бүдүрерин көвүдедир дээш колхозтарның, совхозтарның ажыл-чорудулгазын экижидеринче угландыр ол ниитилел оларга чогуур дузаны көргүсепшаан, коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузарынга арганы берип турар.

Ынчангаш эртем-техниктиг ниитилел моон адаанда сорулгаларны боттандырар: эртемниң, техниканың, дээштиглиг технологияның айтырыгларын ажылдап кылыр, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң чайгылыш чок өзүлдези дээш көдээ ажыл-агый курлавырларын тывар болгаш ажыглаар дугайында ниитилелдиң кежигүннериниң чогаадыкчы инициативазын хөгжүдер; эртемниң, мурнакчы дуржулганың чедиишкиннерин нептередиринге дузалажыр, өөренип көөр, байыдар талазы-биле ажылга ниитилелдиң кежигүннерин хандылар; эртемниң болгаш көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң ажылдакчыларының чогаадыкчы кады ажылдажылгазын хөгжүдер; ниитилелдиң кежигүннериниң, көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының техниктиг билиин деңнелин болгаш бүдүрүлгечи мергежилин бедидер дээш оларга дузалажыр.

Ниитилел айыттынган сорулгалар-биле чергелештир көдээ ажыл-агыйның түс-түс тодаргай айтырыгларының дугайында эртем-техниктиг конференцияларны, чөвүлел хуралдарны чорудкаш, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинге үнделзин барымдаалыг болгаш тодаргай сүмелерни апаа ажылдап кылган турар. Оон күүселдези кайы хире чоруп турарыл дээш хөй-ниитичи шыңгыы контрольду тургузар. Ниитилелдиң организациялары семинарларны, мурнакчы дуржулганың школазының ажылын, экскурсияны, конкурстарны, дискуссияны, лекцияларны, илеткелдерни чорудуп, брошюраларны, плакаттарны болгаш хуудустарны парлап үндүрүп турар.

Республикаларда, крайларда болгаш областарда ниитилелдер көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң 120.000 эртем ажылдакчыларын, тускай эртемниглерни, чаартыкчыларны боттарының хүрээлелинде каттыштырып турар. Узбек, Киргиз, Украин эвилелдешкен республикаларда, Татар АССР-де, Саратов, Волгоград, Иркутск, Свердловск областарда болгаш оон-даа өске черлерде ниитилелдерниң баштаар черлери колхозтарның, совхозтарның ажылынга дузалажыкчы көргүзериниң хемчеглерин ап турар.

Ниитилелдиң Иркутск областа баштаар чери техника бажыңы-биле кады көдээ ажыл-агый дугайында эң эки чаартыкчы саналдарның делгелгезин организастаан. «КВН-5» деп аскылыг кезер машинаны «СК-3» комбайнга таарыштыр кожуп кылганы агаар-бойдустуң кандыг-даа байдалының үезинде ажаап алыышкынга дүрген чорудуушкун-биле ажылдап болур арганы берип турар дээрзиниң дугайында Нукутск совхозунуң комбайнери Н. Ф. Якоблевтиң саналын ол делгелгениң стендилериниң бирээзинден көрүп, таныжып болур. Якоблевтиң ол саналы Иркутск областың колхозтарынга болгаш совхозтарынга калбаа-биле нептерээн.

«СК-3» комбайнга «ЖР-4.9» деп прицептиг лафет чок «ЖБ-4.6» деп ийи жаткаларны гидравликтиг башкарыышкын-биле кады таарыштыр кожуп кылганы дүрген чорудуушкун-биле тарааның сыптарындан кеспишаан, аңгылап ажаап алыышкынны чедиишкиннинг чорудуп болур аргалыының дугайында Аларек совхозтуң комбайнери Н. Г. Трубачеевтиң саналын делгелгениң өске бир стендизинде бижимел-биле делгээн. Оон ол саналын анаа келген кижилер таныжып ап болур.

Делгелгеде ол-даа, оон өске-даа хөй саналдар областың элээн хөй ажыл-агыйларында нептерээн болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезинге болгаш көдээ ажыл-агыйда күүседип турар ажылдарның шынарын бедидеринге боттуг салдар хамаарылгазын чедирген. Бо чижектер болза, хөй-ниитиниң инициативазының дугайында боттуг барымдаалар-дыр.

Ниитилелдиң Татар республикада баштаар чери партия, комсомол организациялары-биле кады 1955 чылдан эгелээш мал ажылының талазы-биле чылдың-на семинарларны чорудуп келген, чаа мергежилди шиңгээдип алыр талазы-биле республиканың аныяк малчыннарынга дузаламчы көргүзериниң инициативазын үндүрген. Түс-түс саанчылар, бызаа ажаакчылары, кадарчылар-биле практиктиг семинарларны чорударының тематиказы болгаш планнары ажылдап кылдынган. Семинарларны чорударда ниитилелдиң кежигүннери көдээ ажыл-агыйның документалдыг кинофильмнерин база ажыглап келген.

Семинарлар мурнакчы колхозтарга, совхозтарга чоруттунуп, эртемденнерниң тускай эртемниглерниң лекцияларындан аңгыда, ажыл-агыйларның мурнакчылары дуржулгазын чугаалап, а семинарның киржикчилери инек, хаван, куш кажааларын, оларның түс-түзүнга чемнерин белеткээрин, инектерни канчаар саарын боттары караа-биле көрүп, таныжып ап турар. Татар АССР-ге 7 чыл дургузунда ындыг семинарларга 77 муң ажыг малчыннарны өөреткен.

Эртемденнерниң болгаш көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының кады ажылдажылгазының бир хевири болза көдээ ажыл-агый билиглериниң улусчу университеттери болур. Көдээ ажыл-агый билиглерин, мурнакчы дуржулганы пропагандалаар сорулга-биле Узбекте ниитилелдиң баштаар чери Ташкент область солуннарының арыннарынга көдээ ажыл-агый билиглериниң улусчу университединиң дугайын ургулчу чырыдып турган. Кыргыз республикада ниитилелдиң баштаар чери бүгү чаа, дээштиглиг чүүлдерин өөренир болгаш нептередир дугайында көдээ ажыл-агый ажылдакчыларынга дуза көргүзерин болунун ажылының үндезини болдурган.

СЭКП ТК-ның (1962 чыл) март Пленумунуң соонда, республиканың колхозтарынга болгаш совхозтарынга сиген аралаштырар тарылга өөлчештирилгезиниң ажык чогунун болгаш хээп олуртур культураларның системазын нептередириниң дугайында темага семинарларны баштаар чериниң президиуму бүдүрүлге болгаш белеткелдер министерствозу-биле кады совхоз-колхоз бүдүрүлге эргелелдериниң чанынга чорудуп келген. Ол семинарларга агрономнар, гидротехниктер болгаш оон-даа өске тускай эртемниглер киришкен. Оон соонда мурнакчы ажыл-агыйларга эки ажыл-херектериниң бүдүш-бодуң хевээрзин көөр экскурсияларны организастаан. Хээп олуртур культураларның системазынга тарылга өөлчештирилгезиниң эртемге үндезилээн системазын практика кырынга херегләэри база өөренип көргүнген.

Чылдың кайы-даа үелеринде чүзүн-чүзүн малды чоп чемгерериниң дуржулгазын мал ажылының секциязының кежигүннери өөренип көрген болгаш байыткан. Тарылга шөлүнүң тургузуунуң өскерилгени-биле болгаш сиген аралаштырар тарылга системазының узуткаттынганы-биле чергелештир Киргизияның мал ажылының эртем-шинчилел институдунуң эге организациязының кежигүннери мал чемгерериниң чаа нормаларын ажылдап кылган. Чемнериниң кол черин кукуруза силозу, бобы культуралары болгаш чигир свёклазы өөлеп турар. Ону ниитилел чүгле дүр деп көрген болгаш парлалгага үндүрген.

Москва областың Подольск районунуң «Константиново» совхозу эртемниң болгаш мурнакчы дуржулганың чедиишкиннери-биле бүдүрүлге ажылын билдилии-биле дүүштүрүп турар. Бо ажыл-агый эртем-техниктиг ниитилелдиң эге организациязының кежигүннериниң дузазы-биле 40 хуузу чигир свёклазы, 15—20 хуузу морковь, 25—30 хуузу картофель, 5 хуузу сиген далганы, 10—15 хуузу клевер отавазы составтыг холумак силосту салып турар. Ол болза бедик шынарлыг силос болдуруп, малдың продуктулуун дыка бедидер арганы берип турар. Мыйыстыг бода малды, хаваннарны бо ажыл-агый чайгы үеде лагерь ажаалгазынга шилчидип турар. Хаваннарның кыжын оолдаашкынын от оттулбас хаван кажааларының иштинге савандан кылган клеткаларга чорудуп келген, анаа чаш хаван оолдарын шуглаптар. Бызааларны ийи ай назылыынга чедир чагыштырып эмзирер, бөлүг-биле өстүрер арганы ажыл-агыйга бүдүреткен. Бир инекке чылда 12 бызааны чагыштырып эмзирер.

Киевтиң бүдүрүлге эргелелиниң чанында 26 тускай эртемниглерни каттыштырып турар ниитилелдиң эге организациязы Борисполь районнуң «Коммунизмче оруктуң» колхозунга кукуруза тарылгазының бедик дүжүдүн өстүрериниң мурнакчы аргазының дугайында эртем-техниктиг чөвүлел хуралды эрттирген. Көдээ ажыл-агыйның эртем-техниктиг ниитилели колхозтарның, совхозтарның ажыл-чорудулгазын экижидер аргалыг хемчеглерни ап турары үстүнде чижектерден илдең-дир. Ниитилелдиң организацияларының ажыл-чорудулгазы кажан-даа кызыгаарлаттынмас болгаш организация бүрүзү болунун ажылын чер-чериниң байдалынга таарыштыр боттандырар.

Моон-биле чергелештир Тыва АССР-ниң девискээринде көдээ ажыл-агыйның эртем-техниктиг ниитилели, оон организациялары амдыгаа чедир барык тургустунмаанын эскербейн эрттирип болбас. Көдээ ажыл-агый болгаш белеткелдер ажылдакчыларының профэвилел Тыва обкомунуң 1960 чылдың майда доктаалының ёзугаар 9 кижи составтыг оргбюрону тургускан. Ындыг-даа болза, профэвилел обкому оргбюронуң составынга ажылдакчыларны шилип тургузарынга бодамча чок болган, ол оргбюро инициативтиг эвес болгаш идепкей чок чоруун көргүскен. Оргбюрога обком кандыг-даа негелделерни салбаан болгаш оон ажылын сегидеринге кандыг-даа дузаламчы көргүспээн.

Көдээ ажыл-агыйны удуртур — республиканың албан черлери, бүдүрүлге болгаш белеткелдер министерствозу, «Сельхозтехника» каттыжыышкыны, суг ажыл-агый килдизи оргбюронуң ажылынга кандыг-даа дуза көргүспээн. Оргбюро үш чылда ажылдаваан, албан черлеринде, совхозтарда, колхозтарда болгаш өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелеринде эртем-техниктиг ниитилелдиң эге организациялары тургустунмаан. Ниитилелдиң агар саны безин кызы ажыттынмаан, оон танмазы, штампазы болгаш оон-даа өске чүүлдери кылдынмайн турар.

1963 чылдың төнчүзүнде эртем-техниктиг Бүгү-эвилел ниитилелиниң 3-кү съездизи болуп эртер. Республикаларның, крайларның, областарның хөй нуруузунда отчёт-соңгулдалыг конференциялар эрттилээн болгаш съездиге төлээлерни соңгаан. Тыва АССР-ниң көдээ ажыл-агыйының эртем-техниктиг ниитилелиниң соңгулдалыг республика конференциязынга белеткел мырыңай чоруттунмайн турар.

Профэвилелдериниң область чөвүлели, профэвилел обкому болгаш республиканың көдээ ажыл-агый талазы-биле удуртур албан черлери илереттинген четпестерни чайладыры-биле хемчеглерни алыры, соңгулдалыг конференцияны белеткээри болгаш эрттирери дээш көдээ ажыл-агыйның эртем-техниктиг ниитилелиниң оргбюрозунга боттуг дуза көргүзери негеттинип келген: конференцияны кайы айның, каштың хүнүнде эрттирерин ылап доктаадыр, көдээ ажыл-агыйның албан черлеринге, бүдүрүлгелеринге ниитилелдиң эге организацияларын тургузар, республиканың бирги конференциязынга тускай эртемниг делегаттарны организастыг хуралдарга соңгуур, совхозтуң, бүдүрүлгениң, албан чериниң, бүдүрүлге болгаш белеткелдер министерствозунуң системазының, «Сельхозтехника» каттыжыышкыныың, суг ажыл-агыйының юридиктиг кежигүннериниң санынга төлептиг кижилерни хандыдып киирер болгаш юридиктиг дадывырларның чылда доктааттынган түңүн ниитилелдиң агар санынче шилчидер, ниитилелдиң баштаар чериниң, ветеринарияның, экономиканың, мал, чер ажылының, суг ажыл-агыйының, көдээ ажыл-агый механизациязының адырлар аайы-биле секцияларның бюролар ажылынга эки авторитеттиг, идепкейлиг болгаш инициативтиг хөй-ниитичи кижилерни шилип тургузар ужурлуг.

Конференцияга соңгуткан баштаар чер, оон президиуму болгаш адырлар аайы-биле секцияларның бюролары ниитилелдиң эге организацияларының өзүлдези, организастаа талазы-биле быжыглыышкын, ажыл-чорудулгазын идепкейжидери, ниитилелдиң активи-биле сургаалдалыг чөвүлел хуралдарны эрттирери дээш тода ажылдаары болур.

Эртем-шинчилел ажылдарының планы канчаар күүсединнп, эртемниң болгаш мурнакчы дуржулганың чедиишкиннери колхозтарда, совхозтарда кайы хире нептереп турарын хынаар республиканың көрүлде комиссиязы баштаар чериниң чанынга тургустунар. Ниитилелдиң сан-хөөзүн быжыглаарынче, эге организацияларның, секцияларның ажылынга шыңгыы контрольду тургузарынче баштаар чериниң президиуму улуг кичээнгейни салыры чугула. Көдээ ажыл-агыйның эртем-техниктиг ниитилели Тыва АССР-ге ёзулуг тургустунгаш, республиканың көдээ ажыл-агыйын улам ынай хөгжүдеринге болгаш быжыглаарынга боттуг салыышкыныы киирер дээрзинге бүзүрелдиг.

М. АБУШАЕВ,
көдээ ажыл-агыйның эртем-техниктиг ниитилелиниң Төп баштаар чериниң инструктору.

Шын политика-дыр

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). Моол революцияның хоочун ажылдакчызы, МАР-ның Улустуң Улуг хуралының депутады Тогтохтуң СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга медеглээни болза: Бүгү партия организацияларынга, Совет Эвилелиниң бүгү коммунистеринге СЭКП ТК-ның ажык чагаазында база катап тайылбырлааны СЭКП-ниң болгаш Совет чазактың политиказын бүрүнү-биле деткип тур мен. «Ол политика шын политика-дыр, чүге дээрге оран-делегейниң бүгү кижилериниң эңзешкини дээш улустар аразында тайбыңны быжыглаар дугайында сагыш салыышкын ында сиңниккен. Чер бөмбүрзээниң бүгү депшилгелиг кижилеринге ол политика билдингир болгаш чоок».

Мырыңай чаа 42 чыл оон байырлап эрттиргенивис бистиң улусчу революциявыс чүгле СЭКП-ниң болгаш совет улустуң дузаламчызының ачызында тиилээр аргалыг болган — совет коммунистер, бисти акы-дуңмаларывыс боттарының интернационалчы хүлээлгезин канчаар күүседип турарының бүзүрелдиг херечизи болур деп, Тогтох чугаалаан.

* * *

ВАРШАВА. (СЭТА). Польша Улус Республиканың «Трибуна люду» солуну партия организацияларынга, Совет Эвилелиниң бүгү коммунистеринге СЭКП ТК-ның Ажык чагаазын бүрүнү-биле парлап үндүрген. СЭКП ТК-ның Ажык чагаазын Польшаның радиозу каш удаа дамчыткан.

* * *

БЕРЛИН. (СЭТА). Партия организацияларынга, Совет Эвилелиниң бүгү коммунистеринге СЭКП ТК-ның Ажык чагаазы ГДР-ниң хөй-ниитизиниң кичээнгейиниң төвүнде турар. «Нейес дейчланд» солун чагааны бүрүнү-биле парлап үндүрген. Хостуг немец профэвилелдериниң каттышкынының баштаар чериниң органы — «Трибюне» солун чагааның допчулалын парлап үндүрген.

* * *

ПРАГА. (СЭТА). «Руде право» солун партия организацияларынга, Совет Эвилелиниң бүгү коммунистеринге СЭКП ТК-ның Ажык чагаазын бүрүнү-биле парлап үндүрген.

Моон-биле холбаштыр солуннуң бижип турары: Коммунистиг партия болгаш Совет чазак болза бүгү совет улустуң күзел-соруунга дүүштүр туржуп, коммунизмниң тиилелгези дээш кады демисел-биле холбашкан бүгү социалистиг чурттарның улустарының акы-дуңма найыралын быжыглаарының херээнге күштерин харамнанмайн турар деп чүвени совет кижилер эки билир.

КНП ТК-ның удуртукчу ажылдакчыларының ажык найыралчы эвес хөделиишкиннери, делегейниң коммунистиг шимчээшкининге маргылдааны чидиглендирер дээр оларның хедер чүткүлү, совет коммунистерниң туружун сагыштыы-биле хамыдып турары, 1963 чылдың июнь 14-те КНП ТК-ның чагаазын түр үеде парлап үндүрбес деп СЭКП ТК-ның удуртулга болдурган байдалдарын шын эвес тайылбырлап тургар чорук чүге чедирген дээрге КНП ТК-ның ол чагаазын СЭКП ТК парлап үндүргеш, аңаа харыыны бээр ужурга таварышкан.

Чаа көдүрлүүшкүнде уран чүүл

Тыва АССР-ниң бот-тывынгыр уран чүүл көрүлдезин эрттирери-биле ВЦСПС-тиң төлээзи болуп чоокта чаа Тывага чораан мен.

Бот-тывынгыр уран чүүлдүң көрүлдези аныяк республиканың төвүнге улусчу улуг байырлал шинчилиг эрткенин мендэ уттундурбас болуп артып калды. Боду бүткен кайгамчык чараш парктың Ноган театрынга беш хүннүң дургузунда, эртенден кежээ орайга чедир ыры-шоор, хөгжүм, танцы дыңналып, уран номчукчуларның өткүт үннери чаңгыланып турган.

Тыва республиканың бот-тывынгыр уран чүүлүнүң хөгжүлдезиниң өлүүшкүнүн онзагайлап көөрү албан. Чүге дизе Тыва эң-не аныяк республика. ССРЭ-ниң хөй национал улустарының өг-бүлезинге киргенден бээр чаа-ла 19 чыл чедип чоруур-дур. ССРЭ-ниң өске республикаларының, крайларының деннелинге алырга, Тываның уран чүүлү мырыңай чаш деп чугаалап болур. Уран чүүлдүң талазы-биле тускай эртемниг удуртукчу башкылар, тускай эртемниг күүседикчилер ам чаа-ла ийи чаңгыстап тыптып олурар.

Тываның бот-тывынгыр уран чүүлү ленинчи национал политиканың ачызында бедик сайзыралче көдүрлүп үнүп олурары шапкын хөгжүлдениң оруунда киргени кайгамчыктыр. Ам бир каш чыл болза Тываның уран чүүлү ССРЭ-ниң чамдык национал республикаларының сайзырангай уран чүүлүн чыпшыр чедип, оларның деннелинге чедир сайзырай бээри албан.

Бо болуп эрткен көрүлдеге кирискен кижилерниң аразында уран чүүлге салым-чаяанныг, талантылыг кижилер хөй болду. Таңды районнуң Бай-Хаак школазының башкызы Наталия Тыртык-Кара танцы уран чүүлүнге кайгамчык салым-чаяанныг кижи болду. Ол танцыларны күүседип ойнаар талазы-биле бедик мергежилдиг. Ол ышкаш оон чогаадып тургускан танцылары утка-шынарлыг, күүселдези база кончуг эки. Ол «Эзлдек шыңгыраашк» деп танцыны чаа солун кылдыр чаартып тургузарындан аңгыда, «Улустарның найыралы» деп танцыны чогаадып тургускан, ол танцы интернационалчы чорукту көргүзүп турар, политиктиг утка-шынарлыг. Оон удуртуп өөредип турары танцы коллективиниң киржикчилери танцыны күүседир талазы-биле мергежилдиг апаргылаан. Оларның аразындан чамдык кыстар келир үеде мергежилдиг балетмейстерлер болуру бүзүрелдиг-дир. Оларга чүгле танцы талазы-биле өөредилгеге хөй белеткел херек, тускай өөредилге черлеринче оларны өөредип чорудары дыка-ла күзенчиг-дир. Ылангыя Бай-Хаак школазының өөреникчизи үрүг индий танцыны дыка-ла солун чараш күүседип, бодунуң сценажы салым-чаяанын көргүскеш барган. Ол ышкаш «Эзлдек шыңгыраашк» деп танцының күүседикчилери боттарының салым-чаяанның талантылыг чоруун көргүскеннер.

Кызыл хоорайның ниити ыры база-ла солун, чараш дыңналгаш барган. Эш Е. Федоров ол ыры коллективин эки удуртуп, ырларның күүселдезин дөрт үнге шын таарыштырып тургускан. Ынчангаш Кызыл хоорайның бо ыры коллективиниң удуртукчузу ыры талазы-биле тускай эртемниг-дир деп чүве ыраажыларның ырлажып турарындан-на илдең болду. Баа-Хем районундан келген Г. Сайгутина сурагдыг композитор Римский-Корсаковтуң «Снегурочка» деп операзындан арияны күүсеткенин профессионалдыг артистке дөмейлеп болур. Шак ол классиктиг операдан берге арияны бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмүнүң киржикчизи кижи ынчаар күүседип деп чүве канчаар-даа аажок улуг чедиишкин-дир. Чөөн-Хемчик районундан келген Иргит Бадза күчүлүг чоон бас үннүг. Оон күүсеткени «Тооруктуг долгай тандым» деп ырызы национал колориттиг болгаш хандыкшылдыг болуп дыңналып турган. Ол бодунуң ырлаар талантызын улам-на сайзырадып, эки белеткелди чорутса, Тываның «Бадаа—Поль Робсону» болуру албан деп дидими-биле илеги болур.

Тыва улустуң шаг-төөгүден бээр туруп келген уран чүүлү сыгыт-хөөмей янзы-бүрү хевирлиг, солун, ону катап-катап дыңнап олуруксаазы келир-дир. Бо көрүлдеге кирген сыгыртып-хөөмейлээр кижилерниң иштинден дыка-ла талантылыг кижилер бар-дыр. Өвүр районундан келген Санчы Кызыл-оол дошпулуурнуң болгаш игил, быжаанчының үделгезин каш янзы үннерге бедик мергежилдиг кылдыр сыгыртып, хөөмейлээш барган. Ол ышкаш Кара-Сал Ак-оолдуң, Тумат Кара-оолдуң, Шыыраптың сыгыртырын черле чүү дээр ону, дыка-ла солун-дыр.

Кызыл хоорайның танцы ансамбльниң күүседкен танцызы база-ла эки деп мактавас аргажок. Оон удуртукчузу И. Усанова танцыларны хореографтыг билиглер, техниктер-биле тургускан.

Бот-тывынгыр уран чүүлдүң янзы-бүрү хевирлериниң талазы-биле талантылыг күүседикчилер көвүдээн дээрзин бо көрүлде көргүскен.

Таңды районнуң, Кызылдың, Ак-Довурактың танцыларының күүседиглери, утка-шынары солун болурундан аңгыда өске коллективтерниң көрүлдеге киирген танцыларының күүседиглери оларның идейлиг утка-шынары ыракта четпес болгулаар-дыр. Ынчангаш Тываның бот-тывынгыр уран чүүлүнүң танцы бөлгүмнериниң, коллективтериниң ажылынче онза кичээнгейни салып, танцы уран чүүлүнүң хөгжүлдези дээш чугула хемчеглерни, улуг ажылдарны кылып чорудары негеттинип турар. Ынчангаш танцы талазы-биле тускай эртемниглер бот-тывынгыр уран чүүлдүң танцы бөлгүмнеринге улуг дузаны чедирери негеттинип турар. Ол ышкаш танцы талазы-биле тускай өөредилге черлеринче талантылыг оолдар, кыстарны өөредип чорудуп, танцының тускай эртемниглерин белеткээринче улуг кичээнгейни салыры Тыва уран чүүлдүң эргежок чугула айтырыгларының бирээзи.

Улустуң уран чүүлүн хөгжүдеринге ам-даа улуг күженишкин үргүлчүнүң доктаамал белеткели негеттинер. Бистиң бүгү делегейге ады-сураа үнген Пятницкий аттыг ыры ансамбли, «Березка» дээр танцы ансамбли, Уралдың болгаш Воронежтиң улустуң ырларының ансамбльдериниң киржикчилери бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнеринден депшип үнген. Тывага база-ла улустуң бот-тывынгыр уран чүүлдүң танцы болгаш ыры ансамбльдерин тургузары дыка-ла күзенчиг-дир. Оларны тургузуп болурунуң бүгү-ле аргалары бар. Тывада кайгамчык талантылыг ыраажылар, сыгытчылар, хөөмейжилер, танцычылар дыка хөй.

Республиканың бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнериниң репертуарын байыдарынче ону янзы-бүрү ханы утка-шынарлыг номерлер-биле долдурары эргежок чугула улуг сорулгаларның бирээзи.

Келир чылын Москвага Тываның бот-тывынгыр уран чүүлүнүң улусчу талантылары болгаш артистери концерт көргүзер деп турары дыка өөрүнчүг-дүр. Ол дээрге Тываның уран чүүлүнге, чаа төөгүлүг улуг болуушкун болур. Ынчангаш ол чугула онза болуушкунга амдыгааштан эгелеп белеткенип, улуг чедиишкинниг болурун күзедим. Тываларның уран талантызын москвачыларның көөр үези ырак эвес.

Н. ГАЕВ.
Москвада күрүнениң Улуг театрының артизи, балетмейстер.

Республиканың хүреш талазы-биле тулган чемпиону Х. Киров

Национал спорттуң үшкү республика спартакиадазының ийиги хүнүнде спорттуң аңгы-аңгы хевирлери-биле түңнел үнген.

ЧА АДАРЫНГА ДИНАМОЧУЛАР ТИИЛЭЭН

Спартакиаданың сөөлгү хүнүнде оолдарның аразынга ча адарының талазы-биле демисел чидиглэнген. Спартакчы Н. Бушуев баштайгы хүнде 20 метр хемчээлге В. Косаревка («Динамо») 16 санны ажыр аттыргаш, сөөлүнде 30 метр хемчээлге 154 санны аткаш, ниитизи-биле бирги черни чаалап ап, спорт ниитилелдериниң болгаш организацияларының эвилелиниң республика Чөвүлелиниң мактал бижии-биле база өртектиг чүүл-биле шаннаткан.

Херээженнерден «Динамо» ниитилелиниң төлээзи Н. Чупина тиилээн. Улуг улустардан динамочу В. Косарев эрткен чылдың чемпиону В. Мананниковтан ча адарының үш янзы хемчээлинге 100 санны ажыр аткаш, база өртектиг чүүл-биле шаннаткан.

ТУЛГАН ЧЕМПИОН БОЛГАННАР

Национал тыва хүреш талазы-биле оолдарның эң чиик дензизинге Барыын-Хемчик районнуң аныяк мөгези Монгуш Мөңгүн-оол чаңгыс-даа кижиге октатпайн, бодунуң дензизинге шүглүп үнген. А чиик дензизинге Монгуш Ашак-оол (Тес-Хем) база-ла аштырыышкын чок тиилээн. Ортумак болгаш аар дензизинге Ооржак Павел (Барыын-Хемчик), Адыя Сандак (Тес-Хем) олар тиилээн.

Улуг мөгелерден эң чиик болгаш чиик дензизинге Оюн Болат-оол (Тес-Хем), Ооржак Оолак («Урожай») олар боттарының дензизинге шүүлгеннер. Ортумак дензизинге «Динамо» ниитилелиниң хоочун мөгези К. Хомушку 9 мөгениң шуптузун октааш, тиилелгелиг болган. Аар дензизинге ол-ла спорт ниитилелиниң төлээзи К. Даржаа шүглүп үнген.

Оолдарның болгаш улуг улустарның аразынга түс-түс дензи аайы-биле хүреш доозулган соонда, республиканың тулган чемпионун илередири-биле шүүлген 8 мөгелерни хүрештирген. Аңаа оолдарның талазы-биле Адыя Сандак (Тес-Хем), улуг улустардан Хомушку Киров («Динамо») олар национал спорттуң 3-кү республика спартакиадазының тулган чемпионнары болганнар.

Спорттуң «Динамо» ниитилелиниң командазы эрткен чылгы чемпион адын база катап ап, шилчип чоруур кубокту ийи чыл улаштыр чаалап алган болгаш спорт ниитилелдериниң болгаш организацияларының эвилелиниң республика Чөвүлелиниң тураскаалдыг вымпели-биле база бирги чергениң дипломү-биле шаннаткан. Ийиги-үшкү черлерни ээлээн Барыын-Хемчик, Тес-Хем районнарының командаларынга ийиги-үшкү чергениң дипломун болгаш вымпелдер-биле шаннаан.

«Спартак», «Трудовые резервы», Чөөн-Хемчик, «Урожай», Бии-Хем, Өвүр районнарының командалары дараалашкак беш-тос черлерни ээлээннер.

А. КУМАЯК.

ЧУРУКТА: боттарының дензизи-биле бирги черни алган К. Даржаа (оң талазында), ийиги черни алган А. Ажи.

ӨЛҮРҮКЧҮЛЕР ШИИТТИРГЕН

СУД ЗАЛЫНДАН

Таңды районнуң Элегес суурунга болган Тыва АССР-ниң Дээди судунуң үнүүшкүннүг судунга Валерий Тыртыккокович Оюн, Достай Седенович Оюн баштаан өлүрүкчү бөлүктүң херээн көрген.

Суд чорудулгазындан илерээни болза, 1962 чылдың июнь 23-те Валерий Оюн, Достай Оюн, Эренес Оюн, Сат Черлик-оол суглар дээш өскелер-даа Таңды районнуң—Элегес суурунга бөлүглежип арагалаап, хулиганзыг байдал-биле улуг шош-содааны үндүргеннер, аңаа Валерий Оюн, Эренес Оюн, Сат Черлик-оол олар чиик балыгланышкынга таварышкылаан.

Ол шош-содааның түңнелинде, Валерий Оюн дээрзи өш-өжээн негеп, Достай Оюн-биле ийилээ Оюн Бонзан-оолду өлүрери-биле оон амытынынга кыжаны бергеннер. Боттарының кем-буруулуг херээнге Сат Черлик-оол, Эренес Оюн, Оюн Кызыл-оол сугларны олар база киириштирип алган.

Валерий Оюн, Достай Оюн баштаан бөлүк кижилер хамааты Оюн Бонзан-оолду өлүрери-биле оон бажыңынче шуужуп кире берген. Олар ээзирик удуп чыткан Бонзан-оолду чиңге хендир-биле боол өлүртеш, ону сугже киир октапканнар. Бодунуң бажыңынга дыштанып чыткан кижиниң амы-тынынга өлүрүкчүлер ынчаар четкеннер.

Бо бужар-бак херекти үүлгедирин организастаан Валерий Оюн дээрзи моон мурнуңда оор херектер ужун үш удаа шииттирген кижи болганының демдеглээн. Ол ышкаш, Достай Оюн дээрзи бо херекти үүлгедиринге база-ла кол организакчы болган.

Ынчангаш бо кижилерниң болгаш оларның өлүрүкчү бөлүүнүң үүлгеткен кемниг херээн совет ниитилелге удур онза айыылдыг болгаш аар кем-херек деп көргеш, суд болза, РСФСР-ниң кеземче хоойлузунуң 102 чүүлүнүң «б», «г», «л» аңгылары-биле Валерий Тыртыккокович Оюнну болгаш Достай Седенович Оюнну кеземчениң дээди хемчээ-биле боолап өлүрер деп шииткен, а Оюн Кызыл-оол, Сат Черлик-оол оларны кайызын-даа 15 чылда, Эренес Оюнну 8 чылда эдип чазаар күш-ажыл колониязынга хосталгазын казып шииткээн.

РСФСР-ниң Дээди суду бо херекти хынап көргеш, ук шииткелди шын деп санаан. Ындыг болза-даа Достай Оюннуң буруузун ак-сеткили-биле миннип турарын өөренип көргеш, ону дээди хемчег-биле боолаар деп шииткенин чиигеткеш, 15 чылда эдип чазаар күш-ажыл колониязынга хосталгазын казыыр кылдыр солаан. А Валерий Оюн болза кемниг херекти каш катап үүлгедип чораан онза айыылдыг өжээн негекчизи болурун көргеш, ону дээди хемчег-биле боолап өлүрер дээн шииткелди бадылаан. Амы-тынын арттырар дугайында оон дилээн хандырбаан, ынчангаш шииткел күүселтинген.

С. ШАЛЧЫМА,
Тыва АССР-ниң Дээди судунуң кежигүнү.

ГФР. Майнде Франкфуртту «экономика талазы-биле кайгамчык чүүлдүң» хоорайы деп барыын-герман парлалга адап турар. Кожайларның чурттап турары оон төвүнде—электри чырыткы далай-ла, каас-хоя бажыңнар, эмгы үениң автомобильдери эндерик. А кажан капиталистиг хоорайның ол кезиин эрте база бергеш, ажылчы чоннарның чурттап турары ындыг казанактарны оон кыдыгларында көөр сен.

ФОТО АДН-СЭТА-ның.

ЯПОНИЯНЫҢ ХООРАЙЛАРЫНДА

Мен чоокта чаа профэвилел делегациязы-биле кады Японияның хөй-хөй эң-не улуг хоорайлары — Токиога, Иокогамага, Хиросимога, Осакага, Киотога, Нагоега, Хакодатэге чораан мен. 37 бүдүрүлгелерге барып, профэвилел удуртукчулары-биле, ажылчыннар-биле, социалистиг болгаш коммунистиг партияларның, хөй санныг хөй-ниити организацияларының төлээлекчилери-биле ужурашкан бис.

Ол хүннерде Японияга капиталга удур ажылчы чоннарның «часкы шавар халдаашкыны» чаа-ла доозулган турган. Ажылчыннарның амыдырал-чурттаалгазын экижидери дээш, ажыл төлевирин улгаттырары дээш хемчээл талазы-биле улуг бо демисели чылдың-на ол үеде болуп турар. Ажыл соксадыышкыннынга, митингилерге, демонстрацияларга бо чылдың чазынында Японияга 135 профэвилел каттыжыышкыннары, 6 миллион ажыг ажылчыннар болгаш албан-хаакчылар киришкен. Ынчалзажок ажыл соксадыышкыны Японияга бистиң барган үевисте үргүлчүлеп турган. Кюсю ортулукка, Минаката уезинге хериммерде кызыл пөстерни эскерип каан бис, ол болза чыл дургузунда стачка демиселин кезек-кезек болгаш-ла чорудуп келген ажылчыннарның ажыл соксадыышкынының дугайы болган.

Такамацунуң хөмүр даштыг районунга ук черниң профэвилел штавының кырында кызыл түк база киискип турган. Кюсюнуң хөмүр даш бүдүрүлгези чидиг хоочураан кризиске таваржып турар. Херектиң ужуру болза, Японияга дайын соонда чылдарда хөмүр дашты нефтиге орнаар дээр чүткүл бар боор турар. Ынчаарга, Японияда ажыглап турар нефтиниң хөй кезиин америк кампанийлар даштыкыдан эккеп турар. Оон ыңай хөй-хөй япон капиталистер Мурнуу-Чөөн Азияның чурттарында боттарының заводтарынга хөмүр садып алырын бодап турарлар. Ол-ла бүгүнүң түңнелинде Японияга сөөлгү чылдарда он-он хөмүр даш шахталары «орулга чок» дээш хагдынган. Капитализмниң байдалдарында оттулар энергетика ажыл-агыйын чаартыры дээш ажылчыннар төлээр дээрзи билдингир-ле болгай. Он-он муң ажылчыннар ажыл чок арткаанар. Кюсю ортулукка сөөлгү үш чылда бүгү шахталарның үштүң бири хагдынган, а ажылчыннар саны чартынындан хөй кызырылган болгаш ам олар 80 муң кижи боор турар. Чурттуң бо кол хөмүр-даштыг районунга шахтёрларның ажыл соксадыышкынының соксавайн турар ужуру ол.

Оппозициялыг ийи политиктиг партияларның база профэвилелдериниң бир аай хөделиишкининиң ачызында, Такамацунуң шахталарынга ажылдан үндүрер чорукту соксадырын ажылчыннар чедип алган деп, хөмүрдашчылар профэвилелиниң федерациязының төлээлекчизи медеглээн.

Ортулуктуң соңгу талазынче чорувушаан, бис Японияның металлургия бүдүрүлгезиниң эң чугула районнарының бирээзинге барган бис. Ява-та деп сурагдыг концерниң эң улуг металлургия заводтары мында туруп турар. Бораадыр ыштың булуттары хөй корпустарның кырында астыва берген турган. Ынчалза-даа мында, бүдүрүлгениң өске-даа адырларында ышкаш, ниити, ам дээрезинде таарымчалыг экономиктиг байдал бар болзажок, кудулааашкын көстүп турар. Ол болза эндере бүдүрүүшкүнден, садыглаашкын рыногунуң чогундан болгаш элээн хемчээлдиинде япон экономиканың америк рынокка баглаттына бергенинден болган. Бүдүрүлгелерниң 30 хуузу ажылдавайн турар болгаш 30.000 ажылчын ажыл төлевиринден качыгдаан деп биске чугаалаан.

Хонсю ортулуктуң мурнуу ужунга, Симоносэки хоорайның вокзалынга демир-оруг доктаар черни хенертенне бажын ак пөс-биле шарып алган японнар дола берген: ол болза барык-ла үш ай ажыг үеде ажыл соксадып турар, хоорай транспортунуң ажылчыннарының профэвилел делегациязы совет аалчыларны уткуп алыр дээш келгени ол-дур. Ол дугайын иероглиф бижиктиг профэвилелиниң адын бижээн пөстерни херечилеп турар. Шак ындыг шарыышкыннарлыг он-он муң японнарны оон соонда Киото, Нагое, Токио болгаш өске-даа хоорайларга көрген бис. Нагоеге кежээ келген бис, ынчан кудумчуларга демонстрантыларның колонналары чоруп турган, а өске хүнде бистиң чорупканывыстың соонда, машина транспортунуң ажылчыннарының бүгү-ниити ажыл соксадыышкыны болган.

Ажылчын шимчээшкининиң калбак херлиишкининден корткан Японияның албанның эрге-чагыргалары ол шимчээшкиниң организакчыларын болгаш киржикчилерин кезедир арганы боттарынга берип турар каргыс шагдаа хоойлуну хүлээп алырын, профэвилелдеринге болгаш өске-даа демократтыг организацияларга хамаарыштыр шаажылалдарны ажыглаарын оралдажып турарлар.

Японияда эң-не шыңгыы айтырыг — чурттаалга айтырыы болур. «Ортиентэл экономист» деп буржуаз журналдың айтып турары-биле алырга, «чурттаалга айтырыының байдалы ыглаачыг болуп артпышаан». Чуртта үш миллион хире чурттаалга бажыңы чедишпес. «Чурттаалга бажының херелеп турарлар дээрге ортумак болгаш куду шалыннгыларның 90 хуузу-дур» — деп, журнал айтып турар. Черге хуу өнчү болгаш черниң аар өртээ — Японияда чурттаалга шөлүнүң чедишпезиниң база чурттаалга бажыңының кончуг улуг хөлезиниң эң-не кол чылдагааннары ол. Бажың хөлезини ажылчынның шалыңының 20 хуузундан ажып турар. Нагое хоорайга бис депутат-социалистиг Гото Харуонуң бажыңынга кирген бис. Харуо улуг эвес, япон хевирниң ыяш бажыңында чурттап орар. Оон бажыңын туткан ыя азарганчыг чер дээш ук бажыңны тутканындан ийи катап хөйнү төлеп турар мен деп, ол биске чугаалаан.

Японияга аян-чорук кылбышаан, ажылчыннарның ортузунга Коммунистиг партияның кайы хире салдар хамаарылгалыын база катап бүзүрээн бис. Оон тодаргай көргүзүү болза бот эрге-чагырганың чер-чер органнарынга апрельде болган соңгулда болур, оон түңнелинде коммунистер социалистер-биле кады элээн чедиишкиннерни чедип алган. Ол болза либерал-демократтыг болгаш өске-даа буржуаз партияларга удур туржур төлээде, компартия социалистиг партия-биле болунун кандидаттарын элээн каш хоорайларның губернаторларынга болгаш мэрлеринге депшидер дугайында арганы бергениниң түңнели болур. Кандидаттары соңгулда дүрүмүн хажыдып турган чагырыкчы партияның күштүг удур хөделиишкини турзажок, коммунистер, социалистер, профэвилелдериниң болгаш өске-даа демократтыг организацияларның деткимчези-биле улуг хоорайлар Фукуока, Иватэ, Осака, Иокогама база өскелериниң-даа префектураларынга болгаш даргазынга чаңгыс аай блоктуң кандидаттарынга социалистерни соңгуурун чедип алганнар.

Компартия ол соңгулдаларга, мурнунда болган 1959 чылдың муниципалдыг соңгулдазынга бодаарга, оон ийи катап хөй бадылаашкынны (848 муң ажыг) чыып алган. Улуг хоорайлар Осаконуң, Киотонуң, Нагоеның, Иокогаманың болгаш Кобэниң муниципалдыг хуралдарынга Коммунистиг партиядан 14 кандидаттар кирген. Муниципалитеттерде депутат-коммунистерниң саны 208 тургаанындан 356 четкен. Ам катап соңгуттурган депутаттар-биле кады ЯКП-ниң чер-чериниң бот эрге-чагырга органнарында 1140 депутаттары бар.

Апрель соңгулдаларынга компартияның кол негелделери болза, «япон-мурнуу-корей чугаалажыышкыннарны үзери, япон порттарга суг адаа-биле чоруур америк хемелерниң кээринге удур, АКШ-тың шериг баазаларын узуткаар дээш демисежири» болган деп, ЯКП-ниң ТК-ның даргазы Сандзо Носака чугаалаан.

АКШ-тың шериг баазаларының Японияда туруп турарының дугайында айтырыг чоннуң калбак кезектерин хөлзедип турар. АКШ Японияны ядролуг чепсекче хаара тударын, ону Ыраккы Чөөн Чүкке дайынзырак атомнуг стратегияның плацдармы кылдыр хуулдуурарын оралдажып турар.

«Ф-105» деп водородтуг бомбаларны ап чоруур америк самолёттар АКШ-тың Итадзуке болгаш Мисавада шериг-агаар баазаларында чедиртинген болгаш япон порттарга суг адаа-биле чоруур атомнуг хемелерни тургузар дугайында чугаалажыышкынны идепкейлиг-биле чорудуп турар. Ол чоннуң килеңнээшкининиң болдурган, бүгү чуртка удурланыышкын кампаниязының күчүлүг калбарыышкынын өскүткен. Социалистиг болгаш коммунистиг партиялар, Японияның профэвилелдериниң Чиңгине соведи, бүгү депшилгелиг херээженнер, аныяктар организациялары, хөй-хөй сурагдыг эртемденнер, эртемниң болгаш культураның ажылдакчылары, элээн каш префектураларның болгаш хоорайларның шажын организациялары болгаш муниципальдыг хуралдары удурланганнар.

Июнь 23 болгаш 25-те АКШ-тың шериг баазаларга турар районнарга удурланыышкынның чаңгыс аай хөделиишкининиң хүннери болуп эрткен.

Губернатор-социалист Танти Удзакиге баштаткан Фукуоканың префектуралдыг хуралы база ол ышкаш мэр-либерал Абэге баштаткан хоорай хуралы АКШ-тың болгаш Японияның чазактарынга, америк командылалга болгаш АКШ-тың Японияда элчини Рейшауэрге удурланыышкынны чорутканнар. Америк империализмге удур чоннуң килең-кылыы хайныгып-ла турар.

Иокогама хоорайга совет делегациязын алдар болдурган байырлыг хүлээп алыышкынга мэр-социалист Асуката, парламент депутады Сигзаки болгаш өскелер-даа тайбың дээш, америк шериг баазаларынга удур, Совет Эвилели-биле найыралдыг харылзаа дээш идепкейлиг демисежириң медеглээннер. Ол медеглелдер болза аңгы Японияның депшилгелиг хөй-ниитизинге онзагай чүүл болур. Кала-даа совет делегацияны «Интернационалды», сурагдыг совет болгаш япон ырларны ырлааны-биле уткуп алган. Байырлаадыг плакаттарында болгаш транспорантыларында орус болгаш япон дылдарга «Япония биле ССРЭ-ниң аразында найырал делгерезин!», «Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжынар», «ССРЭ-ниң делегациязы, моорлап кириңер»,! «Япония биле ССРЭ-ниң ажылчыннарының аразында найырал делгерезин!» деп сөстерни бижип каан турган.

И. ХРАМОВ,
(СЭТА).

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага булуттагылап каап турар, чаашкын шоолуг эвес хүн болур. Хат өй-тавында, янзы-бүрү чүк угланыышкынныг. Агаарның температуразы: республикага — 23 — 28, а Кызылга — 26 — 28 градус чылыг.

Редакторнуң оралакчызы **Д. О. БЕГЗИ.**

Кинотеатрларга

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: «Аңаа дайынчы Александр Матросов» 10, 12, 2, «Ол шамын хүнүнүң бүдүүзүнде болган» 4, 6, 8, 10 шактарда.
«КАА-ХЕМ»: Уругларга программалар 10, «Синдабадтың чедиги аян-чоруу» 11.15, 1.15, 3.15, «Шиитчекчи» 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.
«ЕНИСЕЙ»: «Ханның «хайыралы» 2.30, 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.
«ВОСТОК»: «Боду барып алыр чагаа» 1.15, 3.15, 5.15, 9.15 шактарда.
ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Даарта келиңер» 5, 7, 9 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Щетинкин — Кравченко-кудумчузу, бажың № 3. телефоннары: Редакторнуң 24 — 63, редакторнуң оралакчыларының 35 — 24, 25 — 38, идеология килдизиниң 37 — 13, харысаалгалыг секретарының 23 — 35, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 25 — 38, 23 — 54, үлетпүр бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 22 — 64, чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистерниң 21 — 27. Информация килдизиниң 20—60, бухгалтерияның 31—75, корректорларның 21 — 47, солун келбейн барганда 32 — 75 телефонче долгаар.

ТС—01283. Чагыг № 122. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. ИЮЛЬ 18 ЧЕТВЕРГ № 169 (5573).

Өртээ 2 көп.

Чаңгыс эп болгаш сырый каттыжыышкын дугайында хоозун сөстерниң артында бистиң партиявыска болгаш Совет чуртка удур найыралчы эвес, нүгүлдүг халдаашкыннарны, ССРЭ-ге коммунизмниң тиилелгези дээш, бүгү делегейге тайбының болгаш социализмниң тиилелгези дээш бистиң улузувустуң демиселиниң төөгүлүг ужур-дузазын кудуладырын оралдашканын ККП ТК-ның чагаазын номчаан кижи бүрүзү көрүп каар. СЭКП-ниң болгаш Совет чазактың адынга кандыг шуут болгаш чажыт буруудадыышкыннар ол документиде бижиттинмээн дээр боор. «Бүгү делегейниң пролетариадының эрге-ажыктарынга болгаш бүгү делегейниң улустарынга өскерилген», «марксизм-ленинизмден болгаш пролетаржы интернационализмден чайлаан» дээр янзы-биле коммунистерге төлептиг эвес дорамчыланчы даап бодаашкыннарны чагааның авторлары боттарынга шиңгээдип ап, «империалистерден корткан», «төөгүлүг хөгжүлдениң чорудулгазынга бир базым аткаарлаан», харын-даа бистиң чуртувуска «капитализмниң катап тургустунарынга ачыны көргүскенинге» бир дөмей, «пролетариаттың болгаш бүгү ажылчы чоннарның организас болгаш мораль талазы-биле чепсээн дужүрген» дээр чемелээшкиннерни кылып турарлар. Улуг Ленинниң партиязының дугайында, социализмниң төрээн чуртунуң дугайында, делегейде баштайгы социалистиг революцияны боттандырган, делегей империализми-биле болгаш иштики контрреволюция-биле кадыг-дошкун сегиржип алыышкыннарга революцияның улуг чаалап алыышкыннарын камгалап алган, коммунизмни тургузар дээш демиселге маадырлыг болгаш эрес-соруктуг чоруктарның кайгамчык магалыг чүүлдерин илергейлеп, бүгү делегейниң ажылчы чоннарының мурнунга бодунуң интернационалчы хүлээлгезин алдарлыы-биле күүседип турар улустуң дугайында ындыг чүвени чугаалаары канчап дылга эптежир чүвел?

(СЭКП ТК-НЫҢ АЖЫК ЧАГААЗЫНДАН)

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң

АЖЫК ЧАГААЗЫ

Совет Эвилелиниң партия организацияларынга, бүгү коммунистеринге

Эргим эштер!

Кыдаттың Компартиязының ТК-зының 1963 чылдың июнь 14-теги чагаазы-биле холбаштыр, делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң эң чугула айтырыгларының талазы-биле бодунуң туружун тайылбырлаар дээш СЭКП Төп Комитеди бо ажык чагааны силерге чорудары эргежок чугула деп санап тур.

Бистиң партиявыс болгаш чазаавыс бүгү совет улустуң тура-соруун илеретпишаан, бүгү-ле социалистиг чурттарның улустары-биле, кыдат улус-биле акы-дуңмалышкы найыралдың бижыглаарынга күштерин харамнанмайн турар дээрзин совет кижилер эки билип турар. Коммунизмниң тиилелгези дээш нийти демисел бисти каттыштырып турар, бистиң эчис сорулгавыс чаңгыс, тура-соруувус болгаш идегелдеривис чаңгыс.

Хөй-хөй чылдарда бистиң партияларывыстың аразынга харылзаалар эки турган. Ынчалзажок элээн үе мурнунда, бир талазында, ККП-биле, өске талазында, СЭКП-ниң болгаш өске-даа акы-дуңма партияларның аразынга шиңгыы маргылдаалар илереп келген. Амгы үеде СЭКП Төп Комитединиң улам-на өзүп турар сагыш човаашкыны Кыдаттың Компартиязының удуртулгазының талазындан бистиң партияларывыстың сырый каттыжыышкынның болгаш бистиң улустарывыстың найыралының үреп турар үзел-бодалдары болгаш хөделиишкиннери-биле болдунуп турар-дыр.

Илереп келген маргылдааларны ажып эртери-биле СЭКП ТК бодунуң талазындан болдунар бүгү-ле чүүлдерни кылган болгаш маргылдаалыг айтырыгларны топтуг болгаш ажылзерекчи ёзу-биле чугаалажып көөр, оларны марксисчи-ленинчи үндезинге шиитпирлээр дээш, коммунистиг шимчээшкинге ажык маргылдаа кылырын соксадыр дугайында саналды бо чылдың январьда киирген. СЭКП-ниң ол саналы акы-дуңма бүгү партияларның изиг деткимчезин алган. Ооң соонда СЭКП-ниң болгаш ККП-ниң төлээлекчилериниң аразында ужуражыышкынның дугайында дугуржулга чедип алдынган, ол ужуражылга ам үеде Москвада болуп турар.

Кыдат эштер база-ла бистер ышкаш, чаагай сеткилин илередир болгаш бистиң улустарывыстың эрге-ажыктарын, коммунистиг шимчээшкинниң чаңгыс эвин бижыглаарының эрге-ажыын барымдаалааш, ужуражыышкынның чедиишкинниг болурунга идигни бээр боор деп, СЭКП ТК-зы идегеп турган. СЭКП-ниң болгаш ККП-ниң төлээлекчилериниң Москвага ужуражыышкынының дугайында дугуржулга чедип алдынган турда, төлээлерни томуйлаан болгаш ужуражыышкынның болур хүнүн айыткан турда, кыдат эштер бар турар маргылдааларны ол ужуражыышкын үезинде чугаалажып көөрү-биле киириниң улуу, харын-даа чүгле эрги маргылдаалардан аңгыда, СЭКП-ге болгаш коммунистиг өске-даа партияларга удур ааа буруудадыышкыннарны бүгү делегейниң мурнунга хөнертен ажыы-биле чарлай каапканы биске харааданчыг болуп турар. Ол чорук ККП ТК-ның бо чылдың июнь 14-те парлап үндүрген чагаазындан илереп турар, коммунистиг болгаш ажылчын партияларның төлээлекчилериниң Москвага болган Чөвүлел хуралдарының Декларацияларын болгаш Медеглелдерин ол чагаада кара-туразы-биле тайылбырлап, ол төөгүлүг документилерниң эң чугула чүүлдерин хажыдып турар. Бистиң партиявысче болгаш коммунистиг өске-даа партияларже, XX, XXI, XXII съездилерниң шиитпирлеринче, СЭКП-ниң Программазынче барымдаа чок нүгүл халдаашкын ККП ТК-ның чагаазында бар болуп турар.

СЭКП ТК-ның Президиуму ук чагаа-биле таныжып көргеш, ККП ТК-ның июнь 14-те чагаазын ол үеде совет парлалгага парлап үндүрери чогумчалыг эвес-тир деп түңнелди кылганын СЭКП ТК-ның бо чылдың июнь 19-та «Правда» солунга парлап үндүрген медеглелинден билир болгай силер. Ук чагааны парлап үндүрер чорук бистиң талавыстан нептергей харыыны негээр апаары чаңгаар-ла билдингир болгаш ындыг чорук маргылдааны улам ынай чидиглендирерингө болгаш бистиң партияларывыстың аразында харылзааларны дорайтадырынга чедирер турган ийик. ККП ТК-ның чагаазын парлап үндүрери чогуур өйүнде эвес турган, чүге дээрге, СЭКП-ниң болгаш ККП-ниң төлээлекчилериниң ужуражыышкыны болур, бистиң бодалывыс-биле алырга, ол ужуражыышкынның эчис сорулгазы чүде турганыл дээрге, бар маргылдааларны эш-хуузунуң байдалынга чугаалажып көөрүнүң аргазы-биле, амгы делегей хөгжүлдезиниң эң чугула айтырыгларының талазы-биле бистиң ийи партияларывыстың бот-бодун билчир чоруун экижидеринге, бүгү-ле коммунистиг болгаш ажылчын партияларның төлээлекчилериниң чөвүлел хуралын белеткээринге болгаш эрттиреринге таарымчалыг байдалды тургузарынга идиглиг болуру чугаажок турган.

Оон-биле чергелештир СЭКП Төп Комитединиң Президиуму ККП ТК-ның чагаазын СЭКП ТК-ның кежигүннеринге болгаш Пленумнуң бүгү киржикчилеринге таныштырары эргежок чугула деп көрген, а ол ышкаш ККП-ниң удуртулгазының СЭКП-биле болгаш марксисчи-ленинчи өске-даа партиялар-биле маргылдаазының алыс утказының дугайын дыңнаткан.

СЭКП ТК-ның Президиумунуң, СЭКП ТК-ның Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш Н. С. Хрущевтуң делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң күштерин улам ынай сырый каттыштырарының талазы-биле политиктиг ажыл-чорудулгазын, Кыдаттың Коммунистиг партиязының Төп Комитеди-биле бот-бодунуң аразында харылзааларга СЭКП ТК-ның Президиумунуң алган бүгү-ле тодаргай хөделиишкиннерин болгаш хемчеглерин Төп Комитеттиң Пленуму бодунуң чаңгыс эп-сеткил-биле хүлээп алган шиитпиринге бүрүнү-биле чүүлдүг деп көрген.

ККП-ниң төлээлекчилери-биле ужуражыышкынга бистиң партиявыстың XX, XXI болгаш XXII съездилериниң шугумун, компартияларның төлээлекчилериниң Чөвүлел хуралдарынга чүүлдүг деп көрген болгаш Декларацияларда база Медеглелдерде илереттинген, амыдырал-биле, делегей болуушкуннарының чорудулгазы-биле бүрүн бадыткаттынган шугумну хажык чок чорударын СЭКП ТК-ның Пленуму ТК-ның Президиумунга даандырган. Бистиң партиявысче болгаш коммунистиг өске-даа партияларже, XX, XXI болгаш XXII съездилерниң шиитпирлеринче, СЭКП-ниң Программазынче Кыдаттың Коммунистиг партиязының ТК-зының халдаашкыны барымдаа чок болгаш нүгүл чорук деп шиитпирлии-биле буруу шапкаш, Төп Комитеттиң Пленуму бистиң бүгү партиявыстың тура-соруун илеретпишаан, акы-дуңма партияларны сырый каттыштырарынче, бар турар маргылдааларны ажып эртеринче угланыышкынны хажык чокка чорудар деп, бодунуң белениниң болгаш шиитпирлииниң дугайын медеглээн. Бистиң партиявыс моон соңгаар-даа чаңгыс эпти марксизм-ленинизмниң принциптериниң болгаш социалистиг интернационализмниң үндезининге, бистиң нийти херээвис дээш демиселдиң эрге-ажыктарынга, СЭКП биле ККП-ниң аразынга акы-дуңмалышкы найыралдың үндезининге бижыглаарынче чүткүүр апаар деп, Пленум медеглээн.

Ынчалза-даа бистиң шыдажыычал чорувусту кыдат эштер боттарының-биле тайылбырлап турарын сөөлгү үениң болуушкуннары көргүскен. Коммунистиг шимчээшкинге маргылдааны чидиглендиреринден чайлаар дээн бистиң шын сеткилдиг чүткүлүвүстү, олар кыдат удуртукчуларның үзел-бодалдарын коммунистерден, совет улустан чажырар дээн бодал-дыр кылдыр көргүзүп турар. Бистиң бижыг шыдажыычал чорувусту кошкак чорук кылдыр билип алгаш, кыдат эштер акы-дуңма социалистиг чурттарның аразында найыралдыг харылзааларның нормаларын-даа херекке албайн, улам-на киткээн шугулдадыышкынныы-биле болгаш салдынмазы-биле ККП ТК-ның июнь 14-теги чагаазын массалыг тираж-биле орус дылга парлааш, ужурга таарышпазы-биле Москвага болгаш Совет Эвилелиниң өске-даа хоорайларынга тарадып эгелээн. Оон-биле безин сеткили ханмайн, кыдат эштер бистиң партиявыска удур угланган ол чагааны болгаш өске-даа документилерни бүгү делегейге күжениишкинниг пропагандалап база нептередип, оларны тарадып нептередиринге империалистиг парлалга черлерин болгаш агентилелдерни безин ажыглап эгелээннер.

Бистиң күрүневистиң дээп болбас эргезин каржызы-биле хажыдып турар шак ындыг хөделиишкиннерни болдурбазынче КУР-нуң Совет Эвилелинде элчининиң кичээнгейин ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министерствозу угландырарга, кыдат төлээлекчилер ол чоруктарны чүгле соксатпаан эвес, харын-даа ук чагааны ССРЭ-ге улам ынай нептередирин боттарының эргези деп санаанын көөргеттинип медеглээни-биле херек улам-на нарыыдап турар.

Июль 7-де, Москвага ужуражыышкын эгелей бергенде, Пекинге хөй кижи киржикчилиг митингини организастаан турган, бистиң партиявысче болгаш Совет чазакче халдап турар материалдарны дүрүм чок ёзу-биле тарадып турганы дээш Совет Эвилелинден үндүр сывырткан кыдат ажылдакчыларга албанның кижилери ол митингиге маадырлар кылдыр байыр чедирип турганнар. ССРЭ-ге хамаарыштыр найыралчы эвес бодалдарны болгаш хөөннерни акы-дуңма кыдат улустуң иштинге өөскүтпүшаан, кыдат албан кижилери бистиң күрүневистиң тускай догуннаан чорууң болгаш делегей харылзааларының нормаларын үрээр дээр боттарының эргелерин көргүзерин митингиге база катап-катап оралдажып турганнар. Июль 10-да ККП ТК чаа медеглелди кылып, ол медеглелге ындыг үүлгедиглерни бадыткап, шынында Совет Эвилелиниң иштики херектерин холгаарлаар эргени бодунга шиңгээдип алырын күзеп турган, ындыг чорукту Совет чазак кажан-даа болдурбас деп чүве билдингир-дир. Ындыг үүлгедиглер чүгле харылзааларны чидиглендиреринге чайлаш чокка чедирер болгаш чүгле хора чедирип болур.

Июль 13-те «Женьминь жибао» солуннуң мурнуку чүүлүнге бистиң партиявысче халдаашкынны база катап-катап кылып, июнь 14-те ККП ТК-ның чагаазын совет парлалгага үндүрбээнин мере ёзу-биле тайылбырлап турар.

ККП-ниң удуртукчуларының ажык найыралчы эвес хөделиишкиннери, делегейниң коммунистиг шимчээшкининге маргылдааны чидиглендирер дээр оларның кызымаккай чүткүлү, бистиң партиявыстың туружун сагыштыы-биле хажыдып турар чорую, чагааны парлап үндүреринден бистиң түр дадагалзаан чылдактарывысты шын эвес тайылбырлап турар чоруу 1963 чылдың июнь 14-те ККП ТК-ның чагаазын парлап үндүреринче болгаш ол документиге үнелээшкинни бээринче бисти албадап турар.

Чаңгыс эп болгаш сырый каттыжыышкын дугайында хоозун сөстерниң артында бистиң партиявыска болгаш Совет чуртка удур найыралчы эвес, нүгүлдүг халдаашкыннарны, ССРЭ-ге коммунизмниң тиилелгези дээш, бүгү делегейге тайбының болгаш социализмниң тиилелгези дээш бистиң улузувустуң демиселиниң төөгүлүг ужур-дузазын кудуладырын оралдашканын ККП ТК-ның чагаазын номчаан кижи бүрүзү көрүп каар. СЭКП-ниң болгаш Совет чазактың адынга кандыг шуут болгаш чажыт буруудадыышкыннар ол документиде бижиттинмээн дээр боор. «Бүгү делегейниң пролетариадының эрге-ажыктарынга болгаш бүгү делегейниң улустарынга өскерилген», «марксизм-ленинизмден болгаш пролетаржы интернационализмден чайлаан» дээр янзы-биле коммунистерге төлептиг эвес дорамчылакчы даап бодаашкыннарны чагааның авторлары боттарынга шиңгээдип ап, «империалистерден корткан», «төөгүлүг хөгжүлдениң чорудулгазынга бир базым аткаарлаан», харын-даа бистиң чуртувуска «капитализмниң катап тургустунарынга ачыны көргүскенинге» бир дөмей, «пролетариаттың болгаш бүгү ажылчы чоннарның организас болгаш мораль талазы-биле чепсээн дужүрген» дээр чемелээшкиннерни кылып турарлар. Улуг Ленинниң партиязының дугайында, социализмниң төрээн чуртунуң дугайында, делегейде баштайгы социалистиг революцияны боттандырган, делегей империализми-биле болгаш иштики контрреволюция-биле кадыг-дошкун сегиржип алыышкыннарга революцияның улуг чаалап алыышкыннарын камгалап алган, коммунизмни тургузар дээш демиселге маадырлыг болгаш эрес-соруктуг чоруктарның кайгамчык магалыг чүүлдерин илергейлеп, бүгү делегейниң ажылчы чоннарының мурнунга бодунуң интернационалчы хүлээлгезин алдарлыы-биле күүседип турар улустуң дугайында ындыг чүвени чугаалаары канчап дылга эптежир чүвел?

I.

Совет чурт Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле марксизм-ленинизмниң идеяларының тиилелгези дээш, бүгү чер кырынга ажылчы чоннарның хосталгазы болгаш аас-кежии дээш демиселди барык чартык чүс чылда чорудуп турар. Совет күрүнениң догуннап туруп келгениниң баштайгы хүннеринден эгелээш, бистиң чуртувустуң удуртулгазынга улуг Ленин олуруп турганындан, бо хүнге чедир-ле бистиң улузувус империализмниң болгаш колониализмниң дарлалындан боттарының хосталгазы дээш, чаа амыдыралды тургузары дээш демисежип турар бүгү улустарга аажок улуг ак-сеткилдиг дузаламчыны көргүзүп келген болгаш көргүзүп-даа турар.

Чаңгыс чурт өске чурттарга оларның экономиказын, эртемин болгаш техниказын хөгжүдер талазы-биле дузаламчыны ындыг хемчээлдерге көргүзүп келгениниң чижектери делегей төөгүзүнге турбаан.

Совет улустуң, бистиң партиявыстың акы-дуңма эп-сеткил каттыштырылгазын Кыдаттың ажылчы чоннары, кыдат коммунистер боттарының Төрээн чуртунуң хосталгазы дээш, оларның революстуг демиселиниң үезинде-даа база ол ышкаш социализм тургузуушкунунуң чылдарында-даа бүрүн хемчээл-биле медереп билгеннер. Кыдат Улус Республиканың тургустунганының соонда доораан-на Совет чазак найыралэвилел болгаш бот-бодунга дузалажыр дугайында Кердэни улусчу Кыдаттың чазаа-биле чарган, ол Кердэ империализмниң халдаашкыннарынга ойтур шавыышкынның күчүлүг чепсээ. Ыраккы Чөөн-чүкке болгаш бүгү делегейге тайбынны бижыглаарының фактору болуп турар.

Совет улус бодунуң социалистиг тургузуушкунунуң хөй чылдарлыг дуржулгазын, эртем болгаш техника талазы-биле чедиишкиннерин бодунуң кыдат акы-дуңмалары-биле харам чокка үлежип келген. Бистиң чуртувус улусчу Кыдаттың экономиказын хөгжүдеринге улуг дузаламчыны көргүзүп келген болгаш көргүзүп-даа турар. Совет Эвилелиниң идепкейлиг дузаламчызы-биле улусчу Кыдат болбаазырангай дерилге-биле дериттинген 198 үлетпүр бүдүрүлгелерин, цехтерни болгаш объектилерни тудуп, ажыглалга киирген. Бистиң чуртувустуң идепкейлиг деткимчези-биле Кыдатта автомобиль, трактор, ужар чүүл болгаш өске-даа ол ышкаш, үлетпүрнүң ындыг чаа адырлары тургустунган. Совет Эвилели КУР-га эртем-техниктиг документацияның 21 муң ажыг комплектилерин, ооң иштинде улуг бүдүрүлгелерниң 1.400 ажыг төлевилелдерин дамчыдып берген. Чурттуң камгалалын бижыглаар болгаш амгы камгалал үлетпүрүн тургузар талазы-биле дузаламчыны Кыдатка өскерилге чокка көргүзүп келген бис. Совет дээди өөредилге черлеринге, бистиң бүдүрүлгелеривиске муң-муң кыдат тускай эртемниглер болгаш ажылчыннар белеткелди эрткен. Ам Совет Эвилели 88 үлетпүр бүдүрүлгелериниң болгаш объектилерниң тудуунуң талазы-биле техниктиг деткимчени Кыдат Улус Республикага көргүзерин база-ла үргүлчүлеп турар. Бис ол бүгүнүң дугайын мактанып дээш эвес, а ККП-ниң удуртукчулары сөөлгү үеде совет дузаламчының ужур-дузазын кудуладырын оралдажып турар болганда, чүгле ооң ужурунда чугаалап турар бис. Совет Эвилели херектиг барааннарны бодунуң эәлчээнде КУР-дан ап келгенин база-ла утпайн турар бис.

Мырыңай чоокка чедир-ле кыдат удуртукчулар Кыдаттың болгаш Совет Эвилелиниң улустарының найыралының дугайында, СЭКП-ниң болгаш ККП-ниң чаңгыс эвиниң дугайында хөй болгаш чоптуг чүүлдерни чугаалап, совет дузаламчыны бедии-биле үнелеп, Совет Эвилелиниң дуржулгазындан өөренип алыр деп кыйгырып турганнар.

1957 чылда эш Мао Цзэ-дуннуң чугаалап турганы болза: «Национал хосталга дээш демиселдиң чорудулгазында кыдат улус совет улустуң талазындан акы-дуңма эп-сеткил каттыштырылгазын болгаш деткимчени алган. Кыдат революцияның тиилээниниң соонда Совет Эвилели Кыдатка социализмни тургузарының херээнге бүгү таланың аажок улуг дузаламчызын база-ла көргүзүп турар. Бо бүгүнү кыдат улус кажан-даа утпас».

Ол дугайын кыдат удуртукчуларның уттуп турар апарганы кончуг-ла харааданчыг-дыр.

Бистиң партиявыс, бүгү совет кижилер чаа амыдыралдың тургузуушкунунда улуг кыдат улустуң чедиишкиннеринге өөрүп база оларга чоргаарланып келген. Кыдат Улус Республиканың 10 чыл оюн-биле холбаштыр Пекинге болган байырлыг хүлээп алыышкынга чүве чугаалап тургаш, эш Н. С. Хрущевтуң чугаалааны болза: «Бодунуң алдарлыг коммунистиг партиязының удуртулгазы-биле Кыдаттың маадырлыг болгаш күш-ажылга ынакшылдыг улузу кажан бодунуң холунга эрге-чагырганы алганда, улус чон чүнү кылып шыдаарын көргүскен... Кыдат улустуң, Кыдаттың Коммунистиг партиязының чедиишкиннерин бүгү кижилер ам хүлээп көрүп турар. Кандыг арга-биле, кандыг тургузугнуң үезинде улустарның талантылары, чогаадыкчы күштери ёзулуг калбарып болурул, улус бодунуң күчүлүг тургузуун кажан улам калбак болгаш хандыр көргүзүп шыдаарыл деп чүвени Азияның болгаш Африканың улустары көрүп турар».

Делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң нийти угланыышкынындан кыдат удуртукчуларның чайлап эгелээринге чедир херектиң байдалы ындыг турган.

Кыдат эштер 1960 чылдың апрельде «Ленинизм делгерезин!» деп аттыг чүүлдерниң чыындызын парлап үндүргеш, делегейниң коммунистиг шимчээшкини-биле боттарының чөрүлдээлерин ажыы-биле илереткеннер. Ленинниң сургакчаан ажылдарының үзүктеп алдынган болгаш шын эвес тайылбырлаттынган чүүлдеринден база ушта бижилгелерден үндезилеттинген ол чыындыда алыс утказы ККП-ниң өмүнээзинден эш Мао Цзэ-дуннуң ат салганы 1957 чылдагы Москва чөвүлел хуралының Декларациязының үндезиннеринге удур, аңгы-аңгы социал тургузуглуг күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ дугуннаарының политиказынга удур, амгы үеде делегей дайынның чайладып болурунуң аргаларынга удур, социалистиг революцияны хөгжүдериниң тайбың-даа, тайбың эвес-даа оруктарын ажыглаарынга удур угландырган чүүлдер кирген болган. ККП-ниң удуртукчулары боттарының үзел-бодалдарын бүгү акы-дуңма партияларга дөгеп турар апарганнар. 1960 чылдың июльде Пекинге эртип турган Профэвилелдериниң Бүгү-делегей Федерациязының Чиңгине чөвүлелиниң сессиязының үезинде кыдат удуртукчулар акы-дуңма партияларның удуртулгаларынга дыңнатпайн, элээн каш партияларның ынчан Пекинге турган төлээлекчилериниң чөвүлел хуралын чыылдырган болгаш СЭКП-ниң болгаш өске-даа марксисчи-ленинчи партияларның туруштарын, 1957 чылдагы Москва Чөвүлел хуралынга хүлээп алдынган Декларацияны ажыы-биле шүгүмчүлээрин калбарткаңнар. Оон аңгыда, кыдат эштер СЭКП болгаш өске-даа акы-дуңма партиялар-биле боттарының чөрүлдээлерин партийжи эвес организацияларның ажык индиринче үндүргеннер.

ККП-ниң удуртукчуларының ындыг базымнары акы-дуңма партияларга шиңгыы дүвүрээшкинни болдурган. Ону барымдаалааш, тыптып келген чөрүлдээлерни ККП-ниң удуртукчулары-биле чугаалажып көөрүнүң оралдажыышкынын коммунистиг партияларның 1960 чылда Бухарест чөвүлел хуралынга кылган турган. 50 коммунистиг болгаш ажылчын партияларның төлээлекчилери кыдат удуртукчуларның үзелдерин болгаш хөделиишкиннерин эш-хуузу-биле шүгүмчүлээн болгаш Москва Декларациязының принциптери-биле дүүштүр бүгү делегейниң коммунистиг шимчээшкини-биле чаңгыс эптиң болгаш кады ажылдажылганың оруунче ээп кирерин оларны кыйгырган. ККП-ниң удургулгазы эш-хуузунуң дузаламчызын херекке албааны, бодунуң частырыглыг курузун боттандырарын үргүлчүлевишаан турары болгаш акы-дуңма партиялар-биле боттарының каржыышкыннарын уламчылавышаан турары харааданчыг-дыр.

Болуушкуннарның ынчаар хөгжүүрүн болдурбазын оралдашкаш, СЭКП-ниң ТК-зы Кыдаттың Компартиязының Төп Комитеди-биле чугаалажыышкыннарны чорудар деп санал үндүрген. Ол чугаалажыышкыннар 1960 чылдың сентябрьда Москвага болган. Ынчалза-даа акы-дуңма партияның саналын ККП-ниң делегациязының хедери-биле дыңнаар хөөн чок болганының хараазы-биле, тыптып келген чөрүлдээлерни ажып эртери ынчан база-ла болдунмаан. 1960 чылдың ноябрьда болган 81 коммунистиг болгаш ажылчын партияларның төлээлекчилериниң Чөвүлел хуралынга акы-дуңма партияларның эң хөй кезии ККП-ниң удуртулгазының алдагдалдыг үзел-бодалдарын болгаш концепциязын буруу шапкан. Кыдат делегация ол Чөвүлел хуралга боттарының өнзагай үзел-бодалдарын кызымаа-биле камгалап турган болгаш ооң бүрүн башкалаттыра бээриниң айыылы илереп келгенде, чүгле ынчан Медеглелге ол адын салган.

1960 чылдың Медеглелинге бодунуң адын салып тура, кыдат удуртукчулар чүгле кажарлап турган дээрзи ам шуут-ла иле апарган. Чөвүлел хуралдың сөөлүнде олар Албанияның Күш-ажыл партиязының удуртукчуларын үн дамчыдыкчызы кылдыр ажыглавышаан, бодунуң курузун пропагандалаарын катап эгелээннер. Бистиң партиявыстың артынга тура СЭКП ТК-га болгаш Совет чазакка удур кампанияны олар калбартканнар.

1961 чылдың октябрьда СЭКП-ниң ТК-зы ККП-биле харылзааларны чогумчуудар дээш чаа оралдажыышкыннарны кылган. Эштер Н. С. Хрущев, Ф. Р. Козлов, А. И. Микоян олар СЭКП-ниң XXII съездизинге келген эштер Чжоу Эньлай, Пын Чжэн болгаш өске-даа удуртукчу ажылдакчылар-биле беседаларны кылган. Эш Н. С. Хрущев XXII съездиге чугаалажып көрүп турган принципиалдыг айтырыглар талазы-биле СЭКП ТК-ның туружун кыдат делегацияга тодаргай тайылбырлаан. Кыдаттың Коммунистиг партиязы-биле найыралды болгаш кады ажылдажылганы бижыглаарынче бистиң өскерлиш чок чүткүлдүвүстү демдеглээн.

1962 чылдың февраль 22-де болгаш май 31-де бодунуң чагааларынга СЭКП-ниң ТК-зы коммунистиг шимчээшкинниң сырый каттыжылгазын кошкадып болуру-биле бистиң нийти херээвиске айыылдыг ындыг уржуктарже ККП-ниң ТК-зының кичээнгейин угландырган. Совет кыдат харылзааларга тыптып келген бергелерни империалистер бодунуң эрге-ажыктарынга ажыглай бээр арганы бербес кылдыр базымнарны кылырын кыдат эштерге ынчан саналдаан бис. Иштики информация солчуру, делегейниң демократтыг организацияларынга акы-дуңма партияларның туруштарын дугуржуру болгаш өске-даа талалар ышкаш ындыг айтырыгларның талазы-биле улам-на дээштиг хемчеглерни алырын СЭКП ТК база саналдаан.

Ынчалза-даа ККП болгаш КУР-биле бүгү шугумнар талазы-биле харылзааларны экижидеринче угланган ол чагаалар болгаш өске-даа практиктиг базымнар Пекинден деткимче харыы албаан.

Эрткен чылдың күзүнүнде КУР-нуң Совет Эвилелинге элчини турган эш Лю Сяонуң Москвадан үнүп чорууруның мурнунда СЭКП ТК-ның Президиуму оон-биле үргүлчүлелдиг беседаларны кылган. Ол беседаларның чорупп турганының үезинде ТК-ның Президиум кежигүннери кыдат-совет найыралды бижыглаарының херээнге инициативаны база катап илереткен. Эш Н. С. Хрущев эш Мао Цзэ-дунга бистиң мындыг саналывысты дамчыдып бээрин эш Лю Сяодан дилээн: «Бүгү маргылдааларны болгаш чөрүлдээлерни соксадыр, кым шыныгыл—кым буруулугул дээрзин чугаалашпас, эрткен чүвени катап көдүрбес, а бистиң харылзааларывысты арыг арындан эгелээр». Бо ак-сеткилдиг кыйгыга безин кандыг-даа харыы албаан бис.

Акы-дуңма партиялар-биле бодунуң идеологтуг чөрүлдээлерин ханылатпышаан, ККП-ниң удуртукчулары оларны күрүнелер аразының харылзааларынче шилчидип турар апарган. Кыдат органнар Совет Эвилели-биле болгаш өске-даа социалистиг чурттар-биле КУР-нуң экономиктиг болгаш садыг харылзааларын кызырып эгелээннер. КУР-нуң чазааның инициативазы-биле Кыдаттың Совет Эвилели-биле садыглажыышкынының хемчээли сөөлгү үш чылдар дургузунда барык үш тап кызырылган; комплектилиг дерилгелерни бээри дөртен катап эвээжээн. Бо кызырлыышкын кыдат удуртукчуларның инициативазы-биле кылдынган. КУР-нуң удуртукчуларының мындыг орукче киргенинге бис харааданчып турар бис. Кыдат-совет харылзааларны улам хөгжүдер, кады ажылдажылганы калбартыр ужурлуг деп, бис санап келген болгаш санап-даа турар бис. Ол, ийи таланың кайызынга-даа, хамыктың мурнунда Совет Эвилелинден болгаш өске-даа социалистиг чурттардан улуг дузаны ап турган улусчу Кыдатка ажыктыг болур ийик. Совет Эвилели Кыдат-биле калбак харылзааларны мурнунда хөгжүдүп турган, ол бөгүн-даа оларны кызырары дээш эвес, а калбартыры дээш туржуп турар. Социалистиг чурттар-биле экономиктиг харылзааларның хөгжүлдезиниң дугайында сагыш салыышкынны бирги ээлчегде ККП-ниң удуртулгазы илеретки дег ышкаш. Ынчалза-даа ол дедир угланыышкын-биле хөделип, КУР-нуң экономиказынга ындыг хөделиишкиннерниң чедирип турар когаралын барымдаалавайн турар.

Ындыг харылзаалар кымның буруузу-биле кызырылганын кыдат удуртукчулар бодунуң улузунга шыны-биле чугаалаваан. СЭКП-ниң даштыкы болгаш иштики-даа политиказын баштаарынче, антисоветтиг хөөннерни өөскүдеринче угланган калбак пропаганданы кыдат коммунистерниң ортузунга болгаш харын-даа чурттакчы чонуң безин ортузунга калбарткан турган.

Ол шын эвес хөделиишкиннерниң кыдат эштерниң кичээнгейин СЭКП ТК угландырган. Тургустунуп келген маргылдаалар болгаш чөрүлдээлер-биле холбаштыр, кандыг-бир партияны чамдыкта мактаар, чамдыкта каргаар кылдыр улусту ынчаар дедир сургап болбазын кыдат эштерге чугаалап турган бис. Социалистиг чурттарның улустарының аразында харылзаалар амгы үеде мөңгези-биле тургустунуп турар болганда, акы-дуңмалышкы партияларның аразынга чөрүлдээлер—түр үениң болуушкунундан ханылаттынмас дээрзи коммунист бүрүзүнге билдингир.

Ынчалза-даа кыдат удуртукчулар СЭКП-ниң эш-хуу болгаандырыышкыннарын херексевейн-даа, кыдат-совет харылзааларны улам-на чидиглендиргеннер.

Делегейниң демократтыг организацияларында кыдат төлээлекчилер 1961 чылдың төнчүзүнден эгелээш, боттарының алдагдалдыг үзелдерин ажыы-биле дөгээш туруп каннар. 1961 чылдың декабрьда Тайбының Бүгү-делегей Чөвүлелиниң Стокгольмга болган сессиязынга кыдат төлээлер тайбың болгаш чепсеглениишкинни дужүрери дээш Бүгү-делегей конгрезин чыылдырарынга удурланганнар. Профэвилелдериниң Бүгү-делегей федерациязының, Тайбың талалакчыларының Бүгү-делегей шимчээшкининиң, Африка-азий эп-сеткил каттыжыышкынының шимчээшкининиң, Демократтыг аныяктарның Бүгү-делегей федерациязының, Херээженнерниң Бүгү-делегей демократтыг федерациязының болгаш өске-даа хөй организацияларның ажыл-чорудулгалары кыдат төлээлекчилерниң сандарадыкчы үүлгедиглериниң түңнелинде, 1962 чылдың дургузунда бергедээшкиннинг байдалга кирген турган. Европаның социалистиг чурттарның африка-азий эп-сеткил каттыжылгазының комитеттериниң төлээлекчилериниң Азия болгаш Африка чурттарының улустары-биле эп-сеткил каттыжылгазының Мешиге болган III конференциязынга киржиринге олар удурланганнар. Кыдат төлээлерниң удуртукчузу совет төлээлекчилерге «ак кештиг кижилерниң кылыр чүвези мында чок» деп медеглээн. Совет Эвилели Азия чурттарынга... хамаарышпас деп чылдагааны үндезилээш, журналистерниң Джакартага болган конференциязынга кыдат төлээлер совет журналистерни оон долу эргелиг киржикчилери кылдыр киирбезиниң шугумун чорудуп турганнар. Бүгү диптерниң херээженнеринге кыйгырыг хүлээп ап турда Конгресске төлээлеттирген 110 чурттардан чүгле ийи чурттарның—Кыдаттың болгаш Албанияның төлээлери херээженнер удур бадылаан турда, херээженнерниң чоокта чаа болган Бүгү-делегей кон-

(Эгези. Уламчызы 2-ги 3-кү арыннарда).

Совет Эвилелинин Коммунистиг партиязынын Төп Комитединин

АЖЫК ЧАГААЗЫ

(Уланчызы. Эгези 1-ги арында).

резинин шуут хей кезинин сандарадыкчы ажыл кылып, алдагдалдыг политиктиг угланышкынны чорудуп турар деп кыдат эштерин буруудутканы аддептиг болгаш кайтамчыг болуп турар. Моон алгаш кээрге, хосталгага ынакшылдыг херээженнерин хей миллион кижилиг болуу денге баспайн, уурук-сууруктап чоруп турар, а чүгле ийизи шын чоруп-чыскаалды барымдаалап турар шыкаржыл!

Кыдат удуртулганыц СЭКП болгаш өске-даа аку-дуцма партиялар-биле маргылдаалариның кыска тоогузу ындыг-дыр.

ККП-нин удуртукчулары болза, Коммунистиг шимчээшкинин ниити угланышкынынга боттарының онзагай шугумун удурланыштыр салып, ангы-ненин үнделин айтырыгларының талазы-биле ол шимчээшкинге боттарының чагыргазын, ханы частырыглыг үзел-бодалдарын дөгээрин оралдажып турарын ук тоогу көргүзүп турар.

II.

Бир талазында, ККП-нин, өске талазында,—СЭКП-нин, делегейнин коммунистиг шимчээшкининиң аразында маргылдааларының үнделинин чогум чүдел? ККП ТК-ның июнь 14-теги чагаазы-биле танышкан-на кижи бүрүзүнге ындыг айтырыг тургустунуп келири чугаажок.

Ол чагаада хей-хей түүдерин баштай көөрге: кыдат эштер чогум кымнарның-биле маргыжып турар чоор?—деп, билдиннее түүл тыптып кээп болур. Чижээ, социалистиг революцияга чөпшээрежнее азы империализмге удур демисел чорударын, национал-хосталгалыг шимчээшкинни деткирнин бодунуң херээ деп санавайн турар коммунистер туруп болур бе? ККП-нин удуртулгазы ындыг түүлдерни чүге ынчаар салдыкпазы-биле көдүрүп турарларын?

Ындыг айтырыг база туруп кээп болур: хей-ле чугула айтырыглар талазы-биле кыдат эштерниң чагаазында айтыкан туруштар-биле чүге чөпшээрежнп болбазын? Чижээ, дайын болган тайбың дээн ышкаш ындыг үнделин айтырыгны ап көрөе. Бодунуң чагаазында ККП ТК тайбың дугайын болган тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның дугайын чугаалап турар.

Херектиң үжүру түүдел дээрге, кыдат эштер амгы үениң үнделин айтырыгларының талазы-биле марксисчи-ленинчи партияларның айтышкыннарынга удур походту эгелээш, бирээде, оларның кажан-даа илереттээни, оларга окта таарышпас ындыг үзелдерни СЭКП-ге болгаш марксисчи-ленинчи өске-даа партияларга шамнап турар; ийиде, коммунистиг шимчээшкининиң документилериниң алгылаан формулаларны болгаш айтышкыннарны сес кырынга үүлээп турар болзажок, боттарының алдагдалдыг бодалдарын болгаш ыын эвес турушторын чажырып, чаларын оралдажып тураралар. Тайбың дээш, амгы-амгы социал тургузуглуг күрүнелер-биле тайбың кожа-хелбээ догуннаары дээш, улустарның өске-даа демисселинге удур, чепсегленнишкинни дүжүрөринге удур ажыы-биле хөделири дээрге-ле бүгү делегейниң коммунистериниң болгаш тайбыңга ынакшылдыг улустарының каравнга көзүлдүр-ле боттарының турушторын сойгалаары, оларны боттарындан хоорүлдурары болур ийик. Ынчангаш месиддежиишкин улам-на ханылап кирген түдүн, ККП-нин удуртулгазының туружуун сулазы улам тодаргай илереттинген түдүн. ол ындыг чажыртынышкынче улам хынаан кирер апаар. Кыдат эштерниң ындыг аргазын барымдаалап көрбес чүве болза, мартылдаа амыдыралдан хоорук-байдалдыг болу берген ышкаш-чугаа болза амыдырал айтырыгларындан ырак түс-түе түүлдериң дугайында болуп турар ышкаш кылдыр көрүнүшүнден сагындырып болур.

Херек кырында ап көөр болза, маргылдааның төвүнде улустарның хан-дамырындан түдүш эрге-ажыктарынга холбашкан айтырыглар туруп турар.

Ол дээрге дайынның болгаш тайбыңның айтырыглары, делегейниң социалистиг системазының ролюнуң болгаш хөгжүлдезиниң айтырыы-дыр, ол болза «кижиниг чүдүүр чоруктуң» идеологиязынга болгаш практиказынга демисселдиң айтырылары, ол дээрге делегейниң амыдычын шимчээшкининиң болгаш национал-хосталгалыг демисселдиң стратегиязының болгаш тактиказының айтырыглары-дыр.

Бо айтырыгларны амыдыралдың болу· социалистиг чурттарда бүгү делегейде болган ханы өскерилгелер· сөөлгү чылдарда, социализм биле империализмниң аразында күштерниң денгүүрүнде өскерликшиннер, бистиң шимчээшкининиште чаа болдунар аргалар көдүрген. Коммунистиг шимчээшкин делегей хөгжүлдезиниң амгы үе-чадазының байдалдарынга болгаш негелделеринге таарыштыр чинтиме шугумну ажыыдан кылгаш, ол айтырыгларга харыыны бээр ужурлуг турган болгаш берген-даа.

Коммунистиг партияларның чаңгыс ай санал-оналы-биле алырга, бүгү коммунистиг шимчээшкининиң хөгжүлдезинге чаа үе-чаданы ажыктан СЭКП-нин XX съездизи бо талазы-биле аажок улуг рольду ойнаан. Амгы үеде коммунистиг шимчээшкининиң ниити политиктиг курлуун тодаргайлап айтыкан компартияларның коллективтиг ажыыдан кылган документилеринде — 1957 чылдың Декларациязында болган 1960 чылдың Мелегелинде ындыг үнелел бижиттинген турган.

Ынчалза-даа ККП-нин удуртукчулары ам аңаа удурланыштыр өске курсту идип үндүргеннер, оларның туружу кол-кол айтырыглар талазы-биле коммунистиг шимчээшкининиң ниити шугумундан улам-на карышкак бооп турар.

Ол дээрге хамыктың мурнунда дайын болгаш тайбың дугайында айтырыгга хамаарыжып турар.

Дайын болгаш тайбың айтырыгларының үнелелинде, оларны шинтпирлээрин канчаар көөрүнде кандыг-даа бидиимес болгаш чедир чугаалаттынмаан чүве чок,—херек болза улустарның салым-хуузунга, бүгү кижи төрелгетеннин кезиг үезинге хамаарыжып турар.

Дайын болгаш тайбың айтырыгларынга ККП-нин удуртулгазында бистин-биле, делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң-биле үнделин принципиалдыг чоруулээлер үнүп келген дээрзин партияга болгаш улуска бүгү-ле ажыы-биле чугаалаарын СЭКП ТК бодунуң хүлээлгези кылдыр санап тур. Оларның алыс утказы делегейниң термоядролуг дайынын чайладып болурунуң аргазы, янзы-бүрү социал тургузуглуг күрүнелерни тайбың кожа-хелбээ догуннаашкыны, тайбың дээш демисселди болган делегейниң революстуг шимчээшкининиң боттарының аразында харылзаазы чижектиг ындыг чугула айтырыгларны удурланыжах кылдыр көрүп турарында.

Бистин партиявыс XX болгаш XXII съездилеринин шинтпирлеринге. Декларацияда болгаш Мелегелде делегейниң коммунистиг шимчээшкинин тайбың дээш демисселди, термоядролуг халапты болдурбазын коммунистерниң мурнунга бирги чергенин сорулгазы кылдыр салган. Делегейде күштерниң денгүүрүн бис боттуу-биле үнелеп көрүп турар болгаш империализминиң моогу-шынары өскерилбээн болгаш дайынның болу баар айнызы чайлаттынмаан-даа болза, социалистиг күрүнелерниң күчүлүг кады ажыдажылгазы нол багананы болур турар тайбының күштерниң амгы байдалдарында делегейнин чаа дайынын каттышкан күш-биле болдурбайн барып болур дээр дугайында түүнелди сортан кылып турар бис.

Дайынны чорудар чепсектерниң шынар талазы-биле үнделин өскерилгелерин, ындыг болганда, оон болдурар ужуктарын бис база-ла үгленгыры-биле үнелеп турар бис. Бо түс чыдың ортаа үезинде тургустунган ракета-ядролуг чепсек дайын дугайында мурнундагы бодалларны өскерткен. Ол чепсек кажан-даа хоступ көрбээн үрегленчи күштүг. Чүгле күчүлүг чаңгыс термоядролуг бомбаның частыышкыны делегейниң бирги болгаш ийиги дайыннарын кады алырга, моон мурнундагы бүгү дайыннарга ажыглаан бүгү дайынчы чепсектериниң частыышкыннарындан ажыг болур дээрзин чугаалаарга-ла четчир. А ындыг бомбалар хей-хей ийи кылдыр моонниттинген!

Ол айтырызы коммунистер херекке албайн баар эргелиг бе? Термоядролуг дайынның ужуктарының дугайында бүгү ыын чүвени үлүска чугаалаар ужуруг бис бе? Ыяавыла чугаалаар ужуруг деп санап турар бис. Кыдат эштерниң бадыткап турары ышкаш, ол чорук массаларга «ынчурадыр» салдар чедирип ыидавас. Харын-даа амгы үениң дайынының дугайында ыын чүүл болза тайбың дээш, дайын айнызының үнер дозу—империализме удур демисселче массаларның күзел соруун болгаш энергиязын мобилизастаары болур.

Коммунистерниң тоогулуг сорулгазы — делегейниң тер-моядролуг дайынын болдурбас дээш улустарның демисселин организастаары болгаш баштаары болур.

Делегейниң чаа дайынын болдурбазы—черле боттуг болгаш күүсеттинер сорулга. Күрүнелер аразынга дайынмарның фаталдыг чайлаш чогу бистиң үевисте чок дээр дугайында үлүг ужур-дужаалыг түннелди бистиң партиявыстың XX съездизи кылган. Ол түннел чаагай күзелдерниң үре-түнелеи эвес, а делегей кырында ангылар күштериниң денгүүрүн боттуг, артем талазы-биле шынгыы аналитээнинин түннели-дир; ол түннел делегей социализминиң аажок улуг күчүзүнге үнделеттинген. Бо айтырыг талазы-биле бистиң үзел-бодалдарывыска делегейниң бүгү коммунистиг шимчээшкини каттыжып турар. «Делегей» дайынын болдурбайн барып болур», «чер кырынга социализминиң долу тиилелгези болбаанда-ла, делегейниң чамдык кезээнге капиталнзм арткан турда-даа инитилелдиң амыдыралындан делегей дайынын калып болур боттуг арга тургустунар»—деп. Мелеглелде айтып турар.

Ол Мелеглелдиң адаанга кыдат эштер база ат салган.

А ККП-нин удуртулгазының туружу кандыгы? Оларның: империализм туруп турда дайынны үзүткан болбас; тайбың кожа-хелбээ догуннаашкын—иллюзия-дыр, ол социалистиг чурттарның даштыкы политиказының чинтине принцнви эвес; тайбың дээш демисел революстуг демисселге шаптыктаар деп пропагандазал турар үезистери чүү дээни ол?

Ол тезистер дээрге дайынның болгаш тайбыңның айтырыгларынга кыдат эштер делегейнин коммунистиг шимчээшкининиң ниити курузунга чөрүшкен болуп турар дээни ол-дур. Олар делегейниң чаа дайынын чайладып болурунга бүзүревейн, тайбыңның болгаш социализминиң күштерин чедир үнелевейн турар болгаш империализминиң күштерин эрттир үнелеп, дайын айнызынга үзүр демисселче үлүс массаларны мобилизастаарын херек кырында тоол көрбейн турар.

Социалистиг чурттарның улустарының, делегейниң ажылчын ангызының, бүгү демократтыг болгаш тайбыңга ынакшылдыг күштерниң дайын өскүдүүкчүлериниң планнарын үзе шаап база амгы болгаш келир үениң салгакчыларынга тайбыңны чедип ап шыдаар аргалынга кыдат эштер бүзүревейн турары ол шыкаржыл. Кыдат эштерниң ыыткыр революстуг домактарының артында чүү туруп турарын? Ажылчын ангының күштеринге, оон революстуг аргалынга бүзүревес чорук, тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның бодунараринда, анты демисселинде пролетариаттың тинилээринге-даа бүзүревес чорук туруп турар. Дайынны болдурбас дээш демисселге тайбыңга ынакшылдыг бүгү күштер каттыжып турар. Боттарының анты составының талазы-биле болгаш боттарының ангы эрге-ажыктарының талазы-биле олар янзы-бүрү. Ынчалза-даа тайбың дээш демисел оларны каттыштырып болур, чүге дээрге атомнуг бомба анты талазы-биле принципти барымдаалавас,—оон үрегдекчи күжүнүн кавызынга таварышкан бүгү кижилерни ол үзүткеи каар.

Кыдат эштерниң саналдап турар оруунга кирери—тайбың дээш боттарының турушгуг болгаш эрес демисели-биле улустарның ынакшылын чаалап алган коммунистиг партиялардан улус массаларны хоорулдур иткени ол болур.

Социализм болгаш тайбың калбак улус массаларының медерелинде ам чарыкбас түдүш чүүл болган!

Термоядролуг дайынның бүгү айнызын кыдат эштер шуутла чедир үнелевейн турар. «Атомнуг дайын—ол дээрге саазын пар-дыр». «Ол мырынай-ла коргунчуг эвес» — деп олар бадыткап турар. Кол чүве—империализмни дүрген-не үзүткаары болур дижип, а кандыг арга-биле кандыг чидириглер-биле ону чедип алырын—ийиги чергенин айтырыы кылдыр көрүп турарлар. Кымга ийиги чергенин болуруз?—деп айтырар апаар. Термоядролуг дайын өскээн таварылгада өлүмге таварыжыр чүс-чүс миллион кижилерге бе? Ындыг дайынның баштайгы шактарында-ла чер кырынан ширбижип каапгар күүнелерге бе?

Миллион-миллион кижилерниң салым-хуузу-биле кыы-даа, оон иштинде улуг күүнелер-даа ойнаар эргези чок. Улустарның амыдыралдан делегей дайынын чайладырыгы, кижилерни массалыг үзүткаарын болгаш кижи төрелгетеннин деп-шилгеннин үнелиг түүлдерин үрээрин болдурбазынга болуунуң күжениишкинин үндүрүкчеведестерни буруу шавары чөптүг.

ККП ТК-ның июнь 14-те чагаазында революциянын херээнге «чайлаш чок когаралдар» турар дээр янзылыг чүвенин дугайын хей катап чугаалаан. Дайынга чүс-чүс миллион кижилерден когарап болур дугайын чамдык харыысалгалыг кыдат удуртукчулар база медеглеп турганнар. «Тиилээн улустар буурап дүшкен империализминиң бузундуларынын кырынга капиталистиг тургузугтуң үезиндээзинге болаарга, мун катап бедик дешпилгени эң дүргеи темпилер-биле тургузар, болунуң ёзулуг кайгамчык чаагай келир үезин тургузар» деп ККП ТК-ның түүлдүг деп көргеи «Ленинизм делгерезин!» деп аттыг чыныды номда балыткап турар.

Делегейнин ракета-ядролуг дайыны болунуң сөөлүнге кандыг янзылыг «бузундуларны» арттырып каап болурун? дээр дугайында кыдат эштер боттарынга отчёттуу кылып турар бе, дээрзин оларлан айтырары күзенчиг-дир.

Чүс-чүс миллион кижилерниң өлген сөөктеринин кырынга «мун катап бедик дешпилгени» тургузар дугайында кыдат удуртулганын үзел-бодалдары-биле чөпшээрежнп болбас дээр дугайында бистин бүгү партиявыс, бүгү совет улус бир эп-сеткилдиг деткинр дээрзинге СЭКП ТК болгаш бис бүзүрен турар бис. Ындыг үзел-бодалдар марксизм-ленининизминин идеяларынга үнделнин-биле чөрүшкек болуп турар.

Империализмни үзүткаарынга кандыг чепсекти оларның саналдап турарын кыдат эштерден айтырары күзенчиг-дир.

Бис шуптувус империализмни болгаш капитализмни үзүткаары дээш туружуп турар бис. Бис капитализминиң чайлашчок бүүрап дүжеринге чүгле бүзүрел турар эвес, харын ол чорук ангы демисселиниң аргазы-биле база болдунар-ла дүргени-биле боттанган турзун дээш бүгү-ле чүвени кылып турар бис. Ол төөгүлүг айтырыгны кым шинтпирлээр ужуруглуг? Хамыктың мурнунда болунуң авангарды—марксисчи-ленинчи партиязынга баштаткан чүүл бүрүзүнүң ажылчын ангызы. күш-ажылчы улус шинтпирлээр.

Кыдат эштер өске түүлду саналдап турар. Олар болза «бүүрап дүшкен империализминиң бузундуларынын кырынга», бирингээр чугаалаарга, дайынны өөскүдүп үндүргеининиң түннелинде «кайгамчык чаагай келир үе» тургустунган турар деп шуут чугаалап турарлар. Бир эвес ол бодал-биле чөпшээрежнр чүве болза, тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның принцнви, тайбыннң бызыглаары дээш демисел шынап-ла херек чок апаар-дыр. Ындыг авантюристиг оруукка туруп шыдавас бис, ол орук марксизм-ленининизминиң алыс утказынга чөрүшкек болуп турар.

Бо үеги байдалдарда делегей дайыны термоядролуг дайын болуру бүгүдеге билдингир. Империалистер боттарының эргезинде бар бүгү-ле чепсектерин ажыглаваан шаанда, сценадан эки-тура-биле чайлаарын. хеер хааржааның иштинге эки-тура-биле чыдып алырын күзевестер.

Термоядролуг чепсекти «саазын пар» деп адап турар кижилер ол чепсектиң үрегдекчи күжүнүн дугайында бүрүн отчёттуу боттарынга кылбайн туралар боор.

Бис ону үгланылалдыг өөренип көрүп турар бис. Термоядролуг чепсекти бис боттарывыс кылып база четчир санныг кылдыр белеткеп алган бис. Оон үрегдекчи күжү биске эки билдингир. Ынчангаш бир эвес империалистер биске удур дайынны өөскүдүп үнүп кээр чүве болза, ол сүрлуг чепсекти агрессорларга удур хереглээриндеп бистиң холувус чалдаамас. Ындыг болза-даа бир эвес бисче баштай халдап келбес болза, бис ол чепсекти херекселвес бис.

Марксистер-ленинчилер бызыг тайбыныы хандырарын империализмден ону дилеп алырынын аргазы-биле эвес, а революстуг марксисчи-ленинчи партияларны сырый каттыштырып, бүгү чурттарның ажылчын ангызын сырый каттыштырып, хосталга болгаш национал хамаарышпас чорук дээш демисежнп турар улустарны сырый каттыштырып турганы, социалистиг чурттарның экономиктиг болгаш кэнгалал күүзүүнге дазнгаш чедип алыр.

Кайгамчык чаагай келир үени термоядролуг дайынга буурап дүшкен эрги делегейнини бузундуларының кырынга тургузарын саналдап турар кыдат эштерге ыыдыг айтырыгны салыры күзенчиг: империализм тергиидеп турар чурттарда ажылчын ангы-биле бо айтырыгның дугайын олар сүмележип көрген ирги бе? Капиталистиг чурттарда ажылчын ангы: дайынны өөскүдүнер· ынчангаш империализмни үзүткаап, бистиң чурттарывысты чок кылып каапгынар деп силерни бис дилеп тур бис бе, ынчаш? деп, оларга ыыдыг харыыны чайлаш чок берген турар ийик. Монополистер, империалистер дээрге шоолуг хей эвес болуп-ле болгай, а капиталистиг чурттарның чурттакчы чоннарының кол составы—ол дээрге ажылчын ангы, күш-ажылчы тараачынар болгаш күш-ажылчы интеллигенция болуп турар. Атомнуг бомба болза· империалист кайдал, а ажылчы чоп кайдал—деп ылган турбас—ол бомба шөлдерге чылча дүшкулеттер, ынчангаш чаңгыс монополистке хамаарыштыр миллион-миллион ажылчыннарны үзүткан каап болур. Ажылчын ангы болгаш ажылчы чоннар, бистиң дириг турар, турбазывыстың болгаш бистин ангы демисселивистин айтырыгларын бистин өөрүзевистен шинтпирлээр аргени кайын алган силер — бис база-ла социализм дээш туржуп турар бис, ынчалза-даа ону делегей дайынын өөскүдеринин аргазы-биле эвес, харын ангы демисели-биле чаалап алырын күзеп турар бис деп. ындыг «революсчулардан» айтыра бээрлер.

Кыдат эштерниң айтырыгны ыынчаар тургузуп турары капитализмни үзүткаар демисселде ангының үзели эвес, кандыг-ла бир сыр өске сорулга бар-дыр дээр дугайында ёзулуг каразынышкынны төрүттүндүрүп болур. Бир эвес эрги делегейниң бузундуларының аразынга дарлакчылар-даа, дарлатканнар-даа хөөржүттүне бээр чүве болза, «кайгамчыктыг келир үени» кым тургузарыл?

«Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжынар!» деп дозуп-биле илереттинген ангының интернационалисчи үеделериин орнуна «Чөөн-чүктүң хады Барыын-чүктүң хадын базыттар» деп, анты талазы-биле утка чок дозуну кыдат эштер чүткүлдүг пропагандазал турар дээрнин моон-биле холбаштыр экербейн барып болбас.

Бистиң партиявыс социалистиг революциянын айтырыгларының талазы-биле, чүрт бүрүзүнге революцияны ажылчын ангы, ажылчы чон баштыкылап дайын холгаарлаашкыны чокка боттандырар деп санавыыаан, ангының марксисчи-ленинчи туруштарында быжыы-биле туруп турар.

Бир эвес империалистиг сарыыл чоктар дайынны черле болдуруттар чүве болза, улус чоннар капитализмни ширбий шапкаш, хөөржүдүп каапгар деп чүве черле билдингир. Ынчалзажок коммунистер — улус чоннарның төлээлекчилери, социалистиг гуманизминиң ёзулуг демисселчилери — чүс-чүс миллион кижилер өлүп болур делегейниң чаа дайынын болдурбазының бүгү-ле хемчеглерин алыр ужуруглуглар.

Чоннуң эрге-ажыктарын ёзулуг үнелээр чаңгыс-даа партия делегейниң чаа дайынын болдурбас, янзы-бүрү ниитилел тургузуглуг күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ догуннаарын хандырар талазы-биле бодунуң харыысалгаазын медереп билбейн барып шыдавас.

Бистиң партиявыстың шугумун илергейлеп тургаш, эш Н. С. Хрущев мынча дээн: «Империализм бар турда, колониализм бар турда, хосталгалыг дайыннар болгулаар. Ол болза революстуг дайыннар-дыр. Колонизаторлар үзүс чоннарга хамаарышпас чорукту аки-тура-биле тыпсын бербес чүве болганда, ындыг дайыннар чүгле тыптып болур эвес, харын чайлаш чок болгулаар апаар. Ындыг болганда, улус чоннар чүгле демисел-биле, оон иштинде чепсектиг демисел-биле боттарының хосталгазын болгаш хамаарышпас чорууп чаалап ап болурлар. Совет Эвилели национал-хосталгалыг шимчээшкинге эң-не калбак деткимчени көргүзүп турар. Вьетнамның, Египеттиң, Иракның, Алжирнин, Йеменнин, Кубаның болгаш өске-даа чурттарның үлустарынга бистин чуртувустун көргүскеи боттуг дуазын бүгүде билир.

Совет Эвилелинин Коммунистиг партиязы тайбын кожа-хелбээ догуннаашкынныи ленинчи принцнвин совет даштыкы политиканың кол шугуму кылдыр чарлаан. ону чайгылыш чокка эдерип турар. 1953 чылдан эгелээш, ылангыя СЭКП-нин XX съездизиннн соонда, бистин тайбынга ынакшылдыг политикавыс улам идепкейжээн, улус массаларның эрге-ажыктарынга дүүштүр делегей байдалынын чорулуунга оон салдары улам өөскээн.

«Тайбын кожа-хелбээ догуннаашкын» деп билинишкин чүгле империалистиг чурттар-биле эвес, харын база социалистиг чурттар-биле болгаш чоокта чаз колониалдыг дарлаадан адырылган чурттар-биле бистин харылзаа-байдалдарывыстын принциптерин кызыгаарлаар дээр ындыг болаалга кыдат эштер бистн чыыштыр тудуп турарлар-дыр. Ол шуут-ла ындыг эвес дээрнин, найырлалын болгаш эш-хуузунун дузалажылгазының принцнвин социализм чурттарының аразында харылзаа-байдалдарының чугула принцнвин кылдыр бис бир дугаарында чарлаш, ону быжыг болгаш хажык чок эдерип турарывысты, хосталган улустарга бүгү таланын янзы-бүрү дузалажылгын көргүзүп турарывысты олар эки билирлер-де болгай. Ындыг турбүже, кандыг-бир бодал-биле бо бүгүнү шуут-ла хажыды көргүзерин олар боттарынга ажыктыг кылдыр санап турарлар-дыр.

Совет Эвилелинин тайбын болгаш делегейнин айнызы чок чорууу дээш, чепсетленишкинни бүгү-нинти бүрүн дүжүрөри дээш, ийи делегей байынының артынчыларын үзүткаары дээш улустар аразының бүгү маргылдаалыг айтырыгларын чугаалажышкыннар аргазы-биле шинтпирлээри дээш чүткүлдүг демисели үре-түнелдерлиг болган. Бистиң чурттувустун бүгү делегейге ат-алдары кажангызынан-даа артык бедик, бистиң бүгү делегей байдалывыс кажангызынан-даа артык быжыг. Совет Эвилелинин болгаш өске-даа социалистиг чурттарның экономиктиг болгаш шериг күчүлерин улам-на остуруп, оларның тайбыңга ынакшылдыг дашгыкы политиказының улам ынайгы хөгжүлдезин чедип ап шыдаан бис.

Тайбын кожа-хелбээ догуннаашкынның ленинчи политиказын чорудуп келген бис, чорудуп тур бис, моон соңгаар-даа чорудар бис деп СЭКП ТК медеглеп тур. Ону бистиң партиявыс совет улустуң болгаш өске-даа бүгү чурттарның улустарының мурнунга бодунуң хүлээлгези кылдыр көрүп турар. Тайбынны кампгалары дээрге-ле социалистиг системаның быжыгарынга эң-не ажыктыг кылдыр дузалаары, ындыг болганда, хосталгалыг демиседдиң болгаш делегейниң революстуг чорудулгазынга оон салдарлыын күштелиринге дузалаары ол-дур.

Бир талазында СЭКП болгаш өске-даа марксисчи-ленинчи партиялар-биле, өске талазында, ККП-нин удуртукчуларының аразында дайын, тайбын болгаш тайбын кожа-хелбээ догуннаашкын айтырыгларын канчаар көөрүнүн талазы-биле ханы ылгалдар 1962 чылда Кариб далайга болган кризис үезинде онза тодараан. Ол болза делегейнин чидиг кризизи болган: кижи төрелгетеп эртнен чылдың октябрьда ышкаш термоядролуг дайынга шак ынчаар чоокшулаваан турган.

Бистерни кыдат эштер кариб кризизинин үезинде Кубаже ракеталар сөөрткеш, «авантюралыг чазыг кылган, а оон соонда америк империализминин мурнунга дүжүп бериишкин» кылгаш, ракеталарны Кубадан үндүр сөөртүп келген деп бадыткап турарлар*.

Ындыг бадыткалдар фактыларга шуут удурланышкак бооп турар.

Шынында, херек кандыг турганыл? Кубага удур АКШ империализминин чепсектиг агрессизы ам дораан-на эгелей берип болур ужуруглуг дээрнин чугаалап турган тодаргай барымдаалар СЭКП ТК-га болгаш Совет чазакка бар турган. Агрессияга ойтур шавыышкынны бээрнпге, куба революциязы шынап камгалаарынга эң-не шинтпирлиг хемчеглер херектиг турганын бистер тода билип турган бис. Каргыш болгаш сагындырыглар — бир эвес оларны эң-не «ыыпгыы сагындырыглар» деп адап-даа база ийи чүс чартык катап оларны дагынаап-даа туразы,—олар империалистерге доткар болбас.

---

* 1963 чылдың март 8-те үнген «Женшинь жибао» солунуң «АКШ-тың Коммунистиг партиязының медеглелиинин дугайында» деп мурнуку чүүлүнге ыындыг янзылыг бадыткал кылдынган.

Куба революциязы камгалаарының эргежок чугулазын барымдаалаан. Совет чазак Кубаның чазаа-биле Кубаже ракетаны чедирер деп дугурушкан, чүге дизе, америк империализминин талазындан агрессияны чайладырынга ол болза кара чангыс боттуг арга турган. Кубаже ракетаны чедиргенин деп чүл дизе, Кубага удур халдаан агрессияның организаторларынга удур ракеталыг чепсекти ажыглааны шинтпирлиг согуушкунну берген дээни ол. Совет Эвилелинин болгаш Кубаның талазындан ындыг шинтпирлиг хемчег америк империалистерни чалгындырыпкан, олар Кубаже шериг халдаашкынын кылыр болза, бодунуң девискээринче кырынга «луминуг согуушкунну алыр деп чүвени бүгү тоогунуң иштинде эң-не баштай медерел билгеннер.

Бир-тээ чугаа болза· чүгле АКШ биле Кубаның аразында аңаа-ла бир месиддежиишкин дугайында эвес, а ийи эң улуг ядролуг күрүнелерниң үскүлежиишкининиң дугайында чорун турган чүве болганда. Кариб далайда кризис локальдыг дайындан делегей дайынынче шилчий берип болур турган. Делегейнин термоядролуг дайынынын чогум айнызы тыныызган.

Ындыг байдалдың үезинде ийи түннел турган: «Калчаларның» (америк империализминин эң аргессчи болгаш реакцыныг төлээлекчилерин ыынчаар адап турар) чөнгээзинче кирер болгаш делегейнин термоядролуг дайынын кыпсып үндүреринин оруунче кирер, азы ракетаны ыыаар киигренинден тургустунган бар аргаларны ажыглаан турган, тыптып келген кризисти тайбын ёзулуг-биле шинтпирлээр дугайында болгаш Куба Республикага удур агрессияны болдурбазын дугуржурунче бүгү хемчегни алыры турган.

Бистер болза ийиги орукту шилип алган болгаш ыын кыганывыска ыык бүзүрелдинвис тодаргай. Бистин бүгү улузувус шак ынчаар бодап турар дээрзинге бүзүрелдиг бис. Совет кижилер болуп камгаланып билирин, революцияның херээн, социализминин херээн камгалап билирин херек кырында чангыс эвес улаа көргүзүп келген. Дайын чежө муңгаралды болгаш өлүм-чидимнин, улустарга ол чежө түргелдин болгаш когаралды чедирерин совет кижилерден артык кым-даа билбес.

Кубаже халдаашкынны кыдбас болгаш одче боттарының эвилелчилерин ыдалавас деп АКШ-тың чазалның хүлээлгезинге харыы кылдыр ракеталыг чепсекти үндүрер дугайында чугаалажышкын, куба улустуң маадырлыг демисели, тайбынга ынакшылдыг улустарның талазындан ону деткээни америк империализминиң шуудан киригтеринге белеп турганы ындыг ян авантюрисчи болуктеринин план-бодалдарын буза шавар арганы берген. Түннелинде революсчу Куба болган тайбын камгалап алынган.

Кубаны долганлыр кризистин үезинде Кеннедиинин чазаа ааган угаан-сарыылдыг болуп, чүвени ыыаптыг көөр чорукту болдурган дээр дугайында бистин медеглеливисти кыдат эштер «империализмни хөөредип чаггап» кылдыр көрүп турарлыр. Бүгү-ле буржуаз чазактар боттарының бүгү херектеринге кандыг-даа угаан-сарыыл чок деп олар бодап турарлар бе?

ССРЭ-нин эрес-маадырлыг болгаш ыракныыл көөр туружуун, маадырлыг куба улустун, оон чазаанын турушгут болгаш ыыламыыкайынын ачызынга, социализминин болгаш тайбынның күштерин империализминиң агрессчи күштерин тудуп ыыдаар, дайынның талазакчыларынга тайбынны дөгеп ыыдаар аргалын көргүскеи. Ол болза угаан-сарыыл политиказының, тайбынның болгаш социализм күштериниң улуг тиилелгези болгаи; ол болза империализм күштериниң, дайын авантюразының политиказының аштырышкыны болган.

Моон түннелинде революсчу Куба тайбын амыдырал-биле чурттап турар болгаш бодунуң социалистиг революциязының чангыс эптиг партиязының база куба улустун баштынчызы эш Фидель Кастро Рустун улурттулгазы-биле социализмни тургузуп турар.

Американың Баттышкан Штаттарының президентизи-биле дугуржулга чедип алдынгамда болгаш Кариб далайның районунга кризисти узуткаарының эгези салдынган турда, кыдат эштер Совет Эвилелин бактап, доранчылаарын улам дендедип, империалистерниң чугаа созугне канчап-даа бүзүрел болбас деп көргүспушаан турган.

Бистер болза ийи делегей, ийи система: социализм биле империализм туруп турар үеле чурттап турар бис. Ол системаларның чурттарының аразында харылзааларга чайлаш чок тыптып келир бүгү айтырыгларны чүгле чепсек күзүбиле шинтпирлээр, кандыг-даа чугаалажышкыннарны болгаш дугуржулгаларны казыыр деп бодаар болза, окта мугулай болур ийик. Бистер ынчаар көөр чорукка удур бис.

Империалистерге, чүү-даа чүвеге бүзүрел болбас — олар ылавыла мегелээр—деп кыдат эштер бүзүредип турар. Ынчалза-даа мында хамык ужур бүзүрелде эвес, а ыын санжылгала· Кариб далайның районунга кризисти узуткаанындан бээр сес айлар эрткен, ынчаарга АКШ-тың чазаа болунун созуп эелеп турар —Кубаның девискээринче кандыг-даа халдаашкын чок. Кубадан ракетаны үндүрер деп хүлээлгени бис база алган бис, ынчангаш ону күүсеткеи бис.

Ынчаарга мындыг хүлээлгени куба улуска бергенивистиң дугайын база уттуп болбас болгай: Бир эвес АКШ-тың империалистери боттарының созуп үрээр болгаш Кубаның девискээринче халдай бээрлер болза, бис куба улуска дузалай бээр апаар бис. Америк империалистер халдай бээр тавариягага бистер куба улуска Кубаның девискээрнинден дузалаарывыс ышкаш база ынчаалдыг совет девискээрден дузалап шыдаптар бис деп чүвени сарыыдыг кижи бүрүзү билир. Ындыг болурда ракеталар алаан үр ужугар, ынчаарга оларның харааладаашкыны оон дора эвес, чиге болур.

Аку-дунма ян-сеткил каттыжышкынының болгаш ёзулуг интернационализминин политиказы болур Совет Эвилелинин чазаанын политиказында куба революциязын удурлуулугузының боттарының берип турар үнелээшкинин ындыг чүге ындыг кызымаккайы-биле херекке албайн турарыл? Кыдат удуртукчулар чүү чүвеге хөнну чоктарыл? Кубаже халдаашкынны чайлатканының база делегей дайынын кыпсын үндүрбейн барганынга бе?

А Куба кризизинин үезинде ККП-нин удуртулгазының аажы-чанының шугуму кандыг турганыл? Ол берге үеле кыдат эштер Совет чазактын боттуг болгаш бижыг угланышкынынга боттарының онза туружув удурланыштыр салып турган. Боттарының кандыг-бир онзагай билимшиннерин удуртулга болдурун алгаш, олар шүтүмчүлелинин кол үүн АКШ-тың агрессчи империализминге удур эвес, харын СЭКП-те болгаш Совет Эвилелинге удур угландырып турганы.

Империализм кайы-даа үеле делегей дайынын кыпсын үндурүн болур деп, бо үеге чедир-ле коргузуп келген ККП-нин удуртулгазы ян-не харыысалгалыг үеле ажы-дунманың, дайынчы эвилелчинин болгаш эштин туружун эелевейн барган. Ол хүннерде кыдат удуртукчулардан куба революциязыныч камгалаарынче оларның кылган хөделимишкиннериниң дугайында медеглелди кым-даа ыыннаваан. Оон орнунга кыдат удуртукчулардан куба революциязыны камгалаарынга

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязыныҥ Төп Комитединиң

АЖЫК ЧАГААЗЫ

(Уламчызы. Эгези 1—2-ги арынарда).

чыып мөөнневишаан, кижи төрелгетенни делегей дайынының халавыче кинр тыртарын кыжаныр турунда, марҥенистер бүгү чер кырынга социализминиҥ тинлелгезин холун суза салып алгаш, маңап олуруп болур бе?

Чок, ынчаар болза ченик амгы негелдезиниҥ мурунга кем-бурууллуу-биле ажыл чок олурганы ол болур ийик.

Чепсегленишкинниҥ бүгү-нинти болгаш бүрүн дүжүрери дээш, яролуг чепсектиҥ шенелдезин сокседыры болгаш ол чепсектиҥ хоруглаары дээш быжыг туруштуг демиселдя кашкаш чылдар дургузунда чорудуп турар болгаш моон соңгаардаа чорулар, улустарыҥ мурнунга боттарының харыысалгазын медереп билир, ёзулуг-ла бүгү марҥенисти-ленинчилер ол шынныг чорукту шагда-ла билгеннер.

Тайбың дээш демисештинаан, чепсегленишкинни бүгү-нинти дүжүреринииҥ лозунун ийип үндүрбүшаан, бистер болза улустарыҥ үндезин эрге-ажыктарын барымдаалап, херек кырында боттуг байдалды барымдаалап турган болгаш бергелерни көрүп турган бис. Империалистер болза, чепсегленишкинни дүжүрер дугайында дугуржулганы үзамыктырар болгаш үзер дээш бүгү-ле чүүлдерни кылып турарлар—харын, ол чорук оларга ажыктуг болбайн аан. Олар чепсегленишкинни эңдере бүдүрер чорукту дузазы-биле байын турар болгаш капиталистиг чурттарыҥ улус маселаларын сүрээшкинниҥ байдалынга тудуп турар. Ынчаарга бистер агыныкынын зайыбиле чоруп, империалиминиҥ көгүлгөнинге алзып, тайбынны хандырары дээш, чепсегленишкинни дүжүрери дээш демиселче бүгү күштерни мобилизастаарындан өйтаалаар апаар бис бе, ынчаш?

Чок. Шак ынчаар кылыр чорук болза, агрессчи күштериҥ мурнунга, милитаристериҥ болгаш империалистериҥ мурнунга дүжүп бээр дээни ол болур ийик. Бистер болза бүгү чурттарыҥ ажылчы аңгызы, ажылчы чоннарыҥ чепсегленишкинни дүжүреринче империалистиг чалыхтарны албадап, дайынны чайладып шыдаар деп санап турар бис. Олу чедип алыр төлээде, оларга хамыктыҥ мурнунда боттарының күжүн медереп билири, сырый каттыжары эргежок чугула.

Империализминиҥ болгаш дайынның күштеринге делегейниҥ ажылчын аңгызының организастаттынган күжүн удурланыштыр салган турар ужурлуг. Империализмге удурланыштыр туруп турар социалистиг чурттарыҥ материалдыг күчүзүнге, камгаланыр күштүүнге даянып, ол артык күштүг чорук, ам ажылчын аңгыда бар. Империализминиҥ кызыгаар чок тергиндеп турганының үези шагда-ла эрте берген. Бистиҥ чуртувус аңгызынга бодаарга, оранчок кошкак турган, Октябрь сөөлүүн баштайгы он чылдарынга деннээрге, байдал дыка өскерлеген. Бистиҥ хүннеривисте делегей ареназында күштериҥ денгүүрү мырынай өске болу берген. Ынчаар болган төлөеде, ам дайын чайлаш чок болур дээр үзел-бодалга турар чорук—социализминиҥ күштеринге бүзүревес чорукту илередири-дир, идегел чок чоруктуҥ болгаш аштырышкынының хөөнүнге алзыры-дыр.

Шак ол чергелиг үзел-бодалды бодунуҥ «революшчу чорууныҥ» илереэшкинни кыадыр көргүсүүшаан, дайын чайлаш чок дээрзиниҥ дугайын төнмес-батпазы-биле бадыткап болур. Ынчалза-даа херек кырында шак ындыг чорук- чүүле бодунуҥ күштеринге бүзүревезиниҥ, империализмден коргарының илереэшкини-дир.

Чепсегленишкинни дүжүреринге удурланыштыр туруп турар улуг күштер империалистиг лагерьде ам-даа бар. Ынчаарга ол күштерни өйтааларынче албадаар төлөеде, оларга удур улустарыҥ килецпээшкинниҥ көдүрүп үндүрер, улустарыҥ тура-соруун күүседиринче оларны албадаар херек.

Чепсегленишкинни дүжүрерин улустар күзеп турар болгаш ол эчис соруланы чедип алыры дээш улустарыҥ демиселиниҥ авангарды болгаш организакчылары чогум-на коммунистер болур дээрзинге бүзүреп турарлар.

Чепсегленишкинни дүжүрери дээш бистиҥ демиселивис тактиктиг арга эвес-тир. Бистер чепсегленишкинни дүжүрерин ыын сеткилливис-биле күзеп турар бис. Ынчаарга маңаа база-ла бистер марксизм-ленинизминиҥ үндезин туружунда бүрүү-биле туруп турар бис. Ф. Энгельс эрткен чүс чылдың төнчүзүнде-ле чепсегленишкинни дүжүрери бодунар деп айыткан болгаш ону «тайбынның магадылалы» деп адаан. Бистиҥ үевисте чепсегленишкинни дүжүрериниҥ лозунун практиктиг соруга кыадыр бир дугаларында В. И. Ленин ийип үндүрген, а чепсегленишкинни бүрүү-биле азы чамдыкызын дүжүрер дугайында баштайгы совет саналдарны 1922 чылда Генуэ конференциязынга киирген турган. Ол болза Ленин дириг турда кылдынган, чепсегленишкинни дүжүрер талазыбиле саналдарны Ленин кодүрүп үндүрген.

Чепсегленишкинни дүжүрер дээш демисел—дайынны чайладырыныҥ эң чугула фактору- ол болза империализге удур хээлтиг демисел. Ындыг демиселге кижи төрелгетеннин мырынай хөй нуруузу социалистиг лагерьниҥ талазында туруп турар.

Быдат эштер болза «хылышка удур хылыш демиселиниҥ» лозунун ийип үндүрүп, делегей байдалын чымчадырынче болгаш «соок дайынны» сокседырынче угланган социалистиг өске чурттарныҥ политиказынга ону удурланыштыр салып турар-дыр. Шак ындыг лозун херектиҥ алыс утказы-биле алырга, «дайынның кес кырынга турарының» империалистиг политиканың дээрбезинче сугну кудуп, чепсегленишкинни эңдере бүдүрериниҥ талалакчыларынга дузалап турар. Улустар аразынга, ыладгыя ССРЭ биле АКШ-тың аразынга дүшкүүрлүг чорукту хевээр арттырары болгаш күштелдирери ажыктыг деп ККП-ниҥ удурлакчулары санап турар-дыр деп бодал турустуҥуп келир-дир. Олар болза Совет Эвилели өнчүк-чөнгээлиг чоруктарга өнчүк-чөнгээ-биле харыылаар, империализминиҥ лагеринде «калчаалыгларның» кордап турар ол кажаралашкыннарынга киирер ужурлуг, өнчүк-чөнгээлиг болгаш агрессчи чорукка чаржырынче империалистериҥ кыйгырыын, тодаргайлааргa- тайбынны хандырары дээш эвес, а дайынны кыскыры дээш чарыынче кыйгырыгны хүлээп алыр ужурлуг деп бодап турарлар ышкаш-тыр.

Ындыг оруука турары дээрге—тайбынны болгаш улустарыҥ айыыл чок чоруун айыылдың адаанга тургузары-дыр. Улустарыҥ эрге-ажыктарын үнелеп турар коммунистер кажан-даа ындыг орук-биле чорувас.

Тайбың дээш, ажыы-бүрү социал тургузуглуг күрүнелериниҥ тайбың кожа-хелбээ догунналшкыныҥ принциптерин бетандырары дээш демисел империализге удур, оларның белеткеп турар чаа дайыннарынга удур, империалистериҥ колония чурттарда агрессчи үүлгединишкиннериҥе удур, өске чурттарның девискээринде империалистериҥ шериг базаларынга удур, чепсегленишкинни эңдере бүдүрер чорукка удур улустарыҥ демиселиниҥ эң чугула хевирлериниҥ бирээзи болуп турар. Ол демисел болза ажылчын аңгының, бүгү ажылчы чоннарның эрге-ажыын барымдаалап чорудуп турар демиселдир. ынчаарга ол утка-биле алырга—ол дээрге аңгы демиселдир.

Кажан атомнуг болгаш водородтуг бомбаларның дүжүп эгелээрин манавзйн, делегейниҥ чаа дайынының аймылынга удур демиселди калбартыр ужурлуг дээр дугайында Медегледдиҥ түнелдерин бистиҥ партиявыс, бүгү ажы-дунма партиялар сактып чоруур болгаш боттарының ажыл-чорудулазынга ону удуртулга болдуруп турар. Ол демиседи ам дораан, хүн келген тудум-на күштерни улам өстүрүп турган, чорудар херек. Кол чүүл—агрессорларны өй-шаанда кынчыктырбазы, дайынны баш удур болдурбазы, кыптыгып үне бээр арганы анаа бербези болур. Бөгүн тайбың дээш демисежири—ол дээрге аажок улуг серемчилелиг болуру, империализминиҥ политиказын могаг чокка сойгалаар, дайын кыпсыкчыларының чимзенишкиннерин болгаш оптуг аргаларын көрүнгүр хайгаараар, дайынче угланышкынны тудуп турар кижилерге удур улустарыҥ ыдыктыг киленизээшкинниҥ көдүрүп үндүрер, тайбынга ынакшылдыг бүгү күштериҥ организастыг чоруун бедидер, тайбынны камгалаары-биле массаларның идепкейлиг хөделишкиниерин сокеэал чокка күштелдирер, чаа дайыннарга сонуургал чок бүгү күрүнелер-биле кады ажылдажылганы быжыглаар дээни ол.

Тайбың болгаш тайбың кожа-хелбээ догунналшкыны дээш демисел империализминиҥ фронтузун кошкадып, ооң эң-не агрессчи болуктерин улус массалардан тускайлап, ажылчын аңгының революштуг демиселиниге болгаш улустарыҥ национал-хосталгалыг демиселиниге дузалап турар.

Тайбың болгаш тайбың кожа-хелбээ догунналшкыны дээш демисел империализге удур революштуг демисел-биле үндезини-биле шуут холбаалыг. 81 компартияларның боттарының Медеглелиниге бижээни болза: «Капиталистиг чурттарда аңгы демиселиниҥ, колония болгаш хамаарылгалыг чурттарның улустарыҥ национал-хосталгалыг демиселиниҥ калбарарынга таарычалыг аргалар тайбың кожа-хелбээ догунналшкынының байдалдарында тургустунуп турар. Бодунуп ээлчээде революшчу аңгының болгаш национал-хосталгалыг демиселдиҥ чедишкинниери тайбың кожа-хелбээ догунналшкынының быжыгарынга дузалап турар».

Тайбың кожа-хелбээ догунналшкынның байдалынга сөөлгү чылларда пролетариаттың аңгы демиселиниге болгаш национал-хосталга дээш улустарыҥ демиселиниге чаа чугула тинлелгелер чедип алдынган, делегейниҥ революштуг чорудулгазы чедишкинниг хөгжүп турар.

Ооң үжурунда, ажыы-бүрү социал тургузуглуг күрүнелер-биле тайбың кожа-хелбээ догунналшкын дээш демиселдя империализге, колониализге удур, хамаарышпас чорук болгаш социализм дээш революштуг демиселден хоорулдурар чорук. кыдат эштериҥ кылып турары ышкаш- оларны бот-боттарынга удур тургузар чорук. тайбың кожа-хелбээ догунналшкынының принцивин хоозун чугаа болдурар, ооң сүүзүниүг утка-шынырын ап октаттар, тайбың болгаш тайбың кожа-хелбээ догунналшкын дээш, империализм-биле шиитпирлиг демиселди херек кырынга тоон көрбес дээни ол болур, ол чорук чүүле империализге ажыктыг болур ийик.

Ажыы-бүрү социал тургузуглуг күрүнелер-биле тайбың кожа-хелбээ догунналшкынны мөлчүжүүлер биле мөлчүттүргенниҥ аразында, дарлакчы болгаш дарлаттырган аңгыларның аразында, ажылчы массалар биле империалистериҥ аразында харылзааларга неитередип турар дээр чергелиг чүвебиле июнь 14-те бодунуҥ чагаазынга ККП ТК коммунистиг партияларга бүрууну онаап турар. Ол дээрге, пролетариаттың капитал-биле аңгы талазы-биле сегиржип алышкыннарын баштап турар, империализмге удур революштуг демиселдя болгаш чөптүг хосталгалыг дайыннарны кезээде деткип турар аҥы-дунма партияларны ёзулуг-ла нүүлдээп болгаш хоозун бодал-дыр.

СЭКП-те болгаш өске-даа аҥы-дунма партияларга удур демиселге оларның барымдаалыг чүүлү эмин эртир кошкак болганындан чүзүн-баазын кажаралашкыннарны ККП-ниҥ удуртукчулары кылыр ужурга таваржып турарлар-дыр. Баштай олар кандыг-даа барымдаа чок, боттарының-на бодап алган чүүлдерин бистиҥ кыадыр мегелеп турганнар, а ооң дараазында ол чүүлдерин сойгалавышаан- бистерни бүрүүдядып, бистербиле демисежип эгелээн. СЭКП болгаш өске-даа аҥы-дунма партиялар революциядан өйтаалап турар, аңгы демиселии тэйбың кожа-хелбээ догунналшкын-биле солуп турар дээр оларның хоозун бадыткаашкыннары херек кырында чогум-на харын шак ындыг болуп турар. Кажан, бис тайбың кожа-хелбээ догунналшкын дугайын чугаалап турувуста, ол дээрге, капитализм чурттары-биле социалистиг чурттарның күрүнелер аразының харылзаалары деп билир херек дээрзин бистe кандыг-даа политболгумде кончуг эки билип турарлар. Тайбың кожа-хелбээ догунналшкыныҥ принцивин капиталистиг күрүнелериҥ иштинде антагонистиг аңгыларның аразында харылзааларга канчап-даа неитередип болбас, ону буржуазиязга удур- бодунуҥ аңгы эрге-ажыктары дээш ажылчын аңгының демиселиниге, дарлаттырган улустарыҥ колонизаторларга удур демиселиниге неитередирин болдуруп болбас деп чүве чаягаар-ла билдингир. Идеология талазы-биле тайбың кожа-хелбээ догунналшкынга удур СЭКП шиитпирлиг демисежип турар. Бо болза боттарын марксисчилер-ленинчилер бис деп санап чоруур бүгү кижилериҥ шингээдип алыр ёйү келген, аастан салдыкпас шынныг түүлдер-дир.

III.

Сталинга чүдүүр чоруктуҥ урмунтарынга удур демиселдиҥ дугайында айтырыгның талазы-биле ККП-ниҥ СЭКП болгаш өске-даа марксисчи-ленинчи партиялар-биле аразында шынгыы маргылдаалар бар.

ККП-ниҥ удуртукчулары кижиге чүдүүр чоруктуҥ камгалакчыларының, Сталинниҥ частырыглыг идеяларыныҥ тарадыкчыларының родун боттарынга алганнар. Олар кижиге чүдүүр чоруктуҥ үезинде кедереп турган коруи-чурумнарны, идеологияны болгаш моральды, удуртулганыҥ хевирлерин болгаш аргаларын өске партияларга албадаарын оралдажып турарлар. Ол дээрге чогенчиг роль-дур, алдар-хүндүү-даа ол бербейн турар дээрзин дорт чугаалаалы. Кижиге чүдүүр чоруктуҥ оруунче марксисчи-ленинчилерни- дешпилгелиг кижилерни кым-даа чайгыдырып шыдавас!

Кижиге чүдүүр чоруктуҥ урмунтарынга удур демиселге бистиҥ партиявыстың, ооң эң Н. С. Хрущевка баштаткан Төп Комитединиҥ көргүскени дидим, эрес-маадырлыг болгаш ёзулуг-ла ленинчи принципиалдыг чоруун совет улус, делегейниҥ коммунистиг шинчээшкинни төлептин-биле үнелээн.

Ажылчы чоннарныҥ күчүлүг күжүн бектеп турганнар-бергe бектелгени адырган, совет нинтилелдиҥ хөгжүлдезин дүргедедир дээш бистиҥ партиявыс ону кылган дээрзин бүгүде билир. Улуг Ленининиҥ биске чагааны социализминиҥ идеалдарын, ол идеалдарны хирлендирген хуузунда эрге-чагырганыҥ болгаш туразында ажылаашкынынын хажыдыштыкынарындан арыглаар дээш бистиҥ партиявыс ону кылган. Кижиге чүдүүр чорукка өмээржилдиг, трагедиялыг ол болуушкуннар кажан-даа катаптавазын, кым-на социализм дээш демисежип турар болдур, олар шуптуу бистиҥ дуржулгавыстан кичээндиргини алыын дээш бистиҥ партия ону кылган.

Марксизм-ленинизмге таарышпас чүүл — кижиге чүдүүр чорукка болгаш ооң хоралыг уржуктарынга удур демиселди бүгү коммунистиг шинчээшкин шын билген болгаш деткээн. Кыдат удуртукчулар ону ол үезиниде база чүүлдүгзүнүп турганнар, олар СЭКП-ниҥ XX съездизининиҥ удустар аразынга дыка улуг ужур-дузазының дугайын чугаалап турганнар.

Кыдаттың Компартиязының VIII съездизин ажыдып тура, 1956 чылдың сентябрьда эш Мао Цзе-дун мынча деп чугаалаан:

«Совет эштер, совет улус Ленининиҥ айтышкынын ёзугаар кылганнар. Биска хуусаанның дургузунда олар чайынманчак чедишкиннерни чедип алганнар. СЭКП-ниҥ чоокта чаа болган XX съездизинге дыка хөй шын политиктиг айтышкыннарны база ажылдап кылган, партияда четпестерни буруу шаап көрген. Ынчангаш оларныҥ ажылы моон соңгаар кайгамчыктыг улуг хөгжүлдени алыр деп бүзүреп-биле чугаалап болур».

Съездиге эш Лю Шао-циниҥ кылганы ККП ТК-ниҥ политиктиг отчёдунга ол үнелээшкин улам делегеренгей утканы алган:

«Совет Эвилелиниҥ Коммунистиг партиязының бо чылдың февральда болган XX съездизи делегейге ужур-дузалыг эң чугула политиктиг болуушкун болган. Съезд алдыгы беш чылдың моонневишаан, кижи төрелгетенни делегей дайынының халавыче кинр тыртарын кыжаныр турунда, марҥенистер бүгү чер кырынга социализминиҥ тинлелгезин холун суза салып алгаш, маңап олуруп болур бе?

Чок, ынчаар болза ченик амгы негелдезиниҥ мурунга кем-бурууллуу-биле ажыл чок олурганы ол болур ийик.

Чепсегленишкинниҥ бүгү-нинти болгаш бүрүн дүжүрери дээш, яролуг чепсектиҥ шенелдезин сокседыры болгаш ол чепсектиҥ хоруглаары дээш быжыг туруштуг демиселдя кашкаш чылдар дургузунда чорудуп турар болгаш моон соңгаардаа чорулар, улустарыҥ мурнунга боттарының харыысалгазын медереп билир, ёзулуг-ла бүгү марҥенисти-ленинчилер ол шынныг чорукту шагда-ла билгеннер.

Тайбың дээш демисештинаан, чепсегленишкинни бүгү-нинти дүжүреринииҥ лозунун ийип үндүрбүшаан, бистер болза улустарыҥ үндезин эрге-ажыктарын барымдаалап, херек кырында боттуг байдалды барымдаалап турган болгаш бергелерни көрүп турган бис. Империалистер болза, чепсегленишкинни дүжүрер дугайында дугуржулганы үзамыктырар болгаш үзер дээш бүгү-ле күштелдиҥи кылып турарлар—харын, ол чорук оларга ажыктыг болбайн аан. Олар чепсегленишкинни эңдере бүдүрер чорукту дузазы-биле байын турар болгаш капиталистиг чурттарның үлус массаларын сүрээшкинниҥ байдалынга тудуп турар. Ынчаарга бистер агыныкынын зайыбиле чоруп, империалиминиҥ көгүлгөнинге алзып, тайбынны хандырары дээш, чепсегленишкинни дүжүрери дээш демиселче бүгү күштерни мобилизастаарындан өйтаалаар апаар бис бе, ынчаш?

Чок. Шак ынчаар кылыр чорук болза, агрессчи күштериҥ мурнунга, милитаристериҥ болгаш империалистериҥ мурнунга дүжүп бээр дээни ол болур ийик. Бистер болза бүгү чурттарыҥ ажылчын аңгызы, ажылчы чоннарыҥ чепсегленишкинни дүжүреринче империалистиг чалыхтарны албадап, дайынны чайладып шыдаар деп санап турар бис. Олу чедип алыр төлээде, оларга хамыктыҥ мурнунда боттарының күжүн медереп билири, сырый каттыжары эргежок чугула.

Империализминиҥ болгаш дайынның күштеринге делегейниҥ ажылчын аңгызының организастаттынган күжүн удурланыштыр салган турар ужурлуг. Империализмге удурланыштыр туруп турар социалистиг чурттарыҥ материалдыг күчүзүнге, камгаланыр күштүүнге даянып, ол артык күштүг чорук, ам ажылчын аңгыда бар. Империализминиҥ кызыгаар чок тергиндеп турганының үези шагда-ла эрте берген. Бистиҥ чуртувус аңгызынга бодаарга, оранчок кошкак турган, Октябрь сөөлүүн баштайгы он чылдарынга деннээрге, байдал дыка өскерлеген. Бистиҥ хүннеривисте делегей ареназында күштериҥ денгүүрү мырынай өске болу берген. Ындыг болган төлөеде, ам дайын чайлаш чок болур дээр үзел-бодалга турар чорук—социализминиҥ күштеринге бүзүревес чорукту илередири-дир, идегел чок чоруктуҥ болгаш аштырышкынының хөөнүнге алзыры-дыр.

Шак ол чергелиг үзел-бодалды бодунуҥ «революшчу чорууныҥ» илереэшкини кыадыр көргүсүүшаан, дайын чайлаш чок дээрзиниҥ дугайын төнмес-батпазы-биле бадыткап болур. Ынчалза-даа херек кырында шак ындыг чорук- чүүле бодунуҥ күштеринге бүзүревезиниҥ, империализмден коргарының илереэшкини-дир.

Чепсегленишкинни дүжүреринге удурланыштыр туруп турар улуг күштер империалистиг лагерьде ам-даа бар. Ынчаарга ол күштерни өйтаалаарынче албадаар төлөеде, оларга удур улустарыҥ килецпээшкинниҥ көдүрүп үндүрер, улустарыҥ тура-соруун күүседиринче оларны албадаар херек.

Чепсегленишкинни дүжүрерин улустар күзеп турар болгаш ол эчис соруланы чедип алыры дээш улустарыҥ демиселиниҥ авангарды болгаш организакчылары чогум-на коммунистер болур дээрзинге бүзүреп турарлар.

Чепсегленишкинни дүжүрери дээш бистиҥ демиселивис тактиктиг арга эвес-тир. Бистер чепсегленишкинни дүжүрерин ыын сеткилливис-биле күзеп турар бис. Ынчаарга маңаа база-ла бистер марксизм-ленинизминиҥ үндезин туружунда бүрүү-биле туруп турар бис. Ф. Энгельс эрткен чүс чылдың төнчүзүнде-ле чепсегленишкинни дүжүрери бодунар деп айыткан болгаш ону «тайбынның магадылалы» деп адаан. Бистиҥ үевисте чепсегленишкинни дүжүрериниҥ лозунун практиктиг соруга кыадыр бир дугаларында В. И. Ленин ийип үндүрген, а чепсегленишкинни бүрүү-биле азы чамдыкызын дүжүрер дугайында баштайгы совет саналдарны 1922 чылда Генуэ конференциязынга киирген турган. Ол болза Ленин дириг турда кылдынган, чепсегленишкинни дүжүрер талазыбиле саналдарны Ленин кодүрүп үндүрген.

Чепсегленишкинни дүжүрер дээш демисел—дайынны чайладырыныҥ эң чугула фактору- ол болза империализге удур хээлтиг демисел. Ындыг демиселге кижи төрелгетеннин мырынай хөй нуруузу социалистиг лагерьниҥ талазында туруп турар.

Быдат эштер болза «хылышка удур хылыш демиселиниҥ» лозунун ийип үндүрүп, делегей байдалын чымчадырынче болгаш «соок дайынны» сокседырынче угланган социалистиг өске чурттарныҥ политиказынга ону удурланыштыр салып турар-дыр. Шак ындыг лозун херектиҥ алыс утказы-биле алырга, «дайынның кес кырынга турарының» империалистиг политиканың дээрбезинче сугну кудуп, чепсегленишкинни эңдере бүдүрериниҥ талалакчыларынга дузалап турар. Улустар аразынга, ыладгыя ССРЭ биле АКШ-тың аразынга дүшкүүрлүг чорукту хевээр арттырары болгаш күштелдирери ажыктыг деп ККП-ниҥ удуртукчулары санап турар-дыр деп бодал турустуҥуп келир-дир. Олар болза Совет Эвилели өнчүк-чөнгээлиг чоруктарга өнчүк-чөнгээ-биле харыылаар, империализминиҥ лагеринде «калчаалыгларның» кордап турар ол кажаралашкыннарынга киирер ужурлуг, өнчүк-чөнгээлиг болгаш агрессчи чорукка чаржырынче империалистериҥ кыйгырыын, тодаргайлааргa- тайбынны хандырары дээш эвес, а дайынны кыскыры дээш чарыынче кыйгырыгны хүлээп алыр ужурлуг деп бодап турарлар ышкаш-тыр.

Ындыг оруука турары дээрге—тайбынны болгаш улустарыҥ айыыл чок чоруун айыылдың адаанга тургузары-дыр. Улустарыҥ эрге-ажыктарын үнелеп турар коммунистер кажан-даа ындыг орук-биле чорувас.

Тайбың дээш, ажыы-бүрү социал тургузуглуг күрүнелериниҥ тайбың кожа-хелбээ догунналшкынының принциптерин бетандырары дээш демисел империализге удур, оларның белеткеп турар чаа дайыннарынга удур, империалистериҥ колония чурттарда агрессчи үүлгединишкиннериҥе удур, өске чурттарның девискээринде империалистериҥ шериг базаларынга удур, чепсегленишкинни эңдере бүдүрер чорукка удур улустарыҥ демиселиниҥ эң чугула хевирлериниҥ бирээзи болуп турар. Ол демисел болза ажылчын аңгының, бүгү ажылчы чоннарның эрге-ажыын барымдаалап чорудуп турар демиселдир. ынчаарга ол утка-биле алырга—ол дээрге аңгы демиселдир.

Кажан атомнуг болгаш водородтуг бомбаларның дүжүп эгелээрин манавзйн, делегейниҥ чаа дайынының аймылынга удур демиселди калбартыр ужурлуг дээр дугайында Медегледдиҥ түнелдерин бистиҥ партиявыс, бүгү ажы-дунма партиялар сактып чоруур болгаш боттарының ажыл-чорудулазынга ону удуртулга болдуруп турар. Ол демиседи ам дораан, хүн келген тудум-на күштерни улам өстүрүп турган, чорудар херек. Кол чүүл—агрессорларны өй-шаанда кынчыктырбазы, дайынны баш удур болдурбазы, кыптыгып үне бээр арганы анаа бербези болур. Бөгүн тайбың дээш демисежири—ол дээрге аажок улуг серемчилелиг болуру, империализминиҥ политиказын могаг чокка сойгалаар, дайын кыпсыкчыларының чимзенишкиннериҥ болгаш оптуг аргаларын көрүнгүр хайгаараар, дайынче угланышкынны тудуп турар кижилерге удур улустарыҥ ыдыктыг киленизээшкинниҥ көдүрүп үндүрер, тайбынга ынакшылдыг бүгү күштериҥ организастыг чоруун бедидер, тайбынны камгалаары-биле массаларның идепкейлиг хөделишкиниерин сокеэал чокка күштелдирер, чаа дайыннарга сонуургал чок бүгү күрүнелер-биле кады ажылдажылганы быжыглаар дээни ол.

Тайбың болгаш тайбың кожа-хелбээ догунналшкын дээш демисел империализминиҥ фронтузун кошкадып, ооң эң-не агрессчи болуктерин улус массалардан тускайлап, ажылчын аңгының революштуг демиселиниге болгаш улустарыҥ национал-хосталгалыг демиселиниге дузалап турар.

Тайбың болгаш тайбың кожа-хелбээ догунналшкын дээш демисел империализге удур революштуг демисел-биле үндезини-биле шуут холбаалыг. 81 компартияларның боттарының Медеглелиниге бижээни болза: «Капиталистиг чурттарда аңгы демиселиниҥ, колония болгаш хамаарылгалыг чурттарның улустарыҥ национал-хосталгалыг демиселиниҥ калбарарынга таарычалыг аргалар тайбың кожа-хелбээ догунналшкынының байдалдарында тургустунуп турар. Бодунуп ээлчээде революшчу аңгының болгаш национал-хосталгалыг демиселдиҥ чедишкинниери тайбың кожа-хелбээ догунналшкынының быжыгарынга дузалап турар».

Тайбың кожа-хелбээ догунналшкынның байдалынга сөөлгү чылларда пролетариаттың аңгы демиселиниге болгаш национал-хосталга дээш улустарыҥ демиселиниге чаа чугула тинлелгелер чедип алдынган, делегейниҥ революштуг чорудулгазы чедишкинниг хөгжүп турар.

Ооң үжурунда, ажыы-бүрү социал тургузуглуг күрүнелер-биле тайбың кожа-хелбээ догунналшкын дээш демиселдя империализге, колониализге удур, хамаарышпас чорук болгаш социализм дээш революштуг демиселден хоорулдурар чорук. кыдат эштериҥ кылып турары ышкаш- оларны бот-боттарынга удур тургузар чорук. тайбың кожа-хелбээ догунналшкынының принциви хоозун чугаа болдурар, ооң сүүзүниүг утка-шынырын ап октаттар, тайбың болгаш тайбың кожа-хелбээ догунналшкын дээш, империализм-биле шиитпирлиг демиселди херек кырынга тоон көрбес дээни ол болур, ол чорук чүүле империализге ажыктыг болур ийик.

Ажыы-бүрү социал тургузуглуг күрүнелер-биле тайбың кожа-хелбээ догунналшкынны мөлчүжүүлер биле мөлчүттүргенниҥ аразында, дарлакчы болгаш дарлаттырган аңгыларның аразында, ажылчы массалар биле империалистериҥ аразында харылзааларга неитередип турар дээр чергелиг чүвебиле июнь 14-те бодунуҥ чагаазынга ККП ТК коммунистиг партияларга бүрууну онаап турар. Ол дээрге, пролетариаттың капитал-биле аңгы талазы-биле сегиржип алышкыннарын баштап турар, империализмге удур революштуг демиселдя болгаш чөптүг хосталгалыг дайыннарны кезээде деткип турар аҥы-дунма партияларны ёзулуг-ла нүүлдээп болгаш хоозун бодал-дыр.

СЭКП-те болгаш өске-даа аҥы-дунма партияларга удур демиселге оларның барымдаалыг чүүлү эмин эртир кошкак болганындан чүзүн-баазын кажаралашкыннарны ККП-ниҥ удуртукчулары кылыр ужурга таваржып турарлар-дыр. Баштай олар кандыг-даа барымдаа чок, боттарының-на бодап алган чүүлдерин бистиҥ кыадыр мегелеп турганнар, а ооң дараазында ол чүүлдерин сойгалавышаан- бистерни бүрүүдядып, бистербиле демисежип эгелээн. СЭКП болгаш өске-даа аҥы-дунма партиялар революциядан өйтаалап турар, аңгы демиселиниҥ тэйбың кожа-хелбээ догунналшкын-биле солуп турар дээр оларның хоозун бадыткаашкыннары херек кырында чогум-на харын шак ындыг болуп турар. Кажан, бис тайбың кожа-хелбээ догунналшкын дугайын чугаалап турувуста, ол дээрге, капитализм чурттары-биле социалистиг чурттарның күрүнелер аразының харылзааларга неитередип болбас, ону буржуазиязга удур- бодунуҥ аңгы эрге-ажыктары дээш ажылчын аңгының демиселиниге, дарлаттырган улустарыҥ колонизаторларга удур демиселиниге неитередирин болдуруп болбас деп чүве чаягаар-ла билдингир. Идеология талазы-биле тайбың кожа-хелбээ догунналшкынга удур СЭКП шиитпирлиг демисежип турар. Бо болза боттарын марксисчилер-ленинчилер бис деп санап чоруур бүгү кижилериҥ шингээдип алыр ёйү келген, аастан салдыкпас шынныг түүлдер-дир.

III.

Сталинга чүдүүр чоруктуҥ урмунтарынга удур демиселдиҥ дугайында айтырыгның талазы-биле ККП-ниҥ СЭКП болгаш өске-даа марксисчи-ленинчи партиялар-биле аразында шынгыы маргылдаалар бар.

ККП-ниҥ удуртукчулары кижиге чүдүүр чоруктуҥ камгалакчыларының, Сталинниҥ частырыглыг идеяларыныҥ тарадыкчыларының родун боттарынга алганнар. Олар кижиге чүдүүр чоруктуҥ үезинде кедереп турган коруи-чурумнарны, идеологияны болгаш моральды, удуртулганыҥ хевирлерин болгаш аргаларын өске партияларга албадаарын оралдажып турарлар. Ол дээрге чогенчиг роль-дур, алдар-хүндүү-даа ол бербейн турар дээрзин дорт чугаалаалы. Кижиге чүдүүр чоруктуҥ оруунче марксисчи-ленинчилерни- дешпилгелиг кижилерни кым-даа чайгыдырып шыдавас!

Кижиге чүдүүр чоруктуҥ урмунтарынга удур демиселге бистиҥ партиявыстың, ооң эң Н. С. Хрущевка баштаткан Төп Комитединиҥ көргүскени дидим, эрес-маадырлыг болгаш ёзулуг-ла ленинчи принципиалдыг чоруун совет улус, делегейниҥ коммунистиг шинчээшкинни төлептин-биле үнелээн.

Ажылчы чоннарныҥ күчүлүг күжүн бектеп турганнар-бергe бектелгени адырган, совет нинтилелдиҥ хөгжүлдезин дүргедедир дээш бистиҥ партиявыс ону кылган дээрзин бүгүде билир. Улуг Ленининиҥ биске чагааны социализминиҥ идеалдарын, ол идеалдарны хирлендирген хуузунда эрге-чагырганыҥ болгаш туразында ажылаашкынынын хажыдыштыкынарындан арыглаар дээш бистиҥ партиявыс ону кылган. Кижиге чүдүүр чоруккa өмээржилдиг, трагедиялыг ол болуушкуннар кажан-даа катаптавазын, кым-на социализм дээш демисежип турар болдур, олар шуптуу бистиҥ дуржулгавыстан кичээндиргини алыын дээш бистиҥ партия ону кылган.

Марксизм-ленинизмге таарышпас чүүл — кижиге чүдүүр чоруккa болгаш ооң хоралыг уржуктарынга удур демиселди бүгү коммунистиг шинчээшкин шын билген болгаш деткээн. Кыдат удуртукчулар ону ол үезиниде база чүүлдүгзүнүп турганнар, олар СЭКП-ниҥ XX съездизининиҥ удустар аразынга дыка улуг ужур-дузазының дугайын чугаалап турганнар.

Кыдаттың Компартиязының VIII съездизин ажыдып тура, 1956 чылдың сентябрьда эш Мао Цзе-дун мынча деп чугаалаан:

«Совет эштер, совет улус Ленининиҥ айтышкынын ёзугаар кылганнар. Биска хуусаанның дургузунда олар чайынманчак чедишкиннерни чедип алганнар. СЭКП-ниҥ чоокта чаа болган XX съездизинге дыка хөй шын политиктиг айтышкыннарны база ажылдап кылган, партияда четпестерни буруу шаап көрген. Ынчангаш оларныҥ ажылы моон соңгаар кайгамчыктыг улуг хөгжүлдени алыр деп бүзүреп-биле чугаалап болур».

Съездиге эш Лю Шао-циниҥ кылганы ККП ТК-ниҥ политиктиг отчёдунга ол үнелээшкин улам делегеренгей утканы алган:

«Совет Эвилелиниҥ Коммунистиг партиязының бо чылдың февральда болган XX съездизи делегейге ужур-дузалыг эң чугула политиктиг болуушкун болган. Съезд алдыгы беш чылдың моонневишаан, кижи төрелгетенни делегей дайынының халавыче кинр тыртарын кыжаныр турунда, марҥенистер бүгү чер кырынга социализминиҥ тинлелгезин холун суза салып алгаш, маңап олуруп болур бе?

Чок, ынчаар болза ченик амгы негелдезиниҥ мурунга кем-бурууллуу-биле ажыл чок олурганы ол болур ийик.

Чепсегленишкинниҥ бүгү-нинти болгаш бүрүн дүжүрери дээш, яролуг чепсектиҥ шенелдезин сокседыры болгаш ол чепсектиҥ хоруглаары дээш быжыг туруштуг демиселдя кашкаш чылдар дургузунда чорудуп турар болгаш моон соңгаардаа чорулар, улустарыҥ мурнунга боттарының харыысалгазын медереп билир, ёзулуг-ла бүгү марҥенисти-ленинчилер ол шынныг чорукту шагда-ла билгеннер.

Тайбың дээш демисештинаан, чепсегленишкинни бүгү-нинти дүжүреринииҥ лозунун ийип үндүрбүшаан, бистер болза улустарыҥ үндезин эрге-ажыктарын барымдаалап, херек кырында боттуг байдалды барымдаалап турган болгаш бергелерни көрүп турган бис. Империалистер болза, чепсегленишкинни дүжүрер дугайында дугуржулганы үзамыктырар болгаш үзер дээш бүгү-ле күштелдиҥи кылып турарлар—харын, ол чорук оларга ажыктыг болбайн аан. Олар чепсегленишкинни э

ДАШТЫКЫДА

СЭКП ТК-ның ажык чагаазынга холбаштыр

ДЕЛИ. (СЭТА). СЭКП ТК-ның харыы чагаазын Делиниң парлалгазы калбаа-биле тайылбырлап турар. Термоядролуг дайынны баш удур болдурбас сорулга-биле улустарның демиселин организастаары болгаш баштаары коммунистерниң төөгүлүг сорулгазы болур деп чагаада бижээн сөстерни «Стейтсмен» солун тускайлап турар. «Быжыг тайбынның магадылалы болур чепсегленишкинниң бүгү-ниити болгаш бүрүн дужурериинче чүткүлдүг кыйгырыг СЭКП ТК-ның чагаазында бижиттинген» деп «Хиндустан таймс» демдеглээн. «Таймс оф Индиа» солуннуң айтып турары болза, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкинниң быжыглаарынче угланган күженишкиннерни Совет Эвилели могаг чокка салып келген.

ПАРИЖ. (СЭТА). Парижтиң бүгү солуннары СЭКП ТК-ның ажык чагаазын парлап үндүрүп база тайылбырлап турар. «Юманите» солуннуң тускай корреспондентизи Жан Канапа ол чагааның «онза чугула ужур-дузазын» демдеглээн. «Бистиң үениң бүгү кол айтырыгларының талазы-биле 1957 болгаш 1960 чылдарда Москва Чөвүлел хуралдарының документилеринде тодараткаңы ышкаш, делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң кол шугуму — кара чаңгыс шын шугум болуп турарын ол чагаа көргүзүп турар» деп, Жан Канапа бижээн. «Юманитениң» даштыкы политиктиг тайылбырлакчызы Ив Морону, июнь 14-те КБП ТК-зының чагаазын тайылбырлавышаан, демдеглеп турары болза: «Чүгле СЭКП-ниң адынга эвес, харын база өске-даа партияларның адынга, оон иштинде бистиң партиявыска удур болдуруп болбас ужурлуг халдаашкыннар ол чагаада бижиттинген болгаш нүгүлдүг бодалдар ында долган».

ОСЛО. (СЭТА). Партия организацияларынга, Совет Эвилелиниң бүгү коммунистеринге СЭКП ТК-ның ажык чагаазы бүгү солуннарның кичээнгейиниң төвүнде тургустунган. Солуннар чагааның допчуларын кескү черлеринге парлап, боттарының тайылбырларын бижип турар.

Делегей политиказынга принциптиг ужур-дузалыг эң чугула чүүлдерни: дайынның болгаш тайбынның, тайбың кожа-хелбээ дугуннаашкынның айтырыгларын болгаш өске-даа айтырыгларны солуннар улуг ужуктер-биле тускайлап бижип турар.

Парлалганың арыннарында

Партия организацияларынга, Совет Эвилелиниң бүгү коммунистеринге СЭКП ТК-ның ажык чагаазы даштыкы парлалганың тайылбырлакчыларының база бир чугула темазы болуп турар. Кыдаттың Коммунистиг партиязы биле Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының аразында чөрүлдээлерни ханыладырынга буржуазия кордалын салып турар деп чүве империалистиг буржуазияның чамдык органнарының бижээн чүүлдеринден билдинип турар.

Нью-Йорктуң, Лондоннуң, Парижтиң болгаш Барыын Германияның солуннары ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруур дугайында айтырыгның талазы-биле Москвага болур санал-оналдаларның солчулгазынга онза кичээнгейни көрүндүрүп турар. Ол болуушкунну өске-даа дыка хөй чурттарның парлалгазы хайныышкынныг тайылбырлап турар.

Барыын таланың парлалгазының хайгааракчыларының чүүлдеринде бо теманың талазы-биле бүзүрелдиг үннер дыңналып турар. Санал-оналдарның перспективаларының дугайында Москвада бодунуң корреспондентизиниң дыңнадыының эгезинге «Нью-Йорк геральд трибюн» деп солуннуң бижип турары болза: Совет Эвилели «идегелдиг холду сунган». Бир эвес бүгү ядролуг шенелделерни соксадыр дугайында дугуржуушкун чедип алдынмаза-даа, агаарга, космоска, суг иштинге шенелделерни хоруурун баш бурунгаар көрүп турар чамдык кезик дугуржулга чедип алдына бээр боор деп идегелди лондон солуннарының хөй нуруузу редакция чүүлдеринге илергейлеп турар.

Санал-оналдарның солчулгазы бүгү делегейниң байдалынга ниитизи-биле улуг салдарны чедирип база Чөөн болгаш Барыын чүктүң аразында соок дайынның чавырлырынга чедирип болур боор деп, Японияның «Санкэй симбун» солуну бодап турар.

Будапешттиң «Хетфеи Хирек» солуну Янош Кадар баштаан венгр партия-чазак төлээлериниң Узбекистанда чоруп турар дугайында тодаргай отчётту парлап, Узбекистанның удуртукчу ажылдакчыларының болгаш чонунуң венгр аалчыларны изиг-биле уткуп ап турарын бижип турар.

(СЭТА).

Июль 22 — Польшаның катап тургустунганының хүнү

Польша Улус Республиканың төвү—Варшава чыл бүрү чаагайжып орар. Ийиги делегей дайынының үезинде 85 хуузу үрегдеттирген Варшава бодунга таварышкан когаралды чүгле дуглап алган эвес, харын оон-даа артык чараш кылдыр өзүп сайзыраан.

Номчукчунуң моон көөр бажыңнары улустуң эрге-чагыргазының үезинде туттунган.

Фото ЦАФ-СЭТА-ның.

ВДР-ниң даштыкы херектер министерствозунуң медеглели

ХАНОЙ. (СЭТА). Америк империалистерниң Мурнуу Вьетнамда өскүдүп үндүрген дайынын чок кылыр болгаш Вьетнам талазы-биле Женева дугуржулгаларын ылаптыг күүседириин хандырар дээш, болдунар бүгүле хемчеглерни алырын 1954 чылдың Женева чөвүлел хуралының эдеринчи даргаларындан болгаш кирижикчилеринден база Вьетнамга хайгааараашкын болгаш контроль талазы-биле делегей комиссиязында кирип турар чурттардан Вьетнамның Демократтыг Республиказының чазаа дилээн деп, ВДР-ниң даштыкы херектер министерствозунуң ында парлап үндүрген медеглелинде чугаалап турар.

АКШ-тың дайынзырактарының Мурнуу Вьетнамда үүлгедиглерин буруу шаварынче, оон америк шериглерни үндүрерин чедип алырынче улустарны болгаш чазактарны Вьетнамның Демократтыг Республиказының чазаа кыйгырып турар. ВДР-ниң чазаан ап көөр болза, Женева дугуржулгаларынга үндезилээш, чуртту тайбын каттыштырары дээш ол моон соңгаар-даа шиитпирлиг демисежип апаар деп, медеглелде онзалап демдеглеп турар.

Даштыкыдан допчу медээлер

★ «Эр Оазис» деп, француз ужар чүүл компаниязын алжир чазак национализастаан. Брейка хоорайда, Константинаның районунда электростанцияны национализастаар дугайын Алжир Республиканың премьер-министри Бен Белла базала чарлаан. Ол электростанция амга чедир-ле даштыкы контрольдуң адаанга туруп келген.

★ БАР-га албанның аян-чоруун кылып чедип келген, Чаан сөөктүг эриктиң Республиказының президентизи Уфуэ-Буанье биле президент Насер олар дипломаттыг төлээлекчилерни болгаш садыг төлээлерин солчуруп дугурушкан.

★ 200.000 кижи санныг «хамаатыкамгалал корпузун» тургузар дугайында хоойлу төлевилелин ГФР-ниң камгалалының федералдыг чөвүлели бадылаан. Хоойлу төлевилелин ёзугаар алырга, «хамаатыкамгалал корпузун» милиция отрядтары хевирлиг кылдыр организастаан турар ужурлуг. Аңаа албан эрттирерлер үш ай хуусаалыг шериг өөредилгезин эртер. Шериг чепсээн бажыңынга аккаар эргени оларга берген турар.

★ «Майдзи Когио» деп япон хөмүр даш компаниязының «Хараяма» деп шахтазынга ойлуп дужуушкун болган. 2.000 метр ханы чер иштинге турган ажылчыннарны оюлган довурак дуй база берген. Дөрт шахтёрлар өлген.

★ Любек хоорайның (ГФР) кудумчузунга спорт самолёду кээп душкен. Бир ужудукчу өлген, өске бирээзи аар балыгланган.

(СЭТА).

Ажыл-агыйны эки органистаза чогуур

Бо чылдың бирги чартында сүт бүдүрериниң планын Бии-Хем район күүсетпээн. Мында ону беш ажыл-агыйларның чүгле ийизи күүсеткен. Районда сүт саалдазының чавызын оът-сигенниң багай үнгени-биле тайылбырлап турар. Ону ооң-биле шынзыктырары черле берге. Оон кол чылдагааны болза, малды багай кыштаглатканының соонда, инектерни чазын немелде чем-биле чемгербейн келгенинде, сүт-бараан фермаларынга күш-ажылды багай организастаанында.

Районнуң удуртукчулары «Тиилелге» колхозту эки чижекке киирип турарлар. А херек кырында байдалды анализтеп көре бээрге, мында ажыл-херек эки эвес чорууп турар. Партком ажылдакчылары ажылдың чүгле чаңгыс талазын—сүт саалдазының планының күүселдезин көрүп турар. Ол планның күүсеттингени шын. Бир эвес күш-ажылды эки организастаан турган болза, ол ажыл-агый бо чылын эрткен чылдагы деңнелден хөй сүттү курунеге садып болур турган ийик.

Колхозта сүт бүдүрерин көвүдедириниң курлавырлары ам-даа четпес ажыглаттынып турар. Чоокта чаа колхоз даргазы эш Н. Кононенко-биле мындыг ажык чугаалажыышкын болган:

—Никифор Петрович, инектеривис шоолуг-ла сүт немевейн турлар ийин, моң. Оларга концентраттыг чемнер бээри чугула-дыр — деп, саанчы эш Глушкова чугаалаан.

— Силер чогум черле чүү чүвеге таарзынмайн тур силер, Пелагея? Шаңда концентрат хөй болгай. Саалда дугайында хомудал турбас. Сүт садар талазы-биле районда бир дугаар санашкан болгай бис—деп, колхоз даргазы саанчыны элээн-не шыңгыыраткан.

— Ийе, электросаалданы эдип алган болзувусса. Хол-биле үр саап, инектерни оларже үр чорутпайн турар-дыр бис—деп, Пелагея Михайловна база катап бадыткаан.

— Хей чүве чугаалап тур силер. Электросаалдадан боттарыңар ойталадыңар чоп—деп, эш Кононенко чугаалаарга, ону комсомол организациязының секретары Александра Жулева деткээн. Оларның ол чугаазы топ ферманың саанчыларының эпчоксунуушкунун болдурган. Бир эвес колхоз даргазы-биле комсомол организациязының секретарының чугаазын барымдаалаар чүве болза, сүт-бараан фермазында четпестер дугайында чүгле саанчылар буруулуг, а артельдиң баштаар черниң кежигүннери буруу чок боор ышкаш чүл?

Мындыг янзылыг бодал Бии-Хемниң партком ажылдакчыларындан база үнүп турар.—Ол ферма комсомолчу-аныяктарның болгай. Коммунистиг күш-ажылдыы дээш ол демисежип турар. Көргүзүү-даа бедик, механизациязы-даа багай эвес ферма болгай—деп, партком секретарының оралакчызы эш Өпеш чугаалап орар.

Мону барымдаалаарга, «Тиилелге» колхозтуң төп сүт-бараан фермазы үлегерин алыр, дуржулгазын өөренир ферма апаар. Ынчаарга херек кырында ында өөренип алыр чүве чок. Коммунистиг күш-ажыл коллективи деп ат дээш демиселдиң, социалистиг чарышты организастаанының дугайында моон эки чижек билип алыры берге. Саанчылар боттарының социалистиг хүлээлгезин, чыл эгезинден бээр чеже килограмм сүт сагганын билбес. Фермада социалистиг чарыштың чоруп турарының кескү демдектери чок. Социалистиг хүлээлгелер стендизи дериттинмээн. «Эң эки саанчыга», «Эң эки бызаа ажаакчызынга» деп самбыра довурак-доозун апарган тургулаар, фермада шагда-ла ажылдавайн баргылаан кижилерниң аттарын ол самбырада бижип каан хевээр. Кызыл булунда ёзулуг культурлуг корум-чурум тургустунмаан. Комсомол организациязының секретары Александра Жулева ооң ажылын, иштики корум-чыскаалын экижидеринче сагыш салбайн турар.

Фермада комсомолчулар болгаш аныяктар дугайында чугаалаар чүве барык-ла чок. Олар ында эвээш, комсомол организациязының секретары арай деп-ле ийи комсомолчунуң адын адаан.

— Бир аныяк саанчывыс ол-дур — дээш, эш Жулева саанчы А. Ф. Дулисоваже айытты.

— Ол чүү дээрин ол боор Саша, мен ам дөртен харлыг-ла болгай мен—деп, ол кайгай берген.

Бо фермада ажыл дыка четпес. Электросаалданы ажыглавайн турар. Колхозта көжүп чоруур электросаалда аппарады ажылдавастаандан бээр үр апарган. «Инектерни агрегатче келдирери дыка берге» деп, колхозтуң удуртукчулары тайылбырлап турар. Ынчаарга «Кызыл тараачын» колхозтуң Туран фермазында инектерни электросаалдага канчаар чаңчыктырып алганын бо колхозтуң удуртукчулары сонуургап көөрүн сагынмаан-даа. Ол колхозтарның төп сүт-бараан фермаларында саар инектерниң саны барык-ла дөмей хиренде, а «Тиилелгеде» 17, «Кызыл тараачында» чүгле 5 саанчы ажылдап турар. Ол колхозтарның курлавырларны ажыглап, күш-ажылды организастаарын экижидип турарында ындыг улуг ылгалдар бар-дыр.

«Өөк» совхозта байдал база-ла эки эвес. Күш-ажылды багай организастап турарының түңнелинде, бо совхоз күрүнеге сүт садар талазы-биле районнуң өске ажыл-агыйларындан дыка хожудаан.

— Эрткен чылдың бо үези-биле деңнээрге, бо чылын сагган сүдүвүс ооң чартыы хире боор турар — деп, Чкаловка сүт-бараан фермазында зоотехник эш А. Е. Бологова чугаалап турар.

— Ынчанмайн канчаар, электросаалданы ажыглавайн турар-дыр бис — деп, ферма ажылдакчызы эш Н. М. Кандынцева бо чугаага каттыжып келген.

Ферма ажылдакчыларының ол хомудалы черле чөптүг. Мында электросаалда аппарадын ажыглалга киирген болза-даа, ону эчизинге чедир эки тургуспаан. Сөөлгү үеде 18 аппараттың чүгле кезии ажылдаан. Аңаа 280 инекти саар ужурлуг. Ынчангаш инек саалдазы 5—6 шак иштинде узамдыгып, хүн-дүнде инектерни одарладырының үе-шагы дыка кызырлып турар. Совхозта оон ыңай ийи электросаалда агрегаттары мастерская девискээринде чыткылаар. Оларны ажыглалга киирериниң дугайын кол инженер эш Калинин-даа, механик эш Черноусов-даа, кол зоотехник эш Сметанина-даа сагынмайн турарлар.

Ол бүгүнү партия организациязы эскерип көөр, ажыл-агыйжы эвес чоруктуң-биле демисежир ужурлуг. Ол ындыг болбайн турар. Социалистиг чарышты организастаарын «Тиилелге» колхозта ышкаш бо совхозта база кым-даа сонуургавайн турар. Заботиннерниң өг-бүлезиниң дугайында плакат бар, а оларның мурнакчы дуржулгазының дугайын кым-даа билбес. Зоотехник эш Бологова оларның дуржулгазының дугайында номну тып алырын, ынчангаш саанчыларга номчуп бээрин чүгле ам чаа бодап турар.

Сүт саалдазын механизастаарын «Искра» колхоз база-ла чугулалап көрбейн турар. Төп сүт-бараан фермазында электросаалда агрегады шагда-ла ажылдавастаан, а инектерни хол-биле саап турар. Ол ажылга 30 ажыг саанчыны тудуп турар. Продукцияның бот-үнезин чиигедир дугайында айтырыгны бо ажыл-агыйлар бодавайн турар. Чаңгыстың хемчээлинге бот-үне кайы хире болуп турарын фермаларда кым-даа билбес. Ону чүгле чыл төнчүзүнде эвес, а ай санында билип ап болурла болгай.

Ажыл-агыйжы эвес чорукту болдурбас, күш-ажылды организастаарын экижидер талазы-биле мында ады үнүп турар ажыл-агыйларның удуртукчулары ажылдап, боттуг хемчеглерни алза чогуур.

Н. ЧЕРНЫШЕВ.

ХОВУ ТУРЛААНДА

Шагаан-Арыг хоорайдан Кызылче углаан машина оруунуң солагай талазында ногаарарган тараалар аразында бедик, ырактан-на көстүп турар бажың бар. Шагаан-Арыгның № 1 болгаш № 2 школаларының өөреникчилериниң хову ажылдарының талазы-биле практика эрттирериниң тускай участогу мында. Ийи школаның 9 — 10 классчылары ээлчег ёзугаар бүгү чай дургузунда ажылдап, тараан культураларны ажаап өстүрер ажылдарны бүрүнү-биле кылып турарлар. Бо чылын өөреникчилер 37 га бобуну, 27 га кызыл-тасты, 26 га кукурузаны болгаш 500 дөс помидорну тарып алганнар. Бо хүннерге чедир олар тарыттынган культураларның аразын сайзырадып, бок үнүштерни аштаарын үш удаа чоруткан.

Частан эгелээш, июльдуң эгезинге чедир бирги бөлүк ажылдап эрттирген болгаш ам ийиги бөлүктүң өөреникчилери ажылдап кирипкен. Баштайгы бөлүк өөреникчилерниң аразында бирги школадан Надя Пархоменко, Толя Черногодов, Алеша Куприков, ийиги школадан Ондар Попушка, Санчы Начин-оол, Шура Дакыр-оол, Шура Седен онза эки ажылдап, өөредилге-биле практиканы холбаштырар талазы-биле өске өөрүнге үлегерин көргүскеннер.

Өөреникчилер школага трактор, кедээ ажыл-агый машиналарын теория кырынга өөренип эрткен болза, маңаа келгеш, практика кырынга башкарарын болгаш оларның-биле чогум канчаар ажылдаарын механизатор Николай Цыбинниң баштаалгазы-биле шиңгээдип алганнар. Амгы үеде барык шупту оолдар, уруглар тракторну хостуг-биле башкарып, өске кижиниң дузазы чокка ажылдап турар апарганнар. Бо талазы-биле «Улуг-Хая» совхозтуң дирекциязы өөреникчилерге бир «ДТ-54», бир «Беларусь» тракторларны, бир «СК-3» деп комбайнны бүгү кожуг херекселдери-биле кады бергеш, дуржулгалыг механизаторну быжыглааны черле өөрүнчүг.

Школаларның өөредилге-дуржулга участогу бо чылын чаа бээр кожуртүнген болгаш мында чаа тудуг, оран-сүүр белеткээн. 3 комнаталарның иштин малгаштап, чугайлаан, арыг-шевер, оруннарны чоорганнар-биле чурум-чыскаалдыг, аянныг кылдыр эдип каан, ханаларда чуруктарны аскылаан. Столоваяда чемни ээлчег ёзугаар боттары кылып турар. Комнаталарда болгаш столовояда бүгү чурумнарны сагып турган, электри чырыын киирген.

Баштайгы үеде маңаа суг алыр чер чок болганының ужурунда элээн бергелер туруп, 4—5 километр черде Улуг-Хемден суглап турган. Ынчалза-даа оларның чоогунга ажылдап турган даг экспедициязының ажылдакчылары кудукту казып бергеннер. Ам ол кудук арыг суг-биле оларның бүгү херегцелдерин хандырып турар болган.

Өөреникчилерниң ажылын мында башкылар Грудинин, Кувискаал олар багай эвес удуртуп турарлар. Өөреникчилер боттарының холдары-биле кылган ажыл бүрүзүнге чоргаарап, улам эки ажылдаарынче чүткүлдүглер.

Кылдынган бар чүүлдер-биле кады, чамдык чедир кылдынмаан болгаш база четпес чүүлдерни демдеглээри чугула. Эрткен чылдарда совхоз дирекциязы ортулукта кара хөрзүннүг, эки участокту школага берген турган болгаш бүгү культураларның дүжүдү тергиин эки турган. Ам бо чылын доктаамал турары-биле берген чери элезинниг хавак кыры, органиктиг болгаш минералдыг хөй чемишчидилгелер чокта маңаа эки дүжүт чедип ап болбас чер. Ижер суг безин берге, ховуга үргүлчү сугарылга херегтээр ногаалар болгаш өске-даа культураларны канчап өстүрерил?

Оон ыңай чүгле ажылдаарынга таарыштыр хүн чурумун тургусканы-биле кызыгаарланып, уругларның угаан-бодалының, культуразының негелдезин хандырарынче сагыш салбас болза шын эвес. Бистер оларны коммунистиг ёзуга бүгү тала-биле өөредир, кижизидер сорулгалыг бис. Мында кино көргүспес, хостуг үелерде уран чүүл бөлгүмүн организаставайн, спортчу маргылдааларны чорутпайн турары харааданчыг. Бар четпестерни эткеш, бо өөредилге-дуржулга участогун ёзулуг өөредилгениң төвү болдурары чугула. Ону кылырынга четчир күштер-даа, аргалар-даа бар.

В. БЫШТАК-ООЛ.

КҮШ-КУЛЬТУРА БОЛГАШ СПОРТ

СЕСТИҢ МАРГЫЛДААЗЫ

ЛОС-АНЖЕЛОС. (СЭТА). Сестиң маргылдаазынга тергиидеп турган аргентин гроссмейстер М. Найдорф бирги аштырыышкынга таварышкан. Оюннуң баштайгы чартыы дооступ турда, чедиги салыгда ол уттурган. П. Бенко-биле (АКШ) салыгга кара-биле ойнап олурган Найдорф эрги индий камгалалынга тоску көште-ле бодунуң оолдарының тудушкаан кошкаткаш, ноян талазынга ондактыг көштерин кылып эгелээн. Демисел кидин түлүк турда, ол байдалды Бенко эки-биле ажыглапкан. Ол, ажык шугумга ийи тергезин каттапкан болгаш ноянче шуут атакалааш, 28-ки көште тиилелгени чедип алган.

Оюнуң өске бир тергиидекчизи — югослав гроссмейстер С. Глигорич П. Керес-биле «ондактыг» салыгга меңди-чаагай үнген. Оларның аразынга ужуражыышкын 35-ки көште хайым болуп доозулган.

Т. Петросян биле С. Решевскийниң (АКШ), О. Панно-биле (Аргентина) Ф. Олафссонның (Исландия) салыышкыннары база-ла хайым түңнелдиг болган.

Чеди салыгларның соонда киржикчилерниң байдалы мындыг:

С. Глигорич — 4,5 санныг, П. Керес биле М. Найдорф — 4 — 4 саннарлыг, Т. Петросян, Ф. Олафссон болгаш С. Решевский — 3,5 саннарлыг, П. Бенко биле О. Панно — 2,5 саннарлыг.

Сески салыг июль 16-да болган, Аңаа Петросян — Керес, Глигорич — Олафссон, Панно — Найдорф, Бенко — Решевский ужурашкан.

Рекордчу „квартет“

Москва спартакиадазынга киришкеш, ССРЭ-ниң шилиилек командазы — Р. Лаце, В. Масловская, М. Иткина, Г. Попова олар 4×200 метрге эстафета чарыжынга чаа делегей рекордун тургускан. Эң тергиин «квартет» эстафета мяжын 1 минута 35,1 секундада чедирип келген. Делегейниң дөрт чаа рекордсменнери — ССРЭ биле АКШ-тың ам болур деп турар чиик атлетика маргылдаазының киржикчилери.

Мурнундагы рекордту ГДР-ниң спортсмен кыстары 1958 чылда тургускан болгаш 1 минута 36 секунда болуп турган.

(СЭТА).

Ча адарынга чемпионнар

Спорттуң «Динамо» ниитилелиниң ча адыкчыларының тренери эш В. Косарев национал спорттуң үшкү республика спартакиадазынга эки түңнелдиг киржир дээш бодунуң командазының составынга белеткелди ай бурунгаар эки чоруткан.

Херээженнерниң болгаш уругларның аразынга ча адарынга Кызылдың № 11 школазының тоску клазының өөреникчизи, комсомолчу Надя Чупинаны шилип алган. Чаны канчаар шын тудуп алгаш, караны чазыг чок дегзи адарының талазы-биле тренерниң өөреткен арга-сумелерин ол сундулуг шиңгээдип ап, тренерниң макталын белеткелдиң баштайгы хүннеринден эгелеп алган. Ынчангаш ча адыкчызы аныяк уругнуң дүрген мергежип, өзүп олурарынга эш В. Косаревтиң сеткили өөрээн.

Чоокта чаа болуп эрткен национал спорттуң үшкү республика спартакиадазынга чедишкиннииг киржип, командазын тиилелгеге чедиреринге улуг рольду Н. Чупина ойнаан. Ол 20 болгаш 30 метр черге херээженнерниң болгаш уругларның аразынга болган маргылдаага тиилээн. Ынчангаш кызымаккай эки белеткелдиң түңнелинде 1963 чылда херээженнерниң болгаш уругларның аразынга бир дугаар-ла чоруткан ча адарының талазы-биле спартакиаданың чемпиону болган.

Надя Чупина чүгле эки ча адыкчызы эвес, баскетбол ойнаар талазы-биле Кызыл хоорайның чыынды командазының эки ойнакчызы болуп турар.

«Спартак» эки тура-ниитилелиниң аныяк спортчузу, Кызылдың № 11 школазының онгу клазының өөреникчизи Коля Бушуев ча адарының талазы-биле ам ийи чыл улаштыр республика чемпиону болуп турар.

Н. Бушуевтиң спортчу чедиишкиннери моон соңгаар-даа көрүкчүлерниң макталын чедип алыр дээрзи чигзиниг чок.

Чуруктарда: үстүнде — Н. Бушуев, адаанда — Н. Чупина.

А. КУМАЯК.

Редакторнуң оралакчызы Д. О. БЕГЗИ.

ЛОТЕРЕЯ БИЛЕТТЕРИН САДЫП АЛЫҢАР

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын ёзугаар 1963 чылдың акша-бараан лотереязының ийи немелде үндүрүлгезин тараткан.

Моон-биле холбаштыр, дөрткү үндүрүлгениң акша-бараан лотереязының билеттериниң талазы-биле тиражты чорударының хуусаазын 1963 чылдың сентябрь 8-тен август 5-че шилчиткен.

1963 чылдың ийиги чартында лотерея талазы-биле тираж ай бүрүзүнде, ылавылаарга, август 5-те, сентябрь 8-те, октябрь 7-де, ноябрь 12-де болгаш декабрь 22-де болур.

Акша-бараан лотереязының биледин 30 көпеек-биле садып алгаш, «Москвич» деп автомобильди, «Планета» деп мотоциклди, соодукчуну, пианинону, хевисти болгаш өске-даа үнелиг эт чүүлдерин ойнап ап болур.

Хамаатылар! Лотерея билеттерин садып алырын утпаңар!

ТЫВА АССР-НИҢ АЖААЛГА КАССАЛАРЫНЫҢ ЭРГЕЛЕЛИ.

КИНОТЕАТРЛАРГА

БӨГҮН

«НАПЫРАЛ»: «Чалгыннарда сылдыстар» 10, 12, 2, «Ол бурган хүнүнүң бүдүүзүнде болган» 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Уругларга программалар 10, «Берге аас-кежии» 1.15, 3.15, «Дээрбечи маңгыстар» 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Хааның «өршээли» 2.30, 4.30, 8.30, «Мистер Питкин вайзының тыылында» 6.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Бодун барып алыр чагаа» 3.15, 5.15, 9.15, «Мээң чурттап турар бажыңым» 1.15, 7.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Коллеги» 5, 7, 9 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24—63, редакторнуң оралакчызының болгаш харысалгалыг дежурныйның 35—24, пропаганда килдизиниң 23—54, харысалгалыг секретарьның 23—35, колхоз ажыл-агый килдизиниң 25—38, партийжи амыдырал килдизиниң 37—13, иштики информация килдизиниң 20—60, чагаа болгаш совет тургузуг килдистериниң 21—27, үлетпүр болгаш транспорт база культура амыдырал килдистериниң 22—64, бухгалтерияның 31—75, корректорларның 21—47. Солун келбейн барганда 32—75 телефонче долгаар.

ТС — 01285 Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. ИЮЛЬ 19 ПЯТНИЦА № 170 (5574).

Өртээ 2 көп.

Совет Эвилелиниң бүгү ажылчы чоннары бодунуң төрээн Коммунистиг партиязын болгаш оон Ленинчи Төп Комитедин долгандыр улам сырый каттыжар, боттарының бүгү энергиязын коммунизм тургузуушкунунуң өндүр улуг программазын боттандырарынче угландырар.

(СЭКП ТК-НЫҢ АЖЫК ЧАГААЗЫНДАН)

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң

АЖЫК ЧАГААЗЫ

Совет Эвилелиниң партия организацияларынга, бүгү коммунистеринге

IV.

Чөрүлдээлерниң төвүнде тургустунган дараазында улуг айтырыг болза капитализм чурттарында ажылчын ангының революстуг демиселиниң болгаш национал-хосталгалыг демиселдиң оруктарының болгаш арга-методтарының дугайында бүгү кижи төрелгетенниң социализмче шилчип кирериниң оруктарының дугайында айтырыг-дыр.

Бо айтырыгның талазы-биле чөрүлдээ кыдат эштерниң көргүзүп турарындан мынчаар көстүр-дүр: бир тала, ылавылаарга олар боттары, делегей революциязы дээш туржуп турар, ынчаарга өске тала—СЭКП, марксисчи-ленинчи партиялар — революция дугайын уттупкан, харын оон «көргүзүп турар» болгаш революстуг демиселдиң орнунга тайбың, социалистиг чурттарның ажыл-агыйжы хөгжүлдези, оларның улустарының чаагай байдалын бедидери ышкаш, капиталистиг чурттарның ажылчы чоннарының демократтыг эргелери болгаш амыдыралчы эрге-ажыктары дээш демисел ышкаш, ёзулуг революсчуга «төлептиг эвес» ындыг чүүлдерниң дугайында сагыш салып турар.

Ындыг болза-даа херек кырында КБП-ниң үзел-бодалдары-биле делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң үзел-бодалдарының аразында оон мырынай сыр өске ылгал туруп турар: бирээзи, ылавылаарга, КБП-ниң удуртукчулары херектиг, херек чок-даа бол, чүзүн-баазын чылдак-биле делегей революциязының дугайын чугаалап а чамдыкта чылдак чокка-даа «революсчу» хоозун сөстер-биле мактанып турар, ындыг туруна өскелери—кыдат эштерниң шүгүмчүлеп турары демгилери—революция дугайында айтырыгны бүгү шыңгыызы-биле көрүп турар болгаш хоозун сөстерни чугаалаарының орнунга, социализмниң тиилелгезиниң үениң байдалдарынга эң-не шын болгаш дүгжүп турар оруктарын тывары-биле чүткүвүшаан, кызымаккай ажылдап, национал хамаарышпас чорук, демократия болгаш социализм дээш шуургу демиселди чорудуп турар.

Ангы үениң революстуг шимчээшкининиң айтырыгларының талазы-биле кыдат эштерниң кол-кол үзел-бодалдарын көрүп көрээлиңер.

«Делегей революциязын» өөскүдер түве болганда тайбың дээш демисежирин соксадыр, тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынының болгаш тайбың экономиктиг чарыштың политиказындан, капитализм чурттарында ажылчы чоннарның амыдыралчы эрге-ажыктары болгаш демократтыг чаартылгалар дээш демиселден ойталаар деп айтыышкын социализмче чурттарның болгаш улустарның шилчип кирерингe дузалаар бе? Социализм чурттарының коммунистери тайбың дээш демисежип база тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынының политиказын чорутпушаан, чүгле боттарының дугайын бодап турар болгаш капиталдың чурттарында ангы талазы-биле боттарының акы-дуңмаларының дугайын уттупкан хээри шын бе?

Тайбың дээш термоядролуг дайынга удур ангы үедеги демиселдиң ужур-утказын билип алган кижи бүрүзү, совет коммунистер, социалистиг өске-даа чурттарның акы-дуңма партиялары капиталистиг чурттарның ажылчын ангызынга, ажылчы чоннарынга үнелеп четпес дузаламчыны боттарының тайбың политиказы-биле көргүзүп турар деп чүвени билип турар. Чаңгыс ол безин бистиң бүгү политикавысты бадыткап турзажок, мында херектиң ужуру чүгле ядролуг дайынның баш удур болдурбазында—ажылчын ангыны, бүдүн чурттарның болгаш харын диптерниң улустарын өлүмден камгалап алырында дээни ол эвес.

Херектиң ужуру чүдел дизе, ындыг политика—ангы талазы-биле кол эчис сорулгаларны чедип алырынга делегейниң революстуг ажылчын шимчээшкининге дузалаар дээре арга болуп турарында. Социализмниң чурттары боттарының чаалап алганы тайбыңының байдалдарында ажыл-агыйның хөгжүлдезинге кайгамчык чедиишкиннерни чедип ап, эртемге болгаш техникага улам чаа-чаа тиилелгелерни чедип ап, кижилерниң амыдыралының болгаш күш-ажылының байдалдарын соксаал чокка экижидип, социалистиг демократияны хөгжүдүп база сайзырангайжыдып турары ажылчын ангының демиселинге аажок улуг салыышкын болбас деп бе?

Капиталистиг чуртта ажылчын бүрүзү ол чедиишкиннерни болгаш тиилелгелерни көргеш, мынчаар чугаалаар апаар: «Социализм капитализмден бодунуң артык чоруун херек кырынга көргүзүп турар-дыр. Ол тургузуг дээш демисежип болур-дур». Ангы байдалдарда социализм кижилерниң сагыш-сеткилин болгаш угаан-бодалын чүгле номнарны дамчыштыр эвес, харын база хамыктың мурнунга бодунуң ажыл-херектери-биле бодунуң дириг үлегер-чижээ-биле чаалап ап турар.

Бистиң үевистиң кол ылгалдыг шынары чүдел дизе, делегейниң социалистиг системазының кижи ниитилелиниң хөгжүлдезиниң шиитпирлиг фактору болуп бар чыдарында деп. 1960 чылдың Медеглели көрүп турар. Чөвүлел хуралга киришкен бүгү коммунистиг партиялар ангы үениң төвүнде делегейниң ажылчын ангызы болгаш оон тургусканы—делегейниң социалистиг системазы туруп турар деп, ниити түңнелди чаңгыс аай кылган.

Революстуг шимчээшкинниң өске-даа бүгү айтырыгларының шиитпирлеттинери социализмниң делегей системазының быжыгарындан аажок улуг хире-черге-биле хамааржыр. Оон ужурунда коммунистиг болгаш ажылчын партиялар «делегей болуушкуннарының чорудулгазынга делегейге ролю болгаш салдары чыя келген тудуун-на өзүп турар, улустарның улуг социалистиг кады ажылдажылгазын могаг чокка быжыглаар» хүлээлгелиг. Бо чугула сорулганы боттандырарын бистиң партиявыс бодунуң дээди интернационалчы хүлээлгези кылдыр көрүп турар.

«...Делегей революциязынга бодувустуң кол дээштиг салдарывысты бодувустуң ажыл-агыйны политикавыс-биле көргүзүп турар бис... Ол херекте демисел бүгү-делегей хемчээлинче шилчээн. Ол сорулганы шиитпирлээр бис—ынчангаш ынчаарда бис делегей хемчээлинге ылавыла болгаш туюлунга чедир уълуп аптар бис» деп В. И. Ленин өөреткен. (Чогаалдары, том 32, арын 413).

Улуг Лениниң чагыын совет коммунистер быжы-биле шиңгээдип алган, ол чагыгны социализмниң өске-даа чурттарының коммунистери сагып чоруур. Ынчанмыжежок В. И. Лениниң шын эвес деп билип апкан ындыг эштер бар апарган ышкажыл.

Ол чүл—экономиктиг чарышка капитализмни тиилээринге социализм чурттарының арталыынга бүзүревес чорук бе? Азы социализм тургузуушкунунуң бергелеринге таварышкаш аймаазыраан, делегейниң революстуг шимчээшкининге кол дээштиг салдарны бодунуң ажыл-агыйжы чедиишкиннери-биле, бодунуң чурттарында социализмниң чедиишкинниг тургузуушкунунуң үлегер-чижээ-биле көргүзер аргазын көрбейн турар кижилерниң туружу ол эвес бе? Олар революцияны өске оруктар-биле, оларга сагындырып турары ышкаш, эң кыска оруктар-биле дүрген-не чедип алырын күзеп турарлар. Ынчалза-даа тиилээн революция бодунуң чедиишкиннерин улустуң күш-ажылы-биле, чүгле күш-ажылы-биле быжыглап база хөгжүдүп шыдаар, капитализмден социализмниң артык күштерлиин көргүзүп шыдаар. Бир эвес харын оон туржук шаандагы шагның уктальшкыны кылдыр кошкак хөгжүлделиг экономиканы алган чурттарга революция боттаныр болза оон чиик эвези-ле шын. Ынчанмыжежок ындыг байдалдарда безин, бир эвес шын удуртулганы боттандырар болза, аажок улуг чедиишкиннерни чедип алыр болгаш капитализмниң мурнунга социализмниң артык күштерлиин бүгү делегейге көргүзүп болур деп чүвени Совет Эвилелиниң болгаш өске-даа хөй-хөй социалистиг чурттарның үлегер-чижээ бүзүрелдиг көргүзүп турар.

Оон ыңай, капиталистиг чурттарның ажылчын ангызының революстуг демиселинге кандыг байдал—тайбыңның болгаш тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынының байдалы азы делегейниң доктаамал дүжүүрлүг чоруунуң болгаш «соок дайынның» байдалы ажыктыг бе?

Бо айтырыгга харыы кандыг-даа чигзиниишкиннерни болдурбайн турар. «Соок дайынның» байдалын империалистиг күрүнелерниң башкарыкчы бөлүктери эрге-чагыргага эң-не калчаараан реакционерлерни болгаш фашист идеологтерни олуртур, демократияны узуткаар, политиктиг партияларга, профэвилелдеринге болгаш ажылчын ангының өске-даа массалыг организацияларынга удур кара туразында үүлгедиглерни кылыр дээш, шовинизмни, дайын калчаараашкынын бужар антикоммунистиг чорукту өөскүдеринге ажыглап турары кымга билдингир эвес боор.

Тайбың дээш коммунистерниң демисели оларның массалар-биле харылзаазын, ат-алдарын болгаш салдарын аажок улуг хемчээл-биле быжыглап турар, а ындыг болганда революцияның политиктиг армиязы деп адап турар бүгү чүүлдерни тургузарынга дузалап турар.

Тайбың болгаш янзы-бүрү социал тургузуглуг күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ догуннаашкыны дээш демисел делегейниң ажылчын ангызының эчис сорулгаларын чедип алыр дээш демиселди канчап-даа моондактавас, башкалавас, а харын ону долу хемчээл биле калбартыр арганы бээр.

Кол чүүлдү: делегей революциязы бөгүн социализмниң делегей системазын быжыглаарын-даа дамчыштыр, капиталистиг чурттарда ажылчыннарның революстуг ангы демиселин-даа дамчыштыр, национал-хосталгалыг шимчээшкинни, Азияның болгаш Африканың чаа хосталган күрүнелериниң политиктиг хамаарышпас чоруун болгаш экономиктиг тускайлап чоруун быжыглаары дээш демиселди-даа дамчыштыр, агрессчи дайынга удур тайбың дээш демиселди-даа дамчыштыр, улус массаларының антимонополистиг демиселин-даа дамчыштыр болгаш өске-даа хөй-хөй, бирээзин өскезинге удурланыштыр салбайн, а каттыштырар, чаңгыс эчис сорулгаже—империализмниң тергиидээшкинин дүжүр октаарынче угландырар ужурлуг оруктар-биле чоруп турар дээрзин кыдат эштер боттары революцияны кылган, дуржулгалыг кижилер билбейн турарынга шынзыгары берге-дир.

Кыдат эштер Францияның, Италияның, АКШ-тың болгаш өске-даа чурттарның компартияларын улуг, биче-даа эвес, оппортунизмге болгаш реформизмге, «парламент кретинизминче» болгаш харын-даа «буржуаз социализмче» чутуп киргенинге чедир улуг туралыы-биле болгаш дорамчылал-биле буруудадып турарлар. Чүге үндезилээш? Революстуг ситуациялар чок турда ону кылып болбас дээрзин кыдат удуртукчулар база билир ужурлуг хирезинде-ле, ол компартиялар пролетар революциязын доп-дораан өөскүдериниң лозунун көдүрбейн турар дээрзинге үндезилеп турар.

Чуртка революсчу ситуация чок турда чепсектиг тура халыышкынның лозунун электен көдүрери—ажылчын ангыны аштырыышкынга таварыштырары ол болур дээрзи билдингир марксисчи-ленинчи бүрүзүнге билдингир. Бо айтырыгны В. И. Лениниң кайы хире улуг кичээнгей-биле көрүп чорааны, революция үндүрериниң үезин шилип алырын кайы хире политиктиг өттүр көрүүшкүн-биле болгаш боттуг байдалды билири-биле көрүп чорааны билдингир болгай. Октябрьның мырынай бүдүүзүнде Ленин октябрь 24-те хөделири ам-даа эрте, а 26-да мырынай орайтай бээр, бүгү чүүлдерни оксунуп болур,—ынчангаш эрге-чагырганы ылавыла 25-те холга алыр херек деп айыткан. Ангы чөрүлдээлериниң изигленишкининиң хире-чергезин, революстуг ситуацияның барын кым тодарадып, хөделиш үнерин үезин шилиирил? Ону чурт бүрүзүнүң чүгле ажылчын ангызы, оон авангарды—марксисчи-ленинчи партия кылып шыдаар.

Бодун ажылчын партия деп адап тура-ла, чүге экономиктиг айтырыглар-биле ажылдап, ажылчын ангыны революстуг сорукка кижизитпес, ону политиктиг демиселге, эрге-чагырганы ээлеп алырынга белеткевес ындыг партияны делегейниң ажылчын ангызының төөгүзү багай деп көргүзүп турар—бо таварылгада ол реформизмниң туружунче чайлаш чок тайып кирер. Ынчалза-даа политиктиг демиселдиң сорулгаларын ажылчын ангының, тараачыннарның, бүгү ажылчы чоннуң экономиктиг байдалын экижидери дээш демиселден хоорук кылдыр салып турар ындыг партия база багай. Ындыг партия массалардан чайлаш чок хоорлур. Ангы демиселиниң бүгү хевирлерин шын ажыглаан, оларны билдилиг холбаштырган болза, чүгле ынчан ам партия ёзулуг революсчу, марксисчи-ленинчи партия болуп, массаларның баштыңчызы болуп, капиталды шүүргедээринче, эрге-чагырганы чаалап алырынче ажылчын ангыны чедиишкинниг эдертип шыдаар.

Социалистиг революцияның тиилелгези дээш оон ыңайгы демиселге үндезин болур антимонополистиг калбак фронтуну тургузарынга идиглиг, капитализм үезинде-ле боттандырып болур болгаш ажылчын ангының, тараачыннарның, чоннуң биче буржуаз кезектериниң амыдырал байдалын чиигедип турар ажылчы чоннуң экономиктиг болгаш социал эрге-ажыктары дээш, демократтыг реформалар дээш демиселди оларның боттарының дорт сорулгазы деп көрүп турарын, тодаргайлаарга, 1960 чылдың Москва Медеглелинде бижээн чогум-на ол чүүлдерни кылып турарын сайзырангай капиталистиг чурттарның хөй-хөй коммунистиг партияларының өлүмнүг кеми ол деп кыдат удуртукчулар көрүп турарлар.

Капитализмниң сайзырангай чурттарының коммунистиг партияларының ангы үеде кылып-ла турар чүүлдериниң шуптузунга удурлангаш, кыдат эштер, ангы демиселиниң мурнуку одуруунда капитал-биле тулчуп турар коммунистер-биле эп-сеткилдиң бөдүүн-даа каттыжыышкынын ол чурттарда боттуг байдалдарны, оларда ажылчын ангының революстуг шимчээшкининиң чорып турар ол онзагай оруктарын билирин-даа илереппээннер. Херек кырында, «революцияның эргежы дээш» чогум-на революцияга чедирер оруктарны олар буруу шаап, компартияларны массадан ангылаарынга, монополияларның тергиидээшкини-биле, капитализм-биле демиселге ажылчын ангының эвилелчилерин оскунарынга чедирер ындыг угланыышкынны дөгеп турарлар.

Ангы-ангы чурттарның социализмче шилчииринин хевирлериниң дугайында айтырыг талазы-биле кыдат эштер делегейниң коммунистиг шимчээшкини-биле база карышканнар.

СЭКП болгаш марксисчи-ленинчи өске-даа партиялар, Москва Чөвүлел хуралдарының документилеринде, СЭКП-ниң Программазында тодаргайы-биле чугаалааны ышкаш социализмче тайбың болгаш тайбың эвес шилчип болурунуң аргаларын барымдаалап турары билдингир. Ындыг турбуже, кыдат эштер бистиң партиявыска болгап акы-дуңма өске-даа партияларга чүгле тайбың орукту хүлээп турар деп шаанап турар.

СЭКП ТК 1963 чылдың март 30-деги бодунуң чагаазынга бо айтырыг талазы-биле бодунуң туружун база катап тайылбырлаан:

«Ажылчын ангы болгаш оон авангардызы—марксисчи-ленинчи партиялар социалистиг революцияны тайбың арга-биле хамааты дайын чокка боттандырарынче чүткүп турар. Ол арганы боттандырары ажылчын ангының болгаш бүгү улустуң эрге-ажыктарынга, чурттуң ниити национал эрге-ажыктарынга дүгжүр ийик. Оон-биле кады революцияның хөгжүүрүнүң оруктарын шилип алыры чүгле ажылчын ангыдан хамаарышпас. Бир эвес мөлчүкчү ангылар улусту күчүлээрин оралдажы бээр болза, ажылчын ангы эрге-чагырганы чаалап алырының тайбың эвес оруун ажыглаар ужурга таваржыр. Бүгү-ле чүүлдер боттуг байдалдардан, чурттуң иштинде болгаш делегей кырында ангы күштерниң дензигүүрүнден хамааржыр.

Капитализмден социализмче шилчилге кандыг-даа хевир-биле боттанган болза, ол чүгле социалистиг революцияның пролетар диктатуразының янзы-бүрү хевирлери-биле болдунуп болур дээрзи билдингир. Капитал чурттарында коммунистерге баштаткан ажылчын ангының шылгарангай демиселин бедии-биле үнелеп көрбүшаан, СЭКП болза, оларга бүгү хевирниң дузаламчызын болгаш деткимчезин көргүзерин бодунуң хүлээлгези деп санап турар.

Бистер боттарывыстың үзел-бодалывысты хөй катап тайылбырлаан бис, ынчангаш ону мында оон ыңай тодаргай тайылбырлаан херээ чок.

А кыдат эштерниң бо айтырыг талазы-биле туружу кандыгыл? Ол туруш оларның бүгү чугааларындан болгаш КБП ТК-ның июнь 14-те чагаазындан тодаргай көстүп турар.

Революсчу чоруктуң кол критерийи чепсектиг тура халыышкынны кажан-даа, бүгү-ле чүүлдерге, кайда-даа хүлээп көөрү болур деп, кыдат эштер санап турар. Ынчангаш, коммунистер революстуг ангы демиселиниң бүгү хевирлерин—күчүлээшкиннииг-даа, күчүлээшкин чок-даа аргаларын ажыглаар ужурлуг деп марксизм-ленинизм өөредип турда-ла, кыдат эштер социалистиг революцияның тиилелгези дээш демиселдиң тайбың хевирлерин ажыглап болурунуң аргазын херек кырында хүлээп көрбейн турарлар-дыр.

База бир чугула айтырыг—ол дээрге **Азияның, Африканың болгаш Латин Американың улустарының национал-хосталгалыг шимчээшкини-биле делегейниң ажылчын ангызының демиселиниң аразында харылзаа дугайында айтырыг болур.**

Социализмниң делегей системазының болгаш капиталистиг чурттарның компартияларының ниитизи-биле бөгүн тодаалеттирген делегейниң революстуг ажылчын шимчээшкини база Азияның, Африканың болгаш Латин Американың улустарының национал-хосталгалыг шимчээшкини—бо дээрге ангы үениң улуг күштери-дир. Оларның аразынга шын харылзаалыг болуру империализмни тиилээриниң кол чүүлдериниң бирээзи болур.

Бо айтырыгны кыдат эштер канчаар шиитпирлеп турарыл? Ол болза, ону ёзутаар алырга, бистиң үевистиң кол чөрүлдээзи—ол дээрге социализм биле империализмниң аразында эвес а национал-хосталгалыг шимчээшкин-биле империализмниң аразында чөрүлдээлер апарган деп, оларның ол чаа «теориязындан» көстүр-дүр. Кыдат эштерниң бодап турары-биле алырга, империализм-биле демиселдиң шиитпирлиг күжү социализмниң делегей системазы эвес, делегейниң ажылчын ангызының демисели эвес, а база-ла национал-хосталгалыг шимчээшкин болуп турар.

Кыдат эштер оон-биле Азияның, Африканың болгаш Латин Американың улустарының ортузунга сурагжылганы эң чиик арга-биле чаалап алырын күзеп турар ышкаш. Ол «теория» кымны-даа харын мегелевезин. Ынчаарга оон херек кырында боттуг утказы дээрге, кыдат теоретиктер ону күзесе, күзевесе-даа делегейниң ажылчын ангызындан болгаш оон тургусканы—социализмниң делегей системазындан национал-хосталгалыг шимчээшкинни башкаландырып турары ол болур-дур.

Бир эвес Октябрь революциязы, а оон соонда социализмниң делегей системазының тургустунганы империализмниң үндезининге чедир силгиваэн болза, колонизаторларның күштерин үзе шапаан болза, Азияның хөй-хөй улустары боттарының маадырлыг болгаш карак кызыл чоруу турза-даа, херек кырында тиилеп шыдаар турган бе ынчаш?

А ам, хосталган улустар политиктиг чаалап алыышкыннарын болгаш экономиктиг хамаарышпас чоруун быжыглаарынга кужениишкиннерин мөөнневишаан, бодунуң демиселиниң чаа үе-чадазынче кирипкен турда, социалистиг күрүнелерниң дузаламчызы чокка ол сорулгаларны шиитпирлээри хемчээл чок берге, харын-даа шуут болдунар арга чок дээрзин олар көрбейн турарлар бе ынчаш?

Национал-хосталгалыг шимчээшкиннин бүгү делегейге төөгүлүг ужур-дузазын болгаш оон улуг келир үезин марксисчи-ленинчилер кезээде онзалап демдеглеп турар, ынчалза-даа оон улам ыңайгы тиилелгелериниң кол негелделериниң бирээзи болза империализм-биле демиселге кол күш болур социализмниң делегей системазының чурттары-биле быжыг эвилел болгаш кады ажылдажылга, капиталистиг чурттарның ажылчын шимчээшкини-биле быжыг эвилел болур деп олар санап турар. Ындыг турушту 1960 чылдың Медеглелинде тодараткан. Антиимпериалистиг демиселге тиилелгениң негелдези болур ажылчын ангының удуртулгазының (гегемониязының) дугайында ленинчи идеяга ол туруш үндезилеттинип турар. Чүгле шак ындыг гегемония туруп турда ол шимчээшкин кедизинде барып ёзулуг-ла социалистиг характерлиг болу бээр, социалистиг революцияның оруунче шилчилге-биле доостур.

Лениниң ол идеязы Октябрь революциязының дуржулгазынга, өске чурттарның дуржулгазынга хынаттынган, ынчангаш ол идея кымга-даа чигзиниишкинни болдурбайн турар. Ынчалзажок кыдат эштер Лениниң «эдер» болгаш ажылчын ангы эвес, а биче буржуазия азы национал буржуазия, а харын-даа «чамдык патриотчу хөөнүг хааннар, ызыгуур салгакчылары болгаш аристократтар» империализм-биле бүгү делегей демиселиниң гегемону болур ужурлуг дээр янзылыг кылдыр бадыткаар бодап турарлар ышкажыл. Ынчаарга оон соонда КБП-ниң удуртулгазы пролетарны, ангы талазы-биле көөр чорукту кажан-даа база кандыг-даа байдалдар үезинде уттуп болбас деп, делегейниң коммунистиг шимчээшкинин өөредип турар ышкажыл!

Делегейниң ажылчын ангызының-даа, ол ышкаш национал-хосталгалыг шимчээшкиннин-даа келир үедеги тиилелгелериниң магадылалы—оларның быжыг эвилелинде болгаш кады ажылдажылгазында, ниити эрге-ажыктарының негеп турары империализмге удур оларның кады чорудар демиселинде болур, ол демиселге ажылчын ангы бодунуң карак кызыл чоруу-биле, бүгү улустарның эрге-ажыктарынга бодунуң чижеглээр чүве чок бараан болуушкуну-биле бодунуң удуртукчу ролюн хүлээп көөрүн чаалап алыр, оон удуртулгазы—оон хууда бодунуң тиилелгезиниң-даа, ол ышкаш оон эвилелчилериниң тиилелгезиниң-даа илегелдиг магадылалы дээрзинге бодунуң эвилелчилерин бүзүредир.

Бистиң ленинчи партиявыс национал-хосталгалыг шимчээшкинни делегейниң революстуг чорудулгазының хулуш кезээ кылдыр, империализмге удур туржуп турар күчүлүг күш кылдыр көрүп турар. Эртемниг коммунизмниң үндезилекчилери Маркс биле Энгельстиң «Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!» дээн улуг кыйгырыы делегей пролетариадының дайынчы тугу болу берген. Маркс биле Энгельстиң херээниң уламчылакчызы—Владимир Ильич Ленин Октябрьның улуг революциязының тиилээниниң соонда тургустунуп келген чаа төөгүлүг байдалдарда социалистиг революция биле национал-хосталгалыг шимчээшкинниң чарылбас харылзаазын онзалап демдеглээн.

«Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!» деп лозуң делегей революциязының тиилелгези дээш демиселдиң кол лозуну болуп келген болгаш ындыг болуп артып-даа турар. Чаа байдалдарда ол лозунунуң утказы калбарган. «Бүгү чурттарның пролетарийлери болгаш дарлаткан улустары, каттыжыңар!» деп лозунну Ленин чүүлдүг деп көргенин билдингир болгай. Пролетариаттың кол ролю болгаш национал-хосталгалыг шимчээшкиннин өзүп турар ужур-дузазы ол лозунда онзалап демдеглеттинген. Бистиң партиявыс бодунуң бүгү ажыл-чорудулгазынга ол марксисти-ленинчи интернационалисчи принципти шыңгыызы-биле удуртулга болдуруп турар.

Мындыг айтырыг тургустунуп келир: ангы үениң үндезин айтырыгларының талазы-биле КБП-ниң удуртулгазының шын эвес туруштары чүнүң-биле тайылбырлаттынарыл? Бир болза, херек кырында боттуг амыдыралдан кыдат эштерниң бүргүнү-биле хоорулганы-биле, дайынның, тайбыңның болгаш революцияның айтырыгларын оларның догматиктиг, ном ёзузу-биле көрүп турары-биле, ангы үениң тодаргай байдалдарын оларның билбейн турары-биле тайылбырлаттынар. Бир болза, кыдат эштерниң көдүрүп үндүргени «делегей революциязының» дугайында шуугаазынныг чоруунуң артында революцияга дөмейлежир ниити чүзү-даа чок өске сорулгалар туруп турары-биле тайылбырлаттынар.

КБП-ниң удуртулгазының делегейниң коммунистиг шимчээшкининге күткүп турар угланыышкынының алдагалдыы, хоралыы ол бүдүүден көстүп турар-дыр. «Кол шугум» деп хевир-биле кыдат удуртукчуларның саналдап турар чүүлү болза үениң болгаш ангы күштерниң херек кырында боттуг дензигүүрүнүң үчөлү чокка, ангы төөгүлүг үе-чада-

(ТӨНЧҮЗҮ 2-ГИ АРЫНДА).

Уланчызы. Эгези № 169 «Шында».

ЯНОШ КАДАР СИБИРЬДЕ

ИРКУТСК. (СЭТА). Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының ТК-зының бирги секретары, Венгрияның революстуг ажылчын-тараачын чазааның даргазы Янош Кадарга баштаткан, Венгр Улус Республиканың партия-чазак төлээлери хоорайның болгаш областың амыдыралы-биле таныжып. СЭКП ТК-ның Президиум кежигүнүнге кандидат Л. Н. Ефремовтуң уе чериин партия болгаш совет организацияларының удуртукчуларының үделгези-биле венгр аалчылар Иркутскиниң чанында тудуп турар алюминий заводунга барып чораан.

Венгр болгаш совет улустарны ниити эчис сорулгалар болгаш бузулбас акы-дуңма найырал харылзаштырып турар деп, ажылчыннарга чүве чугаалааш, Янош Кадар демдеглээн.

Венгрияның партия-чазак төлээлери суг адаанга чоруур чалгынныг «Ракета» деп теплоходка олурупкаш, Байкалче аян-чорук кылып, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь салбырының лимнология институдунга барып чораан.

Төлээлер Байкалдың эриктеринден Иркутскиге ээп келген.

Санал-онал солчулгазын үргүлчүлээн

ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министри А. А. Громыко, АКШ-тың күрүне секретарының оралакчызы А. Гарриман, Великобританияның эртем болгаш техника айтырыгларының талазы-биле министри лорд Хэйшем болгаш оларның чөвүлекчилери июльдуң 17-де база катап ужурашкан болгаш агаарга космос делгемнинге база суг адаанга ядролуг шенелделер кылырын хоругдаар дугайында дугуржулганың чамдык чүүлдериниң белеткээринге депшилгени чедип алган. Бот-бодунга сонуургалдыг болуп турар өске-даа айтырыглар талазы-биле санал-оналдар солчулгазы база-ла болган.

ГДР-НИҢ ТӨЛЭЭЛЕРИНИҢ ССРЭ-ДЕ ЧЕДИП КЕЛГЕНИ

Совет Эвилелиниң болгаш Герман Демократтыг Республиканың чазактарының аразынга дугуржуп алганын ёзугаар, Герман Демократтыг Республиканың чазак төлээлери ГДР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазының оралакчызы, даштыкы херектер министри Л. Больц, ГДР-ниң национал камгалал министри армия генералы Х. Гофман, ГДР-ниң орук харылзаа министри Э. Крамер, ГДР-ниң саң министри В. Румпф, ГДР-ниң даштыкы херектер министриниң бирги оралакчызы О. Винцер, а ол ышкаш экспертер бөлүү составтыг кылдыр июль 17-де Москвада чедип келген.

Герман Демократтыг Республиканың чазак төлээлери Москвага ийи талаларны сонуургадып турар даштыкы политиканың айтырыгларының талазы-биле консультацияны чорудар (СЭТА).

Н. Н. Асеевтиң мөчээни

Совет шүлүк чогаалының алдарлыг эгелекчилериниң бирээзи, социалистиг реализмниң литературазының улуг мастери—Николай Николаевич Асеев мөчээн.

Ыраккы Чөөн чүктүң партизаннарының хуудустарга парлап, тарадып турган шүлүктеринден эгелээш, мөчүүрүнүң мурнунга чедир бижип келген одуругларынга Асеев улус-биле, партия-биле кады турган. Маяковскийниң эң чоок өңнүү Асеев шүлүкчүлериниң элээн каш салгакчыларының башкызы болгаш кижизидикчизи болган, литература институдунга башкылап турган.

(СЭТА).

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң

АЖЫК ЧАГААЗЫ

(ТӨНЧҮЗҮ).

ның онзагай чүүлдерининң үчёду чокка кылган ажылчын ангының эң-не ниити сорулгаларын санаанындан өске чүве эвес-тир. Амгы үениң байдалдарында бистиң шимчээшкиниң сорулгалары канчаар өскерлип турарын кыдат эштер эскербейн турар азы эскерерин күзевейн турарлар-дыр. Олар кол шугумну капитализмден социализмче шилчилгениң бүгү-ле үе-чадаларында күштүг болуп артып турар ниити сорулгалар бөлдүрбүшаан, кол шугумнуң тодаргай, эчис сорулгаже чүткүлдүг, ёзулуг-ла үре-түңнелдиг чоруун чок кылып турарлар-дыр.

Бодунуң амгы угланыышкынын ажылдап кылбышаан, акы-дунма партиялар тус-тус чурттарда-даа, ол ышкаш делегей масштавында-даа ангы күштерниң туруш байдалын, удурланышкак ийи системаларның хөгжүлдезиниң, амгы үе-чадаа национал-хосталгалыг шимчээшкинниң хөгжүлдезиниң онзагай чүүлдерин тодаргай анализтеп көрген.

Делегей байдалында өскерлиишкиннерни ылаптыг анализтеп көрген чорук бүгү делегейниң акы-дунма партияларынга үениң ындыг марксисчи-ленинчи характеристиказын ажылдап кылырының аргазын берген: **«Кол утказы капитализмден социализмче шилчилге болуп турар. Октябрьның социалистиг Улуг революциязындан эгелээн бистиң үевис болза, удурланышкак ийи ниитилел системаларының демиселиниң үези, социалистиг революцияларның болгаш национал-хосталгалыг революцияларның үези, империализмниң буурап дүжериниң, колониалдыг системаны узуткаарының үези, социализмниң оруунче чаа-чаа улустарның шилчииириниң, бүгү делегей масштавынга социализмниң болгаш коммунизмниң тиилелгезиниң үези болур».**

Амгы үени тодаргайлаан чорук делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң стратегиязын болгаш тактиказын ажылдап кылырда шын көөрүнүң үндезини болган.

Марксисчи-ленинчи партиялар бодунуң ниити шугумун тодаргайлаан, оон кол-кол чүүлдери ындыг.

— амгы үеде делегейниң революстуг чорудулгазының характери болгаш ужур-утказы социализмни болгаш коммунизмни тургузуп турар улустарның империализм-биле демиселиниң, капиталистиг чурттарда ажылчын ангының революстуг шимчээшкининиң, дарлаткан улустарның национал-хосталгалыг демиселиниң, ниити демократтыг шимчээшкиннерниң чаңгыс аай агымышкын кылдыр каттышканы-биле тодаргайлаттынар; антиимпериалистиг революстуг күштерниң эвилелинге шиитпирлиг роль делегейниң ажылчын ангызынга болгаш ооң кол үре түңнели — **социализмниң делегей системазынга хамааржып турар, ол система делегейниң социалистиг революциязының хөгжүлдезинге бодунуң кол салдарын үлегер-чижектиң күжү-биле, бодунуң ажыл-агыйн тургузуушкуну-биле чедирип турар;**

— херек кырында тургустунуп келген боттуг төөгүлүг байдалдарның (империализмниң агрессиви чоруунуң эң-не чидигленгениниң, кедергей улуг үрегдекчи күштүг чепсектиң бар апарганының болгаш өске-даа чүүлдерниң) уламындан антиимпериалистиг күштерниң мурнунда туруп турар бүгү-ле сорулгаларның арызында төп черни термоядролуг дайынны чайладыры дээш демисел ээлеп турар. **Коммунистиг партияларның бирги черге ниң сорулгазы — тайбыңны камгалаарынга, ядролуг халаптан кижи төрелгетенниң тынын алырынга тайбыңга ынакшылдыг бүгү күштерни сырый каттыштырары болур;**

— социалистиг революцияны чурт бүрүзүнде ангы демиселиниң иштики хөгжүлдезиниң түңнелинде боттандырар, ооң хевирлерин болгаш оруктарын ук чурттуң тодаргай байдалдары тодаргайлаар. Хоойлу ёзугаар болур ниити чүүл болза капиталдың эрге-чагыргазын революстуг ёзу-биле дүжүрери болгаш пролетариаттың диктатуразын кайы-бир хевирге доктаадып тургузары болур. Ажылчын ангының болгаш компартияларның сорулгазы чүл дээр болза **социалистиг революцияның тайбың, хамаатылар дайыны-биле холбашпаан оруунга ам бар болуп турар болдунар аргаларны эң-не бүрүнү-биле ажыглаары болгаш ол-ла үеде тайбың эвес орукка, буржуазияның удурланыышкынын боо-чепсек-биле базарынга белен турары болур; ниити демократтыг демисел болза социализм дээш демиселдиң эргежок чугула кезээ болур;**

— национал-хосталгалыг шимчээшкинге ажылчын ангының болгаш коммунистиг партияларның эчис сорулгалары чүдел дээр болза **антиимпериалистиг демократтыг революцияның сорулгаларын түлүңга чедирери,** тараачыннар болгаш патриотчу хөөнүг национал буржуазия-биле эвилелге үндезилеттинген национал фронтуну хөгжүдери болгаш быжыглаары, национал демократияның күрүнезин тургузарынга болгаш хөгжүлдениң капиталистиг эвес оруунче шилчилгеге таарымчалыг байдалдарны белеткээри болур;

— социалистиг чурттарның арызынга кады ажылдажылганың болгаш бот-бодунга дузалажылганың харылзаалары, **делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң сырый каттыжыышкыны болгаш чаңгыс эви,** кады ажылдап кылган туруштарга болгаш үнелээшкиннерге, партияларның амыдыралының ленинчи принциптеринге болгаш оларның бот-боттарының арызында харылзааларынга шынчы болур чорук коммунистерниң мурнунда туруп турар төөгүлүг сорулгаларны чедиишкинниг шиитпирлээриниң эргежок чугула негелдези болуп турар.

Делегейниң революстуг чорудулгазының хөгжүлдезиниң амгы үеде кол-кол оруктары ындыг-дыр, амгы үе-чадаада делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң кол шугумунуң кол-кол чүүлдери ындыг-дыр. **Тайбың, демократия, национал хамааржышпас чорук болгаш социализм дээш демисел — допчузу-биле алырга, ол кол шугумнуң алыс утказы ол-дыр.** Ол шугумну практикага хажык чок чорудары — делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң чедиишкиннериниң магадылалы.

Акы-дунма коммунистиг болгаш ажылчын партияларның Декларацияларында болгаш Медегелдеринде ажылдап кылган, амгы үениң байдалдарында делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң ол бүгү эң-не чугула принципиалдыг чүүлдери СЭКП-ниң чаа Программазында киргеи, ук Программа болза бистиң чуртувуста болгаш ол ышкаш делегей масштавында революстуг дуржулганы марксисчи-ленинчи ёзу-биле түңнеп көргенинге бүрүнү-биле үндезилеттинип турар.

V.

Амгы үениң политиктиг база теоретиктиг үндезин айтырыгларының талазы-биле ККП-ниң удуртукчуларының частырыглыг болдалдары делегейниң социалистиг лагериниң болгаш делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң чаңгыс эвин үрээринче угланган оларның практиктиг ажыл-чорудулгазы-биле чарылбас харылзаалыг.

ССРЭ биле Кыдат Улус Республиканың чаңгыс эви бүгү социалистиг дем каттыштырылгазының челеңгижи болур деп чүвени кыдат эштер сөс кырынга хүлээп көрүп турза-даа, херек кырында бистиң партиявыс-биле, бистиң чуртувус-биле харылзааны олар бүгү угланыышкынга баксырадып турарлар.

ККП-ниң удуртулгазы социалистиг чурттарның дем каттыштырылгазынга бодунуң шынчызының дугайын үргүлчү чугаалап турар. Ынчалза-даа ол дем каттыштырылгага кыдат эштерниң хамаарылгазынга оларның бүгүдеге медеглелдери удурланышкак боор турар.

Статистиканың көргүзүп турары-биле алырга, КУР сөөлгү үш чыл иштинде социалистиг дем каттыштырылгазының чурттары-биле садыглаашкынының хемчээлин ийи ажыг катап кудулаткан болуп турар. Кыдат эштерниң ындыг угланыышкынының түңнелдери социалистиг чамдык чурттарга онза билдингир болган.

Кыдат удуртулганың хөделиишкини чүгле социалистиг чурттарның бот-боттарының арызында харылзааларының принциптеринге шуут удурланышкак болуп турар эвес, харын база чамдык таварылгаларда бүгү күрүнелерниң эдерер ужурлуг бүгүдениң хүлээп көрген чурумнарынга база нормаларынга удур болуп турар.

Мурнунда хол ужуу садыглган дугуржулгаларны үрээн чорук социалистиг чамдык күрүнелерниң улус ажыл-агыйынга улуг когаралды чедирген. Ындыг болганда, экономиктиг харылзааларны эвээжедип турарындан Кыдаттың бодунуң экономиказы эвээш эвес когаралга база таваржып турарын чүве черле билдингир.

Бодунуң хөделиишкиннерин улус массаның караанга агартырын оралдашкаш, ККП-ниң удуртулгазы чоокта чаа «бодунуң күжүнге даянып» деп теорияны идип үндүрген. Ниитизи-биле чугаалаарга, чүнүң-даа мурнунда чоннуң бодунуң күжениишкининге даянып, бодунуң чуртунуң иштики курлавырларын эң эки ажыглап тургаш, чурт бүрүзүнге социализмниң тургузуушкунун чорудары — бо дээрге социализмниң материал-техниктиг баазазын тургузарының шын оруу. Чурт бүрүзүнге социализмни тургузарының херээ — ол дээрге чүнүң-даа мурнунда ол чурттуң улузунуң, ооң ажылчын ангызының, Коммунистиг партиязының херээ-дир.

Социализмниң баштайгы чурту болган Совет Эвилели чүгле бодунуң күжүнге даянып база иштики курлавырларын ажыглап тургаш социализмни тургузар ужурга таваржып турган. Ынчангаш, ам социалистиг чурттарның системазы туруп турары — ол дээрге кайы-бир чурттуң улузу холун суда салып алгаш чүгле социализмниң өске чурттарының дузаламчызын көрүп олурар дээни ол эвес-ле болгай. Чедиишкиниг экономиктиг тургузуушкунга иштики бүгү курлавырларны мобилизастаарын социалистиг чурт бүрүзүнүң Коммунистиг партиязы бодунуң хүлээлгези деп санап турар. Ындыг төлээде, социализмниң тургузуушкунун колдуунда бодунуң күжү-биле боттандырар дугайында ККП ТК-ның медеглелиниң оон дорт утказы-биле алыр болза анаа удурланыр чүве чок турар ийик.

Ынчалза-даа ККП ТК-ның чагаазының бүгү текстизиниң болгаш кыдат парлалгада бижип турар хөй чугааларның көргүзүп турары-биле алырга, херек кырында ол текстиге канчап-даа чөпшээрежир аргажок, ындыг утканы анаа киирип турар-дыр.

«Социализмниң тургузуушкунун колдуунда бодунуң күштери-биле» боттандырар деп формулировкада өске чурттар-биле экономиктиг харылзаа чүгле садыглаашкын-биле кызыгаарланыр ындыг боттан чаңгыс национал ажыл-агыйларны тургузарының концепциязы ында чаштынып чыдар. Социалистиг өске чурттарга ындыг байдалды алдадаарын кыдат эштер оралдажып турарлар.

«Бодунуң күжүнге даянып» деп угланыышкынны чарлаары социалистиг чурттарның арызында сырый найыралды кошкадырынга ККП-ниң удуртулгазынга херектиг турган боор. Социалистиг интернационализмниң принциптери-биле ындыг политиканың дугжур бичии-даа чүвези чок. Ону социалистиг дем-каттыштырылгазының чаңгыс эвин үрээр дээн оралдажыышкын-дыр дээрден өскээр үнелеп болбас.

ККП-ниң удуртулгазы экономиктиг харылзааларны кызырып эвээжедири-биле чергелештир, Совет Эвилели-биле харылзааны чидиглендирерниче угландырган элээн хемчеглерни чорутканнар.

Кыдат удуртукчулар чүгле социалистиг лагерьниң сырый каттыжыышкынын эвес, харын база пролетаржы интернационализмниң принциптерин үревишаан, акы-дунма партияларның арызында харылзаазының нормаларын каржызы-биле үреп, бүгү делегейниң коммунистиг шимчээшкинин үреп турарлар.

АКШ-та Бразилияда, Италияда, Бельгияда, Австралияда, Индияда коммунистиг партияларга удур хөделип турар, партияга удур янзы-бүрү бөлүк шаарланчактарны ККП-ниң удуртулгазы организастап база деткип турар. Чижээ, Бельгияда партияның сөөлгү съездизинден партиядан үндүрткен Гриппиниң бөлүүнге ККП-ниң удуртулгазы деткимче көргүзүп турар. АКШ-та Коммунистиг партияга удур демиселди бодунуң кол сорулгазы деп көрүп турар «Маска болгаш Бан» деп чөөн үзелдиг оппортунистиг бөлүглээшкинниң үрегдекчи ажыл-чорудулгазын деткидип турар. Бразилияда Коммунистиг партияның хураалениңден үндүрткен (чижээ, Амазонас—Грабойстуң бөлүү) фракциялыг бөлүктерни кыдат эштерниң талазындан деткимчени ап турар.

ККП ТК Австралияда мурнунда удуртулганың кежигүннериниң бирээзи чораан Э. Хиллдиң дузазы-биле Австралияның Компартиязынга болгаш оон удуртулгазынга удур сандаралычы ажыл-чорудулганы организастаарын оралдажып турган. Э. Хилл бодунуң үезинде БУР-га чораш, Австралияның Коммунистиг партиязынга удур ажыы-биле чүве чугаалап турган болгаш бодун долгандыр бир эп-сеткилдиг кижилерни эвилелдээрин оралдажып турган. Австралияның Компартиязының ТК-зының составындан үндүрген соонда, ол көөргеттингеп чүве дег, Пекинче чоруй барган.

Италияда «революстуг» тура халыышкынче кыйгырып турган өнчүк-чөңгээлиг хуудустарны оорлап тарадып турган, компартияның Шадуан федерациязының ажылдакчылары чораашнарның бөлүүнүң ажыл-чорудулгазын кыдат төлээлекчилер өнөмчидип деткип турарлар.

Азияның, Африканың болгаш Латин Американың чурттарының коммунистиг база ажылчын партияларынга үрегдекчи ажылды чорударын ККП-де эштер онза кызыдып турарлар.

Коммунистиг шимчээшкинниң хураалениңден үндүрткен шаарланчактарны болгаш өскерликчилерни камгалап, кыдат удуртукчулар СЭКП-ниң политиказынга удур, бүгү делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң шугумунга удур, ол өскерликчи бөлүктерниң парлап турары нүгүлчү үүлгедиглерин бодунуң солуннарынга болгаш журналдарынга дүжүрүп парлап турарлар.

Цейлонда Кыдаттың төлээлекчилери троцкисчи «IV Интернационалдың» чепсээ болуп турар Э. Самараккодинниң бөлүглээшкини-биле сырый харылзааны тудуп турар.

«IV Интернационалда» троцкистер кыдат эштерниң туружун бодунуң сорулгаларынга ажыглаарын оралдажып. ККП ТК-га харын-даа ажык чагаа бижээннер. Ында шуут мынча деп медеглеп турар: «IV интернационал бодунуң туруп келген хүнүнден тура-ла силерниң бөгүн удур хөделип турарынар идеяларга удур демиселди чорудуп келген. «IV интернационал» силерниң таланарда туруп турар... «IV Интернационалдың бүгү делегей талазы-биле секретариады, бүгү коммунистиг шимчээшкинниң иштинге силерниң эгелээнинер дискуссияга байыр чедирип тур. Ону улам хөгжүдериче силерни ол кыйгырып тур».

Бүгү делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң кол шугумундан ойталаарын күзевейн турар акы-дунма коммунистиг партияларга болгаш оон удуртулгазынга кыдат удуртукчулар көзүлүр халдап турарлар. АКШ-тың, Францияның, Италияның, Индияның Компартияларының ажыл-чорудулгаларын бактаан чүүлдерни олар хөй дылдарга парлап үндүрүп, тарадып турганнар. Акы-дунма партияларның билдингир удуртукчуларының адрезинге ол чүүлдерниң авторлары кандыг бак сөстерни херéглевээн дээр боор! Ында «ийи арынныг-даа» болгаш «барыын оппортунизм», «ревизионизм» болгаш «коммунистиг моральдың нормазынга дүүшпес», «социал-демократтыг дедир торуттунуушкун» болгаш «кортук», «харысалга чок» болгаш «оттунувчу чорук», «Азия, Африка болгаш Латин Американың чурттарының революсчу чонун бодун тоглунуп, куду көөр чорук» деп-даа бижип турар.

АКШ-тың болгаш Барыын Европаның компартияларын «эң авантюрисчи америк империализм-биле кады чаңгыс аай» хөделип турар деп кыдат удуртукчулар буруудадып турарлар. Индияның Компартиязының удуртукчуларын «бөлүглээшкин» дээриндең өскээр адавайн турар. Францияның, Италияның, Индияның, АКШ-тың коммунистиг партияларының удуртукчуларын «империализмниң болгаш бүгү реакционерлерниң салым-чаазының дугайында сагыш салып турарлар» деп чүдек буруудадыышкынга онаажтырып турар. ККП-ниң удуртукчулары бодунуң июнь 14-те чагаазында СЭКП «империализмниң дузалакчызы болуп турар» дээр чергелиг нүгүлду кылып турар. Ленинниң улуг партиязынга троцкистерден өске кым-даа иледе-ле ооң шуут хоозун мегези тодаргай боорга, ындыг хевирлиг нүгүлчү буруудадыышкынны кылырынга диданмайн келген.

Кыдат эштерниң ындыг хөделиишкининге империалистиг пропаганданың өөрүп турарынга элдепсинген херээ бар деп бе? Бүгү делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң «кризизиниң» дугайында буржуазия парлалгазын алды-ышкы салып, ККП ТК-ның туружундан болган маргылдааны бодунуң эрге-ажыктарынга ажыглаарынче империалистиг чазактарны кыйгырып турары таварылга эвес.

Бүгү делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң ажыл-чорудулгазының дугайында информацияны кыдат коммунистерниң алыр боттуг, шын дозун чок кылырын кызыткаш «Тайбыңның болгаш социализмниң айтырыглары» деп журналдың — коммунистиг болгаш ажылчын партияларның коллективтиг теоретиктиг база информастыг органының редколлегиязының составындан ККП-ниң төлээлекчилери үнген. Ынчангаш бо журналды кыдат дыл кырынга парлап үндүрерин соксаткан.

Бүгү делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң хураалениңге кыдат удуртукчуларның чарылдырыкчы ажыл-чорудулгазы акы-дунма марксисчи-ленинчи партияларның талазындан дүрүм ёзугаар киленнээшкинге таваржып, ойтур шавыышкынны ап турар.

Акы-дунма компартияларның арызында харылзаазынга бир партия бодун «акы-дунма өске партияларының үстүнге тургузуп болбас, акы-дунма партияларның иштики херектеринге холгаарлаар чорукту болдуруп болбас...» деп ККП ТК-ның чагаазында чугаалап турар. Бо дээрге багай эвес медеглел-дир. Ынчалза-даа болдуруп болбас ындыг хөделиишкиннерни харын кыдат эштер боттары кылып турарлар. Делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң эрге-ажыктарын үревишаан, олар Декларацияда база Медегелде бижиттинген нормаларга болгаш принциптерге чөрүштүр хөделип, акы-дунма өске партияларны бодунуң салдарынга болгаш контролюнга чагырып алырын оралдажып турар.

Социалистиг лагерьде база делегейниң коммунистиг шимчээшкининде ККП-ниң удуртукчуларының онза шугумунуң тодаргай чижектериниң бирээзи болза албани айтырыының талазы-биле оон туружу болуп турар. 1960 чылдың ийиги чартыында албани удуртукчулар амгы үениң үндезин айтырыгларының талазы-биле чөөн оппортунисчи турушта ажыы-биле хөделип, СЭКП-ге болгаш акы-дунма өске-даа партияларга хамаарыштыр өжээннешкек политиканы чорудуп эгелээни билдингир болгай. Совет Эвилели-биле политиктиг, экономиктиг болгаш культурлуг харылзааны үзеринге чедирген антисоветтиг кампанияны чуртунуң иштинге албани удуртукчулар калбарткан.

Албани удуртукчуларның антиленинчи ол ажыл-чорудулгазын коммунистиг база ажылчын партияларның кол хөй нурууз шиитпирлии-биле буруу шапкан болгай. Албани удуртукчуларны бодунуң херээнге дүшкүүр кылдыр ажыглаар дээш ККП-ниң удуртукчулары шуут өске туруушту ээлээннер. Совет Эвилелинге болгаш социалистиг өске-даа чурттарга база акы-дунма партияларга удур ажык оруктче оларны кыдат эштерниң шуут ыдалап турганы ам билдингир.

СЭКП-ге болгаш марксисчи-ленинчи өске-даа партияларже бодунуң халдаашкыннарынга ККП-ниң удуртукчулары югослав айтырыынга онза черни берип турар. Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске-даа чурттарның Югославия-биле харылзаазының экижээн чоруу коммунистиг шимчээшкинге бергедээшкинни тургускан дээр аннныг кылдыр чүвениң байдалын ынчаар көргүзерин олар оралдажып турарлар. Югославия социалистиг чурт эвес деп, фактыга чөрүштүр, олар шырбайып бадыткап турарлар.

Буруунуң кол үлүүн Сталин чүктээр ужурлуг, ур үеде туруп келген чөрүлдээни ажып эртер дээш, Югославия-биле харылзааны херек кырынга экижидер херекке СЭКП акы-дунма өске партиялар-биле кады инициативаны 1955 чылда көдүрүп үндүргени билдингир болгай. Ол үеде ККП-ниң удуртукчуларында Югославияда социалистиг тургузугнуң характериниң талазы-биле кандыг-даа чигзиниг турбайн турган. Чижээ, «Югославия социализмниң тургузуушкунунда чугула чедиишкиннерни ам безин чедип алган» деп «Жэньминь жибао» солун демдеглеп турган.

Югославияда социал-экономиктиг чорудулганың шын анализиниң көргүзүп турары-биле оон соңгаарғы чылдарда социализмниң туружу ында быжыга берген. Бир эвес 1958 чылда үлетпүрде социалистиг сектор 100 хуу, көдээ ажыл-агыйда — 6 хуу болгаш садыгда — 97 хуу болуп турган болза, ам үлетпүрде социалистиг сектор 100 хуу, көдээ ажыл-агыйда — 15 хуу болгаш садыгда — 100 хуу болуп турар. Харылзааларны чогумчударын эгелээн ол эрткен үениң дургузунда, даштыкы политиканың айтырыгларының талазы-биле Югославияның туружу Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске-даа чурттарның туружу-биле чоокшулажып турар апарган.

Югослав айтырыының талазы-биле бодунуң туружун кыдат удуртукчулар чүге шак ынчаар шыңгыы өскерткеннериг? Оларның-биле алырга, СЭКП-ниң болгаш марксисчи-ленинчи өске-даа партияларның политиказын баксырадырынга чылдак тыварынга эң ажыктыг чүвени оортан көргеннер боор дээрден өске тайылбырны анаа бээри берге.

Принципиалдыг идеологтуг элээн хөй айтырыглар талазы-биле СЭКП биле ЮКЭ-ниң арызында маргылдаалар ам-даа үргүлчүлеп турарын совет коммунистер билирлер. Бо дугайын югослав удуртукчуларга бис шуут медеглеп турган-даа бис, медеглевишаан-даа турар бис. Ынчалза-даа ацаа үндезилээш Югославияны социализмден «үндүрер», социалистиг чурттардан ону үзер болгаш ККП-ниң удуртукчуларының кылып турары ышкаш, ону империализмниң лагеринге идер болза ол шын эвес болур ийик. Империалистер харын-на ону күзеп турарлар.

Делегейде ам социалистиг 14 чурт бар. Ырак эвес келир үеде олар дыка көвүдей бээр дээрзинге ханызы-биле бүзүреп турар бис. Бүрүне удуртулгазында туруп турар акы-дунма партияларның таваржып турар айтырыгларының хемчээли улам калбарып турар, акы-дунма партиялар бүрүзү ангы-ангы байдалдарда ажылдап турарлар. Ындыг байдалдарда акы-дунма партиялар кандыг-бир айтырыгны шиитпирлээринге ангы-ангы аргаларны херéглеп турарында кандыг-даа элдепсинчиг чүве чок. Ындыг таварылгаларда марксисчи-ленинчилер чүнү кылыр ужурлугул? Удуртукчулары оларның-биле чөпшээрешпейн турар дээш-ле, кайы-бир социалистиг чуртту социалистиг эвес деп болур бе? Ынча дээр болза, ол дээрге ёзулуг-ла кара-туразында чорук болур болгаш ындыг методтуң марксизм-ленинизм-биле дүгжүр кандыг-даа чүвези чок.

Бир эвес кыдат удуртукчуларның үлегерин эдерер чүве болза, ынчан Албания Күш-ажыл партиязының удуртукчулары-биле бистиң шыңгыы чөрүлдээлеривис бар болган ужурундан, Албанияны бис шагда-ла социалистиг эвес чурт деп чарлаар ужурлуг турган бис. Ынчаарга ол шын эвес, айтырыгны субъективтиг ёзу-биле көөру болур турган. Албани удуртукчулар-биле улуг чөрүлдээлер бар турзажок, совет коммунистер Албанияны социалистиг чурт деп санап турар болгаш социалистиг дем каттыштырылгадан Албанияның чарлы бээрин болдурбас дээш бодунуң талазындан бүгү хемчеглерни ап турар.

Шаг-төөгүден-не чаңчыл болган совет-кыдат найыралды ККП-ниң удуртукчулары канчаар үзүп турарын, социалистиг чурттарның чаңгыс эвин кошкадып турарын бистер хомудап көрүп турар бис.

Социалистиг дем каттыштырылгазының, делегейниң бүгү коммунистиг шимчээшкининиң чаңгыс эви дээш СЭКП туржуп турар болгаш туржур-даа.

VI.

Чамдык түңнелдерни үндүрүп көрээлиңер.

1960 чылдың Медегелин хүлээп алганының соонда эрткен үе делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң марксисчи-ленинчи программазының шынның бүрүн бадыткаан. Коммунизм тургузуушкунунда Совет Эвилелиниң чедиишкиннери, социализмниң өске чурттарында социалистиг тургузуушкуннуң чедиишкиннери бүгү делегейде кижилерниң угаан-бодалдарынга улам-на революсчу салдарны чедирип турар. Революстуг Куба барыын чартык бөмбүрзекке социализмниң чырыткызын кывыскан. Түлүңга чедир узуткаары ам ырак эвес, колониалдыг системага шиитпирлиг согуушкуннарны таварыштырган. Империалистиг чурттарның ажылчын ангызы чаа-чаа тиилелгелерни чедип алган. Делегейниң революстуг шимчээшкини бурунгаар чайгылыш чок чоруп орар.

1960 чылдың Медегелинде делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң кол шугумун шын айытканын ол бүгү көргүзүп турар. Ам сорулга чүл дизе, ол кол шугумга дүүштүр ажылдаары болгаш хөделири, ону компартия бүрүзүнүң байдалдарынга таарыштыр хөгжүдери болгаш тодарадыры болур-дур. Ынчангаш делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининге ККП ТК-ның июнь 14-те чагаазында ону кылып турары ышкаш, кандыг-бир чаа кол шугумну албадаар дээр бүгү-ле оралдажыышкыннар барымдаа чок болгаш хоралыг. Ол «кол шугумну» хүлээп алыры дээрге 1960 чылдың Медегелиндең чайлаар, 81 партияның хүлээп алганы ол Медегелге чөрүшкек болуп турар программыг айтыышкыннар-биле чөпшээрежир дээни ол болур ийик. Бистиң партиявыс ол орук-биле чорбас.

Бодунуң бүгү төөгүзүнүң дургузунда бистиң алдарлыг ленинчи партиявыс барыын болгаш чөөн үзелдиг оппортунизмге, троцкизмге болгаш ревизионизмге, догматизмге болгаш сектанчы чорукка, национализмге болгаш шовинизмге оларның бүгү-ле илереэшкиннеринге удур чурттуң иштинге-даа база делегей кырынга-даа эптеш чок демиселди чорудуп келген. Марксизм-ленинизмниң арыг чоруу дээш ол демиселге бистиң партиявыс каңналган болгаш быжыккан, ынчангаш амгы үениң чарылдырыкчыларының болгаш оппортунистериниң кандыг-даа шургуушкуннары, олар кайын-даа үнүп келген болза, анаа коргунчуг эвес.

СЭКП болза бүгү улустуң политиктиг организациязы болу бергеш, массалар-биле бодунуң харылзаазын быжыглаан, улам улуг күштүг апарганын, улам бедик сагышка-чурум-биле ыңгалып турарын амыдырал көргүзүп турар. Социализмниң тиилээни-биле ажылчын ангының идеологиязы болур марксизм-ленинизм бүгү улустуң, оон мурнакчы кезииниң идеологиязы апарган. Ажылчын ангының эчис сорулгазы — коммунизмни тургузары — бүгү улустуң эчис сорулгазы апарган. Ынчангаш коммунистиг идеологияның салдарының ол күштелиишкининге марксистер-ленинчилер чүгле өөрүүр апаар. В. И. Ленинниң мөчээниниң соонда бистиң партиявыс кажан-даа ол хире күштүг, чаа делегейни тургузары-биле холбашкан эң-не идик сорулгаларны шиитпирлээр аргалыг болуп турбаан деп чугаалап болур бис.

Ам, социализм бистиң чуртувуста бүрүн болгаш түлүңга чедир тиилээнде, коммунизмниң кайгамчык тудуун улай-улай тудуп үндүрүп турувуста, бистиң партиявыс, бүгү совет улус марксизм-ленинизмниң улуг идеялары бүгү делегейге тиилээр дээрзинге улам бүзүредиг.

Бистиң бүзүредиг чорувусту социалистиг чурттарның улустары, бүгү делегейниң ажылчы чоннары хуваажып турар, тайбың, демократия, национал хосталга болгаш хамааржышпас чорук база социализм дээш демиселдиң ниити херээнге Совет Эвилелиниң киирип турар улуг салыышкынын олар бедии-биле үнелеп турарлар.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы Кыдаттың Коммунистиг партиязы-биле ханы найырал дээш туржуп келген болгаш туржуп-даа турар. ККП-ниң удуртукчулары-биле бисте шыңгыы маргылдаалар бар. Ынчалза-даа ийи партияларның арызында, бистиң ийи улустарывыстың арызында харылзаалар бисте ниити сорулга — чаа, коммунистиг ниитилелди тургузары болур, бисте ниити дайзын — империализм бар дээрзинге үндезилеттинип тургустунар ужурлуг деп санап турар бис. Ийи улуг чурттар — Совет Эвилели болгаш Кыдат Улус Республика — каттышкан күжениишкиннери-биле коммунизмниң тиилелгезинге хөй чүүлдү кылып шыдаарлар. Ону бистиң өңнүктеривис болгаш дайзыннарывыс эки билирлер.

Ам Москвада СЭКП-ниң болгаш ККП-ниң төлээлериниң ужуражыышкыны болуп турар. ККП-ниң төлээлекчилери ол ужуражыышкында байдалды чидиглендирерин үргүлчүлеп турары хараадаачыг. Ынчанмыжежок, СЭКП-ниң төлээлери чугаалажыышкыннар эки түңнелдерни бертен турарын оралдашпышаан, эң улуг шыдамык болгаш туттунуп билир чорукту илередип турар. Бистиң харылзааларывысты бисти башкаландырып турар чүүлге эвес, бисти каттыштырып турар чүүлге үндезилээш, марксизм-ленинизмниң принциптеринге үндезилээш тургузуп болур дээрзинге кыдат эштер чөпшээрежир бе дээрзин чоокку келир үе көргүзуптер.

Бистиң дайзыннарывыс боттарының кордалдарын ККП биле СЭКП-ниң арызында маргылдааларны ханыладырынче салып турарлар. Олар ам чемненип болгу дег чүү барын хайдынып турарлар. Чоокта чаа «Дейли ньюс» деп америк солун мынчаар бижээн: «Олар бот-боттарын үсерлежип турзун дээш, Кызыл Россия биле Кызыл Кыдатты бот-бодунче ыдалаштырып көрээлиңер». Империалистерниң ол кара-сагыштыг болдалдарының дугайын бистер, коммунистер кажан-даа уттуп болбас ужурлуг бис.

Делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң мурнунга, бүгү делегейниң улустарының мурнунга бодунуң харысалгазын билгеш, бистиң партиявыс болза маргылдааларны узуткаарынче болгаш бистиң партияларывыстың ёзулуг чаңгыс эвин быжыглаарының оруунга, марксизм-ленинизмниң, пролетаржы интернационализмниң принциптеринге турарынче кыдат эштерни кыйгырып турар.

Ажылчын ангының, бүгү ажылчы чоннарның империализмге удур, тайбың, демократия, национал хамааржышпас чорук болгаш социализм дээш демиселинге бистиң ленинчи партиявыс акы-дунма бүгү партиялар-биле кады демисежип келген болгаш демисежип-даа турар.

Кыдаттың Коммунистиг партиязы-биле чаңгыс эпти быжыглаарынга, Ленинниң тугунуң адаа-биле делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң сырый каттыжыышкынынга, социализмниң делегей системазының чурттарының сырый каттыжыышкынынга, колониализмге удур демисежип турар улустарга дээштиг дузаны чедирерин, чер кырынга тайбыңның болгаш коммунизмниң улуг идеяларының херээн быжыглаарынга бодувустуң кылып болгу дег бүгү-ле чүүлдеривисти кылып келгенивисти болгаш кылырывысты СЭКП-ниң Төп Комитеди партияның мурнунга, бүгү совет улустуң мурнунга эң харысалгалыы-биле медеглеп турар.

Совет Эвилелиниң бүгү ажылчы чоннары бодунуң төрээн Коммунистиг партиязын болгаш оон Ленинчи Төп Комитедин долгандыр улам сырый каттыжар, боттарының бүгү энергиязын коммунизм тургузуушкунунуң өндүр-улуг программазын боттандырарынче угландырар.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитеди.

Кезээде дириг Маяковский

Төрүттүнген хүнүнден бээр 70 чыл болганынга

«Дүүн мен Маяковскийниң политиктиг темага шүлүүн «Известиядан» дүш болуп номчудум... политиктиг болгаш административиг бодал-биле алырга, мен ындыг таалалга таварышпаандан бээр элээн үр апарган кижи мен. Коммунистер эпти-ле хуралдап, мырыңай хөлүн эрттир хуралдап турарлар-дыр деп, оларны бодунуң шүлүүнде ол ырмазын сый кыжырып, кочулап, бак сөглээн чорду. Шүлүк чогаалының талазы-биле, та кандыг чүве, оозун билбес мен, а политика талазы-биле ол мырыңай шын дээрзин бүзүредип тур мен».

В. И. ЛЕНИН.

Чаа үениң үнү

Ленин биле Партияны ийис алышкыларга деңнеп бижээн Владимир Владимирович Маяковскийниң чидидип каан селемеге дөмей шүлүк чогаалы-биле мени баштай таныштырган, оон чогаалдарының очулдурукчулары Степан Агбаанович Сарыг-оолга, Юрий Шойдакович Кюнзегешке, Монгуш Борахович Кенин-Лопсаңга болгаш өскелерге-даа четтиргенимни илереттим.

Сургуулда чораан чылдарымда «Владимир Ильич Ленин» деп шүлүглелден «Партия» деп үзүндүнү чеже концертке номчуваадым дээр. Оон ындыг одуруглар ам-даа кулаамга чаңгыланып, сагыш-сеткилимни хей-аът киирип чоруур:

Ленин дижир бис —
Партия дээнивис ол.
Партия дижир бис —
Ленин дээнивис ол.

Маяковскийниң чогаалдары революцияның хөгжүмү-биле, кижизиг хөөннер-биле доддунган. Владимир Ильич Ленинниң дугайын бижип тура, оон революсчу ажыл-чорудулгазы болгаш делегей болуушкуннары-биле кызыгаардаттынмайн, бодунуң сагыш-сеткилинде хуу бодалдарын хөй чылдарда илереткен.

Мээң өөренип турар институдум — Совет чогаалчылар эвилелиниң чанында А. М. Горький аттыг чечен чогаал институдунуң студентилери ол-бо чогаалчыларның дугайында бола маргыжа бээр бис.

Чоокта чаа Владимир Владимирович Маяковскийниң шүлүктериниң дугайын чугаалажып турувуста, бистиң чаңгыс курсчувус Ганадан келген негр шүлүкчү Джон Окай мынча дээн:

— Маяковский — шүлүкчү революционер, а мен база революцияга ынак мен. Ол — мээң акым-дыр.

Ыымын-на чогаалдары чон дээш сагыш човаашкын, үениң дүвүрээзини-биле холбашкан болдур, ындыг чогаалдар кижилерниң чүректеринге оттарны кыпсып, бурунгаар кыйгырар, эң-не шынчы эш ышкаш кандыг-даа үеде оларны кагбас.

Чогум-на ындыг чогаалдарны В. Маяковский бижээн. Оон чүрээнден үнген сөстер сая-сая чүректерде копканы тыпкан болгаш тып турар.

Делегейниң чүгле
Дескинмейн бардым — деп, автор бижээн болза, ам оон ат-алдары, чогаалдары делегейни дескинген болгаш номчукчуларның ынакшылын чаалап алган.

Маяковскийниң чогаалдары салгакчыдан салгакчыже, вектерден вектерже чурттап, кижилерниң сагыш-сеткилин хайныктырып, бурунгаар кыйгырар дээрзинге бүзүрээр мен. Чүге дээрге Маяковский. Улуг Октябрь революциязының үнү, оон ыраажызы. Октябрь революциязы төөгүден кажан-даа балаттынмас, а оон шүлүкчүзүнүң үнү улам чаңгыланыр.

Моңгуш ДОРЖУ,
Москвада А. М. Горький аттыг чечен чогаал институдунуң студентизи.

В. Маяковскийниң чогаалдары тыва дылда

Совет үениң талантылыг шүлүкчүзү В. В. Маяковскийниң сураглыг чогаалдарын очулдургаш, тыва номчукчуларга бараалгадып чедирерин бистиң республиканың чогаалчылары идепкейлиг киржип турар. 1956 чылда оон шүлүктериниң чыындызы тускай ном кылдыр үнген. Ында «Левый марш», «Ленин-биле чугаалажыг» деп шүлүктерни хоочун шүлүкчү С. Сарыг-оол бедик деңнелге очулдурган. «Совет паспорт дугайында шүлүк» Ю. Кюнзегештиң очулдурганы болгаш өске-даа очулгалары чедимчелиг болган деп демдеглезе чогуур.

Ол ном үнген соонда Маяковскийниң шүлүктерин очулдурары улам калбарган. 1959 чылда Тываның ном садыгларынга Октябрь революциязының дугайында «Эки-ле-дир» деп шүлүглелдиң очулгазы тускай ном кылдыр көстүп келген. Оон очулдурукчузу шүлүкчү М. Кенин-Лопсаң болган. Алдарлыг совет шүлүкчүнүң «Владимир Ильич Ленин» деп шүлүглелиниң сөөлгү кезээн Ю. Кюнзегеш, «Кыйгырар-ла шаам-биле» деп шүлүглелди Алдын-оол Даржаа очулдургулааннар. В. В. Маяковскийниң чогаалдарынга чоннуң ынакшылы хүн тудум-на күштелип, ам-даа хөй-хөй шүлүктерни очулдургаш, тускай ном кылдыр үндүрерин номчукчулар күзеп турар.

Д. АНАЙ-ООЛ.

Улуг-Хем район.

В. В. МАЯКОВСКИЙ.

Совет чогаалчылар В. Маяковский дугайында

Владимир Маяковский — улуг революцияның улуг шүлүкчүзү. Оон чогаадыкчы салдары чүгле совет поэзиязынга эвес, а бүгү делегейге хемчээл чок улуг салдарлыг, ол дугайында маргылдаа-даа чок. Анаа шүлүкчүлерниң болгаш чоннуң ынакшылы вектерден вектерже дамчыыр боор деп бодай-дыр мен.

Александр ПРОКОФЬЕВ.

* * *

Маяковскийниң поэзиязының үн аяныныың талазы-биле эгээртинмес байлакшылдыы-ла шын. Оон өткүт чидиг дыңналып турары-ла шын. Ынчалза-даа үн аяныныың байлакшылдыының болгаш өткүт чидииниң эң-не дээди чергезиниң шыны черле чүдел дизе, оон эгезинден эгелээш төнчүзүнге чедир чижек чок революсчу болганында. Маяковскийниң поэзиязының шак ол термоядролуг хөделдирикчизи дээди чергениң ол шыын вектиң эң-не бедик орбитазынче көдүрүп үндүрүркен.

Николай ГРИБАЧЕВ.

* * *

Маяковскийге дыка-ла ынак мен ийин. Оон шүлүктерин, шүлүглелдерин төрээн азербайджан дылынга чеже чылдар иштинде очулдуруп келбедим дээр. Оларның аразында шүлүглелдерден «Владимир Ильич Ленин», «Эки-ле-дир», «Кыйгырар-ла шаам-биле» болгаш оон-даа өске. Кезээде-ле, кажан мен Маяковский дугайын бодай бергенимде ёзулуг-ла новаторжу, ёзулуг-ла кижизиг чаа арыннарлыг поэзияны ажыткан кайгамчык улуг түрлүг күштүг улуг кижиниң овур-хевири мээң мурнумга көстүп туруп кээр-дир. Маяковский болза, чогаалдарын номчуй бээрге мырыңай чап-чаа апаар, чаа чүүлдерни, сагыш-сеткилдиң байлакшылдыг эртинелерин ажыдып турар шүлүкчүлерниң бирээзи болуп чораан болгаш ол ынчалдыр арттар-даа.

Расул РЗА.

Баку хоорай.

* * *

Маяковский бистиң революцияның ёзулуг-ла шүлүкчүзү болганы дээш, ол чаа чүүлдүң дугайын кижи болганы-ла ынчаар бижип шыдавас кылдыр чаазы-биле бижээни дээш аңаа ынак мен.

Алексей СУРКОВ.

* * *

Маяковскийни бистиң вектиң кайгамчык шүлүкчүзү деп санап турар мен. Анаа ынак-даа мен ынчаш.

Номчукчу кижи болганымда Маяковскийни мээң шүлүкчүм кылдыр, а шүлүкчү кижи болганымда ону бодумнуң башкым кылдыр санап турар мен.

Маяковский канчаар бижээн-дир, мен база-ла ол дег кылдыр бижииримни күзеп чоруур мен ийин.

Наури ЗАРЬЯН.

Ереван хоорай.

* *   * *   * *

В. МАЯКОВСКИЙ

Кыйгырар-ла шаам-биле

(Шүлүглелден үзүндү)

Ырак-узак
коммунистиг талыгырже
чеде бээр мен,
Ырның тооллун маадырындан
артык эрес чеде бээр мен,
Мээң шүлүүм —
чеже назын, чеже чазак
ажыр чурттааш,
Мөңги баштыг бедик сын дег
үе-шагны
ертип чедер.
Мээң шүлүүм
коммунизм шаанга чедер,
чедер дооста —
Кыстар чүрээн
хаара туткан
ыры ышкаш уян четпес,
Кызылгыр чоос
казымалдан тыптыры дег
душ боор четпес,
Кырып өлген сылдыс чырыы[1]
көстүрү дег меге четпес.
Мээң шүлүүм
хөй-ле чылда
тулчуп чедер,
Аар-салам,
эрбенелчек,
көскү чедер,
чогаадып каан водопровод[2]
чогаадып каан водопровод
Амгы шагга
келгени дег
ынчаар чедер.
Хорунналган
чевег номнар аразынга,
Демир ышкаш одуруглар
дилеп чораш,
мээниин тыпкаш,
Хоочун шагның,
ынчалза-даа дурлуг-күштүг
чепсек-тир деп,
Дендии өөрүп,
тудуп, сыйбап көөр-даа силер,
Уяранчыг
сөстер сургуп
чассываан мен;
Чолдак бажын дыдыраткан
уян уруг
Угаан-күт чок эгени бээр
сөстер ында.
Чогаалдарым,
парад кылган шериглер дег,
чыскаалдыргаш,
Чоргаар баткан
одуруглар
эргип чор мен.
Шүлүктерим
коргулчун дег аар болуп,
Өлүмге-даа,
онмас мөңге алдарга-даа
белен турлар.
Шүлүглелдер шип-ле шипшиң,
онгак аастыг
бөөлар дег
Өттүр сөглээн эгелери
карарып тур.
Эң-не ынак
октуг чепсээм.
Элээн кыска
чидиг шүлүүм
Аттыг чидиг
хылыштар дег
кыланнап тур.
Аъттыг шериг дег,
хөме түтсүп
кирер чыгы.
Чээрби чылда
дайзыннарны ажып тиилээп,
Чандыр барбас чепсек болган
шүлүктерим дөгерезин,
Чаңгыс сөс-даа арттырбайн —
эң-не сөөлгү арнынга дээр,
Черниң бүгү адыы чону,
сеңээ берейн!
Түме-сая
ажылчынның дайзыны-ла —
Дуржок багын шагдан көрген
өжээттим ол.
Аар ишке түрээн чылдар-
аштыг хүннер
Аайлашкаш,
кызыл тукту
көдүрген бис.
Маркстың
кылын номун
номчуп көөрге,
Бажыңывыс соңгазынче
көргени дег,
шуптуу таныш.
Кайнаар баарын,
кымнар-биле чаңгыс дөмниг
тулчуп бооруун
Харын дораан,
номчаалак-ла,
билип каан бис.
Хөгжүлдени чедип аарын
Гегельдиинден[3]
өөренмээн бис.
Холчок дошкун
демиселдиң хайнымынга
билип каан бис,
Баштай байлан
дезип маннап
чоргулаан бис.
Байлар сооңда
бистен дезер
апаргылаан.
Бежээ мунгак
дулгуяк дег улчаан алдар
Генийлерни хөөржүдер
черге калазы,—
Атакага
сураг чокка эрес өлген
оолдар ышкаш,
Анаа шериг эрлер ышкаш,
ынчаалдыр ол,
мээң шүлүүм!
Улуг
хүлер тураскаалче
дукпурер мен,
Уян кыйгак мраморже
дукпурер мен,
Акы-дуңма
боттарывыс
Алдар былаашкаш
чоор бис ону,—
Тулчуушкунга
тургустунган
социализм
Шуптувуска тураскаал боор
артып калзын,
Шүлүкчүнер
плакаттар дылы-биле
Чүдек-бужар
бүгү бакты
чүлгүй шапкаш,
Кадык шырак
болуруңар
йөрээп каган.
Барак-ла бо,
кыраан тудум
элдеп чиктиг
Базымал бир амытанга
дөмейлештим.
Че бе,
эжим амыдырал,
ам-даа базаал,
Чедер шаавыс
бешчылдашкаш[4] үзе базаал.
Шүлүктерим
рубль чедир кончаа бербээн,
Чазанырлар
сандай тооннуг белек бербээн,
Чү даа канчаар,
ажы-биле чугаалаарга,
Чаа чуп каан хөйлең болза,
хаңганым ол.
Чырык чаагай
Коммунизм ТК-зынга
чеде бергеш,
Чылчыраштың
байыыр бодаар шүлүкчүнүң
сузун базып.
Болумнун
чүс партийжи номнарымны,
Большевикчи партбилет дег,
көдүрер мен.

Очулдурган **Алдын-оол ДАРЖАА.**

Сөстер тайылбыры:

1. Кырып өлген сылдыс—астроном эртеминден алырга, ырак сылдыс үрелип каарга-даа, оон чырыы үр үеде көстүп турар.
2. Водопровод—хоорайда суг дамчыдылгазы.
3. Гегель—XIX векте чурттаан чораан философ.
4. Бешчылдашкаш — мында: беш чыл планнарын күүседип турган дээн утказы.

ДИРИГЛЕРДЕН АРТЫК ДИРИГ

Бистиң үениң улуг шүлүкчүзү, «революцияга мобилизастаттырган болгаш келдирткен» Владимир Маяковский бодунуң чогаалдарының одуруг бүрүзү-биле чаа, коммунистиг делегейни бадыткаарынче кыйгырып, бүгү-ле эргижирээн, өлүп бар чыдар чүүлдерни кам-хайыра чокка чылча шаап чораан. Төрээн чуртунуң шынчы оглу, шүлүкчү чогаал ажылының алыс угказы партияның болгаш улустуң херээнге бараалгаары болур деп санап чораан.

Владимир Владимирович кезээде чон ортузунга ажылдап, улустуң амыдыралынга идепкейлиг киржип, күш-ажылчы кижилер-биле харылзажып, чурттуң янзы-бүрү булуңнарын эргип чораан. Эткир үнниг агитатор шүлүкчүнүң сөзү ажылчын клубтарга, солдаттарның пааранныңга, аныяктарның аразынга дыңналып чораан. Оон дайынчы, хүннүң чугула айтырыгларын чырыткан шүлүктерин дыңнакчылар магадап, сагыш-сеткилиниң ханызындан хүлээп ап чораан.

Бир-ле кежээге «Эки-ле-дир!» деп шүлүглелди номчаан соонда, аъшпай берген ажылчын кижи: «Бистер, улуг назылыг апарган улус, хөйнү көрүп чурттап эрттивис... Бистиң хүн бүрүде күш-ажылчы амыдыралывыстың дугайында шүлүү дээш эш Маяковскийге ажылчын кижиниң өөрүп четтиргенин илередип тур мен...» дээнин сактып келир-дир мен. А аныяк дарган оол шүлүкчү-биле ужурашкан соонда, бөдүүн-даа болза, сагыш-сеткилиниң алыс ханызындан төрүттүнген шүлүүн бижээн, ында мындыг одуруглар бар: «Сөс дөжүгге каккан ышкаш күштүг, сөс караан часпас дээштиг».

Шүлүкчүге улустуң дээди мактаалгазы ол-дур!

Бөгүн, он-он чылдар эрткенде, Маяковскийниң шүлүктерин, шүлүглелдерин, агитка-суртаал бижээн чогаалдарын номчуп олурар. Октябрьның изиг тыныжын билип, маадыр болгаш тургузукчу чоннуң амыдыралдың дидим чаартып турар бүзүрелдиг базымын катап-катап дыңнап олурар бис.

Чээрби чылдарның төнчүзүнде, чогаадыкчы ажылының түннелин үндүрүп, «одуругларның фронтузун» эргип чораш шүлүкчүнүң:

Тиилелгеге чээрби чылды
ужуп эрткен
Дижинге дээр чепсегленген
бүгү шерим
Дөгерезин
эң-не сөөлгү аймазы дээр
Пролетарий октаргайы,
сеңээ бүрүн бээр мен—
(«Кыйгырар-ла шаам-биле»).

Совет эрге-чагырганың баштайгы хүннеринден эгелээш-ле, Маяковский шүлүкчү-даа, чурукчу-даа боол хүн бүрүнүң кара ажылынга киржип эгелээн. Улуг назылыг апарган кижилер хамааты дайынның болуушкуннарын чидиг-биле доп-дораан чырыдып турган «РОСТА-ның сатира соңгазын» үнтээн. Шүлүкчү даштыкының хадалакчыларын болгаш ак-гвардейжилерин чылча шапкан улустуң база оон Кызыл Армиязының маадырлыг чоруун алгап-мактап чораан; бирги руда казып тыпкан Бурскийниң ажылчыннарынга шүлүктээн байырын чедирип. Лениниден өөренинер, чаа амыдыралды ленинчи ёзу-биле тудуп тургузунар деп, аныяктарны болгаш комсомолду кыйгырып чораан.

Коммунистерниң маадырлыг партиязының болгаш Совет күрүнениң үндезилекчизи, бүгү делегейниң ажылчы чоннарының улуг баштыңчызы—Ленинниң өлүм чок үлегерлерин Маяковский «Владимир Ильич Ленин» деп алдарлыг шүлүглелинге чогаадып тургускан. Ол чогаалды шүлүкчү канчаар-даа аажок чогаадыкчы көдүрлүүшкүн-биле бижээн. Бодунуң намдарынга ол чогаалды үлетпүр черлериниң коллективтериниң хуралдарынга номчааның демдеглеп бижээн. «Ажылчын дыңнакчыларның хамаарылгазы мени өөрткен болгаш ол шүлүглелдиң херектиинге бүзүрелимни быжыглаан».

«Владимир Ильич Ленин»—пролетар революциязының калбак социалдыг чурумалын берген, аар-берге болгаш дуглаттынмас чидиригге холбаштыр улус массаларының ханы кажыдалын илереткен чогаал болур. Революсчу тулчуушкуннарга болгаш күш-ажылчы шавышкынга тиилелгеже улусту аппар чыдар Ленинге баштаткан партияның дугайында шүлүкчү соруктуг, өткүт чугаалап турар.

...Ленин биле Партия —
ийис төрээн алышкылар,
Ие төөгүге
кайызы эң үнелиг?
Ленин дижир бис—
партия деп билир бис,
Партия дижир бис—
Ленин деп билип алыр бис.

Шак ол шүлүглел, хостуг күш-ажылга гимн болу берген «Эки-дир!» деп шүлүглел ышкаш, база-ла кижи төрелгетенниң төөгүзүнде чаа үеге ажыткан, ленинчи орук-биле бүзүрелдиг чоруп олурар чоннуң чогаадыкчы улуг күжүнге бүзүрел болгаш чырыткылыг ынаныш сиңниккен, публицистиктиг изиг күзелдин күжү-биле долдунган чогаал болур.

Революцияга, «коммунизмниң херээниң өлүм чогунга» изиг-биле бүзүрээн Маяковский шүлүкчүнүң херээ дээрге чаа ниитилелдиң тургузуушкунунуң болгаш чаа амыдыралдың хүн бүрүзеги бөдүүн херээнге киржири болур деп санап чораан. «...Дыдыраш хураган ышкаш апарган, лириктиг ынакшыл темазынга маанайнып чоруур кижи шүлүкчү ол эвес, харын кандыг-даа кара ажылдан далдаравас, бистиң чидигленген аңгы демиселивиске бодунуң демир үжүүн пролетарияттың чепсээ кылдыр берип чоруур кижи шүлүкчү ол боор чүве...».

Ол сөстерни Владимир Владимирович Кызыл Преснянын комсомол Бажыңынга болган кежээге чугаалаан. Ол сөстер шүлүкчүнүң чогаалчы намдарының эпиграфы боор болур ийик.

«Правда», «Известия», «Комсомольская правда», «Труд» болгаш чер-черниң солуннарынга Маяковский чогаалчыларның кайызындан-даа артык идепкейлиг болгаш кызымаккай, хүн бүрүде ажылдап чораан ынаа-ла таварылга эвес. «Хүнүң темазынга» чогаал бижиириңче чүткүлү шүлүкчүнү солуннарже хандыктырып турган. Журналистиң хай-ыышкыныныг ажыл-чорудулгазы кылыкызар күзел оон бодунга алыс нетелде болу берген. Бистиң чурттуң иштики болгаш даштыкы амыдыралдың болуушкуннарының: беш чылдың баштайгы базымнарының, чаа чурттаалганың демдектериниң, дужут дээш демисел, дайын айыылының болгаш Октябрьның чаалап алышкыннарын серемчилелдиг камгалаашкынының чугулазының дугайында оон шүлүктери солуннарга үнгүлээн.

Шүлүкчү аныяктар-биле болгаш «Комсомольская правда» солун-биле найыралдыг чораан. Каш чыл дургузунда солунга ол хөй болгаш чедишкинниг ажылдап чораан. «Комсомолканың» барык-ла дугаар бүрүзүнге аныяктарга бижээн шүлүктери, амыдыралда болгаш кижилерниң медерелинде капитализмниң артыышкыннарынга удур угланган эпиграммалары болгаш шүлүктээн памфлеттери парлаттынып тургулаан.

Он сес харлыг
боору
харын хоомай.
Черде
чурттаалганы чаартыр бис!
деп,
Ажы-төлдүн
төдүзүвүн нүүрүнден
Шериглерниң
шаарарган чыскаалынга
Оюспайн
сөглээрлерни
аныяктар дээр чүве.

«Чалыы назынның чажыды» деп шүлүктүң бо одуругларында боттарының адаларының болгаш акыларының революсчу чаңчылдарын салгап алыр бистиң аныяктарывыска эки күзелдиң мерген угаанныг чагыы бар.

«Комсомолкага» ажылдап турганының чылдарында Владимир Владимирович элээн хөй шүлүктерни бижээн, оларның аразында аныяктарның ажылының болгаш амыдыралының боттуг чугула талаларын чырыткан сатиралыг чогаалдар база бар.

Чогаалчының шүлүктериниң сатиралыг талазы сөөлүнде барып совет көрүкчүге билдингир «Клоп», «Чуна бажың» деп сураглыг шиилерге улам тодаргайы-биле көстүп келген.

Маяковскийниң шүлүк чогаалының идея талазы-биле бедик деңнелдиг, шынары болгаш угказы партийжи болганынга аныяк чораш-ла большевикчи чажыт ажыл кылып чораан амыдыралдың школазы улуг салдарлыг болганы чугаажок деп санаар херек. Ол үеде-ле шүлүкчүнүң угаанынга капиталистиг делегейге удур, мөлчүгделдиң болгаш дарлалдың делегейинге удур мөсилдежиишкинниң медерели төрүттүнүп келген.

Чээрби чылдарның эгезинде Владимир Владимирович Барыын талакы чурттарже элээн үр аян-чорук кылып чоруп турда, оон мурнунга бистиң чуртувуста шагда-ла хөөржүдүп каапкан «эрги капитализм» көстүп келген. Капиталистиг Барыын талакы чурттарының даштыкы кой шырыңмазының артында оон эмнеттинмес балыг өөлганнары бар, оон ол ёзулуг шырайын Маяковскийниң көскү карак, политиктиг билдилиг оон көрүп каарынга дузалаан. «Блек энд уайт», «Чурумнуг хамааты», «Бродвей», «Чара кезип каан бедик бажың» деп шүлүктерге америк амыдыралдың хевириниң дугайының шыны-биле чугаалаан болгаш каш борбак миллиардер хөреңгиттерниң каас-кой чурттап турарын, а бөдүүн кижилерниң чединмес түреңгизин, эрге-медел чогун база ажыл тыппайн чоруурун тодаргай чуруп көргүскен.

Эът-чаг,
чоос,
бузут-бак камгалааш,
Хоолуургап
дээрже көрнүп алган,
Элис-Айланд
кындан кырында
Хосталганар
холун сунупкан туру.
(«Чурумнуг хамааты»).

«Американы мээң ажытканым» деп чечен чүүлүнге Маяковский мынча деп бижээн: «...Каттышкан Штаттар бодун Америка деп адаар эргени күш-биле, чепсек-биле болгаш долларлар-биле, кожазы республикаларны болгаш колонияларны коргудуп тургаш чедип алган.

Чүгле мээң үр эвес... чоруп чорааным үениң безин иштинде мексикаларның боттарының алыс шаандан тура чурттап келген чериниң байлаан национализастаар дээн мексика төлевилелдиң ужунда американнар демир чулуруун оларның думчуунга кангыраадып турду; венесуэла улустуң сывыртапканы бир-ле чазаанка болчуп, отряд шериглер чоруду турду; өренер төлевес болзунарза, тааралыг Канада тиглениш эгелээр эвес-пе деп Англияга ак-кара чокка сагындырып турду...»

Араатанзыг америк империализмниң кайгамчык-ла шын болгаш ой-шаанда тодаргайлаан характеристика-дыр!

Барыын таланың мактанган чурттарындан чанып тарда, көрген болгаш дыңнаан чүүлдерин боданмышаан, шүлүкчүнүң бижээни болза:

Даш ордуларда
чаштынып алганнарны
Таптап көргеш-
кылыктаныш кээр-дир мен.
7000 бырыстаа
бүрүңгаар
халдып орза-даа.
Чеди чыл
хожудаан оранда
кээп-тир мен.
(«Чара кезип каан бедик бажың»).

Чаа, совет үениң кижизиниң төлептиг сагыш-сеткилин илеретпишээн, Маяковский: «Совет улус бодуң чоргааралдыг: буржуйларже уразында көргүлээр бис» деп медеглеп чораан. А шүлүкчү арай сөөлзүредир «Совет паспорт дугайында шүлүк» деп кайгамчыктыг чогаалын бижээн, ол чогаалда Октябрьның улуг чуртунуң патриотчу хамаатызының сагыш-сеткилин болгаш бодалдарын канчаар-даа аажок күштүг-биле илеретиен, ынчангаш ол шүлүк үлегер сөс болу берген.

Маяковский кала-даа, кажан-даа Ленинниң идеяларының, коммунизмниң идеяларының тиилээринге ханы бүзүрелдиг, социализмниң бүрүн эргелиг элчини боол чораан. Оон бо сөстери бөгүн кончуг шын боол дыңналып турар:

Буржуйлар,
коммунистиг эрикти
кайгаар—
Чымыш ишке,
аэропланга,
вагонга-даа
Буду оккур
алларжаан
Америкилери
Чыпшыр четкеш,
черле эртер бис.
(«Американнар кайгап тур»).

Маяковский бодунуң өткүт үннүг чогаалчы күжүн марксизм-ленинизмниң улуг идеяларын чер кырынга бадыткаарынга берген. Владимир Владимирович «Кыйгырар-ла шаам-биле» деп шүлүглелге салгакчылар-биле чугаалашпышаан, мээң шүлүүм «үе-шагның чалымнарын үзе тептер», коммунизмниң чырыткылыг өргээзин тудуп тургузарынга күш-ажылчы кижилерге дузалаар деп чугаалаан.

Эргим эштер салгакчылар,
агитатор,
Эткир үннүг шүлүкчүнү
дыңнаңар!
Шаалаан хем дег
шүлүктерниң
үнүн база,
Дириглер-биле
дириг ышкаш чугаалажып,
Чаагай ырым
номун дамчып
чеде бээр мен.

Маяковский бөгүн база-ла бистин-биле кады, бистерниң ажыл-ишчи одуруувуста туржуп турар. Оон чогаалдары чаа делегей—коммунизм делегейиниң тургузукчуларының болгаш дайынчыларының күчүлүг, дадарбас чепсээ боол чораан болгаш мооң соңгаар ындыг болур-даа.

Н. ПОТАПОВ.

СОВЕТТЕРНИҢ БИРГИ ЧЕРГЕНИҢ ХҮЛЭЭЛГЕЗИ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң ээлчеглиг сессиязы бөгүн ажыттынар. Улус чонунуң ёзулуг айбычылары болур Дээди Советтиң депутаттары эң чугула айтырыгны—«Чоннуң амыдырал хандырылгазын улам ыңай экижидер, улустуң хереглел бараанналрының шынарын бедидер болгаш ассортиментизин калбартыр дугайында» айтырыгны чугаалажыр дээш чыглып келген. Бо айтырыгны тургузарын амыдырал боду негеп келген болгаш СЭКП-ниң XXII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле республиканың Советтериниң, ажыл-агый организацияларының болгаш бүгү хөй-ниитиниң шиитпирлээр ужурлуг сорулгаларындан үндезилеттинген.

Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың бүгү шиитпирлери кижи дугайында, ооң чаагай амыдыралының дугайында сагыш салышкын-биле сиңниккен. Делегейде эң-не бедик амыдырал деңнелин Совет Эвилелинге хандырарының бүгү делегейге төөгүлүг ужур-дузалыг сорулгазын Коммунистиг партия салып турар деп партияның Программазында бижээн. Партияның программазында айыткан хемчеглерниң боттуг үретүңнелдерин совет кижилер чоокку үеде көрүп билир кылдыр бүгү ажыл-херекти ынчаар тургузар херек.

Амыдыралчы чугула бо улуг сорулганы күүседиринге ажылчы чоннарның депутаттар Советтери шиитпирлиг рольду ойнап турар. Район, хоорай, көдээ Советтериниң күүскомнары бүгү депутаттарның, доктаамал комиссияларның, совет активтиң кижээнгейин ажылчы чоннарның культура-амыдырал хандырылгазынче угландырар ужурлуг.

«Ажылчы чоннарның амыдырал хандырылгазының айтырыглары—ол дээрге үүрмек, ийиги чергениң херээ эвес, кижиниң амыдыралы, культуразы кандыг болурундан кижилерниң хөөнү болгаш оларның күш-ажылының бүдүрүкчүлүү хамааржыр» деп, эш Н. С. Хрущев СЭКП-ниң XXII съездизинге чугаалаан.

Ажылчы чоннарның культура-амыдырал хандырылгазын экижидер дугайында партияның болгаш чазактың сагыш салышкынының база бир чайынначак илереэшкини болза бо айтырыгны РСФСР-ниң Дээди Совединиң бирги сессиязынга чугаалашканы болур. Чоннуң амыдырал хандырылгазын улам ыңай экижидер талазы-биле хемчеглерни сессия айыткан.

Тыва АССР-ниң совет, ажыл-агый болгаш хөй-ниити организациялары партияның болгаш чазактың айтышкынын күүсетпишаан, сөөлгү чылдарда хоорай, көдээниң чонунуң чаагай байдалын көдүрер талазы-биле улуг ажылдарны чоруткан. Чеди чылдың сөөлгү 4 чылдарының дургузунда чоннуң акша орулгазы 62 хуу өскен.

Республиканың экономиказының болгаш культуразының өзүлдези-биле кады ажылчы чоннарның амыдырал байдалы база экижип турар. Колхозчу араттар сууржуң амыдыралче шилчээн. Чүгле сөөлгү 4 чылдарда безин колхозтарда болгаш совхозтарда 3600 чуртталга бажыңнары туттунган, чаа-чаа эмнелге пунктулары, уруглар садтары болгаш яслилери, магазиннер, столовайлар, клубтар, библиотекалар ажыттынган. Көдээниң болгаш хоорайның ажылчы чоннарының чаагай байдалы бедээн.

Чоннуң амыдырал хандырылгазының черлерин калбартыр талазы-биле элээн ажылдар кылдынган болгаш кылып үндүрүп турар продукцияның ассортиментизи калбарып, оларның шынары экижип турар. Коммунал бүдүрүлгелериниң четкизи өзүп, оларның хандырып турар чонунуң саны көвүдээн.

СЭКП Тыва обкомунуң бешки пленумунуң доктаалын күүсетпишаан, хөй-хөй район, хоорай, көдээ Советтер ажылчы чоннар хандырылгазының албан черлерин удуртурун экижидип, чонунуң, ылаңгыя көдээниң ажыл-ишчилериниң культура-амыдырал хандырылгазының дугайында улуг сагыш салып турар апарган.

Республиканың чонунуң, ылаңгыя малчыннарның культура-амыдырал хереглелин улам эки хандырар талазы-биле ажыл ам-даа четпес чоруп турарын миннир херек. Райкүүскомнар, көдээ Советтер, чамдык министерстволар болгаш албан черлери чоннуң өзүп турар хереглелдерин хандырарынче ам-даа четпес кичээнгей салып турар.

Барыын-Хемчик, Өвүр, Улуг-Хем, Тес-Хем болгаш өске-даа чамдык районнарның хөй-хөй колхозтарында болгаш совхозтарында чүс-чүс өг-бүлелер ам-даа өглерде чурттавышаан. Ындыг турбуже ол районнарда чуртталга болгаш культура-амыдырал тудугларының планы чыл санында-ла күүсеттинмейн келген. Бажыңнарны чаңгыс аай төлевилел ёзугаар эвес, чевен кылдыр, чурттаглага таарымча чок кылдыр тудар чоруктар ховар эвес. Хөй-хөй черлерде чунар бажыңнарны, кызыл булуңнарны, кудуктарны тутпайн турар.

Ооң-биле кады кижилер дугайында сагыш салышкынның үлегер-чижээн көргүзүп турар черлер бисте эвээш эвес. Чижээ, Чөөн-Хемчик райкүүском бо чугула айтырыгже хөй-ниитиниң кичээнгейин угландырып шыдаан. Районнуң колхозтарында чуртталга бажыңнарының тудуушкуну чединиишкинниг чоруп турар. «Большевик» болгаш Ленин аттыг колхозтарның фермаларында, хойжу бригадаларда эки шынарлыг бажыңнарны, чунар бажыңнарны, кызыл булуңнарны тудуп турар. Садыг болгаш культура-чырыдылышкын албан черлери малчыннар хандырылгазын сөөлгү үеде экижиткен. Таңды болгаш Каа-Хем районнарында база эки үлегер-чижектер бар. Ындыг эки дуржулганы бүгү черлерге калбаа-биле нептередир херек.

Амыдырал хандырылгазының черлериниң ажылын экижидер талазы-биле ам-даа хөй чүүлдерни кылыр. Республиканың улуг тудуг чери болур Ак-Довуракта ажылчыннарның костюм даарадып, идик, хеп септедип алыр черлери чок болуп турар чорук-биле канчап-даа эптежип болбас. Кызылдың амыдырал хандырылгазының мастерскаяларының ажылында хөй четпестер бар. Хеп даараар черлер чонну ам-даа багай хандырып турар. Чагыкчыларның материалдарын үрээр, чагыын үрей кылыр чоруктар бар. Хоорайга идиктер, бажың эдилелдери, электри херекселдери септедип алыры берге.

Садыг болгаш медицина хандырылгазында, культура-чырыдылышкын албан черлериниң ажылында улуг четпестер бар.

Ажылчы чоннарның амыдыралын шиитпирлиг экижидериниң бир кол чүүлү болза чуртталга бажыңнарының тудуушкунуң темпизин дүргедедип, шынарын бедидери болур. Ындыг турбуже чуртталга бажыңнарының тудуу Кызыл хоорайда дыка багай чоруп турар. План күүселдези ай санында үстүп келген. 18 муң дөрбелчин метр чуртталга шөлүнүң орнунга чүгле 1028 дөрбелчин метр чуртталга шөлүн ажыглалга киирген. Тудугнуң шынары ам-даа чавыс болбушаан.

Чуртталга бажыңнарының болгаш коммунал черлериниң тудуунга контрольду күштелдирери хоорай Советтериниң, райкүүскомнарның бирги чергениң хүлээлгези болур.

Чоннуң хереглелин хандырарында үүрмек азы ылым чок айтырыглар турбас. Бүгү чүүлдер шуптузу—чунар бажың, суг хандырылгазы, парикмахерская, гостиница, кинотеатр, хоорайлар, суурлар чаагайжыдылгазы чижектиг айтырыглар чер-чер Советтериниң болгаш ооң активиниң кичээнгейинге турар ужурлуг.

Ажылчы чоннарның амыдырал хандырылгазының дугайында айтырыгны республиканың Дээди Совединиң сессиязынга чугаалажыры, бо херекте четпестерни шүгүмчүлээри, депутаттарның саналдары хоорай, көдээниң чонунуң өзүп турар культура-амыдырал хандырылгазын эргелеп турар бүгү бүдүрүлгелерниң болгаш албан черлериниң ажылын экижидеринге идиг болур.

Амыдырал хандырылгазын партияның болгаш чазактың негелдезиниң деңнелинге чедир экижидери — Советтерниң, бүгү хөй-ниитиниң алдарлыг херээ болур.

РСДРП-ниң II съездизиниң 60 чыл оюн МАР-га калбаа-биле демдеглээр

Россияның социал-демократтыг ажылчын партиязының II съездизиниң 60 чыл оюн демдеглеп эртирер дугайында Моолдуң Араттың революстуг партиязы доктаал үндүрген.

РСДРП-ниң II съездизи партияның баштайгы Программазын бадылап, Улуг Ленинге баштаткан большевиктер партиязы ол Программаны боттандырып, хааның ёзуну, капиталистерниң болгаш помещиктерниң чазаан дүжүрүп, пролетариат диктатуразын тургусканын МАРП ТК-ның доктаалында демдеглеп турар. Совет Эвилелинге социализмни тургузар сорулганы салган партияның ийиги Программазы совет улус чединишкиниг боттандырып, ССРЭ-де социализмни бүрүн болгаш шуут тургускаш, ам СЭКП-ниң XXII съездизиниң бадылаан Программазын — коммунизм тургузарының программазын чединишкинниг күүседип турар.

Социализм чаңгыс чурттуң кызыгаарындан үнгеш, делегейниң социалистиг системазы болу берген деп доктаалда айтып турар.

СЭКП бодунуң туруп келгениниң бүгү дургузунда марксизм-ленинизмниң тугун бедик тудуп, Маркс, Энгельс, Ленинниң өөредиин удуртулга болдуруп турар акы-дуңма коммунистиг болгаш ажылчын партияларның чаңгыс эвии бижыглаар дээш могаг чокка демисежип, пролетаржы интернационализмниң ёзунга шынчызының үлегерин көргүзүп турарын МАРП ТК бедии-биле үнелеп турар. СЭКП-ниң улуг дуржулгазы, ол партияның XX, XXI, XXII съездилериниң төөгүлүг шиитпирлери, ооң чаа Программазы марксисчи-ленинчи бүгү партияларның ажыл-чорудулгазынга, демиселинге удуртулга болуп турарын МАРП ТК айытпышаан, СЭКП болза тайбың, демократия, социализм дээш демиселдиң авангардызы болуп келгенин демдеглеп турар.

РСДРП-ниң II съездизиниң 60 чыл оюн болза акы-дуңма марксисчи-ленинчи партияларның, делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң байырлалы болур.

Улуг Ленинниң өөредии-биле, бистиң партияга ооң чагыы-биле, СЭКП-ниң үргүлчү деткимчези-биле бистиң партиявыс феодализмни дужургеш, социалистиг ниитилелче шилчээн бодунуң чуртунуң хөгжүлдезиниң хөй талалыг нарын айтырыгларын марксисчи-ленинчи эртемге үндезилеп, шынын-биле шиитпирлеп, моол улусту социализмниң эчис тиилелгезинче бурунгаар баштап турар деп, МАРП ТК бодунуң доктаалында айыткан. Ол доктаалда чугаалап турары: «Бистиң улустуң хосталгазын, тускай догуннаашкынын бижыглаарынга, тус чуртка социализмни тургузар херекке СЭКП-ниң, совет улустуң көргүзүп келген акы-дуңма дузаламчызы шиитпирлиг ачы-хавыялыг болганын МАРП Төп Комитеди байырлап демдеглеп тур».

РСДРП-ниң II съездизиниң 60 чыл оюн улуг Ленинниң партиязының байлак дуржулгазын өөренир, партияның организастыг болгаш идеологтуг ажылын улам сайзырадыр сорулганың тугунуң адаа-биле демдеглеп эртирериниң хемчеглерин МАРП ТК-ның доктаалында айыткан. РСДРП-ниң II съездизиниң 60 чыл оюнуң хүнүнге уткуштур «РСДРП-ниң документилери», «СЭКП-ниң дуржулгазының бүгү делегейге ужур-дузазы», СЭКП—бүгү делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң авангардызы», «СЭКП—совет улустуң коммунизм тургузуушкунунче сорук кириикчизи болгаш организакчызы» чижектиг кол-кол айтырыгларны партия кежигүннериниң болгаш ажылчы чоннарның ортузунга илеткел-лекция, беседа аргазы-биле, парлалга дамчыштыр калбаа-биле таныштырып, ол талазы-биле фото-чуруктар, номнар делгелгелерин организастаарын МАРП-ниң бүгү организацияларынга дааскан.

(«Үнэн» солундан).

Бүрүнү-биле деткээн

ПРАГА. (СЭТА). Чүгле бүгү коммунистерниң эвес, харын-даа бүгү чехословак улустуң туружу чаңгыс аптиг. Коммунистиг болгаш ажылчын партияларның 1957 болгаш 1960 чылдарда болгулаан чөвүлел хуралдарының шиитпирлеринде илереттинген политиктиг чүүлдү бистиң улузувус бүрүнү-биле деткип турар, ынчаарга Кыдаттың Коммунистиг партиязының удуртукчуларының туружунга СЭКП ТК-ның харыызы анаа үндезилеттинип турардыр деп. Чехословакияның эртемнер академиязының корреспондент кежигүнү, ЧКП-ниң төөгү институдунуң директору Павел Рейман СЭКП ТК-ның ажык чагаазын чехословак парлалгага парлап үндүргени-биле холбаштыр, ЧТК агентилелге медеглээн.

Капитализмге удур демиселге, ол ышкаш социализмниң тургузуушкунунуң херээнге бистиң чедип алган төөгүлүг дуржулгавыс марксизм-ленинизмни сектантычы болгаш догматиктиг хажыдар чоруктарның улуг хоралынга бисти бузуреткен деп, ол чугаалаан.

Ындыг болган талазында, амгы делегей хөгжүлдезин СЭКП ТК-ның чагаазында бүгү талалыг кылдыр үндезилеп анализтээн чорук бодунун туружун база катап эде көөрүнче Кыдаттың Коммунистиг партиязының удуртукчуларын албадаар—деп, Павел Рейман чугаалаан.

Мурнуу-вьетнам патриоттарның демисели

ХАНОЙ. (СЭТА). Бо чылдың бирги чартыында Мурнуу Вьетнамның чөөн талазының 10 можуларында улусчу патриотчу күштер америк-нгодиньдьемчилерниң 37 самолёттарын бертиндир аткан болгаш 13 самолёттарын дүжүр аткан дээрзин Мурнуу Вьетнамның «Хосталга» деп агентилели дамчыткан.

Ол-ла үениң дургузунда Мурнуу Вьетнамның төп кезиниң үш можуларында улусчу чепсектиг күштер дайзынның 1.880 солдаттарын узуткап чок кылган. Оон аңгыда, ол можуларда партизаннар дайзынның 3 вертолёдун бертиндир аткан болгаш 3-түг дүжүр аткан. Олар шеригниң 28 чүък машиналарын үрегдээн болгаш поездизин аңдарып дүжүрген. Янзы-бүрү хөй санныг боо-чепсекти хунаап алган.

Демисел үргүлчүлевишаан

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Нью-Йоркта болгаш АКШ-тың өске-даа хоорайларында сөөк-язы ылгаар чорукка удур демисел кажангызындан-даа артык чидиг шынарлыг болуп турар.

Бронксте «Уайт касл» деп ресторанның чанында чыскаалчылар ийи неделяда үргүлчү туруп келген. Негрлерни болгаш пуэрторикачыларны ак кештиг кижилер-биле бир дең эргени ёзугаар ажылга хүлээп алырын чыскаалчылар негеп турар. Чыскаалчыларның кызымаккай чоруу «катап төрүттүнүүшкүнүнүң национал партиязы» деп фашисчи организацияның фашистериниң калчаараашкынын болдуруп турар. Ол фашистер боо-чепсекти ажыглап турган. чыскаалчыларга удур өн чүк-чөңгээни организастаар бодап турган.

Фашистерге хол боозу, ланчыыдан аңгыда, карак чажы төгүлдүрер газтыг бомбалар чорааны илерээн.

Губернатор Рокфеллерниң болгаш хоорай даргазы Вагнерниң кабинеттеринге «дүн-хүннүң дежурныйлаашкыны» үргүлчүлеп турар.

Сөөк-язы ылгаар чорукка удур көдүрлүүшкүннер тудуп хоругдаашкын-биле дооступ чурум болган. Июль 15-те 50 кижини тудуп хоругдаан, оларның аразында 20 негр ламалар бар. Оларны шуптузун пиятиниң чурумун «үрээни» дээш бүрүудадып, кара бажыңче киир октаан.

БИСТИҢ ТӨРЭЭН ПАРТИЯВЫСТЫҢ ПОЛИТИКАЗЫН ДЕТКИП ТУР БИС

* * *

Өжээннешкек аңгылар бисте чок

СЭКП ТК-ның Совет Эвилелиниң бүгү коммунистеринге ажык чагаазы-биле таныжып ора, мээн эдепсинип кайгаанымны чүү дээр! ССРЭ-де өжээннешкек аңгылар бар дээр ынзылыг кыдат удуртукчуларның меге балдыктарын номчааш черле кайгавас, хомудавас арга чок-тур.

Бисте ажылчыннарның болгаш тараачыннарның ийи аңгызы база күш-ажылчы интеллигенция бары шынна. Олар шупту-ла совет ниитилелдиң дең эргелиг кежигүннери болуп турар. Оларның политиктиг үзел-бодалдары чаңгыс аай, оларның мурнунда коммунизмни бистиң чуртувуска тудуп, тургузар дугайында кара-чангыс эчис сорулга туруп турар. Чурттуң эрге-чагырга органнарында саанчылар болгаш комбайнерлар, шахтёрлар болгаш металлургтар, башкылар болгаш эмчилер дээш кымнарны чок дээр. Олар совет ниитилелдиң дүрген бурунгаарлаашкынын хандырып, бүгү чоннуң эрге-ажыктарынга дүгжүп турар политиканы боттандырып турарлар.

Мен арат өг-бүледен үнген болзумза-даа, ёзулуг-ла ажылчын аңгының кижизи апарган мен. Чүгле алгы заводунга безин 20 чыл ажылдап келдим. А мээн акым Сат Мөмбүу Бияхемниң «Кызыл тараачын» колхозунуң хойжузу. Ол болза тараачын аңгының кижизи-дир. Бистиң амыдыралывыс эки. Школага өөренир назылыг уруг-дарывыс шупту ээс-кежиктиг өөренип турар. Мээң ажылдап турар заводумнуң ажылчыы коллективи аажок найыралдыг. Дуржулгалыг, мурнакчы ажылчыннар Галина Огаренко, Александра Бочкарева-Чижов, Полина Теплых боттарының мурнакчы арга-методтарын өскелерге күзелдиг-биле чугаалап берип турарлар. Бистиң коллектививис Каа-Хем районнуң «Бурунгаар» колхозунуң шефке ап, көдээ ажыл-агыйның чугула кампанияларының үелеринде барып дузалажып турар.

Бо бүгүнү көре-тура, Совет Эвилелинде өжээннешкек аңгылар бар, оларның аразында аңгы демисели чоруп турар деп канчап чугаалаар боор!

Кыдат эштерниң бо частырыглыг чугааларын бистиң совет ниитилелививстиң амыдыралы оларның эки билбес чоруу-биле тайылбырлап болур.

Бүгү делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң мурнунга боттарының бүгү частырыгларын олар миннип, диттиргиптерлер боор деп идегээр мен.

К. ХҮРЕКПЕН,
Кызылдың алгы заводунуң ажылчыны, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаты.

ЛЕНИНЧИ ПАРТИЯВЫСТЫҢ ИДЕЯЗЫ ТИИЛЛЭЭР

Бистер, Самагалдай 11 чыл школазының бүгү башкылары, Совет Эвилелиниң бүгү ажылчы чоннары-биле бир дөмей СЭКП ТК-ның бүгү коммунистеринге болгаш партия организацияларынга ажык чагаазын улуг чүүлдүгзүнүг-биле хүлээп алдывыс. Коммунистер-даа, партия кежигүнү эвес хамаатылар-даа ол чугула документини сеткил-сагыштың хайныышкыны-биле номчуп, дыннап, бистиң алдарлыг ленинчи партиявыстың чөптүг, ханы утка-шынарлыг, ынчалза-даа марксизм-ленинизмниң хажыдыкчыларынга кам-хайыра чок согугну бээринге кезээде белен политиктиг шугумун изиг-биле деткип турар.

Бистиң чурттуң чырыткылыг келир үези — коммунизм. Ол улуг аас-кежик чүгле тайбың болгаш найырал бүгү улустарның аразынга доктаап бодараан турда чедип алдынар. Ынчангаш бистер, ада-иелер, бүгү совет интеллигенция империалистиг дайынның «эскүп үнеринге» кажан-даа удур үнүвүстү кадып турар бис.

Бо дугайын кыдат удуртукчулар база-ла ханы угаап, көөрү негеттинип турар. Кыдаттың Коммунистиг партиязының ТК-зында эштер, совет ниитилелде ам-даа өжээтен аңгы турар деп шын эвес тайылбырлалды чорудуп турар. Ол канчап-даа шын эвес үзел деп, бистер бүрүү шаап тур бис.

Чоокта чаа болуп эрткен СЭКП ТК-ның июнь Пленумунга эш Л. Ф. Ильичёвтуң илеткелинде: «Аңгы-аңгы национальдарның совет кижилери социализмни хол-холундан туттунчуп алгаш тургускан, фашизмге удур демиселге ханын төккен, а ам чаңгыс аай өг-бүледе коммунистиг ниитилелди тургузуп турар» — дээн чалбыыштыг сөстери кижиниң сеткил-сагыжынга база катап кирип келир-дир.

Бистиң төрээн Коммунистиг партиявыстың мерген угаанныг удургулгазы-биле совет улус хемчээп четпес базымнар-биле бурунгаарлап орар. Ынчангаш коммунистиг идеология тиилээр дээрзинге кезээде бүзүрээр бис!

С. САНДЮ.

Кызылдың Улуг-Хем кыдыында сугже халып эштир чаа бедик (вышка) тудкан.
ЧУРУКТА: Вышкадан эштикчилерниң халып турары.
Фото В. Лутковтуу.

Харысалгалыг оюннарже

Июль айның сөөлзүреди Красноярск хоорайга Чөөн Сибирьның мотоциклчилериниң зона маргылдаазы болуп эртер. Мотоцикл спортунуң ийиги разрядчылары Виктор Кондратьев, Юрий Пешков, Виктор Фатеев, Михаил Колесников олар орта бистиң республиканың алдарын камгалаарлар.

Олар анаа 350 кубометр хемчээлдиг хевирниң мотоциклдери-биле маргылдаага киржир, а чарыш эртирер оруу—дескиндир хемчээли 1448 метр ону дөрт катап долганыр ужурлуг. Бистиң мотоциклчилеривис ол харысалгалыг оюннарга эки белеткелди эрткен.

* * *

АЖЫК ЧАГААНЫ НОМЧААШ

Совет Эвилелиниң партия организацияларынга, бүгү коммунистеринге Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң ажык чагаазын номчудум.

Кыдаттың Коммунистиг партиязының удуртулгазы-биле СЭКП-ниң база өске-даа акы-дуңма компартияларының аразында харылзааның айтырыглары чүгле коммунистерге эвес, а партия кежигүнү эвес бистерге, бүгү совет кижилерге база-ла сонуурганчыг айтырыг болуп турар.

Бистер, чурукчулар Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының ленинчи туружун бүрүнү-биле чүүлдүгзүнүп, СЭКП-ниң XX, XXI, XXII съездилериниң төөгүлүг шиитпирлерин ам база катап быжыы-биле деткип турар бис.

ССРЭ-ге коммунизм тургузуушкунунуң талазы-биле айтырыгларга СЭКП-ниң ленинчи шугуму тайбынны камгалаар талазы-биле даштыкы политиказы—ол дээрге бистиң бүгү совет улузувустуң, совет кижи бүрүзүнүң чүңгине херээ-дир.

Ынчангаш бистер, чурукчулар бистиң Коммунистиг партиявыстың, Совет чазаавыстың иштики-даа, даштыкы-даа политиказын чогаадыкчы ажыл-иживис-биле деткип турар болгаш кезээде деткиир-даа бис. Тайбын дээш демисел—ол дээрге, социализм болгаш коммунизм дээш демисел, делегейниң ажылчы чоннарының аас-кежии дээш демисел-дир. Ынчангаш кыдат болгаш совет улустарның аразында кезээ-мөңгеде бузулбас найырал дээш туржуп, бо талазы-биле эш Н. С. Хрущев баштаан СЭКП-ниң ленинчи Төп Комитединиң чорудуп турар бүгү-ле хемчеглерин деткип турар бис.

Г. ТОРЛУК,
чурукчу.

Малга хөй чемни белеткээр дээш

Баштайгы медээ-биле

Бо чылдың июльдуң 15-тиң медээзин ёзугаар алырга, бистиң республиканың колхозтарында болгаш совхозтарында сиген кезилдези, ооң белеткели дыка оожум чоруп турар.

Мынчага чедир 17 совхозтардан чүгле 3 совхоз сиген кезилдезинче кирген. Тодаргайлаарга, Улуг-Хем районда «ҮТКА 25 чылы» совхоз 44 тонна (планга удур 0,9 хуу), «Улуг-Хая»—62 тонна (1,1 хуу), Таңды районнуң «Элегес» совхозу 45 тонна (1,0 хуу) сиген белеткеп алган. Тес районнарның үжүнден (Барыын-Хемчик, Тес-Хем, Өвүр) сиген белеткелиниң дугайында медээ ам-даа чок.

Колхоз-совхоз бүдүрүлгезиниң эргелелдериниң талазы-биле алырга, Таңды эргелели белеткезе чогуур сигенниң чүгле 0,3 хуузун, Чөөн-Хемчик эргелели—0,2-ле хуузун белеткеп алган. Тес-Хем эргелелинде чаңгыс килограмм-даа сиген белеткеттинмээн.

Мал ажылында кол чүүл — мал чемнерин белеткээри-ле болгай. Ынчангаш мал чемнерин белеткээр талазы-биле организачы ажылдарны бүгү колхозтарның, совхозтарның удуртукчулары, партия, комсомол организациялары, чер-чер Советтери ам күштелдирип чорудар херек.

Тараа, сиген шөлдеринден

Чөөн-Хемчик районда «Сүт-Хөл» совхозтуң Бара-чыраа салбырында Ондар Хүрең-оол удурткан кукурузачы звено эдбек дужуттуг ногаан массаны алыр дээш шуудургу ажылдап турар. Звенода «Беларусь» марказыг 3 чаа тракторлар быжыглаттынган.

Ол чоокку хүннерде 325 га черниң бок үнүжүн илиртеп, арыглаан. Ындыг янзылыг арыглаашкынны шөл бүрүзүнге 3 удаштыр кылган.

Бо хүннерде звено кежигүннери салбырның склад тудуунга кирипшааш, кукуруза шөлүнүң үшкү суггарылгазын доозуп турар.

О. ЧАШ-ООЛ.

• • •

Улуг-Хем районнуң «Чодураа» колхозунда эш Б. Аракчаа удурткан ногаа бригадазының кежигүннери 20 га черде тараан янзы-бүрү ногааларның бок үнүжүн аштап, арыглаан.

Тракторист Б. Маскиров «Беларусь»-биле илиир сөөртүп алгаш 47 га черде картофельдиң бок үнүжүн арыглаан. Бригада ам янзы-бүрү ногааларның ийиги арыглаашкынын чоруда берген.

Н. СУНДУЙ-ООЛ.

• • •

«ҮТКА 25 чылы» совхозтуң № 3 хову бригадазының ажыл-ишчилери сиген кезилдезинче организастыг кирген. Бригада 2 хүн ажылдааш 250 центнер көк сигенни сараатаан. «ДТ-20» трактор-биле В. Тишов хүн нормазын 150 хуу күүседип турар. Сараатткакчыларның болгаш сиген бөлүкчүлериниң аразында кызымак, эки ажылдап турарлар немежип турар.

М. БИЧЕ-ООЛ.

„Совет Тыва" колхозтуң черинде

СҮГ-БАЖЫ. **(Телефон-биле).** Каа-Хем районда «Совет Тыва» колхоз 1700 тонна сиген, 1200 тонна силос белеткээр хүлээлгелиг. Ол сорулганы күүселдиринге организастыг чамдык хемчеглерни алган. Трактор болгаш аът машиналары, дырбаашта, сиген белеткелинге хамаарышкан өске-даа херекселдер чогуур өйүнде кылдынган.

Чиңге-Дагның болгаш Хая-Бажының шөлдеринде ажыл-иш бо хүннерде кидин-тулук. Кезилдеде 4 аът машиназы, үш машина кошкан 1 трактор кирген. Бөлүп сараатаар звенолар кезикчилерден база хожудавайн турар. Олар Хая-Бажында 3 сараатты тургускан.

Колхозтуң сиген шөлдеринде машина-техника болгаш кижи күжү хүн бүрү улам-на немежип турар. Бо хүннерде 4 аът машиназы, 2 трактор немей үнген, хол кадыырлыг 15 кижи кирген.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага булуттагылап каап турар хүн болур, чамдык черлерге чаашкыннар болур. Кызылга чаашкын шоолуг эвес. Хат кошкактан ий-тавынга чедир, янзы-бүрү чүк угланыышкынныг. Агаарның температуразы: республикага —23—28, а Кызылга—26—28 градус чылыг.

Редакторнуң оралакчызы Д. О. БЕГЗИ.

Кинотеатрларга

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: **«Дима Горинниң карьеры»** 10, 12, **«Капитан Дабач»** 2, **«Ашак-кадай болушканы ындыг кончуг-ла эвес болган»** 4, 6, 8.30, 10.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Мээң өөрүшкүм»**: 3.15, **«Дээрбечи маңгыстар»** 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: **«Шокарларның херээ»** 2.30, **«Фанфан-Тюльпан»** 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Хаанның өршээли»** 1.15, 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: **«Бову барып алыр чагаа»** 5, 7, 9 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажын, № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24—63, редакторнуң оралакчызының болгаш харысалгалыг дежурныйның 35—24, пропаганда килдизиниң 23—54, харысалгалыг секретарьның 23—35, көдээ ажыл-агый килдизиниң 25—38, партийжи амыдырал килдизиниң 37—13, иштики информация килдизиниң 20—60, чагаа болгаш совет тургузуг килдистериниң 21—27, үлетпүр болгаш транспорт база культура амыдырал килдистериниң 22—64, бухгалтерияның 31—75, корректорларның 21—47. Солун келбейн барганда 32—75 телефонче долгаар.

ТС — 01290

Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925 чылдан үндезилеттинген

1963 ч. ИЮЛЬ 20 СУББОТА № 171 (5575).

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Өртээ 2 көп.

ВЕНГР ӨҢНҮКТЕР ИРКУТСКИГЕ, КРАСНОЯРСКИГЕ ЧОРААН

ИРКУТСК. (СЭТА). Эш Янош Кадар баштаан Венгр Улус Республиканың партия-чазак төлээлери тускай самолёт-биле Ташкентиден Иркутскиге июль 16-да, хүннүң ийиги чартыында чедип келген.

Венгрияның болгаш Совет Эвилелиниң күрүне туктары-биле байырлал шимчи кирип шимээн Иркутск аэродромга хүндүлүг аалчыларны өөң мурнуу чарында Москвадан чедип келген СЭКП ТК-ның Президиумунуң кежигүнүнге кандидат Л. Н. Ефремов, СЭКП-ниң Иркутск үлетпүр обкомунуң бирги секретары П. Б. Кацуба, ажылчы чөннар депутаттарының Иркутск область Советтериниң күүскомнарының даргалары А. В. Гриценко, В. Ф. Мальцев, СЭКП-ниң Иркутск хоорнемунуң бирги секретары Л. Г. Ширяевский болгаш албанның өске-даа кижилери уткаан. Аңы-дуңма Венгрияның төлээлерин хоорайның хөй-ниитизиниң хөй санныг төлээлекчилери база улуг соруқ кириимшиин-биле уткаан.

Иркутскиниң кедээ область күүскомунуң даргазы А. В. Гриценко венгр өңнүктерге чүректиң ханы байырын Иркутск областың ажылчы чөннарының мурнундан чедирген.

Аэродромга эш Янош Кадарның харыы чугаазын бүгү чыылганнар чылыы-биле уткаан.

КРАСНОЯРСК. (СЭТА-ның корреспондентизи). Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының ТК-зының Бирги секретары, Венгр ажылчын-тараачын революстуг чазактың Даргазы Янош Кадар баштаан Венгр Улус Республиканың партия-чазак төлээлери тускай самолёт-биле Братскиден өрүк аайы-биле Красноярскиге июль 18-те келген.

Аэродромга аңы-дуңма Венгрияның төлээлерин СЭКП-ниң Красноярск үлетпүр болгаш кедээ крайкомнарының бирги секретарьлары В. Ф. Гаврилов-Подольский биле А. А. Кокарев, ажылчы чөннар депутаттарының область Советтериниң күүскомнарының даргалары А. И. Исаев биле П. Ф. Морозов, Красноярск совнархозтуң даргазы В. Н. Ксинтарис болгаш албанның өске-даа кижилери уткаан. Уткааннарның арызында— хоорайның хөй-хөй бүдүрүлгелериниң болгаш тудугларының төлээлекчилери бар.

СЭКП ТК-ның Президиумунуң кежигүнүнге кандидат Л. Н. Ефремов, Совет Эвилелиниң Венгрияда элчини Г. А. Денисов, СССР-ниң Даштыкы херектер министерствозунуң бешки европа килдизиниң эргелекчизи С. Т. Аставин төлээлерни үдеп чоруур.

ЧАЙ—ХӨЙ СҮТТҮҢ ҮЕЗИ

Чайның одарладыышкын сезонунуң таарымчалыг байдалын шын ажыглаары, сүт саалдазын бедидериниң эң чугула курлавыры ол. Чүгле сүт саалдазынга эвес, харын одарладып семиртир малдарның болгаш семиртилге хаваннарының деңзи немелдезин бедидеринге чай база онза ажыктыг.

Бистиң республикада чылдың бирги чартыында сүтту бүдүрер болгаш күрүнеге садар талазы-биле социалистиг хүлээлгелерин күүсеткен мурнакчы ажыл-агыйларның чедиишкиннери бедик сүт саалдазы дээш демиселди чылдың эгезиниден тура күштелдиргенинден, ылангыя чайның көк-шыктыг таарымчалыг үезин эки ажыглааныындан болдунар аргалыг болган. Каа-Хем, Чөөн-Хемчик болгаш Өвүр районнар мал ажылының продуктуларын садар талазы-биле чылдың бирги чартыында күрүне мурнунга өре чок арткашнар.

Республикада 57 ажыл-агыйларның 26-зы чылдың бирги чартыында күрүнеге сүт садар социалистиг хүлээлгелерин күүсетпээн. Оон хараазындан республика сүт садып алыр планын күүсетпээн. Ылангыя Улуг-Хем район 237 тонна сүтту күрүнеге чедир сатпаан болгаш планын чүгле 82,8 хуу күүсеткен. Ол ышкаш Бии-Хем район 160 тонна сүтту күрүнеге чедир сатпаан болгаш планын чүгле 89,6 хуу күүсеткен. Бир эвес бо ийи район планын күүсеткен болза, республиканың социалистиг хүлээлгезин аддарлыы-биле күүсеткен турар ийик.

Июль 10-да медээ-биле алырга, күрүнеге сүт садарының чыл планын Улуг-Хем район чүгле 41,3 хуу, Бии-Хем — 43,4, Тожу — 37,7, «Өөк» совхоз— 34,8, «Тээли» совхоз 30,9, «ҮТКА 25 чылы» совхоз 40,4 хуу күүседип, мурнуку хожудаашкындан өөнделеп шыдавааннар.

Сүт-бараан фермаларының хожудап турарын чамдык районнарның, ажыл-агыйларның болгаш бүдүрүлге эргелелдериниң удуртукчулары мал кыштаглаашкыны берге эрткенинде деп тайылбырлаарын оралдажып турарлар. А чылдагаан чүгле кыштаглаашкынның берге болганында бе? Чок, ындыг эвес. Тываның кайы-даа районунга кыштың байдалы бир дөмей болган. Ылангыя Каа-Хем биле Бии-Хем районнарга кыштың байдалы-даа, мал чеминиң курлавыры-даа ылгал чок турган. Ындыг болза-даа чартык чылда сүт садар хүлээлгезин Каа-Хем район ажыр күүсеткен, а Бии-Хем күүсетпээн. Бодунуң кожазы Чөөн-Хемчиктен Улуг-Хем район сүт саалдазының талазы-биле база дыка хожудап турар.

Чамдык районнарның мынчаар хожудап турарының ужуру чүдел дизе, хамыктың мурнунда колхозтарның болгаш совхозтарның партия организацияларын, парткомнар болгаш бүдүрүлге эргелелдери фермаларга организакчы ажылды кошкатканында, планнарны болгаш хүлээлгелерни күүседири дээш демиселче фермаларның ажылдакчыларын ёзулуг мобилизаставайн турарында. Партияның шагда-ла бүрүү шапканы, шын эвес метод оларның ажылының практиказында ам-даа артпышаан. Чүл дизе, кварталдың баштайгы айында тайбың байдалга таваар ажылдап турган, орту үезинде хөделип, эгелээр, а кварталдың төнчүзүнде кээп шуургедеп туруп бээр. Маңаа мындыг чижекти көргүзүп болур. Июньнуң 20-де республиканың сүт садып алыр планы 80 хуу хире күүсеттинген турган болза, а айның төнчүзүнде 97,5 хуу болган, азы он хонукта 17 хуу немешкен. Бир эвес баштайгы айларның он хонук санында мындыг немелделиг турган болза, түңнел дыка эки турар ийик.

Ам чылдың ийиги чартыында шак мындыг методтан шуут чайлап, ферма бүрүзүнге сүт саалдазының шыңгыы графигин тургусса чогуур. Сүт саалдазының хемчээлин чүгле он хонуктуң, азы айның түңнелдери-биле көөр эвес, харын хүн бүрүнүң үчёду-биле көрүп, улам бедидериниң арга-хемчеглерин алыр херек.

Ам үеде колхозтарның, совхозтарның фермаларының кол нуруузу чаа одарларда — янзы-бүрү оъттарлыг, суглуг, серин чайлагларда баргылаан. Чайлаг одарларын чөп ажыглап, одарладыышкынны хүн-дүн дургузунда организастап, хүнде үштен эвээш эвес катап суггарар болза, инектерниң сүдү чугаажок немежир. Инектерни турлагже сүрбейн, ол-ла одарлап чораан черинге барып саар арганы чамдык фермаларның ажыглап турары кончуг шын. «Найырал» совхозтуң Булуң-Терек салбырында болгаш өске-даа чамдык черлерде электросаалдаңың көжүрүп ап чоруур, ёлочка хевирлиг тургузугларын кылып алган чорук, чаа-чаа одарларны ажыглаарынга, сүт саалдазын бедидеринге таарымчалыг арга болур.

Инектерни чайгы одарларга кадарары-биле чергелештир немелде чемгерилгени уттуп болбас. Таңды районнуң «Тиилелге» совхозунда комсомолчу- аныяктарның коммунистиг күш-ажылдың фермазы деп ат дээш демисежип турар фермазы чайгы үеде инектерни силос болгаш концентрат-биле чемгербишаан, дүн-хүннүң одарладыышкынын организастаан. Оон түңнелинде фермада сүт саалдазы эрткен чылдагызындан бедээн. Ындыг болганда, ферма бүрүзүнге немелде чемгерилге турар ужурлуг.

Эрткен чылдарның практиказындан алырга, чамдык черлерде ырак чайлагларга саар инектерни күске чедир орайтадып тургузуптарга, сүт саалдазы катап кудулай бээрин көргүскен. Мындыг болганда, кайы черге инектерни кайы үеде одарладырга сүткүр болурун практикадан өөренип көөрү. Ылангыя оът-сигенниң шынары эртеден-не кудулай бээр тайга чоогу чайлагларга инектерни үр тургуспайн, иштикиледип киирери чугула.

Мурнакчы ажыл-агыйларның практиказын ёзугаар, мал чеминге тараан үнүштерни моон соңгаар ногаан чемгерилге кылдыр ажыглаар болза, сүт саалдазын бедидеринге дыка дузалыг болур. Эрткен чылын «Межегей» совхоз болгаш чамдык өске-даа ажыл-агыйлар ажаап алыышкын үезинде кукурузаның чамдык участоктарынга инектерни одарладыр арганы ажыглааш, сүт саалдазын дыка бедиткен болгай. Мындыг практиканы бо чылын база ажыглаза чогуур.

Чоокта чаа болуп эрткен республика Наадымынга келген кедээ ажыл-агый мурнакчыларының чөвүлел хуралынга хүлээп алган кыйгырыгда **уксаазын экижиитиен инек бүрүзүнден хонуита пуд сүттү, а уксаазын экижитпээн инектен чартык пуд сүттү** саарын чедип алыры дээш демиселче республиканың бүгү сүт-бараан фермаларының ажылдакчыларын кыйгырган болгай. Бо сорулганы чедип алыр дээш фермаларның болгаш түс-түс саанчыларның арызынга социалистиг чарышты калбартыр херек. Инектерниң ажаалда, чемгерилгезин экижидер, механизастаан саалданы калбаа-биле ажыглаар, саанчыларның, кадарчыларның ажылының түңнелдерин көрүп, материалдыг деткимчени көргүзер, учётту экижидер, ажыл-агыйжы эвес чорук-биле шиитпирлиг демиселди чорудар, продукцияны бүрүн кадагалаар. Фермаларга күш-ажылдың сагылга-чурумун бедидер болгаш кижизидилге ажылын күштелдирер хемчеглерни партия организациялары, бүдүрүлге эргелелдери, колхозтарның, совхозтарның удуртукчулары хүн бүрүнүн хераа кылдыр ап чорудар херек.

Чай—хөй сүттүң сезону, арбын сүттү саап алырынга эң таарымчалыг үе. Колхоз болгаш совхоз бүрүзү саалданы хүн бүрү бедидер аргалыг. Айтырыг болза малдың одарладыышкынының шын организастаарында, чемнерни бодамчалыг ажыглаарында болур.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң дөрткү сессиязы

Июль 19-та Кызылдың хөгжүмшүн театрынга Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң дөрткү сессиязы болуп эрткен.

Президиум столунда—республиканың Дээди Совединиң даргазы **Т. Ч. Норбу**, дарганың оралакчылары **Т. Э. Сенди биле М. М. Сухачев**. Президиумда олуттарга Дээди Советтиң Президиумунуң болгаш республиканың министрлер чөвүлелиниң кежигүннери олурупкан.

Даргалакчы эш Норбу сессияны ажыткаш, республиканың Дээди Совединиң Мандат комиссиязының даргазы эш **М. К. Шырапка** сөс берген. Үш округтарга үнген депутаттарның орнунга соңгуттурган депутаттарның бүрүн эргезин хыйаанының түңнелдериниң дугайын ол илеткээн.

Дээди Совет дараазында доктаалды хүлээп алган:

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң дараазында депутаттарының бүрүн эргезин чүүлдүг деп санаар:

Динга Кыргыс Надылович—Чаатының № 90 соңгулда округундан 1963 чылдың март 3-те соңгуттурган;

Еремин Иван Игнатьевич—Элегес-Аксының № 22 соңгулда округундан 1963 чылдың май 22-де соңгуттурган;

Онгай-оол Хомушку Дарымаевич—Алдын-Булактың № 38 соңгулда округундан 1963 чылдың июнь 30-де соңгуттурган.

Сессияның хүн айтырыгларын бадылааны:

1. Чоннуң амыдырал хандырылгазын улам ыңай экижидер, улустуң хереглел барааннарының шынарын бедидер болгаш ассортиментизин калбартыр дугайы.
2. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң секретарын соңгуур дугайы.
3. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң садыг, ниитиниң чемненилгези болгаш чоннуң амыдырал хандырылга талазы-биле доктаамал комиссиязын соңгуур дугайы.
4. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаар дугайы.

Хүн чурумунуң бирги айтырыын чугаалажып көөрүн сессия эгелээн. Чоннуң амыдырал хандырылгазын улам ыңай экижидер, улустуң хереглел барааннарының шынарын бедидер болгаш ассортиментизин калбартыр дугайында илеткел кылыры-биле Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазының оралакчызы депутат **Н. Н. Коссовка** сөс берген.

Эш Коссовтуң илеткелиниң талазы-биле санал бергеннер болза:

Депутаттар **О. К. Оолак, А. И. Канунников, Х. С. Сат, Б. Д. Биче-оол, А. М. Арлаимай, С. У. Монгуш, М. Б. Достак-оол, Д. Ч. Салчак, С. Х. Красный, Н. А. Сердобов, Д. Д. Доскар, М. Б. Шойжун, С. К. Тока;** райкүүскомнар даргалары **Т. С. Бегзи, К. К. Дилгижек, С. М. Баир-оол, С. С. Сакты-Сюрюң**, Тыва АССР-ниң Коммунал ажыл-агый министри **В. М. Еремеев**, республиканың амыдырал хандырылга эргелелиниң начальниги **В. В. Ковыршин**.

Бо айтырыгны чугаалажып көөрүн дооскаш, «Чоннуң амыдырал хандырылгазын улам ыңай экижидер, улустуң хереглел барааннарының шынарын бедидер болгаш ассортиментизин калбартыр дугайында» республиканың Дээди Совединиң доктаалын сессия хүлээп алган.

Хүн чурумунуң дараазында айтырыын чугаалажып көрген. Депутат **Н. А. Сердобовтуң** саналын ёзугаар депутат **Г. В. Иваиовту** өске ажылче шилчээни-биле холбаштыр Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң секретарының хүлээлгезинден хостаан болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң секретарынга депутат **К. Н. Дииганы** соңгаан.

Оон дараазында, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң садыг, ниитиниң чемненилгези болгаш чоннуң амыдырал хандырылга талазы-биле доктаамал комиссиязын 11 кижи составтыг кылдыр, даргазынга — депутат **Г. В. Туровецти** соңгаан.

Республиканың Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарының дугайында илеткел кылыры-биле Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң секретары депутат **К. Н. Дингага** сөс берген.

Республиканың чамдык районнарын улгаттыр каттыштырганы-биле холбаштыр «Тыва АССР-ниң Күрүне тургузуунуң дугайында» Тыва АССР-ниң Хоойлузунуң 2 чүүлүнге өскерилгелер киирер дугайында» Хоойлуну сессия хүлээп алган.

Оон дараазында, сессия «Тыва АССР-ниң Күрүне эрге-чагыргазының органнарының болгаш күрүне эргелелиниң органнарының дугайында» Хоойлунуң 16 чүүлүнге өскерилгелер киирер дугайында хоойлуну хүлээп алган. СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Партия-күрүне контролюнуң комитедин тургузар дугайында СЭКП Тыва обкомунуң бюрозунуң, республиканың Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын ол хоойлуда чүүлдүг деп санаан. Тыва АССР-ниң Чурт болгаш эът-чем үлетпүрүнүң министерствозун дужурер дугайында республиканың Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыын бадылаан болгаш «Тыва АССР-ниң Күрүне эрге-чагыргазының органнарының болгаш күрүне эргелелиниң органнарының дугайында» Хоойлунуң 16 чүүлүнге чогуур өскерилгелерни киирген.

Оон соонда сессия дараазында доктаалды хүлээп алган:

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазының оралакчызынга база СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Партия-күрүне контролюнуң комитединиң даргазынга эш Моңгуш Кокыйлаа **Шырапты** томуйлаар дугайында Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1963 чылдың февраль 9-та Чарлыын;

Тыва АССР-ниң Автомобиль оруктарының тудуунуң болгаш септелгезиниң эргелелиниң начальнигиниң хүлээлгезинден эш Оюн Тамдынович **Ензакты** хостаар дугайында 1963 чылдың март 16-да Чарлыкты;

Тыва АССР-ниң Автомобиль оруктарының тудуунуң болгаш септелгезиниң эргелелиниң начальнигинге эш Игорь Семенович **Степановту** томуйлаар дугайында 1963 чылдың март 16-да Чарлыкты;

Тыва АССР-ниң коммунал ажыл-агый министриниң хүлээлгезинден эш Виктор Сергеевич **Гущинни** хостаар дугайында 1963 чылдың июнь 5-те Чарлыкты;

Тыва АССР-ниң коммунал ажыл-агый министринге эш Виктор Михайлович **Еремеевти** томуйлаар дугайында 1963 чылдың июнь 5-те Чарлыкты бадылаар.

Оон-биле Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң дөрткү сессиязының хагдынганын чарлаан.

Партияны долгандыр улам сырый каттыжар

ХАНЫ БҮЗҮРЕЛ

СЭКП ТК-ның бүгү партия организацияларынга болгаш бүгү коммунистерге ажык чагаазын улуг сонуургал болгаш кичээнгей-биле таныжып, бүгү совет улус-биле кады Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының, эш Н. С. Хрущевка баштаткан оон ленинчи Төп Комитединиң бүгү политиказын болгаш ажыл-чорудулгазын изин-биле деткип тур мен.

Делегей хөгжүлдезиниң, делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң талазы-биле бистиң партиявыстың болгаш аңы-дуңма өске-даа марксистиг-ленинчи партияларның кады ажылдап кылган курузу делегей хөгжүлдезиниң ханы анализинге, марксистиг-ленинчи өөредигге үндезилеттинген, ёзулуг ленинчи курс дээрзин бистиң коммунистеривис, бүгү совет улус бичии-даа чигзиниг чок бүзүреп турар. Ол курска, бистиң партиявыска удур үндезин чок нүгүлдээшкин кылып турар кызат удуртукчуларның хөделиишкиниң коммунистиг шимчээшкинге чарылдырыкчы чорук-тур деп көөрүнден өске чүү дээр боор ону.

Кызат удуртукчуларның ылангыя бистиң партиявыстың Программазынга халдап турар чоруу СЭКП кежигүннериниң болгаш бүгү совет кижилериниң мырынай кайгадып турар. Ыраккы Моңгүн-Тайганың азы Бара-Хөлдүң бедүүн ишчизинден—малчыныңдан-даа, бистиң найысылалывыста эртемденден-даа СЭКП-ниң Программазын айтырар болза, ол бистиң ёзулуг марксистиг-ленинчи программавыс чүве деп кандыг-даа дадагалзаа чок чугаалаар дээрзин кызат эштерниң билбези хараадаанчыг-дыр. Харын моон ужун КБП-ниң удуртулгазының амгы үеде ээлеп турар туружу совет кижилерниң сеткилин хомудадып, элдепсиндирип турар.

Ынчалза-даа бүгү совет улус ышкаш, мен база-ла совет кызат харылзаа теңниш дивес бызыг турар, делегейниң коммунистиг шимчээшкини ленинчи курстан тайбас дээрзинге ханы бүзүреп, бистиң партиявыстың ТК-зының бо талазы-биле чорудуп турар хемчеглерин бүрүнү-биле деткип, СЭКП-ниң эш Н. С. Хрущевка баштаткан Төп Комитедин долгандыр улам сырый каттыжар бис.

А. ТҮРГЕН-ООЛ,

Чөөн-Хемчик колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелиниң начальниги, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры.

Улам эки ажылдаар

Тес-Хем районнуң «Ак-Эрик» колхозунуң коммунистери болгаш бүгү колхозчулары СЭКП ТК-ның ажык чагаазын улуг сонуургал-биле таныжып турар. Делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң чугула айтырыгларын тодарадыр талазы-биле СЭКП-ниң болгаш өске-даа аңы-туңма партияларның ажылдап кылдынган ленинчи туружун мында катап тайылбырлап турарын хандыр билип, бир эп-сеткил-биле деткип турарлар.

Бистиң партиявыстың иштики болгаш даштыкы-даа политиказы марксистиг-ленинчи өөредигден, бичии-даа хажывайн турар дээрзинге анаа бедүүн ажылдакчы кижи мен безин чигзинмейн турар мен. Бистер марксистиг-ленинчи өөредигни амыдырал-биле сырый холбаштыр өөренип тура, бодувустуң ажыл-херектеривисти түңнеп көрүп тура, СЭКП-ниң курузунуң шынчызынга боттарывыс-биле бүзүрээн бис. Ынчангаш бис ол ленинчи курстуң тиилелгезинге бүзүрелдиг болгаш ооң боттаныышкыны дээш чүткүлдүг демисежип келген болгаш моон соңгаар улам күженниишкиниг демисежир бис.

Ынчаарга, КБП-ниң удуртукчуларының СЭКП-ниң болгаш өске-даа марксистиг-ленинчи партияларның туружу-биле чөрүжүп, оларны улуг туралыы-биле үндезин чок черге буруудадыр деп сорудап турары харын-даа чөгенчиг болгаш боттанмас, үндезин чок чүве-дир.

Мен эмчи ажылдакчызы кижи болгаш, бистиң партиявыстың Программазында улустуң чаагай чоруунуң дугайын айыткан чүүлдүг кызат удуртукчуларның «биче буржуазтыг» деп чемелеп турарынга чүгле кайгаар эвес, харын шыңгыы удурланыр мен. Кижи дээш сагыш салыышкын СЭКП-ниң кичээнгейиниң төвүнге кезээде турган болгаш турүп-даа турар. Ол сорулганы күүседир ужурлуг кижилер, бистер боттарывыстың күжүвүстү, билиивисти харамнанмайн, улам эки ажылдаар бис.

Ч. БОРБАЙ-ООЛ.

Колхозта эмнелге салбырының эргелекчизи, Тыва АССР-ниң дээди Совединиң депутаты.

Чүректиң ханызындан деткип тур мен

Совет Эвилелиниң партия организацияларынга, бүгү коммунистерниге СЭКП ТК-ның ажык чагаазын ленинчи улуг партияның бүгү коммунистери болгаш бүгү совет улус-биле бир дөмей, чүректиң ханызындан деткип тур мен. Бо төөгүлүг документиде амгы бүгү делегей байдалының кол айтырыгларының, делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң база национал-хосталгалыг шимчээшкининиң марксистиг-ленинчи анализи бердинген.

Кызаттың Коммунистиг партиязының удуртулгазының чазыгларының кол утказын СЭКП ТК бодунуң чагаазында марксистиг-ленинчи турушта эң-не тодаргайы-биле илередип, көргүзүп турар. Аңгы-аңгы социал-экономиктиг системалыг чурттарның тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынының айтырыгларын, кижиге чүдүр чоруктуң уржуктарын бистиң партиявыстың ажып эрткенин база коммунистиг болгаш национал-хосталгалыг шимчээшкининиң амгы сорулгаларын кызат эштер марксизм-ленинизмге удур турушта шын эвес тайылбырлап, делегей байдалында болган улуг өскерлиишкиннерни чедир билбээнин көргүзүп турар. Аңы-дуңма коммунистиг болгаш ажылчын партияларның Москва Чөвүлел хуралдарының Декларациязын болгаш Медеглелин олар каржызы-биле хажыдып турар. СЭКП-ниң XX, XXI, XXII съездилериниң төөгүлүг шиитпирлеринче база бистиң партиявыстың Программазынче халдап турарлар. СЭКП ТК-ның ленинчи шугумунга удур боттарының демиселинге кызат эштер бистиң чуртувустуң иштики херектеринге киржиринге безин четкеннер.

КБП ТК-ның марксизм-ленинизмни хажыдар дээн оралдажыышкыннарынга СЭКП ТК шиитпирлиг удурланмышаан, бистиң чуртувуска коммунизм тургузуушкунунуң база делегейде коммунистиг болгаш национал-хосталгалыг шимчээшкиннер айтырыгларының талазы-биле карачангыс шын, ленинчи турушту камгалап турар.

ТК-ның ажык чагаазы аңы-дуңма коммунистиг болгаш ажылчын партияларның, делегейниң бүгү бурунгаар депшилгелиг кижилериниң изиг деткимчезин алыр дээрзинге бис бүзүрелдиг бис. Лениниң тугун бедик туткан, Лениниң тургусканы Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының кежигүнү болганымга, ам бо хүннерде улам-на чоргаарланып тур мен.

Ф. КУЗЬМИН.

1921 чылдан бээр СЭКП кежигүнү, пенсионер.

«Көк-Тей» совхозтуң куш фермазының куш ажаакчызы **Мария Шумилова** — ол коллективте мурнакчы ажылчыннарның бирээзи. Куш ажаакчызы бир кижи 2500 дагаа оолдарын азырап өстүрер ужурлуг турда, эш Шумилова 3400 дагаа оолдарын өстүрүп турар.

Совхозтуң ажылчыннарының арызынга калбарган социалистиг чарыштың бирги чартык чылда түңнелинде эш Шумилова бедик көргүзүгнү чедип ап, мурнакчыларның одуруунга чоргаарал-биле кирген. Ооң эки ажылының чедиишкининиң үндезини чүдел? Дагаа чуургаларын клеткаларга салып эгелээнинден бээр бүгү ажылды шын организастап, чаңгыс-даа дагаа оглун когаралга таварыштырбас дээш бүгү-ле күжүн ынаар угландырып турарында.

ЧУРУКТА: Мария Шумилова. Фото А. СОКУРОВТУУ.

НИИТИНИҢ МАЛЫНГА ХӨЙ ЧЕМ ДЭЭШ

ХАНДАГАЙТЫ. Өвүр районда «Торгалыг» колхозтуң кол сиген шөлдери болур Сарыг-Хөлде болгаш Чалаатыда демниг күш-ажыл эгелээн. Ниитизи-биле 14 машина кошкан 7 трактор, ъаттың 9 машиназы кирген. Машинага кестинмес, ынчалза-даа үнүжү эки черлерни шилип кезерин холкадыырлыг 44 кижиниң звенолар аайы-биле организастаан.

Мал чемин белеткээринге машина-чепсекти септээри, өске-даа дериг-херекселдер четчелээри эрткен чылдан дээре болган. Бо талазы-биле колхозтуң механизаторларын механик Д. Ойдуптуң эки удуртканын демдеглээри чөптүг.

Колхоз алды муң тонна сиген, беш муң тонна силос белеткээр. Бо чылын сигенниң үнүжү орайтаан болзажок, планны чедиишкинниг күүседип болуруның аргалары бар. Хой ажылының чеди бригадалары шупту кирипкен. Хову болгаш тудуг бригадаларындан звенолар база үнген.

* * *

ЧАДААНА. «Чыраа-Бажы» совхозтуң сиген шөлдеринде ажылчыннар бо хүннерде улам хайныккан. Совхозтуң салбырларындан алды бригада үнген, оларда 9 трактор, 10 ъът машиназы бызыглаттынган, хол кадырлыг 70 ажыг кижини организастаан.

Баштайгы хүннерниң медээзи-биле алырга, 400 гектар хире шөлдүң сигенин кескен, бөлүп сарааттаны 1495 центнер. Бо талазы-биле Чыргакы салбырының көргүзүглери мурнап турар. Олар 240 ажыг гектарны кескен болгаш 700 центнер сигенни сарааттап алган.

Совхозтуң сиген шөлдеринде машина-техника болгаш кижи күжү хүн бүрү улам немежип, ажылдың темпизи дүргедеп турар. Хой ажылының чеди бригадалары сиген шөлүнче база шупту кирипкен.

Улуг-Чыргакыда хой ажылының бирги бригадазын (удуртукчузу Доңгак Седен) маңаа демдеглээри чөптүг. Күш-ажылды шын организастааныындан олар каш-ла хүн 350 центнерни бөлүп сарааттаан. Кезилдеде 1 ъът машиназы, хол кадырлыг 10 кижи ажылдап турар.

Хорум-Дагның Чыраа-Бажының болгаш Чыргакының школачылары ниитиниң малынга будук-бүрү боодалдап белеткээр талазы-биле совхозту шефке алган. Күш-ажыл башкыларынга удурткан звенолар бо ажылды чер болганда база калбартып эгелээн.

* * *

ТООРА-ХЕМ. Сиген хооллулуг турар үеде ону ажаап ап, ниитиниң малынга четчир санныг эки шынарлыг чемнерни белеткээри чугула сорулга. Тожу районда «Май бири» кедээ ажыл-агый артелиниң колхозчуларындан сиген кезилдезинче 124 кижи үнген. Олар чеди кезек черде 3 тракторлуг, 17 ъът машиналыг кестирип эгелээн, хол кадырлыг 60 ажыг кижи база ажылдап кирген.

Партия организациязының секретары эш Дастай-оолдуң дыңнатканын ёзугаар алырга, колхоз 3300 тонна сиген, 2300 тонна силос белеткээр планныг. Ону чедиишкинниг күүседиринге аргалар бүрүн бар, күш-даа четчир, сигенниң үнүжү база эки.

Сигенчилерниң ортузунда социалистиг чарыш улам күштелип эгелээн. Бо талазы-биле эш Байгыыжыктың болгаш Тоглаамайның удурткан бригадаларының көргүзүү бедик, олар чарыштың мурнуку одуруунда. Сиген шөлүнде күш хүн бүрү улам-на немежип, ажылдың фронтузу улам калбарып турар.

* * *

БАЯН-ТАЛА. Чөөн-Хемчик районда «Октябрь 30 чылы» колхозтуң Кара-Тал, Кадыр-Оруқ, Улуг-Шык сиген шөлдеринде демниг күш-ажыл көдүрлүп үнген. Баштай 4 ъът машиназы, 1 трактор кирген, хол кадырлыг 30 ажыг кижи эгелээн. Бо хүннерде 3 ъът машиназы, хол кадырлыг 20 кижи немешкен.

Колхоз 1500 тонна бөдүүн, 2550 тонна шыктыг чемнер белеткээр планныг. Ону чедиишкинниг күүседип болуруунуң аргалары бар. Бо чылын олурткан 850 гектарда кукурузаның үнүжү багай эвес.

Сиген шөлдеринде машина-техника болгаш кижи күжү хүн бүрү улам-на немежип турар. Ол ажылда чүгле хову бригадазы эвес, хой ажылының бригадалары, фермаларның коллективтери болгаш тудугнуң бызаңчылары база хаара туттунган.

* * *

ШАГААН-АРЫГ. «Улуг-Хая» совхозтуң Көк-Чыраа салбырының ажыл-ишчилери ниитиниң малынга четчир, эки хооллулуг чемнерни белеткеп алыр дээш чүткүлдүг ажылдап турар. Сиген шөлдеринде ниитизи-биле 130 ажыг кижи, тракторнуң 9, ъттың 4 машиназы ажылдап турар.

Техниканы бүдүрүкчүлүг ажыглавышаан, күш-ажылды шын организастааныының түңнелинде, көк-чыраажылар, каш-ла хүн иштинде 1575 центнер сигенни бөлүп сарааттаан. Хүнде трактор-биле сиген кестирер норманы 135—150 хуу күүседип турар Балдар Даваа, Бүдүп Маадыр-оол ышкаш механизаторлар хөй. Хол кадырлы-биле ээлчегде 0,29 гектарның орнунга Кыргыс Май-оол 0,40 гектарны, Балчый Довук — 0,50 гектарны кезип турар. Ындыг мурнакчыларны хөйнү илередип болур.

Мал чемин бүгү-ле арга-биле улам хөйнү белеткеп алырынга организастыг хемчеглерни чорудуп турар. Моңгуш Содуй-оолга удурткан 22 кижи составтыг бригаданы будук-бүрү боодалдар белеткээринче организастаан. Олар сөөлгү хүннерде 2000 ажыг центнерни белеткээн.

Арыг-Бажы салбырның Көк-Хаакта ажыл-иш база хайныккан. Олар баштайгы хүннерде 420 ажыг центнер сигенниң бөлүп сарааттаан. Ол ышкаш, Хайыракан салбыры сиген белеткелинче база кирипкен: Борбак-Арыгда 15 кижи, Кускун-Баарында 9 кижи хол кадырлыг эгелээн. Моон-биле кады, Хемдерге салбыры мынчага сиген кезилдезин эгелевээни таныыл-даа таарышпас.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ДӨРТКҮ СЕССИЯЗЫ

Чоннуң амыдырал хандырылгазын улам ыңай экижидер, улустуң хереглел бараанныарының шынарын бедидер, ассортиментизин калбартыр дугайында

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазының оралакчызы депутат Н. Н. Коссовтуң илеткели

СЭКП-ниң Төп Комитединиң июнь Пленуму партия биле улустар амыдыралынга улуг чаагай салдарлыг болганын. СЭКП-ниң XXII съездиниң тоогуудуг шиитпирлерин болгаш партияның ТК-зының пленумнарының шиитпирлерин күүсетпишаан, бистиң Төрээн чуртувустуң улустарының үлетпүр, кадаа ажыл-агый, культура хөгжүлдезинде кайгамчыктыг улуг чедиишкиннериниң дугайын эш Коссов бодунуң илеткелиниң эгезинде чугаалаан.

Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың хүн бүрүдеги сагыш салыышкынының, ажылчыннарның, колхозчуларның болгаш улусчу интеллигенцияның кызымаккай күш-ажылының ачызында бистиң Тыва республика сөөлгү он чылдарның дургузунда ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунда улуг чедиишкиннерлиг болган. Республиканың үлетпүрүнүң продукциязы 2,8 катап, капитал тудуунуң хемчээли 6-дан ажыг катап, үлетпүр бүдүрүлгезиниң электри энергиязын хереглээри 2 миллион киловатт турганындан 12,9 миллион чедир, ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның саны ийиден ажыг катап көвүдээн. Ол ышкаш кадаа ажыл-агыйда эът бүдүрери 192 хуу, сүттүү — 143 хуу, дүктүү — 3 катап өскен болгаш тарылга шөлү 4,3 катап калбарган. Колхозтар болгаш совхозтар часкы тарылганың планын күүсеткен, күрүнеге эът болгаш дүк садарының бирги чартык чылда онаалгазын ажыр күүсеткен.

Ажылчы чоннарның материалдыг чаагай байдалын улам ыңай экижидер, совет кижилерниң материал-культурлуг негелделерин долузу-биле хандырар дугайында партияның болгаш чазактың доктаамал сагыш салыышкынының дугайын илеткелчи онзалап демдеглээн.

Кайы-даа капиталистиг чурт-биле деңнээрге, Совет Эвилелинге эң-не бедик амыдырал деңнелин хандырар деп, бүгү делегейге тоогуулуг ужурдузалыг сорулганы бистиң партиявыстың Программазында айыткан. Бистиң партиявыс перспективаны планнап тура, бөгүнгү хүнүнүң херегледелерниң дугайын кажан-даа уттпайн турар.

Бо сорулганы күүседир херекке улуг роль ажылчы чоннар депутаттарының Советтеринге онаажып турар. Ажыл-агыйны эргелеп башкарарын бүдүрүлге принцивин ёзугаар эде тургузар дугайында СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң шиитпирлери чер-чер Советтериниң мурнунда база-ла чаа-чаа сорулгаларны салган, олар болза эргелеп башкарарының чаа структуразының артык шынарын ажыглааш, амыдыралдың, өөредилгениң, культураның айтырыгларынче улуг кичээнгейни салыр хүлээлгелиг.

Ажылчы чоннарның культура-амыдырал хандырылгазын экижидер дугайында партияның болгаш Совет чазактың доктаамал сагыш салыышкынының чайыннанчак херечизи болза бо айтырыгны РСФСР-ниң Дээди Совединиң бирги сессиязынга чугаалашканы база «Чоннуң хандырылгазын улам ыңай экижидер дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалы болур. Ол документилерде ажылчы чоннуң амыдырал хандырылгазының деңнелин үндезинни-биле бедидериниң тодаргай хемчеглерин айыткан.

Бистиң республиканың экономиказы болгаш культуразы өскени-биле кады, чоннуң амыдыралы база экижээн. Үүрмек, быдаргай көшкүн ажыл-агыйдан колхозтарда, совхозтарда улуг кадаа ажыл-агый бүдүрүлгезинче шилчиири тыва араттарның чүс-чүс чылдардагы байдалынга үндезин өскерилгени киирген. Чеди чылдың чүгле сөөлгү 4 чылдарының дургузунда республиканың колхозтарында болгаш совхозтарында 3600 чурттаалга бажыңнары туттунган, медицина пунктулары, уруглар садтары болгаш яслилери, магазиннер, столоваялар, клубтар болгаш библиотекалар ажыттынгылаан. Чоннуң акша орулгазы 62 хуу көвүдээн.

Оон-биле кады, ажылчы чоннарның, ылангыя шиитпирлиг участоктарда ажылдап турар малчыннарның амыдыралының материал болгаш культурлуг деңнелин улам ыңай экижидер талазы-биле ажыл республикада ниитизи-биле ам-даа четпес чоруттунуп турар. Райкүүскомнар, кадаа Советтер, чамдык министерстволарның болгаш ажыл-агыйларның удуртукчулары, колхоз-совхоз эргелелдери кадаа чоннуң амыдырал хандырылгазын экижидеринче ам-даа четпес кичээнгей салып турар. Барыын-Хемчик, Улуг-Хем, Тес-Хем, Өвүр болгаш өске-даа районнарның дыка хөй колхозтарында болгаш совхозтарында малчыннарның чүс-чүс өг-бүлелери ам-даа өглерде болгаш чедир туттунмаан бажыңнарда чурттап, амыдыралда улуг бергелерге таваржып турарлар. Ындыг турбуже, малчыннарга бажыңнар тудуп бээриниң планы дыка хөй колхозтарда болгаш совхозтарда чыл санында-ла күүсеттинмейн турар.

Кадаа чоннуң культура-амыдырал хереглелдерин экижидер талазы-биле тодаргай хемчеглерни СЭКП обкомунуң V пленумунуң соонда бүгү районнарда ажылдап кылган болгаш боттандырып турар. Чижээлээрге, Чөөн-Хемчик райкүүском (даргазы эш Дилгижек) элээн эки ажылды чорудуп турар. Районнуң колхозтарында хөй-хөй чурттаалга тудуу чоруттунуп, колхозчуларның бажыңнарының септелгези кылдынып, ам безин 8 чунар бажыңнарны туткан, кызыл булуңнар туттунуп турар. Колхозтарны, хойжу бригадаларны, фермаларны эмнелге, культура-чырыдыышкынның албан черлери үргүлчү хандырып турар, чедирип садар садыг эки организастаттынган. «Большевик» колхозтуң бригадаларында, фермаларында он-он чаа бажыңнарны, кызыл булуңнарны, чунар бажыңнарны туткан. Мында колхозчуларның медицина, садыг, культура хандырылгазын эки организастаан.

Культура-амыдырал черлерин тудар, чонну хандырарын экижидер талазы-биле Барыын-Хемчик, Өвүр, Улуг-Хем районнарда ындыг-ла багай эвес хемчеглер чогааттынган хирезинде, оларның хөйү-ле саазын кырында арткан. Өвүр районда тудар деп көрдүнген 25 чурттаалга бажыңнарындан амдыгаа чедир чаңгызы-даа туттунмаан. 14 бажыңны чүгле тудар деп турар. Тудар дээн 13 бажыңдан «Кызыл тук» колхозта чүгле чаңгызы туттунган болгаш бир чунар бажыңны ам тудар деп турар. Каа-Хем районда колхозтарга тудар дээн 81 бажыңнарның чүгле 12-зи туттунган, 13 чунар бажыңнардан чүгле 3 болгаш үш пекарнядан чүгле чаңгызы туттунуп турар.

Бо сессияның белеткелиниң үезинде Каа-Хемниң «Кызыл тук» колхозунуң хойжузу, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады эш Салчак Бөрзекген Министрлер Чөвүлелинге билдириишкин киирген. Бодунуң чагаазынга ол мынча деп бижээн: «Кызыл тук» колхозтуң даргазы эш Фоменко чоннуң амыдырал хандырылгазын экижидер талазы-биле партияның болгаш чазактың доктаалын күүседириниң чогуур хемчеглерин албайн турар. Мында чүгле чаа бажыңнар туттунмайн турар эвес, харын эрги бажыңнар база септеттинмейн турар. Малчыннарның хандырылгазы багай тургустунган. Биске садыгжылар келбейн турар, радио болгаш кино ажылдавас. Харын-даа, удуртукчулар боттары безин биске келбейн турар».

Ажылчы чоннарның амыдыралын экижидериниң шиитпирлиг чүүлү чурттаалга тудуунуң айтырыын шиитпирлээри болур. Күрүне болгаш кооператив бүдүрүлгелериниң база организацияларының капитал салыышкыннарының күсели-биле дөрт чылдың дургузунда республикада 151,6 дөрбелчин метр чурттаалга шөлүн ажыглаалда киирген. Оон аңгыда хоорайларның болгаш ажылчын суурларының чону ол-ла үениң дургузунда хууда шыгжамырының күсели-биле база күрүне чээлизиниң дузазы-биле 47 муң дөрбелчин метр чурттаалга шөлүн туткан. Колхозчулар болгаш кадаа интеллигенция 1832 чурттаалга бажыңнарын туткан. 1958 чылга деңнээрге чурттаалга фондузу 34 хуу көвүдээн. Оон-биле кады, сөөлгү чылдарның дургузунда чаагайжыды кылдынган, төп одаалгалыг, суг дамчыдылгалыг, а Кызылда — канализациялыг хөй каът бажыңнар тудары чоруттунган.

Ындыг болза-даа чурттаалга тудуунуң темпизи хереглелден дыка хожудап турар. Ол дээрге чурттаалга тудуунга акша-хөреңгини эвээш берип турарында эвес, хамык ужур бистиң тудуг организацияларывыстың тудуугну дыка оожум кылып, тудуугну доозарының хуусаазын озалдадып турарында.

Бо сорулгага көрдүнген 7868 муң рубльдиң капитал салыышкынындан бо чылдың 6 айларының дургузунда чүгле 3163 муң рубль азы 40,2 хуузу ажыглаттынган. Планнаттынган чурттаалга бажыңнарының чүгле 16,1 хуузун ажыглаалга киирген.

Чурттаалга тудуу ылангыя Кызыл хоорайда онза багай чоруп турар. План ёзугаар 18447 дөрбелчин метрниң орнунга чартык чылда чүгле 1028 дөрбелчин метр ажыглаалда кирген. Чурттаалга тудуун ажыглаалга киирериниң план күүселдезиниң үзүлгени хамыктың мурнунда республиканың капитал-тудуг килдизиниң эргелекчизи (эш Иванов), коммунал ажыл-агый министерствозунуң (министри эш Еремеев), Кызыл хоорай күүскомунуң (даргазы эш Красный) талазындан тудуугнуң чорудулгазын багай контрольдап турары-биле тайылбырлаттынар. Архитектура эргелелиниң (начальниги эш Ровнов), Кызыл хоорай күүскомунуң болгаш «Кызыл тудугнуң» тудуг-монтаж эргелелиниң (эргелекчизи эш Нестеровский) талазындан тудуг ажылының шынарын багай контрольдап турар.

Өвүр, Тес-Хем болгаш Улуг-Хем районнарда чурттаалга тудуу база багай чоруп турар. Мында амдыгаа дээр чаңгыс-даа дөрбелчин метр чурттаалга шөлүн ажыглаалда киирбээн, ол хирезинде-ле, айыттынган райкүүскомнарның удуртукчулары эштер Сакты-Сүрүң, Бегзи болгаш Дардаш олар чурттаалга тудуунга акша-хөреңги бээрин көвүдедир дугайында айтырыгны удаа-дараа тургузуп, а херек кырында үндүрүп берген хөреңгини ажыглаар талазы-биле практиктиг хемчеглерни албайн, чонну бажыңнар-биле хандырарынга сагыш-човангыр эвес чорукту көргүзүп турарлар.

Ажылчы чоннуң амыдырал хандырылгазын экижидериниң база хандырылганың культуразын бедидериниң дугайында ТК-ның болгаш Совет чазактың айтыышкыны бистиң республикада ам-даа багай күүсеттинип турарын шуут миннир херек деп эш Коссов чугаалаан. Республиканың амыдырал-хандырылга эргелелиниң (начальниги эш Кавыршин) бүдүрүлге черлери, хандырылганың хөй-хөй хевирлериниң доктааттынган планның күүсетпээн. Амыдырал-хандырылга эргелелиниң бүдүрүлге черлери идик-хеп септээр талазы-биле чоннуң негелделерин хандырарын тергиин багай организастап турар. Кызыл хоорайда идик, хеп септээр мастерскаялар чагыгларны дыка үр үе иштинде, шынар чок күүседип турар болгаш хөлезини аар. Кызылда идик, хептиң үүрмек септелгезиниң чүгле каш пунктулары бар. Хоорай Совединиң күүсекчи комитединиң хөй удаа шиитпирлери турза-даа, амыдырал хандырылгазы Кызылда дыка кошкак организастаттынган. Чижээ, чоокта чаа-ла Кызылга идик будуун база аштадып ап болур турган, ынчалза-даа ам ол чок. Хоорайның үлетпүр комбинадының директору орулга чок дээш идик аштакчыларын казып каапкан.

Бажыңнарга барып даараныр машиналар болгаш өске-даа ындыг машиналарны септээри, хепти септээри болгаш аштаары, шуут-ла бүдүрүлгелерге болгаш организацияларга, колхозтарга болгаш совхозтарга барып турган, чоннуң чагыгларын хүлээп алыры, пес аймаа садыглаар магазиннерге хеп даараар чагыгларны хүлээп алыры, чадаг-тергелерни, мотоколяскаларны болгаш автомобильдерни септээри дээн ышкаш өске-даа хөй-хөй ындыг ажылдарны бисте ам-даа практикалавайн турар. Чонга көргүзүп турар дузаның шынары куду, а чамдыкта харын чагыкчыларның материалын үреп каар чоруктар бар. Сельхозтранстың план килдизиниң ажылдакчызы эш В. Е. Сайгутина бодунуң материалындан чазын, күзүн кедер тонну 1962 чылдың ноябрь 7-ге чедир даарап бээрин диллээн, ол чагыгны чогуур өйүнде кылып бээрин Кызылдың хеп даараар чери аазаан. Ынчалза-даа аазаашкын хевээр арткан. 1963 чылдың майда ук мастерская үреп каапкан материалының өртээн ээзинге акша-биле төлээр ужурга таварышкан.

Сарыг-Септиң райүлетпүр комбинадына идик-хеп, шак, электри-биле изиндер херекселдер, бажыңның эң чугула херекселдериниң септээриниң мастерскаяларын ийикпе оода-ла пункттарын безин көңгүс организаставаан, а Чадаанада чүгле сапог кылыр чаңгыс-ла кижи бар.

Ак-Довуракта болгаш Хову-Аксыда ажылчыннарның амыдырал хандырылгазын багай организастаан, мында идик-хеп септедип, костюм бастырып, шак, электропалита, чадаг-терге септедип алыры берге.

Бир эвес район, кадаа, суур болгаш хоорай Советтериниң күүскомнары бо чугула ажылче боттарының кичээнгейин угландырып, амыдырал хандырылгазының бүдүрүлге черлериниң ажыл-чорудулгазын экижидер болгаш чонга көргүзүп турар ачы-дузаны калбартыр дугайында сагыш салып келген болза, чоннуң амыдырал хандырылгазында улуг четпестер дыка эвээш турар ийик.

Амыдырал хандырылгазының кол участогу коммунал ажыл-агыйның черлери болуп турарын илеткелчи айыткан. Коммунал черлериниң четкизи чылдын-на өзүп турар. Амгы үеде республикада 385 олуттуг 17 чунар бажыңнар, 40 олуттуг 14 баш таарар черлер, 264 орунниг 14 аалчылар бажыңнары бар. Кызыл хоорайда бир ээлчегде 500 килограмм хеп чуур чер «Кызыл тудуг» септелге эргелелиниң болгаш капитал тудуг килдизиниң буруузу-биле ажыглаалга киирттинмээн.

Эрткен чылын коммунал черлериниң чунар бажыңнары, баш дүгү таарар черлери чонну хандырарының планын күүседип чадааннар. Ылангыя Кызыл, Чадаана, Туран хоорайларда, Сарыг-Септе чунар бажыңнар тергиин багай ажылдаан. Кызылдың ийи дугаар чунар бажыңы план ёзугаар 60 хонук септелгеге турар турган, 170 хонук турган болгаш септелге соонда база-ла хөй-хөй чедир кылдынмаан чүүлдериг болган. Мындыг чорук колдуунда бүгү районнар төптеринде база бар.

Өвүр, Тес-Хем, Тожу районнарының төптеринде баш дүгү таарар черлер чок болуп турары коммунал ажыл-агый министерствозун болгаш ол райкүүскомнарның удуртукчуларын дүүретпейн турар.

Барыын-Хемчиктиң, Өвүрнүң, Тес-Хемниң аалчылар бажыңнарынга келген улуска хирлиг оруп-дежек бээри ховар эвес, мында идик-хеп аштаар шёткалар, хеп базып алыр плиирлер чок болгаш арыг-шевери база сагывайн турар.

Чамдык районнарда чоннуң электри хандырылгазын үзүктелдирип турар. Чадаана, Шагаан-Арыг хоорайларда болгаш өске-даа районнар төптеринде ындыг чоруктар бар. Чадааның электростанциязын катап чаартыры амдыгаа чедир узамдыгып турар болгаш чурттакчы чон электри-биле бүгүнге чедир хандыртынмаан. Бистиң колхоз болгаш совхоз суурларывыстың чурттакчы чону химиктиг аштаалга, хеп будуулгазы, хеп даараары, бажың ажылынга херек машиналарның, бажың херекселдериниң септелгези дээн ышкаш ындыг чүүлдериниң дузазын көрбейн турар.

Кадааның чурттакчы чонунуң амыдырал-хандырылгазынга колхозтар боттары хөй чүүлдү кылып болур, чүге дизе, оларның хөй-нииити фондулары дыка өскен болгаш боттарының күжү-биле амыдырал хандырылгазының янзы-бүрү комбинаттарын организастап болурлар.

Улустуң хереглел бараанныарын кылып турар бүдүрүлге черлериниң ажылын илеткелчи тодаргай чугаалаан.

1958 чыл-биле деңнээрге 1962 чылда республиканың үлетпүр бүдүрүлгелериниң нииити продукциязы 81 хуу өскен. Өзүлдениң бо темпизи чеди чылдың планныг даалгаларындан элээн ажып турар.

Ынчалза-даа республиканың үлетпүр бүдүрүлгелери улустуң хереглел бараанныарын ассортимент ёзугаар бүдүрер талазы-биле негелдени долузу-биле хандырып шыдавайн турар. Чамдык бүдүрүлгелер чонга эң-не чугула хереглелдиң бараанныарын бүдүрериниң планын күүсетпейн турар болгаш оларның шынары куду болуп артпышаан. Үлетпүр комбинаттары чартык чылда бажың иштиниң дериг-херекселин кылырының планын чүгле 75,1 хуу, даараныгга кылыгларын — 95,3 хуу күүсеткеннер.

Кадаа чоннуң суржуп байдалче шилчээни-биле холбаштыр, бажың херекселдерин хөй негеттинип турза-даа, райүлетпүр комбинаттары болгаш Улуг-Хемниң ыяш үлетпүр чери оларны кылырының планын күүсетпээн. Ынчангаш чон бо чылдың 6 айларының дургузунда дыка хөй санныг стол, сандай болгаш шкаф, диваннарны чедир албааннар. Сарыг-Септиң болгаш Тожунуң райүлетпүр комбинаттары улустуң хереглел бараанныарындан дыка хөй бараанныарны чедир бербээннер.

Бүдүрүп үндүрүп турар продукцияның шынары ам-даа куду. Бо чылдың 6 айларының дургузунда Кызылдың эът комбинадынга күрүнениң садыг инспекциязы 329 тонна эъттиң, 1653 килограмм дагаа эъдин, 1670 килограмм колбаса кылыгларын хоюп каапкан. Кызылдың сүт заводунга бо-ла үениң иштинде 3 тонна 300 кг сүттү, хлеб заводунга 3,5 тонна хлебти, 600 кг кондитер кылыгларын, пиво заводунга ээртпес сускунну 6300 литрни үрей кылган. Амыдырал хандырылга эргелелиниң болгаш Улуг-Хем ыяш үлетпүр чериниң бүдүрүлгелеринге кылдынган бажың херекселдеринден 2246 кезекти хынаарга, оон 1463 кезээ үрей кылдынган болган.

Улустуң хереглел бараанныарының ассортиментизин көвүдедири болгаш оларның шынарын бедидер дээш бүгү-ле чүүлдү кылыр херек.

Республиканың Министрлер Чөвүлели чоннуң амыдырал хандырылгазын улам экижидер талазы-биле бо чылдың июньда тодаргай хемчеглерни ажылдап кылып, чоокку ийи чылда чорудар хемчеглерни бадылааның эш Коссов дыннаткан.

1964 — 1965 чылдарда Кызыл, Чадаана, Туран хоорайларга, район төптери Сарыг-Сепке болгаш Бай-Хаакка амыдырал хандырылгазының комбинаттарының тудуу көрдүнген. Кызыл хоорайга химиктиг аштаалганың болгаш хеп будуур фабриканың тудуун эгелээр.

Республиканың бүгү хоорайларынга болгаш район төптеринге бо чылын культура-амыдырал болгаш ажыл-агыйның эң чугула чүүлдерин бажыңнарга түр хөлезилеп ажыглаар пунктулары ажыттынар ужурлуг.

Оон аңгыда колхозтарда болгаш совхозтарда чурттап турар чоннуң амыдырал хандырылгазының талазы-биле улуг ажылдарны чорудары көрдүнген. Тодаргайлаарга, 336 олуттуг 29 чунар бажыңнарның, 1065 оруннуг 17 уруглар албан черлериниң, 432 олуттуг 17 столоваяларның тудуу чоруттунар.

Илеткелчи школа-интернаттарның, уруглар садтарының болгаш яслилериниң тудугларын ажылчы чоннар депутаттар Советтериниң контролюнга алган турар дугайында айтырыгга доктаап чугаалаан.

Партияның болгаш чазактың бүгү-ле шиитпирлеринде совет кижиниң кадыкшылының дугайында кайгамчык сагыш салыышкыны сиңниккен. Ажылчы чоннуң кадыкшылын камгалаар талазы-биле ажылдар республикада доктаамал экижип, чонга бедик мергежилдиг эмчи дузаламчызы элээн эки апарган. Эмнелге албан черлериниң четкизи чыл бүрүде калбарып турар. Ам үеде 10000 кижи бүрүзүнге 12 эмнелге оруннары, 20 ажыг эмчилер онаажып турар.

Чоннуң эмнелге хандырылгазында чамдык таарымчалыг талалар туражок, бисте дыка хөй четпестер бар. Кызыл хоорайның эмнелгезинде, нерв, карак, диш база кулак-боостаа-думчук эмнээр эмчилерде оочурлаашкын ам-даа дыка улуг.

Хоорайның болгаш районнар аптекаларының ажылында четпестерни илеткелчи база демдеглээн. Кызыл хоорайда эмчиниң рецептизи-биле эмни дүнеки үеде чүгле чаңгыс аптекадан ап болур. Өске аптекалар кежээкиниң 4—5 шакка чедир ажылдап турарлар.

Диш эмнедир, кылдыртыр талазы-биле чон улуг бергелерге таваржып турар. Кызыл хоорайда диш эмнеп кылыр чүгле чаңгыс лаборатория бар болгаш улус оон дузазын алыр дээш оочурга ийи ай чедир манаар ужурга таваржып турарлар.

Эмнелге хандырылгазын экижидер дугайында чер-чер Советтериниң күүскомнары ам-даа четпес кичээнгей салып турар. Тес-Хем, Өвүр, Таңды, Барыын-Хемчик районнарда эмнелге албан черлериниң кышка үдүр белеткели чыл санында багай болуп келген.

Чоннуң эмнелге хандырылгазын доктаамал экижидери, ылангыя кадаагы профилактика болгаш санитар-чырыдыышкын ажылдарын күштелдирип, партияның болгаш чазактың берип турар дузаламчызын долузу-биле ажыглаары Советтерниң сорулгазы болур.

Чоннуң культурлуг негелделери чыл бүрүде өзүп турары-биле холбаштыр республика культура албан черлериниң сырый четкизи-биле шыптынган, оларның материал-техниктиг баазазы быжыгып турар.

Оон-биле чергелештир чонга бараан болуурунуң талазы-биле культура албан черлериниң ажылында улуг четпестер бар. Бисте ам-даа элээн хөй клубтар, культура бажыңнары болгаш библиотекалар колхозтарның болгаш совхозтарның амыдыралындан хоорук ажылдавышаан. Чүгле кино көргүзүглери-биле кызыгаарлаттынып турар клубтар бисте бар. Клубтар болгаш культура бажыңнарының ажылдакчыларында инициатива чок кижилер үргүлчү таваржып келген.

Хөй-нииити эгелээшкини-биле библиотекалар болгаш клубтар четкилерин сайзырадыр сорулга оожум шиитпирлеттинип турар. Хойжу бригадаларга болгаш фермаларга кинолар көргүзериниң графигин болган чок-ла үзүп турар. Кышкы үеде культураның дыка хөй одагаары Улуг-Хем, Тес-Хем болгаш Барыын-Хемчик районнарынга ондаар чүүл чок турганы-биле ажылдавайн турганнар.

Райкүүскомнарның культура ажылдакчыларының сонгаарладып болбас сорулгазы — культура-чырыдыышкын албан черлеринде улуг четпестерни чайладыры болгаш оларның ажылын СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң негелделеринге дүүштүр эде тургузары болур.

Совет кижилерниң материалдыг чаагай амыдыралы бедээниниң көскү чижээ болза, үүрмектеп садар бараанныарның саарылгазының доктаамал өзүп турары болур дээрзин илеткелде көргүскен. Садыгның болгаш нииитиниң чемненилге черлериниң четкизи чыл бүрүде калбарып турар. 1958 чыл-биле деңнээрге, эрткен чылын үүрмектеп садар бараанныарның саарылгазы 24 млн. хире рубльге көвүдээн, оон иштинде нииитиниң чемненилгезиниң саарылгазынга 1,6 млн. ажыг рубль немешкен. Садыгда мурнакчы аргаларны ажыглаары болгаш садыгны түскайжыдары улам сайзырап турар.

Ынчалза-даа садыг организацияларының ажылында улуг четпестер үргүлчүлеп турар. Чоннуң негелделерин багай өөренип көрүп, планнаарда болгаш бараанныар хуваарда улуг частырыгларны кылып турар.

Чүгле бо чылдың бирги кварталында 1242 хүннерде магазиннер хаалгалыг турган. Бар автолавкалар үзүктелиишкинниг ажылдап турар. Улуг-Хем, Тес-Хем, Барыын-Хемчик районнарының колхозтарының, совхозтарының малчыннарындан садыг организацияларынга хөй хомудаалдар кирип турар. Чамдык районнарда пекарняларны багай септээниниң уламындан хлеб болгаш хлеб-булочка кылыгларын садары үзүктелир чоруктар бар. Ак-Довуракта болгаш Чадаанада хлеб заводтарының тудуглары дыка саадап турар. Садыгның чамдык ажылдакчыларының талазындан садып алыкчыларны каржы аажылап, оларга чедир хемчээп, чедир деңзилеп бербейн турар таварылгалар бар. Республиканың херегленикчилер ниитилелиниң баштаар чери (даргазы эш Бүлегеков), продснаб (удуртукчузу эш Осмоловский) садыг черлериниң корум-чурумун эде организастаар талазы-биле чогуур хемчеглерни ам-даа четпес ап турар.

Нииитиниң чемненилге черлеринде четпестер база-ла хөй. Столовая болгаш буфеттер четкизиниң өстүреринин даалгалары күүсеттинмейн келген. Тес-Хем, Өвүр районнарның столоваяларының, ол ышкаш Кызыл хоорайның, Каа-Хемниң, Улуг-Хемниң интернаттарында болгаш өске-даа чамдык черлерде столоваяларының кылыр чеми үргүлчү чаңгыс аай болуп, далган кылыглары, ногаа аймаа, сезонниг болгаш национал чемнер чок, чемнерин куду шынарлыг белеткеп турар.

Чоннуң бараан хандырылгазын экижидери-биле садыг министерствозу, респотребсоюз, продснаб садыг четкизин калбартыр болгаш садыгның чаа хевирлерин шиңгээдир хемчеглерни боттандырар хүлээлгелиг.

Транспорт болгаш харылзаа ажылы чоннуң негелдезиниң база чугула кезээ болур. Сөөлгү чылдарда пассажирлер сөөртүрү дыка өскен. Республика тову-биле автобус харылзаазы бүгү районнар болгаш хөй-хөй суурлар аразында бар. Ынчалза-даа чонну хандырар талазы-биле транспорттуң ажылында улуг четпестер, графиктер болгаш расписание үрээриниң фактылары бар.

Ам үеде районнар, колхозтар болгаш совхозтарның төптери телефон харылзаалыг, район төптери бүрүзү радио беддирлиг. Кызыл хоорайда радиодамчыдылга станциязы ажыглаалда кирген. Ынчалза-даа телефон харылзаазы үргүлчү эки болуру боттанмайн турар. Чамдык чурттакчылыг черлерге, ылангыя ырак одарларда чурттап турар малчыннарга солуннар болгаш журналдарны чогуур үезинде чедирбейн турар. Тес-Хем районда Ленин аттыг колхозтуң колхозчулары 10—13 хонуктар эрткенде чыгы берген солуннарны ап турарлар. Радиоприёмниктер болгаш репродукторлар септелгезин багай организастаан.

Райкүүскомнар болгаш кадаа Советтер кадаа почтальоннарның ажылын контрольга ап, республиканың бүгү булуңнарынга почта дажылгазын чурумчудуп, организастаар хүлээлгелиг.

Республикада чурттаалга фондузу өзүп турары-биле холбаштыр ону камгалаар дугайында доктаамал сагыш салырының чугулазынга болгаш хоорайлар, суурлар чаагайжыдылгазынга эш Коссов доктааган. Чурттаалга фондузун септээринге күрүне чылдын-на хөй акша-хөреңгини үндүрүп берип турар. Советтерниң хөй-хөй күүскомнары чурттаалга бажыңнарының септелгезиниң болгаш девискээр чаагайжыдылгазының талазы-биле хүн-бүрү ажылдап турарлар. Ынчалза-даа ноон-биле кады чамдык таварылгаларда чурттаалга бажыңнарын өй-шаанда септевес, септезе-даа шынар чок болур чорук кайы хөй. Кызыл хоорайның Найырал кудумчузунуң хоорайжыгаш чанында чамдык бажыңнарын 4—5 айларда септеп турда, чурттакчылар орай күске чедир кладовкаларга, ыяш шыгжаар черлеринге чурттап тургулаан. Бо чылын чурттаалга бажыңнарының капитал септелгезинге 261 муң рубль көрдүнген, амга чедир оон чүгле 92,5 муңу ажыглаттынган.

Кижи бүрүзү эки чаагайжыткан бажыңга, эки кудумчуга, ногаан ыяштар болгаш чечектер аразынга чурттаар күзелдиг-ле болгай. Совет кижилерниң ындыг чүткүлү хоойлу болгай. Парктар, сесерликтер, уруглар ойнаар шөлчүгештер, чечектер тарыыр черлер кылырынче хөй күш салдынып турар. Бо талазы-биле бистиң республикада эвээш эвес чүүлдер кылдынган. Болза, сактып көрүнерем, он чыл мурнунда Кызыл болгаш Чадаана хоорайлар кандыг турдук, ам кандыг апарганнар-дыр! Ынчалза-даа бүгү-ле черлерде ногаан ыяшты камгалаарының ынакшыл-биле тооп көрбейн, оларны суггарарын болгаш ажаарын өй шаанда организаставайн турар.

Хоорай, суур, чурттакчылыг чер бүрүзүнүң культуразы, чаагайжыдылгазы, арыг-шевери дээш демиселге хөй-нииитини, чурттакчы бүрүзүн киириштирери — Советтерниң чугула сорулгазы болур.

Эш Коссов бодунуң илеткелиниң түңнелинде чоннуң амыдырал-культурлуг хандырылгазын улам ыңай экижидер, хереглел бараанныарының шынарын бедидер, ассортиментизин көвүдедир талазы-биле сорулгаларның дугайын чугаалаан.

Совет болгаш ажыл-агый органнары, культура албан черлери, колхозтар болгаш совхозтар удуртукчулары совет кижилерниң хүн бүрүде хереглелинге чүү-ле холбашкан болдур, ол бүгүнү шуптузун кылыр хүлээлгелиг. Чоннуң амыдырал-культурлуг хандырылгазын улам ыңай экижидер чорук совет кижилерниң күш-ажылының бүдүрүкчүлүүн бедидеринге, чеди чылдың бешки чылында салдынган сорулгаларны чедиишкинниг күүседиринге идиг болур.

(Сессияга санаалдарның отчёду дараазында үнер).

Чурукта: Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң дөрткү — сессиязының бөлүк киржикчилери. Фото А. Содунамның.

РСДРП-ниң ийиги съездизиниң 60 чыл болурунга

БИСТИҢ ҮЕНИҢ УГААНЫ, АЛДАРЫ БОЛГАШ АРЫН-НҮҮРҮ

1898 чылдан бээр партия кежигүнү, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Е. Д. Стасова чугаалап тур

Төөгүлүг улуг хүн—бистиң партиявыстың ийиги съездизиниң 60 чыл болур ою чоокшулаап кел чыдар. Ол болуушкунну бүгү өндүр чагайы бистерге, хоочун большевиктерге онза билдингир. Улуг Лениниң тургускан партиязы алдан чылдарның дургузунда улуг чоннуң аас-кежии дээш кызыгаар чок демиселдиң маадырлыг оруун эрткен.

Бистиң партиявыстың үндезиннеринге турган кижилерниң эрес-маадырлыг чорууунуң дугайында Владимир Ильичиниң 1900 чылдың эгезинде бижээн мындыг состерин кезээде улуг сорук кириишкин-биле сактып чоруур мен: «Бис каш кижи сырый каттыжып, холувустан быжыг туттунчуп алгаш, кадыр болгаш берге оруң-биле бар чоруур бис. Дайзыннарга бүгү талалардан бүзээлеттирген бис, оон ужурунда барык-ла кезээде оларның одунуң адаа-биле чоруур ужур биске таваржып турар».

Ындыг турган-даа ынчаш. Партияның ийиги съездизиниң мурнунда Лениниң чыып база баштап чорааны революсчуларның отряды баштай улуг эвес турган. Ынчанмыжежок олар болза, демиселге корграп чүвени билбес, мөлчүгделдиң тамызындан ажылчы чоннарны хостап алырының улуг херээнге боттарын бүрүн бердинген кижилер болган.

Ленинчи алдарлыг отряд чаа-ла сырый каттыжып эгелеп турар үезинде, ооң хүрээлелинге кирер улуг аас-кежик менээ онзашкан. Ынчаарда бис хөй эвес турган бис, бот-боттарывысты шуут таныжар болгаш аттарывысты билчир турган болгай бис, а ам совет коммунистерниң ленинчи тиилелгелиг партиязы болунуң хүрээлелинде он миллион кижи санаттынып турар!

Ленинчи «Искраның» агентилериниң бирээзи турган, орус коммунистерниң баштай улуг эвес партиязын күчүлүг революсчу күш кылдыр хуулдурар талазы-биле Владимир Ильичиниң аажок улуг ажыл-чорудулгазын чорудар талазы-биле аңаа шыдаар киржилгем-биле дузалажыр ужур менээ таварышкан. Ол күчүлүг революсчу күш бистиң чуртувусту түреңги болгаш бүдүүлүк чорукту хамчыындан адырып алган болгаш ону бүдә шаптыртпас күрүне кылдыр хуулдурган.

РСДРП-ниң ийиги съездизиниң белеткелинге киржип база Петербург комитеттен кандидатка депшиткен турзажок, ооң ажылынга киржир эргажок болганым менээ харааданчыг болган чүве. Ол съездиге партияның хүлээп алдынган Программазы кажан бистиң чуртувуска капиталистиг кулданыгны кезээде узуткаан үеде 1917 чылдың октябрьда күүсеттинген.

Советтерниң аныяк республиказынга айыылдыг турган 1919 чылда партияның VIII съездизиниң белеткелинге киржип, ооң делегады болган мен. Съезд партияның ийиги Программазын хүлээп алган. Ол Программаның кол кезектерин шуптузун В. И. Ленин бижээн. Ол болза бистиң чуртувуска социализмни тургузар дугайында Ильичиниң ажылдап кылган планы болган. Бо Программа амыдыралга база-ла чедиишкинниг боттанган. Партияның болгаш улустуң маадырлыг күш-ажылы бистиң чуртувуска социализмниң бүрүн болгаш туюлунга чедир тиилелгезин хандырган.

СЭКП-ниң XXII съездизиниң делегады болуп баргаш, партияның чаа үшкү Программазын—коммунизмни тургузарының Программазын база бадылаар аас-кежиктиг болган мен. Бистиң партийжи программаларывысты үш чадалыг ракета-биле деңнээни кончуг-ла шын: бирги Программа капиталистиг делегейден чуртту адырып алган, ийигизи—ону социализмче кедүрүп үндүрген, үшкүзү—ону коммунизмниң орбитазынче кирер ужурлуг. Кажан ол Программаның кайы хире кайгамчыктыы-биле боттанып турарын көргенде, кижиниң сагыш-сеткилин улуг өөрүшкү долдуруп келир-дир!

Совет кижилерниң амгы салгалы-ла коммунизм үезинде чурттаар апаарын медереп билир чорук, бистерни, үш революцияларның чалбыжын дамчыштыр эртип келген хоочун большевиктерни онза өөртүп турар.

Делегейниң магадаткан бистиң бүгү тиилелгелеривис—бистиң ленинчи партиявыстың ханы мерген удуртулгазының түңнели-дир. Бистиң партиявыстың дугайын Владимир Ильич Октябрьның бүдүүзүнде мынчаар бижээн: «...бистиң үевистиң угаанын, алдарын болгаш арын-нүүрүн мында көрүп турар бис». Амыдыралымның 65 чылдарын партийжи ажылга берген мен, ынчангаш аңаа чижегээр чүве чок аас-кежиктиг мен.

Алдарлыг чыл оюнун—РСДРП-ниң ийиги съездизиниң 60 чылының бүдүүзүнде бистиң аныяктарывыска мындыг чүүлдерни күзеп каар дээн мен: бистиң ленинчи партиявыстың маадырлыг төөгүзүн, улуг Лениниң амыдыралын болгаш ажыл-чорудулгазын ынакшыл-биле өөренңер, марксизм-ленинизмниң бүгүдерден артык тиилеп турар идеяларын шиңгээдип алыңар. Коммунизмниң чырыткылыг суурунче төлептиг баарынга белеткенңер, бистиң кайгамчык келир үевисти боттарыңарның эрес-маадырлыг күш-ажылыңар-биле чоокшуладыңар!

(СЭТА).

Москва хоорай. 1963 чылдың июль 16.

Малчынның ажыл-ижинге холбаштыр

АЛДАРЛЫГ ХОЙЖУ

(ЧЕЧЕНЧИТКЕН ЧҮҮЛ)

Таңды районнуң «Межегей» совхозунуң дуржулгалыг хойжузу Сүрүнчап Куулар Чыырмаевичи-биле мээң баштайгы ужуражылгам—республиканың найысылалы Кызыл хоорайга болган. Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинниң шалыпчыларының республика чөвүлел хуралынга Куулар Чыырмаевичиниң келген үези ол.

Чоллаксымаар сынныг, хавак харлыг, алдан хар чоокшулай-даа берген болза, алыс бодунуң адак-бышкаа чиик, карактарында өөрүшкүнүң оду кыптыккан, бүгү-ле сеткилиниң ханызындан чугаалаар. Куулар Чыырмаевичиниң бир дугаар-ла көрген, оон-биле чугаалашкан кижи, ону кара чаштан тура-ла билир кижи дег апаар. Ооң эвилеңээлдээ, сөглээн сөзүнүң утказы шак ол хире. Кадарчы ажылының дугайында кандыг-даа хөөредиг чок ооң чугаазы, хөй чылда кадарчылап келгеш, ооң чедип алган мурнакчы арга-дуржулгазы кижилерниң сеткил-сагыжынга улуг өөрүшкүнү хайныктырып келген. Ол ындыг болбас аргажок. Күш-ажылдың кижизи каас-чараш, алдарлыг деп чүве ол-ла болгай.

Куулар Чыырмаевичиниң ажыл-амыдыралын сонуургап, оон-биле элээн-не чугаалыг болдум.

— Хөй чыл дургузунда кадарчылап келген-дир силер. Чедип алган арга-дуржулганарны чугаалап бериптер көрүнер? — деп, хоочун кадарчыдан дилээдим.

Амы-хууда амыдыралын хала чок хөөреп орган кадарчым, алыс хандыр боданган хевирлиг болу берди. Көгү-шыгы хөлбелчинниз Межегейниң каас-чараш чурумалдыг бойдузу, хөйнүң кадагалатканы кадарган хөй хою ооң карактарынга шокарандыр кестүгүлеп, кадарчылап ажылдап эрткен чылдары ооң болдунга ыя үе иштинде дойлуп чоруп турганы ол боор чадавас. Ам-на айтырыгны харылаарынга белен мен дээнзиг, Куулар Чыырмаевич ыңай-бээр сергек көргүлээш, чугаалап эгеледи:

— Ырак-чоокка алдаржып сураглаан, ылап онзагай арга-дуржулгалыг мен деп чүнү чугаалаар мен. Кадарчы-биле кадарчы мыжы домей, «хөй-даа, эвээш-даа малдың оруу чаңгыс» деп тыва улустуң үлегер чугаазы бар болгай. Мооң утказын чамдык тала-биле көөр болза, черле шын боор. Ындыг-даа болза, бодумнуң канчаар ажылдап турарымны чугаалаайн.

Ол папирозун кыпсып алгаш, кезек тыртып чоруй чугаазын уламчылады:

— Бо-ла кадарчылап келген үемниң дургузунда черле каракшылыг ажылдап келдим. Чоннуң идегели, хөйнүң малы деп чүве нарын айтырыг. Ынчангаш кадайым Седип-биле ниилээн бүгү-ле күжүвүстү хоювустуң продуктулуун бедидип, ооң баш санын улам көвүдедип өстүреринче углаан бис.

Сүрүнчап Куулар Чыырмаевич ам он чыл дургузунда кадарчылап ажылдап турар. Кадарчылап ажылдаан чылындан эгелээш-ле ол кызымак күш-ажылын көргүзүп, совхозтуң дирекция чериниң болгаш ажылчыннарының, кадарчыларның кичээнгейин хаара тудуп, хүндүткелин чаалап алган. Кым күш-ажылга бодунуң төлептиин көргүзер болдур, чон ону хүндүлээр. Бо таварылгада Куулар Чыырмаевичиге чону чоорган, хөйү хөйлен. Чырык чер кырынга ол — кижиге улуг аас-кежии. Он чыл!.. Бо дээрге, эвээш эвес үе. Шак бо үениң дургузунда дуржулгалыг хойжу Куулар Чыырмаевич төрээн совхозунга 6 муң ажыг хойну өстүрүп берген. Кызымак күш-ажылдың тодаргай түңнели ол.

Чыл санында-ла Сүрүнчаптар алган хүлээлгезин ажыр күүседип келгеннер.

— Кадарган хоюнарның баш санын өстүрүп, ооң продуктулуун бедидип турарыңарның онзагай чажыды чүдел? — деп, айтырыгга ол мынчаар харыылады:

— Сөглээр сөстүң шыны херек, деп чугаалажыр болгай бис. Күүсеттинип шыдавас берге болза, хөөредиг-биле хүлээлге алыры амыдыралдың негелдезинге черле таарышпас. Ынчангаш бодувустуң ажыл-агыйывыстың нитти байдалын көрүп тургаш, тодаргай хүлээлгени алыр бис.

Чайгы бөргүн уштуп, он талакы холу-биле тейин калчаа апарган бажын ол оптуг суйбагылааш, бодунуң кодан хоюн чылдың дөрт эргилдезинде канчаар кадарып, ажаап турарын чугаалап кирипти:

— Бымга-даа билдингир болгай, дүнмам. Кандыг-даа малды кыш ажырары эң берге херек. Ынчангаш кышты канчаар эртип турарыңны баштай чугаалап көрейн — дээш, менче чазык хүлүмзүрүг-биле көрдү.— Мен Шоол бажынга кыштаар кижи мен. Кыштагга көжүп чеде бергеш-ле, одар-белчиирниң ырак-чоогун көрүп, нитти планны кылыр. Хар-чам бичии, соок шоолуг эвес турда, хойну ыракты одарларга кадарып доозар. Улуг хар урдунуп, чыккылама соок кээрге, ам-на чоокта курлап алган оъттуг девискээрлерже кадатты кирер. Бир эвес кыштагга чугаалажып орган болзувусса, ол-бо таланың одар девискээрин айтып тургаш көргүскен болза, черле солун болур ийик—дээш, кадарчым каттыргылай-дыр.— Ындыг-даа болза чугаа билдингир боор. Одар талазы-биле ындыг-дыр.

Бол-ла чүве — малдың быжыг чем-суурун белеткеп алырында. Сиген, сула, өске-даа чемгериглелер хөй болза, улгадып бар чыдар хойларны, хураганнарны, кужу шала кошкак хевирлиг хойларны соок эрткиже өдекке тургузу азыраар. Ынчангаш олар күш-шыдал талазы-биле боолбайн баарлар. Кадарчылап келген бүгү-ле чылдарым дургузунда совхозтуң дирекция чери менээ, черле бүгү малчыннарга эки дузалап келген. Сигенни четчир санныг кылдыр сөөртүп бериптурган. Кадарчы кижи болганда, совхозче көргеш олуруптарга кайын боор. Ынчангаш мен бодум тонна чедир сигенни чылдың-на белеткеп алыр мен. Далайга дамды дуза дээн ышкаш, бо база-ла шору бөөр чүве.

Чылдың кайы-даа үезинде малдың янзы-бүрү аарыглардан аарый бээрин хайгаарап турар. Ындыг таварылгалар илерел келзе, дораанна хемчегни алыр — дээш, Куулар Чыырмаевич үзүктели берди. Чугааны соотпазы-биле кадарчыже уламна сипнитип база бир айтырыгны сала каантым:

— Хоюнарның чайгы семиртилгезин канчаар чорудуп турар силер?

— Чай! Чылдың дөрт эргилдезиниң база бир эки үези ол-ла болгай. Ынчангаш чамдык малчыннар оът-сиген дээрге магалыг-дыр, хойну сүрүпкеш, соондан кылаштап чоруурга, олар боттары-ла семирий бээр деп чугаалажырлар. Ол черле шын эвес. Чайын хойну эртен эрте кадарып үндүрер, изиг дүжүп орда, девээлиг хем кыдыынче кирер, кончуг изий бергенде дыштандырып чыттырар. Кежээки сериинде караңгылааже кадарар. Чайын хойну черле кажаалап болбас. Чайын чаъс хөй болур. Шалбаа-малганнга хойну кажалаар болза, кужу база суларар, дүгү база дүтчүп каар. Хойнуң кончуг-ла семирир үези—оът быжып турар үе ол.

Куулар Чыырмаевичиниң кадарчы арга-дуржулгазы нарын. Ооң бо бүгү-ле чугаазы ажыл-херек-биле быжыг харылзаалыг, оон-биле бадыткаттынып турар. 1962 чылда Сүрүнчаптар 100 хойга онаштыр 103 баш хураганнарны бүрүн камгалап алганнар.

Куулар Чыырмаевич Сүрүнчап 1961 чылда коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп бедик атты чедип алган.— Совет чазактың болгаш Коммунистиг партияның кижи дээш, бүгү-ле чүвени кижиниң чаагай чоруунга дээш хүн-бүрү чорудуп турар улуг ада сагыш-салымыышкынының ачызында назы-хары улгады берген кырган бодум безин чалыыткап, шору күш-ажылчы чедиишкиннерлиг болуп тур мен — деп, ол улуг өөрүшкү-биле чугаалады.— СЭКП Тыва обкомунуң V пленумунуң шиитпирин бистиң совхозта амыдыралга багай эвес күүседип турар. Мээң кыштаамда улуг кажаа, бажың, чунар бажың туттунган.

Адак соонда Куулар Чыырмаевичиден мындыг айтырыгны салдым:

— Төөгүлүг чеди чылдың бешки чылында кандыг хүлээлгелерни алган силер?

— 100 төрүүр хойдан 105 баш хураганнарны бүрүн камгалап алдым. Бир хойга онаштыр 2 килограмм 700 грамм дүкүү кыргып алыр хүлээлгелиг мен. Баштайгы кыргылдада бир хойга онаштыр 2 килограмм дүкүү кыргып алдым. Чыл төнчүзүнге чедир алган хүлээлгем алдарлыы-биле ажыр күүсеттинер.

Тыва АССР-ниң алдарлыг хойжузу, коммунист Куулар Чыырмаевич Сүрүнчап-биле бистиң чугаавыс мынчаар доозулду.

О. ХӨВЕҢМЕЙ.

Баштайгы чуулдада

Хойнуң кыргылдазын дооскаш, шээр малдың чуулдазын уламчылыр эгелээн. Улуг-Хем районда «Х улуг хурал» колхозтуң 16 муң хоюн чаңгыс неделя иштинде организастыг дооскан.

Ниитиниң малын аарыгдан баш бурунгаар камгалаар сорулгалыг бо чугула ажылга Моңгуш Доржу (мал эмчизи), малчыннарны идепкейлиг киириштирген. Чудаанмай, Мандал, Шаңнаа, Дүмен-оол ышкаш эки ажылдааннарны хойнуң айтып болур.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

УЙГУДА...

Удаан кижи күзээн чүвезин боттанган кылдыр дүжеп болур-ла болгай. Таңдыда «Совет Россия» колхозтуң удуртукчулары малдың кышкы чем-суурун белеткээр талазы-биле ажылдар хайнывышкынныг чоруп турар кылдыр дүжеп турарлар боор чадавас. Колхозта бо ажылдарның шуут чорбайн турарын чүгле оон-биле тайылбырлап болур.

Бо колхозта мал чайлагладывышкының багай организастаттынган. Дөрт кодан хойну Владимировка суурну долгандыр кадарып чайлаан. Кадарчы Хуурактың хою Балдырганныгның сиген кезер шөлүнде чайлап турар.

Мал чемнери белеткээр ажылга колхоз шуут белен эвес. Бригадалар, звенолар тургустунмаан. Сиген, силос кезип ажаар тракторлар, машиналар, аъттың дериг-херекселдери, хол-биле ажылдаар өөнак чепсек-херекселдер септеттинип, четчелеттинмээн. Мал чемнери белеткээр ажылдарны канчаар организастап эртирерин баштаар черге партбюрога чугаалашпаан, ажылчы планны бадылаваан. Сигенчилер ортузунга чорудар партийжи политмассалыг ажылдарның планы база кылдынмаан, агитаторларны түс-түс участоктарга хуваап, быжыглаваан.

Баскалдарның, Артыы Узуннарның сигени кезер четкен турда-ла сиген кезилдезин колхоз ам-даа эгелеваан.

Колхоз бо чылын 2200 тонна сиген, 8400 тонна силос белеткээр ужурлуг, а тараа ажаап алышкынынга чедир үр эвес үе арткан. Бо ийи чугула кампанияны дапкырлаштырып болбас.

Партия организациязы (секретары эш Лопсан-оол), колхоз баштаар чери (даргазы эш Дубатов) бо талазы-биле доп-дораан шиитпирлиг хемчеглерни алыр ужурлуглар. Эрткен чылын мал чемнери белеткээрниң планнарын күүсетпээни-биле кышкы үеде колхозтуң элээн хөй баш малдарының өлүп хорааның утпас херек.

С. ТАНЗЫН-ООЛ,
бистиң штаттан дашкаар корреспондентивис.

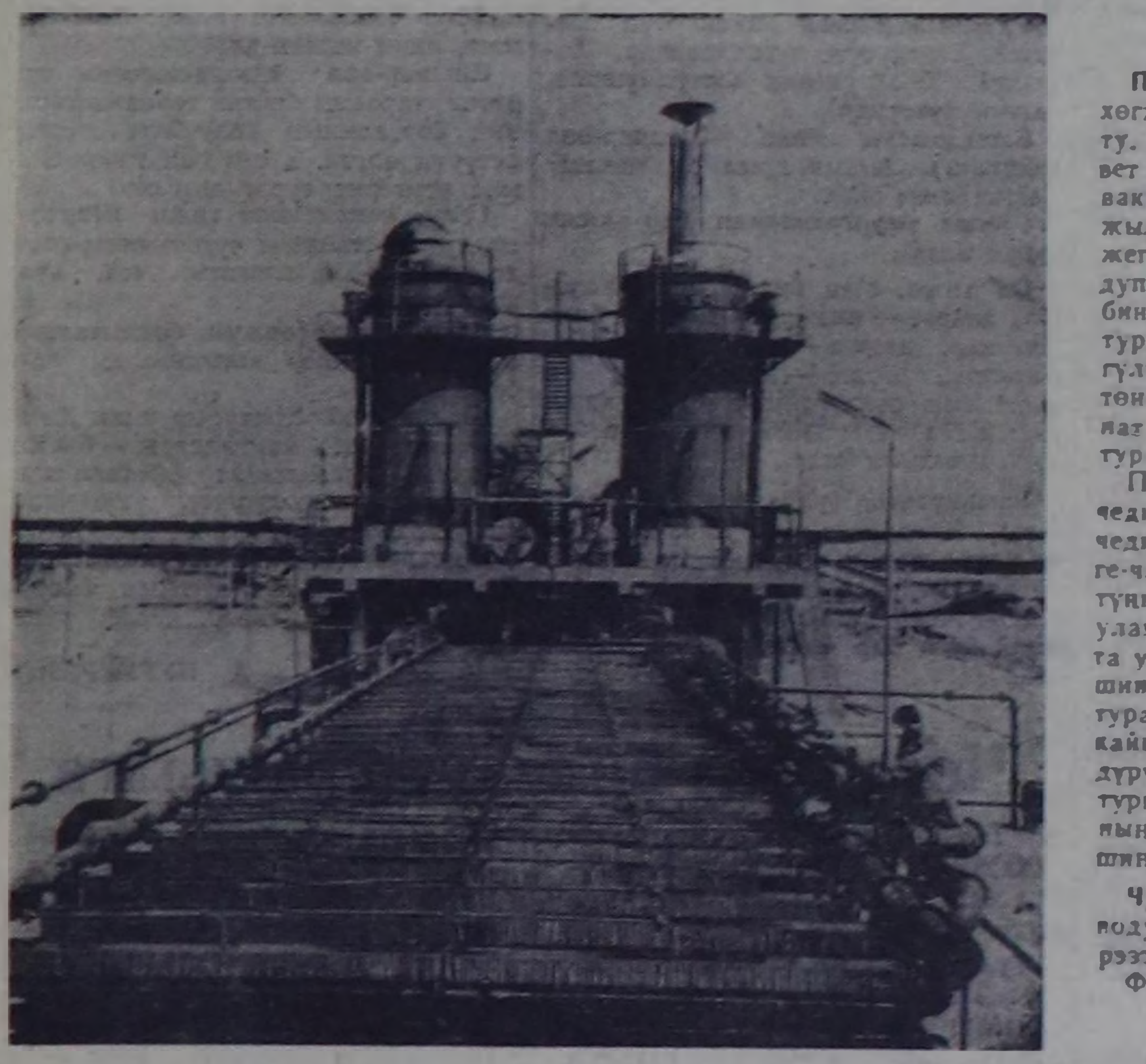

Польша Улус Республиказы — хөгжүп турар индустрияның чурту. Мырыңай кыска хуусаада Совет Эвилели-биле болгаш Чехословакия-биле сырый кады ажылдажылганы чорудуп тургаш, Трановжегскиниң күгүр комбинадын тудуп, ажыглалга киирген. Ол комбинатты күгүрлүг эң байлак черде тургускан. Ам бүдүрүлге өзүп үргүлчүлевишаан. Бо беш чылдың төнчүзүнде—1965 чылда — комбинат төлевилел күчүзүнге четкен турар.

Польша Улус Республиканың чедип ап турар бо-ла бүгү улуг чедиишкиннери болза, улустуң эрге-чагыргазының тиилелгезиниң түңнелинде, польша үлетпүрүү улам ыңай хөгжүдери дээш чуртта улуг ажылдарны дүрген болгаш шиитпирлии-биле боттандырып турарында болур. Республиканың кайы-даа черлеринде үлетпүр бүдүрүлгезиниң чаа-чаа төптери тургустунуп, казымал байлактарның хөй санныг курлавырларын шиңгээдип ап турар.

Чурукта: күгүр кислотаның заводунуң тургузулгаларының бирээзи.

Фото ЦАФ—СЭТА-ның.

Организастыг эгелээн

ЭРЗИН. (Телефон-биле). Тес-Хем бүдүрүлге эргелелиниң Ленин аттыг колхозунуң малчыннары сиген кезилдезинче организастыг кирген. Хой ажылының бригадаларындан 120 кижи Төре-Хөлдүң, Артыштыгның болгаш Эрзинниң сиген шөлдеринде 5 тракторлуг кестирип эгелээн. Оларда 18 аът машиналыг звенолар база немешкен.

Колхозтуң хову ажылының бригадазы база сиген шөлүнче үнүпкен. Оларда 4 трактор быжыглаттынган, хол кадырлыг 20 ажыт кижи бар. Ниитиниң малынга четчир, эки хоолулуг чемни белеткеп алыры дээш чарыш ам бригада, звено бүрүзүнде калбарган.

Кыжын чаңгыс кужак безин сигеп үнелиг дээрзин көдээниң ажылчынчылары эки билир. Машинага кестинер делгем шөлдерже көрүп олурбайн, алаактарның, бута шаларының, кыштагларының сигенин чогуур өйүнде ажаап алырынче кичээнгейни угландырар.

Ленин аттыг колхоз 3500 тонна бөдүүн, 7150 тонна шыктыг чемнер белеткеп алыр планныг. Ону чедиишкинниг күүседиринге колхозчулар бүзүрелдиг. Бо чазын олурткан 730 гектар кукурузаның амгы үнүжү чүгээр дүжүттүг илередип турар.

Өөредилге чылынга белен

Улуг-Хем районнуң «Найырал» совхозунуң Үрбүн салбырында 8 чыл школазының септелгези чаа өөредилге чылынга белен кылдыр доозулган. Школаның ажылчыннары, башкылар септелге ажылының бүдүрүкчүлүүн болгаш организастыын бедидип тургаш, септелгени дүрген доозар аргалыг болган.

Школаның класстарын—12 өрээлди, 6 улуг өрээл интернатты септээнчиниң шынары эки. Бажыңнарның соңгаларын, шалаларын, хаалгаларын шуптузун ажылчыннар будаан, хамык класстарны, өрээлдерни чугайлапкан.

Олар 8 печкаларны септээн болгаш 5-ти чаазы-биле кылган. 17 тумбочканы, 15 столду, 12 узун сандайны, 15 стулду будааның шынары черле эки. Школа чаңында 300 кубометр ыяш дүжүрттүнген.

Ш. ДҮВЕНДЕЙ.

Почтачылар

«Сүт-Хөл» совхозтуң Кара-Чыраа салбырында М. Даваа, Ишкинде—О. Арган-оол, Алдан-Маадырда—О. Кайгал-оол боттарының ажылынга эки үре-түңнелдиг көргүскен почтальоннар-дыр. Алдан-Маадырның ажылчыннары «Шынны»—137, «Тываның аныяктары», «Ленинчи орук» солуннарны 83—83, «Праваданы», «Комсомольская праваданы» 3—3 кезекти чагыткан. Солуннар, сеткүүлдер тарадылгазын почтачы Кайгал-оол чаңгыс-даа озалдатпайн. 200 ажыг солунну, сеткүүлдерни суур чурттакчыларынга чогуур үезинде дүрген тарады каапкары мырыңай билдиртпес. Ооң аваангыр ажылдап турарынга чурттакчылар кончуг чүүлдүгзүнген.

Ишкин салбырында О. Арган-оол почта чедирилгезин кандыг-даа үеде саадал чок чорудуп келген. Ыраккы Шом-Шумда, Сорлада, Ишкинде малчыннар чагыдылгаларын үзүктелиишкин чокка ап, чугула болуушкуннарны, мурнакчы малчыннарның дуржулгазын таныжып ап турар почтачылар— чаа медээлерниң дүрген чедирикчилери.

О. ДАРЫМА.

Малчыннар болгаш көдээ корреспондент

«Сүт-Хөл» совхозтуң Суг-Аксы суурда угааны четпес уруглар школазының башкызы, «Шын», «Тываның аныяктары» солуннарының көдээ корреспондентизи К. Экер-оол совхозтуң Манчүректе малчыннарынга баргаш, мурнакчыларның дуржулгазын таныштырып, беседаны чоруткан. Улуг-Ойда хойжу бригаданың хойжуларының, Элдиг-Кара-Сугда чылгычыларның болгаш оон-даа өске малчыннарның амыдыралын ол сонуургап таныжкан.

Малчыннарның амыдырал-чуртталгазы дээш Коммунистиг партияның, Совет чазактың аажок улуг сагыш салымыышкынынга ыракты одарларның малчыннары өөрүп четтиргенин илереткен.

Совхоз Манчүректиң кадыр, кызыл оруктарын машиналар саат чок маңнап турар кылдыр казып аштаан болгаш шапкын Ак хемни кежилдир көвүрүг кылган. Ынчангаш малчыннар-биле харылзаа экижээн. Бижи эмнелгезиниң салбыры болгаш малчыннарның хереглелин хандырар магазин тургустунган. Рабкооп чугула хереглелдиң барааннарын, аъш-чемни оларга үргүлчү чедирип турар апарганы черле экижээн. Ыраккы чемнер баштарында малчын араттарның амыдырал-чурттакчызы ам таныттынмас кылдыр чаарттынган.

Чылгычылар баштайгы төрээн 58 беден 58 кулунну менди алган, моон соңгаар төрүүр бе бүрүзүнүң кулунун чаңгыс-даа чидириг чокка алыр дээш олар демисежип турарын демдеглээн. Моон-биле черлештир кино, концерт көргүзүү чылдың бирги чартыында болбааның, солуннарны сеткүүлдерни айда чүгле чаңгыс катап мөөңү-биле эккеп турарын олар илередип чугаалааш, кинону, концертти үргүлчү көргүзүп, чагыдылгаларны дүрген тарадып берип турарын малчыннар күзээн. Ол күзелдерин совхозтуң удуртукчуларынга чугаалап чедерин көдээ корреспондентиден олар дилээн.

О. ОХЕМЧИК.

Малчыннарны чүге утканыл

Бии-Хем районда «Хадын» колхозтуң алды муң ажыг баш хою колхоз төвүнден 120 км ыракта — Баян-Кол девискээринде. Ол малды ажаап хайгаараары-биле ында элээн хөй ог-бүлелер чурттап, ажылдап турарлар.

Ниитиниң малын каража-когарал чокка азырап өстүрер кылдыр ында ажылдап турар кижилерге таарымчалыг байдалдарны тургузуп бээр ужурлуг деп чүве черле билдингир. Ындыг турбуже, колхоз баштаар чери мында малдың чем-суурун четчелеп хандырарынче, малчыннарның амыдырал хандырылгазын экижидеринче кичээнгей салбастаан.

Бисте 64 харлыг Оюн Шойлза, аныяк кадарчылар Василий Таскара, Доңгак Доржу ышкаш малын менди азырап, дүк кыргып алыр, чаш хураганнар доруктурар талазы-биле эки көргүзүглерни чедип ап турар кызымак хойжулар бар-ла. Ындыг-даа болза күш-ажылдың организастыының болгаш мал кыштаглаашкынының белеткелдериниң багайындан эрткен кыжын маңаа элээн хөй хойлар, хураганнар өлгүлээн.

Колхоз баштаар чериниң болгаш хой фермазының эргелекчизи эш Бөнчайның мал чайлаглаашкынын организаставаан-биле июль 9-ка чедир чаңгыс-даа кодан хой чайлагже үнмээн. Ооң түңнелинде эңир чылын 80 тонна сиген кескен шөлде ам тудум-даа кезер сиген чок — хой оъттап каапкан. 60 гектар көк-суланы база мал дойлапкан. Кажааларны септеп, өдек-көржеңнни хоорар ажыл шуут чорбайн турар.

Малчыннарның амыдырал хандырылгазы база-ла багай. Хлебти ферма төвүнге быжыргаш, хойжуларны оон-биле хандырар сорулга-биле ферма төвүнде хлеб быжырар чер кылган, а херек кырында далган чок. Кижилер боттарында бар далган, тараазын айтыржып, аразында бичиилеп чегжип турар. Оларның ол бичии курлавыры доостур четкен. Чемге хереглээр үс, саржаг айнаа кеңгүс чок. Чугула хереглелдиң барааннары шай, дус, таңкы, от садып алыры-биле малчыннар 40—50 км ырак черлерже аъдын, бодун човадып, артык чорук кылып турарлар. Солун чагылгазының үезинде оларның чагылгазын хүлээп алыр ажылды организаставаан. Ийи-чаңгыс кижилерниң боттарының чүткүлү-биле чагыдып алган солуннары айда ийи-бир катап кужак-кужаа-биле келгилээр. Ферма эргелекчизи эш Бөнчай колхоз төвүнде чурттап турар болганда, ол мында малчыннарның амыдырал-чуртталгазы-биле таныш эвес, оларның негелде, хомудалын билбес болгаш бо бүгүнүң дугайында колхоз баштаар черинге малчыннарның мурнундан оларның чөптүг негелделерин чедирбейн турар.

Баян-Кол девискээринде хой фермазында күш-ажылдың организастыының багайы, ында малчыннарның амыдырал-чуртталгазының чедиишчегү колхоз баштаар черинге болгаш партия организациязынга билдинген, ынчангаш чогуур хемчег алдынган турар ужурлуг.

С. ДАНГАА.

Экилерни мактааш багайларны шүгүмчүлээн

«Улуг-Хая» совхозтуң Алдыы-Шынаада сүт-бараан фермазы (эргелекчизи эш Ширин-оол) чылдың бирги чартыында 108 тонна сүттү бүдүрер планныг тургаш, 120 тоннаны бүдүрген. Ферма чартык чылда күрүнеге 70 тонна сүттү дужаар тургаш 71 тоннаны киирген. Саанчылар В. Увангур 6 айлар дургузунда инек бүрүзүнден 892 кг, Бүрүмаа бир инектен-не 720 кг сүттү саап алган.

Дөң-Терек, Хайыракан фермаларының чартык чылда саган сүдүнүң түңнел көргүзүү куду деңнелдиг болган. Чүге дизе, сүт саалдазын көвүдедир талазы-биле боттуг хемчеглер алдынмайн келген. Саанчылар Д. Кара-Кыс, Д. Долума, С. Уйнукпан оларның чылдың бирги чартыында саап алган сүдү дыка эвээш болган. Моон бир чылдагааны ол саанчылар сүт саалдазын көвүдедир дээш бүгү-ле болдунар аргаларны ажыглавайн турарында.

«Комсомолчу прожектор» сүт саалдазының талазы-биле экилерни мактааш, багайларны шүгүмчүлээн.

Д. ШУЛУУ.

ЧАШ МАЛДЫ МЕНДИ ДОРУКТУРГАН

Бии-Хем районнуң «Өөк» совхозунуң Малиновкада сүт-бараан фермазының бызаа ажаакчызы М. Чамзырың 4 чыл дургузунда бызааларны менди өстүрүп келген. Чаш малдың менди турары болгаш семис күштүг болуру — ону ажаап турган кижиден хамааржыр.

Хүн бүрүде доттур откарып, чемгерип, сускунун хандыр хүнде катап суггарып турарга мал черле баксыравас.

1962 чылда 90 бызааны ол хүлээп алгаш, чыл дургузунда чаңгыс-даа чидириг чокка доруктургаш бүрүн дужааган. Бо чылын ол 60 бызааны ажаап келген, ооң кырынга немей 30 бызааны база ажаап өстүрери-биле хүлээп алган.

Н. ЛОПСАН.

Республиканың малчыннарының бо чылгы Наадымының киржикчизи Доңгак Биче-оол — Барыын-Хемчик районнуң «Малчын» колхозунуң мурнакчы хойжуларының бирээзи. Элээн каш чылдарда хой ажылынга ажылдаан, арга-дуржулгалыг ол хойжу бо чылын төрүттүнген чүс хой бүрүзүнден-не чүс чеди хураганы менди камгалап алган. Амгы үеде ооң коданында хойлар болгаш хураганнар эки семиртилгеде туруп турар.

ЧУРУКТА: хойжу Доңгак Биче-оол. Фото В. Лутковтуу.

Телеграф дыңнадып тур

СЭКП ЛЕНИНИЗМНИҢ ТУГУН БЕДИККЕ АП ЧОРУУР

СЭКП ТК-ның ажык чагаазын даштыкыда канчаар көрүп турары

Совет Эвилелиниң партиязы организациаларынга, бүтүү коммунистерге СЭКП ТК-ның ажык чагаазын даштыкы чуртталга улуг сонуургалбиле уткаан. Ол төөгүлүг документини тайылбырлавышаан, дешпилелиг хей-ниитти ону изин-биле түүлдүгүүнүп хүлээп ап турар деп даштыкы паралдга демделген турар.

СОФИЯ. «Марксизм-ленининмниң түгүнүң адаа-биле чаңгыс эп болгаш сырый каттыжыышкын». «Марксизм-ленинизм — келир үеже оруукка кижи төрелгенге шолбаа», «Ленинчи шынчы чорук-биле тайбын дээш, улуг идеалдарның тиилелгези дээш», «Ленинчи шынчы орук-биле», «СЭКП — ленинчи улуг иделарнын тук тудукчузуу» — мындыг эгелер-биле болгаш солуннар мурнукуу түүлдерин паралп, оларга СЭКП ТК-ның ажык чагаазын тайылбырлал турар.

«Работническое дело» солуунуң бижин турары болза: делегейнин коммунистиг шимчээшкинининн чугула кол айтырыгларының талазы-биле СЭКП-нин ленинчи шугумүн ол документинде бүтү барымдааларны көргүүп турган, чайгылын чокка тайылбырлаан, ынчангаш ажык чагаа кижинни болуүже хандырып, ажоок улуг сорук киришкинге-биле номчуруурүже албадап турар. СЭКП ТК-ның ажык чагаазын бистин чүүтувустуң коммунистери болгаш ажылчы чоннарны изин-биле уткаан.

Ынчаарга Кыдаттың Коммунистиг партиязының удуртулгазының базымдаа чок нүүдүдүг халдаашкынняры болгаш хоралаачы үүлгедиглерге делегейнин коммунистиг шимчээшкининиң ниити утказыышкынынга болгаш чаңгыс эвиинге удур уланган турда, СЭКП ТК-ның ажык чагаазы эгезинден төнүүзүүге чедир марксизм-ленининмге шынчы болур чоруктуң ёзулуг, социалистиг чурттарның болгаш бүгү делегейнин коммунистерининң чаңгыс эвин быжыглаар дугайында сагыш салыышкынбиле сиңиккен. Тайбың, демократия, национал хамаарышпас чорук болгаш социализм дээш демиселге совет улустуң болгаш бүгү улустарның үндезин өрге-аажыктарын СЭКП ТК-ның ажык чагаазы илергейлеп турар.

ПРАГА. СЭКП ТК-ның ажык чагаазынга холбаштырган хүралдар болгаш беседалар Чехословакияның будүүргелериңде болуп турар. Нинги улуг эвис сорулгалар дээш, тайбың болгаш социализм дээш демиселге чехословак коммунистер, бүгү чехословак улус мурнукузу ышкаш, СЭКП-биле, совет улус-биле, бүгү-ле марксисчи-ленинчи партиялар-биле кады турар даярзинин дугайын олар хереченил турар.

Праганың «Татровка» деп бүдүүргелгезинин ажылчыннары мынча деп медеглеп турар: кижи төрелгетенинин келир үезин термоядролуг дайын-биле шиитиирлеп болбас. Чер кырында бүгү-ле будүүргелери, бүгү-ле дириг чүүдерни узуткал чок кылын кааз чүве болза, социализмни болгаш коммунизмни канчаар тургузар боор. Ындыг болган төлөөде, совет оптерлиң чорудун турары тайбың ёскә-хелбээ догуннаашкынның политиказын бистер тогуучалыг деп саналп турар бис. Кым күштүүлүг, кым тиилерии даярзин ийи системаларның тайбың чарыкы тодаргай көргүзер.

ЧКП-ниң Южиочешск обкомунуң секретары К. Благник мынча дээн: СЭКП ТК-ның чагаазы делегейнин коммунистиг шимчээшкининиң амгы үеде стратегизын болгаш тактизын чогаадыкчы ёзу-биле болгаш әртем ёзүзу-биле хандыр үндезилеп турар. Социализмнин болгаш коммунизмнин капитализмден моральталазы-биле кедергей улуг артык күштүг чорун бүгү делегейге эң не бүзүреллин-биле көргүзүп турар. делегейнин коммунистиг шимчээшкининиң кол шугумүнүң чогум-на ол принциптерин кошкадырын кыдат коммунистернин орадлажып турар чоруу бистин килениедип турар.

ЖЕНЕВА. «Тайбыныы камгалазы — ол дээрге коммунистиг идеалдарны боттандырары дээш демисежиргин» — деп ындыг эгенин адаа-биле, Швейцариялның Күш-ажыл партиязының органы «Вуа Увриер» СЭКП ТК-ның ажык чагаазының тодаргай тайылбырлалын парлап үндүрген. «Ол чугула документиге СЭКП ТК-ны делегейнин коммунистиг шимчээшкининиң кол-кол айтырыгларының талазы-биле болуүнүң туружун тайылбырлаан» — деп, ол солуун онаалап демделгеэн. Ленининиң түгүнүң адаа-биле делегейнин коммунистиг шимчээшкининиң чаңгыс эвин быжыглаарының эргежок чугулазын солуп демделгеп турар.

(СЭТА).

ОЛАР — ҮЖЕЛЭЭ ЧЕМПИОННАР

Чоохта чаа бистиң республиканга спорттуң национал хевирлеринге бирги чер дээш маргылдаа болуп өрткен. Аңаа киришкеннериниң саны мурнунда болган ыңдыг маргылдаага келгеннерден хей болган. Ылаңгыя шой кедургүчүлериниң саны элээн немешкен.

Шой кедурериниң талазы-биле бирги чер дээш чидир демисёл улуг сонуургалды болдурган, чүге дээрге хоочун, шыырак күштүтлер-биле кады бо маргылдаага аныяктар база-ла хей немешкен турган, ынчангаш олар бирги черни аптып болурунуң аргазы турган: аныяк, күштүтлер Иван Волков, Иван Белоногов олар шой кедурериниң аргазынга элээн мергежээнер. Ынчалза-даа бо удаада хоочун штангист Иван Чижов 32 килограммныг шоон оң холу-биле 22 катап кедургеш, тиилелгени чедип ап шыдаан.

Чурукта: (оң талазындан солагай талазынче): **Иван Волков, Иван Чижов, Иван Белоногов.**

Фото В. Лутковтуу.

Улуг чемоданныг кижи

Шоодуглуг көргүзүг

БОТ-ТЫВЫНГЫР УРАН ҮҮЛ КОЛЛЕКТИВТЕРИНГЕ ДУЗАЛАМЧЫ

(Сценаның кожегезин ам-даа ажыттаан. Концерт башкарыкчызы кожеге мурнунга үнүп кээр. Ол-ла үеде, сцена ыдында бир-ле аар чүве ток кылдыр дыңналыр. Башкарыкчы кожегезин бакылай каалтаар).

Башкарыкчы. Бистиң бөгүн улуг концерт болур дээн чүве болгай, ынчалза-даа баштай бистиң суурда партия-күрүне контролюнүң тывыныгыр, «Шагар ары» көргүзүүн сонуургадывыс каалтаал.

(Кожеге ажыттынар. Бир холунда улуг чемодан, өске холунда чоттуунар аржыыл туткан кижи девиленчиг ыяй-бээр көргүлеп турар. Кожегениң бир талазындан Шилиир-оол биле Башкарыкчы көстүп кээр).

Башкарыкчы (улуг чемоданныг кижиге). Че, чүл моңар? Силерни ыям мында экселдиг? Контроль улузу ыйынаан?

Улуг чемоданныг кижи (аржыыл-биле дерин чодуп турар). Хей черге мени ойладып-сүрген херээ чүл! Кижи болуунуң бажын боду билгей!..

Башкарыкчы. Бистиң ыялдазы-контролювустуң карааа кандыг-даа турандан көскү болгай. «Шагар ары» силерни шыгай аразындан тургузу соккаш, шалкап эвес бе?

Шилиир-оол. Мында клуб-тур, хой чон олур. Оларга харылап бериңер.

Улуг чемоданныг кижи. Суур чаныыла, фермада кижи мен. Аа-ла, ынаам! **(Чоттуунуң турар).** Хлеб, даагам, ийик-хеп садыл ап чордум-на...

(Шилиир-оолче чашпаалаан хевирлиг көрнүр).

Башкарыкчы. А-дыр шиңер, чү хирени алдыңар?

Улуг чемоданныг кижи. Бо чемоданда колдуу ажы-төлге хеп-сыя ийин.

Башкарыкчы. Кайыл, көргүзүңер.

Улуг чемоданныг кижи. Ажаартудар кижини хей ийин... Беш кижи...

Шилиир-оол (элээн шыңгыырап). Бо суур садыыга, складка бо-ла хап-сава туткан, улус-биле маргышкан турар кижи, силер эвес силер бе?

Улуг чемоданныг кижи. (хенертен серт кылынгаш, чемоданын көдүрүп тура, база катап-ла дерин чоттунар). Өг-иштп хей ийин, даргалар, уруглар эңдерик, хлеб чедиишпес-тир...

Башкарыкчы (элээ олургаынарже көргеш). Бо кижиниң өг-бүлезин хлеб, далган-биле хандырбайн турары черле шын чүве бе?

(Олургаңарнын бирээзи — «Меңээ чөпшээреңер» дээш, сценаже үнүп кээр).

Ол кижи. Мен ол фермада ажылдап турар кижи мен. Бистс садыгжалы чок садыг бар, оон хлеб болгаш өске-даа бараан садып ап турар бис. Хлебтя бо суурга быжыглаш, биске хүнүнүң-не чедирип турар болгай. Харын боду...

Улуг чемоданныг кижи (ол кижиниң чугазынын үзе киргбишаан). Мээң чемгерер аастарым коңчуг хей! Улуг-Кек—бирээзи ол. Доңгур-биле Шокарак, оон ыяй—Варюшкам беш бичии оолдары-биле... **(Ыяча депкеш, улам-на девидеп турар).**

Шилиир-оол (кайгап). Беш бичии оолдарлыг бе?

Башкарыкчы (улуг чемодан эзэзиге). Эй, өңнүк, кырган-ача болур кире кырыыдан кижи ышкажың чүл!

Улуг чемоданныг кижи. Кандыг кырган-ача?

Башкарыкчы. Кандыг деп чүүгерил?.. Силерде беш уруглар бар-дыр, а ол уруглар база оолдарлыг-дыр, бодунар ам чаа-ла чугаалаадыңар чүл.

Улуг чемоданныг кижи. Чүл ыяшаш? Темек чүве чугаалаваңар. Хижи-хи?.. Үй-а! **(дерии чоттуимушаан, бажын туттуиар).**

Башкарыкчы биле Шилиир-оол (ийилээн). А кымнарыл ол, ынчаш? Хамык ажы-төл?..

(Залзд олурганнардан бир кижи туруп кээр).

Ол кижи. Мен билир мен! Улуг-Кок дээрге — ишээ-дир, Доңгур биле Шокарак дээрге — молдургалар-дыр, Варюшка дээрге — хавааны-дыр, ол хаваи беш оолдарлыг чүве. Бо кижиниек кадарчыны кижиниң ол ажылынга ээ-харылсалга чок.

Башкарыкчы (улуг чемоданныг кижээ). Билдингир-дир, ынчаарга сеи малыңга хүнүнүң-не бир чемодан ишти хлеб чедирип берип турар сеи бе?

Улуг чемоданныг кижи (ыядып, ыңай бооп бар чыдар). Чок, кайын ам...

Башкарыкчы. А, ам-на чес-долаң көсту бердя, район төвүүде рынокка хаваи эъдим аар өртекке садып тураар кижи бо ышкажың? Че, ажыжыым, чемоданыңар чүрте!.. Чоруп ор!

(Улуг чемоданныг кижи чемоданын үүп чадай-чадай, кедүүрүп эгелээр. Чемодан иштинден булкалар кээп дужжер).

Башкарыкчы. Тут, аартыкшыма! Өөренген-не болгай сен.

(Ол ораазында, ожуниреяиде кызыл өөстер баглап алган дружинниктер сценага көстүп кээр. Оларның бирээзи «Шагар ары» деп эгелиг Шоодуглуг хава солуниу тудуп алган болур).

Башкарыкчы. Эштер, дружинниктер, хей-ниитиниң хлевиниң төтчет-зекчизин мегеднер, хана солуга бижиңер! **(Дружинниктериң бирээзи чемоданны тудуп аар).**

Улуг чемоданныг кижи. Дегбенер, мээң акша-көпеем-дир!

Шилиир-оол. «Акша-көпеем» деп алган, тараны бистиң тараажылары-быс боттарының холу-биле тарып, өстүрүп алган, а сеи ол тараа-биле мээ чемгерип турар-дыр сеи!

(Улуг чемоданныг кижи Шилиир-оолдуң ол шыгтыы чугазынын соонда, кандыг-даа шиитпир чок, куду көрүү бээр).

Башкарыкчы (оожум, бодамчалыг). Бистиң мынчаар кылганывыс шын бе, эштер?

Шилиир-оол. Коңчуг-ла шын. Хлеб-ти, камнаары, камгалары — бистиң ыдыктыг хүлээлгевис **(фотоаппаранын эктинден дүжүргеш, улуг чемоданның ээзин тыттырып алыр).**

Башкарыкчы (олурганнарже). Ээлүүт-ла шын. Ол дугайын бистиң көрүкчүлериңе, силер, черле утпаңар, эштер!

А. НУГУУРАК.

Чогаалчы-биле ужуражылга

Тес-Хем районунуң төөү Самаглай суурга районнуң Культурга бажыңынга Тыва АССР-ниң литературазының болгаш уран чүүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы, Тываның хоочун чогаалчыларының биржээн Степан Агбаанович Сарыг-оол-биле суурнуң чурттакчыларының ужуражылгазы болуп эрткен. Зал шыгырт долу олурупкан чонга баштай чогаалчы бодунун чогаадыкчы ажылының дугайын сонуургадып чугаалаан, оон чамдык шүүлүледдерден үзүндүлерни, шүлүктерни чугаалаан.

Оон соонда чогаалчы-биле номчукчуларның аразында айтырыглар, харылзаар дээш солуун чугаалажымышкыннар болган. Ам-даа солуун чогаалдарны хөйүбиле биижирип анаа чүве чугаалаан эштер чогаалчыдан дилээнилер. Ол ышкаш, киносценарийлерни биижирин чон улуг-биле дилээн. Ылаңгыя В. Көк-оолдуң «Хайыраан бот» деп шиидин сценарийлип бижизе дыка-ла солуун болур-дур-ийин дигеп айтырыглар ол ужуражылгага тургустунган. Ол ужуражылгага олуруун турган, Тыва АССР-ниң Культурга министри эш М. Хомушку чогаалчы ол саналы база-ла түүлдүг-дүр деп деткээн. Ынчангаш сценарий чогаадыр дугайында чоннуң дилээн чогаалчы С. А. Сарыг-оол изин-биле хүлээп алган.

М. МАРГЫС-ООЛ.

ЧҮГЛЕ КИНО...

«Бардык» совхозтуң Аксы-Бардык көдээ клуву культураның ёзулуг одаа болбайн турар. Мында бөстүмывыңгыр уран чүүл бөлгүмүүге Аксы-Бардык школазының үстүүкү классчылары киржип турганнар. Өөреникчилер ам тараа чангаа, клуб-даа зөнзирбээн.

Салбырның аныяктары культурамассалыг ажылдарын хөөрүк, идепкей чок. Оларны организастан удуртуруп салбырда партия, комсомол организациялары болгаш клуб эргелекчизи Напын Көк-кыс мырынай уттупкан.

Клуб эрткен кыжын кышка белен эвес турду. Бо чылын одаар ыяш белеткели база үстүп, эрткен чылдын байдалынче кирер деп турар...

Кежээлерде клубка чүгле кино болгулаар. Киногә улуг кижилер коңчуг эвээш кээп, улуг кезиндеде өөреникчилер болур. Уругларның түскай сеанстыларын организастаанывыс коңчуг чепсе.

С. ТАВА-САМБУ.

Редантөрнүң оралакчызы Д. О. БЕГЗИ.

Кинотеатрларга

БҮГҮН

«НАҢЫРАЛ»: «Чалмы назын дугайында чугаалаар» 10, 12, 2; «Ашак-кадай болушкаңы мындыг коңчуг-ла эвес болгаш» 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Уругларга программалар 10, «Досхел чок чалмы назын» 11.15, 1.15, 3.15, «Ол шажың дүнүүнүң будүүзүнде болгаш» 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Анаа даймичы Александр Матросов» 2.30, «Дээрбеча маңгыстар» 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Майтак оруук» 1.15, 3.15, «Фан-Фан-Тюльпан» 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Хаанның «оршээли» 5, 7, 9 шактарда.

Эквадорнуң чаа чазаа

ПАРИЖ. (СЭТА). Франс Пресс агентилелдиң дыңналыы-биле алыр-га, Эквадорда чаа кабинетти (чазаа-ты) тургускан дугайын чарлаан. Чазактың составында үш шериг болгаш алды хамааты кижилер кирген. Даштыкы херектер министрлиге полковник Луис Агустин Мора Бөүзи томуйлаттырган.

Шериг-хамааты чазак демократтыг күштерге удур немелде дерзии хемчеглерни алган. Чуртта туудуп хоруглашкын үргүлүлевишаа турар. Туттуруп хоруглаттырганнарның аразында—ажылчы чоннарның национал конференциязының даргазы Виктор Суньига база бар.

Йеменде национал фронтуну тургускан

ЛОНДОН. (СЭТА). Йеменниң «Национал фронтузун» тургускаанының дугайын ИАР-ның президентизи Салялль чарлаанын Рейтер агентилелдин корреспондетизи Аденден дыңнадып турар.

4 миллион йеменнерни каттыштырып турар «Национал фронтузун» ажыл-чорудузагазын айтып турар уставты чоокку үеде чарлаан турар. «Национал фронтузун» эчис сорулгазы — араб чаңгыс эптиң идеязын чорудары болур деп, Салялль чугаалаан.

Айыылдыг базым

ЛОНДОН. (СЭТА). Англи чазак барыын-герман милитаристерни өнөмчидер талазы-биле айыылдыг базымны кылган. Общиналар палатазынга июль 15-те чүве чугаалап турган, дорд — танма кадагалакчызы Хиттинг медеглээн болза, барыын-европа эвилелдиң брюссель резозинде доктаатканындан хөй аар чүүк сөөртүр сүг ишти-биле чоруур хемелерни тудуп кылырын Барыын Германияга чөпшээрээр деп саналды Англияның чазаа деткиг турар.

Социализм чурттарының чедиишкиннери

УЛУСТУҢ БАЙЛАНТАРЫ КӨВҮДЕЛ ТУРАР

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). Бүгү чүүгүн малдың чаш төлүн өстүрүп турарының дугайында МАР-ның Төп статистиказ эргелелиниң ында парлаш үндүрген дыңналыында чугаалап турары болза, 1963 чылдың июль 1-де турганы-биле алырга, республиканда малдың 7.561 мүң баш чаш төлүн өстүрүп турар, ол болза бо чазын алдынган бүгү чаш малдың 94,5 хуузу болур.

КУБАНЬҢ АЪШ-ЧЕМ АЖЫЛДАКЧЫЛАРЫНЫҢ УЛУГ ТИИЛЕЛГЕЗИ

ГАВАНА. Эът продуктуларның национал делегелгези Гаванада ажыттынган. Чүрттүү эът үлетпүрүнүң бедик шынарлыг продуктуларын, а ол ышкаш социалистиг өске-даа чурттардан алган дерилгени делгеледе киирген.

Социалистиг революциянын Үангыс аай партиязының Национал удуртулгазының бирги секретары болгаш Кубаның премьер-министри Фидель Кастро делегелгени ажыттакан. Делегелгениң делгиврлери киргеп соонда, Фидель Кастроның демдеглээни болза, Куба ыңдыг бедик шынарлыг продуктуларны будүрерин шиңгээдип алганы — чүрттүн аъш-чем ажылдакчыларының улуг тиилелгези болур. Капиталзын үезинде Куба ыңдыг хөй янзы эът продуктуларны будүрбейн чорааның ол демделгээн.

Француз ажылчы чоннарның демиселиниң хүну

ПАРИЖ. (СЭТА). Ажылчы чоннарның ажыл соксадыышкынынга эртезин кызыгаарлаар дугайында чазактың кинрген хообілу төлевилелиниң талазы-биле санал-оналдар национал хуралга июль 17-де эгелээн. Ол-ла үеи Франциянын ажылчыларын реакциялыг хообілу төлевилелиниге удур демиселдиң хүнүн эрттирип, профзвилел эргелерин болгаш хостыгларны камгалазарыга боттарының шиитпирлинн көргүзүп турар.

Парижтиң ыяш хей кудумчуларынга автобустар дың бажынан эгелээн, ажылдарын соксаткан. Ол болза пассажирлер автобустарының ажылдакчыларының ажыл соксадыы турары ол. Оларның соон дарый электриктер, демир оруктулар, алдан-хаактылар, метронуң ажылдакчылары, почта албан-хаакчылары болгаш ажылчы чоннарның өске-даа дыка хей категориларыга ажылын соксаткан. Ажыл соксадыышкынын чорутпаан экономиканың чаңгыс-даа адыры чуртта чок.

ӨГ-БҮЛЕ ЭЭЛЕРИНГЕ СҮМЕ

Көк-тараа хлевинден кылган квас

Көк-тараа хлевин духовка иштинге сыргара бергижеге кургаткаш, сакыңга салгаш, чылыг сугну кырыыче кудуп каар. Ынчангаш ону 5—6 шак дургузунда тургузар. Оон соонда ол бүгүнүң палыкпаан сакпыңга малзага шүүп кудуп алгаш, хайындырган сугга эзилдирген ажыктыңны быягавышаан куткаш, чигир, мятаны база хоолуур. Оон соонда ону ажыктыкты четчип, көдүрүүр-биле 5—6 шакта саанын аскын дуглаш салып каар. Кажан квас көвүктелип келирее, ийи дугаар шүгтеш, шилдерге куткаш (элээн кааш борбак изюм чигирлерин шилдерге ону кудар мурнунда суп каар) шилдериниг аскын дуглаар.

Шилдерниг аскын дуглаар чекпелерин чылыг сугга суп чымчаткаш дуглаш, оон кырындан хендирр-биле быжыглап шарыыры чугула. Квас куткан шилдерни серии черге чыттыр салгылап каар, 2—3 хонук эрткенде квас ажыттаарыга белен болур.

10—12 шил квас кылырында: 1 кг көк-тараа хлеви, 25 г ажыктыкы, 200 г чигир, 50 г изюм. чигир болгаш 20 г мята дереллеттинер. (Квастың мята чокка кылып ап база болуур).

Томат хандызы

Хандыны чүгле чаа, үредбээн болгаш четче быштан помидорлардан кылыр. Чүгаш, кескен помидорларны сакпыңга салгаш, чылдыптар. Кажан помидорлар илбырап бады бээрга, база катап арткан помидорларны оларның кырынче салыр, чоорту сакпыңны долдурар. Помидорлар хайны берген соонда, оларны шүүрге шүүптер. (Шүүрге артkан чүүдден пюре азы пастаны белеткеп кылып ап болуур).

Шүүреп алдынган хандыны 10 минута дургузунга хайындырыпкаш, баш удур белеткеттингеп ярыг, курган шилдерге азы шил банкаларга кудар. 10 литр хире ишкир савага кутkаш, аскын дуглап, оон кырындан чүк-биле база быжыглаашаш, саванны ийленгир салып соодар. Бир азы чартык литр хемчээлдүг банка саналларыны 30 минута дургузунда хайындырган изиг сугга ярыглап ашталаш, томат хандызын оларга кудуп, аскын быжыглап дуглаашаш, куду көрүүдүр салыр. Томат хандызын серии черге ажаап кадагалаза чогуур. Аскын ажыдып алган шилде хандыны дүрген-не чемге ажыктаныы дээре.

Хандының амданын эккилдер-биле оны чемге хереглээринде мурнуда соодуп, анда дусту болгаш перец тодуглаар.

Колхозчуларның аал коданының арыг-шевери

Бо үеги колхоз суурун план ёзугаар тудуп турар. Колхоз тудуугуң организазы суурнуң чаа тудугларының чаңгыс аай хевирлиг төлевилелдерни чогаадып берип турар. Колхозчуның коданының тудугларының чижек схемазын даразында байдал-биле тургузар.

Коданның девискээриниң хемчээлии көдээ ажыл-агыл артелиниң Уставында көргени ёзугаар доктаадыр.

Чурттаага бажыңны дорт шүгүмга тудар. Бажың-биле кудумчу аразынга ыяштар, чадаң үнүштер олуртур шөлүгеште тускайлаарын сүмелеп турар. Бажыңның ындынче 12 — 15 метр ырааккэ маа, куш кажааларын тудар, оларның ындыы талазынга өдек чыып овааларын олуртур, оон ыяй участоктун ханызынче огород турар.

Чурттаага бажыңы-биле мал кажаазының аразын дуглай кажаалар. Ол-ла кажаа иштиниң бир хостуг шөлүнге 15 — 20 хире чимис сыттарын тарып олуртурун, кожа колхозчулар коданнары-биле кызыгаарга терек, тал дээш оске-даа хөй дазылдарлыг чөкпек бүрүлерлиг, өртке айыылдыг эвес ыяштарны тарып олуртурун сүмелеп турар. Кодан аразынга ногаан үнүштерни олуртуру кадыкшылгага база улуг үжүр-дүзалыг.

Ногаан үнүштер дыңгыс хаттан, доозуидан, а чайгы үеде бажыңнарның хүнге изиңиринден база камгалал болур.

Кудукту ийи коданның аразында казып алырга ажыктыг. Коданның девискээрин дескилээри, бир эвес шык чер болза, ону курганнары база чугула.

Чуттуг чүүлдерни, өдекти, бокту шын чыып, ажаар чорук кадыкшылгага чугула үжүр-дүзалыг.

Суг дамчыдылгазы болгаш канализация чокта кажаа иштинге ярыглаар бажыңны тудуп алыры чугула. Ону тударда адаанга хааржак тургускаш, чуттуг бокту хааржаа-биле кады үштуп турар кылдыр ээз адаанда чуттуг бокту артыңдаан эжип үндүрер кылдыр тудуп болур. Адаанда хааржактыг ярыглаар бажыңның чуттуг богунуң кырын эртенниг-не торуй азы курган довурак-биле дуглай бызап түрза эки. Хааржак иштин чуттуг бок доларга-ла ону компостуг оваага апарып төп турар.

Чуттуг богун артыңдан эжип үндүрер кылдыр тургускан ярыглаар бажыңның оңдырынын иштинде камгалал ханаларын чымчак дой довурак-биле бызап каар. Оңгар иштинде чуттуг бокту кырында торфту азы курган довуракты хүн бүрүде дуглай чажарын база сүмелеп турар.

Кажаа иштиниң ярыглаар бажыңын чуртталга бажыңдаан 15—20 метр, кудуктан 20—30 метр, кухня—столовоядан 50 метр ырак черге тудуп тургузар керек.

Өдек үнелиг удобрение болур; ону мал кажаазының ыдында одек шөлүнге овааалап кадагалаары чугула. Кажаа иштинде ярыглаар бажыңның хааржазындан үжүглаш чуттуг бокту компостуг овааа кылдыр чыып болурун үстүнде чугаалаан болгай. Компостуг овааны даразында арга-биле чымыын сүмелеп турар; ярыглаар бажыңның чанында бичии оңгарлап каан шөлүгештп белеткеп алыр. Ол шөлүгешке баштай торф азы курган довурак кааттыы 10 см кылын кылдыр тоо алыр. Ооң соонда ол довурактың кырында чуттуг бокту 15 см кылын кылдыр чада салыр, оон кырын торф азы довурак-биле дуглаалыр базыргаш, чуттуг бокту үстүнде арга-биле кагап-ла чада салыр. Чуттуг бок-биле торфту азы довуракты ынчаар аралаштыр салып тургаш, компостуг овааны 1 — 1,5 метр чедир бедидиин үндүрер. Ол овааның кырын довурак-биле ток кылдыр дуй хомер. Компостуг овааны элээн үе эрткеже шыгалып турарга улам ээп болур. Компостуг овааа багай чыт чок кылдыр эки дугаатгырган болур үжүглеп.

Компостуг овааны ий ажаан чыырга 6 — 8 айлар чедир ынчаар тургаашкы сөөлүнде огородка азы тараа шөлүнге эки шыналыг удобрение боон болур. Овааның иштинге химиктиг оскерлаашкын болурга, ук овааа ажаан чый бээр, оон иштинге турган хикробтар, шыйлашкыннар болгаш сөөктер кырлын калгылаар. Ынчангаш компостуг овааа ажаа-ла одек удобрение апаар.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

Лотерея билединиң төөгүзү

МИАСС (Челябинск область). (СЭТА-ның корр). Уралдың автомобиль заводунуң технологу Хикмет Занатулин хоорайнын төп ажаалга кассазынга чедип келгеп. Өртектиг ойнаашкын — «Москвич» деп автомобиль таварыжы берген лотерея биледиин ол көргускен.

Ол аас-кежиктиг лотерея билединиң төөгүзү солун. Миасстың автомеханиктиг техникумунуң кежээки салбырын Занатулин бүдүргелгеге ажылдавышаан турган. Июньже дооскан. Диплом пыысырынын хүнү Хикметтиң төрүттүргеп хүнү-биле капсырлажы берген. Коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп атты эдилеп турар термиктиг цехтин технологтуг бөрөзүнүң ажылдакчылары ол хүнүну тамарыштыр, аныяк түскай эртемдеиге үнелиг бедектп болгаш он лотерея биледеттерин берген. Он биледеттерин бирээзи Занатулинге чаа өөрүшкүнү чедиргеп.

— «Москвич» ойнап алдым— деп, бодунуң калы ажылдап турар эштеринге Хикмет өөрүшкү-биле дыннатkан.— Меңээ аас-кежиин сагыш-сеткилиперинге ханызындап кузээнинер биддингир-дир.

Ынчангаш автозаводчулар бодунуң ажиите база катап байыр чедиргеннер.

Тыва № 122. Культура министерствозунуң типографиязы

ТС—01232.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Шетинкин — Кравченко-кудумчузу, бажың № 3 телефоннары: Редакторнун 24 — 63, редакторнун оралакчыларының 35 — 24, 25 — 38, идеология киллизинин 37 — 13, харылсалгалыг секретарының 23 — 35, көдээ ажыл-агыл бүдүргелгезинин болгаш партийжи амыралдар киллизинин 22 — 64, чагаа, ажылчын бодунга хүлээп алыр корреспонденгилер база совет тургузу болгаш амылырад киллистеринин 21 — 27. Информация киллизинин 20 — 60, бухгалтериянын 31 — 75, корректорларның 21 — 47, солуун келбейн барганза 32 — 75 телефонче долгаар.

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттингеш

1963 ч. ИЮЛЬ 21 ВОСКРЕСЕНЬЕ № 172 (5576).

Өртээ 2 көп.

Ам. социализм бистиң чуртувуста бүрүн болгаш туюлунга чедир тиилээнде, коммунизмниң кайгамчык тудуун улай-улай тудуп үндүрүп турувуста, бистиң партиявыс, бүгү совет улус марксизм-ленинизмниң улуг идеялары бүгү делегейге тиилээр дээрзинге улам бүзүрелдиг.

СЭКП ТК-НЫҢ АЖЫК ЧАГААЗЫНДАН.

СОВЕТ ЭКОНОМИКАНЫҢ КҮЧҮЛҮГ КӨДҮРЛҮҮШКҮНҮ

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Төп Статистика эргелелиниң дыңнадыы

Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары партияның XXII съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның оон соондагы Пленумнарының төгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, 1963 чылдың эрткен чартының экономиканы хөгжүдүрүнге, чоннуң чаагай амыралын болгаш культурлуг деннелин көдүрүнге чаа-чаа чедишкиннер-биле демдеглээн.

Үлетпүргө ажылдакчылары ниити продукция бүдүрүп үндүрииниң чартык чыл планын 103 хуу күүсеткен деп, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Төп статистика эргелели дыңнадып турар. Эрткен чылдың ол үези-биле деннээрге, үлетпүр бүдүрүгезинин хемчээли 8,5 хууга өскен. Эрткен 4,5 чылдарның дургузунда ол үеге чедир чыл планының онаалгаларындан артыкка 33 миллиард рубльдың үлетпүр продукциязын бүзүрген.

Бүгү-ле эвилелдиг республикалар ниити продукция бүдүрииниң болгаш кылыгларның эң чугула хевирлериниң хөй нуруузуның чартык чыл планын ажыр күүсеткен.

Кылыгларын эң чугула хевирлериниң бүдүрүшкүнүн көргүзүп турар сан-барымдааларны дыңнадыгда чижек кылдыр киирген. Продукциянын хевирлериниң хөй кезиниин талазы-биле чартык чыл планы чедир болгаш ажыр күүсеттинген. Олда үеде бүдүрүшкүн өзүп турзада, каустиктиг содапы, сера кислотазын, шойну, гидротурбиналарга хереглээр генераторларны, силос кыдыр комбайннарны, эптеп салыр демир-бетонну, радиоприёмниктерни болгаш радиолаларны, чадаг-тергелерни болгаш моторлуг чадаг-тергелерни, бажың херекселдерин бүдүрүп үндүрииниң планы әлээн чедир күүсеттинмейн барган.

Чартык чыл дургузунда үлетпүр машиналарның, дериишкиннериниң, приборларның 300 хире чаа хевирлерин база янзы-бүрү чүүлдерге хереглеттинер материалдарның чаа хевирлерин шингээдип алган болгаш белеткээн. Машиналарның, дериишкиннериниң, аппараттарның болгаш приборларның өргижирээн конструкциялыг 120 ажыг хевирлерин бүдүрүп соксаткан. Үлетпүрүвүн бүгү адырларынга ажыглаттынып турар дериишкиннериниң чаартылгазын улуг хемчээлдии-биле чорутткан; совнархозтарның машина тудуунуң бүдүргелеринге 29 мун кезек хире дериишкиннерни чаартып кызган.

Эрткен чылга бодаарга чамдык экижишкиннер түрза-даа, әртемшинчилел ажылдарының болгаш әртеминиң база техниканың чедишкиннерин бүдүргүлгеге шингээдириниң планнары бүрүнү-биле күүсеттинмээн.

СЭКП ТК-ның ноябрь (1962 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин әзүгаар әртем-шинчилел, төлевилел-конструктор болгаш төлевилел организацияларын күүрениң адырлар болгаш бүдүргүге комитеттериниң эргезинге дамчыдып баарининг болгаш мөөнүзүрииниң дугайында ажылды боттандырып чорутткан. Ам комитеттериниң эргезинде 1.700 ажыг әртем-шинчилел институттары, төлевилел болгаш конструктор организацияларды туруп турар.

Алды айларның дургузунда улус ажыл-агыйынга 1.400 хире чогаадыгаларны болгаш рационализаторжу саналдарны шингээткен. Ол чаа чүүлдериниң ачызы-биле чурт чыл дургузунда 750 миллион ажыг рубльди камнап алыр.

Үлетпүргө күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү эрткен чылдың бирги чартыынга деннээрге, барык-ла 6 хууга өскен. Чартык чылдың планы чуртка ниитизи-биле болгаш Литва ССР-ден аңгыда бүгү-ле эвилелдешкен республикаларга күүсеттинген. Үлетпүр продукциязының бот үнелии чиигидириниң планы ажыр күүсеттинген.

Чурттуң районнарының хөй нуруузуна часкы хову ажылдары агаар-бойдустуң таарымча чок байдалдарынга эрткен, оон түнелинде чалын тарыыр культураларның тарылгазы анаадагызындан орай әргелээн деп, көдээ ажыл-агыйга холбаштырган кезекте демдеглеп турар. Көдээ ажыл-агыйның ажылдакчылары ол бергелерии чедишкинниг ажып эрткен, хову ажылдарын организастыг болгаш кыска хуусаларда чоруткан, часкы тарылганың планын ажыр күүсеткен.

Бүгү-ле көдээ ажыл-агый культураларының тарылга шөлү 218,1 миллион гектар болган, эрткен чылга бодаарга, 2,1 миллион гектарга көвүдээн.

Тарааны бүдүрерин болгаш садып алырын улам ынай көвүдиринииң чугула улус ажыл-агыйжы соруглазын амыдыралга боттандырбышаан, колхозтар болгаш совхозтар тараа культураларының тарылга шөлүн калбарткан. Тараа болгаш тараа-бобы культураларын (кукуруза чокка) 129,6 миллион гектарга тараан, азы эрткен чылдаазынга бодаарга 7,9 миллион гектар хөй болган. Ынчаарга тараа-бобы культураларының тарылга шөлү 5,6 миллион гектарга, оон иштинде чочактарааның—4,7 миллион гектарга көвүдээн. Бүүдүн чашканнарының өлээн иезоо өлген түрза-даа, кызылтастың тарылгазы барык-ла эрткен чылдың деннелинге хевээр арткан. Тарымал тооруктуң тарылга шөлү 168 мун гектарга, фабриканың чигир свёклазыныы — 156 мун гектарга көвүдээн. Кукурузаны 33,9 миллион гектарга тараан, тодаргайлаарга эрткен чылдаазындан өлээн эвээш болган. Ынчалза-даа кукурузаны бүрүн быжканда тараазын ажаап алыры-биле, эрткен чылда херек кырында ажаап алганынга бодаарга, 2,1 миллион гектарны хөйнү тараан. Малга чем кылыр чигир свёклазының, долгунеч-хендиринің болгаш картофельдин шөлү өлээн кызырылган.

Чыл дургузунда колхозтарга болгаш совхозтарга мыйыстыг бода малдың баш саны 3 миллионга көвүдээн, оон иштинде инектер 1,6 миллион башка; хойлар болгаш өшкүлер 2,7 миллион башка көвүдээн, хаванарның болгаш куштарның баш саны өлээн кызырылган. Чоннуң хуу өнчүзүнде туруп турар мыйыстыг бода малдың баш саны ол үениң дургузунда 4 хууга көвүдээн; инектерниң, хойларының болгаш өшкүлерниң баш саны барык-ла эрткен чылдың деннелинге хевээр арткан, а хаванарның баш саны кызырылган.

Эрткен чылдың бирги чартыынга деннээрге, колхозтарга болгаш совхозтарга эт бүдүргүзи 3 хууга көвүдээн. Час үзүн болгаш соок болганы-биле холбаштыр, мал чеми бергедеп турганының түнелинде, сүттүң ниитти саалдазы инектерниң баш санының немелде өзүлдези турза-даа, өлээн кудулаан.

Малдарны болгаш куштарны садып алырының чартык чыл планы ажыр күүсеттинген, а сүт болгаш куш чуургалары садып алырының талазы-биле онаалга чедир күүсеттинмээн.

Көдээ ажыл-агый бүдүргүлгелериниң материал-техниктиг базазының улам ынайгы быжыглашкыны үргүлүлеп турган. Көдээ ажыл-агый чартык чыл дургузунда хөй-хөй тракторларны, чүк автомобильдерин, жатказларны, ажаап алыышкын машиналарын, саалда установкаларын болгаш өске-даа техниканы, а ол ышкаш минералдыг чемишчидилгелерни алган.

Чүк саарылгазының болгаш чүктер соорүлгезиниң планы ажыр күүсеттингенииниң дугайын Төп статистика эргелели дыңнадып турар. Далай транспортунуң чүк саарылгазы эжиндириишкиннің бүгү-ле хевирлерине, эрткен чылдың ол үези-биле деннээрге, 21 хууга көвүдээн. Агаар транспортунга пассажирлер дажыглаары 19 хууга өскен. Электровоз болгаш тепловоз тыртыышкыны-биле күүсеткен демир орук транспортунуң чүк саарылгазы 22 хууга өскен деп демдеглеп турар.

Төп статистика эргелелиниң дыңнадынга капитал тудуг дугайында бөлүкте чугаалап турары болза, күрүненің капитал салыышкыннарының күсели-биле эрткен чылдың бирги чартынындаң чеди хуу хөй чаа кол фондуларны ажыглалга киирген, ынчаарга капитал салыышкыннарның хемчээли дөрт хуу, тудуг-монтаж ажылдарның хемчээли үш хуу немей өскен. Химия үлетпүрүнде минералдыг чемишчидилгелер, синтетиктиг каучук, кылымал болгаш синтетиктиг волокно бүдүрүлгезиниң талазы-биле чаа күүлер ажыглалга кииртинген. Кара металлургияда, электростанцияларда, нефть ажылдап кылыр үлетпүрде, тудуг материалдарның үлетпүрүнде, постаавы бүдүрүлгелеринде, ааш-чем үлетпүрүнде чаа күүлерии ажыглап эгелээн. Ындыг болза-даа чаа бүдүрүлге күүлерин ажыглалга киирериниң планнары улуг озалдаашкын-биле күүсеттинип турар.

Чугула тудугларга болгаш ажыглалга киирер ужурлуг объектилерге хөрөнгилерни мөөнүзээр талазы-биле ажыл эрткен чартык чылда үргүлүлеп турган ынчаарга хөй санныг объектилерге хөрөнгилерни быдарадыр чоруктар ам-даа бар, ол чорук доозулбаан тудугнуң улам көвүдээрин болгаш ажыглалга кирер тудугларга планны күүсетпейн баарын болдуруп турар. Күрүне планын әзугаар үндүрүп берген хөрөнгилерниң күсели-биле капитал салыышкыннарның хемчээли бирги чартык чылда 14,1 миллиард рубль болган.

Бирги чартык чылда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйында ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның саны 69 миллион кижи болган болгаш эрткен чылдың бирги чартыы-биле деннээрге 2 миллион кижиге өскен.

Венгр аалчылар Красноярскиге чораан

КРАСНОЯРСК. (СЭТА). Янош Кадар баштаан венгр партия-чазак төлээлери июльдуң 18-те Красноярскиге чорааннар. Красноярскинин үлетпүр болгаш көдээ партия обкомнарының бирги секретарьлары Гаврилов-Подольский болгаш А. А. Кокарев, ажылчы чоннар депутатарының область Советтериниң күүскомнарының даргалары А. И. Исаев болгаш П. Ф. Морозов, Красноярск совнархозунуң даргазы В. Н. Ксинтарис болгаш өскелер-даа аалчыларны аэродромдан уткуп алган.

СЭКП ТК-ның Президиумун кежигүнүнге кандидат Л. Н. Ефремов, ССРЭ-ниң даштыкы хереглер министрииниң оралакчызы А. Л. Орлов, Совет Эвилелиниң Венгрияда алчызы Г. А. Денисов олар төлээлерни үдеп чоруур.

БИСТИҢ ЧАҢГЫС ЭВИВИС БҮЗҮЛБАС

Совет Эвилелиниң болгаш Венгер Улус Республиканың улустарның найыралының митингизи

МОСКВА. (СЭТА). Июль 19-та хүндүскүнүн ийи шакта Кремльдин съездилер Ордузунга Совет Эвилелиниң болгаш Венгер Улус Республиканың улустарының аразында найыралдың митингизи болган. Венгрияның улустары-биле ак-дүнмалышкы чаңгыс эптиг сагыш-сеткилин илергейлээр дээш алды муң москвачылар аңаа чыглып келген.

Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының Төп Комитединиң Бирги секретары, Венгр Революстуг ажылчын-тараачын чазактың Даргазы Янош Кадарга баштаткан ВҮР-нүң партия-чазак төлээлеринге, СЭКП Төп Комитединиң Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущевка, Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың өске-даа удуртукчуларынга митингиниң киржикчилери чүрек тын ханызындан байырны чедирип турганнар.

СЭКП Москва хооркомунуң секретары А. Е. Бирюков митингини ажыткан.

Владимир Ильич аттыг заводтуң ажылчыны С. А. Антонов, чогаалчы Б. Н. Полевой, совет-венгр найырал Ниитилелиниң баштаар черииниң даргазы, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының оралакчы президентизи П. Н. Федосеев, Электри заводунуң аныяк технологу Н. Н. Морозова венгр өңнүктерге чүректиң ханызындан байыр чедирип, чаагай күзээшкиниерии оларга күзээн.

СЭКП ТК-ның Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущевтуң делегеренгей чайыннанчак чугаазын йөрээлдер салыышкыныбиле уткаан.

Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының Төп Комитединиң Бирги секретары, Венгр Революстуг ажылчын-тараачын чазактың Даргазы Янош Кадарның чугаазын митингиниң киржикчилери диннигтиг алыш часкаашкыны-биле уткаан.

Эштер Н. С. Хрущевтуң болгаш Янош Кадарның чугааларын аажок улуг кичээнгей-биле дыннаан болгаш адыш часкаашкыны каш удаа үзе кирип турган.

БИСТИҢ РЕСПУБЛИКАДА

СИГЕН ШӨЛДЕРИНДЕ

БҮРЕН. (Телефон-биле). Малга быжыг чем суурну белеткээринче Каа-Хем районнуң ажыл-агыйлары барык-ла бүрүн кирген. Районнуң «Кызыл туң» көдээ ажыл-агый артелинде бо талазы-биле ажыл сөөлгү хүннерде өлээн калбаргап. Колхоз баштаар черинин даргазы эш Фоминниң телефон дамчыштыр бистин редакцияга дыңнатканы болза:

Колхозтуң сиген кезер черлеринде өлээн каш сигенчи звеноларны үзүп тургускулаан. Звено бүрүзүн трактор-биле, ат-биле сиген кестирер, сараат тургузар, сиген бөлөр машиналар-биле хандырган. Ол ышкаш оларда кижи күжүн болур чогуурубиле четчелеп тургускан.

Сөөлгү хүннерде удаа-дараа болгулаан чаашкыннар сигенчилериниң бөлөр, сараатгаар ажыл чорударынга улуг шаптык ужуратырын келген. Ынчалза-даа ындыг байдалдың тургустунуп келип болуурун мурнундагы чылдарның дүржүлгазындан билир болгаш колхозчу сигенчилер ынчан кандыг арганы хереглээрин эки билирлер. Кестинген сигении үрелбезин дээш силосташкыныы калбаабиле хереглеп турар. Чижээ, Бежбейде эш Осшовка удуртқан 21 кижи составтыг звено бо чазшкынныг хүннерде 70 тонна хире силюсту сапкан. Малчын сигенчилериң кол чепсек-херексели хол кадыырлары, айыыр, дырбаап болгаш ат-биле сиген кезер машина база ат дырбажы болуп турар. Ынчангаш колхозтуң сигенчилери мал чеминиң белеткелинге бүгү-ле болдунар арганы ажыглаар, четчир хемчээлиг сигении ой-шаанда белеткээр деп соруганы салганнар.

Шилчиир кызыл туктарны чаалап алган

Мал ажылының продуктуларын бүдүрерин көвүдеир болгаш күрүнеге садар талазы-биле 1963 чылдың бирги чартыында районнуң колхозтарының болгаш совхозтарының социалистиг чарыжының түнелии Таңды парткому болгаш райкүүском үндүрген. Районнуң колхозтары, совхозтары бирги чартык чылда күрүнеге сүт садар хүлээлгезин 106 хуу күүсеткен, азы 114,6 тонна хөй сүттү киирген, эътти—118,7 хуу күүсеткен ийикпе, азы 136,5 тонна эътти дужаагап.

Күрүнеге сүт садар талазы-биле эки түнелдерни чедип алган ажылагыйлар: «Революциянын чалбыкы» колхоз сүт садар хүлээлгезин 134,6 хуу. «Тинлелге» совхоз — 118,1 хуу, дуржулга станциязы — 122,8 хуу; эът талазы-биле: «Элегес» совхоз — 110,7 хуу, «Бай-Тей» совхоз — 108,5 хуу, «Межегей» совхоз — 104,7 хуу, дуржулга станциязы — 107,5 хуу күүсеткеннер.

Моон-биле чергелештир районнуң чамдык ажыл-агыйлары чылдың бирги чартыында күрүнеге сүт садар хүлээлгезин күүсетпээннер, чижээ: «Элегес» совхоз сүт садар хүлээлгезин 99,3 хуу, «Межегей» совхоз — чүгле 94 хуу күүсеткен. Бо чүнү айтып турарыл дизе, үстүнде айыттынган ажыл-агыйларның удуртукчулары социалистиг чарышты багай удуртуп, малчыннарның ортузунга организакчы ажылды четпес чорудуп турары ол-дур.

Күрүнеге дүк садар хүлээлгезин район ниитизи-биле, 94,7 хуу күүсеткен, азы хүлээлгезинге чедир күүсетпээни — 14 тонна дүк. «Комунизмниң херели» колхоз күрүнеге дүк садар хүлээлгезин 83,5 хуу. «Межегей» совхоз — чүгле 58 хуу. «Тинлелге» совхоз — 69,8 хуу күүсеткен. Районнуң мал ажылының продуктуларын бүдүргенин эрткен чылдыы-биле деннээрге, сүттүү — 12,5 хуу өзүлделит болган, а эът бүдүрери — 17,2 хуу, дүктүү — 6,3 хуу кудулаан.

Чылдың бирги чартынында «Элегес» совхозтуң Каък фермазы инек бүргүзүнден 1103 кг, Кулузун фермазы — 1005 кг; «Межегей» совхозтуң Успенка фермазы — 865 кг; дуржулга станциязының Хоорай фермазы — 806 кг сүттү инек санындан-на саап алган. Сүт саалдазының талазы-биле эки көргүзүглерни чедип алган саанчылар болза: дуржулга станциязында М. Линева бир инектен 1311 кг, «Элегес» совхозтуң саанчызы М. Ханды — 1229 кг, Н. Смирнова — 1100 кг, «Межегей» совхозтуң М. Гоголева — 1099 кг, «Тинлелге» совхозта О. Анай-Көк — 991 кг сүттү саптаан.

Чылдың бирги чартынында күрүнеге сүт садар хүлээлгезин 118 хуу, инек бүргүзүнден сүт саалдазын эрткен чылдыыдан 242 кг көвүдетпишаан, ниитти сүт саалдазының чыл планын 63,4 хуу күүсеткен «Тинлелге» совхозка районнуң шилчиир Кызыл тугун чыскыр деп, Таңды парткомунуң бюрозу болгаш райкүүском шиитпирлээн. Күрүнеге эът садарының чартык чылда хүлээлгезин 110,7 хуу күүсеткен «Элегес» совхоз Таңды парткомунуң болгаш райкүүскомнуң шилчиир Кызыл тугун чаалап алган.

С. ТУШКОВ.

Ногааның чайгы ажаалдазын күштелдирер

«Х Улуг хурал» колхозтуң 48 кижи составтыг огород бригадазының кежигүннери бригадир Б. Допчаанның башкарылгазы-биле янзы-бүрү ногааларны хүннүң-не суттарып турар болгаш бок үнүштерин үш катап аштап арыглаан. Үнүштерниң дөстерин үлдүредип хөмгеп.

Д. Допчаанның, С. Сүрүнмейниң болгаш С. Базырның ажаап турар ногааларының үнүжү өскелериннден ыракта эки. Ногаажыларның кижи бүргүзүнде ажыл хуваалдалыг. Боттарының участокторында эки үжүү өстүрер дээш олар ораалажып келген. Ниитизи-биле 4 гектар ногаа аймаа, 7 гектар картофель тарыттынган. Оон үнүжү багай эвес. Ногааларның аразында огүрецтер, помидорлар, капуста, согуна, столовая свёклазы дээш үүү чок дээр. Оларның өзүп үнүп чыдары ногаажыларга өөрүнчүг.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

Чайлагларда

Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» көдээ ажыл-агый артелиниң № 1, 2, 3 сүт бараан фермалары Кара-Адыр, Кызыл-Довурак, Достак деп серии тайгаларда майның төнчүзүнде-де көжүп четкеннер. Чаа одарга баргаш инектериң сүдү немежин, бызааларның болгаш инектериң денизин немежин турар апарган. Кадарчылар инекти дүнелерде одарладырбейн үдүктелдирбейн турар. Оон ынай саар инектер чарба, дүс ышкаш немелде чемнерни база чип турар.

Сагбас болгаш аныяк инектерни улуг кадарчы Сат Шыырап удуртуп алган Бестит-Ажыкта кадарлып, оларның бирээзинин-ие семирттилгези дүн-хүнде 300 грамм чедип турар.

Колхозтуң чылгы малы база-ла ол чайлагда эки одарга четкен. № 1, 2, 3 хойжу бригадаларның баргылааны аңгы-аңгы одарларда байдал база эки. Эң эки семирттилге дээш хойжу бригадалар бот боттарының аразында социалистиг чарыштыг. Мындыг янзылыг чарыш бода мал малчынарының аразында база бар.

Х. ДОРЖУ.

* * *

«Сүт-Хөл» совхозтуң Алдан маадыр салбыры бо чылын малдың чайгы одарлаашкынын организастыг чоруткан. Девискээрниң 5 улуг чайлаанда сүт бараан фермалары, муным шээр мал болгаш чылгы одарлап, семирип эгелээн.

Кадарчылар О. Майдыр-оол, О. Бенден олар 180 ажыг шарыларны семирттири-биле одарладып үнген.

Б. ОНДАР.

МУРНАКЧЫ ФЕРМАДА

Улуг-Хем районнуң «Күш-ажылдың хостуу» колхозунуң Кожайда № 2 сүт-бараан фермазының ажылдакчылары саар инектериң сүткүрүн бедидер, сүт саалдазын улам көвүдедир дээш демиселге сөөлгү беш чылдарның дургузунда бедик көргүзүглерни чедип ап, районнуң колхозтарының, совхозтарының бүгү сүт-бараан фермаларының ортузунда хөй сүт саалдазы дээш калбарган социалистиг чарыштың мурнуку одуруунга туруп келген. Сүт саалдазының талазы-биле айлар, кварталдар, чыл түнелдеринде сүт-бараан фермаларының аразында чарыштың бирги, ийиги черии эзлеп, Улуг-Хем парткомунуң болгаш райкүүскомунуң сүт-бараан фермаларының аразында шилчиир кызыл тугун хөй удаа чаалап ап келген.

Кожайның сүт-бараан фермазында мал ажылының ёзулуг мастерлери бар. Олар боттарының бедик үре-түнелдиг, мурнакчы күш-ажылының көргүзүглери-биле чүгле районда эвес, харын республикада алдар-сураглыг апаргылаан. Кожайның мындыг мурнакчы малчыннарының санынга киириштир фермаңың хоочун саанчызы, республиканың алдарлыг малчыны Түлүш Макпал, республиканың сураглыг саанчыларының бирээзи, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Саичы Көк-Кыс, районнуң мурнакчы саанчылары Балдан Мария, аныяк саанчылар Шактар-оол Зоя, Кыргыс Анчимаа, инек кадарчызы К. Балдан оларны болгаш өскелерии-даа адап болур.

Кожай фермазының саанчылары, кадарчылары чедиг чылдың бешки чылы—1963 чылдың бирги чартымында сүт саалдазын көвүдедириниң талазы-биле алган бедикген социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүседирип хандырган болгаш районнуң сүт-бараан фермаларының аразында чарыштың тиилекчизи болган. Сүт-бараан фермазы бо чылдың бирги чартымында саар инек бүргүзүнден ортумаабиле 832 кг сүттү саптаан болгаш чартык чылда бирги хүлээлгезин деп 10 тонна ажыг сүттү саап алган. Ынчангаш фермаңың сүт саалдазы бо чылдың бирги чартынга эрткен 1962 чылдың бирги чартымындан 20 тонна хөй болган.

Районнуң «Найырал» совхозунуң Үрбүн фермазындан болгаш бо фермадан аңгыда бүгү сүт-бараан фермалары сүт саалдазын эрткен чылдың бо үезиниң деннелинден кудуладыкан, млаңгыя Кожай фермазының кожазы Торгалыгда № 1 сүт-бараан фермазы бо чылдың бирги чартымында сүт саалдазын эрткен чылдың бирги чартымының деннелинден 90 тонна кудуладыкан. Чаңгыс районда кожа турар фермаларның ажылымның түнели чүге мындыг ылгалдыг болганыл? Эрткен чылдың байдалы оларның кайызынга-даа берге турган-на болгай. Кожай фермазының ажылдакчылары боттарының кызымаккай күш-ажылы-биле, чүгле кызымак чорук-биле бедик түнелдии чедип алганнар.

Бо фермаңың саанчылары, кадарчылары саар инектериниң ажаалда, чемгерилгезин, кадалын эки тургускан, млаңгыя чайгы үеде инектери дүн-хүн дургузунда доктаамал одарладып, инектериниң саалдазын организастыг болгаш мергежилдиг чорудуп турар. Фермаңың ажылдакчылары ам коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп ат дээш демисешпишаан, чаңгызы—хөйү дээш, хөйү—чаңгызы дээш чаңгыс эп-сеткилдиг ажылдап турарлар.

Бо чылдың бирги чартымында фермаңың саанчы бүргүзү инек санындан ортумаа-биле 800 килограммдан хөй сүттү саптаннар, оон иштинде мурнакчы саанчылар: Саичы Көк-Кыс—1257 кг, Балдан Мария—1061 кг, Шактар-оол Зоя —896 кг, Анчимаа Кыргыс — 864 кг сүттү тус-тузунда саап алганнар.

Кожайның малчыннары чылдың ийиги чартымында сүт саалдазын улам көвүдедири дээш Хендергенің сериин, делгем одарлыг чайлагларынга малдың чайгы семирттилгезин болгаш саалдазын улам ынай чорудуп турарлар.

Д. МОНГУШ.

КОЛХОЗТУҢ ФЕРМАЛАРЫНДА

Ленин аттыг колхозтуң № 1 сүт-бараан фермазының коллективи бирги чартык чылда сүт бүдүрер талазы-биле хүлээлгезин алдарлыы-биле күүсеткен. Фермада колдуунда-ла комсомолчулар болгаш аныяктар ажылдап турар. Ында социалистиг чарыш багай эвес организастаттынган. Комсомолчу саанчы Ондар Часчал чарышка тергиндеп, колхоз баштаар чери биле партия организациязының «Эң эки саанчыга» деп шилчиир вымпелин 6 удаа улаштыр чаалап алган. Саанчылардан коммунист Т. Мээшке, комсомолчулар М. Шаннай, В. Монгуш олар база багай эвес көргүзүглерлиг.

Агитатор саанчы Т. Мээшке ферма коллективинге ыыткыр номчулгаларны, беседаларны чорудуп, агитхууштарны доктаамал үндүрүп турар. Ол СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң материалдарын саанчыларга таныштырып турар.

Ферма ам Комбужак деп черде чайлап турар. «Ёлочка» деп электрилиг саалда аппарадын чедирип тургузуп алган.

Инек кадарчызы Ондар Хередоол сүт чыылдазын көвүдедири-биле инектериң одарын таарыштырып, дүнеки кадарылганы база чорудуп турар.

Ферманың найырадыг коллективи ийиги чартык чылда болунуп социалистиг хүлээлгезин ажыр күүседир деп чүткүл-биле долдуган.

Бо ферма байдал мындыг турда, № 2 болгаш № 4 фермаларда ажылдың организас чогун, арыг-шеверии сагывайн турарын ыыттавайн эртип болбас. Боларның кайызы-даа чайлаганнаан бээр үр үе эрткен болзажок, сүт саалдазы аргажок кудуг. № 4 ферма хүнде инек бүргүзүнден дөңгүп-ле бир литрии саап турар. Оон сүт машиналаар будказының иштинде кижи базар чер чок — хирлиг, бокчуг.

№ 2 ферманың коллективиниң найыралы багай. Ында инек кадарылгазын багай организастаанындан инектер тарып каан тараа, көкүрүзаже кирер, саалда озалдаар фактылар болгулап турар.

О. АРАКЧАА.

Чөөн-Хемчик район.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ IV СЕССИЯЗЫ

ДЕПУТАТТАР ШҮГҮМЧҮЛЕП, САНАЛДАП ТУР

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң дөртку сессиязыга «Чоннуң амыдырал хандырылгазын улам мыкай эжиждер, улустуң хереглел бараанарының шынарын бедидер болгаш ассортиментизин калбартыр дугайында» республиканың Министрлер Чөвүлелиниң даргазының оралакчызы депутат Н. Н. Боссовтуң илеткелиниң талазы-биле санал бергеннер бо айтырыгның бисте чугула ужур-дузалыг болуп турарын айтып, бо талазы-биле четпестерни илередип, ап чорудар хемчегларнин дугайында боттуг саналдарны киргеннер.

Бир дугаарында депутат **О. К. Оолаика** (Самагалдайның № 80 сонгулда округу) сөс берген. Партияның Тыва обкомунуң бешки пленумунуң шиитпирлерин күүседир талазы-биле Тожу районда чоруткан хемчегларнин дугайын ол бодунуң чугаазынын эгезинде чугаалаан. Райкүүскомнуң шиитпири-биле комплексилиг бригаданы тургускан. Ол бригаданың составында эмчи, садыгжы, лектор, кино, библиотека, баш таарыкчызы чижектиг кижилер бар, олар неделя санында-ла малчыннарже үнүүшкүнүү кылып турар. Район эмнелгези колхозтар төптеринге неделя бүрүзүнде хүлээп алыышкын кылып турар.

Оон-биле кады эш Оолак чоннуң, ылангыя ыракта фермаларның ажылдакчыларының хандырылгазында четпестерни болгаш бергелерни чугаалаан.

Депутат **А. И. Канунникова** (Кызыда кооперативтиң № 10 сонгулда округу) чоннуң кадымның камгалалынга холбашкан айтырыгларга кол доктаваан. Медицина кадрларының халажыр чоруу хөй. Ол чорук оларның амыдырал хандырылгазынче кичээнгейниң кошкаадан боон турар. Уруглар албан черлериниң таарыжыр херекседдер-биле хандырылгазының багай тургустунганының чижектерин эш Канунников көргүскен. Чонну эмнер-биле хандырарында, аптекалар ажылында четпестерни ол демдеглевишаан, чоннуң медицина хандырылгазын экижидер хемчеглер дугайында үнелиг саналдарын киргген.

Республиканың амыдырал хандырыгза эргелелиниң начальниги **В. В. Ковыршин** бодунуң удуртуп турар эргелелиниң ажылының байдалын көргүзерин орадаашкан. Ынчаза-даа начальниктиң чугаазы амыдырал хандырылгазының черлерин тургузар бажын-балгат тыпчып бээринге райкүүскомнар дузалашпайн турары-биле колдуунда кызыгаарлаттынган. Амыдырал хандырылга эргелелинге хамаажыр ажылдар план-биле алырга өзүп турар, а херек кырында байдал ындыг эвес, чоннуң өзүп турар негелдезинн хандырып шыдавайн турар деп эш Ковыршин сессияга мининп чугаалаан. Амыдырал хандырылгазының комбинаттарының чаңгыс аай хевирлиг тудугларын кылырының чугулазын ол айыткан.

Ажылчы чоннарның амыдырал хандырылгазын экижидеринге планныг онаалгаларны күүседириниң чугула ужур дузалыын депутат **Б. Д. Бичe-оол** (Будун-Теректиң № 97 сонгулда округу) чугаалаан, «Найырал» совхозтуң Аймырлыг болгаш Терезин бугаларының ажылдакчылары тараа суггарарын суг-биле хандырбайн, харын-даа суг бадырар черлерни шочалап алган турарын ол бодунуң чугаазының эгезинге шүгүмчүлээн. Совхозтуң директорузы чоннуң амыдырал хандырылгазының чамдык айтырыгларынче кошкаа кичээнгей салып келген. Тудугжуларны багай удуртуп турарындан хойжу бригадалар төптеринде тудуг багай чоруп турар, эмнелге черлерининң септелгези четпес, Чаа-Хөл суурда башкылар, эмчилер бажыннары чедишпес, Будун-Терек салбырында чүнар бажың чок, ону тудар негелде салырга совхоз директору планда көрдүнмээн, акша чок деп харыылап турар. Дээди Совединиң сессиязынга депутаттың бо шүгүмчүледдиг саналынган «Найырал» совхозтуң директорузы чогуур түнелди кылза чогуур.

Көдээ ажыл-агый продуктуларының бүдүүлгө болгаш белеткел министриниң оралакчызы депутат **М. Б. Дөстан-оол** (Арыг-Бажының № 71 сонгулда округу) көдээ чоннуң материал-культурлуг хандырылгазының талазы-биле колхозтарда болган совхозтарда тудуг планының күүсединнмейн турарын чугаалаан. Бии-Хемниң «Өөк» совхозу, «Кызыл тараачын» колхозу, Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозу чижектиг чамдык ажыл-агыйлар чурттаага бажыннары, культура-амыдырал хандырылгазының черлерин тудар талазы-биле чүгээр ажыдап турза-даа, хөй-хөй ажыл-агыйларда бо ажыл четпес чоруп турар.

«Тес-Хем», «УТКА 25 чылы» совхозтарда байдал багай. Бирги чартык чылда оларда чаңгыс-даа чурттаага бажыңы ажыглаага киргээн. «УТКА 25 чылы» совхозтуң хойжу бригадалар төптеринде мал кажаазындан өске түве чок, а анаа дээвилээн акша хөреңгизининг чүгле 0,3 хуулун ажыглаан. Улуг-Хем районнуң «Х Улуг хурал» колхозунуң баштаар чери өске черлерден келген кижилер хөлөмјелеп алгаш, чүгле колхоз даргазының бажының туттурүп турар. Таңды районнуң «Коммунизминиң херели» колхозунуң малчыннарының 25 хуузунуң чурттаар бажыннары чок. Чурт үлегүрүнүң бүдүүлгелери малчыннарга таарыжыр эдиледдерни, ыяңгыя бажың иштининң хереселдерни четчир санныы-биле кылбайн турарын, Тээлиде даараныла мастерскаазын хаап каапканын, малчыннарга белем чемнер кылып саттайн турарын эш Достак-оол шүгүмчүлээн. Ол бодунуң чугаазының түнелинге тараанын чайгы ажаалгазының четпезин болган мал чемнериниң белеткелиниң ам-даа массалыы-биле калбарбайн турарын демдеглээш, бо ажылдарже кичээнгейни күштелдиреринин чугулазын айыткан.

Чөөн-Хемчик райкүүскомнуң даргазы **К. К. Дилгинмаа** бодунуң чугаазының эгезинге СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин районнуң ажылчы чоннарының чаңгыс эп-сеткилдиг хүлээп ап турарын демдеглээш, районда планныг даалгаларның күүседтинин турарының дугайын сессияга илеткээн. Ажылчы чоннарның материал-культурлуг хандырылгазының дугайында эш Дилгинжек бодунуң чугаазынга эмин эртир мактанышкынны кылганы сессияның киржикчиларинге илдең болганын демдеглезе чогуур.

Оон ынай ол чамдык четпестерниң дугайын чугаалаан. «СЭКП XXII съездиниң» колхозтуң даргазы эш Комбукай болгаш «Тыва» совхозтуң директору эш Юртаев малчыннар хандырылгазынче четпес кичээнгей салып турар дээн хирезинде, оларның талазы-биле райкүүскомнуң талазындан кандыг хемчеглер алганын эш Дилгинжек чугаалаваан. Чадаанада электростанцияның эде кылышкынны, хлеб заводунуң болгаш ресторанның тудуу республика организацияларының хандырылгазы четпезинден саадап турар. Ынчангаш хамаарышкан организацияларга негелдени сессияның индириндең ол тургускан.

Депутат **Д. Ч. Салчак** (Ак-Довуракты сонгу талакы № 33 сонгулда округу) Ак-Довуракта түүйбу заводунуң ажылының четпезин бодунуң чугаазынга шүгүмчүлээн. Оон ужурунда тудуг-даа, амыдырал хандырылгазының черлерин-даа түүйбубиле хандыртынмайн турар. Ак-Довуракта чүнар бажынның чедишпезин, сүт хандырылгазының четпезин, ажылчыннарның акша төлевирин ой-шаанда төлевээнин, көдээ черлерден ажылдарын-биле келгеннерге чурттаганының таарымчалыг байдалын тургузуп бербейн турарындан оларның ажылга доктаавайн турарын болгаш Кызыл-Мажалыкта хлеб хандырылгазының бергедээшкинин, столованың багай ажылын депутат шүгүмчүлээн. Депутаттың шүгүмчүлелдиг саналдарын Барыын-Хемчик райкүүском кичээнгейге алыры чугула.

Кызыл хооркүүскомнуң даргазы депутат **С. Х. Красный** (Кызыл хоорайда Чеховтуң № 95 сонгулда округу) ажылчы чоннарның амыдырал хандырылгазының талазы-биле хоорайда чорудун турар хемчегларинг дугайын чугаалаан, оон-биле кады чоннуң материал-культурлуг хандырылгазында четпестерни ол мининп демдеглээн. Хоорайда 6 чүнар бажыннардан бо хүннерде чүгле 2 чүнар бажың ажыдап турар, сөөлгү чыдарда чаңгыс-даа садыг бажыңы туттунмаан, культура болгаш дыштанылга парыгында столованы хаап каан, чурттаага бажыңнарының тудуглары дыка саадап турар дээн чижектиг хөй-хөй четпестерни ол демдеглээш, оон чылдагааны ажыдакчыларның организакчы, инициативчи чоруунун четпезинде деп айыткан.

«Эки бараалгадың бирозу» чижектиг, өске черлерде нептерээн эки хемчегларни Кызыл хоорайда организаставайн турарын эш Красный мининп демдеглээн. «Эки бараалгадың бирозу» чижектиг чаа түүлдерни нептередирн хоорай Совединиң бодунуң инициативазындан, оон организакчы чоруундан хамаажыр дээрзи демдеглезе чогуур. Хоркүүскомга амыдырал хандырылгазының штаттан дашкаар кылдызын тургузар деп турарын, республиканың Министрлер Чөвүдели болган Күрпланы планнаашкынга болгаш акшаландырышкынга амыдырал хандырылга черлерин кичээнгейге алырының эргежок чугулазын эш Красный бодунуң чугаазының түнелинде чугаалаан.

Өвүр райкүүскомнуң даргазы **С. С. Сакты-Сюрюнүн** сессияга чугаазы барык-да бот отчёт хевирлиг болган. Малчыннарга 30—40 хире бажыңнарның түгле ханалары туттунган, дилген ыяш материал чогу-биле ол бажыңнарны ажыглаага киирери бергедеп турарын ол демдеглээш, бо талазы-биле райкүүскомнуң кандыг хемчеглер ап турарын чугаалаваан. Ол ышкаш райпонуң талазындан малчыннар хандырылгазынче кичээнгей салбайн, багай ажылдан турда, райкүүскомнуң райпону холга ап шыдавайн турар чогенчиг байдалы эш Сакты-Сюрюнүн чугаазындан илерээн. Харын-даа «Райпо даргазы эш Очур херектиг түүлдерни респотребсоюзтуң баштаар чери-биле ам чугаалажын ал» деп ажылдакчызынга сессияның индириндең эш Сакты-Сюрюң даалга берип турар.

Депутат **Д. Д. Доскар** (Каргының № 24 сонгулда округу) ажыл-ишчилерниң эки ажылы, күш-ажылының бүдүүкчүлүү оларның амыдырал хандырылгазындан улуу-биле хамаржыр деп демдеглээн. Барыын-Хемчик районнуң Мөңгүп-Тайгада «Малчын» колхозта малчыларның амыдырал хандырылгазында четпестерни депутат боттуг чижектер-биле көргүскен. Колхозтуң 140 хире хойжуларының хөй нуруузу өглерде чурттап турар хирезинде-ле 15 чурттаага бажыннарының болган 4 чүнар бажыннын тудуу саадап турар. Тудугнуң шынары багай, соңга, хаалга, печка чижектиг түүлдерни кылбайн ара каапкаар чоруктар бар. Малчыннарга чүгүлә херектиг бараанарны сельпо чагыырга респотребсоюз күүсетпейн турар деп депутаттың шүгүмчүлеп турары черле чөптүр. Мөген-Бүрен чижектиг ырак черлерде малчыннарга чүгүлә хереглелдиң бараанарын чедирип садыгаарынга чаңгыс автолавка күш четпейн турар. Бир автомашинаны сельпога бээр боон респотребсоюз аазаан-даа болза, ол аазаашкын ам-даа күүсеттинмээн. Ыраккы Мөңгүн-Тайгачыларның төлээзи депутат эш Доскарның негелдезинн респотребсоюзтуң баштаар чери өөренип көрүп, ырак-узак черже кичээнгей салыры эргежок чугула.

Депутат **М. Б. Шоймуң** (Нарынның № 100 сонгулда округу) малчыннарның амыдырал хандырылгазының талазы-биле «Коммунизмиче орук» колхозтуң баштаар черинин талазындан алган хемчегларин ол чугаалаан. Ында садыг ажылы соолгу үеде өзөөн экижээн, радиоприёмник, хевистер, сыртыктар чижектиг, малчыннарның чүгүлә хереглеп турар түүлдерин садыг дамчыштыр колхоз баштаар чери хандырып берип турар. Школзының, эмнелге пунктузунуң, уруглар албан черлериниң септелгези доозулган.

Республиканың чамдык организацияларының адресинге шүгүмчүлеп ол кылган, сельэлектро чери колхоз-биле керээзин күүсетпейн, 40 километр черге электри шүгүмү кылып бээрин саадаткан. Республиканың суг ажыл-агыйының чери эрткен чылын колхозка ийи кудук кылып бээр хүлээгээнин күүсетпээн. Оларның бирээзин кылып берзе-даа оон суу үнмейн, ону катап кылып бээринден ойталап турар. Бо организацияларның мындыг чоруун кичээнгейге алгаш, колхозка дузалаар дугайында Партия-күрүне контроль комитединге депутат сессияның индириндең дилег кылган.

СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары депутат **С. К. Тока** (Сарыг-Септиң барын талакы № 56 сонгулда округу) сессияда чугаалажып турар бо айтырыгның дыка чугулазын айыткан. Республиканың ажылчы чоннарының культура-амыдырал хандырылгазын улам ынай экижээни Коммунистиг партияның болган Совет чазактың улуг сагыш салышкынының болган бистиң партиявистың ленинчи национал политиказының амыдырапда боттанышкынының чаңныңаачак херечизи-дир дээрзин ол демдеглээн.

Ажылчы чоннарның амыдырал хандырылгазын экижидеринге бол түве болза эренгей чугаа, эш Дилгижек ышкаш хөөредир мактанары эвес, а боттуг, үре түнелдиг, организакчы ажыл болур. Чөөн-Хемчик районнуң «Большевик» болган «Искра» колхозтарының чамдык черлеринде санга кирип турар чүнар бажыннары херек кырында чедир кылдынмаан бажынчыгаштар болганын, ыраккы Мөңгүн-Тайга туржук, Кызылда безин чүнар бажыннар, хеп чүүр чер ажыдавайн турарын, Эрзинде баш таарар чер чогун болган ол ышкаш өске-даа четпестерни эш Тока шүгүмчүлээн. Чоннуң амыдырал хандырылгазының талазы-биле Чөөн-Хемчик районда эки чижектер бар, ол дуржулганы өске районнарга нептередири чугула.

Республиканың амыдырал хандырапга эргелелиниң начальниги эш Ковыршин, садыг министри эш Арланмай, Өвүр райкүүском даргазы эш Сакты-Сюрюн чижектиг чамдык удуртукчу ажылдакчылар сессияга санал бергеш, боттарының четпес ажылын өскелерже чүүл, боттарының ажылды организаставайн турарын эш Тока демдеглээн.

Ажылчы чоннарның культура-амыдырал хандырылгазын улам ынай экижидер талазы-биле төдаргай санаддарын, ылангыя көдээ Советтериниң ролюн бедидип, организастыг ажылын күштелдирерин эш Тока чугулалап айыткан.

Оон ынчаза депутаттар **Х. С. Сат** (Өөктүң № 67 сонгулда округу) **С. У. Монгуш** (Кызыл-Мажалыктың № 31 сонгулда округу), **А. М. Арланмай** (Дус-Дагның № 63 сонгулда округу), **Н. А. Сердобов** (Кызылдың он талакы эриктин № 21 сонгулда округу). Бии-Хем райкүүскомнуң даргазы **С. М. Бамр-оол**, республиканың Коммунал ажыл-агый министри **В. М. Еремеев**, Бии-Хем райкүүскомнуң даргазы **Т. С. Бегзи** олар база санал бергеннер.

Барыын-Хемчик районнуң «Тээли» совхозта бот-оруулга-чарылгалыг хойжу бригаданың ажемгүнү. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Иргит Доржу Айнысанович көдээ ажыл-агыйның тергиин ажылдакчызы. Ол 1952 чылдан эгелээш, хойжу болуп ажылдап келген. Ол үе иштинде 340 хойдан 3740 баш хураганнарны ол алган.

ЧУРУКТА: Д. А. Иргит.
Фото В. П. ГОЛЬЦОВТУУ.

Дүжүт ажаап алыышкынынга төлептиг ужуражыр дээш

Республиканың көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери часкы хову ажылдарының үезинде күжениишкинниг ажыллаяннар. Трактор-ларны болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа машиналарын шын, чеп ажыглаанының түнелинде, тараа болгаш өске-даа культураларның тарылгазы кыска хуусаада чоруттунган. Чемге хереглээр бол культуралар — кызыл-тастың, чочак-тараанын, кукурузаның тарылга шөлүү дыка калбарган. Бо ажылга ажылдап турган дыка хөй механизаторлар күш-ажылдың бедик үлегер-чижээн көргүзүп, үлүг-нормаларын дыка ажыр күүседип турганнар.

Ам бистиң ажыл-агыйларывыстың тараа шөлдеринде бедик дүжүт өзүп үнген. Ынгангаш жатказарны, комбайннарны, тараа сөөртүр транспортту ой-шаанда белеткеп, ажыл планнарын чогаадып, бригада бүрүзүнүң кылыр ажылдарын тодаргайлап, тараа келиидезининг, тавычаларны бөлүп бастырарының, тараа дужаалазының болгаш келир чылдың дужудунге аңгыс аңдырылгазын чорударының талазы-биле ажылдарның хемчээлин тодарадыры, ону чедиишкинниг шиитпирлээри бистиң мурнувуста турун турар кол сорулга.

«Көк-Тей» совхозтуң механизаторлары үнелиг эгелээшкинни кылганнар. Чурттуң мурнакчы ажыл-агыйларының үлегерин сөзүтаар дүжүт ажаап алыышкынын үзүктел чок шууштурулгалыг арга-биле чорударын олар шиитпирлээн. Ол арга-биле тарааны баштай тавычалай кестирер, а оон соонда бастырылгаже киирер.

Таңды районда «Революциянын чалбыышы» колхозтуң даргазы эш Гудков-биле бистиң корреспондентивис беседа кылып, кускү дүжүт ажаап алыышкынынга ол колхозтуң чанчаар белетиминп турарын сонуургап айтырган. Эш Гудковтуң чугаалааны болза:

— Ам бистин колхозтуң шөлдеринде дүжүттүң өзүп үнүп турары эки. Бо чаагай дүжүттү чогуур үезинде чидириг чокка ажаап алыр дээш, бистин механизаторларывыс болгаш колхозчуларывыс кандыг ажылдарны чорудуп турарыл?

Дүжүт ажаап алыышкынын үзүктел чок шууштурулгалыг арга-биле чорударын нептередир деп эгелекчи саналды үндүрген «Көк-Тей» совхозтуң ажыл-ишчилериниң үлегерин өдербишаан, бис боттарывыстың арга-ларывысты болгаш курлавырларывысты санап көргеш, оларның үлегерин эдерер деп шиитпирлээн бис. Дүжүт ажаап алыышкынынга 30 комбайннар, 21 жатказар ажылдаар.

Август 10-да чочак-тараа кезидезинче кирери көрдүнген. 10 сиген кезер машиналар-биле 533 гектар шөлде тарыттынган чочак-тараанын 11 хонуктуң иштинде шуптузун кестиргеш, тавычаларны бастырарынче комбайннарны кирирери көрдүнген болгаш бо ажылды 7 хонук иштинде доозар. Тараанын бышкан аайы-биле 21 жатказар ажылдап киринтер. 5550 гектарны 7 хонук иштинде кестирип болур деп баш удур санаа көрген бис. Кезилде доостуру билекле комбайн парыгы тавычаларны бастырып эгелээр. Тараа культураларының бастырылгазы-биле чергелештир ажыстан саваң чайладырын болгаш аңгыс аңдарылгазын организастаар. Бистиң бодап турарывыс-биле алырга, бо ажылга сентябрь 19-ка чедир «ДТ-54» деп 14 тракторлар, а оон соонда 16 тракторлар, шуптуу 30 тракторлар ажылдаар. Ынчангаш хүнде ортумаа-биле 500 гектар аңгыс аңдартынар. Оон түнелинде күскү донат дүшкүжеге чедир 7000 гектар аңгыс аңдартынар.

— Ол улуг ажылдарны күүседир талазы-биле ам чүү кылдынганыл база мындыг ажылдар чоруп турарыл?

Көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүүрининң болгаш белеткээринин министерствозунуң бүдүүлгө эргелелиниң түскай эртемниглери-биле кады дүжүт ажаап алыышкынынын болгаш аңгыс аңдарылгазынын талазы-биле бүгү ажылдарны комплексилиг чорударының тодаргай хемчеглерин ажыдап кылган бис.

Жатка болгаш комбайн агрегаттарының ажылының планнары, графиги бистe чогаттынган. 21 жатка-биле хүнде 790 гектарны кестирип турган, 7 хонуктуң иштинде 5550 гектарны тавычалай кестирип аптар бис. Ындыг бүдүүкчүлүүр чорукту чүнүн ачызында чедип ап болурул дээрге, хамыктың мурнунда чурттун көдээ ажыл-агыйының мурнакчы механизаторларының үлегерин сөзүтаар кожуулуг жатказарның дурген ажылының ачызында чедип алыр бодап турар бис.

Шуптуу чүве оон-биле болу бербес. Оон ынай жатказарның ийи ээлчеглиг ажылдаарын организастаар бис. Тавычаларны бөлүп бастырарынга комбайннарны ажыглаарының саналшкыннары база-ла кылдынган. 30 комбайн-биле хүнде 450 гектар шөлдүн тавычаларын бастырып болурунун аргазы бар. Ынчангаш бо ажылды 19 хонукта доозуптар бис. Ол дээрге чурттун мурнакчы ажыл-агыйлары-биле дөмейлээрге, узун хуусаа деп чүве билдингир, ынчаза-даа бо ажылды эң кыска хуусаада чорудуп болурунун аргаларын ажыглаар бис. Чүвениң ужуру чүгле жатка эвес, харын комбайн агрегаттары бистe чедиишпейн турарында.

Тавычалай кестирген тарааны бастырарынга 30, а харын оон-даа хөй комбайннар ажылдап болур деп чугаалаан болгай мен. Ол агрегаттарны дуржулгалыг механизаторлардан четчелеп тургузар бис. Амгы үеде бистин ажыл-агыйывыста комбайнарга болгаш илчирбелиг тракторларга хереглээр артык кезектер чедиишпейн турар.

Баштаар черниң чоокта чаа болуп эрткен хуралынга дүжүт ажаап алыышкынының календарь планын, ажаап алыышкын үезинде күш-ажылдың бүдүүкчүлүүн бедидериниң дугайын чугаалажын көргеп бис. Баштаар черниң кежигүннери техника септелгезинде бар чептестерни шынгыы шүгүмчүлээннер. Септелгеде ажылдап турар ажылчыннар боттарының долу күжү-биле ажылдавайн турар. Чаа жатказарны чыын эптээр ажылдар коңчуг оожум чоруун турар.

Кывар чаар материалдарны бистиң нефтебазавыска эккелбейн турары канчап-даа таарышпас. Амгы үеде базазда дизель одалгалары, чүве чаар үстер чок. Тарылганың ажаалдазы, суггарылгазы, оон болбазырадылгазы, мал чеминиң белеткели ышкаш чугула ажылдар үстүн турар. Кызылда нефтебазанын удуртукчулары бистиң бо шүгүмчүлелиг саналдарывысты өөренип көргеш, кывар-чаар материалдарны дүрген сөөртүр талазы-биле чогуур хемчегларни алыр боор деп бодап турар бис.

Бистиң бодап турарывыс-биле алырга, механизаторларның күш-ажылының материалдыг шаңналынче, ажылдап турар кижилерге культура-амыдыралдың таарымчалыг байдалдарын тургузарынче онза кичээнгей салдынган турар. Бо бүгүнүн үнезинн кылдыр хүн бүрүнүн ээлчег нормаларын ажыр күүседири, механизаторларны акша шаңналы-биле шаңнаары көрдүнген.

— Бо талазы-биле тодаргай чүү кылдынган турар ужурлугул?

Хамыктың мурнунда хову турлаглаарын бүрүн дериир, кускү агитация-биле шимээр бис. Хову турлаглаарынга столованарны ажыткаш, чиик өртектиг чемнерни анаа белеткээр болгаш кижилер-биле хүн бүрүнүн кижизидиглиг ажылынче кол кичээнгейни салыр бис. Социалистиг чарышты улам калбартып, ону дээштиг болдуруп, мурнакчыларның дуржулгазын нептередип, ону хана солуннарга чыгыдып, механизаторлар ортузунга бесседаларны үргүлүү чорудуп турган, оон ачызында бар техниканы улам бедик бүдүүкчүлүг ажыглаарын чедип алыр бис.

Бистиң колхозувустуң кежигүннери чеди чыдың бешки чылының дүжүт ажаап алыышкынын чогуур хуусаазында, эки шынарлыг чоруткаш, күүне мурнунга бирги чергенин хүлээлгезин — тараа садарын алдарлы-биле күүседир болгаш бистиң республиканың социалистиг хүлээлгелериниң чедиишкинниг күүсеттинериниге кескү салышкынны киирер.

Барыын-Хемчик районнуң «Тээли» совхозта бот-оруулга-чарылгалыг хойжу бригаданың ажемгүнү. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Иргит Доржу Айнысанович көдээ ажыл-агыйның тергиин ажылдакчызы. Ол 1952 чылдан эгелээш, хойжу болуп ажылдап келген. Ол үе иштинде 340 хойдан 3740 баш хураганнарны ол алган.

ЧУРУКТА: Д. А. Иргит.
Фото В. П. ГОЛЬЦОВТУУ.

Шалынчы тудугжулар

Тожу районнуң «Совет Тыва» колхозунда Бараан Дугурга баштаткан тудугжулар бригадазы эки ажылы дээш мактадып турар.

Бригаданың составында 12 кижи. Оларның кылган тудугларының шынары-даа эки, ажылдың темпиндаа дүрген.

Бригада бо чылдың март айдан эгелээш сүт-бараан фермазының төвүнге чурттанган ийи өрээл бажыңының тудуун, инектиң бир улуг кажаазын крышаларын дооскан. Колхоз төвүнге чурттанганың үш бажыннарын тутkан.

Июнь айның бирги чартыында беш өрээлдиг эмнелге бажыңын тудуп эгелээн.— Бо тудугну сентябрь айда ажыглаага киирер дээш ажылдап турар бис—деп, бригадир Бараан Дугур чугаалап турар.

Тудугжуларның аразында эштер Дамчыл Эзрилге, Бараан Иван, Бараан Шөм, Бараан Чөргаа, Бараан Үчүүкей олар хүн бүрүнүн ажыл нормазын 125—130 хуу күүседип турар.

Х. СЕРЕН.

ОЪТТУГ ЧАЙЛАГЛАР

Ам таптыг-ла мал чайлагладыышкынының түлүк өйү. Ниитиинин малын оът-сигенниг чайлагларга семиртири — ол дээрге келир кыжын мал семис күштүг болурунуң бир улуг курлавыры. Улуг-Хем районнуң «Х Улуг хурал» көдээ ажылагый артелининн малчыннары ынчангаш олче онза кичээнгей салып турар. Артельдин үш кодан хою Баян-Кол бажында, Терлиг-Хая болган Хаттыг-Тайга деп черлерде эки одарларда четкен. Хойжулар Х. Назыттай, Докуй, Ч. Доржу олариың каадында хойлар эки семирип турар.

О. ОЙДУП-ООЛ.

Допчузу-биле

Барыын-Хемчик районнуң Эрги-Барлык 8 чыл школазында септелге кидин-түлүк чоруп турар. Чазаныкчы башкы эш Седен-Дамбаа, Хомушку Досумаага удуртkан херээженнер звеносу база Хомушку Очур, Донгак Дагаага удуртkан звенолар эки ажылдыг. Септелгени август 1-де доозар дээш күжениишкинниг ажылдап туралар.

А. ЕВРОП.

• • •

Тоора-Хем 11 чыл школазының 10-гу классчылары будүүлге практиказын Азас хөлге балыктап эрттиргеннер. Олар практика үезинде хөйнү билип алган болгаш бригадир эш Найданга база бүгү балыкчыларга чүректин ханызындан өөрүп четтиргенин илередип турар.

В. ТИМОФЕЕВ.

База катап чырытса

Комсомолчу прожектор Улуг-Хем районнуң «Чодураа» колхозта кандыг байдалдыгыл? Бо чылдың май айга чедир комсомолчу прожектор эки ажылдап, ажыктыг ажыл кылбастарны, хөй-ниити черлеринге чүрүм үрээлерни сойгалап илереткени дээштиг боон турган.

Сөөлгү үеде ол хана солун үнметтээн, харын-даа оон редактору безин билдинмес болган. Бо бүгүнү колхозта комсомол эте организациязының секретары Чамбал Сурун-оол чүү деп бодап турар иргил?

Н. СУНДУЙ-ООЛ.

РСДРП-НИН II СЪЕЗДИЗИНИҢ 60 ЧЫЛ ОЮНГА

Партияның чаарткан ОРАНЫ

Сонгу Казахстанның ыраккы ховуларынга большевиктер партиязының дугайында медээ дынналып кээп турар үеде Рахмет Малдыбаевтин өөнге кыйыраан кавайга эрги хөй кежинде ораап каан бичии оол аатының чыткан. Сээн Галимниң аас-кежиктиг үе-шагда чурттаар-дыр—деп, оолдуң алазынга, оон болу-да ышкаш көшкүн кадарчылар чугаалап турганнар. Хаанны болгаш байларны ойладыр деп турар улус база тыпты берген. Тараачыннар болгаш кадарчылар бистер чернин, малдын ээдери болу бээр. Делегейде кандыг-даа дыл кырында ядыылар чок болур.

— О, ядыылар көвей болгай, кайын оларга ынча аас-кежикти тып бээрил?—деп, Рахмет удурланган. Сонгу Казахстан ол ойде ядыы-түренгилерниң ораны, оон хөй кезинге туруи суурлар чок турган. Чоннуң амыдыралының чаңгыс үндезини — мал чамдык чылдарда чуттан бүрүнү-биле кырлып каар турган. Тараа тарылгазы-даа казах ядыыларнын амыдыралын чиигеттээн. 1913 чылда Петропавловский уезлинин чер ажылдакчызының акша орудгазы 5 көпеек турган. Манза эртем-билиг дугайы канчап сагышка кирер деп? Байлар ядыыларны өөретпес-даа турганнар ынчаш. Ол үеде чүс оолдарнын чүгле үжү школага өөренип турган. Ынчаарга чүс уругларның—чүгле чаңгызы өөренир турган. Эр казах чурттакчыларның бир мунундан 33 кижи бижик билир, а бир мун казах херээженнерден—чүгле дерту бижик билир турган. Ол дугайында 1857 чылдың чизези чугаалап турар.

Көшкүн чоннун күзеп чорааны өскерлиишкиннерни: «Ленин», «Октябрь» деп сөстер-биле чон холбаштырып турар. Улуг оруктардан ыракта колхозчу аалдар өзүп эгелээн. Ыштыг өглер бажыннарга орнун чайлап бергеннер. Баштайгы школалар болгаш эмнелгелер тургустунуп эгелээн. Машиналар-биле кады ол үеге чедир билдингир, ынчаза-даа бо ажылды эң кыска хуусаада чорудуп болурунуң аргаларын ажыглаар бис. Чүвениң ужуру чүгле жатка эвес, харын комбайн агрегаттары бистe чедиишпейн турарында.

Совет арге-чагырганың баштайгы чылдарындан эгелеп-ле Коммунистиг партия чурттун экономиказының көдүрүүшкүнүүн дугайында могаг чокка сагыш салып турган. 1920 чылда В. И. Ленинниң саналын бүүгаар карак чеп-чеп хөвүга бир дугаар—Петропавловскиден Кокчетов чедир—демир орук тудуп эгелээн.

Шаанда ол черлерни «Пайдасыз жер» (ажык чок чер) деп адап турган. Ам ону алдын чер деп адап турар. Мурнунда Рахметтиң өг-бүлезинн тоттуруп шыдавас турган хөвү ам чонга бараан болуп турар. Ам ында чыл санында улуг хоорайга чылда чедер тарааны күрүнеге дужаап турар совхозтар бар. А бүгү Сонгу Казахстаннын аңдарган кур черлиг облазы Европада хөй-хөй күрүнелерни бүгү чурттакчыларын хандырып болур тарааны чыл бүрүде берип турар.

Чажындан-на ада-не чок арткан Кулимжан Ужегеновтун болгаш Касен Кутпаевтин Казахстанга салымчолу революция мурнунда кандыг болур турганын ам бодаары берге эвес. Олар ам хүнүлүг кижилер — күш-ажылдың мурнакчылары. Оларның хөректеринде—Ленин орденнери, механизатор Абу Сыззынов—Социалистиг Күш-ажылдың Маалыры.

Областың өске эрги чурттакчызы —комбайнер Күргазы Жанбутинов партияның төөгүлүг XXII съездиниң ажылынга киржип турган. Казах интеллигентилерниң саны көвүдээн. Ам областа чүс чурттакчы бүрүзүнге бир башкы, 150 чурттакчы бүрүзүнге—бир эмчи онаажып турар. 150 кижиниң бирээзи-ле инженер азы техник. Ында бижик билбес кижи чок. Областа культура болгаш эмнелге черлериниң четкизи калбарган.

А чаа чурттаганың эртенги халазында төрүттүүген Галим Малдыбаевтин салым-чолу кандыг болганы? Ол ам бүгүденин хүнүлүгелдиг кижизи—сураглыг чогаалчы. Ол бодунуң аналарынын чурту, төрээн Ленин аттыг аалда чурттап турар. «Бистиң амгы үевис кайгамчык, ынчаарга келир үевис оон-даа артык болур. Бис коммунизм үезинде чурттаар бис, анаа мен бүзүрээр мен»—деп Галим Малдыбаев болуунун Коммунистиг партияның XXII съезизинге тураскаатkан түүлериниң бирээзинге бижээн.— Партияның созу оон ажыл-херээ-биле кажан-даа карышпайн турар. Мен анаа болуунун партиямның II съездизинден XXII съездизинге чедир, партияның бирги Программазындан үшкү Программазынга чедир чурттаан үзүн чурттагам дургузунда бүзүрээн мен.

И. ВАРОВ,
(СЭТА-ның корр.).
Петропавловск.

Суурувус ногаан апарган

Ленин аттыг колхозувустуң төвү Кызыл-Чыраа суур чаа-чаа бажыннар-биле немешпишаан, чыл бүрүде улам-на калбарып, чаагайжып орар, оон калбак-делгем кудумчуларының хажыларында. колхозчуларның чурттарга бажыннарының, культура-чырыдыышкын албан черлериниң чанында тарымал ыяштар, чадан үнүштер дыка көвүдээн. Чүгле бо чылын безин Ийме көдээ Совединиң күүскомунун (даргазы эш А. Аракчаа), оон депутатта-рының эки организастаары-биле суурның чурттакчылары 2110 ажыг дөс ыяштарны болгаш чадан үнүштерни немей олурганнар.

Колхозчу суурнуң Ленин кудумчузунда 1000 метр хемчээлдиг штакет кажаапы тутказ, ында хөй санныг янзы-бүрү ыяштарны болгаш чадан үнүштерни өстүрүп үндүрген. Суурнуң көдээ клубунуң баарын дургаар 800 метр хемчээлдиг кажаа иштинде 800 ажыг дөс ыяштарны база олурткан.

Көдээ Совет ажылчы чоннарны чүгле ыяш тарылгазыиче эвес, харын ыяштыг кажаалар, ону ажаап суггарар база хүн бүрү организастаа келген. Суурнуң хөй ыяш олурткан кевектерни суггарары-биле бүга суун үндүргүлээн. Будумчуларда, сад-сесерликтерде ыяштарның кажааларын үргүлчү септеп база немей туткулап турар.

Колхозчу суурну чаагайжыдып, ногаанчыдар ажылга колхозчулар М. Маннаа, Д. Белдир-оол, В. Ондар, М. Дакпай, М. Намзын, башкылар Х. Алдын-оол, Д. Доржу, школа ажылдакчызы Т. Сотпа олар үргүлчү-ле идепкейлиг киржип келгеннер. Чүгле бо чылын безин оларның түсбүрүзү-ле 10-дан 17 дөс чедир янзы-бүрү ыяштарны олуртуп, 10 ажыг метр хемчээлдиг черде штакет кажааларны кылганнар.

Көдээ Совет ыяш тарылгазын чүгле суурга эвес, харын хойжу бригадалар төптеринге олурткурун база организастаан. Чижээ, № 2 бригаданың төвү—Сарыг-Сигеңде 1962 чылдың күзүнүкде олурткан 270 ажыг дөс ыяштар ам чаш арыг боон өзе берген. № 1 болгаш 3 бригадалар төптеринде ыяш тарылгазы база-ла эгелеп турар.

Ынчангаш бодунуң суурун болгаш бригадалар төптерин чаагайжыдар талазы-биле колхозчу массаларның чедип алган чедишкиннерин бижыглап, ылангыя олурткан ыяштарны үргүлчү сугтарарынче, оларның ажаалдазын экижидерин чүгүлә.

О. АРАКЧАА.

Чөөн-Хемчик район.

АГИТАТОР

Доржу Дамдыновичиң Түлуштуң назы-харыы элээн улгады берген кижи. Ол хиреде-ле оналшкан ажылы, хөйниитиниң херээ дээш амыр-дыжындаа бодавас, чер-даа ыраксымнас чоруп-ла каар. Ам үеде ол Улуг-Хем районнуң «Найырал» совхозунуң Кара-Тал салбырының малчыннарында почтачылавышаан агитатор хүлээлгезин эки күүседип турар.

1933 чылдан бээр партия кежигүнү ол хоочун коммунистиң ажыл-херек дээш ыңдыг чүткүлдүг чоруу оон мурнундагы ажыл, амыдыралындан салгалып келген. Баштай ол Кызыл хоорайга тудугжулап, оон соонда көдээ Совет даргалап, а сөөлүг чылдарда совхозка хойжулап ажылдап чораан. Кала-даа ажылдап чораан, эш Түлуш ажыл-херекке чүткүлдүүн, хөй-ниитиниң ажылынга кызымаан көргүзүп келген. Харын мооң ужурунда оон назыны улгады берзе-даа, ырак-узак малчыннарга почта чедирер чугула ажылды аңаа бүзүревишаан. агитаторлаар хүлээлгени аңаа дааскан.

Хоочун коммунист Кара-Тал салбырының малчыннарынга, ылангыя ырак-узак одарлар—Кара-Тургуга, Буйлуг-Хемде, Ортаа-Хемде хойжуларга почтаны үргүлчү чедирип турар. Оон барып турар малчыннарында чагыга чок кижи чок. Ол бүгүнү почтачы боду организастап чагыткан.

Доржу Дамдыновичиниң чедип келирин малчыннар четтикпейн маңнап, ол келирге улуг өөрүшкү болгаш хүндүткел-биле ужуражып турарлар, чүге дээрге, почтачы чүгле чаа солуннар, чагаалар чедирип келир эвес, оон-биле кады чаа, сонуурганчыг, өөрүнчүг медээлерни база экъзар кижи. Республикада, район иштинде-даа солун чүүлдерни совхозтуң ажыл, амыдыралында чаа болгаш депшилгелиг чүүлдерни ол үргүлчү хайгаарап, билип ап турар. Моон ужурунда оон улуска кылып берип турар беседалары солун болгаш билдингир, кижилериниң сеткил-сагыжын хайындырып, оларга чаа чүвелерни сүмелеп турар.

Агитаторуң бир-ле катап ыраазүзак черлерде малчыннарга чораан хүнү оон бодунга-даа, малчыннарга-даа уттундурбас болуп артып калган. Ол хүн агитатор мурнукуну ышкаш, экжелген чаа солуннарын кижилерге үлеп берип турза-даа оон арын-шырайы аңаа эвес өөрүшкүлүг болган. Чүү-ле солун чүүл болган ирги деп бодаан малчыннар солуннарын ажып көрбейн-даа, агитаторже манагынып көрүп олургулаар болганнар. Ынчан агитатор: «Солуннарыңар ашкылап көрүнер-даан» деп, баштаксымаар аян-биле сүмелээр болган. Шынап-ла малчыннар солуннарын ажып көөрге, кайгамчык болуушкуннарының — СЭКП Төп Комитединиң июнь Пленумунуң ажылының отчёду, маадырлыг космонавтар Валентина Терешкова биле Валерий Быковскийниң космоста кады чеңишкинниг ужудуушкунунуң дугайында медээлер бар болган!

Улуг, делгем Төрээн чурттa магаданчыг болуушкуннарның дугайын баштайгы удаа дыңнап турар кижилерниң өөрүшкүзүн, сеткил-сагыжының хайнығышкынын көргеш, кырган агитатор иштинде аажок өөрүп: «Бо хире чаагай медээни ырак черде ажылдап турар кижилерге чедирип берип чоруурү база-ла хүндүлүг хүлээлге-дир ийин бо» деп бодап, чоргаарланган.

Бир кезек солуннарны мурнун булаажып, ыыт-шимээнниг номчаан соонда, агитаторга айтырыглар-даа үрдүнүп-ла келген. Ону кырган коммунист далаш чокка, ынчалзажок арай мөгүдексей аарак харылап олурган. Беседа төнүп чорда, агитатор олурганнарже көргеш: «Бо солуннарынар эки номчуп, харын-даа көрбээн-дир ийин бо» деп бодап, чоргаарланган.

Бир кезек солуннарны мурнун булаажып, ыыт-шимээнниг номчаан соонда, агитаторга айтырыглар-даа үрдүнүп-ла келген. Ону кырган коммунист далаш чокка, ынчалзажок арай мөгүдексей аарак харылап олурган. Беседа төнүп чорда, агитатор олурганнарже көргеш: «Бо солуннарынар эки номчуп, харын-даа көрбээн-дир ийин бо» деп бодап, чоргаарланган.

Хоочун коммунист, чүткүлдүг агитатор бодунуң ажыл-хүлээлгезин болгаш агитаторлаар партийжи даалгазын күүседип, улуг чоруктуң чогудуп, ынчаар ажылдап турар.

Д. ШОЙДАР.

АДА-ИЕЛЕР, УТПАҢАР

Чаа өөредилге чылы удавас келир болгай. Бо дугайында ада-иелер бага-ла ханыр боданза чогуур. Уругларын школага белеткевейн, оларны деривейн, «үези чедип кээрге аппарып кагбас бе» дээр бодалдар чамдык ада-иелерге турар. Ол шын эвес. Сентябрь ай-даа келир. Өөреникчилер школага чыглып келир. Өөренири-биле келген уругларның даштыкы хеви, тодаргайларга идик-хеви шокар болгулаар. Херек кырында школачыга форма херек, ада-ие ону бодаза эки. Хенти садып бээрде назыхар аайы-биле шилип херек. Оолдарга костюм, чүвүр, кур, бөрт, ботинка, а уругларга хүрең өңнүг платье, фартук, баштарынга таарымчалыг ленталарлыг, ботинкалыг болур. Оолдар-даа, уруглар-даа ак мойнудуруктарлыг болур. Чамдык ада-ие үези келирге боданыр болгай, ол шын эвес. Ие арттырып маңап орбайн, сураглаар херек.

Ол ышкаш ада-ие бүрүзү уругларын четчир санныг өөредилге номнары, янзы-бүрү өөредилге хереккелдери-биле хандырар апаар. Ылангыя көдээ школаларга мындыг чүүлдер тургулаан. Черчение, чурулга эртеми база өң кол эртем. Аңаа тускай альбомнар, янзы-бүрү будуктар, өөнүг карандаштар, янзы-бүрү бөдүүн карандаштар, готовальня, янзы-бүрү хевирниң шугуннары херек. Ада-иениң чүгүлә кичээнгей салбаны-биле өөреникчилер ындыг хереккелдерге чединмес чүүлге таваржып, эртемге ханы өөренип алырынга шаптыктаныр турар.

Ада-иелер өөреникчи уругларынга идик-хептиң, өөредилге хереккелдерин садып бергеш, ажыглалының талазы-биле хыналданы үргүлчү чорудуп, арыг-шевергин эдилеп, ажыглаарынга чанчылдарны бээри чүгүлә. Чамдык ада-иелер уругларын эки хандырар-ла, ындыг-даа болза хыналданы үргүлчү чорутпайн баар. Ынчангаш уруглар идик-хевин арыг-силиг эдилевес, камнавас; өөредилге хереккелин чидирер, үрээр, хирлендирер чоруктарга таваржып турар. Бо бүгү дээрге ада-иениң талазындан хыналданың, негелдениң кошкаандан боон турар.

О. МАСПЫЙ-ООЛ.

Чөөн-Хемчик район.

Белоруссияның машина үлетпүрүнде чаа улуг будүрүлге немешнен. Минскиде мотор заводу амыглалда кирген. Ол заводту тергиин кыска хуусаада — ийи чыл дургузунда тудуп дооскан. Ында бүгү ажылдарны механизастаан. Будүрүлгени автоматтыг болгаш чартык автоматтыг дерилге-биле дерззн.

Бо чурумта көргүскем кол конвейерни онзагай кылдыр тудуп ыяргап. Шала кырында тускай тургусчан хереиселде моторларны тургускан. Оларже кайы-даа талазындан хостуу-биже кирип болур. Каш минута болгаш-ла «шаланың» кезии шимчеп чоруп турар болгаш моторларны дараазында операцияже дамчыдып берип турар. Аңаа оларны амыдаарынга эң-не таарымчалыг бедиике автомат-биле тургузуп турар. Чүүтерни автомат-биле адрестээн аксылыг конвейер умунда хөделип турар. Конвейер белен моторну сегирип алгаш оны хостуг шенелде черинче чедирип берип турар. Бүгү ажылдарны база катап механизмнер күүседип эгелээр. Моторну хынап көөр черинге автоматты быжыглап, шенелдениң чурумун автоматтыг тургузуп турар.

Ындыг янзылыг чаа чүүлдер будүрүлгеде хөй. Ол болза моторларны автоматтыг чыып эптээриниң шугуму, тырыкы шугумда металл ажылдап кылыр автоматтар кезектерни, белдирлерни болгаш шимчедикчилерни дамчыдарын бүрүн автоматчыткаңы, кескиндилерни автоматтыг транспортаары болгаш еске-даа хөй-хөй чүүлдер-дир. Бо бүгү күш-ажылды дыка чигедип, оон будүрүкчүлүүн бедидип турар. «ММЗ» деп маркалыг моторлар ам безин чурттуң дыка хөй районнарынче чоруп турар.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Фото В. ЛУПЕЙКОНУУ.

Редакцияга ЧАГААЛАР

Коя сөстен—боттуг дузаже

Биче чаштарга бистиң белээвис — школаны бүгү талазы-биле чараш, көрүштүг кылдыр септеп дерип сөңнээри. Бүгү талазы-биле көрүштүг сентеттинген, дериттинген школа бирги хүнден эгелээш-ле, школачыларның эстетиктиг кижизидилгезинге улуг рольду ойнап, оларны чаагаарла өөредилгеже мобилизастап, класчараш чүүлге ынакшыдар. Маңаа Чөөн-Хемчик районнуң Ленин аттыг колхозта Ийме сес чыл школазының башкылар, бүгү ада-иелер коллективиниң колхозчуларның ниити хуралынга хүлээп алганы социалистиг кыйгырыы, оларның демниг күш-ажыды кайы-даа школаларга, ада-иелерге үлегер-чижек болуру чугаажок.

А ол бүгү «Улуг-Хая» совхозтуң Арыг-Бажында № 1 салбырының удуртукчуларын дүмедип, сеткилин човадып турар бе? Чок. Совхозтуң ол салбырының эргелекчизи эш Бегзи, парторганизация секретары эш Бичелдей чаңгыс-даа катап школаның септедгедин сонуургап, айтырыш көрбээннер. Азы ажылының «бачымы» ындыг улус чүве ийик бе. Ында ада-ие комитеди школага хамаарыштыр чаңгыс-даа боттуг дуза чедирбээн. Комитеттиң даргазы кымыл дээрзин билип алыры бергедээн.

Чоокта чаа школага шеф чарлаары-биле ада-иелер комитединиң даргазы тып чадааш, оон кежигүнү ясли повары Сулапайга чеде бээдим.

— Школага шеф эрттирери-биле ада-иелер комитеди-биле сүмележир дээш келдим. Даргазың кым-даа билбес боор чүве-дир. Чогум кайызы ирги? — деп айтырдым.

— Мен оон кежигүнү мен. Ам чогум та кайызы дарга апарган чүве-дир. Мурнунда Даваа тургаш... Шефтеэр чүве болза ада-иелер комитединиң кежигүннеринге дамчыткай мен аан. Олар боттарының харылап турар кудумчуларының чурттакчыларын чыып экъзар—ядк.

— Четтирдим. Ынчап көрүнерем. Мен салбырның удуртукчулары-биле дугуржуп көрейн — дигеш, үнүп чоруптум.

Салбырның конторазында даргалар ажыл-агый дугайында чугаалашкан турлар. Парторг Бичелдей, эргелекчи Бегзи дээш даргалар-да хөй. Иштимде өөруурүм-даа аажок. Хурал төөгүже маңаап, шеф дугайын чүү гаалаадым.

— Чүүлдүг айтырыг-дыр. Бис боттарывыс-даа болза киржир бис — деп, даргаларым маңи-биле уткудулар. Ам чүгле чарлалда. Даргалардаа аазаан.

Шүлүктеп тургаш бижээн, кол сөстүг чарлаг шеф болур хүнге чедир суурнуң төвүнге үш хонукта бараан боон келген.

Чарлалды совхозтуң парткому, ада-иелер комитединиң болгаш школа директизының мурнундан бижээн. Чүгле шүлүк хевирлиг боордан башка багай чүве-даа чок, харын коммунистиг күш-ажылче кыйгырып турар утка-шынарлыг чарлал болду.

Шеф хүнү келген. Эртен эрте тургулап келген, ында-мында маңнашкылаан кижилер-ле долу. Ол бодүктүң араазында бистиң школаның директору Самбала Шивит база.

— Шефчилер-даа хөй-ле келир боор, ажылчын күжүн канчалдыр таарыштыр тургусса эки чоор—деп ажаанзырап, сеткил өөрээн бодум школа хериминиң иштинге айыттынган шак четпейн турда чедип кел-дим. Школа ажылчыны Татьяна Бургунтосовадан өске кым-даа чок болду. Ус-шак эртип-ле тур...

«Ылангаңының бажың ыт чиниң» дижири ышкаш суурнуң «бис боттарывыс-даа болза киржир бис» дээн даргалары-даа, ада-ие комитединдеда кижи келбээн.

— Шефтя директор сонгалдаткан деп турбады бе, боду Сенекте кудаже чоруткан-дыр — деп чугаа дыңналы берди. Ам-на хамык идегел бүстүп дүшкен. Школага «шефтээшкин» шак ынчалдыр доозулган.

— Мен бо школага чедип чыг ажылдап тур мен. Ада-ие комитеди бар деп куруг сөстеп башка чүүдээ көрбээн мен. Кышкы, часкы дыштанылгаларда безин школа чугайлажып берииер деп дилеп, чалап чадавас улус бис — деп, Татьяна Бургунтосованың чугаазынга оң-да школаның ажылчыны Окчаа Комбу улашты.

Удавас өөредилге эгелээр болгай. А бисте септелге шак ындыг байдалда. Ында техниктиг ажылдакчыларның кызымаккай, шудургу ажылының ачызында чедип чүс кубометр оттуглар ыяш дажыттынган, интернатта дөрт, школада бир печка салдынган болгаш дөрт печка седиттиг-ген. Школаның, интернаттың, столоваяның малгаштаашкыны, бирги чугайлаашкыны доозулган. Ол ышкаш дозулаашкын хевээр. Химия, физика, күш-культура кабинеттериниң дериишкини четче эвес. Улуг-Хем районозунуң чогуур черлерже акша шилчитпейн турарындан өөредилгениң четчир санныг ном деп-терлери, көргүзүг материалдары болгаш күрүне хандырылгалыңга турар уруглар-ның идик-хеви ам-даа саттынмаан. Ирээн шалаларны солуур материалдар үлетпүр комбинадында-даа, совхозта-даа чок. Кызылдың кол деривге болгаш хандырылга базазындан алган бежен санныг парталарывыс хырба чогундан чыдар. Совхоз керээ ёзугаар ийи чүс кубометр ыяжын мынчага дээр белеткевээн.

«Демниг саскан теве тудуп чиир» дээн ышкаш, хөй ада-иелер уругларының өөренип турар школазын шефтежир чүве болза дыка-ла ажыктыг чүүлдерни кылып, үнелиг үешкты кампан алыр турган йиик.

Арыг-Бажы сес чыл школазында ада-иелер комитеди кандыг-даа ажыл чоруттайн, школа-биле сырый харылзаа тударын, оон улуг чөленгинжи болур хүлээлгезин чүгле уттупкан эвес, харын саазын кырында ады артканы илден-дир.

Ынчангаш «Улуг-Хая» совхозтуң Арыг-Бажы салбырының удуртукчулары, ада-иелер комитеди саазын кырынга каас-коя чарлалдар астырып, хоозун аазаашкыннар кылып турбайн, боттуг ажыл-херек-биле төрээн школазынга дузаны чедирип, оон-биле быжыг харылзаны тудуп, школаның арткан ыяжын кыска хуусаада белеткеткеш, сөөртүрүп бээри негеттиниң турар.

Т. ХОВАЛЫГ.

Харыылаттынмаан айтырыг

— Бажың чок бергедедим, дуза-лаар арганар чүл, дарга?

— Саянга улуг электростанциязын тутказ соонда силерниң бо суурнарны суг шыва алы бээр апаар болгай. Ындыг болганда маңаа чаа тудуг кылганының ажыы чок.

— Чаа суур тудар черни шилип алгаш, ам кылыр тудугларыны аңаа тудуп эгелей берзе?

«Куш-ажылдың хостуу» колхозтуң Эйлиг-Хем бригадазында колхозчулар-биле колхоз даргазының аразында чурттаалганың чаа тудугларының дугайында чугаа мынчаар эгелээшле ара соксап турар. Сөөлүг айтырыгга дарга кандыг-даа харыы бербейн турар.

Суурнуң келир үезиниң айтырыы ындыг-ла-дыр харын. Ол үеге чедир кижилер ам-даа бо суурга каш чылдарны чурттап эртер апаар болгай. А суурда хлеб быжырар печкалар чаңгыс-даа бажында чок. Мурнунда туттунган бажыңнарның кладовкалары база чок. Школага эдээн хөй чурттаалга бажыңнарынга болгаш бүдүүлге черлеринге септелге негеттиниң турар. 50 км ырак Торгалыгнан ында-хаая сөөртүп экъзелген манзылар мал тудугларынга безин чедишпейн турар. Оон кадында бригадада чамдык дарга баштыг кижилер эрге-дужаалын ажыглап алгаш, боттарының хуузунда хереглеллинге оон база-ла эмирип ап турарлар.

Ынчангаш бо бригаданың чоогунда тудуг материалдары кезип белеткээр тайга-даа бар, ол материалдарны сөөртүр транспорт-даа бар чүве болганда пилорамаиы маңаа катап тургузарын болгаш чурттаар бажың чок колхозчуларның бажың дугайында айтырыын дарый шиитпирлеп бээрии колхоз баштаар черинден негеп тур бис.

К. НОРБУ.

Улуг-Хем район.

Акы-дуңма социалистиг чурттарда

Чехословакияның ажылчы чоннарының XIV кинофестивалы доозулган. Ада-чурттуң болгаш дашткы киноларның массалыг көрүлдези ында чыл бүрүде-ле кино уран чүүлүнүң улуг байырлалы кылдыр эртип турар. Хөй чылдарның чаагай чаңчылы бодуңуң салдарын ханыладып, республиканың культура амыдыралының чарылбас кезээ болган — кино көргүчулериниң улуг хүндүткелин эдилеп турар. ЧССР-де 4 муң кинотеатрлар, оон 400-зү делгем экранныг, клубтарда болгаш өөредилге черлеринде 17 муң ажыг киноустановкалар ажылдап турар. 13,7 миллион чоннуг чуртта чыл бүрүде-ле чүс-чүс миллион кижи кино көрүп турар.

Ажылчы чоннарның фестивалының географтыг болгаш темалыг хемчээли кажангызындан-даа артык делгем болгаш ханы кылдыр калбарган. Аңаа Чехословакияның 30 ажыг улуг-улуг хоорайлары хаара туттунган. Фестивальдың хүннеринде чуртун кинотеатрларынга ең эки чехословак болгаш база совет, польша, америк, француз, итали кинофильмнер көргүстүнүлээн. Фестивальга бараалгаттынган совет кино-чуруктардан режиссёр Ю. Озеровтуң «Улуг орук» деп фильми улуг чедишкинниг болган. «Правый солдат Швейктиң чоруктары» деп романның автору чех улуг сатирик Ярослав Гашектиң дугайында кайгамчык солун кино-тайылбырлалы Праганың «Барандов» киностудиязының киржилгези-биле тургустунган.

Кинога сонуургактар бо чылын база-ла кинотеатрларның экраннарынга көргүстүнген бүгү-ле эки, өөредиглиг болгаш тывызык чүүлдерге улуг сонуургалдыын илереткеннер. Эң эки фильмнер үезинде көрүкчүлер залдарны шыгырт долуп тургаар.

Фестивальдың хүннери дээрге чүгле экранга киносеансылары эвес. Ол болза кинематографияның мастерлериниң кино уран чүүлүнүң бөгүнгү болгаш даартагы хүннериниң дугайында боттарының киноны бараалгаткан кижилери-биле — ажылчы чоннар-биле ажыктыг улуг чугаалажышкынның база-ла үези. Ол чугаалажышкынга дашткы кинематографистер, оларның аразында совет кино ажылдакчыларының төлээлери база киришкеннер. Мурнуку чылдардагылаштыр чогаадыкчы ажылдакчылар бо удаада база-ла ужуражышкыннар, бесе-далар үезинде ажылчы чоннарның бергилээни хөй-хөй үнелиг сүмелерин студияларже алгаш баарлар.

М. НИКИТОЧКИН,

СЭТА-ның корреспондентизи.

ЧАА ЁЗУ-БИЛЕ АЖЫЛДААНЫҢ БИРГИ ЧЫЛЫ

Бо чылдың чаза румын тараачыннарга хөй човалгаларны таварыштырган. Орайтаан, донаттыг, чаашкынныг час румын тараажыларның планнарын үзүлүреринге чыгаан. Ындыг-даа болза тускай эртемниглерниң билиия болгаш дидими, тараачыннарның ажылгыр чоруу, көдээ ажыл-агый техниказының элбекшиля чаагай ажыл-херекти бүдүргеи. Тарылга озалдап эгелээн болзажок кыска хуусаада доозулган.

Амгы үеде тараажыларда, көдээ ажыл-агыйга черле ындыг болуру ышкаш, оске чымыш — чаа дүжүттү чидириг чокка ажаап алырынга белеткел ажылдары тывылган. Шиитпирлиг тулчуушкун мурнунда командирлергилештир көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери, механизаторлар ажаап алыышкын машиналарын хынзмчалыг белеткеп, шөлдерже үндүрүп турарлар.

Румын улуста көдээ ажылагый талазы-биле боттарының чедишкиннеринге чоргаарларының бүгү-ле үндезиннери бар: Румыниянын ажылчын партиязының үшкү съездизинин чуртка коллективизацияны бүрүн доозарының талазы-биле доктаатказ хуусаазын 4 чыл эрте. эниң чылын дооскан; көдээ ажыл-агыйга удуртулганы үндезини-биле эде тургузарын база эниң чылын дооскан; ам ол дидим болгаш ёзулуг революсчу чаартылганың үретүннелдерни тодаргай. Мергежилдиг кадрлар мөөнеттинген көдээ ажыл-агыйның эрги, кандай органнарын дүжүрер, ол тускай эртемниглерни бүдүрүлгелерже — колхоз, совхозтарже чорулар дугайында РАП ТК-ның ап чоруткан хемчеглери чогуур түннелдерни берген дээрзи билдингир болзажок, ону катаптап чугаалавайн барып болбас. Көдээ ажыл-агыйда күш-ажылдың культуразы бедээн, хөрзүнүң эки сайзыраткан шөлдер, мал ажылында улуг чедишкиннер оон бадыткалы болуп турар.

Ол болза түгле чазын эки ажылдаан тараачыннарның болгаш механизаторларның күш-ажылының үре-түңнели эвес. Ол болза хамыктың мурнунда көдээның партия организацияларының, көдээ ажылагыйның тускай эртемниглериниң канчаар-даа аажок улуг организакчы ажылының үре-түңнели. Румыниянын көдээ ажыл-агыйының коллектив бүрүзүнде улуг-улуг партия организацияларының бар. Оларның чартык кезииниң тус бүрүзү 50 ажыг коммунистерлиг. РАП ТК-ның инициативазы-биле олар кыжын агротехниктиг өөредилгени организастап, аңаа 80 муң ажыг тараачыннарны хаара тутканнар.

Ынчаарга бо көдээ ажыл-агый чылының көргүзүглери чаа ёзубиле ажылдааның ең-не көскү түннели болур. А ол көргүзүглер эки болур деп турар. Румыниянын көдээ ажыл-агыйының кол тараа культуразы — кукуруза болгаш өске-даа культуралар эки үнүштүг. Бухарестен кайы-даа үүже баар болзунарза бодамчалыг сайзыраткан каан шөлдерни, огородтарны, садтарны, виноградниктерни көөр силер. Удаа-дараа болгулаан чаашкыннар, чылыг хүннер, күш-ажылга ынак тараачыннарга өөрүшкүнү илереткен чүве дег, үнүштерниң өзеринге таарымчалыг байдалды чедирген.

Румын тараачыннарның чүнү чедип алганын бистиң чоокта чаа чораанывыс Бухарест областтың Урзичен районунуң колхозтарының чижээнден көрүп болур. Ол районда 39 колхозтар бар, олар эрткен чылын түс бүрүзүнде организас болгаш ажыл-агый талазы-биле быжыкканнар. Ам олар хөй адырлардыг улуг ажыл-агыйлар болгулаан. Оларда 3150 партия кежигүннери болгаш кандидаттары ажылдап турарлар.

Гринду суурда колхоз даргазы Мирча Ангел биске мынча дидим:

— Бистиң суурувуска коллективтиг ажыл-агый организастаттынып турда, аңаа 1200 өг-бүлелер каттышкан. Каттыштырган черниң хөй кезии — 4700 га чер мооң мурнунда ийи-ле помещиктиң болуп турган. Олар аңаа чүгле кызыл-тас өстүрүп турганнар. Кажан колхоз организастаттынган соонда ол чер ёзулуг ажыглаттынып эгелээн. Бистер ам хөй адырлыг ажыл-агыйлыг болдувус. Бисте тараа, ногаа, техниктиг культуралар бүдүрүлгезидаа, мал ажылы-даа бир дөмей эки сайзыраан. Бүгү культураларның дүжүү чыл келген тудум-на улгадып турар. Техника болгаш электри көдээ ажыл-агыйда калба-биле шингээттинип турар. 16 артезиан кудуктарын каскаш, 85 га ногааны суггарып турар бис. Мал ажылы дүрген хөгжүп турар. Ам колхозта 580 мыйыстыг бода мал, 180 хаванныг, 4900 хой, 63 муң куш бар. Материалдыг сонуургалдың принцивин шыңгыы сагыыры ниитинин ажыл-агыйын дүрген хөгжүдериниче чүткүлүг болдуруп турар. Чыл дургузунда колхозта инектин болгаш хаванның эки шынарлыг кажааларын, куш фермазын база клубту тудуп алдывыс. Хөй-хөй колхозчулар чаа-чаа бажыңнарны тудуп ап, телевизорларны, радиоприёмниктерни, эт-хереккелдерни садып алгылаан.

Дарганың оон ынай чугаалаанын болза:

— Ниитинин ажыл-агыйын башкарарының баштайгы базымнарын. Румыниага коллективизацияны чаа-ла эгелеп турда, Киев областтың колхозтарындан бир эш-биле кады өөренип алган мен. Украин артеминиериниң болгаш көдээ ажыл-агыйның лекцияларын дыңнаар аас-кежиктиг болган бис. Бистиң совет өөнүктеривистиң дуржулгазын өөренирии, боттарывыстың дуржулгавысты нептередири бистиң ажыл-агыйларывысты шын оруктап хөгжүдерин биске айтып берген.

—Боттарывыстың чедишкиннеривиске дүрүм ёзугаар чоргаарланып турар бис, ындыг-даа болза олар-биле кызыгаарланмас бис. Ниитинин ажыл-агыйын бо чылын улам сайзыраар деп сорулганы салган бис. Оон өзүүшкүнү-биле кады колхозчуларның оруглазы база өзүп турар, бир күш-хүннүң үнези 30 лей чедер—деп, партком секретары эш Трембицаңу чугаалады.

Чедишкиннерге оожургавас, коллективтиг ажыл-агыйларның чедишкиннерин көвүдедир — бо болза түгле Урзичен районнуң эвес, харын чурттуң бүгү партия организацияларының даңгыраа. Чаа ёзу-биле ажылдааның баштайгы чылы болза, көдээ коммунистер болгаш бүгү колхозчулар бо даңгыракты амыдыралга боттандырар дээш алдарлыы-биле демисежип турар дээрзин көргүзүп турар.

Федор ЖАРИКОВ,

СЭТА-ның корреспондентизи.

Бухарест.

• • •

КООПЕРАТИВ ДАРГАЗЫ — ШҮЛҮКЧҮ

Варна хоорайда күрүненин ном үндүрер черн лириктиг шүлүктериниң чаа чыындызын үндүрериие белеткеп турар. Чыындының автору — шүлүкчү Иван Вылчев.

Ном үндүрер черниң редактору Пламен Цоневтиң биске чугаалаяны:

— Аныяк шүлүкчүнүң шүлүктеринде чалбыыштыг чүүлдер хөй. Оон шүлүктериниң маадырлары—көдээниң бодуүн ишчилери, оларның чурттаалгазын болгаш куш-ажылын ол улуг уран мергежилдии-биле алган турар. Шүлүктерде амыдыралчы солуи хайгаараадар хөй. Шүлүктериин автору кымыл билир силер бе? Варна хоорайның эң эки кооперативтериниң бирээзи — Дылгополл суурнуң куш-ажылчы чер ажыдыг кооперативтиг ажылагыйының даргазы-ла болгай. Ол дээрге чуртта кара чаңгыс шүлүкчү—кооператив даргазы.

Иван Вылчевтиң бодуу-биле ужураштывыс. Ол, хүүмзүрбүшаан, шүлүглелге бодуңуң баштайгы базымнарының дугайын, кооперативтиң болгаш оон часкы тарылга үезинде чедишкиннериниң дугайын, кооперативтиг мурнунда туруп турар сорулгаларның болгаш туттунуп турар клубтуң дугайын чугаалап олур.

— Биживейн барып шыдаваастыр мен. Сеткилим долдуңгай. Кооперативке куш-ажылчы хүн бүрүү-ле менээ байлак материалдарны берип турар. Ак мен чаа шүлүктер бижип турар мен. Оларны база-ла баштайгы чыындыза шүлүктергилештир көдээниң ишчилериие бараалгадып турар мен—деп ол чугаалады.

Клара ОРЛОВА,

СЭТА-ның корреспондентизи.

Катап тургустунган үлетпүр

КОНАКРИ. (СЭТА-ның корр. А. Ковалёвтун дамчыдып турары болза: Гвинеяның алмазтыг черлериниң картазын бүрүнү-биле кылып тургысканы, үлетпүрге ужур-дузалыг кимберлит хоолайларны чуртка ажытканы—ССРЭ биле Гвинеяның аразынга ат салган дугуржулганы ёзугаар, Гвинея Республикага совет геологтарның күүседип берген ажылдарының кол-кол түннелдери ындыг.

Гвинеяның алмаз бар черлерин мурнунда ажыглап турган европейжи компанияларның талазындан кара-ажегээр ажыл соксатказ чоруктун түннелинде, алмаз бүдүрүлгелерин кедергей үрелип-сандаран турда национализастаан. Чиг-эт баазазы херек кырында чок турган, документацияны узуткап чок кылган, фабрикалар үрелип бузулган турган.

Ам совет тускай эртемниглериниң ачызы-биле алмаз болбаазырадыр черлер бүрүн күүзү-биле ажыдап эгелээн. Чаа бедик бүдүрүкчүлүг фабрикаларны тудуп тургузарын төлевилеп турар. Алмаз тывыжы мурнунда даштыкы компанияларның чедип алганы эң-не бедик деннелге чоокшулап турар. Гвинеяның алмаз үлетпүрү быжыг эртем баазазын бир-ле дугаар алган, ол чорук бүдүрүлгени хөй чылдар бүрүнгаар планнаарының аргазын берип турар. Совет геологтарның тыпканы сес кимберлит хоолайларының алдызы үлетпүрге ужур-дузалыг болуп турар. Ол болза Барыын Африкага эң баштайгы ындыг ажыдыышкын болуп турар!

Совет тускай эртемниглериниң карак кызыл күш-ажылы Гвинеяга бедик үнелээшкинни алган. Гвинея Республиканың национал алмаз үлетпүрү чедишкинниг хөгжүп турар. Аныяк африкан күрүнеге кончуг эргежок чугула болуп турар саазын акшаның элээн кезинде ол үлетпүр берип турар.

Оманның улузу демиселде

БАИР. (СЭТА). Азия болгаш Африка чурттарының сагыш-сеткил каттыштырылгазының Човүлелиниң доктаамал секретариадының шиитпири-биле Оманның хүнүи июль 18-те демделеп эрттирген. Ону тавары шыптыр Оман имамадының Каирде төлээлекчизи медеглел кылган.Ында чугаалап турары болза: англи империализмге удур болдунуң хамаарышпас чоруу дээш демиселди үргулчүлээриниге оман улус бүрүн шиитширлиг. Оман патриоттар англи шериглерге улам-на улуг согуушкуннарны тавары шыптырып турар. КНО оман улусту камгалаар деп, оман улус манап турар болгаш оман хосталгалыг шимчээшкинии деткип турар чурттарга өөрүп четтиргенин илередип турар.

—□—

Айыыл чок чоруктуң човүлелинде

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Португали колонияларда байдалдың дугайында болгаш Мурнуу-Африкан Республиканың чазааның чорудуп турары аймак-сөөк ылгаар политиканың дугайында айтырыгларны чугаалажып көөрү-биле Айыыл чок чорук Човүлелин чыылдырарының дугайын Каттышкан Нациялар Организациязында албан хүүзу-биле чарлаан.

Айыыл чок чорук Човүлелиниң хуралы июль 22-де болур.

БАЙЫРЛЫГ ХУРАЛ

СОФИЯ. (СЭТА). БТА агентилелдиң дамчыткынын ёзугаар алырга, июль 18-те аңаа шылгарангай совет шүлүкчү Владимир Маяковскийниң төрүттүнген хүнүнден бээр 70 хар харлааны-биле холбаштыр байырлалдыг хурал болган. Культура болгаш уран чүүл талазы-биле комитет даргазы Петр Вутов, Болгар-совет найыралдың улусчу комитединиң даргазы Пола Драгойкева, хөй-ниитиниң кескү ажылдакчылары, культураның ажылдакчылары, а ол ышкаш Болгарияда совет элчин черинин ажылдакчылары ол хуралга олурушкулаан.

Владимир Маяковскийниң чогаадыкчы оруунуң дугайында илеткелди чогаалчы Христо Радевский кылган.

—o—

Совет Эвилелинге хереглээри-биле

БУДАПЕШТ. (СЭТА). Совет Эвилелинге хереглээри-биле венгр судно тудуунуң заводунга кылган, 800 аът күштүг хемге чоруур пассажир теплоходунуң шенелдези чедишкинниг эрткен. 350 пассажирлер олурар кыадыр кылган судно дистанциялыг башкарылганын приборлары-биле, радарлыг установка-биле болгаш амгы үениң өскелээ херекселдери-биле дериттинген. Венгр судно тургузукчулары ам-даа 10 ындыг судноларны Совет Эвилединге хереглээри-биле тургузуп турар.

Совет чагыг-биле кылган, чүк сөөртүр «Москва» деп судно Дунай-биле баштайгы чоруушкунун чедишкинниг дооскан. «Москва»—ол дээрге 2 муң аът күштүг, венгр бүдүрүлгениң чүк тыртар баштайгы суднозу. Ону башкарарын бүрүнү-биле автоматизастаан. Шимчедикчилериниң күчүзү улуг болган чорук 8—10 муң тонна чүк-биле Дунайның эң-не берге черлерин эртининң аргазын аңаа берген.

Сирияда байдал

ЛОНДОН. (СЭТА). Дамаскыда байдал муң-не шыпшын. Сирий чазак чуртта байдалды контрольдап турар. Сирияның кызыгаарлары хаглынчак олчаан.

Сүлчээ бастырган деп, Сирияның премьер-министри Битар радио-биле медеглээн. Эргилде кылыр дээн оралдажышкынны каш хонук иштинде манап турган чүве деп ол демдеглээн.

Сирияның шериг губернаторунуң оралакчызының дыннадыын радио дамчыткан, ында болза шеригден халашкан офицерлериң деткимчезинбиле улуг эвес бөлүк хамааты кижилериң организастаавы күрүне эргилдези кылыр дээн оралдажышкынны ооң мырынай эгезинде-ле узуткаан дээрзин айтып турар. Сирияның өскө районнарында байдал шыпшын.

Чепсектиг сүлчээни чазактың шеригнери танкыларның болгаш ужар чүүлдүң дузазы-биле ийи чартык шак иштинде базып каан деп даштыкы агентилелдер айтып турар.

Дамаскының радиозу ол сүлчээниң удуртукчуларын адагылаан, ол дээрге полковник Алуан, генерал Джаррах, министр чораан Мазахем болгаш подполковник Маари олар болуур-дур. Рейтер агентилелдиң сөзү-биле алырга, Сирияда ол болуушкуннар «бассистерниң болгаш насержилерниң аразында эрге-чагырга дээш демисел-биле» болдунган.

КАИР. (СЭТА). Дамаскының радиозунуң дыннадыындан алырга, 16 шак чедир кызырган турган комендант шагын ам база катап 24 шак чедир узаткан.

Кеннединиң парлалга конференциязы

ВАШИНГТОН. (СЭТА). АКШ-тың президентизи Дж. Кеннединиң ээлчеглиг парлалга конференциязы Вашингтонга июль 17-нин кежээлинде болган. Бодунуң парлалга конференциязының эгезинде президент медеглел кылып, ылангыя ядролуг шенелдеерни соксадыр дугайында айтырыгның талазы-биле ССРЭ-нин, АКШ-тың болгаш Англияның төлээлекчилериниң аразында Москвада болуп турар санал-оналдарның солчулгазынга доктаагаан.

Президентиниң сөзү-биле алырга, ол санал-оналдарның чорудулгазында ядролуг шенелдеерни хоруур дугайында дугуржулга чедип алдына бээр боор дээрзинге Каттышкан Штаттар идеген турар. Санал-оналдарның солчулгазы шулуун байдалга әртип турар деп Кеннеди демделээн. АКШ-тың конституциязында айыткан чүүлдерни барымдаалааш, оң медеглээни болза, кандыгдаа дугуржулганы сүме алыры-биле болгаш чүүлдүгзүнүп көөрү-биле сенатка кинер ужурлуг.

Москвада болуп турар санал-оналдарның солчулгазы бир эвес чедишкинниг доозулган таварылгада ескедаа чурттарның аразынга эң калбак чугаалажып көрүшкүнге чедирер ужурлуг деп президент демделээн. Санал-оналдарның солчулгазы чедишкинниг болган таварылгада бүгү делегейге ядролуг шенелдеерниң айтырыының талазы-биле эң калбак дугуржулганы чедип алыры чугула болур дээрзин ол чугаалаан.

Иго Динь Дьеминин чалча ёзу-чурумун дужүрер деэш демисежип турар патриоттчу күштерге удур чарлаваан лайынны АКШ-тың чорудун турары Мурнуу Вьетнамда байдалга доктаагаш, президентининң айыткаңы болза, АКШ ол ёзу-чурумга деткимчени моон-даа сөнгаар көргүзер бодап турар. Президентининң сөзү-биле алырга, ол деткимчеден ойталаар чорук «Мурнуу Вьетнамның бүстүп душкени ол болур ийик».

Ядролуг шенелдеерни соксадыр дугайында айтырыгның талазы-биле санал-оналдарның солчулгазы чедишкинниг доозулган таварылгада дээди деннелге човүлел хуралдың болдунуп болурунуң дугайында айтырыгга харылавышаан. Кеннединиң чугаалааңы болза, ындыг човүлел хуралдың эргежок чугулазының дугайын херечилеп турар медээлер ам-даа чок болуп турар. Бо айтырыг тургустунмайын келген болгаш тургустунмайн-даа турар, бир эвес ол айтырыгны тургускан чүве болза ону тургустунуп келген байдалга холбаштыр көөр ийик мен деп президент үргулчүлеп чугаалаан.

Соок-язы ылгаар политиканы чорудуп турары дээш Мурнуу-Африка Республиканы КНО-дан үндүрер дугайында айтырыгны африка-күрүнелерден Каттышкан Нациялар Организациязының мурнунга тургускаңынга хамаарыштыр президент ол чүртту Каттышкан Нациялардан үндүрбес ужурлуг деп бодалын илергейлээн.

АКШ биле Куба Республиканың аразында харылаалариның чогумчуп болурунуң дугайында айтырыгга Кеннеди хоржок боор деп харыылаан.

Парлалга конференциязы чоруп турда президент чамдык иштики айтырыгларга база харыылаан.

—□—

Ажылчыннарга удур хоойлу төлевилели бадылаттынган

ПАРИЖ. (СЭТА). Күрүне албан черлериниң болгаш бүдүрүлгелериниң ажылдакчыларының ажыл соксадыр эргезин кызыгаарлап турар дегольчу чазактың хоойлу төлевилелин Францияның национал хуралы бадылаан. Ол хоойлу төлевилели дээш 257 депутаттар бадылаан болгаш 205 депутаттар удур бадылаан.

Ол антидемократтыг хоойлу төлевилелинге удур депутат коммунистер, социалистер болгаш өске-даа республиканчылар удур бадылаан.

Мынчангаш хөй санныг ажыл соксадышкыннарынга, митингилерге болгаш чыскаалдарга миллион-миллион француз ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның тодаргай илергейлээн күзел-соруунга чөрүшүүр чазакта хөй нуруузу ажылчы чоннарның база бир чугула чаалап алышкынынга халдап турар хоойлу төлевилелин хүлээп алган.

—□—

Португали Гвинеязында

ЛОНДОН. (СЭТА). Португали Гвинеязын колонизаторлардан хосгаары дээш демисежип турар африкан патриоттарның национал-хосталгалыг шимчээшкинниң күштери чаа улуг чедишкиннерни чедип алган. Португалияның камгалал министри генерал Мануэль Гомес де Араужонуң «Диарио популар» деп, Лиссабонуң солунунуң корреспондентизинге кылган медеглелинден илереп турары-биле алырга, амгы үеде тура халышканнар португали Гвинеязының бүгү шөлүнүң 15 хуузун контрольдап турар. Португали Гвинеязының девискээринде «хөй санныг болгаш эки чепсегленген бөлүктер хөделип турар, оларның киржикчилери партизан лайының чорударынга белеткеттинген болуп турар» деп, Мануэль Гомес де Араужо хүлээп көөр үжурга таварышкан деп, Рейтер агентилелдиң корреспондентизи Лиссабондан дамчыдып турар.

Айтылгаларны ажылдап кылып турар

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Ам Вашингтонда ажылдап кылып турар айтылгаларны ёзугаар алырга, Айыыл чок чорук Човүлелинде АКШ-тың төлээлекчизи Э. Стивенсон, бир эвес африкан чурттарның төлээлекчилери Човүлелдиң июль 22-де хуралынга айтырыг тургуза бээр болза, Португалияны болгаш Мурнуу-Африкан республиканы КНО-дан үндүрерингге удурланыр апаар деп, АП агентилелдиң корреспондентизи дыннадып турар.

Стивенсонга берген айтылганы президент Кеннединиң чурттуң хамааты болгаш шериг удуртукчуларыбиле Ак бажында эрттирип турар човүлел хуралдарында ажылдап кылып турар деп, корреспондент демделеп турар.

Эскериичел эвес чорук—самчыгдалдың үнер дөзү

Социалистиг ынчүүнүң самчыгдакчыларынга удур демисел талазы-биле улус судунуң ажылын аналитевишаан, чамдык херектерни ап көөрге күрүне болгаш хөй-ниити ынчүзүнүң самчыгдалдары чамдык ажыл-агый удуртукчуларының талазындан, чүве эскербес чоруундан болгаш кадрлар шилилгезин шын эвес чорутканындан боон турар. Оон ынай чамдык удуртур ажылдакчылар боттары күш-ажыл хоойлузуун чөрчүп турарындан база социалистиг ынчүүнүң самчыгдалдар болуп турар.

Шагаан-Арыгның тараа хүлээп алыр черинге склад эргелекчизинге ажылдап турган Макаров дээраи АТК чолаачызы Борков-биле харылаажып алган, үш машина иштп тарааны олда складтан оорлааннар. Милиция ажылдакчылары ол тарааны Макаров болгаш Борков олардан илередип тыпкан. Шагаан-Арыгның тараа хүдээп алыр черинин директору эш Кашелев Чаа-Хөлге Макаровтун бажынынга оон-биле кады арагалаваан болза, ол чорук болбайн барып болур турган ийик. Ол арагалаашкынынын соонда Макаровту Кошелев Шанчы складының эргелекчизинге, а оон кадайын анда лаборантыга ажылдаткан. Оон түннелинде Макаровтун складынга 109 тонна 616 кг тараа артык болу берген. Ол артык тараадың ужурунда Макаров чолаачы Борков-биле кады тараа оорлап, кем-херек үүлгеткен. Олар ол хераанын дугайында кеземче харыысалгазынга киргеннер.

Улуг-Хем райпозунун даргазы эш Ангырбан Бали-Колдун Кара-Тал магазинининг садыгчызынга Сани-Маадыр дээр доктаамал чурттаар чери чок кижини хүлээп алган. Ол кижини ажылга хүлээп алырда паспортундаа, книр бижидилгезин-даа, күш-ажыл дептерин-даа хынаи көрбээн. Ынчангаш ол товаичы кооперативтиң хөй түнүүт хөрөнгизинн бодунга ажыглаап чиде берген. Оон ол чиде бээр үезинде Кызыл хоорайга болгаш Элегес-Аксынга ийи квартираларга оор база кирген. Ол бүгүнү шыгыы истеп келгенинин түнелинде Сани-Маадыр туттурган болгаш шиитширген. Товаичы кижини документ чокка ажылга хүлээп алган удуртукчу буруулуг болган дээрзи база билдингир.

Улуг-Хем районнуң «Х Улуг хурал» колхозунуң даргазы турган эш Тойлуг-оол сураглыг арагачы Д. Л. Бобровскийни биле-тура-да оон чүү акша-хөрөнги-биле арагалаап турарын сонуургавааи. Машина иштп тарааны Кызылга барып садыглаан, оон өртээ-биле автомашина дугуйлары тып келирин Бобровскийге эш Тойлуг-оол хүлээткен. Бобровский ол тарааны Кызылга-даа чедирбейн Элегес-Аксынга бодуреэлеп саткаш, оон акша-хөрөнги-биле арагалап турарын сонуургаваан

БҮГҮ ЧУРТТАРЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925 чылда үндезилеттингеш

1963 ч.
ИЮЛЬ
23
вторник
№ 173 (5577).

Өртээ 2 көп.

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-нин Дээди Соведининг болгаш Министрлер Чөвүлелининг органы

КАДЫ КЫЛГАН СОВЕТ-ВЕНГР МЕДЕГЛЕЛГЕ АТ САЛГАН

МОСКВА. (СЭТА). Кады кылган совет-венгр Медеглелге ат салыышкыны Кремльдиң Улуг Ордузунга болган.

СЭКП Төп Комитединиң Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев болгаш Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының Төп Комитединиң бирги секретары, Венгрияның революстуг ажылчын-тараачын чазаанының даргазы Янош Кадар олар медеглелге ат салган.

Ат салып турар үеде Коммунистиг партияның болгаш Совет чазаттың удуртучулары, а ол ышкаш Венгрияның Улус Республиказының партия-чазак төлээзилери кириишкен.

Н. С. ХРУЩЕВ БИЛЕ У ТАННЫҢ АРАЗЫНГА ТЕЛЕГРАММИЛАР СОЛУШКАНЫ

Ядролуг чепсектиң шенелделерин сокпадырының дугайында айтырыгның талазы-биле Москвада болуп турар чугаалажыышкынар чедиишкиниг болур дээрзинге идегелин илередип турар, ККЮ-нуң Чиңгине секретары У Таниың чаагай сеткил-биле чорутнан бижиинге ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев харыылаан.

Ядролуг чепсектиң шенелделерин чок кылыр делегейниң шак ындыг дугурмулгазын чедип алыр дээш Совет чазак хөй-хөй чылдарның дургузунда күшениишкинин салып келген деп, харыы телеграммазында Н. С. Хрущев айтып турар.

Ядролуг шенелделерни хоруудаар дугайында дугурмулганы чарарыбиле кады, аскы чугула базыны кылып — НАТО-нуң киришкичилери ыруыелериниң болгаш Варшава керээзинде кирип турар чурттарның аразынга халдашпас дугайында пактыга ат салыр болза чогуур ийин деп, Совет чазак санап турар. (СЭТА).

Бистиң чаңгыс эвивис бузулбас

Кремльдиң съездилер Ордузунга митинг

МОСКВА. (СЭТА). Бистиң чурттувуста чоруп турар Венгр Улус Республиканың партия-чазак төлээлерин совет кижилер опза чылыы-биле болгаш чүректин ханызындан хүлээп ап турар. Бо алын-чорук социалистиг улуг дем каттыштырылгазының ийи чурттары — ССРЭ-нин болгаш Венгрияның аксы-дунма харылзаларының төөгүзүнге кайгамчык арын болуп киред.

• Июль 19-та Кремльдин съездилер Ордузунга болган митинг Совет Эвилелиниң болгаш Венгр Улус Республиканың улустарының бузулбас чаңгыс эвинин чайыннанчак көрүлдези болуп эрткен.

Президиумга венгр аалчылар — эштер **Янош Кадар, Бела Биску, Лайош Фехер, Йене Фок, Шандор Гашпар, Андраш Бенкеи, Янош Петер, Йожеф Сипка.** Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың удуртукчулары эштер **Л. И. Брежнев, Г. И. Воронов, А. П. Кириленко, А. И. Микоян, М. А. Суслов, Н. С. Хрущев, Н. М. Шверник, В. В. Гришин, Л. Н. Ефремов, Ш. Р. Рашидов, П. Н. Демичев, Л. Ф. Ильичев, Б. Н. Пономарев, А. П. Руднов, В. Н. Титов, А. Н. Шелепин** көстүп кээрге, митингиниң кижилериле диниттиг алыш часкаашкыны-биле уткаан.

СЭКП Москва хооркомунуң секретары **А. Е. Бирюков** митингини ажыткан. Москваның ажылчы чоннары эргим оныктерни — Венгрияның социалистиг ажылчын партиязының ТК-зының бирги секретары, Венгр революстуг ажылчын-тараачын чазактың даргазы эш Янош Кадарга баштаткан Венгр Улус Республиканың партия-чазак төлээлерининг кежигүннерин улуг өөрүшкү болгаш сорук киришкин-биле уткуп ап турар деп, ол чугаалаан. Бистин чурттувуска венгр оныктерниң кылган ала-чоруу совет-венгр найыралдың улам ынай хөгжүүрүнге, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкиниин чаңгыс эвинин быжыглаарынга дузалаар дээрзинге москвачылар, бүгү совет улус бүзүредилир.

Владимир Ильич аттыг заводтуң ажылчыны коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы **С. А. Антонов** найыылалдың ажылчы чоннарының мурнундан чүве чугаалаан. Совет болгаш венгр улустарының найыралы быжыг болгаш бузулбас деп, ол медеглээн. Ол найырал социализмниң болгаш коммунизмниң тургузар дээш демиселде ачыс сорулгаларның иишкичизинге, пролетаржы интернационализмниң ленинчи улуг принциптеринге үнезилеттингенин.

Төрээн бүдүрүлгезинин ажылчыныарының күш-ажылчы ажыл-херектериниң дугайын эш Антонов чугаалаан. Коммунизмни тургузарының улуг херээнге бодунуң күштерин бээри, ынак Төрээн чурттуң болгаш бүгү социалистиг дагерьниң күчүзүн бодунуң күш-ажылы-биле быжыглаары, тайбынның болгаш социализмниң улуг херээн бодунуң күш-ажылы-биле быжыглаары — бистиң ажылчын чоргаарадывысе ында, совет кижиниң интернационалчы хүлээлгези ында деп көрүп турар бис деп, ол чугаалаан.

Совет Эвилелиниң партия организацияларынга, бүгү коммунистеринге СЭКП Төп Комитединиң Ажык чагаазының бүгү чүүлдерин болгаш түннелдерни совет кижилер изин-биле болгаш чаңгыс эп-сеткил-биле чүүлдүг деп санап турарын оратор медеглээн. Бодунуң ажыл-чорууларынга марксчы улуг өөредиҥниң ыыктыг болгаш чайгылыш чокка удуртулга болдуруп турар бистиң партиявыстың ленинчи угланышкынының Ажык чагаала чайыннандыр илерттингеин. Социализмниң күүндүг агерининг, бүгү делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкиниин чаңгыс эвин быжыглаар дугайында могаг чок сагыш салышкынын бистиң партиявыс салып турар.

Иниирде — чогаалчы **Б. Н. Полевой.** Бистиң эргим венгр оныктериниң Москваның интеллигенциязының мурнундан байыр чедирер аалар мээң үлүүмге онаашканынга өөрүп тур мен деп, ол чугаалаан. Бо болза меңээ ийи дапкыр өөрүшкү. Венгрияга чаңгыс эвин удаа чораан мен. Венгр чогаалчыларның, чурукчуларның, скульпторларның аразында мээң оныктерим хөй.

Владимир Ильичиниң ол хире апсеткил каттыштырылгазы-биле көрүп турганы улуг венгр коммунист Бела Кунну. Кызыл Армияның Врангельди чылча шаап турган мурнуу фронтузунуң ревшериг чөвүлелиниң кежигүнү турган ол венгрни бистер, совет кижилер хүндүлел-биле сактып чоруур бис деп, эш Полевой үргулчүлеп чугаалаан. Венгр офицер Матэ Залканың дугайында тураскаал бисте чүректин дээре булуңдуда кезээде кадагалаттынган. Бистиң Совет Төрээн чуртувус дээш тулчуушкуннарга ол бодун коргуш чок кызыл командир кылдыр алдаржыткан. Дайынчы Кызыл Тук орденнериниң баштайгыларының бирээзин ол алган.

Матэ Залка чогаал аайы-биле бистиң эживис чораан болган өөн соонда делегей фашизми-биле баштайгы сегиржип алышкынналарга маадырлыг генерал Лукач ышкаш. Испанияга өлүрткен. Сураглыг венгр чогаалчы болган Ада-чурттуң Улуг дайынының хүннеринде Совет Армияның майор чораан Бела Иллеши Борис Полевой база сактып чугаалаан.

Ол кижилерниң дугайын сагынмышаан, чогаалчының чугааланы болза, совет-венгр найыралдың хөгжүлдезинин үелери кижиниң сагыжынга кирип келир-дир. Берге шылгаларны алдарлыы-биле тудуп эрткен найырал. Моңге шагның найыралы.

Совет-венгр найырал Нинтилелиниң баштаар чериниң даргазы ССРЭ-нин Эртемнер академиязының ораалакчы президентизи **П. Н. Федосеев** венгр партия-чазак төлээлериниң кежигүннериге, бистиң улуг оныктерниң, венгр болгаш совет улустарының аксы-дунма каны ажылдажылгазының могаг чок талалакчызы эш Кадарга нинтилелдиң, совет эртемденнериниң мурнунда байыр чедирген.

Улустарның найыралы — интернационализмниң боттаныышкыны. ол дээрге марксизм-ленинизмниң идеяларының амыдыралга чайгылыш чок боттаныышкыны-дыр деп, оратор медеглээн. Совет кижилер интернационализмниң принциптерин чайгылыш чокка боттандырып турар дугайын амгы үеним хөгжүлдезинин бүгү төөгүзү, социалистиг революциянын болгаш национал-хосталгалыг шимчээшкиниин төөгүзү чугаалап турар. Совет-венгр найырал ыың Нинтидели—ол дээрге башкаланчак организация эвес, совет улустуң хөй талалыг интернационалчы харылзаларының база бир звенозу болур дээрэки П. Н. Федосеев демделээн. Совет-венгр найырал ыың Нинтидели—ол дээрге башкаланчак организация эвес, совет улустуң хөй талалыг интернационалчы харылзаларының база бир звенозу болур дээрэки П. Н. Федосеев демделээн. Совет-венгр найырал ыың Нинтидели—ол дээрге башкаланчак организация эвес, совет улустуң хөй талалыг интернационалчы харылзаларының база бир звенозу болур дээрэки П. Н. Федосеев демделээн. Эргим эш Янош Кадар! Бистиң изиг байырывысты болгаш социализм тургузуушкунунга чаа-чаа чедиишкиниерни чүректин ханызындан мүзээшкиниериниң венгр аныяктарга болгаш бүгү венгр улуска дамчыдырын Силерден дилеп тур бис!

Кажан СЭКП Төп Комитединиң Бирги секретары, ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы **Н. С. Хрущев** ында ирге үнүп кээрге, залга йөрээлдер салыышкыны дыңмиреп үнген.

Венгрияның социалистиг ажылчын партиязының Төп Комитединиң бирги секретары, Венгр революстуг ажылчын-тараачын чазактың даргазы **Янош Кадарның** байыр чедирген чугаазын диниттиг алыш часкаашкыны-биле уткаан.

Митинг онза сорук киришкининиң байдалынга эрткен. Кремльниң съездилер Ордузунуң ажок улуг делгем залынга диниттиг алыш часкаашкыны чаңгыланып, моңге болгаш бүзүлбас совет-венгр найыралга алдар болдурган йөрээлер салыышкыны дыңналып турган.

(СЭТА).

ЭШ Н. С. ХРУЩЕВТУҢ ЧУГААЗЫ

Эргим эш, Янош Кадар!

Бистиң хүндүлүг венгр аалчыларывыс!

Эргим эштер, оныктер!

Бистиң венгр оныктериниске аксы-дунманың сагыш-сеткилин, ханы хүндүткелди илередир дээш, бистер бөгүн бо залда чыглып келдивис. Кажан венгр төлээлер Москваның черинге кирип келирге: «Биске, Совет Эвилелинге, бажыныарга ышкаш болунар» деп венгр оныктериниске чугаалаан бис. Бистиң улузувустуң чаңчылын ёзугаар алырга, ол дээрге венгр оныктер бистиң чурттувусту шимчээшкинде, коммунизмни тургузары дээш демиселде турар кылдыр көрзүн, олар бистиң экономиктиг, социал, культурлуг чедиишкиннеривис-биле танышсын деп күзээнивис ол болган.

«Бистиинге бажыныарга ышкаш болунар» деп венгр оныктериниске чугаалаарывыста, бистер оон-биле бүгү венгр улуска, социализмниң болгаш коммунизмниң тиилелгези дээш демиселге бистиң дунмавыска болгаш эживиске хамаарыштыр бодувустуң онза сагыш-сеткилиивисти илередир бодаанывыс ол.

Венгрияның партия-чазак төлээлерин хүлээп ап тура, бот-боду-биле таныжар чорук, бистиң партияларывысты болгаш улустарывысты байыдып турар, бот-бодунуң дуржулгазы бистиң күштеривисти хей катап көвүдедип турар дээрзин билгеш, совет кижилер венгр төлээлериниң мурнунга цехтерниң, колхоздарның, совхоздарның, эртем болгаш культура албан черлериниң эжиктерин делгеми-биле ажыдып бергеннер.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының, Совет чазактың болгаш бүгү совет улустуң өөрүшээзинден чүректин шынчызындан, бүгү сагыш-сеткилдиң ханызындан Венгр Улус Республиканың партия-чазак төлээлериниге база катап байыр чедирерин меңээ чөпшээреп көрүнер.

Төлээлериниң баштыны Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының бирги секретары, Венгрияның ажылчын-тараачын революстуг чазаанының даргазы, венгр улустуң шынчы оглу, партияның болгаш күрүненин шылгарангай ажыдакчызы, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкиниин көскү ажылдакчызы, Совет Эвилелиниң улуг өөрүшү эш Янош Кадарга байыр чедирери менээ улуг өөрүшкүлүг-дүр!

Төлээлериниң бүгү кежигүннеринге, венгр улустуң төлептиг төлээлекчилеринге, бистиң улуг оныктеривиске — ВСАП ТК-ниң политбюро кежигүнү, секретары эш Бела Бискуга, ВСАП-нин политбюрозунуң кежигүннери, Венгрияның Ажылчын-тараачын революстуг чазаанының Министрлер Чөвүлелиниң даргазының оралакчылары эштер Лайош Фехергe болгаш Йене Фокага, ВСАП-нин политбюрозунуң кежигүнү, партияның Будапешт хооркомунуң бирги секретары эш Шандор Гашпарга, партияның Сабольч-Сатмарск обкомунуң бирги секретары эш Андраш Бенкеге, Венгр Улус Республиканың даштыкы херектер министри эш Янош Петерге, Венгр Улус Республиканың Совет Эвилелинде онза болгаш бүрүн эргелиг элчини эш Йожеф Сипкуга болгаш бистиң өске-даа венгр оныктеривиске сагыш-сеткилдиң шынчызындан байыр чедирип тур мен.

Силерниң күүрүнер-биле Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязынга баштаткан венгр коммунистерниң алдарлыг отрядынга, Ада-чурттуң улусчу фронтузунга, социализмни чедиишкиннииг тургузуп турар, тайбынга ынакшылдыг, талантылыг бүгү венгр улуска байыр чедирип тур бис, эргим эштер!

Совет кижилер аксы-дунма венгр улустуң тайбын, социализм болгаш коммунизм дээш демиселге боттарының шынчы оныңу деп көрүп турар. Ынчангаш совет улус венгр улустуң төлээлекчилерин бүгү черлерге ындыг улуг совуургал-биле, кичээнгей-биле, ханы найыралдың сагыш-сеткили-биле уткуп ап турганнар.

Бистиң бөгүнгү ужуражыышкынывыс бо залдың ханалары-биле кызыгаардаттынып калбас. Амгы үеним техниказы—радио болгаш телевидение бистиң ужуражыышкынывыстың хемчээлин калбартыр арганы берип турар-дыр. Ынчангаш бо ужуражыышкында миллион-миллион совет болгаш венгр ажылчы чоннар киржип турар деп бүрүн барымдаа-биле чугаалап болур-дур. Бистиң ужуражыышкынывыс нинти улуг эчис сорулгаже кады чоруп орар бистиң чурттарывыстың улустарының алыс интернационалчы апсеткил каттыштырылгазын, бот-бодунуң найыралының сагыш-сеткилин бүгү делегейниң мурнунга коргуун турар-дыр!

Венгрияның партия-чазак төлээлериниң Совет Эвилелинде келгени — ол дээрге социалистиг Венгрияның удуртукчуларының кылганы, найыралдың болгаш аксы-дунма ёзунуң ийиги аян-чоруу болур-дур. Венгрияның партия-чазак төлээлери баштайгы удаада, делегейниң болгаш пштикиниң реакциязының күш-ажылы-биле ордаржыдып шыдазын дээш социализмниң чаалап алышкыннарын көвүдедип, капиталимниң кинчилерин кезээ мөңгеде чылча шаап каан улус кандыг чедиишкиннерни чедип ап болурун көргүзүүн дээш кылган бис.

Бистиң алдарлыг Чепсектиг Күштеривисте шериг кижилерде эки чанчыл бар — дайынчыларны олар тулчуушкунга чалланмазын дээш, кандыг-даа үеде, бир эвес Төрээн чурт ону негеп келзе, дайынчы улустуң аас-кежин дээш, социализмниң улуг херээнин тиилелгези дээш чүү-даа бодавайын амы-тынын бээр кылдыр ындыг ёзуга кижизидип турар. Ынчалза-даа чогум-на харын улустуң аас-кежин дээш, оон улуг херээнин тиилелгези — социализмниң, коммунизмниң тиилелгелери дээш амы-тынын бээр.

Ындыг болза-даа бажан революциянь боттандырган улус делегейниң термоядролуг дайыны апаар дайыныы эгелээр, ол дайынга өлген милли-он-миллион кижилерниң мага-бодунга буступ дүшкен делегейге эң тенектелген нинтилелди тургузар төлээде ындыг дайынны өөскүдүп үндүрер ужурлуг деп чугаалажырга — ону билип алыры болдунмас-тыр, эштер! Ынчаарга ындыг дайынның соонда ол «чечектелген оранга» кым артар чүвел? Ындыг бадыткаашкыннарга чөпшээрежин шыдавас бис.

Бир эвес бүгү бар ракета-ядролуг зарядтарны чазыдырар болза дириг арткан кижилер кандыг байдалга турары — олар өлүүлерге аддарган болур. болбазы билдинмес болур ындыг хорааналашкынның болу берген турары ол бадыткаашкыннарның авторларынга билдингир эвес деп бе? Чөрле ынчаш айтырыг шак ынчаар тургустунуп турар-дыр, эштер! Социализмниң тиилелгезин дайын-биле холбаштырып турар кижилерге оон-биле кажан-даа чөпшээрежин шыдавас бис деп чугаалап турар бис.

Кажан бистиң чуртувуска Октябрь революциязы болганганда, Советтерниң эрге-чагыргазы тургустунганда В. И. Ленининг саналын ёзугаар Совет Россияга армияны дужурет турган. Биске бүгү-ниитининг өөредилгезин чоруткан турган. Кажан дайынаныяк Совет күрүнеге дайынны дегеп келгенде, чүгле ынчаарда армияны тургузуп эгелээн бис. Революциянын чаалап алышкыннарын, Советтерниң аныяк республиказын — ажылчыннарның болгаш тараачынарның делегейде баштайгы күрүнезин камгалап адыр төлээде боо-чепсек херектиг апарган. А кижилер ол чепсекти шингээдип алыр төлээде, армияны тургузар ужурлуг турган. Ынчангаш ындыг армияны Совет Россиянын революсчу улузу тургускан-дыр.

Ам империалистер дидиминнин турар, ынчалза-даа олар сес кырынга дидиминнин турар, а херек кырында өзүп база быжыглап турар социализмниң делегейинин мурнунга көргүп сүрлеп турарлар.

Социализмниң, коммунизмниң тиилээринге делегей дайыны херектиг бе, ынчаш? Дайынны бодап турар кижилер, социализмниң тиилээринге делегей дайыны херек дээр чүвени санап турар кижилер ындыг турушту дидимнинден эвес, а ажылчын ангының күжүнге, социализмниң күжүнге бүзүревес чоруунган эзелеп турар-дыр. Эрге-чагырга улустуң холунда турар чурттуң тайбын кожахелбээ догуннаашкыныының байдалдарында капитализмни экономиктиг, эртем болгаш культурлуг фронтуга тиилеп болдурунга, социалистиг чурттарның экономиктиг күчүзүнге, олардың чепсектиг күштеринге даянмышаан, империалистерни сүрлээшкинге тудуп, делегей дайыны өөскүдүп үндүрер арганы оларга бербейн барып болдурунга ол кижилер бүзүревейн турар ышкаш-тыр.

Империализмниң онза бүдүштери бар болган ужурунда тайбынны камгалап алыры болдунмас деп, ол эштер чугаалап турарлар. Империализмниң араатанзыг бүдүжү өскерилбээн болгаш өскерилип-даа шыдавас дээр болза, ол ырыынай шын. Бис бо бүгүнү чугаалап турар бис, шыны-биле чугаалап турар бис. Ындыг болзада империалистиг чурттарның политиказының база кижилер тодарадып турар-ла болгай, эштер. Ол кижилерде база мээнин хаараа бар, мээзи бар. Оларның мээлиг шариктери кандыг угланышкын-биле дескинип турары — ол өске айтырыг-дыр. Бис — коммунистер бис, ынчангаш бистең бодалдарның чаңгыс угланышкыны бар, а империалистер удурланышкак угланышкын-биле бөлүп турарлар. Ынчалза-даа бир эвес бүгү-ле чүвени олардан манап болур ужурлуг тенек аарыларны санавас болза, херек кырында боттуг чүүлдерни, делегей күштеринин өскерилген денизиүүрүн, тайбын болгаш социализм дээш туржуп турар күштерниң өскенин империалистер барымдаалап көөр ужурга таваржып турар.

Бир эвес чамдык эштериниң логиказын эдерер чүве болза, империализм-биле черле ынчаш кандыг-даа харылзаа кылган херээ чок апаардыр-ла. Йиет, бир эвес бүгү кижилер коммунистиг угланышкын-биле хөделип, бодап турган чүве болза, ынчаарда удурланышкак ангылар база чок турар ийик, ынчангаш коммунизм чер болганга тиилеэн турар ийик. Ынчалза-даа ийи система — социалистиг болгаш капиталистиг система амыдында бар болгай, система бүрүзү боду политиказыг, бодунуң угланышкынныг-дыр, ынчангаш ийи системаларның туруп турарының фактызын тоол көрбейн барып болбас бис. Ол ийи системаның аразында демисел чоруп турар, ол дээрге дириг турар бе, азы өлүр бе дээш демисел-дир. Ынчаарга коммунистер бистер, ол демиселге эң-не эвээш чидиргилерниг кылдыр тиилээрин күзеп турар бис. ынчаарга бистиң тиилээриниске кандыг-даа чиргинниг чок. Ындыг болган төлээде, бистер тиилелгени, коммунизмниң тиилелгелери дээш амы-тынын бээр.

Ындыг болза-даа бажан революциянь боттандырган улус делегейниң термоядролуг дайыны апаар дайыныы эгелээр, ол дайынга өлген милли-он-миллион кижилерниң мага-бодунга буступ дүшкен делегейге эң тенектелген нинтилелди тургузар төлээде ындыг дайынны өөскүдүп үндүрер ужурлуг деп чугаалажырга — ону билип алыры болдунмас-тыр, эштер! Ынчаарга ындыг дайынның соонда ол «чечектелген оранга» кым артар чүвел? Ындыг бадыткаашкыннарга чөпшээрежин шыдавас бис.

Бир эвес бүгү бар ракета-ядролуг зарядтарны чазыдырар болза дириг арткан кижилер кандыг байдалга турары — олар өлүүлерге аддарган болур. болбазы билдинмес болур ындыг хорааналашкынның болу берген турары ол бадыткаашкыннарның авторларынга билдингир эвес деп бе? Чөрле ынчаш айтырыг шак ынчаар тургустунуп турар-дыр, эштер! Социализмниң тиилелгезин дайын-биле холбаштырып турар кижилерге оон-биле кажан-даа чөпшээрежин шыдавас бис деп чугаалап турар бис.

Кажан бистиң чуртувуска Октябрь революциязы болганганда, Советтерниң эрге-чагыргазы тургустунганда В. И. Ленининг саналын ёзугаар Совет Россияга армияны дужурет турган. Биске бүгү-ниитининг өөредилгезин чоруткан турган. Кажан дайынаныяк Совет күрүнеге дайынны дегеп келгенде, чүгле ынчаарда армияны тургузуп эгелээн бис. Революциянын чаалап алышкыннарын, Советтерниң аныяк республиказын — ажылчыннарның болгаш тараачынарның делегейде баштайгы күрүнезин камгалап адыр төлээде боо-чепсек херектиг апарган. А кижилер ол чепсекти шингээдип алыр төлээде, армияны тургузар ужурлуг турган. Ынчангаш ындыг армияны Совет Россиянын революсчу улузу тургускан-дыр.

Ам империалистер дидиминнин турар, ынчалза-даа олар сес кырынга дидиминнин турар, а херек кырында өзүп база быжыглап турар социализмниң делегейинин мурнунга көргүп сүрлеп турарлар.

Социализмниң, коммунизмниң тиилээринге делегей дайыны херектиг бе, ынчаш? Дайынны бодап турар кижилер, социализмниң тиилээринге делегей дайыны херек дээр чүвени санап турар кижилер ындыг турушту дидимнинден эвес, а ажылчын ангының күжүнге, социализмниң күжүнге бүзүревес чоруунган эзелеп турар-дыр. Эрге-чагырга улустуң холунда турар чурттуң тайбын кожахелбээ догуннаашкыныының байдалдарында капитализмни экономиктиг, эртем болгаш культурлуг фронтуга тиилеп болдурунга, социалистиг чурттарның экономиктиг күчүзүнге, олардың чепсектиг күштеринге даянмышаан, империалистерни сүрлээшкинге тудуп, делегей дайыны өөскүдүп үндүрер арганы оларга бербейн барып болдурунга ол кижилер бүзүревейн турар ышкаш-тыр.

Империализмниң онза бүдүштери бар болган ужурунда тайбынны камгалап алыры болдунмас деп, ол эштер чугаалап турарлар. Империализмниң араатанзыг бүдүжү өскерилбээн болгаш өскерилип-даа шыдавас дээр болза, ол ырыынай шын. Бис бо бүгүнү чугаалап турар бис, шыны-биле чугаалап турар бис. Ындыг болзада империалистиг чурттарның политиказының база кижилер тодарадып турар-ла болгай, эштер. Ол кижилерде база мээнин хаараа бар, мээзи бар. Оларның мээлиг шариктери кандыг угланышкын-биле дескинип турары — ол өске айтырыг-дыр. Бис — коммунистер бис, ынчангаш бистең бодалдарның чаңгыс угланышкыны бар, а империалистер удурланышкак угланышкын-биле бөлүп турарлар. Ынчалза-даа бир эвес бүгү-ле чүвени олардан манап болур ужурлуг тенек аарыларны санавас болза, херек кырында боттуг чүүлдерни, делегей күштеринин өскерилген денизиүүрүн, тайбын болгаш социализм дээш туржуп турар күштерниң өскенин империалистер барымдаалап көөр ужурга таваржып турар.

Бир эвес чамдык эштериниң логиказын эдерер чүве болза, империализм-биле черле ынчаш кандыг-даа харылзаа кылган херээ чок апаардыр-ла. Йиет, бир эвес бүгү кижилер коммунистиг угланышкын-биле хөделип, бодап турган чүве болза, ынчаарда удурланышкак ангылар база чок турар ийик, ынчангаш коммунизм чер болганга тиилеэн турар ийик. Ынчалза-даа ийи система — социалистиг болгаш капиталистиг система амыдында бар болгай, система бүрүзү боду политиказыг, бодунуң угланышкынныг-дыр, ынчангаш ийи системаларның туруп турарының фактызын тоол көрбейн барып болбас бис. Ол ийи системаның аразында демисел чоруп турар, ол дээрге дириг турар бе, азы өлүр бе дээш демисел-дир. Ынчаарга коммунистер бистер, ол демиселге эң-не эвээш чидиргилерниг кылдыр тиилээрин күзеп турар бис. ынчаарга бистиң тиилээриниске кандыг-даа чиргинниг чок. Ындыг болган төлээде, бистер тиилелгени, коммунизмниң тиилелгелери дээш амы-тынын бээр.

Ындыг болза-даа бажан революциянь боттандырган улус делегейниң термоядролуг дайыны апаар дайыныы эгелээр, ол дайынга өлген милли-он-миллион кижилерниң мага-бодунга буступ дүшкен делегейге эң тенектелген нинтилелди тургузар төлээде ындыг дайынны өөскүдүп үндүрер ужурлуг деп чугаалажырга — ону билип алыры болдунмас-тыр, эштер! Ынчаарга ындыг дайынның соонда ол «чечектелген оранга» кым артар чүвел? Ындыг бадыткаашкыннарга чөпшээрежин шыдавас бис.

Бир эвес бүгү бар ракета-ядролуг зарядтарны чазыдырар болза дириг арткан кижилер кандыг байдалга турары — олар өлүүлерге аддарган болур. болбазы билдинмес болур ындыг хорааналашкынның болу берген турары ол бадыткаашкыннарның авторларынга билдингир эвес деп бе? Чөрле ынчаш айтырыг шак ынчаар тургустунуп турар-дыр, эштер! Социализмниң тиилелгезин дайын-биле холбаштырып турар кижилерге оон-биле кажан-даа чөпшээрежин шыдавас бис деп чугаалап турар бис.

Кажан бистиң чуртувуска Октябрь революциязы болганганда, Советтерниң эрге-чагыргазы тургустунганда В. И. Ленининг саналын ёзугаар Совет Россияга армияны дужурет турган. Биске бүгү-ниитининг өөредилгезин чоруткан турган. Кажан дайынаныяк Совет күрүнеге дайынны дегеп келгенде, чүгле ынчаарда армияны тургузуп эгелээн бис. Революциянын чаалап алышкыннарын, Советтерниң аныяк республиказын — ажылчыннарның болгаш тараачынарның делегейде баштайгы күрүнезин камгалап адыр төлээде боо-чепсек херектиг апарган. А кижилер ол чепсекти шингээдип алыр төлээде, армияны тургузар ужурлуг турган. Ынчангаш ындыг армияны Совет Россиянын революсчу улузу тургускан-дыр.

Ам империалистер дидиминнин турар, ынчалза-даа олар сес кырынга дидиминнин турар, а херек кырында өзүп база быжыглап турар социализмниң делегейинин мурнунга көргүп сүрлеп турарлар.

Социализмниң, коммунизмниң тиилээринге делегей дайыны херектиг бе, ынчаш? Дайынны бодап турар кижилер, социализмниң тиилээринге делегей дайыны херек дээр чүвени санап турар кижилер ындыг турушту дидимнинден эвес, а ажылчын ангының күжүнге, социализмниң күжүнге бүзүревес чоруунган эзелеп турар-дыр. Эрге-чагырга улустуң холунда турар чурттуң тайбын кожахелбээ догуннаашкыныының байдалдарында капитализмни экономиктиг, эртем болгаш культурлуг фронтуга тиилеп болдурунга, социалистиг чурттарның экономиктиг күчүзүнге, олардың чепсектиг күштеринге даянмышаан, империалистерни сүрлээшкинге тудуп, делегей дайыны өөскүдүп үндүрер арганы оларга бербейн барып болдурунга ол кижилер бүзүревейн турар ышкаш-тыр.

Ындыг болган төлээде, экономика талазы-биле, бүгү кижилерниң амыдырал дээштиң бедиирелге капиталистиг чурттарны ажып эртер дээш, бодувустуң экономикавысты хөгжүдери биске херек-тир. А ону канчап чедип алырыл ынчаш? Дайын-биле бе? чок! Дайын чүгле чаа өдүү-чидимни болгаш үргедээшкиннерни таварыштырар. Ону чүгле күш-ажыл-биле, социализмниң болгаш коммунизмниң тургузуушкынуун оруу-биле, бистиң бүрүнгаар шимчээриниси хандырып турар социалистиг тургузуунуң улуг артык күштүг чоруктарын ажыглап турган чедип ап болур. Социализмниң ол улуг артык күштүг чоруктарын чүгле мергежилдиг ажыглаар херек, эштер.

Социалистиг чурттар капитализмниң эң-не сайзырангай чурттарын экономика талазы-биле-даа ажып эртер бээринде үеш ырак эвес. Совет кижи капитализмниң чурттарында кижилерге бодаарга, материалдыг кежиктерни хөйнү алыр апаар. Моральдыг болгаш культуралыг кежиктер дугайын чугаалаар-даа чүү боор, бо талазы-биле совет кижилер ам безин капитализмниң бүгү делегейин ажып турар.

Ам бистер шериг күжүнүң талазы-биле империалистерни ажып эртекен бис. Бир эвес олар бисче халдаш, делегейниң чаа дайынын кыпсып үндүрер болза, олар боттары ол дайынның одунга өртенип калырын бистиң дайзынарывыс билип турар.

Социалистиг система капиталистиг системадан бодунуң артык күштүг чоруктарын экономиктиг хөгжүдениң темпилериниге көргүскен. Сан талазы шынар талалынче шилчээн турары, чоннуң кижи санынга онаашпыр продукция бүдүрериниң талазы-биле капиталистиг күрүнелерни ажарын чедип алыры биске херек, ынчан амыдыралды

ЭШ Н. С. ХРУЩЕВТУҢ ЧУГААЗЫ

(Уланчызы. Эгези 1-ги эрыңда).

Партияның кайгамчык улуг организакчы болгаш политик-кижизидилгелиг ажылы Венгрияның улус массаларының бузулбас чаңгыс эвин хандырган. Венгр ажылчыннар, тараачыннар болгаш интеллигенция боттарының партиязын долгандыр улам сырый каттышкан болгаш социалистиг тургузуушкунга эң идепкейлиг киржип турарлар.

Бо чылдарның дургузунда Венгр Улус Республиканың делегейге атлдары өскен, ооң даштыкы политиктиг туруштары болгаш делегей айтырыгларын шиитпирлээринге салдары быжыккан. 1960 чылда Нью-Йоркче Каттышкан Нацииалар Организациязының Бол Ассамблеязының сессиязынга эң Кадар биле кады чораанывысты сактып тур мен. КНО-ның индириидең делегейиниң чүс күрүнелериниң төлөөлекчилериниң мурнунга венгр улустуң өмүүзәзиидең эң Кадар венгр айтырыгны дээр айтырыгны өнчүк-чөңгээлиг соруглаарбиле өскүдүп үндүрген кижилерге үелеттиг ойтур шавышкынны берген. Венгр улустуң тускайлаар, делегей херектеринге ооң чүве чугаалаар эргелерии казыыр дээн империалистерниң орландажышкыннары бүрүү-биле буурап дүшкен.

Хоорайда болгаш кодээде социалистиг бүдүрүлге харылзаалдының түлүлүнга чедир тиилээни, экономиканың болгаш культураның хөгжүдезинде улуг чедишкиннер болза, Венгрияга социализмниң үндезиннери тургустуунан болгаш чаа төөгүлүг үе—социалистиг нииитиелдиң тургузарын бүрүн доозарының үези эгелээн дугайын байырлалдыы-биле медегээр арганы әрткен чылдың ноябрьда болган Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының VIII съездизинге берген. Бо болза венгр улустуң шылгарангай тиилелгези-дир, эштер, ол тиилелге совет кижизерни, чаа социалистиг Венгрияның бүгү өнүүктерин өөртүп турар.

Делегейниң коммунистиг шимчээшкинииның эрге-ажыктарынга хамаарыштыр ап көөрге, венгр улустуң бо тиилелгези кижи төрелгетенниң депшилгези болгаш аас-кежии дээш, бүгү чер бембүрээнге социализмниң болгаш коммунизмниң тиилелгези дээш демиселге ооң кайгамчык интернационалчы салыышкыны болур.

Бо кайгамчык тиилелге-биле холбаштыр бистиң венгр аалчыларывыска, Венгрияның бүгү күш-ажылчы улузунга Совет Эвилелиниң бүгү ажылчы чоннарының мурнундан байыр чедирерин чөпшээреп көрүнер, эштер!

Эштер! Совет болгаш венгр улустары, бистиң партияларывыстың аку-дүмаанын болгаш найыралдың харылзаалары каттыштырып турар. Бистиң улустарывыстың идеалдары ниити, оруу чаңгыс, эчис соруглазы чаңгыс—коммунистиг ниитилелди тургузары болур.

Бистиң чурттарывыстың күш-ажылчы кижилерин шагдан бээрги найыралы каттыштырып турар.

Делегейниң бирги дайынының сөөлгү чылдарын ам сактып тур мен. Ынчаарда мен Донбасска ажылдап турган мен, ол үеде ооң шахталарына венгр ажылчыннар—тутуп турган шериглер ажыдап турган чүве. Олар туттурган шериглер турзажок, ажылчыннар оларга хамаарыштыр шовинисчи, националисчи сагыш-сеткилдерни илергейдевейн турганын чугаалаар херек. Россияның, Германияның, Венгрияның болган өске-дээ чурттарның улустарын бакташтырар дээш реакциялыг пропаганда бүгү-ле чүүлдерни кылган турзажок, ажылчын кижиниң аңгы талазы-биле будуш-шынары тиилеп үнген.

Империалистиг дайынны чүнү дээш, кимниң эрге-ажыктары дээш чорудун турарын ажылчыннар билип турган. Фронтуга ол билиишкин болза, дайындажып турган күрүнелериниң солдаттарының аку-дүмаа найыралдажышкынындан илереп турган. Венгр, орус болгаш украин ажылчыннар шаңтөржү күш-ажылдың аар-бергезин бир дөмей көрүп турганы-биле шахтага аку-дүмаалышкы моорктүн сагыш-сеткилин ашхүүзүнүң харылзаазынга илереп турган. Бир венгер эш Донбасстан чанып, бистиң-биле чарлып тура, мынчаар чугаалааның сактып тур мен:—Алышкылар ышкаш бот-боттарывыстың аравыска аргыжып болурувус шак мынаг үе келир. Бистиң кайгамчык Венгривысты көөр силер, бистиң чиимистеривисти амзап көөр силер.

Ынчаарда ол ажылчынга венгр чиимистер төрээн черин көргүзүп турган ышкаш-тыр.

Бистиң чурттарывыстың улустарының найыралының дугайында ол венгр эштиң алыс күзели, милллион-миллион ажылчыннарның болгаш тараачыннарның алыс күзели кайгамчык боттуг чүүл апарган дээн ам чугаалап болур бис. Бистиң улустарывыс социалистиг болгаш коммунистиг тургузуушкунуң ниитн оруу-биле бар чоруур, бис шынаала алыкылар ышкаш бот-боттарывыска аалдажып чоруп турар болгаш бис. Бо улуг аку-дүмалыкты ёзулуг ашхүүзүнүң үүлеин бүдүрер талазы-биле социалистиг чурттарның улустарынга дузалап турар!

Марксисчилерге-ледиң чилерге улустарның найыралы болдуңун уткашынары-биле онза байлак билиишкин болуп турар. Ол найыралдың үндезиннери болза, совет болгаш венгр улустарның аддарлыг революсчу чаңчылдары болур.

Венгр Улус Республиканың партия-чалык төлөөлеринге чүректиң хынызындан, аку-дүмаа ёзулуң байырын чедирбишаан, бис марксисчи-ленинчи өөредигиниң тиилелгези дээш, социализмниң болгаш коммунизмниң тиилелгези дээш кады демиселдиң төөгүзү бистиң чурттарывыстың улустарын, Совет Эвилелиниң болгаш Венгрияның коммунистерин каттыштырып турар деп чүвени билип турар бис. Октябрьның социалистиг Улуг революциязы тиилээн соонда, удаваанда—1919 чылдың мартта, коммунистерге баштаткан венгр ажылчыннар Совет эрге-чагырга тиилээн дээрзин чарлаан ол төөгүлүг фактыны совет кижилер сактып чоруурлар. Хаматы дайынның болгаш даштыка интервенцияның чылдарында Совет эрге-чагырганы камгалаар талазы-биле бистиң чуртувустуң ажылчын ацгызынга дузалап турган венгр эки-турачыларның эрес-маадырлыг чоруун совет кижилер ыдыктыы-биле тураскаап чоруурлар.

Владимир Ильич Ленин Венгрияның революсчу ажылчыннарынга болгаш коммунистерниге изиг байырны каш удаа чедирип келген. Коммунистерниң үдуртулгазы-биле венгр ажылчыннарның демиселиниң делегейге аажок улуг үжүр-дузазын ол айтып турган. 1919 чылдың апрельде чугааларының бирээзинге Владимир Ильичиниң чугаалааны болза:

«...Совет шимчээшкин бүгү чурттарда өзүп турар, кажан ынчангаш бис чүгле бодувус дээш эвес а бүгү делегейге Совет эрге-чагырга дээш демисежип турар бис, мында кызыл шеригжилер чүгле аштаан эштери дээш эвес, а бүгү делегейге Совет эрге-чагырганың тиилелгези дээш демисежип турар деп чугаалап турар чүүлувустуң венгр революция көргүскен,—бо болза чүгле чаңгыс удаанның баш удур көрүшкүну болгаш аазаашкыны эвес, а ол эң-не дириг, шүүт боттуг чүүл болурун Венгрияның үлегер-чижээ көргүскен».

Венгр революцияның дугайында ленинчи бодалдарны сагындырарын күзээн ийик мен. Ленинниң чугаалап турганы болза, Венгрияга революция анаа эвес байдал-биле боттанган. Венгр бүржуаз чазак боду дүшкен, Венгр чөпшээреженчилер—меньшевиктер болгаш эсерлер болза, дээре венгр коммунистерниң бирээзи, венгр эш Бела Куннуң олурганы кара бажынче баар ужурлуг деп чүвени билгеннер. Олар кара бажынга келгеш, Бела Куннга мынчаар чугааланнар: «Силер эрге-чагырганы холга алыр апаар-дыр силер!» Чаа чазак тургустунган. Владимир Ильичиниң демиселеп турганы болза: «Эш Бела Кун—Россияга большевизминиң практиктиг оруун бүрүн эрткен бистиң эживис болган коммунист, кажан мен ооң-биле радио дамчыштыр чугаалажырынга ол мынчаар чугаалаан: «Чазакта хөй нуруузу менде чок-тур, ынчалза-даа тиилелгени чедип алыр мен, чүге дээрге массалар мээң таламда, Советтерниң съездизиниң база чыыдырар деп турар». Бо—бүгү делегейге төөгүлүг эргилде.

Венгрияга революция дээш, Совет эрге-чагырга дээш Венгрияның революсчу ажылчыннарының болгаш венгр коммунистерниң демиселиниң ужур-дузазын Ленин ынчаар үнелеп көрген-дир. Венгр ажылчын ангының, венгр коммунистерниң демиселиниң чижээн алгаш, Ленин Венгрияга ол демисел бисте Россияныңдан өске орук-биле чоруп турган деп демдеглээн. Венгрияга Совет эрге-чагырганың чарлазары чепсектиг тура халыышкын чокка боттанганын Ленин улуу-биле үнелеп көрүп турган, ол болза ажылчын ангының хөлүнга эрге-чагырганың тайбың шилчийириниң үлегер-чижээ болган. Кижилер дуржулгадан өөренир деп, Ленин чугаалап турган. Ленинниң демдеглеп турганы болза, Совет эрге-чагырганың шынаг чоруун сөстербиле көргүзүп болбас, чаңгыс Россияның үлегер-чижээ бүгү делегейниң ажылчыннарынга биддингир эвес болган, олар Россияда Совет бар деп чүвени билгеннер,—олар шуптузу Совет дээш, ынчалза-даа ханныг демиселдиң коргунчуг чүүлдери оларны сезиндирип турган. Венгрияның үлегер-чижээ пролетарлы массаларга, европейжи пролетариатка болгаш ажылчын-тараачыннарга шиитпирлиг чүүл болур деп, Владимир Ильич демдеглеп турган.

Чугаазын дооспушаан, Владимир Ильич бодунуң бодалын дараазында сөстер-биле коичуг чечен илергейлээн:

«Уруглар өскен-дир, уруглар улуг кижилер апарган-дыр, ам өлүп болур» деп кырган кижилериниң чугаалажырын бис чижек кылдыр сактып турар бис. Моон-биле кады Ленинниң демдеглеп турганы болза, бис өлүрүн бодавайн турар бис, тиилелгеже бар чоруур бис, ынчалза-даа ам безин Совет эрге-чагырга бар Венгрия ышкаш, бичии уругну көргенивисте бис бодувустуң херээвисти ам безин чүгле орус эвес, харын бүгү делегей хемчээлинге кыларын бис, мынчангаш бүрүн тиилелгени чедип алыр төлөөде, орус болгаш венгр республикаларга немешкен турарын даап, бүгү-ле халаптыг бергелерни ажып эртер бис деп чугаалап турар бис—мынчангаш ооң—делегейниң Совет республиказының канчаар улам немежирин көөр бис».

1919 чылда венгр ажылчыннар болгаш коммунистер бодунуң революциязының чаалап алышкынынарын, Совет эрге-чагырганы камгалап ап ыыдавайн барган. Делегейниң контрреволюциязы Венгрияга Совет эрге-чагырганы бөөй туткан, ону ажылчыннарның ханынга дүлеп. Хамааты дайынның болгаш даштыны интервенцияның оттуг дээрбээнге турган аныяк Совет Россия бодунуң Венгр акы-дүүмаларынга контрреволюстуг ыйышкынны ойтур шавар талазы-биле дузаламчыны ол хүннерде чедирип шыдавайн барган. Ындыг болза-даа делегей империализми венгр ажылчыннарның социализмге бүзүредиин узуткап шыдаваан, венгр коммунистерниң коргуш чок болгаш эрес-маадырлыг чоруун ол сый шаап шыдаваан.

Фашистиг реакциянын аар-берге чылдарын дамчыштыр эртпишаан, Венгрияның коммунистери, ооң ажылчын ацгызы делегейниң ийиги дайынының соолунде улуг тиилелгени чедип алган. Бажан Венгрия гитлерлиг эжелекчилерден хосталган соонда хосталгаже, хамаарышпас чорукче, социализмче орук венгр улустуң муриунга ажыттынган.

Венгрияның ажылчын ацгызы, күш-ажылчы улузу коммунистерниң удуртулгазы-биле социализмни тургузарының оруунче кирген. Венгр Улус Республика социалистиг чурттарының аку-дүмаа өг-бүлезинге кирген. 1956 чылда улусчу эрге-чагырганы боой тудар, Венгрияга капиталистиг ёзу-чурумнарны катап тургузар, венгр революцияга удур кара туразында ханныг шаажылалды катаптаар дээн иштики контрреволюцияның болгаш делегей империализмини венгр ажылчыннарның социализмге бүзүредиин дүшкен. Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске-дээ чурттарның аку-дүмаа улустарының дузаламчызы-биле, Венгрияның улузу революциянын херээн камгалап алган болгаш ам социализмни чедишкинниг тургузуп турар.

Венгрияның, улусчу эрге-чагырга тиилээн өске-дээ чурттарның канчаар хөгжүп турарын көргеш, Ленинниң мындыг сорук кинрикчи сөстерин база катаптаары күзенчигдир: Бис бодувустуң херээвисти ам безин чүгле орустуң эвес, харын база делегейниң хемчээлинге кылган бис деп чугаалап турар бис.

Амгы үеде Совет Эвилели биле Венгр Улус Республиканың арагында эң-не калбак политиктиг, экономиктиг болгаш культурлуг харылзаалар тургустунган болгаш доктаамал хөгжүп турар.

Политика талазы-биле алырга, бистиң партияларывыстың болгаш чазактарывыстың арагында социализмниң делегей системазын, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкинин быжыглаар дээш, нинти дайзын—делегей империализминге удур, тайбың болгаш коммунизм идеяларының тиилелгези дээш демиселге чаңгыс-эпти быжыглаар дээш демиседиң бүгү айтырыгларының талазы-биле үзел-бодалдарның бүрүн дүштүргүлгези туруп турар. Бо бүгү бистиң партияларывыстың болгаш чазактарывыстың ходелишкиннериниң чаңгыс аайын тодарадып, оларның күжүн болгаш салдарын улгаттырып турар.

Венгр партия-чазак төлөөлериниң чоруп турганының үезинде делегей харылзааларының болгаш бистиң чурттарывыстың арагында харылзаалардың ач чугула айтырыгларының талазы-биле санал-онаадарның делгеренгей солчулгазы бистерге болган. Бо удаада бүгү чугаалажып көрген айтырыгларның талазы-биле үзел-бодалдарның болгаш санал-онаадарның бүрүн чаңгыс әви бисте бар болуп турарын демдеглээри өөрүнчүг-дүр.

Бистиң партиявыстың болгаш Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязы венгр болгаш совет улустарның арагында найыралдыг харылзааларны быжыглаар дээш хей чүүлдерни кылып база үре-түңнелдиг ажылдап турар. Венгр болгаш совет улустарның аку-дүмаа найыралы — бистиң партияларывыстың төөгүлүг ачы-хавыязы-дыр деп бүрүн барымдаа-биле бөгүн чугаалап болур бис. Совет Эвилелиниң коммунистери, бүгү совет кижилер бистиң коммунистиг аку-дүмалышкы ёзувус быжыгып база хөгжүп турзун даап бүгү эргежок чугула күженишкиннерни моон-соңгаар-даа кылып апаар.

Совет Эвилели биле Венгр Улус Республиканың арагында экономиктиг кады ажылдажылга улуг калбарышкынны болгаш ханылаашкынны чедип алган. Совет-венгр экономиктиг кады ажылдажылганың хөгжүдезиниң болгаш ужур-дузазының хемчээлдериниң дугайын кандыг-даа сөстерден артык чугаалап турар чамдык чижектер бо-дур.

Сөөлгү 15 чылдарның дургузунда Совет Эвилели биле Венгрияның арагында даштыкы садыг саарылгазы 20 ажыг катап өскен! Бир эвес дайын мурнунда, 1938 чылда Венгрияның даштыкы садыг саарылгазынга ССРЭ-ниң үлүг он хуунуң чүгле бир кезии турган болза, ам Венгрияның улуу-биле өскен бараан саарылгазының үштүң бир кезиминден ажыы бистиң чуртувуска онаажып турар. Венгрия-биле садыг Совет Эвилелиниң база-ла бичии эвес ужур-дузалыг болуп турар. Бистиң даштыкы садыг саарылгавыстың б хуу хирези Венгрияның үлүгнге онаажып турар. Ол дээрге улуг түн-дүр.

Социалистиг чурттарның арагында, ооң иштинде Венгрия биле Совет Эвилелиниң арагында, экономиктиг кады ажылдажылганың чедишкиннинг хөгжүдезиниң чайынначок үлегер-чижээ болза, күрүнелер арагында «Найыралы» деп нефть дамчыдылгазын болгаш «Тайбың» деп чаңгыс аай энергия системазын тургусканы болгур. Электроэнергия солчур чорук чурт бүрүзүнге оп-он миллион рубльдин камналгазын бээр.

Бистиң чурттарывыстың арагында алюминий үлетпүрүн кады хөгжүдер дугайында узун хуусаалыг дугуржулгага эрткен чылдың ноябрьда Москвага ат салган. Ооң аажок улуг үжүр-дузазы болгаш бот-бодунга ажыктыг болур шынары билдингир. Венгриияның бокеиттер чыдар байлак черлерин болгаш Волганың электростанцияларының чимик өртектиг электроэнергиязын дээре ажыглаар арганы ол чорук бээр.

Бистиң чурттарывыстың арагында эртем-техниктиг кады ажылдажылга, бот-боттарының арагында дуржулганы солчуру чедишкинниг хөгжүп турар. Кодээ ажыл-агый будүрүлгезиниң талазы-биле кады ажылдажылганың эки талалыг түңнелдерин күзел ханыышкыны-биле демдеглеп турар бис.

Социалистиг чурттарның арагында бүгү талалыг кады ажылдажылганың амгы байдалдарында делегейге күш-ажылдың социалистиг хуваалдазы болза, коммунизмче бар чоруур чурттарның болгаш улустарның экономиктиг, политиктиг болгаш культурлуг хөгжүдезиниң амыдыралчы чугула хереглегдери-биле болдунган дээрзин бистиң партиявыс санап турар. Бүрүн түскай догуннаашкынга, дең эргеге болгаш ботбодунга ажыктыг болур чорукка үндезилеттинген ол кады ажылдажылганың бедик болгаш чаагай принциптери эң планныг болгаш дүрген хөгжүдени улустарга хандырып турар.

Чааскаан социализмни тургузары кайы хире берге болурун совет улус билир. Социалистиг революцияның чөленгиижин үзуткаар даап болдунар-ла чүүлдерни кылып турган, калчаараан дайзыннарга бүзээлеттирбишаан, барык 30 чылдарда социализмче орукту үндүрүп келген бис. Ам байдалдар өске болган. Ам кижи төрелгеттенниң үштүң бир кезии социализминиң болгаш коммунизмниң оруунче кирген. Ооң ужурунда бир эвес социалистиг чурттарның улустары социалистиг системаның хемчээлдеринде кады ажылдажылганың таарымчалыг арганарын болгаш ажыктыг чүүлдерин ажыглавас болза, элдептиг чүве болур ийик.

Эштер! Социалистиг тургузуушкунда венгр ажылчы чоннарның чедишкиннери — ол дээрге Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының, эш Янош Кадарга баштаткан ооң Төп Комитединиң маркемсчи-ленинчи политиказының түңнели-дир. Ол болза кижиге чүдүүр чоруктуң үезинниң хоралыг үржүктарын чайгылыш чокка болгаш шиитпирлиг ажып эртиениниң түңнели, партияның болгаш чурттуң амыдыралынга ленинчи нормаларны катап тургусканының түңнели-дир.

Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының политиказын боттандырарынга Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XX съездизиниң шиитпирлериниң, кижиге чүдүүр чоруктуң үржүктарынга удур демиседиң ойнаан ролюн венгр эштер каш удаа дедеглеп келген. Ол база-да билдингир.

Венгрия болза, кижиге чүдүүр чоруктан онза качыдаан чурттарның санынга хамаржып турар, мынчангаш кижиге чүдүүр чоруктуң үржүктарын кезээде үзуткаар, партияның болгаш күрүнеиің амыдыралының ленинчи нормаларынче эргилдени боттандырар даап эвээш эвес бергедерни ажып эртер ужур аңаа таварышкан.

Бистиң партиявыстың XX съездизин хөлегеләәрин оралдажып, делегейниң коммунистиг шимчээшкининге ооң улуг ролюн херекке албайн турар кижилер ам тыптып турар-дыр. Олар харын 1956 чылдың күзүнүнде Венгрияга болган болуушкуннарны кажар соруглаарга ажыглаарынга беэин четкеннер. Венгрияга контрреволюстуг сүлчээнин тыптып келгени даап харысалганы империалистерге болгаш социалистиг тургузуунуң дайзыннарынга эвес, а фактыларга чөрүттүр аку-дүмаа партияларга онаар даап кандыг-да бир онза чылдагаанынарны сурап турарлар.

Ол болуушкуннарның үнелээшкинниче катап өөлбес болза чогуур деп бодап тур мен. Ол үнелээшкин Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының шиитпирлеринде, ооң удуртукчуларының чугааларында шагда-ла бердинген. Чогум-на харын кижиге чүдүүр чоруктуң үржүктары ол үеде Венгрияның чонунуң чамдык кезиниинң ортузунга таарзынмас чоруктуң өзеринге дузалаан, ону контрреволюстуг күштер ажыглаан деп чүвени чүгле демдеглеп каарын күзеп тур мен.

Чамдык кижилер бир эвес олар бистиң улузувустан болгаш бистиң партиявыстан айтыргаш. Сталинга чүдүп турган чоруктуң дугайында XX съездиниң шиитпирлери шын эвес, кижиге чүдүүр чорукту буруу шаппаан болза чогуур деп олар чугаалаар болза, ынчан партия Төп Комитединге удур демиселжир апаар боор кылдыр бодап турарлардыр.

Ол кижилер дыка-ла ханы будалып турар-дыр ийин! Бистиң партиявыстың Төп Комитединге хөй чагаалар кээп турар, ол чагааларга ажылчыннарның, тараачыннарның, интеллигенциянын төлөөлекчилериниң бижип турары болза, ам совет улус кажангызындан-да артык дээре чурттап турар дээш, анаа немей айтып турары болза: бир эвес Сталин удуртулгадан он чыл бурунгаар үнген болгаш ам партияның чорудуп турар ажылын эрте эгелээр арга турган чүве болза, совет улустуң амыдыралы моон-даа артык эки турары чугаажок!

Бо шын бодаалдар, ол улустуң бодаалдары-дыр.

XX съездиниң шиитпирлери частырыглыг болган дээр чүве-биле бистиң улузувусту коргударын күзеп чоруур кижилер бар-дыр, ынчангаш олар кижиге чүдүүр чоруктуң үезинде турган корум-чурумнарны эгидерин күзеп чоруурлар. Ынчаарда кижи бажыңынга дедир чанып келир, келбезин, бодуңун кадайын көөр, көрбезин, бодуңун уругларын көөр, көрбезин билбейн ажылдап үнер турган-на чүве болгай. Бир эвес күш-ажылдың кижизи херек ужурунга таварыжы берген болза, чогум чүнүн дугайын чугаалап турарымны билип тур боор силер. Ында, кыминыы-даа шын болбас турган. Бис ындыг кара туразында ажылдалды кезээде үзуткаан бис.

Ындыг болза-даа бистиң совет нииитиелиивис чурттаарынга болгаш ажылдаарынга аңаа шаптыктап турар кижилерден бодуң камгалаваан болгаш камгалавайн-даа турар деп чугаалаарын күзевейн тур мен. Совет эрге-чагырганың органнары ындыг кижилерден тудуп хоругдап келген болгаш үдуп хоругдаар-даа апаар, хооругдаар ужурлуг кижилерни тудуп хоругдаар, ындыг болзада-да чогум кымны тудуп хоругдаарын билир херек.

В. И. Ленин бистиң ынчаар өөредип чорааан. Ленин крестиилиг болгаш евангель-сүдүрүг кижи эвес. Ол, чепсектиг демиселдиң баштыңынга туруп, революцияның аңгы дайзынарынга удур чепсектиг демиселче кыйгырып чорааан. Кажан бис эрге-чагырганы холга алганывыста, Ленин контрреволюцияга удур демиселдиң органнарының баштыңынга Феликс Дзержинскийни олуртаан. Ол чаагай сеткилдиг кижи контрреволюсчуларга суртенчиг чорааан. Дзержинскийниң бодун билир бүгү кижилер база ооң ажыл-чорудулгазы-биле ону билир кижилер Москвада ооң турасказаанының чаны-биле революцияның ол мадырының мурнунга шляпазын ужулбайн азы бодалы-биле мөгейбейн сагыш амыр эртип шыдавас.

Коммунистер кымның-даа сеткилин хомудатпас ужурлуг дивейн турар. Чок, ынчаар бөлзунза эрге-чагырганы чаалап ап шыдавас сен; бир эвес чаалап алзынза-да ону түдүп шыдавас сен. «Бир эвес дайзын дужун бербес болза, ону узуткаан чок кылыр» деп улуг пролетаржы чогаалчы Горький чугаалаан.

Бис ындыг чаңгыс чурумну бинир бис: кажан шавар хаддаашкын чорун турда, артиллерия бодунуң чадаг шеригжерин ажыдыр боолап турар. Чадаг шеригге орукту ажыдып бербишаан, дайзынче чазыг чок боолап турар ындыг артиллерист база артиллерия эки. Ынчаарга боттарынынче боолап турар артиллеристер мырыңай ажык чок. Ол дужайында чугаа чорун турар-дыр. Сталин чүгле дайзыннарже эвес, харын база бодунуң кижилериниче, өөнүктеринче, революцияның хоочун ажылдакчыларынче боолап турган. Ол даап Сталинны буруу шаап турар бис, кара туразында ажылдал дээш, эрге-чагырганы сагыштыбиле хажыды ажыглаанны даап буруу шаап турар бис. Ынчангаш кижиге чүдүүр чоруктуң үелериниң ол четкерлиг херектерин кым-даа агартып шыдавас.

Мынчангаш бистиң чуртувуска корум-чурумну өскертирин, Сталинга алдаржыдар болгаш ооң сагыштыы-биле үүлгеткен херектерин камгалаарын бодунга алыр даар кижилер хей-ле орадажып турар-дыр ийин. Ону кандыг соруглаар-биле кылып турары биске билдингир, мынчангаш: Ындыг тутуң-биле бистиң партиявысче, бистиң улузувусче думчуун сукпа деп бистиң улузувус, бистиң партиявыс харылап турар.

Чамдык кижилерниң кедүрүп үндүрерин күзеп турар тугу совет Эвилелиниң революсчуларының, коммунистеринің, ак-сеткилдиг ажылчылчилериниң ханынга борашкан деп чүвени совет кижи бүрүзү, коммунист бүрүзү билип турар.

Сталинны, ол өлген-даа болза, ооң сагыштыы-биле кылган үүлгедиглерн даап буруу шапкан бис, мынчангаш өлген кижини буруу шапкан ышкаш кылдыр сагындырар. Ындыг болза-даа ол буруу шавышкында ханы утка салдынган. Сталин өлген, мынчаза-даа партия чурттап турар, улус чон чурттап, демисежип, ажылдап турар болгай. Ындыг болганда, партияны, улусту кичээндирер төлөөде, бир тээ партия кеминг үүлгедиглер кылдыр буруу шаап көрген болганда, ол арга-методтардан моон соңгаар өске кымда калбактанмазын даап кижиге чүдүүр чоруктуң үезинде тур болдунуп турган ол арга-методтарны буруу шавар херек.

Кижиге чүдүүр чоруктуң болгаш ооң үржүктарын үзуткаар дугайында СЭКП-ниң XX съездизиниң шиитпирлериниң күжү болгаш ужур-дузазы ында. Сталинны бедикче кедүрүп үндүрер болгаш ону анаа быжыглаарын күзеп чоруур ол кижи бистиң партиявыстың, бистиң улузувустуң күзевеги чүвени күзеп турар-дыр. Ону Сталинның арга-методтарынга тааржып турар кижилер

ЭШ Н. С. ХРУЩЕВТУҢ ЧУГААЗЫ

(Тынчүзү. Эгези 1-ги, 2-ги арыннарда).

рынга бистер шинтпирлиг удур бис деп чугаалаан. Бистер контрреволюцияны экспорттаарынга база-ла шинтпирлиг-биле удурланып турар бис.

Бистер болза социалистиг системаның капитализмден артык күштүг чоруунуң өзүп турарынга бүзүреп турар бис. Бистер болза делегейниң ажылчын ангызының, национал-хосталгалыг шимчээшкининиң, империализмниң, колониализмниң дарлалынга удур турӊун турар бүгү-ле кижилерниң күүлүг күжүнге бүзүреп турар бис. Тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынының байдалдарында ажылчын ангының революстуг күштеринің аңгы демиселинге тиилеп болурун хүлээп көрбейн турар кижи, ажылчын ангының революстуг энергиязынга болгаш шинтпирлиг чоруунга бүзүреевейн турар кижи-дир, империализмниң күштерин хөлүн әрттир улуг кылдыр бодап, олардан коргуп-сүртеп турар кижи-дир.

Бистер болза ажылчын ангының күжүнге, улустарның күжүнге, оларның угаан-сарыылынга, чер кырынга амыдыралды камгалап алыр дээш оларның чүткүлүнге бүзүреп турар бис, ынчангаш бистер тайбыңныӊ әрге-ажыктарын үнелеп турар бүгү-ле кижилерни агрессияга болгаш дайынга удур демиселче мобилизастаары-биле бүгү-ле чүүлдерни кылып турар бис, аңгы талазы-биле бистиӊ аку-дунмаларывыстың империалистериниӊ, колонизаторларның дарлалындан хосталырынга дузалаар дээш бүгү-ле чүүлдерни кылып турар бис, бүгү чер кырынга социализмниң тиилээриниге бүгү-ле чүүлдерни кылып турар бис.

Марксисчи-ленинчилер болза империализмге удур демисежип турар бүгү-ле күштерниң: делегейниң социалистиг системазының, делегейниң ажылчын ангызының, национал-хосталгалыг демиселдиң, тайбың болгаш депшилге дээш турӊун турар улус массаларның калбак демократтыг шимчээшкининиң чаңгыс эвин каттыштырарын болгаш быжыглаарын чедип ап турарлар.

Ол күштериӊ чаңгыс эви тайбыңның, хосталганың, демократияның болгаш социализмниң тиилелгези дээш империализмге удур демиселдиң чедиишкиннериниң үндезини болуп турар дээрзин бистер эки билип турар бис. Амгы үениң ол кол күштериниң сырый каттыжарынга шаптыктап турар ыңдыг кижилер, оларның удуртулга болдуруп турар сыдгарлардан хамаарылга чокка, антиимпериалистиг фронтунуң күштерин божуңнадып, ыңдыг болган төлээде, херек кырында империализмге ажыглал болуп турардар.

Бистер, социалистиг чурттарның коммунистери, бодувустуң хүлээлевисти бодунуң национал хамаарышпас чоруу дээш, хосталга болгаш дээре амыдырал дээш улустарның демиселин кончуг бединиле үнеледи. Совет Эвилелинге бистиң чоруп турган бүгү үевис дургузунда — маңаа, Москвага, Ташкентите, Иркутскиниң, Братскиниң болгаш Красноярскиниң ажылчыннарыбиле, колхозчулары-биле, түс черниң партия болгаш күрүне удуртукчуларыбиле, бөдүүн ажыл-ишчилер-биле ужуражышкыннар үезинде — чер болганга Венгр Улус Республикага коргүскен улуг хүндүткелинге, аку-дунманың ханы болгаш үзулуг сагыш-сеткилинге ужуражып келдивис.

Бистиң төлээливистиң болгаш бодумнуң өмүнээмден ол хүлээп алышкын дээш совет кижи бүрүзүнге шынчы сеткилдиг хүлээп көрүүшкүнүмүң түректиң ханызындан илередип тур мен. Силерге, а силернин аңгыларге—бүгү совет улуска социализмни тургузуп турар венгр улустуң совет улуска изиг, аку-дунма байырын болгаш чаагай күзелдерин дамчыдып тур бис.

Бистиң партиявыс болгаш улузувус совет эштер-биле, совет улус-биле найыралыга чоргаарланып турар. Ленинниң үндезилеп тургусканы, Совет Эвилелинин улуг Коммунистиг партиязы Октябрьның социалистиг Улуг революциязының тугун тиилелгеге чедирип келген, делегейде эң баштайгы ажылчын-тараачын күрүнени тургускан. Совет Эвилелиниң күштеринің экономиктиг, политиктиг болгаш шериг күчүзү хемчээл чок өскенде, ол дузаламчы онза ужур-дузалыг болуп турар. Бистер ам-даа национал хамаарылгалыг чоруктуң болгаш дарлалдың бүгү хевирлеринге удур демисежип турар улустарга бүгү-ле аргалар-биле бүгү талалыг деткимче көргүзеринге бодувустуң сорулгавысты кажангызындаң-даа артык чугула деп көрүп турар бис.

Амдыызында империализм туруп турда, дайынның айыылы хевээр артып турар деп марксисчи-ленинчилер билип турарлар. Совет Эвилели, аку-дунма социалистиг чурттар боттарының камгаланыр аргалыын быжыглап, бистиң чепсектиг күштеривис агрессчилерниң согуушкунунга өлүмнүг согуушкун-биле харыылап шыдаар болзун дээш бүгү-ле чүүлдерни кылып турар. Эне күчүлүг термоядролуг чепсекбиле чепсеглеттинген боттарывыстың ракеталарывысты бистер доктаамал, дайынчы белен кылдыр тургузуп турар бис.

Ынчалза-даа Совет Эвилели кажан-даа ол чепсекти бир дугаарында ажыглавас, делегей дайының кыпсып үндүрбес. Бистер болза социалистиг чурттар биле капиталистиг чурттарның аразынга тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынны быжыглаарын чедип албышаан, бодувустуң бүгү күчүвүстү тайбыңныӊ деңзинге салып турар бис. Бистер болза тайбыңны империалистерден дилевейн, а социалистиг чурттарның экономиктиг болгаш шериг күчүзүнге, делегейниң ажылчын ангызының, национал-хосталгалыг шимчээшкининиң, тайбыңга ынакшылыг бүгү улустарның сырый каттыжыышкынынга даянгаш, тайбың дээш херек кырында демисежип турар бис.

Улустарның амыдыралчы эргеажыктарын илередип турар политиканы болур янзы-бүрү социал тургузуглуг күрүнелер-биле тайбың кожахелбээ догуннаарының ленинчи принцивин бистер камгалап келген болгаш камгалаар-даа апаар бис. Ынчаарга амгы делегейде ӊ-не негелделиг айтырыглар талазы-биле Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының болгаш Венгрияның социалистиг ажылчын партиязының үзелбодалдарының бүрүн дүжүп турарын бистер улуг таарзыныышкыпбиле демдеглеп тур бис.

Делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң чаңгыс эвин быжыглаарының айтырыгларының талазыбиле бистиң партиявыстың туружун ап көөр болза, ол туруш СЭКП Төп Комитединиң июль 14-теги Ажык чагаазында тодаргай тайылбырлаттынган.

Эштер! Ядролуг чепсектиң шенелделерин хоругдаар дугайында айтырыгның болгаш бот-бодунга сонуургалдыг болуп турар өске-даа айтырыгларның талазы-биле Совет Эвилелиниң, Американың Каттышкан Штаттарының болгаш Англияның төлээлекчилериниң аразында Москвада болуп турар санал-оналдар солчулгазының дугайында элээн каш сөстен чугаалаза чогуур. Бир эвесле америк болгаш англи төлээлекчилериниң туружунга кандыг-бир онза әргилде болу бербес чүве болза, агаарга, космос делгеминге, суг адаанга шенелделерни хоругдаар дугайында айтырыгны болгаш бот-бодунга сонуургалдыг болуп турар өске-даа айтырыгларның талазы-биле база дугуржуп аптар чүве болза, ыңдыг дугуржуушкун делегейниң бүгү байдалын дыка экижиндеринге дөгүм болур ийик дээрзинге Совет чазак бүзүрелдиг. Ыңдыг пактага ат салыр чорукту делегейниң хой-ниитизи аажок сеткил ханып уткуур ийик.

Халдашпас дугайында пактаның хевиринге Барыын чүкте ийи-чаңгыс кижилер шыжыгып, элдепсинип турар дээрзи чамдыкта бо-ла дыңналы бээр чүве-дир. Ында чүү деп, халдашпас дугайында пактаның хевириниң дугайында айтырыгны бистер ийи талаларының кайызынгада тааржып турар кылдыр онза бергедээшкин чокка шинтпирлеп ап болур ийик деп бодап турар бис. Мында кол чүве хевир эвес, харын утка-ла болгай, кол чүве болза дүшкүүрлүг чорукту кошкадып чавырылдырар, «соок дайынның» байдалын чок кылыр күзелдиниң өске таланың база-ла илередиринде боон турар. Бистер Москвада боон турар санал-онал солчуушкунунга халдашпас дугайында пактаның талазы-биле база-ла дугуржуушкун чедип алдынар боор деп идегексеп турар бис.

Күрүнелериниң шериг бюджеттерин өстүрбези дээн ышкаш ыңдыг айтырыгны база шинтпирлээри кончуг ажыктыг болур, а ол бюджеттерни кызырары—оон-даа дээре болур ийик. Ону бүгү чурттарда миллион-миллион кижилер чугаа чокка чүүлдүг деп көөр апаар.

Хенертен болур халдаашкынны баш удур болдурбазының талазыбиле чамдык хемчегларни боттандырар дугайында бистиң 1958 чылдала үндүрген саналдарывысче база катап эглири ажыктыг болур деп бодаар бис. Ону кылырда чүү херегил? Хамыктың мурнунда шериглериниң улуг-улуг массаларын чажыды-биле, дуюкаа мөөнүзээр арганы агрессорга бербес херек, ыңдыг мөөнүзээшкин чокта хенертен халдаашкын болдуна албас болгай. Ону боттандырарда Совет Эвилелиниң-даа, өске чурттарның-даа тодаргай районнарында аэродромнарга, демир орук белдирлеринге болгаш улуг-улуг порттарга чер кырының контроль албаннарын тургузары чогумчалыг деп санап турар бис. Ол бүгүнү кайы-кайызының чөпшээрешкенинге үндезилеп кылыр дээрзи биидингир.

Ыңдыг хемчег тайбыңны камгалаарынга боду чаагаар магадылал боон шыдавас, ынчалза-даа ол хемчег хенертен болур халдаашкынны болдурбазынче бүрүнгаар базым болур ийик.

Бистер ыңдыг дугуржулганы чедип алыр дугайында барыын талакы күрүнелер-биле чугаалажыышкынар чорударынга белен бис, Барыын талакы күрүнелер Герман Демократтыг Республикада турар совет шериглерге боттарының төлээлекчилерин тургузар аргалыг болур ийик, а бистер, бодувустуң ээлчээвисте, Барыын талакы күрүнелериниӊ Барыын Германияда турар шериглеринге бодувустуң төлээлекчилеривисти тургузар аргалыг болур ийик бис.

Бистер Герман Демократтыг Республиканың девискээринде-даа, Барыын Германиямның девискээриндеда турар даштыкы шериглерни кызырар дугайында чугаалажыышкынарны чорударынга база чөпшээрежип турар бис.

Бир эвес бо бүгү айтырыгларның талазы-биле дугуржуушкун чедип алдынган турар болза, улустар аразының дүшкүүрлүг чоруун чымчадырының, «соок дайынны» чок кылырының хөрээнге улуг базым болур, чепсегленишткинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүрер дугайында үндезин айтырыгның талазы-биле дугуржуушкунну чедип алырынга чугула баштайгы белеткел болган турар ийик. Улустар аразының дүшкүүрлүг чоруун чок кылырынга хамаарыжып турар кол айтырыгны, адактың соолунде кээп шинтпирлээри—герман айтырыгны шинтпирлээри чугула болбайнаан. Ол айтырыгны чүгле герман-тайбың керээни чарарының, гитлержи шериглерни чылча шапканының түнелиниде тургустунган байдалдарны хүлээп көөрүнүң аргазы-биле шинтпирлеп болур.

Герман айтырыгны шинтпирлээри чүгле тайбың керээни чарарынга үндезилээш чедип алдынарып база катап чугаалап тур мен. Герман Демократтыг Республиканы үзүткаар деп империалистерниң күзели дээрге-ле, боттарының кулаан оларның көрүп албазы ышкаш, ыңдыг хөөзүн кордаашкын-дыр ийин, чүге дээрге ыңдыг кордаашкын болза дайынга чедире берип болур оруктур. Делегейниң термоядролуг дайының кыпсырының айыылынче чүгле тенек аарыг кижилер барып болур. Шак ыңдыг өнчүк-чаңгээ империалистерниң боттарының өлүмү-биле доостур дээрзин олар билип алыр ужурлуг.

Европада болгаш бүгү делегейде байдалды үндезини-биле экижидерин чедип алыр төлээде, герман тайбың керээни чарарын болгаш апаа үндезилээш, Барыын Берлин дугайында айтырыгны шинтпирлээрип бүгү улустарның, хамыктың мурнунда немец улустуң эрге-ажыктары негеп турар.

Эргим эштер! Коммунистиг нинтиелди совет улус кайы хире күжениишкин болгаш сорук киришкинбиле тургузуп турарын венгр өнүктер бистиң чуртувуска аян-чоруунуң үезинде көргеннер. Кажан бистер кайгамчык улуг байлактарлыг, ыяш белеткелдиг ажылчыннарлыг болгаш тускай эртемниглерлиг болганывыста, кажан совет эртем болгаш техника эң бедик деңнелди чедип алган амгы үеде, коммунистиг тургузуушкуннуң херээ бистe кайгамчык улуг хере тевишкинниг болуп турар.

Делегейде эң-не күчүлүг Братскиниң болгаш Красноярскиниң гидроэлектростанциялары ышкаш ыңдыг улуг тудугларны, чаа хоорайларның, заводтарның, фабрикаларның тудуун, космосту маадырлыы-биле штурманзарын совет кижилер амгы үеде боттандырып шыдаар аргалыг болган. Бистиң алдарлыг космонавтарывыстың сылдыстар аразының ужудуушкуннары Совет Төрээн чуртувустуң кайгамчык бедик көдүрлүүшкүнүн чайынандыр көргүзүп турар-дыр.

Совет кижилер боттарының бүгү күжениишкиннерин тайбың тургузуушкунче, чеди чыл планын доодур болгаш ажыр күүседиринче угландырып турар.

XXII съездиниң хүлээп алганы улуг Программаны бистиң партиявыс амыдыралга боттандырбышаан, бодунуң ажылын бүдүрүлге принцивинге үндезилээш, чоокта чаа эде тургускан. Үлетпүр болгаш көдээ ажылагый бүдүрүлгезиниң айтырыгларын улам тодаргай болгаш ажыл-ишчи ёзу-биле шинтпирлээр арганы партия организациялары алган.

Улус ажыл-агыйын планнаарын сайзырангайжыдар дугайында партия болгаш чазак үргүлчү сагыш салып турар. Улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң чоокку чылдарда планнарын партия Төп Комитединиң кыйтырын ёзугаар амгы үеде чер-черниң партия организацияларында хынамчалыг чогаадып, курлавырларны дилеп тып, оларны эң дээре ажыглаарының болгаш улуг ажыл-агыйының улам депшилгелиг адырларын дүрген сайзырадырының аргаларын тодаргайлап турар. Совет кижиниң материалдыг болгаш угаанбодал талазы-биле өзүлделиг пегелделери улам долу хандыртынган турарынга, Совет Эвилелиниң экономиктиг болгаш камгаланыр күүлүг быжыккан турарынга коммунистиг тургузуушкуннуң бүгү херээн баралаң болдурган.

Совет чурттуң экономиказы бедик көдүрлүүшкүнде. Сөөлгү чылдарда Совет Эвилелинге демир эзилдиргенинiң, электроэнергияны, цементини, машиналарны болгаш механизмнерни бүдүргенинiң, чүтталга бажынарының, культура-амыдырал албан черлериниң тудуунуң өзүлдезиниң саннары тодаргай билдингир. Улус ажыл-агыйының ең улуг айтырыгларын шинтпирлээрингe магалыг аргалар бистe бар.

Химия үлетпүрүн улам шинтпирлиг болгаш дүрген бүрүүгаар хөгжүдер хемчеглерни партия Төп Комитеди болгаш Совет чазак боттандырып турар. «Улуг химияның» заводтарын тударынга хөй миллиард акша-төрөөндилер негеттинин турар болгаш үк хөрөңгилерни тып алыр бис. «Улуг химияның» заводтарын тудуп тургузар чөрүк депшилгелиг база камналгалыг чаа химия кылыгларын болгаш материалдарын бүдүрүлгеге шиңгээдип ажыглаар, чоннуң чаваш болгаш үнелиг хереглел барааннарын бүдүрүп үндүрерин көвүдедир арганы бээр.

Чемшчидилгелер бүдүрерин шинтпирлиг көвүдедиринге болгаш оларның-биле бистиң көдээ ажыл-агыйывысты бүрүн хандырарынга арганы бээр ыңдыг күүлүг заводтарны химия үлетпүрүнге чогум-на каш-ла чыдларның дургузунда тургузуп алыр бис. Бистиң партиявыстың программалыг айтыышкыннарын дүрген боттандырар, бетинги перспективаның үезинде тараанны болгаш мал ажылының продуктуларын бүдүрерин шинтпирлиг көвүдедир херектиң чедип алыр дугайында чугаа чоруп турар-дыр.

Эштер! Венгр-совет найыралдың митингизин Кремльдиң съездилер Дүдуунуң кайгамчык чаагай залында эртип турар-дыр, ынчаарга Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының хүлээп алган XXII съезд барык ийи чыл мурнунда бо залга болуп эрткен.

Алдарлыг болуушкыны — бистиң партиявыстың II съездиниң болганнан бээр 60 чыл оюн байырлап демделээринге, кажан Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы, бүгү совет улус белеткенип турар хүннерде бо митинг болуп эртип турар-дыр. Партиның II съездиниңден XXII съездизинге чедир үени 58 чылдар аңгылап турган, ыңдыг болза-даа бистиң чуртувус, оон ажылчын ангызы, күш-ажылчы чону ленинчи партияның удуртулгазы-биле төөгүлүг, кайгамчык улуг орукту эрткен!

Хаан чазакка сүрдүрүп, истедип чораан орус марксисчилер Россияның ажылчыннарының революстуг партиязының II съездизин төрээн чурттуга эрттирип шыдаваа турганнар. Ол съезд бодунуң ажылын баштай Брюссельге эгелээн, а оон соонда бодунуң делегаттары метеп-сүрүүшкүнперге таваржы бээрге, ажылын Лондонга доозар кылдыр албадаттырган. Съездиге 26 организацияларның мурнундан шупту 50-ден бичии-ле көвей делегаттар олурушкан.

XXII съездиге хөй миллион кежигүнүүт улуг ленинчи партияны төлээлээн 5 муң хире делегаттар олурушкан. Социализм тиилелгези болган коммунистиг тургузуушкун дээш демиселдиң чорудулгазында бистиң партиявыс ажылчын ангының партиязындан коммунизм тургузуп турар бүгү улустуң партиязы кылдыр хуула берген.

Партияның II съездизиниң бүдүүзүнде бодунуң «Чүнү кылырыл?» деп алдарлыг номунга өттүр көрген мындыг сөстерни Ленин бижээн: «Революсчуларның организациязын берингер, ынчаарда Россияны аңдара тудуптар бис». Ленинниг тургусканы, коммунистерниң партиязы үш революцияларның шуурганнарын арткен. Революстуг марксизмниң тугун ол бедик тутпушаан, бүгү делегейге төөгүлүг ужур-дузалыг тиилелгелерни чедип алган. Делегейде ең баштайгы социалистиг күрүнени ол баштавышаан, Октябрьның социалистиг революциязының чаалап алышкынарын камгалап алган болгаш бистиң чуртувустуң улустарын коммунизм тургузуушкунуне көдүрүп үндүрген. Ортемчейниг бүгү-ле диптеринде марксисчи-ленинчи 80 партияларның төлээлекчилери XXII съездиге олурушкан. Ленинниң революстуг херээ бистиң чуртувуста кайы хире тиилээнин олар көргеннер.

Бистиң партиявыстың күжү чонбиле оон сырый харылзаазында, марксизм-ленинизмге оон шынчызында. Пролетаржы интернационализмниң принциптериниң ёзугаына кижизиттинген бистиң партиявыс марксисчи-ленинчи идеяларынг арыг-силиг чоруу дээш, революцияның улуг херээнге, улустарның хосталгазынга болгаш аас-кежиинге бараан кылдыр бүгү чурттарның коммунистериниң, пролетарийлериниң болгаш мөлүүткен улустарының чаңгыс эви база сырый каттыжыышкыны дээш демиселди кезээде чорудуп келген. Бодунуң бо демиселинге ол Венгрияның алдарлыг социалистиг ажылчын партиязы ышкаш ыңдыг бүзүрелдиг болгаш идегелдиг өнүктерлиг болуп турарың удурланыр аргажок кылдыр көргүзүп турар-дыр.

Эргим эштер!

Амгы үеде делегей капитализмдеи коммунизмче шилгилгениң үе-чадазын чурттап эртип турар. Ол болза империализмниң болгаш капитализмниң буурап бадарыгын үе-чадазын, пролетар революцияларының болгаш национал-хосталгалыг демиселдиң

(Төнчүзү 4-ку арында).

(Эш Н. С. Хрущевтуң чугаазын диңмиттир, үргүлчүлелдир адыш часиаашкыннары хөй удаа үзе кирип турган).

ЭШ ЯНОШ КАДАРНЫҢ ЧУГААЗЫ

Эргим эш Хрущев!

Эргим эштер, совет өнүктер!

Бистиң төлээливис Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының болгаш Совет чазактың найыралдыг чалалгазы-биле Совет Эвилелинге келген. Бистиң аян-чоруувустуң сорулгазы—кайы-кайывысты сонуургадып турар айтырыгларга санал-оналдарны солужары, коммунизмни тургузуп турар улуг совет улустуң күш-ажылчы сөөлгү чедиишкиннери-биле танышары болуп турар. Бистиң эң чугула сорулгавыс—бистиң интернационалчы харылзаавысты улам улуу-биле быжыглаары, бузулбас венгр-совет пайыралды улам улуу-биле чаңыладыры болгаш быжыглаары болур.

Бистиң шынчы өнүүвүс Никита Сергеевич Хрущев бодунуң бөгүнгү чугаазынга социалистиг революцияның тиилелгези дээш бистиң партиявыстың болгаш венгр улустуң төөгүлүг демиселин кончут бединиле үнеледи. Совет Эвилелинге бистиң чоруп турган бүгү үевис дургузунда — маңаа, Москвага, Ташкентите, Иркутскиниң, Братскиниң болгаш Красноярскиниң ажылчыннарыбиле, колхозчулары-биле, түс черниң партия болгаш күрүне удуртукчуларыбиле, бөдүүн ажыл-ишчилер-биле ужуражышкыннар үезинде — чер болганга Венгр Улус Республикага коргүскен улуг хүндүткелинге, аку-дунманың ханы болгаш үзулуг сагыш-сеткилинге ужуражып келдивис.

Бистиң төлээливистиң болгаш бодумнуң өмүнээмден ол хүлээп алышкын дээш совет кижи бүрүзүнге шынчы сеткилдиг хүлээп көрүүшкүнүмүң түректиң ханызындан илередип тур мен. Силерге, а силернин өнүүрүнерде—бүгү совет улуска социализмни тургузуп турар венгр улустуң совет улуска изиг, аку-дунма байырын болгаш чаагай күзелдерин дамчыдып тур бис.

Бистиң партиявыс болгаш улузувус совет эштер-биле, совет улус-биле найыралыга чоргаарланып турар. Ленинниң үндезилеп тургусканы, Совет Эвилелинин улуг Коммунистиг партиязы Октябрьның социалистиг Улуг революциязының тугун тиилелгеге чедирип келген, делегейде эң баштайгы ажылчын-тараачын күрүнени тургускан. Совет Эвилелиниң күштеринің экономиктиг, политиктиг болгаш шериг күчүзү хемчээл чок өскенде, ол дузаламчы онза ужур-дузалыг болуп турар. Бистер ам-даа национал хамаарылгалыг чоруктуң болгаш дарлалдың бүгү хевирлеринге удур демисежип турар улустарга бүгү-ле аргалар-биле бүгү талалыг деткимче көргүзеринге бодувустуң сорулгавысты кажангызындаң-даа артык чугула деп көрүп турар бис.

Амдыызында империализм туруп турда, дайынның айыылы хевээр артып турар деп марксисчи-ленинчилер билип турарлар. Совет Эвилели, аку-дунма социалистиг чурттар боттарының камгаланыр аргалыын быжыглап, бистиң чепсектиг күштеривис агрессчилерниң согуушкунунга өлүмнүг согуушкун-биле харыылап шыдаар болзун дээш бүгү-ле чүүлдерни кылып турар. Эне күчүлүг термоядролуг чепсекбиле чепсеглеттинген боттарывыстың ракеталарывысты бистер доктаамал, дайынчы белен кылдыр тургузуп турар бис.

Ынчалза-даа Совет Эвилели кажан-даа ол чепсекти бир дугаарында ажыглавас, делегей дайының кыпсып үндүрбес. Бистер болза социалистиг чурттар биле капиталистиг чурттарның аразынга тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынны быжыглаарын чедип албышаан, бодувустуң бүгү күчүвүстү тайбыңныӊ деңзинге салып турар бис. Бистер болза тайбыңны империалистерден дилевейн, а социалистиг чурттарның экономиктиг болгаш шериг күчүзүнге, делегейниң ажылчын ангызының, национал-хосталгалыг шимчээшкининиң, тайбыңга ынакшылыг бүгү улустарның сырый каттыжыышкынынга даянгаш, тайбың дээш херек кырында демисежип турар бис.

Улустарның амыдыралчы эргеажыктарын илередип турар политиканы болур янзы-бүрү социал тургузуглуг күрүнелер-биле тайбың кожа-хелбээ догуннаарының ленинчи принцивин бистер камгалап келген болгаш камгалаар-даа апаар бис. Ынчаарга амгы делегейде ӊ-не негелделиг айтырыглар талазы-биле Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының болгаш Венгрияның социалистиг ажылчын партиязының үзелбодалдарының бүрүн дүжүп турарын бистер улуг таарзыныышкыпбиле демдеглеп тур бис.

Делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң чаңгыс эвин быжыглаарының айтырыгларының талазыбиле бистиң партиявыстың туружун ап көөр болза, ол туруш СЭКП Төп Комитединиң июль 14-теги Ажык чагаазында тодаргай тайылбырлаттынган.

Эштер! Ядролуг чепсектиң шенелделерин хоругдаар дугайында айтырыгның болгаш бот-бодунга сонуургалдыг болуп турар өске-даа айтырыгларның талазы-биле Совет Эвилелиниң, Американың Каттышкан Штаттарының болгаш Англияның төлээлекчилериниң аразында Москвада болуп турар санал-оналдар солчулгазының дугайында элээн каш сөстен чугаалаза чогуур. Бир эвесле америк болгаш англи төлээлекчилериниң туружунга кандыг-бир онза әргилде болу бербес чүве болза, агаарга, космос делгеминге, суг адаанга шенелделерни хоругдаар дугайында айтырыгны болгаш бот-бодунга сонуургалдыг болуп турар өске-даа айтырыгларның талазы-биле база дугуржуп аптар чүве болза, ыңдыг дугуржуушкун делегейниң бүгү байдалын дыка экижиндеринге дөгүм болур ийик дээрзинге Совет чазак бүзүрелдиг. Ыңдыг пактага ат салыр чорукту делегейниң хой-ниитизи аажок сеткил ханып уткуур ийик.

Халдашпас дугайында пактаның хевиринге Барыын чүкте ийи-чаңгыс кижилер шыжыгып, элдепсинип турар дээрзи чамдыкта бо-ла дыңналы бээр чүве-дир. Ында чүү деп, халдашпас дугайында пактаның хевириниң дугайында айтырыгны бистер ийи талаларының кайызынгада тааржып турар кылдыр онза бергедээшкин чокка шинтпирлеп ап болур ийик деп бодап турар бис. Мында кол чүве хевир эвес, харын утка-ла болгай, кол чүве болза дүшкүүрлүг чорукту кошкадып чавырылдырар, «соок дайынның» байдалын чок кылыр күзелдиниң өске таланың база-ла илередиринде боон турар. Бистер Москвада боон турар санал-онал солчуушкунунга халдашпас дугайында пактаның талазы-биле база-ла дугуржуушкун чедип алдынар боор деп идегексеп турар бис.

Күрүнелериниң шериг бюджеттерин өстүрбези дээн ышкаш ыңдыг айтырыгны база шинтпирлээри кончуг ажыктыг болур, а ол бюджеттерни кызырары—оон-даа дээре болур ийик. Ону бүгү чурттарда миллион-миллион кижилер чугаа чокка чүүлдүг деп көөр апаар.

Хенертен болур халдаашкынны баш удур болдурбазының талазыбиле чамдык хемчегларни боттандырар дугайында бистиң 1958 чылдала үндүрген саналдарывысче база катап эглири ажыктыг болур деп бодаар бис. Ону кылырда чүү херегил? Хамыктың мурнунда шериглериниң улуг-улуг массаларын чажыды-биле, дуюкаа мөөнүзээр арганы агрессорга бербес херек, ыңдыг мөөнүзээшкин чокта хенертен халдаашкын болдуна албас болгай. Ону боттандырарда Совет Эвилелиниң-даа, өске чурттарның-даа тодаргай районнарында аэродромнарга, демир орук белдирлеринге болгаш улуг-улуг порттарга чер кырының контроль албаннарын тургузары чогумчалыг деп санап турар бис. Ол бүгүнү кайы-кайызының чөпшээрешкенинге үндезилеп кылыр дээрзи биидингир.

Ыңдыг хемчег тайбыңны камгалаарынга боду чаагаар магадылал боон шыдавас, ынчалза-даа ол хемчег хенертен болур халдаашкынны болдурбазынче бүрүнгаар базым болур ийик.

Бистер ыңдыг дугуржулганы чедип алыр дугайында барыын талакы күрүнелер-биле чугаалажыышкынар чорударынга белен бис, Барыын талакы күрүнелер Герман Демократтыг Республикада турар совет шериглерге боттарының төлээлекчилерин тургузар аргалыг болур ийик, а бистер, бодувустуң ээлчээвисте, Барыын талакы күрүнелериниң Барыын Германияда турар шериглеринге бодувустуң төлээлекчилеривисти тургузар аргалыг болур ийик бис.

Бистер Герман Демократтыг Республиканың девискээринде-даа, Барыын Германиямның девискээриндеда турар даштыкы шериглерни кызырар дугайында чугаалажыышкынарны чорударынга база чөпшээрежип турар бис.

Бир эвес бо бүгү айтырыгларның талазы-биле дугуржуушкун чедип алдынган турар болза, улустар аразының дүшкүүрлүг чоруун чымчадырының, «соок дайынны» чок кылырының хөрээнге улуг базым болур, чепсегленишткинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүрер дугайында үндезин айтырыгның талазы-биле дугуржуушкунну чедип алырынга чугула баштайгы белеткел болган турар ийик. Улустар аразының дүшкүүрлүг чоруун чок кылырынга хамаарыжып турар кол айтырыгны, адактың соолунде кээп шинтпирлээри—герман айтырыгны шинтпирлээри чугула болбайнаан. Ол айтырыгны чүгле герман-тайбың керээни чарарының, гитлержи шериглерни чылча шапканының түнелиниде тургустунган байдалдарны хүлээп көөрүнүң аргазы-биле шинтпирлеп болур.

Герман айтырыгны шинтпирлээри чүгле тайбың керээни чарарынга үндезилээш чедип алдынарып база катап чугаалап тур мен. Герман Демократтыг Республиканы үзүткаар деп империалистерниң күзели дээрге-ле, боттарының кулаан оларның көрүп албазы ышкаш, ыңдыг хөөзүн кордаашкын-дыр ийин, чүге дээрге ыңдыг кордаашкын болза дайынга чедире берип болур оруктур. Делегейниң термоядролуг дайының кыпсырының айыылынче чүгле тенек аарыг кижилер барып болур. Шак ыңдыг өнчүк-чаңгээ империалистерниң боттарының өлүмү-биле доостур дээрзин олар билип алыр ужурлуг.

Европада болгаш бүгү делегейде байдалды үндезини-биле экижидерин чедип алыр төлээде, герман тайбың керээни чарарын болгаш апаа үндезилээш, Барыын Берлин дугайында айтырыгны шинтпирлээрип бүгү улустарның, хамыктың мурнунда немец улустуң эрге-ажыктары негеп турар.

Эргим эштер! Коммунистиг нинтиелди совет улус кайы хире күжениишкин болгаш сорук киришкинбиле тургузуп турарын венгр өнүктер бистиң чуртувуска аян-чоруунуң үезинде көргеннер. Кажан бистер кайгамчык улуг байлактарлыг, ыяш белеткелдиг ажылчыннарлыг болгаш тускай эртемниглерлиг болганывыста, кажан совет эртем болгаш техника эң бедик деңнелди чедип алган амгы үеде, коммунистиг тургузуушкуннуң херээ бистe кайгамчык улуг хере тевишкинниг болуп турар.

Делегейде эң-не күчүлүг Братскиниң болгаш Красноярскиниң гидроэлектростанциялары ышкаш ыңдыг улуг тудугларны, чаа хоорайларның, заводтарның, фабрикаларның тудуун, космосту маадырлыы-биле штурманзарын совет кижилер амгы үеде боттандырып шыдаар аргалыг болган. Бистиң алдарлыг космонавтарывыстың сылдыстар аразының ужудуушкуннары Совет Төрээн чуртувустуң кайгамчык бедик көдүрлүүшкүнүн чайынандыр көргүзүп турар-дыр.

Совет кижилер боттарының бүгү күжениишкиннерин тайбың тургузуушкунче, чеди чыл планын доодур болгаш ажыр күүседиринче угландырып турар.

XXII съездиниң хүлээп алганы улуг Программаны бистиң партиявыс амыдыралга боттандырбышаан, бодунуң ажылын бүдүрүлге принцивинге үндезилээш, чоокта чаа эде тургускан. Үлетпүр болгаш көдээ ажылагый бүдүрүлгезиниң айтырыгларын улам тодаргай болгаш ажыл-ишчи ёзу-биле шинтпирлээр арганы партия организациялары алган.

Улус ажыл-агыйын планнаарын сайзырангайжыдар дугайында партия болгаш чазак үргүлчү сагыш салып турар. Улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң чоокку чылдарда планнарын партия Төп Комитединиң кыйтырын ёзугаар амгы үеде чер-черниң партия организацияларында хынамчалыг чогаадып, курлавырларны дилеп тып, оларны эң дээре ажыглаарының болгаш улуг ажыл-агыйының улам депшилгелиг адырларын дүрген сайзырадырының аргаларын тодаргайлап турар. Совет кижиниң материалдыг болгаш угаанбодал талазы-биле өзүлделиг пегелделери улам долу хандыртынган турарынга, Совет Эвилелиниң экономиктиг болгаш камгаланыр күүлүг быжыккан турарынга коммунистиг тургузуушкуннуң бүгү херээн баралаң болдурган.

Совет чурттуң экономиказы бедик көдүрлүүшкүнде. Сөөлгү чылдарда Совет Эвилелинге демир эзилдиргенинiң, электроэнергияны, цементини, машиналарны болгаш механизмнерни бүдүргенинiң, чүтталга бажынарының, культура-амыдырал албан черлериниң тудуунуң өзүлдезиниң саннары тодаргай билдингир. Улус ажыл-агыйының ең улуг айтырыгларын шинтпирлээрингe магалыг аргалар бистe бар.

Химия үлетпүрүн улам шинтпирлиг болгаш дүрген бүрүүгаар хөгжүдер хемчеглерни партия Төп Комитеди болгаш Совет чазак боттандырып турар. «Улуг химияның» заводтарын тударынга хөй миллиард акша-төрөөндилер негеттинин турар болгаш үк хөрөңгилерни тып алыр бис. «Улуг химияның» заводтарын тудуп тургузар чөрүк депшилгелиг база камналгалыг чаа химия кылыгларын болгаш материалдарын бүдүрүлгеге шиңгээдип ажыглаар, чоннуң чаваш болгаш үнелиг хереглел барааннарын бүдүрүп үндүрерин көвүдедир арганы бээр.

Чемшчидилгелер бүдүрерин шинтпирлиг көвүдедиринге болгаш оларның-биле бистиң көдээ ажыл-агыйывысты бүрүн хандырарынга арганы бээр ыңдыг күүлүг заводтарны химия үлетпүрүнге чогум-на каш-ла чыдларның дургузунда тургузуп алыр бис. Бистиң партиявыстың программалыг айтыышкыннарын дүрген боттандырар, бетинги перспективаның үезинде тараанны болгаш мал ажылының продуктуларын бүдүрерин шинтпирлиг көвүдедир херектиң чедип алыр дугайында чугаа чоруп турар-дыр.

Эштер! Венгр-совет найыралдың митингизин Кремльдиң съездилер Дүдуунуң кайгамчык чаагай залында эртип турар-дыр, ынчаарга Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының хүлээп алган XXII съезд барык ийи чыл мурнунда бо залга болуп эрткен.

Алдарлыг болуушкыны — бистиң партиявыстың II съездиниң болганнан бээр 60 чыл оюн байырлап демделээринге, кажан Совет Эвилелиниң Коммунистиг парт

ЭШ ЯНОШ КАДАРНЫҢ ЧУГААЗЫ

(Төнчүзү. Эгези 3-ну арында).

тиилээриниң уе-чадазын, колониалдыг системаның бууразшкынының уе-чадазы. Социализм тиилелгезинге дайын хереглеттинмейн турар. Делегей дайыны социализминиң байдалдарында чурттап турар улустарында, өске-даа улустарның эргежыктарыгга дүүшпейн турар. Делегей дайынын өскүдеринге империализмге бүгү-ле күштер-биле шаптыктаары эргежок чугула. Дайын кажан-даа миллион-миллион кижилериниң өлүмүн, кижиниң тургускаңы аажок хей санныг үнелиг түүлдериниң узуткаашкынын, улустарның качыгдалын болдурар, ынчангаш ыланғыя ядролуг чепсектиң амгы үечадазында ол онза айыылдыг.

Янзы-бүрү нитилел тургузуглуг күрүнелериниң тайбын кожа-хелбээ догуннаарының ленинчи политиказының бүгү делегейге тиилээри дээш демисежиин чугула.

Ол дээрге капиталистер биле ажылчыннарның, колонизаторлар биле күлдадыгганнарның, дарлакчылар биле дарлатканнарның тайбын кожа-хелбээ догуннаарының, дарлалбиле эптежиринин политиказы дээни ол эвес-тир. Харын ол политика болза социалистиг чурттарга чедиишкинниг тургузуушкунну боттандырарынга, социализминиң артык күштүүн эң дүрген илередиринге, ынчангаш оон тайбын арга-биле тиилээринге, капиталистиг чурттарның ажылчын аңгызының монополистиг капиталга удур демиселинге, а ол ышкаш колониалдыг дарлалдың адаанда ам-даа турбушаан, улустарның боттарының национал хосталгазы дээш чорудуп турар демиселинге эң-не таарымчалыг арганы тургузуп берип турар.

Тайбың дээш демиселди, демократия дээш демиселди, социализм дээш демиселди болгаш национал хамаарышпас чорук дээш демиселди башкалап-даа, удурланыштыр тургузуп-даа болбас. Демиселдиң бо бүгү угланыышкыннары чангыс агымга каттышкан турда, улустарның фронтузу ынчан быжыг болур.

Революцияны экспорттаарының хозуну марксизминиң утка-шынарынга принципиалдыы-биле удурланышкак болгаш моон ужурунда ону практикага ажыглаары бүрүү шаптынган турар ужурлуг. Кандыг нитилел тургузуунга чурттаар күзелин улустар боттары шиитпирлээр ужурлуг. Революция байдалдан болгаш үеден хоорук лозуннардан хамаарышпас, а эргежок чугула түүлдериниң бышкынындан хамаарыжыр. Чогуур үезинде эвес идип үндуртүнген лозун партия-биле улусту каттыштырбас, а оларны башкаландырар.

Колониалдыг система делегейниң социалистиг системазының тургустунганының болгаш күштериниң денгиүүр байдалының өскерилгевиниң салларында бүүрап дүшкен дээр дугайын сөолгу барык ийи он чылдарның дурзулгазы херечилеп турар. Колониалчы күрүнелер күлдадырган улустарны безин оон ынай дарлап үргүлчүлээр аргазы чок апарган, а бүрлаткан улустар социалистиг делегейге даяныр арганы алганнар.

Бистиң тайбың дээш демиселливистиң түннелинде бүгү делегейде чүс-чүс миллион кижилер социализм биле тайбың дээрге чангыс аай билиишкин, социалистиг чурттар болгаш коммунистер тайбынның тиилелгези дээш эң-не туруштуг болгаш шиитпирлиг демисежиин турарлар дээрзин ам шуут биле берген. Тайбың—ол дээрге улустарның улуг күзели-дир. Тайбың дээш бистиң демиселивис миллион-миллион коммунистерни кижизиткен болгаш социалистиг чурттарның болгаш коммунистерниң талазынче хей миллион массаларның күзел-чүткүлүн чаалап алган. Тайбын дутайында меге шуугаазын-биле империалистерниң улустарны метелээрин бис болдуруп шыдавас бис.

Амгы үеде бис чүгле социализмбиле тайбың чангыс аай болзун дээш эвес, харын социализм биле чаагай амыдырал база чангыс аай болзун дээш демисежиин турар бис. Маңаа социалистиг чурт бүрүзү бодунун экономиказын хөгжүдери чугула, ол ышкаш социалистиг чурттарның аразында экономиктиг кады ажылдажылга база эргежок чугула дээрзин чуталажок. Интернационализминиң принциптеринге үндезилеттинген экономиктиг кады ажылдажылга деп чүл дээрзин бис боттарывыстың дуржулгавыстан билир болгай бис. Бир эвес Совет Эвилели азы социалистиг чурттар Венгриянын хосталганының сөолүнде, 1956 чылдың контрреволюциязының сөолүнде бистиң хуу-салымы билзин дээш каапкан болза, чүү болган турар деп. Экономиктиг кады ажылдажылга бир-ийи чыл хамаанчок, бир-ийи он чылдарбиле кызыгаарланмас. Социализм бүгү кижи төрелгетенниң ниити келир үези болур. Ынчаарга экономика талазы-биле бис улустарның амгы болгаш келир үелерде эрге-ажыктарынга болдунар-ла аргазы-биле эки бараан болур кылдыр ынчаар ажылдаар ужурлуг бис.

Бистиң тиилелгевистиң магадылаҗы чүдел дээрге, делегейниң социалистиг системазының чурттары, бүгү коммунистиг болгаш ажылчын партиялар боттарының күштерин империализмге удур, социал депшилге, национал хамаарышпас чорук болгаш тайбының херээнин тиилелгези дээш каттыштырарында болуп турар.

Марксизм-ленинизм кижилерни ак болгаш кара деп, европейжилер болгаш азияттар деп, африканнар болгаш латин-американнар деп ылгавайн турар, чүгле ангыларга ылгап, дарлакчылар биле дарлатканнарның аразынга ылгалды кылып турар. Национал болгаш социал хосталга дээш демиселге бүгү дарлатканнарның болгаш мелчүткеннериниң эрге-ажыктары дүгжүп турар деп марксизм-ленинизм өөредип турар. Моон ужурунда олар боттарының хүрээленнерин сырый каттыштырар ужурлуглар.

Коммунистиг болгаш ажылчын партияларның Москва Декларациязы болгаш Медеглели аваа төлээлеттирген партияларның амгы үениң кол айтырыгларының талазы-биле туружун шын тодаратқан. Венгриянын социалистиг ажылчын партиязының Төп Комитедиң ол документилерни шын, оларны амыдырал бадыткаан деп көрген, ынчыг төлээде, оларны эде көөрүкүн чугулазы чок деп санаан. Ол документилериниң шынныын социалистиг чурттарның хөгжүдезинниң бүгү чорудулгалары, коммунистиг партияларның бүгү делегейде быжыглыг турарының, депшилгениң күштериниң өзүп турарының, а национал хамаарышпас чорук дээш шимчээшкини чаа-чаа тиилелгелерни чедип ап турарының ол фактылары бадыткаан.

«Амгы үениң эң чугула айтырыгларын тайбынның, демократияның болгаш социализминиң эрге-ажыктарынга дүүштүр чаазы-биле шиитпирлээриниң боттуг аргалары тургустунуп келген» — деп коммунистиг болгаш ажылчын партияларның 1960 чылдагы Москва Медеглелинге бүрүн шыны-биле чугаалаан.

Быдат эштериң талазындан чангыс эптиң үрээр дээш ап чоруткан оралдажышкынары социал депшилге, тайбың болгаш национал хамаарышпас чорук дээш бүгү делегейде калбарган демиселди шаптыктап, делегейниң ажылчын шимчээшкинининиң болгаш боттарының хамаарышпас чоруу дээш демисежин турар улустарниң арткен чылдарда чедип алган түннелдерин айнылга таварыштырып турар.

Коммунистиг болгаш ажылчын партияларның чүгле быжыг, чангыс эви, тайбың дээш демиселге, капиталистиг чурттарда чорун турар аңгы демиселинге база национал-хосталгалыг шимчээшкинге ол партияларның удуртукчу ролюн хандырып шыдаар. Ынчаарга ол чангыс эптиң кол үндезини кандыг-даа хажыдыышкыннардан хостуг, чүгле марксизм-ленинизм болуп шыдаар. XX съездиниң шиитпирлеринге, Москва төвүлел хуралдарның делегейниң бүгү коммунистиг шимчээшкинининге күштүг боол турар документилеринге үндезилеттинген чангыс эптен өске кандыг-даа принципиалдыг чангыс эп туруп шыдавас. Бодунун улузунуң болгаш кижи төрелгетенниң салым-чолу дээш бодунуң харыысалгазын шынгыы медереп билир коммунист бүрүзү ынчаар бодаар.

Делегейниң ажылчын шимчээшкинининиң чангыс эвин быжыглаар дээш мооң мурнунда-даа кылып турганывыс дег, моон сонгаар-даа ынчаар кылыр бис. Ынчалза-даа шынныын практика көргускен болгаш кижи төрелгетенниң салым-чазанынга хамааржып турар кол айтырыгларга кара чангыс шын маркеисчи үзел-бодалды илередип турар кол принципиалдыг айтырыглар талазы-биле дүжүп бериишкиннерге чепшээрешпес бис.

Амгы делегей байдалынын үнелелинге Совет Эвилелиниң чазаа-биле бис долузу-биле чөпшээрежир болгаш Совет Эвилелиниң даштыкы политиказын деткип турар бис. Совет Эвилелиниң чазаа бодунун даштыкы политиказын херек кырында туруп турар делегей байдалын, оон әртем анализин, күштериниң тургустунуп келген денгиүүрүн барымдаалап чорудуп турар деп саналандыы барымдаалап турар бис.

Чепсегленишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүрери дээш демиселди эң чугула деп санап турар бис, чүге дизе, тайбынны күзеп турар массаларның мурнунга боттуг сорулганы ол салып турар. Тайбынны чедип алыры чүгле сорулга бооп, ынчалза-даа дайынны болдурбазынга, тайбынны камгалаарынга боттуг сорулганы салбас болза, кандыг-даа демисел хоозун болгаш утка-шынар чок чүве апаар. Ындыг тодаргай сорулга болза, чепсегленишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүрерин чаалап алыры-дыр.

Социалистиг чурттар чепсегленишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүрери дээш демиселди соксадып, тайбынче болгаш чепсегленишкинни дүжүреринче эвес, а дайынче болгаш чепсегленишкинче чүткүп турарларга ол лозуннуу дүжүп бээр болза, ону чүүн-биле-даа тайылбырлап болбас иинк. Бир эвес делегейниң улустары империалистерниң чепсегленишкинни эңдере бүдүрүп турарын база оон айылыын эки билир болза, ындыг чорук улустарны мобилизастап, чепсегленишкинни дүжүреринге идиг болур. Ол агрессияны сойгалавышаан, оон күштерин чаасканзырадыр арганы бээр.

Ядролуг чепсекти шенээрин соксадыры дээш демисежир ужурлуг бис. Амдыгаа дээр дугуржулга чедип алдынмаан чорук, чугаалажышкыннардан ойталаарынга чылдак болбас ужурлуг. Американың Каттышкан Штаттарының чагырыкчы бөлүктери безин ол айтырыгны шиитпирлээриниден аваа-ла чайлай бээр аргазы чок болганын фактылар хереченлеп турар.

Чепсегленишкинни дүжүрери, ядролуг чепсекти шенээрин хоруурудээш демисел-биле чергелештир, Совет Эвилели өске чурттарның деискээринде даштыкы шериг баазаларын чок кылыры дээш, Варшава керээзинин болгаш Атлантика пактазының кежигүннери чурттарның аразынга бот-боттарынга халдашпазының керээзин чарары дээш демисежин турар. Бис Варшава керээзининиң организациязын быжыглаарынче үткүп турар бис, ындыгзаа-даа Венгриянын Социалистиг ажылчын партиязы социализмни тургузуп турар венгр улусту быжыг болгаш бүзүреддиг удуртуп турар.

Бистин улус-демократтыг күрүневис быжыг, ажылчыннарның, тараачыннарның, интеллигенцияның, — бүгү ажылчы чонның идегелин болгаш деткимчезин ажыглап турар.

Социализм тургузуушкуну бистин чуртувуста кайгамчык улуг соруктут көдүрлүүшкүнүү хайыктарын үндүрген. Экономиканың болгаш культураның талазынга дыка улуг чедиишкиннерни чедип алган бис. Бистер Венгриянын көдээ ажылагыйынын социалистиг чаартылгазын боттандырган бис, оон-биле холбаштыр социалистиг бүдүрүлге харызаалары чуртун улус ажыл-агыйында шуут тергиндеп турар апарган. Аваа үндезилээш бистиң партиявыстың 1962 чылдың ноябрьда болган VIII съездизи болза, бистер социализминиң үндезиннерин тургузарын дооскан болгаш социалистиг ниитилелди бүрүн тургузарының үезинче кирген бис деп чүвени демдеглээн.

Эрткен чылдарда бистер 1958—1960 чылдарның үш чыл планын чедиишкинниг күүсеткен болгаш ийиги беш чыл планның күүсединиинин үшкү чылында чорун турар бис. 1958 чылдан 1962 чылга чедир социалистиг үлетпүрде бүдүрүлге 50 хуу өскен. Химия үлетпүрүнүн бүдүрүлгези 2 катаптан ажыг, а машина тудуушкуну 74 хуу улгатқан. 1962 чылда бистиң үлетпүр бүдүрүлгевис 1938 чылдың деннелин барык-ла 5 катап ашкан. Көдээ ажыл-агый продукциязының ниити бүдүрүлгеэн 1958—1961 чылларда ортумаа-биле 1950—1957 чылдарның ортумак деннелинден 20 хуу ажыг болган.

Бистин культура революциявыс база-ла улуг базымнар-биле бүрүнгаарлап бар чоруур. Бистер улус өөредилгезиниң реформазын боттандырган бис, ол реформа школаны амыдыралче улам-на чоокшуладыр болгаш өөреникчилер школага тургаш-ла бүдүрүлге ажылы-биле танышар арганы хандырар. Бистиң чуртувуста сес чылдың ниити өөредилгезин бүгүдеге албан бооп турар. Бүгүнниити ортумак өөредилгениң бистин боттандырып шыдаптар үевис ырак эвес деп санап турар бис.

Эрткен чылдарның дургузунда бистиң улузувустуң амыдыралының деннели бедээн. Ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның боттуг орулгаары, а ол ышкаш кооперативти тараачыннарның боттуг хереглелдери өскен. Көдээ ажыл-агыйынын социалистиг чаартылгазы-биле, тараачыннарның социал хандырылгазының дугайында айтырыгның шиитпирлеттингени-биле херек кырында чурттуң бүгү чону социал страхованиениң системазынче хаара түттүнген, тодаргайлаарга, халас медицина хандырылгазын ажыглап турар болгаш пенсия алыр эргелиг болган.

Эргим эштер!

Социализм үндезиннериниң тургузуушкунун дооскаңы-биле бистиң ниитилеливистиң аңгы тургузуу боттуу-биле өскерилген. Бистин ажылчын аңгывыс социалистиг үлетпүрде ажылдап турар. Мурнунда турган хоорайнын биче буржуазияның әлээн хей кезии үлетпүр кооперациязында каттышкан азы улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларында ажылдап турар. Эргинде турган аңгы хувааларзы венгр көдээде узуткаттынган, ядылар, ортумактар болгаш кулактар чок болган. Бистин интеллигенциявыс, бистиң инженерлериивис болгаш эртемденнериивис социалистиг үлетпүрүнүн, социалистиг көдээ ажылагыйының, эртеминиң, культураның болгаш өөредилгениң янзы-бүрү аспан черлеринде ажылдап турарлар.

Социализмни тургузарының үндезиннери Венгрияда доозулган чүве болганда, дарлакчы болгаш дарлатқычы аңгылар ам чок. Ажылчын аңгы, тараачыннар болгаш интеллигенция чаңгыс аай, социалистиг ниитилелге каттышкан турзун дээш, бистиң ниитилеливис ол орук-биле ырак бурунгаарлаан.

Ниитилелдя бистиң чуртувуста ажылчын аңгының революсчу авангарды — оон партиязы удуртуп турар. Ажылчыннарның, тараачыннарның, бүгү ажылчы аңгыларның эвилели Ада-чурттуң улусчу фронтузунуң шимчээшкинининде илерединиң турар. Бистиң улузувустуң социалистиг национал чангыс эви хевирлеттинип турар.

Венгр Улус Республикада пролетариат диктатуразы бар, ынчалза-даа бистиң күрүневис бүгү улустуң күрүнезинин орүү-биле хөгжүн, бурунгаарлаан. Бистиң чуртувуста кижини оон ызыгуурун азы мурнунда кандыг аңгыга хамааржып турганын барымдаалавайн, харын ол улустуң хөрээнге, социалистиг тургузуушкуннуң хөрээнге кайы хире бердингенин, ол херекке бодунуң билиин болгаш энергиязын кайы хире берип турарын барымдаалап турар.

Эштер!

Битин партиявыстың VIII съездизи идеология талазы-биле марксизм-ленинизмниң идейлиг шавзр халдаашкынын калбартыр ужурлуувустуу айыткан.

Марксичи-ленинчи идеологияны нептередиринге эргеен чедиишкиннерни чедип алган бис. Ам социализмниң үндезиннерин тургускаңының соонда, марксизм-ленинизм бистин үзүзүвустун медерединге бүрүнү-биле тиилеэн турарынга, эртемге болгаш культурага тергиндекчи байдалды эгелээринге кажаттыыңдан-даа таарымчалыг апарган.

Ол болдунар болгаш эргежок чугула-даа, чүге дизе, чурттакчы чонның чамдык кезектериниң медерелинде, угаан-бодалында эрткен үенин алдагдалдыг үелдериниң, дүжүн хараар сагыш-бодалдарның болгаш аажы-чанчылдарның артыышкыннары ам-даа эвээш эвес бар, ынчаарга ол кезде-кезе социалистиг тургузуушкунга моондак болур.

Ол болза делегей империализми социализминиң өзүп турар чедиишкиннерин көргеш, база социалистиг чурттарга удур дайын кылырын ондактыг херек деп санаан, идеологтуг демиселге улам хей-хей күштерни болгаш хөренгилерни салып турар болганда, шыны-биле чугаалаарга, империализминиң идеологтуг демисел деп адап турары: кижилерниң угаан-бодалын хораннаар, идеологтуг үргедээшкин кылыр болганда эргежок чугула болуп турар.

Марксизм-ленинизмниң идейлиг шавар халдаашкынын идеологияларның тайбын кожа-хелбээ догуннаашкынын чок кылырына болгаш бүрүжуаз идеологияны оон сөөлгү туружунда кызып үндүрүптерине чугула болуп турар.

Чедип алган чедиишкиннеривисбиле чергелештир бисте сагыш човаашкынар болгаш бергелер ам-даа эвээш эвес бар. Бистиң көдээ ажылагыйывыстың хөгжүдезинге элээн каш чылдарның дургузунда каңдаашкын, ынчаарга бо чылын—биске черле туруп көрбээн узун болгаш кадыг-дошкун кыш моондактап турар. Үлетпүрде-даа, даштыкы салыгда-даа бергедээшкиннер база бар. Ындыг-даа болза эрткен алды чылдар элээн хей чедиишкиннер-биле характерлеттинип турар деп чугаалап болур бис. Чүл дизе, бис улусчу эрге-чагырганы камталап ап, социализминиң үндезиннерин тургузуп алган бис, үш чыл планны боттандырган бис, болувустун ийиги беш чылывысты колдуунда чедиишкинниг күүседи турар бис.

Ам үеде венгр улус социализм тургузуп турар акы-дунма улустарбиле чангыс олуругла бажын бедик көдүрүп алган чоруун олурар. Коммунистер болур, венгрлер бистер аваа чоргаарланыр бис, ол болза бистиң ажылывыстың болгаш демиселивистин түннели-дир.

Эргим эштер!

Венгр Улус Республиканың эрткен чылдарда чедип алган улуг чедиишкиннериниң дугайын, бистиң улузувустуң элээн улуг тиилелгелеринин дугайын бистер чугаалап турган, венгр улуска Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының, чазааның болгаш улузунуң көргүскени болгаш көргүзүп турары бүгү талалыг болгаш улуг дузаламчызының дугайын өөрүп четтириишкин-биле демдеглээр ужурлуг мен.

Бистиң чедиишкиннеривисти хандырып турар иштики факторларның аразында шиитпирлиг рольду бистиң партивыстың политиказы болгаш партия-биле күш-ажылчы улустуң аразынга сөөлгү чылдарда тургустунган идегежир чорукка үндезилеттинген сырый харылзаалар ойнап турар. Венгр күш-ажылчы улус Венгриянын социалистиг ажылчын партия болгаш оон Төп Комитедиң чурттун хамаарышпас чоруун болгаш тайбының, дески хемчээлдиг социалистиг тургузуушкунну, чурттун хөгжүдезин, амыдырал деннелин болгаш культурлуг өөрүдезин үргүлчү белдерин хандырып турар шын, хажык чок марксичи-ленинчи политиканы чорудуп турар деп көрүп турар.

Бистиң политикавысты ажылдап кылырынга чугула рольду эрткен үенин алдагдалдарын эткен чорук ойнаан. Сектанзыг, хоолургак чоруктун болгаш догматизминиң чедирген аар-берге хажыдыышкыннарындан, а ол ышкаш ревизионистерниң сандарадыкчы ажыл-чорудулгазындан чогуур түннелдерни кылган бис. Биске маңаа улуг дузаны Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XX съездизиниң болгаш 1957 база 1960 чылдарның Москва төвүлел хуралдарының документилериниң айытқан түүлдери көргүскен, ол түүлдер делегейниң бүгү-ле революстуг ажылчын шимчээшкинининге бир демей күштүг бооп турар.

1956 чылдың контрреволюстуг үймээни кижиге түүлүр чоруктун кем-бурууларын XX съездиге сойгалап илереткенинин ужурунан болган деп, сагышка-даа кирер аргажок бадыткалдарны кылырын эң-не мелегей кара сагыштыг ёзу-биле семеп турар кижилер тургулаан, харын ам безин бар бооп турар. Херек кырында Венгрияга чогум-на, харын кижиге түүлүр чорук партиянын чангыс эвин, партиянын массаларбиле харылзааларын кошкаткан болгаш үреэн, чогум-на харын кижиге түүлүр чорук улус-демократтыг тургузуугну кошкаткан болгай. Ынчаарга чурт иштинин болгаш дашты-кының редкциязы массаларны мегелеп төөреткеш, оон соонда тургустунган байдалды бистиң тургузуувусче халдаашкынар кылырынга ажыттаан.

Чогум-на СЭКП-нин XX съездизя венгр ажылчын ангынын болгаш оон революстуг партиязының холунга идейлиг чепсекти берген, оон дузазыбиле олар кижиге түүлүр чоруктуудаа, контрреволюстуг үймээнни-даа шиитпирлиг болгаш бүрүн ажып, тиилеп шыдааннар.

Марксичи-ленинчи идеологияны бай бурунгаар берген айтыышкыннары-биле, коммунистиг болгаш ажылчын партияларның 1957 болгаш 1960 чылдарның Москва төвүлел хуралдарының ниити идеялары болгаш принциптери-биле, бистиң партиявыстың болгаш улузувустуң төөгүлүг демиселиниң бүгү дуржулгазы тодаратқыныш турар болгай.

Бөгүн Венгрияда партияның болгаш күрүнеңиң харыысалгалыг албан-дужаалдарында ажыдып турар кижилер Никита Сергеевич Хрущевту орус большевик, ленинизмниң авангардында чоруп, ол демисеңи маргылдаа чок билир мергежилдиг-биле чорудуп турар чайгылыш чок болгаш принципиалдыг, кандыгаан коммунист бооргa хүндүлеп турар. Ол-ла үеде XX съездиниң болгаш кады кылган документилериниң идеяларынга бистеринин, венгр коммунистеринин, шынчы боон турарывыс-биле оор дөмей, эң Хрущев XX съездиниң болгаш кады кылган документилериниң идеяларынга шынчы деп чүвеге маргылдаа чок. Ынчангаш бисти Хрущевтуң талалакчылазы кылдыр шиитпеэн адап болур. Ынчаар адаар чорук бисти хомудатпайн турар, а харын-даа бис аваа чоргаарланыр бис деп кижи бүрүзүн бүзүредип болур мен.

Ынчалза-даа херектиң ужуру болза венгр коммунистер өскерликчи чорук ужун аар өртек-үнени үндүрген, боттарының ханыы төккен чорукта болур-дур. Идейлиг болгаш политиктиг хажыдыышкыннар бистиң бүгү улузувуска, социалистиг ниитилелдиң тургузуушкунунга улуг когарадыы чедирген. Венгриянын социалистиг ажылчын партиязы төөгүнүн аар-берге дуржулгазын экизи-биле шингээдип алган, ынчангаш марксизм-ленинизминиң түүнүн, аланда бүзүрединдиг-биле туруп турар.

Бистерни ревизионистиг-даа үзелбодалдың талалакчылары, догматистиг-даа үзел-бодалдың талалакчылары чайгылдырып шыдавас.

Хүндүлүг эштер!

Өөнүктер!

Бистиң төлээлеривис Совет Эвилелинге чораан чоруунан улам-на быжыг идегел, бүзүрединдиг-биле оон ынаның турар. Бистиң көргенивис бүгүде түүлдер биске чаа-чаа күштерни берген, бисти өөрүшкү болгаш чоргаарал-биле сорук киирген. Бо кайгамчыктыг аян-чорукту кылыр, үттүндүруп читкес хей-хей сагышбодалдарны алыр арганы биске бергени дээш Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитедиңе, Совет чазакка болгаш бүгү совет улуска өөрүп четтирип тур бис. Даалчы ёзу-биле кайгамчык чаагай хүлээп алыышкын дээш ханызыбиле өөрүп четтиргенивисти база катап илергейлеп тур бис.

Сөөлгу хүннерде бистиң төлээлеривис бисти каттыштырып турар найыралдың болгаш аңы-дунмалыышкы чоруктуң дугайын хей удаа чугаалаан болгай. Бистиң партивыскa болгаш бистиң улузувуска советвенгр найырал болгаш байырлалдыг таварылгаларга хереглээр каас-коа дөмөк эвес, ол болза социализмниң, коммунизминиң болгаш тайбынның тиилелгези дээш, национал чечектелиишкин дээш демиселге биске доктаамал немежин турар күш, бистиң чепсээвис болгаш камгалалывыс болур деп чүвени силерге бүзүредип болур мен.

Бистерге, совет-венгр найыралга шынчы чорук болза, марксизм-ленинизминиң идеяларынга, коммунизминиң тугунга, венгр улустуң ёзулуг эрге-ажыктарынга шынчы чорук, бот-бодувуска шынчы чорук ол болур-дур.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы болгаш оон Никита Сергеевич Хрущевка баштаткан Төп Комитеди делгерезин!

Коммунизмни тургузуп турар Совет Эвилели делгерезин!

Совет болгаш венгр улустарның бузулбас найыралы делгерезин!

Коммунизм болгаш тайбын делгереп, тиилеп туразуң!

(Эш Я. Кадарның чугаазын үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыннары хөй удаа үзе кирип турган).

ЧАЗАЛГА

Бо чылдың июль 21-де үнген № 172 (5576) «Шын» солуннуң ийиларында «Депутаттар шүтүмчүлеп, саналдап тур» деп чүүлдүң сөөлгү одуругларын «Тес-Хем райкүүскомнуң даргазы Т. С. Бегзи» деп чазаг номчуур.

Редакторнуң ораламчызы Д. О. БЕГЗИ.

Кинотеатрларга

ИЮЛЬ 23-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Граф Монте-Кристо» (2-гн сериязы) 10.12. «Бөө чөр демисел» 2, 4, 6, 8. «Ол бүгүге чай буруулуг болган» 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Руль тудуичузунуң эрес чоруу» 11.15, 1.15. «Ашаикадай болушманы ындыг номчуг-ла эвес болган» 3.15, 7.15, 9.15. «Суурда өске кижи» 5.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Биминтиң чажыды» 2.30. «Ол шажын хүнүнүң будуузүнде болган» 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Өлүм чок Кащей» 1.15. «Дээрбечи маңгыстар» 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА»: «Кембаллдың хаан чери» 5, 7, 9 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Шетинкин — Кравченко-кудумчузу, бажын № 3. телефоннары: Редакторнуң 24 — 63, редакторнуң ораламчыларының 35 — 24, 25 — 38, идеология киллизиниң 37 — 13; харыысалгалыг секретарының 23 — 35, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал киллизиниң 25 — 38, 23 — 54, үлетпүр бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал киллизиниң 22 — 64, чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал киллистериниң 21 — 27. Информация киллизиниң 20—60, бухгалтерияның 31—75, корректорларның 21 — 47, солуң келбейн барганда 32 — 75 телефонче хоглаар.

ТС—01297. Чагыг № 122. Культура министерствозунуң типографиязы

Акы-дуңма найырал болгаш эп-сеткил каттыштырылгазы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР! 1925 чылда үндезилеттингеш

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 174 (5578) 1963 ч. июль 24, среда | Өртээ 2 көп

Чайгы одарны чөп ажыглаар

СЭКП Төп Комитединиң июнь Пленумунуң шиитпирээри көдээ ажыл-ишчилериниң, ылаңгыя малчыннарның бот-идепкейин өстүрген, массаныг чогаадыкчы күштерни хайныктырган. Ниитиниң мал ажылынга бир чугула болгаш харысалгалыг үе—малды чайгы одарларга курукторуп семиртири болур. Семис күштүг малдың продуктулуу-даа бедик, чаш төлүү-даа ботнуг болурун ажылдың практиказы уламна бүзүредип турар.

Мал ажылынче киичээнгейни кайда эки тургускан болдур, ында ажыл-агыйның көргүзүглери бедик болуру билдингир. Чөвен-Хемчикте «Большевик», Тес-Хемде «Чодураа», Бии-Хемде «Кызыл тараачын» колхоздар күрүнеге эът, сүт, дүк садарының чартык чыл планын хуусаа бетинде ажыр күүсеткен, «Чыраа-Бажы» совхоз мал өстүрениң планын чүзүн аайы-биле күүсеткен. Шак ындыг үлегерлиг ажыл-агыйларны хөйүү адап болур.

Бо хүннерде колхозтарның болгаш совхозтарның малы көктүгшыктыг чайлагларда. Фермаларны, бригадаларны дуржулгалыг малчыннар-биле быжыглаан. Семиртилгече таарымчалыг, одар солуп кежер хонаштарны баш бурунгаар көрдүнген график ёзугаар ажыглап турар. Малды чогуур өйүнде чайлагладырын Таңды, Каа-Хем, Тес-Хем болгаш Өвүр районнарның ажыл-агыйлары организастыр чорутткан. Хендергениң, Шеминиң, Актың болгаш Час-Адырның сураглыг чайлагларын малчыннар эзлепкен.

Шагның магалыг эки үези—чайның хүнөриниң сөңгаарлатынмас улуг ёзулуглар чүгле тараажыларның эвес, малчыннарның мурнунда улам-на чугулазы-биле салдынып турар. Малды өстүреринге, ооң продуктуяуун—зътткирин, сүткүрүн, дүкүрүн элбедиринге чайның хүннери эки таарымчалыг. Бо эки үени шын ажыглаары, салдынган сорулганы чедиишиннииг күүседири малчыннарның организастыр болгаш ак-сеткилдиг күш-амыындан кол хамаарыр.

Чайлагладыышкыны чогуур өйүнде болгаш шын организастаан ажыл-агыйларда малдың семирилгези бедип, инектиң сүткүрү эйбеп турар. Мурнакчы малчыннарның, фермаларның, бригадаларның үлегерин бүгүниитинии кылдыр калбартыры партия комитеттериниң, райкүүскомнарның болгаш бүдүрүлге эргелелериниң хүн бүрү киичээнгейиниң төвүнге турар ужурлуг.

Чамдык черлерде мал часкы одарларда турбушаан, харын хөй тараа болгаш сиген шөлдерин үреп турарын шыңгыы айтыр херек. Бии-Хем районда «Хадың» колхозтуң Баян-Колда хой бригадазы амга чедир чайлаглаваан. Оон ужурындан эртиен чылын 800 центнер ажыг сиген кезип алган шөлду ам мал саза баскан, ол ышкаш 60 гектарда зелёнканы база дойлап дооскан. Колхоз баштаар чери, ында парторганизация болгаш ол бригаданың удуртукчузу эш Кончай бо дугайында тодаргай хемчег албайн турары канчап-даа таарышпас.

Ниитиниң маяынга чем, ылаңгыя үнелиг культура болур кукуруза белетизээ талазы-биле «Найырал» совхоз чүгээр амылдап келген болзажок, бо чылын мал чайлагладыышкынын багай организастаан. Улуг-Хемниң ол чарыында Куйлуг-Хем, Бидилиг, Ортаа-Хем, Кара-Туруг ынчаар дөрт муң хире мал таарыича чок одарларда көжүртүнген. Совхозтуң ниити малының дең кезиминден хөйү изиг шынаада хевээр. Район Советиниң күүскому болгаш Улуг-Хемниң парткому бо айтырыгны сонуургап көрбейн турары четпес.

Малды шын ажаап чемгерерин, ылаңгыя одарладып семиртирин чамдык ажыл-агыйларда четпес организастап турарындан бо чылдың баштайгы чартыында Улуг-Хем район 237 тонна, Бии-Хем район 160 тонна сүттү хүлээлгезинге чедир бербейн, республиканың күрүнеге сүт садар планын күүсетпээнинге бурууляг болган.

Тываның одарлары магалыг байлак, ону чеп ажыглаар, ниитиниң малын организастыг чайлагладыры чугула. Ол чорук чүгле малдың өзүлдезинге, продуктулуун бедидип семиртириинге ажыктыг эвес, ооң-биле мадыг тараа болгаш сиген шөлдерин малга бастырбазынга база чугула ужур-дузалыг болур.

Барыын-Хемчик районнуң Тээли көдээ Советиниң чону хуузунда малын совхозтуң тараа, сиген шөлдеринде одарладып турда, күүском даргазы эш Байысхылак кандыг-даа хемчег албайн келгени шын эвес. Шак ындыг байдал республиканың өске-даа чамдык черлеринде база илереп турар.

Партия комитеттериниң, райкүүскомнарның болгаш бүдүрүлге эргелелериниң мурнунда ам кол соруулга болза, дүжүт ажаап алыышкынынга белеткелди боттуг удуртпушаан, ниитиниң малынга четчир, эки хоолулуг чемнерни хандырары, чайгы семиртилгени шын организастаары болур. Малының продуктуяуу чавыс, чемгерилгени, чайгы одарны багай ажыглаан ажыл-агый бүрүзүн тодаргайлаары, четпестерни чайладыырга боттуг хемчеглерни алыры чугула. Ниитиниң малын өстүреринге, ооң продуктуяуун улам бедидиринге болгаш бот-үнезин чиигедиринге малчын, ферма, бригада бүрүзү мораль болгаш материал талазыбиле сонуургалдыг турзун дээш бүгү хемчеглерни организастаар ужурлуг.

Чайгы одарларда, ылаңгыя ырак чайлагларда малчыннарга садыгны организастаары, почта тарадылгазын эжиидери, концерт, кино көрүлдезин болгаш медицина хандырылгазын доктаамал чорудары чугула. Материалдыг байлактың түргүзүнчулары—кижилер, малчыннар дугайында киичээнгей салыры партия, совет ажылданчы бүрүзүнүң хүн бүрү киичээнгей салыр үүлү болур.

Республикада комбайннар септелгезининг чоруп турары

(1963 чылдың июль 20-де хуу-биле)

Районнар:			
Чөвен-Хемчик	68,4	«Сүт-Хөл»	77,8
Улуг-Хем	48,7	«Өөк»	65,4
Барыын-Хемчик	46,2	«Найырал»	56,8
Чөвен-Хемчик эргелелиниң түңү	54,3	«УТКА 25 чылы»	54,8
Бии-Хем	63,2	«Шекпээр»	46,2
Каа-Хем	50,6	«Улуг-Хая»	44,2
Таңды	25,8	«Барлык»	35,7
Тожу	—	«Тиилелге»	35,0
Таңды эргелелиниң түңү	35,5	«Кок-Тей»	26,7
Тес-Хем	34,8	«Межегей»	26,1
Өвүр	33,3	«Тээли»	26,1
Тес-Хем эргелелиниң түңү	34,5	«Тес-Хем»	25,0
ООҢ ИШТИНДЕ СОВХОЗТАР:		«Тыва»	14,3
«Чыраа-Бажы»	82,1	«Элегес»	8,9
«Сукпак»	78,6	Дуржулга станциязы	—

ХӨЙ СҮТ ДЭЭШ

Сүт саалдазын көвүдедир дээш демиселге «Улуг-Хая» совхозтуң Алдыы-Шыяазда сүт-бараан фермазының саанчылары көскү чедиишкинин бо чылдың бирги чартыында чедип ап шыдаавнар. Бо үениң дургузунда ферма ниитизи-биле 108 тонна сүт саап алыр планныг турган, 120 тонна 800 кг сүттү саан, күрүнеге 70 тонна сүт дужаар планын 71 тонна 291 кг кылдыр күүсеткен.

Ында мурнакчы саанчылардан: Вера Увангыр бодунга быжыглаттынган 20 инээнин бирээзинге онаалыгыр ортумаа-биле чартык чылда 892 кг. Тамара Сарыг-оол—859 кг сүттү саап ап. Мурнакчылар болуп шылгарап үнгеннер.

Совет-венгр кады кылган дыңнадыг

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-нің чазааның чазаанын ёзугаар Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының Төп Комитединиң бирги секретары, Венгрияның революстуг ажылчын-тараачын чазаанның даргазы эш Янош Кадарга баштаткан Венгр Улус Республиканың партия-чазак төлээлери найыралдың аян-чоруун кылып, Совет Эвилелинге июль 10-дан 22-ге чедир чоруп турган.

Москвага, Ташкентиге, Иркутскиге болгаш Братскиге чоруп турган үезинде төлээлериниң кежигүннери Совет Эвилелиниң ажылчыннары, колхозчулары, интеллигенциязының төлээлекчилери болгаш аныктары-биле ужуражып, чугаалашкан.

Венгр Улус Республиканың партия-чазак төлээлериниң Совет Эвилелинге чоруп турган үезинде Н. С. Хрушевка баштаткан Совет Эвилелиниң удуртукчу ажылдакчылары-биле чугаалажыышкыннар болган.

Совет-венгр кады кылган Медеглелдиң бирги бөлүүнде чугаалап турары чүл дээрге, чугаалажыышкыннарның үезинде совет болгаш венгр талалар боттарының чурттарында иштики байдалдың дугайын, чаа нинтилелдиң тургузуушкуун боттандырын турар ийи чурттарның партияларының болгаш чазактарының ажыл-чорудулгазының дугайын бот-боттарынга дыңнаткан.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының болгаш ооң ленинчи Төп Комитединиң удуртулгазы-биле коммунизмни бүрүн тургузарының оруу-биле бурунгаар быжыг базымнап бар чоруур совет улустуң шылгарааңгай чедиишкиннери, кайгамчык планнары-биле хөлбаштыр бодунуң ак-сеткилдиг хүлээп көрүүшкүүнүн Венгр Улус Республиканың партия-чазак төлээлери илергейлээн.

Бодунуң ээлчээнде совет тала Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының болгаш ооң Төп Комитединиң удуртулгазы-биле Венгр Улус Республиканың ажылчы чоннары социализм тургузуушкунунга, улус ажыл-агыйын хөгжүдеринге, бодунуң мораль-политиктиг чаңгыс эвин быжыглаарынга шылгарааңгай чедиишкиннерин чедип алганын күзелдиң улуг ханыышкыны-биле демдеглеп турар.

Төөгүлүг чаңгыс үениң хемчээлинге социалистиг чурттарның аразы улуг ыглашпас хире чаңгыс угда коммунизмче шилчип киреринің дугайында марксизчи-ленинчи тезистиң шынынын Венгр Улус Республиканың болгаш социалистиг өске-даа чурттарның политиктиг, экономиктиг болгаш культурлуг дүрген хөгжүлдезин бадыткан турар дээрзин кадыг кылган Медеглелде демдеглээн.

Бо эвес сорулганы чедип алырынга чугула рольду чурт бүрүзүнүң иштики күрлавырларын болгаш арганарын эң улуг ажыглаары-биле чергелештир бүдүрүлгени специализастаарын болгаш кооперастаарын улам ыцай калбартырынга, делегейниң социалистиг рыногунуң арганарын ажыктыг кылдыр ажыглаарынга үндезилеттингеп делегейниң социалистиг күш-ажыл хуваалдазын улам ыцай ханыладыры ойнап турар.

Совет Эвилели биле Венгр Улус Республиканың аразында политиктиг, экономиктиг болгаш культурлуг харылзааларның чедиишкинниг хөгжүп турарынга талалар күзелдиң улуг ханыышкынын илергейлеп турар. Ийи чурттарның аразында бараан саарылгазы соксаал чокка өзүп турар.

Кады кылган Медеглелдиң ийиги бөлүүнде демдеглеп турары-биле алырга, чугаалажыышкыннарның үезинде амгы делегей байдалының эң чугула айтырыгларының талазы-биле санал-онаалдарны солуушкан. амгы делегей байдалын үнелеп көөрүнге чаңгыс аайын, чаа дайынның айыылынга удур, оран делегейге быжыг тайбың дээш демиселиң моон соңгаардаа чорударынга шиитпирлиин талалар бадыткаан.

Боттарының даштыкы политиказынга Совет Эвилели болгаш Венгр Улус Республика бүгү күрүнелериниң, бүгү улустарының тайбыңын болгаш айыыл чок чоруун хандырарының эрге-ажыктарынга дүжүп турар, янзы-бүрү социал тургузуглуг күрүнелериниң тайбың кожа-хелбээ догуинаашкынының ленинчи принциптерин удурутулга болдуруп турар.

Капитализмниң ниити кризизиниң улам ханылап турарының, империализминиң күштеринден социализминиң күштериниң, дайынның күштеринден тайбыңның күштериниң улам ажыг кылдыр өзүп турарының үезинде делегейниң термоядролуг дайынын баш удур болдурбайн баар, ону кижи ниитилелиниң амыдыралындан шуут чайладыр боттуг арга бар болуп турар. Империализминиң араатанзыг будуш-шынары өскерилбээн болгаш ооң ужурунда делегейниң термоядролуг дайынын ооң өөскүдүп үндүреринің айыылы ам-даа артып турар дээрзин моон-биле кады барымдаалап көөр болза чогуур.

Совет болгаш венгр талалар тайбыңга ынакшылдыг күрүнелериниң каттышкан күжениишкиннери-биле, улустарның идепкейлиг, шиитпирлиг демисели-биле делегей байдалын экижидерин чедип ап болур дээрзин боттарының политиказынга барымдаалап турарлар.

Барыын таланың чурттарының чазактары ракета-ядролуг чепсекти эңдере бүдүрериң үргүлчүлеп, ядролуг чепсекти улам ыцай нептередиримче утланышкынны холга алгаш, НАТО-нуң хемчээлдеринге, аңаа Барыын Германияны киириштирбишаан, каттышкан ядролуг күштерин тургузарының планнарын ажылдап кылып турарынга Совет Эвилелиниң болгаш Венгрияның улустары ханы дүвүреп турар деп, кады кылган Медеглелде демдеглээн.

Бир эвес массаныг узуткайшкынның чепсээн Барыын Германияның холунга тыпсып бээриниң планнары амыдыралга боттаны бээр болза, ол чорук Европага чаа байдалды тургузар болгаш социалистиг күрүнелериниң аймыл чок чоруун чогуур деңнелге тургузарын хамдырып турар хемчеглерни немей алырын олардан негээр ийик деп чүвени тодаргай кылдыр медеглээри эргежок чугула дээрзин Совет Эвилелиниң болгаш Венгр Улус Республиканың чазактары санап турар.

Европага болгаш бүгү делегейге байдалды кадыкшыдар төлээде, делегейниң ийиги дайынының артышкыннарын узуткаары, герман тайбың кереэнии чарары болгаш аңаа үндезилээш Барыын Берлинде байдалды чогуур өйүнде Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының Төп Комитединиң Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев, венгр төлээлер болгаш СЭКП ТК-ның Президиум кежигүннери Л. И. Брежнев, Г. И. Воронов, А. И. Микоян олар автомашиналарга четкилеп келирге, чыылганнар адыш часкашкыны-биле уткаан.

Хүндүлүг таңныыл качальнигиниң рапортун хүлээп алгаш, Янош Кадар Н. С. Хрущев-биле кады совет дайынчыларның чыскаалын эргип эрткен.

Н. С. Хрущев биле Янош Кадар Коммунистиг партиниң болгаш чазактың удуртукчулары-биле, министрлер-биле, ССРЭ-ниң күрүне комитеттериниң даргалары-биле, дипломаттыг төлээ черлериниң баштыңнары-биле меңдилешкен.

Ооң соонда эштер Н. С. Хрущев биле Янош Кадар чүве чугаалажыпар.

Бот-бодунга экономиктиг дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүннерни чурттарның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының төп комитеттериниң бирги секретарьларының база чазактар баштыңнарының 1963 чылдың июль 24-те ажыттынар чөвүлел хуралының ажылынга киржирибиле эш Янош Кадар Москвада артып калган.

(СЭТА).

Венгр партия-чазак төлээлериниң төрээн чуртунче чорупканы

Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының Төп Комитединиң бирги секретары, Революстуг ажылчын-тараачын чазаанның даргазы Янош Кадарга баштаткан ВУР-ның партия-чазак төлээлери июль 22-де төрээн чуртунче ээп чаныпкан. Киев вокзалын болгаш ооң чанында шөлдү байырлал шинчи книр каастап каан турган. Аңаа найысылалдың хөй санныг чурттакчылары четкилеп келген. Хүндүлел таңныылын тургускан.

Эргим аалчыларны үдээри-биле СЭКП ТК-ның Президиум кежигүннери А. П. Кириленко, Н. М. Шверник, СЭКП ТК-ның Президиум кежигүннеринге кандидаттар В. В. Гришин, Л. Н. Ефремов, СЭКП ТК-ның секретарьлары Ю. В. Андропов, П. Н. Демичев, Л. Ф. Ильичев, А. П. Рудаков, В. Н. Титов, А. Н. Шелепин, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиум кежигүнү К. Е. Ворошилов, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчылары И. Т. Новиков, Д. Ф. Устинов, ССРЭ-ниң министрлери, Москваның партия болгаш совет организациязыларының удуртукчулары, СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң аппарадының харыысалгалыг ажылдакчылары четкилеп келген.

Янош Кадар болгаш СЭКП Төп Комитединиң Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев, венгр төлээлер болгаш СЭКП ТК-ның Президиум кежигүннери Л. И. Брежнев, Г. И. Воронов, А. И. Микоян олар автомашиналарга четкилеп келирге, чыылганнар адыш часкашкыны-биле уткаан.

Хүндүлүг таңныыл качальнигиниң рапортун хүлээп алгаш, Янош Кадар Н. С. Хрущев-биле кады совет дайынчыларның чыскаалын эргип эрткен.

Н. С. Хрущев биле Янош Кадар Коммунистиг партиниң болгаш чазактың удуртукчулары-биле, министрлер-биле, ССРЭ-ниң күрүне комитеттериниң даргалары-биле, дипломаттыг төлээ черлериниң баштыңнары-биле меңдилешкен.

Ооң соонда эштер Н. С. Хрущев биле Янош Кадар чүве чугаалажыпар.

Бот-бодунга экономиктиг дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүннерни чурттарның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының төп комитеттериниң бирги секретарьларының база чазактар баштыңнарының 1963 чылдың июль 24-те ажыттынар чөвүлел хуралының ажылынга киржирибиле эш Янош Кадар Москвада артып калган.

(СЭТА).

Кады кылган совет-венгр Медеглелге июль 20-де Москвага Н. С. Хрущев биле Янош Кадар ат салган.

(СЭТА).

Бот-бодунга Экономиктиг дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүнү чурттарның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының төп комитеттеринің бирги секретарьларының база чазактарының баштыңнарының чөвүлел хуралының дугайында

Бот-бодунга Экономиктиг дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүнү чурттарның акы-дуңма партияларының төп комитеттериниң аразында дугуржуушкунга дүүштүр айыткан чурттарның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының ТК-ларының бирги секретарьларының база чазактарының баштыңнарының чөвүлел хуралының 6о чылдың июль 24-те Москвага чыылдырарын айыткан.

Чөвүлелдиң кежигүнү чурттарның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының төлээлекчилериниң июнь (1962 чыл) чөвүлел хуралының шиитпирлерин боттандырар талазы-биле кылган ажылдың дугайында база ол чурттарның аразында экономиктиг кады ажылдажылганы хөгжүдеринің моон соңгаргы соруулгаларының дугайында Бот-бодунга Экономиктиг дузалажылга Чөвүлелиниң күүскомунуң илеткелин чөвүлел хуралга чугаалажып көөр.

Совет Эвилелинин Коммунистиг партиязының болгаш Кыдаттың Коммунистиг партиязының төлээлеринин Москвага ужуражыышкынының дугайында дыннадыг

Июль 5-тен 20-ге чедир Москвага Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының болгаш Кыдаттың Коммунистиг партиязының төлээлеринин ужуражыышкыны болган. Ужуражыышкынга киришкеннер болза:

СЭКП-деп—СЭКП ТК-ның Президиум кежигүнү, секретары эш М. А. Суслов (төлээлериниң баштыны), СЭКП ТК-ның Президиум кежигүнүнге кандидат эш В. В. Гришин, СЭКП ТК-ның секретары эш Ю. В. Андропов, СЭКП ТК-ның секретары эш Л. Ф. Ильичёв, СЭКП ТК-ның секретары эш Пономарев, СЭКП ТК-ның кежигүнү эш П. А. Сатюков, СЭКП ТК-ның кежигүнү эш С. В. Червоненко.

ККП-деп—ККП ТК-ның Политбюро кежигүнү, чиңгине секретары эш Дэн Сяо-пин (төлээлериниң баштыны), ККП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, секретариадының кежигүнү эш Кан Шэн, ККП ТК-ның секретариадының кежигүнүнге кандидат эш Ян Шан-кунь, ККП ТК-ның кежигүнү эш Лю Нин-и, ККП ТК-ның кежигүнү эш У Сю-цюань, ККП ТК-ның кежигүнүнге кандидат эш Пань Цзы-ли.

Ужуражыышкынның чорудулгазында ийи талалар амгы делегей хөгжүдезининң, делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң болгаш совет-кыдат харылзааларның чугула принципиалдыг элээн айтырыгларының талазы-биле боттарының үзел-бодалдарын болгаш туруштарын тайылбырлаан.

Чамдык үе эрткенде ужуражыышкынны үргүлчүлээр төлээге төлээлериниң ажылынга чаңсаар кылыр деп дугуржуушкун Кыдаттың Коммунистиг партиязының төлээлериниң санында ёзугаар чедип алдынган. Ужуражыышкынны үргүлдүлээр черин болгаш үезин СЭКП ТК биле ККП ТК-ның аразында сүмележилгелериниң немей чорудуп турган дугуржур.

ККП-ниң төлээлери Москвадан үнүпкен

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының төлээлери-биле ийи таланың ужуражыышкынынга киришкен Кыдаттың Коммунистиг партиязының төлээлери июль 20-де самолёт-биле Москвадан Пекинче чана берген.

Чанганнарның аразында эштер Дэн Сяо-пин—ККП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, чиңгине секретары (төлээлериниң баштыны), Пын Чжэнь (төлээлериниң баштыныың оралакчызы), ККП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, секретариадының кежигүнү (төлээлериниң баштыныың оралакчызы), Кан Шэн — ККП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнүнге кандидат, секретариадының кежигүнү, Ян Шан-кунь—ККП ТК-ның секретариадының кежигүнүнге кандидат, Лю Нин-и—ККП ТК-ның кежигүнү, У Ся-цюань—ККП ТК-ның кежигүнү болгаш оларны үдеп чораан өске-даа эштер бар.

Аэродромга ККП-ниң төлээлерин эштер М. А. Суслов—СЭКП ТК-ның Президиумунуң кежигүнү, секретары, В. В. Гришин—СЭКП ТК-ның Президиумунуң кежигүнүнге кандидат, Ю. В. Андропов—СЭКП ТК-ның секретары, Л. Ф. Ильичев—СЭКП ТК-ның секретары, П. А. Сатюков—СЭКП ТК-ның кежигүнү, С. В. Червоненко—СЭКП ТК-ның кежигүнү болгаш СЭКП ТК-ның өске-даа харыысалгалыг ажылдакчылары үдээн.

КУР-нуң ССРЭ-де элчини, ККП ТК-ның кежигүнүнге кандидат эш Пань Цзы-ли болгаш КУР-нуң ССРЭ-де элчин черинің ажылдакчылары ККП-ниң төлээлерин база үдээн.

(СЭТА).

СЭКП ТК-ның РСФСР талазы-биле Бюрозунуң болгаш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң партия-күрүне контроль комитединде

Калбак активке даянып алгаш

Партия-күрүне контролюнуң органнары, ажылчы чоннарның калбак массаларынга даянымышаан, улусчу контрольдуң практиктег организакчылары болуп ажылдаар ужурлуг. Ол дугайын СЭКП ТК-ның РСФСР талазы-биле Бюрозунуң болгаш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Партия-Күрүме Контроль Комитединиң хуралынга чугаалажып турган. Ол хуралга Башкир АССР-ниң Мелеузовск колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелиниң партия-күрүне контроль комитединиң ажылының дугайында дыңнадыгны чугаалажып көргеп.

Ол эргелелдиң бүдүрүлгелеринде, колхозтарында болгаш совхозтарында, а ол ышкаш цехтерде болгаш бригадаларда партия-күрүне контролюнга дузалаар болуктерни тургускан. Оларже 2 муң хире кижини партия, профсөвилел, комсомол болгаш өскедээ организациялар чорудуп берген.

Комитеттиң чанында хөй-ниити чүрүм ёзугаар штаттан дашкаар беш килдистерни, а ол ышкаш ажылчы чоннарның хомудалын болгаш саналдарын көөр биорону тургускан. Хөйниитиниң 45 инспекторларын ажылче хандыдып киирген. Комитеттиң кежигүннерин колхозтарга болгаш совхозтарга барып, болуктерге практиктиг дузаны көргүзүп турар.

Комитет мэл киштаглаашкыныңың чоруп турарының, часкы тарылгага колхозтарның болгаш совхозтарның белениинің дугайында массалыг хынелдаларны организастаан. Демир орук станцияларындан минералдыг чемнишчилгелерни болгаш совхоздаа чүктерни соортуп ап, канчаар кадагалап турарын, хереглел кооперациязының садыг организациялары канчаар ажылдап турарын хынап көргеп. Комитет ол хыналдаларга дузалаар бөлүктериниң ийи муң ажыг кежигүннерин, көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглерин, совхозтарның ажылдакчыларын болгаш колхозчуларны киириштирген. Олар партия-күрүне контролюнуң органнарынга улуг дузаламчыны көргүзүп турар. А хыналдаларның түңнелдерин партия организациялары, колхозтарның баштаар черлери болгаш совхозтарның дирекция черлери өй-шаанда көргеп.

Моон-биле кады демдеглеп тургының ёзугаар алырга, Мелеузовск будурүлге эргелелиниң талазы-биле партия-күрүне контролюнуң ажылчорудулгазында четпестер база бар болган. Херектиң ужуру чүл дизе, бүгү мал ажылының фермаларында, механизастаттынган отрядтарда дузалаар бөлүктер ам-даа чок болуп турарында. Садыг организацияларында оларның саны эвээш.

Партия-күрүне контролюнуң комитеди көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрер болгаш садар талазыбиле күрүне планнарын күүседири дээш демиселге Мелеузовск будурүлге эргелелиниң партия, совет болгаш ажыл-агый организацияларына дузаламчыны ам-даа четпес көргүзүп турарын хуралга база демдеглээн.

(СЭТА).

МАЛ ЧЕМИНГЕ

АРЫГ-ҮЗҮҮ. (Телефон-биле). «УТКА 25 чылы» совхозтуң Ак-Туруг салбырының сигенчи бригадазы 3—4 хүн ажылдаан, 120 га черниң сигенин кестирген, 60 тонна сигенни сараатгаан.

Бо чылын совхозтуң кол сиген белеткээр черлери Серлиг-Дөң, Сөөктүг-Дөң, Ээр-Хавак баары ынчаар сигенниң үнгени мурнундагы чылдарда дег ээбек эвес болуп турар. Мал чеминге хереглээр кылдыр белеткеп ап болгу дег бүгү-ле курлавырларны ажыглаар деп совхозтуң ажыл-ишчилери шиитпирлээн. Ынчангаш бо хүннерде сиген кезиндези-биле чергелештир будук-бүрү чыыр ажылды чер-черде организастаан. Борта Ак-Туруг салбырның малчыннары болгаш ол суурда уруглар бажыңының кижизиттиргеннери идепкейлиг киржип турар. Олар бо хүннерге чедир 17 муң моондак будук-бүрүну шарып белеткээнер.

Малчынның ат-алдарын бедик тудар

* ☆ *

КОММУНИСТ ДАРЖАА ХЕРТЕК

Даржаа Хертек Седенмаа болза Барыын-Хемчик районда «Тээли» совхозтуң Бай-Тал салбырында боторуулга-чарыгалыг № 1 хойму бригадазының бригадиринде ажылдап турар. Бригадада 5 муң хире хой бар. Бо чылын бригаданың ажыл-ишчилери 1813 хураганнарны өстүрген. Бригадир боду—идепкейлиг агитатор.

ЧУРУКТА: коммунист Даржаа Хертектиң хойларын одарладып чоруурун.

Фото П. ГОЛЬЦОВТУУ.

Ферма чүге хожудааныл

Украинаның сураглыг тараажыны Надежда Григорьевна Заглада тараажының арын-нүүрүнүң, ат-алдарының дугайында кончуг шын айтырыгны көдүрүп үндүргенин бистиң чүртүвүстүң бүгү черлеринде дыка чүүлдүгүзүнүп, оңу изин-биле деткип турар болгай. Шынап-ла, ажылдың кандыг-даа адырында турар кижи бодунуң эөлээн черинге эө-харыысалгалыг болуру — оон хамаатыг эргелүүлгези болгай.

Бисте ажыл-ишчи кижилериниң чамдыктары бодунуң харыысалгазын бодавас, арын-нүүрүн болгаш ат-алдарын аңаа-ла хамаан чок чүве кылдыр бодаары дыка хомуданчыг. Оон чижээн бистиң республикавыстың хой-хөй ажыл-агыйларындан көрүп болур.

Тес-Хем районнуң Эрзинде Ленин аттыг колхозунуң Белдир-Арыг фермазы мурнуку чылдарда эки ажылдыг, бедик көргүзүглүг коллективтерниң бирээзи бооп, шилчиир кызыл туктарны-даа, хүндүлел бижиктерни-даа каш удаа чаалап ап келген. Оон ады районга хамаан чок, республикага билдингир турган.

Чеди чылдың бешки чылы үнгеш, оон баштайгы чартыы эрте хонга берген. Бодавыже, үстүнде адаанывыс ферма бодунуң ажылын улам-на экижидер, өскелерге үлегер болур ужурлуг турган. Бо чартык чыл иштинде мурнакчы коллектив хамаан чок, хожудангай ажыл-агыйлар ортумактарның деңнелинге, харын-даа мурнакчыларның деңнелинге чедир өзе берген фактыларны хөйнү көргүзүп болур.

Белдир-Арыг фермазы бо үениң, тодаргайларга, чартык чылдың дургузунда канчап барганыл? Ону доңчузу-биле ажылы баксыраан, хожудангайларның даңзызынга кире берген коллектив деп дидими-биле чугаалап болур апарган. Ужуру чүл? Ол коллективтиң ажылы канчап баксыраанып? — деп айтырыг чаягаарда тургустунар. Дээре саанчылар өске черлерде чоруй барганнар бе? Чок. Оларның саны харын немешкен. Саар инектер мурнунда чүгле 100 ажыг хире турган болза, оларның саны ам 224 четкен. Колхоз баштаар чери саанчыларны болгаш фермаңың өске-даа ажылдакчыларын ажылдаарынга база чурттаарынга эргежок чүгүла чүүлдери-биле хандырбаан деп чугаалап база болбас. Оларга тааржыр байдалдарны хирешаа-биле тургузуп бергенин аңаа чораан кижи дораан-на көре бээр.

Удуртулга четпейн турар бе дээрге — база талаар хире. Колхозтуң удуртукчулары болгаш тускай эртемниглери айтыышкыннарны болгаш арга-сүмелерни четчири-биле берип келген. Оларның ажылга контролюнда четпестер бар болбайн аан.

Ферманың эки ажылдаарынга ам черле чүү четпейн барганыл? Ферманың ажылының баксырааны — ында ажылдап турар чамдык кижилерниң малчынның бедик чаагай арын-нүүрүн, ат-алдарың өскүнганында бооп турар. Саар инектерниң кадарчыларының база өске-даа чамдык ажылдакчылар, көзүлдүр-ле, малчынның арын-нүүрүн өскүнген. Ылангыя инек кадарчылары эң харыысалга чок ажылдап турары-биле хүнүң-не кежээки саалдага 5—10 инектер келбейн баргаш, оон үржүү-биле сагдынмайн барып турар.

Июль айның 9-та тургустунган актыны ёзугаар алырга, од айның 6-дан 9-ка чедир үениң иштинде кадарчылар Байыр, Ноова, Хубигаа оларның бүрүүзү-биле 54 инектер сагдынмайн баргаш, 222 литр сүт чедир алдынмаан. Ол-ла хүн демги малчыннарның кададында турар саар инектерин санап көөрге, 21 инек кежээки саалда үезинде коданга келбээн болган. Харын-даа 5 инектериң тыптыры ам безин билиш чок бооп турар. Чангыс мыя бо чижек-де малчынның арын-нүүрүн, ат-алдарын ышкынган чорукту тода көргүзүп турар-дыр.

Мындыг саналганы үндүрүп болур. Бир эвес, ферма үш хонук санында-ла 222 литр сүттү чедир албайн турар болза, айда 2 тонна 200 кг сүт, а квартанда 6 тонна 600 кг сүт чедир алдынмас ийикпе 1600 ажыг рубльдиң акша орудазындан коллектив каражадан турар.

Кадарчылар Байыр, Ноова, Хубигаа олар саар инектерни чүгле коданган үндүр сүрүп каан, боттары суурлар кезип шапкылажып турда, мал әә чок хүнзээш, кежээ четче хавырытынмас чоруктар шак моон үнүп турган. Оон туржук, кадарчы Хубигааның күткүлү-биле болук инек кадарчылары инектерин өске кадарчыларга хүлээдип бээр ужурлуг тургаш, оларны ээн каапкаш, чоруй барып турган чүүл база бар.

Ферманың 216 баш бызааларын эш Нурзат «кадарган» аттыг бооп, ай санында 150 күш-хүннерин бижидип ап турза-даа, бызаалары хүндүс кадат чок тургаш, келген инектерни зөлтер, азы коданган үнмес хүнзээр чоруктар хүнүң чыгыы таваржып турар. Ол хиреде, эш Нурзат арагалап алгаш, ол-бо черлерге ужун калган чыткылаар хүннерни хөй турган.

Василий Седип (оон дугайын мурнунда «Бурунгаар» солунга бижээн турган), Сандык Дамба чижектиг ажыл кылбас, ужугуп, тояап чоруур, арагачы кижилер ферманың девискээринге туруп алгаш, боттарының бак салдарын чедирип турда, ферма коллективи олар-биле шиитпирлиг демиселдя чоруспаан. Оон ынай ферма ажылдакчыларының аразында ап-найырал четпес, харын кижилер аразынга хоп-мөге сөстер тарадыр чоруктар база бар болгулап турары ону аңаа-ла әртип турар. Ындыг чоруктуң ферманың ажылдакчылары боттарының хуралынга эдерининң хемчээн албайн келгеннер.

Бедир-Арыг ферманың ажылының баксырааны улуг уржуктуг болган. Ленин аттыг колхоз бо чылдың баштайгы чартыында күрүне мурнунга 32 тонна сүт өрелиг арткан. Оон хөйү үстүнде адаан ферманга онаашкан. Ындыг чорук күрүне планын күүседир талазы-биле колхозту-даа, районну-даа, эргелелдида соңгаар тыптыр.

Малчынның арын-нүүрүн, ат-алдарын чидирер чорук ол хире уржуктуг болган.

Колхоз баштаар черниң бүрүүзү-биле чедир кылдынмайн турар чүүлдерни маңаа немей айытса база ажырбас. Немелде чемнерни чедиштир бербейн турарын, кызыл булуңну ажытпаанын, көжер кинону, садыгны келдирбээнин, лекциялар болгаш беседалар чоруспайн, чүгле ажылагай айтырыгларынга хуралдар эртиргеш-ле, оон-биле кызыгаарлатынып турган чоруун маңаа хамаарыштырып болур.

Чайгы саалданың түлүк үези ам-даа эртпээн, Белдир-арыгжылар «Чангызы шуптузу» дээш, шуптузу чаңгызы дээш!» найыралдыг ажылдап, саанчының, кадарчының, черле малчынның ат-алдары, арын-нүүрү дээш шиитпирлиг демиселди чорудар болза, олар фермазының мурнуку мурнакчы алдарын дедир эгидип алыр, күрүне мурнунга алган хүлээлгелерин доллур күүседир аргалары бар.

Хамык ужур — малчынның арын-нүүрүн, ат-алдарын бедик тударында.

С. ТАМБА.

ШКОЛА БЕЛЕН БЕ?

ИЙЕ, БЕЛЕН!

Өөреникчиниң школаларының эжиктери ажыттынар өйге чедир ындыг-ла хөй эвес үе арткан. Бо харыысалгалыг бүгү-ниитигеи херекке Улуг-Хем районнуң «Х Улуг хурал» колхозунуң Баян-Кол суурда 8 чыл школалының ажылдакчылары багай эвес сагыш салган. Ук школаның бо чайгы септелгези бо хүннерде барык доозулган.

Суурнуң эрги болгаш чаа школаларында ниитизи-биле сес хире печка салдынган, хлеб быжырар черниң капитал септелгезин доозуп, 1—8 чедир класстарда парталарны септеп, чаартып будаан, эрткен чылын чаа ажылалга киргеи школа бажыңының иштики дериглерин чедир кылып, оон херимин тургускан.

Школага 1963—1964 өөредилге чылында оттулар 300 кубометр ажыг ыяштыг школаның чанында әккеп тургускан. Колхоз баштаар чери школаның келир өөредилге чылынга белеткелинче онза кичээнгей салып, оттулар ыяш кагарынга болгаш дилгеп ыяш материалдары-биле ону хандырарынче сагыш салып келген. Амгы үеде арткан аар-саар ажылдарны чедир кылыр талазы-биле хемчет алдынып турар.

К. Ойдуп-оол.

ЧОК, БИСТИИНДЕ ОЗАЛДААН

Ол-ла районнуң Хендергеде эге школаны эрткен чылын «Улуг-Хая» совхозтуң күжү-биле тулуп, ажыглага киирген. Ында районнуң «Чодураа», «Күш-ажылдың хостуу» колхозтарының малчыннарының уруглары база өөренип турар. Ынчангаш ук школаның септелгезинге кириишсе чогуур үстүнде ады үнген ажыл-агыйларга Улуг-Хем райкүүскому септелгени чорудар дугайында айтыышкынны шагда-ла берген. Септелге амыгаа чедир эгелевээн. Школа эргелекчизи эш Сагды колхозтар дараалыгындан негелдени каш удаа кылган, түннел ам-даа чок. Школаның септелгезинге хереглээр дээш чугай, түүйбу болгаш өскедаа материалдар школа чанында чедиртинген, сөөлгү үеде харындаа үрелип чыдып берген. Школачыларның чыглып келир өйү келген, а школа кажан белен болуру билдинмес. Бо дүвүренчит айтырыгны шиитпирлээр өйү келген.

Д. ШУЛУУ.

Көдээниң ажыл-ишчилеринге ажыктыг кылдыр

чаа хемчеглер

Автотранспортчуларда

Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң хөгжүдеринде талазы-биле бистиң партывыстың ап чорудуп турар ленинчи угланыышкыны бодунуң эки түңнелдерин берип турар. Эрткен чылын чуртка тараанын ниити чыыдазы тос миллиард пуд болган. Чеди чылдың бешки чылында социалистиг көдээниң ажыл-ишчилери Төрээн чуртка 4,2—4,5 миллиард пуд тарааны берип, эът, сүт, дүк болгаш өскедаа продуктуларны бүдүрерин улам көвүдедир деп шиитпирлеп алганнар.

Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң хөгжүдериниң улуг программазы бодунуң эдилчээнде автомобиль транспортунуң ажылдакчыларының мурнунга харыысалгалыг улуг соруулганы салып турар. Олар чыл келген түдүм улам өзүп турар көдээ ажыл-агый продуктуларының кол кезинн сөөртүп турарлар. Бир эвес мурнунда чыдарда ниити ажыглалдың автотранспорту чүгле күзүн дүжүт ажаап ап турар үеде тараа болгаш силос сөөртүрүнге киржип турган болза-ам оон мурнунда оон-даа улуг соруулга салдынып келген: колхозтарның, совхозтарның бүгү чүктерин, оон иштинде тудуг материалын, чемнишчидилгелерни болгаш нефть продуктуларны база сөөртүр.

Көдээ ажыл-агыйның чүктерин сөөртүрү көвүдээни-биле чергелештир РСФСР-нин Автомобиль болгаш чазагыг оруктар министерствозу Россия Федерациязының бүгү девискээринге колхозтарның болгаш совхозтарның чүгүн сөөртүрүн организастаар болгаш боттандырар хүлээлгелиг «Сельхозтранс» деп тускай автомобиль ажыл-агыйларын организастап турар.

Бистиң республикада Шагаан-Арыгның болгаш Чадаананың автоажыл-агыйларын «Сельхозтранс» кылдыр эде организастаар, ынчаарга Кызылдың № 1 чүк АТК-зын болгаш Хову-Аксы автоажыл-агыйларны бүдүрүлгенин девискээр аайы-биле Таңды эргелелинин колхозтарын болгаш совхозтарын хандырар талазыбиле тускай автоколонналар кылдыр организастаар.

Автоажыл-агыйларны эде организастаар чорук болза, сөөртүлгенин планын хынамчалыы-биле ажылдап кылыш, бүдүрүлгенин девискээр аайы-биле эргелелдери-биле хүн-бүрүде сырый харыысалыг болуп, көдээ ажыл-агыйның чүктерин сөөртүрүнүң ёзулуг организакчылары болур арганы автоажыл-агыйларга берип турар. Автоажыл-агыйларның удуртукчулары моон соңгаар сөөртүр чүктериниң колхозтардан болгаш совхозтардан кажан келирин маңап олурбайн, боттары планнап, сөөртүрүн организастаар ужурлуг.

Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң дыка хөй продуктуларын ийи дапкыр сөөртүр чоруктар үргүлчү таваржып турар. Автомобиль транспортунуң ажылдакчылары чүктерни дапкырлап сөөртпес талазы-биле колхозтарга болгаш совхозтарга хүзээлер ужурлуг. Чижээ, дүжүт ажаап ап турар үеде тарааны комбайндан сөөртүрүнге автомашина бээринiң графигин тарааны шанче сөөртпес, харын шуут тараа хүлээп алыр черже сөөртүр кылдыр тургузарын чедип алыр.

Ниити ажыглалдың автоажыл-агыйлары эрткен чылдарга бодаарга, бо чылдан эгелеп колхозтарның, совхозтарның чүктерин талааларның кайызының-даа күүсетсе чогуур хүлээлгелерин тодаргай айыткан керээ ёзугаар сөөртүр.

Ам удавас көдээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилери көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң база бир чугула үези болур дүжүт ажаап алыышкынынче кириптерлер.

Автопарктарны чаа дүжүттүң тараазын сөөртүрүнге ёй-шаанда белеткээр чорук, автомобиль транспортунуң ажылдакчыларының ам чугула соруулгазы болуп турар. Дүжүттү масалыы-биле ажаап ап эгелээринге чедир автоажыл-агый черлериниң удуртукчулары автомашиналарының, прицептериниң, чартык прицептериниң септелгезин дооза болгаш автопарктың техника талазы-биле беленин 85 хуудан куду эвес кылып алыр. Дүжүт ажаап алыышкынынче чорудар автомашиналарны ийи эдилчег-биле ажылдаар кылдыр чолаачылар-биле хандырар. Автомашина бүрүзүн 15—20 муң километрден эвээш эвес өрүктү эртер кылдыр резина болгаш артык кезектер-биле хандырар. Автомашиналарның болгаш прицептериң хаарыактарын тараазы шөөдай чокка тоннажы чедир сөөртүр кылдыр бедидер, калбак ыяш хап белеткээр.

Дүжүт ажаап алыышкынының үезинде колхозтарга, совхозтарга барып ажылдаар чолаачыларның бригадаларын тургузуп, оларның бригадирлеринге автомашиналарның үзүктел чок ажылдаарын хандырып шыдаар дүжүлгелиг чолаачыларны быжыглаар, оларның эки ажылдаарынга материалдыг, культурлуг таарымчалыг байдалдарны амдыгаштан тургузуп эгелээр. Орук тудуунуң районнар салбырлары болгаш колхоз-совхозтарның бүдүрүлге аргелелдери база совхозтар, колхозтар, од ышкаш тараа хүлээп алыр черлер-биле кады көвүрүглериниң, өрүктарының, шаннарже болгаш тараа хүлээп алыр черлерже баар орүктарның байдалын хынап көрүп, дүжүт ажаап алырынга чедир арткан хүннерде чогуур септелгелерни кылыры чүгүла боюп турар.

Үстүнде чугаалаан сорулгаларны чедиишкинниг шиитпирлээри-биле Тыва автотрестиң автоажыл-агыйлары 1963 чылдың дүжүдүн сөөртүрүнге автопарктарны белеткээр талазыбиле чамдык хемчеглерни ажылдап кылганнар. № 1 чүк АТК-зының удуртукчулары Каа-Хем районче чоруп, ол черге барып ажылдаарының байдалдарын танышып көрүп, сөөртүр чүктүң хемчээн тодаргайлап, автомашиналарның бригадаларын болгаш колонналарын белеткеп эгелээннер.

Автоажыл-агыйларның хөй нуруузунга партия хуралдарын кылып тараазы шөөдай чокка сөөртүрүнче автомашиналарны белеткээриниң планын көрүп бадылаан, ажылдап кылган хемчеглерни күүседир талазы-биле харыысалгалыг кижилерни томуйлаан, дүжүт ажаап алыышкынынга эки белеткелдиг киржири дээш чарыш коллектив бүрүзүнде калбарган.

Ынчалза-даа чаа дүжүттүң тараазын сөөртүрүнге белеткел чамдык ажыл-агыйларда оожум чоруп турар. Шагаан-Арыг, Чалаана болгаш Кызыл-Мажалык автоажыл-агыйларының элээн хөй автомашиналарын септээри чугула боюп турар. Автомашиналарының моторларын, соңгу өзектерин септээр талазы-биле артык кезектер чогундан септелгенин графиги үзүктелиишкинге таваржып турар.

«Сельхозтехниканың» район салбырлары артык кезектерни дүрген эккедирер талазы-биле сагыш човаайын турарлар. Моон кол чылдагааны болза ниити ажыглалдың автоажыл-агыйларын артык кезектер-биле хандырарын «Сельхозтехниканың» республика каттыжышкынының болгаш оон район салбырларының ажылдакчылары көрекке албайн, ийнги черге-нин хереэ кылдыр көрүп турарында боюп турар. Хандырылганың ол шүшпен, хожудангай аргазынан «Сельхозтехниканың» республика каттыжышкынының база оон район салбырларының ажылдакчылары адырлыр ёй келген.

Республиканың автоажыл-агыйларының коллективтеринде партия, профэвилел, комсомол организацияларының хүлээлгези болза, чеди чылдың бешки чылында бүдүрүп турар көдээ ажыл-агый продуктуларын сөөртүрүнге автотранспортту ёй-шаанда, эки шынарлыг белеткээри дээш чолаачыларның, септекчилерниң ортузунга социалистиг чарышты улам калбартып, автомашиналарның септелгезин хүн-бүрүнүң контролюнга алыр ужурлуг.

Бо чылдың дүжүдүн кыска хуусаада ажаап алыр дугайында «Как-Тей» совхозтуң ажылчыннарының кыйгырын автоажыл-агый коллективи бүрүзүнүң ажылдакчыларынга таныштырары чугула.

Республиканың бүгү автоажыл-агыйларының чолаачылары болгаш септекчилери чаа дүжүт ажаап алыышкынының үезинде көдээ ажыл-ишчилерге улуг дуза чедирип шыдаарлар.

Ф. КРУГОВОЙ,
Тыва автотрестиң сөөртүүлге кылдызының начальныгы.

СААНЧЫЛАР

«Чыраа-Бажы» совхозтуң аныяк саанчызы Ховалыг Севилбаа 8 чыл дургузунда саанчылап келген. Сөөлгү 3 чылдарга сүт саалдазының талазы-биле оон көргүзүглери мындыг: 1961 чылда 18 инектериниң бирээзинден 1070 кг, 1962 чылда бир инектен 1498 кг, а 1963 чылдың бирги чартыында инек санындан 1121 кг (шуптуң 18 инек), азы ниитизи-биле 20 тонна 185 кг сүттү ол саап алган. Чыл-чылда сүт саалдазын көвүдеткени оон кызымак күш-ажылының чедиишкини-дир. Төрээн чуртунга 8 чыл дургузунда оон кымгеп сүдү дыка хөй.

Сүт саалдазының талазы-биле саанчыларның аразында социалистиг чарыштың бирги черин Ховалыг ээлээш, совхоз дирекциязының, партия, профэвилел организацияларының саанчылар аразынга шилчиир Кызыл туган чаалап алган. Саанчы-агитатор аныяк саанчыларга бодунуң дуржулгазын нептередип, СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин таныштырып турар.

Саанчының чурттап олурар орунбажыны арыг-шевер, крышалыг, кладовкалыг, печкалыг болгаш ийи каът соңгалыг. Бажыңның соңгалары, хаалгазы будуттунган, шалазы дозулуг, оон иштин чап-чаа чугайлап каан. Демир оруннар, даштыкы, иштики чоорганнар болгаш оон-даа өске херекселдер-биле эки хандырттынган, эдиглери көрүштүг болгаш культурлуг.

Соңгаларын тюльдер, чараш пөстер-биле каастаан. Бажың иштинде хеп, аъш-чем шкафтары бар. Саанчы солуннарның доктаамал номчукчузу апарган, «Шын», «Тываның аныяктары», «Ленинчи орук» солуннарны чагыдып алган, радиоприёмник дамчыштыр сөөлгү чаа медээлерни үргүлчү дыннап турар. Зоотехниярлыг өөредилгени ол эрткен.

Бо чыл дургузунда инек бүрүзүнден 2000 кг сүттү саап алыр дээш хүлээлгезин ол чүгле күүседир эвес, харын ажыр күүседир деп сорулганы салган. Оон фермазында аныяк саанчылары Куулар Алдын-кыс саанчылап ажылдаа-ла 2 чыл болган, ол Севильбаанын дуржулгазын өөренишаан, чылдың бирги чартыында инек бүрүзүнден сүт саалдазының талазы-биле саанчыларның социалистиг чарыжынга ийиги черни ээлээн.

Июнь Пленумунуң доктаалын болгаш материалдарын хынаа өөренишаан, сүт саалдазын көвүдедир дээш саанчы бүгү-ле болдунар аргаларны тып ажылгаларының сорулгазын салган. Чеди чылдың бешки чылында инек бүрүзүнден 2200 кг сүттү саап алыр дугайында саанчы чаа бедиткен хүлээлгени алган. СЭКП ТК-ның ажык чагаазын саанчы-коммунист танышкаш, улуг чүүлдүгүнүүшкүнбиле хүлээп алган болгаш деткээн. Кыдат удуртукчуларының алдагадлыг үзел-бодалдарын бүгү коммунистер, бүгү совет кижилер-биле бир дөмей ол буруу шаап демделгээн.

К. БОРА-КӨЖЕ.

Чөөн-Хемчик район.

РСДРП-НИҢ II СЪЕЗДИЗИНИҢ 60 ЧЫЛ БОЛГАНЫНГА

В. И. Ленин—партияның үндезилекчизи болгаш баштыңчызы

...1917 чыл. Советтериниң I Бүгүроссий съездизиниң делегаттары долдур олурушкан улуг зал дүвүрээзиннинг-ле турган. Меньшевиктерниң баштыңнарының хөй-ле шуугазыннарын делегаттарның хөй нуруузу хөөн чок дыңнап турган. Олар Россияны хаара туда берген үй-балай чорукту кедергей хөөредип, харын мырынай эрге-чагырганы холга алгаш, чуртту шын орукче кириптер партия чок деп чугаалап үнгеннер.

Кажан Владимир Ильич олурган черинден туруп кээрге, зал шимээнне барган. Ынчан улуг Ленин, бодунуң чаңы-биле, холун бурунгаар сунмушаан, «Ындыг партия бар!» деп дыңзыг болгаш бүзүрелдиг чугаалаан. Ол дээрге баш удур өттүр көрген шын сөстер болган.

Шынап-ла мерген, дидим болгаш ёзулуг революсчу ындыг партия коммунистериниң ленинчи партиязы турган дээрзин төөгүүнүң ол үеден бээрги бүгү чорудулгазы кайгамчык бүзүрелдни-биле көргүскен. Ол партия бистиң чуртувусту хөгжүлдениң чырыткылыг улуг оруунче киирген, боттарының улуг чаагай тиилелгелери, аас-кежии дээш бүгү өөрүшкүзүн совет улус ол партияга иередип турар. Ам үеде ол партия коммунизмниң тиилелгези дээш магаданчыг болгаш маадырлыг чоруктарже совет улусту баштап, сорук киирип турар.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының үндезилекчизи, тургузукчузу болгаш баштыңчызы шылгарангай угааның кижи—В. И. Ленин болган. Партияны ол бистиң үевистиң угааны, алдары, арыннүүрү деп адап чораан. Оон бүгүле амыдыралы, ажыл-чорудулгазы партия-биле тудуш чораан. Владимир Ильич бодунуң бүгү билиин, хайнығышкынныг энергиязын партияның хереэнге, улустарны социал, национал болгаш угаан-бодал талазы-биле дарлалдан хостаарының хереэнге, коммунизмниң хереэнге берген.

СЭКП-ниң алдарлыг алдан чылының бүдүүзүнде, делегейниң бүгү коммунистери болгаш ажылчы чонпары большевиктер партиязының тургузукчузу болгаш баштыңчызы, кижи төрелгетеннің улуг генийи В. И. Ленинге ынакшылдың болгаш шынчы сеткилдиг сөстерин мурнайла чедирип турар.

Маркстың болгаш Энгельстиң өөредининиң гениальдыг уламчылакчызы—В. И. Ленин төөгүнүң чаз уе-чадазында—империализминиң болгаш пролетаржы революцияларның уе-чадазында марксизмни улам ынай хөгжүтүшаан. Россияга Октябрьның социалистиг Улуг революциязының тиилелгезин хандырган, Коммунистериниң партиязын тургускан.

Улуг баштыңчы болгаш башкы—В. И. Ленинниң овур-хевири тыва өг-бүле бүрүзүнде эң-не хүндүлүг черде. Ленинчи партияның удуртулгазы-биле база орус улустуң акыдыңма дузазы-биле Тыванын ажылчы чону социалистиг хөгжүлдениң оруунга туруп, ССРЭ-ниң хөй национадыг улуг өг-бүлезинде дең эргелиг хөгжүп, коммунизмни тургусчуп турар.

XIX чүс чылдың төнчүзүнде XX чүс чылдың эгезинде делегейниң революстуг шимчээшкинининң төвү Россияже шилчип келген. Ынчан революсчу марксисчи партияны тургузары чугула апарган. 1895 чылда Петербургка тургустунган «Ажылчын ангыны хостаары дээш демиселдиң эвилели» ындыг партияның эгезин салган. Ындыг эвилелдер Москвага, Киевке, Екатеринославка болгаш өске-даа хоорайларга база тургулаан. Олар марксисчи идеяларны нептередип турганнар. Ынчалза-даа дайынчы революсчу марксисчи партия онаа чугула апарган. Ындыг партияның дөзүнге В. И. Ленин турган. Ёзулуг дайынчы партияны тургузарынга Россияга чаңгыс аай нинти чажыт солун чугула дээрзин Ленин айыткан.

1895 чылда В. И. Ленин Петербург «Эвилелиниң» солунунуң бирги дугаарын үндүрерине белеткээн. Ынчалза-даа ол-ла чылдың декабрьда Ленин болгаш эвилелди удуртуп турган кол өзек шупту туттуруп хоругдаттырган. Программаның төлевилелиниң болгаш аңаа тайылбырны В. И. Ленин кара бажыңга бижээн. Ол чугула документилер кара бажын ханазындан үнген болгаш парлаалага бижиттинген. Аңаа үндезилээш, 1898 чылда партияның бирги съездизин чыылдырган.

Съездиге сонгуттурган партияның ТБ-зы тудуп хоругдаткан-даа болза, партийжи-массалыг шимчээшкин калбарып турган. 1896 чылдан 1903 чылга чедир революстуг ажылчын шимчээшкинин өзүп калбарып олурган.

Идейлиг болгаш организастыг удуртулга дугайында айтыышкыннарны В. И. Ленин шөлүгеге турган чери Шушенскоеден чорудуп турган. В. И. Ленин 1900 чылда шөлүгезин эрттиргеш, Лейпциг хоорайга барып «Искра» солунунуң баштайгы дугаарын үндүрген. Үк солун партияның II съездизин чыылдырарын белеткээн.

Партияны тургузуп тура, В. И. Ленин мурнакчы ажылчыннарга кол даянып турган. Ажылчын аңгының партиязының быжыы, туруштуу оон пролетаржы ажылчын ээзээнде деп ол санап турган.

«Революсчуларның организациязын биске берниер—бис Россияны аңдара тудуптар бис!»—деп Ленин бижээн. Ол сөстериниң шынныын төөгүүнүң хөгжүлдези көргүзүп турар. Бистиң чуртувуста боттанган канчаар-даа аажок улуг чаартылгаларны бүгү делегей ам магадап турар. Европаның чурттарындан болган АБШ-тан хожудап калган, аграрлыг Россия — ам кижи төрелгетеннің базында турар. Совет космонавтарының төөгүлүг ужудуушкуннары болгаш кайгамчык улуг гидротудуглар, күр черлериниң чагырыкчыларының маадырлыг чоруктары база эртемниң, культураның болгаш литератураның хөгжүлдези делегейни кайгадып турар.

«Бодунуң хостуг чүртүн чаартып тургузар дээш, чонның кылган кайгамчыктыг херектерин Владимир Ильич көрген болза, бөргүн үштүп, чавызадыр мөгеер ийик! Ленин чүнүн-биле чурттап, чүнү планнап туржук, ону чон болгаш партия амыдыралда боттандырган» деп, Н. С. Хрущев чугаалаан.

Партияны тургузарда В. И. Ленин шинчилеттинмээн оруктар-биле чораан. Делегейниң ажылчын шимчээшкининиң төөгүзүнде пролетаржы чаа партияның белен хевири ынчан турбаан. Чүгле Ленинниң гениальдыг чоруу, төөгүлүг болуушкуннарның уткалынче оон хамылап кирери, ажылчын аңгының политиктиг ор-

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунда

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму июль 20-де болган хуралынга «Тыва АССР-ниң Хүндүлүг аттарын литератураның болгаш уран чүүлдүң ажылдачыларынга тыпсыр дугайында» Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң 1963 чылдың март 30-деги Чарлыын ёзугаар «Тыва АССР-ниң улустуң артизи деп атты күрүнениң уран артизи Владимир Базыр-оолович Оисал-оолга тывысианын Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң даргазының ораалачызы эш Сердобов байырлал-биле чарлаан, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң шынзылга бижиин, эш Оисал-оолга тывысиаш, цирк уран чүүлүн хөгжүдер талазы-биле улам-на чайынналчан чедиишкиннерлиг болурун Президиумнуң мурнундан аңаа ол мүзээн. Эш Оисал-оол шынзылга бижиктi хүлээп албышаан, өөрүп четиргенин илергейлээн. Совет цирк уран чүүлүнүң мергежилди бедидерин, боттарының көргүзүглерин көрүнчүлерге улам-на сонуургалчыг кылдыр бараалгадырын бодунуң цирк бөлүүнүң артистериниң мурнундан ол хүлээнген.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң бо чылдың июнь 27-деги Чарлыын ёзугаар ниитиниң мал ажылын хөгжүдерингe ачы-хавыяалыг болганы дээш база төөрүттүнген хүнүнден бээр 60 хар харлаанынга холбаштыр Тыва АССР-ниң көдээ ажыл-агый продуктуларының бүдүрүлге болгаш белеткелдер министрiниң ораалачызы Петр Федорович Ушаковка «Тыва АССР-ниң алдарлыг зоотехниги» деп хүндүлүг атты тывысхан дугайын эш Сердобов хуралга база чугаалаан, Тывага мал ажылын хөгжүдериниң херээ дээш 27 чыл иштинде ажылдап келген эш Ушановка Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң шынзылга бижиин база тывысиан. Ол шаңналды хүлээп албышаан, Тыва республикага ниитиниң мал ажылын хөгжүдери дээш улам-на чүтүүлдүг ажылдаарын эш Ушаков хүлээнген.

Мурнакчы коллективте

Республиканың культура министерствозунуң коммунистиг күш-амыдың коллективи деп бедик атты чедип алыр дээш демисешип турар типографиязының коллективи чеди чылдың бешки чылының бүдүрүлге онаалдазын күүседиринге бирги чартык чылда улуг чедимишкиннерни чедип алган. Коллектив чартын чылдың бүдүрүлге планын 8 хонук бурунгаар, июнь 22-де күүсеткен. Ниитти продукция бүдүрүп үндүрериниң планы коллективте 111,6 хуу күүсеттинген. Пландан аңыр 6,4 мун рубльдиң продукциязын бүдүрген. Бо араазында бир ажылдакчыга онаштыр күш-амыдың бүдүрүкчүүү 7 хуу өскен болгаш продукциянын бот-үнезин 2,4 хуу чиигеткен.

Коллектив республиканың шилээларынга херектиг 11 янзы-бүрү аттыг өредилге номнарын бо чылын парлап дооспушаан, ном үндүрер черинң янзы-бүрү номнар үндүрериниң 7 айлар планын бүрүн күүседирин хандырган.

Өредилге номнарын болгаш парлалганың өске-даа хевирлерин үндүрериниң планын хуусаа бетинде күүседири дээш коллективте калбарган социалистиг чарышка линотипистер А. Плотникова, З. Герасимова, Г. Бражникова, Г. Соколович, өрүкчүлер В. Горбунова, Н. Гуреева, Д. Малофеева, Т. Колманова, парлакчылар М. Сорокина, В. Плотников, Т. Щеглова, Н. Евдокимова, М. Тарханова, Е. Саморокова, дептерлекчилер А. Мальцева, И. Казанцева, Ф. Косинцева болгаш оон-даа өскелер мурнакчылар болганнар.

Бо чылдың бирги кварталының түнелинде дептерлээр цехтен эш Ф. Косинцеваның болгаш ротатор машина-биле солун парлаар эш А. Быков удуртқан парлакчылар бригадазынга коммунистиг күш-амыдың бригадазы деп бедик атты тывысхан болза, ам чартын чылдың түнелинде эш Ф. Федорова удуртқан дептерлекчилер цехинге ол атты тывысхан. Ам үеде коллективте коммунистиг күш-амыдың шалыпчыларының ниити саны 70 кижи чедип турар.

Парлакчыларның коллективи чүгле бүдүрүлге планын эки күүседип турар эвес, харын партия, профсоюзилел, комсомол организацияларының талазындан ажылчыннар, албан-хаанчылар болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылар ортузунга тайылбыр-массалыг, кижизидилге ажылын калбартып, хоорайның хөй-ниити амыдыралынга база идепкейлиг киржип турар. Төрээн хоорайын чаагайындаар талазы-биле коллектив бо чылын 5 катап ниити воскресниктерни кылган болгаш типографияның девизизээрин ногаанчыдар талазы-биле ажылды эки организастааннар.

Ам үеде коллективте хөй-ниити организацияларының болгаш бүдүрүлгениң администрациязы бо чылын ном-дептерлер болгаш парлалганың өске-даа хевирлерин үндүрер талазы-биле чыл планын хуусаа бетинде күүседир, коммунистиг күш-амыдың коллективи деп бедик атты Октябрь революциязының 46 чыл юбилейлыга таварыштыр чедип алыр дээш чарышты бригадалар, цехтер, тус-тус амыдыдакчыларның аразында улам калбартқан ажылдап турар.

О. ШИРАП.

Сорук-күзелим хайныл келди

Бистиң улуг совет Төрээн чүртүвүстүң болгаш оон иштинде Тыва АССР-ниң ажылчы хонналарының эгээртинмес чедимишкиннери-биле танышып тур бис. «Шын» солун чүрттүн кайы-даа булуннарында, өредилге черлеринде, шериг кезектеринде чедип турар, ында оолдар, кыстар оон доктаамал номчукчулары.

Совет чүртте коммунизминиң тургузуушкунун калбартып турар үеде, оон кижилери кайгамчык аас-кежиктиг чүрттүн болгаш оон иштинде Тыва АССР-ниң ажылчы хонналарының эгээртинмес чедимишкиннери-биле танышып тур бис. «Шын» солун чүрттүн кайы-даа булуннарында, өредилге черлеринде, шериг кезектеринде чедип турар, ында оолдар, кыстар оон доктаамал номчукчулары.

Совет чүртта коммунизминиң тургузуушкунун калбартып турар үеде, оон кижилери кайгамчык аас-кежиктиг чүрттүн болгаш оон иштинде Тыва АССР-ниң ажылчы хонналарының эгээртинмес чедимишкиннери-биле танышып тур бис. «Шын» солун чүрттүн кайы-даа булуннарында, өредилге черлеринде, шериг кезектеринде чедип турар, ында оолдар, кыстар оон доктаамал номчукчулары.

Совет чүртта коммунизминиң тургузуушкунун калбартып турар үеде, оон кижилери кайгамчык аас-кежиктиг чүрттүн болгаш оон иштинде Тыва АССР-ниң ажылчы хонналарының эгээртинмес чедимишкиннери-биле танышып тур бис. «Шын» солун чүрттүн кайы-даа булуннарында, өредилге черлеринде, шериг кезектеринде чедип турар, ында оолдар, кыстар оон доктаамал номчукчулары.

Совет чүртта коммунизминиң тургузуушкунун калбартып турар үеде, оон кижилери кайгамчык аас-кежиктиг чүрттүн болгаш оон иштинде Тыва АССР-ниң ажылчы хонналарының эгээртинмес чедимишкиннери-биле танышып тур бис. «Шын» солун чүрттүн кайы-даа булуннарында, өредилге черлеринде, шериг кезектеринде чедип турар, ында оолдар, кыстар оон доктаамал номчукчулары.

Совет чүртта коммунизминиң тургузуушкунун калбартып турар үеде, оон кижилери кайгамчык аас-кежиктиг чүрттүн болгаш оон иштинде Тыва АССР-ниң ажылчы хонналарының эгээртинмес чедимишкиннери-биле танышып тур бис. «Шын» солун чүрттүн кайы-даа булуннарында, өредилге черлеринде, шериг кезектеринде чедип турар, ында оолдар, кыстар оон доктаамал номчукчулары.

Ужар-үүл камгалалында адыгжылар: Х. Кускун-оол М. Оюн, Т Очур, К. Наксыл, К. Кошкар-оол, Д. Сарыгбай политиктиг болгаш дайынчы серемчилелиг белеткелге өреннип турары-биле чергелештир «Совет Армияның тергиннери» деп аттарны чедип алган.

Июнь 28-те үнген «Шын» солунда Таңды районнуң «Коммунизмниң херели» колхозунуң Могай сүт-бараан фермазының саанчызы Мая Хидипеевна Оюн бодунга быжыглаан 13 инектериниң бирээзинден-не чылдың бирги чартында сүт саалдазының планын чедишкинниг күүсеткенин, чыл төнүүзүнге чедир инек бүрүзүнден 1700 кг сүттү саап алыр деп хүлээнип турар дугайында үүл парлаттынган, ону номчаап дыка өөрүп тур мен.

Совет Армияның шериг албанын тергиин эки эрттирери дээрге, коммунизмниң тайбың күш-ажылчы тургузуушкунун базым бүрүзүнде карак огу дег камгалап турары ол болур. Төрээн чүртүвүсту камгалаарынга бистиң күзел-соруувус, бердингенивис кызыгаар чок.

Аңаа дайынчы Маадыр ЧЫСПЫҢМАА.

Трактористиң ажыл-үүлези

«Улуг-Хая» совхозтуң трактористи К. Шангыр-оол трактористер эгелээле ажылының эки үре-түнелдиин көргүзүп келген. Ынчангаш ол «Күр черни шинээдип алганы дээш» деп медаль-биле шаннаткан.

Совхозтуң Хендерге салбырынга ол ийи чылда ажылдаан, часкы тарылга үезинде салбырның бүтү тараа культураларның 90 хуузун катказар-биле дески кылдыр таптай бастырган.

Техниканы ол каминг эдилеп келгенин көргеш, совхоз дирекциязы «Беларусь» деп чаа тракторну аңаа быжыглаан. Чер ацдарылгазында тракторларны кывар-чаар материалдар-биле ол үзүктел чок хандырып келген, часкы тарылганы чедишкиннинг доозкан болгаш чайгы ажылдарны база эки чорудуп турар. Тракторист эки ажылдаан, өртектиг шаннадны база алган.

Д. ШУЛУУ.

ЧОННУҢ ЧҮҮЛДҮГЗҮНҮҮШКҮНҮ

Бүрүн каттыжып тур бис

Тываның хоочун колхозтарының бирээзи — Таңды районда «Революциянын чалбыыхы» колхозтуң коммунистери болгаш бүгү колхозчулары СЭКП ТК-ның ажык чагаазын таныжып көргеш, бистиң Коммунистиг партиявыстың ленинчи быжыг курүзүн, эш Н. С. Хрущевка баштаткан Төп Комитединиң бүгү ажылчорудулгазын бүрүн деткип турар.

«Революциянын чалбыыхы» колхоз 30 чылдарда тургустунуп турда, чүдүт турганыл, ам чүдүт апарганыл, ылангыя сөөлгү он чылдарда кайы хире хөгжөнүл дээрзин кавсы бодаарга безин, бистиң чүртүвүстүң хөгжүлдези дээш партияның чорудуп келген политиказының мерген үгаанының, шынның тодаргай хереченил турар. Моон үжурунда ККП-нин үлүтүкчуларының бистиң партиявыстың политиказынга, ылангыя оон Программазынга удур нүүлүү халдаашкыннарны кылып турарынга бис, бодувустуң партиявыс-биле бир дээш, шынгыы удурланып турар бис.

Делегейниң коммунистиг шимчээшкинниин теоретиктиг болгаш практиг айтырыгларының талазы-биле СЭКП-ниң болгаш өске-даа ак-ыдумма марксисчи-ленинчи партияларның ажылдап кылган шугуму шын дээрзин делегей хөгжүлдези тодаргай бадыткап турар. Ол хире-де кыдат эштер боттарының «онзагайы» күрүзүн бүгүдеге дөгээр деп орадазыкшы турары оларның улуг алдагдалы болгаш чарыдырыкчы чоруу болуп турар дээрзин коммунист кижи чугаалавайн барып болбас.

Бистер СЭКП ТК-ның ажык чагаазында тайылбырлаттынган марксисчи-ленинчи турушка бүрүн каттыжып турар болгаш бистиң партиявыстың ленинчи туружу тиилээр дээрзинге бүрүн бүзүредиг бис!

Г. ГУДКОВ.

«Революциянын чалбыыхы» колхозтуң даргазы.

Чаңгыс эп-сеткилдиг

Төзан ажыг коммунистерни хаара тудуп турар Кызыл горсобестиң чанында девискээр аайы-биле партия эге организациязы чөөкта чаа болдунуп ажык хуралынга партия Төп Комитединиң июнь Пленумунуң түнелдерин база СЭКП ТК-ның Совет Эвилелиниң бүгү партия организацияларынга, бүгү коммунистеринге ажык чагаазын чугаалашкан.

Парторганизация секретарының оралакчызы эш Танов сес алгаш — СЭКП ТК-ның ажык чагаазында илереттинген бодалдар болза, бүгү партияның, бүгү совет улустуң бодалдары-дыр. Партияның XX, XXI, XXII съездилериниң шиитпирлерин, СЭКП-ниң Программазын Төп Комитет амыдырала чайгылыш чок боттандырып турарынга сеткилливис ханып тур. Бистер ленинизмге, пролетаржы интернационализминиң улуг принциптеринге шынчы бис — деп чугаалаш, чон ортузунга, ылангыя аныяк өскенниң ортузунга, кижизидилге ажылын чорударынга амыдыралдың байлак дүржулгазын моонаеп алган кырган пенсионерлерниң ролюнүн улуг болурун айытпышаан, школаларны тодаргай шефке алырын, улусчу дружиналарның ажылынга идепкейлиг киржирин саналдаан.

Эш К. А. Власов улусчу массалыг контрольдуң ажылын экижилериниң херээнде улуг соруулгаларның туруп турарының дугайын чугаалаан. Кызылдың мебель фабриказы багай шынарлыг продукция үндүрүп турда, коммунист пенсионерлерниң эскербейн турарын шүгүмчүлеп, партиякүрүне контролюнүн органнарынга пенсионерлерниң талазындан практиктиг дузаны чедирерин саналдаан.

Пенсионерлерниң киржилгези-биле ниитилелге удур элементилер-биле демисел дугайында база чаа кижини кижизидериниң дугайында лекциялар номчулгазын организастарын Ада-чүрттүн Улуг дайынының инвалиди коммунист эш Прокудин саналдаан.

Хуралдың киржикчилери кырган коммунистер, партия кежигүнү эвес пенсионерлер июнь Пленумунуң шиитпирлерин болгаш Төп Комитеттиң ажык чагаазын иэиг . үүлзүнүүшкүн-биле хүлээп алганнар.

Пленумунуң шиитпирлерин болгаш Төп Комитеттиң ажык чагаазын чонга таныштырар кижилерни ангылаар, партия-күрүне контроль комитединге дузалаар болукту тургузар дугайында шиитпирни хуралга хүлээп алган.

Д. РЫЛОВ.

Бо чылын Миргород бүдүрүлге эргелелиниң (Полтава область) көдээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилери кукурузаның гектар бүрүзүндем 70 центнер тараазы дээш демисежип турар.

Бүгү колхозтарда болгаш совхозтарда кукурузаның үнүжү эки. Механизаторлар тарылганы одуруглар аразын ажылдап кылып, үнүштериниң немелде чемгерилгезин чорудуп турар.

«Большевик» колхозтуң трактористи Алексей Семенович Рябко (чурукта) ээлчегде кукурузаның 14 гектар черинге немелде чемгерилгени чорудар тургаш, 23 гектарга чорудуп турар. СЭТА-ның фотохрониказы.

Редакцияга ЧАГААЛАР

Аазатпайлар—самчыгдакчыларның дузалакчылары

Ажыл-агыйны эрегей удуртур, учёт-отчётту сандарадыр чорук, самчыгдакчыларга таарымчалыг байдалды тургузуп турар.

«Сүт-Хөл» совхозтуң болгаш оон Алдан-Маадыр салбырының удуртукчуларының болгаш оон бухгалтерия ашпарадының эрегейлээр, аазатпай чоруу чүге чедирген эвес, көрүп көрээлиңер.

Алдан-Маадыр салбырда малдың, чеңсек-херекселдиң, сан-хөөнүн учёт-отчётунун багайының дугайында ажылчын Ооржактың дынадыынга үндезилээш, колхоз-совхоз бүдүрүлгелиниң Чөөн-Хемчик эргелези тускай хынаданы организастаан. Эш Ооржактың дынадыында айыткан фактылар херек кырында бадыткаттынылаан.

Салбыр эргелекчизи эш Ойдупаа, зоотехник эш Бичө-оол оларның мал учёдунга контрольду кошкатканының түнелинде, чамдык ак-сеткилдиг эвес малчыннарның эмир чылынга самчыгдап казынканы база кадарчыларның харыысалга чогундан ап-ааган, читкен 110 баш тээр болгаш 2 баш бода малдарны ай санында-ла отчётка бар кылдыр мегелеп көргүзүп келген. Чижээлээрге, кадарчы О. Самбыл-Норбу 5 хойну, Ондар Калдар-оол 3 иттиг, Моигуш Чучунмай 7 өшкүнү. С. Сергей 3 өшкүнү, 2 иттиг самчыгдап алган, ай санында-ла бар кылдыр отчёттадып турганнар.

Шак мынды контроль чок, чинди ргей чоруктуу ажыглаан, чамдык кижилер күрүнеин малы-биле боттарының болгаш өске кижилерниң хуузунда малын солуп алган малдап, күрүнеин мөзүлүг малдарын хуузунда үүрмек малдар-биле орнап турарлар. Кадарчылар М. Көрген-оол 45 баш, О. Самбыл-Норбу 35 баш хуу малдарны күрүне малы-биле холуй малдап турарлар. Ирт кадарчызы Оюн-оолдуң улуг иттериниң чамдыызы бичии хураганнар кылдыр «хуула бергилээн». Хой саналгазының үезинде кадарчы Маңзыр-оол 4 хойну аалынга үзүп каапкаш комиссия-биле маргыжып, хоюн 3 катап санаткан.

Салбырның зоотехниги Бичө-оолдуң мал учёдунга контрольду компкатканы таварыга эвес. Совхозтуң бир шарызын ол бодунга шингээдип алган турган. Бо чылын демей төрээн инектерден 11 инекти бодунуң катты Ондар Шүрженнейге март 30-га чедир сагдырган. Февраль, март айларда Шүрженнейниң коданынга төрээн инектериң бызааларын кижи орулгалаваан. Апрельден май 4-ке чедир төрээн инектерни фермажа чоруттайн, ол-ла каттынга июнь 10-га чедир сагдырган болгаш оларның бызаалары ай отчётунга киирбээн.

Чепсек-херекселдериң учёду барык-ла чок. Совхозтуң төп складындан салбырның складынче чоруткан чепсек-херекселдериң фактуразы бар, а оларны салбыр складындан фермаларже, бригадаларже тус-тус малчыннарже үндүрген документилерни чок. Кымнарга, кандыг чепсек-херекселдерни бызыглаанын склад эргелекчизи эш О. Санчы бөду безин билбес. Оон түнелинде 42 хомут, 3 шлея, 30 седёлка, 12 терге, 15 шанак, 15 дуга, 92 сиген кадыры, 205 демир айыыр, 82 демир хүүрек, 8 эзер, 10 чүген кайда, кымнарда бызыглаттынганын деп чүве билдинмес. Ол ышкаш чүрттелге бажыннары база малчыннарда бызыглаттынмаан. Дыка хөй эт-херекселдер хову, төлдер санай октаттынгылаан. Алаштың тараа суттарар бугаларын бензин досказарлары-биле богулап каан чыткылаар. Кывар-чаар материалдарның чарыгдалы камналга чөк болгаш учёду кончуг эрешгей. Талон-биле санап көөрге, склад эргелекчизи эш Санчының кырында 6 тонна бензин тудап турар. Машина-трактарларның камгалгалы багай, будурүкчүлүү куду. Чамдык трактористер тракторларны хуу ажыл кызырынга ажыглап турарлар.

Салбырда ниитиниң өөчү-хөреңгилериниң учёт-отчётунуң сандаргай болуп турарының бир көл чылдагаанны болза, бүдүрүлгенин тус-тус адырларында өртектиг чүүлдер харыылап турар кижилер халажыр апарганда, хүлээнчилге актыы өзүгаар санажып хүлээнишпейн, чүгле дулгуурларын хүлээвичин турарында. Склад эргелекчизи турган К. Идам-Сюрюн тараллыг складын О. Санчыга хүлээдирде, денгилеп хүлээтпейн, чүгле склад дулгуурларын хүлээдип берген.

Салбырның болгаш совхозтуң төп бухгалтериязының (көл бухгалтери эш Белградт) контроль чогун ажыглап алгаш, салбырның кассири М. Шура күрүнеин болгаш ажылчыннарның акчазын калдарлап самчыгдап турган. Февраль айда Сарыг-Булуң фермазының самчыларының шалың ведомозунга Х. Д. Анчымаа деп херек кырында чок кижинин адын тудуп бижээш, 50 рубль 70 копеекти ол боду алган. Болдунуп ашаа Кошкен-оолдуң кылган ажылдарының нарядының түнүн өстүр ескертип тургаш, аңаа январьда 27 рубльди, февральда 18 рубль 10 копеекти шалыныдан ажыр төлеп берген. Малчыннарга аванс бээрде, оларның билбезин ажыглап алгаш, акшазын чедир төлевейн келген. Чижээ, кадарчы М. Экер-оолдуң 20, М. Карындаштың 20, Ш. Эрес-оолдуң 25, О. Калдар-оолдуң 54, М. Дамдынның 10, М. Луузанның 15, Д. Кыстан-оолдуң 40, С. Сээм-оолдуң 9,4 рубльдерни бодунга шингээдип алган. М. Шураның айда ап турар шалыны херек кырында 60 рубль. Ынчаарга арткан беш айларның дургузунда ол 2 демир орун, 2 хөөреңнинг чоорган, хеп шкавы, радиоприёмник, чем шкавы, даараныр машина, эр, хөрээжен кышкы тоннар, өрүн шывыглары, куш дүгү сыртык садыл алган. Ону Алдан-Маадыр суурнуң чүрттакчылары эки билир.

Салбырның ажылында шак мынды дүвүрээниниг байдалды партком, дирекция черинге, ажылчын комитединге болгаш комсомол организациязынга база партия-күрүне контроль комитединин совхозта дузалаар болуунге медегелеп турбуже, каңныг-даа хемчег албайн келген.

Аазатпайлаңыр чоруктан адырлың, иниттиниң өөчү-хөреңгизиниң учёдуп шыңгыыладып оон контролюн күштелдирери чүгүлө.

С. ОНДАР.
С. ХОВАЛЫГ.

Ийиги чергенин херээ кылдыр көрүп болбас

Мурнуку чылдарда «Коммунизмче орук» колхоз тудуг талазы-биле эки ажылдыг ажыл-агыйга санаттарын келген. Фермалар, хойжу бригадалар төптеринде, малчыннарның чамдык кыштагларында тутқан тудугларның шынары-даа эки, көрүштүг-даа турган. Бора-Шайның Арыг-Бажы суру бойдустуң эки черинде турарындан аңгыда, оон тудугларын шынарлыг кылдыр кылган. Бел-Орукта М. Дыртык бригадирлээн бот-оруларчарылгалыг хойжу бригаданың төвүүнде чүрттелге бажыннары, кызыл-булун, аалчылар бажыңы, үлегерлиг хой, хураган каажаалары чүгле районга эвес, харын республикага билдингир эки кылдыр туттунган. Колхоз төвү Арыг-Бажы суурда чүрттелге бажыннары шупту крышалыг, ынчаарга хөй кезии кладовкалыг, херимниг. Колхозта уруглар ясли-садының тудугларын төлевиялел өзүгаар эки шымарлыг кылган болгаш оон септелгезин чыл санында чорудуп келгеи.

Суурнуң чаагайжыдылгазы чыл келген тудум-на эжижип турар, суурда 2 сквер көрүштүг болуу берген, ынчаарга ниитизим-биле колхоз төвү Арыг-Бажы суур чаагайжыдылгазының талазы-биле район төвү Хандагайты суурдан ыракта ажыг дизе, черде хөөрем чок.

Үстүнде чедишкиннер-биле чергелештир колхозтуң тудуг бригадазының ажылынга четпестерни ниттавайн барып болбас.

1962—1963 ажыл-агый чылдарында колхоз төвүүге тутса чогуур тудуглардан тускай эртемниглерге тудуп турар 4 аал иштң чүрттаар бажың, школаның столовазының тудуу шимчевейн туруп берген. Тудуг материалдарын үзүктелдирип, тудугжуларны доктаамал ажылдатпайн тургандыган 4 аал иштң чүрттаар бажыңның тудуунда 3—4 бызаңчылар бирде ажылдаар, бирде өскээр ажылдаар ужурга таваржып турар.

Колхозта көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери болгаш башкылар бажын айтырыының дугайында көдээ Советтиң даргазы эш Д. Шагдырга айтырыг тургузарга, «бисте бажыңдан-на хөй чүве чок, суурда 10—20 хире бажыңнарның эзлери чок» деп, мал ажылында ажылдап турар кижилерниң бажыңнарын оларга айтып берип турар. Ол дээрге кадрларны оран-бажың-биле хандырар дугайын четпес сагыш салып турары-дыр. Зоотехник эш Т. Мажаа 2—3 чылдың дургузунда орта бажың чок, улустуң хуу бажыңнарын хөлөзилеп келген. Ол ышкаш башкылар Сат Хандываа, О. Алдын, К. Кертик-оол олар септелге кылбаанындан соок, печказы кылдыкмаан. Ындыг байдал үгле бо колхозта эвес. «Торгалыг», «Кызыл тук» колхозтарда база бар.

Чыл планында көрдүнген тудугларны ыяавыла доозар талазы-биле күженишкин чогундан бо колхозтуң Хам-Дыттa, Мугурда, Бора-Шайда бот-оруларга-чарылгалыг хойжу бригадаларында чүрттелге бажыннары, хураган каажаалары, кызыл булун, чүнар бажыңнарның тудуглары ийи чылдың иүүрүн көрүп бар чыдары колхоз башлаар черин канчап дүвүретпезин?

Тудуг ажылы-биле кады сиген кезилдези дапкырдажып келгени колхоз башлаар черин элээп дүвүрээзиниг байдалче албадапкан. Ынчалээдээ «дүмүкка дулганда бызаа сүңжү» дээн ышкаш, колхозтуң удуртукчулары чүткүдүп-ле эгелээн. Бажың тудуп турган бызаңчыны сиген белеткээр черже чорудар ужурга таварышкан, тудуг ниижы сөөртүп турган чолаачыларны, чүдүрүкчүлерни сиген кезилдезинче мобилизастаан.

Эх, бир эвес апрель, май, июнь айларны эрегейлеп эрттирбээн болза, хамык тудуглар мынчага чедир шыкпарлы берген турар ийик, эштер Бүрү, Кечил-оол!

Дөрт харлыг гараж. Ынча дижип турары-ла чөптүг, даш гаражты колхозтуң херээжелиниң ам 4 чыл иүүрүнде тудуп келген, база-ла материал, кижилер күжү-биле четче хандырбазынындан ол тудуг ам-даа бүрүн ажыглалга кирбээн.

Херекке албаанының уржуудан, шак мынды четпестерниң үнүн келгеин таварылга эвес, колхоз башлаар черни тудугну ийиги чергенин, а мал ажылын бирги чергенин кылдыр көрбеген. Ынчаарга тудуг ажылы чоруваас болза, мал ажылы дүрген хөгжүн шыдавас-ла болгай. Чөпсүг талалаар практиктадын уштунар, ажыл-агыйның бүгү адырларын чаңгыс аай кылдыр удуртур дээрзин утпаза чогуурдур.

Д. ЧИМБА.
Өөрү район, «Коммунизмче орук» колхозта.

СҮТ СААЛДАЗЫ

«Найырал» совхозтуң Үрбүн салбырының малчыннары чеди чылдың бешки чылының бирги чартының планнын соруулгазын чедишкинниг күүсеткен. Инекти чүм одарга чедирин турары-биле чергелештир, кукуруза силозу болгаш концентраттыг немелде чемнерни берип турар. Бо бүгүнүң түнелинде, фермада саар инек бүрүзүнге онаштыр хүнде 8 литр сүттү саап ап турар.

Үрбүнчүлер эрткен чартык чылда 126,5 тонна сүттү саптаан болгаш күрүнеге 83 тонна сүттү берген, азы хүлээлгезинден 24 тонналы ажыргам. Ында саанчылар Мижит-Дөржу Шивит бир инекке онаштыр 1032 кг., Дунгаа Ховалыг 1017 кг., Татьяна Новаштай 1011 кг сүттү тус бүрү саап, мурнакчылар болганнар.

Ол-ла салбырның хойжулары Д. Ындырап 431 аныяк ирттериниң бирээзинден-не 3,1 кг дукту алган. Ол кодандан күрүнеге саткан бир ирттиң дириг денизи 45 килограммдан кудулаваан.

* * *

«Улуг-Хая» совхозтуң Алдыы-Шинаа сүт-бараан фермазының саанчылары, кадрчылзры чартык чылда планныг соруулгазын база-ла ажыр күүсеткен. Ферма чартык чылда 80 тонна сүт саар тургаш 120,3 тонна кылдыр, а күрүнеге 70 тонна сүт садар тургаш 81 тонна кылдыр күүсеткен.

Д. МОНГУШ.

„ТАЙБЫҢЧЕ ЧАЛБЫЫШТЫГ КЫЙГЫРЫГ"

Венгр-совет найыралдың митингизинге Н. С. Хрущевтуң чугаазы-биле холбаштыр

★ ★

ЧЕПЕЛЧИЛЕРДЕ

БУДАПЕШТ. (СЭТА). Кремльдин Съездилер ордузунга совет-венгр найысылалдың митингизи болуп турган үезинде, венгр найысылалдың дыка хөй будурулгелеринге дүштеки чем үезинин чапсары турган. Телевизорлар бар чер болганга — завод клубтарынга, Культура бажыннарынга, квартираларга венгр ажылчы чоннар Съездилер ордузундан дамчыдылгаларны улуг сонуургал-биле хайгаарап көрүп турганнар.

СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга Чепельдиң металлургия болгаш машина тудуунуң комбинадының ВСАП-ниң комитединиң секретары, ВСАП-ниң ТБ-ның кежигүнү Эрне Мольнарның чугаалааны болза: бистиң партия-чазак төлээлеривистиң Совет Эвилелинге кылган аян-чоруунуң ужур-дузазын ажыр үнелеп көрүү берге.

Бо аян-чорук болза быжыглып турар венгр-совет найыралдың, бистиң улустарның болгаш партияларның аразында тургустунган акылдыңма харылзааларның чаа херечизи болур деп, Э. Мольнар түгүлчүлеп чугаалаан. Бистиң улузувустуң төлээлерин совет кижилерниң чылыы-биле хүлээп алганы, СЭКП ТБ-ның Бирги секретары, Совет чазактың баштыңы Н. С. Хрущевтуң венгр улуска чедирген байыры чепелчилерни онза өөртүп турар. Бистиң комбинаттың коллективи социализмниң күштерин быжыглаарынче, социалистиг чурттарның улустарының чечектелиишкишинче угландырган Совет Эвилелинин, Венгр Улус Республиканың тайбынга ынакшылыг политиказын бүрүнү-биле деткип турар. Бо политиканы ажыл-херектери-биле быжыглавышаан, чепелчилер чартык чылдың бүдүрүлге планын болгаш дашкаар үндүрер продукциязы бүдүрериниң планын чедиишкиниг күүседткен.

Кызыл Чепель кезээде улус-демократтыг ёзу-чурумнуң идегелдиг төлегинжи, социализмниң тургузукчуларының авангарды болуп келген болгаш болуп артып-даа турар.

МОЛДУҢ ЧОНУНДА

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). Москвага совет-венгр найыралдың митингизинге Н. С. Хрущевтуң чугаазын Моолдуң хөй-ниитизи аажок улуг сонуургал-биле уткаан дээрзин МОНЦАМЭ агентилел дыннаткан.

Н. С. Хрущевтуң бо сорук киирикчи болгаш мобилизакчы чугаазы болза, тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынга үндезилээш, үгаазылалдыг чугаалажыышкыннарның аргазы-биле, боттуг шиитпирлерни хүлээп алырының аргазы-биле делегейниң дүшкүүрлүг чорууп чоорту чавырылдырарынга бүзүрелди болдуруп турар деп, МОНЦАМЭ агентилелдиң тайылбырлакчызы Р. Церендаш бижээн.

Амгы үениң чугула айтырыгларын боттуг көөрү болгаш оларны шиитпирлээринин оруктарын ылаштыг тодаратканы—Совет чазактың баштыныңыц чугаазының кайгамчык түүлдери бо. Чугааның бо бүзүредиг түүлдери тайбыңны камгалаарынга, үрегдекчи термоядролуг дайынны баш удур болдурбас талазы-биле баштайгы үндезининерни туругзарынга Совет Эвилелинин шиитпирлининг дугайын херечилеп турар-дыр.

„ДҮШКҮҮРЛҮГ ЧОРУКТУ ЧАВЫРЫЛДЫРАРЫНГА ЧУГУЛА БАЗЫМ"

ЛОНДОН. (СЭТА). Совет-венгр найыралдың митингизинге Н. С. Хрущевтуң чугаазының дугайын Рейтер агентилел алаштыг дыннаткан соон дарый Лондоннуң радиозу болгаш телевидениези Совет чазактың баштыныңыц чугаазының тодаргай допчулалын дамчыдып, Чөөн биле Барыын таланың аразында дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарынга «чугула базым» кылдыр ону үнелеп көрүп турар.

«Ивнинг стандард» болгаш «Ивнинг ньюс» солуннарның тайылбырлакчыларының демдеглеп турарыбиле алырга, делегейниң дүшкүүрлүг чорууп чавырылдырар болгаш соок дайынны үзүткаар талазы-биле улам ынайгы практиктиг хемчеглерни алырынга Совет Эвилелинин белениниң дугайында Н. С. Хрущевтуң медеглели ам ядролуг шенелделерни хорууп дугайында чугаалажыышкыннар Москвада чоруп турар үеде аажок улуг ужур-дузалыг болуп турар.

Дайынның тыптып келирин баш удур болдурбас талазы-биле хемчеглерни ажыл-ишчи ёзу-биле чугаалажып көөрүүң эргежок чугулазының дугайында Н. С. Хрущевтуң саналы Чөөн биле Барыын таланың аразында байдалды экижидеринге улуг перспективаларны ажыдып турар деп, «Ивнинг стандард» солун бижээн.

Хенертен халдаар арганы баш удур болдурбас сорулга-биле Совет Эвилелинин болгаш өске-даа чурттарның девискээринге контроль таннып чөрлерин туругзарының ажыктыының дугайында Совет чазактың баштыныңыц сөстери «соок дайынның амгы байдалынга үндезин эргилдени кылып болур магат чок» деп «Ивнинг ньюс» солун бижээн.

СИРИЯДА БАЙДАЛ

КАИР. (СЭТА). Президент Насер-биле ужуражыр болгаш чугаалажыр дээш сирия чазак төлээлерин баштап, КАР-га чедип келген Сирияның «Революстуг командылалының национал чөвүлелининң» даргазы генерал Луэй Атаси Дамаскажже ужудуп чорупкан. Чайгы үеде президент Насерниң болгаш КАР-ның чазаанын туруп турары Александрийге бодунуң турганының үезинде Атаси Насер-биле ийи катап ужурашкан. Аэродромга ужудуп чорударының мурнунда генерал Атаси «менде чугаалаар чүве чок» деп чугаалаашаан, парлалганың төлээлекчилеринге кандыг-бир медеглел кылырындан ойталаан.

★ ★

Тайбыңның херээнге салыышкын

ДЕЛИ. (СЭТА). Кремльге Совет Эвилелинин болгаш Венгриянын улустарының митингизинге Н. С. Хрущевтуң чугаазы Индияның парлалгазының болгаш хөй-ниитизинин кичээнгейин бодунче хандыдып турар. Делинин солуннары Совет чазактың баштыныңыц чугаазын бирги ариннарынга калбаа-биле тайылбырлаан. Парлалга Н. С. Хрущевтуң чугаазында делегейниң чүгүлә әлээн хөй айтырыгларының талазы-биле саналдарны онза тускайлап, ол саналдарны барыын таланың күрүнелериниден хүлээп алыр чорук политиктиг климаттың чылыырынга дузалаар ийик деп демдеглеп турар.

«Хрущев әлээң саналдарны, бирги ээлчегде герман айтырыының талазы-биле, делегейниң дүшкүүрлүг чорууп чавырылдырарынче угландырган саналдарны киирген» деп «Пэтриот» солун бижээн.

«Стейтсмен» деп солун совет саналдарны «бүгү-ниитя тайбыңны хандырарының херээнге салыышкын» болур деп айтып турар.

Кремльге болган митингиге Н. С. Хрущевтуң чугаазының дугайында дыннадыгларны бүгү-индий радионуң сөөлгү медээлеринге дамчыдып турган.

Чугула чугаа

ТОКИО. (СЭТА). Совет-венгр найыралдың митингизинге Н. С. Хрущевтуң чугаазын Токионуң солуннары чугула чугаа болур деп чангыс ап-сеткил-биле үнелеп көрүп турар.

«Чөөн биле Барыын таланың аразынга чугаалажыышкыннарга чугула әлээн саналдарны совет премьер киирген» деп «Асахи» солун медеглээн.

«Дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарынга Хрущевтуң чугула саналдары» деп «Йомиури» солун ол чугааны үнелеп көрүп турар.

Н. С. Хрущевтуң чугаазынга тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынының политиказы Совет Эвилелинин дашткы политиктиг код шугуму кылдыр болуунуң чаа бадыткаашкынын алган деп «Асахи» солун демдеглээн.

Мөңгеде өңнүктер

БУДАПЕШТ. (СЭТА). «Непсабадшаг» солун «Кремльге сорук киирикчи митинг»,«Н. С. Хрущев биле Янош Кадар бистиң улустарывыстың бузулбас найыралының дугайында, ийи системаларның тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынының дугайында, социализмниң идеяларының тиилелгезининң дугайында» деп улуг эгелербиле үнген. Н. С. Хрущевтуң болгаш Янош Кадарның чугааларын солуннуң чеди арыннарынга парлап үндүрген, ол арыннарның эгелеринде бижээни болза: «Бистиң партияларывыстың болгаш чазактарывыстың туруштары бүрүн дүгүп турар», «СЭКП-ниң XX съездизининң ажылдап кылган ленинчи шугумунга делегейниң бүгү коммунистиг шимчээшкини байыр чедирген», «Коммунизмниң тиилелгелиг идеялары херек кырында күш-ажыл-биле боттаныр турар», «Тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның ленинчи принциви бүгү делегейде тиилеп турар», «Венгр Улус Республика бүгү күш-ажылчы улустуң бүзүрелин болгаш деткимчезин ажыглап турар».

Венгр-совет найыралдың Ниитилелининң чингине секретарының оралакчызы Ласло Киштин СЭТА-ныц корреспондентизи-биле беседазынга чугаалааны болза, совет улус-биле быжыглып турар найыралга венгр ажылчы чоннар сагыш-сеткилинин бүгү ханызындан өөрүп турар. Совет-венгр найыралдың Ниитилелининң даргазы академик П. Н. Федосеев Кремльге болган митингиге венгр улус 225 миллион совет өңнүктерлиг деп чугаалаан. Социализмниң херээнге туюлунга чедир бердинген 10 миллион ажыг венгр өңнүктерлиг болуп турарын совет кижилер билип алзынар.

Вашингтон өөренип көрүп турар

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Совет-венгр найыралдың митингизинге эш Н. С. Хрущевтуң чугаазы Вашингтоннуң солуннарының болгаш радио-телевидение дамчыдылгаларының кол темазы болуп турар.

Н. С. Хрущевтуң делегейниң дүшкүүрлүг чорууп чавырылдырарынче угландырган саналдары АКШ-тың чазак бөлүктериниң улуг кичээнгейин көрүндүрүп турар.

Америк телеграф агентилелдерниң дыннадыгларын ёзугаар алырга, АКШ-тың президентизи Дж. Кеннеди Н. С. Хрущевтуң чугаазын сонуургал-биле өөренип көрүп турар.

Күрүне департаментизиниң парлалга айтырыгларының талазы-биле даргазы тускай медегледи кылып, ылаңгыя күрүне департаментизи Н. С. Хрущевтуң саналдарын «кичээнгейлиг өөренип көрүп» турар болгаш ол саналдарны Каттышкан Штаттарның эвилелчилери-биле кады чугаалажып көөр деп турарын демдеглээн.

УЛУГ СОНУУРГАЛ

СОФИЯ. (СЭТА). «Тайбың болгаш коммунизм дээш, марксизм-ленинизминиң тугунуң адаанда чаңгыс эштиг», «Тайбың кожа-хелбээ догуннаашкын улустарның амыдыралчы эрге-ажыктарын илередип турар»— деп ындыг эгелерниң адаа-биле болгар солуннар Совет чазактың баштыңы Н. С. Хрущевтуң Москвага совет-венгр найыралдың митингизинге чугаазын парлап үндүрген.

Делегей дайыны болза социализмни болгаш коммунизмни тургузарынгаадаа, делегей революциязын дүргедиринге-даа эргежок чугула чүүл әвес-тир, агаарга, космос делгеминге болгаш суг адаанга ядролуг шенелделерни хорүглаарының дугайында дугуржулганы чедип алырының ынаныжы бар болуп турар дээн Н. С. Хрущевтуң чугаазында ындыг черлерни «Отечествен фронт» солун онзалап парлаан.

Республиканың школачыларының техниктиг чогаадылгазының бо чылгы делгелгезинге киреви-биле салдынган кылыгларның саны эрткен чылдыындан эвээш болган, ынчалза-даа шынар талазы-биле эки кылдынган ажылдар хөй болган. Ылаңгыя аңаа Кызылдың № 7, Шагаану-Арыгның № 1 болгаш 2 ортумак школалары, Арыг-Узуу сес чыл школазы хөй түүлдерни делгээннер. Олар эки түннелге четкен.

Чурукта: делгелгени Кызылдың өөреникчилериниң көрүп турары.

Фото В. Лутковтуу.

Тываның оолдарынга болгаш кыстарынга

Сибириң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң көдээ ажыл-агый талазыбиле улуг өөредилге черлериниң бирээзи — Бурятияның көдээ ажыл-агый институду силерни кээп өөреникче чалап тур.

Институтта дараазында факультеттер бар: **агрономияның** (агрономия база хөрүн талазы-биле болгаш агрономия салбырларлыг), **ветеринарияның,зоотехниктер белеткээриниң, көдээ ажыл-агый экономиказының, көдээ ажыл-агыйны механизастаарының болгаш бот өөредилгенин.**

Институтту дооскаңнарга эртемден агрономнуң, хөрүн талазыбиле болгаш агрономияның эртемден агрономунуң, мал эмчизиниң, эртемден зоотехниктиң, куш ажылыының талазы-биле эртемден зоотехниктиң, инженер-механиктиң, агроном-экономист эртемденниң, көдээ ажыл-агыйның бухгалтер-экономизиниң тускай мергежилии тыпсып турар.

Чүгле бо чылын безин институтту 96 эртемден зоотехниктер, 100 мал эмчилери база 90 эртемден агрономнар доозуп үнген.

Эрткен күстен эгелээш институт чаагайжыды туттунган чаа өөредилге корпузунда турар. Институтун лабораториялары болгаш кафедралары эң чаа аппараттар болгаш дерилгелер-биле хандыртынган. Өөредилге-дуржулгалыг ажыл-агый институттуң бодунда турар. Өөредилге болгаш бүдүрүлге практиказын студентилер аңаа эрттирерлер.

Институтта 150 ажыг башкы кадрлар, оон иштинде 8 профессор, 70 ажыг доцентилер болгаш кандидаттар бар.

Янзы-бүрү мергежилдерниң кандидат диссертациялары хүлээп алырын ССРЭ-ниң Дээди болгаш Ортумак тускай эртемнер Министерствозу бистиң институтка чөпшээрээн. Ол ышкаш институтта аспирантура база бар. Ында 20 ажыг аспирантылар өөренип турар.

Студентилер чаагайжыды туттунган ниити чурттаалга черлеривиле хандыртынган. Ниити чурттаалга черлери өөредилге корпузуунуң мырыңай чанында. Ол ышкаш столовая база оон-биле кожа турар. Өөредилге корпузунда улуг буфет бар.

Хөй ном фондулуг номчулга залы студентилериң хуула ажылдаарынга таарыштыр тургустунган. Спортка ынактарга улуг спорт залы бар, ында бүгү-ле секциялар ажылдап турар.

Агрономия, ветеринария болгаш зоотехниктер белеткээр факультеттерге киреринге кызааннер киреринин даравзында экзаменнерны дужаар: орус **дылга болгаш литературага** (сочинение), **физикага** (аас-биле), **химияга** (аас-биле) база **даштыкы дылга** (аас-биле), көдээ ажыл-агыйны механизастаарының факультединге **орус дылга болгаш литературага** (сочинение), **математика** (аас. биле), **физикага** (аас-биле), **даштыкы дылга** (аас-биле). Көдээ ажыл-агый экономиказының факультединге — **орус дылга болгаш литературага** (сочинение), **математика** (аас-биле), **химияга** (аас-биле) база(даштыкы дылга (аас-биле). Бот өөредилге-биле киреривер даштыкы дылга экзамен дужаваас.

Ортумак эртем дугайында документизинде даштыкы дылда деп-дээ чок кижилерни база даштыкы дылды ортумак школа программазындан эвээш хемчээлдиг эрткенинерни даштыкы дылга экзамейден хостаар.

Тываның аныяктарының дилээн ёзугаар Бурятияның көдээ ажылагый институдунуң ректорады киреринің экзаменнерин Кызыл хоорайга, көдээ ажыл-агый техникумунга эрттирер болган.

Бурятияның көдээ ажыл-агый институдунуң студентилериниң стипендиязы бирги курска — 29 рубль, ийиги курска — 32 рубль, үшкү болгаш дөртку курстарга — 35 рубль 50 көпеек, бешки курска — 39 рубль 50 көпеек.

Институтка киреринің дугайында билдиришкинни, ажылдап турган черинден азы школа директинязындан характеристикайны, ортумак эртем дугайында документизин (боду-биле), эмчи шыйзылгазы (№ 286 хевирикиң) болгаш 3×4 хемчээлдиг 4 фоточурукту Тыва АССР-миң көдээ ажыл-агый продуктулар будуреринің болгаш белеткээринин Министерствозунче чорудунар.

Оон адрезин: Кызыл, Ленин кудумчузу, бажың 26 а.

ХЫМЫС

Чурттуң чамдык улуг-улуг курорт, санатория ышкаш дыштанылга черлеринде бе хымызын тускай кылып, дыштаныкчыларга ижиртпип турар. Тожу районнуң «Май 1» колхозунуң ажылчы чоннары болгаш ында медицина пунктузунуң ажылдакчылары ийи ай хуусаа иштинде бе тудуп, хымыс кыдырын ажыктыг деп көргеш, колхоз баштаар черинге санал киирген. Баштаар чер тус саналды уткуп, чөшпээрешкеш, 26 шилиндек, семис күштүг белерни тускайлаан. Оларны районнуң мал эмчизи шинчип берген.

Сөөлгү үеде кылдынган хымысты колхоз складынче чорудуп, склад эргелекчизи эш Ч. Чорбаа фактура ёзугаар хүлээп ап, литрин 20 көпеекке үндүр садып турар. Хымыс колхозчу суурнуң чурттакчыларынга болгаш ырак, чоок мал фермаларынга, хөвү турлаанга чаазы-биле чедип, чонда калбак хереглел болу берген.

Колхозчулар эштер К. Шүүр-оол, А. Көвүкпен белерни эки оларга чедирип, саанчылар С. Чогдунмай, А. Норжунмаа олар хүнде 3 катап салп турар. Ниитизи-биле белер хүнде 92 чедир литр сүттү берип турар.

В. АРАКЧАА.

Спорттуң чаа чүүлдери

БИРГИ ЧЕМПИОН. Гданьск деп польша хоорайда болуп турар фехтование талазы-биле делегей чемпионадынга баштайгы алдын медаль ойнап алдынган. Ону француз рапирист Ж. Маньянга тыпсыскан. Совет спортсменнериниң аразында эң дээре болган москвачы М. Миндер дөртку черни алган.

(СЭТА).

Сес бөрүнү өлүрген

Чөөн-Хемчик районнуң «Сүт-Хөл» совхозунуң сарлык кадарчызы Ондар Дамчай чайын малды одарладып семиртип, камгаладыг кадарып турары-биле чергелештир, малга хораллыг дайзын—бөрү-биле демиселди чорудуп турар.

Тээригледип чоруп турган бөрүлерни Ондар билип каап аңнап эгелээш, бир улуг аскыр бөрүнү баштаамыр элээн улгадып, өзе берген чеди бөрезекти чок кылып узуткаан. Бөрүлерни чер болганга-да узуткаар херек.

М. ЧИГЖИТЕЙ.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага булуттагылаан каап турар хүн болур, чамдык черлерге чашкынныар болур. Кызылга чаашкыы шоолуг эвес. Хат кошкактан ей-тавынга чедир, янзы-бүрү чүк угланыышкыныңыг. Агаарның температуразы: республикага —22—27 а Кызылга —22—24 градус чылыг.

Редакторнуң оралакчызы Д. О. БЕГЗИ.

Кинотеатрларга

ИЮЛЬ 24-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Сампо» 10, 12. «У Французских каминов» 2, 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Мичман Панин» 11.15, 1.15. «Ол бүгүге чай буруулуг болган» (делгем акаринын) 3.15.7.15, 9.15. «Бөө чон демисел» 5.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Ашан-кадай болушманы ындыг кончуг-ла эвес болган» 2.30, 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Дайын болгаш тайбың» (бирги сериязы) 1.15, 5.15, «Дайын болгаш тайбың» (ийиги сериязы) 3.15, 7.15, «Ол шамын хүнүнүң бүдүүзүнде болган» 9.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА»: «Дээрбечи маңгыстар» 5, 7, 9 шактарда.

Бо үүрмек айтырыглар эвес-тир

(Журналистиң блокнодундан)

СААЗЫН ЧОК-ТУР

Ол Кызыл хоорайның чурттакчызы кижи чүве. Бир-ле кежээ кадайы ону хоюг ак чигир садып экел дээш магазинче чорудупкан. Гастрономга халып келген. Эжиктн дырткан, — так болган.

— Чүү болду бо? Чоп кончуг эрте хаапканы ол? Хаар шагынга чедир ам-даа чээрби мунита бар шыкажыл?—деп, база-ла ынаар кирериноралдажып турган кижиден айтырган.

— Черле мындыг улус-ла болгай бо, кежээ хаарда он беш азы чээрби минута четпейн турда-ла хааптар. Эртен ажыдарда база-ла ыяавыла каш минуталарны эрттирипкеш, ам кээп ажыдар—деп, демгизи чугаалааш, иштинде бир-ле чүве химиренген.

Оон ол, он бир скорость хере-хере дүрген хөделдирер кылдыр солуй суккаштың, сарыг барбазын далбайт кылгаш, кежээки магазин кайы сен дээш ыңай-ла болган.

Ацаа чеде бергеш, бир килограмм хоюг ак чигирден деңзилей каапгарын дилээн.

— Саазын чок-тур—деп, садыгжы уруг чугаалаан,

— Бичии-даа саазын тывылбас бе?

— Ыт дылы дег-даа саазын тыппас мен.

Ам канчаар, садып алыкчы эш кезек боданып турган, дашкаар хирт дитен. Садыгжы кыс ооң чүгле сарыг барбазының азыын көрүп чыдып калган. Ол-ла чоруткаш, хлеб магазынынге киискидип келген. Солуп садар автоматче 2 көпеекти кыңгырт кылдыр суп кирипкеш, каш катап хак-шок кылдыр баскылаан. Кайда боор дээр силер, оода солуннуң азыы безин бакылавайн барган. Ам канчаар, чүүден чүү болу бээр ирги дээш база-ла ийи көпеекти ужулгаш, автоматче кыңгырт кылдыр суп киирипкештиң, бассын дээн чүвезин каш катап куду хак-шок кылдыр дагжадыр баскылаан. Кайда боор дээр силер, солун чок, 4 көпеек когаралдыг болган.

«Бөртке чигир урдуруп алыр дээрге бир талазында эпчок, ийи талазында культура чок, чараш эвес чүве-дир ол» деп садып алыкчы эш кезек боданып тургаш, бажыңынче эзэпкен. Кадайының чагыының күүсеттинмейн барганынга иштинде аажок хомудап базып олурган.

Бистиң эргип четпес делгем Төрээн чуртувустуң муң-муң садыгларының бүгү садыгжылары садыгның бедик культуразы дээш демисежип турар болгай. Ындыг болза-даа бистиң республикавыстың найысылалы—Кызылдың чамдык садыглары садып алыкчының садып алганы аъш-чем болгаш үлетпүр барааннарын ораап бээр саазынга чединмейн турары элдеп чүве-дир. Ол дээрге садыгжының буруузу эвес, ону удуртуп, баштап турар горпонуң даргаларының буруузу-дур ийин.

Саазын чоктуң хараазындан бистиң садыгжыларывыс чамдыкта садып алыкчыларга колбаса, прянак, печенье, конфета дээн ышкаш аъш-чем барааннарын ол-ла бодун тутсуптарындан ыядып, эгенирлер эвес. Чамдык садып алыкчылар, ам канчаар, оларны ол-ла хевээргизин карманнарынче дыгып суккулаан-даа тургулаар.

Бистиң хоорайның хереглекчилер эвилелининң баштаар черининң даргазы, хүндүлүг Михаил Васильевич Мажов, совет садыгчың бедик культуразы дээш херекче кажан черле көдүрлүп үнер кижи боор силер.

АШТАТТЫНМААН ИДИК КАРАККА КӨСКУ

Чайның бо изиг хүнневриниң бирээзинде чүве. Хоорайның эң-не төвү болур кудумчуга кылаштап чорумда, аныяк эр меңээ уткуй кылаштап келгеш:

— Идик аштаар чер кайдал?—деп, айтыра-дыр оң. Чогум кайда идик аштаар чер бар чоор адырам, деп аңдара-дүңдере бодаттыныпла тур мен. Чеже-даа бодаттынып келиримге кайда-даа ындыг чер чок болду.

— Болаадан черле идик аштаар чер тыппас силер—деп, чүвениң шынын чугааладым.

Ол эш бир-ле улуг хоорайдан келген кижи болду. Ооң кара майык-таажының оңу довурак-доозунга мырыңай куурарып көстүп турар мындыг.

— Барып-барып республика найысылалы хоорайда идик аштаар чер чок деп канчап ындыг болду ол—деп, ол элээн элдепсинип чугаалай-дыр.

Бистиң хоорайга чорумал кижи идик аштадып алыры берге. Бир әвес крем биле щетказын бодунга ап албаан болза, чорумал кижи Кызылга аштаттынмаан идик-биле кылаштаар апаар. Ынчалза-даа «идик багайда эжик ырак» деп үлегер чугаавыс база бар болдур эвеспе. Ол үлегер чугааның кырынга «аштаттынмаан идик каракка көскү» деп база бир чугаадан немей чогаады каапталыпар.

Чонның культурлуг хандырылгазы экижидерининң дугайында сөөлгү үеде канчаар-даа аажок улуг хемчеглерни ап чорудуп турар чүве болгай.

Кызыл хоорайның бүдүрүлге комбинадының директору хүндүлүг, Николай Васильевич Поляков, бир әвес бис ийи өске республикалар найысылалыга азы улуг хоорайларга чорук кылып чеде бергеш, аштаттынмаан идиктер-биле черле хоорай кезивес боор бис. Чүге дизе, ында идик аштаар чердер базым бүрүзүнделе бар деп хөөрем чоокка чугаалап болур. Майыктааштарывысты аңаа садыгдан чап-чаа садып алган чүве дег кылдыр кылайтыр аштадып каапгар болгай бис.

Кызыл хоорайга, оода-ла төп кудумчуга идик аштаар чер тургузар дугайын черле дораан боданып көрбес болзувусса хоржак боор. Николай Васильевич.

Т. КЫЗЫЛ-ООЛ.

Кызыл хоорайның Кочетов кудумчузунуң № 5 бажыңда чурттап турар Тамара Казимировна Мисьюн адреэи билинимес (хоруглалда турар) Анатолий Леонидович Поповтан чарлыр дугайында херек кодурүп турар. Ук херектн Тыва АССР-ниң Дээди судунга көөр.

Кызыл хоорайның Складская кудумчузунуң № 20 бажыңының 4 квартиразында чурттап турар Эмма Александровна Астапова Новосибирск хоорайның Холодильная кудумчузунуң № 27 бажыңының 2 квартиразында чурттап турар Виктор Павлович Астаповтан чарлыр дугайында херек кодурүп турар. Ук херектн Кызыл хоорайның улус судунга көөр.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Шетинкин — Кравченко кудумчузу, бажың № 3 телефоннары: Редакторнуң 24 — 63, редакторнуң оралакчыларының 35 — 24, 25 — 38, идеология килдизининиң 37 — 13, харыысалгалыг секретарының 23 — 35. көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезининиң болгаш партийжи амыдырал килдизининиң 25 — 38, 23 — 54, үлегүүр бүдүрүлгезининиң болгаш партийжи амыдырал килдизининиң 22 — 64, чагаа, ажылчын болгаш көлээ корреспондентилер база совет түргүзүг болгаш амыдырал килдистеоининиң 21 — 27, Информация килдизининиң 20—60, бухгалтериянын 31—75, корректорларның 21 — 47, солун келбейн барганда 32 — 75 телефонче долгаар.

ТС—01299. Чагыг № 122. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢДАР!

1925 чылда үндезилеттингеш

ШЫН

1963 ч.
ИЮЛЬ
25
ЧЕТВЕРГ
№ 175 (5579).

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Өртээ 2 көп.

Программа ажыр күүсеттинип турар

Бирги чартык чылда РСФСР-ниң улус ажыл-агыйы

Россия Федерациязының амылчы ченнары, СЭКП-ниң XXII съездизиниң болгаш партия ТК-ның дараазында болгулаан пленумнарының шиитпирлерин күүсетпишаан, 1963 чылдың бирги чартыында улус ажыл-агыйының хөгжүлдезинге, улустуң чаагай байдалын болгаш культурлуг деңнелин көдүреринге улам ыңайгы чедишкиннерни чедип алган.

РСФСР-ниң Төп Статистика Эргелелиниң дыңнадып турары болза, бирги чартык чылда республиканың үлетпүрү продукция бүдүрериниң болгаш кылыгларның дыка хөй чугула хевирлерин үндүрериниң чартык чыл планын хуусаа бетинде күүсеткен. Нимти продукцияны бүдүрүп үндүрериниң планы 103 хуу күүсеттинген. Бүгү совнархозтар онаалдаларны ажыр күүсеткен. Эрткен чылдың бирги чартыы-биле деңнээрге, бүдүрүлгенниң хемчээли 8,5 хуу немей өскен.

РСФСР-ниң үлетпүрү нүш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрериниң, продукцуяның бот-үнезин чиигедиринің болгаш арыг оруланы алырының чартык чыл планын ажыр күүсеткен.

Күш-ажылдың бүдүрүнчүлүү эрткен чыл-биле деңнээрге 6 хуу ажыг өскен, продукцияның бот-үнези барык бир хуу чиигээн.

Алды айларның дургузунда РСФСР-ниң үлетпүрү машиналарның, аппаратураның, приборларның, материалдарның 200 хире чаа чугула хевирлерин массалыы-биле бүдүрер кылдыр шиңгээдип алган; Модельдерниң 50 ажыг эргижээн хевирлерин бүдүрүп үндүрерин соксаткан. Бүдүрүлгелерде технологтуг дериглениң 70 муң чыгам единицаларын чаартқан. Улус ажыл-агыйынга 800 муң ажыг чогаадылгаларны болгаш чаартқылгалыг саналдарны нептереткен. Оларны ажыглаар чорук чылда 500 миллион хире рубльдиң камналгазын бээр.

Республиканың химия үлетпүрү дүрген хөгжүп турар. Эрткен чылдың чогуур үезин-биле деңнээрге, металлды хөйну бүдүрген, нефть, газ, хөмүр даш тывыжы көвүдээн, электроэнергиямы, улуг электри машиналарны, металл кестирер станоктарны, дарган-пресс машиналарны, трактөрларны, комбайннарны болгаш өскедээ көдээ ажыл-агый техниказын бүдүрери өскен.

Көдээ ажыл-агый дугайында бөлүктө дыңнадып турары болза, частың орайтап эгелээни-биле агаар-бойдустуң таарымча чок байдалдары турзаамон, республиканга часкы тарылганы чедишкиннинг деоскан, тараанның чайгы ажаалдазының болгаш дүмүт ажаап алышкыныының талазы-биле ажылдар наябарган. Часкы тарылганың планы ажыр күүсеттинген.

Тараа культураларның тарылгазы (кукуруза чөнкө) бөш миллион гектарга немей көвүдээн. Чигир свёкланың болгаш тарымал төөрүктүң тарылга шелдери калбарган. Ажыглалдың бүгү хевирлериниң кукурузаларын 19 миллион гектар хире черге тараан. Чазын колхозтар болгаш совхозтар 34,6 муң гектар шөлге чаа садтарны, чимис болгаш виноград үнүштерин олуруткан.

1962 чылдың июль 1-де турганы-биле деңнээрге, колхозтарда болгаш совхозтарда мыйыстыг бода малдың баш саны 1,9 миллионга, оон иштинде саар инектериниң — 1 миллионга, хойларның болгаш ышкыларның баш саны — 0,6 миллионга немей өскен. Хаванмарның баш саны бичe кызырыган. Эрткен чылдың бирги чартыы-биле деңнээрге, колхозтарда болгаш совхозтарда эът бүдүрүүшкүнү 33,3 муң тоннага, чуурга 61,8 миллион бөрбакка көвүдээн.

РСФСР-ниң көдээ ажыл-агыйы алды айларның дургузунда хөй санныг машиналарны, ийи миллион тонна ажыг минералдыг чемишчидилгелерни алган.

Демир орук транспорту чүүн соортур планны төнна-километр талазы-биле ажыр күүсеткен. РСФСР-ниң автомобиль транспортунуң болгаш чазаглыг оруктарның министерствозунуң автомобиль транспортунуң чүүн соортулгези 11 хуу көвүдээн. Агаар транспортунуң ажылынның хемчээли өскен.

Республикада химия үлетпүрүнге, кара металлургиягa, электростанцияларынга күүлерни ажыглаалга киргеп, нефть ажылдап кылыр, ыяш, хөмүр даш, машина тудуу, чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүнде чаа бүдүрүлгелер ажылдап эгелээн. 1963 чылдың бирги чартыында күрүне планын ёзугаар үндүрүп берген аъш-хөреңгилерниң күселиниң-биле капитал салыышкынынар 6,1 миллиард рубль болган азы эртиен чылдың бирги чартыы-биле деңнээрге бөш хуу көвүдээн.

1963 чылдың бирги чартыында РСФСР-ниң улус ажыл-агыйында ажылчыннарның болгаш албан-хаачыларның саны эртиен чылдың бирги чартыы-биле деңнээрге 1 100 муң кижиге көвүдээн. Бирги чартык чылда РСФСР-ниң чону хереглелдиң ниитилел фондуларындан чырыдыышкынга, медицина хандырылгазынга, социал хандырылгага, өске-даа төлевирлерге болгаш чимгелделерге 9 миллиард ажыг рубльди алган, ол болза 1962 чылдың бирги чартыындан 500 миллион рубль хөй дээш ол. Күрүне планы-биле үндүрүп берген аъш-хөреңгилерниң күселиниң-биле бирги чартык чылда ниити төлү 12 миллион дөрбелчин метр ажыг чурттарга башкыларын азы чаагайныды тутнан 300 муң квартираларны ажыглалга киргеп. Оон ажыгда төп-чүтпээн аъш-хөреңгилерниң күселиниң-биле, а ол ышкаш, чурттарга-тудуг кооперативтериниң болгаш чоннуң боттарының шыгжамыры болгаш күрүне чөзлизиниң дузазы-биле хөй санныг башкыларны тудуп, ажыглалга киргеп.

Күрүне болгаш кооператив садыының үүрмектеп садар бараан саарылгазы, ниитиниң чемненилгезин кииргиштирбишаан алырга, 26,7 миллиард рубль болганы азы деңнештиргеп ортектерни ёзугаар эрткен чылдың бирги чартыы-биле деңнээрге 3,5 хуу көвүдээн.

1963 чылдың бирги чартыында РСФСР-ниң чону 700 муң кижиге көвүдээн болгаш 1963 чылдың июль 1-де 124 миллион кижи болган.

1963 чылдың улус ажыл-агый планының бирги чартык чылда күүселдезиниң түңнелдери болза, РСФСР-ниң экономиказы болгаш культуразы чайгыыш чөнкө хөгжүп турарын көргүзүп турар. Республиканың ажылчы чоннары чеди чылдың бешки чылының планын күүседир дээш хайыышкынынар ажылдап турар.

(СЭТА).

Изиг деткимче

★ ★

Бистин күжүвүс — чаңгыс эпте

СЭКП Төп Комитединиң ажык чагаазын катап-катап номчуурга, бистин партиявыстың он чылдар мурнунган бээр ап чоруткан хемчеглери карачаңгыс шыннығ, ёзулуг ленинчи политика дээрзинге биллигни кижиге улам-на күштүү-биле берип турар.

Сөөлгү он чылдарда бистин чуртувустуң экономиказы Европадa бирги, делегейде ийнги черде көдүрүлген. Үлетпүр продукцияның бүдүрериниң талазы-биле АКШ-ты чоокка үеде эрткеш, Совет Эвилели делегейге бирги черни эәлээн турар.

Совет кижилер чеди чылдың онаалдаларын чедишкиннинг күүсеттишаан, коммунистиг күш-ажылга чогаадыкчы, улам-на чаа-чаа арганы болгаш курлавырларны хөйүбиле илередип турар. Бистиң чуртта үлетпүрүнүң, көдээ ажыл-агыйның, эртемниң болгаш техниканың дүрген темпилиг өзүлдези — бистиң партиявыстың болгаш чазаавыстың ленинчи тайбың политиказының ачызы, ажылчы чон, кижи дугайында улуг сагыш салыышкынының боттанылгазы болуур.

Кыдат эштериниң талазынган ол чаңгыс эпти үреэринче оралдажыышкынары — социал депшилгеге, тайбың болгаш национал хамаарышпас чорук дээш делегейде калбарган демиселге шаптыктыг айыылды таварыштырып турар.

Кыдаттың Коммунистиг партиязының удуртукчуларының Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязынга, өске-даа чурттарның коммунистиг болгаш ажылчын партияларынга удур буруудалыышкыны эгезинден төнчүзүнге чедир шын эвес, нүүлүлүг болалдар дээрзи биллингир. Бүгү коммунистер болгаш совет улус СЭКП Төп Комитединиң ажык чагаазын бүрүн деткип турар.

Ф. КРУГОВОЙ.

Профэвилелдериниң каттышкан VIII конференциязы

Республиканың профэвилелдериниң каттышкан VIII конференциязы дүүн Кызылга болган. Конференцияга бүгү районнардан төлээлер — улус ажыл-агыйының янзы бүрү адырларының мурнакчылары, профэвилел активчилери олурушкан.

Профэвилелдер чөвүлелиниң ажылынын дугайында отчёт илеткелди облпрофчөвүлелдиң даргазы Т. Ч. Норбу кылган. Ревизия комиссиязының илеткелин оон даргазы эш В. С. Сат кылган.

Конференция профэвилелдериниң область чөвүлелиниң чаа составын, ревизия комиссиязын, а ол ышкаш ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XIII съездизинге баар төлээлерни сонгаан.

Конференцияның төлээлери отчёттуг үениң дургузунда облпрофчөвүледдиң чоруткан ажылын улуг идепкейлии-биле чугаалажып, СЭКП ТК-ның июнь пленумунуң шиитпирин бир үн-биле хүлээп алганнар. Ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезин, оларның күштерин чеди чылдың онаалдаларын күүседиринче мобилизастаар талазы-биле тодаргай саналдарны бергеннер.

—□—

„Ам-даа бүгү хемчеглерни алыр бис“

ЧЫРАА-БАЖЫ. (Телефон-биле). Амгы хүннерде мал чемнериниң белеткелиниң талазы-биле республикада мурнакчы болуп турар ажыл-агыйның — «Чыраа-Бажы» совхозтуң директору эш А. Аржаалай-биле бистиң түскай корреспондентивис телефон дамчыштыр беседа кылган.

— Силерниң совхозуңарда сиген ажаап алышкыныың байдалын сонуургап тур бис. Бо дугайында чүү чугаалап болур силер, Анатолий Тюнчюнович?—деп айтырыгга ол мынчаар харыылаан:

— Ие, совхозтуң дирекциязы болган партия, профэвилел организациялары бо талазы-биле организастыг хемчеглерни эгезинден бээр-ле күштелдирип чоруткан чүве. Ажылдаа шору чоруп тур. Мал чемнерин белеткээр талазы-биле тодаргай онаалдалар сигенчи болгаш хойжу бригадаларга, фермалар ажылдакчыларынга, бүгү малчыннарга бердингем.

Сигенни кестирери-биле бөлдүреринің аразын узамдыктырбайн турар бис. Ылаңгыя бүгү кестинген 939 га черниң сигенииниң 741 гектарыныы бөлүп, сараатгап алдывыс. «Сараат барда, мал тодуг болур» дижир болгай. Бистиң шөлдеривисте болгаш шыктарывыста ам 70 ажыг улуг, биче сараатгар тургустунган, азы бир неделя иштинде 518 тонна сигенни белеткеп, чыл планының 14 хуузун күүседип аптывыс.

Мал чемнериниң чылдан ажыг үеге четчир курлавырын тургузар бис. Ындыг арга бисте бүрүн бар. Силос салыышкының болгаш будук-бүрү чемнерни белеткээрии харугда чорудуп эгелээр бис. Бистиң сигенчилеривис оон ыңай 1500 ногаан долгактарны аскан. Ынчангаш мал чемнерин белеткээри боран хүннерде-даа соксавас.

Бригадалар, тус-тус сигенчилер аразында соцналистиг чарыштыг организастап, масса-политиктиг болгаш культура-массалыг ажылдарны чорудуп турар бис. Чарыштың түңнелии 5—10 хонуктар санында үндүрүп, мурнакчы бригадаларга болгаш шалыпчыларга мактал-шаңналды тыпсып турар бис.

Баштайгы түңнелдәм июльдуң 20-де үндүрдүвүс. Донгак Седениң баштааны хойжулар бригадазы чарыштың тиилекчизи болган. Ол бригада 150 тонна сигенни 26 сараат кылдыр тургускан.

БЫЖЫГ КҮЗЕЛ СОРУК

СЭКП Төп Комитединиң июнь Пленумунуң төөгүлүг шиитпирлеринге сорук киргеп Таңды районнуң малчыннары республиканың малчыннар Наадымының киржикчилериниң кыйгырыын бедик көдүрүүшкүн-биле танышпышаан, дүүнгүзүнден бөгүн, а даарта оон-даа эки ажыддарын илередип турар. Эрткен чылдың баштайгы чартыы-биле деңнээрге район сүт бүдүрерин 12,5 хуу көвүдеткен, азы чартык чылда пландан ажыр 114,6 тонна сүттүг саткан.

Сүттүг бүдүреринің болгаш күрүнеге ону садарының талазы-биле чарыштың бирги черин эәлээн «Тиилелге» совхозка болгаш эътти бүдүрер, ону садар талазы-биле тиилекчи болган «Элегес» совхозка райкүүскомнуң болган парткомнуң шилчиир Кызыл тугун тывыскылаан. Бо талазы-биле мурнакчы малчыннар, ферма болгаш бригадалар хөй илерээн.

«Элегес» совхозтуң Мария Ханды бодунда быжыглаан инектериниң бирээзинден-не 1229 килограмм, а дуржулга станциязының саанчызы Мария Линева 1311 килограмм сүттүг сагган. Мал семиртиринге үлегерлиг кижилер база хөй илереп турар. Чижээ, Оюн Маадыр-оолдуң кадарганы аныяк инектериниң баш бүрүзү хонукта 750 грамм, а Оюн Эртиненің молдургаларының бирээзи-ле 863 грамм деңзини немеп турар.

Районнуң ажыл-агыйлары малын чогуур ойунде организастыг чайлаглаткан.

Бистиң ажылывыста чамдык чедишкиннер-биле кады улуг четпестер барын база айтыр хереқ. Район чартык чылда сүт садарының планын күүсеткен болза-даа, эрткен чылдың ол үези-биле деңнээрге, инек бүрүзүнден 48 кг сүт кудулаан. Сүт садарының чартык чыл планын «Коммунизмниң херели» колхоз болгаш «Межегей» совхоз, а эът садарын «Суклак» совхоз күүсеткеэн.

Ажыл-ишчи эвес мындыг четпестер-биле моон соңгаар эштежип болбас. Амгы кичээнгейни малга быжыг чем-суурну тургузарынче, чайгы мал семиртиргезин шын организастаарынче угландырары чугула. Малчыннарның ортузунга партийжи-организастыг болгаш масса-политиктиг ажылдың амгы негелденiң деңнелинге бедидер, ажыл-агый сорулгаларын чедишкиннинг күүседиринче угландырар ужуралуг.

К. ОЧУР-ООЛ,
Таңды парткомунуң секретарының оралакчызы.

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың тудуу хүн бүрү калбарып, бүдүрүлге корпустарын болгаш чурттарга бажыңнарын долуу-биле ажыглалга киирер үези чоокшулап-ла орар. Бистиң республиканың аар үлетпүрүнүң баштайгызы — чеди чылдың бо улуг тудуунда хөй кижи ажылдап турар. Оларның чамдызы — хөй-хөй аныяктар боттарының онаашкан ажылынга ак-сеткилдиг ажылдап, Төрээн чурттуунуң мурнунга күш-ажылчы бедик көдүрүүшкүнүн көргүзүп турарлар. Михаил Сарыгларга удуртқан, аныяктарның дашчылар бригадазының ат-сураа мында калбарган. Бо бригада бүдүрүлге онаалдазын ай санында 120—130 хуу чедир күүседип, тудугда мурнакчы бригадаларның санынга чоргаарал-биле кирген. Бо чедишкин болза, оларның бригадири Михаил Сарыгларның чүткүлдүг ажыл-ижинден, оон организакчы мергежилинден улуу-биле хамаарыжыр.

ЧУРУКТА: дашчыларның бригадири М. Сарыглар.
Фото В. Лутковтуу.

Республикада сиген белеткелиниң чоруп турары

(1963 чылдың июль 20-ге чедир медээ-биле)

	Белеткээн сиген хуу-биле		
	3,2	«Улут-Хая»	3,1
	1,6	«Элегес»	2,9
	0,8	«Барлык»	1,5
эргелелиниң түңү	1,9	«Шекпээр»	0,5
	1,9	«Тиилелге»	0,4
	0,9	«Сүт-Хөл»	0,2
	0,8	«Тээли»	—
	0,6	«Тыва»	—
елиниң түңү	1,0	«Найырал»	—
	—	«Межегей»	—
	—	«Көк-Тей»	—
Шүй, эргелелиниң түңү	—	«Суклак»	—
ИШТИНДЕ СОВХОЗТАР:		«Өөк»	—
ыа-Бажы»	9,1	«Тес-Хем»	—
«А 25 чылы»	3,5	Дружулга станциязы	—

РСДРП-ниң ийиги съездизиниң 60 чыл болганынга

Июль 25-те хүндүскүнүң 2 шакта дыл, литература, төөгү эртем-шинчилел институдунуң залынга РСДРП-ниң ийиги съездизиниң 60 чыл болурунга турескаатқан конференция болур. Бүгү күзээннерни чалап тур. Институттуң адреси: Кочетов кудумчузу, бажың № 12-а.

СЭКП ТЫВА ОБКОМУНУҢ БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРКОМУНУҢ ПОЛИТИКТИГ ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫНЫ

—□—

Хоорай Соединиң депутаттарынга

Бо чылдың июль 26-да, хүндүскүнүң 3 шакта СЭКП хоорkомунуң хурадаар залынга ажылчы чоннар депутаттарының Кызыл хоорай Соединиң сессиязы болурун хоорай Соединиң депутаттарынга хоорkүүсkом ыннадып тур.

Сессияга чугаалажыр айтырыг: Кызыл хоорайда хөй-ниитии бот-тывынгыр организациялардың ажылының дугайы (илеткелчи — хоорkүүскомнуң парказының оралакчызы эш М. М. Попова).

Ниитиниң малынга хөй чемни белеткээл!

Организастыг эгелээн

ТООРА-ХЕМ. (Радио-биле). Ниитиниң малынга четчир, эки хоолулуг чемни чогуур өйүнде белеткээри — эът болгаш сүт бүдүрерин улам көвүдедиринге, малдың баш санын өстүрериңге холбашкан чугула айтырыгның бирээзи. Тожу районда «Совет тыва» колхоз малынга чыл бүрү эдбекшилдиг чемни белеткеп ап турар. Бо чылын ол ажылды база организастыг эгелээн.

Сигенни ажылында ферма, бригада айы-биле 70 ажыг кижи кирген. Үнүжү эки черлерни шилип кезери-биле, одар 10 звенолар кылдыр үстүп алган, аразында чарыштыг ажылдап турээр. Кезилдеде 2 трактордан аңгыда, хол кадырын масслыг ажыглап турар.

Организастыг болгаш масса-политиктиг ажылды шын тургускаңындан кижилерниң ажыл-ишче чүткүлү бедик. Дүүнгүзүнден бөгүн, а даарта оон-даа эки көргүзүлгүг болурунга кижи бүрүзү кызымак ажылдап турар.

Ажылга таарымчалыг эки хүннерде—бөлүп сараатгаар, боранган частай бергенде—силос салып эгелээр. Чаңгыс хүн-даа халас эртирбейн, күш-ажылды шын организастаны-биле каш-ла хүн иштинде 300 центнер сигенни бөлүп сараатгавышаан, 7000 центнер силосту салган. Сигеп шөлдеринде күш бо хүннерде улам-на немежип, ажылдың темпизи дүргедеп турар.

Эгелеп киришкен

ТУРАН. (Телефон-биле). Бии-Хем районнуң ажыл-агыйларындан «Өөк» совхоз сигеп кезилдезинче мурнай кирер аргалыг болган. Совхозтуң Күр-Сүт деп черде ийи «Беларусь», бир «ДТ-20» деп трактөрлүг 22 кижи ажылдап турар. Сигеп кезилдезинин бо баштайгы хүннериңден эгелээш, ында ажылдап турар механизаторларның аразында мурнакчылар илереп келген. Чижээ, тракторист Владимир Тиссер «Беларусь» маркалыг трактор-биле ээлчег нормазын 150 хуу чедир күүседип турар. Аныяк механизатор Михаил Маадыр «С-4» деп эрги комбайнны сигеп беде иттирер кылдыр таарыштыр эдерип алган. Ол күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиер сорулганы мурнунга салган.

Аныяктар звенозу

Совхозтуң Чыраа-Бажы салбыры сигеп кезилдезинче өске салбырларны мурнап кирген. Ында ийи звенонуң бирээзи — аныяктарныы. Ону салбырда комсомол организациязының секретары Сат Ойдуп-оол удуртуп турар. Ында 45 комсомолчулар болгаш аныяктар аразында социалистиг чарыштыг. Трактөрист О. Байыр-оол, машинист И. Калгакпан, хол кадыыр-биле сигеп кезип турар К. Дыртый-оол, С. Янов, М. Досунмаа, сараат салыкчылары К. Довуу, И. Дыртый-оол, Б. Кызылдаа, С. Ойдуп-оол, хөпээн салып турар школачылар Оля Монгуш, Хүреп Сарыглар, Миша Михайлов ышкаш ажылдың хүн нормаларын үргүлчү ажыр күүседип турарлар хөй.

Звено удуртукчузу эш Ойдуп-оол боду кижилерниң хүнде кылган ажылдарын түңнээш, көргүзүп самбыразынга бижип, кежээнии-не чарлап, ажылга бичии-ле салгаарлаанларны «Брокодилге» үндүрүп, ыяттырып турар.

Аныяктар ол хире кызымак ажылдап турда, оларның ажылдарынга таарымчалыг байдалдарны тургузуп бээрииче кичээнгей салдынмайн турары хомудаичыг. Бригадир эш Санаанның оперативтиг эвезинден аъш-чемниң шынары бакырап, чамдыкта хлеб белин үстүп турар. Рабкоон (даргазы эш Доржу) сигенчилерже автолавкаларны чорутпайн турар. Клуб болгаш библиотека ажылдакчылары оларның дугайын сагынмайн турарлар.

Звенонуң кежигүннери мал чемнери белеткээр талазы-биле боттарынга бердинген онаалгаларны ажыр күүседир деп чүткүл-биле ажылдап турарлар.

Баштайгы хүннерде

АРЫГ-БАЖЫ. (Телефон-биле). Өвүр районда «Коммунизмче орук» колхоз ниитиниң малынга 4670 тонна сиген белеткээр планныг. Бо чылын сигеннии үнүжү орайтаан болзажок, малынга четчир, эки хоолудуг чемнерни белеткеп алырынга колхозчулар бүүреллиг ажылдап киришкен.

Хову ажылының бригадазындан 30 хире кижи Сарыг-Хөл шөлүнде эгелээн. Оларда 3 трактор быжыглаттынган. Баштайгы хүннерде ол бригада 80 ажыг гектарның сигенин кескен болгаш 250 хире центнерни белүп алган.

Хам-Дытта үшкү хөй бригадазының коллективинде сиген кежилдези база түлүктээн. Оларга бирги, ийиги болгаш дөртку хөй бригадалары база улажы берген. Мал чемни белеткелиниде машина-техника болгаш кижи күжү хүн бүрү улам-на немежип, трактөрлардан аңгыда 7 ажыт машиналары, хол кадыырлыг 50 ажыт кижи ажылдап киргеп.

Шыктыг чем белеткээриниң 3900 тонна планын түгле долдур эвес, харын элээн ажыр күүседиринге Монгуш Чамыяннып кукурузачылары соруктуг ажылдап турар. Олуртулганы хынамчалыг чорутпишаан, чайгы ажаалдаңы шын организастаанындан 350 гектарда кукурузаның ямгы үнүжү чаагай дүмүттү алзап турар.

Сарааттар

«Элегес» совхозтуң Кулузун салбырында мал чемниң белеткелиниге эвээш эвес машина-техника быжыглаттынган. Салбыр эрткен чоокку хүннерде 15 тонна сигенни сараатгаан.

Сигенчилерниң иштинден эштер О. Дугаржап, Д. Мингит-оол, С. Экендей, О. Кысыгбай олар онза кызымак, эки ажылдап турарлар.

Коммунизм тургузукчуларын төлептиг кижизидер

(Бии-Хем районнуң партия активиниң хуралындан)

СЭКП Төп Комитединиң июнь Пленумунуң түнелдерии болгаш идеологтуг ажылды улам күштелдирер талазы-биле районнуң партия организациязының сорулгаларын Бии-Хем районнуң партия активиниң хуралы чугаалашкан.

Илеткелчи—Бии-Хем партком секретарының орлакчызы эш Өпеш болгаш анаа саналь бергеннер СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң улут ужур-дузалыының дугайын, ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезиниң талазы-биле партияның кол угланышкынынарын болгаш сорулгаларын ол Пленумунуң тодарадыр айытканын оизалап демдеглеп турганнар. Бистиң партиявыстың ленинчи Төп Комитеди марксизм-ленинчи эртемге далимышаан, коммунизм тургузуушкунунуң өндүзаагай сорулгаларын мерген болгаш чогаадыкчы ёзу-биле шиитпирлеп турар дээрзин июнь Пленумунуң шиитпирлери база катап улам бүзүредиг көргүскен.

Эрткен он чылдарның дургузунда партияның болгаш чурттуң амыдыралының улуг өскеримишкиннер болганын, совет ниитилелдиң экономиказының болгаш угаан-бодал күштеринiң чедишкиннериниң чылдары болганын илеткелчи демдеглээш, — бүгү чурт-биле кады бистиң Тыва республикавыс, оон иштинде бистиң районувус экономика хөгжүлдезинге демдеглээри черле өөрүнүг чедишкиннерлиг болган — деп чугаалаан.

Сөөлгү он чыл иштинде районнуң үлетшүр продукциязының ниити хемчээли 2,5 катап, тарылга шөлү 4 катап өскен. Көдээ ажыл-агый продуктуларын күрүнеге садары: эът 9 катап, сүт 16 катап, дүк 5, тараа 4 катап өскен. Шупту колхозтар күш-ажылдың акша төлевиринче шилчээн. Бүгү колхозчулар суржуун амыдыралдыг аларган. Культура-чырыдыышкын албан черлериниң саны дыка өскен. Чоннуң политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгеге сонуургалы улгаткан, культурлуг деннели бедээн.

Чедип алдынган чедишкиннер болза, үлетшүр болгаш көдээ ажылагый ажыдакчыларының кызымак ажылының түнели, партия организацияларының организакчы болгаш идей-кижизидилгелиг ажыддарының экижип келгенииниң түнели болур. Сөөлгү чылдарда массаларның идейлиг кижизидилгези улам экижип турар дээрзиниң дугайында чамдык чижектерни илеткелчи болгаш саналь бергеннер бо хуралга көргүзүп тургулаан.

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин районнуң партия организациязы амыдырапга боттандырбышаан, ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезинге чаа бурунгаарлаашкынны кылыр, ажылагый, культура тургузуушкунунуң планнарын күүседир дээш демисеелге чоннуң идепкейин улам өрү кедүрер дээрзинге бижиг бүзүредиг илеткелчи-даа, саналь берген эштер-даа илередип турганнар.

Ынчалза-даа бисте профэвилел, комсомол организацилары кижизидилге ажылын багай чорудуп турар. Ылаңгыя профэвилел организациязы чүгле хомудалдар, билдиринишкиннер көөрүнге ейлешкеш, а коммунистиг кижизидилгениң айтырыгларын бодунга хамаарышпас чүве ышкаш кылдыр көрүп турар. Комсомол организациязының ажылы шуут-ла ала-чаагаарлаашкынныг чоруп турар деп, ол шүгүмчүлээн.

Индирге «Тиилелге» колхозтуң даргазы эш Кононенко үнүп келген. Оон чугаалаганы болза:

— Чартык чыл иштинде инек бүрүзүнден 884 литр сүттү саап алган Маады Шура ышкаш шак ындыг күш-ажылчы шолбаннар бисте өзүп турар. Бир эвес бүгү колхозчулар ортузунга идеология ажылын эки чоруткан болзувусса, ажылагыйжы чедишкиннер-даа, коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкин-даа улам көскү болган турар иймек. Четпестеривис улуг. Чон ортузунга агитация ажылы, лекция пропагандазы дендии кошкак, харын барык-ла болбайн турар-дыр. Оон ынай түс-түс кижилер-биле ажыл, бүзүредип сургаарының ажылдары чок, көскү агитация делгереңгей эвес-тир.

Ол колхозтуң Баян-Колда хойжузу эш Адыя саналь берген:—Бистиң Баян-Хем участогувуста лекторлар болуу сөөлгү үеде шуут ажыдавастаан. Участок төвүнге безин сөөлгү ийи ай иштинде политинформация-даа, лекция болгаш беседа-даа болуп корбээн. Ынчаарга чайлагларда малчыннарга оон-даа дора... Солун тарадылгазы багай, хире-хире болгаш-ла мырыңай «ачыт чүгүз» келгилээр, ону номчуп алыры безин бергедей бээр. Кино, концерт шуут корбестей бердивис, а ол дугайында малчыннарның сонуургалы болгаш негелдези улуг. Черле ынчаш чоннуң негелде-дилеглеринге дынналыгы болур болза чогуур. Бистиң участогувус ам бир ай дургузунда кижи эмчизи чок туруп келди. Телефон харылзаазы безин чок турду. Кижи дугайында, оон амыдыралчурталгазының, хандырылгазының, культурдуг херегжелиниң дугайында ынчаар сагыш салбас чоруктан адырлыр уе келген—деп, эш Адыя чөптүт негелдени кылган.

Масса-политиктиг ажылды чорударынга, социалистиг чарышты организастаарынга ёзу барымдаалап эренгейлээр чоруктү болдурбазының чугулазынче хуралдың киржикчилери онза кичээнгейни салган. Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинде эренгейлээшкин барын, ылаңгыя коммунистиг күш-ажылдың деп ат тыпсырда, чүгле планның болгаш ажыл нормаларының күүседизин барымдаалаашкын, а коммунизм тургузукчуларының моральдыг дүрүмнерин ол кижилер канчаар сагыш туларын партия, профэвилел болгаш комсомол организацияларының талазындан сонуургавайн турары эпчок болуп турар деп, район прокурору эш Цуканова чугаалаан. Ол тудугмонтаж эргелелинде бо талазы-биле четпестерни шыгыы шүгүмчүлээн.

Чон ортузунга агитация ажылы үргүлчү эвес, а кампания хевирлиг чоруп турары районда идеология ажылының четпезиниң тодаргай чижээ болган. Агитация-массалыг ажыл доктаамал чоруттунган турарын, көскү агитация үргүлчү чаартының турарын колхозтарның болгаш «Өөк» совхозтуң партия организациялары, районнуң парткомунуң идеология киллиги чедип алзын деп күзелди актив хуралынга саналь бергеннер илереткен.

Көскү агитация «Сельхозтехниканың» район салбырында, райпонуң, үлетшүр комбинадының коллективтеринде, «Хадың» колхозта болгаш «Өөк» совхозта багай тургустунган. Лозуннар чыл-чылы-биле тургулаар, а оларның чамдыктары кандыг-даа бижиг чок, шуут ак пес апаргылаан болгулаар.

— Ажылчы чоннарның кижизидилгезинге улуг ужур-дузалыг коллективтер хуралдары эвээш болуп турар. Ылаңгыя колхозчуларның ниити хуралдары, бүдүрүлге хуралдары болбайн турар. Херээженнер ортузунга тускай ажыл сөөлгү үеде дыка кошкай берген. Херээженнерниң аразында ниитиниң күш-ажылынга киришпес, арагалаар, аморальдыг үүлгедиглер кылыр чоруктар ам-даа читпейн турар. Өг-бүлеге амыдыралдың айтырыгларынче эки кичээнгей салзывысса чогуур—деп, райкүүском даргазы эш Баир-оол саналдаан.

Буржуаз идеологияга удур, капитализминиң артышынналарынга удур шаап халдаашкынны чорударының, идеология ажылын ажыл-агый планнарын күүседиринiң практиктиг сорулгалары-биле холбаштырарының дугайын партком секретары эш Катков бодунуң саналынга онзалап чугаалаан. — Коммунизминиң бүгү талазы-биле сайзырангай кижилерни кижизидерииниң мурнуку одуруунга коммунистер турар, олар боттарының хүүда үлегер-чижээ-биле чонну эдертир ужурлуг. Ынчаарга бистиң коммунистеривистиң аразында ажылдан ойталаар, арагалаар, ниитиниң корум-чурумун үрээр, социалистиг өнчүге когарал чедирер кижилер база бар боон турары дыка харааданчыг-дыр—деп чугаалаан, оон чижээ кылдыр коммунистер Васькин, Бондаренко болгаш өскелерни-даа эш Катков шыңгыы сагындырып шүгүмчүлээн.

СЭКП обкомунуң секретары А. И. Попов партактив хуралының ажылынга киришкен болгаш саналь берип чүве чугаалаан.

Идеология ажылының хөй янзы хевирлерин болгаш чепсектерин — школаларны, библиотекаларны, киноустановкаларны, клубтарны, культура бажыңнарын, солуннарны, журналдарны болгаш өскелерни-даа ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезинге эки ажыглаарының практиктиг сорулгаларын партактив хуралынга чугаалашкан.

Делегейниң коммунистиг шимчээшкинiниң күштерин улам сырый каттыштырар талазы-биле СЭКП Төп Комитединiң Президиумунуң, СЭКП ТК-ның Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш Н. С. Хрущевтуң политиктиг шугумун, Кыдаттың Коммунистиг партиязының Төп Комитединiле харылзааларының талазы-биле СЭКП ТК-ның ап чоруткан тодаргай хемчеглерин база хөделишкиннерин районнуң партия активи бир үн-биле чүүлдүг деп көрген болгаш деткээн.

Районга партияның идеологтуг ажылын экижидер талазы-биле тодаргай хемчеглерни айытkан доктаалды актив хуралы хүлээп алган.

Хөй-ниитичи киномеханик

Кежээки имир дүжери билек, Көк-Терек суурнуң чурттакчылары көдээ клубче далаштыы сүргей шуушпушаан, боттарының аразында мынчаар чугаалажып бар чыдарын болганчок-ла дыннап каапкан болур:

— Бистиң Ондар эр хей-ле болгай, ам база-ла чаа журналдарны, киноларны экелген бөөр.

Шынап-ла Көк-Терек суурнуң чурттакчыларының бо чугаалажышкыны таварылга эвес. Бирле кежээ Алдан-Маадыр көдээ клубунга чеде бээримге, киномеханик Ондар Маадыр-оол задаолурган көрүкчүдерже эргий көргеш, чугаалады:

— Бо кино эгелээрiниң мурнуу чарында «Чөөн Сибирь» деп солун журналды силерге көргүзер мен — дээш, ол кежээ болур киноның утказын көрүкчүлерге кыскаазы-биле тайылбырлап берген. Киномеханиктиң ажылдап турар кинобудказынга кире бээримге, ында арыг-силиг болгаш чаа киноларның ужур-утказын тайылбырлаан чуруктарны аскылап каапкан, а даарта үндүрер кинозунуң утказын база ушта бижип ап турар болгу.

— Чонга кино көргүзер талазы-биле ай, квартал планын канчаар күүседип турар силер?— деп айтырарымга:— Ай, квартал планын бүгү тала-биле ажыр күүседип келдим. Июнь айның планы 135 хуу күүсеттинген—деп, хырылады.

— Силерниң ажылыңарга партия, совет органнар кайы хире дузалажып турар ирги?

— Алдан-Маадыр көдээ Советиң мээң ажылымга дузалап-ла турар. Ылангыя хову турлагларынга, ыраккы фермаларда малчыннарга кино көргүзер дээримге, салбыр баштаар, чери-биле дутуругашкаш, дораан-на транспорт-биле хандырып бээр-дир. Алдан-Маадыр-биле «Сүт-Хөл» совхозтуң төвү Сүг-Аксы суурнуң аразы 35 километр. Бо аразынга кино сөөртүү кончуг берге. Совхозтуң директизы ышкаш, а даарта үндүрер кинозунуң утказын база ушта бижип ап турар болгу.

— Чонга кино көргүзер талазы-биле ай, квартал планын канчаар күүседип турар силер?— деп айтырарымга:— Ай, квартал планын бүгү тала-биле ажыр күүседип келдим. Июнь айның планы 135 хуу күүсеттинген—деп, хырылады.

— Силерниң ажылыңарга партия, совет органнар кайы хире дузалажып турар ирги?

— Алдан-Маадыр көдээ Советиң мээң ажылымга дузалап-ла турар. Ылангыя хову турлагларынга, ыраккы фермаларда малчыннарга кино көргүзер дээримге, салбыр баштаар, чери-биле дутуругашкаш, дораан-на транспорт-биле хандырып бээр-дир. Алдан-Маадыр-биле «Сүт-Хөл» совхозтуң төвү Сүг-Аксы суурнуң аразы 35 километр. Бо аразынга кино сөөртүү кончуг берге. Совхозтуң директизы транспорт-биле хандырбаанының уламындан чамдык таварылгаларда кино үстү бээр-дир — деп, эш Ондар хомудан чугаалады.

Ондар Маадыр-оол 1957 чылда шериг албанынга тургаш, Владивосток хоорайга киномеханиктериниң курузун дооскан. Оон бээр-ле киномеханиктеп ажылдап келген. Ол Алдан-Маадырга келгеш, дораан-на активке даянып, кудумчу бүрүзүнге киноорганизаторларны тургузуп алган. Олар кино бителеттерин кудумчу бүрүзүнге тарадып, киноның утказын тайылбырлап турарлар. Киномеханиги Ондарның ажылынга К. Садын-оол, О. Сүр-оол дээн ышкаш идепкейлиг киноорганизаторлар эки дузалап турарлар.

СЭКП Тыва обкомунуң V-ки пленумунуң доктаалын бо киномеханик амыдыралга боттандырып турар. Салбыр төвүнден 85 километр ырак Манчүрек тайгазында малчыннарга безин чаа, солун киноларны көргүзүп чораан. Хоову турлагларында ажылдап турар ажылчыннарның ол база доктаамал ажычызы. Анаа барып агитхуудустарны үндүрүп, солуч, сеткүүл номчулгазын, лекция, беседаны чорудуп келген. Ол ышкаш эш Ондар көдээ клубта боттывынгыр уран үүлү белгүмүнүң киржикчизи болгаш салбырда ВЛКСМ комитединiң бюро кежигүнү.

Аныяктар баштыңы кижи болганда, аныяктарны совхоз будурулгезинче, шефтээшкиннерже ол эвилелдеп турар. Киномеханиктиң бот-идепкейи-биле аныяктарны суур чаагайжыдылгазынга шефтээшкиннерже ийи удаа организастаан, кижи эмнелгезиниң, көдээ клубтуң чанында дыка хөй дес ыяштарны олурткан.

Киномеханик Ондар Маадыр-ооолдуң төлептиг ажылын үнелеп көргеш, оон адын райкүүскомуның культура кидизинiң Хүндүлел самбыразында киирген.

О. БОРАШ.

Угааны четпес уруглар школазының дугайында

«Сүт-Хөл» совхозтуң төвү Сүг-Аксы суурда угааны кошкак уруглар школазының тускай школазы ажыттынгала ийи чыл четкен. Бо школаның дугайын өскээр билип ап, аңаа чогум кандыг уруглар өөренирин школаның чоогунда-даа, ыракта-даа районнарда ада-иелер эки билбейн турар. Оон ужурунда чамдык ада-иелер бо тускай школаны «албыстыглар» азы «тенектер» школазы деп чугаалажып турары шын эвес.

Чажында азы иезинiң иштинге чорааш-ла аарааш, төп нерви системазы үрелип, угааны кошкаан, аңаа школаларга чедишкинниг өөренип шыдавас, 7—12 хар чедир назылыг уругларны бо школада өөредип, кижизидип турар. Бо уруглар ниити билиг бээр школаның программазын үүп шыдавас, ынчангаш оларны тускай программа ёзугаар өөредири таарымчалыг.

Бо тускай школада хүн чурумун таарыштыр тургузуп, өөредилгени, кижизидилгени, дыштанылганы онзагай байдал-биле организастап турар. Маңаа кайы-даа райондан угааны кошкак уруглары хүлээп ап турар.

Угааны кошкак уруглары мындыг үш бөлүкке чарар: чугаа-домаа сайзыраваан, өске кижиниң чугаазынга харыылаан азы чүнүң дугайын чугаалаанын орта билбес болгаш боттары ажаттына албас, доктаамал хайгаарал негеттинер уруглар бирги бөлүкке хамаарыжыр. Бо бөлүктүң уруглары бистиң школада чок. Ындыг уруглар социал-хандырылга черлериниң шугумунга хүлээп алдынар.

Медерел органы кемдээниниден өөренип турар чүүлче үр кичээнгей салып шыдавас, уттуучал, дүрген туруучал уругларны имбецилдер дээр. Номчулга үезинде сөстерни солуштур адаар, келдирлээр чорук оларда бар. Оларны үр өөредип кээрге, чоорту чаңчыл бээрлер. Имбецилдер бистиң школада бар, оларны хол-биле кылыр бөдүүн ажылдарга чаңчыктырып турар бис.

Имбецилдер дээрге угаан-медерелиниң четпезиниң талазы-биле өлээн чиик чаданыг уруглары болур. Ынчалза-даа олар аңаа уруглардан ылгалдыг. Олар чингеткен программа ёзугаар билигларни чедип ап, угааныңың шаа-биле боттарынга таарышкан тускай мергежилди чедип ап турарлар. Ындыг уруглар бистe база бар.

Угааны кошкак уруглары бистиң салгакчыларывыс. Олар бо школага 8 класс чедир өөренирлер. Ритмиканың, эмнелге гимнастиказының, физкультураның оларга таарышкан билигларин чедингир аргаларны дамчыштыр олар шингээткен турар ужурлуг. Ынчаарга ол билигларни башкылаар эмчи-психоневролог, логопед, күш-ажыл, ыры, музыка, чуруула, даараныганың талазы-биле тускай белеткелдиг, шыырак башкылар биске негеттинип турар. Бо бүгүнү Москванын тускай школаларында таарыштыр тургусканы кайгамчык. Ол школаларның ажылын тускай курска чораап, сонуургап көрген мен.

Бистиң школаже чамдыкта угааны четчир, чүгле дүржок ажыл-чанныг, эге школа назыны эрте берген уругларны чорудуптар таварылгалар бар. Башкылар коллективиниң күжениишкиниг ажылының түнелинде ындыг уругларның талазындан чурум үрээшкиннери читкен. Ада-иелер Ивашкин, Доробских, Хольшин, Решетова (Кызылда), Борзууле, Натшит-оол (Барыын-Хемчикте) уругларын өг-бүлезинге эки кижизитпейн келгенинден, оларның уруглары чурум үрээшкиннерин хөйну болдуруп турганнар. Үстүнде адаанывыс ада-иелер харын уругларның четпес ажызына болчуп, ол-бо черлерже хомудалдар киририп, школага келдирерге, чаңгыс-даа келбейн турганы кончуг шын эвес.

Бистиң школага четпестер тургулаан-на, ынчалза-даа оларны бис чайладып шыдаан бис.

Угаан талазы-биле мырынай кадык, педагогиктиг негелделер талазы-биле сула салдынган, класстарга катап одуруп чораан өөренiкчилерни Барыын-Хемчик, Улуг-Хем районнарның школалары эртекен-дилге чылында бисче хөйну чоруткан турган. Чалгаа, сула салдынган, кадык өөренiкчилерни биске албадап өөредир болза, ол өөренiкчилер доора будулуп, ниити билиг школаларының программазынан чыдып каары чугаажок. Ынчангаш биске келир өөренiкчилерни ылгап шилиирде, психиатр эмчиниң шынзылгазы эң-не чугула. Ол чокта биске өөренiкчини хүлээп алыры берге. Бо школага өөренирлерниң төрүттүнгенiниң дугайында херечилелин, долу характеристиказын, кадының дугайында шынзыдылганы, ада-иезиниң дугайында көдээ Советтиң шынзылгазын четчелээш, районнуң азы Чырыдыышкын министерствозунуң путёвказынга кошкаш, башкылар азы ада-иелер боттары биске эккээри чугула.

Бистиң школаның дугайында бисче айтырыглар чорудуп турган ырак черлерде ада-иелер бо кыска үүлдү «Шын» солун дамчыштыр биинип ап, моон соңгаар-даа бистиң-биле харылзаалыг болурунга бүзүрээр бис.

О. ОХЕМЧИК,
тускай школаның өөредилге эргелекчизи.

Дуржулгалыг мастер

Бистиң колхозта хлеб быжырыкчызы эш Анайбан ол ажылды ам чеди чыл дургузунда чорудуп келген. Онаашкан ажылынга ол ынакшылдыг. Хлебти үргүлчү-ле эки шынарлыг кылдыр быжырып турар.

Мастер Анайбан хлеб быжырарының уран аргазын чүгле болу быжыы-биле шингээдип алган эвес, харын ук ажылга дыка хөй колхозчу херээженнерни база өөреткен. Ылангыя эштер Б. Көк-кыс, С. Эник ышкаш өске-даа колхозчулар ам хлеб быжырарының база-ла ёзулуг мастерлери болганнар.

Эш Анайбан мадыр не. Бодунуң хөй уругларын ол база культурлуг ёзуга кижизидип, оларның өөредилгезинче неинин сагыш салыышкының үргүлчү илередип чоруур.

Чонунга эптиг-ээлдек, дуржулгалыг хлеб быжырыкчызы эш Анайбанга оон эки үре-түнелдиг күжажылы дээш, аңаа өөруп четтиришкинин колхозчулар илередип турарлар.

К. ДЫВАА.
Улуг-Хем районнуң Жданов аттыг колхозта.

Келир чылга белеткел

Улуг-Хем районнуң «Х улуг хурал» колхозунуң № 1 хову бригадазы 1964 чылдың часкы хову ажылдарынга белеткел ажылын амдыгаастан чоруда берген. Тодаргаларга, Кара-Булуң шыналазының бугазының чамдык болганчок үрелир черлерни чыраа, даш, ширик-биле дестеп, чамдык тар черлерни алгыды каскан. Суггарыкчылар звеновозу ажылдың баштайгы хүнеринде 6 километр черни бүгүн кылып доосканнар.

Ол-ла бригаданың суггарыкчылары 60 га сиген шөлүн суггарганнар. Бо чаагай херекке эштер Хунажык, Самдаң-оол олар иденкейлиг киришкеннер.

К. ОЙДУП-ООЛ.

Өвүрнүң Саглы сес чыл школазында

Солчур 8 чыл школазының өөредилге-дуржугга участогунга өөренiкчилер-биле ажыл бүдүн чыл иштинде үзүктелиишкин чок чоруп, күскү дужуттуг ажаап алганындан эгелээш, хөрүнү болбаазырадыры, бок үнүштерни чок кылыры, шык базырыышкыны болгаш чемиштидилгелерни 3—8 класстың өөренiкчилеря тускай план ёзугаар чорудуп келген. Участокта морковьту, капустаны, огурецти, редьканы, согунаны база кукуруза, кызыл-тас, сула, арбай, чочак-тараа болгаш чигир свёклазыны тараан.

5 — 7 класстарның өөренiкчилери чайгы практиканы башкы Б. Л. Кууларның удуртулгазы-биле организастыг эки эрттирип турар. Участокта тараан бүгү үнүштерниң өзүлдези эки. Уруглар үнүштерниң үүле ажаалдазы-биле кызыгаарланмайн, оларның өзүлдезин, сүтүнүн, хөрүнүн, хүнүн үнүшке салдарын хайгаарап турарлар. Өөредилге практиказынга ак-сеткилдиг, кызымаккайларга Т. Күнзенмаа, Д. Чечекмаа, К. Амыйлан, С. Шаалы, К. Очумаа олар хамаарлыр.

Бүдүрүлге практиказын колхозтуң фермалар, бригадалар звеноларынга организастыг арттырип, анда удурткучулар уругларга практиктиг дузаны көргүзүп турарлар. Ылангыя мал эмчизи Оюн Лаа-Хөө бодунуң 25 чыл практиказын уругларга өөредип турары солун. Олар Оюннуң удурткулазы-биле колхозтуң 13000 баш хой, ашкүзүн чуттан болгаш бүдүн тарылгалар чорударын шингээдип ап турарлар.

Уругларның өөредилге практиказын чамдык ада-иелериниң чедир билбейн турары харааданчыг. Ылаңгыя ада-иелерни маңаа адап болур: Бора-Шайда салбыр эргелекчизи К. Бавзан, кадарчы О. Сүүр-оол, тудугжу К. Сандан-оол оларның уругларынкандыг-даа практика эрттирбээннер. Өөредилге-биле күш-ажыл чарлыш болбас сырый харылзаалыг дээрэмэ бо ада-иелерниң медереп билири чугула.

Д. ЧИМБА.

ҮЛЕГЕРЛИГ

Монгуш Настык-Доржу школаның ажыл-агый эргелекчизинге 13 чылда ажылдап келген. Ол үениң иштинде болуунуң күш-ажылга кызымак, кежээзин көргүзүп, чоннуң хундүткелин чаалап албышаан, өөренiкчилерге адаазы дег болган.

Ол эртен эрте хамык ажылдарны кынап көрүп, кайда, кандыг ажыл чедир кылдыымаан болзур, ону ыяавыла кылдырткаш, ам оожургаар кижи. Нэгик-хепти арыг-силиг, каминг кедерии уругларга бо-ла чагып, сургаан олурар. Ол ышкаш, интернат ажылчыннарын эки удуртуп билир.

Сөлчур 8 чыл школазының септелгези барык-ла доостур четкен. Маңаа эш Настык-Доржуның киржилгези база улут.

Ч[illegible]

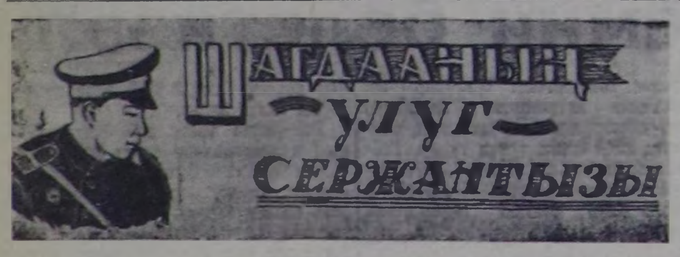

(Чеченчиткен үүл)

Исти тода истеп, оорларны тывырынче кымны чорударының дугайында айтырыг районнуң шагдаа салбырының начальныги, майор Кыргыс Тоглакайович Чульдумүү дүвүредип турган. Изиг дээрезиң-биле дүргеа-не, дүрген хемчег албас болза хоржок, чүге дизе дескиндир бүргеп алган дээр, хадыпп азы харын чаап кээр болза, оорларның изин тывары берге дээрэзи билдингир.

Каш минуталар эрткенде, оон кабинединге шагдааның улуг сержантызы Моигуш Тас кирип келген.

— Силерниң келдирткениңер ёзугаар чедип келдим, эш майор!— деп, ол илеткээн.

— Олуруңар — дигеш, майор оку стол баарында сандайже айыткаш, сержантының кара-хүрең чаактарынче, шилгедек узун дурт-сынынче көргеш.

— Бо дүне Мургусту бажында шатка бир малчынның өртеп каан аъдын ийи аъттыг кижи келгеш, оорлап апарган дугаймында медээ келдим. Ол оорларны истеп тывары-биле сеня баштадыр чорударын шинатирлеливис — дигеш, майор районнуң чурт чуруунче көргештиң, аъттыг кайын оорлаанын, ону апарган угшинин чугаалап берген.

— Оорларны илередип тывар дээш бүтүү-ле арга-мергежилдеривис хереглеп, шалыпкын, дүрген ажылдаар бис — деп, сержант Моигуш Тас бүзүредиг чугаалаш, үнүп чорупкан.

Каш минута эрткенде, улут сержант Таска удуртkан шагдаалар Моигуш Билчиң-оол, Сат Хунай-оол олар даалганы күүседири-биле чорупкаанар.

Хары чаа-ла карарып эрип чыдар, кара мээстерлиг дагларның эдектерин, чоогаларының иштинде кылын хөртүктерлиг мыдыргын шаттарның аразы-биле, чамдыкта ол шаттарның кырын таварып, оорларны олар четеп чорун олурганнар. Өвүрүнүң күштүг хадыпыг харын каратты ширбип каапкан черлерге кээрге, ис чиде берип, аяа долбаан оорлар изин чажырар дээш карандылар эдерип чорун тургулаан болгулаар. Шак ындыг маңгыстарның изин тып, оларны аседедир талазы-биле мергежип калган дүржулгалыг улуг сержантыга болгаш оон кады чораан эштеринге ис келгеш, чалгынарын хыыладыр чайбышаан ынай болган.

Истя оон уламчылаш, Мутур бажында хойжу бригадазының улуг хойжузу Дажы-Доржунуң аалынга киирип келгеннер. Кажар оорлар боттарының изин ол аалдың коданынга келгеш, будалдырарын бодаан. Ынчалза-даа оларның ол оралдажышкыны чүү-даа болуп шыдаваан. Авл коданын ис кезип дегээлеп тургаш үндүрүп алган.

— Мээң аалымга дүне кээп, изиң чажырарын оралдашкан маңгыстарны тывары-биле силерге дузалажып, кады чорун көрейн — деп, хойжу Дажы-Доржу олардан дилээн.

Ынчангаш ол хойжуну база-ла боттарынга кадып алгаш, исти истээрин уламчылап чорупкан. Мугурнуң Көжүп-Ажар деп черде Моигуш Доржунуң аалынга оорлар изи кирген соонда, оон үмейн барган мындыг. Моигуш Доржу — «Коммунизминге орук» колхозтуң хойжузу. Кежээликтей апарганда, оон бажыңынга кире бээрге, изиг-демирни кызыдыр от салып каан. Дазырткайндыр хып чыдар курраг дыт кезектериниң чалыныг чалбыжы хоолай иштин өөрүтывыржып чоктаарга, хоолай хөөн киририп каан хөгжүм ышкаш, «хөөмейлеп» турган.

Чедип кээр боор деп күзевейн, каразынмайн турган «аалчыларны» Моигуш Доржу көрүп каан дораанна оларны кончуг эки уткуп, хүндүлээрин бодап, башты тип, аъш-чемден кылырын ажжок далаштыра берген.

— Чем-аъш-даа маңап олурар чайывыс чок. Кончуг далаш чоруктуг улус бис — деп, Моигуш Бадыкаевич Тас чугаалаашш. Доржунуң арнынче будүү көрүп олурарга, черле бир элдеп-чиктиг байдалдың демдектери оон шырайынга кончуг чажыт бүдүүзү-биле чуруттунуп орар болган.

Аът оорлаан оорларның изин бээр истеп келгенин чугаалаарга, оон арын-шырайы шуут-ла бир өске болуп хуулуп, илдең апарган. Ол болдунуң шырай байдалын чеже-даа билдиртпес кылдыр бижиг тударын орадажырта, бак чүве черле чажыртынмас дээн ышкаш, дөмей-ле илдең, эскертине бээр, оон чүрээ бо эрткен дүне оор кылып мунуп чораанын, көк суг дүжүр халдып каапкан аъдының чүрээ ышкаш, көрек иштинде будүү дүвүрээзинниг, дүрген согз берген.

Моигуш Бадыкаевичиге удуртkан хөй-ниитининң корум-чурумунуң эрес-дидим камгалакчылары херек черле моой чайлавас эвеспе дээрэни ылавылап билгеш, бажыңның иштин көөрүнче дидими-биле кирипкеннер. Шагдаанның улуг сержантызы Тас үлгүрүнү ажыдыптарга, пашта мырыңай чоокта чаа эскен, дооранн эттиг бадаа тургаш. Ол эттиң хымышка шүүреп алгаш көөрге, чылгы малдың чаа эъди болуп илерээн. Бидаалыг пашты үлгүрдеп эскеш, оон дүвүнде эттерни шүүреп экээрге чылгы малдың шандыры, бавры, чүрээ, бүүрээ, казы, чаглары болган.

— Бо чүү эъдиң боор?— деп, айтырыгны Моигуш Доржуга салган.

Ол кезек мыт чок олура, «дымчукка тулганда бызаа сүтжу» дээн ышкаш:

— Мээң энир чылын хүзүн чиш кылдыр сокkан аъдының эъди-дир ийин — диген.

— Чиш кылдыр чылгы мал соп чиргеп эвес сен, чүү деп олурарың ол, күжүрүм — деп, оон кожазында чурттап турар хойжу Дажы-Доржу чугаалаан.

Оор ийи кастыын куду дамдылап бады келген дерин тонунуң чеңи-биле чода туткаш, оон ынай чүнү-дээ чугаалаар харык чок болган...

Дүн ортузу арай-ла четпейн турда, аът оорлаан Моигуш Доржуну, оон эжи Моигуш Дыртый-оол оларны районнуң шагдаа салбырынга экжелген. Оорларны тып экжелгении, даалганы күүсеткенин Моигуш Бадыкаевич Тас бодунуң начальныгы, шагдаанның майору Кыргыс Тоглакайовичиге илеткээн. Онза даалганы чедишкиниг күүсеткен улуг сержантының холуи майор дыңзыг тудуп, байыр чедирген.

Шагдаанның улуг сержантызы Моигуш Бадыкаевич Тас 1945 чылда Өвүр районнуң шагдаа салбырынга ажылдап эгелээн. Ынчаарда оон харын он чеди турган. Тас ам чүгле ол черинге 18 чылдың иштинде үзүктелиишкин чок ажылдап келген. Он сес чылдың дургузунда ол хөй-ниитининң корум-чурумун камгалап, бо үстүнде оорлар Моигуш Доржу биле Моигуш Дыртый-оол ышкаш маңгыстарны болгаш совет хоойлу-дүрүмнүң үрекчилерин, онза айыылдыг керектя кылган кижилерни чежеин тудуп, бо талазы-биле берге оруктарны чежеин эртпээн дээр боор!

Моигуш Тас — шагдаа организарының мурнакчы ажылдакчыларының бирээзи-дир деп чүвеин оон хөрээнде кадап алган чоруурy «Шагдаанның шылгаракчызы» хөрек демдээ таймылбырлаашкын чокка-ла көргүзүп турар. Шагдаа организарынга 18 чыл ажылдааны дээш Моигуш Бадыкаевичиин «Эң эки ажылдааны дээш» деп медаль-биле шаңнаан. Оон соонда беш чыл эрткенде, база-ла «Эң эки ажылдааны дээш» деп ийнги медалды алган. Мактал бо[illegible]
лел бижиктер база өрт[illegible]
тер-биле каш-даа удаа ш[illegible]

— Моигуш Тас бист[illegible]
ажылдакчывыс. СЭКП к[illegible]
те партия эге организа[illegible]
кретарының оралакчызы [illegible]
бан-хүлээлгезин кончуг э[illegible]
турар. Кандыг-даа б[illegible]
айыылдыг херектер бол[illegible]
Тас ол херектиң үүлге[illegible]
ыяавыла тыпкан турар ки[illegible]
деп, Өвүр районнуң шаг[illegible]
рының начальныгы эш Чү[illegible]
дугайында допчу, билдингн[illegible]
лады.

Чурттакчылыг черлерге, ферм[illegible]
чораанда, ол хөй-ниитининң ко[illegible]
чурумунуң дугайында лекция, бес[illegible]
ларны чонга кылып бээрин ут[illegible]
СЭКП ТК-ның июль Пленумунуң шиитпирлерин ол ам чонга идепкейлиг таныштырып турар.

Шагдаанның улуг сержантызы Тас кончуг эки ажылдакчы, хөй-ниитичи болурундан ангыда, ол мергежилдиг күш-культурлуг. Национал хүрештиң районга болгулаан маргылдаалаарынга каш-даа удаа шүүлген. Узун дурт-сыныыг, кара-хүрең шырайарыныыг, моге-шыырак ол аныяк эр-биле хөөрежип олура, сураглыг шүлүкчү В. Маяковскийнин «Эки-ледир» деп шүлүглелинде мындыг одурутларны сактып олурдум.

«Сарыг хаптыг
хол боо
курда.—
Чазык-чаагай,
эрес-дидым,
Чаагы хүрең,
күдер-шыырак
Шагдаам мени
камгалап тур»

Т. КЫЗЫЛ-ООЛ

Шомбалыг—кур чер

Чингир-иогаан бүрүлерлиг шыштар-биле шыптынган бедик-бедик дагзарлыг, шала шат черлериниң, чоогалар баштарында честек-кат кызыл-аймаң апарган турар, калбакделгем кур чер ховуларында тракторларның кайгамчык күштүг «каргыраазы» дынмиреп турар. Ол дээрге, Таңды районда «Тиилелге» совхозтуң кур чери — Шомбалыгның девискээри-дир. Ногаан, чингиртилеп тараалар делгем ховуда чер-чери-биле чаштыла берген. Ол дээрге тараажыларның чоргаараалы-дыр.

Шомбалыгта чаагай, чаа суур тургустуна бээр. Ында трактор-ховуда бригадазы. Чаа түттүнүп турар чангыс аай хевирлиг чурттанга бажыңнарының түдүү, оон ханалары хүн келген түдүм-на бедип үнүп турар. Бо дээрге кур черде чаа амыдыралдың база бир коргузүү-дер.

1948 чылда, Чедерте «Тиилелге» колхоз тургустунуп келген үеде бээн, Шомбалыгта школдуг-ла тараа тарывайн турган. Чыл келген түдүмна техника ковудээн, колхоз турганыдан совхоз организастаттынган, оон күжү улгатkан. Ол болза кур черниң улуг совхозу апарганы биилиңгир.

Тарылга төлүүнүң улам-на калбарып турары-биле чергелештир, Шомбалыгта чангыс аай хевирлиг чурттанга бажыңнарлыг суурну тургузары негеттиниң келген. Оон шала кедээзинде честек-каттыг чоога баткан, ийи кыдыын куду тараа шөлү, аланда мал одарларлыг, таарымчалыг бир чартыында хадыларлыг, дыттарлыг даг шөйлүп, оң талазында одар-белчиирлиг хавак калбарып баткан. Суурнуң турар чери шала бедиксимээр оргулаш.

Бир-де катап, бо чылдың чазынында тарылга кампаниязы чоруп турган үеде трактористер, чаштырыкчылар-биле чугаалажып таныштым.

— Эки ажылдаарыңга чогум чүү түве силерге сонуургалдыг болуп турар-дыр?

Караан шала имиртии талыйтыр көрүнгеш, алээн бодал-биле трактористээш Эрес-оол ол айтырыгга мынча деп харыылады:

— Бистер шуптуг, шынал-ла кызып ажылдавас болза хоржок. Бистин чаагай амыдыралывыс дээш партия, чазак аажок улуг сагыш салып, совхоз бистиң өг-бүлевис бүзүрүнге 2—3 эрээл чаа чурттанга бажыңнарлыг түдүп берип турар-дыр. Мурнуку чылдарда майгыннарга, чавыс бараттарга сыңыыпнас, таарымча чок байдал-биле чурттап турдувус. Ам 30—40 километр черже чанаттап чорууруп бодаваc үе келген-дир.

— Бо суурга кандыг түдүглер кылырын планнап турар ирги? — деп бистерниң бирээзинге айтырды.

— Бирги ээлчегде 15 чурттанга бажыңы, оон соонда столовая, магазин, школа туттунган турар. Бо суурга электри чырыын Кызыл хоорайдан бериптер. Бо чылдың октябрьның төнчүзүнге чедир 55 чурттанга бажыңнарын түдүп доозкаш, ажыглалга киирген турар дугайында түдүгжүлер хүлээнгеннер. Чурттанга бажыңнарының түдүү бүрүн кылдынган турар — деп ындыг харыы болган.

Өнүктер, эш-өөрлер, бодап-даа көрүңер! Силерниң чурттаар бажыңнарынарны түдүп берип турда, кымга өөрүчүг эвезин? Ажыл-херекти бүдүрериңге кижилериңиң сагыш-сеткили, идепкейи кедүрүлүп кээр болган холдарының сиирлери дыныл, шынган эттери борбайтылай бээр. Бажыңнарның фундаментизин салып, түдүүн чорудуп турда, кижилериңиң сагыш-хөөнүүге-даа эки болур.

Чечектелген черим, чуртум,
Аас-кежиин күзээлиңер
Ажыл-ишке мергежиңер — деп, ындыг ырны ырлакаазы кээр-дир.

Барык хүнүүн-не эртенги серинде, эртежик ажылдап турар бызаачыларның балдызының шимээн-даажы кожа сынга чангыланып, эртенги агаарның арыы, серинии сүргей болуп турда, сагыш-сеткилге тааланчыг-дыр. Хамык түдүглер бо чылын доостур ужуралуг.

Кур черниң чаа суурунга эге школа ажыттынар. Холдарында сумкалар, портфельдер туткулаан бирги-классчылар суурнуң адаандан өрү, бажыңдан куду чыглып, школага чедип келгеш башкыларынга дириг чечектерни тутсур, делгем, чырык, кызын калган дозунүү чыды чыттаган класстың одуруглай салгылап каан парталарынга эптештир олургулапкаш, башкының айыткыны «А» деп үжүктү бир-ле дугаар өөренип эгелээр үезин ам удавас келир. Кур черниң тараазын ажаап алыры, тараа соорткен машиналар кыдыглыг шанче дүн-хүн чок шуужуп кирери, дүне электри чырыынга сайгарылга ажылы хайныышкынныг болуру удатпас.

ОЮН МАРТЫЙ-ООЛ.
«Тиилелге» совхоз.

Кол чүүл—план күүседириндe

Кыдаттың Коммунистиг партиязының удуртукчуларының буруузундан СЭКП биле ККП-ниң арасынга болган маргылдаалар дугайында Совет Эвилелиниң партия организациялазырынга, бүгү коммунистериниг СЭКП ТК-вын ажык чагаазын ноогаан, кижи кайгай бээр-дир. Ол маргылдаалар моон сонгаар улам үргүлчүлээр болза, ажылчын ангының, тайбыңның болган социализминиң керээге улуг хораны чедирер. Мынчангаш бистиң ленинчи Төп Комитединивистиң Совет Эвилелиниң бүгү партия организацияларынга, бүгү коммунистериниге ажык чагаа бижип, чүвениң шынын илередип турарны дыка шын-дыр.

СЭКП-ниң, оон ленинчи Төп Комитединиң ажылчы чоннар-биле харылзаазы ам үеде кажангызындаа-да артык сырый болган быжыг. СЭКП-ниң Программазын күүседип, бистин чуртувуска коммунизмни турузарының херээге «Кызыл тудугнуң» тудугжулары бага идепкейлиг киржип турарлар. Ажылчы чонкарның тайбың, чаагай амыдыралы дээш СЭКП-ниң ап турар бүгү хемчегериниң шынныын амыдырал бөлүү коргүүн турар. ККП-ниң удуртукчуларының талазынган СЭКП-ниң иштики, даштыкы политиказын буруу шаап турары шын эвес деп санап тур мен. Акы-дүнгайлыкчы ындыг улуг ийи партияларның арасынга маргылдаалар кымга ажыктыг боон турарыы? Ол чүге империалистерге ажыктыг боон турар-дыр. Кыдаттың Компартиязының удуртукчулары ону канчаш билбестерии?

Бистиң күжүвүс — чангыс эвте. Бистин чуртувустуң бүгү коммунистери, ажылчы чоннары ийи партияларның арасында маргылдаалар-ны бодурбазынга сонуургалдыг. ККП-ның удуртукчулары боданып, шынчы, марксизм-ленинчи турушту хөлээрдер боор деп күзээр-дир бис.

Д. СОРЖАК,
«Кызыл тудугнуң» электриги.

Эки ажаакчылар

«УТКА 25 чылы» совхозтуң Ишти-Хем сүт-бараан фермазында бызаа ажаакчылары Чооду Самбуу, Татьяна Зотова оларның арга-мергежили чыл бүрү немежип турар. Чоодула 302 бызаанын бирээзинин-не дүн-хүнде ортумак денгээи 450-500 грамм, а Зотованың 76 бызаазының бирээзи-де дүн-хүнде 500 ажыг граммны немеп, эки өзүп турар.

• • •

«Х Улуг хураа» колхозунуң теве кадарчызы Сонам Байыр малдың баш санын өстүрер, оон продуктулуг чоруун бедидер дээш эң кызымак ажылдап келген. Ол артельдиң дуржулгалыг кадарчыларының бирээзи. Бо чылын төрээн 20 теведериниң бодаганнарын малчын бүрүн алган. Бо үеде кадарчының тевези 140 баш ашкан. Чыл бүрүде төрээн бодаган чангыс-даа баш хоравайн келген.

Эртекен чазын теве бүрүзүнден 4 кг 800 грамм эки шынарлыг дүктү күрүнеге саткан.

Д. МОНГУШ,
Улуг-Хем район.

ОМСК. Омскиниң дугуй ыыныр заводунуң чадаг-тергелер дугую ыыныр цехиниң ажылдаачылары коммунистер Валентина Шевченко биле Любовь Перкина олар боттарынга хүн нормазын 7 неделе дугуйларга ковудедирин завкомдан дилээннер. Мурнакчы бүдүрүлгечилер ол курлавырны ажыл үезин эң дээре ажыглаарындан тыпкыннар. Дугуй эптекчилериниң патриоттуг эгелээшкинини ол болгаш есле-даа цехтерге детирээн. Ажыл үезин эң-не продуктулуг ажыглаарының күүсели-биле цех чылдың чартыында он-он муң чадаг-терге дугуйларын немей алырын болгаш 15 муң рубльди наминап алырын санап көрген.

ЧУРУКТА (солагай талазындан): Валентина Дмитриевна Шевченко биле Любовь Григорьевна Перкина.

Фото В. ЛИПОВСКИЙНИҢ.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Бир дески ажылдавайн турар

Кайда-ла партия организациязы бодунуң тайылбыр-массалыг, организаторчу ажылын бүдүрүлге планнарын чедиишкиниг күүседиринче угландыр таарыштыр тургускан болдур, ында планныг онаалгаларның күүседээн ай, квартал санында үргүлчү дески, эки чоруп турар.

Мындыг байдал бистин республиканың хөочүн бүдүрүлгелериниң бирээзин Кызылдың алгы заводунда чок боон турар. Ол бүдүрүлгеде партия организациязы (секретары эш Зайцев) бодунуң чон иштинге чорудар ажылын бүдүрүлге планның чедиишкиниг күүседиринге дүүштүр тургузуп ап шыдавайн турар. Оон уламнындан завод бүдүрүлге планын бүгү коргузүүлер талазы-биле ай санында бир дески күүсетпейн турар. Чижээ, теди чылдың бешки чылының бирги кварталында планын ниитизи-биле 104 хуу күүседип, бараанныг продукция бүдүрүп үндүрериң бүгү ассортимент талазы-биле база күүсеткен хирезинде ийиги кварталда темпизин кошкадып, планын бүгү коргузүүлер талазы-биле ай санында күүсетпейн келген. Ынчаарга чартык чыл планын күүседириниң шиитпиргиг айы — июнь айда администрация черин элээн хемчеглер алганы-биле чартык чылдың дургузунда ниити продукция бүдүрериниң планын арай деп тургаш 103 хуу күүсеткен. Ындыг-даа болза заводтуң үш кол цехтериниң иштинден сапык кылыр цех планын 99 хуу күүсеткен.

Бо заводтуң бүдүрүлге планының ай санында дески күүсеттинмейн турарының кол чылдагааны болза, бүдүрүлгеде партия организациязының кижилер ортузунга партийжи-политиктиг, агитас-массалыг организаторлу ажылының кошкаанда. Хамыктың мурнунда ажыл-ишчилерни план күүседир дээш күш-ажылче сорук книр кыйгырып турар лозуннар, плакаттар, бүдүрүлгениң девискээринде-даа, цехтер иштинде-даа чок. Коллективтиң коргузуг самбыразы заводтуң херээнинің иштинде, кымда эскерип көрбес черде хир-чамда боражы берген турар. Коллективтиң Хүндүлел самбыразынга май 1-ге чуруун кирген мурнакчыларның аразында ажыдан шагда-ла үнүп чоруткан кижилериң чуруу турбушаан турар. Коллективте лекциялар, бесседалар барык болбайн турар. Бүдүрүлге хуралдары база-ла ховар боон турар. Оон түрүк, партия кежигүннериниң хуралдарын бөзин улуг үзүктелиишкиниг чорудуп турар.

Социалистиг чарыштыг үдуртуп турары мында коичуг эренгей. Оон түнелии чугле ай санында үндүрүп турар. Бүдүрүлгеде ажылдап турар 6 бригадаларның иштинден социалистиг чарыштың дээди хевири болур коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы, бригадазы деп бедик атты чүгле чангыс бригада чедип алган. 60 ажыг ажылчыларның иштинден коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары чүгле 9-ла кижи болуп турар.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бердиринге, продукциянын шынарын экижиринге шиитпирлиг түүлдер—мурнакчы арганарны, механизацияны мында кошкак ажыглап турар. Чижээ, заводтуң кидис идик кылыр цеги механизацияны неперетпээниндеп планын күүсетпээн, продукциянын шынары багай. Ол хирезинде 12 муң рубль өртектиг, бир ээлчегде 800 эш кидис идикти хептеп хевирлээр станок амга чедир-ле ажыглалга кирбээн, заводтуң девискээринде чыдар. Бир эвес ону ажыглалга киирген болза, амгы үеде ол ажылды хол-биле кылып турар 7 ажылчыннарның иштинден 5 хире кижи хостаныр болгаш оске ажыд кылып болур азы чылла үнер ажыл төлевиринге безин 7800 рубльдин камналгазын ап болур турган.

СЭКП ТК-ның июнь Пленуму болуп эрткенден бээр элээн үр болу берген. Ол хиреде-ле заводта партия организациязы бодунуң чон ортузунга чорудар тайылбыр-массалыг, кижизидилге ажылын сегиттейн, эргиде турганы дег ажылдап турары коичуг хомудануг-дыр. Партияның Кызыл хоорукому бо бүдүрүлгеде байдалды экижидер дээш дарый хемчег алыры негеттиниң турар.

О. ШИРАП.

Малчыннарже, хову турлагларынче

Барыын-Хемчик районунуң «Большевик» колхозунуң Ыйгылак кедээ клубунуң агиткультбригадазы малчыннарга болгаш хову турлагларынга концерттерни коргузүп, лекция, бесседаларны кылып келген. Ындыг үнүшкүннерни чыл эгезинден бээр 5 катап чорудун, 32 концерттерни коргузуп, 37 лекцияларны ноогаан.

Бригада чоокта чаа Чае-Адыр, Кара-Дыт малчыннарынга концерттиг аалдап чораан.

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң материалдарын башкы эш Оттук-оол 3 кезек черге танышгырган.

Агиткультбригада ам Ак-Хем, Берт-Ой, Шыра-Булакта малчыннарже баары-биле белеткенип турар.

А. ЕВРОП.

Хөй тууйбу дээш

Райүлетпүр комбинадының тууйбу бүдүрер цехиниң ажылчыннары бо чылдың бирги чартында тууйбу бүдүрер планын ажыр күүсеткен. Тодаргайларга, 200 муңнуң орнунга 240 муң тууйбуну бүдүрген. Цехте Донгак Сендижап, Хуурак Балчыжал ышкаш хүнде бүдүн-чартык нормаңы күүседип турар мурнакчыларның саны өзүп турар.

Мындыг эки түнелдерниң үзүмнинден райүлетпүр комбинады чартык чылда бараанныг продукция бүдүрер планын 117 хуу күүсеткен.

М. ДАЛАА.
Шагаан-Арыг хоорай.

Районнуң «Мурнакчы» колхозунуң түлүг бригадазынган 20 кижи составтыг звено тууйбу бүдүрери-биле ажылдап кирипкен. Звено бирги ээлчегде 36 муң эки шынарлыг тууйбуну түлүг шөлдериңче чоруткан. Звеноза Х. Дутаар-оол онза шыгарап, үде 1000—1200 тууйбуну хап, нормазынган 400-түү ажырып, бүдүн-чартык нормаңы кылып ор. Бо ажылда нургулайы-ла хеннер хаара түттүнган. Эштер Түүш Саая, Татьяна Кара-сал болеренчилер Чечекмаа Эрес-оол, на Монгуш олар хүнде 4 квадрат тр дой довуракты казып, ийи норны күүседип, эки ажылдап турар-

Х. ЧАЙЛАГ-ООЛ.
Шүй суур.

«ТИИЛЕЛГЕ» совхозтуң саанылы Ондар Анай-Кок бо-дур. Бүр чер совхозунуң эң эки саанчыларының бирээзи боорга ол совхозтуң дирекциязы эш Анай-Кокту чурукка тырттырып ап болур силер деп биске сүмелээн чүве. Бо бодүүн ажылчын бодунуң онаашкан ажыл-херээн ак-сеткилиг көрүп, аңаа мергежип, хөй суут саарынга өскелерни өөредип турар.

Ондар бо чылын болган Тываның малчыннарының Наадымынга бола киржип, аңаа хөй-хөй саанчылар-биле ужуражып чугаалажышкан. Ол ужуражышкыннар оон соңгаргы ажылынга улуг ажыктыг болуруун ол билген. Бо чылдың бирги чартында ол бодунга быжыглаттынган саар ирек бүрүзүнден 2960 ажыг килограмм сүттүг саап алган.

Фото В. ЛУТКОВТУУ.

Сайгылгаан кажан болурул?

«Улуг-Хая» совхозтуң ийнги салбырының төвү Алдыы-Шынаа суурда мал фермалары-даа, школа болгаш эмнелге пунктузу-даа бар. Ында хөй чон чурттап, ажылдап, өөренип турар, а сайгылгаан чок. Совхоз тургустунгаш бир чыл боон турда-ла, бо суурга сайгылгаан станциязы тургузар аазаашкынны дыннаан бис. Ол ам-даа бүтпээн.

Совхозтуң удуртукчулары ол аазаашкынын утпас-ла болгу дег улус болгай. Бо суурга бо-ла хап кээп, саатан сүттүң саны чежел, хавын оглу кажыл? — деп айтырыгланган турар улус чүве. Азы ыя айтырыгларга алаагып турар улус чүве ийикпе. СЭКП Тыва обкомунуң V пленумунуң шиитпирлери-биле холбаштыр бистиң суурувусту чогум канчаар деп турар даргалар чүве бо. Салбыр эргелекчизи эш Борисов бо дугайында база бүк-даа дивес болган.

Күрүненин акшазын үндүрүп тургаш эниг чылын, бурунгу чылын-на чагылар кадап, бажыңнар иштинде проводтар шейүп каан чүве-дир. Ынчаарга сайгылгаанның кажан болурунуң ужуру бо чылын база-ла билдинмес.

Сайгылгаан чогум кажан болурул? Бо айтырыгны тодаргай харыылап бээрин суурнуң чурттакчылары негеп тур бис.

С. САНДАН-ООЛ.

Септелгени дүргедедир

Амгы үеде школаларда кол хаймышкынныг ажыл—септелге ажылы боон турар. Ындыг турбутже, Хандагайты 11 чыл школазында бо ажыл шүпшеп чоруп турарын кижи кайгаар. Чүгле эргижирээн печкаларны бускулап каан дээрден башка, ындыгаа дээр кандыг-даа ажыл кылынмаан.

Өөредилге эгелээринге чедир чанче-ла ай арткан, а школа директору чүнү бодап турарыы? «Ажылын күш чедишпес» деп оон чугаалап турарын чылдак эвес. Школа септелгезинде херек кырында ажылдап аттыг боон турар башкылар, ажылчыннарның саны чээрби чыгам, кижи. Бо дээрге улуг күш-тур. Хамык ужур—удуртулганың кошкаанда.

Бо школа-биле деннелге кылдыр Солчур 8 чыл школазын алган көөрге, ында септелге коллуунда доозулган. Өрээлдериниң шалаларын, парталарны, столларны будун доозкан. Оттулар ыыштың хөй келин дүжүртүнген.

М. ЭРЕС-ООЛ.

Трактор чүрээн өскертип тур

Көдээ ажыл-агыйда чаа түүлдер

Минск хоорайда трактор заводунуң эжиктеринден хүн бүрүде-ле чурттуң янзы-бүрү районнарынче «Беларусь» деп тарылга машиналарын чүдүрген демир орук эшелонары үзүк чок шуужуп турар. Көдээ ажыл-агыйның күчүлүг техниказының шак ол агымын көрүп тура, партиянның VIII съездизиниң делегаттарынга В. И. Ленинниң чугаламы кайгамчык күзелин кижи чалгаар-ла сактып кээр-дир. Ильич ынчан бир чүе муң хире тергинин чергенин тракторларының дугайын күзеп-бодап турган.

А чүгле бо чылын чурттуң үлетпүрү үш чүс муң тергинин чергенин тракторларын будүрүп үндүрер: илчирбелиг болгаш дугуйлуг, ниити ажыглалдың болгаш тускай дериглениң дээш, хөвүнүң чок дээн күчүттеннери болгаш садтарга таарыштырган бичеек машиналар дээш, кандыызын чок дээр боор ону! Оларның аразында муң-муң бирги чергенин «Беларусьтары» база бар.

«Беларусь» дээрге онзагай фамилия деп чугаалап болур. Минскижилерниң он чыл бурунгаар үндүргени тракторлары база ынчаар адаттыныр турар. Олар амгы үеде база ынчаар адаттыныр турар. Оларның чүгле аттары ылгалыг—МТЗ—2, МТЗ—5, МТЗ—7. Даштыкы хевирбиле «алышкыларда» ылгал чок. Ынчалза-даа оларның аттарының аңгы-аайы болганында ужур-ла бар. «Беларусьтарның» чаа модель бүргүү эрги модельден чаартынганыбиле ылгалдыг. Эрткен чылдарга дениээрге, «Беларусь» дыка өскерилген. Оон түскай соруглалдыг белеткели бедээн. Ам оон кылып билир апарганы бүгү ажылдарны саналары безин берге: «Беларусь» дески сайзыралдыг мастер апарган, оон кавайының чанында туруп, ажыл өстүргени улустуң — конструкторларының күзээнин ёзугаар болганы ол.

Сөөлгү үеде ол «Минск чурттакчылы» дешин талазы-биле чүс-чүс килограммнарга чинтей бергени безин наден. Ол безин анаа улуг дузалыг болган. Оон хевири чараш, көрүштүг апарган. Брюссельге болган Бүгү-делегей делгелгезининг көрүкчүлериниң оны магадап көрүп турганы таварылга эвес. Бомбүрзектиң бүгү чүктериниң Бельгияже келгилээн оон ажыл-эртеминиң талазы-биле эш-өөрү анаа хөй турганна болгай. Оларның аразында боттарының ыыгуурунуң талазы-биле торгаараллыг, элээн сурагжаан тракторлар эвээш эвес тургулаан. Ындыг турбүже, жирининң «Беларуська» улуг шанналды тывысканы анаа эвес.

Кол-ла чүве чүл дээрге, «Беларусь» бистиң механизаторларывыстың ынакшылын хаара тутkан. Олар ындыг тракторларның үндүрүлгезин ковудедирин демнин-биле негеп келген болгаш негеп-даа турарлар. Көдээниң херегледин хандырар талазы-биле Белоруссияның машина бүдүрүкчүлери эвээш эвести кылып келген-даа ынчаш. Ынчалза-даа ажылчын коллективи чежемейниндеда кызымак ажылдаза, заводтуң бүдүрүп шыдаар аргазы кызыгаарлыг боон турар.

— Шинчедикчилер бүдүрүлгезин тускай дериттинген бүдүрүлге черинге дамчыдып берзе аар—деп, трактор кылыкчылары күзеп турганнар, мынчаарда «Беларусь» деп машиналарның үндүрүлгези ийиден артык катап өзер ийик!

Ол бодалдар ылаптыг инженер саналаашкынары-биле бадыткаттынып тургулаан. Белоруссия үлетпүрүнүң командирлерин деткиири чугула. Минскиге мотор заводун тургузар дугайында тускай айтыышкынны алган дораан-на, олар шалыпчы түдүшкүнче боттарының шиитпиргеп дээре-дээре кадрлаан ажылчыларын болгаш ажыл-агыйжыларын чоруткулаан. Чаа завод түдүүнүн айтырыглары партияның хоорай комитединиң бирозунун хуралдарында хөй катап сайгартынып тургулаан. Түнелеи чүл дээрге, беш чыл хирееде түттүнар ужурлуг заводтуң түдүү ийи чыл болганда белеп болу берген!

Шаандагы тулаа чыткан күрүг чер болур Дражния суурда Минскиниң мотор заводу тургустунган. Чижеглеп алырга,. трактор заводундан чартык километр хире ыракта-дыр. Ындыг чоок, кожа-хелбээ чурттаашкын база-ла таварылга эвес. Мотор түдүгжүлери кан, шөй эзилдирилгезин, быжыглалдарын «изинг» цехтериниң группазы чоокку үеде бодунуң одуруунда күчүлүг, чаа-чаа корпустарны киирип аптар деп турары трактор заводундан алыр-ла болгайлар. Ынчанмыже өдүүг металл эзилдирип кударының талазы-биле хоорайның үлетпүрүп мотор түдүгжүлары хандырар апаар-дыр. Аңында өдүүг металл эзилдирилгезиниң дегинин түдүү доостун турар.

Дизель—тракторуңуң чүрээ болур. Көдээ механизаторлар «Беларусьтуң» моторунга арай хөөн чок турганнар. Шыдал талазы-биле оон арай шыырак болза дижип аам. Оларның күзели ам боттарының турар: МТЗ-50 деп «Беларусь» бежен аът күштүг Д-50 деп дизель-биле дериттинип турар. Ол трактор заводунуң кол конструктор кылдыгынге тургустунган.

Мурнундагы марка-биле деннээрге чаа Д-50 265 килограмм чиик деңилиг. Эрги мотор-биле деннээрге ол 250 грамм кыпар чүүл каминалгалыг (эвээш чарыгдалар). Бо дээрге күүгенге улуг оруглаңы берип турар технизаның кайгамчык чедиишкини болур.

Ындыг чаа чүректи хүлээп алган, «Беларусь» онгуд-чингил шынаа-шелге, долдур чүдүрен прицевин соортпушаан, мурнукузундан ыракта оңаа маңнап чоруур. Шөл ажылдарынга ол улам чедимчелиг ажыглаттынып турар. Чуртка сургажаан хоочун механизаторлар ынчаар чугаалажып турар боор-дур. А олар чүнү чугаалап турарын билир улус болгай. Ылчыныаарынга эрай ынак эвес—харам улус.

Минскиниң мотор заводу—техниканың соолгу чедиишкиниерни барымдаалап тургускан, илап-ла ангы үениң чогуур будүрүлгези болур. Машина тургузуушкунунда бир дугаалгы хептехчилиг шимчеп чоруур конвейерни дизельди чыып эштээринге ажыглап турары бо. Бүдүрүлге чорудулгазын болдунар-да чедимчелиг механизастаар арганы ындыг конвейер берип турар. База бир чаа чүүл — кедүрлүүшкүнүг иттиригчи конвейер, автоматчыттынган дамчыдыкчылыг боон турар. Бо тергинни дээн тургузулга-дыр. Белеп (эптештиген) мотор кол конвейерден кижинин киржилгези чокка «бодуу» дүжүп каар. Оон-биле чергелештир, ол хостуг шенелде стендизинче автоматчыттынган дамчыдылга-биле баар.

Мотор заводунуң цехтеринде ажыглаттынып турар техниктиг чаа түүл дугайында хөйнү чугаалап болур. Чижээлээрге, мында автоматтыг шугуннар болгаш тускай агрегат станоктары хөй боон турар. Дыка хөй агрегаттар оларның ажыл циклдериниң салакчылары-биле дериттингеп. Бо чөрүк кезер-чөпер херекселдерни албадап солуурукун системазыны ажыглаарын хандырып турар.

Чежемейнин-даа солуургаачыг бол, оларның дугайында бирдең-бирээ чокка төөгүлөөр болза эки боор. Тускай дериттингеп будүрүлгеде шимчедикчини будүрериниг чарыгдаар күш-ажылының хемчээли трактор заводунга чарыгдап турганынга деннээрге ийи катап эвээжээн деп чугаалап каалы. Ол ам ындыг боон турар. А чоокку келир үеде ол барык-ла 6 катап чиигээр деп турза!

Будүрүлгени тускай дериир чорукчун түнелеи ындыг боон турар-дыр. Ындыг-ла үр эвес болгаш чаа завод продукциязы будүрүп үндүрериниң чаа темпизин алтар. Ынчан тракторжу заводчулар бодунуң мотор цегин «өде чепсегленээр» даалар. Хостаттынган шөлдерге «Беларусь» тракторунуң көзектерин будүрүп үндүрери организастаттынар. Ында конвейерже олар улам хүштүг агыыр болуп шүүхарлар.

— Ол эки-дир — деп, бодуп-алтээр ажылчыннар деткип тураалар. Бис амга бодаарга ийи катап хөй тракторларны белеткеп үндүрерингге бөгүн-не белеп бис.

Шынап-ла, трактор заводунуң эптеп-бедер конвейерни үеде кылганының соонда, чедиң чылдың соолгу чылының планын бүүтээр «Беларусь» деп машиналарны будүрүп үндүрерингге белеп боон турар.

Бо хүннерде Кубань, Украинаның, Казахстанның, Москва чоогунуң шөлдеринде он-он муң «Беларусь» деп тракторлар ажыглап турар... Оларга дуза кылдыр Минск чурттуглар хүн бүрүде чүс-чүс МТЗ-50 деп машиналарны чоруудун бериип турар. Оларның алган хөйү чаа чүрек-биле —Минскиниң мотор заводунуң марказы бастынган Д-50 деп шимчедикчи-биле амгы «Беларусьтуң» моторундан ыракта артык күштүг болгаш тергинээшкинниг бүдүрүлгеге «Беларусь» тракторларын будүрүп үндүрерин организастаттынар. Каз конвейерже олар улам күштүг агыыр болуп шүүхарлар.

— Ол эки-дир — деп, бодуп-алтээр ажылчыннар деткип тураалар. Бис амга бодаарга ийи катап хөй тракторларны белеткеп үндүрерингге бөгүн-не белеп бис.

Шынап-ла, трактор заводунуң эптеп-бедер конвейерни үеде кылганының соонда, чедиң чылдың соолгу чылының планын бүүтээр «Беларусь» деп машиналарны будүрүп үндүрерингге белеп боон турар.

Бо хүннерде Кубань, Украинаның, Казахстанның, Москва чоогунуң шөлдеринде он-он муң «Беларусь» деп тракторлар ажыглап турар... Оларга дуза кылдыр Минск чурттуглар хүн бүрүде чүс-чүс МТЗ-50 деп машиналарны чоруудун бериип турар. Оларның алган хөйү чаа чүрек-биле —Минскиниң мотор заводунуң марказы бастынган Д-50 деп шимчедикчи-биле амгы «Беларусьтуң» моторундан ыракта артык күштүг болгаш тергинээшкинниг будүрүлгеге «Беларусь» тракторларын будүрүп үндүрерин организастаттынар. Каз конвейерже олар улам күштүг агыыр болуп шүүхарлар.

Чижээлээрге, мында автоматтыг шугуннар болгаш тускай агрегат станоктары хөй боон турар. Дыка хөй агрегаттар оларның ажыл циклдериниң салакчылары-биле дериттингеп. Бо чөрүк кезер-чөпер херекселдерни албадап солуурукун системазыны ажыглаарын хандырып турар.

Чежемейнин-даа солуургаачыг бол, оларның дугайында бирдең-бирээ чокка төөгүлөөр болза эки боор. Тускай дериттингеп будүрүлгеде шимчедикчини будүрериниг чарыгдаар күш-ажылының хемчээли трактор заводунга чарыгдап турганынга деннээрге ийи катап эвээжээн деп чугаалап каалы. Ол ам ындыг боон турар. А чоокку келир үеде ол барык-ла 6 катап чиигээр деп турза!

Будүрүлгени тускай дериир чорукчун түнелеи ындыг боон турар-дыр. Ындыг-ла үр эвес болгаш чаа завод продукциязы будүрүп үндүрериниң чаа темпизин алтар. Ынчан тракторжу заводчулар бодунуң мотор цегин «өде чепсегленээр» даалар. Хостаттынган шөлдерге «Беларусь» тракторунуң көзектерин будүрүп үндүрери

КУРСК ТУЛЧУУШКУНУНУН 20 ЧЫЛ БОЛГАНЫНГА

Чоннуң кайгамчыктыг маадыр чоруу

Курск чанында болган тулчуушкуи бистия алдарлыг Чепсектиг Күштеривистиң дайынчы төөгүзүнде онза черни эзлеп турар. 1943 чылдың чайынында болган күзүнүнде фронтуга ийи муң километр чедир калбарып чоруткан Совет Армиянып чаа тинлелгелиг шавар халдаашкынын белеткээринге. Курск дээрбээнге тинлелгениц болгаш совет шериглерниц Днепрже үнгенинин түнелинде Ада-чурттуң улуг дайынының болгаш делегейниң ийнги дайынының чоруулгазынга үндезин эргилде болган.

Волга биле Доннуң аразынга болган кедергей улуг тулчуушкуннарга ССРЭ-ниң Чепсектиң Күштери немец-фашистиг шериглерге элээн каш аар аштырышкынналрны таварыштырган, гитлерлиг ажелекчилерниц тур эжелеп алгаш турганы совет девпскээрииң улуг кезиин хостаан. 1942 чылдың кыжынында болгаш 1943 чылдың эгезинде ниити шавар халдаашкынга бистиң армивыс Волганың болгаш Доннуң эриктеринден, Кавказ сынының' эдектеринден дайзынны ап октаан, Ленинградты бүзээлээнин үзе шапкан болгаш Орёлга, Белгородка чоокшулап чеде берген.

1943 чылдың чазынында ийи талалар идепкейлиг хеделиишкиннерни соксаткан. Үзүктелиишкини гитлержилер боттарының харын алдаржаан дивизияларын четчелээрине, Курск дээрбээнге «Цитадель» деп аттыг чаа улуг шавар халдаашкынны белеткээрине ажыглап турган.

Фашистиг командылал Орёлдуң болгаш Белгородтуң районнарындан Курскиге үткүжар угланыышкынарга танктарлыг белүтлежиишкиннер-биле бистиң шериглеривиске күчүлүг согугларны таварыштырар, оларны Курск булунунга бүзээлээр болгаш үзүткап чок кылыр деп планнап турган. Ооң-биле дайзын шынап-ла стратегия талазы-биле инициативаны бодунга эгидип алыр, бодунуң бойлаан шериг болгаш политиктиг алдарын катап тургузар база Европага фашизмге удур белүтлежиишкиниц бүстүп дүжерин чайладыр деп кордап турган.

«Цитадель» деп операцияны боттандырары-биле немец-фашистиг командылал Курск дээрбээнин үндезинниге улуг согугжу белүтлээшкиннерин моөнгээн. Оларның составынга 900 муң чедир солдаттар болгаш офицерлер, 10 муң хире үтер-бооллар болгаш миномёттар, 2.700 танктар, боду чоруур үтер-бооллар санаттының турган. Ол белүтлээшкинниниц шавар халдаашкынын хандырары-биле агаарга ийи муң ажыг самолёттарны тускайлаан турган. «Тигр» болгаш «Пантера» дээр чаа күчүлүг танктарга, штурмнаар «Фердинанд» дээр үтер-бооларга гитлержилер улуг ынанныжын салып турган.

Курск чанында фашистиг шериглерниң шавар халдаашкыны Совет Армияга маналтынмаан үүл болбаан. Дайзынның кара-сагыштыг бодалын чогуур өйүнде илереткеш, бистиң командылалывые Курск дээрбээнин районнуна улуг күштерни моөнгээн. Эгелинде камгалал тулчуушкуннарынга дайзынның согугжу белүтлээшкиннериниң чилчиин үзүп, харыксырадыр, а ооң соонда Орёл болгаш Белгород-Харьков угланыышкынналрынга удур шавар халдаашкын-биле оларны бүрүн чылча шавар деп шиитпирлээн турган.

Курск булунунуң камгалалын Төп болгаш Воронеж фронтуларынга даандырган турган. Курскиже гитлержи каттыжыышкыннарның шимчээшкиннге «кризис» билдинге бээри билек-ле, окур шавар халдаашкынныг хемчегларни белеткээр болгаш эгелээр дужаалды Барыын, Брянск, Мурнуу-Барыын фронтуларның шериглери алган. Тылга бистиң улуг стратегиг курлавырывыс (Хоөу фронтузу) моөнгеттингеп турган.

Курскиниң булунунга совет шериглер тудушкак каскан онгарларның болгаш янзы-бүрү инженер моөндактарының системаларын калбаа-биле хереглеп тургаш, ханы шөйлүп чоруткан, хөй курлаглыг камгалалды тургускан. Ол үеде онза кичээнгейни танкка удур белдирлерни организастаарынче угландырган. Ол сорулга-биле бистиң командылалывыс фронтуларның ийнги эшелонунга танктыг улуг каттыжыышкынналрны моөнгээн. Олар дайзынның шериглериниң шаап халдай берип болгу дег угланыышкыннарынга туруп турган.

Дайзынның согугжу танк бөлүтлээшкиннериниң атакалары июльдуң 5-те соңгу болгаш мурнуу чүктен Курскиже эгелээн. Төп болгаш Воронеж фронтуларының шериглери үзүүр чүүлге үзүктел чок детккеп дайзынның танктарының улуг согуушкуннарынга таварыш турган. Тулчуушкуннар кедергей кадыг-дошкун болуп турган.

Төп фронтуның курлааңга (командылакчы — армия генералы К. К. Рокоссовский) дайзынның кол күштерииң согуушкунун 13-кү армияның шериглери хүлээп алган. Дайзын шавар халдаашкынның баштайгы хүннүнде кызы участокка бистиң камгалалывысче ыйдып кирип келген. Дараазында хүн тулчуушкунче танктыг ийиги армия болгаш фронтуның өске-даа күштери база чепсектери киргени-биле дайзынның бурунгаарлаарын соксаткан. Мактаттырган «тигрлерге» болгаш «фердинандыларга» фашистиг командылалдың идегели шынзыттынмайн барган.

Совет чадаг-шериглер болгаш танкистер, артиллеристер болгаш ужудукчулар, шеригниң бүгү-ле хевирлериниң дайынчылары эзлеп турган туруштарын маадырлыы-биле камгалавышаан, гитлержилерге кедергей улуг чидириглерни таварыштырган болгаш бистиң камгалалывысты 9—12 километр ханыга чаза шаварны болдурбааннар. Ооң түнелинде июль 12-де-ле немец-фашистиг каттыжыышкыннар болгаш кезектер ол угланыышкынга улам ыңайгы шавар халдаашкындан бүрүнү-биле ойталаан болгаш камгалалче шилчээн.

Воронеж фронтузунуң курлааңга (командылакчы—армия генералы Н. Ф. Ватутин) оон-даа артык кадыгдошкун тулчуушкуннар калбарып үнген, анаа дайзын шавар халдаашкынче 1. 700 хире танктарны октаан. Чүгле кедергей улуг күженишкиннерни болгаш каража-когаралдарны үндүрүп тургаш, гитлержилер беш хүн дургузунда бистиң камгалалывысче 30—35 километр чедир ханыладыр чылып кирер аргалыг болган. Дайзынның инициативазын чок кылыр болгаш оон улам ыңай шавар халдаашкынын үзер дээш, Совет командылал Воронеж фронтузунуң курлааңче 5-ки гвардейжи нинти шериг болгаш 5-ки гвардейжи танктыг армияларны, а ол ышкаш өске-даа элээн каш каттыжыышкынларны болгаш кезектерни чоруткан.

Июльдиң 12-де Прохоровка деп станцияның чанынга калбарып үнген ян улуг уткужун келген танк тулчуушкуниунга совет шериглер дайзынга шиитпирлиг аштырышкынны таварыштырган. Ийи талалардан тулчуушкуннарга 1.500 ажыг танктар болгаш боду чоруур артиллериз установкалары киришкен. Бистиң каттыжыышкыннарывыс болгаш кезектеривис бичии-даа доктаавайн, дайзынның туруштарынче чаза булгап кире берген. Совет дайынчыларның атаказы кедергей окур болган, ынчангаш гитлержилер ону ойтур шаварынга безин бедеткенин четтикпээннер. Тулчуушкуннуң чамдык үелеринде бистиң эрес-дидим танкистеривис бүгү оък-чемзээ доостурга, танктары-биле үстүүрүп кирип турган. Ооң түнелинде гитлерди армияның согугжу бөлүтлээшкиннери чилчии үстүп, харыксыраан, а ооң шавар халдаашкынныг планнары түнлунга чедир буурап дүшкен.

Удаваанда бистиң шериглеривистиң кызыышкыны-биле дайзын аткаарлап эгелээн. Ынчангаш, июльдуң 5-те шавар халдаашкынны эгелээн, фашистиг каттыжыышкыннар улуг чидириглерге таварышпышаан, Төп фронту июльдуң 17-де, а Воронеж фронтузунга — июльдуң 23-те аткаар ап октаттырган.

Алды совет фронтуларның шериглерининң күчүлүг согуушкуннары дайзынның ханы шөйлүп чоруткан камгалалын чаза шапкан, аңаа шиитпирлиг аштырышкынны таварыштырган. Августуң 5-те Орёлду болгаш Белгородту хостаан. Ол хүн бистиң Төрээн чуртувустуң найысылалы Москва чаалап алдынган тинлелгеге алдар болдуруп, Ада-чурттуң улуг дайынының чорудулгазында бир-де дугаарында алдарлыг совет дайынчыларга ёзулал кылган.

Белгород-Харьков угланыышкынына Воронеж болгаш Хову фронтуларының шериглери дайзынның болуглээшкинин кезек-кезек кылдыр үзе шапкан болгаш ону чылча шаварын августуң 23-те дооскан. Дайзын болдуңуң танктыг дивизияларының удур согуушкуну-биле Богодуховтуң мурнуу болгаш барыын үүгүре бистиң шимченгир кезектеривисти болгаш каттыжыышкынарывысты чылча шаварын оралдашкан. Ынчалза-даа ооң ол оралдажыышкыны чедимче чок болган. Августуң 23-те Хову фронтузунуң шериглери генерал-полковник И. С. Коневтиң командылалы-биле Харьковту штурмнап алган болгаш Курск дээрбээнге тулчуушкун оон-биле доозулган.

Совет шериглериң бедик моральдыг дайынчы шынарлары, бодунуң Ада-чурттунга оларның кызыгаар чок бердингени, социалистиг тургузугнуң артык күштүг чоруу, Коммунистиг партияның мерген угаанныг удуртулгазы, дайзынны чылча шаварынга улустуң бүгү күштерин сырый каттыштырарынга ооң сорук киирикчи болгаш организакчы ролю Курск чанынга болган кедергей улуг тулчуушкунга тодаргай илерээн. Коммунистер кезээле-ле фронтуларның ээ-не харыысалгалыг участоктарынга туруп келген болгаш дайынчыларны кайгамчыктыг маадырлыг чоруктарже сорук киирип турганнар.

Партияның Төп Комитединиң Политбюро кежигүнү болгаш Воронеж фронтузунуң Шериг чөвүлелиниң кежигүнү Н. С. Хрущев Курск тулчуушкунунуң үезинде камгалалды болгаш шавар халдаашкыныг операцияларны белеткээринииң бүгү-де айтырыгларынга онза улуг кичээнгейни салып турган. Тулчуушкуннуң баштайгы хүннеринде-ле ол Обоянь-га дайзынның болуглээшкининиң күчүлүг согуушкунун ойтур шапкан танктыг бирги армияга чедип келген болгаш анаа быжыг туруштуг камгалалды бистиң командылалывыстың, политорганнарны организастаарынга боттуг дузаны көргүскен. Июльдуң 12-де Прохоровка чанынга уткушкан кадыг-дошкун танктыг тулчуушкуну кидин тулуктеп турда, Никита Сергеевич 5-ки гвардейжи танктыг армияга чедип келген. Бомбалар частып, оъктар сыгырып эртип турар чергеге ол дайынчылар-биле кады туруп турган. Н. С. Хрущев фронтуңуң өске участоктарында бистиң шериглеривистиң чедишкиннеринииң дугайын гвардейжи танкистерге чугаалап берген. Ол чорук оларның шавар халдаашкынче киреринге дайынчы тура-соруун көдүрген.

Курск чанынга тулчуушкун доозулбайн турда-ла, Мурнуу Барыын (командылакчызы — армия генералы Р. Я. Малиновский) болгаш Мурнуу (командылакчызы — генерал-полковник Ф. И. Толбухин) фронтуларның шериглери шавар халдаашкыныңг улуг операцияны эгелээннер, ооң түнелинде бистив чуртувустуң эң чугула экономиктиг районуна—Донбасс хосталган болгаш шериглер Днепр хемче үнген. Совет Армиянын Курск чанынга тинлелгеи Улуг Луктардан эгелээш, Таманск чартык ортулукка чедир — ийи муң километр фронтуга шавар халдаашкынче киреринин оруун ажыткан. Ол хире кедергей улуг тулчуушкуннарга бистиң он фронтуларывыстың шериглери киржип турган.

1943 чылдың чайынында Совет Армияга улуг дузаны дайзынның тылынга хөделип турган партизаннар көргүскен. Олар дайзынның демир орук аргыжылгаларын үреп, ооң курлавырларны октаарын үзүп турганнар. Курск тулчуушкуниунуң соонда совет шериглерниң ниити шавар халдаашкынынының үезинде «рельс дайыны» онза күженишкининг чоруттунуп турган.

Курск чанынга тинлелгелиг тулчуушкун кедергей улуг дайын-политиктиг үре-түнелдерлиг болган. Гитлерлиг командылалдың шавар халдаашкыныңг стратегиязы ол тулчуушкуннуң чорудулгалында түзлунга чедир буурап дүшкеи. Фашистиг Германия чедишкин чедип алыр идегелин оскунгаш, дайынга аштырарының херек кырында чайлаш чогун көрген.

Делегейниң ийиги дайынының дараазындагы бүгү чорудулгазынга Курск чоогунга бистиң тинлелгевистиң кедергей улуг ужур-дузазын империалистиг күрүнелерниң амгы үедеги шериг чогаалчылары безин хүлээп көруп турарлар. Мурнунда гитлерлиг армияның көскү генералдарының бирээзи турган К. Типпельскирх мынча деп бижээн: Курск чанынга совет командылал «чүгле улуг удур согуушкуннарны кылып шыдаан эвес, харын-даа Курск тулчуушкунуның хемчээлинден ырак даштыгып үнген операцияларны боттандырарынче кирип шыдаан, ооң түнелинде Чөөн фронтуга стратегиг эгелекчи чоруктуң ол бодунуң холунга алган болгаш ооң соонда ону дайынның төнчүзүнге чедир сылбаан».

Курск чанынга немец-фашистиг армияны чылча шапкан чорук ооң моральдыг байдалын сураткан, гитлерлиг шериг командылалының стратегтиг планнарының боттанмазын тодаргай көргүскен. Германияның дайын-политиктиг байдалын хорайтаткан, фашистиг эвилелдиң бүстүп дүжерин дүргедеткен. 1943 чылдың сентябрьде Германияның Европага кол эвилелчизи—Италия дайындан үнген турган.

Курск чанынга бистиң тинлелгевис гитлерлиг бүжарлардан бүгү совет черни хостаары дээш демиседдин чаа перспективаларын ажыткан. Ол тинлелге Барыын Европаның чурттарының патриотчу күштеринин фашистиг эжелекчилерге удур шимчээшкининиң өзеринге идиглиг болган.

Гитлерлиг Германияны чылча шапкаш, совет улус дайынның балыгларын экирти эмнеп, ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң бүгү-ле фронтуларынга шылгарангай чедишкиннерни чедип алган. Коммунистерниң маадырлыг партизанынга баштаткан бистиң ниитилелливистиң ажыл-шинчилери ам партийның XXII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин, СЭКП-ниң Программазын —бистиң чуртувуска коммунизмни тургузарының программазын амыдыралда боттандырып турар. Бистиң Төрээн чуртувустуң болгаш бүгү социалистиг дем каттыштырылгазының айыыл чок чоруу тинлелгелерниң алдары-биле шыптынган, ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң идегелдиг камгалалыныа туруп турар дээрбээнге сонгаарлаттынган.

Маргылдаанга тергиндеп турар ырлаидтың ыдыктыг чоруктуң ужуражыышкыны беш шак үргүлчүлээн демиседдиң соонда сонгаарлаттынган.

Маргылдаанның тергиндеп турар кижилериниң байдалы мындыг: Керес — 6,5, Олафссон — 6,5 санныг.

И. КРУПЧЕНКО,
танк шериглериниң генерал-майору.

ФЕСТИВАЛЬ ТУГУН ДҮЖҮРГЕН

Делегейниң үшкү Москва кинофестивалы хагдынган

МОСКВА. (СЭТА). Делегейниң ийи неделяда үргүлчүлээн кино конкурузу доозулган. 33 чечен чогаал болгаш кыска метраждыг каш-каш он-он фильмнер делегейниң үшкү Москва кинофестивалының шанналынга кирип турган. Делегейниң 63 чурттарының кинематографистери кино үран чүүлдүң Москва шуулганының делегаттары болгаш аалчылары болган. Бо он дөрт хонуктуң дургузунда конкурстуг болгаш конкурстан даш-каар фильмнерни миллион-миллион көрүкчүлер көрген. Июль 21-де Кремльдиң Съездилер ордузунга фестивальды байырлалдыы-биле хаап турар үеде, Спорт ордузунга болгаш «Россия» деп театрга москвачылар фестивальдың программазының сеелгү фильмнерин көргеннер.

«Кино үран чүүлдүң гуманизма дээш, улустар аразынга тайбың болгаш найырал дээш!» деп лозунда синнеккен идеялар темаларның болгаш чогаадыкчы чоруктуң хөй янзы калбак хевирлеринге боттанган туруп болуур деп үүвени конкурска киирген барык бир чүс кинолентелар көргүскен. Ындыг болза-даа чурукчу кижи амыдыралдың шынныг чоруунга шынчы болган турар ужурдуг деп чүгле ынчыг негелде ылавыла негеттинип турар.

Фестивальдың доостур үези чоокшулап келген. Съездилер ордузунга фестивальдың киржикчилери болгаш ооң хөй санныг «сагыш аарыкчылары» ,чедип келген. Космос «сыдызының» экранының сылдыстарының аразында — космостуң «Чайказы» Валентина Терешкова болгаш ооң дээр акылары Герман Титов, Андриян Николаев, Павел Попович, Валерий Быковский. Залда олургуннар оларга өөрүшкүлүг байырын чедирип турган.

Президиумда олуттарга ССРЭ-ниң Культура министри Е. А. Фурцева, фестивальдың оргкомитединиң даргазы А. В. Романов, жюриниң кежигүннери, хөй-ниити организацияларының төлөөлекчилери олурупкан.

Жюриниң шиитпирин чарлап дыңнаткан. Фестивальдың улуг шанналын режиссёр Федерико Феллинин (Италия) «Сес чартык» деп фильмиге шынныг чорукту дилеп тывар талазы-биле чурукчунуң иштики демисединиң ооң илереткен шылгарангай режиссёр чогаадыкчы ажыды дээш тывыскан.

Алдын шанналдарны «Өдүм дээш — Энгельхен» (Чехословакия), «Козара» (Югославия), «Бойлаан кысчыгаш» (Япония) деп фильмнерге тывыскан. Ол кино чурукка кол рольду ойнаан актёр Масако Изумиң оюнун онзалап демдеглээн.

«Куруг рейс» (ССРЭ), «Кара чалгыннар» (Польша), «Поездке чугаалар» (Венгрия) деп фильмнер меңгүн шанналдарның эзлери болган.

Режиссёрлааны дээш меңгүн шанналды Франк Бейерге тывыскан («Бөрүлер аразында чанагаш» деп фильм — ГДР).

Эр улустуң ролюн дээре ойнаапы дээш меңгүн шанналды актёр Стив Маккуинге берген («Улуг дезиишкин» деп фильм — АКШ).

Хереэжен улустуң ролюн дээре ойнаапы дээш меңгүн шанналды актёр Сухитра Сенге (Индия) тывыскан.

Аныяк кинематографияның чедиишкинери дээш меңгүн шанналды «Ты Хау» деп фильмге тывыскан (Вьетнам Демократтыг Республика). Актёр Ча Жангтың ойнаанын онзалап демдеглээн.

Массалыг сценаларның бедик шынары болгаш стереофониктиг үраналлганы дилеп тыпканы дээш меңгүн шанналды «Лупень. 29» деп фильм (Румыния) алган.

Операторжу мергежилп дээш меңгүн шаннал-биле оператор Йорген Скоуну шанналаан («Чаптанчыг «гибле» — Дания).

«Могейикчи» деп фильмнин тургузукчузу Пьер Этекске (Франция) хүндүлел дипломун сценарийнин автору, режиссёр болгаш актёр болуп кылган баштайгы ажылы дээш тывыскан.

Кыска метраждыг фильмнер талазы-биле жюри шанналдарны мынчаар хувааган:

Москвага делегейниң үшкү кино фестивалының алдын шанналың «Демир дугайында ыры» (Венгрия) деп фильмге тывыскан.

Меңгүн шанналдарны «Бир тулчуушкунуун төөгүзү» (Куба Республика), «Март — апрель» (ССРЭ) деп фильмнерге тывыскан.

Мультипликациялыг дээре фильм дээш меңгүн шанналды «Автоманиа 2000» (Великобритания) деп кино чурукка тывыскан.

Жюриниң түскай дипломнарын «Идегелдиң байырлалы» (Болгария), «Бутоны» (Япония), «Христо Хегедушич» (Югославия), «Чүнү чажып тарый-дыр сен, ооңну адыр сен» (ГДР), «Барыксанчыг чер» (Танганьика) деп фильмнерге тывыскан.

Хөй-ниитиниц янзы-бүрү организацияларны Москва фестивалының киржикчилерин үндүлел дипломнары-биле шаңнааны болза:

ССРЭ-ниң кинематография ажылдамчыларының Эвилелиниң оргкомитединиң дипломуун — режиссёр Стенли Крамерге (АКШ), актёр Симоне Синьорга (Франция), «12 студиар» (Куба), «Зодиактың демдектери» (Мексика) деп фильмнерге.

ССРЭ-ниң чогаалчылар Эвилелиниң дипломуун — «Лупень. 29» деп (Румыния) фильмге.

Найырал ниитилелдериниң дипломуун — «Неапольдуң дөрт хүннери» (Италия) деп фильмге.

Тайбың камгалалының Совет комитединиң дипломуун — «Хиросиманың дактары» (Япония), «Ягаан-кызыл ис» (Чехословакия) деп фильмнерге.

«Кино үран чүүл» журналдың редакциязының дипломуун — драматург Эбби Маннга (АКШ).

ССРЭ-ниң Аныяктар организацияларының комитединиң дипломуун — «Ох кыстар, силерни-даа» (МАР) деп фильмге.

ССРЭ-ниң Спорт ниитилелдериниң болгаш организацияларының эвилелиниң дипломуун — артист Стив Маккуинге (АКШ).

Фестивальды хаап тура, оргкомитеттиң даргазы А. В. Романов чаа-чаа чогаадыкчы чедиишкиннерни чедип алырын фестивальдың киржикчилеринге үзеп, кичээнгейлиг болгаш боттуг ажылдааны дээш жюриниң кежигүннеринге өөрүп четтириишкинни илергейлээн.

Фестивальдың түгүн дүжүргеи. Совет Эвилелиниң гимнизи — кинофестивалының чуртувуң гимнизи чангыланып үнген. Фестиваль «Кино үран чүүлдүң гуманизми дээш, улустар аразынга тайбың болгаш найырал дээш!» деп лозунуиун алаа-биле эрткеи.

ТЕЛЕГРАФ ДЫҢНАДЫП ТУР

Каттышкан Араб Республиканың найыралдыг чонунга

Национал байырлалды — революциянын хүнүн таварыштыр КАР-ның чонунга болгаш чазаанга чуректиң ханызындан байыр чедириишкинин болгаш чаагай күзээшкиннерни дамчыткан телеграмманы Н. С. Хрущев биле Л. И. Брежнев Каттышкан Араб Республиканың президентизи Гамаль Абдель Насерге чоруткан.

Эртеи чыл ийи чурттарның аразынга экономиктиг, эртем-техниктиг болгаш культурлуг кады ажылдажылганың улам ыңай хөгжүдеи-биле демдеглеттингеп деп, телеграммада чугаалап турар. Тайбынны камгалаарының болгаш империализмге удур демиседдин херээнге КАР-ның салыышкынын совет улус бедии-биле үнелеп турар.

Сестиң маргылдаазы

ЛОС-АНЖЕЛОС. (СЭТА). Делегейниң шыдыраа маргылдаазынга ийи киржикчилерниң—П. Керестиң болгаш С. Решевскийниң аарааны-биле холбаштыр, 11-ги салыгның орнуна 13-кү салыгның үш ойнаашкыннары болгаш.

Делегей чемпиону Т. Петросян аргентин гроссмейстер М. Найдорф-биле ойнаап, элээн эки туруштарлыг турган, 33-кү көжүнде хайым кылдыр дутурушкан. Югославиянның чемпиону С. Глигорич-биле О. Панноиуң (Аргентина) ойнаашкыны 37-ги көштс база хайым болуп доозулган.

Маргылдаада тергиндеп турар исланд гроссмейстер Ф. Олафссон-биле П. Бенконуң (АКШ) ужуражыышкыны беш шак үргүлчүлээн демиседдиң соонда сонгаарлаттынган.

Маргылдаанның тергиндеп турар киржикчилериниң байдалы мындыг: Керес — 6,5, Олафссон — 6,5 санныг.

Ирак реакцияның чаа үүлгедин

КАИР. (СЭТА). МЕН агентилелдин дыңнадып турары-биле алырга: «Иракның коммунистиг партизаның Төп Комитединиң үш кежигүннерин — Джамаль Аль-Хайдарниң, Абдель Джаббар Вахбаны болгаш Мухаммед Салех Эль-Абаджиниң шериг трибуналының шиитпири-биле» Багдадка шаажылап өлүрген болуп турар.

Хевин чидирген арагачы

Чаан-Хемчик районнуң Ленин аттыг колхозунуң водхозчузу, партия кежигүнүнге кандидат Ондар Данзынович Даваазан июль 7-де, кежээ кинога чорааш чанып оргаш, буга кежер черлеп бар чыда будунга бир-ле чымчак чүве илдиртине бергенин эскерип каан. Бо черде мындыг чүве чок-ла чүве болгай деп бодаваш, чырыдып кээрге, дөртен рубль ортектиг чаа, кара плащ тон болгаш «Кировск» деп хол шагы чыткан. «Кайда баардың, тонун ап ал!» деп кыйгырарга, чоогунда кым-даа чыттавас болган. Оон база чырыдып дилээрге, кара шляпа чыткан.

Эртен конторага келгеш, черге чыткан чүүлдерии ээзи кээп алзын дээш, чарлал кыдган. Үш хонган соонда, ооң ээзи чедип келген. Кымыл ол? Ол дээрге колхозтуң № 1 хойжу бригадазының кадарчызы Монгуш Ламажаа Кейгунович дээрэн болган. Монгуш Ламажаа ам чаа-ла 40 хар чедип чоруур, кан-кадык, шыырак, аныяк кижи. Ол хиреэнинде, оон совет кижиниң мөзүүнгүре дүүшпес четпестери дыка хөй. Хамыктың мурнунда — ол арагалаар. Садыгга арага-ла бар болза, 4—5 хүн улаштыр арагалап чоруп бээр. Эзирип алгаш, кадайы Монгуш Суваңның амы-тынынга кыжанып, эттээр, бак сеглээр, каргаар. Монгуш эзирикте чүгле бодунуң кадайын элдеп-ээнсөстер-биле бактап, каргаар эвес, харын караанга-да көзүлген хереэжен кижилерни бактап, дорамчылаар чанныг кижи. Од ёраажок ажы-чанындан ынчаар аргалап, идик-хевин, эт-севин черге каапканы ол-дур.

А. ОНДАР.

Свёкла болгаш морковь

Ногааларның, ооң иштинде морковтуң болгаш свёкланың хоолулуг чоруу ыңдыг-ла улуг эвес. Чижээ, 100 грамм морковь 35 калорийлерни, а свёкла—40 хире калорийлерни бээр. Ынчаарга бистиң ногааларның ажыктымның дугайында чугаалап турар чүвевис дээрге, калорийлии эвес, а оларда бар витаминнер, үнүш клетчатказының үнелиг минералдыг дустары-дыр. Оон ангыда ол ногааларның амданы кончуг чаагай, өске ногаалар-биле, а ол ышкаш эът болгаш балык-биле холуптарга оларның организмге шингээттингнери дыка эки.

Кижи чеминге хереглээр свёклада фосфориуң, кальцийниң, магнийниң, демириниң дустары, а ол ышкаш чигир, органиктиг кислоталар — яблоктуң, сүттүң, лимониуң кислоталары элбек болуп турар.

Свёкланың органиктиг бүдүмели бетаин чем-биле холаан дириг болгаш үнүш белоктарын хайылдырарынга, а ыңдыг болганда улам ыңай шингээдиринге, бааринң ажылын чингедип турар хоминни тывылдырарынга, үстүң хуулуушкуиуидан баарны баш удур камгалап турар бүдүмелдериниң солчулгазынга киржип турары билдингир.

Бижыргаш, винегрет-биле холааш, үнүш үзү кудуп каан свёкланы хан дамырлары тарлаар, хан базыышкыны улгадыр аарыгдар үезинде, баарның болгаш бүтректиң аарыгларының, чоон шөйүндүүнүң тырыктаар аарыгларының үезинде чиирии сүмелеп турар.

Морковь база-ла ажыктыг. Кызыл өңнүг морковьта чигир болгаш крахмал 8 хуу чедир, шоолуг эвес санныг үс, бичии-ле хөй азоттуг будумелдер болгаш клетчаткалар бар болуп турар. Морковьтуң 89 хуу хирези суг, а витаминии солуп турар каротин морковьта база-ла бар. Витаминнер кызыл морковьта хөй, олар морковьтуң даштыкы картында чыыгган болуп турар. Ындыг болган төлөзээ, витаминнерии хевээр арттырары-биле морковьтуң картын аштаваза чогуур. Ону эки чүл каапканы дээре.

Морковьтуң каротиин кижиниң организминге баргаш, чүгле үстериниң киржилгези-биле А витамин болу бээр. Ынчангаш эмчилер кандыг-бир үстер бар болуп турар чиик эртенги чемни чиген соонза дораан-на чиг морковьту чиирии сүмелеп турар.

КАЛИНОВКАДА КОЛХОЗ

Курск область. 20 чыл мурнунда фашистиг эжелекчилерге удур кадыгдошкун тулчуушкун болуп турган ол черде туруп турар Калиновка суурнуң колхозу бодунуң чедишкиннери-биле чуртта ат-сураглыг болуп турар.

Колхоз дайын соолунуң чылдарында кайгамчыктыг чечектелиишкинни чедип алган. 1962 чылда колхозчулар гектар чер бүрүзүнден ортумаабиле 24 центнер тарааны ажаан алган, кукурузаның, чигир свёклазының, чочак-тарааның чазгай дужуудун остүрген. Ниитиниң мал ажылы көдүрлүүшкүнде. Көдээ ажыл-агый артелиниң фермаларында 1000 ажыг инектер, 4 чартык муң ажыг хаванар, 2 муң хире хоойлар бар болуп турар.

Чурукта: Чаа Калиновка кудумчуда колхозчуларның бажыңнары.

Фото Л. Портерниң болгаш О. Сизовтуу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Шетинкин — Кравченко кудумчузу, бажың № 3 телефоннары: Редакторнуң 24 — 63, редакторнуң оралакчыларының 35 — 24, 25 — 38, идеология киллизиниң 37 — 13, харыысалгалыг секретарының 23 — 35, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал киллизиниң 25 — 38, 23 — 54, үлегпүр бүдүрүлгезиниң болгаш партийжа амыдырал киллизиниң 22 — 64, чагаа, ажылчын болгаш кижи корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал киллистеринин 21 — 27, Информация киллизиниң 20—60, бухгалтериниң 31—75, корректорларның 21 — 47, солуп келбейн барганда 32 — 75 телефоннар болгаш.

ТС — 01301.

Чагыт № 122. Культура министерствозунуң типографиязы

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байда

Бөгүн республикага шөкар булуттарлыг хүн болур. Кыска чаашкыннар чаар. Диңмирээшкин болуп магатчок. Кызылга чаашкын шоолуг эвес. Хат кошкактан ой-тавынга чедир, соңгу-барыын чүк утланыышкынныг. Агаарның температуразы: республикага — 23—28, а Кызыл 25—27 градус чылыг.

Редакторнуң ораламчызы Д. О. БЕГЗИ

Үзүктеатрларга

ИЮЛЬ 25-ТЕ.

«НАЙЫРАЛ»: «Ийи өңнүг, модель болгаш эмзи кыс» 10, «Шумагның хаазы» 12, 2, «У французских каминов» 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Мультиплинкациялар 10, «Байырлыг, иөге-бугалар» 1, 3.15, «Ол бүгүге чай буруулуг болган» (делгем экранныг)5.15, 9, «Боо чон демисел» 7.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Мультиплинкациялар 10, «Туттурбаанда оор эвес» 2, «Ашак-мадай болушканы ыңдыг-ла кончуг эвес болган» 4.30 6, «Осмун Дон» (бирги серизы) 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Хөглуг волдар» 1.15, 3.15, «Ол шагын хүнүмүң будузүнде болган» 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА»: «Өнчүзүн чон кыс» 5, 7, 9 шактарда.

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925 чылза үдезилеттингеш

1963 ч.
ИЮЛЬ
26
ОЯТНИЦА
№ 176 (5580).

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Өртээ 2 көп.

РСДАП-ниң ийиги съездизининиң 60 чыл оюнга

МОСКВА. ССРЭ-ниң Күрүнениң революция музейминиң организастаамы «Партия—бистиң башкарыкчывыс» деп делгелге культураның болгаш дыштанылганың М. Горький аттыг Төп парыгында ажыттынган.

Ол делгелгеде делгээн чүүлдер Коммунистиг партияның маадырлыг төөгүзүнүң үе-чадаларының дугайын, үш революцияларның, хамааты дайынның болгаш Ада чурттуң улуг дайынының чалбыжын таварты партия бистиң чуртувустуң амылчы чоннарын канчаар эдертип эртиргенинин дугайын, совет улус ленинчи партияның баштапгазы-биле социализмниң болгаш коммунизмниң тургузуушкунунга кайы хире бүгү делегей төөгүлүг тиилелгелерни чедип алганының дугайын чугаалап турар.

Делгелгеге баштайгы хүнде-ле хей-хей москвачылар болгаш найысылалдың аалчылары барган.

РСДАП-ниң ийиги съездизининиң 60 чыл оюнга холбаштырган кежээ июльдуң 23-те Эвилелдер Бажыңының Колонналыг залынга болган. Аңаа профессор Д. М. Кукин РСДАП-ниң ийиги съездизининиң төөгүлүг ужурдузазының дугайын чугаалаан.

Хоочун большевиктер Н. А. Алексеевтиң болгаш М. Н. Коновизинниң чугааларын чыылганнар улуг кичээнгей-биле дыңнаан.

(СЭТА).

Бо хүннернің дайынчы сорулгазы

«Колхоз болгаш совхоз бүрүзүнге мал чеми дээш демиселди тараа дээш демисел-биле бир дөмей чорудар ужуралуг. Бир эвес удуртукчу чүгле хей чугаа ыглыр, а мал чеминерин бүдүрерин көвүдедир дугайында сагыш салбас болза, оон чүү-даа бүтпес. Мал чеми барда сүт-даа бар, эът-даа бар болур».

(Н. С. ХРУЩЕВ).

Мал чеминериниң албекшилдиг курлавырларын ферма бүрүзүнге, мал ажылының бригада бүрүзүнге, малчын бүрүзүнге тургузары — амгы хүннериниң дайынчы сорулгазы болуп турар. Мурнакчы ажыл-агыйларның үлегери-биле мал чеминериниң бүдүн-чартык—ийи чыл курлавырларын тургузар дээш чарыш Бүгүзвилелде калбарган. Ол чарышка Тываның көдээ ажыл-агыйының ажылишчилери база-да идепкейлиг киржир ужурлуг. Ам бистин республикада сиген кезилдезинче эгелеп киржикен изиг-түлүк уеде, хүн бүрүзү, шак бүрүзү дыка үнелиг.

Колхозтар болгаш совхозтар мал чеминериниң бүгү бар турар курлавырларын болдунар-ла аргалар-биле бүрүн ажыглаар дээш дыка оралдажып турарлар. Оон чижээнге Чөөн-Хемчик районнуң «Чыраа-Бажы» совхозуң киржи болур. Бо совхоз сиген белеткелиниң темпизин дүргедедир талазы-биле мурнакчы болуп, беш хонук иштинде план күүседелдиниң 9,1 хуузун чедип алган. Июльдуң 23-ке чедир 518 тонна сигенни белеткээш, планын 14 хуу күүседип, республикада чарыштың бирги черинде чоруп турар. Мында бүгү механизаторларның болгаш малчыннарның күжү бо ажылче мобилизастаттынган. Сиген ажаал алышкынынче бүгү техниканы киирген. Чүгле хол кадырлары-биле 80 ажыг кижи чапсар чок кезип турар. Чаъстыг хүннерде көк долгактар эндерлип турар. Бригадалар аразында социалистиг чарыштың түннелин 5 — 10 хонук санында үидүрүп, мурнакчы бригадаларга шилчип чоруур кылыг тукту, а шалыпчыларга өртектиг шиналарны тыпсып турар. Бир эвес амгы темп-биле хевээр ажылдаар болза, бо совхоз сиген белеткелин тараа ажаал алышкыны-биле дакпырлаштырбайн эрте доозуп ап болур.

Оон ыңай Улуг-Хем районнуң «УТКА 25 чылы», «Улуг-Хая» совхозтары дээре кергүзүглерлиг болган.

Ынчалза-даа элээн хей колхозтар болгаш совхозтар сиген ажаал алышкынын багай чорудуп турар. «Тээли», «Тыва», «Найырал», «Межегей», «Көк-Тей», «Сукпак», «Өөк», «Тес-Хем» совхозтар июль 20-ге чедир чаңгыс түдүм-даа сиген белеткеп албаан, а «Тиилелге», «Сүт-Хөл» совхозтарда темп дыка оожум. Бир эвес «Тиилелге» совхозтуң беш хонукта белеткеп алган сигенниниң немешкен хуузу-биле алыр чүве болза, бо чылын белеткезе чогуур 1360 тонна сигенни үк ажылагай үш чылдың бүгү хонуктарында-даа доозуп шыдавас. Мынчаар оожум ажылдап канчап-даа болбас.

Чамдык ажыл-агыйларның удуртукчулары өът-сигенниң үнүжүнүң багайында сылдан, боттарының организакчы эвес чоруун оон-биле тайылбырлаарын оралдажып турарлар. Ындыг «чылдагааннарның» барымдаазы чок. Хамык ужур ажылды эки организастаарында, шөлдерде, шыналарда, бугалар шазында болгаш азым-аргаларда үнген бүгү-ле өътсигенни кестирери болгаш бөлдурери, силостаары болуп турар. Хөй сигенни, силосту болгаш будук-бүрү чеминерни белеткээр бүгү байдалдар болгаш аргалар бисте бар. Бо ажылга бүгү бар техниканы биллиглиг болгаш бүдүрүкчүлүг ажыглаар, кезилдеге аът машиналарын болгаш хол кадырларын ажыглаар, сигенни кестирери-биле бөлдурериниң, сараатаарының аразын ыратпайн тургаш, эки шынарлыг сигенни ажаал алыр керек.

Чаңгыс Чөөн-Хемчик районда колжа турар «Тыва», «Чыраа-Бажы» совхозтарны дедиеп көрээлинер. Оларның бирээзин («Чыраа-Бажы») сөөлгү чеди хонук иштинде белеткезе чогуур сигенниң планынга удур 14 хуузун белеткеп ап турда, а «Тыва» совхоз чаңгыс оңчук хуу-даа немеп албаан. Ажыл бирээзинде эки, бирээзинде багай организастаттынып турарының херечизин ол-дур. Районнарның парткомнары болгаш райкүүскомнар, колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелдери чамдык ажыл-агыйларның мал чеминериниң белеткелинде хожудашкыннарны баштайгы беш хонуктардан эгелээш-ле болдурбазының хемчеглерин алыр керек.

Тес-Хемниң колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелиниң ажыл-агыйлары республикага мал чеминиң белеткелининң кампаниязы эгелей бергенниң баштайгы ийи беш хонуктарында чаңгыс-даа килограмм сиген белеткеп албаан. Өвүр, Тес-Хем районнарның удуртукчулары мал ажылдыг хирезинде, эрткен берге кыштың үржуктарын үттупканы ол бе?! Мындыг четпестер дараазында беш хонуктарда херек кырында организакчы ажылдар-биле эттинген турар ужурлуг.

Бии-Хем районда бо чугула болгаш улуг кампания база-да ала-чаагаарлаашкын-биле эгелээн. Районнуң бүгү ажыл-агыйлары баштайгы беш хонукта чүгле 48 тонна (0, 4 хуу) сиген сараатаан ,а ийиги беш хонукта план күүседелдезин чүгле 0,8 хуу чедирген. «Өөк» совхозтуң сигенчилер бригадазының кежигүннериниң ортузунда агитация-массалыг кандыг-даа ажыл чоруттунуп эгелевээнин, социалистиг чарыш-даа организастаттынмаанын районнуң чоокта чаа болуп эрткен партактивиниң хуралының киржикчилери шыңгыы шүгүмчүлээн. Мындыг четпестерге ам аптежир аргажок. Ол дугайын СЭКП ТК-ниң июнь Пленумунуң идеология ажылын экижидер дугайында төөгүлүг шиитпирлери бистеп негеп турар.

Сиген ажаал алышкыны-биле кады ът-сигеннерни силостаарын, будук-бүрү чеминерни белеткээрин база-да организастап эгелезе чогуур. Республиканың колхозтары оон ыңай чочак-тарааны, бобыларны, кукурузаны болгаш мал чеминге херектиг өскедаа культураларны элбээ-биле тараан. Ногаан массанын ол байлак дүжүдүн өстүрери, ий-шаанда болгаш чидириг чокка ажаал алыры чугула.

СЭКП ТК-ниң июнь Пленумунуң шиитпирлеринге сорук кирген ажылчы чоннар чаа-чаа күш-ажылчы тиилелгелерже баарынга кезээде беленнин илергейлеп турарлар. Партия организацияларының сорулгазы болза, чоннуң өзүп турар күш-ажылчы ол идепкейин улам деткип, көдээ ажыл-агыйның көдүрлүүшкүнүнге чаа-чаа чедишкиннер дээш, социалистиг чарыштың түгүн бедик көдүрер, мал чеминериниң белеткелининң мурнакчыларынга материалдыг сонуургалдың принцивин сагыыр, чарыштың тиилекчилерин деткип өөртүр, шаннаар, сигенчилериниң улам эки ажылдаарынга бүгү-ле таарымчалыг байдалды тургузуп бээр керек.

Мал чеминерин белеткээри—амгы хүннериниң эң-не чугула болгаш дайынчы сорулгазы. Бо ажылче партком, райкүүском, бүдүрүлге эргелел бүрүзүнүң, көдээнин бүгү коммунистеринниң болгаш комсомолчуларының, бүгү школачыларның, пионерлерниң, хөй-ниити организацияларының, культура-чырыдыышкын ябан черлериниң — шупту-зунун-на кичээнгейин болгаш күжениишкиннерин угландыраалынар!

СЭКП Төп Комитединде

Күрүнеге тараа садарын көвүдедир талазы-биле Краснодар крайның колхозтарының, совхозтарының социалистиг хүлээлгелериниң дугайында

Краснодар крайның көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери, партияның XXII съездизининиң, СЭКП ТК-ның Пленумнарының төөгүлүг шиитпирлерин боттандырбышаан, черни амыглаарын зиижидер талазы-биле улуг ажылды чорудуп, чер ажылының сигем аралаштырар тарылга системазындан шиитпирлиг ойталап, тарылга шөлдериниң эң ажыктыг тургузуун боттандырганын СЭКП Төп Комитеди демдеглээн.

Бедик дүжүттүг культурадар — нузун чамар кызылтастың, нузун чамар арбайның, чечак-тарааның, тараазын алыр кукурузаның тарылгазын калбартып база чер ажылынга мурнакчы аргаларны боттандыргаш, Кубаньның колхозтары болгаш совхозтары бо чылын эки дүжүттүг өстүргеп, тарааның ниити чыылдазын улам ыңай көвүдедирин чедип алган.

Боттарының күрлавырларын болгаш аргаларын санап көргеш, крайның колхозтары болгаш совхозтары бедиткен, чаа социалистиг хүлээлгени алган болгаш 1963 чылда күрүнеге 200 миллион пуд тараанны планда көрдүнгенниден 50 миллион пуд хойну садарын шиитпирлээн.

Көдээ ажыл-агыйның ажылдакчыларының Бүгү-эвилел социалистиг чарыкшының инициаторлары — Усть-Лабинск будүрүлге эргелелиниң ажыл-ишчилери күрүненің ол улуг херээнге төлептиг салыышкынны киирип турар: олар мурнунда алган хүлээлгелеринде айыткан 13,4 миллион пудна удур 15,4 миллион пуд тараанны күрүнеге садарын шиитпирлээннер. Кавказ будүрүлге эргелелиниң колхозтары болгаш совхозтары тараа садарын 12 миллион пудтан 16,7 миллион пудна чедир көвүдедирин шиитпирлээн. Лабинск, Ново-Кубанск, Тимашевск, Тихорецк болгаш өске-даа будүрүлге эргелелдериниң колхозтары болгаш совхозтары күрүнеге тараа садарын көвүдедип турар.

Тараанның ниити чыылдазын болгаш күрүнеге тараа садарын көвүдеткен чорук колхозчуларның, совхозтар ажылчыннарының, көдээ ажыл-агыйны удуртур талазы-биле чаа тургускан органнарның организанчы болгаш политиктиг, билдилиг ажылының түңнели болур.

Чаа бедиткен хүлээлгелерни алган — 1963 чылда күрүнеге 200 миллион пуд тараамы садарын шиитпирлээн Краснодар крайның көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилериниң патриотчу инициативазын СЭКП ТК чүүлдүг деп санаан. Кубань тараажыларының кайгамчык эгелээшкинни болза коммунистиг тургузуушкуннуң сорулгаларын хандыр биилп турар дугайын херечилеп турар болгаш ону чурттуң бүгү колхозтарының база совхозтарының чер ажылдыгларының ортузунга калбаа-биле нептередири чөптүг.

Кубань тараажыларының эгелээшкинин бүгү хемчегбиле деткип, оларның үлегер-чижээн ёзугаар бо чылын күрүнеге тараа садарын болгаш думаарын көвүдедир талазы-биле нуралавырларны болгаш аргаларны колхоз, совхоз, бригада, салбыр бүрүзүнге илередирин эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-ларынга, партия крайкомнарынга болгаш обкомнарынга, партия комитеттеринге болгаш колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелдеринге, партия, профэвилелдер болгаш комсомол организацияларынга, ажыл-агыйларның удуртукчуларынга СЭКП Төп Комитеди сүмелээн.

Колхоз болгаш совхоз бүрүзүнге ажаап алышкынны ей-шаанда болгаш бедик шынарлыг кылдыр чорудар төлээде, көдээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилериниң ортузунга организанчы болгаш политиктиг ажылды шиитпирлиг экижидерининг эргежок чугула болуп турарынче партия организацияларының, колхоз-совхоз будүрүлге эргелелдериниң, ажыл-агыйларның удуртукчуларынын кичээнгейин СЭКП ТК корундурген.

Ам кол чүве — ажаап алышкынын ажылдарын организастаарының мурнакчы дүрүлгазын чер болганга нептередир, өстүрүп алган дүжүттү дүрген болгаш чидириг чокка ажаап алыр, күрүнеге тараа садар талазыбиле алган хүлээлгелерни хуусаа бетинде доодур болгаш ажыр күүседир, Төрээн чурттуң шыгжамырынга хей тараанны урар, колхозтарны болгаш совхозтарны бедик шынарлыг үрезиннер-биле бүрүн хандырарында. Моон-биле нады күскү тарылганы, ажгыс аңдарылгазын болгаш өске-даа көдээ ажыл-агый ажылдарын ей-шаанда чорудар, а ол ышкаш ниитининг мал ажылынга эргежок чугула санныг чеминерни мөөнүзүн чугула.

Малга хөй чемни белеткээр

★ ★

Баян-талачыларда

БАЯН-ТАЛА. (Телефон-биле). Чөөн-Хемчик районда «Октябрь 30 чылы» колхоз мал чеми белеткээр ажылды организастыг чорудуп турар. Сиген кезилдезинде 120 кижи сес кезек черде ажылдап киргеп. Баштайгы хүннерде олар 570 центнер сигенни сараатаан алган.

Бригадаларның аразында калбарган социалистиг чарыштың баштайгы беш хонуунуң түннелинде бирги черни хаван фермазының (эргелекчизи коммунист Очур-оол) коллективи ээлээн. Оларда бир аът машиназы быжыглаттынган, хол кадырлыг 7 кижи кестирип турар. Коллектив 600 центнер сиген белеткээр планныг, а баштайгы хүннерде-ле олар 250 центнерни бөлүп ажаагаан.

Колхозтуң кайы-даа ажыл участогунда кичээнгейни мал чеми белеткээринче угландырган. Сиген кезилдезинде ниитизи-биле 3 трактор, 6 аът машиназы болгаш хол кадырлыг 57 кижи ажылдап турар. Хой бригадазының, сүт-бараан фермаларының коллективтеринден ангыда, сиген белеткелинде хову бригадазы, контора ажылдакчылары база хаара туттунган.

Баян-талачылар ниитининг малынга 1175 тонна сиген, 17 муң тонна силос белеткээр хүлээлгелиг. Ону чедишкинниг күүседиринге олар бүзүредиг. Колхозтуң 850 гектарда тараан кукурузазының үнүжү багай эвес.

★ ★ ★

Организастыг эгелээн

Ажыл-агыйның база бир чугула кампаниязы — сиген белеткемнин Улуг-Хем районда «Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң Эйлиг-Хем участогу организастыг болгаш шимченгир эгелээн. Ында хол кадырлыг 15 кижилер-биле кады 5 аът машиналары соксаал чокка кезип, Качының сигенин доозкаш, ам Серлиг-Доннуң терең сигенниг ховуларынче киргеп. Хол кадырында: К. Сандак, К. Сүрүнмаа, С. Чаш-оол, Х. Улугжу, машиниистерден: Ш. Бады-Сүүр, Х. Шулуукай, К. Хемер-оол болгаш оонда өскелер хүн нормазын ажыр күүседип турар. Сигенни кезери, бөлери чедишкинниг чорун турар. Бо хүннерге чедир 489 центнер эки шынарлыг сиген сараататтынган. Сараат салыкчылары: Л. Арагачы, Д. Григорий, К. Ногаан-оол; көпээнекчилер: С. Кан-оол, С. Суван-оол, Б. Маадыр-оол болгаш оон-даа өскелер кызымаккай ажылдап турарлар.

Эйлиг-Хем суурнуң херээжен чурттакчыларын хаак бажы кезеринче организастаан.

Ажыл хайнышкынның чорун турар.

Моон-биле кады четпестерни дарый чайладыры база чугула болуп турар: сиген ажылынче четчир санныг кижилерни ам-даа хаара туттпаан, артык кезектер болгаш дериг-херекседдер чедиишпестеп турар, сигенчилерге агитас-массалыг ажылды чаңгыс-даа катап чорутпаан, чеи талазы-биле багай хандыртынган.

Бо бүгү четпестерни дарый чайладырын сигенчилер негеп турар.

Республикада мал ажылының продуктуларының садып алыышкыны

(1963 чылдың июль 20-ге чедир чыл планынга удур хуу-биле)

Районнар	Сүт	Эът	Дүк
Чөөн-Хемчик	57,1	28,2	66,5
Барыын-Хемчик	50,5	26,4	57,5
Улуг-Хем	45,0	23,1	62,9
Чөөн-Хемчик эргелели	50,4	27,6	62,0
Каа-Хем	58,1	29,5	73,5
Таңды	55,8	29,8	58,1
Бии-Хем	47,7	28,4	84,2
Тожу	38,1	6,0	97,8
Таңды эргелели	57,9	28,3	69,3
Тес-Хем	54,1	27,2	100,4
Өвүр	50,3	30,6	65,8
Тес-Хем эргелели	52,8	28,1	89,4
ООҢ ИШТИНДЕ СОВХОЗТАР:			
Дүржулга станциязы	64,7	30,2	65,6
«Тиилелге»	61,7	23,9	61,1
«Сүт-Хөл»	60,7	25,2	61,4
«Тес-Хем»	59,1	24,8	104,9
«Найырал»	55,9	24,0	59,2
«Чыраа-Бажы»	54,4	25,2	60,6
«Барлык»	53,9	23,7	58,8
«Элегес»	52,8	27,6	53,5
«Межегей»	51,1	24,8	53,7
«Улуг-Хая»	50,6	31,6	65,2
«Шекпээр»	47,4	25,3	53,2
«УТКА 25 чылы»	43,9	23,6	62,1
«Өөк»	38,1	25,0	78,8
«Тээли»	37,4	28,4	65,9
«Көк-Тей»		32,3	
«Сукпак»		1,5	

Республика ниитизи-биле күрүнеге сүт садарын 51,9 хуу, эътти — 27,9 хуу, дүктү —71,0 хуу күүсеткен. Оон иштинде колхозтар: сүттү — 51,2, эътти 23,9, дүктү — 71,7 хуу, совхозтар: сүттү—51,4, эътти—23,8, дүктү — 66,8 хуу күүсеткен.

Күш-ажылчы тиилелгелер

СЭКП Тыва обкомунга Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинге

Тес-Хем районнуң ажыл-ишчилери СЭКП-ниң XXII съездизининиң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, СЭКП ТК-ниң июнь Пленумунуң шиитпирлерин изии-биле деткивишаан, күрүнеге дүк садар талазы-биле боттарының социалистиг хүлээлгезин июльдуң 20-де 100,3 хуу күүсеткен болгаш пландан ажыр ам-даа 75 центнер дүктү күрүнеге садарын хүлээнип тур.

Тес-Хем парткомунуң секретары М. КЫЗЫЛ-ООЛ.
Райкүүском даргазы Т. БЕГЗИ.
ВЛКСМ комитединиң секретары Ф. ДАЖЫ.

Тес-Хем парткомунуң секретары эш М. КЫЗЫЛ-ООЛГА Райкүүском даргазы эш Т. БЕГЗИГЕ ВЛКСМ комитединиң секретары эш Ф. ДАЖЫГА

Күрүнеге дүк садарының чыл планын хуусаа бетинде күүсеткеңи-биле, пландан ажыр 75 центнер дүктү садар деп хүлээлге алганы-биле холбаштыр Тес-Хем районнуң ажыл-ишчилеринге СЭКП обкому болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели изиг байыр чедирип тур.

Районнуң малчыннары хойнуң тарып боозадылгазын организастыг чорудар, малдың чаш төлүн кышкы байдалдарда хүлээп алырынга эки белеткеңнир, малдың янзы-бүрү чемнерин четчир санныг кылдыр белеткээр, күрүнеге сүт, эът садар талазы-биле социалистиг хүлээлгезин хуусаа бетинде күүседир дээрзинге бүзүрелин партия обкому болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели илередип тур.

СЭКП ОБКОМУ. ТЫВА АССР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ.

УЛУГ ТУДУГДАН

Тыва даг-дүгү комбинаттың Лидия Боталовага үдуртурган коммунистиг күш-ажыл бригадазы ол бедик, атты алдарлыы-биле эдилеп турар. Ол бригада чартык чылдың ажаалгазын 115 хуу күүсеткен. Бригада ам Ак-Довурак ТЭЦ-ниң штукатура ажылдарын кылып турар.

ЧУРУКТА: штукатуржулар бригадазы (адаандан өрү) Л. Боталова, В. Хамидулина, Л. Шапошникова, Г. Макарова, З. Зонова, А. Окунева, Е. Батракова, З. Чухлебова.

Фото В. ЛУТКОВТУУ.

„СЭКП – бүгү улустуң партиязы"

СӨӨЛГҮ ШАКТА

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). «Унэн» солун РСДАП-ниң II съездизининиң алдан чыл болган ойнга холбаштырган чүүлдү «СЭКП — бүгү улустуң партиязы» деп эгенин адаанга парлап үндүрген.

СЭКП бүгү-улустуң партиязы болуп берген чорук марксизм-ленинизминиң бүгү делегейге төөгүлүг тиилелгези болган деп чүүлде онзалап демдеглеп турарын Монцам» агентилел дыңнаткан. Ол болза социализмни чедишкинниг тудуп тургускаш, коммунистиг ниитилелди тургузарынче киришкен совет улустуң амыдыралының бүгү-ле талааларынга болгулаан келергей улуг өскерилгелериниң болдурганы хөөйлу ёзугаар болур чорудулга-дыр.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы марксизм-ленинизминиң болгаш пролетарлыг интернационализминиң принциптеринге быжыы-биле турбушаан, делегейнин коммунистиг шимчээшкининиң чангыс эвин быжыглаары дээш, бүгү чурттарның коммунистеринин аңы-дүмээлиишкы сырый каттыжышкыны дээш могагшылаг чок демисежип турар. Делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң бүгүде хүлээп көрген авангардты болу берген СЭКП-ниң ат-алдары оон-биле хемчээл чок өскен деп, «Унэн» солун бижээн.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы марксизм-ленинизминиң өөредилгезин чаа, төөгүлүг байдалдарда чогаадыкчы ёзу-биле дамчыдып, байлакшыдып турар. Партияның болгаш чоннуң хөгжүлдезинин тодаргай, уеэда бүрүзүнүң муриунда туруп туруур чаа сорулгалар оны ынчаар кылырын негеп турар.

Марксисчи-ленинчи теорияны чогаадыкчы ёзу-биле көөрүнүн улегерчижээ болза СЭКП-ниң XX, XXI, XXII съездилериниң болгаш СЭКП ТК-ниң Пленумнарының шиитпирлери. Совет Эвилелиниң партия организацияларынга, бүгү коммунистеринге СЭКП ТК-ниң Ажык чагаазы болур деп, «Унэн» солун бижээн. СЭКП-ниң чаа Программазы, СЭКП-ниң XXII съездизинге Н. С. Хрущевтүн илеткели, марксисчи-ленинчи теориялың эртине-байлаанга чаа калышкын болган ол съездиниң шиитпирлери — ол дээрге марксизм-ленинизминиң өредилгезин ревизионизмден, догматизмден болгаш сектантстводан арыг болуруш канчаар камгалазарының кайгамчыктыг чижеээр.

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлери боттанылгада

Политиктиг ажылды улам калбартыр

СЭКП ТК-ның июнь Пленуму партияның болган улустуң амыдырылынга улуг болуушкун, коммунизмче бистиң оруувуска чугула үе-чага болган. Партияның идеологтуг ажылын бүгү тала-биле чугаалажып көргеш, Пленум болза идеологтуг ажылдың амгы байдалдарда сорулгаларын: «СЭКП-ниң Программазын амыдырала боттандырарын идеология талазы-биле хандырары, коммунизмниң материал-техниктиг базазын тургузары, коммунистиг шиитпелдарыңаларының хевирлээри, чаа кижини кижизидери, политиктиг серемчилерди бедидеря, империалистиг идеологияга удур калбак шавар-халдаашкынны чорудары, кижилерниң медерелинде эргинин артышкынарын узуткаары болур» деп, болуушуң докталынга тодаратқан.

Кызыдың ажылчы чоннары Пленумунуң шиитпирлерин, ялангыя эш Н. С. Хрущевтуң анаа чугаазын иижи-биле деткип, боттарының ажылчорудулгазынга удуртулга болдурүп турар. Чүге дээрге Пленумунуң бүгү материалдары совет кижи дээш демиселдиң утка-шынары-биле, бүгү совет кижилерниң коммунистиг кижизидилгезинин дугайында сагыш салышкын-биле сиишиккен.

XXII съездиниң шиитпирлерин болган СЭКП-ниң Программазының негелделарин күүсеткиивээн, хоорайда партия эге организациялары идеологтуг ажылды экижидер талазы-биле чамдык хемчеглерни боттандырган. Коммунистерниң болган кежигүн эвестерниң политиктиг өредилгезинче улуг кичээнгей салдынган, оон түнелиинде 4,5 муң кижини хаара тудуп турган партия чырыдышкыны мурнуку чылдардан органиастиг дээрлиг.

Лекция пропагандазы элээн калбарган. «Билиг» шиитпелдиниң хоорай салбырының шугуму-биле айдыс 350 чедир лекциялар ноомчуттунуп турар. Будурулгелерниң хөй нуруунда кескү агитация неметтинип, чзартынган. Социалистиг чарыштыг, мызыгыы коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинии парторгапизацияларының удуртуру экижээп, ында ам 4 муң ажыг кижи хаара туттунган.

Идеологтуг ажылды парторганизация секретары, будурулге удуртукчузу боттары баштап турар чөрледе ол ажыл экижип турар болган ажыл-херекке оон салдары күштелип турар. Оон чижээнге типографияны (парторганизация секретары эш Горбунова) көргүзүп болур. Эрткен өредилге чылында экономиктиг өредилгеге ында ажылдакчыларның 80 хуузу хаара туттунган турган. 8 эки өредилгелитлер мергежилии бедиткен. Өредилгени удуртуруниче цехтер начальниктерни хаара туткан. Коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп ат дээш демисежип турган, типография ажылдың бедик культуразын, продукциянын эки шынарлыын чедип алган. Бирги чарлык чылдың будурулге планын 111,6 хуу, күш-ажылдың будурукчудуун—113 күүсеткен.

Күрүне банкызының рөспубликапо конторазында парторганизацияның (секретары эш Кузявцев) экономиктиг өредилгени чорудуп турарының дүржулгазы база солуп. Бир эвес эрткен чылын экономиктиг өредилгеге 42 кижи турган болза, бо өредилге чылында олар 50 чедип, ажылдакчыларның хөй кезии апаргап. 20 ажыг кижи заочно өренип турар. Өредилгени ынчаар органнзастаанының түнелиинде 20 кижи коммунист күш-ажылдың шалыпчылары болган. 1962 чылда киирип алышкын планы күүсеттингеп болган чарыгдал кезээге 3 миллиоп рубль камналгалыг болган.

Ында ажыл-агый эргелиинде тодаргай экономика болгуну чуртуп эң аки ыяш белеткелчизи Денисовтуп чаа аргазы өренгеш, ажылхерээнде ажыглап турар. Дыт чочагайы пактаарының мурнакчы аргазын ыяш үлетпүр чөрледе пештеретқен.

Коллектив кежигүннериниң өредилгезинче болган кижизидилгезинче улуг кичээнгей бус-турбиналыг электростанцияда салдынып турар. Ында бо ажылга станцияның директорундаң эгелээш цехтер начальниктери, түскай артемиглер идепкейлиг киржип турар. Электростанцияда кескү агитация эки тургустунган, хана парлалгазы, көргүзүт самбыразы дектаамал умун турар. Бо бүгү будурүлгеге улуг салдарлыг болган. Ынчангаш коммунистиг күш-ажылдың дең ат дээш демисежип турээп ол будурулге чартык чыл планын 125 хуу күүсеткен. Ында машинист эш Арамов ышкаш, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары дыка хөй.

Хоорайда идеологтуг ажылдың байдалын СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң бедик негелделарн-биле дүүштүр аналитеп көөрге, четпестер болган кылдынмайн турар чүүлдер ам-даа хөй. Ол дугайын чоокта чзл болуп эрткен партия активиниң хуралынга шыңгыы чугаалашкан.

Хамыктың мурнунда, идеологтуг ажылдың калбарымшкыны болган дешнели чавыс, чамдык будурузгелерде мырынай дендии кызыы болуп турар. Пропаганда болган агитация ажылы кижи бүрүзүнге четкен турар ужурлуг деп СЭКП ТК бистен негеп турары билдингир болгай. Ол хирее-де чамдык парторганизациялар политиктиг ажылды багай тургузуп турар.

Ийнги чүк АТК-зында 300 хире кижи ажылдаап турар, а өредилгеде чүгле 30 кижи хаара туттунгап. Моон ужурунда мурнунда мурнакчы турган ажыл-агыйның ам хожудагай чорукче кире бергени-даа тавырылга эвес.

Тываның комплексиглиг экспедициязында партия организациязы 300 хире кижини кандыг-даа өредилгебиле хаара туттаан. Маңаа чүгле 15 дыннакчыларгыг чангыс агар политика болгуну доктаамал ажылдап турган. Чүрүлга мастерскаязының (парторганизация секретары эш Дёмин) 22 чурукчулары чыл дургузундә кала-даа өөренмээнер. Моон ужурунда чурукчуларның политиктиг билии-даа, чогаадылга мергежилии-даа бедивейн турар.

Агитатс-массалыг ажылда улуг четпестер ам-даа чайлаттынмаан. Элээп хөй парторганизациялар агитация ажылын кампания хевирлиг чорудуп турарындан чогуур сорулгазынга четпейн турар. Ол ышкаш, кескү агитация чамдык коллективтерде балгай тургустунган. Ында-ның пассажирлер АТК-зында кескү агитация будурулгенин амыдыралы-биле хөлбашпаан эренгей, шиитпелдер болуп турар. Ох будурулгелс мурнакчыларның дүржулгазы, социалистиг чарыштың түнелии нептеренгей эвес.

Идеологтуг ажылда үстүнде демделээнин ышкаш четпестер биске ам улам кескү болгаш тода апаргап. ТК-ның Пленумунга эш Н. С. Хрущевтуң чугаазы, эш Л. Ф. Ильичевтуң илеткели болгаш Пленумнуң өске-даа материалдары парторганизацияларга, хоорком ажылдакчыларыга идеологтуг ажылды чаа туруш-биле көөрүнге болгаш четпестерни түрген чайладып, политиктиг ажылдың бүгү хевирлерин амгы негелделерге дүүштүр эде тургузарынга дузалап турар.

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр хоорайның партия организациялары идеологтуг ажылды экижидер талазы-биле белеткел ажылдарын калбартып эгелээн. Келир өредилге чылында партия чырыдышкынын организастаав талазы-биле бөттүг хемчеглерни ап, марксизм-ленинизмниң кежээки университединиң чанында мастерлерге, цехтер болгаш эдлеглер начальниктерипте тодаргай экономика болгаш кижизидилге ажылының дүржулгазын өөренир салбырны организастаар деп турар.

Партия эге организациялары боттарының агитколлективтериниң ажылын сергедип, оларның составын шыырак билиглиг коммунистер, удуртукчу ажылдакчылар болгаш интеллигентилер-биле четчелеп турар.

Хоорайның партия организациязының сорулгазы болза, бирги эдлегге ТК-ның июнь Пленумунуң материалдарын кижи бүрүзүнге чедир тайылбырлап пропагандалаары, хөй-нииталының идепкейлиг киржилгези-биле ону калбаа-биле чугаалажып көргеш, идей-кижизидилгелиг ажылды экижидер талазы-биле боттуг, системалыг хемчеглерни ажыдап кылыры, ону амыдыралга боттандырарынче бүгү коммунистерни, активтерни мобилизастаары болуп турар. Идеологтуг ажылдың байдалы дээш коммунист бүрүзү, идеология ажылдакчылары шуптузу бедик харыысалгалыг болуруп чедип алыр херек. Идепкейжи идеологтуг демиселчилер көвүдээн түдүм-на, бистиң мурнуузуда сорулгалар дүрген болгаш чедилишкинниг күүсеттинер.

П. КИСЕЛЕВ,
СЭКП хоорком үүн бирги секретары.

ЭДЕРЗЕ ЧОГУУР ҮЛЕГЕР

КРАСНОЯРСК КРАЙ. «Зпита» деп үремиле заводунуң коллективи бо чылын ак улуг уксаанның 8 муң үремиле хаваннарын өстүрүп доруктурар деп хүлээлгени алган. 4.200 хаваннарны Сибирьниң болгаш Ыракпы Чөөн чүктүң колхозтарынга, совхозтарынга чорудуп бээр деп турар.

Эрткен ныжын хаван ажаачызы Галина Аврайцевич 20 төрүүр хаваннардан 188 хаван оолдарын алган, оларпан 105-ти бирги чергении кылдыр думаааган. Бо чазын хаваннарның баштайгы оолдаашкынының үезинде Г. Аврайцевич 19 хаваннардан 183 хаван оолларын алган. Иезиниң эминиден чарар үезинге чедир хаван оолдары бүрүзүнүң деңзизи 18 — 20 килограмм болур.

Мурнакчы хаван ажаачызынга коммунистиг нүүажылдың шалыпчызы атты тывысқан.

ЧУРУКТА: Г. Аврайцевич чайгы лагерьде үремилелиг хаваннары-биле.

СЭТА-ның фотохрониказы.

БИСТИҢ УЛУГ ТӨРЭЭН ЧУРТУВУСТАП...

Каракумну кижи чаартып турар

(Туркмен ССР-ниң Эртемнер академиязының Кургаг ховулар институдунуң директору А. Бабаев чугаалап тур)

КУРГАГ ХОВУНУҢ БИОГРАФИЯЗЫ

Каракум — кара элезинниг, бомбүрзекте эң улуг кургаг ховуларның бирээзи. Туркмен ССР-ниң бештин дөрт кезии — 35 миллион гектар девискээрни эзлеп чыдар. Австрия, Бельгия, Португалия, Швеция, Голландия, Дания ышкаш чүрттарны катай алырга, оон шелүнге хостуг кирип болур.

Эртемденнер, чижээлээрге, туркмен чүртка үр үеде аян-чорук кылып чораан база ону кончуг эки билир академик В. А. Обручев амгы үеде Туркменистанның девискээринге каш-каш миллион чылдар мурнунда далай турган деп санаан. Сөөлүүредир мурнуу-чөөн чүгүнге даг тыптыышкынының үези эгелей бээрге, чернин кырында карты кодурлуп келген болгаш далай чавырлып кире берген. Канчаар-даа аажок улуг далай делгемнериниден Каспий биле Арал далайлар арткан. Памир даглардың бедиктеринден эгелээп, амгы үеде Арал далайже агып кирип чыдар Аму-Дарья бурунгу үеде Каракумнуң чавызаштары-биле Каспийже бодунуң суун чедирип турган. Ол-ла үеде Мургаб биле Теджен хемнер Аму-Дарьянын адырыктары боол турган. Олар даглярны үреллир чуп, оларның чүгүнган артынчыларын Каракумнуң девискээринге дажыглап экпеп турганнар. Каракумнуң элезинниде 40-деп хөй санныг янзыбүрү минералдар кирип турар. Ында граниттер, кварцтар, слюдалар-даа бар.

Орталкы Азияның бойдузунуң үргүлүү дараалашкак өскерлиишкиннериниң ужурунда Аму-Дарья сыгап, оон кирген аксы чөөн чүкче атказрлай берген. Оон соонда Аму-Дарья Каракумну каггап, Арал далайже хап кирипкен. Оон кол адырлары Мургаб биле Теджен хемнерниң суглары кургаг ховуларга чиде бергеп.

Кыдыгары чок, чангыс аай, ындахаая куу хуп өнүүр чадап үнүттер үнген Туркменияның элезиннери оон девискээрининң улуг нуруузун эзлеп турар. Хүндүс мурнуу чүктүң изиг хүнүнүл адаанга олар 60—70 градус чедир изий бээр. Чүгле суглуг черлер — оазистерде кайгамчыктыг хөвеңнн, чигиргиг виноградты, чаагай амданныг дыныларны чер берип турар.

ЧАА АРЫН

Амгы үеде совет кижилер элезинниг кургаг ховунуң биографиязында чаа арынны — Каракумну чагырып алырынын, анаа кестүп корбээн чаа амыдыралдың арнын ажыткан.

Төнчү чок элезинниң чадыгларын чара кирип, Аму-Дарьядан туркмен черинң найысылалы Ашхабадка чедир 800 километр узун кылымал хем шөйлу берген. Оон унун дургаар Теджен, Хауз-Хан, Курлн болгаш өскеда далайлар чапты-ла бергеннер. Олар кургаан черлерни, байлакшылдыг одарларны суггарып, садтарга чечектелир арганы берген.

Ак-көк хеминң унун дургаар өзүп келген суурларны Головное, Часкак, Карамей-Нияз, Ничка, Захмет, Семилетна деп адаар. Олар картада аажок чок, ындыг-даа болза ында амыдырал күчүлүү-биле сайзырап турар. А мурнунда өлүг чыткан черлерде чаа тывылган ногаан шөлдерни чеже дээр!

Каракум-хем 100 муң гектар черни суггарып. Мургабтың болгаш Тедженниң уннарын дургаар миллион-миллион гектар одарларны суглаидырган. Ол одарларда кур черниң «Москва», «Байрам-Али», «Карачазын хаваннарның баштайгы оолдаашкынының үезинде Г. Аврайцевич 19 хаваннардан 183 хаван оолларын алган. Иезиниң эминиден чарар үезинге чедир хаван оолдары бүрүзүнүң деңзизи 18 — 20 килограмм болур.

Мурнакчы хаван ажаачызынга коммунистиг нүүажылдың шалыпчызы атты тывысқан.

ЧУРУКТА: Г. Аврайцевич чайгы лагерьде үремилелиг хаваннары-биле.

СЭТА-ның фотохрониказы.

БИСТИҢ УЛУГ ТӨРЭЭН ЧУРТУВУСТАП...

Каракумну кижи чаартып турар

(Туркмен ССР-ниң Эртемнер академиязының Кургаг ховулар институдунуң директору А. Бабаев чугаалап тур)

КУРГАГ ХОВУНУҢ БИОГРАФИЯЗЫ

Каракум — кара элезинниг, бомбүрзекте эң улуг кургаг ховуларның бирээзи. Туркмен ССР-ниң бештин дөрт кезии — 35 миллион гектар девискээрни эзлеп чыдар. Австрия, Бельгия, Португалия, Швеция, Голландия, Дания ышкаш чүрттарны катай алырга, оон шелүнге хостуг кирип болур.

Эртемденнер, чижээлээрге, туркмен чүртка үр үеде аян-чорук кылып чораан база ону кончуг эки билир академик В. А. Обручев амгы үеде Туркменистанның девискээринге каш-каш миллион чылдар мурнунда далай турган деп санаан. Сөөлүүредир мурнуу-чөөн чүгүнге даг тыптыышкынының үези эгелей бээрге, чернин кырында карты кодурлуп келген болгаш далай чавырлып кире берген. Канчаар-даа аажок улуг далай делгемнериниден Каспий биле Арал далайлар арткан. Памир даглардың бедиктеринден эгелээп, амгы үеде Арал далайже агып кирип чыдар Аму-Дарья бурунгу үеде Каракумнуң чавызаштары-биле Каспийже бодунуң суун чедирип турган. Ол-ла үеде Мургаб биле Теджен хемнер Аму-Дарьянын адырыктары боол турган. Олар даглярны үреллир чуп, оларның чүгүнган артынчыларын Каракумнуң девискээринге дажыглап экпеп турганнар. Каракумнуң элезинниде 40-деп хөй санныг янзыбүрү минералдар кирип турар. Ында граниттер, кварцтар, слюдалар-даа бар.

Орталкы Азияның бойдузунуң үргүлүү дараалашкак өскерлиишкиннериниң ужурунда Аму-Дарья сыгап, оон кирген аксы чөөн чүкче атказрлай берген. Оон соонда Аму-Дарья Каракумну каггап, Арал далайже хап кирипкен. Оон кол адырлары Мургаб биле Теджен хемнерниң суглары кургаг ховуларга чиде бергеп.

Кыдыгары чок, чангыс аай, ындахаая куу хуп өнүүр чадап үнүттер үнген Туркменияның элезиннери оон девискээрининң улуг нуруузун эзлеп турар. Хүндүс мурнуу чүктүң изиг хүнүнүл адаанга олар 60—70 градус чедир изий бээр. Чүгле суглуг черлер — оазистерде кайгамчыктыг хөвеңнн, чигиргиг виноградты, чаагай амданныг дыныларны чер берип турар.

ЧАА АРЫН

Амгы үеде совет кижилер элезинниг кургаг ховунуң биографиязында чаа арынны — Каракумну чагырып алырынын, анаа кестүп корбээн чаа амыдыралдың арнын ажыткан.

Төнчү чок элезинниң чадыгларын чара кирип, Аму-Дарьядан туркмен черинң найысылалы Ашхабадка чедир 800 километр узун кылымал хем шөйлу берген. Оон унун дургаар Теджен, Хауз-Хан, Курлн болгаш өскеда далайлар чапты-ла бергеннер. Олар кургаан черлерни, байлакшылдыг одарларны суггарып, садтарга чечектелир арганы берген.

Ак-көк хеминң унун дургаар өзүп келген суурларны Головное, Часкак, Карамей-Нияз, Ничка, Захмет, Семилетна деп адаар. Олар картада аажок чок, ындыг-даа болза ында амыдырал күчүлүү-биле сайзырап турар. А мурнунда өлүг чыткан черлерде чаа тывылган ногаан шөлдерни чеже дээр!

Каракум-хем 100 муң гектар черни суггарып. Мургабтың болгаш Тедженниң уннарын дургаар миллион-миллион гектар одарларны суглаидырган. Ол одарларда кур черниң «Москва», «Байрам-Али», «Карачазын кум каналы». «ВЛКСМ 40 чыл ооң» дээр совхозтарның, он-он колхозтарның ажыл-ишчилери муң-муң тонна хөвеңни, алдынналчак кукурузаны, ногааларны, тарааны, мал чемнерни чыл бүрүзүнде ажаап ап турарлар.

Аму-Дарьяның суунуң келгени-биле чергелештир база бир кайгамчык чүве болган. Ада-өгбелерниң тевелер хожуп алгаш чоруп турган черлеринде амгы үениң салгакчылары корабльдерни дидимя-биле башкарып чоруп турарлар. Элезинниг кургаг ховуларда корабльдер!

Элезинниг кургаг хову дирлип, чечектелип эгелээн. Оон карак четпес делгемнеринде ында-мында оттар дараалаштыр хып эгелээн. Ол болза Каракуму геологтар, нефтчилер, тудугчулар штурмнап турары олдур.

АМУ-ДАРЬЯ — КАСПИЙ

Удавас Каракумнарның ам база чаа чаалап алымшкыны эгелээр. Элезинниг кургаг ховуларның дидимя чаалап алыкчылары Каракум хеминң суун оон ыцай — Ашхабадтан Каспийге чедир шөйлу уламчылзар. Каракум каналы 450 километр немештир узай бээр, Аму-Дарьянын суглары Каспий далайже агып кирер.

Чылдар эртер. Копет-Даг чоогунуң чавызаштары каналдың унун дургаар чаа хөвең плантациялары-биле калбарып, садтар болгаш виноградниктер анаа улам артык өзүп хогжүүр. Каракум хеминң эриктерин дургаар хөлегеленчек сесерликтер шимээргээр. Улуг суг Туркменияның субтропиги — Сумбараның болгаш Атректин шынаалыларына чедип келир, ону республиканың нефть тывыжының райопнары — Небит-Даг, Куи-Даг, Кодур-Тевс хереглеливге чедер кылдыр алыр.

Туркмен чер улам байлак болгаш чараш-чаагай апаар.

ЧУРТТА БИР ДУГААР

Каракумну чаартырынга эң ылангыя чоокта чаа Туркменияда тургустунган, чуртта бир дугаар элезинниг кургаг ховулар институдунуң ажылдакчылары, эртемденнери улуг үлүүн кириштирип турар.

Элезинниг девискээрлерни ажыллалга киирер аргаларын өренип көөрү, Каракум каналының суггарын турары хөрааннуң дүжүттүүн бедлдери, нефть тывыжының девискээринде элезиннер-биле демиселдин аргаларын чаартыры — элезинниг кургаг ховулар Институдунуң шиитпирлеп турар кол айтырыглары бо.

Бирги базымнар кылдынган. Республиканың хөрзүн картазы кылдынган. Үлетпүрге биологтуг дренажты кылырының, Каракум хеминң чалдарын камгалаар аргазының сүмелери бердинген. Институттуң Небит-Дагда агроаъргамелиоративтиг станциязының эртемденнери агып баткан суггу ажыглап турган, кан дет кадыг черниң дүжүтту берип шыдаар аргазын чедип алганнар. Амгы үеде безин Каракумуң барыын чүгүнде он-он гектар чердерде садтар чечектелип, сесерликтер ногаарарын турар.

Бойдусту чаартып кылыр дээш киживиң улуг ажылының чүгле бичии кезии бо-дур.

(СЭТА).

Чаа өөредилге чылынга белен

Баян-Кол 8 чыл школазы (директору М. Амыртаа, ажыл-агый эргелекчизи В. Сандак) чаа өөредилге чылынга бүрүнү-биле белен. 70 тонна хөмүр даш, 500 кубометр оттуглар ыяш школа чанында дүжүттүргеп. 23 классе өрээлдери, 9 чурттарга бажыннары, 100 кижи чурттаар интернат база столованы септээш, будуп каан. Ол ышкаш мастерская база белен.

Септелгеге школа коллективинин 12 ажылчыннары киришкеп. Оларның аразында мурнакчыларны демдеглээри чугула. Анаа О. Думен-Бады, П. Белякина, А. Буравлева, У. Биче-кыс олар хамаарыкыр. Ол ышкаш печка кылыкчылары эштер Чалдыг-оол, Дартай-оол оларның кызымак ажылын мактавас аргажок.

Б. БАГЫТ-ООЛ.
Улуг-Хем район.

ШИФЕР ДЭЭВИРЛЕР

«Барлык» совхозтуң Аксы-Барлык салбырында Саая Доржуга удуртқан 12 кижи составтыг тудуг бригадазы ажыдап турар. Бригада бо чылын узуну 30, дооразы 14 метр кыргызда пунктузун тутқаш дээвирин шифер-биле шыпкан. Пунктунуң девискээрин 1 га хире черден кажаалаан. Ол ышкаш узуну 50, дооразы 10 метр шифер дээвирдиг инек кажаазының тудуун дооскан.

Бо бүгү чаагай тудуглар-биле чергелештир узуну 7, дооразы 5 метр дүк складының, 4 чурттарга бажыннарының кладовкаларын, 2 бажынның кажаа херимнериниң тудуун бүрүн дооскан. Тудугчулар Дат-кара, Садыгжы, Самбуу, Делгер олар хүн нормаларын 120—150 чедирип, мурнакчы ажылдап келгеннер.

С. ТАВА-САМБУ.

Хой бүрүзүнден дүн кыргыыр талазы-биле «УТКА-ның 25 чылы» совхозтуң чедимишкини соолгу ийи чылдарда элээн зиимип турар. Ол болза кыргызда агрегаттарын шын амыглаанындан болгаш аңаа амылдап турганнарның ажыл-херээнге мергежилиинден кол хамаарыкыр. Ол ышкаш, малчыннар черде чыдып малган дүктү чыырын база-ла сагыш салынгыры-биле чорудуп келгеп. Бо чурүктан совхозтан дүн чудуруп чорудуп турарын көрүнер.

Фото В. Гольцовтуу.

Күш-ажылчы алдарның гвардейжилери

Ол хүн, эртен, Степан Холод аныктарның ниити чуртталга черинин ханазында азып каан көрүнчүк чанында турган. Оон чаны-биле база-ла ол ышкап аныяк, хөглүг, чүгаа-сооттуг эш-өөрү хайныгып эртип турганнар. Олар шупту комсомолчу путёвка-биле келгилээн, коммунист Иван Солосенковтуң удуртканы бызаңчылар бригадазынга ажылдап турганнар.

Солосенковту өске ажылче шилчидер үжүр таваржы берген, а оон орнунга Степан Холодту томуйлаан. Ынчангаш ол бодун көрүнчүкке көрдүнүп, дүвүреп турганы ол. «Салым безин улуг улустуу дег өзүп эгелей берди»,—деп ол баштактангылаан.

— А сен ам шынап-ла улуг кижи-дир сен, бригадир-аан. Бисти хана солунга бө-ла бижий бээр кижи болгай сен, ам бис сээң дугаймында бижип тургай бис аан—деп, Сыргалыг Ооржак баштактанган.

Шынап-ла, дүүн чаа-ла Холод тудуг участогунуң комсомол организациязының секретары, аңаа бызаңчы, хана солунуң редактору турган, а бөгүн бригаданың удуртукчузу апарган. Артында-ла күш-ажылчы ат-алдары Ак-Довуракта алгый берген улуг тудуг черинин бригадаларының бирээзинин удуртукчузу апарган. Степан Холод болгаш оон эштери коммунист Маадыр-оол Монгуш, комсомолчулар Магадур Яфизов, Евстигней Лушников, Сыргалыг Ооржак оларның кызымаккай ажылының түннелинде оларның бригадазы даг-дүгү арыглаар фабриканың мурнакчызы апарган.

Бо кижилерниң дугайында тудугжулар аразында мактал-чугаа үзүлбес. Мурнумдагы ажылынга тургаш-ла, С. Холод, ылангыя аныяк тудугжуларга, чүгле бодунуң ажылхерээнге сагыш човагыр эвес, а бүгүдениң херээ дээш сагыш човаачал, коллективтиң бижыг эш-найыралдыг болуру чугула дээрзин аныяк тудугжу бүргүү билир үжүрлуг деп чүвеге улуг кичээнгейни салып турган.

Шынын чугаалаарга, бригадага коммунистиг күш-ажыл дээш чарыштың эгелекчизи Степан Холод турган. Шагда-ла болган хураддарның бирээзинге ол коммунистиг күш-ажылдың малыпчызы болур дээни демисежир деп хүлээлге алган. Оон ындыг эгелээшкинин шупту деткээннер.

— Сен чүге чааскаан боор ийик сен, Степан, бис база-ла бар болгай бис — деп, коммунист Маадыр-оол Монгуш база деткээн. Монгуштуң ол чугаазы чемелээшкин эвес, а эш-хуунуң сүмези болган. А оон түннели эки болган, олар сөзүн эдилээннер. Амгы үеде бригадада коммунистиг күш-ажылдың 12 малыпчылары бар, бүтүү коллектив ол хүндүлүг атты чедип алыр дээш шудургу демисежип турар.

Тудуг комитединде чугаалажып турары-биле алырга, фабриканың баштайгы эдилчээнин белеткели доостуру билек, Степан Холодка «Мында коммунистиг күш-ажылдың бригадазы ажылдап турар» деп бижип каан кызыл вымпелди тыпсыр деп турар. Фабриканың бирги эдилчээнин тудуунга ажылдавышаан, ол бригаданың кежигүннери хүндүлүг атты чыптүү-биле чедип алганнар. Олар күш-ажылдың чүгле будурукчулуунче эвес, а ажылдың эки шынарлыг болурунче база кичээнгей салып турганнар. Бригаданың кежигүннериниң чүгле күш-ажылга кызымаккайынга эвес, а харын олардың аразында кайгамчыктыг найыралыңга улуг адаргап-даа болур. Ында кымнарны чок даярил. Орустар, тывалар, хакастар, чуваштар, татарлар шупту чаңгыс өг-бүленин иштиг деп деминг ажылдап, чурттап турарлар. Коммунист, арга-сүмелиг Маадыр-оол Монгуш бодунуң мергежилининге татар Магадур Яфизовту, орус Евстигней Лушниковту өөреткен. А Сыргалыг Монгушту Степан өөреткен. Степан оон-биле сагыш-сеткилдиң оңнуктери болуп, канчаар эки ажылдаарын, эки чурттаарын үргүлчү кады сүмележип турарлар.

Июньда болгаш июль айның бирги чартыында бригаданың ажылы эң харыысалгалыг болган. Фабриканың чаа корпузунуң тудуу дооступ турган. Ол дээрге бригаданың тиилеп арткыны бирги шенелде бедии-дир. Ол үеде бригада хүн онаалдазын 200 хүү чедир күүседип турган. Ол дээрге күш-ажылдың будурукчулуун бедиделиниң эң-не рекордчу хүннери, СЭКП ТК-ның июнь Пленумунга тураскаатказ улустуң чайгылыш чок тура-соруун илереткенинин түүнели.

Ол хүннерде улус ажылдаар черин шын организастап, механизацияны будурукчулуг ажылдап, минута бүрүзүн шын, чөп ажыглап, күш-ажылчы ээлчегге эрестиг турүүн турганнар.

Бригадада кол-ла чүве болза кежир үениң разведчиктериниң ажыл-чанының будүүжүнүң эң бедик принциптери—коллективизм, бот-бодунга дузалажыры, «чаңгызы шуптузу дээш, шуптузу чаңгызы дээш» ажылдаары болуп турар.

Күш-ажылды коммунистиг өзү-биле көрүнүң үлегер-чижектерин комсомолчулар көргүскеннер. Олар бригадага 10 кижи. Степан Холодтуң удуртулгазы-биле олар үргүлчү будүүлгенин эң берге участокгарынга туруп турганнар, өскелер олардан үлегер ап, оларны бистиң шөлбаннарывыс дең турарлар.

Бригаданың кежигүннери өөренип, доктаамал ажылдакчыларның, чолаачыларның, электротехниктеринниң мергежилдерин чедип ап, бот-тарының тудугжу билиниң бедидип турарлар. Оларның мурнунда чаа ажыл-херектер, сагыш човаашкинар бар.

Степан Холодтуң удуртканы коммунистиг күш-ажылдың бригадазының кызыл вымпели Тыва даг-дүгү тудуунуң эң сөөлгү корпузунуң кырынга-даа киниский бээри чадавас. Ол коммунистиг күш-ажыл бригадазының кижилериниң, күш-ажылчы шылгарангай гвардейжилериниң ыяавыла тиилеп эртери сөөлгү бедии болур.

К. БЕЛОВ.

Чуруктар: Бригадир Степан Холод. Фото авторнуу.

Кубага улусчу революцияның эгелээн хүнүнден бээр 10 чыл болганынга

СОЦИАЛИЗМНИҢ ТУГУ ХОСТАЛГА ОРТУЛУУНУҢ КЫРЫНДА

Олар, аныяк куба патриотчулар, 165 кижи турган... Олар бодунуң улузунга хосталганы чедип алыр азы өлүр деп таңгыраан бергеннер. Кубаның ол маадырлыг болдары Фидель Кастронуң удуртулгазы-биле 1953 чылдың июль 26-да Ориент можуга диктатор Батистаның шинээлиңче—Монкада казарналарынче хенертен шудургу халдаашкынны кылганнар. Тура-халышканнар ол казарналарны эжелеп алган, улуска удур ёзу-чурумну дүжүрер дээш демиселче чурттуң бүгү чонуң кодурүп үндүрерин бодааннар.

Ынчалза-даа күштер дең эвес болган. Каш борбак эрес-маадырлыг кижилерге удур Батистаның дижинге чедир чепсегленген, чаярбы катаң хөй санныг доктаамал шериглери демисежип үнген. Тура-халышкынны кадыг-дошкун ёзу-биле баскан. Оон барык бүгү киржикчилери өлген. Туттурганнарны диригге артырбас деп дужаалды Батиста бодунуң шаажылакчыларынга берген. Фидель Кастро болган оон чамдык дайынчы эштери таварылга болуп дириг арткылаан.

Удатпаанда Кастрога удур чахыт суд болган. Батистаның болган оон ханның өлүрүкчү ёзу-чурумунга удур улусчу революцияның баштынчызы сылба берикчи киленнээшкинниг чугаана судка кылган. «Мени бүрүү шаап, шиидип болур силер! Ында ужур-дуза чок! Төөгү мени агарттыр!»—деп, киленнинг шынчы сөстерни өлүрүкчүлерге Фидель Кастро дидим чугаалаан.

Шериг трибуналы Фидель Кастрону он беш чылда кара бажыңнаар деп шииткен болгаш кеземче хуусазын эртирери-биле Пинос ортулукче шөлүкен. 1953 чылның тура халышкыны чедимче чок байдалга таварышкан-даа болза, ол тура-халышкын Кубаның төөгүзүнге кайгамчыктыг ужур-дузалыг болган. Монкадаже халдаашкын киржикчилериниң кыпсып үндүргени улусчу-хосталгалыг шимчээшкинниң чалбыжын кым-даа өжүрүп шыдавас болу берген. Ол, хүн келген тудумна улам чырыткыландыр кыптыгын үнген болгаш адак соонда, 1959 чылдың январының бирде, Батистаның диктатуразын өзээн өттүр өртендир чипкен. Куба улус чүгле дээрбечи ёзу-чурумга эвес, харын Кубага тергиндеп турган монополистиг капиталга удур база бүгү делегейге төөгүлүг тиилелгени чедип алган. АКШ-тың чоогунда турар чурттарның чаңгызынга-даа демократтыг күштериниң тиилелгези болдунмас дээрзинниң дугайында империалистиг хоозун чугаалар ол тиилелгениң уламыңдан эстип, хайлы берген.

Куба улусчу революцияның тиилээн үезинден бээр чүгле дөрт чартык чыдар эрткен, ынчалза-даа ындыг кыска хуусаанның дургузунда чурттуң чедип алган чедиишкиннерин кара кайгамчыктыг! Фидель Кастронуң революстуг чалаа күш-ажылчы чонну социал-политиктиг болгаш экономиктиг үндезин чаартылгаларның өруу-биле алгаш чорушкан. Чер реформазы, хуунун улуг, кол нургулайында америк, өнчүзүн национализастаавы, хоорай реформазының дугайында хоойлу, ажыл чокталыышкынын болгаш бижик билбес чорукту үзүткээны — бо дээрге куба улусчу революцияның демиселиниң болгаш тиилелгелериниң маадырлыг арынарының ыракта-ла долу эвес данзызы-дыр.

Америк монополистер Кубага долу эргелиг чагырыкчы эзер болуп турган чорук өрткен үелер болуп кезээ шагда чоруткан. 1960 чылдың август хүнинериде болган демдеглелдиг ханы ёзулал сагышка кирип келнир-дир. Национал конгресстин бажыңының чанында Гавананың лыка хөй чурттакчылары чыглып келген. Олар ыыткыр каттыржып, «Куба—бар, американнар—чок!»—деп кыйгы салып турганнар.

Ында чү болуп турарын сонуургап айтырарымга, турган бөлүк куба кижилер: «Мөчээнерни үдеп турарывые ол-дур ийин» деп харыылаан... Ынчаргa канчап ыындыг хөлүг чүвел? Ол «өлүг сүүзүнер» бистерни хөлүг байдалже киирип турар-дыр»—деп, улусчу милиционер форма хептиг аныяк куба каттырбышаан чугаалады.

Хөй кижилериң аразы-биле чоруткаш-ла, конгресстиң бажыңынче кирер эжиктиң аксынга баарымга бүгү чүве билдингир апарган. «Чарлыышкыының үделгези» кыллыр чаа-ла национализастаттынган америк компанияларның санын барымдаалап, кижиниң мага-мөчүзүн салган аянныг 26 хааржактарны. Ында тургускан болду. Хааржак бүрүзүнде мыңдыг бижимелдиг чечектер: «Сээң өдүр сүнеэниннге тайбын. Куба электрик компаны». «Инайтед фрут деп чигир плантациязының мөчээн ээзинге» дээш, оон-даа өске чүүлдерни бижээн.

«Өлүг сүнеэннерни» үдээри эрикке барып доозуган. Гаваначылар-ның сыгыт болгаш кышкыы-биле ол хааржактарны далайже кинр шывадапкан.

Кубаның экономиказының янзы-бүрү адырларында америк капиталдың туруштарын чок кылганы хөй адырлыг национал мурнакчы экономиканы тургузарының орүүн аңаа ажыдып берген. Кубаның бүгү экономиказы чигирни будүрерйнден болгаш сайгарарындан хамааржып турган. Херектиң ужуру мырыңай эдептиг байдалга чедип тургулаан. Кедээ ажыл-агый культураларының эң-не бедик дужүүн берип шылаар аргалыг, делегейде эң-не үнүш-дүжүктүр хөрүнүүр Куба дээрге чеменнилгенниң барык бүгү продуктуларын АКШ-тан соортуп киирип алыр ужурга таваржып турган.

Ам байдал өскерлип турар. Чурттуң кедээ ажыл-агыйы хөй адырлыг болуп бар чыдар. Рис, фасоль болгаш кукуруза ышкаш Кубага ындыг чугула культураларны бүгүрери 1958 чылдыңга деннээрге ийи катап өскен. Бир эвес Батистаның ёзу-чурумунуң үезинде пөс-таавы үлетпүрү чүмү-биле ашкаартан соортуп келген чиг-этке ажылдап турган болза, ам чуртка эргежок чугула хевээнин дөртен хуузун ол черинге өстүрүп турар.

Ристи тарып өстүрүп турарының дугайында дыка солун саннарны бистерге Аграр реформазының институту таныштырган. Ристи хереглеже чогуурунуң дең кезиин бешин Кубага будүрөйн турган чүве-дир. Ам ристиң дүжүдү хереглелдиң эргежок чугула децилелиге чоокшулап орар. А ол чүл дээрге, чуртту индустриализастаарынга, чурталга болгаш культура тудуунга чарыгдаан туруп болур дөртен миллиин ажыг песо акшаны бергён.

Чаа Куба социализмче оруктап бар чоруур. Чуртту хожудангай турганыңдан мурнакчы аграр-индустриалдыг республика кылдыр эң кыска хуусада хууздурар деп сорулганы чоннуң мурнунга куба чазак тургускан. Улус ажыл-агыйын хөгжүдениң дөрт чыл планын өрткен чылын ажылдап кылган. Үлетпүр болган кедээ ажыл-агый продукциязының чыл бүрү немей өзүлдезин ол план он хуудан эвээш эвес кылдыр көрүп турар. Дөрт чыл планының чылдарынын дургузунда чүс ажыг фабрикаларны, заводтарны, электростанцияларны тудары телевизеттингген.

Чаа амыдыралды тургузарда, социализмни тургузарда Хосталганың ортулуунга Совет Эвилели улуг дузаны көргүзүп турар. Бистиң күрүнеэнис 1960 чылда-ла Кубага үзүн хуусаалыг чүс миллион доллар хемчээлдиг чаазынны чиигелделиг негелделерге тывыскан. Кажан Баттыыкан Штаттар Хосталга ортулуунга удур экономиктиг бүзээлээшкинниң чарлаттарга, амыдыралчы чугула баранналарга республиканың негелделерин хандыралары-биле ССРЭ бүгүзе эргежок чугула хемчегларни алган. Ам Совет Эвилели Кубаның дэштыкы садыында бирги черни эзлеп турар.

ССРЭ-ниң болгаш социалистиг дем кадыгазының өске-даа чурттарының Кубага ак-сеткилдиг акы-дүжүмө дузаламчызының түнелиниде ол чурттa үлетпүр будүрүлгелериниң түзүү чедишкинниг чоруп турар. Чүгле арткен чылын безин чээрби чыгаа фабрикалар болгаш заводтар ажыглалда кирген.

Социализмин тургузуп турар куба улустуң чогаадыкчы ажыл-ижин америк монополистериниң кылыыл хайныктырып турар. Олар боттарының мурнунда Кубага ажыгаан турганы ямбы-хүндүткелдерни дедир эгидип алырын күзээрлер ийик. Куба революциязы бооп тударын күзээш, америк империалистер чүүл-бүрү аргын-тараларны кылып турарлар. Олар экономиктиг бүзээлээшкинни-даа кылып, Хосталганың ортулуунче чепсектиг хөй дээрбечилерин-даа чоруду, маадырлыг Фидель Кастро баштаан куба чазактың алынга үргүлчү кыжаныл-даа турарлар.

1962 чылда АКШ-тың чаазы Хосталга ортулуунга удур шериг бүзээлээшкинин чарлаан, агрессечи калбак хемчегларни планнап турганы билдингир болгай. Чүгле куба улустуң маадырлыг чоруунуң ачызында, Совет чазактың быжыг болгаш шинтпирлиг туружунуң ачызында харын Кубаже реаксылыг күштериниң халдаашкынын болдурбас, термоядролуг дайынның халавындан чайлаар аргалыг болган. Америк империализмниң ынчан харын атказарлаар, ужурга таваршыкпаннар.

Ынчангаш АКШ-тың дайынчыл империалистери бөгүн-даа боочепсек-биле көргеттиниин. Кубага удур крестилиг походче кыйгырып турар. Ынчалза-даа улус Совет Эвилели революстуг Кубаның халазынга турган, турар болгаш кезээде болур деп үзеңи америк империалистер болгаш оларның чалчалары уттаза чогуур. Бир эвес америк империалистер Хосталганың ортулуунче халдаашкынны кылыптар болза, ССРЭ акы-дүжүмө куба улустуң мурнунга бодунуң интернационалчы хүлээлгезин күүседир болгаш бодунуң республиказының хосталгазын база хамаарышпас чоруун камгалаарда аңаа эргежок чугула дузаламчыны көргүзер апаар.

Кубаның болгаш Совет Эвилелиниң аразында пайнал хүн келген тудум быжыгып турар. Бистиң чурттарывыстың аразында бүзүлбас акыдүмна харылзааларны Фидель Кастронуң ССРЭ-ге чораны улам-на быжыглаан. Июнь 4-те Гавана радиозуи болгаш телевидениезинги дамчыштыр үүе чугаалаан турган. Фидель Кастро Кубаның болгаш Совет Эвилелиниң улустары чаңгыс аай ниити керектиг деп медегээн.

Социалистиг революциязының Чаңгыс аай партиязы (ПУРС) бодунуң бүгү ажыл-чорудулгазынга 1957 болгаш 1960 чылдарның Москва чөвүдел хуралдарының төөгүлүг документилерин удуртулга болдуруп турар.

Ындыг-ла марксисчи-ленинчи партия болур ПУРС интернационализмниң түгүн, социализмниң түгүн бедик тудуп турар. Бистиң салым-чолувус бүгү коммунистерниң, делегейниң бүгү коммунистиг шимчээшкинниң салым-чолу-биле холбалыг деп, Фидель Кастро чугаалаан.

В. АНДРИАНОВ.

ЧАҢГЫСТААР

Эртенгинниң 6,30 шак турда дежурный магазинниң чанында 15 кижи эдилчегге кээп тургулашкан. Мен аңаа бичии кара ооллуң артынга база-ла кээп туруп алдым. Ынчап турувуста кудумчуңуң од-бо талазындан сумка, сетки туткан кижилер аңаа шуужуп кээп-ле тургулаан. Бир-ле аныяк уруг:

— Экии! Кым сөөлүрде ирги?—деп айтыра-дыр.

— Силерниң соонарда мен—дээш, бодунуң эжин дилегзинген ышкаш, ынай-бээр көргүлээш туруп алды. Оон соонга даштындан көөрге 40 хире хар үезинде, кара-көк плащ тоннуг херээжен кижи база кээп турупкан.

— Клава үгбай! Дүүн эдилчегге турган болгай силер, хлебке четтинер бе?— деп, ол херээжен кижиден уруг айтыра-дыр.

— Кайын чедер мен. Мээң мурнумга турган кижи чедерге-ле хлеб тоннуп калган болгай, ам өөренир улузум бар, ынчап моогүдээш маннап келдим — дээш бажында аржылын плащ тонумуң моондурургүнүң иштинче эде суп алды.

— А сен база көзүлген ышкаш болчук сен?

— Харын база турдум, хлеб чедишпес хире боорга чорупкан мен — деп харыылады.

Чугаалажып турган ийи кижи хлебти кайызы-даа садып ап шыдаваны аңаа турган кижилерге билдине бээрге, оларның аразынга хлеб дугайында чугаа улам-на ханылаан.

— «Бардык» совхозтан, Шекпээрден, Кызыл-Мажалыктың бодундан, а чамдыкта Ак-Довуракта-даа хлебтеп кээр-дир бис. Кижи бодаарга харын-даа четчип турар чүве бө—деп, чыылганнарның аразындан бирле көк баштыг ашак чугаалап турда, артынга турган аныяк уруг ону үзе кирди:

— Ындыг деп чүве турар боор чүве бе, ирей, моон хөй чурттакчылыг улуг хоорайларда хлеб канчап четчип турар дээр силер. Бир эвес райпонуң, «Барлык», «Шекпээр» совхозтарның, Ак-Довуракты пекарнялары дүн-хүн чок доктаамал быжырып турган чүве болза, чонга ол четчир болгай—деп, бүзүрелдиг харыылады. Садыгжы аныяк оол чедип келгеш, магазинниң эжинге ажыдыптарга улус оон соо-биле шуужуп эгеледи. Бистиң соовустан бир оол кирип келгеш, ак халадын кедип алды. Ол эжинче көөрге,—сеен садып эгелей бер! Мен хлебти чыыл салыйын! — деп сүмелээрге эжи чөпшээрежип, бажын согаш кылды.

Садыгжы улусче долгандыр көргеш:

— Каштаарыл?— деп айтыра-дыр:

Мурнунда турганнардан:

— «Ийилээр», а сөөлүнде турганнардан: «чаңгыстаар, чедишпейн баар»—деп алгыржып эгеледи.

Садыгжы хөйнүң саналынга катышкаш, «чаңгыстаар-дыр» деп сүмеледи.

— Хей-даа, эвээш-даа кижилиг ог-бүле турар-ла болгай, чаңгыстап аар-га чедишпес-тир — дишкен чугаалар ээлчеге турганнарның аразынан дыңналып-ла турган. Шынап-ла болап турарга, бо дээрге бичеэвес бергедээшкинниг айтырыг. Бистиң партиявыс болгаш чазаавыс бүгү-ле чүвени кижиге, кижиниң чазагай чоруунга деп принципти барымдаалап турар болгай. Барын-Хемчик райпозунуң баштаар черинин ону боттандырарынче ам-даа чогуур хемчегларни албайн турары үстүнде чижектерден-не илдең болган.

М. КАРА-САЛ.

Хамык ужур шиитпирни күүседиринде

«Тыва» совхозтуң Хөндергей салбырының ажылчыннарының, албан-хаакчыларының ниити хуралы болуп арткан. Сиген белеткелиниң, суур чаагайжыдыгазының, ниитиниң коруи-чурумунуң дугайында айтырыгларны анда чугаалашкан.

Совхоз болгаш оон салбыры ниитизи-биле 3100 тонна сиген белеткээр планныг, июльдуң барык 20-ге чедир чаңгыс тонна-даа сиген белеткеттинмээнин кончуг четпес деп хурал демдеглээн.

Ол-ла үенин дургузунда сиген шөлдеринче бригадаларны организастап чорутпаанын совхозтуң удуртулгазының кончуг четпес ажылы — деп демдеглээр ужурлуг. Мал чемпери белеткээр бригадаларның тус-тус учаскаларга будурукчулуг ажылдаарын боттуг удуртканы, бо чугула кампанияны эң шиитпирлиг-биле дүргедедири совхозтуң директициязының, партия, профзвилел органнарының кол ажылы ол болур.

Совхозтуң 1300 гектар кукурузазының үшкү илиртээшкини чоруттунган. Борбак-Тей хөвүзүнда тараан кукурузанын үнүжү эки-даа болза, ону чашпан-хөме алы берген. Бир эвес ону чайлатпас болза, гектар бүрүзүнден 300 центнер ногаан массаны алыры берге.

Суур чаагайжыдары-биле 3200 ыяшты чурттакчылар тарып олурткан. Оон иштинде Кандан-оол, Күнзүн, Бопай-оол болгаш оон-даа өскелер ыяшты тарып олурткаш, эки суггарып өстүрүп турар. Ындыг-даа болза, ясли, контора, эмнелге салбырының чанында олурткан ыяштар ажаалгазы баксыраапы-биле кургаан.

Суурнуң чамдык чурттакчылары, чер-черде малчыннар хойпак арагазы дикеш, арагалаар чорукту калбарты берген чорук канчап-даа таварышпас. Хойпактан арага кылырын моон сонгаар шупту сокпадыр деп хурал демдеглээн. Арагага хандаашчурум үреэн С. Бурүткел, С. Үртүнай болгаш оон-даа өскелерни чогуур хемчег алган. Арагачылар, прогулчылар-биле шиитпирлиг демиселдя чорудар деп ажылчыннар хураалыңга демдеглээн.

М. КАЙГАЛ-ООЛ.

Чөөн-Хемчик район.

ЫНЧААР ЭГЕЛЭЭН

Кастро ыынча деп медегээн: «Бодунуң хосталгазы дээш деминсежип турар улустуң шиитпирлиг чоруун сып шыдаар боо-чепсек-даа, күш-даа чок».

1955 чылдың майда Кастро болган оон чоок эштери хоруглалдан хосталган. Ынчалза-даа үргүлчүнүң истеп сүрүшкүнүнден даштыкыже олар дезип чоруур ужурга таварышкан. Олар даштыкы чуртка тургаш, Батистага удур чепсектиг чаа демиселдя белеткеп эгелээннер. «Июль 26-ның шимчээшкини» деп аттыг революстуг шимчээшкин организастаттынган. 1956 чылдың ноябрь 25-те Фидель Кастрога баштаткан 82 патриоттар «Гранма» деп бичии пароходка олуруп алган. Мексиканың далай эриинден Кубаның мурнуу таласынче барып киргеш, аңаа ийиги (Чөөн чүк) фронтуну ажыдып, 12 мүң дөрбедчин километр девискээрлиг хосталган районну тургускан. Ынчангаш Сьерра-Маэстра даглардa хосталган район-биле чергелештир база бир хосталган район тургустунган.

Батистаның реаксылыг шериглери тура-халышкын армиязынга удур калчаалыг шаап халдаашкынны удаздараа чорудуп турган. Ол халдаашкыннардан эң улуг халдаашкын болза Сьерра-Маэстраже контрреволюстуг поход болган. Ол поход 1958 чылдың майдан август айга чедир үргүлчүлээн. Ол дээрге тура-халышкын армиязын бүрүнү-биле үзүткээры дээш Батистаның чорукан «шиитпирлиг» шаап халдаашкынны болган. Ынчалза-даа 76 хонукта үргүлчүлээн шыгыны демиселдиң түнелиниде дайынның муң ажыг солдаттарын тура-халышкын армиязы үзүткен, 600 ажыг кижини үлүп алган, улуг тиилелгени чедип алган. Дайынның күүлүг шаап халдаашкынынга тура-халышкын армиязы удур шаап халдаашкынче шилчээн. 1958 чылдың августуң бөйчүзүнде тура-халышкын армиязы Камагуэй можулап берге походту кылын. Батистаның реаксылыг чагыргазының төвүнче чоон чүктен чоокмулап. Кубаның төп кезээче кире берген.

Сьерро-Маэстра даглардынга кодуртүнген революстуг кызыл тук бүгү чуртка революциязының кодурүүшкүнүн өөскүткен. Демиселче ажылчыннар, тараачыннар, студентилер болгаш Кубаның бүгү патриоттары кодурлуп үнгеш, Батистаның реаксылыг диктатуразынга бүгү талалардан согуушкунну таварыштырган. 1958 чылдың кыжынында тура-халышкын армиязы кол командылакчы Фидель Кастронуң командылалы-биле чурттуң делгем районнарынга — Ориенте, Камагуэй, Лас-Вильяс болгаш өске-даа районнарга шаап халдаашкынны чоруткан. Ийи айда үргүлчүлээн кадыг-дошкун тулчуушкуннарның түнелиниде 1959 чылдың январь 1-де Куба улустуң революциязы тиилээн.

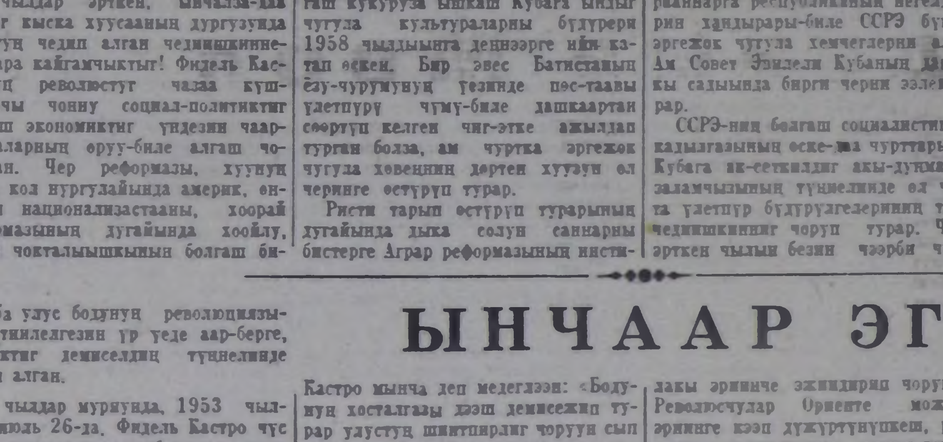

Куба Республиканың талкы фабрикаларының үндүрүп турар сигаралары бүгү делегейде алдаржып турар. Национализация соонда талкы будурулгелеринге ажылдың байдалы экижээн, куш-ажылдың будурукчулуг бедээн.

ЧУРУКТА: Гавананың талкы фабриказының цегинде.

СЭТА-ның тускай фотокорреспондентизи В. Калмыковтуң фотозу.

Сүт-бараан фермаларынга арыг-шеверниң үлегерлиг чурумун тургузаалыңар!

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели республиканың колхозтарының болгаш совхозтарының сүт-бараан фермаларының арыг-шевер талазы-биле байдалын экижидер, оларга дипломнарны тыпсыр дугайында доктаалды хүлээп алган.

Тус-тус фермаларның арыг-шевер талазы-биле байдалынга хамаарыштыр оларга биргн, ийиги болгаш үшкү чергенииң дипломнарын тыпсырын ол доктаалда чурумчуткан болгаш республиканың санэпидстанциязының база санитар-чырыдыышкын бажыңының киниреп келгени дипломнарның негелделерин бадылаан.

Ынчангаш сүттү бүдүрерин болгаш белеткээрин көвүдетпишаан, фермаларның арыг-шевер талазы-биле культуразын бедидери дээш социалистиг чарышты улам-на калбартырыпче бүгү саанчыларны болгаш ферма ажылдакчыларын кыйгырып турар документиин — ферма бүрүзүнге диплом чедип алырының негелделерин бо арында парладывыс.

Арыг-шевер көргүзүглериниң талазы-биле сүт-бараан фермаларының диплом алырының негелделери

I ЧЕРГЕНИҢ ДИПЛОМУНГА

1. Сүт-бараан фермазы сүттү кудуп кадагалаар болгаш шүүр, савазларны чуур база оларны шыгжаар тускай өрээлдиг, саанчылар дыштаныр черлиг (Кызыл булунуг), сүт соодар дош салган черлиг, а ол ышкаш инек саар болгаш өдек үндурер ажылды механизастаан турар ужурлуг.

2. Сүттү кудар, шүүр болгаш саза чуур өрээлдиң иштин хүн бүрү агаарладып турар, ооң ишти кургаг, хамаларын штукатурлаан, чугайлаан, шалазын эки тыраан, азы бетоннаан болур. Өрээлдиң иштин арыг-шевер тургузуп, ону чылыг суг-биле чүп турза чогуур. Сээктерге удур демисежири-биле өрээлдиң соңгаларынга, эжинге, а ол ышкаш сүт савазлары салыр черлерге демир, азы марля четкилерни азар керек.

3. Ферманың девискээрин арыг-шевер кылдыр аштап база ногазичыдар. Херим иштинде арыгланыр черни инек кажаазындан 25 метр ыракка тургускаш, аңаа кургаг хлор чугайын чажып турза чогуур, ол черниң онгарының иштинге арыг эвес чүүлдү ооң үштүң ийи кезээнден бедик кылдыр болдурбас дээш үргүлүг аштап турар.

4. Өдекти бөлүп шыгжаар, азы ону компосталап (чемишчидилге кылдыр ыридип) тургаш, халдавыр чок болдурар черни тускайлаар.

5. Инек кажаазының иштин хүнде ийиден эвээш эвес катап аштаар. Өдек шыгжаар черлерге өдекти 70 хонуктан хой эвес үеде кадагалаар.

Саар инектерни баглавайн ажаарынче шилчиткен ажыл-агыйларга инек чыдар черлерде эрги чадыгларны арыг чадыглар-биле хүнде бирден эвээш эвес удаа солуур.

6. Ферманың кажаазының иштинден малдың суук чүүлүн дүвүче болгаш хажыыларынче суг эртпес суук чүүл чыылдырар шоргаларны дамчыштыр аксын үндүрүп турар. Суук чүүл чыылдырар шоргаларның даштыкы талаларын, а ол ышкаш бөөшкүнээр черлерин чуурган дой-довурак-биле 30—35 сантиметрден чуга эвес кылдыр таптаар. Суук чүүл чыылдырар шоргаларның суун аксын киирбээр улуг оңгарны казып кылыр, ооң иштин аштаарда белен кылдыр ону доңурбазы-биле аксынга эки эптээн ийи калбак крышаны кылгаш, оларның аразында шаараш черин соок киирбес материал — торф, азы саваң-биле сыскып чылыглаар.

7. Фермага чүгле эки шынарлыг арыг сугну хереглээр. Бир эвес суг аттыгар кылдыр өрүмнеп кылган кудук чок болза, аңаа кудукту каскаш, ону долгандыр чуурган дой-довуракты 1 метр кылын кылдыр таптаар.

Кудукту фермадан 100 метр ырак, кургаг, 80 сантиметрден чавыс эвес дөң черге казар. Ханы шахталыг кудуктан суг үндурер нософту тургузар.

8. Фермага сугну эки эптеп кылган, аастарын дуглаар крышаларлыг улуг-биче арыг досказрларга кудуп кадагалаар.

9. Ферма бүрүзүнге сүт кударынга четчир санныг савазларлыг: флягаларлыг, кулактыг бидоннарлыг, инек саар болгаш инек эмин чуур суг кудар демир хууңнарлыг, иштинде төрик хөвеңнер салган демир шүүрлерлиг болур ужурлуг.

10. Сүт шүүрүнге четчир санныг марляны, инек эмин чодар аржыылдарны, эмиг допчулары чаар вазелинни, инектер кештерин ажаар хыл болгаш демир шөткаларны ферма бүрүзүнге хандырган турар.

11. Сүт савазларының шын чүрумүн сагыыр: савазларны баштай сүт продуктуларының артышкыннарындан аштап арыглаар, ооң соодда 0,5 хуу сода холуктуг соок болгаш чылыг суглар-биле шөткалап чуур (демир хууң иштн сугга 50 грамм соданы эзилдирер) база савазларны изиг сугга сугар ийикпе азы хайындырар.

Ферма бүрүзүнге изиг сугну четчир кылдыр хандырар төлээде, титаннарны тургускулаар, азы плиталарга суг хайындырар демир савазларны белеткээр херек.

12. Инектериң хирленген черлерин чугбушаан, оларны хүн бүрү аштаар, саалданы эгелээриңге чедир бяр шак бүрүнгаар инек кажаазының иштин, саалда шөлүн, инек чемгерер черни агаарладыр, инек турар черни, шаланы арыг-шевер тургузар. Инектерни саар мурнунда оларның эмиглерин чылыг суг-биле чуггаш, кургаг аржыыл-биле чодар.

13. Фермага чунар демирни, савааңны, саанчы бүрүзүнге тус-тус аржыылдарны ыяавыла белеткээр.

14. Сүттү шүгген соонда марланы сода эзилдирии-биле эки чүп, изиг сугга хайындырып, соок сугга булгаш, кургадыр. Сүттү саггап соонда дораан соодар.

15. Эмиглери ааран инектерден саггап сүттү чемге хереглээрин хоруглаар.

16. Ферма бүрүзүнге сүттүң бактерия-биле хирленгенин болгаш кислотазының хемчээлин он хонукта бирден эвээш эвес катап хынаар.

17. Ферма бүрүзүнге инектерни ай санында-ла ветеринар талазы-биле шинчнир.

18. Саанчы бүрүзү 2-ден эвээш эвес аржыылдыг болгаш 2-деи эвээш эвес аржыылдыг болур.

19. Хеп аймаа суггар шкафты база тургузар.

20. Ферма бүрүзүнге санитар постузун болгаш ветеринар-санитарчя аптекажыгажын организастаар.

21. Саанчы бүрүзү ижин-шөйүндүге тыптып бацилла деп бактерияларның болгаш кыжа курттарның бар, чогун илереднр ийи дакпыр шинчилгеин, а ол ышкаш көрек клетказын рентгенге тырттырар шинчилгени чылда ийи катап эртер ужурлуг. Саанчыларны квартал санында медицина талазы-биле шинчип турар.

22. Саанчы бүрүзү 20 шакты программа ёзугаар санитар минимумун эртер хүлээлгелиг.

23. Фермаларның бүгү ажылдакчылары, хамыктың мурнунда саанчылар холдарының, идик-хевинниң арыг-силнин хайгаарап, салааларының дыргактарын чолдайтыр кезип ап чоруур ужурлуг. Арыгланыр черге киргенииң соонда холдарны эки чуур керек.

24. Саанчылар холдарының кештери ааран деп сезиглээнде оларны медицина ажылдакчызынга доп-дораан көргүзери чугула.

25. Ферма бүрүзү санитар дептерлиг болур.

26. Ферма бүрүзү чунар бажыңныг турар.

II ЧЕРГЕНИҢ ДИПЛОМУНГА

1. Сүт-бараан фермазы ыяавыла сүт кудуп кадагалаар өрээлдиг, сүт соодар дош салган черлиг, өдек үндүрер ажылды механизастаан болур.

2. Сүт кадагалаар өрээлдиң иштиң арыг-шевер тургузар болгаш хүн бүрү агаарладыр, хамаларны арыг тургузар, ооң ыяш азы бетоннаан шаланын эки тырып база дескилээн турар. Өрээл иштинге сава салыр черни дерип тургузар, соңгаларга демир азы марля четкилерни асса чогуур.

3. Ферманың девискээрин арыг-шевер тургузар, херим иштинге арыгланыр черни кылгаш, ооң иштинге кургаг хлор чугайын хүн бүрү чажып база ону үргүлүг аштап турар.

4. Инек кажааларының иштин хүнде ийиден эвээш эвес катап аштаар, өдекти компосталаары-биле тускайлаан черлерге кадагалаар. Саар инектерни баглавайн ажаарынче шилчээн ажыл-агыйларга эрги чадыгларны чаа чадыглар-биле хүнде бирден эвээш эвес катап солуп турар.

5. Мал фермазындан суук чүүлдерни суг эртпес шөргалар дамчыштыр ийи калбак крышалыг суук чүүл чыылдырар оңгарже аксып киирип турар, ол оңгарның даштын 35 сантиметр кылын кылдыр чуурган дой-довурак-биле таптаар.

6. Фермага ижер суг арыг, эки шынарлыг болур ужурлуг. Ону чедип алырда, кудукту суг-бараан фермазындан 100 метр ырак кургаг черге каскаш, чуурган дой-довурак-биле долгандыр таптаар, аңаа нософту азы ниити демир хууңну тургузар, кажаалап, кырын серилээр болгаш аксын крышалаар керек.

Фермага сугну аастары халыптарлыг улут, бинче досказрларга кадагалаар.

7. Инек саар, инек эмин чуур демир хууңнарны, флягаларны, кулактыг бидоннарны, демир шүүрлерни, марляны, инек эмининиң допчуларын чаар вазелинни, инектерниң кештерин ажаар демир болгаш хыл шөткаларны фермага четчир санныы-биле тургузар ужурлуг.

8. Савалар чуурунуң шын чурумун сагыыр: баштай сүт продуктуларының артышкыннарын аштап арыглаар, ооң соонда 5 хуу соода эзилдиргиглиг изиг, соок суглар-биле шёткалап чуур (демир хууң иштн сугта 50 грамм соданы эзилдирер), дараазында савааларны хайнып турган сугже сугар ийикпе, азы хайындырар. Фермага изиг сугну четчир санныг кылдыр белеткээр тургузар.

9. Инектерни хүн бүрүде аштап, хирленген черлерин чуур, саалданы эгелээр мурнуунда кажаа иштин, саалда шөлүн агаарладыр, инектерни чемгерер, оларны тургузар черлерни болгаш шаланы арыглап, аштап турар. Саар мурнунда инектериңиң эмиглерин чылыг суг-биле чуггаш, кургаг аржыыл-биле чодар.

10. Чунар демирни, савааңны база саанчы бүрүзүнге тус-тус аржыылдарны белеткээн турар.

11. Сүттү саггап соонда соодар.

12. Эмиглери ааран инектерден саггап сүттү чемге хереглевес.

13. Сүттүң бактерия-биле хирленирии болгаш кислотазының хемчээлин он хонукта бирден эвээш эвес катап хынап турар.

14. Ферма бүрүзүнге инектерни ай санында-ла ветеринар талазы-биле шинчнир.

15. Саанчы бүрүзү 2-ден эвээш эвес аржыылдыг, 2-деи эвээш эвес халаттыг болур.

16. Фермага санитар постузун болгаш ветеринар-санитарчя аптекажыгажын тургузар.

17. Ижин-шөйүндүге тыптыр бацилларының, кыжа курттарның болгаш туберкулёзтүң бар, чогун илередир ийи дакпыр шинчилгени саанчы бүрүзү чылда 2 катап эртер. Олар медицина талазы-биле квартал санында-ла шинчидер ужурлуг.

18. Саанчы бүрүзү 20 шак өөренир программалыг санитарчя минимумун эртер болгаш хуузунда санитар дептерлиг болур.

19. Саанчылар холдарының, идик-хевинниң арыг-силнин хүн бүрү хайгаарап, арыгланыр черге киргеи соонда холдарын савааңнап эки чуур ужурлуг. Холдары ириңнээр аарыгдан ааран деп сезиглээнде медицина ажылдакчызынга доп-дораан көргүзүп турар.

20. Ферма бүрүзү чунар бажыңныг болур.

III ЧЕРГЕНИҢ ДИПЛОМУНГА

1. Сүт-бараан фермазы ыяавыла сүт кудуп кадагалаар өрээлдиг болгаш сүт соодар дош салган черлиг болур.

2. Сүт кадагалаар өрээлдиң иштин кургаг тургузар, ону хүн бүрү агаарладыр болгаш арыг кылдыр аштап турар, анаа сава салыр черни дерип кылыр, а соңгаларынга демир, азы марля четкилерни асылаан турар. Ыяш азы бетоннаан шалазын эки тырып база дескилээн турар.

3. Ферманың девискээрин арыг-шевер тургузар, херим иштинге арыгланыр черни кылгаш, ооң иштинге кургаг хлор чугайын чажып база ону үргүлүг аштап турар херек.

4. Инек кажааларын хүнде ийиден эвээш эвес катап аштаар, өдекти компосталаары-биле тускайлаан черге кадагалаар.

Инекти баглавайн ажаарынче шилчиткен ажыл-агыйларга эрги чадыгларны арыг чадыглар-биле хүнде бирден эвээш эвес катап солуп турар.

5. Фермага ижер суг арыг, эки шынарлыг болур ужурлуг. Ону чедип алырда, кудукту суг-бараан фермазындан 100 метр ырак, кургаг черге тургускаш, чуурган дой-довурак-биле долгандыр таптаар, аңаа нософту азы ниити демир хууңну тургузар, ону кажаалаар, серилээр болгаш крышалаар.

Фермага сугну арыг, аастары крышалыг улут, бинче досказрларга кадагалаар.

6. Инек саар, инек эмин чуур суг кудар демир хууңнарны, флягаларны, кулактыг бидоннарны, демир шүүрлерни, марляны, эмиг допчулары чаар вазелинни, эмиг чодар аржыылды, инектериң кештерин ажаар демир болгаш хыл, шёткаларны фермага четчир санныг кылдыр хандырар ужурлуг.

7. Саваны чуурунуң шын чурумун сагыыр: баштай ону сүт продуктуларының артышкыннарындан аштап, арыглаар, ооң соонда 5 хуу сода холуктуг чылыг болгаш соок суг-биле шёткалап чуур (демир хууң иштн сугта 50 грамм соданы холуур) база савааларны изиг сугже сугар ийикпе, азы хайындырар. Фермага изиг сугну четчир санныг кылдыр тургузар херек.

8. Инектерни хүн бүрүде аштап, хирленген черлерин чуур, саалданы эгелээр мурнуунда кажаа иштин, саалда шөлүн агаарладыр, инектерни чемгерер, тургузар черлерни болгаш шаланы аштаар.

9. Чунар демирни, савааңны, саанчы бүрүзүнге тускай аржыылды белеткээр.

10. Сүттү саггап соонда соодар, эмиглери ааран инектерден саггап сүттү кадык инектериң сүдүнге холувас.

11. Сүттүң кислотазының хемчээлин он хонукта бирден эвээш эвес катап хынап турар.

12. Ферма бүрүзүнге инектерни ай санында-ла ветеринар талазы-биле шинчнир.

13. Саанчы бүрүзү 2-ден эвээш эвес аржыылдыг, 2-ден эвээш эвес халаттыг болур ужурлуг.

14. Фермага санитар постузун болгаш ветеринар-санитарчя аптекажыгажын тургузар.

15. Ижин-шөйүндүге тыптыр бацилларының, кыжа курттарның болгаш туберкулёзтүң бар, чогун илередир ийи дакпыр шинчилгени саанчы бүрүзү чылда ийи катап эртер. Олар медицина талазы-биле квартал санында-ла шинчидер ужурлуг.

16. Саанчы бүрүзү 20 шак өөренир программалыг санитарчя минимумун эртер болгаш санитар дептержигештиг болур.

17. Саанчылар холдарының, идик-хевинниң арыг-силнин хүн бүрү хайгаарап, арыгланыр черге киргеннің соонда холдарын савааңнап эки чуур, кежи ааран деп сезиглээнде медицина ажылдакчызынга доп-дораан көргүзүп турар.

18. Ферма бүрүзү чунар бажыңныг болур.

Арктикаже болгаш Антарктикаже

Антарктиканың сан талазы-биле тоскү, ээлчеглиг экспедициязын бо чылдың төнчүзүнде дерип четчелээн турар.

Антарктикаже чоруур совет артемденнер, полярның сураглыг шинчилекчилери, Дезегейниң ыржым хүнүнүң (ДЫХ) программалын ёзугаар ажылдаар апаар, ол чыл 1964 чылда эгелээр. Оларның даштыкы отпуктери база-ла оларның-биле демниг ажылдаар.

Алдыгы дипти шинчилекчилериниң чогаадыкчы түңнели болза фундаменталдыг ажыл — Антарктиканың атласы болур.

Арктиканың доштуг делгемнери онзагай лаборатория болуп турар. Агаарның ээлчеглиг бедик широтаглыг экспедициязы ацаа келир чылын болдунуң ажылын эгелээр. Оон соруглазы — чылыг режимин, дошгарны, полярның эжиндирип чоруур чаа станцияларын организастаарының байдалдарын өөренирин үргүлчүлээри болур.

(СЭТА).

ЧУРУКТА: республиканың бот-тывынгыр уран чүүл көрүлдезинге ийиги черни алган Тес-Хем районнуң бот-тывынгыр уран чүүл көллективиниң танцы бөлүү.

Фото В. ЛУТКОВТУУ.

Совет чиик атлетиктерниң кайгамчыктыг тиилелгези

ССРЭ—АКШ-тың аразынга чиик атлетика талазы-биле болуп эрткен бешки ужуражыышкынынга Совет Эвилелиниң командазы 189:147 санга тиилээн. Валерий Брумельдиң делегей рекордун онзагай тургусканы.

Москваның Лужникиде тып стадионунга ССРЭ биле АКШ-тың аразынга чиик атлетика талазы-биле болуп эрткен ужуражыышкынынга совет спортчуларның кайгамчыктыг, онзагай тиилелгезин делегейниң бүгү чурттары хайгаарап турган. Бо чаңчыл болган ужуражыышкын бүгү делегейниң спорт шимчээшкиннинге аажок улуг базым деп чугаалап болур. Маңаа ийи улуг чурттарның — ССРЭ болгаш АКШ-тың чиик атлетиктери маргышкан. Ол чидиг демиселге болуп эрткен. Ужуражыышкын эрткен воскресеньеде пайрадлыг, дүрген, ёзулуг-ла демиселчи чорукту илереткен.

Бүгү-ле ужуражыышкынга совет чиик атлетиктер американнарны тиилелгелиг чаалап ап үнгеннер. 1958 чылда бистин командавыс 2 санга; 1959 чылда—8 санга; 1961 чылда—16 санга; 1962 чылда 4 сан ажыгга тиилээн. Бо удаада американнарның база-ла удук негелдези алыр дээн күзели боттанмаан. **Июль 22-де бо ужуражыышкын ССРЭ-ниң командазының кайгамчыктыг, чайынналчан тиилелгези-биле 189:147 санга доозулган.**

Бистиң чиик атлетиктериве канчаар-даа аажок тура-соруктуун болгаш спортчу алдарын илереткеннер. Оларның иштинден элээн хөйү спорт талазы-биле мергежилдиглернин бүдыткан турары-биле алырга барыкла күүсеттинип болдунмас чедишкиннерни кылганнар. Орта бистин чүгүрүктериве бир дугаарында-ла хамааржып турар. 100 метрге бир дугаар-ла маңнаашкынга Галина Попова тиилээн. 110 метр моондактыг маңнаашкынга бистин спортчувус баштай-да маңнап келген. Ол болза Анатолий Михайлов-тыр. Американ команданың тренери Ш. Джордан Михайловтуң ол чедишкинин магаданчыг солуп-дур деп көрген. 100, 400, 800 метр дистанцияларга бистиң чүгүрүктериве бир дугааргы-ла ийиги черни эзээннер. Ол болза Эдвин Озолин, Вадим Архипчук болгаш Валерий Будышев олар болур. Баштайгы хүнүң түңнелинде бир дугаар-ла Совет Эвилелиниң чыыды командазы ниитизи-биле тиилекчидер болган.

Дараазында болган ужуражыышкынның түңнел хүнүнде ол ышкаш бистиң спортчуларывыс улуг чедишкиннерни эрткеннер. **Бистиң алдарлыг Валерий Брумелиивистиң делегей рекордун тургусканы магаданчыг болуушун болган. Ол черниң бедиин халыырынга 2 метр 28 сантиметр бедикти дегбейн ажа халыыр дугайында соруглганы бодунга салган.**

Бо чаңчыл болган ужуражыышкынга совет спортчуларның база бир рекордун демдеглээн. 4×400 метр хемчээлдиг эстафетаның маргылдаазынга бистиң чыыды командавыстың киржикчидери Григорий Сверботав, Василий Анисимов, Владимир Кошаков болгаш Вадим Архипчук олар Бүгү-эвилелдин чаа рекордун тургузуп, 3 минута 08,6 секунда хемчээлди көргускеннер.

ССРЭ-ниң чиик атлетиканың хереженнер командазы американнарны кезээде ажып келген. Совет спортчуларның бедик мергежилдиин, база оларның тиилелге дээш быжыг тура-соруктуун бо ужуражылга база катап көргускен. Черниң узунун Татьяна Щелканова маргылдаанын эгезининден эгелээш кымга-даа алыспайн, 6 метр 35 сантиметрни халаап тиилээн, 6 метр 10 сантиметрни халаан Вилли Уайт (АКШ) ийиги черге чоруп турган. Ынчалза-даа америк спортчу дараазында черге барып душкен. Эң сөөлгү халыышкында совет спортчу Татьяна Талышева чуктүүшкүнүт халыышкынны кылып, 6 метр 12 сантиметрни ийиги черни ап, а ооң-биле кады совет командага өртекүүт санны экелгеи.

200 метр чадаг чарышка Марина Иткина түңлеп, 24,1 секундада халаан, ийи дугаарында Галина Попова келген. Ядро идеринге Тамара Пресс эң эки түңнелди көргүзүп — 17 метр 59 сантиметрни иткен. Ооң мурнуу чарында диска октаарынга бирги черни чаалап ап, кайгамчыктыг чедишкинни көргускен. **Эрткен чылын бистиң херээжем** спортчуларывыс американчыларны 66:41 санныг, а бо чылын 75:28 санныг тиилээн.

Хамыктың мурнунда бистиң чиик атлетиктеривис чедишкинниг киришкен ССРЭ-ниң эр улустуң командазы бодунуң удурланыкчыларынга барык чеде берген. 5000 метр дистанцияга чарышка Юрий Тюрин болгаш Леонид Иванов олар кымгаа четтирбээн. Эдуард Осипов 8 минута 35,0 секундада маңнаан эки түңнелди көргускен.

Американ чиик атлетиктер дыңыг дээрэн чугаажок болгаш олар эки белеткелдиг биске келгеннер. Көрүкчулерниң дыңгыг адыш часкаашкыннарынга хей-аът кирген диска октакчызы Джей Сильвестр шөлге айыткан 60 метр хемчээлди ажып октапкан. 200 метр чоок дистанциянын чарыжынга Генри Карр бедик мергежилди көргүзүп, 20,9 секундада Поль Драйотон-биле денге маңнааннар. 1500 метр чарышка Дайрол Берлесон болгаш Том О'хара олар 3 минута 41,0 секундада маңнааннар. Американ спортчуларга мурнукузу ышкаш ораичок ажа бээри бо удаада болдунмаан. Эрткен чылын эр улустарның аразынга маргылдаа 107:128 санныг американанрның тиилелгези болган, а бо чылын сан—114:119 болган.

ССРЭ биле АКШ-тың шилиндек спортчуларының аразынга чаңчыл болган бешки ужуражыышкыны моонбиле доозулган. Бо маргылдаа бедик найыралга эрткен болгаш Совет Эвилели биле Американың Катышкан Штаттарының спортчуларының аразынга моон соңгаар спортчу чоок-шулажыышкынынга бараан болур.

«ПРАВДАДАН».

БАШТАЙГЫ ТАРЫЛГА ОДУРУГЛАРЫНДАН

Эрте олуртkан ногаа культураларының дүжүдүн чазын ийикпе азы чайның эгезинде ажаап ап болур бе? Ылангыя чазын биске витаминниг чемиштер ховар болур болгай.

Хар эрээн соонда чүгле чээрби хире хонгаш, чаагай чыттыг, сүүзүннүг ногаан согуналарны кезип эгелеп болур силер.

Хөй чылдыг согуналар! Чаңгыс катап олуртуп каазаш, ооң дүжүдүн алээн каш чылдар дургузунда алыр. Хөй чылдыг согуналарның баштайгы бичии сыптары частың эгезинде үнүштер чечектелбээнде онза үнелиг. Олар сүүзүннүг, чемишкир болгаш онзагай чыттыг, байлак витаминнерлиг болуп. Үүрмек кестинген согуналар — чемнин шымарын экижидеринге болгаш ону шингээдиринге улуг ужур-дузуллуг. Бо кандыг согуналар дугайында чугаа чоруп турарыл?

Батун дээр согунаны бистеңилээнгия Сибирьде база Ыраккы чөөн чүкте өстүрүп турар. Чүге дээрге, ол соокка шыдамык. Ооң 100 грамм сывынга чазын 105 миллиграмм «С» деп витамин чоруур. Бо болза апельсиннерде болгаш лимоннарда бар турарындан ийи катап хөй-дүр! Ногаан согуналарга А-каротин деп провитаминден аңгыда, B_1, B_2 база РР деп витаминнер чоруур.

Шнитт-согуна — дүрген быжар болгаш кезиишкин соонда дүрген катап үнер. Ол соок болгаш кончуг шык хөрээнге эки өзүп. Балтий чоогунун республикаларында база Россия федерациязының соңгу-чөөн областарында колдай нептерээн. Шнитт-согунаны соңга чанында, чечек олуртур саваларга-даа өстүрүп болур.

Чадаланчак үнер согунаныц сыптарының бедии 80 сантиметр чедип турар. Олар борбак баштыг согуналарга бодаарга, ооң сүүзүннүг база амданныг, чигир, витаминнер-биле байлак.

Онзагай чыт болгаш сүүзүн талазы-биле слизуна-согуна аңгыланып турар.

Хар эрээн соонда 40—45 хонгаш, ревень болгаш щавельдиң дүжүдүн ажаап ап болур силер. Ревеньнин өске ногаа культураларындан ылгалдыг чүүлү—хөлегеленчек чөрлерге ону өстүрүп болуру. Ол соокка кайгамчык щыдамык. Ону чаңгыс олуртkаш, 15 чыл дургузунда дүжүдүн алыр.

Ревень болза С, B_1 РР каротин деп витаминнерлиг. Ооң аныяк, сүүзүннүг, бүрүленчек сыптарында организмден сууk чүүлдү ылгап үндүрериңге дузалыг калий дустары бай болгаш кальцийнин, демирниңг дустары база бар. Ревеньде щавель кислотазы чазын шоолуг хөй эвес. Ревеньниң сыптары амдан талазы-биле кыйыраң амданныг яблоктар сагындырар. Олардан компотту, кисельди, вареньени, пастилаларны, ногаан щини белеткеп болур. Пюре-мүн болгаш борщ хайындырарыңга ооң аныяк сыптары кончуг таарымчалыг.

Огород щавели чаагай дүжүттүр. Безинде сөөлүнде демнии-биле өзүп эгелээр. Ооң улуг бүрүлеринде каротин, аскорбин кислотазы база минералдыг дустар байлак. Частың эгезинде ында щавель кислотазы чайгы байдалындан эвээш болур.

Чазын спаржаның дүжүдүн база ажаап ап болур. Ооң сүүзүнүг чаш сыптарын диэталыг чемнер кылырына ажыглаар. Оларда аскорбин кислотазы, каротин база «В» бөлүктүң витаминнери хөй.

Аныяк шагар-оът — аскорбин кислотазының, каротинниң база «К» витаминнин шыгжамыры. Чазын ону ногаан шн база пюре кылырына хереглээр.

Мурнуу чүкте артишоктар өстүреринге улуг кичээнгей салып турар. Ол үнүш чаагай амданныг, онзагай чыт талазы-биле ылгалып турар. Артишок чемгир болгаш чемге хөөн киирер шынарлыг. Артишоктарда хөй каротин, В деп бөлүктүң витаминнеринден аңгыда, аскорбин кислотазы база бар.

Бистер хөй чылдыг культуралар дугайында чугааладывыс. Ынчалза-даа үнелиг: чаңгыс хардыг, дүрген быжар ногааларны утпаалы, чижээлээрге: редис, шпинат, салат, ногаа чочак-тараазы, кресс-салат, кыдат капустазы, бүрүленчек салат горчицазы.

Тускай кичээнгейни шпинатче угландырып көрүнер. Ооң бүрүлеринде билдингир витаминнериң барык шуптузу болгаш ховар таварыжыр база хан тыптырынга элээн улуг ажыктыг фолиевый кислота бар. Шпинаттың бүрүлеринде пантотен кислотазы, пиридоксин, инозит, биотин база бар. Бо бүгү бүдүмелдер организмге улуг ужур-дузалыг. Шпинаттың бүрүлеринде минералдыг дустар кончуг элбек. Эрте дүжүт бээр талазы-биле Вирофле, Исполинский, Ростовский, Голландский деп сорттары алдаржаан.

Редистерден дүрген быжарлары: Сакс сорту, Рубин. Ногаа чочак-тараазының эрте быжар сорттары — Де-Грамм, Генри болур. Олуртkан соонда ийи неделя болгаш ажыглап болур кресс-салат болунуң дүрген быжары-биле кайгамчыктыг. Салат горчицазының бүрүлери ооң дөрт хонук хире орайтаар.

Бистиң сүмелеп турарывыс эрте быжар ногаалар кадык улустуң шуптузунга ажыктыг. Ынчаарга эмнелге талазы-биле тускай диэталыг чем чиирин айыткан кижилер үстүнде айыткан ногааларны эмчининг сүмези-биле ажыглаар ужурлуг.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУН байдалы

Бөгүн республикага шокар булуттарлыг хүн болур, чамдык черлерге кыска чаашкыннар чаар. Кызылга чаашкын шоолуг эвес. Димирөзшкин болуп магатчок. Хат өйтавында, ынзы-бүрү чүк угланыышкынныг. Агаарның температуразы: республикага—21—29, а Кызылда 27—29 градус чылыг.

Редакторнуң орлаанчызы Д. О. БЕГЗИ.

Кинотеатрларга

июль 26-да

«НАЙЫРАЛ»: «Чоруп-ла турдувус» 10, 12, 2, 4, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Уругларга программа 10. «Ангы-аңгы хуу-салыкнар» 7.15. «У французских каминов» 11.15, 1.15, 3.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Өлүм чок чоруктун оваа» 2.30. «Ол бүгүге чай буруулуг болган» 4.30, 6.30. «Оожум Дон» (ийиги сериязы) 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Төрээн чуртундан ыраакта» 1.15, 5.15. «Ашак-кадай болушканы ындыг-ла кончуг эвес болган» 3.15, 7.15, 9.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: Мультипликациялар 10. «Ол шамын хүнүнүң бүдүүзүнде болган» 5, 7, 9 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажың, № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24—63, редакторнуң орлаакчызының болгаш харысаалгалыг лежурныйның 35—24, пропаганда кылдыгының 23—54, харысаалгалыг секретарьның 23—35, көдээ ажыл-агый кылдызының 25—38, партийжи амыдырал кылдызының 37—13, иштики информация кылдызының 20—60, чагаа болгаш совет тургузуг кылдистериниң 21—27, үлетөүр болгаш транспорт база культура амыдырал кылдистериниң 22—64, бухгалтериянның 31—75, корректорларның 21—47. Солуң келбейн барганда 32—75 телефонче долгаар.

ТС—01305. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЯЛАРЫ, КАТТЫЖЫҢАР!

1923 чылда үндезилеттингеп

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1963 ч.
ИЮЛЬ
27
СУББОТА
№ 177 (5581).

Өртээ 2 көп.

Харылзааның чепсектери — идеологтуг улуг күш

Чурттуң улус амыя-агыйының тус-тус адырларын оперативтиг удуртурунга болгаш партияның идеологтуг сорулгаларын калбак масса-ларга пропагандалап нептередиринге улуг роль харылзааның янзы-бүрү чепсектери — радио, телефон, телеграф болгаш почта ойнап турар. Ылаңгыя бистиң аныяк республикавыстың экономиказын болгаш чонның культурлуг амыдырал чурттал-газын шалыпкын хөгжүдерингé харылзаа чепсектериниң үшүр-дүзүзы өнза улуг. Республиканың харылзаа ажылдакчылары бот-тарының мурнунда салдынган чугула сорулгаларны шиитпирлээр талазы-биле бирги чартык чылда чамдык чедишкиннерни чедип алганнар.

Бүгү-ле районнар төптеринге почтаны хүн бүрүде чедирип турар, радио точкаларының саны эртнен чыл-биле дең-нээрге, он хуу кал-барган, харылзаа органнары күрүне-ге орулга киреринiң планын нигизи-биле амыр күүсетнеп. Район-нарда харылзаа салбырларының аразында калбарган социалистиг чарышка эң дээре көргүзүглерни Сарыг-Септиң, Шагаан-Арыгның ха-рылзаа контораларының коллектив-тери чедип алган. Харылзаачылар-ның 48 бригадалары коммунистиг күш-амылдың деп ат дээш демисе-жип турар, а 12 бригадалар ол хүн-дүлүг атты чедип алган. Боттарынга онаашкан даалгаранын коммунистиг ёзу-биле көрүп, амылдың бедик культуразын чедип ап турар мурнакчы кижилер республика харылзаа-чыларының коллективтеринде эвээш эвес. Оларга хамыктың мурнунда монтёрлар Х. Данзын-оол, М. Бухтуев, И. Сайгутин, оператор О. Сагды (Кызылдың харылзаа салбыры), почтальон А. Жердинская (Тошу), телефонист Е. Байгажакова (Өвүр), телеграфист О. Горшкова (Сарыг-Сеп) болгаш өскелер-даа хамаарыжыр.

Чартык чылда чедип алдынган чедишкиннер-биле чергелештир республиканың харылзаа органна-рының амыялында улуг четпестер бар. Районнар аразында телефон шуугумунуң капитал септелгезин чорударының чартык чыл планы күүсеттинмээн, телеграммаларны өзалдадып чедирер таварылгаларның саны эртнен чылдың ол-ла үези-биле дең-нээрге көвүдээн, көдээ черлерни, ылаңгыя колхозтарның фермаларын, хөвү турлагларын радиомударыны аажок оожум чоруттунуп турар. Барын-Хемчик, Өвүр, Тес-Хем болгаш өске-даа районнарда хойну бригадаларны, хөвү турлагларын радиомударынче кичээнгей ношкан салдынып турар. Республикага бирги чартык чылда көдээ черлерни радиомударының планы чүгле 31 хуу күүсеттинген чорун, СЭКП Тыва обкомунуң бешки пленумунуң шиитпирин амыдыралга боттандырарынче харылзаа органнарының удуртуучулары чогуур кичээнгей салбаанының хереченизи-дир.

Бирги чартык чылдың төнчүзүнде парлалга чагылгаларын чаартыр талазы-биле чугула амыл органзас чок байдалга эртнен. Кызыл хоорайның № 6 почта салбыры ол амылды мырыңай чоруттаан, оон түңнелинде алгы заводунуң чоогунда кварталдарда солуун чагылгазының саны амгы үеде барык чартык кезиинге чедир эвээжээн. Кызыл-Мажалыктың, Чадаананың, Самагалдайның харылзаа конторалары чагылгалар чаартырының планын тустузында 50—55 хуу кылдыр күүсеткилээн.

Көдээ черлерде почта чедирилгезинде улуг четпестер бар. Чижээ, Бии-Хем районнуң «Өвөк» совхозу салбырларже почта чедирер почтальонну тускайлаваан, ынчангаш чеди салбырларга чагылгалар чамдыкта ай-айы-биле четпейн баар фактылар эвээш эвес. Шак-ла ындыг байдал Барын-Хемчик, Улуг-Хем районнарның чамдык черлеринде база бар. Кызылдан районнар төптеринге почтаны хүннүң-не чедирип турар, а районнар иштинге почта үр саадаар чоруктар хөй. Ол дээрге харылзаа салбырларының удуртукчуларының четпес амылының түңнели-дир. Көдээ черлерже почта чедирилгезин эжимидиринче парткомнар болгаш райкүүскомнар кичээнгейни күштелдирзе чогуур.

Республиканың харылзаа органнарының техниктиг четпегленишкини амгы үеде дыка бедээн. Ынчалзажок тускай мергежилдиг кадрлар чедишпее чорук, харылзаа чепсектерин эки амыгларына шаптыктап турар. Чижээ, Хандагайтының харылзаа конторазында телеграфтың болбаазырактай аппарадын тургускан, ол хирезинде аңаа амылдап билир тускай мергежилдиг кижи чогундан телеграмманы амдыгаа чедир телефон дамчыштыр чорудуп турар. Республиканың харылзаа конторалары-ның начальниктери болгаш оралакчылары 20 амыг кижи бар, а оларның иштинден харылзаа талазы-биле тускай эртемниглер чүгле дөрт болуп турар. Чамдык харылзаа конторалында тускай мергежилдиг кадрлар мырыңай чок. Республиканың харылзаа эргелелиниң удуртуучулары кадрлар белеткээринче кичээнгейни күштелдирер үе келген. Ылаңгыя национал кадрларны белеткээриниң курузун организастаары чугула. Ол ышкаш билиг бедидеринче база бот-өвредилгеже кичээнгей салза чогуур.

СЭКП обкомунуң чоокта чаа болуп эрткен пленумунга болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң дөртку сессиязынга хүлээп алдынган амыдыралчы чугула шиитпирлерни боттандырарынга улуг рольду ойнаар хүлээлгелиг харылзаачылар моон соңгаар амыдында бар четпестерни чайладып, көдээ черлерни радиомударынче, парлалга чагылгаларын чаартырынче, почта чедирилгезин чүрүмүдарынче, чонның харылзаа хандырылгазының культуразын сонсаал чок бедидеринче кол кичээнгейни угландырар умуруг.

Акы-дуңма найырал быжыгып турар

Н. С. Хрущевтуң болгаш Л. И. Брежневтиң байырлыл чагаазы

Эштер Н. С. Хрущев биле Л. И. Брежнев Куба Республиканың удуртукчу ажылдакчылары эштер Фидель Кастрога болгаш Освальдо Дортикос Торрадога байырлыг чагаа чорудуп, республиканың революстуг байырлалы—национал тура халыышкынның он чыл ою-биле холбаштыр чүректиң ханыындан байырны ында чедирип турар.

Ам хосталганың маадырлыг ортулуу болуп берген ортулукка он чыл-дың мурнунда чаа амыдырал дээш демиселдиң чалбыыжын кыпсып үндүрген шылгарангай революсчу эш Фидель Кастрога баштаткан куба улустуң туруштуг болгаш эрес-маадырлыг чоруун совет кижилер магадап турар деп. чагаада чугаалап турар. Ам бо үеде Куба Республиканың делегей байдалы кажангыындан-даа артык быжыккан. Куба революциянның тинилелиг базымын соксадыр азы саададыр дээр АБШ-тың агрессчи империалистиг бөлүктериниң орлаңгыышкыннары куба чазактың быжыг туружунуң, куба улустуң дайынчы сырый каттышканының. Совет Эвилелиниң акы-дуңма эп-сеткил каттыштырылгазының, а ол ышкаш социалистиг чурттарның болгаш тайбыңга ынакшылдыг улустарның политиктиг болгаш мораль күүдүлүг деткимчезиниң ачызында чедимче чок болуп бууран дүшкен. Экономиктиг болгаш культурлуг тургузушкуннуң айтырыгларынга улам улуг кичээнгейни көрүндүрер арганы куба улуска берип турар таарымчалыг байдал тургустунган. Куба удуртукчулар болгаш Кубаның улузу чурттуң ажыл-агыйын көдүреринiң нарын айтырыгларын улуг энергия-биле шиитпирлеп турар, ол болза Кубага социализмни тургузарының чугула чүүлү болур.

Совет Эвилелин болгаш Кубаны каттыштырып турар акы-дуңма найырал болгаш кады ажылдажылга хүн келген тудум-на быжыгып турарын чагаада демдеглеп турар. Оон чайыннанчак хереченин болза, чоокта чаа эш Фидель Кастронуң ССРЭ-ге кылган найыралчы аян-чоруу болган.

* * *

ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко Куба Республиканың революстуг байырлалы-биле холбаштыр байырлыг телеграмманы Куба Республиканың даштыкы херектер министри Рауль Роа Гарсиага чоруткан.

(СЭТА).

Агаарга, космос делгеминге база суг адааңга ядролуг чепсектиң шенелделерин хоругдаар дугайында КЕРЭЭ

Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң, Великобританияның болгаш Соңгу Ирландияның каттышкан хаан черинiң, Американың Каттышкан Штаттарының моон адааңда «эге-баштайгы киржикчилер» деп адаттынып турар чазактары,

чепсегленишкинни эңдере бүдүрер чоруктуң чок кылыр болгаш чепсектиң бүгү-ле хевирлерин, оон иштинде ядролуг чепсекти-даа бүдүреринге база шенелделерин кыдырынга идиглиг болур чоруктуң чайладыр ужурлуг, чепсегленишкинни Каттышкан Нацилалар Организациязының сорулгаларынга дүүштүр делегейниң шынгыы контролю-биле бүгү-нинiи болгаш бүрүн дүжүрериниң дугайында дугуржулганы аң-не дүрген чедип алырын бодунуң кол эчис сорулгазы кылдыр чарлавышаан,

ядролуг чепсектиң бүгү-ле шенедле чазыдырышкыннарын мөңгезинбиле соксадырын чедип алырынче түткүвүшаан, ол сорулга-биле чугаалажышкыннарны ұламчыларынга шиитпирлиг болбушаан база кижини долгандыр туруп турур чүүлдерниң радиоактивтиг бүдүмелдер-биле хорадаттынарын чок кылырын күзевишаан, дараазында чүүлдерниң дугайын дугуржуп алган:

I ЧҮҮЛ

1. Бо керээниң киржикчи бүрүзү бодунуң юрисдикциязының азы контролунуң адааңда турун турар кандыг-даа черге ядролуг чепсектиң кандыг-даа шенелде чазыдырышкыннарын болгаш өске кандыг-даа ядролуг чазыдырышкыннарны хоругдаарын, чайладырын болгаш болдурбазын хүлээнип тур:

а) агаарга; космос делгемин киириштир, агаар кызыгаарының даштынга; девискээр сугларын болгаш ажык далайларны киириштир, суг адааңга; база

б) бир эвес ындыг чазыдырышкын, юрисдикциязының азы контролунуң адааңга ук чазыдырышкынны чоруткун турар күрүненiң девискээр кызыгаарларының даштынга радиоактивтиг тоглаашкыннарының кээп дүжерин болдуруп турар болза, өске кандыг-даа чүүлдерге шенедлени кызбас. Ынчаарга чер адааңга кылыр бүгү-ле ындыг чазыдырышкыннарны мөңгезин-биле хоругдаарынче аппар чыдар, бо керээге эге тайылбырда киржикчилерниң медеглээни, чарарынче оларның чүткүүр апаары ол керээни чарарынга бо иштики пунктунуң чүүлү когарал чедирбес ужурлуг дээрзин барымдаалап турар.

2. Бо керээниң киржикчи бүрүзү. бо чүүлдүң 1 пунктузунга айыткан чүүлдериниң кайызынга-даа чоруттунар апаар ийикпе, азы ол 1 пунктуда айыттынган ужуктарлыг болур апаар, ядролуг чепсектиң кандыг-даа шенедле чазыдырышкыннарын болгаш өске кандыг-даа ядролуг чазыдырышкыннарны кайы-даа черге чорударынга идиглиг болурундан, деткиринден азы кандыг-бир киржилгелиг болурундан дааталаазарын удам ынай хүлээнип тур.

II ЧҮҮЛ

1. Бо керээниң кайы-даа киржикчизи бо керээге чазалганы санандан болур. Санандаан кандыг-даа чазалганың текстизин депозитар-күрүнелер киирер, олар ону керээнiң бүгү киржикчилериңе чоруткун баар. Оон соонда, бир эвес ону керээнiң киржикчилериниң үштүң бири азы оон-даа хөйү негээр болза, депозитар-күрүнелер конференция чыыдыргаш, ындыг чазалганы чугаалажып көөру-биле керээнiң бүгү киржикчерин олар анда чалап келиирер.

2. Бо керээге кандыг-даа чазалганы, керээнiң эге-баштайгы бүгү киржикчилериниң бадылаашкынын киириштир, керээнiң бүгү киржикчилериниң бадылаашкыныңың хөй нуруузу бадылаан турар ужурлуг. Керээнiң эге-баштайгы бүгү киржикчилериниң күштүг болдуруп бадылаан бижиктерни киириштир, керээнiң бүгү киржикчилериниң хөй нуруузунуң күштүг болдуруп бадылаан бижиктерин шыгжаары-биле дужааган соонда, ук чазалга керээнiң бүгү киржикчилериңе күштүг болур.

III ЧҮҮЛ

1. Бо керээ бүгү-ле күрүнелерниң аңаа ат салырынга ажык болур. Бо чүүлдүң 3 пунктузун ёзугаар керээ күштүг болуп киргижеге чедир, бо керээге ат салбаан кандыг-даа күрүне аңаа кайы-даа үеде каттыжып болур.

2. Керээге ат салган күрүнелер бо керээни бадылаар ужурлуг. Бадылаан грамоталарны болгаш каттышкан дугайында документилерни керээнiң баштайгы киржикчилери — күрүнелерниң кадагалап шыгжаары-биле ам томуйлаттырып турар чазактар — Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң, Великобританияның болгаш Соңгу Ирландияның каттышкан хаан күрүнезиниң, Американың Каттышкан Штаттарының чазактарынга кадагалалыры-биле дужаар ужурлуг.

3. Бо керээни баштайгы бүгү киржикчилер ону бадылаанының болгаш бадылаан грамоталарның кадагалалынга оларның дужаганының соолунде күштүг болур.

4. Бадылаан грамоталарны азы каттышкан дугайында документилерни бо керээ күштүг болуп эгелээн соолунде кадагалалга дужааган турар күрүнелерге олар бадылаан грамоталарны азы каттышкан дугайында документилерни кадагалалга дужааган хүнүнде ук керээ күштүг болуп эгелээр.

5. Кадагалап шыгжаар чазактар болза, ат салышкын бүрүзүнүң үезинiң, бадылаан грамота бүрүзүн болгаш каттышкан дугайында документини кадагалалга дужааган үезинiң дугайын, бо керээнiң күштүг болуп эгелээн үезинiң дугайын, конференцияны чыыдырар дугайында кандыг-даа негелдеерни алган үезинiң дугайын, а ол ышкаш өске-даа медээлерниң дугайын бо керээге ат салган болгаш каттышкан бүгү күрүнелерге доп-дораан дыннадыл турар.

6. Кадагалап шыгжаар чазактар бо керээни Каттышкан Нацилалар Организациязының Уставының 102 чүүлү-биле дүүштүр бадылаан турар.

IV ЧҮҮЛ

Бо керээ хуусаа чок болур.

Бо керээниң киржикчи бүрүзү болза бодунуң күрүне тускай догунналгының боттандырар чурумну ёзугаар, бир эвес бо керээнiң утказынары-биле холбашкан онза байдалдар оон чуртунуң дээди эрге-ажыктарын айыылдың аңаанга туруп турар деп ол шиитпирлээр болза, керээден үнер эргелиг. Ындыг үнүүшкүнүң дугайын керээнiң өске-даа бүгү киржикчилеринге үш ай бурунгаар дыннадыр ужурлуг.

V ЧҮҮЛ

Оруу болгаш англи текстилери бир дөмей күштүг бо керээни кадагалап шыгжаар чазактарның архивтеринге кадагалап шыгжадыры-биле дужааган турар. Кадагалап шыгжаар чазактар бо керээни болур-чогууру-биле шынзыткан хоолгаларны керээге ат салган болгаш аңаа каттышкан күрүнелерниң чазактарынга чорудуп баар.

Моон аңаанда күрүнелерниң болур-чогууру-биле бүзүреттирген төлээлекчилери бо керээге ат салган.

Муң тос чүс алдан үш чылдың..... хүнүнде Москвага үш хуу кылдыр бижээн.

Великобританияның болгаш Соңгу Ирландияның каттышкан хаан күрүнезиниң чазааның мурнундан

Американың Каттышкан Штаттарының чазааның мурнундан

ДЫННАДЫГ

АБШ-тың президентизиниң болгаш каттышкан хаан күрүнезиниң тускай төлээлекчилери — АБШ-тың күрүне секретарының политиктиг айтырыглар талазы-биле оралакчызы У. А. Гарриман болгаш лорд-чөвүлелдиң даргазы болгаш каттышкан хаан күрүнезиниң эртем айтырыгларының талазы-биле министри лорд Хэйлшем боттарының чөвүлекчилери-биле июль 14-те Москвага келген. Дээргi Гарриманы болгаш лорд Хэйлшемни ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазы Н. С. Хрущев хүлээп алган. Ядролуг шенелделерни соксадыры-биле холбашкан айтырыгларны болгаш бот-боттарының сонуургап турар өске-даа айтырыгларын чугаалажып көрген элээн хөй ужуражышкынынарның баштайгызы Н. С. Хрущевтуң даргалаашкыны-биле июль 15-те болган. ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министри А. А. Громыко-биле чугаалажышкынныар июль 16-дан 25-ке чедир үргүлчүлээн. Ол ужуражышкынынарның үезинде төлээлерниң баштыннарынга оларның чөвүлекчилери дузалап турган.

Чугаалажышкынныар ажыл-херекчи чылыг байдалга болуп эрткен. Агаарга, космос делгеминге болгаш суг иштинге ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруур дугайында Керээниң бижимели дугуруштунган. Керээниң бижимелин бо дыннадыгны парлаары-биле кады тускай парлап үндүрүп турар. Керээни июль 25-те А. А. Громыко, дээргi Гарриман болгаш лорд Хэйлшем парафирлээн*) Дээргi Гарриман биле лорд Хэйлшем болгаш оларның чөвүлекчилери боттарының чазактарынга чугаалажышкынныарның дугайын илеткээр болгаш керээниң парафирлээн бижимелдерин ламчылып баары-биле чоокку үеде Москвадан чоруур деп турар. Керээге ат салышкыны чоокку үеде Москвага болур.

Үш чурттарның төлээлериниң баштыннары ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруур дугайында керээ делегейниң дүүшкүүрлүг чоруун чавырыдырарының болгаш тайбының быжыглаарының талазынга баштайгы чугула базым болурунга чөпшээрежип, бо угланышкынга моон соңгаарты дешилге чедип алдынар дээрзинге идеген турар.

Соңгу-атлантика керээзиниң организациязының киржикчилери биле Варшава керээзиниң киржикчилериниң аразынга халдашпае дугайында керээ дугайында совет санаалы үш чурттарның төлээлериниң баштыннары чугаалажып көрген. Бо чугаалажышкынныарның дугайын ийи организацияларда боттарының чогуур эвилелчилеринге дыннадырын болгаш дугуржулганын бүгү киржикчилеринге таарымчалыг болур үүлдүү чедип алыр сорулга-биле бо айтырыгны чугаалажып көөрүн үргүлчүлээр дугайын олар-биле сүмележирин үш чазактар бүрүнү-биле чөпшээрешкен. Дүшкүүрлүг чоруктуң чавырылдырарынче уланган өске-даа хемчегларның дугайында санал-оналдарның кыска солчулгазы база болгулаан.

*) Керээниң бижимелин чүүлдүзүнүн көрүп турарының демдээ кылдыр боттарының аттарының эге үжүктерин салган.

Кажан делегей керээзин төлээлеткен талааларның аразынга бүрүн дугуруштунган, ынчалза-даа ук керээни чарып турар чазактарның ат салыры иегеттинип турар таварылгада ону кылып турар.

Малга хөй чемни белеткээри — хөй эътти, сүттү алыры ол

* *

Каа-Хем районнуң Бүрен-Аксы сес чыл школазының өвереникчилери чайгы дыштанылгазының хүннерин халас ытпаан дизе чазыг болбас. Оларның бичиилери колхозтуң хөреңгизи-биле тургускан пионер лагеринге чайлааннар. Ол лагерни колхоз төвүнден ырак эвесте, биче чаштар дыштанырынга кончуг таарымчалыг черде тудуп маан, аъш-чемнин, чурттаар черин колхоз тудуп тургускан. Чоокку хүннерде ол лагерь байырлалдыы-биле хагдынар, а ам уруглар база-ла колхозтуң хөреңгизи-биле тускай машиналыг, республика найысылынче болгаш оон чоогунда солуун черлерни көөру-биле экскурсиялап аъттанып-пааннар.

Ол дээрге — эге класстарның өвереникчилери-дир. А элээди школачылар дыштанылгазының үезинде төрээн колхозунуң янзы-бүрү амылынга миржип, база-ла багай эвес дыштанып турар. Ногаа бригадазынга амылдап, хой кыргыжып, свёкла болгаш картофель чашпаны аштажып — янзы-бүрү ажылдарны олар кылчып келгеннер. Ол дээрге ёзулуг амыктыг эки дыштанылга-дыр.

ЧУРУКТА көрүп турарыңар хөглүг-омак бөлүк школачылар болза, «Кызыл тук» көдээ ажыл-агый артелиниң Белбейде сигенчи звенозунда ажылдап турар эң чалыы сигенчилердир. Оларның борта ажыы улуг: көпээн сөөртмен аъттар башкарар, аът дырбаажы-биле сиген бөлдүрер, көпээн баглаар дээш кандыг ажыл ында чок дээрии! Ол бүгү амылдарга боттарын дадыктырбышаан, боттарының ада-иелеринге, ажы-дуңмаларынга улуг дузаны олар чедирип келгеннер. Күш-амылчы эрес дузаларынга колхозчулар өөрүп четтиргенин илередип турар.

Сөзү болгаш фотозу С. НАМЧЫЛАКТЫҢ.

* *

„Искраның“ сиген шөлдеринде

БАЖЫҢ-АЛААК. (Телефон-биле). Чөөн-Хемчик районда «Искра» колхоз малынга чем белеткээр ажылды организастыг чорудуп турар. Чайлаг-Алаак, Коъш-Дыт, Арыг-Бажы шөлдеринде хой ажылының бригадалары, Хаактыг-Ажыкта трактор-ховү бригадазы ажылдап кирген. Сүт-бараан фермазының коллективи Кара-Талда кезип эгелээн.

Колхозтуң кайы-даа ажыл участогунда амгы кичээнгейни мал чемни белеткээринче угландырган. Сиген ажылында интизи-биле 70 ажыг кижи хаара туттунган, оларда кестирер 6, бөлдүрер 4 трактор, 2 аът машиназы болгаш 2 аът дырбаажы быжыглаттынган, хол кадыырлыг 30 ажыг кижи бар.

Колхоз бо чылын 1370 тонна сиген белеткээр планныг, ону чедишкинниг күүсединiң болурунуң бүгү аргалары бар. Техниканы бүзүрүкчүлүг ажыглавышаан, кижилериниң күжүн шын организастааны-биле каш-ла хүн безин 150 хире гектарның сигенин кескен, 330 ажыг центнерни 8 сараат кылдыр тургускан. Ажылдың фронтузу улам кылбарып турар.

Интизиниң малынга 6000 тонна шыктыг чем белеткээр сорулганы чедишкинниг күүсединге колхозчулар база бүзүреттирген ажылдап турар. Олуртулганы агротехниктиг негелде ёзугаар чорутпушаан, чайгы ажаалданы эки организастааны-биле 875 гектарда кукурузаның амгы үнүжү чаагай дүжүттү илередип турар.

Чарыш оларны сорук киирген

ХАНДАГАЙТЫ. (Телефон-биле). Өвүрүнүң «Торгалыг» колхозунуң ажыл-ишчилери сиген кезилдезин түлүктеп эгелээн. Трактор-ховунуң болгаш хой бригадаларындан 140 ажыг кижи кирген. Олар баштайгы хүннерде кестинген 357 гектарның сигенин бөлген, ногаан сарааттар улам-на немежип турар.

Сүт-бараан фермазының келдективи база кирипкен. Колхоз баштаар чери болгаш парторганизация бүгү күштү сиген ажылынче уламна хаара тудуп, 6000 тонна бөдүүн, 5200 тонна шыктыг чемнерни белеткеп алырынче боттуг хемчеглерни организастап турар.

Колхозтуң сиген шөлдеринде 7 трактор болгаш 9 аът машиназындан ангыда, хол кадыырлыг 58 кижи ажылдап турар. Техниканы бүдүрүкчүлүг ажыглавышаан, дүүнгүзүнден бөгүн, а даарта оон-даа бедик көргүзүглүг болурунга чарышты звенолар аразында калбарткан.

ЭКИ ДҮЖҮТТҮГ

Улуг-Хем районнуң совхозунуң кол сиген шөлү — Көк-Чыраа бо чылын кайгамчык эки дүжүттүг болган.

Сиген шөлдеринде Көк-Чырааның болгаш Арыг-Бажының ийи салбырлары ажылдап турар.

Көк-Чырааның сиген ажаан алыкчылары ажылды эң-не организастыг болгаш шалыпчы деңнел-биле чорудуп турар. Олар 4 звеноларда үстүп алгаш, аразында социалистиг чарыштыг, хайныышкынныг ажылдап турарлар.

Эрткен он хонуктарда 261 га черниң сигенин кезип, оон 105 газын бөлүп, 120 тонна сигенни сарааттап алганнар.

Балчый Хеймер-оолга удурткан звено чоокку хүннерде 70 ажыг тонна 29 сарааттарны тургузуп, звенолар аразында чарыштың бирги черинде чоруп турар. Ол-ла звенода 65 харлыг Донгак Чамзырыңга удурткан сарааттакчылар хүн нормазын 130—140 хуу күүседип, эки шынарлыг сарааттарны тургузуп турарлар.

Трактор машиналары-биле сиген кестирер Болдар Даваага удурткан звено хүн бүрүде 18—20 га черни кестирип, звенолар аразында шилчнир кызыл тукту быжыг тудуп турар. Ол ышкаш Т. Маадыр-оол хүн нормазын ажыр күүседип келген.

Хол кадыыры-биле сиген кезип турар Д. Биржей, Д. Биче-оол, сараат салыкчылары Х. Аймы, Д. Чамзырын, көпээн салыкчылары М. Седен, С. Начын-оол, бөлүкчүлер Б. Мянчеймаа, Ш. Кызыл-оол, М. Темир-оол олар 1,5 норманы күүседип турар.

Арыг-Бажы салбырның сигенчилери эрткен хүннерде 176 га черниң сигенiң кестиргеш, 45 тоннаны сарааттаан. Тракторист Ховалыг Хунажык, көпээн сөөртүкчүлери А. Ангакпан, Д. Доржуй-оол олар мурнакчылар болуп турарлар.

Ынчалза-даа мал чемни белеткээринче күштер долузу-биле хаара туттунмаан, бригадаларга күш-амылды эки организастаарынче совхозтуң дирекция чери, партком, салбырларның эргелекчилери чогуур кичээнгей салбайн турар. Масса-политиктиг, культура-массалыг ажылдар, лекция номчулгалары, бесседалар чоруттунмайн турар.

Арыг-Бажы салбырда күш-амылдың организастыы дыка кошкак тургустунган. Чамдык сигенчилер хүнүн-не суурже чанып турар, ынчангаш чамдык хүннерде тракторлар анаа тура хүнзегилээр.

Үш дырбааштың чүгле чаңгызы ажылдап турар, кестинген сиген 7—8 хүннерде бөлдүнмейн, үреглиг чылдар. Кезиишкин-биле бөлүүшкүнүнүң аразында үр үзүктелишкин бөлүп, сигенниң шынары куду болуп турар. Бригадада чүгле 20 хире сиген бөлер айыырлар бар. Арыг-Бажы суурда 80—90 хире ажылдап болуп кижилер ажылче хаара туттунмаан.

Көк-Чырааның өлбек сигенин чидириг чокка, кыска хуусаала ажаан алырынче совхозтуң дирекциязы кичээнгей салып ажылдаза чогуур.

Д. МОНГУШ.

ТЫВАНЫҢ ПРОФЭВИЛЕЛДЕРИНИҢ АЖЫЛ-ХЕРЕКТЕРИ

(ПРОФЭВИЛЕЛДЕРИНИҢ КАТТЫШКАН VIII КОНФЕРЕНЦИЯЗЫНДАН)

Профэвилелдер чөвүлелиниң ажылының дугайында Т. Ч. НОРБУНУҢ илеткелинден

ТЫВАНЫҢ ПРОФЭВИЛЕЛДЕРИНИҢ каттышкан VII конференциязындан бээр будун чартык чыл хире уе эрткенин эш Т. Норбу бодунун илеткелинге демдеглээн. Ол быска хүүсаанын иштинде совет улустуң болгаш бистиң республиканың ажылчы чоннарының коммунизм тургузуушкунунуң херээнде чедип алган улуг чедиишкиннериниң дугайын илеткелчи чугаалаан.

Амгы уеде үлетпүр будүрүлгелериниң, транспорт, тудуг организацияларының база колхозтарының болгаш совхозтарның аразынга чартык чылда социалистиг чарыштың түннелдерин үндүрүп турар. Коммунистиг күшажыл дээш шимчээшкинниң киржикчилериниң саны өскен. Ам бисте ол шимчээшкинде Кызылдың электростанциязы, типография, кодээ ажылагый техниказының АТК-зы ышкаш өске-даа будун коллективтер киржип турар. Ол шимчээшкинде пинтизимбиле 6 муң кижи, азы чарышка киржип турарларының 30 хүүзү хаара түттунган. Профэвилелдериниң хөй-хөй комитеттери партия организацияларының удуртулгазы-биле, ажылагый, комсомол организацияларының удуртукчулары-биле кады социалистиг чарышты. коммунистиг күшажыл дээш шимчээшкинниң бедик деңнелде организастап турарының чижектерин илеткелчи көргүскен. Республиканың чамдык профэвилел организацияларының ажылчыннарны болгаш албан-хаакчыларны будүрүлге айтырыгларын шиитпирлээринче чедиишкинниг мобилизастап, коллективтерниң кежигүннерин кижизидерингге эки түннелдерни чедип ап турар. Кызылдың электростанциязының, «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчын комитеди, № 1 АТК-ның месткому болгаш өскелер-даа оларга хамааржыр. Сөөлгү уеде «Тыва даг дүгү тудугнун» тудуг комитеди будунун ажылын экижиткен. Кызылдың электростанциязының месткому социалистиг чарышты организастарын экижидер талазы-биле алаан ажылдарны чоруткан. Коллектив коммунистиг күш-ажыл дээш чедиишкинниг демисежип турар. Чарышты организастаарын, оон түннелиин үндүрериң месткомга бадыраан тускай комиссия кылып турар. Чарыштың түннелдерин он хонгаш, ай санында цехтерге үндүрүп турар. Тимлекчиге директорлуң, партия, профэвилел организацияларының шилчиир йзыл тугун, а ийнги чер эзлээнде шилчип чоруур вымпелди тыпсып турар.

Бо коллективте үргүлүү ажыдап турар будүрүлге чөвүлел хураалын 1962 чылдың декабрьда тургускан. Бо чылдың июньда ол чөвүлел хурал партия-күрүне контролунга дуза көргүзериниң бөлүү-биле кады хураалаан, бирги котёлдуң бирги турбиназында капитал септелгенин план күүселдезиниң чорун турарының дугайында айтырыгны чугаалаашкан. Ол коллективте экономиктиг анализ биризу база эш-хүүзүнүң суду ажылдап турар, электростанциязының коллективи 1962 чылда болгаш бо чылдың бирги чартыында бүгү будүрүлге планнарын ажыр күүсеткен. Ынчалза-даа коллективтиң ажылында четпестер бар, иланғыл бо чылын хоорайның электри чыры-биле хандырарын 2 удаа үскен.

Плеткелчи республиканың профэвилел организацияларында будүрүлге-массалыг ажылда четпестерни чугаалаан. Хөй-хөй будүрүлге чергелери будүрүлге планын күүсеткээн. Чижээ, 1962 чылда 5 будүрүлгелер, бо чылдың бирги чартыында 8 будүрүлгелер: «Тыва даг дүгү тудугнун» дузалаар будүрүлгелер комбинады, «Кызыл тудуг» тудуг эргелели, тууйбу заводу, Сарыг-Сеп, Тожу райүлетпүр комбинаттары, Кызылдың, Чадаананың залган дээрбелери, «Сельхозтехника каттыжышкыны» будүрүлге планын күүсеткээнер. Ол будүрүлге чергелеринде 755 муң рубльдиң нийти продукциязын чедип бербээн, ол чорук республика нийтизи-биле бирги чартык чылда нийти продукция будүрүп үндүрериниң планын күүсеткээннеге салдарын чедирген. Бо талазы-биле план чүгле 99,3 хүү күүсеттинмеген, республика 73 муң рубльдиң үлетпүр продукциязын чедип бербээн. Республикага капитал салышкынарының планы 1962 чылда 90,1, бо чылдың бирги чартыында чүгле 73,3 хүү күүсеттингеп.

Чылдың бирги чартыында капитал салышкынарын планының күүселдези «Тыва кобальт тудуг» тудуг эргелелиниге, коммунал ажыл-агый министерствозунга, чоннуң амыдырал-хандырыкка эргелелиниге, «Тыва тудуг» тудуг эргелелиниге эң дора болган.

Ийнги кварталдың план күүселдези база-ла куду, азы нийтизи-биле 76,3 хүү болуп турар. Эрткен чылга деңнээрге тудуг-монтаж ажылдарының хемчээли 682 муң рубльге эвээжээн.

Бо чылдың бирги чартыында чуртталга тудуушкунунга капитал салышкынарның планы 87,8 хүү, а чуртталга шөлүн ажыглалга киирериниң планы чүгле 43,4 хүү күүсеттингеп, азы 10 муң 138 дөрбелчин метр шөлдү күрүне планынга доктаалттынганынган эвээшти ажыглалга киирген.

Тудуг планын күүседир талазы-биле байдалда ол четпестериниң чылдагаанарын илеткелчи тодаргай чугаалаан. Ол чылдагааннар болза: бир талазында, чамдык тудуп турар объектилериниң смета-төлевилел документацияларының чок болуп турарында, өске талазында, тудугжулар оргүзүнда күш-ажылды четпес организастап, кижизидилге ажылын кошкак чорудуп турарында болуур.

Республиканың кодээ ажыл-агыйында удуг четпестерге илеткелчи доктаалган. 1962 чылда тараа культураларының дүжүүд оон мурнундагы чылга деңнээрге 2,5 центнер, кызыл-тастың —3 центнер кудулаан. Эрткен чылын 1961 чылга деңнээрге тараапы 11,9 муң тонналы эвээшти будүрген.

«Өөк», «Бардык», «Таэли», «Сукпак», «Тыва» совхозтарда профэвилелдериниң ажылчын комитеттери, совхозтар директорлары болгаш кодээ ажыл-агыйның тускай эртемнигдери чогуур агротехниктиг хемчегдерни чоруттайн, кодээ ажыл-агый культураларын чазын андырган черлерге тараан. Ол болгаш өскеже совхозтарга минералдыг болгаш органиктиг чемнишчидилгелерни шелдерге төкпейн, харазының шынар чок сайзыралып турар. Суггеттыг черлерни каггандынган суггарыгга четкилерни үрелип турар, бок үнүштер-биле демисеедп багай чорудуп турар. Шык доктаадыр талазы-биле хемчегдер барык чорбастаан. Дүжүт ажаан алышкынынга белеткел болгаш сиген кезидези республикада дыка оожум чоруп турар.

1962 чылда республиканың совхозтарынга малдың баш санын өстүрер, оон продуктулуун бедидер талазы-биле план база күүсеттинмээн. Чижээ, 1962 чылда саар инек бүрүзүнден совхозтарга 1350 литрни сүт саар тургаш, 1340 литрни сагган, азы инек бүрүзүнден-не 10 литр сүттү чедир албаан.

Кодээ ажыл-агыйда күш-ажылды организастап турары бистее ам-даа багай, мал ажылында хол-биле кылыр аар ажылдарны механизастап турары куду. Чижээ, 1962 чылда «Межегей» совхозка мал ажылында продукция единицазынга ол чаргылдалар мындыг болган: 1 центнер сүт будүрериниге планнаанынган 0,7 кижи-шак, 1 центнер хаван эъди будүрериниге 17 кижи-шак, 1 центнер дүк будүрериниге 74 кижи-шак хөй болган.

Мал ажылында будүрүлге көргүзүгдериниң күүсеттинмейн турарының чылдагааны болза, ажыл-агыйларның удуртукчулары болгаш профэвилел комитеттери малга быжыг чем суурну тургузарыгче багай кичээнгейни салып турарында деп, илеткелчи чугаалаан. Малчыннарның иланғыл хойжуларының культура-амыдырал хандырыгазында четпестер хөй. Танды, Улуг-Хем, Бии-Хем районнарның ажыл-агый болгаш профэвилел организацияларында малчыннарның амыдырал байдалын экижидер талазы-биле СЭКП обкомунуң пленумунуң шиитпирин четпес күүседип турар. Бии-Хем районга малчыннарга 42 чуртталга бажыңнары тудар деп планнаан турда, чүгле 2 бажың туттунган. «Найырал» совхозтуң хойжуларының хөй кезии өгледе болгаш эрги казанак бажыңчыгаштарда чурттап турар.

Ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезиниң херээнге культура-чырыдыышкын албан черлери улуг рольду ойнап турар. Бистиң республиканың клубтарының болгаш кызыл будуннарының хөй кезии багай эвес дериттингеп, олар музыка, культура болгаш спорт херекселдерлиг. «Шекпээр», «Тиилелге» совхозтарда болгаш Кызылдың пассажирлер АТБ-зының клубтарының эки ажылын илеткелчи демдеглээн.

Амгы уеде республикада бот-тывынгыр уран чүүлдүң 274 болгумнерин тургускан болгаш олар ажылдап турар. Бо чылын областың профэвилелдер чөвүлели Культура министерствозу-биле кады профэвилелдериниң бот-тывынгыр уран чүүлүнүң республика көрүлезин эрттиргеп.

Ынчалза-даа профэвилелдериниң хөй-хөй комитеттериниң талазындан культура-чырыдыышкын албан черлериниң ажылынче, иланғыла оларга кадрлар шилип алыр дугайында кошкак сагыш салып турарының фактыларын илеткелчи чугаалаан.

Республикада профэвилелдериниң «Спартак», «Урожай», «Буревестник» деп эки-тура спорт инитилелдериниң ажылы ам-даа сула, оларның хүрээлели өспейн турар. Күш-культура-спорт херээ ам-даа массалыг эвес. Хөй-хөй улуг организацияларда күш-культураның кудуку коллективтери тургустунмаан. Спорттуң куду коллективтеринде маргылдаалар кончуг хаая болуп турар.

Профэвилел организацияларының организас-массалыг ажылының дугайын илеткелчи чугаалаан. Профэвилелдериниң хүрээлениниң өзүлдези ам-даа оожум. 1963 чылдың июль 1-де байдал-биле алырга, бистиң республикада 48 муң ажылчыннар болгаш албан-хаакчылар бар, олардың иштинде профэвилел кежигүннери 41 муң кижи, азы 86 хүү болуп турар. Амгы уеде республиканың профэвилелдериниң активиниң саны 12 муң кижи четкен.

Областың профэвилелдер чөвүлелиниң, профэвилелдериниң обкомнарының болгаш райкомнарының ажыл-чорудулгазында профэвилел активин хаара тударының хөй-нийтизи кижизидилгезин, комиссияларын, чөвүлелдериниң тургузары ышкаш, ындыг хевирлерин сайзыралып турар. Оон тодаргай чижектерни республиканың профэвилелдериниң амыдыралындан илеткелчи көргүскен.

СЭКП ТК-ның июнь Пленуму ажылчы чоннарны коммунистиг ёзугга кижизидер талазы-биле партизаның болгаш совет улустуң мурнунга улуг, бүгү удусчу соругланы салган деп, эш Норбу чугаалаан. Бүгү профэвилел кежигүннериниң, бүгү ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның күженишкиннерин ол соругланы күүседиринче мобилизастаар дээш профэвилел организацияларының бүгү хемчегдерни алыр ужурлуг. Ынчангаш социалистиг чарышты болгаш коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинниң организастаарын ажыжидер херек. Чаржып турарларның хүрээленин калбартыр, чарыштың түннелдиг болгаш ажык болур чорууп чедип алыры чугула. Коммунистиг күш-ажыл дээш демисежип турарларның хүрээленин калбартырынче, алган хүлээгелериниң күүседиринин шынарын бедидиринче онза кичээнгейни салыр ужурлуг бис. Будүрүлге черлеринге профессия айны-биле. «Будүрүлгенин алдары дээш», «Будүрүлгенин курдавырларын ажыглаары дээш» чарышты калбартыр херек.

КЫДАТТЫҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ Тэп Комитединиң 1963 чылдың июнь 14-те чагаазы-биле холбаштыр СЭКП ТК-ның бүгү партия организацияларынга, бүгү коммунистерге Ажык чагаазында иаереткен политиктиг шугумун чаңгыс эп-сеткил-биле деткип турар бис деп, эш Норбу чугаалаан. Пролетарлы интернационализминиң чанчылдарынга болгаш принциптеринге шынчы, бистиң ленинчи партиявыс делегейнин коммунистериниң бирги одуруунда чоруп турар. Совет кижинин дугайында ала-сагыш салышкыны дээш СЭКП ТК-га болгаш Никита Сергеевич Хрущёвка улуг-биле өөрүп четтиргенивисти илереткишаан, янзы-бүрү социал-тургузуглуг күрүнелериниң тайбын кожа-хелбээ догуннаарынче, бүгү делегейге быжыг тайбынны, күчүлүг социалистиг лагерьни быжыглаарынче угланган, бистиң партиявыстың политиказын Тываның профэвилелдери, бүгү партия-биле, бүгү совет улус-биле кады шиитпирлиг деткип турар. Мынчангаш кыдат удуртукчуларның шын эвес, антимарксисчи, антиленинчи туружун бүрүү шаап турар бис деп, илеткелчи чугаалаан.

Конференцияның киржикчилериниң саналдарындан

Профэвилелдериниң область Чөвүлелиниң ажылынын дугайында эш Т. Ч. Норбунуң илеткелиниң талазы-биле савал берипшкинни эгелээн. Кодээ ажыл-агый ажылдакчыларының профэвилелиниң обкомунуң даргазы эш С. Киров сес алгаш, мынча дээн:

— Отчёттуг үеним дургузунда профэвилелдериниң область Чөвүлелиниң чорудуп келген ажылының дугайында эш Норбунуң илеткелин чүүлдүг деп саналлыг мен. Улус ажыл-агыйының каныг-даа алырынга ажылдың чедиишкинниг болуру ында кижилер-биле ажылдап, дакчылары чеди чыдың бо улуг тудуунуң ажылын эки сонуургавайн турарын демдеглеп, бистин-биле харылзаазы кончуг кошкак деп, ол чугаалаан. Тудугга күш-ажылды, ажыл нормазын, ажыл-төлевирин шын организастаарынга, ажылчыннарның техниктиг өөредилгезин организастаарынга чурт үлетпүрүнүң профэвилелиниң обкому барык дузалашпайн турар. «Тыва даг дүгү» комбинаттың ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары күш-ажылчы күженишкиннерин улам күштелдирип тургаш, комбинаттың бирги эзлүзээ ВЦСПС-тиң XIII съездизиниге белек кылыр ажытталга киирип шыдаарлар деп, ол чугаалаан.

Тандың районнуң «Межегей» совхозта республиканың алдарлыг малчыны эш **Куулар Сюрюнчап** иигирге үүп келгеш, республиканың профэвилелдериниң чөвүлелиниң отчётгуг уеде чорудуп келген ажылының дугайында илеткелди өске операторлар-биле бир дөмей хүлээп алганын чугаалаан, совхозтуң ажылчыннарының, оон иштинде бодунуң мал ажылын хогжудер талазы-биле ап турар хемчеглериниң дугайын чугаалаан. Эрткен кыжын мен бодумнуң малдан турар кодан хоюмга кыжын хереглээр сигенни бодум кезип ап, малымны менди кыш ажырып шыдаан мен, төрүүр 100 баш хойга онаштыр 105 хураган алдым. Часкы кыргылдада бир хойдан ортумаа-биле 2 кг дүк кыргын алган мен. Алган хүлээлгеге ам 700 грамм четпейн турар. Ону күзүн хой агарлаашкыны-биле чедир күүседип шыдаар мен деп, ол чугаалаан. Оон ынай эш Кууларсигеп кезилдезинче совхозтуң улуг хожуушкын-биле кирип турарын шүгүмчүлээн.

Кызыл хоорайның харылзаа конторазында местком даргазы эш **Р. Макаренконуң** чугаалааны болза, хоорайда харылзаа конторазының коллективинде 18 бригада ажылдап турар. Оларның иштинден 10 бригада бөттарының кызымаккай күш-ажылы-биле социалистиг чарыштың дээди хевири болуур коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп бедик атты чаалап алганнар. Эш Макаренко оон ынай бодунуң санаалынга ажылчын, албан-хаакчыларга чурттаар бажыннар хувааларының херээнге профэвилел организацияларының киважыла киржип турда, ону хоорайгуском керекке эки албайн турарын чугаалаан. Хоорайның харылзаа конторазы хоорайда улуг коллективтеринин бирээзин. Инда чурттаар бажың талазы-биле бергедеп турар кижилер дыка хөй. Ынчангаш местком ол ажылчыннарның дугайында дилегларын хоорайгускомга кашдаа катап киирген. Ындыг-даа болза, хоорайгускомдан ол дугайында чангыс-даа харыы бербээн. Ажылчы чоннарның негелдезинге дынналгыр болза чогуур-дур деп, ол чугаазын доозкан.

Спорттуң «Спартак» эки-тура инитилелиниң даргазы эш **Н. Брагинов** күш-культура болгаш спорт ажылын хөгжүдериниң херээнге профэвилел организацияларының киржилгезинин кошкаан, оон ынай чамдык будүрүлгелериниң удуртукчулары спорт ажылынга хөөн чогуур шүгүмчүлээн. Чижээ, чеди чылдың удуг тудугларының Тывада бир дугаргызы «Тыва даг дүгү» тудугга спорт ажылын экижидер соругладиге ол ана командировкаал чеде бергеш, ол ажылдың дугайын чугаалажыр дээш, тудугнуң начальныги эш Виуковтуң хүлээп алышкынынга уш хонук манап турган киргенин тодаргайы-биле чугаалаан. Ол ышкаш байдалды «Тыва кобальтыда» тудуг-монтаж эргелелиниң начальныги эш Перецыпкин база кылып турар. Ол республиканың найысылалынга болгулап турар спорт маргылдаалаарынга киржир ужурлуг спортчуларын чорутпас, чок болза командировка чарыгдалын төлеп бербейн турар.

Каа-Хем районда башкылар профэвилелиниң райкомунуң даргазы эш **Филимоновамың** будунуң саналынга профэвилелдерниң область чөвүлелиниң отчётгуг үеним дургузунда чорудуп келген ажылының дугайында илеткелде аныяк салгакчыларны күш-ажылга киживидер талазы-биле школалар коллективтеринин чорудуп турар ажылының дугайында чүве ыыттавайн турары хомудавчыгдыр—дээн. Бо талазы-биле районнуң школаларының кылып турар ажылының дугайын ол допчулап чугаалаан. Районда Федоровка суурда 7 чыл школазы (директору эш Носкова) бо талазы-биле эки хемчег ап турарын демдеглээн. Оон-биле чергелештир эш Филимонова колхозтар даргалары школаларның ажылын будүрүлге-биле холбаалыг кылдыр эде тургузарынга, школаларга химия, физика болгаш бажын ажылыным талазы-биле кабинеттер тургузарынга четпес дузалажып турарын чугаалаан. Иланғыл Ленин аттыг колхозтуң даргазы эш Бархатов бо талазы-биле школага дыка четпес дузалап турар.

СЭКП-ниң ТК-ның ноябрь Пленумунуң соонда профэвилел организацияларының ажылы элээн экижээн, будүрүлгенин херээнге оларның киржилгези, кижилер ортузунга массалыг, организакчы ажылы, база сегээн деп. Улуг-Хем районнуң «Найырал» совхозунуң директору эш **М. Дормудай** бодунун саналын эдегээн. Бистиң совхозта ажыл-агыйның түс-түс адырларында 700—800 хире ажылчыннар ажылдап турар. Профэвилел организацияларының совхозтуң мурнунда салдынган соругларын чедиишкинниг күүседир дээш саанчылар, механизаторлар, малчыннар ортузунга социалистиг чарышты калбартып, тайылбыр-массалыг ажылды чорудуп турарлар. Совхоз бирги чартык чылда күүнеге эът, сүт, дүк садарын төлептинбиле күүседип шыдаан.

Ам уеде совхозтуң ажыл-ишчилери СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин ханызы-биле өөренип, танышпышаан. Дүжүт ажаан алышкынынга белеткенип, малга быжыг чем суурну тургузуп эдегээнер. Сиген кезилдезинде 8 тракторлар, аътгың сиген кезер 8 машиналары, 100 хире кижилер ажылдап турар. Комбайнарның болгаш өске чепсек-херекселдериниң септелгезин механизаторлар доозуп турар. Эш Доржулдай ажылчы чоннарның чуртталга аныыралын, культура хандырыгазын экижидер дээш ап турар хемчегларинин дугайын база чугаалаан. Чуртталганың 7 бажының туткан. Ындыг-даа болза совхозта клубтуң ажылы багай. Болза ыллып турар ажылы кино көргүзери ол боол турар. Оон кол чылдагааны культура албан черлерин тускай мергежиндиг кадрлар-биле ханыпрбайн турарында. Совхозтарда клубтарның ажылын профэвилел организацияларының клубтарының ажылын профэвилел организацияларының ортузунга социалистиг чарышты калбартыр талазы-биле четпес ажылдап келген. Профэвилел организацияларының садыг системазына кадрларны шилип, ажылга таарыштыр тургузар херекке база багай киржип турар деп, оратор чугаалаан.

Конференцияга шупту 15 төлээлер санал-оналын берген. «Элегес» совхозта ажылчын комитединиң даргазы эш **Нордуп-оол**, «Кызыл тудугда» профэвилелдиң тудуг комитединиң даргазы эш **Г. Сагаланов**, республиканың Пушкин аттыг библиотеказының эргелекчизи эш **Е. Байкара**, Социал-хандырылга министри эш **А. Даваа**, облпрофчөвүлелдиң инспектору эш **И. Калимин**, Кызыл-Мажалык АТК-да местком даргазы эш **Монгов** олар база санал бергеннер.

СЭКП Тыва обкомунуң секретары эш **А. В. Аммудмөөтүң** саналын конференцияның киржикчилери улуг хүндүлээн-биле дыңнаннар.

Республиканың профэвилелдериниң каттышкан VIII конференциязының организастыг айтырыгларны чугаалашкаш, облпрофчөвүлелиниң пленумунуң кежигүннериниге 43 кижини, кандидаттарынга 5 кижини болган ревизия комиссиязынга 5 кижини сонгаан.

ВЦСПС-тиң XIII съездизинге баар делегаттарга эштер **Т. Ч. Норбуну, М. Б. Карбыны** сонгаан.

• • •

Профэвилелдериниң область чөвүлелиниң организастыг пленуму облпрофчөвүлелдиң Президиумуун даразында 9 кижи составтыг кылдыр сонгаан:

Т. Ч. Норбу, Л. А. Лантухов, Т. Н. Фунтикова, М. Б. Достак-оол, А. Б. Даваа, Т. С. Слободчукова, А. И. Ломаев, К. Е. Кошкаров, С. Д. Киров.

Профэвилелдериниң область чөвүлелиниң даргазынга эш **Т. Ч. Норбуну**, харыысалгалыг секретарынга эш **Л. А. Лантуховту** сонгаан.

ПАРТИИЖИ АМЫДЫРАЛ

Идеологтуг ажылды — бөдик деңнелче

Идеология — бистиң партиябыс күчүлүг чепсээ боон келген болгаш СЭКП-ниң июнь Пленумунуң соонда оон ужур-дузазы кажангызындаа бедээн. Совет кижилерни коммунизм тургузарының херээнге бүгү тала-биле бердинген, бедик медереллиг кылдыр кижизидеринин айтырыын партия бирги чергенин айтырыы кылдыр кодүргеи. Бо дугайын Улуг-Хем районнуң партия активинин хуралынга чугаалажып көргеи. «СЭКП Тыва обкомунуң VI Пленумунуң түүнели болгаш районнуң партия организацияларының идеология ажылының талазы-биле сорулгаларының дугайында» илеткелди партком секретары эш Чакар кылган.

Илеткелчи болгаш санал бергеннер партия организацияларының чугаалажып турар айтырыг талазы-биле чамдык кылган ажылдарын демдеглээн. Эрткен өредилге чылында районга СЭКП төөгүзүн өөренир 10, политэкономияның 3, тодаргай экономиканың 16, коммунистиг кижизидигенин үндезиннерин өөренир 11 бөлгүмнер ажылдап турган. Бөлгүмнер болгаш политиктиг семинарларга 1400 ажыг кижи, оон иштинде 137 коммунистер, 293 комсомолчулар өөренип эрткен. Кежээки школада 150, ортумак болгаш дээди өредилге черлеринде 150 кижи бот-өредилгелиг өөренип турар. «Х Улуг хурал» колхозта агар-политика бөлгүмү (пропагандизи эш Ким-оол), Шагаан-Арыгның № 2 школазында коммунистиг кижизидигенин бөлгүмү эки ажылдыг болган.

Ынчалза-даа чамдык партия организациялары партия өредилгезинче багай сагыш салып келгеннер. Маңаа «УТКА 25 чылы» совхозта (секретары Я. Доржу), «Күш-ажылдың хөстүү» колхозта (секретары Х. Доржу), райпода (секретары эш Дюкарев), эмнелгеде (секретары турган эш Грудинина) партия организациялары хамаарыжыр. Бо организацияларда партия өредилгезин ёзу барымдаалаан, шыпары куду кижилерни амыдыралдан хоорук эртирип турган.

Аныяктар ортузунга өредилгени комсомол комитеди кошкак организастаан. 12 бөлгүмнерге 600 ажыг аныяктарны хаара тутkан-даа болза, оларның ажылының түннели барык чок боон, хөй кезии өредилгени чоорту шуут соксаткан!

Районда 700 ажыг агитаторлар ажылдап, чон ортузунга тайылбырмассалыг ажылдарны чорудуп турарлар. «Найырал» совхозтуң, Жданов аттыг колхозтуң агитколлективтери партийжи-политиктиг ажылдарны багай аяес организастап, совхоз дирекциязы болгаш колхоз баштаар черинге дээштиг деткимчени көргүзүп турарлар. Оюн Ак-Кыс, Бичеоол, Жукова ышкаш бөттарының участоктарынга күзенчиг аалчылар боон турарлар хөй.

Чон ортузунга лекция номчулгазы бо чылын элээн экижээн. 200 ажыг лекцияларга 15 муң ажыг кижи олурушкан. «Билиг» ниитилелиннң 14 бөлүктери, 5 секциязы 190 ажыг лекторларны хаара тутkан. Ынчалза-даа удуртукчу эштер болгаш тускай артемниглерден чон ортузунга чаңгыс-даа лекция номчувайн турарлар база бар. Оларга «УТКА 25 чылы» совхозта Дорошин, Тур, «Найырал» совхозта Шароварников, Кремлёв, «Улуг-Хая-да» Куркутов, Горбатов, Кистеев, «Күш-ажылдың хөстүү» колхозта Доробских, Прутский, Шагаан-Арыг хоорайда Байкалов, Аңгырбан, Лубышев, Малышев олар хамаарыжыр.

Культура албан черлериниң ажылагай ортузунга тайылбырмассалыг ажылдарны чорудуп турарлар. Оюн Ак-Кыс, Биче-оол, Жукова ышкаш бөттарының участоктарынга күзенчиг аалчылар боон турарлар хөй.

Идеология ажыды-биле ажылагайның айтырыглары кажан-даа аңгы турбас ужурлуг деп, СЭКП ТК-ниң июнь Пленуму айыткан. Партийжи-политиктиг ажылдарны канчаар тургусканы ажыл-агый айтырыгларын канчаар шиитпирлеп турарындан тодаргай көстүп турар. Район бо чылдың бирги чартыында күргенеге сүт болгаш дүк садар планын күүсетпээн. Оон кол бурууглугары — «УТКА 25 чылы» совхоз 63, «Күш-ажылдың хөстүү» колхоз 68, «Чодураа» 62, «Х Улуг-хурал» 36, Жданов аттыг колхоз 31, «Улуг-Хая» совхоз 17 тонна сүттүг чедир бербээннер. Бирги чартык чылдың дүржулгазы ийиги чартык чылда сүт бүдүрүлгезин болгаш ону күргенеге садар ажылды бүгү тала-биле күштелдиреринче ажылагай удуртукчуларын дүвүредир ужурлуг. Ынчалза-даа бирги он хонуктуң түңнелдери онза өскерилге болбаанын көргүзүп турар. Район бо он хонукта 210 тонна сүт садар тургаш, чүгле 84 тоннаны саткан. «УТКА 25 чылы» совхозтуң Иштии-Хем сүт-бараан фермазының кадарчыларының харыысалга чогу-биле хүннүң-не 15—20 инектер сагдынмайн эртип, хүнде бир центнер сүттү чидирип турар.

Сиген кезилдезинче ажыл-агыйлар орайтап кирген. «УТКА-ның 25 чылы», «Улуг-Хая» совхозтарда бо ажыл элээн организастыг чоруп турза-даа, Жданов аттыг, «Х Улуг хурал» колхозтар мынчага чедир сиген кезилдезинче шуудан кирбээннер. Ам удавас тараа кезилдези өгелээр. «УТКА 25 чылы» совхозтуң Ээр-Хавакта 90 га чочак-тараазын ажаап киришкен. Ажаап алышшкынга белеткеп ам-даа кошкак. Бүгү 156 тараа комбайннарындан чүгле 66-ны септеп доозкан. Бо талазы-биле «Улуг-Хая» совхозта», «Х Улуг хурал», «Күш-ажылдың хөстүү» колхозтарда байдал онза багай боон турар.

Бар четпестерни дарый чайлазыр болгаш идеология-биле амыдыралчы айтырыгларны сырый харылзаалыг шиитпирлээр чорук, амгы үеде районнуң бүгү партия, совет организацияларының болгаш ажыл-агыйларның сонгаарладып болбас сорулгазы болуруң районнуң партия активинин хуралы демдеглээн.

В. БЫШТАК-ООЛ.

Ажыл эгелеп турда...

Эртенги хүн Аргалыктыгның бедик эгиннерин ажылдыр Ак-Туруг суурну чырыдыпкан. Суурнуң Найырал кудумчузап баткаш, туйбу кылыр сарайга келдим. Ажыл кидим-не эгелеп турду. Звенонуң удуртукчузу Алексей Чөржей-оолга ужуражы бердим. Ол, алдан хар ажып чоруур назылыг-даа болза, ам-даа аныяксыг көстүр болду.

Амыр-менди солушкан соонда, звенонуң ажыл-ижинин кандыг чорун турарын чугаалажы бердивис.

— Ажылывыс-даа бүдүнгүр чорун тур. Бо чылын планывыс мындыг: бежен муң туйбу бүдүрер, ам дөрген беш муңну кылып алдывыс, а чугайны 50 тоннаны өртедир, ам барык ону доозуп-тур бис.

Кырган чугаазын доозуп чорда, оон соонда чүнү кылыр деп турарын улаштыр айтырдым. Бо звено пландан ажыр он муң туйбуну кыларын, он төнна чугайны өртедир хүлээлгелиг болду.

Звенонуң талыпчыларының саны өзүп турар. Татьяна Сундуй-оол, Б. Ноябрь, Д. Серенмаа, Килик Даржай олар хүн нормазын доктаамал ажыр күүседип келгеннер.

Ажыл база катап эгеледи. Кижи бүрүзү — тускай хүлээлгелиг. Мендээ оларга шаптык катпас дээш чорууңга ялажы бердим.

Коммунист Алексей Чөржей-оол туйбу, чугай кылып бүдүрер ажылды он ажыг чыл иштинде удуртуп келген. Совхоз баштаар черн оон кызымаккай ажылын көргеш, ону каш удаа өртектиг чүүдер-биле шаңнап, мактап келген. Мындыг ажылчыннарынга коллектив канчан чоргаарланмас боор! Ынчангаш эш Чөржей-оол — төлептиглерниң бирээзи.

М. ДАНЗЫН,
Улуг-Хем район.

Тожу районнуң «Май 1» кодээ ажыл-агый артелиниң мыйыстыг бода малының баш саны чыл келген тудум өзүп, ылаңгыя саар инектери кайы-даа фермада ковудеп турар. Мында саанчыларның хөй кезии — аныяктар. Олар хөй сүт дээш демисешпишпээн, боттарының онаашкан ажылынга улам-на мергежип турарлар. Мындыг аныяк саанчыларның бирээзинге коммунист Ак Бичен хамаажыр. Ол элээн каш чылдарда саанчылап келген болгаш бодунга быжыглаттынган инек бүрүзүнден сүт алыр талазы-биле колхозтуң өске саанчыларын мурнап келген. Бо чылдың бирги чартыында ол инек бүрүзүнден 600 ажыг килограмм сүттү саап алгаш, төрээн колхозунда мурнакчы саанчыларның бирги одуруумга киргеи. жыр. Ол элээн каш чылдарда саан.

Фото В. Лутковтуу.

Тожунуң мурнакчы саанчызы

Акы-дуңма социалистиг чурттарда

ХОВАР БИБЛИОТЕКА

Өртемчейиин үндезиннерин билип алыры-биле шулбуска сүнезинии сатkан кижиниң дугайында тоожу Гетениң «Фаустазының» ырак мурнунда төрүттүнген. Гёте ону бүгү делегейге бараалгатkан. Ынчаарга ол болза, бо темага таваржып турган хөй кижилерниң чүгле бирээзи. Шүлүкчүлер болгаш чуруkчулар, чогаалчылар болгаш композиторлар бо дүвүреннг төөгүден чаңгыс эвес удаа сорук киришкинии ап турганнар.

XV вектеи бистиң хүннеривисче чедир Фаустаның дугайында бижиттинип, чугаалаттынып турган чүвелер шуптузу-ла Веймар шивээзиниң Төп библиотеказында бар. Ында Фаустаның дугайында чыгдынган материалдар 20.000 томнарлыг.

Моон черле чүнү тыппас боор. Мында легенданың хөй санныг сиредилгелери-даа, бо теманың талазыбиле баштайгы ховар диссертацияларда-даа, «Фаустаның» даштыкы дылдар кырында, оң иштинде урду, кыдат, япон, еврей дылдарда очулгалары-даа бар. Фауста темазының музыкажө 1000 ажыг шилчидишкиннерии-даа моон тып ап болур. Ону Шуберт, Бетховеи, Вагнер, Лист, Шуман болгаш өске-даа шилиттинген композиторлар кылып тургуланнар.

Веймар шивээзиниң библиотеказы — делегей культуразының ёзулуг-ла эртине шыгжамыры. Германияның классиктиг культуразының ёзулуг эдилекчизи — Герман Демократтыг Республикада бо библиотеканың тургустунганы аажок өөрүнүг.

В. ГЛАДКИХ,
(СЭТА).

УЛУСЧУ ВЕНГРИЯ ЧҮНҮ КЫЛЫП ТУРАРЫЛ?

Венгрияның үлетпүр болгаш чурттарга тудуглары улам бедик шынарлыг бетонну негеп турар. Чоокку үеге чедир-ле бетон бүдүрүлгези төпчүттүнмейн турган, тудуг бүрүзүнүң чанында-ла хензигне бетон заводчугаштары тургустунгулап тургулаан, олар хөй ажылчын күжүн чарыгдап, куду шынарлыг бетон берип турганнар. Сөөлгү үеде улуг-улуг тудугларның чанында улуг заводтар тургустунгулаан болгаш олар чүгле бодунуң тудуун эвес, харын оон чоогунда кылдыныл турар улуг эвес тудугларны база бетон-биле хандырып турарлар. Ындыг заводтар ам 20 четкен. Тудуг үлетпүрүнүң министерствозу бетон бүдүрүлгезин төпчүдериниң планын ажылдап кылган. План ёзугаар улуг-улуг заводтар бо чугула тудуг материалын чыл-бүрүде 20 — 30 муң кубометрнн бээрлер. Баштайгы чедя ындыг заводтарны дерип кылыры ёгелей берген.

ХЕРЗЭЖЕННЕР — ИНЖЕНЕРЛЕР, ЭМЧИЛЕР, АГРОНОМНАР

Венгрияның төп статистика эргелеп венгр херээженнериниң байдалының дугайында, ниитилел амыдыралыга оларның идепкейлиг киржилгезиниң дугайында солуун саннарны парлаан. Амгы үеде Венгрияда 2 миллион херээженнер ажылдап тураразы оң чылдың мурнунда турганындан 600 муң хөй. Бир эвес 1930 чылда чүгле 39 херээженнер инженер дипломнуг турган болза, ам үеде заводтарда, проект организацияларында 2.259 херээжен инженерлер ажылдап турарлар. Хосталыр мурнунда чүүлдерниң саны 4 дөрт катап өскен. ЦСУ дыцнадмын ёзугаар алырга, венгр херээжеиинер 114 янзыбүрү профессияларлыг ажылдап турарлар.

ЭЗН ДАЗЫРДА БАЛЫК

Береттьоуйфалуу девискээриниң одарлары коичүг чавыс үнүш-дүжүттүг. Тараачынар бир хольд (0,57 га) черден чаңгыс инек чемгериттер хире сиген кезип алыры берге-ле дижирлер. Ындыг-даа болза Береттьоуйфалуда госхозтуң баштаар черн ол ажык чок дазырларны чөп ажыглаарының аргазын тыпкан. Чоокта чаа анаа 500 хольд шөлдүг улуг кылымал хөл тургускаш, балык өстүрүп эгелээн. Чүгле бо чылдың апрельдин эгезинден июньиуң ортанга чедир госхоз балыкты миллион ажыт форинт түнге саткан. Чыл төнчүзүиге чедир госхоз ам-даа 31 вагон балыкты садар деп планнап турар.

ВЕНГРИЯНЫҢ КАРА АЛДЫНЫ

Венгрияда нефть тывыжы чайгылыш чок өзүп турар. Бир эвес 1960 чылда нефтяниитер чуртка 1.215 муң тонна кара алдынны берген болза, олар бо чылын оон чартык миллион тонна хөйиу бээрлер. Дараазында чылдарда нефть тывыжы 2 миллион тоннадан хөй болур. Бо ооүшкүн болза нефть тывыжының мурнакчы методтарын шиитгээткенинииң, машиналарны болгаш дериглерни чаартып, биядмлии-биле ажылдарының ачызында болдуңуп болур.

Чылда ийи миллион тонна нефть тывыжын хандырар, ол тывыштың темпизин бедидип уламчылаар төлөвүлелдерни тургускан.

Адактың сөөлүнде, мырыңай-ла чоокта чаа СЭКП чуртта идеология ажылының айтырыгларын хамызы-биле. ленинчи ёзу-биле чугаалажып көргеи. Ажылчы чоннарның кижизидилгези болза, коммунистиг тургузуушкуиның улуг программазының тудуш кезектериниң бирээзи болуп дээрэи билдиигир болгай. Партия советтиг ниитилелдиң бүгү ажыл-ишчилерни эртемниг, марксчи-ленинчи үзел-биле чепсеглээр деп кайгамчык улуг сорулгазы салган. Мырыцай-ла ам, бөгүн бистер кижилерни бедик иделлиг, Совет Төрээн чуртка, коммунизмге хамызы-биле бердингея, эрткен үениң чаңчылдарындан болгаш артыпшыннарындан хостуг кылдыр кижизидер ужурлуг бис.

Ажылчы чоннарның революстуг энергизязы партия делегейин чаартырының күчүлүг, төттүнмес үндезии деэу кыадыр көрүп турар деп, СЭКП ТК-ның июнь Пленумунга онзалап демдеглээн. Ынчангаш чоннуң революстуг соруун хөгжүдериидеи, амыдыралдың бүгү талаларынга массаларның чогаадылгазынга делгемнэ ажыдарындан, кайдыг-даа шаптыланчик, дөгей болган дешпиее чоруккa, чүве тоовас барааскаичы чоруккa удур, иридикчи буржуаз идеологияга болгаш моральга удур эптеш чок демисселден артык чүтүлә сорулга партия организацияларында чок.

Революсчу, чаартыкчы ёзуга партияның кижизидип турары совет кижилер коммунизм дээш ажылдаарының болгаш демисежирииң кайгамчык үлегер-чижектерии хүн бүрү көргүзүп турарлар. Партияга кижизиттирген чоннуң маадырлары Иван Леонов, Надежда Заглада, Валентина Гаганова, Николай Мамай дээш ышкаш, оон-даа өске ындыг хөй-хөй кижилериҢ аттарына бистиң Төрээн чуртувус дүрүм ёзугаар чөргаарланып турар. Эртемге, культурага совет кижилериң чедип алган магалыг чаагай чедишкиннерии, эмтаргайны шилгээдип алырына чайынналчак тилелгелерни бодап-даа көрээли! Сылдыстар оранжарыиче орукту херээжеиниериҢ аразындан бир дугаар ажыктан бистиң кайгамчыктыг маадырывыс Валентина Терешковаиың сөстерии маңаа киириксеп тур мен:

— Мен бодаарымга, аас-кежик дээрге, кижиниң кезээде-ле чай чок чоруурy, оларны кылбайн кижи чурттап-даа шыдавас дыка көвей ажылхеректерлиг болуру ол—деп, Валя чугаалаван.

Маркчсчи-ленинчи өөредиичи удуртулга болдурбушаан, СЭКП дашткы политиканың айтырыглары база-ла мерген үеээнинг болгаш бүгүлелдиг шиитпирлеп турар. Аңгыаигы социал тургузуглуг күрүнелериин тайбың кожа-хелбээ догуиналарының ленинчи принциптериие даяиган, бистиң партиябыс тайбыңныг политиказын чүткүдүүг-биле чорудуп, хоозурадныцкыиның термоядролуг дайынның айылын улустардан чайгадыр дээш эргежок чугула бүгү-ле чүүлдерни кылып турар.

СЭКП болгаш оон Н. С. Хрущевка баштаткан ленинчи Төп Комитединг социалистиг чурттарның чаңгыс эвен бижиглаарымың, оларның улам сыры кады ажылдажылгазының, ажудуина коммунистиг болгаш ажылчын партияларны сырый каттыштырарының шугумун чүткүлдүг болгаш соруктуу-биле чорудуп турар. Бистиң партиябысче болгаш өске-даа коммунистиг партияларже, СЭКП-ниң XX, XXI, XXII съездилериниң шиитпирлеринче, ССРЭ-де чаа ниитилел тургузуушкуиуның болгаш делегейиің революстуг шинчээшкиниинің практиктиг дуржулгазын илергейлеп көргүскен бистиң Программавысче ККП ТК-ның удуртукчуларының халдаашкынары нүгүлчү болгаш дорамчылал кылдыр биске дыңналып турар.

Моон ужурунда СЭКП ТК-ның ажык чагаазында: «Ленииниң партизының дугайында, социализмниң төрээн чуртуиуң дугайында, социалистиг революцияны делегейге эң баштай үндүрген делегей империализмин болгаш иштики контрреволюция-биле кадыг-дошкуи сегиржии алышшкынга оон улуг чаалап алышшкынарын камгалап ап шыдаан, бүгү делегейиинг ажылчы чоннарының муриунга интернационалчы хүлээлгезин ак-сеткилдиг күүсетпишаан, коммунизм тургузуушкуиу дээш демиселе маадырлыг болгаш болуи бердинген чоруктуң кайгамчык чүүлдерни көргүзүп турар улус дугайында ындыг чүве чугаалаарывыс дыл канчаи эптежир чүвел» деп, коичүг шын чугаалаан. Ажык чаганиың бо сестеринге бүгү совет улус каттыжып турар.

* * *

Дыка хөй чылдар мурнунда, кежан Совет чурт төөгүлүг аренаже үнүп, чаа амыдырал дээш, ол чок турда чурттан болбас тургузуг дээш тулчуушкуиче чап-чаа-ла кирип турган үеде, назы дөгүп кырый бергеш, коммунист болган улуг француз чогаалчы Анатоль Франс болза, Россия дээрге болдунмас-даа түүлдеи боттаның турар шак ындыг чурт-тур, Ол болдунмас чүүлдерни большевиктер бүдүрүп турарлар деп чугаалаан.

Ам төөгүлүг чаа үеде, коммунизмниң эргиивиде совет кижилер чогаадып, бодарадып, чырыткылыг келир үеже орукту баштай ажыктан ленинчилер чогаадып, бүдүрүп турарлар. Маяковскийиин чугаалаанзы «коммунаның шыпшык бажы» биске делем көскү апарган. Делегейиің өске-даа хөй-хөй улустары чаа амыдыралче бистиң-биле кожа чоруп орар, Бистиң коммунизмче гемнадыг Ленииниң тургускан, кандап дадыктырган Коммунистиг партиязы элертип бар чоруур.

Б. БАЯНОВ.

УЛУСТУҢ МАСТЕРИ

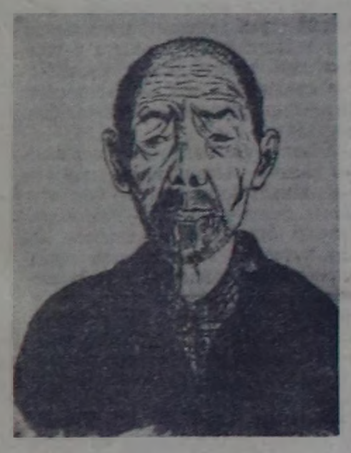

Монгуш Черзи — ыяштан болгаш даштан дириг амытанныңарның болгаш база чүвелериниң дүрзү-хевирлерин чаагай кылыр талазы-биле бистиң республикада сураглыг ураШевелерниң бирээзи. Оон кылган ажылдары республиканың Алдан-Маадырлар аттыг чурт-шинчилея музейинде эмгемок, ону хөй-хөй көрүкчүлер сонуургап көрүп турарлар. Ол ышкаш, оон чогаадымчы ажылдары Бүгү-эвилелдиг делгелгелеринге база каш удаа салдынган. Хоочун мастер — бичии уругларның ынак өөнүү. Ак-Туруг ортумак школазының үстүнү класстарының өөреникчилеринге даштан хевир-дүрзүлер чаагай кылырының белгүмүн организастааш, хөй-хөй уругларны аңаа мергежидип өөретикен.

Эки ажыл — үнелиг, эки кижи— мактадыг деп чүве бо-дур. Монгуш Черзиге Тыва АССР-ниң уран чүүлдериниң алдарлыг ажылдагчызы деп хүндүлүг атты тывысманы ынчангаш бистиң чоргааралывысты хайындырып турар.

Сөзү болгаш чуруу
ОНДАР НИКОЛАЙНЫЫ.

Венгр Улус Республиканың кооперативтери болгаш күрүне ажыл-агыйлары чыл келген тудум-на көдээ ажыл-агый техниказын: тракторларны, комбайннарны хөйү-биле ап турар. Бо боду чоруур комбайнарны база-ла кооперативтерже чорудуп турары ол.

МТИ—СЭТА-ның фотозу.

Женева дугуржулгаларын үрээн

ХАНОЙ. (СЭТА). Вьетнамның улусчу армиязының дээди командылалының харылзаа төлөөлери Вьетнамга хайгаарал болгаш контроль талазы-биле делегей комиссиязынга чоруткан чагаазынга Мурнуу Вьетнамдан америк вертолёттарны доп-дораан чайладып үндүрерин негээн.

ВИА агентиледдин дыннатканы-биле алырга, чоокта чаа америк авианосец 30 вертолёттарны Сайгон портка дүрүм чок ёзу-биле чедирип келгенин харылзаанын төлөөлери айтып турар. Чагаада оон ынай чугаалап турары болза, бар медээлерни ёзугаар алырга, АКШ чаа хөй вертолёттарны, дайынчы самолёттарны болгаш шериг дериишкинин Мурнуу Вьетнамга чедирип бээр бодап турар.

Бо фактыны 1954 чылда Женева дугуржулгаларын көзүдүр үрээни болгаш Мурнуу Вьетнамда агрессчи планнары дээш АКШ-тың чазаан бүрүү шаап турар делегейниң хөй-ниитизининг санал-оналынга удурланган өнчүк-чөнгээ кылдыр харылзаанын төлөөлери айтып турар.

ГРЕЦИЯДА ПОЛИЦЕЙЖИ ТУРАЗЫНДА ААЖЫЛАЛ

АФИНЫ. (СЭТА). Чоокта чаа Афинының полициязы тайбынның болгаш ядролуг чепсекти дужуреринің талалакчыларының хуралының киржикчилериче халдаашкын кылган. «Грек аныяктарның тайбың дээш Ламбракис аттыг шимчээшкинин» деп организацияның бажының долгандыр полиция бүзөөлеп алган турган. Тайбынның болгаш ядролуг чепсекти дужуреринің талалакчыларының хуралы ол бажыңга болур ужурлуг турган. Ол бажынче киреринден оралдашкан кижи бүрүзүн полиция эттеп-эрээдеп турган.

Полицияның кара туразында ажылалынга удурланыышкынның демдээ кылдыр аныяктар кудумчуларже үнүп, «Тайбың, демократия! Фашизм болбас!» деп лозуннарны салып турганнар. Полицейжилер аныяктарның ол организациязының удуртукчуларының бирээзин Лендакисче халдаш, ону эттеп, буду-биле тепкилеп турган, ооң түннелинде Лендакистиң бажының мээзи шимчээн болгаш ону эмнелгеде чыттырган дээрзин «Авги» солун дыннаткан. Полицейжилерниң бо үүлгединлерин полицияның начальныгы Крамбопос удуртуп турган.

Хөй-ниитининг удурланыышкынының түннелинде тайбынның болгаш ядролуг чепсекти дужуреринің талалакчыларының хуралы болган. Ооң киржикчилери тайбың талалакчыларынга хамаарыштыр полицияның араатанзыг үүлгедиглеринге удурланыышкынның бижиин парламентиже чоруткан болгаш бууруулгаларга кеземче көргүзерин негээн.

„АКШ-ка кылган“

ПАРИЖ. (СЭТА). АКШ-ка кылган напалмныг бомбаларны португали колонизаторлар самолёттардан октап турар. Ол бомбаларны Анголаның херээженнеринге, бичии уругларынга болгаш кырган-чөнүктеринге удур ажыглап турар деп, Анголаның Национал хосталыышкын фронтузунуң парлап үндүрген дыңнадыында чугаалап турар.

Сөөлгү үш неделя дургузунда ангола патриоттарның ажыл-чорудулгазының түннелдерин үндүрбүшаан, дыңнадыгда айтып турары болза: португалдар Бемба чанында тулчуушкуннарга 100 хире солдаттарын оскунган, а Беса-Монтейрунуң районунга португали колонизаторларның ротазы бүзөөлеттирген болгаш аар чидириглерге таварышкан.

Дамаскада байдал

ДАМАСК. (СЭТА). БАР-ның президентизи Насерниң июль 22-де чугаалаан чугаазы-биле холбаштыр, Сирияның революстуг командылалының национал чөвүлели медеглел парлап үндүрген, ук чугааны «араб чангыс-эттиң херээнге дыка айыылдыг» деп айыткан. «Каир декларациязы-биле чарлаан үш талалыг федерациядан Каттышкан Араб Республиканың үнериниң дугайында» шиитпирни хүлээп алган президент Насерниң адынга алаан каш бууруудадыышкыннар Дамасканың радиозун болгаш телевиденнезин дамчыштыр номчаан ол медеглелде бар болуп турар.

Революстуг командылалдың национал чөвүлели июльдуң 18-те Сирияга эргилде кылыр дээн чедимче чок оралдажыышкын дээш харыысалганы Каирге онаап турар.

—□—

Сириянын революстуг командылалының национал чөвүлелинин медеглели

ДАМАСК. (СЭТА). Дүүн кежээ Дамаскага автомат-биле болгаш пулемёт-биле аткылажыышкын катап эгелээн болгаш чартык шак ажыр үргүлчүлээн. Будумчулар дораан-на ээн апарган, кижилер бажыңнарынче чаштына берген. Транспорт шимчээшкини соксаан. Сирия армияның кол штавының кырынга реактивтиг самолёттар база катап дескине берген. «Национал гвардианың» солдаттары болгаш дайынчылары чогуур туруштарны ээлепкен.

Дамаск парлалгазынга парлап үндүрген албан дыңнадыындан илереп турары-биле алырга, «халдап келген тала» кол штабтан ырак әвесте паркка чаштынып чыткан беш дургуннар болган. Олар биле кол штабтың бажының камгалап турган солдаттарның ...инга аткылажыышкын эгелээн, дораан-на ёзулуг тулчуушкун болу берген, анаа реактивтиг самолёттар безин киришкен.

Румынияда кызыл-тас ажаап алыышкыны

БУХАРЕСТ. (СЭТА). Румынияның социалистиг ховуларында кызыл-тас болгаш өске-даа көдээ ажыл-агый культураларның ажаап алыышкыны дүрген темпилер-биле чоруп турар. Бухарест область бүгү 481.600 гектар шөлдүң кызыл-тазын ажаап алырын чуртта бир дугаар доозкан. Добурджи, Банатск, Галацк болгаш өске-даа областар кызыл-тас кезилдезин доозуп турар. Банатск болгаш өске-даа областарның коллективтиг көдээ ажыл-агыйлары болгаш күрүне ажыл-агыйлары «Безостая—1» деп сорттуң кызыл-тазын тараан шөлдерниң гектар бүрүзүнден 25—30 центнер дүмүттү ап турар.

Чаагай түннел

ВЕНЕЦИЯ. (СЭТА). Венецияга чүгле чаа доозулган, уругларга көргүзер кино чуруктарның XV делегей фестивалынга совет кино-чуруктар бирги бир, ийиги бир болгаш үшкү бир шанналарны чаалап алган. «Согур куш» (1-ги шаннал), «Ийи делегейниң аразында» (2-ги шаннал), «Баранкин, кижи бол!» (3-кү шаннал) деп кино-чуруктарны шаннаан.

ССРЭ-нин улустуң артизи С. Образцовка даргалаткан фестивалдың журизин делегейниң 16 чурттарының конкурска киргени 53 кино-чуруктар-биле таныжып көргеш, бодунуң бүгү шиитпирлерин чангыс үнүбиле хүлээп алган. Фестивальдың түлган призери — (бүгү талазы-биле эң дээре кино-чурук дээш үлүг шаннаалды чаалап алган) Польша болган. «Романтиктиг эвээ кезиишкин» деп кино-чурукту фестивальдың кол шаннаалы-биле шаннаан.

Бүгү африкан чурттарга хамаарышпас чорукту бээр

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Гананың КНО-да доктаамал төлөөлекчизи алчын Алекс Квейсон-Секки Гананың президентизи Кваме Нкруманың даасканы-биле, Африкада португали колонияларга хамаарышпас чорукту доп-дораан тыпсырын негээн чагааны Айыл чок чорук Чөвүлелинге дамчыдып берген.

Португали колонияларның дугайында болгаш Мурнуу-Африкан республиканың чазаанын чорудуп турары аймак-сөөк ылгаар политиканың дугайында айтырыгны чугаалажып көөру-биле Айыл чок чорук Чөвүлели шиитпирлиг үеде чыглып турөр-дыр деп, чагаада чугаалап турар. Португалдарның чорудуп турар ужур-дүржок аажылаашкыннарын бүрүнү-биле соксадыр, Африкада португали империяны бүрүнү-биле чок кылыр ужурлуг чугаалажыышкынның түннелин кижи төрелгетен четикпейн манап турар.

«Аймак-сөөк ылгаар политиказы африканнарның кижи төлевин дорамчылааны болуп турар Мурнуу Африкага удур быжыг туруштуг болгаш шиитпирдиг хемчегдерни алырынче» Айыл чок чорук Чөвүлелин Кваме Нкрума кыйгырган. Ол чуртче бүгү-ле хевирниң боочепсээн болгаш озак-чемзээн чорударын болгаш садарын бүрүнү-биле хоруглаарын негеп тур бис деп, чагаада чугаалап турар. Аймак-сөөк ылгаар чорукту бүрүнү-биле узуткап чок кылырын болгаш Мурнуу Африкада европейжи эвес кижилер кижиниң кол-кол эргелерин адилээн турарын негеп тур бис.

Завод болгаш оон кижилери

Кызылда пиво заводу бар деп, бистө хөй-хөй кижилер билир болгай. Ийе, ол шын. Бо завод-биле кады шуут-да кожа хлеб заводу, колбаса фабриказы туруп турар, а оларның бир талазында — сентелге заводу, өске талазында, шала кудуладур — сүт заводу бар. Олар шуптула — хоорайның адаанда, аразы бир километрден ашпас хире черде. Ийе, бодунуң төрээн республиказының төвүнде чаа-чаа фабрика, заводтарның дүрген туттунуп, ажыглалга кирип турарынга кижи канчап чоргаарланмас боор! Олар моон соңгаар уламна көвүдээр дээрзинге быжыг бүзүреддиг бис.

«Бистиң пиво заводувуста пиво кылып турар, ол завод хоорай адаанда, машина оруунуң кыдынында дөрт каът чиңгежек ак бажың ол-ла болгай» деп, чамдык эштер дорту-биле ынчаар бадыткап-даа турар. Ынчалза-даа олар пиводан өске кандыг сускуну мында кылып турарың чедир билбейн турар чадавас. Чүү сускунул, ол? Оларны кымнар кылып турарыл?...

ШИЛДЕР ШИМЧЕП ЧОРУП ТУР

Ак-ак халаттарлыг, бир үе-черге оң үш кыстар өрээлче кире бердилер. Шышпыны хенертен-не моторнуң шиилээш даажы үрепти. Кыстар дүрген чергедежим тургуланакаш, бодунуң кылыр ажычон манап, билээн сывыртынышкан, резинз идиктерин кедипкен турганнар.

Эң мурнунда турган кижи демги шилдерин дескинип турган калбак тавак-өзекке чыскалдыр салгаш, чүп эгеледи. Шилдер оон автоматтыг чылдырыкчы-биле дараалында кижилерже — кудукчуларже шимчеп чоруптар. Кудукчуларның мурнунда чингежек хоолайжыгашта дем-не баш бурунгаар белеткеттинген газировка (хейлендирген суг) бар. Будукчуларның ажылы дыка чай чөк: чүгүнган болгаш кургаттынган шилдер дүрген чылып чедип кээр, оларны анаа дораан-на газировка-биле долдургаш, аскыш дуглаш, чылдырыкчы херекселге олуртуп каар. Ынчалза-даа ол ам-даа белен эвели ол...

Оон ынай чүү болурун мооң адаандан номчуур силер, тайылбырны ам үүр соксап каалы, ынчангаш маңаа бистин-биле кожа тургын, заводтуң кол инженери Раиса Степановна Деменкова-биле чугаалажы каапталды.

Раиса Степановна ол даапш-шимээн үеминде бис-биле барык-ла алгыржып чугаалажып турган чүве.

— Бо цех ам колдуунда-ла механиззастаттынган. Эрткен чылын чамдык ажылдарны хол-биле кылып турдувус, ынчан чер албайн турган чүве. Көрбес бе, шилдерни бедин автоматтыг арга-биле чуп турар бис...

— Эрткен чыл-биле деннээрге, ам бо цехте чаа чүү барыл?— деп, кол инженерни үзе кирбишаан ылавылап айтырывыс.

Кол инженер дээрбекте дескинип турган шилдерже айытты:

Сускун кылыкчызы РОЗА ЧИЧИНАА

— Газировка шилдерже автоматтиле ынчаар куттунуп эгелээр, ону бо чылын кылып алдывыс.

Ам демги чылдырыкчы херекселге олуртуп каан шиливисче көрээл. Олар төгерик кара автоматка баар. Ону хынакчы дээр. Аңаа газировканың шилдерге долдур, долу эвес бутунганын, аскының канчаар дуглаттынганын хынаар. Хынаданы эрткен шилдер оон чылдырыкчы-биле эң сөөлгү ажылче — шилдерге газировканың адын, кылган ай, хүнүн чыпшыр хырбалап турар ажылдакчыларже баар. Ам газировка белен, ону хааржактарга суккаш, чудуруп алгаш чоруптар...

Бо удуг эвес, үжен квадрат метр хире черде 39 кижи үш сөөлчег болуп алган ажылдап турар. Чүнүн-даа мурнунда, оларның чүткүлүг ажылын демдеглээри чугула. Олар ажыл үезинде чангыс минута безин курут турбастар. Бир хонукта олар он мун литр чедир газировканы кылып үндүрүп турар. Оон-биле республика найысылалының болгаш районнарның ажылчы чоннарын газировка сускун-биле чедир хандырып шыдаар.

Цехтин бир бригадазынга коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп бедик атты тывыскан, өске ийи бригада ол ат дээш демисежип турар. Ылангыя эш Полуэктованың эвлүүө онза шылгарап турар. Ында ажылдакчылар Зоя Онипко, Роза Чичинаа, Ефросинья Петрова, Екатерина Шестопалова олар күш-ажылга эки мергежилдиин көргүзүп, заводка организзастаттынган техминимум өөредилгезин чедишкининг деосканнар. Оларга заводтуң коллективи чоргаарланып турар.

ЧААРТЫЛГАЛАР, БЕДИК ТҮННЕЛДЕР

Заводтуң дөрт каът бажыңының иштинде хөй-хөй хоолайлар, дамчыдыкчы-чыдырыкчылар, изидилге савааларының, кургадыр болгаш хайындырар хааржактар бар. Олар нарын болгаш бөт-бөттарынга харылзаалыг ажылды кылып турарлар. Ол-ла бүгү дериг-херекселдер завод баштай тургустунуп турар үеде чедишпес, ажылдың барык-ла чартык кезиин хол-биле кылыр турган. Ам сорулуг насосту, арбай дамчыдып чоруудар трансформаторну база өске-даа херекселдерни чагыдып ап, заводтуң инженерлериниң күжү-биле эптеп ташарыштыр кылып алган.

— Ам чамдык чиик ажылдарны, чижээ, шил аксы дуглаарын, пиво кылыр тараа арыглап кургадырын, ону хайындырар савааларга чедирерин, хлеб квазын кылыр черни болгаашырадырын бүрүн механиззастаар бис — деп, инженер чоргаарал-биле чугаалады.

Сөөлгү үеде пиво заводунуң ажылы улам-на организастыг, улам-на бир демниг чоруп турар. Оон ачылында, завод бо чылдың бирги чартыында бүдүрүлге онаалдазын 104 хуу күүседип, болунга алган социалистиг хүлээлгезин ажыл-херек кырынга эзеп шыдаан.

А. НУГУУРАК,
А. СОДУНАМ.
(«Шынның» тускай корр).

Янзы-бүрү чүүлдер дугайында допчузу-биле

★ «Орустуң хувулгаалын чүүлү» деп кино-чурукту Ташкентниң ажылчы чоннары улуу-биле сонуургаан. Аннели болгаш Андрэ Торидайктарның ол кинозун көргүзүп турар он бир кинотеатрларга, культура ордуларынга, клубтарга коллективтиг көөрүнүң хөй санныг чагыглары хүн бүрүде кээп турар. «Узбекфильм» студия «Орустуң хувулгаазын чүүлү» деп кино-чурукту узбек дыл кырынга кылырынче киринкен.

★ Охтинскиниң химия комбинадында (Ленинград) хоолайлар кылып үндүрүп турар винипласт цегинин чаарты тургузуушкуну доозтуп турар. Полиэтиленниг пленка бүдүрүп үндүрер цехти база-ла дерип турар. Ындыг пленка көжүрүп чоруур чиигеткен чылыдар чөрлер тургузарга, шилден дыка чиик карылгалыг болгаш чаарымчалыг болуп турар.

★ Эстонияның сланец бассейнинин дагжылары сланец тывыжының чеди айлар программазын күүседирин хуусаа бетинде доозкан. «Эстонсланец» трестиң шахтёрлары планнан артыкка 280 муң тонна ажыг оттулар үүлдүп хереглекчилерже чүдүрүп чоруткан.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бүгүн республикага шокар булуттарлыг хүн болур, чамдык черлерге кыска чаашкыннар болур. Кызылга чаашкын шоолуг эвес болур. Хат ойтавында. Агаарның температуразы: республикага — 24—28, а Кызылга—26—28 градус чылыг.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ

Кинотеатрларга

ИЮЛЬ 27-ДЕ.

«НАЙЫРАЛ»: «Чоруп-ла турдувус» 10, 12, 2, 4, 6, 8, 10 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Казактар» 2.30, «Ол бүүгүе чай буруулуг болган» 1.30, 6.30, «Оожум Дон» 3.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Уругларга программалар 10, «Арын-нүүр дээш» 3.15, 7.15, «У французских каминов» 11.15, 1.15, 5.15, 9.15 шактарда.

«ВОСТОК»: Барабаның хан» 1.15, 3.15, «Ховуда хадыннар» 7.15, «Ашак-кадай болушканы ындыг-ла кончуг эвес болган» 5.15, «Бистиң ынак Меисиавыс», «Ашак-кадай болушканы ындыг-ла кончуг эвес болган» 9.15 шактарда.

«ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА»: «Аныяң чоргаан чылдары» 5, 7, 9 шактарда.

АЖЫЛЧЫ ЧОННАРНЫҢ ЭРГЕЛЕРИНЧЕ ХАЛДААШКЫН

Францияның национал хуралы күрүче албан черлериниң болгаш бүдүрүлгелериниң ажылдакчыларының ажыл соксадыр эргезин кызыгаарлап турар ажылчынарга удур хообілу төлевилелни бадылаашкынның шоолуг эвес хөй нуруузу-биле хүлээп алган. Хообілу төлевилелинге удурланыышкынның ажыл соксадыышкынының чалгыы бүгү Францияны хаара тутkан үеде, национал хуралдың ажылының эгелээни элдептиг. Делуттаттар бүгү дүнүң дургузунда хуралдап келген, а кажан олар тарап чаңып турган, метеорологтарның ажыл соксадыышкынының эгелээнин билип кааннар. Национал хуралды дамчыштыр киргенни ажылчынарга удур хообілу төлевилелин француз ажылчын ачы шак ынчаар көргеп. Хообілу күштүг болган турар төлээде, ону сенат база хүлээп алыр ужурлуг.

Чазактың хообілу төлевилелиниң ужур-утказы чүдел? Ол хообілу төлевилелинде бижиттинген чүүлдерни ёзугаар профэвилелдерни болза «эргежок чугула хемчегларни ой-шаанда алыр» арганы эрге-чагыргаларга болгаш администрацияга бээр төлээде, ажыл соксадыышкынының эгелээрингe чедир беш хонук бурунгаар оон болур черинің, үезиниң болгаш үргүлчүлелиниң дугайын эрге-чагыргаларга болгаш администрацияга баш удур сагындырар хүлээлгелиг. Мооң-биле холбаштыр, Коммунистиг партиянның неделя санында үнер «Франс нувель» деп органының бижээни болзаа ажыл соксадыышкынының дугайын эрге-чагыргаларга болгаш администрацияга баш удур дыңнадыры — ол дээрге, эрге-чагырглар боттарының эргезинде турар парлалганың, радионуң болгаш телевиденнеиниң дузазы-биле хөй-ниитининг санал-оналын аймаазырадыр болгаш ажыл соксатканнарже мыйыышкынны кылыр аргалыг болзун дээш ажылчы чоннарны болгаш профэвилел организзацияларын бектээринче угланган чепсек-тир.

Хообілу төлевилелинин ажык талалакчыларының бирээзи — Францияның премьери чораан Мишель Дебре бир эвес ажыл соксадыышкыны эгелээн таварылгада безин ону «соңгадарладырын» профэвилелдерниг чазактың айтыышкын бээр эргелиг болурунуң дугайында үүлдү хообілу төлевилелинге баш удур киргенн турган. Мооң-биле чергелештир, ажыл соксадыышкынының чамдык хевирлерин «дүрүм ёзугаар эвес» деп шуут чарлап болур. Ажыл соксадыышкынының бо «чамдык хевирлеринге» чазак кандыг-даа ажыл соксадыышкынын херек кырынга хамаарыштырып болур.

«Комба» деп буржуаз солун чаа хообілу төлевилели «француз профэвилелдеринге удур кадыг-дошкун согуг болур» деп бижээн.

Чазак-даа, ооң шынчы реаксылыг парлалгазы-даа черле ажыл соксадыышкынын хоруур дугайында негелденн ажыы-биле идип үндүрерин дидинмээнин чугаалап каар болза чогуур. Реакция болза хообілу төлевилелинде дорамчылаашкынныг кавдыг-даа үүл бижиттинмээн, ажылчы чоннарның эрге-ажыктарын кызагдавайн турар дээр аянныг чүвени көргүзерин оралдажып турган. Национал хуралга хообілу төлевилелиниң талазы-биле илеткелчи Луи Жокс ол дугайын база чугаалап, кинрип турар хообілу төлевилели ажылчы чоннарның ажыл соксадыышкынын чорудар эргезин кызагдавайн турар дээр чергелиг чүвеге депутаттарны бүзүредирин оралдажып турган. «Насьон» деп дегольчу солун ол дугайын бижип, чугаа болза ажыл соксадыышкынынга эрге дугайында мырыңай болбайн турар, а айтырыг чүдел дизе, администрация «белеткеп турар ажыл соксадыышкынының дугайында эрелгей ёзу барымдаалап база ой-шаанда билген турары болур» дээр чүвени чулчураан. Солунларның бо кичээндирии, оларның сезиглээшкинин чурттуң башкарыкчы бөлүктеринің хөөннеринн, улусчу шимчээшкинининг көдүрлүүшкүнүнден оларның коргуп турар чоруун илергейлеп турар. Ол коргуп девидээр чорук, эң кыдыкы хемчегларни алырынче чазакты база киир чыгаан.

Күрүне бүдүрүлгелериниң администрациязы болгаш хуу бүдүрүлгелериң ээлери ажыл соксадыышкыны болган таварылгада ажылга ажылчы чоннарны албадаашкын-биле киириштиреринин политиказын каш чылларда чорудуп турар. Ындыг болза-даа ол политика, бүдүрүлгелерни хаар болгаш ажылчыннарны ажылдан массалыы-биле үндүрер политика ышкаш, база-ла буурап дүшкен. Бүгү чурттуу хайындырып үндүрген 220 муң француз шахтёрларның 35 хонукта маадырлыг ажыл соксадыышкынын сактып көрээли. Ол ажыл соксадыышкынын сый шавар дээш чазак ажылга ажылчыннарны албадаашкын-биле киирер дугайында декретти боттандырарын оралдашкан. Шахтёрлар ол айтыышкынга чаяртпаан. Декрет күүсеттинмейн, садын кырынга арткан.

Мырыңай чоокта чаа «Сюд-авиасьон» деп ужар үүл заводтарының дирекция черн ажыл соксатканнарга удур бүдүрүлгелерни хаарын болгаш ажылчыннарны ажылдан массалыы-биле үндүрерин чорутkан 7.000 ажылчынарны ажылдан үндүргеп. Ажылчыннарның шудурту кызымактай дугайын бижип, чугаа болза ажыл соксадыышкынының эрге дугайында мырыңай болбайн турар, а айтырыг чүдел дизе, администрация «белеткеп турар ажыл соксадыышкынының дугайында эрелгей ёзу барымдаалап база ой-шаанда билген турары болур» дээр чүвени чулчураан. Солунларның бо кичээндирии, оларның сезиглээшкинин чурттуң башкарыкчы бөлүктеринің хөөннеринн, улусчу шимчээшкинининг көдүрлүүшкүнүнден оларның коргуп турар чоруун илергейлеп турар. Ол коргуп девидээр чорук, эң кыдыкы хемчегларни алырынче чазакты база киир чыгаан.

Күрүне бүдүрүлгелериниң администрациязы болгаш хуу бүдүрүлгелериң ээлери ажыл соксадыышкыны болган таварылгада ажылга ажылчы чоннарны албадаашкын-биле киириштиреринин политиказын каш чылларда чорудуп турар. Ындыг болза-даа ол политика, бүдүрүлгелерни хаар болгаш ажылчыннарны ажылдан массалыы-биле үндүрер политика ышкаш, база-ла буурап дүшкен. Бүгү чурттуу хайындырып үндүрген 220 муң француз шахтёрларның 35 хонукта маадырлыг ажыл соксадыышкынын сактып көрээли. Ол ажыл соксадыышкынын сый шавар дээш чазак ажылга ажылчыннарны албадаашкын-биле киирер дугайында декретти боттандырарын оралдашкан. Шахтёрлар ол айтыышкынга чаяртпаан. Декрет күүсеттинмейн, садын кырынга арткан.

Мырыңай чоокта чаа «Сюд-авиасьон» деп ужар үүл заводтарының дирекция черн ажыл соксатканнарга удур бүдүрүлгелерни хаарын болгаш ажылчыннарны ажылдан массалыы-биле үндүрерин чорутkан 7.000 ажылчынарны ажылдан үндүргеп. Ажылчыннарның шудурту кызымактай 1.800 муң ажыл хүнү чидириглиг болган. Бо чылдың чүгле башкарыкчы ажылчынарының болгаш албан-хаакчыларының эрге-ажыктарынга удур кызагдаашкынны болдурар апаар. Ынчалза-даа «Юманите» солунунуң демдеглээни-биле алырга, монополияларның ол дерзин хообілуузу оон дараазында хүү секторга база нептерээр. Француз чазактың чаа базымы — ол дээрге демократтыг хосталгаларже капиталдың калбак шаап халдаашкынының оруунга чүгле эге-дир.

Францияның ажылчы чоннары оны эки билип турар. Оон үзүрүнде ажылчыннарга удурланган хообілу төлевилелинге удур чоон үезлиг күштериңің демиселиниң фронтузу чуртта калбарып эгелүүн. Чазактың хообілу төлевилелинге удур демиселдиң хүнүн бүгү чуртка эрттиргени июль 11-де Францияның ажылчы чоннарының үнү барыыл үезлиг күштерге күүлүг кинчээндириг кылдыр дыңналып турган. Кажан национал хуралдың депутаттары хообілу төлевилелни чугаалажып эгелээн үеде, июль 17-де ажылчын аңгының ниити национал үнүүшкүнү болган.

Ажылчыннарның демиселиниң характерлиг шынары болза оларның чангыс эви болган сырый каттыжышкынны болуп турар. Хообілу төлевилелинге удур коммунистер, социалистер, радикалдар, шажыничылар, улуг профэвилел каттыжышкынары демисежип турар. Сан-хоо олигархияның халдаашкыннарынын демократтыг эргелерни болгаш хосталгаларны камгалап алырынга француз улустуң шиитпирлиинің дугайын ол демиселдер чугаалап турар.

А. ЗВАНЦОВ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажын, № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24—63, редакторнуң оралгакчызының болгаш харымсалгалыг кежурныйның 35—24, пропаганза киллизининиң 23—54, харымсалгалыг секретарының 23—35, көдээ ажыл-агый киллизининиң 25—38, партийжи амыдырал киллизининиң 37—13, ишкиги информация киллизининиң 20—60, чагаа болгаш совет тургузуг киллистериниң 21—27, үлегер болгаш транспорт база культура амыдырал киллистериниң 22—64, бухгалтериязының 31—75, корректорларның 21—47. Солуп келбейн барганда 32—75 телефонче долгаар.

ТС—01307.

Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттингеш

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1963 ч. ИЮЛЬ 28 ВОСКРЕСЕНЬЕ № 178 (5582).

Өртээ 2 көп.

„ПРАВДА“ БОЛГАШ „ИЗВЕСТИЯ“ СОЛУННАРНЫҢ КОРРЕСПОНДЕНТИЛЕРИНИҢ АЙТЫРЫГЛАРЫНГА Н. С. ХРУЩЕВТУҢ ХАРЫЫЛАРЫ

ССРЭ-ниң, АКШ-тың болгаш Великобританияның төлээлекчилериниң аразында чугаалажыышкыннарны Москвага чедиишкинниг доосканы-биле холбаштыр «Правда» болгаш «Известия» солуннарның корреспондентилери элээн каш айтырыгларга харыылап бээрин эш Н. С. Хрущевтан дилээн.

АЙТЫРЫГ: Атмосферага, космиктиг делгемге болгаш суг адаанга ядролуг чепсектиг шенелделерин хоруглаар дугайында дугуржулганын чедип алдынганын Силер канчаар үнелеп көрүп турар силер?

ХАРЫЫ: Совет Эвилелиниң, Американың Каттышкан Штаттарының болгаш Великобританияның аразында ядролуг чепсектиг шенелделерин хоруглаар дугайында айтырыг талазы-биле чугаалажыышкыннарны чедиишкиннии-биле дооскан чорук делегей талазы-биле чугула ужур-дузалыг болуушкун болур. Совет Эвилели хөй чыдарының дургузунда ядролуг чепсектиг шенелделерин соксадыры дээш демиселди чорудуп келген деп чүве билдингир болгай. Ол айтырыгны эң дүргени-биле шиитпирлээр деп негелдени тайбыга ынакшылдыг бүгү-ле күрүнелер болгаш улустар кезээде деткип келген болгаш деткип-даа турар. Ам болза атмосферага, космиктиг делгемге болгаш суг адаанга ядролуг чепсектиң шенелделерин кылырын хоруглаар дугайында Керээ дугуржулганы чедип алдынган-дыр. Ол — эки эге-дир деп санап турар бис. Ядролуг чепсектиг шенелделерин хоруглаар дугайында дугуржулганы чедип алырынче боттарының күжениишкиннерин үндүрүнүн турар чаагай күзедиш бүгү кижилерниң күжениишкиннерин үндүрүнүн база чугаалаксай-дыр мен.

Сонуургалдыг күрүнелериниң күзели болгаш күжениишкиннери бар турда, улуг күрүнелериниң чаагай күзели бар турда, бот-боттарынга хүлээттинип турар байдалга делегей айтырыгларын шиитпирлээр талазы-биле чедиишкиннерни чедип ап болур дээрзин ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруглаар дугайында дугуржулганы чедип алынганы көргүзүп турар-дыр.

Оон туржук, ядролуг чепсектиг шенелделерин хоруглаар дугайында керээни чарып алыр болза, делегейниң дүшкүүрлүг чоруун черле ниитизи-биле чавырылдырарынга, ынчангаш делегей талазы-биле шагла-да шиитпирлээр ойу келген айтырыгларны шиитпирлээринге таарымчалыг байдалды тургузарынга идигни бээр деп идеген турар бис, ол идегелди бүгү делегейде кижилер амгы үеде үлешип турар деп база болап турар бис.

Чедип алдынган чедиишкиннерге таалап олурушкаш, оран делегейге тайбыңны хавырары оортан хамаарыжыр ындыг айтырыгларны шиитпирлээри дээш улам ынайгы демиселге энергивысты болгаш күзел-соруузуту кошкадыр болзувусса, шын эвес болур дээрзи билдингир. Ядролуг чепсектиг шенелдезин хоруглаар чорук дээрге, эндере чепсегленишкинни соксадыр дээни ол эвес, ындыг болганда, ол чорук боду дайынның айыылын чайладып шыдавас дээр дугайында бүрүн тодаргай-биле болаар апаар бис. Ол хемчег болза боо-чепсектиң чүүктешкизин база үзүткап шыдавас, ынчаарга ол чепсекти бүдүреринге күрүнелер аажок хөй материалдыг курлавырларны чарыгдап турар болгай.

Кол сорулга дээрге, харын-даа эндере чепсегленишкинни соксадырында, чепсегленишкинни дүжүреринде болуп турар. Чүгле ол орук-биле дайынның кыжанының чайладыр чорукту ёзулуг чедип ап, шериг талазы-биле чарыгдалдарның чүүктешкизинден күрүнелерни хостап болур.

Мынчангаш, ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруглаар дугайында дугуржулга чедип алдынганының түнелинде ам болза делегейниң кол айтырыгларын шиитпирлээрин бүрүнгаар шимчелиринге таарымчалыг аргалар ажыттынып турар деп Совет чазак санап турар. Ынчаарга ол дугайында тайбыңны быжыглаарынче, кижи төрелгетенниң чүс-чүс чылдардагы күзел-бодалын — чепсегленишкинни бүгү-ниити бүрүн дүжүрерин боттандырарынче базым-базымы-биле чоокшуладып турар чаа күжениишкиннерни үндүрери негеттинип турар. Ол ажылче, хамыктың мурнунда улуг күрүнелер саалаашкын чокка кирер болза чогуур.

АЙТЫРЫГ: Силерниң бодалынар-биле алырга, амгы үеде улустарның болгаш чазактарның кичээнгейни делегей талазы-биле бирги чергенин кандыг айтырыгларынга мөөнүзүн турар'ужулгулуг?

ХАРЫЫ: Бир эвес амыдыралдың боду бирги чергении кылдыр кадүрүп турар делегей талазы-биле бирги чергенин айтырыгларының дугайында чугаалаар чүве болза, мен хамыктың мурнунда НАТО-ниң киржикчилери биле Варшава Керээзиниң киржикчилериниң аразында халдашпас дугайында керээни чарары ышкаш ындыг айтырыгны хамыктың мурнунда айтыр апаар мен, бо талазы-биле ажыктыг санал-онал солчуушкуннары шагда-ла болган болгай. Ындыг Керээни чарары бүгү байдалга таарымчалыг салдарны чедирер ийик дээрзинге Совет чазак бүзүредиг, чүге дээрге бот-боттарынга удурланышкак ийи болуглежиишкинде кирип турар күрүнелер бот-боттарынга удур күш хереглевес, бот-боттарынга дайын-биле кыжанмас деп боттарының шиитпирлээнин бүгү делегейниң мурнунга байырладдыы-биле медеглээр апаар ийик.

НАТО чурттарының болгаш Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелерниң аразында халдашпас дугайында Керээни чарар чоруктуң улам улуг ужур-дузалыы чүдеп дээрге, амгы үеде ядролуг чепсектиг бүгү күрүнелерни ол Керээниң хаара туда бээри болур. Өскээр чугаалаарга, ол дээрге, ядролуг чепсектиг күрүнелерниң аразында тайбынның Керээзи болур ийик.

ССРЭ-ниң, АКШ-тың болгаш Великобританияның аразында санал-онал солушканының түнелинде халдашпас дугайында Керээ талазы-биле совет саналды ёзугаар, кайы-даа тала боттарының авиелечилери-биле консультациялар кылган соонда, бүгү киржикчилерге тааржыр дугуржулганы чедип алыр сорулга-биле ол айтырыгны чугаалажып көрүүн уламчылаар деп дугуржулга чедип алдынган дээрзин, ону холбаштыр сеткил ханыш турарының илерикиссп тур мен.

Бир эвес халдашпас дугайында Керээ талазы-биле айтырыгны шиитпирлээрде, ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруглаар дугайында айтырыгны шиитпирлеп турганы дег, база ындыг чаагай күзелиң ийи талалар илередир болза, халдашпас дугайында Керээ талазы-биле дугуржулганы база ынчан дүргени-биле чедип ап болур. Ындыг чаагай күзел талазы-биле бистиң талавыстан четпес чорук чок болур. Ынчаарга халдашпас дугайында Керээни кандыг янзы хевирлеп бижип алырының дугайында айтырыг чүл дээрге, ол талазы-биле дугуржүп алыры берге эвес, мында ажып артпиннес моондактар чок болгаш турбас-даа дээрзинге бис бүзүредиг бис.

Совет чазактың бодалы-биле алырга, бот-боттарының аразында дугуржулгага үндезилээш, ам боттандырар болза чогуур өске-даа хемчеглер база бар. Каш хонук бурунгаар ол хемчеглер дугайында чугаалаан болгай мен. Ол дээрге—күрүнелерниң шериг бюджеттерин чаргыдалче хүүлгетпези, а оон-даа дээре чүве чүл дээрге ол бюджеттерни кызырары, хенертен халдашкынны болдурбас талазы-биле хемчеглерни боттандырары. Барыын Германияда болгаш Герман Демократтыг Республикада даштыкы шериглерни кызырары, барыын талакы күрүнелерниң Барыын Германияда шериглеринче бистиң төлээлекчилеривисти чорудары, Герман Демократтыг Республикада туруп турар совет шериглерже оларның төлээлекчилерин чорудары болур-дур.

Бо бүгү айтырыглар талазы-биле Совет чазак болза мырынай чогуур дугуржулгаларны ажылдап кылыр болгаш чарарынга чедир ажыл-херекчи үндезинге барыын талакы күрүнелерниң төлээлекчилери-биле чугаалажыышкыннарны кылырынга белен.

Бис барыын талакы күрүнелерге саналдап тур бис: бо бүгү айтырыглар талазы-биле дугуржүп, алыылынар. Ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруглаар дугайында дугуржулганы чедип алгаш, эгени салып шыдапкан-на болгай бис. Ынчангаш делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырарының, «соок дайынны» үзүткаарының угланыышкыныиче ам улам бүрүнгаар чоруулунар. Оон-биле, үндезин айтырыг — чепсегленишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүрерин шиитпирлээринче орук ажыттынган турар ийик.

Мынчангаш, делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырары оортан эң улуу-биле хамаарыжыр ындыг айтырыгларны шиитпирлээри дээш улам ынайгы демиселге энергивысты болгаш күзел-соруузуту кошкадыр болзувусса, шын эвес болур дээрзи билдингир. Ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруглаар чорук дээрге, ол чепсегленишкинни соксадыр дээни ол эвес, ындыг болганда, ол чорук боду дайынның айыылын чайладып шыдавас дээр дугайында бүрүн тодаргай-биле болаар апаар бис. Ол хемчег болза боо-чепсектиң чүүктешкизиниң база үзүткап шыдавас, ынчаарга ол чепсекти бүдүреринге күрүнелер аажок хөй материалдыг курлавырларны чарыгдап турар болгай.

Кол сорулга дээрге, харын-даа эндере чепсегленишкинни соксадырында, чепсегленишкинни дүжүреринде болуп турар. Чүгле ол орук-биле дайынның кыжанының чайладыр чорукту ёзулуг чедип ап, шериг талазы-биле чарыгдалдарның чүүктешкизинден күрүнелерни хостап болур.

Мынчангаш, ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруглаар дугайында дугуржулга чедип алдынганының түнелинде ам болза делегейниң кол айтырыгларын шиитпирлээрин бүрүнгаар шимчелиринге таарымчалыг аргалар ажыттынып турар деп Совет чазак санап турар. Ынчаарга ол дугайында тайбыңны быжыглаарынче, кижи төрелгетенниң чүс-чүс чылдардагы күзел-бодалын — чепсегленишкинни бүгү-ниити бүрүн дүжүрерин боттандырарынче базым-базымы-биле чоокшуладып турар чаа күжениишкиннерни үндүрери негеттинип турар. Ол ажылче, хамыктың мурнунда улуг күрүнелер саалаашкын чокка кирер болза чогуур.

АЙТЫРЫГ: Силерниң бодалынар-биле алырга, амгы үеде улустарның болгаш чазактарның кичээнгейни делегей талазы-биле бирги чергенин кандыг айтырыгларынга мөөнүзүн турар'ужулгулуг?

ХАРЫЫ: Бир эвес амыдыралдың боду бирги чергении кылдыр кадүрүп турар делегей талазы-биле бирги чергенин айтырыгларының дугайында чугаалаар чүве болза, мен хамыктың мурнунда НАТО-ниң киржикчилери биле Варшава Керээзиниң киржикчилериниң аразында халдашпас дугайында керээни чарары ышкаш ындыг айтырыгны хамыктың мурнунда айтыр апаар мен, бо талазы-биле ажыктыг санал-онал солчуушкуннары шагда-ла болган болгай. Ындыг Керээни чарары бүгү байдалга таарымчалыг салдарны чедирер ийик дээрзинге Совет чазак бүзүредиг, чүге дээрге бот-боттарынга удурланышкак ийи болуглежиишкинде кирип турар күрүнелер бот-боттарынга удур күш хереглевес, бот-боттарынга дайын-биле кыжанмас деп боттарының шиитпирлээнин бүгү делегейниң мурнунга байырладдыы-биле медеглээр апаар ийик.

НАТО чурттарының болгаш Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелерниң аразында халдашпас дугайында Керээни чарар чоруктуң улам улуг ужур-дузалыы чүдеп дээрге, амгы үеде ядролуг чепсектиг бүгү күрүнелерни ол Керээниң хаара туда бээри болур. Өскээр чугаалаарга, ол дээрге, ядролуг чепсектиг күрүнелерниң аразында тайбынның Керээзи болур ийик.

ССРЭ-ниң, АКШ-тың болгаш Великобританияның аразында санал-онал солушканының түнелинде халдашпас дугайында Керээ талазы-биле совет саналды ёзугаар, кайы-даа тала боттарының авиелечилери-биле консультациялар кылган соонда, бүгү киржикчилерге тааржыр дугуржулганы чедип алыр сорулга-биле ол айтырыгны чугаалажып көрүүн уламчылаар деп дугуржулга чедип алдынган дээрзин, ону холбаштыр сеткил ханыш турарының илерикиссп тур мен.

Бир эвес халдашпас дугайында Керээ талазы-биле айтырыгны шиитпирлээрде, ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруглаар дугайында айтырыгны шиитпирлеп турганы дег, база ындыг чаагай күзелиң ийи талалар илередир болза, халдашпас дугайында Керээ талазы-биле дугуржулганы база ынчан дүргени-биле чедип ап болур. Ындыг чаагай күзел талазы-биле бистиң талавыстан четпес чорук чок болур. Ынчаарга халдашпас дугайында Керээни кандыг янзы хевирлеп бижип алырының дугайында айтырыг чүл дээрге, ол талазы-биле дугуржүп алыры берге эвес, мында ажып артпиннес моондактар чок болгаш турбас-даа дээрзинге бис бүзүредиг бис.

Совет чазактың бодалы-биле алырга, бот-боттарының аразында дугуржулгага үндезилээш, ам боттандырар болза чогуур өске-даа хемчеглер база бар. Каш хонук бурунгаар ол хемчеглер дугайында чугаалаан болгай мен. Ол дээрге—күрүнелерниң шериг бюджеттерин чаргыдалче хүүлгетпези, а оон-даа дээрге чүве чүл дээрге ол бюджеттерни кызырары, хенертен халдашкынны болдурбас талазы-биле хемчеглерни боттандырары. Барыын Германияда болгаш Герман Демократтыг Республикада даштыкы шериглерни кызырары, барыын талакы күрүнелерниң Барыын Германияда шериглеринче бистиң төлээлекчилеривисти чорудары, Герман Демократтыг Республикада туруп турар совет шериглерже оларның төлээлекчилерин чорудары болур-дур.

Бо бүгү айтырыглар талазы-биле Совет чазак болза мырынай чогуур дугуржулгаларны ажылдап кылыр болгаш чарарынга чедир ажыл-херекчи үндезинге барыын талакы күрүнелерниң төлээлекчилери-биле чугаалажыышкыннарны кылырынга белен.

Бис барыын талакы күрүнелерге саналдап тур бис: бо бүгү айтырыглар талазы-биле дугуржүп, алыылынар. Ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруглаар дугайында дугуржулганы чедип алгаш, эгени салып шыдапкан-на болгай бис. Ынчангаш делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырарының, «соок дайынны» үзүткаарының угланыышкыныиче ам улам бүрүнгаар чоруулунар. Оон-биле, үндезин айтырыг — чепсегленишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүрерин шиитпирлээринче орук ажыттынган турар ийик.

Мынчангаш, делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырары оортан эң улуу-биле хамаарыжыр ындыг айтырыгларны шиитпирлээри дээш улам ынайгы демиселге энергивысты болгаш күзел-соруузуту кошкадыр болзувусса, шын эвес болур дээрзи билдингир. Ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруглаар чорук дээрге, эндере чепсегленишкинни соксадыр дээни ол эвес, ындыг болганда, ол чорук боду дайынның айыылын чайладып шыдавас дээр дугайында бүрүн тодаргай-биле болаар апаар бис. Ол хемчег болза боо-чепсектиң чүүктешкизиниң база үзүткап шыдавас, ынчаарга ол чепсекти бүдүреринге күрүнелер аажок хөй материалдыг курлавырларны чарыгдап турар болгай.

Кол сорулга дээрге, харын-даа эндере чепсегленишкинни соксадырында, чепсегленишкинни дүжүреринде болуп турар. Чүгле ол орук-биле дайынның кыжанының чайладыр чорукту ёзулуг чедип ап, шериг талазы-биле чарыгдалдарның чүүктешкизинден күрүнелерни хостап болур.

Мынчангаш, ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруглаар дугайында дугуржулга чедип алдынганының түнелинде ам болза делегейниң кол айтырыгларын шиитпирлээрин бүрүнгаар шимчелиринге таарымчалыг аргалар ажыттынып турар деп Совет чазак санап турар. Ынчаарга ол дугайында тайбыңны быжыглаарынче, кижи төрелгетенниң чүс-чүс чылдардагы күзел-бодалын — чепсегленишкинни бүгү-ниити бүрүн дүжүрерин боттандырарынче базым-базымы-биле чоокшуладып турар чаа күжениишкиннерни үндүрери негеттинип турар. Ол ажылче, хамыктың мурнунда улуг күрүнелер саалаашкын чокка кирер болза чогуур.

АЙТЫРЫГ: Силерниң бодалынар-биле алырга, амгы үеде улустарның болгаш чазактарның кичээнгейни делегей талазы-биле бирги чергенин кандыг айтырыгларынга мөөнүзүн турар'ужулгулуг?

ХАРЫЫ: Бир эвес амыдыралдың боду бирги чергении кылдыр кадүрүп турар делегей талазы-биле бирги чергенин айтырыгларының дугайында чугаалаар чүве болза, мен хамыктың мурнунда НАТО-ниң киржикчилеривисти чорудары, Герман Демократтыг Республикада туруп турар совет шериглерже оларның төлээлекчилерин чорудары болур-дур.

Бо бүгү айтырыглар талазы-биле Совет чазак болза мырынай чогуур дугуржулгаларны ажылдап кылыр болгаш чарарынга чедир ажыл-херекчи үндезинге барыын талакы күрүнелерниң төлээлекчилери-биле чугаалажыышкыннарны кылырынга белен.

Бис барыын талакы күрүнелерге саналдап тур бис: бо бүгү айтырыглар талазы-биле дугуржүп, алыылынар. Ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруглаар дугайында дугуржулганы чедип алгаш, эгени салып шыдапкан-на болгай бис. Ынчангаш делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырарының, «соок дайынны» үзүткаарының угланыышкыныиче ам улам бүрүнгаар чоруулунар. Оон-биле, үндезин айтырыг — чепсегленишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүрерин шиитпирлээринче орук ажыттынган турар ийик.

Мынчангаш, делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырары оортан эң улуу-биле хамаарыжыр ындыг айтырыгларны шиитпирлээри дээш улам ынайгы демиселге энергивысты болгаш күзел-соруузуту кошкадыр болзувусса, шын эвес болур дээрзи билдингир. Ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруглаар чорук дээрге, эндере чепсегленишкинни соксадыр дээни ол эвес, ындыг болганда, ол чорук боду дайынның айыылын чайладып шыдавас дээр дугайында бүрүн тодаргай-биле болаар апаар бис. Ол хемчег болза боо-чепсектиң чүүктешкизиниң база үзүткап шыдавас, ынчаарга ол чепсекти бүдүреринге күрүнелер аажок хөй материалдыг курлавырларны чарыгдап турар болгай.

Кол сорулга дээрге, харын-даа эндере чепсегленишкинни соксадырында, чепсегленишкинни дүжүреринде болуп турар. Чүгле ол орук-биле дайынның кыжанының чайладыр чорукту ёзулуг чедип ап, шериг талазы-биле чарыгдалдарның чүүктешкизинден күрүнелерни хостап болур.

Мынчангаш, ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруглаар дугайында дугуржулга чедип алдынганының түнелинде ам болза делегейниң кол айтырыгларын шиитпирлээрин бүрүнгаар шимчелиринге таарымчалыг аргалар ажыттынып турар деп Совет чазак санап турар. Ынчаарга ол дугайында тайбыңны быжыглаарынче, кижи төрелгетенниң чүс-чүс чылдардагы күзел-бодалын — чепсегленишкинни бүгү-ниити бүрүн дүжүрерин боттандырарынче базым-базымы-биле чоокшуладып турар чаа күжениишкиннерни үндүрери негеттинип турар. Ол ажылче, хамыктың мурнунда улуг күрүнелер саалаашкын чокка кирер болза чогуур.

АЙТЫРЫГ: Силерниң бодалынар-биле алырга, амгы үеде улустарның болгаш чазактарның кичээнгейни делегей талазы-биле бирги чергенин кандыг айтырыгларынга мөөнүзүн турар'ужулгулуг?

ХАРЫЫ: Бир эвес амыдыралдың боду бирги чергении кылдыр кадүрүп турар делегей талазы-биле бирги чергенин айтырыгларының дугайында чугаалаар чүве болза, мен хамыктың мурнунда НАТО-ниң киржикчилеривисти чорудары, Герман Демократтыг Республикада туруп турар совет шериглерже оларның төлээлекчилерин чорудары болур-дур.

Бо бүгү айтырыглар талазы-биле Совет чазак болза мырынай чогуур дугуржулгаларны ажылдап кылыр болгаш чарарынга чедир ажыл-херекчи үндезинге барыын талакы күрүнелерниң төлээлекчилери-биле чугаалажыышкыннарны кылырынга белен.

Бис барыын талакы күрүнелерге саналдап тур бис: бо бүгү айтырыглар талазы-биле дугуржүп, алыылынар. Ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруглаар

ИЮЛЬ 28—ССРЭ-НИҢ ШЕРИГ-ДАЛАЙ ФЛОДУНУҢ ХҮНҮ

Далай кызыгаарларының камгалалында

С. ГОРШКОВ.
Флот адмиралы, ССР Эвилелиниң Шериг-Далай Флодуның Кол командылакчызы

Совет улустуң чаңчыл болган байырлалы—ССРЭ-ниң Шериг-Далай Флодунуң Хүнү—шериг далайжыларның болган судно тудуг үлетпурүнүң ажылдакчыларының чедишкиннериниң бүгү улусчу керглээзи боду берген. Ол хүн бис флоттуң корабльдериниң, кезектериниң база каттыжышкыннарының дайынчы болган политиктиг белеткелиниң, дайынчы беленин болган дайынчы арганы бедидеринии талазы-биле чаячаа чедишкиннерниң дугайын Коммунистиг партияга, ленинчи Төп Комитетке өөрүшкү-биле рапорттап турар бис.

Совет Эвилели — улуг далайжы күрүне. Ынчангаш далай кызыгаарларын камгалаары бистиң Төрээн чуртувустуң төөгүзүнде шагдан бөөр улуг болган нарын соруулга болуп келген. Далай делегемнерниче үнер дээш кызымаккай демиселге ада-чурт флодунуң дээре чаңчылдары тургустуунган.

Адмиралдар Д. Сенявин, Ф. Ушаков, П. Нахимов, В. Корнилов, С. Макаров оларның командылалыбиле тулчуп турган далайжыларның эрес-маадырлыг чоруктарында, далайжы эртемденнериниң, инженерлериниң, корабль тудугжуларының шылгарангай эртем чедишкиннеринге чоргаарланыр эргелиг бис.

Хаанныг ёзу-чурумга удур революстуг демиселдиң авангардынга партияның кыйгырыы-биле чоруп турган большевиктер-матросчарның аттары улустуң тураскаалынга кезээде артар. «Потёмкиннин» маадырларының эрес-дидим болган маадырлыг чоруу, «Авроранын» төөгүлүг боозалгыны болган оруе далайжыларның эске-даа алдарлыг революсчу иеректери чүгле бистиң чуртувуска эвес, харын база даштыкы чуртталга калбаа-биле суразыраан.

Хамаалы дайынның үезинде тургустунган Шериг-Далай Флоду бодунуң дайынчы оруунуң эң эгезинделе Октябрьның чаадан алышкыннарын камгалаар ужурлуг бистиң Чепсектиг Буштеривистиң чардынмас кезии болган. Социалистиг күрүненин чаа шериг организациязының үндезинин удуг Ленин салган. Хамаалы дайынның чылдарында флоттуг тургузарының болган оон корабль тудуушкунуун, дайынчы ажылчорудулгазын улуттурунуң кол айтырыгларын Владимир Ильичиниң шуут киржилгези-биле шиитиирлеп турган.

Ада-чурттуң дайынының кадыдошкун чылдарында совет кижилерни—социалистиг Ада-чурттуң камгалакчыларының мораль-политиктиг моозу-шынарлары чаа күштүг-биле илереттинген. Армияның дайынчыларыбиле кады далайжылар Төрээн чуртту хосталгазын болган хамаарышпас чоруун камгалаарынга туржуп, чаныш-сымыш чогун болган массалыг маадырлыг чоруктарын коргускен. Кургаг чер шеригжеринге дузалаарының чугула сорулгаларын шиитиирлеп, дайынга күчүлүг согугну тавариштырбышаан. бистиң флоттарывыс болган флотилиязарывыс фашистиг экелекчилерни чылча шаварынга боттарының салымыкымын киирген. Балтикага болган Кара далайга. Заполярьеге болган Оожум океанга. Болгага. Днепрге.

Дүкайга болган эске-даа бүгү далайларга база хемнерге далайжылар коргуш чөк чоруун, патриотизмин, партияга. Төрээн чуртка болган улуска кызыгаар чокка берингенин, дайзынны көөр хөөн чок чоруун коргускем.

Төрээн чуртту маадырлыг төөгүзүнге кайгамчык салыышкынны киирген кижилерниң аттарын Шериг-Далай Флодунуң хүнүнде чоргаарал-биле адап турар бис.

Тайбың хүнүерде Совет Чепсектиг Күштер улустуң тургузукчу күш-ажылының камгалалынга серемчиледдиг туруп, делегейниң чаа дайынының кыпсыкчызарының чимеенишкиннерин коргүгүр хайгаараар ужурлуг.

Бистиң күрүневис тайбыңга ынакшылдыг ленинчи даштыкы политиканы быжыг болган чайгылыш чокка чорудуп, делегейнин чаа дайынның болдурбас дээш, агрессчи дайынкарның айылынган кижи төрелгетенни камгалап алыр дээш моотаг чокка демисежип турар. Делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылыларынче, чуртта аразында харылзаалары экижидеринче үгландыр Совет чазактың чорудуп турар практиктиг хемчеглери бүгү делегейге биидингир. Ындыг болза-даа бистиң тайбыңга ынакшылдыг политикавые империалистерниң калчаалыг удурланышкымынга, милитаристиг политиказынга болганчок-ла таварыжып турар.

Совет Эвилелиниге болган социалистиг эске-даа чуртталга удур дайын белеткелиниң планнарынга империалистер улуг корналлы боттарының шериг-далай флодунга салып турар. Авианосец каттыжышкыннар болган «Поларис» деп ракеталар-биле чепсегленген суг иштү-биле чоруур атомнуг хемелер болза, америк флоттуң согуг таварыштырар күштери болур дээрзин Пентагон чажырбайн турар. АБШ атомнуг хемелериниң тудуун чыл келген тудум-на калбартып турар. Америк дайынзырактар «хөй тазалыг ядролуг күштерин» тургузарының идеязын кодуруп үндүруп турар. НАТОнуң болган эске-даа агрессчи блокчарның шериг-далай күштери дайынчы белеткелди күштелдирип, ССРЭже халдаарының болдунар-да аргаларын, оон иштинде далайдан ракета-ядролуг согуушкуннарны тавариштырарының планын ажылдап кылып турар.

Ол байдалдарда Коммунистиг партия чуртту камгалаавыр аргазын могаг чокка быжыглаар деп бүгү улустуң болган оон Чепсектиг Күштерин кыйгырып турар. «СЭКП социалистиг Ада-чурттуң камгалаарын, ССРЭ-ниң камгалалын, Совет Чепсектиг Күштерин күчүзүн быжыглаарын партияның, бүгү совет улустуң ыяктыг хүлээлгези кылдыр көрүп турар» деп партияның Программазында чугаалап турар.

Үлетпурүнүң, эртеминиң болган техниканың хөгжүдезинде ажок улуг чедишкиннерниң ачызында күрүнеэкономиктиг болган шериг күчүзү чайгылыш чокка бедип турар. Соолгу чылдарда Чепсектиг Күштерниң бүгү хевирлери, оон иштинде Шериг-Далай Флоду ракета-ядролуг чепсек-биле чаарты чепсегленгенибиле холбаштыр шериг херээже ёзулуг революцияны көрген.

Флоттуң хөгжүдезинин чаа үечадазында оон дайынчы күчүзүн быжыглаарының херээнде бистиң чедишкиннеривистиң үндезини болза, Коммунистиг партиямның болган оон Төп Комитединиң ханы мерген удуртулгазында болур. СЭКП ТК флоттуң дайынчы аргалыын бедидеринии практиктиг айтырыгларын хүн бүрүде ажылдап кылып турар.

Дайынны чорударының амгы негелделеринге дүүтүр кол кичээнгейни суг иштү-биле чоруур күштерни хөгжүдеринче үгландыр салып турар. Бистиң суг иштү-биле чоруур флодувустуң үндезини күчүлүг ракета-ядролуг чепсектиг атомнуг хемелер болуп турар. Дүрген чоруурү тергиин, сугнун иштинче эң хандыр кирери, бүгү системаларының идегелдиг болган илдик чок ажылдаары, кандыг-даа, харын делегей океанының эң ырак районнарынга дайынчы чорудулгаларны үргүлчүлелдиг теде чорудары —бистиң суг иштү-биле чоруур корабльдеривистиң тактика-техниктиг кол шынарлары ындыг-дыр.

Суг иштү-биле чоруур күштер-биле чергелештир ракета чепсек болган амгы үениң техниктиг чепсектери-биле хандыртынган суг кырыбиле чоруур корабльдерни тургузуп база сайзырангайжыдып турар, агрессорларның корабльдеринге, порттарынга күчүлүг ракета-ядролуг согуушкуннарны чедирип шыдаар ракета чедирер далай ужар түүлү хөгжүп турар. Ам Шериг-Далай Флоду далайдан халдап келир кандыг-даа агрессорга удур бодунуң баазаларындан талыгыр ырак черлерге, ажык далайларның болган океаннарның калбак делгемнеринге идепкейлиг дайын чорудулгаларын эрттирип шыдаар ындыг шынгыы дайынчы күш кылдыр хуулган.

Партияның күзел-соруунуң болган совет эртеминиң, ада-чурт үлетпурүнүң бүгү адырларының кайгамчык ажыл-ишчилериниң күжениишкиннериниң, Совет Шериг-Далай Флодунуң матростарының, старшиналарының, офицерлериниң болган адмиралдарының эрестиг ажылының ачызында амгы үениң негелделеринге бүрүн чергези-биле дүтжүп турар бирги чергениң күчүлүг дайынчы флоду тургустунган.

Ракеталыг чепсектиң чаа хевирлерин, ол чепсек-биле хандыртынган суг иштү-биле чоруур атомнуг хемелерни болган суг кыры-биле чоруур корабльдерни тургузарынга болган будуреринге оныза шылгараан хөй болук ажылдакчыларны шаннаар дугайында шиитиирни конструкторлар болган эртеминиң база үлетпурүнүң ажылдакчылары, флоттуң бүгү составы улуг өөрүшкү-биле утказан.

Далай кызыгаарларын камгалаарынга бирги чергениң дайынчы корабльдерин тургузуп турар эртемденнериниң болган конструкторларының, судноолар тудуг үлетпурүнүң бүгү ажылдакчыларының чедишкиннерин совет улус бедии-биле үнелеп көрүп турар.

Төрээн чуртка кызыгаар чок бердинериниге партияның шижидиткени матростар болган старшиналар, офицердер болган адмиралдар — флоттуң аддын фондузу. Чер болганда: Балтикада болган Оожум океандэ, Кара далайда болган Соңгу чүкте шериг далайжылар боттарының дайынчы мергежилин бедидип, оларга бүзүрээн дайынчы техниканы шиитээдип алыр дээш мегаг чокка ажылдап турар.

Командирлер болган политорганнар, партия болган комсомол организациялары флоттуң бодунуң составын өөредир болган кижилердер талазы-биле улуг чедишкиннерни чедип алган. Корабльдерде болган кезектерде, каттыжышкыннарда шылгаракчыларның саны өскен. Далайжылар ийи болган оон хөй холушкак түскай эртемнерни шиитээдип ап турар, шылгаракчылар деп атты тывыскан корабльдерниң болган кезектерниң саны көвүдээн.

Флот амыдыралының бүгү талаларынга партийжи салдарны күштелдирери, марксизм-ленинизмниң олум чок идеаларының, СЭКП-ниң XXII съездиниң шиитиирлериниң коммунизм тургузукчуларының моральдыг дүрүмүүн негелделеринің ёзуузунга далайжыларны кижизидери болза, командирлерниң болган политажылдакчыларның, партия болган комсомол организациялары ның кол сорулгазы болур.

Шериг-Далай Флодунуң бодунуң составы ажылчы чоннар-биле тудуш харылзаалыг, коммунизм тургузуушкунунда оларның чедишкиннеринге чоргаарланып база соруу кирип турар. Флотта болган шериг эвес черлерде партия болган комсомол организацияларының аразында ажыл-ишчи харылзаалар калбарып турар. Революцияның, хамаалы болган Ада-чурттуң дайынының кыржикчилери-биле, тайбың будурулгенинң командирлери-биле, чеди чылдың маадырлары-биле далайжыларның ужуражышкыннары корабльдерге болган кезектерге болуп турар. Чурттуң бүгү 'будуннарындан флотка патриотчу чагаалар соксаал чокка шуужуп турар. Флотка комсомолдуң шефтээшкини чедишкиннинг хөгжүп база быжыгып турар. Армияга, Ужар түүлге болган Флотка дузалаарының эки-тура ниитилели камгалал-маассалыг улуг ажылды чорудуп турар. Далай клубтарында болган ДОСААФ-тың бөлгүмнеринде аныяктар корабль талазы-биле түскай эртемни, шериг-далай херээн өөренип, далай шерининге албан эрттиреринге белеткеңип турар.

Коммунизмни тургузуп турар улустуң тайбын тургузукчу күш-ажылының камгалакчыларының чедишкиннерин Төрээн чурт бедидиле үнелеп көрүп турар. Дайынчы болган политиктиг белеткелге шылгарангай көргүзүглери, дайынчы чаа нарын техниканы шиитээдип алганы дээш хөй болук офицерлерни, оон иштинде флоттуң, корабльдериниң, кезектериниң болган каттыжышкыннарның офицерлерни Чепсектиг Күштерниң 45 чыл оюнда шаннаан.

Партияның болган чазактың ада сагыш садыышкынынга харылавышаан, Шериг-Далай Флодунуң бодунуң составы мергежилин могаг чокка сайзырангайжыдып, серемчиледнн бедидип, корабльдерге, кезектерге болган каттыжышкыннарга сайгылга-чуруумну, корум-чуруумну болган организастыг болур чорукту быжыглап, флоттуң дайынчы белениң болган дайынчы аргазын бүгү хемчег-биле бедидип турар.

Совет далайжылар социалистиг Ада-чурттуң далай кызыгаарларының камгалалында көрүнгүр туруп турар.

ЧУРУКТА: Балтийниң Кызыл туктуг флоду. Миналарны өөредилге ойунде салып турары. Кичээлди бирги чергениң старшиназы Н. Никифоров удуртуп тур.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Узбекистанның көдээзиниң ажыл-ишчилериниң алдарлыг тиилелгези

Күш-ажылчы тиилелге-биле — күрүнеге тараа садарының планын хуусаа бединде күүсеткени-биле холбаштыр Узбек ССР-ниң көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилеринге, партия, совет, профзвилел болган комсомол организацияларының ажылдакчыларынга, бүгү ажылчы чоннарынга СЭКП Төп Комитеди болган ССРЭниң Министрлер Чөвүлели байыр чедирген. Республиканың колхоздары болган совхоздары (рис болган кукуруза чокча) 9.300 муң пуд тараамы сатнан болган тараа садарын 15 миллиондан эвээш эвес пудна чедирер деп хүлээлгени алган.

Узбекистанның көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери күрүнеге 15 миллион пуд тараа болган 3.566 муң тонна чиг хөвөөнни садарының талазы-биле боттарының хүлээлгезин алдарлыы-биле күүседир болган бистиң чуртувусна коммунизминиң тургузуушкунунга оок-биле телептиг салыышкынын киирер дээрзинге СЭКП ТК болган ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели бүзүрелин илереткен.

Узбекистанның КП ТК-зы болган Узбек ССР-ниң Министрлер Чөвүлели СЭКП ТК-ның Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш Н. С. Хрущевка чоруткан чагаазынга алдарлыг күш-ажылчы тиилелгеминң дугайын илеткээн.

Эртнен чылга бодаарга, бо чылын Узбекистанга тараа будуреви барын-да ийи катап көвүдээн.

— Эргим Никита Сергеевич, Силерниң айтыышкынарыңарны болган чаагай сүмелеринерни күүсетпишаан, республиканың колхоздары болган совхоздары бо чылын чочак-тараа тарылгазын дыка калбарткан болган өөң будуреринн көвүдетнен — деп, чагаада чугаалап турар.—Хөй-хөй ажыл-агыйларның сутгаттыг черлеринге гектар бүрүзүнден чочак-тараанның 20—25 центнер дүмүдүн авган. Күзүн болган келир чылдың чазынында бистер чочак-тараанны 100 муң гектар ажыг шөлге тарыыр деп төлевилеп турар бис. Кукурузаның рекордчу дүмүдүн алыры дээш шимчээшкин республиканың колхоздарында болган совхоздарында калбарган. Гектар чер бүрүзүнден кукурузаның бүдүн чартык муң болган оон-даа хөй центнер могаан массазын, 50—60 центнер тараазын алыры дээш кукурузачылар демисежип турар.

Колхозчулар болган совхоздар амылчыннары, көдээ ажыл-агыйының туснай эртемнигнери ам шөл бүрүзүнге хөвөөнниң злбен дүмүдүн өстүрери дээш, алган хүлээлгелерин күүседирнин хандырар болгаш Төрээн чурттуң мурнунга бодунуң интернационалчы хүлээлгезин оок-биле күүседир дээш бүгү-де күштерни салып турар.

(СЭТА).

Республиканың шөлдеринде

Четчир кылдыр белеткеп алыр

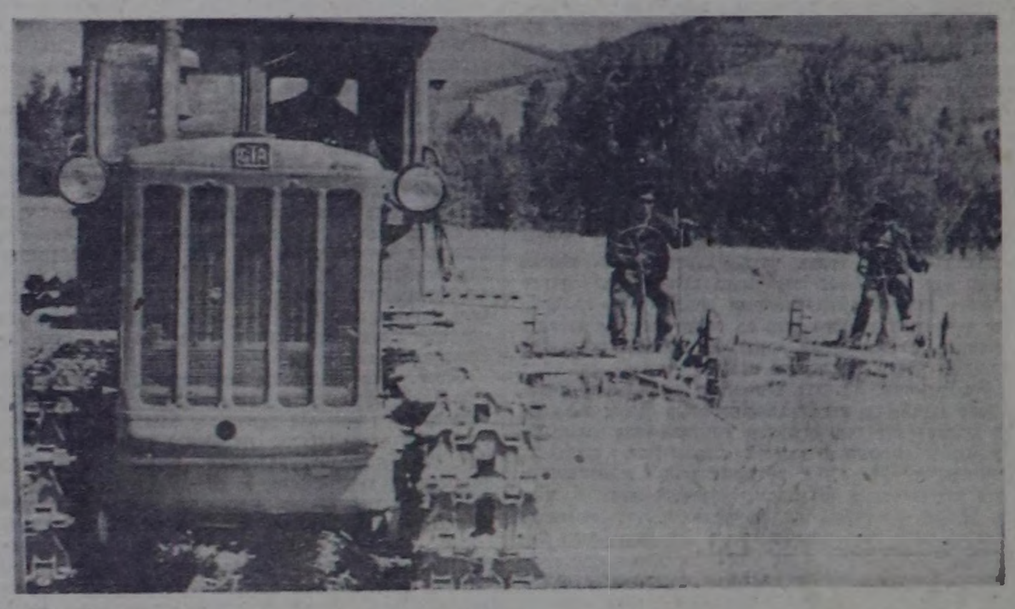

Баа-Хем районнуң «Кызыл тук» көдээ ажыл-агый артелиниң малынын баш саны чыл келген тудум-на улам өзүп турар. Оон өзүлдези мурнунда чылдарда турганы ышкаш, бараанның продукциязы бүдүрелиниден чыдып калбастай берген. Ынчангаш колхоз баштаар чери, партия организациязы, көдээ ажыл-агыйның түскай эртемниглери болгаш бүгү колхозчулар мал чемининг элбекшилин тургузары чугула дээрзин эки билир. Бо сорулганы күүседиргиге кукуруза, чигир свёклазы болгаш чочак-тараа ышкаш үнелиг мал чеми культураларны эки өстүрүп алыры улуг ужур-дузалыг. Ындыг культураларны өстүрер талазы-биле колхоз бо чылын база-ла чогуур базымны кылган. Эрткен ажыл-агый чылында колхоз нитизи-биле чеди муң тонна кукуруза силозун салган болза, бо чылын оон ийи муң тоннаны хөйнү белеткээр. Оон күүсеттинерингe эргежок чугула хемчеглер алдынган. Ам бо хүнерде ол культураның эки өзүлдези, оон эвээш эвес ногаан массаны алырын аазап турар. Оон ынай 120 гектар черде чочак-тараа, 30 гектар черде олуртунган чигир свёклазының бо хүнерде өзүлдези база эки, а оларның ажаалдазында колхозтуң шыырак механизаторларынан тургустунган түскай звенолар ажылдап турар.

Ынчангаш малга быжыг чем-суурну тургузарының бо кампаниязы кызыл-тукчуларны удам-на мобилизастап турар. Оон-биле чергелештир сиген белеткелиниче олар кичээнгейин кошкатнаан. Колхоз бо чылын 19 муң центнер хире сигенни белеткеп алза хереглелге четчир деп көрген.

Мурнунда чылдарда ышкаш колхоз бо чылын база-ла сиген белеткелиниче районда өске ажыл-агыйларны мурнай киргеи. Бо хүннерде оон девискээринде сиген белеткеди беш кезек черде чоруттунуп турар. Кол сиген кезер шөлдер — ырак олар Шивей, Чодураалыг. Белбей болгаш Улуг-Ажыкта тургустунгулаан сигенчи звенолардан аңгыда колхозтуң төп сүт-бараан фермазының ажылдакчылары он дөрт кижи фермага хереглээр шык сигенин боттарының күжүбиле белеткеп алыр сорулганы салгаш, ону күүседип киргилеп. Бригадир В. Карповка удурткан ол колдектив бо хүннерде сигенни белдуруп сараатпан эгелээн.

Колхоз төвүнден улуг ырак эвес черде турар Белбейнин сигенчи звенозу сиген кестирип кирге-ле неделя ажып турар, ында кестинзе чогуур 500 гектар сиген шөлүнүң 161 гектары кестинген. Ук звенода ийи трактор агрегады бар. «ДТ-54» трактордa кошкан үш сиген кезер машиналыг Николай Кызыл-оолдуң агрегады хүн нормазын үргүлчү ажыр күүседип, мурнакчы ажылдап турар. Соолгу үш хүннүң дургузунда оон агрегады 60 гектар ажыг черниң сигенин кестирген. Оон ынай аът-биле сиген кестирер үш машина база-ла соксаал чок ажылдап келген. Олар колдуунда трактор агрегаттарының барып шыдавас черлеринин сигенин кестирип турар.

Белбейнин сигенчи звенозу өскө сигенчи звенолардан шазыпкын ажылдап турар. Белбейжик деп черде 150 гектар черниң сигенин кескеш, 122 центнер сигенни база ол звено тургускан, ол ышкаш 98 центнер силосту салганнар.

Бо звено ол чоок-кавыда сигенни чоокку хүннерде кестирип дооскаш, колхоз төвү Бурен-Аксы суурнун чоогунда шөлдерге баар деп турар.

О. НАМЧЫЛАК.
(Бистиң тускай корр.).

Чуруита: Николай Кызыл-оолдуң сиген кестирер агрегадының ажылдап турары. Машинистер Дукар Ким биле Тараачы Коля.

Аарыгга удур магадылал

Өвурнун «Торгалыг» колхозунун малчыннары хөөн аарыгга удур бан бүрүнгаар чуур ажылды организастыг чоруткан. Кыргылда пунктуларының чанында чуулда ваналарын таварыштыр дерээни-биле, 24 муң хойнун баштайгы чуулдазын, часкы кыргылда үезинде улаштыр чоруткан.

Эки дерип белеткээн ол ваналарга хүнде-ле 3000 баш хойну чуп турган. Чуулданын ийиги эзлээнде бүгү хойнун элээн кезинин июль 10-га чедир чоруткан. Бо ажылга колхозтуң зооветеринария ажылдакчылары Маскал-оол, Амырбит оларның организакчы эки ажылдаанын айтыры чаптыг.

Т. СУНДУЙ-ООЛ.

Семиртилгеде инектер

Чайын эки семиртиген мал чугле кыштын берге айларында шыдамык болур эвес, оон продуктулуу база бедик болур. Тожу районда «Май бирээ» колхозтуң Куштуг-Кежиг сүтбараан фермазының 82 молдургаларын болгаш аныяк инектерин, 28 бызааларын дуржулгалыг малчыннар Дажы-Серен, Шоодурай, Дамчыс олар Сырынаанын, Дустуун, Чазааташтың чайлагларында эки семиртип турар. Ол ышкаш орай торуттунген 13 бызааларны Люба Самбукайның эки ажаап, суга, дус ышкаш немелде чемнерни берип турарындан оларның өзүлдези база эки.

Колхоз баштаар чери, ыланғыя зоотехник Ондар Очур малчыннар ортузунга ажылды эки чорудуп, семиртилгени канчаар организастаарын, күш-ажылдың немелде төлевирин бөөрнинн чурумун үргүлчү таныштырып турар. Ажылының эки түнелдиг болурун кым сонуургавас деп. Малын эки семиртир, хонукта немелде дезинин улам көвүдедир дээш колхозчу малчыннар чүткүлдүг ажылдап турар.

В. АРАНЧАА.

Мал чеми барда—сүт-даа, эът-даа бар болур

Малга быжыг чем-суурну тургузарының айтырыы ыланғыя кыжының үргүлчүлели узун бистиң районга онза ужур-дузалыг. Ынчангаш чернин чаагаар үнген өзүт-сигенни кезин сараатгаар болган силостаар ажылдар бистиң колхозта изиг-түлүк чоруп турар. Бо хүннерде сиген шөлдеринде 10 звенолар бар. Трактортуң 2, аътты 17 сиген кезер машиналары, 18 аът дырбажы ажылдап турар. 50 хөл кадыырлыг кижилерни кестирип киргеи. Колхозтуң сиген ажаап алышкынынче ниитизи-биле 186 кижини, 140 аътты эвилелден киргеи бис.

Бо чылын сигенниң үнүжү бистиң шөлдеривисте багай эвес. Июльдуң 20-ге чедир 465 га черниң сигени кестинген болгаш 545 центнер сигенни сараатгаан, 1430 тонна силостуу салган, оон-биле силос салыышкынының планы 31 хуу күүсеттинген. Тос-Булук, Хойлуг-Мээс, Толбул звенолары баштайгы хонуктарда эң дээре түнелдиг ажылдааннар.

Ынчалза-даа сиген белеткелиниң темпизи эртеки чылдагызындан ооҗум болуп турарын көргеш, колхозтуң баштаар чери, партбюрозу немелде организастыг хемчегзерни алган. Аът болгаш кижи күүнү немээн. Звеноларга аъш-чем чедирер, олар-биле докгаамал харылзаа тургузар моторлуг хемелиг, аътты кижилерни, машинаны тургускан. Сигенчилерге концерт, кино көргүзеринин графиктиг планын кылган. Звено бүрүзүнде шиитиирлеп чемненилгезин организастаан.

Сигенчилер ортузунга агитация-массалыг ажыл чорудар агитаторларны звено бүрүзүнде тургустаан. СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитиирлери болгаш Совет Эвилелиниң партия организацияларынга, бүгү коммунистерниге СЭКП ТК-ның ажык чагаазы бо хүннерде масса-политиктиг ажылдың товунде туруп турар.

Звенолар болгаш тус-тус сигенчилер ортузунга социалистиг чарыштыг организастаарының айтырыын звеноларның бүзүрүлге хуралдарынга чугаалашкан. Хөй мал чеми—хөй сүт, эът оз дээрзин бистиң колхозчуларывыс медереп биидип турар. Чарыитын баштайгы он хонук түнелиин үндүрген. Эш Дажырганның удуртканы Тос-Булук звенозу тинилекчи болуп, колхозтуң баштаар черинин болгаш партия организациязының звенолар аразында шилчип чоруур Кызыл тугу-биле шаннаткан. Бо шалыпчы ажылдың мурнакчы кижилеринге шилчип чоруур вымпелдерни болгаш ертектиг шанналдарны тыпсып турар. Ындыг шанналды машинист Н. Лопсан-Доржу, болдурукчу Дугур Седеней, сараатгакчы Бараан Балчий-оол, аът ажаакчызы Бараан Мырлаа, повар Чат Монойбан олар алгылаан.

Колхозтуң баштаар чери болгаш партия организациязы мал чемнери — сигенниң, силостуу болгаш бүлүк-бүрү чемнерни келир кышка четчир кылдыр белеткээр дээш ам-даа бүгү хемчегзерни алыр.

В. ТАМДЫН-ООЛ.

Тожу районнуң «Совет Тыва» колхозунуң заргазы, ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң депутады.

Бүгү күштерни эвилелдээр

Чеөн-Хемчик районнуң «Искра» көдээ ажыл-агый артелиниң ажылмишчилери мал чемнин белеткээрин бригадалар, фермалар, түс-түс малчыннар аайы-биле планнаан, ам оон күүседдези дээш чүткүлдүг ажылдап турарлар.

Колхозчулар сиген кезилдезинче июльдуң 10-дан бээр-ле киргилээн. Бо хүннерде трактортуң сиген кестирер 12 машиналары, 27 хөл кадыры болгаш элээн хөй аът машиналары ажылдап киргеи. Июльдуң 20-ге чедир 148 гектар черниң сигени кестинген болгаш 33 тонна сигенни сараатгаан.

Ынчалза-даа сиген белеткелиниң темпизи оожум. Бо ажылче мобилизастала чогуур күштер ам-даа четче кирбээн. Ыланғыя № 1, 2, 3 хойну бригадалар болгаш хаван, чылгы фермаларында малчыннар сиген кезилдезинге бо хүннерге чедир кириишпейн турары канчап-даа таарышпас.

Колхозтуң баштаар чери, көдээ Совет, партия организациязы бүгү сиген кезип ап болгу дег черлерже аът машиналарын, хөл кадыырларын чорудуп, бо кампанияга кириштирип болур күштерни эвилелдеп турар.

Х. ДОРЖУ.

Чоннун эм хандырылгазы

СЭКП-ниң Программазының одуруг бүрүзүнде совет кижи дугайында улуг сагыш салышкын синниккен. «Туруп турар халас медицина хандырылгазы-биле чергелештир аарыг кижилерге санаторийлерни халас ажыгладыр, а ол ышкаш эмнерни халас бөөр апарар»—деп партияның Программазында бижээн.

Бо соруланган амыдыралга боттандырары-биле партия болган чазак медицина үлегүрүн улам ынай хөгжүдүриниң практиктиг хемчеглерин ап турар. Ам медицина үлетүрүнүң продукциязы чыл бүрүде 15—20 хуу өзүп турар. 1965 чылга чедир медицина техниказының кылыгларын бүдүрери 3,7 катап, антибиотиктер—6 катаптан ажыг, витаминнер—9 катаптан ажыг ковуласар.

Бистиң Тыва республикада чоннун медицина хандырылгазын 42 эмнелге-поликлиника черлери, 3 тускай диспансерлер, 2 санаторийлер, 2 курорттар, 23 аптекалар, оон иштинде 14 көдээ аптекалар, 120 фельдшер-акушер пунктулары боттандырып турар. Оон аңгыда санитария-гигиена магазини, карак шиля сеткээр болган белетээр мастерская, тып аптека склады болган өске-даа медицина албан черлери бар.

Республиканың эмнелге черлериниле кады аптека четкизи чоннун медицина хандырылгазынга чүгүла рольду ойнап турар. Чонну эмнерниле хандырарының күүрүне планын аптека четкизи бирги чартык чылда 105 хуу күүседкен.

Республиканың эмнелге албан черлери эң чаа аппараттураллар-биле, дерилге, херексеңдер-биле чыл бүрүде-ле улам-на эки чепсеглеттинип турар. Чүгле 1962 чылда безин 142,9 мун рубльдин, бо чылдың бирги чартыында 54,6 мун рубльдиң дериг-херексеңдерин эмнелге черлери алган.

Хей-хей поликлиникалар болгаш амбулаториялар чанында эмнер садыглаар аптека киоскилери ажыттынган. Аар ааралаң болгаш инвалид, пенсионер кижилерге Кызылдың, Чадаананың, Шагаан-Арыгның, Сарыг-Септиң аптекалары эмнерни бажыңына чедирип бээри чижектиг чаа аргаларны боттандырып турар. Участок эмчилериниң эм кылдырар чагыгларын аптекалар телефон дамчыштыр ап, аптекага чаа эмнер келгенин оон хереглекчилерине дыннадыр, эмнерниң бүгү ассортиментизин ажыглаар талазы-биле эмчилериң болгаш аптека ажылдакчыларының каттышкан чөвүлел хураларын чыылдарар чижектиг хемчеглерни практикалап турар.

Аптека эргелери информастыг чагааларны парлап, эмнер делгелгезин садыглаарын, тайылбыр материалдарыг чаа эмнер делгелгезин организастап турар.

Эмнер дузаламчызый көдээ чонче чоокшуладыр сорулга-биле аптека пунктуларына эмнерниң ассортиментизин үргүлүг ковудедип турар. Кызыл хоорайның болгаш чамдык районнарның аптекалары мал ажылының фермаларынче, хойжу бригадаларже аптечкалар болгаш эмнер садыглаар үнүшкүннерни эмчилер-биле кады аптека ажылдакчылары кылып турар. Оларның ындыг үнүшкүнүүр бригадалары профилактиктиг шинчилгелерни чорудуп, медицина темазынга лекцияларны болгаш бееседаларны кылып, эмнерни шын ажыглаарының дугайында, эмчи сүмези чокка болуу эмнениринiң хоразының дугайында тайылбыр ажылын чорудуп турар.

Төп аптека складының эмнер савалап сайгарар килдизиниң ийи бригадалары коммунистиг күш-ажыл бригадазы деп ат дээш ажылдап, колхозчуның, хойжунун, механизатор-трактористиң 2000 аптечкаларын белеткээр хүлээлгени алгаш, 1100 аптечкаларны кылып, республиканың аптекаларынче чоруткан. Ол аптечкаларның ужур-дузазы улуг болгаш чоннун ону хереглээри ковудеп турар. Чүге дизе таварылга бүрүзүндe-ле эм алыр дээш район төвүнче чорбайн, ол аптекадан эмнерни ажыглап болур.

Республиканың аптека ажылдакчылары аарыг кижилерге эм дузаламчызын культурлуг болгаш шымарлыг киргүзер дээш, белеткеп каан эмнерниң санын ковудедир дээш шудургу ажылдап турарлар. Аптека эргелелиниң системазында аптекалардан үнүрүп берип турар эмнерниң 54 хуузу белеткеп каан эмнер болуп, чамдык аптекаларда 65—70 хуу чедип турар.

Эмнерниң белеткеп каан хевирлерин ковудедир чорук, аарыг кижилерге эмнерни бээрин дүргедир болгаш рецепт-биле эмнерни белеткээриниң хуусаазын кызырар арганы берип турар. Эмнелге практиказынга чаа эмнерни ажыглаар болгаш неп-тередир сорулга-биле аптека эргелекчилери болгаш аптека активчилери аптекаларда бар эмнерниң дугайын эмчилерге неделя санында-ла беш минуттуғаштарда дыннадып, чаа эмнерни өөреник көрүп, тур үеде чок болган эмнерни кандыг эмнер-биле солуурун чугаалажып, хуудустарны болгаш биллетеньнерни үндүрүп турар.

Бистиң республикада чонга эм дузаламчызы көргүзер талазы-биле дээди болгаш ортумак эртеминг 85 кижи ажылдап турар. Оон иштинде 6 тыва кижи, тодаргайларга эштер М. О. Думбу, Ч. К. Ооржак, Г. Э. Монгуш, А. Н. Куваа, С. С. Сымчан, К. Н. Тинней олар аптека талазынле тускай эртемниглер болуп турарлар. Тус черниң үндезин чонундан аптека ажылдакчылары белеткээринче сөөлгү чылдарда улуг кичээнгейни салып турар. Ам үеде бо талазы-биле институттарда болгаш училищелерде 25 кижи өөренип турар, а бо чылын 15 кижини өөредип чорудар. РСФСР-ниң Калык камгалал министерствозунуң томуйлалгазы-биле бо чылдың апрельде 15 кижи келгеп, олардан 13 кижи районнарның суурларына ажылдай берген. Томск болгаш Иркутск институттарындан ам-даа 4 кижи келир.

Бистиң республиканың аптека эргелелиниге чүртүн 300 ажыг заводтарындан 3 ниң чедир янзы-бүрү аттарлыг эмнер болгаш кылыглар кээп турар чорук безин чоннун кадыынын дугайында партияның болгаш чазактың улуг сагыш салып турарының херечизи болур. Туберкулёзка удур эмнерни эмчилерниң айтышкыны-биле аптекалар аарыг кижилерге халаска берип турар. Чүгле 1963 чылдың бирги чартыында безин өз сорулгага 60 мун рубльди республиканың бюджединден чарыгдаан. Оон аңгыда бруцеллёзтан болгаш ижин-шөйүндүнүн хоочурадар хевирлериниден аараан кижилерге аптекалар дамчыштыр эмнерни халас бөөрни организастаан.

Республиканың эмнелге черлери болгаш чоңу антибиотиктер, сульфаниламид эмнер-биле, витаминнер, үрек-дамыр, ижин-шөйүндүнүн аарыгларының препараттары болгаш туберкулёзка, гриппке удур эмнер-биле долу хандыртынган. Эмнелге-профилактиктиг албан черлерниң марля, шарыыр материалдар, хөвең, шприцтер, термометрлер болгаш өске-даа ол чижектиг түүлдерниң үзүктели бөөрни үзүктаттынган.

Ажылчы чоннарның калыының дугайында сагыш салышкынның бир илерээшкини болза аптека четкизиниң калбарып турары болур. Республикага сөөлгү алды чылдарның дургузунда чаңгыс аай хевирлиг 7 аптекалар, төп аптека склады тутпунган. Республиканың аптекаларынче эмнер сөөртүп чедирер тускай 4 автофургоннар бо чылын алдынган. Кызыл, Чадаана, Туран хоорайларда болгаш Сарыг-Сеп суурда аптекаларның капитал септелгези кылдынган. Хөвү-Аксында болгаш Чаа-Хөлде аптекаларга чаа бажыңнарны берген. Таңды районнуң Балгазынга чаа аптеканы дерип тургузар. Кызыл хоорайның 26-гы кварталының болгаш хоорайның ол ынчаар чону чоокку үеде тускай аптекалыг болур. 1964 чылда Кызыл хоорайга эмнелгелер араазының боторуглага-чарылгалыг аптеказы ажыттынар.

Республиканың найысылалы Кызыл хоорайга чаңгыс аай хевирлиг аптека тудуун кылыры эргежок чугула болуп келген. Хоорайның Оюн Курседи кудумчузунга, алгы заводунун чоогунга, Каа-Хем суурга аптека киоскилери, Улуг-Хемниң оң талакы эриинге аптека бажыңын алгыдар дугайында айтырыгның шиитпирлеттинерин чон манап турар. Чоон-Хемчик районнуң Хорум-Даг, Өвүрнүң Саглы суурларга участок эмнелгелериниң чанынга аптека салбырларын тургузар үезин база келген. Ол чорук эмчилериниң таарымчалыг ажылын хандырар болгаш чонну эмнер-биле хандырарын экижидер.

Республиканың аптекаларының ажылынга ам-даа четпестер бар дээрзин билип турар бис. Ол четпестерниң колдуу-ла районнар аптекаларынче эмнерни оперативтиг эвес чедирип турары болгаш аптека складтарында эмнер бар турда-ла аарыг кижилерниң хереглээн эмин чок дээш чорудар таварылгаларның бар бооп турары болур.

Үнелиг материалдарны кадагалап камгалаар хүдээлгезин чамдык ажылдакчыларның четпес күүседип турарынын ховар болгаш үнелиг эмнер үрелир, оон оларны үндүр бижинир чоруктарга таваржып турар. Ындыг чоруктар Бин-Хем районнуң Туранда № 3 аптеказынга (эргелекчизи эш Р. А. Нестерова), Тес-Хемнин Кунгуртугда (аптека эргелекчизи эш Н. Г. Павловская) болгаш өске-даа чамдык черлерге турган.

Бижилерге, ылангыя материалдыг чаагай чүүдерни бүдүрүп турарларга кичээнгейлиг болур чорукка ажылдакчыларны кижизидерин СЭКП ТК-ниң июнь Пленуму биске хүлээдип турар. Социалистиг өнчүнү камгалавас, кижилерниң күшажылы-биле тургустунган материалүнелиг чүүдерни хайыралыг көрбес чоруктарны болдурбазы бистиң ыдыктыг хүлээлгевис болур.

Коммунистиг моральдың принциптерии болгаш нормаларын хүн бүрүнүң ажыл-амыдыралынга боттандырып, ажылдакчыларның идейно-политиктиг белеткелин бедидери, ажылдакчы бүрүзүнүң коммунистиг тургузуушкунга идепкейлиг киржири — бистиң амыдыралывыстың хөөлүзү болур.

Э. ИВАНОВА,
Тыва аптека эргелелиниң эргелекчизи.

УЛУГ ТУДУГДАН

Ак-Довуракта даг-дүгү комбинадың тудуп турары-биле кады ында чуртталга хоорайын тудары түлүү-биле чоруп турар. Ол хоорайның бажыңнары үш-дөрт наът болгулаар, школалар, эмнелге хоорайныгаш-даа аңаа бар болур.

ЧУРУКТА: чурттапга участогунуң дашчызы Михаил Рощин түүйбу салып тур. Оон боду бешки разрядтың амылчыны болгаш хөстүг үелериниң Ак-Довуракты өөредилге комбинадынга эгелеп өөренип турар дашчыларны өөредип турар.

Фото В. ЛУТКОВТУУ.

ЧАЙГЫ ЧЕР АҢДАРЫЛГА ЗЫ

«Найырал» совхозтуң № 1, 2, 3 хову бригадаларының ниитизи-биле каттышкан 1640 га черни келир чылдың тарылгазынга уткуштур аңдаргаи. Чер аңдарылгазы ам-даа үргүлүлеп турар.

Ш. ДҮВЕНДЕЙ.
Улуг-Хем район.

Септелгени кичээнгейге алыр

Тес-Хем районнуң культура-чырыдышкын албан черлериниң септелгези болгаш кышка белеткели багай. Чамдык клубтарның септелгезин шагда-ла эгелеп чорутса-даа, мынчага чедир дооспаан. Районда чүгле Мөренниң көдээ клуву септелгезин дооскан. Ыланғыя Бай-Дагның, Ак-Эриктиң көдээ клубтарының септелгези эгелээнден бээр барык ийи ай четкен, а кылдынган ажылдарның хемчээли орту-даа кирбээн.

Од ышкаш оттуглар ыяш сөөртүлгези өнза багай. Районнуң Культура бажыңында өске клубтар ыяш сөөртүлгезинче ам-даа кирбээннер.

СЭКП ТК-ниң июнь Пленуму культура-чырыдышкын албан черлериниң ажылын кажангызыынан-даа артык бедик деңнелге турарын негеп турда, ол фронтунуң ажылдакчыларын база албан черлери харымсалганы бедитсе чогуур.

М. МАРГЫС-ООЛ.

Чөптүг негелде

«Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң Эйлиг-Хем чоогунда Улуг-Хемниң кежир паромда паромщик чогундан сөөлгү үеде Шагаан-Арыг биле Эйлиг-Хем суурнуң аразында харылзаа колдуунда үзүлгеп.

Орук тудуунга хамаарыкып турган бажыңны көжүрүп апарганындан аңаа ажылдап турган К. Чамзырын, К. Конгаа чурттаар чер чок дээш калган барганнар. Паромну башкарыптар кире кижилер кеже бергилээр, а шыдавас кижилер эртеңден кежээге чедир хей-ле маналар ужурга таварышкылаар.

М. КЫРЛЫГ-КАРА.

ЧАА ШҮЛҮКТЕР

1. БАЙКАЛ

Кылаң суглуг, кыдыг уш чок
Байкал-биле маргышкан дег,
Бараан булут дээрни бүргээн —
Кырлаң чалгыг дингеп келди.

Кежээки хүн хереливде
Хемелериниң эшкиништери,
Шыгыраары улам тола,
Чыжыр алдын саарын чорду.

Шакпылаңган седистериниң
Чакпаларын мөңгүнделдир
Тырткан четки аартаан түдүм,
Дымыраан чаъс китпеп бардың.

Түрлүг чалдар көдүрүлгеш,
Элде турган менче чаштап:
«Элдепсинме» дээн ышкаш
Дүргектелгеш, чанып турда.

Чажында-ла балык холдап,
Чараш даржын сайзанактап,
Ачам манап олургулаар
Азас хөлүм сактып келдим.

Сөөртүлгени аргыптар бол,
«Балыкчылар артели» деп
Сөстү орта билбес шаамны
Маңаа тура болай чаяттым.

Анган шагдан амга чедир
Чымыш-биле таныш черниң
Чылыг чазы, чымчак хады
Арыы-бажым сонуургадым.

Аалчы менин балыкчылар
Ак тал дөзү чаглак орта
Куюм-чуразы кыйбыңнадыр
Куспактаалтың ошкап турду.

...Ынчандан бээр хей чыл арткан.
Ырым бөгүн хөөн кирип,
Седис шиштээн одаавыстың
Шедиргенин аян кылды.

Өөрүм хей. Ынчалза-даа,
Терең далай Байкал мынаш,
Дээди мнаа сетпилинде
Өскерлиг чок — уттумдурбас.

Ынчангаштың шак ол хүнүү,
Кадыгланган ишчи холду,
Хайыралыг төрел чуртту
Ырлап чор мен, мактап чор мен.

2. ХӨНДЕРГЕЙЖЕ АЯН-ЧОРУК

Ынак чүрээм чалай берген:
Ырда кирген чараш орай —
Хөндергейлер хөглеп баткан
Көк сыы сиртин тенкеш келдим.

Шинн, пөштүг мөөрүктериниң
Шимээнинге алдагыксап,
Тозан кыстар ишкидеп кээр
Тооллар сактым, дыннап чордум.

Шырыш оъжуун чүктеп чаңган
Улуг аңның дүүн танып,
Шырлап каан изин ломчаш,
Узун ойга одаг кактым.

Кобальт, чес, демир дилеп,
Ширик казып, хая бузуп,
Шинчип чораан геологтарның
Хонажынга дүшкеп болдум.

Хөөрүк, диңиин, кара-кужун
Хөөредип хөөрээш-даа чоор...
Бир-ле эртен чум хар сүзүп,
Биженнерже базып кагдым.

Дээ дүүш арай четкелекте
Таңды кырдап үнүп оргаш,
Каржы соокту дүшке вакпадаң
Кара сутта дужун келдим.

Дүп чок ханы хооргалдыва
Дүдүйүнкен харап тур мен:
Дүмдүгүр дээр сылдыс, айы
Хүндус безин нөстүп турлар.

Дамырак суг шору терең—
Хөртүк бөрттүг инек-дашче
Көвүк саарып, хыраа тымын,
Даамчыргай ырлап чыдыр.

Чочагайлар салдап ойнаан
Арыг, кылаң бырлаңнаашта
Чойган болгаш хандыг-кара
Ааттынган дег чайганын тур...

Ынак Тывам бойдус-каазын,
Үүже-байлаан дээжилээп,
Ырда кирген Буурул Таңды —
Үевис дег чалыы-дыр сен!

Ю. КҮНЗЕГЕШ.

Шиитпирни күүседир

Тарыс аржаанының девискээринде ногаан үнүштерни, суглариың бажың камгалаар, оон девискээринге корум-чурумну, арыг-шеверни сагыыр болгаш ында дыштанып, эмненип турарларның амыдырал-культурлуг хандырылгазын экижидер дугайында Тес-Хем райкүүскомнуң тускай шиитпири бар. Ынчалза-даа ол шиитпирни күүседип турарының хыналдазын организаставайн турар.

Аржаанның чоогунда 2000 метрден бээр ыяш кеспези хоруглуг турбуже, чамдык кижилер чурттазыбиле чер бажыңнар кылырыңа чоок-кавының ыяжыкын кезип, ногаан чер девискээрни үргедип турар. Ындыг чер бажыңчыгаштар аржаанда ам 80 чедип турар. Чамдык чер бажыңнарны аржаан суглариың ванналарының мырыңай чанында кылгаан. Ылаңгыя бо чылын хамаатылар Кабанов, Тихонов, Тимошенко, Амелкин, Бунаков, Петенев болгаш оон-даа өскелер чер девискээр казып, ыяш кезип турган, чер бажыңнар кылганнар.

Чонуун эмненип, дыштанып турар черинiң чараш бойдус-байлаан үргедип турары-биле кады, чамдык кижилер хоруглуг чепсектер-биле бүлыктап турар. Чижээ, суула балык шүүреп кырар четкинiң салып каан чытканын «Тере-Хөл» колхозтуң чыгычылары чыскан. Ындыг чижеңе кижилер 2—3 хонуктарда чоруп, балыкты хоруглуг арга-биле хөйүү туткаш садыглап турда, ону кым-даа хайгаарап, сонуурган көрбейн турар.

Аржаанның девискээрии, чер-байлаан камгалаарын, корум-чурумну сагыырын Шынаа көдээ Советинге, участок шагдаазынга райкүүском дааскан турбуже, олар совет эргечагырга органының шиитпириниң күүселдезин хынавайн, ону хажык чокка боттандырар хемчеглерни албайн турары канчап-даа таарышпас.

Ында эмненип, дыштанып турарлар июль 12-ге чедир 1300 кижи ажып турда, оларны аъш-чем-биле четпес хандырып, чон ортузунга лекция, бееседа организаставайн, кино көргүспейн келген. Салыг киоскини бар-даа болза доктаамал ажылдавайн турар. Аржаан суглариы каңдыг аарыглыг кижилер, каңчаар ажыглаарының дугайында эмчи бееседалары база болбайн, турарын кижи кайгаар чүве.

Улуг келир үелиг Тарыс аржаанының үнүп байлактарын, оон девискээрин үргедээшкинден камгалаар, ында эмненип, дыштанып турар чоннуң амыдырал болгаш культурлуг хандырылгазын экижидер, аңаа көрүм-чурумну, арыг-шеверни сагыыр талазы-биле Тес-Хем райкүүском болуунуң шиитпириниң күүселдезин херек кырынга организаставары негеттинип турар.

О. ЛАМА.

РСДРП-ниң II съездизинин 60 чылынга уткуштур

РКП(б)-ниң райбюрозунуң дузазы-биле

Бо чылдың июль 30-де РСДРПниң II съездизи ажыттынган хүнүнден бээр 60 чыл боон турар. Ол болза бүгү делегейниң коммунистиг болгаш ажылчы шимээшкиниинге төөгүлүг болуушкун, улуг Ленинниң тургускаңа Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының үндезилеттинiнiп тургустунганының байырлалы болур. Бо эртекен үеде СЭКП төөгүлүг оруктуу эртекен.

Бодунуң улуг үндезилекчизи болгаш баштыңчызы В. И. Ленинниң удуртулгазы-биле партия ажылчын аңгыны, ажылчы чоннарны 1917 чылдың октябрьда улуг тиилелгеге чедиргеп, хамааты дайынның, Адычуруттуң дайынының чылдарында совет Төрээн чуртту камгалаарынче чонну организастап, тайбың тургузуушкунга тиилелгелерни чедип алган болгаш ам бистиң чуртувусту коммунизмче чедиишкиниг баштап турар.

Улуг Октябрьның салдары-биле, орус большевиктерниң аку-дүнмэ дузаламчызының ачызынга Тывага 1921 чылда национал-хосталгалыг революция тиилээн, тыва улус бодунуң революстуг намын тургускан.

Маркизм-ленинизминиң принциптеринге үндезилеттингеп Тыва арат-тың революстуг намы (ТАРН) болза Тываның улус демократтыг тургузуунуң системазынга удуртукчу, башкарыкчы күш болуп турган, ол нам 1944 чылдың октябрьда тыва улустуң ССРЭ-ниң улустарының хей националдыг, социалистиг өг-бүлезинге аки тура-биле каттыжарынга чедирген.

Бо байырлалга уткуштур Тыва аратгың революстуг намының II улуг хуралының 40 чыл ою база таварыжып турар. 1923 чылдың июльда болган Ийнги улуг хурал болза аратгарның революстуг күштерин каттыштырарынга, чуртка демократтыг, социалдыг чаартылгаларны чорударынга чугула рольду ойнаан.

ТАРН болза 1922 чылдың февраль-март айларда болган бодунуң бирги улуг хуралынга организастатгынган. Ынчалзажок оон сонгуткан Төп Комитет колдуунда ажылдаваан, оон составынга кирип турган феодалдар, дүжүметтер нам ажылын чорутпааннар. Харын намның эөлчегли ийнги улуг хуралын чыылдырар орнунга, 1923 чылдың март айда, «Төп хораа болза ажык чок, карылга-чарылгалыг чер-дир» дээш ону тарадыпкан.

Революстуг намның кежигүннери, арат массалар оон-биле чөпшээрешпээннер. ТК-ны тараткынга ол үеде Тывага ажылдап турган орус большевиктерниң дузаламчызы-биле аратгар удурланып, намның ажылчорудулгазын диргизип чорудар, ТАРН-ның II улуг хуралын чыылдырар дээш демиселди чорутканнар.

ТАРН-ның болгаш ТАР чазаанның удуртулгазынга кирген феодал идегеттерниң политиказы чүгле нам кежигүннериниң эвес, харын ажылчы массаларның ортузунга таарзынмас чорукту болдурган. Оюн Курседиге баштаткан революсчу болуктуг тургустунган Оюннар сумузунга 1922 чылда хөй аратгарның хөделиишкинiя үнген. Дүжүметтерни эргe-чагырганда үндүр сывырар сорулгалыг ол хөделиишкин чедимче чок болган.

Курседиге баштаткан революсчулар Тывага турган орус чоннуң организациязы РКП(б)-ниң район бюрозунга дуза, сүме дилеп, удаа-дараа чедип турганнар. 1923 чылдың июнь 11-де бодунуң хуралынга райбюро ол болуктуң байдалын чугаалашкан.

— «Бистиң революсчу ажылыска деткимчени көргүзүп турар кара чангыс Коммунистиг партияның органы-биле ханы харылзааны тургузарывыс эргежок чугула»—деп, революстуг болуктуң ол хуралга олурушкай төлээзи демделээн.

Тываның национал-хосталгалыг революциязының хереэнге феодал дүжүметтер шыңгыы айылды чедирип болурун медереп билгеш, РКП(б)-ниң райбюрозу Оюннарның революсчу болүүнүн төлээлекчилериле кады тыва революсчуларның улуг хуралын (нам шүүлганын) чыылдырар, ТАРН-ның ажыл-чорудулгазын хөделдирип чорудар дугайында айтырыгны ТАР чазаанга тургускан.

Улуг хуралды чыылдырар дугайында чөпшээредип алгаш, ТАРНның II улуг хуралын чыылдырар Эгелекчи комиссия Тываның ажылчы чоннарынга, бирги ээлчегде революсчу ядыыларга кыйгырыг үндүрүп, улуг хуралдың ажылынга киржирин, намның хүрээленинге кирерин сүмелээн. Ында чугаалааны болза:

«Ажылчы чоннар, ядыылар!

Боттарынарның эрге-ажыктарынарны боттарынар камгалаар үе келген. Аратгың Революстуг намының удуртулгазы-биле, бодувустуң күрүневисти тургузуп кириптер болзувусса, чүгле ынчан үр үеде манап келгениңер хосталганы чедип алыр бис».

Комиссия улуг хуралды чыылдырар талазы-биле улуг белеткел ажылын чорутқан, кожуннар, сумузарже агитаторларны чорудуп, намның сорулга-бодалгазын, улуг хуралдың ужур-дузазын тайылбырлааннар. Ынчалза-даа улустуң дайыннары улуг хуралды чыылдырбазын ораалажып, янзы-бүрү хемчеглерни ап, харын революсчу-агитатор Чүржаапайны безин өлүргеннер. Даа кожуунуун нояны Буян-Бадыргы аңаа баргап агитаторларны чон ортузунга ажылдатпайн, дедир чорудупкаш, улуг хуралга колдуунда бодунуң талалакчыларын келдиргеп. Ынчалзада феодалдар чонну коргудар хамаан чок, харын улуг аштырышкынга таварышкан.

РКП(б)-ниң райбюрозунун, тыва революсчуларның күжениишкинiнiн ачызында ТАРН-ның II улуг хуралы 1923 чылдың июльүн 6—7-де Кызылдың Донмас-Сугга болуп эрткен. Тускай эргежe, хостуг ниитилел амыдыралынче Улуг Октябрьның төрүттүндүргени чүткүлдү, мурнунда дарадып чораан аратгарның политиктиг идепкейин улуг хурал илередткен. Хуралга олурушкан 568 кижиниң 450-ден хөй ажылчы аратгарның төлээлекчилери болганы ону көргүзген. Хуралга РКП(б)-ниң райбюрозунуң төлээлекчилери база олурушкан.

Улуг хурал: Эгелекчи комиссияның илеткелин, намның ажылы чорбаанының, оон Төп Комитетин дүжүргeн чылдагаанын, намның сорулга-бодалгазының дугайын, Төп Комитеттиң сонгулдазын, намның акша-хөреңгизиниң дугайын, чазактың база ямыларның ажылының дугайын болгаш өске-даа айтырыгларны чугаалашкан.

Эгелекчи комиссияның ажылын чүүлдүг деп көргеш база Төп комитеттиң дүжүргeн чылдагаанын чугаалашкаш, «намның 1 улуг хуралындан сонгуткан Төп хораа шуут ажыл чорутпаанын, нам ажылынга оон мырынай идепкей чогун, революсчу чонну бодун долгандыр мөөнеп шыдавааның база ядыы аратгарның эргe-ажыктарын камгалаар хереги амыдыралга чорутпаанын барымдаалаашы», намның ажылын катап чорудар болгаш оон Төп Комитедии катап тургузар деп улуг хурал докгаатkан.

Намның сорулга-бодалгазының дугайында айтырыгны хуралга шыпгыы чугаалашкан, төлээлер, ылангыя ядыы төлээлер, намның база чонун эң чугула сорулгаларын амыдыралга боттандырарын саналдап, ядыыларга хамаарыштыр дең эвес чоруктарны чайладырын негээн. Анаа үндезилээш, ядыы аратгарның политиктиг эргелерин, экономиктиг эргe-ажыктарын камгалаар, улустуң эртем-билиггe өөредир, оларның культуразын бедидер, эмнелгенин халас дузаламчызын боттандырар болгаш чоннуң кадык камгалалын чорудар, чурттуң экономиказын хөгжүдер, күрүненiң чөптүг албанын боттандырар, үндүрүгүү организастаар, бо талазы-биле ядыыларга чигелделерни көргүзер, нам кежигүнериниң, эңгиин аратгарның политиктиг болгаш культурлуг кижизидилгезин организастаар, оларны күрүненiң ниитилел амыдыралынга киништирер, революстуг демиселди кады чорудар дээш өске чурттарның ядыы ангыларын-биле болгаш оларның партиялар-биле, ылангыя РКП(б)-биле харылзааны тургузуп, быжыглаарын ТАРН-ның дүрүмүнде айыткан. Улуг хурал Коминтерниче, ССРЭ-ниң чазаанче телеграммалар чоруткан.

Төп Комитетти сонгуур айтырыгга улуг хуралдың ядыы болгаш бай хөреңгитен төлээлериниң аразынга улуг демисел үнген. Ынчангаш херек кырында ТАРН ТК-га колдуунда аратгарның төлээлекчилери сонгуттурган, а ТК-ның бирги хуралынга ТК-ның даргазында көскү революсчу, намның тургузукчуларының бирээзи Оюн Курседи сонгуткан.

Даштыкы ямының илеткелин чугаалашкаш, «Совет Россияның улустары-биле улам чоокшулажыр, ханы харылзажыр болгаш оон-биле харылзааны быжыдар сорулга-биле Совет Россияже төлээлер чорудар, чүге дизе, чүгле Совет Россияның ачызында, оон улуг деткимчези-биле чуртувустуң хамаарыштас чоруун чедип алганывысты уттуп черле болбас» деп хурал демделээн.

Улуг хурал өске-даа айтырыглар талазы-биле чугула шиитпирлерни хүлээп алган.

Мынчангаш ТАРН-ның II улуг хуралы чуртта аныяк, революсчу күштерiнiң тиилелгези-биле доозулган, намның ажыл-чорудулгазы катап тургустунган. ТК-га ажылчы аратгарның революсчу төлээлекчилери кирген.

Улуг хуралдың соонда Төп Комитет хуралдың хүлээп алган шиитпирлерин боттандырып, нам үүлерин тургузун эгелээн (оларның саны 1924 чылга чедир 60 ажыг четкен). Намга ажылчы аратгарны киирип ап, контрреволюстуг феодалдарны, дүжүметтерни намдан арыглап аштап эгелей берген. Чижээ, Төп Комитет бодунуң баштайгы хуралдарынга намның хүрээленiнiден бай феодалдар, ламалар Ажыкайны, Дарма-Базырны, Лопсан-Осурну болгаш өскелерни-даа үндүр сывырган.

ТАРН-ның II улуг хуралының үжур-дузазы болза, намның ажылчорудулгазын катап тургускаш, оон организастыг, идеологтуг-үндезиннерин айтып, феодалдар аңгызынга моральдыг аштырышкынны таварыштырганында болур.

II улуг хурал Тываны капиталистиг эвес оруктап, социалиммче хөгжүүрүнүн орунга киргеш, улус демократтыг хөгжүлдени чедиишкиниг баштап, ону эчизинге чедирген болгаш Тываны Совет Эвилелиниң составынга киирип, социалиммче хөгжүдүрiнiң хей чүүлдү кылган ТАРН-ны барык катап тургускан.

Тыва Совет Эвилелиниң составынга каттыжып турар үеде Тыва областтың Коммунистиг партия организациязы тургустунуп, 1945 чылдың ноябрь 24—27-де болган бодунуң I область конференциязынга организастаттынып тургустунган. ВКП(б) ТК-ның 1944 чылдың октябрь 18-те шиитпирiн «Бугтаар ТАРН-ның чиигине, ораалакчы кежигүннери ВКП(б)-ниң хүрээленiнге чаңгыстап хүлээп алдынган. ТАРН кежигүнү стажинга киир саналан.

Оон бээр 18 ажыг чыл эрткен. Областтың партия организациязының составы 1945 чылдың ноябрьда 4069 чиигине кежигүннер болгаш кандидаттар турганындан 1963 чылдың июль 1-де 7.107 чиигине кежигүннер болгаш кандидаттар четкен. Ол болза 28 хире националдарның кижилери болуп турар.

Совет эрге-чагырганың чылдарында Тыва сайзырангай, көдээ ажылагыйлыг, дүрген хөгжүү турар үлетпурлуг, чечектелип турар республика болу берген. Тывада школаларның, культура албан черлериниң, эмнелгенiң четкилери аажок калбаргаи, чаагайжыды туттунган хоорайлар, суурлар көвүдеп өскен.

РСДРП-ниң II съездизинiнiң 60 чыл ою бистиң Коммунистиг партиявыс, совет улус байырлап турар үеде бо бүгүнү тыва улус өөрүп демделеп турар.

СЭКП-ниң кезии болуп турар республиканың партия организациязының удуртулгазы-биле Тываның ажылчы чоннары ам СЭКП-ниң XXII съездизинiнiң шиитпирлерiнiң болгаш партияның Программазын чедиишкиниг боттандырып, чеди чылдың даалгаларын хуусаа бетинге күүседир дээш кызымак демисежип турар.

С. МЫНДРИМА.
Партархив эргелекчизи.

Маадырлыг Кубаның ажылчы чоннарынга

Революстуг байырлал — июльдун 26-да национал тура халышкынның 10 чыл болган ою-биле холбаштыр, куба профэвилеллеринге болгаш маадырлыг Кубаның бүгү ажылчы чоннарынга байыр чедирген бижикти Профессионал Эвилелдериниң Бүгү-эвилел Төп Чөвүдели чоруткан.

Алдарлыг революстуг чаалап алышкынналарны быжыглаарынга, национал экономиканы болгаш культураны удам ынай хөгжүдеринге, бодунуң социалистиг төрээн чуртунуң чаагай чоруунга, чогаадыкчы күш-ажылга, тайбың болгаш улустар аразынга найырал дээш демиселге чаа-чаа чедишкиннерлиг болурун Кубаның ажылчы чоннарынга совет профэвилелдери күзеп тур деп, бижиктe чугаалап турар.

Социалистиг лагерьниң чурттарының болгаш бүгү депшилгелиг кижи төрелгетенниң күүлүг деткимчези турда, революстуг Кубаның шынныг херээ тиилээр дээрзинге бүзүрели бижиктe илередип турар.

Совет херээженнер Комители байыр чедирген телеграмманы Гаванаже чоруткан. Комитет революстуг байырлады таварыштыр эргим куба херээженнерге изиг байырны чедирген.

(СЭТА).

Чазакка согуг таварыштырган

ПАРИЖ. (СЭТА). Күрүне албан черлериниң болгаш бүдүрүлгелериниң ажылдакчыларының ажыл соксадыр эргезин «таарыштырып» турары чазактың хоойлу төлевилелин француз сенат изиг санал-онаалдарның соонда хүлээп албаан. Хоойлу төлевилелин хүлээп албас дээш 203 сенаторлар бадылаан болгаш ол саналга 36 сенаторлар удурланган.

Ам хоойлу төлевилелин катап номчууру-биле Национал хуралга дедир өгидип бээр апаар. Баштайгы номчулга үезинде Национал хурал ол хоойлу төлевилелин хүлээп алган деп чүве билдингир.

Республиканчы болгаш демократтыг бүгү күштериниң төлээлекчилериниң шинтирлиг чоруу сенатка бадылаашкынның түннелинге улуг салдарлыг болган.

—□—

Изиг өөруп четтириишкин

БЕРЛИН. (СЭТА). Демократтыг херээженнериниң Делегей федерациязының чингине секретары Роза Ясовичиниң медеглелинде чугаалап турары болза, Москвага херээженнериниң Бүгү-делегей конгрези тайбың, национал хамаарышпас чорук дээш, херээженнериниң эргелери болгаш уругларның аас-кежии дээш милдион-миллион херээженнериниң демиселинин чабыннанчак коргузуг болган. Ол конгрестиң түннедерин үндүрери-биле холбаштыр парлап үндүрген бо медеглелде айтып турары болза, чер бөмбүрзээниң бүгү булуларындан конгрестиң адрезинге эпсеткил каттыштырылгазының болгаш байыр чедирген муң-муң чагаалар, оон иштинде ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүделиниң Даргазы Н. С. Хрущевтан, Цейлонуң премьер-министри ледерги кадын Бандаранаикеден, Индонезияның президентинден Сукарнодан болгаш өске-даа дыка хөй күрүне база хөй-ниитичи ажылдакчылардан чагаалар келгилээн. Чилиниң, Аргентинаның, Колумбияның, Совет Эвилелиниң, Польшаның, ГДР-ниң, Кубаның болгаш өске-даа дыка хөй чурттарның херээженнери конгресс-биле боттарының эп-сеткил каттыштырылгазын хөй санныг чагааларынга илергейлээн. Байыр чедирген чагааларынга болгаш медеглелдеринге чедишкиннерни күзээн бүгү кижилерге, бүгү делегейге тайбың дээш демисежиринге шинтирлиниң илергейлээн, ынчангаш Москвага конгрестиң чедишкинниг эрттеринге улуг книгрен кижилерге изиг өөруп четтириишкинин демократтыг херээженнернин Делегей федерациязы илергейлеп турар.

—□—

Улуг чүүлдүгзүнүүшкүн

„Аас-кежиктиг“ болуушкун

ПАРИЖ. (СЭТА). Агаарга, космос делгеминге болгаш суг иштинге ядролуг чепсегтиң шенелделерин хоруур дугайында Керээнин бижимелин ССРЭ-нин, АКШ-тың болгаш Англияның төлээлекчилериниң Москвага дугурушкан дугайын Францияның хөй-ниитизи аажок улуг күзел ханып дыннаан.

Француз телевидениениң директору «сөөлгү медээлериниң» эялчеглиг дамчыдылгазынга ол дыннадыгны «аас-кежиктиг болуушкун» деп айтыкан. Делегейниң улустары бо болуушкунну хөй чылдарда манап келген деп, ол медеглээн. Хересиниң бузундуларын, атомнуг чазылдырыышкынналарның, оон иштинде Францияның чоруткан атомнуг чепсектиң шенелделериниң хоралыг «моогүлерин» тырткан кино-чурукту үстүнде айыткан сөстер-биле капсырлаштыр үндүрүп көргүскен.

Радикалдарның партиязының удуртулчузу Морис Форнун медеглээни болза, «бис москва дугуржулгазын чарганынга өөрүүр ужурлуг бис. Дүшкүүрлүг чоруктуң ёзулуг чавырлырынга, чепсегленишкинни дүжүрерин эгелээринге чедирип келир магат чок угланышкынга бо дугуржулга чугула че-чада болур» деп ол демделээн. Социалистиг чурттар-биле экономиктиг болгаш культурлуг харылзаалларга «улуг дидим» чорукту көргүзерин Морис Фор кыйгырган.

Де Голль биле Помпидунуң чазаа «атомнуг согуг таварыштырар күш» дээр чүвени тургузарынче угланышкынның чурту хоозурадып турар чоруудан ойталаарын болгаш делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырыдырарынче база тайбынны быжыглаарынче угландыр Москвага кылдынган баштайгы чугула базымны деткирнин француз улустуң эң калбак хөй-ниитизи ам изии-биле күзеп турар.

—□—

„ДАЛАШТЫГ" ДЕП ДЕМДЕГЛЭЭШКИН-БИЛЕ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). «Правда» биле «Известия» солуннарның корреспондентилериниң айтырыгларынга ССРЭ-нин Министрлер Чөвүделиниң Даргазы Н. С. Хрущевтуң харыларының дугайында дыннадыгны америк телеграф агентилери «далаштыг» деп демделээшкин-биле дамчыткан.

Ядролуг шенелделерни хоруур дугайында дугуржулга чепсегленишкинни бүгү-ниитти болгаш бүрүн дүжүрерин боттандырарынга «таарымчалыг байдалдарны» тургузуп турар дугайында Н. С. Хрущевтуң сөстерин телеграммаларда тускайлап турар. Герман айтырыын тайбың таарыштыр шинтирлээр дугайында айтырыг делегейниң дүшкүүрлүг чоруун узуткаарының дээрезинде кол айтырыг болуп турарын совет удуртукчу медеглээн дээрзин ЮПИ агентилел демделээн.

Ол агентилелдиң Москвада корреспондентизининң айтып турары болза, Н. С. Хрущев «соок дайынны узуткаар» дугайында чугаалажышкынарны эгелээр деп барының талакы күрүнелерни кыйгырган.

ДЕМИСЕЛ ДООЗУЛБААН

ЖЕНЕВА. СЭТА-ның түскай корреспондентизи Г. Драгановтуң дамчыдыы турары болза:

КНО-нуң Экономиктиг болгаш социал чөвүделиниң (ЭКОСОС) сессиязында КНО-нуң Африка талазы-биле комиссиязынга Мурнуу-Африка Республиканың кежигүн болур, болбазының дугайында айтырыг талазы-биле демисел калбарган. Африка чонга удур кара-туразында ажылалдың үүлгедип турар Мурнуу-Африка Республиканың комиссиязга кежигүн болур эргезин казыыр деп дилегин ол комиссия эрткен чылда-ла ЭКОСОС-ка киирген турган. Ынчалда Экономиктиг болгаш социал чөвүлел Африканың үнүн херекке албайн барган.

Соок-язы ылгаар политиканы чорудуп турары дээш Мурнуу-Африка Республиканы комиссиядан үндүрериниң эргежок чугулазының дугайын шуут чугаалап турар резолюцияны ам Сенегалдың болгаш Эфиопияның төлээлекчилери киирген.

ССРЭ-нин, Чехословакияның болгаш Югославияның төлээлери ол саналды деткип, үш хүн дургузуунуг үргүлчүлеп келген чугаалажылгага ыяыт шинтирнинг чөптүүн болгаш эргежок чугулазын көргүзүп тургай.

АКШ-тың, Англияның болгаш өске-даа чамдык чурттарның төлээлекчилери мурнуу-африка колонизаторларын камгалаарын боттарының холунга херек кырында алган. Мурнуу-Африка Республикага чорудуп турар соок-язы ылгаар чорук киижи төрелгетенге удур эң аар кемнин үүлгедир болур болгаш КНО-нуң Уставын каржызы-биле үргэни ол дээрзинге олар шуут удурланырын дидимээн. Ыяыт болза-даа олар сенегал-эфиопия резолюцияга чамдык чазалгаларны киирнгенер, ол чазалгалар резолюцияның утказын хажыып, оон политиктиг ужур-дузазын чок болдуруп турар. Совет төлээлериниң баштыны Г. П. Аркадьев америк болгаш англи чазалгаларның кажар утка-шынарын бодуунун саналынга бүрүнү-биле илередип көргүскен.

Ол чазалгаларны хүлээп алыр болза, оон түннелинде Сенегалның болгаш Эфиопияның резолюциязы КНО-нуң Экономиктиг болгаш социал чөвүлели ону хүлээп алыр аргажок кылдыр шак ынчаар хажыттынган турар ийик. КНО-нуң Африка талазы-биле Экономиктиг комиссиязынга Мурнуу-Африка Республиканың кежигүн болур, болбазының дугайында айтырыгны чугаалажып көөрүн түр сонгаарлаткан болгаш чоокку хүннерде база катап эгелээр.

—⊙—

АНГЛИЯДА АЖЫЛ ЧОКТАЛЫР ЧОРУК

ЛОНДОН. (СЭТА). Англияда ажыл чокталыр чорук ковүдеп артпышаан турар. Ам дыннадып турарыбиле алырга, июльдуң ортанда Англияга болгаш Уэльске ажыл чок 449.219 кижи данзылаттынган. Оон ашыда Соңгу Ирландияда 30.494 ажыл чоктар санаттынып турар.

ИРАКТА ШААЖЫЛАЛ

КАИР. (СЭТА). Июльдуң 2-нин 3-че дүнезинде «Рашид» деп шериг лагеринге болган улурланышкынга киришкени дээш, 19 кижини шериг суду шаажылаар деп Иракка шинтикен дээрзин МЕН агентилелдиң корреспондентизи Багдадтан дыннаткан.

Үш удаа

ПАРИЖ. (СЭТА). Франциянын сенады ажылчыннарга улур деголлычу чазактың хоойлу төлевилелин үш удаа хүлээп албаан. Ол хоойлу төлевилелин хүлээп албас дээш 212 сенаторлар, а хүлээп алыр дээш 43 сенаторлар бадылаан. Хоойлу төлевилелни катап номчууру-биле Национал хуралга дамчыдып берген. Национал хуралдың үндүрер шинтирлери үзе шинтирлээн шинтирлер болур.

Чемпион ат хевээр арткан

Республиканың бүт бөмбүүнүң талазы-биле бирги чери дээш маргылдаа июльдун 21 — 25 хүннеринде Кызылдың «Совет Тыванын беш чылы» стадионунга болуп эрткен.

Бо маргылдаага «Динамо» спорт нинтилелининг, пассажирлер АТК-зының, типографиянын болгаш республиканын «Урожай» кедээ спорт экитура нинтилелинин чөөн болгаш барының зоналарының тимлекчилери — Каа-Хем, Улуг-Хем районнарның командаларының эр улустуң база коллардың беш-беш командалары киришкен.

Маргылдаанын дөрт хүнүнде пассажирлер АТК-зы биле «Динамо» спорт нинтилелининг командалары кайызы-даа аштырышкын чок, республиканың бирги чери дээш боттоттары таваржы бергеннер.

Оюнуң эгезинден тура динамочулар бодуунун удурланыкчыларының талазынче чүткүдүг бурунгаарлап, мячик барык хаалгага айыылдыг болуп турган. Он минута ажыр чорда динамочулар камгалалда А. Деминнин болгаш вратарь Б. Кукаринниң чазыгларын ажыглап тепкен мячиги чугуун киргеш, санны ажыткан. Ынчалза-даа транспортчулар камгалалды күштелдиргеш, санын денештирип чапсарлааннар.

Чапсар соодунде оюнуң ийиги чартынында пассажирлер АТК-зынын ойнакчылары оюнуң бүгү инициативазын чаалап ап, көрүкчүлериниң хей-аът киирген ыыт-шимээнинге улам-на сорук кирип, ийи мячикти Ю. Табуев, Ю. Белостоков олар киир тепкеннер. Оюнуң соолгүредир бүгү күжүн үндүрүп, «Динамо» командазының ойнакчылары идепкейлиг бурунгаарлап, база бир санны киир тевер арганыт болганнар. Оюн тоңгужете чедир транспортчулардың талазындан мячик барык-ла ыравайн келген, ынчалза-даа сан 3:2 болуп, пассажирлер АТК-зының командазының ойнакчылары тиилээн.

Беш хүн үргүлчүлээн маргылдаанын түннелинде пассажирлер АТК-зының командазының ойнакчылары аштырышкын чок арыг тиилелгени чедип алган, бүт бөмбүүнүң талазы-биле республиканың эрткен чылгы чемпион адын бо чылын база катап чаалап алган. Командага шилчип чоруур кубокту болгаш турасказадыг вымпелди база спорт нинтилелдериниң болгаш организацияларының республика Чөвүделиниң 1 чергенин диплому-биле шаннаан. А оолдар командазындан база-ла ол коллективтиң аныяк бүт бөмбүкчүлери тиилээн болгаш бир дөмей шаннадыг алган.

Ийиги, үшкү черлерни эелээн «Динамо», типография командаларынга турасказадыг вымпелдерни болгаш түс-түс чергенин дипломары-биле шаннаан. А оолдар командазындан «Спартак» ийиги, «Динамо» үшкү черлерни эелээннер.

Эки камгалакчы, халдакчы, вратарь дээш П. Голованов («Динамо»), А. Казаков (пассажирлер АТК-зы), А. Фридриков («Динамо»), Б. Кукарин (пассажирлер АТК-зы) болгаш пассажирлер АТК-зының аныяк бүт бөмбүкчүлери С. Багайоол, А. Цветков олар өртектиг чүүлдер-биле болгаш мактал бижиктер-биле шаннатканнар.

К. АЛЕКСЕЕВ.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

Кинотеатрларга

ИЮЛЬ 28-ТЕ.

«НАЙЫРАЛ»: «Мээң оглум» 9.30, «Шуурганнар планетазы» 11.20, 12.50, «Чоруп-ла турдувус» 2.30, 4.15, 6, 7.45, 9.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Мультипликациялар 10.30, «Кер-оглы» (делгем экранныг) 12.30, 2.30, «Ол бүгүге чай буруулуг болган» (делгем экранныг), «Саванна болгаш джунгилер» (делгем экранныг) 8.30, «Каролина Риенсная» (делгем экранныг) 4.30, 6.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Мультипликациялар 10, «Боолар болгаш наге-бугалар» 11.15, 1.15, «У французских каминов» 3.15, 7.15, «Баштайгы ынак-шылдың ыры» 5.15, 9.15 шактарда.

«ВОСТОК»: «Граф Монте-Кристо» (бирги сериязы) 11.15, 3.15, «Граф Монте-Кристо» (ийиги сериязы) 1.15, 5.15, «Кембалдың хаан чери» 7.15, «Цирк көргүзүү», «Кембалдың хаан чери» 9.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Анаа дайынчы Александр Матросов» 11, 1, «Ашам-надай болушканы ындыг-ла кончуг эвес бояган» 3, 5, 7, 9 шактарда.

ИЮЛЬ 29-ТА.

«НАЙЫРАЛ»: «Храбрец» (делгем экранныг) 10, 12, «Ыранны ааглардa» 2, «Уругнар болгаш бичиилер» 4, 6, 8, 10 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «У французских каминов» 2.30, 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Чоруп-ла турдувус» 9.15, 11.15, 1.15, 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ВОСТОК»: «Кара далаймы кыс» 3.15, «Ол бүгүге чай буруулуг болган» (делгем экранныг) 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

1963—1964 өөредилге чылында Томскиниң фармацевчилер (аптека ажылдакчылары) училищезинге 8—10 класс дооскан тыва студентилер хүлээп алырын Тыва аптека эргелели чарлап тур.

Хүлээп алырының экзаменнери Кызылдың медицина училищезинге бо чылдың август 1-де өгелээр.

Биллириишкинни документилери-биле кады Ленин кудумчузу № 22 бажында медицина училищезинче чоруудар.

ХҮЛЭЭП АЛЫЫШКЫН КОМИССИЯЗЫ.

Үр манап келген дыннадыг

ПРАГА. (СЭТА). Ядролуг шенелделерни хоруур дугайында үр манап келген дыннадыг бүгү Чехословакияга улуг чүүлдүгзүнүүшкүнү болдурган.

Ржежиде ядролуг шинчилелдин институдунуң ажылдакчызы С. Гавелканың ЧТК агентилелдиң корреспондентизинге медеглээни болза, ядролуг энергияны тайбың ажыглаар талазы-биле ажылдап турар бистер бо дыннадыгга улуг өөрүшкү-биле байыр чедирип турар бис. Атомнуг чазылдырыышкынналарның түннелинде болур радиоактивтиг херелдээшкин болгаш агаарны хоранаар чорук кижи төрелгетенге кайы хире айыылдыг болуру биске эки билдингир. Совет Эвилелиниң өскедаа тайбың саналдарын база-ла амыдыралга ырак эвес келир үеде боттандырарын бис чедип алыр болгаш ынчангаш чепсегленишкинниң үүлгедилгези ажыглалга киирериниң бирги эялчээн дужаап турганының байырладыг хүннери турган. Республиканың президентизи Антонин Новотный лентаны үзе кезинкеш, кранны долгашкан, ынчангаш бүгү чоннуң өөрүшкүдүг үннериниң үезинде нефть төктүп эгелээн. Кайыын келген нефтил? 4000 ажыг километр хемчээлди эртишаан. Волганың эриктеринден келгени ол. Үүнүн-даа мурнунда, Чехословакияны улуг химиянын чурту кылдыр хуулдурган тускай эртемденнер дыка өөрүп турганнар. Адактың соонда, оларның күзели боттанган — чиик өртектиг болгаш үнелиг чиг-эт оларның чуртунче «бодуунун базымыбиле» кээп турар.

Мугур үш чыл мурнунда, июльдуң изиг хүннеринде, «Москвичиге» олурупкаш, Кошица чанынга, «Найырал» нефтьдамчыдылгазының тудуунун участоктарының бирээзинин дидеп тутсуп орган мен. Ынчаарда, кажан дилээшкин доозулган соонда, кандыг байдал таварышканын көрген мен. Суг хоолай дамчыдыкчыларының бүгү-ле карталарын хөме алы берген. Суг үүлле моондактай берген эвес, харын ажылдап турган черже оларны чорутпайн барган. Ол дээрге элээн үр болган үерлээшкин үезидир.

Оон ынай канчап баарыл? Шак ындыг байдалда тудугжулар хуусазында кылып четтигиптер бе? 1961 чылдың төнчүзүнге чедир оларның тудуштурун болур турганы совет-чехословак база Братислав аразынга 400 километр хемчээдиг берге оруктан үүлле каш он санныг орук эртинген болгай. Оруунда суг турушкан турда, олар ук онаалдазын күүседи шыдаар турган бе?

Ол айтырыга харыыны менээ хоолайлар салып турарлар — тудугнуң начальныгы инженер Иржи Матятко, техник Ладислав Моур болгаш олар-биле кады хоолай салыкчылары база чолаачылар бергеннер. Ол ажыл оларның хөй кезиинге чаа херек боон турган-даа болза, олар быжыг идегел-биле, сүмележип чугаалажып алган ышкаш, мынча дээнер: хуусазында күүседип шыдаттар бис. Ынчангаш тайыбырлааннар: тудугжулар дайынчы онаалданы алгаш, ону берге участоктарга күүсеткеннер. Олар күүлүг хоолайларның кан унаары-биле дагларны кезе кирип, тиилээннер, хемнерни кешкеннер, арыг-аргаларны, оңгул-чингилдерни ажып эрткеннер.

— Кажан суг чавызап эгелээри билек, бистер, минутаны-даа халас эрттирбейн ажылдап кириптер бис, анаа-ла кириптер эвес, а ёзулуг эъдинге книр тудуптар бис — деп, тудугжулар медеглээннер.— Бистиң холдарывыста күүлүг совет техника, угаанныг машиналар, олар кижиниң күжүү чокка хоолайларны эптеп салып турарлар. А кол үүл болза, биске совет тускай эртемниглерниң, бо тудугда киржип турар бүгү-ле чүрттарның дузаламчызы болур.

Шак-ла ындыг болган. 1962 чылдың эгезинде Братиславтың «Словнафт» деп нефть ажылдап кылыр комбинадынга, ол улуг чехословак чаа тудугларның бирээзинге, тудугжуларның шынныын база катап бүзүреп көрген мен. Ол болза «Найырал» нефтьдамчыдылганы ажыглалга киирериниң бирги эялчээн дужаап турганының байырладыг хүннери турган. Республиканың президентизи Антонин Новотный лентаны үзе кезинкеш, кранны долгашкан, ынчангаш бүгү чоннуң өөрүшкүдүг үннериниң үезинде нефть төктүп эгелээн. Кайыын келген нефтил? 4000 ажыг километр хемчээлди эртишаан. Волганың эриктеринден келгени ол. Үүнүн-даа мурнунда, Чехословакияны улуг химиянын чурту кылдыр хуулдурган тускай эртемденнер дыка өөрүп турганнар. Адактың соонда, оларның күзели боттанган — чиик өртектиг болгаш үнелиг чиг-эт оларның чуртунче «бодуунун базымыбиле» кээп турар.

Нефтьдамчыдылганы ажыглалга кииргени муң-муң демир орук цистерннериң хостаан, а эң-не чугулазы — өске чүктерлиг поездилерни чорудар төлээде, демир орук шугумнарын хостаан. Ол дээш демир-орукчулар база-ла өөрүп турганнар. Чехословакияны Совет Эвилели болгаш өске-даа социалистиг чурттар-биле харылзаштырып турар найыралдыц болгаш акы-дүнмалышкынның көстүр болгаш көзүлбес шугумнарын болдурган ол күүлүг кан удаазынга — «Найырал» нефтьдамчыдылгага бүгү улус өөрүп турганы ол.

Ам «Найырал» нефтьдамчыдылганың бирги участогунуң тудуу дээрге эрткен үениң херээ апарган. Нефтьдамчыдылга шөйлүп чоруткан орукту ам сиген хөме үнүп келген, ыяш дугланкан. Чү-даа көзүлбес. Нефтьдамчыдылганын тудугжуларының ажылы черни ажыдыпкан. Ынчалзада-даа оон түннелин моон дилевес. Олар ам — продукцияны ажылдап кылып, садып турар заводтарның цехтеринде, магазиннериниң делгиирлеринде. Бүдүн чартык чыл иштинде Чехословакияга амыдыралчы ужур-дузалыг од артерия оон аар этүлетпүлүг организмин нефть-биле чемгерип турар. Үүлле чаңгыс чылда ону дамчыштыр Поволжьядан Дунайның эриктеринге чедир 3 миллион тонна нефть агып четкен, ол болза Чехословакияның улус ажылагыйынга чүс-чүс миллион крон экономияны берип келген. Нефть чедирилгези ам демир орук-биле совөрткеининден 10 катап чиик, үүле дээрге ындыг хемчээлдиг нефтини совөртүрүнге барык-ла 70 мун улуг цистерннер хереглеттинер турган ийик. А келир үеде нефтини хереглээриниң байдалы-биле оон санын ийи катап, харын-даа үш катап үлгаттырып болур ийик.

Үүнү кылганыл — ол кылдынганы ол. Социалистиг күрүнеиниң хөгжүлдезининң хоойлузу ындыг. Ол соңгаар эвес, а бүрүнгаар көрүп, эрткен үениң эвес, а бөгүннүн база даартагы хүннүн сактыышкыннары-биле чурттап турар. «Найырал» нефтьдамчыдылга база-ла ындыг. Ам оон ийиги эялчээниң тудуу кидин чоруп турар. Залужи хоорайда Чехословак-совет найырал аттыг химия комбинадынга болгаш өске-даа будүрүлгелерге совет нефтини чедирер төлээде, ийиги эялчегнин 450 километр оруу Мурнуу Словакиядан Соңгу Чехияга чедир — бүгү республиканы таварып эртер.

Ийиги эялчегниң нефтьмагистралын салырда, аңаа чолдак дамчыдылгаларны каттыштырып тургаш, чурттың бүгү нефть ажылдап кылыр бүдүрүлгелерин тудуштурары болур. ЧССР-ниң химия үлетпүрүнүн министри И. Пучиктиң медеглээни болза, 1966 чылда Чехословакия нефть совөртүрүнге демир орук транспортун херек кырында ажыглаваетай бээр, оон бүгү-ле нефть ажылдап кылыр будүрүлгелери Волганың нефтизинбиле шуут харылзашкан болур.

Нефтьдамчыдылганын ийиги эялчээнин оруунда үүнүн кылдынып турарын чугаалаары дээрге-де бирги эялчегнин дугайында чугаалаанын катаптаары болур. Мында үүлле чангыс ылгал бар: чаа тудугну ам өске кижилер кылып турар. Олар Словакияның девискээринге нефтьдамчыдылгага ажылдап турганнар. Олар чаа кижилер эвес, 500 километр салдынган оруктү кылышкан, үш чыл ажыл дуржулгалыг, бодуунун ажыл-херээнин хоочуннары-дыр. Ам олар чех-моравтың бедигээжинче нефтини Братислав чанындан цистерннер-биле эккээр, оон соонда Залужиже хоолайлап дамчыдыптар. Чехословак черге нефтьдамчыдылганың ийиги эялчээнин тудуштурулгазы бо чылдың сөөлүнде доостур, а 1964 чылда ийиги эялчээнин тудуу чех-морав бедигээжинден Мурнуу Словакияга чедир эгелээр. Ол ажыл доостурга, нефть дөрт дамчыдылгабиле Поволжьядан Соңгу Чехияга чедер. Ынчангаш бо улуг ажылды дээш олар Совет Эвилелинге чоргаарал-биле ынакшып турарлар.

Бо улуг чаа тудугнуң ужур-дузазы километрлер болгаш тоннадар-биле хемчээттинмейн турар. Этези — орустуң улуг хеминиң эриктеринден үнген болгаш акы-дүнма социалистиг чурттарның черинге кан холдар-биле быжыг тудушпушаан. ол болза, найыраддың болгаш кады ажылажылганың быжыг сорук киришкинин илергейлеп турар.

М. НИКИТОЧКИН,
СЭТА-ның хайгаарактызы.
Прага.

Хову турлааның арыг-шевери

Күскү хову ажылдарының үезинде колхозчулар болгаш совхозтуң ажылчыннары чурттап турар черлеринден ырак, үр үеде турар болганда, хову турлагларын культура-амыдырал талазы-биле таарымчалыг болдурары чугула.

Бир-ле дугаарында турлагны тургускан чер довурак-доозун доюлдурар машина-трактор болгаш өске-даа транспорт доктаар чер болбазын хандырар херек. Турлагны долгандыр болгаш оон бажыңнарының аразынга ыяш олуртуагазын чорудары чугула. Чок болза турлаг арга-арыг чоогунга тургустунган турар. Бир эвес оон чоогунга кара суг чок болза, аңаа ыяавыла кудук казып алыр.

Ижер сугну аксы хаалгыг ыяш болгаш демир доскаарларга кадагалаар болза эки. Тускай хаалгыг кудуктардан аңгыда, хап бадып ыыдап сугдардан алган ижер сугну бир демир-хуун ишти (он литр) сугга-ла 10 грамм хлор-биле холуп ажыглаар болгаш ону ыяавыла хайындырып тургаш чемге хереглээр азы ижер херек. Сугну кадагалаар талазы-биле хынаалаары турлагга хайгаараар тускай төлээни томуйлаар. Ол кижини эмчилер тускай белеткеп, өөретпен турар ужурлуг. Арыгланыр бажыңнар болза чемненнилге черлериниден бети дээрге-ле 50 метр хире ыракка тургустунган турар.

Чем продуктуларын чүгле кухняга эккеп турар болгаш тус-тус чемнерин тускай черлеринге кадагалаары чугула: эт болгаш балыкты—кырын ак-демир-биле шып каан хааржактарга, хлебти—аксы хаалгыг хааржактарга, сүттү—бидоннарга дээш оон-даа ындай.

Дүрген үреливчел продуктуларны чүгле хонукта хереглээринге өйлеп эккеп алыры чугула.

Кухняга чем белеткээр хереглеедер аңаа столовайга хереглеп турары-биле бир дөмей негелделерин хандырган турар ужурлуг. Балык, эът болгаш ногааларны кезип белеткээрингe хереглээр калбак мыштарны тускай демдектеглеп каары чугула: «ЧЭ» (чиг эът), «БЭ» (бышкан эът), «ЧБ» (чиг балык), «ХБ» (хайындырган балык), «ЧН» (чиг ногаа) болгаш «БН» (бышкан ногаа) дээш мынаш.

Хайындырып белеткеп каан чемнерни дуглап алыр болгаш алды шактан үр тургускас, а соокка чиир (винегрет мынаш) чемнерни —дөрт шактан үр тургускас болгаш серини черге тургузар, муп (щи) чергелиг чемнерни чиириниң мурнунда 10—15 минута хиреде чылдыып алыр, балык, эът мынаш чемнерни—катап быжырар.

Кухня ажылдавчыларынга болгаш чемненип турарларга ийи тус чумар-демиргиг, үргүлчү солуп турар чоттуунар аржымылдыг турар.

Турлагларга санитария талазыбиле хөй-ниити төлээлекчилерни, санитарлыг хайгаарал черлериниң кежигүннерин болгаш Кызыл Крестиң сандружиначыларын тургузары чугула. Олар болза озалдамдак, балыгланымышкынналар, кемдээшкиннер болган таварымчаларда эмчилер келгиземге баштайгы дузаларыны көргүзер болгаш арыгшевер талазы-биле чогуур хынаалаары тургузар, санитарлыг тайылбыр ажылдарын кылбартыр хүлээлгелиг.

Хову турлааңга аптечка ийикпе санитарлыг сумканы тургузар.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАРЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

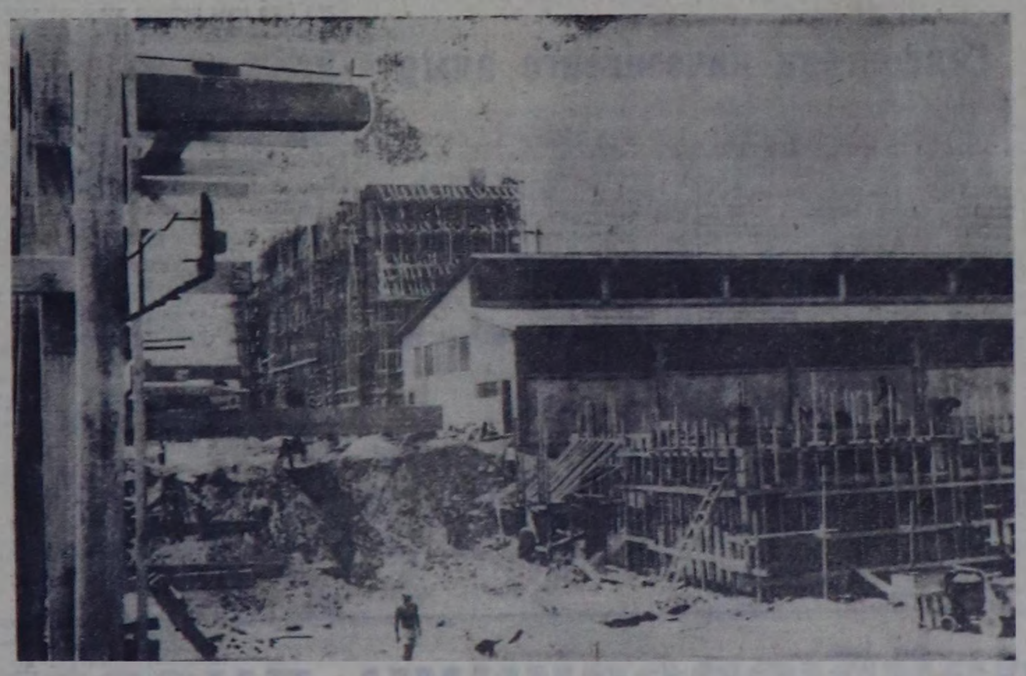

ГАНА. Тема хоорайда улуг типографияны тудуп турар. Ол типография солуннарны, журналдарны, номнарны, өөредилге номнарын парлап үндүрер болур. Типографияның тудуун келир чылдың июньда доозары мөрдүнген.

Чурукта: типографияның тудуунда.

Фото АДН—СЭТА-ның.

АКЫ-ДҮНМА СОЦИАЛИСТИГ ЧУРТТАРДА

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Шетинкин — Кравченко кудумчузу, бажын № 3 телефоннары: Редакторнун 24 — 63, редакторнун оралакчыларының 35 — 24, 25 — 38, идеология кылдызының 37 — 13, харыысалгалыг секретарының 23 — 35, көлээ ажыл-агый бүдүрүлгезининг болгаш партийжи амыдырал кылдызының 25 — 38, 23 — 54, үлегүүр бүдүрүлгезининг болгаш партийжи амыдырал кылдызының 22 — 64, чагаа, ажылчын болгаш көлээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал кылдыстеонының 21 — 27, Информация кылдызының 20—60, бухгалтериянын 31—75, корректорларның 21 — 47, солун келбейн барганда 32 — 75 телефонче долгаар.

ТС—01310.

Чагыг № 122. Культура министерствозунун типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттингеш

ШЫН

1963 ч.
ИЮЛЬ
30
вторник
№ 179 (5583).

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-нин Дээди Соведининиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Өртээ 2 көп.

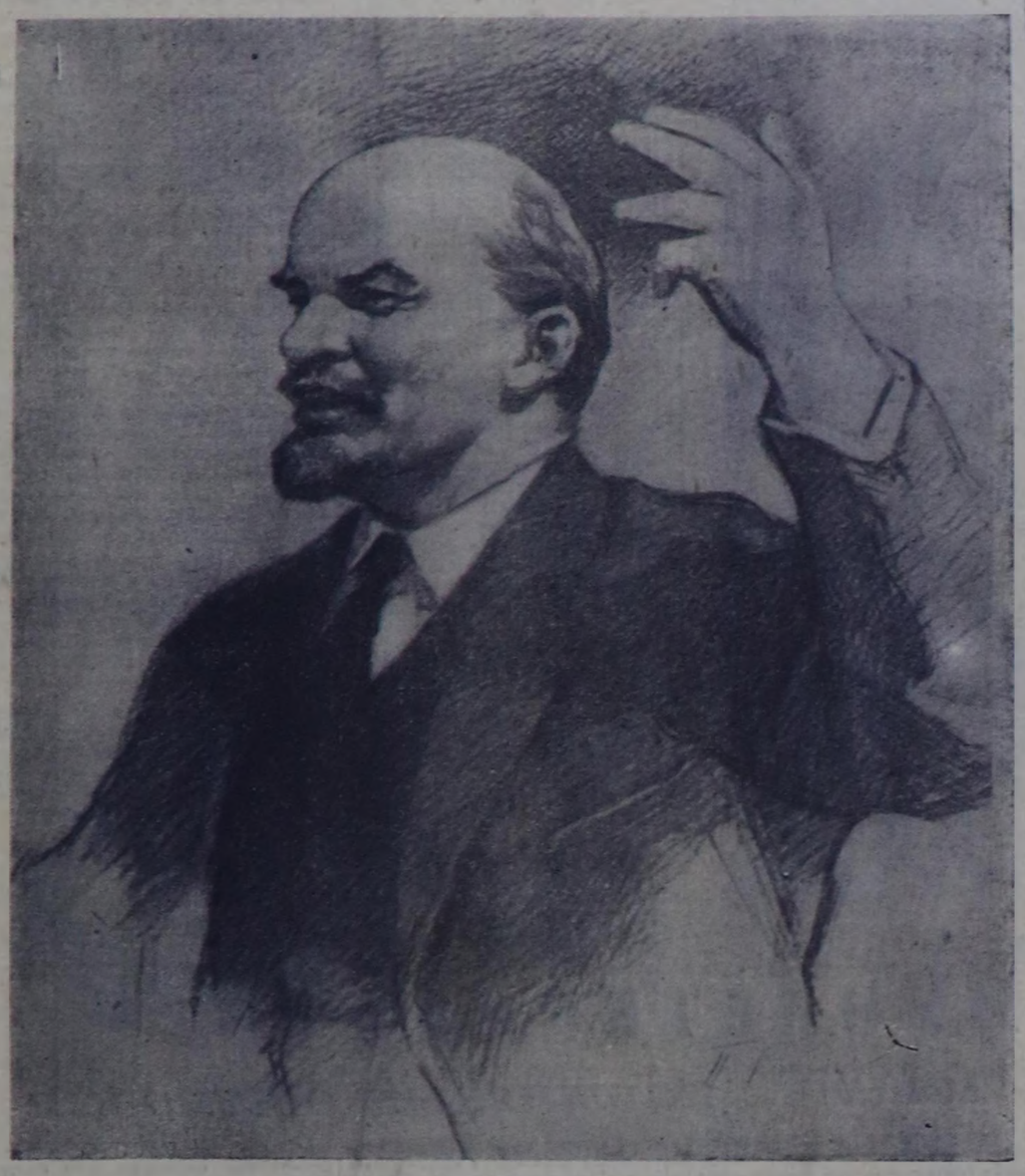

Владимир Ильич Ленин

Ленинчи партиянның алдарлыг ою

Бөгүн бистиң чуртувус, бистиң партиявыс, делегейниң коммунистери Совет Эвилелиниң Коммунистиг партизының ийнги съездизиниң алдан чыл оюн демдеглеп турар.

Он юскү чүс чылдың төнчүзүнде, чәрби чүс чылдың эгезинде Россияның пролетариады хаанныг ёзуттерете, помещиктерниң болгаш капиталистерниң дарлалынга үдүр революстуг демиселдиң оруунче кирген. Делегейниң революстуг шимчээшкинин Барыын Европадан Россияже шилчээн.

Ол чаа байдалдарда Россияга туруп турган марксисчи болуктерни болгаш болгуннерни ажылчын шимчээшкини-биле каттыштырыпканы, пролетариаттың революстуг марксисчи партиязын тургузарының генкалыг планын улуг Ленин ажылдап кыпкан. Чаа хевирээн марксисчи партиязын тургузарын белеткээр дээш Владимир Ильич кайгамчык улуг ажылды чоруткан. Ынчан партияны тургузарынга, оон теоретиктиг болгаш организастыг үндезининиң ажылдап кылырынга ленинчи «Искра» солун шылгарангай рольду ойнаан.

Ажылчын ангының революсчуг, марксисчи партиязын тургузар дугайында ленинчи планның кайгамчыктыг тиилелгези болза, 1903 чылдың июль 30-де ажыттынган партияның II съездизинге большевиктерниң партиязын тургусканы болуор. Ол дээрге социал революцияның, пролетариаттың диктатуразының партиязының тыптып келгени болган. Марксисчи партия төөгүде ол баштай-ла бодунуң программазынга пролетариаттың диктатуразының дугайын бижээн. Эрте-чагырга дээш демиселге пролетариаттың эвилелчизи болур тараачын ангының дугайында база национал айтырыын шын шимчээшкининиң дугайында марксисчи-ленинчи идеяларны партиязын бирги Программазынга киирген.

Пролетариаттың дайынчы революстуг партиязын тургузуп тура, улуг марксист, теоретик, революсчуг Ленин Россияның болган Барыын-Европаның социал-демократтыг партияларында ревизионистер-биле, хамыктың мурнунда Россияда оларның түзүн-баазын төлээлекчилери-биле шимчээшкинниг демиселге революстуг марксизмниң тугун бедик көдүрген. Партияның II съездизинге ол туктуг ада-биле Россия пролетариадының ең дээре төлээлекчилери, ёзулуг марксистер — большевиктер сырый каттышкан, олар оон сонгаарлы үеде бүгү делегей оппортунизмчиниң ажылчын шимчээшкининде төлээлекчилери меньшевиктер-биле, бичее буржуаз база реакцылыг помещик-капиталистиг партиялар-биле демиселге Россияның улустарын коммунистерниң шынынга, марксизм-ленинизмниң улуг шынынга ,бүзүредип шыдаан.

Ол улуг шын 1905 чылдың, 1917 чылдың февраль революцияларының база Октябрьниң социалистиг Улуг революциязының чорудулгалыында, пролетариаттың диктатуразының бызыглазары дээш демиселдиң, ССРЭ-ге социализм тургузуушкунунуң чорудулгазында балыктаттынган.

Ам Ленинниң партиязы ССРЭ-де коммунизм тургузуушкунунуң хевээн чедишкининиг улуттуп турар бүгү улустуң партиязы, а оон туругсканы, делегейде ең баштайгы Совет Социалистиг күрүне — бүгү улустуң күрүнези апарган.

Коммунистиг партия 1903 чылда бодунуң II съездизинге хүлээп алган бирги Программазын — хаан ёзу-төрээн, помещихтерниң болгаш капиталистерниң эрге-чагыргазын дужурерин; бодунуң ийнги Программазын —ССРЭ-ге социализмни тургузарын чедишкининиг күүседткен.

Бистиң партиявыс II съездизинин 60 чыл оюн демдеглеп тура, бодунуң чаа үшкү Программазын — ССРЭ-ге коммунизмни тургузарының программазын боттандырып киирипкенинге Совет Эвилелиниң бүгү улустары, бүгү социалистиг лагерь, капиталга дарлаткан бүгү күш-ажылчы кижилер улуу-биле чоргаарланып турар. Совет кижилериниң амгы салгалы коммунизм үезинге чурттаар деп СЭКП-нин Программазының сорук кирикчи чалбыыштыг сөстери социализмнин бирги чурттунун болгаш бүгү социалистиг лагерьнин чурттарының улустарының түректе-ринде сиңиккен.

Бистиң ленинчи партиявыс бодунун төөгүлүг XX съездизинге марксисчи-ленинчи өөредилге улуг салдышкын болуп турар, чаа принципиалдыг, теоретиктиг түңнелдерни кылган. Ол болза язы-бүрү ниитилел тургузуглуг күрүнелериниң тайбың кожа-хелбээ догуннаарының дугайында, амгы үеде лайыннаарны ниитилел амыдыралындан чайладып болурунуң дугайында, капитализмден социализмче тайбың шилчилгениң болдунуп болурунуң дугайында түңнелдер болур. Сталинга чүдүүр чорукту шиитпирлиг-биле бүрүү шапкаш, оон хоралыг үржуктарын ажып эрткенинин түңнелинде партия болгаш күрүне амыдыралының ленинчи нормалары катап тургустунган. Эрткен он чыл иштинде совет экономиканың болгаш культураның бүгү талаларында шылгарангай чедишкиннер чедип алдынган. Бистиң партиявыс, оон эш Н. С. Хрущев баштаан ленинчи Төп Комитеди коммунистиг тургузуушкуннуң ийи келген айтырыгларын ленинчи ёзу-биле дидим шиитпирлеп турар.

СЭКП, оон ленинчи Төп Комитеди, Совет чазак бодунуң даштыкы политика талазы-биле ажыл-чорудулгазынга бүгү улустарның хүндүткелин болгаш идегелин чаалап алган. Ол херекте ең чугула соруда болза, бүгү делегейге тайбының кампаларының болгаш быжыглаары дээш демисел болур. Амгы үеде улустар дайынны болдурбайн барып болуур дугайында СЭКП-нин XX съездизинин ең чугула теоретиктиг түңнелиниң боттуун делегей төөгүзүнүң оон сонгаарғы байдалы хереченээн. 1962 чылдың күзүнүде социалистиг Кубаже америк империалистерниң агрессиязы-биле холбаштыр тыптып келген чаа делегей дайынының халапты айыылы бистиң партиявыстың Төп Комитединиң, Совет чазактың шиитпирлиг хемчегларининиң ачызы-биле чайлаттынган. Совет чазактың саналы-биле агаарга, космоска болгаш суг иштинге ядролуг чепсектиң шенелдерин хоруур дугайында дугуржулганың чедип алдынганы бүгү улустар улуг өөрүшкү-биле уткаан. Ол болуушкунну олар чепсегленишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дужурериңге чугула базым кылдыр үнелеп көрген.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының политиктиг шугумун бистиң чуртувустун улустары, бистиң бүгү партиявыс ышкаш, Тыва АССР-ниң партия организациязы, республиканың бүгү ажылчы чоннары чангыс эп-сеткил-биле деткип турар. СЭКП-нин ленинчи национал политиказының ачызында тыва улус бодунун чүс-чүс чылдардагы хожуудангай чоруун чүгле он сес чылдың иштинде улуткаш, Совет Эвилелиниң хөй национал акы-дунма улустары-биле кады коммунизмни тургузуп турар. Мынчангаш Тыванын коммунистери, бүгү ажылчы чоннары, бүгү совет улус ышкаш, СЭКП-нин адынга Кыдаттың Коммунистиг партиязының удуртукчуларының кылып турар хоралыг нүүлдээшкиннерин шиитпирлии-биле буруу шапкан.

1917 чылдың июльда, большевиктерни, оон баштыңчызы Ленинни партияның болгаш улустуң дайзыннары нүүлдеп турганын совет кижилер үтпаан. Ынчан В. И. Ленин коммунистерниң улуг партиязының дугайында даразында сөстерни чоргаарал-биле чугаалаан: «...Бистер аңаа бүзүрээр бис, оон бистиң үевистиң угааным, алдарын болгаш арын-нүүрүн көрүп тур бис».

Ийе, бистер коммунистер, совет кижилер Ленинниң партиязынга —делегейде баштайгы совет күрүнениң тиилелгезин хандырган партияга, коммунизмни тургузуп турар чүрттүң партиязынга бүзүрээр бис! Бистиң партиявыс Ленинниң чугаалааны ышкаш шак ындыг партия болуп келген болгаш болуп-даа турар. Делегейнин коммунистери бистиң партиявысты база ынчаар көрүп, ынчаар үнелеп турар.

СИГЕН КЕЗИЛДЕЗИН ШАЛЫПЧЫ ЁЗУ-БИЛЕ ЧОРУДАР

Ниитиниң малынга

БАЙ-ХААК. (Телефон-биле). Таңды районда «Коммунизминиң херели» колхозтуң сиген шөлдеринде үш бригада ажылдап кирген. Баштайгы хүннерде олар 256 гектарның сигенин кескен. Оларда бөлүкчү звенолар база эки ажылдап, 165 гектардан 687 центнерни сараттаан.

Ниитиниң малынга чем белеткээр талазы-биле чарыштың мурнужу одуруунда Николай Калининге удуртқан Шанган бригадазы чоруп турар. Олар техниканы бүдүрүкчүлүг ажыглавышаан, күш-ажылдың организастыны эки тургускан.

Сиген белеткелинде чүгле хову ажылының бригадазы эвес, сүт-бараан фермазының, хой бригадаларының коллективтери, бызанчылар звенозу база кирген. Бо хүннерде Онгар-Ховунуң сиген шөлдеринде ажыл кидин түлүктеп турар.

Алдан тонна долгактар

ТЭЭЛИ. (Телефон-биле). Сигенни долгактап белеткээри, ыланғыя амгы үеде дыка ажыктыг. Бааң азы боран — кандыг-даа хүн хамаан чокка, үнүжү эки черлериниң сигенин оюктап кескеш, долгактарны мөөннеи аскылаптар. Шак ынчаар белеткээн сиген кажан-даа үрелбес, ону малдан кемгелаар кажаа база негеттинмес.

Барыын-Хемчик районда «Мурнакчы» колхозтуң Чинге-Каатта бригадазы сөөлгү хүннерде 60 тонна ногаан сигенни долгактап белеткээн. Олар ходдуң кадыыр, дырбаак, айыыр херекселдерин бүрүн ажыглавышаан, үнүжү эки черлериниң сигенин шилип белеткеп турар.

Колхозтуң сиген шөлдеринде машина-техника болгаш кижи күжү хүн бүрү улам немежип, ажылдың фронтузу калбарып турар. Июль 26-да хой ажылының 3 бригадалары Буга-Дөзүнде 4 ааът машиназы-биле база кестирип кирипкен.

Часкы олуртулганы шын чоругшушаан, чайгы ажаалданы эки организастаанындан 400 гектарда кукурузаның үнүжү чаагай. Малга эдек-шилдиг, шыктыг чемнерни белеткээр дээш кукурузачылар бедик көдүрлүүшкүнүг ажылдап турар.

Баштайгы хүннерде

ШАГААН-АРЫГ (Телефон-биле). Бо чылын сигенниң үнүжү эвээн орайтаан, оон четчирии манап болбас. Улуг-Хемде «Чодураа» колхозтуң бригадазы Бек-Чыраа шөлүнче кирипкен, олар 3 трактордуг болгаш 3 ааът машиналыг ажеэлээн.

Күш-ажылды багай эвес организастаанын баштайгы хүннерде байдал илередип турар. Кескен 200 гектарның 130 гектарындан 1005 центнер сигенни бөлүп сараттаан. Машинага таарымнаш, үнүжү эки черлериниң сигенни 15 кижи хол кадыырлыг кестирип турар.

Колхоз ниитиниң малынга 1425 тонна сиген, 9480 тонна силос белеткээр планныг. Ону чемгир, хоолулуг үеде ажаан алырынче бүгү күштү эвилелдеп эгелээн. Сүт-бараан фермазының, хой бригадаларының коллективтерии, бызанчылар звеноларын болгаш контора ажылдакчыларын база мал чеми белеткээринче кирипкен.

• • •

ЧАЙ-ХӨЛ (Телефон-биле). «Найыралл» совхозтуң сиген шөлдеринде 6 трактор агрегаттары, 2 ааът машиналары, хол кадыырлыг 68 кижи ажылдап турар. Кестирикчилерден бөлдүрүкчүлер база хожудавайн, бо хүннерде 540 центнерни сараттаан. Бөлүп сараттаар ажылда Түлүш Дендээзин, Чаш-оол Маадыр-оол, хол кадыырлыг звеноларда Бүрбү Эрес-оол, Түлүш Дамдың ышкаш эвээн нормазын доктаамал ажыр күүседип турар мурнакчылар хөй.

Мал чеми белеткээр талазы-биле Кара-Тал салбырының коллективии дээре көргүзүглериг. Олар баштайгы хүннерде 230 центнер сигенни бөлүп сараттаан, а кызыл-дагжылар оон база хожудавайн, 220 центнерии сараттаан. Сиген белеткелинче малчыннар база кирген.

Малга шыктыг чем белеткээринге совхозтуң дүржүлгазы байлак. Ол сүрүлгага кукурузаны 2800 гектарда олуруткан, чайгы ажаалданы, бөк үнүш ашталгазын эки организастаан. Ол ышкаш 300 гектарда чочак-таранны ам ажаан эгелээн, баштайгы хүннерде 13 гектарынын кескен.

Бо чылын үнүш хиреликг, а кыжын чангыс кужак-даа сиген үнелик. Малга чем белеткээрин бүгү-ле хемчег-биле организастаар. Будук-бүрү бөдалдаарынга хереэженнерии, база школдачыларны кол киириштирип турар. Кара-Талда — 37, Үрбүнде — 35 болгаш Кызыл-Дагда — 32 кижи, ниитизи-биле 140 центнер будук-бүрүнү белеткээн.

Чедиишкиннернин дүлгүүрү

Сиген шөлүнден репортаж

Каа-Хемниң Белбей эриктерин дургаар дистинчип чоктаан борбак-борбак арыгларда кандыг ыяш үнмээн дээрил: шыпшык баштары өл бағ дег дугаландыр эглип бады келген, узун суук шарланнар, селбегер будуктарлыг дыттар, салгынныгдаа, салгын чок-даа турда, салбактаачак халагар будуктары чаягаарла шимчеп каан, хадыннар дээш оон-даа ынай. Ол арыгларны ыракта көөрге, чоогунда дагларда калбак эзимнер ышкаш, база-ла тудуш кыдыр сагындырар, а шынында ол ындыг эвес, оларның аразында улугулуг ойлыктар бар. «Кызыл тук» колхоз чыл бүрүде чогум-на моон элбек мал чемнерин белеткеп ап келген.

Ол хүн сиген болгеннерге таарымчалыг, харын-даа «чагыш каан» дег аяс хүн турган. Чап-чаа-ла салып дооскан, улуг дазыр ортузунда ногаан-кок сараат ам-даа сиңип четтикпээни илден, үвүрере берген көстүп тур. Оон чанында сиген сараттаар машинаның шагжагар көдүрүкчүзүнүң диштерин черже салып бадырып каан турган, а оон ырак эвесте бөлүк хадыннар хөлегезин ажыглап, көпээн сөөртүр аттар изинге могаалы илден, шыраңгызап каан. аттап чорлар.

Каа-Хемниң мырынай-ла эринде, ол чаагай хемниң моңге шылыраажын таалай дыннаанзыг, суук талдар болгаш чөкпек-чөкпек хадыннар хөлегезинде сигенчи звеноның бүгү кижилери дүштеп, чөвүрт кара апарган олурганнар.

Повар Карповтун дузалакчызы аныяк кыс турлагдан чаа-ла машина-биле чем чедирип келген, оозун дүштээн сигенчилерге үлээп, улуг, биче кижилер ында-мында хөөрежип чугаалашкан, чемни эки белеткээни дээш поварларга өөрүп четтиргенин илереткеп олурганнар.

«Бызыл тук» колхозтуң Белбейге бо сигенчи бригадазы 36 кижиден тургустунган. Ону эвээн дүржүлгалыг кижилериң бирээзи Давыд Иванович Есипов удуртуп турар. Колхозта партия организациязының секретары Михаил Степанович Грахов-биле кажан аңаа чеде берген үевисте ол чыларга шактыргаш, Бүрен-Аксында эмнелгеже балы барган, оон хүлээлгезин Т. А. Байыр-оол күүседип турар болду.

— Бөгүн-даа магалыг-ла хүн болду. Ийи улуг сараатты тургузар деп сорулга салган улус бис, бирээзин дүшке чедир доозуптувус, ам бирээни тургуспаан шаавыста кайны тура дүжер деп бис! Моон мурнунда ургулчу чаашкыннаап, сиген орта болдурбейн келген ийин—деп, Торжу Алдын-Сугович чугаалай-дыр.

— Бо сараатты хемчээп көрген боор силер аа? Чүү хире болган ирги?—деп, сонуургалым.

— Ийе, хемчээп кааптым: мутур 98 центнер болду.

Улуг кижилер дүштеп дооскалак олурганын ажыглап алгаш, сиген белдүрүкчүлери, школачы бичии оолдар бөлүк өдүрек оолдары ышкаш, Каа-Хем суунче шурашпышаан, эштип кириптилер. Уруглар база-ла ол хостуг ойнуу халас ытпайн, одаг чоогунда эндерик честек-катты хөөрешпишаан чыып чип, улам-на ынайлап бар чорлар. Эш Байыр-оол хеминиң ортузунга чедир эштп берген оолдарже көргеш:

— Э-э! Оолдар! Дыка ыраванар, ыадыр эжинменер! Аттарынар суггарынар, удавас ажылдап кириптер бис—деп, кыйгырды. Оолдар оон үнүн дыннаап, сугда өдүректер ышчеде бергеш киноларр бис, волейбол база ойнаар бис—диди.

Аът дырбаажы-биле оолдар чаа тургустунган сараатты долгандыр тигүлген сигенни бөле шаап эккээрге, Юрий оларны сараат кырынче чиик үндүр каггылапкан. Звенонуң бүгү кежигүннери чап-чаа тургузуп алган сараадын долганып келгеннер. Андрей сараатын кырын ёзулуг бажын крышазы ышкаш кылдыр чазай салып дооскаш, бажында шарып алган кызыл аржыылын чежиккеш, дерии чоттуруп, черже көрүп, хүлүмзүрүп турда. Владимир аңаа машиназының агжагар-шагжагар улуг диштерии чоокшулаадып чедире берген. Ол оон-кырынга мээшактаның олуруптарга, черде ону хайгаарап турган улустуң аразынан бир-ле кижи «бистиң космонавтывыс» хонуп эгеледи-ле» деп баштактаны-дыр.

— Борта бөлдүүштүр олуруптунар, эштер! Мен силерге СЭКП ТК-ның Ажык чагаазын номчуп бербишаан, сөөлгү медээлер-биле таныштырып көрейн—деп, парторг Михаил Степанович чугаалай-дыр. Ажыл соонда беседа ынчаар эгелээн, ону сигенчилер кончуг сонуургап дыннаан болгаш оларның сонуургаан айтырыгларынга эш Трахов күзелдии-биле харыылатылады.

Бо найырадыг коллективтиң бир ажылчы хүнү ынчаар эрткен. Ол хүн бүгү звенонуң белдүрүкчүлериниң көргүзүүн билип алыр дээш, сараатчы машинаның трактористи Владимир Жидеевтиң хүн нормазын кайы хире күүсеткенин көрүптергеле четчир. Владимир ынчан 241 центнер сигенни сараттаан.

— Бир эвес сигенни белдүрери саадавас болза, аңаа трактор дырбаажы азы эрги комбайн ажыглаттынар хире дегем сиген шөлдери турган болза, хүнде 180 центнер нормазы ийи-үш катап ажыр күүседир арга бар деп бодаар мен—деп, Владимир чугаалай-дыр.

Шынай-да бо звенонуң чедиишкиннериниң дүлгүүрү ажыл-ишке чүткүдүг кижилериң инициативти чоруунда, оларның ёзулуг күш-ажылчы маадырлыг ходдарында.

О. НАМЧЫЛАН,
(бистиң тускай корр).

ЧУРУКТА: трактурист В. Жидеевтин башкарганы сараатчы машинаның ажылдап турары.

Фото авторнуу.

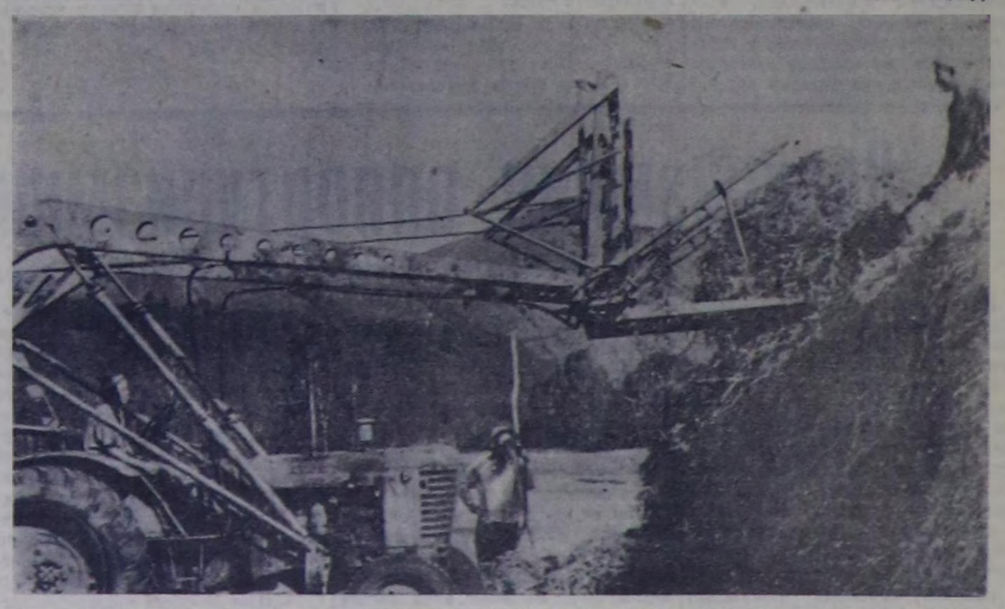

Чер шимчээшкини-биле холбаштыр Югославияның чонунга ССРЭ-нин дузаламчызы

Июль 26-да Югославияның чамдык районнарынга чер шимчээшкини болган, оон түңнелинде улуг үргедээшкиннер болгаш кижи когаралы бар болган. Ылангыя Македонияның социалистиг республиказының найысылалы—Скопле хоорай улуг качыгдалга таварышкан.

Эштер Н. С. Хрущев биле Л. И. Брежнев Югославияның Социалистиг Федеративтиг Республиказының президентизи Н. Б. Титога телеграмма чорудуп, чүрттүн чамдык районнарынга, ылангыя Македонияның социалистиг республиказының найысылалы — Скопле хоорайга болган чер шимчээшкининиң чедиргени кижи болгаш материал талазы-биле когаралдар-биле холбаштыр ак-сеткилдиг сагыш човаашкының СЭКП Төп Комитединиң, Совет чазактың болгаш бүгү совет улустуң мурнундан илергейлээн. Совет Эвилелиниң болгаш Югославияның акы-дунма улустарының аразында найыралдың туруп турар чаңчылдарын барымдаалаш, Совет чазак Югославияга 50 мун тонна цементини, 5 мун кубометр дилиг материалдарын, а ол ышкаш чогуур санныг эм айыыл болгаш аъш-чемни берип, качыгдаанарга дузаламчы көргүзерии шиитпиргээн.

(СЭТА).

СЭКП—БИСТИН ҮЕНИҢ УГААНЫ,

«Большевизм политиктиг бодалдың агымы болуп, политиктиг партия болуп, 1903 чылдан бээр туруп келген.

(В. И. ЛЕНИН).

КЕЗЭЭДЕ—ЛЕНИН-БИЛЕ КАДЫ

«Эш Соня»—бо дээрге хоочун революсчу Д. А. Лазуринаның партийжи шолазы-дыр. Ону В. И. Ленин база Соня деп адаар тургаш. Дора Абрамовна Лазурина партияның II съездизиниң соонда удатпаанда Владимир Ильич-биле баштай ужурашкан.

Бодунуң революстуг ажыл-чорудулгазының эгезинип дугайын, демисел талазы-биле эштериниң дугайын, партияның II съездизиниң мурнунда болган соонда үеэнидегы хүнериниң дугайын ол улуг хандыкпыл-биле чугаалап турар. Оон чугаазында Ленинге улуг ынакшыл сиңиккен.

— РСДРП-ниң II съездизи-биле холбашкан бүгү болуушкуннарны, большевиктерниң туружун, партияны тургузар талазы-биле Ленининиң болган оон эштериниң чоруткан улуг ажилының ужур-дузазын билип алырынга Владимир Ильич-биле ужуражып чугаалашканым меңээ улуг идиглиг болган.

Улуг марксисчи-биле, баштынчы-биле ужуражыр дээш Женеваже бар чораан, дыка-да сүртеп чораан мен. Бичалза-даа Владимир Ильич Ленин-биле болган Надежда Константиновна Крупская-биле ужурашкам, сүртээшкинниң шуут чиде берген. Россия дугайын, ажылчыннар ортузунга пропагаида ажилын кылып турганым Москвада, Петербургта, Одессада массалар ортузунда бистиң ажылывыстың дугайын Владимир Ильич дыка хандыгып айтырып турган. Төрээн чуртун Лениннин дыка сактып турары илден болган. Оон-биле кады Россияга болуп турар чүүлдерни, ажыл соксадышкынныг шимчаашкинниң кидүлүүшкүнүн эки билир турган.

Лениниң талалакчылырының болган меньшевиктериниң аразында демисел съездизиниң соонда улам-на чидигленген. Женевага барган дораанна ол дугайын билген мен. Ленинге удур атаканы меньшевиктер калчаалыы-биле чорудуп, хоп-мегени өскүдүп турганнар. Ленин дээрге быжыг туруштуг турган.

Революсиянын херээн, ажылчын ангының херээн үнелээр бүгү кижилерни Ленин бодунуң принципиалдыг, партийжи чоруу-биле бодунче хандырып турган.

Лениниң болгаш оон эштериниң кайгамчыктыг улуг организастыг болгаш теорийлиг ажызы кайгамчыктыг түңнелдерни берген. РСДРП-ниң II съездизинден СЭКП-ниң XXII съездизинге чедир дыка-да улуг чаагай, берге болгаш алдарлыг орук арттынген. II съездиниң 60 чыл болганын калбаа-биле демдеглеп турар хүннерде ол орукту чоргаарадың сеткилсагыжы-биле кижи сактып бодаар-дыр.

Бистиң партиявыс бүгү-де чүүлдер дугайын кезээде-де Ленин-биле сүмележип турар. Мындыг кайгамчыктыг хүннерге чедир чурттаар, баштынчының гениальдыг чагыгларының амыдыралда боттанып турарын көөр аас-кежиктиг болган мен.

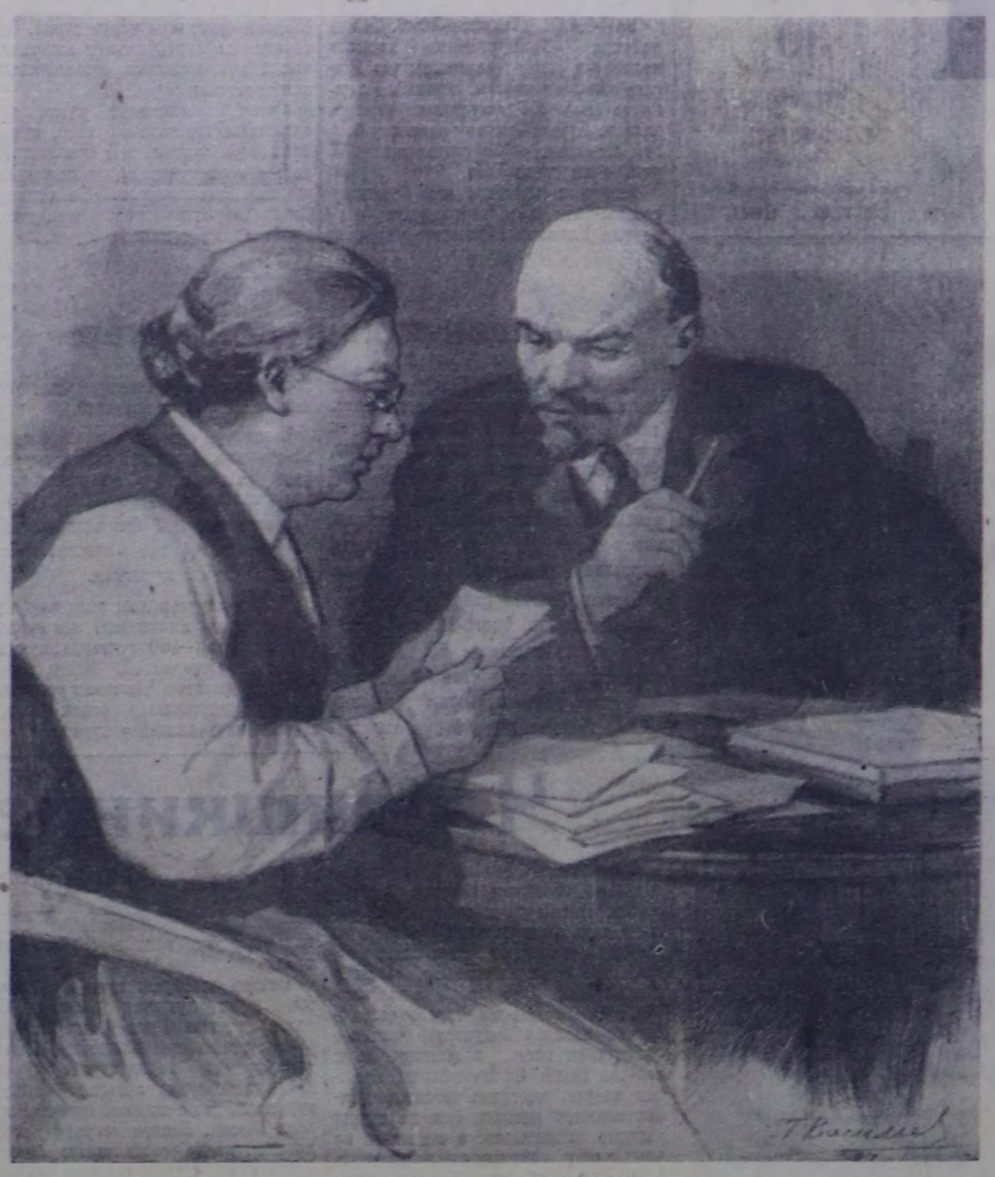

В. И. Ленин биле Н. К. Крупская

СЭКП-ге алдар!

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының үндезилеттинип тургустунганындан бээр 60 чыл оюм бистер бүгүн байырлап, демдеглеп турар-дыр бис.

В. И. Лениниң организастап тургускапы бо алдарлыг партияның удуртулгазы-биле бистиң Төрээн чуртувус коммунизминиң бедиинче тиилелгелиг чаруп орар. Бо партияның удуртулгазы-биле коммунизмни тургузары — бистиң күш-ажылчы хөлүвустүң, энергиявыстың белгаш үгаанывыстың херээ.

Ынчаарга бистиң амгы үевис болза, кижи төрелгетениң эң-не эки күзелиниң — коммунизминиң амыдырапда боттанышынының үези боол турары, анаа боду чурттап, ажылдап турары коммунист кижиге дыка көрүмчүг-дүр.

В. И. Лениниң күзеп чораан чүүлдери бистиң хүнеривисте боттанып турарынга чоргаарланыр бис дээш, эш Н. С. Хрущевтүң чугаалазаны-даа шын. Күзээр болгаш ажылдаар, ажылдаар болгаш күзээр херек. Эки күзелдиг болуру дээрге, практиканга, ажыл-чорудулгага күштү тыпканы ол болур. Күзеп чон чурттаап болбас. Күзеп чон кижи дээрге, чалгын чон күш-биле демей болганы ол деп үлегер чугаа бар болгай.

Бистер, совет кижилер — коммунизминиң тургузуучулары бис. Ынчангаш күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөр чорукту партия амгы үеде кижизидилгге ажылының төвүнде тургузуп турар. СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлери бистиң ажылывыстың ол талазы-биле программазын тодарадып берген. Пленумнуң материалдарын бистиң колхозувустүң агитатордары, лекторлары болгаш пропагандистери колхозчуларга тайылбырлап, а парторганизация чиитизи-биле идеологиялыг ажылын үлам күштелдирип турар.

Бистиң амыдыралывыстың бүгүне эң чугула айтырыгларын партия шак ынчаар чогуур үезинде шиитпирлеп турарынга чон көрүп, күш-ажылчы чедимшкиннерни өстүруп, колхозтуң экономиказын, культуразын бедидип турар. Ол дугайын дараазында кыска чижеп-биле көргүзүп болур. Колхоз 1953 чылда шупту 1700 баш малдыг, оон хөй кезии ивилер турган. Совгоз он чыл иштинде 9000 ажыг баш малдыг апарган. 1953 чылда күрүмеге чүгле 5 томна эът, 2 томна сүт, 600 кг дуй сатканы, мал ажылындан ниити орулганым чүгле 9 хуузун ап турган болзувусса, а 1962 чылда күрүмеге 140 томна эътти, 241 томна сүттү, 6 томна дуктуг сатказ, ниити орулганың 63 хуузун мал ажылындан киирип алган бис. Бүгүү колхозчулар чаагайныды туттуиган башкынар-биле хандыртынган. Амыдыралдың культуразы бедээн. Шаанда үүрмек, эң ажылдыг чораан араттарның амыдыралы таныттынмас кылдыр чаарттынган. Партияның «Бүгү-де чүвени кижиге, кижиниң чаагай чоруумга» деп лозуңу амыдыралда ынчаар чедимшкинниг күүсеттинип турарын чон магадап көрүп, улам сөрүк киришкинниг ажылдап турар.

Ол бүгү дээш партияга четтирдивис деп чон-алган-йөрээп турар. Партия — өндүр-үзүг чаартылгаларны кылып турар совет улустуң, бистиң үевистиң үгааны, алдар ады белгаш сеткил-күүрү. Ол, келир үеже өтүүтөде көрүп, бүгү совет улусту коммунизмче бүзүрелдиг эдертип бар чоруур.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязына алдар!

В. ТАМДЫН-ООЛ,
ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады, Тожу районнуң «Совет Тыва» колхозунуң даргазы.

ХООЧУН КОММУНИСТЕРНИҢ СӨЗҮ

УЛУГ АЧЫ-ХАВЫЯА

Ленинчи партияның одуруунга

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязын херек кырында тургускан РСДРП-ниң II съездизиниң ажыттынганындан бээр 60 чыл болган оюп бүгүн бүгү совет улус, депшилгелиг бүгү кижилер өөрүшкү-биле демдеглеп турар.

Ленинчи улуг партияның үндезилеттинип тургустунганының хүнүнде оон аажок улуг ачы-хавыяазының дугайын улуг назылыг коммунист кижи болганда, өске бүгү коммунистер, совет кижилер ышкаш, сеткилим хавызындан өөрүп демдеглексеп тур мен.

Мен 1926 чылда ТАРН-ның кежигүнүнге кирдим. Оон бээр-де Тываның социализмче хөгжүлдезиниң херээнге бодумнуң бичии-даа бөл үлүгүүмнү киирер дээш, партияның болгаш күрүнениң менээ даалырган ажыл-херээнге, өске бүгү эш-өөрүм ышкаш, кызыл ажылдап чордум. Тываның хоочун коммунистериниң үндүрген күжениишкиннери халас барбайн, оларның күзеп чораан күзели Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының мерген үгаанныг национал политиказының ачызында амыдырапда боттанган.

Бо улуг политиктиг болуушкунну демдеглеп турар үн, шаанда тыва улус кандыг чораанын, ам кандыг апарганын деп бодап кижинин сагыжында ылавыла кирип келир-дир. Улуг Лениниң тургускан большевиктер партиязының удуртулгазы-биле үнилээн Октябрь революциязы Тыва черге хереллеңгеш, чүс-чүс чылдарда элегдел-түргелделге, каш дапкыр дарлалга чораан бичии-бүүрай тыва улуска хосталганы берген. Ам бөгүнгү Тываны шаандагы Тыва-биле деннеп бодаарга, чүүлдежир-даа үүр чок. Бөгүнгү Тыва чүгле чечектелип, сайзырап турар чүрт эвес, а харын Ленинчи Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле коммунистиг инитилелди тудуп тургузуп турар совет улустуң дең эргелиг бир кезээ болуп турары хоочун коммунистер бистерни кайгамчык өөрүп турар.

РСДРП-ниң Ийиги съездизиниң ажыттынганындан бээр 60 чыл оюн дендеглеп турар, бо хүнде кыдат удуртукчуларның талазындан бистиң Ленинчи партиявыска болгаш өске-даа ажы-дүнеа партияларга хамаарыштыр күүлдекчи халдаашкыннарны кылып турарын ыыттавайн барып шыдаттынмас. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының, оон өө Н. С. Хрущевка баштаткан Төп Комитединиң бүгү ажыл-чорудулгазы шын, боттандырып турар күрүзу ёзулуг ленинчи курс дээрзин совет кижи бүрүзү хүн бүрү бодунуң ажыл-херээнден-даа, амыдырал-чуртталгазындан-даа эки билир. Оон бир тодаргай херечизи болза, кедергей хожудан калган чораан тыва улустуң ам үеде коммунизм дээш демиселдиң мурнуку одуруунда туружун турары болур. Ынчангаш мен база-ла, бүгү коммунистер ышкаш, СЭКП-ниң курузу ёзулуг ленинчи курс деп бадыткап турар мен.

М. САМБУ,
пенсионер.

Бистиң коммунистиг партиявыстың тургустунганын партияның II съездизинге большевиктерниң тиилээниинден бээр санап турар-даа болза, оон хары оон-даа улуг. Ол съездиниң ырак мурнунда-ла пролетариаттың, ядыы тараачыннарының болгаш күш-ажылчы интеллигенциянын хөй кезиниң база кижи төрелгетениң хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш туружуп турар кижилерниң улуг деткимчезин, «искрачыларның» чедип алганы илдең апарган.

Ынчан хосталганы кым күзевейн турганыл? Өскелерин дарлаар эргелиг болгаш аргалыг турганнар—бай аңгыга хамааржырлар күзевейн турган. Ындыглар ээлээп турду, ынчалза-даа миллион-миллион ажылчыннар болгаш тараачыннар оларга ажылдап берип келгеннер.

Улус массага «Искра» бодунуң салдарын кандыг оруктар болгаш аргалар-биле чедирип турганын ынчан билбес турдум. Мээң ачам Федор Семёнович Верходубов дон казаа чораан. Тараачыннар тура-халыышкынын базарынга киришпээн дээш ону эмзиргей Иркутск губерниязынче шолуткеп. Ол 1905 чылдың революциязының дугайын хөй-ле чугаалаар болгаш кезээде-ле «коммунистер», «стачка», «баррикадалар» деп сөстер-биле доозулаар чорду.

Бис шупту 11 кижи чордувус. Ачам тараачын кижи. Ново-Черемхово суурнуң өске-даа тараачыннары ышкаш, ачам чаа дүжүтке чедир чурттаар акша ажылдан алыры-биле аар-саар ажылдарга кирип ап-чораан. Ада-иевис канчаар-даа кысса, бис кулактарга ажылдавайн барып шыдаваан бис. Мен бодумну төрүмеден үнделгелиг кылдыр бодап чордум. Чүгле 1915 чылда мени болгаш өске-даа эштеримни хаан шеринче алгаш барганда, угаан кирип миниин, бургандан-даа чарылган мен. Удаваанда марксист Шумяцкийниң салдары-биле хаанны бүгү сеткилинден көөр хөөн чок боон, большевиктер партиязының талазынга кирген мен.

Агитатор-большевиктер буржуаздемократтыг революсияның дугайын тайылбырлап турганнар. Бис база-ла большевиктерге каттыжып, Кызыл гвардиинны тургузары дээш ажылдан эгелээн бис.

Февраль революциязы чонну мегелээн, эсер, меньшевиктерни туюлугга чедир сойгалаанын солдаттар илаала биинп алган. Ынчангаш олар большевиктер партиязының талазынга барганнар.

Кандыг-бир офицер Түр чазакты деткип чүве чугаалаан болза, чыскаалдан боо даажы үнүп, ол дораазында өлүртүр болгаш оон орнунга солдаттар боттарының командирин депшиидер турган.

Аар балыгланганымның соонда салым-чаяан мени Алтай крайга эккелген. Аңаа байдал база-ла Иркутскиге дег болду. 1920 чылдың майда Барнаулдуң партия организациязынга мени большевиктер партиязының кежигүүнүге хүлээп алган. Ынчаардагы байдал берге турган.

Мен онза комиссиянын кежигүнү турдум. Ынчангаш Алтайның чамдык районнарынга ак дээрбечилерни чок кылырынга киришкен мен. Аныяк республикага байдал дыка-ла чидиг турган. Чүгле Лениниң болгаш оон талалаччыларының өттүр көөр чоруундан партияның съездизинге коммунистер партиязының арыг болуру чедип алдыгган.

Эрте чажывыстан-на кулактарга албадалдыг ажылдап чораанывыс бистиң үзел-богдалывысты шын оруунче кирбеген. 1920 чылда мээң улуг акым большевиктер партиязының кежигүнү болган, а удаваанда үш оол дуңмаларым база партияга кирбеннер. Хамык үүр бистиң өг-бүлевисте эвес, ленинчи партия бодунуң идеязы-биле биске чоок, төрээн партия болганывыда.

Совет эрге-чагырганың үезинде аныяктарга бүгү-де оруктар ажыттынган. Мени Саратовтуң артилериия училищезинче өөредип чоруткан, удаваанда Томскиниң технологи институдун, а оон соонда Омскиниң көдээ ажыл-агый институдун шилип алдым. Мурнуында хөлечин чораан эштерим база-ла шупту өөрем билиг чедип алганнар.

Гитлержи Германия бистиң чуртувусче халдаш кээрге, чоннуң эргечагыргазы, Совет чуртуң хосталгазы дээш бүгү чон чаңгыс дем-биле турушканы-даа ында. Мен мынчан база-ла анаа олурбадым. Ленинград чамында фронтуга тулчуп чордум.

Ажылчыннарның болгаш тараачыннарның делегейдеги бирги күрүзениинң үндезилекчизи, СЭКП-ниң организаторлуу, пролетариаттың улуг баштынчызының адын адаавын хоорайны камгалаштым. Ам пенсионер мен, сагыш-сеткилим дыш, чүге дээрге, мээң бүгү-ле чурттаалгам ленинчи партияның одуруунга эрткен.

В. ВЕРХОДУБОВ.
1920 чылдан бээр СЭКП кежигүнү.

Партияның херээ дээш

Бот-боттарының аразында харылзаа чок бичии быдаргай марксисчи болгүмнерден эгелээш, делегейниң ажылчы чоннарының улуг баштынчызы болгаш башкызы В. И. Лениниң башталгазы-биле тургустунган тургузуушкунунуң болгаш чогаадызганың сорук кирикчизи партияның — амгы үеде бүгү Совет улустуң партиязы кылдыр өзүп быжыккан, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының тургустунган хүнүнден бээр 60 чыл болган оюнда совет кижи бүрүзү ол партияга өөрүп четтиришкинниң салуп илередип, партияның херээ дээш улам-на эки ажылдаксаазы келир-дир.

Мен ол улуг партияның хүрээлелиниге чоокта чаа кирген аныяк коммунист кижи мен. Ам үеде «Кызыл тудуг» эргелелинде тудугжуларның комплексилиг бригадазын удуртуп турар мен. Мээң бригадам кежигүннери ажыл планын ай, квартал санында үргүлүү ажыр күүседип келген. Чижээ, өрткен июнь айда будурулге планын 130 хуу күүсеткен, коллективте социалистиг чарыштың тиилекчизи болган бис. Бо дээрге II съездиниң 60 чыл оюнга бистиң төлептиг салымшкынывыс болган. Бис социалистиг чарышка эш Есенчуктуң комплексилиг бригадазын кыйгырып алган бис. Социалистиг чарыштың ниити түңнелин болгаш кижи бүрүзү канчаар ажылдап турарын он хонук санында үндүрүп, бригада кежигүннериниң будурулге хуралынга чугаалажып турар бис.

Мээң бригадам ам үеде бистиң республиканың бо чылын ажыглалга киирер будурулгелериниң бирээзи — Кызылдың эът комбинадының кол корпузунуң тудуг талазы-биле арткан ажылдарын август 10-га чедир доозар деп хүлээлге алган ажылдап турар. Бодап көөрүмге хүлээлгевисти харын-даа хуусаадан арте доозар боор бис. Чүге дизе, СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирин, аңаа СЭКП ТК-ның секретары эш Ильичёвтүң илеткелин, Н. С. Хрущевтуң аңаа чугаазын танышкан соонда, бистиң бригаданың кежигүннери ажылдың темпизин улам дүргедеткеннер. Ам комбинатның кол корпузунуң шалазын салып турар бис. Ол удатпас доостур. Мээң бригадамда ажыл нормазын үргүлүү ажыр күүсетпишаан, чүгле эки шынарлыг кылыгны берип турар мурнакчыларны бүгүн демдеглээри чүгүла деп бодай-дыр мен. Ындыларга чижээ, ф. Косовских, П. Гуров, Хомушку Биче-оол болгаш оон-даа өскелер хамаарыр.

Эът комбинадының тудуунда ажылдап турар «Кызыл тудуг» тудугжулары СЭКП ТК-ның Совет Эвилелиниң бүгү партия организацияларынга болгаш коммунистеринге ажык чагаазын «номчуп танышкаш, ону бүгү совет улус-биле бир дөмей кончуг чүүдүгүнүн хүлээп ап турарлар. Шынап-да ККП-ниң удуртукчуларының СЭКП-биле маргылдаалары оларның талазындан улуг чамыгларны кылып турарын айтып турар-дыр. Бо үеде чер кырында каидыг-даа чүүттаг кожа-келбээ тайбың чурттавас болза, дайын халаавынга чедирип болур. Маңаа хамаарыштыр СЭКП-ниң политиказы кончуг шын. Чепсегленишкинни дүргеп-ве дүжүрерин чедип алыр дээш бистиң партиявыстың, чазаавыстың ап турар хемчеглери база кончуг шын. Ол дугайында канчап маргыжар боор? Делегейниң социалистиг чуртталгы улам-на пайыралдыг, бот-боттарынга дуалажып турган, ажылчы чоннарның амыдыралчуртталгазын, культуразын хөгжүдери дээш чаңгыс эптиг ажылдаары бистиң күжүвүстүң үнезинин ында деп билип турар бис.

Мээң удуртуп турарым бригаданың кежигүннери моон соңгаар улам эки ажылдаарлар дээрзин СЭКП-ниң тургустунуп келгенинден бээр 60 чыл оюнуң байырлалының хүнүнге өөрүмүн мурнундан дамгыралап тур мен.

Г. ЧЕРТОВ.
СЭКП кежигүнү, «Кызыл тудугчун» тудугжуларының комплексилиг бригадазының бригадири.

Лениндизмниң оппортунизмни ашкан тиилелгези

РСДРП-ниң Ийиги съездизиниң төөгүлүг ужур-дузазы

РСДРП-ниң Ийиги съездизиниң алдан чыл болганы — чүгле коммунистерниң эвес, харын бүгү совет кижилерниң байырлалы болур. Бо дээрге аңы-дүнеа партияларның, улус демократия чурттарының ажылчы чоннарының, делегейниң бурунгаар депшилгелиг бүгү күштериниң амыдыралында кайгамчыктыг болуушкун. Лениниң партиязының ады-биле чер кырынга аас-кежик дээш, социализм болгаш коммунизм дээш демиселде улуг-улуг тиилелгелер холбашкан.

Ленинчи партияны тургузарын Россияның база делегейниң ажылчын шимчаашкинниниң хөгжүлдезинин бүгү чорудулгазы, оон ойу келген сорулгалары неген келген турган. В. И. Лениниң үргүлчү-ле айтып турганы мынкам, бистиң чурттувуска кодургулуг үнүп турган революциянын удуртукчу, баштынчы родин күүседир болгаш делегей пролетариадының авангарды болур төлээде, орустуң ажылчын ангызынга дайынчы, сырый каттышкан, чаа хевирнин марксисчи партиязы херек турган. Ёзулуг ындыг революсчу партияны тургузарынга Владимир Ильич бодунуң бүгү генийин, бодунуң төттүнмес бүгү энергиязын тускаалаткан.

Бистиң партияның программазын, оон тактиказын болгаш организастыг үндезиниерин ажылдап кылырда, Ленин марксисчи теорияга болгаш делегейниң ажылчын шимчаашкинниң дүржулгазынга даянып турган. Ынчалзажок барыын-европаның социал-демократтыг организациязының үлегер-чижээ дозеп эдерер чоруктан ол ырак турган. Ол партияларның дүржулгазын түңнеп, шүүтүчүзелчи ёзу-биле аналистевиннаан, Ленин болза, оларның оппортунистиг каттарын ап октапкан, марксизминиң революсчу принциптерин бодунга шингээдип турар бүгү-де эң эки чүүлдерин алган.

Барыын-европейжи оппортунистерниң орус хевири — «экономистерге» удур эштеп чок дениселге большевизминиң революсчу принциптери чидиттинип, оппортунисчи идегеттерибизе ангыланыышкын шиитпирлиг болдунуп турган. Ол дээрге чаңгыс ай топчуткен организация болур партияның идейлиг безеткелинге, оон кадрларын кижизидеринге чугула ужур-дузалыг болган.

Бодунуң сактыышкыннарынга Надежда Константиновна Крупскаяның бижээнин болза: «Алыс утказым алырга, II съездиниң ажыл-херектерн тургузукчу шынарлыг болган. Анда теорияның үндезин айтырыгларын тургузуп, партийжи идеологияның үндезин сууру салдынып турган. Өске сөс-биле чугаалаарга, тургузуп турар партияның арынчүүрү, оон характери тодараттынып турган. Мынчангаш, съезд шыгыы байдалга эртин, чидиг маргыдаалар-биле үдеттирип турганы элдепсинчиг чүве эвес. Барык ай чыгыы үеде (июль 30-дең август 23-ке чедир) болуп эрткен оон үжеи чеди хуралдары Россияга социал-демократияның ийи — революсчу болгаш оппортунисчи үгланыышкыннарының принципиалдыг идейлиг демиселиибиле долдунган турган.

Съездиниң бүгү ажылының үезинде Ленин теорияның, тактиканың болгаш партияны организастаарының айтырыгларынга марксизминиң революсчу принциптерин оппортунистерден туруштуг болгаш чайгылаш чокка камгалап турган. Ынчаарга социал-демократияның хүрээлелиниринге аажок ат-сураглыг турган Плеханов Ленинни деткип турган. Ынчалза-даа принципиалдыг айтырыгларга Ленин ышкаш ындыг ханы билигинин, ындыг быжыг туруштуун, марксисчи шыдамык чорукту Плеханов көргүспээн. Съездиниң соолунде дораан-на Плеханов меньшевиктерниң талазынче шилчий берген болгаш бодунуң амыдыралының соолунге чедир оппортунизм балгажынга артып калганы билдингир болгай.

Ийиги съездиниң улуг төөгүлүг херээ партияның бирги Программазын хүлээп алганы болган. Программада эчис сорулга кыдыр каштиалистиг будурулге харылзаалардың социалистиг будурулге харылзаалары-биле, будурулгенин чепсекхерекселинде база саарылгада хуу ончуңу — ниитинин ончузу-биле солуур сорулга салдынган.

Съездиге Ленин оппортунистерге удур чидиг демиселге пролетариат диктатуразының идеязын камгалаан. Молчукчу ангыларның удурланыышкынын базарынын болгаш чаа социалистиг инитилелди тургузарының күчүлүг чепсээ кол идеяза кылдыр Ленин көрүп турган. Капитализемден социализмче шилчилге үезинде пролетариат диктатуразының маркесисчи-ленинчи өөредигин төөгү бүрүнү-биле бадыткаан. XXII съездиден хүлээп алган СЭКП-ниң Программазында айтыканын ёзулаар алырга, бистиң чуртувуска социализминиң бүрүн болгаш түңелунга чедир тиилелгези-биле бодунуң төөгүлүг хүлээлгезин ол күүсеткен. Ынчангаш иштики хөгжүдениң сорулгаларын барымдаалап көөрге, ССРЭ-ге оон эргежок чугулазы чок болуп турар.

Партияның Программазында аграр болгаш национал айтырыгларны шын шиитпиразын пролетариатты долгандыр бүгү ажылчы чоннарны авилелдээринге, ында-бүрү демократтыг шимчаашкиннерни чаңгыс аай күчүлүг революсчу агыы кылдыр каттыштырарынга аажок улуг ужурдузалыг болган. РСДРП-ниң Ийиги съездизинге хүлээп алган Программа революциянын ийи чадаларынга ажылчын ангының сорулгаларын тодараткан, оон хосталгалыг демиселинин оруун айыткан. Ол Программа бүгү революсчу марксисчи партияларга үлегер-чижек боон, оппортунизмге удур тулчуушкуннарга күчүлүг чепсек болган.

Съездиге чугаалажып көрген партияның Уставының үндезинниле салдынган организастыг принциптер барыын-европейжи үлегер-чижектерден үндезинни-биле ылгалып турган. Ол чүгле билдингир. Организастыг принциптер кандыг-даа партияның программазы-биле, оон бодунуң мурнунга салып турары эчис сорулгалары болгаш бодалгалары-биле үргүлүү-ле бүрүн луушкен турар ужурлуг.

Уставты чугаалажып көрүп турда, бодунуң чугаазынга Владимир Ильичиниң айтыканы болза: «...Партияның кандыг-даа кежигүнү партия дээш харыысалгалыг база партия кандыг-даа кежигүн дээш харыысалгалыг... Бистиң сорулгавыс партияның быжыг, шыдамыккай, арыг чоруун хайыралап камгалазары болур. Партия кежигүнүнүң алын болгаш ужур-дузалын бедик, бедик болгаш улам бедик көдүрерин оралдажыр ужурлуг бис...»

Партияның Уставының бирги парагравын долгандыр, оон тургузуунун организастыг принциптерин долгандыр съездиге өөскүү үнген чидиг демиселдиң алыс утказы болза, анаа: Россияга кандыг партия тургустукарыл деп айтырыгның шиитпирлеттинип турганында. Ол революсчу партия болур бе азы реформалар партизы болур бе? Харын мырынай төөгүнүң мурнунга ажылчын шимчаашкинниң салым-чолунуң дугайында, бистиң чуртувустуң келир үезинин дугайында айтырыг салдынып турган.

Уставтың бирги парагравынга Мартовтуң формулировказы хүлээп алдыганы билдингир болгай. Ынчалза-даа, ол дээрге оппортунистерниң чүгле чартык-чаңдык тиилелгези турган. Ленинчи организастыг принциптер партияның бүгү Уставынга илереттинген. Чижээ, ол Уставка ТК партияның бүгү практиктиг ажыл-чорудулгазын каттыштырар болгаш баштаар, партияның күштерин болгаш херешилерни хуваар деп, Төп Комитеттиң шиитпирлери бүгү партия организацияларынга ылавыла албан болур деп бижээн. Ынчаарга бирги параграф база-ла ленинчи редакси-биле ийи чыл болган соолунде, РСДРП-ниң III съездизинге хүлээп алдыган болгай.

Чарлыышкынның чылдагаанын большевиктерниң «бардамы» болгаш оңучтешпес чорууда деп тайылбырлавышаан, партияның ийиги съездизинге калбарган демиселдиң принципиалдыг утказын хажыдарын төөгүүнүң ревизионисчи шүүлдекчилери бүгү арга-биле оралдажыр турарлар. Ынчалза-даа оларның ол шүүлдээшкиннери кандыг-даа үндезин барымдаа чок болуп турар. Бистиң партияның төөгүү-биле бичии-даа таныш кижи бүрүзү болза, чарлыышкынның бурууларын өөредип, чүге дээрге, мээң бүгү-ле чурттаалгам ленинчи партияның одуруунга эрткен.

В. ВЕРХОДУБОВ.
1920 чылдан бээр СЭКП кежигүнү.

АЛДАРЫ, АРЫН-НҮҮРҮ

СЭКП-НИҢ ТЫВА ОБЛАСТЬ ОРГАНИЗАЦИЯЗЫНЫҢ ТУРГУСТУНГАНЫ

Бистиң хөй националдыг Төрээн чуртувустуң улустары РСДРП-ниң ийиги съездизиниң 60 чыл ооюнуң хүнүн демеглеп турар. Ол съездиге чаа хевирииң партиязы, ленинчи большевик партия керек кырында тургустунган.

Алдарлыг болгаш төөгүлүг оруктуң арткен Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы бүгү совет улустуң партиязы кылдыр хүүлган. Амгы үеде ССРЭ-ниң 100 ажыг ангы-авгы националдарының болгаш национал бадыктериниң дээре төлээлекчилериниң 10 миллион кижилиг отрядын ол бодунуң хүрээлелинде каттыштырып турар. Чаягыс дээ маркселенчиленинчи партияга каттышкан Совет Эвилелиниң бүгү нацияларының коммунистери коммунистиг ниитилелдиң тургузуушкунунга удуртулганы хандырып турар.

Бистиң ленинчи партиявыстың дайынчы отрядтарының бирээзи болза, Тыва АССР-ниң ажылчы чонларының мурнакчы отряды СЭКП-ниң Тыва область организациязы болур. Бистиң партиявыстың херек кырында тургустунганының 60 чыл ооюн демдеглевишаан, СЭКП-ниң Тыва область организациязының тургустунганының дугайын чугаалаары база чугула болгаш солун-даа.

Тывага коммунистиг организацияның тургустунганының онзагай чүүлү болза, мурнунда турган Тыванын Араттын Революстуг Намының суурунга ооң тургустунганы болур. Ынчангаш СЭКП-ниң область организациязының тургустунганының төөгүзүн ТАРН-ның төөгүзү-биле, ооң организастыг принциптериниң болгаш программазының хөгжүлдезиби-биле холбаштыр көөру эргежок чугула.

ТАРН бодунуң анты талазы-биле утка-шынары-биле, Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың бүгү талалыг дузаламчызы-биле демократтыг, а ооң соонда Тывага социалистиг чаартылгалар дээш ажылчы чонналының демиселин баштап шыдаан араттарның (тараачыннарның) партиязы кылдыр тургустунган болгаш өзүп келген.

ТАРН бодунуң тургустунганының мырынай эгезинден тура-ла III Коммунистиг интернационалдың удуртулгазы-биле ажылдавышаан, 1935 чылда Коминтернага күзээр эргелиг салбыр кылдыр кирген. Ол партия бодунуң хөгжүлдезинин чорудулгазында марксисчи-ленинчи хевирииң партиязы кылдыр чоорту хүүлган.

Революсчу араттарның хөй кезии өжээтен идегеттериниң удурланыышкынын ажып эртип, оларны ТАРН-ның хүрээлецинден үндүр сывырбышаан, ВКП(б)-биле улам сырый харылзааны тутkан, бодунуң программазын, уставын ажылдап кылырынга, практиктиг ажыл-чорудулгазын башкарарынга большевик партиянын байлак дуржулгазын үлегерлеп алган. Бир эвес ТАРН-ның XII съездизинден 1941 чылда хүлээп алган сөөлгү программаны болгаш уставты алыр болза, олар марксизм-ленинизмге болгаш ВКП(б)-ниң дуржулгазынга үндезилээш, КИКК-ниң төлөөлекчилериниң болгаш большевиктер партиязының ТК-зының дорт киржилгези-биле ажылдап кылдынган турган.

ТАРН-ның хүрээлениниң саны хажык чок өзүп турган болгаш 1944 чылдың октябрь 1-де 7921 кижи болган. Араттарның төлөөлекчилери партия кежигүннериниң болгаш кандидаттарының ниити санынга хамаарыштыр хуу-биле 1944 чылдың ортан үезинде 73 хуу ажыг болган. Кооперастажкан араттар (МЧАЭ-лер, көдээ ажыл-агый артельдериниң кежигүннери) 1944 чылда ТАРН кежигүннериниң болгаш кандидаттарының ниити санының 20 ажыг хуузу болган. Чонуң анты талазы-биле структуразының өскерилгени-биле, сөөлгү чылдарда ТАРН-ның хүрээленинге ажылчың анының төлөөлекчилерин хүлээп алырының айтырыынче кичээнгейин күштелдиргени-биле холбаштыр ажылчын өзек дүрген өскен тургап. Тывалар-биле кады ТАР-га доктаамал чүрттап турган совет хамаатылары 225 орус кижилер, а ол ышкаш моолдар болгаш өске-даа националдарның төлөөлекчилери 1944 чылда ТАРН-ның составынга база бактаап турган. 1944 чылда ТАРН 675 партия эге организацияларлыг база 30 партия-аныяктар болгаш кандидаттар бөлүктерлиг турган.

Тыва улустуң амыдыралынга төөгүлүг улуг болуушкун болза 1944 чылдың октябрьда ССРЭ-ниң улустарының акы-дүмна өг-бүлезинге ТАР-ның эки-тура-биле каттыжып киргени болган. Ол болза Тыва улустуң Совет Эвилелиниң улустары-биле найыралының улам быжыкканының хөөйлу ёзугаар түнелеи болган. Ооң-биле кады ССРЭ-ниң составынга ТАР-ның эки-тура-биле каттыжып киргени марксизм-ленинизмниң принциптеринге, пролетаржы интернационализмниң принциптеринге үндезилээш, массалар ортузунга ТАРН-ның чоруткан улуг политик-кижизидилгелиг ажылының түнелинде болдунар аргалыг болган.

ССРЭ-ниң составынга ТАР-ның каттыжып киргени-биле холбаштыр, ТАРН-ның дугайында, Тывага түс чернии партия организацияларын тургузарының дугайында айтырыг тургустунуп келген. ТАРН ТК-ның IX пленуму 1944 чылдың августа ук айтырыгны чугаалажып тургаш, ТАРН-ны большевиктер партиязынга хүлээп алыр дугайында ВКП(б) ТК-га силег киперин шиитпирлээн. ВКП(б)-ге хүлээп алыр дугайында дилеглиг доктаалды ТАРН ТК-ның пленумунга чаңгыс үн-биле хүлээп алган.

ТАР-ны ССРЭ-ниң составынга хүлээп алганының соонда, ВКП(б) ТК-ның Оргбюрозу 1944 чылдың октябрь 18-те ТАРН-ның кежигүннерин болгаш кандидаттарын ВКП(б)-ге хүлээп алыр дугайында айтырыгны чугаалажып көрген. Анаа ТАРН ТК-ның дилээн хандырар дугайында доктаал хүлээп алдынган.

Партия стажын хевээр артырбышаан, ТАРН кежигүннерин болгаш кандидаттарын большевик партиязының хүрээленинге хүлээп алган чорук. ТАРН-ның ачы-хавыяазын хүлээп көргени болгаш ол партияның кежигүннеринге база кандидаттарынга улуг идегелди көргүскени болган. ТАРН ТК-ның 1944 чылдың октябрь 31-де болган ээлчег чок X пленуму ТАР-ны ССРЭ-ниң составынга база ТАРН-ның кежигүннерин болгаш кандидаттарын ВКП(б)-ниң хүрээлепинге хүлээп алган дугайында төөгүлүг шиитпирни изии-биле деткээн. «Совет улустарның өг-бүлезинге каттыжып киперинче тыва улусту белеткээш, ТАРН бодунуң төөгүлүг ролюн күүседкен» деп пленум демдеглээн. Большевик партияны долгандыр улам сырый каттыжарынче база ооң удуртулгазы-биле Тывага совет эрге-чагырганы быжыглаарынга болгаш улам аас-кежиктиг, байлак амыдыралче улам ынай бурунгаар шимчээринге боттарының бүгү күштерин угландырарынче Тыва автономнуг областың бүгү ажылчы чоннарын ТАРН ТК кыйырган. Ээлчег чок X пленум ТАРН ТК-ның сөөлгү пленуму болган. ВКП(б) ТК-ның Оргбюрозунуң доктаалы-биле дүүштүр ТАРН Төп Комитединиң суурунга ВКП(б) Тыва обкомун болгаш ооң бюрозун тургускан, ооң бирги хуралы 1944 чылдың октябрь 27-де болган.

ВКП(б)-ниң Тыва обкомунуң чүгула сорулгазы болза, ТАРН-ның кежигүннерин болгаш кандидаттарын большевиктер партиязынга хүлээп алыры база аңаа үндезилээш, коммунистиг эге, район организацияларын тургузары болган. Ол улуг ажыл партия обкомунга практиктиг дуза көргүзери-биле Тыва автономнуг областче чоруткан ВКП(б) ТК-ның төлөөлекчилериниң шуут киржилгези-биле чоруттунган.

ВКП(б) обкомунуң бюрозу партия активинге даянмышаан, хамыктың мурнунда большевик партияның хүрээленинге киперинин чурумунуң дугайында ВКП(б) ТК-ның доктаалын ТАРН кежигүннеринге болгаш кандидаттарынга хамызы-биле тайыбырлаарын организастаан. 1944 чылдың октябрь 27-ден эгелээш, ТАРН кежигүннерин болгаш кандидаттарын оларның хуузунда билдириишкиннерин ёзугаар Коммунистиг партияга хүлээп алыры эгелээн. Ленинчи партияның хүрээленинге баштай ТАРН-ның хоорай болгаш кожуун организацияларының активчилерин болгаш удуртукчуларын хүлээп алган. Партияның Тыва обкомунуң бюрозу 1944 чылдың ноябрьда Кызылга болгаш бүгү-ле районнарга организастыг бюроларны тургускан.

ТАРН кежигүннерин болгаш кандидаттарын большевик партияның хүрээленинге хүлээп алганы база Тывага коммунистиг организацияны тургусканы областың ажылчы чоннарының улуг политиктиг болгаш күш-ажылчы көдүрлүүшкүнүн хайныктырган. Кызылдың ыяш заводунуң, типографиязының, М. М. Раскова аттыг дааранылга комбинадының коллективтери, автотранспорт эргелелиниң транспортчулары болгаш өске-даа хөй-хөй бүдүрүлгелер бедиткен социалистиг хүлээлгелерни боттарынга алган турган.

ВКП(б) ТК-ның шиитпири-биле дүүштүр Тыва автономнуг областка ТАРН кежигүннерин болгаш кандидаттарын большевиктер партиязынга хүлээп алыры. 1944 чылдың октябрь 27-ден эгелээш, 1945 чылга чедир үргүлчүлээн. Ленинчи партияның хүрээленинге кирер дугайында кижи бүрүзүнүң хуузунда билдириишкиннерин ВКП(б) обкомунуң районнар болгаш Кызыл хоорай талазы-биле Оргбюролары көрүп турган, а ооң соонда биддириишкин бүрүзүн партияның Тыва обкомунуң бюрозунуң хуралынга көрүп турган. Хүлээп алыышкынның ындыг чуруму большевиктер партиязынга хүлээп алыышкынны: бедик негелделиг чоруккa үндезилээш, боттандырар арганы берген.

1945 чылдың сентябрь 20-21-де областың партия активинин хуралы болган. Ол хуралга «ТАРН кежигүннерин болгаш кандидаттарын ВКП(б)-ге хүлээп алган түнелдериниң база областың партия организациязының сорулгаларының дугайында» айтырыгны чугаалашкан.

1945 чылдың октябрь айның дургузунда областың бүгү партия эге организацияларынга ВКП(б)-ниң уставынга дүүштүр баштайгы отчёт-соңгулдалыг хуралдар болгулаан. Областың коммунистиг организациязының кудуку организацияларының тургузуу ТАРН-га турган ындыг организацияладан алээп мылалдыг болган. Мурнунда арбаннар аайы-биле турган ТАРН-ның бичии эге организацияларының орнунга суумларның алээп улуг эге организацияларын тургустунган.

Партия эге организацияларынга отчёт-соңгулдалыг хуралдарны эртиргенииң соонда, октябрьның төнчүүзүнден эгелээш, районнарның база хоорайның партия конференциялары болгулаан. 1945 чылдың ноябрь 24-тен 27-ге чедир ВКП(б)-ниң бирги область конференциязы болуп эртткен. Областың коммунистери большевик партия организацияларын тургузар талазы-биле ажылдың түнелин хуралдарга болгаш конференцияларга үндүрген.

«ТАРН кежигүннерин болгаш кандидаттарын ВКП(б)-ге хүлээп алыр сорулганы партия организациязы күүседкен, ол ажылды большевикчи негелделиг сорук-биле организастыг чорутkан» деп ВКП(б)-ниң бирги область конференциязы демдеглээн.

Бедик негелдеге үндезилээш, чаңгыстап хүлээп алыр чурум-биле ТАРН кежигүннерин болгаш кандидаттарын большевик партияның хүрээленинге хүлээп алырын боттандырганы болгаш ооң-биле кады чоруттунган улуг политиктиг база организастыг ажыл ВКП(б)-ниң Тыва область организациязын марксизм-ленинизмниң үндезинге бедик деңнелдиг тургузарын хандырган.

1945 чылдың ноябрь 1-де байдалбиле алырга, областың партия организациязы 3487 кежигүннерлиг болгаш ВКП(б) кежигүннеринге 582 кандидаттарлыг турган. Ооң составында ажылчыннар 7,74 хуу, ажылчы тараачыннар болгаш араттар — 77,03 хуу база албан-хаакчылар — 12,18 хуу турган.

Аныяк областың коммунистери СЭКП ТК-ның удуртулгазы-биле кызыгаар чок чаа аргаларны ажыглавышаан, ССРЭ-ге каттыжып киргении-биле холбаштыр экономиканың болгаш культураның чаа кодурлуушкүнүнче, Тывага социализминиң бүрүн тиилелгези дээш демиселче ажыдыы чоннарны кодурүп үндүрген.

СЭКП-ниң Тыва область организациязын тургускан үеден бээр 18 хире чыл эрткен. Ол үениң дургузунда Тываның овур-хевири таныттынмазы-биле өскерилген. СЭКП ТК-ның болгаш Совет чазактың хүн-бүрүдеги дузаламчызының ачызы-биле, ажылчы чоннарның кызымаккай күш-ажылы-биле Тыва хөгүдээшкинни ажып эрткен болгаш ССРЭ-ниң акы-дүмна улустары-биле кады коммунизм, хүрүзакүшкүнүнүң улуг хереэнге идепкейлиг киржип турар.

Бо чылдарның дургузунда Совет Тываның партия организациязы сан талазы-биле өскен, идея болгаш организас талазы-биле быжыккан. 1963 чылдың июль 1-е чедир Тыва АССР-ниң партия организациязы бодунуң хүрээленинде 7.107 кежигүннерлиг болуп турар. Тываның партия организациязы бодунуң характеринин талазы-биле улам интернационалчыл апарган. Ам ооң хүрээленинде Совет Эвилелиниң 28 националдарының төлөөлекчилери бактаап турар. Алдарлыг 60 чыл ооюнуң хүнүнде коммунистер, Тываның бүгү ажылчы чоннары шыкаш, СЭКП-ниң Н. С. Хрущев баштаан ленинчи Төп Комитединге бодунуң бердингенин күш-ажылчы херектеринге көргүзүп, бистиң партиявыстың иштики болгаш даштыкы политиказын деткип, делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң чаңгыс эвин быжыглаары дээш түрүп турар.

Б. БАЖУТИН,
Кызылда күүрүменин пединститудунуң СЭКП төөгүзүнүң кафедра эргелекчизи.

60 маадыр аттыг музейде

РСДРП-ниң II съездизинин 60 чыл болганынга холбаштыр Тываның чурт шинчилелининиң 60 маадыр аттыг музейинде тускай делгелгени тургускан. В. И. Ленинниң башталгазы-биле бистиң партиявыстың төрүттүнгенинден бээр бистиң хүннеривиске чедир төөгүлүг оруун көргүзүп турар фото-чуруктарны, номнарны делгелгеде көргүскен.

Партияның II съездизинин чамдык киржикчилериниң болгаш В. И. Ленинниң ховар фото-чуруктары чижектиг солун материалдар делгелгеде бар. Чаа хевирлиг партияны — большевиктер партиязын тургузарынга холбаштыр Ленинниң кол-кол ажылдары, партияның бирги болгаш ийиги Программалары, бистиң чуртка коммунизм тургузуушкунунуң программазы — партияның чаа Программазын бадылаан СЭКП-ниң XXII съездизинин материалдары делгелгеде көргүстүнген.

РКП(б)-ниң башталгазы-биле тургустунган Тываның Араттың Революстуг партиязының дугайында тускай бөлүктү РСДРП-ниң II съездизинин 60 чылынга холбаштырган делгелгенин уланчызы кылдыр музейде база организастаан. Ол делгелгеде ТАРН-ның организакчыларының бирээзи Оюн Курсединиң потредин бир дугаар делгеп турар. ТАРН-ның Төп Комитединин даргазынга Оюн Курседини соңгуур дугайында ТАРН ТК-ның моол дылда протоколу, Коммунистиг Интернационалдың күзээр эргелиг салбыры кылдыр ТАРН-ны хүлээп алганының дугайында Коминтерниниң Бүүскомунуң секретары эш Эрколиниң (Тольятинин) ат салганы документ, ТАРН-ның төөгүлүг VIII съездизинин доктаалы, РКП(б)-ниң ийиги Программазын моол дылда очулгазы чижектиг солун материалдарны ында делгеп көргүскен. Ол ышкаш Кызыл хоорайның чамдык хоочун коммунистериниң, чижээ, 1922 чылдан бээр партия кежигүнү С. А. Хлебников, 1923 чылдан бээр партия кежигүнү Д. Б. Данзын-оол болгаш ооң-даа өскелерниң фото-потреттерин база делгээн.

1963 чылдың июль 28-те музейниң лекторийинге партияның хоочун кежигүннери-биле ужуражышкынны музей организастаан. Анаа Ф. Кузьмин, С. Танов болгаш өскелер-даа чүве чугаалааннар.

РСДРП-ниң II съездизинин 60 чылынга холбаштыр организастаан делгелгени көөрүнче чонну чалап тур бис.

С. УРОЯКОВ,
Музейниң кылдыс эргелекчизи.

ССРЭ-ге социализмниң тиилээнииң, совет ниитилелдиң чаңгыс эвиниң быжыкканының түнелинде ажылчы анының Коммунистиг партиязы совет улустуң авангарды болу берген бүгү улустуң партиязы апарган, ниитилел амыдыралының бүгү талаларынга бодунуң углакчы-башкарыкчы салдарын калбарткан. Партия — бистиң үевистиң, өндүр улуг революсчу чаартылгаларын кылып турар совет улустуң угааны, алдар-ады болгаш арын-нүүрү. Келир үеже ол өткүттода ылап көрүп, бурунгаар чоруурунуң эртем талазы-биле үндезилеттинген оруктарын чоннуң мурнунга ажыдып, массаларның иштинге кайгамчык улуг энергияны хайныктырып, өндүр улуг сорулгаларны шиитпирлээринче оларны эдертип турар.

СЭКП-ниң Программазындан.

Хоочун коммунист

РСДРП-ниң II съездизинииң 60 чыл ооюнга холбаштыр бодунуң амыдыралының 36 чылдарында улуг ленинчи партиязының кежигүнү, 20 ажыг чылдарда партия ажылдавчызы чорааш, ленинчи идеяларын пропагандалаар дээш демиселче күжүн, билиин харам чок берип, ажылдап чораан база бир хоочун большевик персоналдыг пенсионер эш Дмитрий Федорович Рыловтуң дугайын коммунистерге сонуургадырын күзээп мен.

Эш Д. Ф. Рылов Киров областа ядыы тараачын өг-бүледен төрүттүнген. Адазымдан эге-ле чажында өскүүсүрер чарыгган. Ядыы улуска ами-хуудa ажыл-агый тударын бергедеп кээр орта, авазы биичин Дмитрийни өске кижилерге азыралга берип, боду бай кижилерге хөлөчиктеп ажылдаан. Авазы байларга 20 ажыт чыл хөлөчиктээн. Ол үеде Дмитрий авазы-биле ийилээ янзы-бүрү суурларга, ажы-амгы 19 хуу ажыл-агыйларга хөлөчиктеп ажылдап келген. Турум чурттаалга чок, амыдырал чедиимес-даа болза, алыс кызымак кижи болгаштың биичин назылыг Дмитрий хөлөзиленип ажылдавышаан, школага өөренирин, билиг чедип алырын дыка-ла кызып тургап. Ынчалза-даа материалдыг хандырылга чедиишпес, ядыы түрегин кижиге билиг чедип алырынга кандыг-даа болдунар арга турбаан.

Чүгле Улуг Октябрьның ачы-хавыяазы-биле ол биичин өскүс оол хостуг эрге-шөлээге, доктаамал ажылга, кижизиг аммыдырал-чурттаагa болгаш эртем-билиггe четтиккеп. Чуртка улус ажыл-агыйын катап тургузарының, чуртту социалистиг ёзубиле индустриализастаар болгаш нодээ ажыл-агыйны калбаа-биле коллективизастаар дээш партияның демиселиниң чылдарында аныяк Дмитрий ленинчи комсомолдуң, ооң соонда партияның кежигүнүнге кирген. Комсомолга киргеш, барын улаштыр волоском секретарылай берген. Ачытөөгүзү ядыы, хөлөчин кижи болгаштың кандидат стажты ийи эвес, а бир чыл хуусаалыг эрттирип, партияның чиңгине кежигүнүнге киргеп. Ооң соңгуунде партияның удуртур ажылдарынга элээн хөй чыл ажылдап чораан.

СЭКП ТК-ның чанында төп солуунар ажылдакчыларының курузун доозкаш, 1945 чылда аныяк совет Тывага ол ажылдап чедип келгеп. Мында партияның Тыва обкомунуң органнары «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарның редакцияларынга, партия обкомунга харымсалгалыг ажылдарны кылып, Тываның аныяк парлаалгазын болгаш партия организациязынга журналисчи, пропагандисчи билигиниң болгаш дуржулганың улуг дузаларын чедиргеп. Дмитрий Федорович 40 ажыг чылда күш-ажыл стажының 20 ажыг чылын партияның штаттыг ажылынга, хөй чылдарны партия, совет парлалганың штаттыг болгаш штаттан дашкаар ажылдарынга ажылдап эрттиргеп.

Пропагандисчи, агитатор, журналисчи мергежилдиринң уран-аргаларын чүтүлдүг шиңгээдип, ол профессиялар талазы-биле бодунуң байлак билиин болгаш дуржулгазын аныяк пропагандистерге, журналистерге сагыш салынгыр иептередип турган. Бодунуң пропагандисчи, журналисчи мергежилгинге ёзулуг-даа минах кижи. Бүгү-ле чүүлдерге партияның болгаш күрүмениң эртежиликтарын камгалаар, партияның болгаш чазактың шиитпирлерин чайгылыш чок чорудар дээш ниитилативчи чоруу, массалар-биле тудуш харылзаалыы, даакскан херекке бедик партийжи харыысалгалыы ооң ажылчорудулгазының кесиң шынарын илередип турар.

Ооң сеткилиниң биченин, бодунуң, эш-оорунге дузаларын, кижилерге эптиг-ээлдээн билигир-ле кижи бүрүзү ону ёзулуг-даа бедик моралдың болгаш культураның эдилекчизи кижи деп санаар.

Дмитрий Федорович хөй-ниитин хүлээлгелериин штаттыг хүлээлгелерден артык сонуургалдыг күүседип турар. Ынчанмас болза, ол эдериниң хүлээлге боттанмайын баар дээрзин ол ажы билир. СЭТА-ның штаттан дашкаар корреспондентизи турган болгаш ССРЭ-ниң журналистер эвилелиниң кежигүнү. Төп болгаш чер-черниң солуннарынга ооң он-он бедик шынарлыг чүүлдерин үнгүдээн. Чижээ, «Социалистическое земледелие» деп солунга сүт-бараан фермазының дугайында улуг чүүлү, «Шын» солунга «Улуг партияга алдаро» деп шүлүү үнгенин кижилер улуг сонуургалбиле номчааннар.

Дмитрий Федорович ам пенсионер, ынчалза-даа ол хөй-ниитин, политиктиг аммыдырал киржилгенин улам идепкейжидип, масса-биле, партиябиле харылзаазын быжыы-биле тутпушаан турар, чүткүлдүг агитатор, пропагандист болуп ажылдавышаан. Ол ам СЭКП обкомунуң идеологиялыг киллизиниң штаттан дашкаар инструкторy, «Кызылды чаагайжыдаалы дээш» деп хоорай хана солуниүң, Партия обкомунуң гаражында «Водитель» деп хана солуниүң редакторy. «Водитель» коллективке чарыштыг эки калбарткан. Коллектив коммунистиг күш-ажылдың дээп ат дээш демисежип турар. Ол ышкаш партияның Кызыл хооркомунуң девискээр барымдалаан партия эге организациязының «Пенсионер» деп хана солуниүң идепкейлиг бижикчизи болгаш ол-ла парторганизациянның агитатору. СЭКП обкомунуң, Министрлер Советиниң болгаш Профессиялелдериниң область чөвүлелиниң Хүндүлүг болгаш көргүзүг самбыраларын дериир, чаартыр хүлээлгезинге улуг күш үндүрүп, шевергин күүседип турар. Хөй-ниитиниң даалгаларын күүседир дээш Дмитрий Федоровичиниң бо-ла чайзыраан, дүвүреп-далашкан чоруурун кижи үргүлчү көөр. Ол дээш аңаа ажылдап турар кижилер-биле бир дөмей чүткүдүг кижи.

Допчузу-биле чугаалаарга, эш Д. Ф Рылов бистиң алдарлыг Коммунистиг партиявыстың херекке бердинген, ооң ленинчи идеяларын кижилерге чедирер, таймылбыраар дээш, хөй чылдарда ажылдап келген хоочун большевик. Бо дээрге бодуига онаашкан ажылды, даалганы коммунисчи ёзу-биле көөрүнүң төлептиг үлегер-чижээ ол-дур. Ынчангаш ленинчи идеяны амыдыралга боттандырар дээш могаг чок демисежип чорууp муң-мун бөдүүн коммунистерниң бирээзи бо кижиниң дугайын партияның төрүттүнген хүнүнде оорушку-биле демдеглексенчиг-дир.

К. ЧАМЗЫРЫН.

алырга, олар «ленинизмге удур дайынны» чоруда берген болгаш сөөлүнде барып аңаа бужары-биле аштыргаш, төөгүнүң богунуң аразынга кээп дүшкеннер.

Ленин партияга чаңгыс эптн кыпдан-даа артык үнелеп база чарыларыкчы чоруктy болдурбайн, меньшевиктерниң дезорганизакчы ажылын соксадыр дээш күжениишкиннерни харамнанмайн турган. Ынчалзажок партийжи хүрээлеңнерниң чаңгыс эвин камгалаар дээш большевиктер ол-ла үеде меньшевиктерниң оппортунизминге удур эптеш чок демиселди чоруда бергеннер. II Интернационалда центрисчи идеттерниң ону кылып турганы ышкаш, найырал дээш принциптерни садыглап, ол принциптерни кайы хамаан чок аажылаар чорукту ленинчи партия иштинге болдуруп шыдавас турган. В. И. Ленинниң бижээни болза: «Партияның чаңгыс эви биске дээди чергениң үнелиг. Ынчалза-даа революсчу социал-демократияның принциптериниң арыы биске ооң-даа үнелиг».

Ажылчын шимчээшкининиң идейлиг чаңгыс эвин оппортунизм-биле чүгле эптеш чок, принципиалдыг демиселдиң аргазы-биле чедип ап болур деп, СЭКП-ниң дуржулгазы көргүзүп турар. Ол дуржулга улустар аразынга аажок улуг ужур-дузалыг болуп турар. Амгы үениң ревизионистерин болгаш догматиктерин, делегейде болуп эртип турар өскерлиишкиннерни көрбес, чогаадыкчы марксизм-ленинизмден хоорулган ындыг кижилерни сойгалап илередиринге, империализмниң туруштарын кошкадырын база делегейниң социалистиг системазын, делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң быжыглаарынга ол дуржулга дузалап турар.

Мынчангаш РСДРП-ниң Ийиги съездизинииң кол-ла түнели болза, чаа хевирииң революсчу марксисчи партиязын, ленинизмниң партиязын тургусканы болур. Ол партия бистиң Төрээн чуртувустуң төөгүлүг салымчолунга шиитпирлиг рольду ойнаан болгаш делегейниң бүгү хөгжүлдезинге тодарадыкчы салдарны чедирген.

Улуг чүүл ыяктан-на көскү. РСДРП-ниң Ийиги съездизинииң улуг-чаагайын болгаш ужур-дузазын төөгүнүң хөгжүлдези тодаргай көргүскен. Бистиң партияның политиказында, ооң организастыг үндезинниринде сиңниккей ленинчи идеяларның моңге күжүн болгаш өлүм чогун амыдырал, практика бүрүнү-биле бадыткаан. 1917 чылдың октябрьның хүннеринде партияның бирги Программазының кол негелдези — ажылчын анының эрге-чагырганы чаалап алыры, пролетариат диктатуразын тургузары күүседеттинген турган. Чүгле бистиң чуртувустуң эвес, харын база бүгү кижи төрелгетенниң төөгүзүнге чаа үе — социализм болгаш коммунизм тургузуушкунунуң үези эгелээн.

Ийиги съездиниң сөөлүнде бистиң партиявыс улуг болгаш алдарлыг алдан чылдарлыг оруктy — шудургу демиселдиң болгаш маадырлыг болуушкуннарның оруун эрткен. Марксисчи-ленинчи улуг өөредиглибиле чепсегленген, демир дег сагылга-чүрүм-биле чаңгыс-аай кылдыр быжыккан, улус-биле чарылбас харылзаалыг ол партия ийиги партийжи Программаны күүседирин — социализмниң бүрүн болгаш түңолунга чедир тиилелгезин чедип алган.

Моон ужурунда кыдат удуртукчуларның бистиң партиявыстың мерген угаанныг политиказын, ооң программазын кайы хамаан чок бактап турарын дыннаары совет улуска элдептиг болгаш черликсиг-дир. Ниити улустуң күрүнезининиң болгаш бүгү улустуң партиязының дугайында СЭКП-ниң программалыг түүлдерин чүгле амыдыралдан хоорулган, марксизм-ленинизмден ырак кижилер частырыглыг-дыр деп санап болур.

Совет Эвилелиниң партия организацияларынга, бүгү коммунистерге СЭКП Төп Комитединиң Ажык чагаазында айтып турары болза, «бистиң партиявыстың иштики болгаш даштыкы политиказының өскерлиш чок шугуму ооң XX, XXI, XXII съездилеринге ажылдап кылдынган ленинчи шугум ол болур. 1957 болгаш 1960 чылдарның төвүлел хуралдарының төөгүлүг документтилеринде деткээн болгаш быжыглаттынган ол шугум дайын болгаш тайбың, социалистиг системаның ролюнүң болгаш хөгжүлдезиниң, кижиге чүдүүр чоруктуң идеологиязының болгаш практиказының айтырыгларынга, делегейниң ажылчын шимчээшкининиң болгаш национал-хосталгалыг демиселдиң стратегиязының болгаш тактиказының айтырыгларынга карачаңгыс шын үндезиннерни берип турар. Кызат удуртукчулар харын-на амгы үениң бо үндезин айтырыгларының талазыбиле бодунуң частырыглыг үзел-бодалдарын маркисчи-ленинчи партияларга дөгээрин орландажып турарлар.

Бистиң үевистиң хөгжүлдезининиң чүгула айтырыгларының талазы-биле боттарының онза туруштарын идип үндүрүп база камгалавышаан, СЭКП-ге болгаш өске-даа марксисчи-ленинчи партияларга халдаашкынны кылбышаан, ККП-ниң удуртукчулары социалистиг лагерьниң, бүгү коммунистиг шимчээшкининиң чаңгыс эвин божуңнадып турарлар».

Ам үеде СЭКП XXII съездиниң хүлээп алганы үшкү Программаны амыдырапда боттандырып турар. Амгы үениң чайыннанчак документизи болуп турар ол Программа ССРЭге коммунистиг ниитилелди тургузарының философтуг, экономиктиг болгаш политиктиг үндезиннерин берип турар.

Ленинизмге удур дайын чорудуп турганнар шагда-ла бууранныар, а СЭКП чурттап, хөгжүп турар. Ажылчын анының партиязы болуп төрүттүнген ол партия бистиң үевисте бүгү совет улустуң партиязы, коммунизм тургузуушкунунда ооң авангарды апарган. Бичии булак суглардан терең суглуг хемниң тургустунуп келгени ышкаш, бодунуң тургустунарының эгезинде каш он муң мурнакчы ажылчыннарны каттыштырып турган ленинчи партия ам он миллион кежигүннүг күчүлүг партия кылдыр өскен. Ол бистиң үевистиң угааны, ат-алдары болгаш арын-нүүрү болуп, тайбың, бурунгаар депшилге, күш-ажылчы бүгү кижилерниң аас-кежин дээш шудургу демиселчи болуп турар.

Ленинчи партияның үндезин принциптериниң бирээзи — пролетаржы интернационализм болур. Ажылчын анының улуг башкылары Маркс биле Энгельстиң идип үндүргени: «Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжынар!» деп лозунгу ооң дайынчы түгүнде кезээ-мөңгеде бижиттинген ленинчи партия бодунуң туруп келген хүнүнден эгелээш, ажылчы чоннарның мурнунга бодунуң интернационалчы хүлээлгезин ак-сеткилдиг күүседип келген. Ол бодунуң бүгү-ле практиктиг ажылчорудулгазы-биле ленинизмниң принциптеринге шынчы бараан болган болгаш болуп-даа турар. **СЭКПниң нүүтеринiң болгаш тиилеттирбезиниң үнер дөзү ооң идея болгаш организация талазы-биле бүзүлбас сырый маттышканында** деп, СЭКП ТК-ның июнь Пленумунга эш Н. С. Хрущев чугаалаан.

В. И. Ленинниң удургулгазы-биле большевиктер партиязы делегейниң ажылчын шимчээшкининге революсчу күштерни кижизидер болгаш сырый каттыштырар талазыбиле аажок улуг ажылды чоруткан. Ооң үлегери-биле өске чурттарга коммунистиг партиялар тургустунуп турган. Ажылчын анының, күш-ажылчы улуста бар турар ээ эки болгаш мурнакчы чүүлдерни бодунга сиңниктирбишаан, олар мөлчүк-чүлерге удур анының хосталгалыг демиселиниң баштап турарлар. Элээн хөй чурттарга ол демисел тиилелгелиг дооступ, делегейниң социализмниг системазының тыптырын болгаш быжыгарын хандырган.

Ленинчи партияның үндезин принциптериниң бирээзи — пролетаржы интернационализм болур. Ажылчын анының улуг башкылары Маркс биле Энгельстиң идип үндүргени: «Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжынар!» деп лозунгу ооң дайынчы түгүнде кезээ-мөңгеде бижиттинген ленинчи партия бодунуң туруп келген хүнүнден эгелээш, ажылчы чоннарның мурнунга бодунуң интернационалчы хүлээлгезин ак-сеткилдиг күүседип келген. Ол бодунуң бүгү-ле практиктиг ажылчорудулгазы-биле ленинизмниң принциптеринге шынчы бараан болган болгаш болуп-даа турар. **СЭКПниң нүүтеринiң болгаш тиилеттирбезиниң үнер дөзү ооң идея болгаш организация талазы-биле бүзүлбас сырый маттышканында** деп, СЭКП ТК-ның июнь Пленумунга эш Н. С. Хрущев чугаалаан.

В. И. Ленинниң удургулгазы-биле большевиктер партиязы делегейниң ажылчын шимчээшкининге революсчу күштерни кижизидер болгаш сырый каттыштырар талазыбиле аажок улуг ажылды чоруткан. Ооң үлегери-биле өске чурттарга коммунистиг партиялар тургустунуп турган. Ажылчын анының, күш-ажылчы улуста бар турар ээ эки болгаш мурнакчы чүүлдерни бодунга сиңниктирбишаан, олар мөлчүк-чүлерге удур анының хосталгалыг демиселиниң баштап турарлар. Элээн хөй чурттарга ол демисел тиилелгелиг дооступ, делегейниң социализмниг системазының тыптырын болгаш быжыгарын хандырган.

Делегейниң коммунистиг шимчээшкини болза, амгы үениң күчүлүг фактору болур. Ам үеде марксисчи-ленинчи партиялар делегейниң барык тозан чыгам чурттарында бар болуп турар болгаш боттарының хүрээленнеринде дөртен ийи миллион кижилерни каттыштырып турар. Олар дээрге ажылчы чоннарның эрге-ажыктары дээш мурнакчы болгаш чүткүлдүг демиселчилер! Хосталга болгаш улуступ аас-кежин дээш туруштуг демиселдиң байлак дуржулгазы-биле, социализм болгаш коммунизм тургузуушкунунуң дуржулгазы-биле мергежээн чаа хевирииң баштайгы партиязы — СЭКП акы-дүмна коммунистиг болгаш ажылчын партияларның аразында төлептиг черни ээлеп турар.

Коммунистиг болгаш ажылчын партиялар марксизм-ленинизминиң артынезинге, ниитилелдиң революсчу чаартылгазының практиказынга СЭКП-ниң киирген болгаш киирип турар ол салыышкының бедик-биле үнелеп турарлар. 1960 чылдың нөябрьда оларның төлөөлекчилериниң Москва чөвүлел хуралының хүлээп алган Медеглелинде чугаалап турары болза: «Коммунистиг шимчээшкининиң эң-не дуржулгалыг болгаш маңнаган отряды Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң бүгүде хүлээп көрген авангарды турган болгаш моон соңгаар-даа болуп артар деп коммунистиг болгаш амылычын партиялар чаңгыс эп-сеткилбиле моделеп тур».

СЭКП акы-дүмна өске-даа партиялар-биле кады марксизм-ленинизминиң, пролетар интернационализминиң принциптеринге делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң болгаш,

АЖЫЛЧЫ ЧОННАРНЫҢ КОММУНИСТИГ КИЖИЗИДИЛГЕЗИ ДЭЭШ

(Таңды районнуң партия комитединиң пленуму)

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң түннелдери болгаш районнуң партия организациязының сорулгаларының дугайында айтырыгны Таңды парткомунуң пленумунга чугаалашкан.

Ажылчы чонну коммунистиг ёзугa кижизидер талазы-биле ажылдың кол уг-шиин болгаш сорулгаларын тодаргайлаан СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин районнуң партия организациязы бүрүнү-биле хүлээп алгаш, амыдыралга боттандырып эгелээнин илеткелчи парткомнуң бирги секретары эш Сухачёв болгаш пленумга чүве чугаалаан коммунистер тодаргай демдеглээннер.

Бистиң партиявыска болгаш өскедаа коммунистиг партияларга ККП ТК-ның нүгүлдекчи халдаашкынының дугайын пленумга база чугаалажып көрген, ол айтырыг талазы-биле Совет Эвилелиниң партия организацияларынга болгаш бүгү коммунистерге СЭКП ТК-ның Ажык чагаазын пленумнуң киржикчилери бүрүнү-биле чүүлдүг деп хүлээп алган.

Партия организациязы чон оруузунга идеологтуг ажылды күштелдирип, ажыл-агыйны сорулгаларны шиитпирлээринче массаның күжүн сырый организастап келгенинин түннелинде, Таңдының ажыл-ишчилери бистиң республиканың бүгү ажылчы чоннары-биле бир демей коммунистиг тургузуушкунуң херээнге боттарының салыышкының база кирип келген. Соолгу 10 чыл дургузунда районнуң тарылга шөлү 7 катап калбарган. 1954 чылда тараанның нийти чыылдазы 14910 тонна турганындан эрткен чылын 100234 тонна четкен. Районнуң ажылчы чоннары эът, сүт, дүк бүдүрииниң хемчээлин дыка улгаттырган. Чеди чылдың бешки чылында алган социалистиг хүлээлгелерин район түгээр күүседип, чартык чылда күрүнеге эът садарыңың планын 118, сүттүүн — 106 хуу күүсеткен. Эътти бүдүрер болгаш күрүнеге садар талазы-биле «Элегес», а сүт талазы-биле «Тиилелге» совхозтар эки көргүзүүлерии чедип алган.

Районда чүге ажыг пропагандистерлиг политчырыдыышкын четкизи, «Билиглер» нийтилелиниң 170 ажыг лекторларлыг район салбыры боттарының тайылбыр-массалыг ажылы-биле ажылчы чоннуң политиктиг болгаш күш-ажылчы идепкейин бедидиринге улуу-биле дузалап турар. Нийтилел салбырының лекторлары түгле соолгу чартык чылда безин партияның XXII съездизиниң шиитпирлерин, СЭКП-нин Программазын амыдыралга боттандырарынга холбашкан темаларга 500 чыгам лекцияларны чон оруузунга помчаан. Ажылчы чонну кижизидер херекке культура-чыры-дыышкын албан черлериниң, профэвилел, комсомол организацияларының улуг рольдуг болганын пленум база демдеглээн.

Ооң-биле чергелештир идеологтуг ажылда СЭКП ТК-ның июнь Пленумунга илерээн четпестер районнуң партия организациязында база бар деп көрген. Бо ажыл амыдыралдан хоорук, зренгей болуп үргүлүлеп келген. Чоп оруузунга агитас-массалыг ажылды түгле кампаниялар үезинде чорударынга өйлешкен чоруктуу, район организацияларының, колхозтарның болгаш совхозтарның дыка хөй удурткучуларының чон оруузунга политиктиг илеткелер кылбайн, лекциялар номчувайн турганын пленумга санал берген эштер шынгыы демдеглеп турганнар.

Индирге бир-ле дугаарычда Көк-Тей совхозтуң директору эш Ломзев үнүп келген.—Часкы хову ажылдарын кыска хуусаада чоруткаш, келир чылдың тарылгазынга 2300 гектар черни белеткеп шыдаан бис. Бистиң чуртувустуң мурнакчы ажыл-агыйларының шөлдеринде хереглеттиниң турар шуштурулга-өөлчештирилгелиг арга-биле 6860 ажыг га тараа культураларын 12 ажыл хүнүнде, а 350 га кукурузаны 7 ажыл хүнүнде ажаап алырын шиитпирлээн бис, дүжүт ажаап алышкынының хуусаазын ийи катап кызырары, механизатор кадрларның күжүн чөп организастаарының, ажаап алышкын техниказын долу күш-биле ажыглаарының, транспорт чарыгдалдарын улуу-биле эвээжедириниң аргазы биске чедип алдынар деп, ол медеглээш, бо арганы калбаа-биле ажыглаарын өске ажыл-агыйларга саналдаан.

Совхозтуң төвүнде чурталга болган бүдүрүлге объектилерин түдүп турар ажылчыннар оруузунга тайылбыр-массалыг ажылды партия организациязы соолгу үеде элээп экижиткенин ол демдеглээн. Ооң-биле кады «Кызыл тудуг» эргелелиниң удурткучуларының талазындан түдүг материалдарын хандырарын ургулчу саададып турар чоруктуу эш Ломаев шынгыы буруу шапкан.

Күрүнеиин хөренгизин оорлап төтчеглээр чоруктарның бар болуп турарын районнуң прокурору эш Грачев бодунуң саналынга демдеглээн. Техника ажаалдазынга хайгаарадың четпес тургустунганындан «Тиилелге» совхозта 10 мун, «Межегей» совхозта 3 мун рубль түннүг машина кезектери тонаглаттынган чоруктуу ол демдеглээн. «Элегес» совхозтуң директиязының, ында партия организациязының контролунуң кошкаан ажыглааш, бызанчы Баранов дээрэи совхозтуң түдүг материалдары-биле хүүзүнда улуг бажыны түдүп алган турарын, күрүне хөренгизи-биле туттунган ол бажынны күрүнениң орулгазынга киирери черле чөптүг болуруи ол чугаалаан.

Районнуң партия, комсомол организацияларының чон оруузунга киижидилге ажылының кошкаандан хулиганнаар, кем-херек үүлгедир чоруктар Бай-Хаак, Элегес, Хову-Аксы болгаш өске-даа суурларда аныяктар ортузунда бар болуп турарын демдеглээш, хөй-нийтиниң корумчурумун кампалаар талазы-биле ажылчы чоннар организацияларының ажылын күштелдирерин оратор негээн.

— Июнь Пленумунуң төөгүдүг шиитпирлерин бистиң 60 ажыг агитаторларывыс, эш Аракчаага удурткан лекторлар болүүнүң кежигүннери бажыңнар, чурттакчылыг чердер айыбиле чонга таныштырып келген. Бистиң лекторларывыс түгле соолгу чартык чылда безин 70 ажыг лекцияларны номчаан болгаш 420 беседалар чоруткан. Бо бүгүнүң түннелинде совхозтуң ажылчыннары боттарының социалистиг хүлээлгелерин түгээр күүседип, коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинии улам-на калбартып турар апарган — деп «Тиилелге» совхозта парторганизация секретары эш Дамдың чугаалаан.

Ол совхозтуң Чедер сүт-бараан фермазының эш С. Седен-оолга удурткан коллективи чартык чылда сүт саалдазының планын 128 хуу күүсеткен. Коллектив ам коммунистиг күш-ажыл бригадазы деп бедик атты чедип алганын, ол-ла совхозтуң № 6,7 трактор-хову бригадаларының кежигүннери ол атты чедип алыры дээш шиитпирлиг демнежип турарын эш Дамдың база чугаалаан.

Ооң-биле чергелештир районнуң чамдык удурткучуларының талазындан чон ортузунга илеткелдерни, лекцияларны кылбайн, совхоз бүдүрүлгезинче ханылап кирбейн турарын оратор шүгүмчүлээн.

«Коммунистиг күш-ажыл дээш» деп солуниуң редактору эш Богданова көдээ ажыл-агыйны хөгжүдер херекке чаа тургустунган солуниуң чүгула үжүр-дузалыын тодаргай чугаалаан. Ооң-биле кады, ук солуниу чон ортузунга нептередир талазы-биле районнуң партия организациязының ажылының четпезин оратор демдеглээн. Районда ол солуниуң чагылга планы ыракта чедир күүсеттинмээн, ылангыя Бай-Хаак суурда безин ооң тыва дыл кырында үнүп турар номерлерин чүгле ийи кижи чагдып алган чоруктуу айыткаш, солуниу чон ортузунга калбаа-биле нептередириичe партия организациязының кичээнгейин оратор уландырган.

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин ажылчыннарга таныштырар ажылды калбартпышаан, партия организациязы дирекция-биле кады мал чемнери белеткээр, ажаап алышкын техниказын септээр ажылдарның тодаргай планнарын ажылдап кылгаш, боттандырып эгелээнин дуржулга станциязында парторганизация секретары эш Яркин чугаалаан. Ажылчы чонну коммунистиг ёзуга кижизидер ажылга удурткучулар улут рольдут турда-ла районда суд, прокуратура, милиция органнарының ажылдакчылары чон ортузунга, хоойлу-дуруй темаларынга илеткелдер, лекциялар кылбайн турарын ол шүгүмчүлээн. Партком секретарының идеология талазы-биле оралакчызы эш К. Очур-оолдуң бүдүрүлге иштинче кирбейн, чон ортузунга илеткелдер кылбайн турарын эш Яркин демдеглээн болгаш идеологтуг ажылга удурутулганы күштелдирерин негеп турган.

Чаа өөредилге чылында политчырыдыышкын четкизин организастаарын үндезини-биле экижидер, ону коммунистиг күш-ажылдың, мурнакчы дуржулганың, мастерлериң школдары, улусчу университеттер, лекторийлер кылдыр эде организастаарын, партия кежигүнү эвес ажылчыннарга, колхозчуларга политшколаларны, семинарларны калбаа-биле организастаарын парткомнуң идеология килдизинден, районнуң бүгү партия организациязынлан пленум негээн.

Күрүнеге көдээ ажыл-агый продуктуларын садар талазы-биле район чыл хүлээлгезин эът талазы-биле 30 хуу, сүттүүн — 45 хуу күүсеткен, дүк талазы-биле чартык чыл планы күүсеттинмээн чоруктуу Таңдының колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелиниң начальниги эш Куценко четпес деп демдеглээн.

Эрткен чылын районнуң чамдык ажыл-агыйларынга ниитиниң малы улуг когаралга таварышкан турда, районда малдың баш санын өстүреринің күрүне планын күүседири дээш демиселлиг четпезин, малдың ээржилгезин, тарып боозадылганы чогуур үезинде организаставайн келгенин база сиген кезер ажылда нүргулайында-ла уруглар киржип турар, а улуг кижилер ам-даа шимчевээн.

Пленумга парткомнуң идеология килдизинин эргелекчизинин оралакчызы эш Яровиков, райкүүскомнуң культура килдизинин эргелекчизи эш Шевченко, «Революцияның чалбыыжы» колхозтуң даргазы эш Гуков, «Коммунизмнин херели» колхозта парторганизация секретары эш Тембирек, ВЛКСМ комитединиң секретары эш Конохов олар боттарының саналдарын бергеш, районнуң культура-чырыдыышкын, эмнелге албан черлериниң, школаларның септелгезинде, оттулар чүүл белеткелинде, колхозтарда нийтиниң мал ажылының удурутулгазында, аныяктарның коммунистиг киижидилгезинде чамдык четпестерии илередип, оларны чайладырының аргаларын олар айтып турганнар.

СЭКП обкомунуң килдис эргелекчизи эш Горелов парткомнуң пленумунуң ажылынга киришкен болгаш бодунуң тодаргай саналдарын база берген.

Партияның идеологтуг ажылын экижидер хемчегелерни айыткан тодаргай доктаалды пленум хүлээп алган.

Марксизм-ленинизмниң университединде

Кызылдың марксизм-ленинизмниң Кежээки университеди 1963—1964 өөредилге чылынга билдиришкиннерни бо чылдың август 1-ден эгелеп хүлээп алыр.

СЭКП Кызыл хооркомунуң чанында марксизм-ленинизмниң Кежээки университеди партия, совет, ажыл-агый, профэвилел болгаш комсомол активинге интеллигенцияга СЭКП-ниң теориязын болгаш төөгүзүн, политэкономияны болгаш тодаргай экономиканы, марксисчи-ленинчи философияны, эстетиканы, атеизмни, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкинин база пропагандистиң мергежилин чедип алырының аргазынга дузалаар.

1963—1964 өөредилге чылында экономика факультединиң үлетпүр, транспорт, тудуг салбырларынга, төөгү факультединге база пропагандисчи мергежилдиң курстарынга дыннакчыларны хүлээп алыр. Марксизм-ленинизмниң университединге дээди болгаш ортумак эртемниг кижилерни партия эге организацияларының рекомендациязын ёзугаар хүлээп алыр.

Университеттиң бүгү факультеттеринге өөренириниң хуусаазы ийи чыл, пропагандисчи мергежилдиң курстарынга — бир чыл. Кичээлдер неделяда бир катап вторник хүннеринде 17 шак 15 минуттаан 20 шак 35 минутага чедер. Өөредилге сентябрь 1-де эгелээр.

Билдириишкиннерни август 20-ге чедир хүлээп алыр.

Янзы-бүрү айтырыглар-биле хүннүң-не эртенгииің 9 шактан 17 шакка чедир дараазында телефоннарже долгаар: №№ 21-35, 30-66, 34-55.

Эрткен дыштанып хүнде

ЧУРУКТА: Кызыл хоорай чанында болган ажылчы чоннарның дыштанылгазынга хоорайның бот-тывынгыр уран түүл бөлгүмүнүң концертин көргүзүп турары. Фото В. Лутковтуу.

Көк-Тейниң ногаан арыынга

Республика найысылалының үстүү чарыы, Каа-Хемниң унунда кайгамчык чараш үнүш-бойдустуң ортузунга Кызыл хоорайның ажылчы чоннары эрткен дыштанып хүнде коллективтиг дыштанган. Чанчыл болган бо байырлалды партияның Кызыл хооркому болгаш профэвилелдери организастаан.

Эртенгиинин 10 шактан эгелеп дыштанырын күүзээн кызылчыларны Көк-Тейже дажыглаан автобустар удаа-дараалаштыр шуужуп эгелээн. Дыштаныкчылар олардан бөлүк бөлүү-биле дүшкүлээш, уруг-дарыын, эш-өөрүн болгаш өг-бүлезиин эдерткеш, арыг ортузунда дазырже углай чоруп турганнар. Анаа баарга оларга суксун болгаш аъш-чем садыгларын белеткеп каан. волейбол ойнаар шөлдү белеткээн, радиорепродукторларда тускай программа ёзугаар белеткээн хөлүг музыка болгаш ыры куттулган.

Дыштанып турарлар боттарының күзели-биле сугга эштир кижилер Каа-Хемниң чалгыгларында харбангылаан, аныяктар волейбол ойнаан, чамдык кижилер бедик ыяштарның сериин хөлегелеринде олурупкан дыштанып турар. Мында кандыг-даа кижиге чалгааранчыг эвес: янзы-бүрү оюннар, атракционнарны дыштаныкчыларга бараалгадып турар. Оларның бирээзи бо: кинофикация черииің ажылдакчызы Фомин кинога сонуургалдыгларның кино викториназын организастаан. Анаа хандыкшылдыг аныяктар дыка хөй болган. Ол викторинаның киржикчилеринге элээн каш айтырыгларны салгылаан, а шын харыылаан көрүкчүнү яртектиг белектер-биле шаннаар. Оон ынай кино уран чүүлүнге бистиң кызылчыларның сонуургалы кайы хире өскенин оон чииги-биле билип ап болур болгай. Ол талазы-биле тускай эртемниг кижиниң айтырыгларының улуг нуруузунга илдик чокка харыылар тыптып турганы ону хереклеп турган. Эр улус бир ангы, хереэжеңнер бир бөлүк болуп алгаш дүрген өөк илеринин маргылдаазы дыштаныкчыларны дыка сонуургаткан.

Дыштанып келген кызылчыларга тураскаатқан бот-тывынгыр уран чүүл коллективиниң концерти көнчүг солуп эрткен. Бедик теректериин хөлегезинде олургулаткан көрүкчүлерге солуп ырларны Людмила Лизунова, Лида Кочетова болгаш Галина Павлова олар ырлап бергеннер. Г. Павлованың чаасказан күүсеткеи «Арга-арыгның ырызы» шынап-ла ногаан арыгга чаңгыланы баәрге, олурганнар изиг адыш часкаашкынары-биле үткүп тургулаан. Ол ышкаш итали улустуң «Мариина» деп ырызын Лизунова биле Сергеева (аккордеонга үлевишаан) оларның ийилээн ырлааны улуг макталды алган. Француз делегаттың чугаазы деп баштак монологту Зайцевтиң күүсеткенин көрүкчүлер дыка сонуургаан. Н. Милькин биле В. Рачковскаяның баштак танцызын катқы-хөглел-биле дыштаныкчылар үткүп алган.

Кызыл хоорайның ажылчы чоннарының дыштанылгазы, ооң-хөглели Көк-Тейге орайга дээр-ле үргүлчүлеп келген. Күш-ажылдың кижилери ол хүн онза чаагайы-биле дыштанып алганнар.

Дыштаныкчылар хүрешкен

Маргылдаанын күжүн шенежир нептергей, долун хевири — хүреш чокка кандыг байырлал, кандыг массалыг дыштанылга турар боор. Кызыл-хоорайның ажылчы чоннарының дыштанылгазынга тураскаатқан тыва хүрешке дыштанып турарларның арасындан хүрешке сонуургалдыг 16 аныяк мөге хүрешкен.

Кажан хүреш болур деп судья коллегиязы чарлаптары билек дыштаныкчылар хүреш болур черии дескиндир чаңчыл ёзугаар оон-моон сөктүп-ле келгеннер.

Хүреш-даа эгелээн.

Тус-тус мөгелер девип үнгеш, боттарының онагларын чиик октап турганнар. Ылангыя респотребсоюзтуң төлээзи аныяк мөге Калибр Артаа бодунуң онагларынга саадавайн, чараш кашпагай хүрежин, көрүкчүлерниң макталын чедип алган.

Кажан чүгле дөрт мөге артканда Баазан Танзын-оол («Тываның аныяктары» солун) биле Калибр Артаа, Геннадий Глазырин (көвүрүг тудуу) биле Олег Сувакпит (радио замчыдылгазы) олар таваржы бергеи. Баштай Артаа Баазанны ша-даа чедирбейн дораан октаан. Ооң соонда Сувакпит биле Глазырин дөгаан дүшкеш, катап салыргa Сувакпит оң бут-биле иштиниден суккаш, андара илип, чараш октаан.

Янда-мында көрүкчүлер Сувакпитти шүглур боор деп идеген турганнар. Ынчалза-даа аныяк мөге Артаа баштай хайым дүшсе-даа, соолуңде Сувакпитти чиик октааш шүүлген, а Сувакпит үжүүрлешкен.

Бирги дөрт чердерии эелээн мөгелерни яртектиг күүлдер-биле болгаш спорт ниитилелдериниң болгаш организациялардың эвилелиниң республика чөвүлелиниң мактал бижиктери-биле шаннаан.

Бо хүреш данзы ёзугаар эрткен хүрештерден организастыг, шалып эрткенин соолуңде демдеглеп каарыы өөрүнчүг.

О. НАМЧЫЛАН.
А. КУМАЯК.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

Чочак-тарааны чидириг чокка ажаап алыр

Бистиң республиканың ажылагыйларында тараа-бобы культураларының аразында чочак-тараа база бир кол черни эелеп турар. Ону улуг шөлдерге тарып өстүрер ажылче колхозтар болгаш совхозтар эгелеп киргенден бээр мырынай шоолуг эвес уе эрткен. Ындыг болза-даа чочак-тараа хөй санныг, эки шынарларлыг болуп турары-биле амгы үеде калбаа-биле нептереттиниң, тарылга шөлдериниң тургузуунга улуг рольдуг болуп турар.

Ол үнелиг культураның тарылга шөлү кайы хире калбарып турарын мындыг факт херечилеп турар. Бистиң республикага 1962 чылда 4039 гектар чочак-тараа тарыттынган болза, 1963 чылда ооң шөлү 7 муң ажыг гектарга калбарган. Каа-Хем районнуң колхозтарында чочак-тараа тарылгазы онза өскен. Эрткен чылын ол районга 502 гектар чочак-тараа тарыттынган болза, бо чылын анаа 1573 гектар чедир тарыттынган ийикше эрткен чыл-биле деңнээрге үш ажыг катап хөй болган. Ол культураның тарылга шөлү «Найырал» совхозта аажок өскен. Ону ук ажыл-агый бо чылын 313 гектар чедирген. «УТКА 25 чылы» совхоз болгаш өске-даа ажыл-агыйларда чочак-тараа тарылгазы дыка калбарган.

Бистиң байдалдарывыска чочак-тараа тарып өстүрер талазы-биле чөтчир дуржулга чок-даа болзувусса, чамдык ажыл-агыйлар эрткен чылын багай эвес түннелдерни чедип алганнар. Таңды районда «Революцияның чалбыыжы» көдээ ажыл-агый артелинин хову ажылдакчылары 1962 чылда онза, эки дүжүттү ажаап алган. Анаа 55 гектар шөлдүң бир гектарындан ортумак дүжүт 15,3 центнер, азы чазын чажар кызыл-тастың эн эки дүжүдү-биле барык-да деп болган. Тываның көдээ ажыл-агый дуржулга станциязы 231 гектар шөлдүң гектар бүрүзүнден 14,3 центнер чочак-тараа үрезиннн алган. Ооң-биле кады кызыл-тастан аңгыда өске тараа культуралары-биле деңнээрге, ук ажыл-агыйга чочак-тараа эки дүжүттүг болганын демдеглээр херек. Анаа суланың бир гектардан ортумак дүжүдү 11,9 центнер, арбайныы — 12,1 центнер болган. Чочак-тараанның бир центнериниң бот-үнезин 3 рубль 50 көпеек чедир чиигедирин станция планнаан болза, херек кырында 2 рубль 71 көпеекке чиигеэн. Бии-Хем районнуң «Тиилелге» колхозу база эки дүжүттү ажаап алган. Анаа 44 гектар шөлдүң бир гектарындан ортумак дүжүт 10,6 центнер болган.

Бистиң байдалдарывыска чочак-тараа өстүрериниң четчир дуржулгазы ам-даа чедип алдынмаан деп үстүнде айтыканы ышкаш, түс-түс хөрзүн климаттыг зоналарга чочак-тараанны чажарынын нормазы ёзугаар өөренип көрдүнмээн, чамдык агротехниктиг хемчеглерни чорударынын хуусаалары тодараттынмаан.

Мындыг чижекти ап көрээлинер. Республиканың колхозтары болгаш совхозтары эрткен чылын чочак-тараанын багай эвес дүжүдүн өстүргеи. Чамдык участоктарга чочак-тараанын дүжүдү бир гектардан 15 центнер ажыл турган. Ындыг болза-даа ажаап алышкынны өй-шаанда чорутпаанының түннелинде улуг чидириглер болдунган. Чижээ, «Тээли» совхозка бир гектардан ортумаабиле 10 — 12 центнер чочак-тараанны ажаап ап болур турган. Ынчалзажок ажаап алышкынны эгелээрин озалдатканының, ону чорударының хуусаазын узамдыктырганының түннелинде, совхоз бир гектардан түгле 2 центнер дүжүттү ажаап алган. «Барлык» совхоз эрткен чылын бир гектардан база-ла 10-дан эвээш эвес центнер дүжүттү ажаап ап болур турган, чочак-тараанны улуг чидириглиг ажаап алганындан анаа бир гектардан ортумак дүжүт түгле 2,1 центнер болган. Ол болза ажаап алышкынның хуусаазын узамдыктырганының чылдагааны болур.

«Шекпээр» совхозка бир гектардан түгле 0,2 центнер чочак-тараа дүжүдү алдынган. «Межегей» совхозка гектар бүрүзүнден 15 центнер дүжүттү чайлыг ажаап ап болур турда, ук ажыл-агый ажаап алышкынны организас чок чоруткаш, эрткен чылын бир гектардан ортумаа-биле түгле 5,7 центнер дүжүттү алган.

Эки дүжүттү өстүрүп ап болурун, ынчалза-даа ону өй-шаанда ажаап албас болза, ооң хөй кезиин чидирип болур дээрзин эрткен чылдарның дуржулгазы бадыткап турар.

Чочак-тараанны өстүрериин эң-не нарын, технологтуг чорудулгазы болза, ажаап алышкын болуру билдингир. Чочак-тараа ажаап алышкынын механизастаарының нарын чүвези болза, ооң биологтуг онзагай чүүлдери, чангыс аай бышпазы база сыптары ужуп чыдыптары болур. Ынчангаш чочак-тараанның чидиринн болдурбас дээш хамыктын мурнунда ону ажаап алырының хуусаазын тодарадыр херек. Өстүрүп алган дүжүттү четче ажаап алыр төлээде, ооң ажаап алышкынын эрте эгелээри чугула.

Татар АССР-ниң Октябрьск бүдүрүлге эргелелиинин «Тиилелге» колхозу чочак-тараа дүжүдүн ажаап алыр талазы-биле эки дуржулганы мөөннеп алган. Ол колхоз чочак-тараа ногаан турда-ла ону ажаап алырынче эгелеп кирип, тавычалай кезип турар. Чочак-тараа тавычаларга чыткаш, быжа бээр. Ындыг арга-биле ажаап алган чочак-тараа бир гектардан 32,2 центнер дүжүттү берген. Ынчангаш «Тиилелге» колхозтуң дуржулгазын бистиң республиканың ажыл-агыйларынга ажыглаза чогуур.

Чочак-тараанны аңгылап ажаарының хуусаазын шын тодарадыр талазы-биле улуг харысалга ажыл-агыйларның болгаш бүдүрүлге эргелелериин агрономнарынга онаажып турар.

Кандаачал частың база часкы, чайгы үеде чаашкын шоолуг чагбаанының хараазы-биле ажыл-агыйларның хөй кезии чочак-тараанны бо чылын эрте ажаап кирер ужурга таварыш турар. Чижээ, Каа-Хем районнуң «Совет Тыва» колхозунуң чамдык участоктарында чочак-тараанны тавычалай кестирип болур апарган. Чөөн-Хемчик бүдүрүлге эргелелиниң чамдык ажыл-агыйлары чочак-тараа ажаап алышкынын эгеден болур деп медээ бар. Улуг-Хем районнуң «УТКА 25 чылы» совхоз 90 гектар чочак-тараанны кескен.

Амгы үеде чочак-тараанын быжыдын чер болганга эки хайгаараары эргежок чугула. Соруда болза, ол күүлүүр культураны ажаап алырынче өй-шаанда эгелеп кирер херек. Ажаап алышкынче озалдап киргеш, ону улам узамдыктырып, хөй чидиригларии болдурган эрткен чылдын частырыларын бо чылын катаптап болбас. Чочак-тараанын ажаап алышкынын ыяавыла аңгылап ажаар арга-биле организастаар, ол соруга-биле тускай бобы жатказларын ажыглаар херек. Ындыг жатказлар бистиң республиканың хөй. Ол ышкаш Льговск дуржулга-селекция станциязынга чогаатқан таарыштырылгалыг сиген кезер машиналарны болгаш өске-даа техниканы ажыглаза чогуур. Чочак-тараанны кезерии 4 — 5 хонук иштинде, а нийти ажаап алышкынны 8 — 9 хонук дургузунда чорудары эргежок чугула. Ажаап алышкынны түгле ынчаар чорутканда республиканың колхозтарынын болгаш совхозтарының бүгү шөлге тарып өстүрген чочак-тараазын бүрүн ажаап ап болур.

Чочак-тараанны кыска хуусаада ажаап алыры, ол харысалгалыг үеге онза хынамчалыг белеткедги, ол ышкаш ажаап алышкын үезинде күш-ажылды тода организастаарын негеп турар. Чочак-тараа ажаап алырынын бүгү механизмнери ажаап алышкынга кирген турары чугула.

Чочак-тараа ажаап алышкынында кол чүве болза, ону кыска хуусаада кезери бастырары база саванны сараяттан белери болур. Чочак-тараанын саванын бөлүп сараяттаан дораан-на ол участоктарга анғыс андырылгазын эгелээр херек.

А. БАКУЛИН,
агроном.

Сүт продуктуларында микробтар

Сүт микробтарның аарыг тывылдырарлары-биле катай-хаара оларның өзүп, көвүдээринге кончуг таарымчалыг чем аймаа болур. Микробтар сүтке бацилла эдилекчизи — аарыг кижиден, аарыг малдан халдай берип болур. Мал ажаан, саап турда ындыг таварылгалар бо-ла болган тургулаар. Сүтке соок болган түдүм-на микробтарның көвүдээри оожумнаар. Сүт 4 градус чылыг турда, микробтарның хөй нуруузу көвүдевестей бээр.

Сүтке халдаан микробтар ооң бүдүрген продуктуларга: ажыг сүтке, кефирге, эзэгейге, сметанага, быштакка, саржагга база хевээр артар. Ажыдылыг сүт продуктуларынга халдаан, микробтарның дириг турар хуусаазы бир дөмей эвес. Анаа продуктуның хевирии база, үжүр-дузалыг: ажыдылыды хөй болган түдүм-на микробтар дүрген кырлыр. Чижээ, ижин тивинин, партифтиң бактериялары ажыг сүтке 5-8 хүн; ак-саржагга болгаш эзэгейге — 33 хүн дириг турар деп чүвени лабораторияларга кылган шенелдилер көргүскен. Өкпе аарының микрову ажыг сүтке 14—18 хүн, ак-саржагга 30 хире хүн дириг турар. Брушеллёз тывылдырыкчылары — брушеллдер кончуг ур дириг турар; олар саржагга 67 хүн, хөй сүдүнүң быштаанга — 45 хүн хире турар. Хөй сүдүнден кылган чаа быштакты ынчангаш садыглавас. Брушеллдери өлүүке чедир ону ийи ай хире тургузар. Кижилерге сүт дамчыштыр халдавыр дээрии баш бурунгаар чайладыр дээш, ону пастеризастаары ийикпе хайындырары, ажыг сүт продуктуларын пастеризастаар ийикпе хайындырган сүттеи кылып алыры эргежок чугула.

Арыг-шевер болурунуң ол чурумуң түгле чем бүдүрүлгелеринге эвес, харын аал байдалынга база сагыыр херек.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

Кинотеатрларга

ИЮЛЬ 30-ДЕ.

«Найырал»: «Иван Бровкин иур черде» 10, 12, «Кыстар» 2, «Улуг-лар болгаш бичиилер» 4, 6, 8, 10 шактарда.

«Енисей»: «У французских каминов» 2.30, 4.30, 6.30, «Жервеза» 8.30 шактарда.

«Каа-Хем»: «Бистиң эргим змчиивис» 11.15, «Чоруп-ла турдуаус» 1.15, 3.15, 5.15, 7.15, 9.15, шактарда.

«Восток»: «Дүмүп бербес кижилер» 3.15, «Ол бүгүге чай буруулуг болган» 5.15, 9.15 «Воскресенье» (бирги сериязы) 7.15 шактарда.

Чайгы кинотеатрга: «Улуг вальс» 5, 7, 9 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Шетинкин — Кравченко кудумчузу, бажың № 3 телефоннары: Редакторнуң 24 — 63, редакторнуң оралакчыларының 35 — 24, 25 — 38, идеологиа килдизиниң 37 — 13, харысалгалыг секретарының 23 — 35, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 25 — 38, 23 — 54, үлетпүр бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 22 — 64, чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21 — 27, Информация килдизиниң 20—60, бухгалтериянын 31—75, корректорларның 21 — 47, солун келбейн барганда 32 — 75 телефонче долгаар.

ТС—00862

Чагыт № 122. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. ИЮЛЬ 31 СРЕДА № 180 (5584).

Өртээ 2 көп.

Тайбың камгалалының Совет комитединиң медеглели

МОСКВА. (СЭТА-ның корр.). Агаарга, космос делгеминге болгаш суг адаанга ядролуг чепсектиң шенелделерин кылырын хорутдаар дугайында АКШ-тың, Англияның болгаш Совет Эвилелиниң төлээлекчилериниң аразында чедип алдынган дугуржуушкунга ханызы-биле таарзынганын Тайбың камгалалының Совет комитеди совет хөй-ниитиниң нүтүрүнден илереткен.

Текстизин үш күрүнелериниң аразынга дугуржуп алган керээге дүрген ат салдынган болгаш күштүг болуп кирген турарын, делегейнин бүгү-ле күрүнелери анаа каттышкан турарын совет кижилер изин-биле күзеп турар деп, Комитеттиң парлалгага дамчыдып берген медеглелинде чугаалап турар.

Москвага чедип алдынган дугуржулга бүгү-ле улустарның тура-соруунга болгаш идегелдеринге дүжүп турар деп, документте онзалап демдеглеп турар.

Агаарга, космос делгеминге болгаш суг адаанга ядролуг чепсектиң шенелделерин кылырын совсадыр чорук ядролуг чепсектиң бүгү-ле шенелделерин мөңгезин-биле хорутдаарының болгаш чепсегленнишкинни делегейниң шыңгыы контролю-биле бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүрерин боттандырарының оруунче түгле баштайгы чугула балык болуп турар деп оон ынай айтып турар.

Ам дугуржулга чедип алдынганда, тайбының совет талалакчылары термоядролуг дайының кыжанын чайладыр дээш, чер кырынга тайбының тиилелгези дээш бүгү-ле улустар-биле кады улам-на күжениишкиниг демисежиринге боттарының быжыг шинтирлиниин дугайын медеглеп тур деп, медеглелде чугаалап турар.

Партия коммунизмче аппар чоруур

РСДРП-ниң II съездизиниң алдан чыл оон өөрүшкүлүг уеде демдеглеп турар бис. Съездиге хүлээп алдынган партияның бирги программазы чедиишкиниг күүсеттинген — бистиң чуртта мөлүүжүү ангыларның эрге-чагыргазы үзүткаттынган. Ийиги программа боттанган — ССРЭ-ге социализм бүрүнү-биле тудулунга чедир тиилээн. Совет улус үшкү программаны амыдыралга тиилелгелиг боттандырып турар—коммунистиг ниитилелдиң чырыткылыг түдүүн түдүп үндүрүп турар.

Ийиги съездиниң соонда эрткен алды он чылдар түгле кайгамчык эки төөгү эвес, харын улуг үүлелериниң болгаш тиилелгелериниң оруу, оон ачызы-биле бистиң Төрээн чуртувус тоол-домакта ышкаш чаартынган болгаш бүгү чер бомбүрзээнин кырында улуг өскерилгелер болуп турар. РСДРП-ниң II съездизиниң эгелээн ажылы-биле бодувустуң чуртувустуң база делегейнин бүгү улустарының амгы болгаш келир үезин холбаштырып турар бис.

Чогум-на ынчан, чүге чылдың эрезинде коммунистиг болгаш ажылчын партияларның улуг өг-бүлезинге үнделиниин тургускан, ам бомбүрзектин бүгү булунарында ажылдап турар ёзулуг депшилгенин оруу-биле социализмче болгаш коммуниимче кижи төрелгетенниң делегей хөгжүлдезининиң кол, башкарыкчы күжү болуп турар чаа хевирнин партиязы — ленинчи большевик партия керек кырында тыптып келген.

Маркстың өөредиин чогаадыкчы ёзу-биле үргүлчүлеп база хөгжүттүшаан, улуг Ленин ниитилелдиң чаартырынга, күш-ажылдың кижилеринин дээди идеалдарын боттандырарынга революсчу партияның ажыл-чорудулгазының ужур-дузазын, ролюн болгаш кол-кол принциптерин бүгү талалыг үндезилээн. «Эрге-чагырга дээш демиселге организациядан өске чепсек пролетариаттa чок,... пролетариат болза ону марксизмниң принциптери-биле идейлиг каттыштырарын миллионмиллион ажылчы чоннарны ажылчын ангының армиязынга каттыштырып турар организациязының материалдыг чаңгыс эви-биле быжыглазарының ачызы-биле түгле ынчан тиилеттирбес күш болуп болур болгаш чайлаш чок болур. Ол армияның мурнунга оруе хаан ёзүнүң илчиргэн эрге-чагыргазы-даа, делегей капиталының илчиреп турар эрге-чагыргазы-даа туржуп шыдавас» деп, Владимир Ильич РСДРП-ниң II съездизиниң соонда бижээн.

Ол ленинчи баш бурунгаар көрүүшкүнүү амыдырал бадыткаан болгаш бадыткап турар. Бистиң чуртуң ажылчы чоннары большевиктериниң башкарыкчы партиязының мурнунга царизмниң болгаш Россиа буржуазиязының илчиргэн эрге-чагыргазын түгле дүжүрген эвес, харын делегей империализминиң катышкан аг-шерии харыксырап, сонгаарлаар ужурга таварышкан. Боттарының марксисчи-ленинчи партиялары-биле сорук кирген хөй-хөй чуруттарның улустары Россияның соонда делегей капиталының эрге-чагыргазындан үштүнүп үнгеш, социализм тургузарының оруунда бүзүредиг турушкан.

Он дөрт социалистиг чуртта делегей картазында бодунуң черии быжыы-биле эзлеп алган. Ол болза марксизм-ленинизмниң тиилелгези болур. Марксизм-ленинизмниң түгүнүң адаа-биле улустар болгаш партиялар ниитилел хөгжүлдезининиң чорудулгазын көстүп көрбээни-биле дүргедиип турар. Оон ужурунда делегейниң социалистиг кады ажылдажылгазы өзүп калбарар дээрзинге хамыны-биле бүзүреп турар бис. Келир үе аңаа хамаарыжыр.

Улустар мурнакчы революстуг теория-биле, ниитилел хөгжүлдезининиң эртемниг хөөйлуларының биливиле чепсегленгенде, кажан оларның баштынында дайынчы марксисчи-ленинчи партиялар чоруп турда улустар кайы хире күштүг, күчүлүг аппар чыдарын бүгү делегей ам көрүп турар.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы РСДРП-ниң II съездизиниң тиилээн искрачы угланышкынның, ленинчи хөй кезиктиң чанчылын чогаадыкчы ёзу-биле хөгжүдүп турар. Ол партия революсчу марксизмленинизминиң түгүн, коммунизминиң түгүн бедик көдүрүп турар.

Ленинчи партияның политиказының шынныг чоруунуң эң-не көскү болгаш бүзүредиг хереғизи болза, ол партия ажылчын ангының партизязы болуп тыптып келгеш, ам бүгү улустың партиязы, оон шылгаттынган авангарды апарганы болур. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы улуска догуннап турун турар, улуска бараан болдуруи болдунуң ажыл-чорудулгазының утка-шынары кыдыр көрүп турар.

Бистиң чуруттуң төөгүзүнге болгаш бүгү делегей төөгүзүнге СЭКПниң XX, XXI болгаш XXIII съездилериниң төөгүдүг шиитирлери-биле демдеглеттинген сөөлгү он чылдар онза черни эзлеп турар. Ол болза ёзулуг-ла улуг он чылдар болган. Ол коммунистиг тургузуушкунунуң төөгү бижимелинге тода арын болуп кирер.

Ол он чылдарның дургузунда марксизм-ленинизмге удурланышкак чүүл — Сталинга чүдүүр чорукту шиитирлиг чок кылгаш, амыдыралдың ленинчи принциптерин болгаш нормаларын катап тургускаш, СЭКП бүгү-ле адырларга совет ниитилелдиң улуг-чаагай түнелдерлиг болдуруп чедип алган. Социалистиг экономика бурунгаар кедергей улуг базымны кылган. Культура болгаш эртем чечектелип турар. Улустуң чаагай амыдыралы бедип турар. ССРЭ-ниң камгаланыр аргалыы быжыккан. Бистиң Төрээн чуртувустуң ат-алдары бүгү делегейге улам-на улуу-биле өскен.

Кижиге чүдүүр чорукту сөйгалап илереткен чорук болгаш оон уржуктары-биле демисел совет кижилеринең чогаадыкчы күштерин хөгжүдүрүнге болгаш хереглээринге кажангызындан-даа артык делгемнерии ажыткан. Партияның болгаш улустуң чаңгыс эви Төрээн чуруттуң чаагай чоруу дээш деминг күш-ажылга көстүп көрбээни-биле быжыккан, чаа күштер-биле тудушкан.

«Коммунистиг партия — ол дээрге улустуң хүлээп көрген болгаш шылгаттынган баштыңчызы-дыр, эштер,—деп, Н. С. Хрущев СЭКП ТКның июнь Пленумунга чугаалаан. — **Партия болза улустуң организаичызы-дыр, чаа ниитилелдиң тургузуушкунунга конструктор-дур, совет ниитилелдиң удуртунчу болгаш башкарыкчы күчү-дүр».**

СЭКП, оон Төп Комитеди марксисчи-ленинчи өөредиглиниң арыг болур чоруун чайгылыш чок камгалавышаан, массаларның революстуг практиказының чаа дүржулгазы-биле, кижи төрелгетенниң өндүр үгланының чаа чедишкиннери-биле ону байытпышаан, мурнакчы демселчиниң ролюн түгле мурнакчы теорияны удуртулга болдурган партия күүседип болур—дээн Владимир Ильичиниң ол айтышкынын барымдаалап турар. XXII съездиниң хүлээп алганы партияның үшкү Программазы — чогаадыкчы марксизм-ленинизминиң чайынналчак документизи. Алдан чыл мурнунда, РСДРП-ниң II съездизинге бирги программаны хүлээп ап тура, бистиң партиявые өске бүгү чурттарның революстуг күчтериниң чүткүп турары ол-ла эчис сорулганы салып турар, пролетариаттың бүгү делегей арбиязының отрядтарының бирээзи кылдыр болдуп чарлаан. Пролетарһы интернационализминиң идеяларынга, делегейниң коммунистиг шимчээшкинге, бүгү ажылчы чоннарның болгаш дарлатканнарның анты демисселинге шынчы болур чорук СЭКП-ге кезээде хажык чок хоойлу болуп келген болгаш болуп-даа турар.

Политиканың, экономиканың азы дипломатияның айтырыгларының-даа дугайында чугаа болуп турар болза, бистиң партиявые болдуруп базым бүрүзүн кылырда, бүгү делегейниң социалистиг дем каттыштырылгазының болгаш делегейниң коммунистиг шимчээшкинниниң эрге-ажыктарын барымдаалавышаан, капитализмге болгаш колониалдыг хамаарылгалыг чоруккa удур демисежин турар бүгү улустарга ён-не дээштиг дузалампыны көргүзер сорулга-биле кылып турар.

Ёзулуг-ла чаагай сеткилдиг чорук болдунуң чуртунуң улузунуң болгаш бүгү кижи төрелгетенниң аас-кежиниң дугайында сагыш салышкыны, чөптүг эвес, эжелекчи дайыннарны чайладырынче, бүгү делегейге тайбыны камгалаарынче болгаш быжыглаарынче угланган, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының политиказындан бүрүнү-биле болгаш чайынналчаа-биле илереп турар. Янзы-бүрү социал тургузуулуг күрүнелериниң тайбын кожа-хелбээ догуннаашкынының ленинчи принциптери ол эчис сорулгаларга бүрүнү-биле дүжүп турар.

Делегей хөгжүдезин улам-на улуу-биле тодаргайлап турар херек кырында боттуг бөгүнгү совет амыдырал—ол дээрге боттаныш турур марксизм-ленинизм-дир. Бодунуң онзагай, ханы алдагдалдыг, «кол шүгүмэ» дээр түүлүн коммунистиг шимчээшкинниниң ниити угланышкынынга удурланыштыр салып турар Кыдаттың Компартиязының ТК-зының удуртукчуларының туружу элдептиг болгаш маңгыссыг болуп турар. Олар үндезин-барымдаа чок нүгүл-меге халдаашкыннарны бистиң партиявыска болгаш марксисчи-ленинчи өске-даа партияларга, XX, XXI болгаш XXII съездилерниң шиитирлерииге, СЭКП-ниң Программазынга кылыр деп семеп турарлардыр.

Алдарлыг ленинчи партия бүгү социалистиг дем каттыштырылгазының, бүгү делегейниң коммунистиг шимчээшкинниниң эрге-ажыктарын барымдаалавыш, ККП-ниң удуртулгазында чарылдырыкчыларга болгаш оппортунистерге төлептиг ойтур согуушкунну СЭКП ТК-ның Ажык чагаазында берген. Боду марксизм-ленинизминиң түгүн бедик көдүрүп турарын, акы-дуңма коммунистиг болгаш ажылчын партияларның чаңгыс эвин болгаш сырый каттыжышкынын быжыглаары дээш демисежип турарын, пролетарһы интернационализминиң принциптеринге шынчы болур чорукту үдегер-чижээн көргүзүп турарын Совет Эвилелиниң Коммукистиг партиязы база катап бадыткаан. Ынчаарга бүгү совет кижилер төрээн партиязын бүрүнү-биле деткивишаан, СЭКП-ниң ленинчи Төп Комитединг долгандыр улам-на сырый каттыжып, коммунизмни тургузарының улуг-чаагай программазын боттандырарынче бодунуң күжениишкинин утландырып турар.

(Июль 30-де «Правданың» мурнуну чүүлү).

ХОВУНУҢ АЖЫЛ-ИШЧИЛЕРИНДЕ

* *

Кукуруза улам бедип бар чыдар

Бистиң бүгү улуг Төрээн чуртувуста ышкаш, республикада үнелиг мал чеми культура кукурузаны эът, саржаг, суг болгаш дук ышкаш продуктулар-биле деңге адаар, ону оларның-биле түдүп кыдыр үнелээр апарган. Оон хөй ногаан массаның алырының чажыдын Каа-Хем районнуң «Кызыл тук» көдээ ажылагый артелиниң кукурузачылары база-ла эки билир болу берген.

Бо ажыл-агыйда малчыннар ол кайгамчык культураның кайы хире үнелиин билир болгаш колхоз баштаар чери, партия организациязы бо харыысалгалыг ажылга дуржулгалыг, каннаттынган механизаторларны быжыглаан. Оларның аразында бо чыл-биле үш чыл дургузунда кукуруза өстүрүп турар Николай Володский, Нестер Запевалов, ийи чыл улаштыр ажылдап турар — Анатолий Черных, Т. Беденей ышкаш хоочун механизаторларга удурткан кукурузачы звеноларны тургускаан.

Бо ажыл-агый чылында ниитизинбиле колхоз 450 гектар черде кукуруза өстүрүп турар. Ону колдуундала Биче-Ажыкта тарып олурткан. Ында үш кукурузачы звено ол культураны бүгү чай дургузунда ажаап, турум ажылдап чайлаан. Ажыл-ла хөй: одурүглар аразын четтигер шаа-биле ажылдап кылыр, культивастаашкын-биле кады минералдыг чемишчидилге төгер дээш оон-даа ынай. Ол бүгү ажылдарны кукурузачы звеноларга чайладыр бүрүн чорудуп келген. Оон түнелиниде кукурузаның өөлүези бо хүннерде кончуг эки.

Биче-Ажыкта үш звенодан Н. Запеваловтуунда кукуруза кайгамчык бедип бар чоруур, бо хүннерде оон участогунда кукуруза метр чедир ээе берген, өске бок үнүштер чок.

Н. Володский биле Т. Беденейниң звенолары амгы уеде немелде чемишчидилгени чорудуп турар. Оларга эш кыдыр быжыглаттынган аныяк кукурузачылар Леонид Бинов биле Федор Жидеев база-ла дуржулгалыг механизаторлардан түдак чок ажылдап турар.

Колхозтуң хоочун механизаторларының бирээзи А. Черныхка удурткан кукурузачы звено колхоз төвүнүң чоогунда 45 гектар кукурузаның ажаалдазын чорутпушаан, 30 гектар чигир свёклазының болгаш 45 гектар черде тарып олурткан картофельди өстүрер деп боттарынга алган хүлээлгезин багай эвес күүседип келген. Оларның ажылдап турар участоктарында кукурузаның үнүжү өске звеноларныңга четпес болза-даа, чигир свёклазының болгаш картофельдиң өзүлдези багай эвес. Ынчалза-даа ол бүгү өөрүнчүг чедишкиннер-биле чергелештир мал чеми культураларның ажаалдазының талазы-биле колхозта ниитизи-биле четпес ажылдар амгаа бар. Бир эвес эш Черных биле В. Фролов оларның ажаалдазында чигир свёклазының бүгү шөлүн кезинир болза, ында чаңгаа үүлей үнген, хөрзүнү чымчаттынмаан участоктар хөй, оларны ол бок үнүштен адырып алыр талазы-биле дарый хемчег албас болза, үнелиг культура чер албайн барып болур айыыл тургустунуп келген. Чигир свёклазының чаңгаа сигенин аштаарынче, суур чоогун ажыглап алгаш, чурттакчыларны шефтедир арганы ажыглаар болза чогуур.

О. НАМЧЫЛАК,
«Шынның» түскай корр.

«Межегей» совхозтуң саанчызы Мария Мартыненко чартын чылда бодунга быжыглаан 45 инек бүрүзүнден 1070 кг сүттү саап аваан.
ЧУРУКТА: — М. Мартыненко. Фото В. ЛУТКОВТУУ.

Шынааларда ажыл

Чаашкын соонда каан изиг хүн «Элегес» совхозтуң төп коданынга ажыл эртен эрте-ле хайныгып эгелээн. Механизаторлар болгаш өскедаа ажылчыннар-биле кады өөреникчилер база мал чемнери белеткээр дээш ховуже үнери-биле автомашиналарда олургулакчан турган. Малдың быжыг чем-сууру чокта, бөдүүн болгаш шыктыг чемнерии эргежок чугула курлавыры чокта ниитизиниң малының баш санын улам ынай өстүрерии, оон продуктулуун бедидерии хандырары болдунмас дээрзин элегесчилер эки билир. Оон ужурунда улуг кижилер болгаш өөреникчилер-даа ол чугула ажылга идепкейлиг киржип турар. Бо хүннерде Элегес шынааларынга барган кижилер анаа бүзүреэр.

Кудузуп суг-бараан фермазының коллективи келир чылын мал кыштагладыышкынынга 1400 тонна сигении, 4 муң тонна силосту белеткээр ужуралут. Чаашкын шөолуг чагбаанының хараазы-биле чаягаар бүткен сигеп кезер шөлдериң хөй кезинде сигеп аажок ховар база чавыс үнгенин өөренип көөр болза үстүнде айыткан сигенни болгаш силосту белеткеп алыры чиик эвес соруига болур. Суур чанынга чыдынна 122 гектар люцернаны тарып турар. Механизаторлар чыл бүрүде бедик дүжүүгү ажаап ап турар. Люцернаны баштай сиген кыдыр, оон соонда силос кыдыр кезип ап турар.

Элегесчилер бо чылын кончуг шын ажылдаан. Час база чай дургузунда люцернаны эки суггарган. Ынчангаш оон үнүжү аажок эки болган.

Июльдуң баштайгы он хонуунда люцерна кезилдезинче эгедеп кирер команданы Алексей Овчинниковка, Сат Калын-оолга, Сат Эрес-оолга берген. Эки сепгеттинген техника ук ажылды эки чорудар арганы оларга берген. Олар нормаларыны ажыр күүседир дээш чаржып турган. Оон түнелеп эки болган. Баштайгы 7 хонукта А. Овчинников болгаш С. Калын-оол хүн бүрүде 49 гектар сиген кестирер нормалыг турган, 70 гектар чедир кестирип турган. Сат Эрес-оол сиген кезер үш машина кошкан трактору-биле бодунуң онаалдазын база ажыр күүседип турар. Хүнделе 18 гектарны кестирер нормалыг турган, 25 гектар чедир кестирип турар.

—Сиген кестирикчилериниң удаазында сиген болдурукчулары чоруп база эки ажылдап турар. Бешкеде сараатгаашкын аразынга үзүктелиишкинни болдурбас, ээ эки шынарлыг сигенни белеткеп сараатгаар дээш ажыл-ишчи бүрүзү чүткүп турар деп, № 2 бригаданың бригадири А. П. Богданов чугаалап турар.

Совхозтуң төп коданының барын талазында оруктап хаттарывыска ол орук бистии ховуга чедире берген. Кол суггарылга бугазының чанынга ийиги люцерна шөолуг бар болган. Ол шөолдуң дүжүү лыка-да эки. Анаа чеде бээривиске бүгү агрегаттар ажылдап турган. Оюн Сотпанын башкарганы «Беларусь» трактор ховуда дүрген халдын турда бир дескн оорга сигеннер ованаатгыныш турган. Оон соонда Оюн Чевен-оол, Тюлюн Белек-оол олар аскылыг сиген кезер машиналар кошкан «ДТ-20» тракторлары-биле бичежек люцерна хөпээннерии бөлдүрүп турар. Ол хөпээннерии эде дерээи «С-4» комбайн-биле сараатгаар черге чедире бээр. Олар анаа үр-даа чыпшаг. Сараат салыкчызы тракторист Ондар Бысыгбай сараат кырынче дүрген дамчыдып бээр. Оон кырында дуржулгалыг ажылчын Сат Кенден ажылдап турар. Ол ук ажылга бо чыл-биле алды чыл улаштыр ажылдап турары ол.

Дүштеки чем соонда механизаторлар база катап ажылдап эгелээн. Оът-сигеннiң үнүжү багай болганын барымдаалаар, элегесчилер орук ийлериниң, буга уннарының бүгү сигенин бүрүнү-биле кезерии шиитпирлээн. Ында хөй кадыырлар хереэженнер звенозу ажылдап турар.

Мал чемнерииниң белеткелинде бригадалардан бирги черии ийиги бригадаңың ажыл-ишчилери эзлеп турар. Олар 200 ажыг тонна эки шынарлыг сигенни белеткээн. Бирги болгаш үшкү бригадаларның коллективтери сөөлгү хүннерде темпизин дүргедиип турар.

Мал чемнери белеткээрииге малчыннар болгаш школачылар идепкейлиг киржип турары өөрүнчүг. Олар сигенни кестирип, сарааттап, бүгү чемнерни белеткеп турар.

Элегесчилер ниитизи-биле мал чемнери белеткээрииң темпизин дүргедиип турар. Совхозтуң директциязының, партия профэвилел организацияларының сорулгазы болза ук чедиишкиннерии түгле быжыглары эвес, харын улам улгаттырары болур.

Н. ВАҢЬКОВ.

Чылдагааны чүдел?

Сигенчилерии сорүктуг ажылжын сонуургаан күзелвисти илередириивиске, салбыр эргелекчизи эш Доокпан мынчаар чугаалай-дыр:

— Амгы уеде бистиң сигенчи бригадавыс Чолдак-Кара-Сугла сиген кылып турар ийин...

Чолдак-Кара-Сугга чеде бердивис. Анаа баргаш көрген, билген түүлеривис дугайты сагыжывыс аарып, хөннүүс чаягаар-ла карара берди. Сигенчилерниң багай ажылы эвес, а оларның ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургуспааны болгаш салбырның удуртукчуларыны бо ажылды ам-даа чугулалап организаставайн турары бистиң бодалдарывысты дүвүредипкен.

Бо амдыызында бригала эвес. Ында үш тракторист, беш машинист, бир повар, шупту 8 кижи бар. Дембил Монгушту «трактористевишаан, бо улусту удуртур сен» деп каан. Трактористер Чыртак, Очур-оол, Дембил болгаш машинистер кызымак ажылдап турар. Ынчаарга оларның аъш-чем хандырылгазы багай.

— Баштай келгеш хлеб чокка, түгле эът чип турдувус. Ам эъдивис чок, түгле кара шай, чиг хлеб чип тур бис—деп, тракторист Ховалыг Очур-оол чугаалай-дыр. Ону өскелери бадыткады.

Оларның чуруттап турар өөнде деженин удуур түве чок, кижилер аваа-ла шык чер кырында удуп турар.

Ажыды дүрген кылып бүдүрериниң дугайында кичээнгей салдынмаан. Сиген машиналарының бистерии чидидип алыры-биле үргүлчү-ле салбырның төвүнче чоруп турарлар. Кезилдеии июль 22-де эгелээн болзада, бөлөр ажылды ам-даа организаставаан.—Баштай кестинген сиген ам «чиде берген». Көдээ Совет даргазы Түлуш Доржу, ол салбырда (парторганизация секретары) анаа чораап, «сиген бөлөр кижилер чорудар бис» дээн аазаашкынын күүсеттээн. Сиген бөлөр дырбаалтар чок. Дырбаалтар дугуйлары чүдүрген машинаны Хөндергей суурга көрген улус бис. Ийи неделя дургузунда келдиреринг ораадажып келген дырбаалтарының Теве-Хаядан ам чаа-ла чедип келгении ол дээрзин сигенчилер-биле чугаалажып тура биливис. Ам оларны эптеп, ажылче киреринге та кайы хире үр үе хереглеттинер түве, кестинген сигении «чиде берген» шөлдериң сигенин база катап кезер ужурга таваржыр чадавас!

Политмассалыг ажыл, социалистиг чарыш талазы-биле бо удаада мында мактаптар хире түве чок. Номчуур номнар, солуннар чок. Чангыс-даа беседа болбаан. Библиотека эргелекчизи Сат Өпей, клуб эргелекчизи Монгуш Херел-оол олар боттарының ажылын сигенчилер ортузунче угландырбаан. Социалистиг хүзээлгелер алдынмаан, көргүзүг самбыралы чок. Ажылдың үчёдун кылбайн турар. Чеже сиген белеткээр дугайында онаалга бердинээн. Сапбыр ниитизи-биле чеже сиген белеткээрил дээрзини салбыр эргелекчизи безин тодаргай билбес.

Хол кадыыры-биле кезип болур черлериң сигении шагда-ла кезер четпен турда, олче кижилерны организаставаан. Салбырда сиген ажылынче организастап киирип болур кижи-ле хөй. Ол кижилер ажылдаарынга чүткүлдүглер, харын-даа ажылдаалы деп дилеп кээп турарлар. Чүгле организастаар ажыл багай—четпес-ле түве ол!

Ынчангаш салбырның удуртукчуларының талазындан организакчы ажылды багай чорутканының түннелинде бөгүнге чедир бо салбырда тудум-даа сиген бөлдүнмээн! А бо ажыл совхозта ниитизи-биле кандыг чоруп турарыл? База-ла багай. Теве-Хая салбырында 40 кижилиг дөрт звено, 11 сиген кезер машиналарлыг (тракторнуң 6, аттың 5), 2 дырбаалтыг ажылдап турар. Сигенниң дүжүү ыңдыг-ла багай эвес—гадан 5 центнер. Олар 6 хүн иштинде түгле 15 тонна сиген сарааттаан. Ол дээрге хол кадыырлыг тос кижиниң ийи хүн кезип каапгар сигении ышкажыл.

Бо бүгү болза совхозтуң директциязының (директору эш Юртаев), парткомнуң (секретары эш Куулар) мал чемнери белеткээр ажылга багай белеткенгенииниң, ол ажылды озалдап, организас чок эгелээнииниң түнелидир.

Сигенчилериниң ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузары, политмассалыг ажылдарны күштелдирери, хол кадыырлыглыг кижилерии болдунар-ла хөйүг-биле кезилдеже киирери, сиген бөлөр ажылче четчир санныг күштүг мобилизастаары улуу-биле негеттинии турар.

С. ПАВУУ.

РСДРП-НИҢ II СЪЕЗДИЗИНИҢ 60 ЧЫЛ БОЛГАНЫНГА ЭРТЕМ КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ

Бистиң партиявыс, акы-дуңма коммунистиг болгаш ажылчын партиялар, бүгү дешилгелиг кижи төрелгетен кайгамчык болуушкунну демдеглеп турар. Алдан чылдың мурнунда, 1903 чылдың июль 30-де, РСДРП-ниң II съездизи, ийиги Интернационалдың реформисчи партияларындан үндезинии-биле ылгалдыг революсчу марксисчи партияны, дайынчы ленинчи большевик партияны херек кырынга тургускан төөгүлүг съезд ажыттынган.

СЭКП ТБ-ның чанында марксизм-ленинизм институдунуң, Ниитилел эртемнериниң академиязының болгаш Партияның дээди школазының июль 29-та Москвага болган каттышкан эртем сессиязын РСДРП-ниң II съездизиниң 60 чыл болганына холбаштырган.

Сессияның болуп эрткени марксизм-ленинизмниң институдунуң хуралдаар залын байырлал шинчи кижир шимээн турган. Сценаның хамыында—партияның улуг үндезилекчизи, бүгү делегейниң ажылчы чоннарының баштыңчызы болгаш башкызы В. И. Ленинниң чуруу. Россияга революстуг шимчээшкинниң хоочун ажылдакчылары, эртемденгөөгүчүлер, найысыладың партия ажылдакчылары сессияга чыылган.

«РСДРП-ниң II съездизиниң төөгүлүг ужур-дузазы» деп илеткелди марксизм-ленинизмниң институдунуң директору академик П. Н. Поспелов кылган.

РСДРП-ниң ийиги съездизи Россияның ажылчын ангызының амыдыралынга, бистиң чуртувустуң революстуг шимчээшкинниниң болгаш делегейниң революстуг шимчээшкинниниң төөгүзүнге ёзулуг өндүр чаагай болуушкун болган дээрзин илеткелчи демдеглээн.

Чүгле «Россияны чазарты тудуптар» эвес, харын база 1917 чылдың октябрьда делегей империализминиң фронтузун бүгү делегейге төөгүлүг кылдыр үзе шаварын боттандырганы революсчуларның ленинчи алдарлыг организациязы, чаа хевирнин марксисчи революсчу партиязынга каттыжары ийиги съездиге болган.

Совет улустуң бүгү тиилелгелеринге бистиң партиявыстың күжүн болгаш кол ролюн коммунизминиң дайзыннары билип турар деп, П. Н. Поспелов үргүлчүлеп чугаалаан. Чүгле бодунуң авангарды—ленинчи партияның удуртулгазы-биле революсчу ажылчын аңгы революсчу тараачыннар-биле эвилелдежип алгаш, «Россияны чаарты тудуп», Совет эрге-чагырганы тургузуп база ону камгалап ап шыдаар деп чүвени олар билип турар.

Чогум-на харын оон ужурунда коммунизминиң дайзыннарының кестери бирги ээлчегде бистиң партиявысче, оон төөгүзүнче, оод амгы ажыл-чорудулгазынче угланган. Ленин чуртган турган үезинде коммунизминиң дайзыннары болгаш олардың дузалакчылары, оон иштинде троцкистер, «чөөн» коммунистер деп адаттынганнар кол согугларны ленинчи партияга удур угландырган турганы биидингир болгай. А партия бодунуң ленинчи шынчы угланышкыны-биле өскерилге чокка чоруп, бодунуң ленинчи чингине шүгүмүн камгалап база тиилеп келген.

Алдан чылдарның дургузунда СЭКП-ниң эрткен төөгүлүг оруун, РСДРП-ниң II съездизиниң ажаок улуг төөгүлүг ужур-дузазын айыткаш, П. Н. Поспеловтуң түнелиниде чугаалааны болза:

— Ленинниң шаанда «бичии үрезинчигеш» деп ынакшыл-биле адап, ол үрезинчигеш «бүгү чүвени чаартырын» баш бурунгаар чугаалап чорааны бистиң партиявыс көстүп көрбээни-биле өскен.

Бичии хензиг дуб ыяшчыгаш улуг дуб ыяш кылдыр өзүп турары билдингир. Ленинчи «Искраны» үндезилээн каш он революсчулардан, пролетариаттың авангардындан, бүгү совет улустуң авангарды болуу берген, он миллион кежигүнүг Совет Эвилелиниң күчүлүг Коммунистиг партиязы өскен.

Социализминиң улуг амыдыралчы күжү, капиталистиг тургузугдан оон артык күштерлии ам херек кырынга кавулдур бадыткаттынган. Бистиң чедиишкиннеривистиң революсчу салдары ажаок улуг хемчээлге өскен. Бистиң улуг башкывыс В. И. Ленинниң айтышкыннарының шынны ам онза күштүү-биле бадыткаттыныл турар.

Социализминиң чедиишкиннериниң түнелинде делегей хөгжүлдезининиң темпилери көзүлбээни-биле дүргедээн. Тайбынче болгаш коммунизмче кижи төрелгетенниң бурунгаар хөгжүлдезин арада соксадып шыдагы дег ындыг күштер оран делегейде чок.

Партияның дээди школазының партийжи тургузуг кафедразының удуртукчузунуң оралакчызы В. Ф. Клочконуң «Марксисчи партияның ленинчи организастыг үндезиннери болгаш оларны коммунизмни калбаа-биле тургузарының байдалдарында чогаадыкчы хөгжүдери», ССРЭнин Эртемнер академиязының корреспондент кежигүнү Ю. П. Францевтиң «СЭКП-ниң төөгүлүг дүржулгазының бүгү делегейге ужур-дузазы» деп илеткелдерии сессияга база дыштаан.

Сессияга хоочун коммунистер Н. А. Алексеев биле Н. П. Ростопчин олар сактыышкыннарын чугаалаан.

(СЭТА).

УЛУГ ТУДУГЛАР

АК-ДОВУРАК ТУРГУСТУНУП ТУРАР

1.

Ооржак Марталайның хүрең арнында хүлүмзүруг шынап-ла чайынналып турар. Оон дески диштери, тайгалар баштарында мөңги харлар дег, ак. Ооржактың хары 22. Даг-дүгү комбинадының тудугжуларының ортумак назы-хары таптыг-ла ындыг. Оон боду Ак деп черге тоттуруп-тунген. Бодунун Акта башкы өнүүг Бүүлар Калин-оолче чагаа бижээн санында-ла, боду комсомол комитединин кежигүнү болганда, тудугда ажыл-херектиң канчаар чоруп турарын, техникумга бодунуң кандыг демдек алганын ылавыла дыннадыр. Ол ажыддавышаан база өөренип турар, даш салыкчызы. Оон бодалы ханы. Даглыг-даштыг хүнзөрек чүрттүп бойдузунга бирги черге-нин бүдүрүлгезинин оран-савазы канчаар немежи бээринин-даа. Ак-Довурак республиканың культурдуг төптөринин бирээзи болу бээринин-даа дугайын ол күзеп бодап турар. Тывының даг-дүгүн чүрт манап турарын Ооржак эки билир.

Даг-дүгү... Ол, чер иштинде удаазынналчаашы каът болу берген чыдар. Ук каъттар торгулапчак, ногаанзымаар өнүүг. Чамдыкта Ооржак оны дашче сиген әртип кире бергеш, чинге сыптары-биле чыпшына кадып калган кылдыр сактыр. А бир эвес бичии бүзүнду минералды холга тудуп алгаш, оны уштаптар болза, ынчан демги чүүл шил өнүүг хоюг удаазыннар болуп шөйлүп үнүп келир.

Улус ажыл-агыйынга даг-дүгүнүң ужур-дузазы канчаар-даа аажок улуг. Даг-дүгү дөрт мүн ажыг әдилел чүүлдерни кылырынга кирип турар. Оон магалыг шынарларының —отка бижының (1500 градус турда эстир!), эглиичелиниң, үзүүбес кедергей бижының, аргыттынар шынарларының дугайын кижи төрелгетен әрте-бурунгу шагдап бээр-ле билир турган. Ынчалза-даа даг-дүгүн хереглээр чүүлдер кызыгаарлаттынган турган. Ынчаарга ам кандыгыы? Чылыг ангылаар материалдар, өттан камгалаар шагыглар, хоолайлар, тормоз ленталары, канаттар, театр көжегелери, почта хаптары... Даг-дүгүн машина тудуунда, химия талазы-биле бижыг болгаш тускай материалдарны белеткээринге, онза техниктиг соруулгаларга ажыглап турар. Даг-дүгү космостуң корабль-спутниктеринге-даа әргежок чугула.

Ак-довуракты хризотил-даг-дүгүнүң үнелиг чүүлү—оон удаазынналчаанның узуну болур. Ындыг болган төлөөде, ук комбинат пес-таавы сорттарының кол берикчизи болу бээр. Оон бирги әдилеэнинң күүзү чылда 15 муң тонна продукция болур, ийиги әдилеэнии—125 муң. Ону 1965 чылда дужаар деп төлевилеп турар, ынчан ол комбинат чүртте бирги черге-нин карачаңгыс бүдүрүлгези болган турар.

Шапкын суглуг, чүнү-даа дескештирбес Хемчик каш-ла чылдар мурнунда-ла ыржым болгаш чанагаш, доң әлезиннер дег, мөкүреш даглар аразы-биле агып бадып чыткан. Ынчаарга анаа кижилер чедип келгеш, ол даглардың бирээзин ареддимни-биле казып, ән-не үнелиг байлакты ажык арга-биле казып ап эгелээн. Тудугну эгелээн. Ән-не берге үе-чаданы әрткен.

Ол черниң овур-хевири чаартының турар. Тываның эрги, кешкүн амыдыралының демдээ болур кидис ег суурнун чоок кавызында эпчогу кончуг апарган көстүп турар. Анаа чүрттүп турган кижилер амгы үеним магалыг, чаа бажыңынче көжүп кире берген. Ынчангаш Ооржак Марталайның сагыш-сеткилинге кезээде өөрүнчүг! Ону долгандыр турар бүгү чүүлдер оон караанга көзүлдүрлеп чаартының турар. Малчын болгаш чер ажыдыг кижилер чүрттап чораан ол чер Бүгү-эвилелде чорун турар кончуг улуг тудугнуң дайынчы участоктарының бирээзи болу берген. Ховар байлакты бодунга үр үеде кадагалап келген, арга-ыяш чок делгем шаттарның ыржымын чалыдырыышкынның динмираэн даажы үрепкен... Эге-бажында майгыннар болгаш өглер тургулаан, оон чаңгыс кудумчуучуган тыптып келген, а оон соонда суур өзүп үнүп келген. Ам әдилеге—хоорай. Ол комбинат комсомолдуң шефке алганы ән чүгүлә 160 үлетпүр тудугларының санында кирип турар. Тываның ховударынга чаа ыры чаңгыланып, ыржым чыткан чер иштин доюлдуруп, дүрген хаттарны арткеш, күжениишкинниг күш-ажылчы амыдыралдың аялгазын боду-биле чедирип кәлген.

Ынчаарга ам, кежээнин-не радио үнү дагларга чаңгыланы бээр болгаш «Бүгү-эвилелдин шалыпчы комсомолчу тудугунун штабының дынадыын дыңнанар...» деэн, ында чанчыл апарган ол сестер чаңгыбиле катаптан чоруп каар. Гриша Махлиновскийнин шала-ла шедиргелиг чоон үнү-биле чугаалап турары ол сестер бүгүдени кичээнгейзиг дыңнаарынче албадаптар: ам бир-ле чүвени билип алыр, кымның адын мактап база кымның бактап адаар ирги?

Комсомол штабының дыңнадыгларынга чанчыгыш калган, ону манап турардар. Тудуушкуннуң чорудулгазының дугайын ол дыңнадыглардан кезээде билип ап болур.

Хемчик хемден ГЭС-тиң бажыңынга чедир беш километр шөйлүп чорукан суг хөлбээнге март айда дыка берге, харын-даа ондактыг байдал тургустунуп келген. Суг герлээр чоокшулаан, казып каан ажык онгарларны суг бүрүнү-биле дуй алы берип болур. Майның 20-го чедир хоолайларны салыр, казып каан онгарларны дутлаар, а чер каазар бүгү-ле ажылдарны мартта доозар—деп, комсомол штабынга шиитпирээн.

Шиитпирни амыдыралга боттандырар херек. Тудугнун штабының начальныгы, Красноярск ГЭС-инге ийи чыл ажылдаан аныяк инженер Гриша Махлиновский хүн бүрүде суг хөлбээн әргип көрүп турган. Тудуг әргелелиниң оске-даа участоктарын дузаламчы көргүзери-биле киришкирген.

«...Онзалганы эки күүсеткени дээш, коллективтиң өмүнээзинден силерге өөрүп четтирдивис, эш Даниленко. Ынчалза-даа ийи дугаар участок ам-даа ажылче кирбээндир... Эш Силантьев, чүге хуусаазында күүсеткейин турар силер? Эш Хидекиль, силернин бурууңар-биле он беш кижи ажыл чок анаа турандыр. Суг хөлбээн дужаарынга чедир ийи-де хонук арткан...» деэн таныш үн дыңналып турар.

1963 чыл, байлакты ажыглалга киирериниң онза чылы. Комбинаттың кол тудуу—даг-дүгү арыглаар фабриканы үшкү кварталда ажыглалга дужаар ужурлуг. Ам бүгү-ле чүүлдер анаа чагыртқан—доктаатқан хуусаалыында доозар, онаалганы күүседир.

Фабрикада он дөрт комплексилиг бригадалар бар. Степан Холодтуң бригадазының кежигүннери комсомолчулар онза эки ажылдан турар. Социалистиг чарыштың мурнакчыларынга» деп бижээн тук эң-не үелиг шефектээшкинде хөлбеннедир ындыг турар.

2.

— Фабриканы хуусаазында дужаар бис, хоорайны тургузар бис, аңаа чурттаар бис—деп, Холод-биле кожа ажылдан турар Владимир Черныйның бригадазының оолдары чугаалажып турар. Эрткен чылдың төнчүзүнде бир звено, шериг албанынган халашкан соонда Читадан чедип келген он үш оолдардан тургустунган.

Чита область кыш соок болур, ынчалза-даа мында оон артык соок. Ноябрьның ортадан эгелээш, термометр диктен казыыр 30 чедип турар апаар. А оон соонда — оон-даа көвүдээш, чээрби градус база немежи бээр. Чапчыкпаан кижи хадып турар ажык шөлге ажылдаары бергеге.

Ажылдарны ол хире температура үезинде кылыр ындыг чорук тудут практиказынга туруп көрбээн. Красноярскинин әртем-шинчилел институдундан негелде салганнар, ынчалзажок артемденнер программаны, сумелерни алдан үш чылда чорудуп бээрин аалаан. А бетоннашкынны Ак-Довуракка ийи кыштың улаштыр чорудуп келген, ынчангаш демги сумелерни бүдүрүлгенин чорудулгазында ажылдап кылган. Кежээлерде инженерлер, техниктер тускай литератураны номчуп база чугаалажып өөрүп турган. Ол черлерге чер шинчээшкининиң хемчээли—чеди балл болуп турар, ындыг төлөөде бүгү-ле чүүлдерни электри-биле чылыдарының аргазы-биле, ыяк тудуштур бетоннап тургаш кылып турган. Хөй-хөй чүүлдерни боттары шенеп шинчилээр болгаш харын-даа дидими-биле кылыр ужур таваржып тургулаан.

1960—61 чылдың кыжынында үш мүн кубометр бетонну салгаш, 40 чедир кубометрин катап эде кылган. Эрткен чылын 17 муң кубометрни салган. Катап эде кылыры ийи катап эвээш болган.

Соок доктаамал болгаш чыккылама. Ажылдарга хөй күш негеттинер, чүге дээрге әптей салыр чүүлдер барык-ла чок. Дуржулгалыг кадрлар чедишпейн турган. Хөй-хөй кижилерни бүдүрүлгеге ажылдатпышаан, өөредип турган. Эрткен чылын 1200 кижи тускай мергежилги алган...

Тудуг белен эвес эгелээн. Ынчаза-даа бергелер чок тудуушкун турар боор бе ынчаш? Ынчаарга ол бергелер кижилерни, оларның бүдүш шынарын каппап турар.

Черныйның бригадазында, Виктор Воронежцевтиң звенозунда оолдар ам ындыг школаны әртип турар. Эге-бажында олар онгарлар казып турган. Оларны «демнигдер» деп адай берген. Демниг кижилер болганда, оларны берге участокче—фабрикага чазаныкчылар-бетончулар кылдыр чоруткан. Ол ажыл шынапла берге турган. 15 градус чылыг турда чогумчалыг кылдыр түтүү бээр бетонну чылыдарын олар билбес турган. Ынчалзажок олар ам оңу шингээдип апканнар.

Оолдар оон ангыда школада болгаш техникумда өөренип турар. Виктор сески класста. Ол слесарь-электриктер курузунда база киржип турар. Ындыг тускай мергежилдиң хераэ чүл? «Фабриканы тудуп тургузар бис, маңаа ажылдаар, чаа хоорайга чурттаар бис»—деп, Виктор бодунун эштериниң сестерин катаптавышаан, шөлээн бүзүредин-биле чугаалап турар. Чүвениң алызын бодаары, чаа ажыл-херекке бодун белеткээри—ол багай эвес-тир харын.

...Бо дээрге часкы суббота хүннерниң бирээзинде болган. Мырыңай чаа-ла «планёркага» түңнелдерни үндүрүп көрген. Холод үш улагны дужааган, Черный—ийнни дужааган, үрей кылдынган чер база бар болган: дээвирлерни тутсуп каан колонналарда хос черлер артыылаан. Колоннаны чаза шапкаш, база катап хоютку кудар херек.

Эдлчег соонда суурга келгеш, столовкага барганнар. Чемни изиг бе деп шенеп олура, Риф Хусмутдинов боданган шинчилиг айтырган: «А бир эвес?..» «...Бир эвес чем изиг болза, деп бе?»—деп, Виктор аңаа улашкан. «Бир эвес мынчалза чүл?...—деп, Риф карактары-биле могап-турупкан арыннарны эргий көргеш катапташаан.—Даарта ажылдаалынар». А даарта дээрге воскресенье, дыштанылга хүнү турган. Ынчалза-даа оолдар кезек боданып олура, аңаа каттышкан.

Дараазында эртен мастер-биле дугуржуп алгаш, Виктор Воронежцев, Владимир Коновалов, Закир Насреднов, Мингали Бакаев, Владимир Черный болгаш оскелер-даа шуптузу сес шак үжен турда, эдлчеэниче ажылдап чорупканнар. Үрей кылдынган чүүлду эдип, хоютку кудар хепти кылып, электродтарны суңкан болгаш хүн дургузунда хоютку кудар 72 квадрат метр хепти белеткеп, нормазын 120 хуу күүсеткен.

Ынчаарга олар хүн бүргүүнде-ле бажын ковайткаш, хатка хөлбеңейнип турар кызыл тукту караанын үжү-биле көрүп каап турардар.

3.

Тудуг демир оруктан сес чүс километр черде туруп турар. Бүгү-ле чүктер Красноярскиден Абаканга чедир демир орук-биле, а оон Салины ажылдыр Усинскинин чазаглыг оруун дамчыштыр автомашиналар-биле кээп турар. Эң-не нарын технологтуг дериишкиннер, демир-бетон конструкциялар, янзы-бүрү хемчээлдиг хоолайлар, кислород... Чүүк сөөртүлгезин дургедедири-биле 240 километр автомобиль оруун тудуп турар.

Амдыызында чүүк сөөртүлгези оруктарның аазы—чолаачыдан хамаржып турар, оон оруу үргүлчү-ле Салынны таварып эртип турар. Автомобиль-биле чүүк сөөртүр черниң хемчээли ырак болган үжурунда, тудуг материалдары дыка карылгалыг болуп турар. А чамдык тудугжулар ону арай-ла ажыл-агыйжы эвес көрүп турарын шуут чугаалаза чогуур.

Бот-боттарының материалдарны кадагалап турарын хынажыр, хумагалыг чорукка кижизидер—дээрзин комсомолчулар боттарының планынга бижип алганнар.

«Прожекторнуң» сөөлгү рейдилериниң бирээзи чеди хонукта үргүлчүлээн. Фабрика участогунуң талазы-биле контроль болуу чүнү илереткенил? Үнелиг арматураны чер санай октагылапкан, түүйбуну чыыл салбаан болган. Тудуг шөлү-биле эрткен кижи—базым бүргүүдиден-не 5—6 кадагларны тып ап болур. Хумагалыг чоруктуң эки чижектери база-ла бар болбайн ааң. Чижээ, Холодтуң бригадазында ажылчыннар хоютку кудар хепти адырарда, кадагларны аңаа октавайн, а катап ажыглап турар. Оон түнелинде неделяда хереглеттинер 50—70 килограмм кадагның орнунга, чүгле ийи килограмм хирени ап турар. Дыттал дилип кылган материалды үш-дөрт катап-даа ажыглап болур дээрзин ол бригада бадыткаан.

Аңаа бодаарга, ында онза чүве-даа чок ышкаш сагындырар. Ынчалзадаа бүдүрүлгенин ёзулуг эдлерининң бүдүжүү оон илереп турар. Камналганың үлегер-чижээн даш казып турар черниң ажылчыннары база-ла көргүзүп турар, оон мастери Василий Балзан.

Ынчалза-даа амдыызында бүгү-ле бригадаларны ындыг деп чугаалап болбас. Аңаа бирги эдлчегде удуртукчулар, агитаторлар камналгалыг чорук дээш демисежир болза чогуур турган ийик. Ынчалзажок эптизе бүгү чүүлдер чүгле шала кыдынгаш, соксап турар. Девискээрни аштаан аттыг болуп каан, ынчалза-даа тонна-тонна цемент көдүгүс чадагай черде чытпышаан.

Абакандан эккелген түүйбу — 12 көп. өртектиг. Ол дээрге бүүн хлеб-биле дөмей-дир! Чаагай чыттыг, тударга кингжиртке йнип турар, чаа быжырган хлебти садып алган кижи, камины кончуг савазынче суп алыр, а оон соонда чемненирде демги хлебти столдуң ортузунга хүндүлүү-биле эккеп салыптар ышкажыгай. «Бүдүн хлебти черже октатпас-ла болгай, а бо түүйбуну октап турарлар ышкажыы!»—деп, Гриша чүрээ саргып бодап келген.

Тудугжуларның тараачыннар-биле дөмейлежир чүвези чок кылдыр сагындырар. Оларның ажылы капсырлашпас, ынчалзажок оларда ниити чүве—оларның кайызы-даа күш-ажылын салып турары болур, а ол дээрге тудуг материалдарынга-даа, хлебке-даа бир дөмей хемчээкчи-дир. Ынчаарга октаттынган тудуг материалдарының ортээн октаттынган хлебтер санынче база шилчидип болур-дур. Ынчаар бодап кээрге Гришанын каректары ширинн апаар. Ол участок-биле оожум, арай-ла хайгаараан шинчилиг чоруптар. Оон доктаап туруптар. Демдеглел дептеринге дүргени кончуг бижий бээр: «Оолдарны чыыр... Дашчыларның бригадири Михаил Сарыглар-биле чугаалажыр...»

Кол диспетчер Михаил Леонтьевични бир-ле катап шүүмчүлээр ужурга таварышкан. Суг хөлбээнге ажылдаары-биле чоруткан он беш кижи әдээн каш шактарда ажыл чок турганынын соонда, дедир четкилеп келген. Оларга кылыр ажылды айлап бербээн: баштай насосту эккеп бергеш, сугну үндүр сордурар ужурлуг турган, а машинаны диспетчер чорудуп бербээн. Чүге ындыг болганыл? «Хидекиль (суг хөлбээнин талазы-биле участок начальныгы ол) чагыг бербээн, ынчангаш мен базала бербедим»—деп. М. Л. Гаскин тайылбырлаан.

«Харыысалга чок, а чамдыкта чүвени херекке албас чоруктуң уламындан бистер чеже чүвени чидирип турар-дыр бис, көрүпер даан!—деп, сөөлүүде Махлиновский комсомол комитединин секретары А. Ширяевке чугаалаан.—Ёзу барымдаалаар чүве болза, Гаскиннин: «мендээ чагыг бербээн, ынчангаш мен бербедим» деп турары шын болгай. Ынчалзажок чангыс ажылдакчы багай чорукту кылып, үүпкан болза, ынчаарга... Харын бүгүде оон качыгдаар апаар чүве бе, ынчаш? Суг хөлбээнге машина болгаш кран херек дээрзин диспетчер билир турган-на болгай. Ол кымны кезедип турары ол?»

Кежээзинде Гриша А. Ширяевбиле база катап ужуражы берген. Радиодан дамчыдылга дугайын дыңнаан, Михаил Леонтьевич алгырып, Махлиновкийге холчок хорадап турган болган.

Дараазында эртен тудуг эргелелиниче кирер әжик аксынга ужуражы бергеннер. Эртен кежээден мерген деп үлустуң чугаалаары таварылга эвес турган болбайн ааң. Михаил Леонтьевич дүүн изингленип, ажыныкаш, оон соонда шүүмчүлел чөптүг болгаш принципиалдыг дээрзинге чөпшээрешкени ол боор. Комсомол штабының начальныгы-биле ол найыралдыг болгаш эгенген аянныг мендилешкен. А Гриша кол диспетчерниң ол байдалын эскерип каап, ак-кара чокка, шын сеткилп-биле оон айтырган:

«Бистин канчап шын эвес чүвел, Михаил Леонтьевич?» «Ийет, силернии шын харын, чөпшээрежип тур мен—дээш, Гаскин чөдүргүлээн. — Саазын, ёзу барымдаалаар чорукту мен чугула кылдыр көрүпкен-дир мен...»

...Ак-Довуракты ажыл хүнү хайнышкынныг эртип турар. Бергелерге, сагыш човашкынарынга, өөрүшкүлерге, чамдыкта харын чедимче чок чоруктарга-даа ол хүн артип турар. Комсомол комитединин бичии өөрээлинден кажан-даа кижи үзүктелбес. Аныяктар боттарын дуурендип турар бүгү-ле айтырыгларны анда каап тургузуп турар. Хүн бүрүде үндүргеш, эргелелдин стендаларынга азып турар «чанныктар», «медээлер» тудугнуң байдалын тодаргай көргүзүп турар. Чүрттүн берген хуусааларында ажылды күүседири дээш демисеэлди шупгузуу чорудуп турар.

И. КОЗЛОВА.

(№ 13 «Агитатор» деп журналындан).

Курск дээрбээнге тулчуушкуннуң 20 чыл болурунга

ЧУРУКТА: Воронеж фронтузунуң командылаачызы армия генералы Н. Ф. Ватутин (аданмы ортузунда) болгаш фронтунуң Шериг чевүлелиниң кежигүнү Н. С. Хрущев хайгаарал черинде турлар.

Бо чурукту СЭТА-ның шериг корреспондентизи чораан И. Озерский тырттырган.

ЭКИ ОРУКТАР ДЭЭШ

(Автомобиль транспортунуң болгаш чазаглыг оруктар әргелелиниң ажылдакчыларының партийжи-ажыл-агыйжы активиниң хуралы)

Автомобиль транспортунуң болгаш чазаглыг оруктарның әргелелининң ажылдакчыларының партийжи-ажыл-агыйжы активинин Кызылга июнь 27-де болуп арткен хуралынга Тыва АССР-ниң автомобиль транспортунуң болгаш чазаглыг оруктарның әргелелининң начальныгы эш И. Степановтуң оруктарның капитал тудуунуң болгаш септелгезининң чартык чыл планының күүселдезининң дугайында илеткелин дыннап чугаалашканнар.

1963 чылдың баштайгы чартында Тываның орук организацияларының коллективтери орук тудуунун болгаш капитал база аар-саар септелгелериниң талазы-биле улус ажыл-агыйынын планында көрдүнген ажылдарны күүседир талазы-биле әлээн ажылдарны кылганнар. Бо чылын орук ажылдакчылары «Суг-Хөл» совхозтуң чанында Хемчикти кежилдир көвүргүнү кылып, ажыгаалда кирген, тудугжунун хүнүнге таварыштыр Кызыл хоорай чанында Улуг-Хемни кежилдир көвүргүнүн ол-бо талаларында көвүргүге улашкан чал оруктарны доозар чеде бергеннер. Республиканың улус ажыл-агыйынын хөгжүлдезинге улуг ужур-дузалыг оруктарны тудар, оларның капитал септелгезин чорудар, оларны үргүлчү эки тургузар дээш кызымаккай ажылдап турар кадржаан мурнакчы орук ажылдакчыларының хүрээлели республикада өзүп турар. Ындыгларга орук-тудуг әргелелиниң механизаторлары — № 1030 орук участогунуң экскаваторидиги И. Желтухин, машинистизи И. Рязанов, скреперчи машинистери А. Кабан, Д. Турчанов, бульдозеристизи Д. Монгуш, № 1029 орук участогунуң машинист бульдозеристизи Бубурчанов, № 589 орук участогунуң бульдозеристизи Н. Чечулин болгаш оон-даа өскелер хамаарыжыр.

Ындыг-даа болза, республиканың орук ажылдакчылары чеди чылдың бешки чылының бирги чартында орук тударынын, оон капитал болгаш аар-саар септелгелериниң планын күүселтпээннер. Былган ажылдарның бот-үнезин улуг. Ол-ла хиреэзинде ажыл-төлевириниң фондузун ажыр чарыгдаар чорукту болдурган.

Орук-тудуг әргелели (начальныги эш Б. Жигалов) чартык чылда 8 км орук тудар тургаш, 10,7 км орукту кылган, ындыг-даа болза 29 км орукту септээр тургаш, чүгле 9,6 км орукту септээн. Ынчангаш әргелел орук тударының болгаш септээриниң чартык чылда планын ниитизи-биле 90,7 хуу күүсеткен. Былган ажылдарның шынары кончуг багай. Чижээ, Чадаана хоорайбиле Хорум-Даг аразында 4 км орукту бүрүн кылгаш дужаарын безин күүсетпээнин айтырга-ла четчир.

Орук-тудуг әргелелиниң чартык чылда кылган ажылының хемчээ әвээш, шынары багай болган. Оон кол чылдагааны болза чыл планын күүседиринге белеткел ажылдарын багай кылганында, орук ажылдакчыларының ортузунга социалистиг чарыштың дээди хевири болур коммунистиг күш-ажылдын бригадазы болгаш шалыпчызы деп бедик атты чедип алыры дээш демисеэлди безин организаставаан.

Орук ажылдакчыларының ортузунга кижизидилге ажыгының кошкаандан күш-ажылдын сагыга-чуруму багай. Ажылчыннарның чурттагга-амыдырал талазы-биле негелдеринн четпес хандырып, оларның эки ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны четпес тургузуп турарындан кадрларның ажылдан үнер, кирери хөй болуп келген. Бо чылдагаанарның ужурунан чартык чылда 60 мүн рубльдиң ажылын орук-тудуг әргелели чедир кылбаан.

Тываның орук ажылдакчыларының чартык чыл планын күүсетпээнининң база бир кол чылдагааны болза, Орук-тудуг әргелелиниң удуртукчулары, инженер-техниктиг ажылдакчылары тудуг ажылын эмин әртир хөй объектилерге быдаратканында дээрзин хурал демдеглээн.

Автомобиль транспортунуң болгаш чазаглыг оруктарның әргелелинде база орук-тудуг әргелелиниң коллективтеринде партия, профавилел организациялары ажылчыннар ортузунга организакчы, тайылбырмассалыг ажылды кончуг багай чорудуп турар. Бо әргелелдерниң удуртукчулары әштер Степанов, Жигалев кижилерге ээлдек эвес, бюрократтыг ёзу-биле ажылдан турарын хуралга санаа берген чамдык тускай әртемниглер шынгыы шүүмчүлээннер.

Орук-тудуг әргелелиниң районнар аразында орук кылып турар бригадаларында кижизидилге ажылын кым-даа чорутпайн турар. Былган ажылдарның түңнелдерин айлап, кварталдап үндүрүп, бүдүрүлге хуралынга чугаалажып, көргүзүг самбыразынга аспайн турар. Хаша солуун, дайынчы хуудусту, «Крокодильди» әргелелде-даа, түс-түс отрядтарда-даа үндүрбейн турар. Техниктиг өөредилгени кайда-даа организаставаан. Районнар аразында орук кылып чоруур отрядтарның ажылчыннарынга ойнаар хереселдерни, номнарны багай хандырып турар.

Республикада көдээ оруктарнын тудуу болгаш септелгези база багай чорун келген. Орук ажыл-агыйынын талазы-биле улус ажыл-агыйынын планын ёзугаар түс-түс районнар бо чылын улуг ажылдарны кылыр турган. Ындыг-даа болза районнарнын партия, совет организациялярыны түс черге ажык-дузалыг көдээ оруктарны тудар, септээр талазы-биле онаалдаларны күүседирин үзүп турар. Чижээ, чартык чылда Бии-Хем район 28,9 мүн рубльдиң орук тудуун кылыр турган, чүгле 800 рубльдиин кылган, Барыын-Хемчик 21,4 мүн рубльден чүгле 2,4 мүн рубльди чарыгдаан. Орук кылырының чартык чыл планын Улуг-Хем район— 15 хуу, Танды район—13 хуу күүсеткен. Өске районнар отчедун безин ынчага чедир бербээн.

Көдээнин оруктарын бо чылдың дүүдүн сөөртүрүнге белеткээр талазы-биле социалистиг чарышты калбартыр дугайында әгелекчи чорукту Чөөн-Хемчик райкүүском тодунга алгаш кыйгырыг үндүрген хирезинде, ол ажыызы боду организас чок әгелээш, орук септелгезин районда багай чорудуп турар. Чартык чыл планын ол чүгле 36 хуу күүсеткен.

Тываның орук ажылдакчылары чеди чылдың бешки чылының башгайгы чартында чоруткан ажылының түңнелин чугаалажып көргеш, четпестерни чайладырының аргаларын тып, оруктар тударының болгаш септээриниң чыл планын хуусаа бетинде күүседир деп бедик хүлээгени алгаш, ажылдан кирипкеннер. Оларның бүгү чуртка, бистин республикага улуг үжур-дузалыг ол ажылынга чер-черниң партия, совет, өске хөй-нинти организациялары бүгү таланың дузаламчызын көргүзери негеттинип турар.

О. ШИРАП.

АГИТАТОР ШӨЛДЕРДЕ

«Кызыл тук» көдээ ажыл-агый артели бо чылын малга бөдүүн чем белеткээринче онза сагыш салган. Чүгле сигенин 1900 тонналы белеткээри көрдүнген. Ол соругланы күүседириниче бүгү колхозчуларны организастаарынче, сигенчи звеноларның турлагларынга партияның агитас-массалыг ажылын күштелдиреринче колхозта партия организациязы бүгү күжүн бо хүннерде мөөнөзөп.

Ийи неделя бурунгаар партия бюрозунуң кежигүннери сигеи кезилдезининң бүгү дургузунда чорудар агитас-массалыг ажылдарның планын чугаалажып көрген болгаш сигеи шөлдерииге ажылдаар агитаторларының составын бадылаан.

Ол план ёзугаар ажыл-агыйда бүдүрүлгенинң мурнакчылары, коммунистерни сигенчилерниң ортузунга солуп момчулгазын, лекция, бесседаларны үргүлчү чорудар кылдыр быжыглаан, оларга тускай семинарны эртирген. Улуг-Ажыкта сигенчи звеноларын аразында социалистиг чарыштың дээди хевири болур коммунистиг күш-ажылдын бригадазы болгаш шалыпчызы деп бедик атты чедип алыры дээш демисеэлди безин организаставаан.

Орук ажылдакчыларының ортузунга кижизидилге ажыгының кошкаандан күш-ажылдын сагыга-чуруму багай. Ажылчыннарның чурттагга-амыдырал талазы-биле негелдеринн четпес хандырып, оларның эки ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны четпес тургузуп турарындан кадрларның ажылдан үнер, кирери хөй болуп келген. Бо чылдагаанарның ужурунан чартык чылда 60 мүн рубльдиң ажылын орук-тудуг әргелели чедир кылбаан.

Тываның орук ажылдакчыларының чартык чыл планын күүсетпээнининң база бир кол чылдагааны болза, Орук-тудуг әргелелиниң удуртукчулары, инженер-техниктиг ажылдакчылары тудуг ажылын эмин әртир хөй объектилерге быдаратканында дээрзин хурал демдеглээн.

Автомобиль транспортунуң болгаш чазаглыг оруктарның әргелелинде база орук-тудуг әргелелиниң коллективтеринде партия, профавилел организациялары ажылчыннар ортузунга организакчы, тайылбырмассалыг ажылды кончуг багай чорудуп турар. Бо әргелелдерниң удуртукчулары әштер Степанов, Жигалев кижилерге ээлдек эвес, бюрократтыг ёзу-биле ажылдан турарын хуралга санаа берген чамдык тускай әртемниглер шынгыы шүүмчүлээннер.

Орук-тудуг әргелелиниң районнар аразында орук кылып турар бригадаларында кижизидилге ажылын кым-даа чорутпайн турар. Былган ажылдарның түңнелдерин айлап, кварталдап үндүрүп, бүдүрүлге хуралынга чугаалажып, көргүзүг самбыразынга аспайн турар. Хаша солуун, дайынчы хуудусту, «Крокодильди» әргелелде-даа, түс-түс отрядтарда-даа үндүрбейн турар. Техниктиг өөредилгени кайда-даа организаставаан. Районнар аразында орук кылып чоруур отрядтарның ажылчыннарынга ойнаар хереселдерни, номнарны багай хандырып турар.

Республикада көдээ оруктарнын тудуу болгаш септелгези база багай чорун келген. Орук ажыл-агыйынын талазы-биле улус ажыл-агыйынын планын ёзугаар түс-түс районнар бо чылын улуг ажылдарны кылыр турган. Ындыг-даа болза районнарнын партия, совет организациялярыны түс черге ажык-дузалыг көдээ оруктарны тудар, септээр талазы-биле онаалдаларны күүседирин үзүп турар. Чижээ, чартык чылда Бии-Хем район 28,9 мүн рубльдиң орук тудуун кылыр турган, чүгле 800 рубльдиин кылган, Барыын-Хемчик 21,4 мүн рубльден чүгле 2,4 мүн рубльди чарыгдаан. Орук кылырының чартык чыл планын Улуг-Хем район— 15 хуу, Танды район—13 хуу күүсеткен. Өске районнар отчедун безин ынчага чедир бербээн.

Көдээнин оруктарын бо чылдың дүүдүн сөөртүрүнге белеткээр талазы-биле социалистиг чарышты калбартыр дугайында эгелекчи чорукту Чөөн-Хемчик райкүүском тодунга алгаш кыйгырыг үндүрген хирезинде, ол ажыызы боду организас чок эгелээш, орук септелгезин районда багай чорудуп турар. Чартык чыл планын ол чүгле 36 хуу күүсеткен.

Тываның орук ажылдакчылары чеди чылдың бешки чылының башгайгы чартында чоруткан ажылының түңнелин чугаалажып көргеш, четпестерни чайладырының аргаларын тып, оруктар тударының болгаш септээриниң чыл планын хуусаа бетинде күүседир деп бедик хүлээгени алгаш, ажылдан кирипкеннер. Оларның бүгү чуртка, бистин республикага улуг үжур-дузалыг ол ажылынга чер-черниң партия, совет, өске хөй-нинти организациялары бүгү таланың дузаламчызын көргүзери негеттинип турар.

О. ШИРАП.

АГИТАТОР ШӨЛДЕРДЕ

«Кызыл тук» көдээ ажыл-агый артели бо чылын малга бөдүүн чем белеткээринче онза сагыш салган. Чүгле сигенин 1900 тонналы белеткээри көрдүнген. Ол соругланы күүседириниче бүгү колхозчуларны организастаарынче, сигенчи звеноларның турлагларынга партияның агитас-массалыг ажылын күштелдиреринче колхозта партия организациязы бүгү күжүн бо хүннерде мөөнөзөп.

Ийи неделя бурунгаар партия бюрозунуң кежигүннери сигеи кезилдезининң бүгү дургузунда чорудар агитас-массалыг ажылдарның планын чугаалажып көрген болгаш сигеи шөлдерииге ажылдаар агитаторларының составын бадылаан.

Ол план ёзугаар ажыл-агыйда бүдүрүлгенинң мурнакчылары, коммунистерни сигенчилерниң ортузунга солуп момчулгазын, лекция, бесседаларны үргүлчү чорудар кылдыр быжыглаан, оларга тускай семинарны эртирген. Улуг-Ажыкта сигенчи звеноларын аразында социалистиг чарыштың дээди хевири болур коммунистиг күш-ажылдын бригадазы болгаш шалыпчызы деп бедик атты чедип алыры дээш демисеэлди безин организаставаан.

Орук ажылдакчыларының ортузунга кижизидилге ажыгының кошкаандан күш-ажылдын сагыга-чуруму багай. Ажылчыннарның чурттагга-амыдырал талазы-биле негелдеринн четпес хандырып, оларның эки ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны четпес тургузуп турарындан кадрларның ажылдан үнер, кирери хөй болуп келген. Бо чылдагаанарның ужурунан чартык чылда 60 мүн рубльдиң ажылын орук-тудуг әргелели чедир кылбаан.

Тываның орук ажылдакчыларының чартык чыл планын күүсетпээнининң база бир кол чылдагааны болза, Орук-тудуг әргелелиниң удуртукчулары, инженер-техниктиг ажылдакчылары тудуг ажылын эмин әртир хөй объектилерге быдаратканында дээрзин хурал демдеглээн.

Автомобиль транспортунуң болгаш чазаглыг оруктарның әргелелинде база орук-тудуг әргелелиниң коллективтеринде партия, профавилел организациялары ажылчыннар ортузунга организакчы, тайылбырмассалыг ажылды кончуг багай чорудуп турар. Бо әргелелдерниң удуртукчулары әштер Степанов, Жигалев кижилерге ээлдек эвес, бюрократтыг ёзу-биле ажылдан турарын хуралга санаа берген чамдык тускай әртемниглер шынгыы шүүмчүлээннер.

Орук-тудуг әргелелиниң районнар аразында орук кылып турар бригадаларында кижизидилге ажылын кым-даа чорутпайн турар. Былган ажылдарның түңнелдерин айлап, кварталдап үндүрүп, бүдүрүлге хуралынга чугаалажып, көргүзүг самбыразынга аспайн турар. Хаша солуун, дайынчы хуудусту, «Крокодильди» әргелелде-даа, түс-түс отрядтарда-даа үндүрбейн турар. Техниктиг өөредилгени кайда-даа организаставаан. Районнар аразында орук кылып чоруур отрядтарның ажылчыннарынга ойнаар хереселдерни, номнарны багай хандырып турар.

Республикада көдээ оруктарнын тудуу болгаш септелгези база багай чорун келген. Орук ажыл-агыйынын талазы-биле улус ажыл-агыйынын планын ёзугаар түс-түс районнар бо чылын улуг ажылдарны кылыр турган. Ындыг-даа болза районнарнын партия, совет организациялярыны түс черге ажык-дузалыг көдээ оруктарны тудар, септээр талазы-биле онаалдаларны күүседирин үзүп турар. Чижээ, чартык чылда Бии-Хем район 28,9 мүн рубльдиң орук тудуун кылыр турган, чүгле 800 рубльдиин кылган, Барыын-Хемчик 21,4 мүн рубльден чүгле 2,4 мүн рубльди чарыгдаан. Орук кылырының чартык чыл планын Улуг-Хем район— 15 хуу, Танды район—13 хуу күүсеткен. Өске районнар отчедун безин ынчага чедир бербээн.

Көдээнин оруктарын бо чылдың дүүдүн сөөртүрүнге белеткээр талазы-биле социалистиг чарышты калбартыр дугайында эгелекчи чорукту Чөөн-Хемчик райкү

Алган хүлээлгени чогуур хуусаазында күүседир

Тыва автотрестиң партия-ажылагый активиниң хуралыга бо чылдың бирги чартында автотрестиң ажылының түннелин болгаш ийиги чартында бүдүрүлге планын күүседириниң сорулгаларының дугайын чугаалажып көрген. СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлеринге сорук кирген республиканың транспортулары күш-ажылчы чеднишкиннерни чедип алган дээрзиниң дугайында трестиң эргелекчизиниң хүлээлгезин күүседип турар, кол инженер эш К. Бакеев бодунуң илеткелинге демдеглээн. Трест чылдың бирги чартында бүдүрүлге планын сөөртүлгени тонна-километр талазы-биле 101,9, чүк сөөртүр такси талазы-биле 120,6, чиик такси талазы-биле чүс хуу күүсеткен. Минусинск АТК-зы сөөртүлгениң бүдүрүлге планын тонна база тонна-километр талазы-биле ажыр күүседипкен. Кову-Аксының автоажыл-агыйы, бирги чүк АТК-зы база Кызыл-Мажалык АТБ-зы болгаш ийиги чүк АТК-зы тонна-километрге шилчидерге сөөртүлге планын ажырган.

Автомашиналарның сеттелге планын бүгү автоажыл-агыйлар бүрүн күүсеткен, янчалза-даа автобустарның, чиик машиналарның сеттелгезин ыракта күүсетпээн дээрзин активдемдеглээн. Сеттеттинген 154 шимчедикчилериң 77-зин трест автоажыл-агыйларга, колхозтарга, совхозтарга тывыскан. Чылдың бирги чартында рационализатор саналдарны тып киирериңе 58 кижи киришкен. 63 саналдарның 56-зы хүлээп алдынган болгаш 52-зи шүүт бүдүрүлгеде неперетгинген. Эрткен чылга деңнээрге бо талазы-биле ажыл экижээн.

Республикада автомобиль транспортунуң ажылында байлак дурзулга чыглынган, планны чедишкиннинг күүседиринге таарымчалыг байдалдар тургустунган, чолаачыларның, сеттекчилерниң күш-ажылын аки организастап шыдаар кадрлар бар дээрзин илеткелчи болгаш санал берген эштер демдеглээн. Коммунистиг күш-ажыл дээш чарышта 842 кижи, оон иштинде чолаачылар—620.

Чөвүдел хуралга четпестерни база демдеглээн. Ушкү чүк автотранспорт ажыл-агыйы (начальниги эш Книгин, кол инженери эш Бобец, парторганизация секретары эш Боровков), «Сельхозтранстын» Шагаан-Арыг автоажыл-агыйы (начальниги эш Лубышев, кол инженери Мышанский, парторганизация секретары эш Кононков) база Чадаананың автоажыл-агыйы тонна-километр талазы-биле чүк сөөртүлгезиниң чартык чыыда планын күүсетпээннер. Автоажыл-агыйларның ажылының анализи чүнү көргүзүп турарыл дизе, эки ажылдан болур аргалар бар турбуже, оларның чамдыктары планын күүсетпээн. Кызылдың пассажирлер АТК-зы. Шагаан-Арыгның автотранспорт ажыл-агыйы пассажирлер сөөртүрүнүң планын база күүседип шыдаваан.

Автомобиль транспортунуң шугумунга озал-ондак болгулап турарын хурал демдеглээн.

Чолаачыларның харыысалгазын бедидериниң дугайында чугаалар болгулаан. Чолаачы Шепелев бодунуң салгаа-багы-биле 5 хааржак апельсинни сөөртүп чораан, соокка донуруп баксыраткан. Симоновтуң чүгүнден 16 шил арага шүүт чок болган. Чолаачы Киняевтен 3 тонна 173 кг нефть продуктулары тудаан. Бо чүүдер аная таварылга эвес, ону сөөртүп чораан чолаачылардан шүүт хамаарылгалыг болган дээрзин хыналда илереткен.

Чүгүнү чүдүрерде болгаш дужүрерде автомашиналарны хей тургузар чорук ам-даа бар. Мал семиртир «Сукпак» совхоз чүктү чогуур үезинде хандырып бербейн турганындан Минусинск АТК-зының Бирги чүк АТК-зының автомашина чолаачыларының № 1 колонназының коммунистиг күш-ажыл бригадазының бригадири эш **Р. Захаров** партия-ажыл-агый активинин хуралынга бодунуң саналын бербишаан, дүжүт ажаалдазынга дузалажыры, күргүнеге дужаагаш тараанны сөөртүрү-биле холбаштыр оон бригадазы социалистиг хүлээлгени алган дээрзиниң дугайында дыңнаткан.

Баа-Хем районнуң «Коммунизмче орук» колхозу бо чылын байлак дүжүтү остурген. Ону ажаал алырынга дузалажырының ажылы хайныышкынныг болур. Захаровтуң коммунистиг күш-ажыл бригадазының кежигүннериниң 4 чыл дургузунда улаштыр дүжүт ажаал алышкынынга ажылдап келген, боттарында бар аргаларны санап көргеш, күүседири-биле мындыг чүүлдерни хүлээлгезинде киирген: чолаачы бүрүзү автомашина-биле ногаан массаны кестирип турар шөлден силос оңгарларынга чедир 150 тонна ногаан массаны, комбайннардан шаңнарже ажаап алышкын үезинде 300 тонна, тараа хүлээп алыр пунктуларга 100 тонна тарааны, бригада иниткизи-биле шүүтү 4 мүң тонна силос массазын, комбайннардан 6 мүң тонна, күргүнеге дужаар тарааны 2 мүң тоннаны сөөртүп чедирер.

Ажаал алышкынның үезинин дургузунда бригада кыбар, чаар материалларны нормазынга удур 5 хуу камнап алыр, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн планынга удур 20 хуу бедидер, бижиттинген тонна бүргүзүнге ажылдап кылышкынны 30—35 хуу көвүдедир деп хүлээлгеде айыткан.

Дүжүт ажаал алышкынының үезинде автомашиналарның соксаал чок ажылдаарын чолаачылар хандырар болгаш комбайннардан тарааны дүжүрүп алырын саздадып болбас. Бригаданың кежигүннериниң бедик организастыг ажылын хандырарын, автомашиналарның ажаалдазын кончуг эки техниктиг байдалга тургузарын, колхозтуң хей-нинги амыдыралынга идепкейлиг киржирини чедип алыр...

Ам хамык ужур хүлээлгени херек кырынга күүседиринде. Бо хүлээлгени партия-ажыл-агый активинин хуралынга чүүлдүгүнүп көрген болгаш деткээн.

Ушкү, дөртку кварталдарның планнарын чедишкинниг күүседир дээш автомобиль транспортунуң ажылдакчыларының мурнунда улуг болгаш харыысалгалыг сорулгалар салдынган. Чеди чылдың бешки чылының планын күүседиринге автотранспортчулар боттарының салыышкынын киирбишаан, бүгү көргүзүглер талазы-биле онаалдаларын чедишкинниг күүседир деп, актив хуралы шиитпирлээп.

К. КУНДУП,
«Шынның» тускай корреспондентизин.

Тес-Хем районнуң «Чодураа» колхозунуң трактористи Онаштай Суваң бо-дыр. ДТ-54 трактторга ажылдап турда, ол дыка мергежээн. Чайгы чер андырылгазының үезинде ол бүдүн чартын норманы күүседип, ажылды эки шынарлыг кылганы-биле өске өөрүмден ылгалып турган. Оон эдилеп турары трактор үрелиишкиннерге белен-не таварышпайн турар. Ынчангаш чодураачылар бодунуң тракторизинге чоргаарланып турарлар.

Фото П. ДОРИННИЙ.

ДАЛАЖЫП КӨРҮҢЕР

Чөөн-Хемчик районнуң «Тыва» совхозунуң дирекциязы болгаш партия, профзавилел организациялары дүжүт ажаал алышкынының техниказын септээр ажылды мынчага чедир организастап эгелевейн турар.

Совхозтуң ажаал алышкын техниказының кадагалын болгаш септелгезин сонуургал көөрү-биле техника турар херим иштинче кире бердивис. Онда үй-балай, ажыл-агыйжы эвес чорук бистин караавыска дораан-на көстү берген: девискээрде үрелик комбайннар, тракторлар болгаш өске-даа машиналар тургулаан. Сеттелге чорудар мастерскаяның ишти ажок хирлиг.

Эдилелде машиналарны тургузар тускай чер чок. Ынчангаш автомашиналарны чамдык чолаачылар хуузунда ажылынга ажыглап, харын-даа оон-биле арагалап чоруп турар фактылар бар. Ылангыя совхозтуң улуг инженери эш Молотилькин механик-биле кады чиик машинага эзирик чоруп тургаш, автоинспекторга туттурган. Бир лесовозту чолаачы эш Волков хуузунда ажылынга ажыглап турар.

Совхозта бо чылын ажылдаза чогуур 20 комбайн бар. Оон иштинде 10 комбайн чаа, а эрги он комбайнарның чангызы-даа сепгелгеге кирбээн. 9 лафеттиг жатказларны ам-даа сепгевээн.

Совхозтуң удуртукчулары эштер Юртаев, Куулар, Молотилькин олар дүжүт ажаал алышкынының техниказының сепгелгезинче далажып көрүңер!

К. КЫЗЫЛ-ООЛ.

Ажыл-ишке үлегерлиг

«Найырал» совхозтуң ажылчыны Ховалыг Нурсат Чаа-Хөл рабкоопка чыл бүрү оттудар ыяш белеткеп келген. Бо чылын 2000 кубометрни белеткээрин дугурушкан, оон звенозунда 6 кижи.

Апрельден эгелээш ол звено 1500 кубометрни белеткеп тургускан. Арткан 500 кубометрни чоокку үеде доозкаш, хүлээлгеден элээн ажыр белеткээринге звено соруктуг ажылдап турар. Кара-Сугнуң сыннарында бадды, хирээнин даажы дангаар эртенден орай кежээге чедир улажып турар.

Звенонуң ол бүгү чеднишкиннери ажыл-иштиң организастыын, оларның кижи бүрүзүнүң кызыгаа, чангыс эп-сеткилдиин илередип турар. Түлүш Маннай-оол, Ховалыг Кызыл-оол, Нурсат Кан-оол ышкаш мергежилиг, ажылдың бүрүнгүрү, эки шынары дээш чүткүлдүг эштерни демдеглээри чөптүг.

Ш. ДҮВЕНДЕЙ

Арын-нүүр чок Калин

Совет иитилел социалистиг өг-бүлениң төлептиг чуртталгазы, нечаштарны коммунистиг ёзуга кижизидери дээш демисежип келген болгаш демисежип турар. Өг-бүлениң найыралын быжыглаары совет хамаатыг бүрүзүнүң ыдыктыг хүдээлгезин болур. Ындыг турбуже, ол ыдыктыг хүлээлгени күүсетпес, социалистиг өг-бүленин негелделерин үреп чоруур ий-чангыс кижилер ам-даа бар. Өвүр районнуң «Кызыл тув» колхозунда Сат Калин дээрзи төлеп чок ажы-чаңны көргүзүп, өг-бүлезин хүндүлевейн, куду көрүп, сөөлгү үеде шуут каггап.

1956 чылда школага өөренип турган Ооржак Серин дээр уругну Калин оорттан үндүртүп алган, оон-биле өг-бүле тудуп, чангыс черге ажылдай берген. Ындыг-даа болза, каш чылдар эртип чорда, өг-бүле талазы-биле ол будулуп сандараан. Бир эвес аныяк кыс будулгаазының ашакка барбайн, өөредилгезин үргүлүлээн болза, кандыг-даа эртем-билигни чедип ап болур турган. Бирээ өг-бүлени ол туткан төлээде, бодун, кадайын, уруг-дарыын кижизидер дутайында онза сагыш салыр ужуралыг турган. Ындыг-даа болза, ажы-төлүнге кээрлеп чок ада ол хүлээлгени шуут уткан.

Ийи чыл эртип чорда, Саттың чаңна эвес чаңы, «чеэн-хөлзы» көстүп эгелээн. Өг-бүлезинн культурлуг ёзуйбиле тоол көрбээн болгаш өг-бүлениң чурумунга канчап-даа таарымча чок чоруктарны кылган. Чүл дизе, кадайы эвес өске бир кижи-биле ургулуу харылзаа тудуп туруп бергении кожа-хелбээ чурттакчылар билген.

Көдээ Совет моон мурнунда Калининн херээн тускай чугаалажып көргеш, ону кадайы Серин-биле катап олурушпуруп каан турду. Ындыг-даа болза, өг-бүлениң чурумун ол сагыш шыдаваан болгаш база катап хоойлу дурумнуң каржы үрекчизи апарган. Ийи уругну кадайын ол үндүр сывырыпкаш, оон өске кадайны алганы ол. Херээжен кижини оң үндүр-кимр сывырттап, оон туразында аажылап турары совет хоойлу дурумге канчап-даа дүүшпес.

Оон үндүр сывырыпкан кадайы чаш уругларын эдерттип алгаш, суув-нун кудумчуларында таварышкан-на бажыңнарга улчуп, хилиичектенип чоруп турарын чурттакчылар бо-да чугаалажы берген турар.

Сат Калин үүгле өг-бүле талазыбиле будулган эвес, харын иниткизи ажыл-агыйынга каржа-когарадыы чедирип, самчыгдакчы чоруктуу кылган. 1955 чылда колхоз баштаар чер бир чартык чыл дургузунда бухгалтерлер болгаш санакчылар белеткээр курска ону өөредип алган. Калин өөредилгезин доозкаш, колхозунга кассирлеп ажылдап турган үезинде, акша документилерин ажегээр эскертип, эде кылын тургаш, акша-хөреңгини ажыт-чажыды-биле самчыгдааны илерээн. Баштаар чер оон төлеп чок, карак ажыттаар чоруун эскерип билгеш, ону ажылынган үндүрген, тудагдаан 238 рубльди төлеттирген.

Каш айлар эрткен соонда, Калин колхозтуң 300 баш хөюн ажаар хойжуу апарган. Удаваанда од 18 хураганны өлүргеш, чажырыпкан турганын истеп-хынаар органнар илереткен болгаш суд ону 2 чылга шенелдеге шиитккен. Артель баштаар чер хураганнарны оон төлеттирбишаан, Калинин хой ажылынган үндүрген. Оон соонда тудуг участогунун ажылынга киргеш, ажыл аъттарын таныш-көрүштеринге мундуруп, манзыларны кижилерге садып туруп бээрге, баштаар чер ону ажылындан база үндүрер ужурга таварышкан.

Оон дараазында Калин райпонуң Хорумнуг-Ойда садынга ажылдаш, 5 айлар дургузунда 300 рубльди самчыгдаан соонда, ажылынган базала үндүртккен. Элээн үе эрткенде, күжүр Калин янзы-бүрү кажар арганы хереглеп, колхозтуң даргаларынга каш катап «бараалгап» турган, артель бухгалтеринде ажылдай бергенинден бээр үр болбаан. Колхоз баштаар чер чүүгү барымдалаш, Калининн харыысалгалыг ажылга хүлээп алганыл? Чаш ажы-төлүн хайыра чок көргени дээш ону судка киирер херек. Уругларының азыралын дурум ёзуглаар ана төлеттирер ужурлуг.

О. АНГЫР-ООЛ,
О. ЧАТПАР-ООЛ.
О. ЧӨНҮК.

Автобуска анаа эвес байдал

Республика төвү-биле кодээниң аразынга чон колдуунда-ла автобустар-биле харылзажып турар. Оонбиле кады кижилер дажыглап турар автобустарга эргежок чугула коруучурумну, таарымчалыг байдалды тургузары негеттинип турар. Манаа хамаарыштыр чамдык таварылгаларны көрээлинер.

Бо чылдың июнь 22-де Кызылдан Эрзинче бар чыткан № 58-18 автобуска шала удумзурап орган, автобус миттинге хенертен болган анаа эвес хөлээшкинден отту хонуп келдим. Артында олуттарда олурган кижилерже үш-дөрт хире билеттерни чолаачы кончуг дүрген каранайдыр дамчыдып тур. Удатпаанда биске үткүштүр, чоруп орган автомашина тура дүштү. Оон үнүп келген кижи—автоинспектор болду. Автобустарга олурган кижилерже чүгүрүп көргүлээш, чолаачыдан ол «шүпту корум-чурумнуг бе?» деп айтыргаш, чолаачының путёвказынга демдеглел кылып каапш, билеттерни хынавайн-даа чорүптү. Билеттер бербейн, акшаны болунга шингээдип чанчыккан кажар чолаачы билеттерни чоок черге белеткеп алгаш, хенертен автоинспекторга таварышкаш, дүвү-далаш-биле билеттер тарадып турганы янчалар эскертинмейн дүрген. Ол-ла автобуска Шуурмактан бичии ургуларны санаваска, 24 кижи олурган. Оларның чаңгызы-даа билет албаан.

Июнь 23-те Кызыл—Эрзин маршруттуг № 06—22 автобуска мен Самагалдайдан «Коммунизмче орук» колхозка чедир олурдум. Оон чолаачызының акша ап чанчыкканы өске хевирлиг болду. Оон билеттерни кижи бүрүзүнге бербейн, элээн каш кижилерге чаңгыс билет берип каар. Кым билеттиг, кымда билет чогу билдинмес.

Июнь 29-та Кызыл— Самагалдай маршруттуг № 54—19 автобус үш шак ажыг озалдап иеткен. Маршрут расписаниезин чүге сагывааның айтыраргa, чолаачы каш шакта үнери, келири мээң хереэм деп пассажирлерге каржы харыылаан.

Автобус маназр черге улус үр шыланчыг манап, кым күштүгүл, ол кижи олут тып ап шыдаар.

Ийи-чангыс чорук чораан ыяшлыг байдалга таваржып турда, хүн бүрү чоруп турар он-он рейстерге Кандыг хажыдыышкыннар турбас дээр.

К. ЧАМЗЫРЫН.

Крупская аттыг библиотекада

Суворов кудумчузу. Бо бичежек, доора кудумчуда ыяшлыг-ла онзаланчак эвес, чавыс бажын бар. Онда Кызыл хоорайның Крупская аттыг библиотеказы туруп турар.

Эки ажылы дээш, оон ат-сураа республикага калбарганын бистиң хей-хей номчукчуларывыс билир боор. Оон дугайын солуннарга база бижип тургулаан. Эки ажыл — хүндүлүг, эки кижи — макталдыг деп чугаалажып турар болгай бис, ынчаарга бо библиотеканың ажылында, оон ажылдакчыларының күзел-чүткүлүнде өскелерге үлегер болгу дег чүве чүл? Ол болза, чүнүң-даа мурнунда, библиотеканың номчукчулар-биле харылзаазының быжыглын турары болур. Ол харылзаа чаңгыс ай арга-биле эвес, а сайзырап, чаартының орар, хүн бүрүнүң ажыл практиказы-биле байлакшып турар, бистиң чуртта библиотека ажылының чаа-чаа депшилгелиг аргалары-биле тодаргайлаттыныр турар. Крупская аттыг библиотекада бир-ле солун ажыл немешкен, бир-ле чүвени бодап тыпкан турары таварылга эвес. Ынчангаш оларның ажылын база катап бижирип черле ажыктыг боор.

КАЗАЧКОВ ЫШКАШТАР КӨВҮДЕЗИН

Бо библиотекага ам база катап чордувус. Библиотеканың эргелекчизи Галина Алексеевна Нелюбинага баштадыр, оон өске-даа ажылдакчылары-биле үр-ле чугаалашкан бис.

— Библиотеканың номчукчузу кижи дээрге аная-ла бир номчукчу эвес, а номнуң тарадыкчызы, библиотеканың пропагандизи болур ужурлуг. Бис бо чугула сорулганы чедип аар дээш элээн оралдажып келдивис — деп, Галина Алексеевна чугаалады. Оон улаштыр-ла, библиотеканың эки номчукчуларының дугайында чугаа эгелээн.

Эки номчукчуларның бирээзинге — бир-ле дугаарында, республиканың даг-руда эргелелиниң ажылдакчызы коммунист Николай Петрович Казачковту адаглылар. Ол — библиотеканың доктаамал номчукчузу. Политиктиг, уран-чечен, техниктиг литератураларны, янзы-бүрү журналдарны болгаш солуннарны номчуурунга Николай Петрович дыка сонуургалдыг. Ылангыя даг ажылы, техниканың чаа чүүлдери оон ажылхереэзинге чаа-чаа билиглерни немеп турар.

«Николай Петрович — бистиң библиотеканың ажылдакчызы-биле дөмей-ле деп, ажылдакчылар чугаалап турдулар. Ол черле шын. Чыл бүрү-ле библиотеканың септелгезинге киржип ажылдап, номнарны делгеп салырына, лозунг, плакаттарны бижиринге ол идепкейлиг киржип турар. Ам библиотекада «Ада-иелер — силерге» деп бүлүң бар, ону эш Казачковтуң киржилгези-биле кылган. Анза номнарны, журналдардан болгаш солуннардан кезиндилерни ол чыып делгээн.

Эш Казачков — библиотека чөвүлелиниң кежигүнү. Бо хүлээлгезинге төлептиг болбушаан, ол Пушкин, Суворов болгаш Рабочая кудумчуларда элээн каш бажыңнарга барып, бо библиотеканың ажылының дугайын чурттакчыларга чугаалап берип, библиотека-биле сырый харылзашсын дээш оларны кыйгырып турган. Николай Петровичиниң ындыг организакчы, пропагандисчи ажылының түннелинде, библиотекага үжен ажыг чаа номчукчулар база немешкен.

Казачков ышкаштар көвүдезин дээш күзээр бис, чүге дээрге олар — библиотека ажылдакчызы-биле бир дөмей — кижилерни билиглер-биле чепсеглээриниң херээ дээш чүткүлдүг демиселчилер. Ол ышкаш, библиотеканың эң идепкейлиг номчукчуларынга Л. Селиванова, Ю. Лобачев, С. Фридрикова, М. Сарыг-оол олар хамаарыжыр.

ЧАА-ЧАА ХАНА ДЕЛГЕГЛЕРИ

— Хана делгеглерин, аргалыгла болза үр болбайн чаартып турар бис. Үе-үениң байдалы-биле таарышкан, чаа-чаа темаларга кылдынган делгеглер номчукчуларның номга хандыкшылын бедидеринге дузалаар — деп, библиотекарь Александра Антоновна Ковальскаяның чугаалаанынга кым каттышпас боор.

Ам библиотекада эң-не улуг болгаш кол делгегде СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң материалдарын көскү черде чыып делгээн. Пленумга эш Н. С. Хрущевтуң чугаазын, эш Л. Ф. Ильичевтуң илеткелин парлаан солуннарны база пленумга хамаарышкан өске-даа материалдарны оон номчукчу номчуп ап болур. Чоокта чаа библиотеканың ажылдакчылары «СЭКП ТК-ның июнь Пленуму — коммунистиг кижизидилге дугайында» деп беседаны номчулга залынга эрттирген. Оон соонда ындыг дөпчу болгаш бидингир беседаны № 2 поликлиникага, республиканың орук ажыл-агый эргелелиниге, № 9 школага эрттиргеннер.

«Номнар дугайында номнар» деп делгег — мында база бир чаа чүүл. Эртеминерниң дугүүрү — ном дугайында хей материалдар мында чыдынган. Бис номчулга залынга элээн каш өөреникчилер-биле ужуражы бердивис. № 9 школаның өөреникчизи Ваня Лыков ол делгегден «Лагерьге болгаш школага» деп номну шилип алды. «Ында чүнү бижээндир, Ваня, чугаалап көрем?» деп айтырдывыс. «Лагерьге-даа, школага-даа номчуур номнарның дашызы мында бар-дыр, допчу утказын база бижээн-дир» — деп, Ваня өөрүшкүлүг харылады.

Уруглар ол делгегден номнарны шилип алгаш, номчуй-ла бердилер. Ол аразында, оларны бис чуруккa тыртырып алдывыс. Оларны моон адаанда чуруктан көрүнер.

— Библиотеканың хана делгеглерин чүгле улус чанынга туруп алгаш номчуузун дээш эвес, харын ында делгеттинген номнарны бижидип алгаш номчуузун, ол солуннарның номерлерин номчукчу тып, көктеп алзын дээш соругга салып турар бис. Оон соонда ол темага беседа эрттирери чиик болур — деп, Галина Алексеевна чугаалады.

Бо даярге база бир солун аргадыр. Ону бистин республиканың өске-даа библиотекаларынга ажыглаары черле чугула.

ВЕРА КОНСТАНТИНОВНА — ХҮНДҮЛҮГ КИЖИ

Библиотеканың номчулгазының эргелекчиви Вера Константиновна Нечаеваны «Хүндүлүг кижи» деп чоргаарал-биле адап турарлар. Ол алты канчап чедип алганыл?

Ол, будулгулелерге, албан организацияларга болгаш школаларга баргаш, беседа эрттирерин, ону дамчыштыр чаа-чаа номчукчуларны хаара тударын практикалап турар. Сөөлгү үш айларда ол «СЭКП ТК-ның Пленумунга уткуштур». «Уран чүүл—чонга бараан болган», «Ном-биле ажылдаарының кол-кол аргалары», «Пионер организациязының төрүттүнген хүнү» деп беседаларны эрттирген. Оларның түннелдерин библиотека чөвүлелиниң хурал-ынга чугаалашкан.

Номчулга залынга кодуунда-ла студентилер болгаш үстүкү класстарның өөреникчилери кээп номчуттунар. Олар-биле Вера Константиновна быжыг харылзаалы тутkан. Ай санында-ла номчулга залынга кандыг ажылдар чоруттунганын ол номчукчуларынга дыннадып турар.

А. НУГУУРАК,
А. СОДУНАМ.

Өөредилгеде хаара туттунган

Тываның автотрезинин дарторганизациязы инженер-техниктиг ажылдакчыларны база албан хаакчыларны болгаш автоажыл-агыйларның удуртукчуларын политөөредилгеже, ниити билиг бээр школаларга база тускай өөредилге черлеринге эң-не калбаа-биле хаара тудар сорулганы эрткен өөредилге чылында бодунуң мурнунга салган.

Москванын автомобиль институдунуң тускай мергежил бедидер күрстарында эштер Антышев, Тугаржык, Ковалёв, Родин олар бот-өөредилгелиг өөренип турар. Ол ышкаш Красноярскининң политехниктиг институдунда 3, Абаканның политехниктиг техникумунда 4 кижи өөренип турар. Инженер-техниктиг ажылдакчылар автомобиль транспортунуң тодаргай экономиказын өөренир болгуже, а ниити билиниң деңнели куду ажылдакчылар агар-политика болгумуже хаара туттунган турган.

Коммунизм тургузарының улуг программазы —СЭКП-ниң программазын болгаш партияның XXII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин болгумунуң дыннакчы бүрүзү хандыр билген турарынче партия организациязы болгаш пропагандистер кол кичээнгейни салган. Оң документилерни өөренирин республиканың автомобильчилериниң мурнунда салдынган сорулгалар-биле холбаштырган бис. Чүк сөөртүлгезинге шимчээр күштү чеп ажыглап, улуг чарыгдалдар болдурбас дээш, автомобиль транспортунуң ажылдаарының чаа, дешилгелиг аргаларын тодаргай экономика болгумуже өөренип эрткен. Мында хамаарышкан янзы-бүрү темалыг лекцияларга, тус-тус автоажыл-агыйларның амыдыралынган алдынган тодаргай материалдарны ажыглап турганы улуг ужур-дузалыг болган. Тоңчүткен чүк сөөртүлгезин нептереткенинде улуг дузалыг болган. Абаканнан Кызыл чедир, болгаш Ак-Довурак, Хову-Аксының тудугларынче бүгүле чүк сөөртүлгезин сөөртүлге станциязын дамчыштыр боттандырган. Оон уламында чүк сөөртүрүнүң үнези ниити · доктаатынган өртекке удур 20 хуу чингээн. 1962 чылда база 1963 чыдың 5 айларында Кызыл болгаш Абакан аразынга тараа сөөртүлгезинге чингеткен тариф ёзугаар 150 мүң ажыг рубль күргүнеге камнап алдынган.

№ 1 чүк АТК-зының коллективи чүк сөөртүлгезиниң планын чедишкиннинг күүседип, автоажыл-агыйларның социалистиг чарыжынга бирги черни алган.

СЭКП ТК-ның июнь Пленуму партия организацияларын идеология ажылының талазы-биле программалыг документ-биле чепсеглээн. Пленумнуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, автотрестиң партия организациязы культура чырыдышкын ажылын база кижизидилге ажылын бедик деңнелче көдүрүп, ажыл кылбастар, чалгаалар, арагачылар-биле демиселди удам күштелдирер. Амгы үеде пленумнуң материалдарын өөренирин организастаан бис.

Ф. КРУГОВОЙ,
Автотрестиң партия эге организациязының секретары.

ССРЭ-НИЦ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНИҢ ЧАНЫНДА ЧЕЧЕН ЧОГААЛ БОЛГАШ УРАН ЧҮҮЛ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ЛЕНИНЧИ ШАҢНАЛДАР КОМИТЕДИНДЕ

1964 ЧЫЛДА ЛЕНИНЧИ ШАҢНАЛДАР ТЫПСЫР АЖЫЛДАРНЫ ХҮЛЭЭП АЛЫР ДУГАЙЫНДА

Чечен чогаал болгаш уран чүүл талазы-биле Ленинчи шаңналдар Комитеди 1964 чылда Ленинчи шаңналдар тыпсыры-биле ажылдарны хүлээп ап турар.

1. АЖЫЛДАРНЫ САНАЛДАП КИИРЕРИНИҢ ЧУРУМУ

1. Коммунистиг тургузуушкунуң сорулгаларын болгаш совет ниитилелдиң хөй националдыг культуразын улам ынай көдүрериниң сорулгаларын шиитпирлээринге дузаны чедирип турар, эң-не шылгарангай ажылдарны: чечен чогаалдың, журналистиканың болгаш публицистиканың, музыканың, кинематографияның, театр болгаш чурулга уран чүүлүнүң хөй-ниити калбаа-биле хүлээп көргеи чогаалдарын көөрү-биле хүлээп алыр.

2. Тускай бир ажылы дээш эвес, харын каш ажылдары каттыжып турар азы уран чечен чогаадылга талазы-биле үре-түңнелдиг ажыл-чорудулгазы дээш депшидип киирген кандидатураларны көөрү-биле хүлээп албас.

3. Чогаалчылар, композиторлар, журналистер, чурукчулар эвилелдериниң кинематография ажылдакчыларының эвилелиниң баштаар черлери, ВЦСПС-тиң Президиуму, ССРЭ-ниң болгаш эвилелдешкен республикаларның министерстволарының коллегиялары, ССРЭ-ниң Уран чурулга академиязы, республикаларның театр ниитилелдери, эртем-шинчилел институттары, дээди өөредилге черлери, солуннарның болгаш журналдарның редколлегиялары, ажылчы чоннарның хуралдарындан чечен чогаал болгаш уран чүүл талазы-биле Ленинчи шаңналдарны тыпсыры-биле ажылдарны саналдап киргилээр.

Ийи-чаңгыс кижилериң азы бөлүк кижилериң киирген ажылдарын Комитет көрүп чугаалашпас.

4. Бичаарга чечен чогаалдың, журналистиканың болгаш публицистиканың чогаалдарын Ленинчи шаңналдар тыпсыры-биле түгле оларны доозулган хевир-биле парлалгага парлаан соонда, а чурулга уран чүүлдүң, музыканың, театр уран чүүлүнүң болгаш кинематографияның чогаалдарын — делгелгелерге, парлалгага, концерттерге, театрларга болгаш кинотеатрларга оларны хөй-ниити калбаа-биле танышкан соонда, ам саналдап киирген туруп болур.

5. Ленинчи шаңналдар тыпсыры-биле ажылдарны саналдап киирери болза эң-не негелделиг шилип алырына үндезилээш база оларны хөй-ниити баш бурунгаар чугаалажып көргениниң түңнелинде чоруттунган турар ужурлуг.

Ленинчи шаңналдар тыпсыры-биле саналдап киирген чогаалдарны хөй-ниити калбаа-биле чугаалажып көргеи турарын хандырар сорулга-биле, бир эвес оларны түгле ажылдар хүлээп алырының хуусаазы доостурунуң мурнунда чартык чыл бурунгаар парлап үндүргүлээн (хөйге күүстеткен, көргүскен) болза, тодаргайлаарга, 1963 чылдың июнь 15-тен орай эвестe чугаалажып көөрү-биле хүлээп алыр.

6. Кандидатураларны саналдап үндүрерде, чурум ёзугаар, Ленинчи шаңналдарны катап тывыспас дээрзин барымдаалап көөр апаар.

Чогаалдары дээш, оң авторлары чазак шаңналы-биле мурнунда шаңнадып каапкан ындыг ажылдарны чугаалажып көөрде, ол ажыл онза ужур-дузалыг болуп турар болза, түгле ынчаарда Ленинчи шаңналды тыпсып болур.

7. Чогаадыкчы эвилелдериниң баштаар черлериниң пленумнарынга, конференцияларынга азы ниити хуралдарынга, ССРЭ-ниң Уран чурулга академиязының Президиумунга азы ниити хуралынга, чогаадылга болгаш эртем-шинчилел албан черлериниң база дээди өөредилге черлериниң эртем чөвүлелдеринге, солуннарның болгаш журналдарның редколлегияларынга, ажылчы чоннарның хуралдарынга ылавылалдыг болгаш бүгү талалыг чугаалажып көргениниң соонда ам, Ленинчи шаңналдарны тыпсырынга кандидатураларны депшидип үндүрер дугайында шиитпирин хүлээп алыр.

8. Ленинчи шаңналдарны тыпсыры-биле коллективтиг авторларны депшиткенде, бижээн ажылдарының түгле кол киржикчилери болуп, оң ол киржилгези ук чогаалга шылгарангай ужур-дузалыг болурун база идея, уран-чечен талазы-биле бедиин хандырган болгаш оң-биле кады шаңналга тыпсыры-биле киирип турар коллективтиг чогаалда оң чогаадыкчы чедишкиннери ол коллективтиң өске киржикчилериден аңгылай алырга Ленинчи шаңналды тыпсып болур хире болза, түгле ындыг кижилерни оң составынга киирип болур.

Бир эвес коллективтиг ажылды бир азы элээн каш кижилериниң удуртулгазы-биле чорудуп турган болза, ажылдың удуртукчузу кым турган дээрзин ыяавыла айтыр.

9. Ленинчи шаңналдар тыпсыры-биле саналдап турар ажылдарны Комитет бүгү чылдың дургузунда хүлээп алыр.

1964 чылда Комитет 1963 чылдың декабрь 1-ге чедир киргеи ажылдарны чугаалажып көөр.

II. АЖЫЛДАРНЫ БОЛГАШ КАНДИДАТУРАЛАР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ МАТЕРИАЛДАРНЫ САНАЛДАП КИИРЕРИНИҢ ЧУРУМУ

10. Ленинчи шаңналдар тыпсырынга ажылдарны саналдап киирериниң дараазында чурумун доктааткан:

а) чечен чогаалдың, журналистиканың болгаш публицистиканың чогаалдарын 4-тен эвээш эвес хуунуң, киирер;

б) музыка чогаалдарын клавира болгаш партитура хевир-биле болгаш магнитофон пленказынга бижип каапы-биле киирер. Программалыг музыка чогаалынга оң программазын, ырларга—сөзүн, опера азы балет түүлдериниге — либреттону—бир хуу кылдыр киирер.

в) уран-чурулга уран чүүлүнүң чогаалдарын оң бодун чорудар. Оон аңгыда, ону чурукка тырттырган үш хуузун база киирер. Чурулга чогаалдарының (ылаңгыя хөй хевирлериг композицияларның) талазы-биле чуруктарның тырттырган хуулариндан аңгыда оларның фрагментилериниң тырттырган чуруктарны база киирер; скульптура чогаалдарының талазы-биле янзы-бүрү талалап тырттырган чуруктарын киирер. Тырттырган чуруктарның саны, хемчээли болгаш шынары шаңнал тыпсыры-биле киирип турар чогаалдың дугайында долу бодалды кижи бодунга тургузуп келир болур ужурлуг. Монументалдыг скульптураны саналдап киирерде, ол дугайында документалдыг фильмни киирери эки болур;

г) театр-шин, опера, ыр болгаш балет уран чүүлүнүң талазы-биле ажылдарны саналдап киирерде, киирер чүүл болза: шининиң парлаан программазы, шининиң болгаш оң күүседикчилерин тырттырган чуруктар, ынчаарга олар болза кажиге от дугайында долу бодалды киирип келир, ынча санныг, хемчээлдиг болгаш шынарлыг болур ужурлуг, оон ынай шининиң бижимелин, операның азы балеттиң либреттозун база киирер.

Оон аңгыда, музыкалыг шининиң киирерде, ону магнитофон пленказынга бижип каапын киирер.

д) кинематография талазы-биле ажылдарны киргеиде, сценарияның бижимелин болгаш кино-чуруктарның эге-ат болур титрлериниң бижимелин киирер;

Шин азы кино-чурук талазы-биле чурукчунуң ажылын саналдап киирерде, үстүнде санаттынган метриалдардан аңгыда, декорацияларның болгаш хептериниң эге чурулгаларының оригиналдарын ыяавыла киирер;

е) уран чурулга болгаш декорация уран чүүлүнүң чогаалдарының оригиналдарын Комитет дедир эгидип бээр.

11. Ажылды Ленинчи шаңнал тыпсыры-биле саналдап киирерде, ону саналдап турар чагаазы-биле кады киирер, аңаа айтыр чүүлдер:

а) ажылдың ады, ону доосканының үези, ону парлаанының үези болгаш чери (чурулга уран чүүлүнүң ажылынга хамаарыштыр оң амгы үеде кайда турарын база айтыр);

б) Ленинчи шаңналды тыпсыры-биле киргеиин бадыткап турар, ук ажылдың дугайында ниити үнелел;

в) ажылды калбак хөй-ниити хүлээп көрген дээр дугайында фактыларны көргүскен медээлер;

г) шаңнал тыпсыры-биле саналдап турар кижиниң фамилиязы, ады, адазының ады, а ол ышкаш оң чогаал азы сцена талазы-биле шолазы.

Ажылды Ленинчи шаңнал тыпсыры-биле саналдап киирген организациянның удуртукчузу ол чагаага ат салыр. Бир организация хөй ажылдарны саналдап киргеиде, ажыл бүрүзүнге чагааны бижиир.

Коллективтиг кандидатураларны саналдап киргеиде, чагаа-биле кады саналдап киирип турар ажылдың киржикчи бүрүзүнүң каттаар киришкенин тодарадып турар шынзылганы база киирер (чурулга уран чүүл талазының ажылдарының талазы-биле ол шынзылтага санал киргени коллективтиң бүгү киржикчилери ат салыр ужурлуг.

12. Саналдар киирген дугайында чагаага дараазында документилерни кошкан турар:

а) чогаадыкчы эвилелдиң баштаар черииниң, министерство коллегиязының, эртем чөвүлелииниң калбак хуралының ажылчы чоннарның хуралдарының протоколдары болгаш оондаа өске.

б) кандидат дугайында медээлер: ады, адазының ады, фамилиязы (паспортта бижээни ол хевээр), шолазы, төрээн чылы, партийжи байдалы, националы, өөредилгези, тускай эртеми, тускай эртеминиң талазы-биле ажылының стажы, хүндүлүг болгаш эртем талазы-биле аттары, шаңналдары, ажылдап турар чери болгаш албан дужаалы, албан черииниң болгаш бажыңының телефоннары, кандидаттың 9х12 болгаш 3х2,5 см хемчээлдиг фото-чуруктары;

в) кандидат бүрүзүнүң чогаадыкчы биографиязы;

г) кандидаттың алган шаңналының дугайында шынзылга, ол дугайында чазактың чарлыктарының үезин болгаш номерлерин; Күрүне шаңналы тывыскан дугайында доктаалдарвың үезин, номерлерин айтыр;

д) ажылдың кыска(ийи арыңдан ашпас) допчулал-аннотациязы; оон чогаадыкчы төөгүзүн илереткен болгаш ол дугайында кол медээлерни дыңнаткан, парлаан чүүлдериниң тираждарын болгаш хүннерин, музыка чогаалдарын, шиилерни чеже күүсеткенииниң саны, оларны чеже кижи көргеии, чурулга уран чүүлүнүң материалы болгаш хемчээли база оондаа өскени демги допчулал-аннотациягa киирген турар;

е) парлаан дугайында шынзылга; номну парлап үндүргеи хүнүнүң дугайында шынзылга; музыка чогаалыг азы шинии баштай күүсеткенииниң дугайында парлаан чарлалдары болгаш программалары, шиилерни, концерттерни чеже көргүскенииниң, чеже кижи көргениниң дугайында медээ: делгелге каталогу болгаш оон ажылдап турган үезииниң, оны чеже кижи көргениниң дугайында шынзылга; фильмни кажан үндүргениниң, оны чеже көргүскениниң болгаш өске-даа чүүлдерниң дугайында шынзылга.

11 болгаш 12 чүүлдерде санаттынган бүгү материалдарны ийи-ийи кезек кылдыр киирер болгаш саналдап киирген организациялар оларны шынзыдар.

13. Чагаага ук ажылдың хөй-ниити талазы-биле үнелелиниң дугайында материалдарны кожар:

а) ажыл дугайында долу библиографтыг шынзылга;

б) парлалганың үнелели (кезип алганы азы шынзыткан хуузу);

в) хөй-ниити организацияларынга чугаалажып турганының стенограммазы;

г) ажылды хөй-ниитиниң канчаар үнелээнин көргүзүп турар өске-даа материалдар (номчукчулар болгаш көрүкчүлер конференцияларының, хөй-ниитиниң чугаалажышкыннарының дугайында медээлер, үнелелдер депгеринге ажылдың дугайында чүнү бижээни болгаш өске-даа).

Саналдап турар ажылды шүүмүүлеп турар материалдарны база киништирбишаан, шүүмүүлелдиг материалдарны долузу-биле Комитетке киирген турар.

Ажылды саналдап киирген организациялар болза, кандидатураның дугайында документацияны киирген соонда Комитеттиң көрүп турар материалдарын хөй-ниитиниң канчаар көрүп турарын айыткан чаа материалдарны немелде кылдыр база чоруткулаар ужурлуг.

ССРЭ-ниң улустарының дылдарының кырында үнген шүүмүүлелдиг материалдарны орус дылга очулдургаш чорудар болза улам эки.

Ленинчи шаңналдар тыпсыр дугайында бүгү-ле саналдарны мынчаар чорудар: Москва хоорай, И-51, Неглинная кудумчу, бажың 15, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Чечен чогаал болгаш уран чүүл талазы-биле Ленинчи шаңналдар Комитеди. Телефоннар: Б 3-44-67, Б 3-19-30, К 5-63-25.

Югослав улуска акы-дуңма дузаламчы

Парлалгага дыңнатканы-биле алырга, Югослав хоорай Скопленин райовунга болган күштүг чер шимчээшкини дыка материалдыг когаралды таварыштырган. Түге-чүге чурталга бажыннары болгаш албан черлери үрелип бузулган. Муң-мун кижилер оран-бажын чок арткан. Өлүм-чидим-даа бар болган.

Акы-дуңма дузалажылганың болгаш Совет Кызыл Крестин бүгү кежигүннериниң Югославияның улустарынга хүндүткелиниң сеткилин илереткишаан, югослав эштерге дузалаарын күзевишаан, ССРЭ-ниң Кызыл Крест болгаш Кызыл Чартык Ай шиитилелдериниң Эвилелиниң күүскомунуң президиуму халас белек кылдыр 50 муң рубль ниити түңнүг эм аймаан болгаш аъш-чем аймаан акы-дуңма югослав Кызыл Крестин адресинге эң-не чоокку үеде чорудар деп шиитпирлээн.

Чалгаар болган халаптан качыгдаан акы-дуңма югослав улуска ханы сагыш човаашкынын илереткен телеграмманы Совет Кызыл Крестин күүскомунуң даргазы профессор А. А. Митирев югослав Кызыл Крестиң президентиниң эш Павле Грегоричиге чоруткан.

(СЭТА).

Камгалал ажылдары чоруп турар

БЕЛГРАД. (СЭТА). «Борба», «Политика», а ол ышкаш «Вечерни новости» деп солуннарның кежээ үндүрген номерлеринде дыңнадып турарын бээргээр алырга, июль 26-да 5 шак 17 минута турда улуг үредекчи күштүг чер шимчээшкини Македонияның найысылалы Скопле хоорайның улуг кезиин, ылангыя хоорайның Вардара хемнин чөөн эриинде шөйүдген кезиин үредгээн. Чер шимчээшкини хоорайның хөй-хөй чурттакчылары удуй берген турда болган. Баштайгы болгаш четче эвес медээлер-биле алырга, кижи когаралының саны аажок хөй болуп турар. Бажыңнарның барык 80 хуузу бузулган азы үредген.

Скопленин хөй-хөй чурттакчылары ам-даа бузундуларның аразында чыпышаан.

Камгалал ажылдары дүъшүт эгелээн. Скопленин чонунга дузалажыры-биле шериг кезектеринден ангыда, чоок хоорайларның чурттакчылары келген. Эм аймаан чүдүрген болгаш медицина ажылдакчыларын сөөрткен самолёттар чурттуң янзы-бүрү районнарындан кээп турар.

Баштайгы медээлер-биле алырга, өлген, аар болгаш чиик балыгланганнарның саны каш-каш муң кижи болуп турар. Солуннарның кежээ үнген номерлеринде айыткан медээлер-биле алырга, 15 шак турда 2 муң хире кижи өлген.

Чуртка ийи хүннүң кажыылалын чарлаан.

МАКМИЛЛАННЫҢ БАЙЫР ЧЕДИРГЕНИ

ЛОНДОН. ((СЭТА). Агаарга, космос делгеминге болгаш суг адаанга ядролуг чепсектиң шенелделерин кылырын хоруудаар дугайында керээни Москвага парафирлээнниниң дугайында Англиянын премьер-министра Гарольд Макмиллан общиналар палатазынга медеглел кылган.

Москвага чедип алдынган керээ «түгле бодунуң талазы-биле үнелиг болуп турар эвес, харын келир үеде улам ынай депшилгеге улуг ынаныштарны берип турар» деп Макмиллан медеглээн.

АКШ-тың күрүне секретары болган Англияның даштыкы херектер министри ол керээге ат салыры-биле эң-не чоокку үеде Москваже чоруптардар деп Макмиллан дыңнаткан.

Керээни парафирлээни-биле холбаштыр Макмиллан Совет чазактың баштыңы Н. С. Хрущевка өөрүп четтиргенин илереткен.

Оон соонда чүве чугаалаан, лейбористиг оппозицияның баштыңы Г. Вильсон болза ол керээ дээш бүгү делегейниң улустары өөрүп четтирер апаар деп онзалап демеглээн. Ядролуг чепсектен хостуг ыналарны тургузарының планын бодандыраарына түрген депшидгени чедип алырының ынанажы ам бар апарган деп, ол медеглээн.

Санал берип чүве чугаалаан парламент депутаттары делегейниң дүшкүүрлүг чоруктуң чавырылдырарынче чугула базым кылдыр Москва дугуржулгазынга байыр чедирип турганнар.

Амгы дугуржулганы Совет Эвилелиниң саналдааны, НАТО-нуң болгаш Варшава керээзиниң чурттарының аразынга халдашпас чорук дугайында керээ-биле немээрииниң эргежок чугулазының дугайын лейборист Мендельсон медеглээн. Ону калбак хөй-ниити деткиир ийик деп оратор чугаалаан.

Керээге Австралия каттыжар

ПАРИЖ. (СЭТА). Ядролуг шенелделерни хоруур дугайында үш чурттарның керээзинге Австралия каттыжын турар дээрзин Австралияның даштыкы херектер министри Гарфилд Барунк июль 26-да медеглээн. Өске-даа бүгү күрүнелер Москвага кодүрүп үндүрген инициативаны эдерип база керээге каттыжаар боор дээрзинге Австралияның чазаанын идегелин Барунк илергейлээн деп, Франс Пресс агентилелдиң корреспондентизи Канберрадан дыңнаткан. Ол керээни бадылаарынга далаштыг хемчегдерни Австралияның чазаанын алыр деп турарын Барунк демеглээн.

Дж. Кеннединиң чугаазы

ВАШИНГТОН. СЭТА-ның корреспондентизи М. Сагателяның дамчыдып турары болза:

Агаарга, космос делгеминге болгаш суг иштинге ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруудаар дугайында Керээни Москвага парафирлээни-биле холбаштыр АКШ-тың президентизи Дж. Кеннеди июль 26-ның кежээзинде радио болгаш телевидение дамчыштыр чүве чугаалаан.

Бо керээ болза «кижи төрелгетениң тиилелгези» болур деп президент медеглээн. Бижи төрелгетениң ол хире дыка дүвүреп турары шенелделерни агаарга чорударын Каттышкан Штаттарга, Каттышкан хаан күрүнезинге, Совет Эвилелинге болгаш аңаа ат салыр өске-даа бүгү күрүнелерге ол керээ-биле хоруур. Ол идегелге күзенчиг чүүдүг бүгү делегейге берип турар. Бо чангыс таланың мораториязы эвес, а юридика талазы-биле тодаргай болгаш дангырактыг хүлээлге-дир деп, президент чугаалаан.

Бо керээ алдын чүс чылдың келгеи эвес деп, Кеннеди демеглээн. Ол керээ бүгү маргылдааларны шиитпирлевес, дайынның айылын чайлатпас. Ынчалаа-даа бо дээрге башгайгы чугула базым — тайбыңче орукка базым, угаазылалче орукка базым, дайыпдан чайлаарынче базым-дыр.

Оон үжурунда дайындан делегейни камгалаарын орадажыр, бо арганы долу ажыглаар болгаш дүшкүүрлүг чоруктуң чавырылдырарының кандыг-даа аргазын ажыглаар, ядролуг чепсектиң эндере бүдүрүүшкүнүнүң айылын моондактаар болгаш шуут үзүткаашкынче делегейниң кире бээрин болдурбас деэш орадажыр болза чогуур-дур деп, президент чугаалаан. Чугула уе болза чаа дугуржулгаларны чедип алыр соруулга-биле күжениишкиннерни үргүлчүлээринде болурун президент демеглээн. Ядролуг шенелделерни хоруур дугайында чугаалажышкыннар Барыын биле Чөөн таланың аразынга чөрүлээлериниң шагдан бээр демдээ болуп келген. Бир эвес бо керээ база барымдаа болуп шыдаар болза, ылавылаарга, бир үенин төнчүзүн, өске үенин эгелээнин демеглеп шыдаар болза, бир эвес ийи талалар бо керээнин дузазы-биле бүзүрелдиг болур чоруктуң синнирип база тайбың кады ажылдажылгага дужулганы алыр болза, ынчаарда бо кыска болгаш бөдүүн керээ тайбынче кижи төрелгетениң мөнге чүткүлүнүң оруунга төөгүлүг үе черле болган туруп болур.

Амгы керээ радиоактивтиг хоранаашкыннарның айылынган делегейни хостаарынче орукка базым болган туруп болур магат чок деп Кеннеди айыткан. Оон сөзү-биле алырга, ядролуг шенелделерни кызыгаар чок чорударын үргүлчүлээри агаарны улам хирлендиреринге чедирип болур ийик. Оон ужурунда агаарга шенелделерни хоруур чорук делегейге «эң хостуг тынар арганы» бээр деп президент чугаалаан.

Ам ядролуг чепсек чок чурттарның ядролуг чепсекти алырын болдурбазының оруунга бо керээ база базым болган туруп болур деп, президент оон ынай демеглээн.

Амгы үеде ядролуг чепсектиг чурттар ону улам ыпай неперединрин болдурбас, ядролуг чепсектиң шенелдезиң кылбас, дамчытпас, чагып албас, ону шингээтпес болгаш бүдүрбес деп чүвеге өске чурттарны бүзүредир ужурлуг деп, президент үргүлчүлеп чугаалаан.

Бодунун чугаазының түңнелинде Кеннеди америк сенаттан керээни бадылаарынга холбашкан айтырыгларга доктаваан. Керээни бадылаары дээш туржурунче америк улусту президент кыйгырган.

„Орус хуулгаазын“

Боду көрүкчүлерге четпээнде-ле, ады-сураа бүгү черлерде неперей берген **«Орус хуулгаазын»** деп кинофильмниң (режиссерлары Герман Демократтыг Республиканың сураглыг кинорежиссерлары Аннели болгаш Андре Торндайктар) бистиң республиканың кинопрокадында чедип келген.

Хөй-ниитиге кайгамчыктыг улуг ужур-дузалыг ол фильмниң бирги сериязының хөй-ниити көрүлдези июль 29-та болуп эрткен. Хөй-ниити көрүлдеге келген кижилер ол уран-чечен-документальдыг фильмни аажок бедии-биле үнелээнин көрүлде үезинде илереткеннер.

Бо магаданчыг чогаадылга бистиң республиканың кинсэкраннарынга дораан үнүп эгелээр. Бо фильмни совет кижи бүрүзү көрүксээр күзелдиг дээрзи чигзиниг чок.

СПОРТ

Шериг-далай Флодунуң хүнүнге тураскаатканы

Эрткен дыштанар хүнде база бир спортчу байырлал болган. Ол болза бистиң алдарлыг Шериг-Далай Флодувустуң хүнүнге турскаатканы Кызыл хоорайның сүзүг спортчуларының маргылдаазы болган.

Хүндускүнүң 11 шак турда маргылдааның киржикчилеринге старт бердинген. Спортчулар моторлуг хемелер-биле 34 километрни эртер ужурлуг, оон улуг чартының Бии-Хемнин агымын удур өрү чоктаар. Борта бирги класстың моторлуг хемелериниң башкарыкчыларындан ДОСААФ-тың улуг инструктору Я. Макаренко шылгарап, ол хемчээлди 1 шак 2 мин. 30 секундада эртикен. Ийиги класстың хемелериниң башкарыкчыларындан септелге заводунуң ажылчыны В. Кукарин тимлээн. Оон көргүзүү 1 шак 7 мин. 17 секунда болган. Берге орукту 1 шак 14 мин. 22 секундада эртип шыдаан. Үшкү класстың хемелериниң башкарыкчыларындан типографияның ажылчыны Н. Малофеев бирги черни быжыы-биле эзелепкен.

Моторлуг хемелер башкарыкчыларының маргылдаазы болуп эртип турган үеде «Совет Тываның беш чылы» стадионга шериг назы четпээннериниң ийиги республика спартакиадазының тугу көдүртүнген. Гимнастика, сугга эштири, чиик атлетика болгаш боодалга талазы-биле команда аайы-биле бирги чер дээш күш-культуржу чеди коллектив ында киржип турар. Бо маргылдаа үш хүн үргүлчүлээр.

Гимнастика талазы-биле шенелдеге Кызыдың командазы чер албаны хомудапчыг. Оон төлээлекчи болуп киришкен В. Сизенев түгле сески черни ээлээр аргалыг болган. Бо мергежилгелерге Тес-Хемнин төлээлекчизи Демүр тимлээн, ийиги болгаш үшкү черлерни Бии-Хемнин спортчулары Новожаков биле Рязанов алгылаан. Бо талазы-биле бичии оолдар болүүнден бирги черни Тес-Хемнин төлээлекчизи Ө. Чымба, ийигизин — Ооржак (Чөөн-Хемчик) болгаш үшкү черни — Кызылдың спортчузу Москаленко алган.

Кодээнин спортчулары ол маргылдааның баштайгы хүнүнде арес болганын айтыр херек. Олар хоорай чурттуг өөрүнге сугга эштир талазы-биле база-ла алыспааннар. Хостуг хевир-биле 100 метр черге эштиишкинге бичии оолдардан Бии-Хемдең келген спортчу Изместьев тимлээн, оон чаңгыс командала эжи Горбунов — ийиги черни алган, үшкү черде — Таңдының төлээлекчизи Поляков. Элээде оолдар болүүнге ортумак көргүзүг болур 1 мин. 37.5 секундала келгеш. Кызылдың төлээлекчизи Анчуров арай бооза бирги черге үнген. Ынчалза-даа ийиги черни ээлээн Тес-Хемнин спортчузу Чоолу оон 9.3 секундада-ла озалдап келген.

Ынчангаш маргылдааларның эгелээн хүнүнде кызыдчылар ээлээн берге удурланыкчылардыг дээрзин үгаар ужурга таварышкан. Олар алзывыткылаан аштырышкыннарын чедип алыр дизе арткан хүннерде кыпсын хөлеп апарган.

Сөзүг **В. Федоровтуу.**

ЧУРУКТА: маргылдааның тимлекчилери (солагай талалаш): Н. Малофеев. В. Кукарин. Я. Макаренко. Дистанцияда бирги класстың моторлуг хемезинниң башкарыкчызы Борис Лощенко.

Фото В. ЧАПАЙКИННИИ.

Республикага АГААР-ВОЙДУСТУҢ байдалы

Бүгүн республикага булуттагылап каап турар, кыска чаашкыннарлыг хүн болур. Хат өй-тавында, чамдык черлерге дыңзыг, соңгу-барыын чүк угланышкынныг. Агаарның температуразы: республикага — 24—27, а Кызылга—24—26 градус чылыг.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

Кинотеатрларга

БӨГҮН

«НАПЫРАЛ»: «Дүнени истер» 10, 12, «Гусар балладазы» 2, «Улуг, биче кижилер» 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Трубачёвтуң отряды тулчуп тур» 11.15, «Орук белдиринге» 1.15, 3.15, 5.15, 7.15, 9.15, шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Чоруп-ла турдувус» 2.30, 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «У французских каминов» 3.15, 5.15, 9.15, «Восресенье» (2-ги сериязы) 7.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНӨТЕАТРГА: «Лаурага душтум» 5, 7, 9 шактарда.

Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң хуралы

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң кежээки хуралынга Франциянын, Англияның болгаш АКШ-тың төлээлекчилери чүве чугаалаан. Оларның медеглелдериниң чылдак-барымдаалары янзы-бүрү турза-даа, олар португали колонизаторларны агартырын орадашканнар. Португали колонияларда байдал тайбынга болгаш айыыл чок чорукка кыжаныг болбайн турар дээр янзылыг кылдыр АКШ-тың төлээлекчизи Эдлай Стивенсон болгаш Англияның төлээлекчизи Патрик Дин бадыткаан. Африк күрүнелер тайбынга болгаш айыыл чок чорукка кыжанып турар дээр янзылыг кылдыр, ол күрүнелерни барымдаа чок черге буруудадырын олар орадашкан.

Съерра-Леонениң даштыкы херектер министри Карефа-Смарт ол буруудалышкынны шуут ойтур шапкан. Португали девискээрлерде дайын соксавайн турар. «НАТО талазы-биле бодунун өнүктериниң Португалияның белээ болур» бомбардировщиктер бүдүн-бүдүн суурларны үзүткап чок кылып турар дээрзиниң хөрлеш чок бадыткаашкыны Африканың чурттары болуп турар деп ол медеглээн.

Хуралдың төнчүзүнде хүн айтырыныга хамаарышпас медеглел кылып, ССРЭ-нин төлээлекчизи Н. Т. Федоренко чүве чугаалаан. Ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруудаар дугайында Керээни Москвага парафирлээнинге эртенги хуралга байыр чедирген Бразилияның төлээлекчизиниң медеглелинге, а ол ышкаш дөрт африк күрүнелериниң даштыкы херектер министрлериниң өөнүээзинден Либерияның министриниң кылган медеглелинге таарзынганын ол илереткен. Москва чугаалажышкыннарын чедишкиннинг дооскан чорук улуг ужур-дузалыг болуушкун болур, ону Совет Эвилели чугула эге кылыр көрүп турар деп, Н. Т. Федоренко онзалап демеглээн. Оон соонда Э. Стивенсон биле П. Дин кыска медеглел кылган, ядролуг шенелделерни кезиктеп хоруур дугайында дугуржулганы чедип алганынга база-ла байыр чедирген.

Парагвайның патриоттарынга хосталга

РИО-ДЕ-ЖАНЕЙРО. (СЭТА). Парагвайның политиктиг хоруудаттырганнарын хостаар дээш латин-америк конференциязы Рио-де-Жанейрога чоокта чаа болуп эрткен. Ол конференцияны парагвай улус-биле эп-сеткил каттыштырылгызын ыын ассоциациязының саналын өзүтаар чыылдырган турган. Бразилияның, Уругвайның, Чилиниң болгаш Аргентинаның хөй-ниитизинин төлээлекчилери ук ассоциацияда кирип турар. Латин-америк чурттарның, АКШ-тың, КУР-нуң төлээлери; а ол ышкаш Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң төлээлекчилери конференцияның ажылынга киришкен.

Бүгү политиктиг хоруудаттырганнарны доп-дораан хостаарын, албадал лагерьлерин хаарын, парагвай патриоттарны эттеп-эриидээр чорукту соксадырын парагвай эрге-чагыргалардан конференция негээн. Ол негелдени парагвай эргечагыргаларга дамчыдып бээр деп турар.

ТС—00865. Чагыт № 122. Культура министерствозунун типографиязы

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Шетинкин — Кравченко кудумчузу, бажың № 3. телефоннары: Редакторнуң 24 — 63, редакторнуң оралакчыларының 35 — 24, 25 — 38, идеология киллизиниң 37 — 13, харыысалгалыг секретарының 23 — 35, көлээ ажыл-агый бүдүүрүгезиниң болгаш партийжи амыдырал киллизиниң 25 — 38, 23 — 54, үлетпүр бүдүүрүгезиниң болгаш партийжи амыдырал киллизиниң 22 — 64, чагаа, ажылчын болгаш кыраа корреспонденгилер база совет тургузуг болгаш амыдырал киллистеевиниң 21 — 27. Информация киллизиниң 20—60. бухгалтериянын 31—75, корректорларның 21 — 47, солун келбейн барганза 32 — 75 телефонче болгаар.